

Sammanträdesprotokoll Kommunstyrelsen

Sammanträdesdatum	2023-11-28
Plats och tid	Ängen, Acusticum kl. 13:00-16:45
Beslutande	Se sida 2
Övriga deltagare	Se sida 2
Sekreterare	Margareta Johansson

Protokolljustering

Följande parter justerar detta protokoll genom digital signering.

Justeringens plats och tid	Digitalt 2023-11-30 kl. 08:00
Paragrafer	§§241-281
Ordförande	Patric Lundström (S)
Justerare	Sara Lagesen (S)

Tillkännagivande

Protokollet är justerat. Justeringen tillkännages på kommunens digitala anslagstavla.

Beslutsinstans	Kommunstyrelsen
Sammanträdesdatum	2023-11-28
Publiceras	2023-11-30
Avpubliceras	2023-12-22
Protokollets förvaringsplats	Kommunledningsförvaltningen
Tillkännages av	Margareta Johansson

Närvarande på sammanträdet

Beslutande

Patric Lundström (S) (ordförande)

Kata Nilsson (S) (vice ordförande)

Anton Li Nilsson (C) (2:e vice ordförande)

Håkan Johansson (M)

Claes Danell (S)

Karl-Erik Jonsson (M)

Carola Bergman (S)

Cristian Bergvall (S)

Stina Carlsson (V)

Magnus Häggblad (SD)

Helén Lindbäck (KD)

Louise Mörk (S)

Sara Lagesen Lundgren (S)

Anders Nordin (SLP) §§241-248

Sara Hall (SLP) §§249-281 ersätter Anders Nordin (SLP)

Marika Berglund (C) ersätter Majvor Sjölund (C)

Övriga deltagare

Johannes Johansson (C) (Adjungerad ersättare)

Mats Dahlberg (MP) (Ej tjänstgörande ersättare)

Sara Hall (SLP) (Ej tjänstgörande ersättare) §§ 241-248

Anders Nordin (SLP) (Ej tjänstgörande ledamot) §§263-281

Andreas Lind (Kommunchef)

Åsa Öberg (Ekonomichef)

Margareta Johansson (Kommunsekreterare)

Linda Bergmark (Säkerhetssamordnare) §§247-248

Johan Bäcklin (VD Pireva) §249

Tomas Backeström (Avdelningschef Hållbar tillväxt) §241

Innehållsförteckning	sid
§ 241 Presentation av avdelningen Hållbar tillväxt	5
§ 242 Samråd - Ändrade havsplaner 2023	6
§ 243 Remiss - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden	7
§ 244 Remiss - SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga	9
§ 245 Avsiktsförklaring Jämställd industri	11
§ 246 Återredovisning Kommunstyrelsens internkontrollplan 2023	13
§ 247 Program för krisberedskap	15
§ 248 Plan för att hantera extraordinära händelser	17
§ 249 Fastighetsnära insamling (FNI)	19
§ 250 Medborgardialog Piteå kommun	27
§ 251 Medlemskap i testbranschrådet SPGA, Swedish Proving Ground Association	29
§ 252 Ansökan medlemskap Bottenviksbågen	32
§ 253 Bidrag till Samordningsförbundet Södra Norrbotten för 2024	35
§ 254 Norrbotniabanan AB – driftsbidrag 2024-2025	38
§ 255 Medfinansiering - Swedish Composite Innovation Center	40
§ 256 Medfinansiering - Projekt Greenably	44
§ 257 Medfinansiering av projekt Move to Piteå Inflyttarservice	48
§ 258 Medfinansiering projektet North Creative Nodes	55
§ 259 Medfinansiering - North Sweden European Office 2024	59
§ 260 Samverkansavtal Piteå kommun - CH2ESS	62
§ 261 Medfinansiering - Stödmedel för TräCentrum Norr	64
§ 262 Månadsrapport oktober 2023	67
§ 263 Riktlinjer för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling - Upphävande	68
§ 264 Val av ledamöter och ersättare - Tillgänglighetsråd 2023-2026	69
§ 265 Redovisning av anmälda handlingar	70
§ 266 Redovisning av delegationsbeslut	72
§ 267 Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum - Upphävande	73

§ 268	Föreskrifter om avfallshantering 2023-2027	74
§ 269	Planeringsstrategi - Översiktsplan	76
§ 270	Vattentjänstplan 2024 - 2036	78
§ 271	Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp - Upphävande	80
§ 272	Taxa - Planer och bygglov	81
§ 273	Taxa - Socialtjänsten	83
§ 274	Taxa - marknadskontroll	86
§ 275	Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda	88
§ 276	Plan- och tillväxtkommittén	90
§ 277	Redovisning av obesvarade motioner, medborgarförslag och piteförslag samt beslutade medborgarförslag och piteförslag	92
§ 278	Markanvisningsavtal för del av Rönnen 7 Piteå - AB Rawi	94
§ 279	Förvärv av fastigheten Piteå Håkansön 17:7, före detta Norrfjärdens vårdcentral	96
§ 280	Färdtjänst - Översyn	98
§ 281	Information från kommunchefen 2023	100

§ 241 Presentation av avdelningen Hållbar tillväxt

Beslut

Kommunstyrelsen tar del av informationen om avdelningen Hållbar tillväxt.

Ärendebeskrivning

Avdelningschef Tomas Backeström presenterar avdelningen Hållbar tillväxt.

§ 242 Samråd - Ändrade havsplaner 2023

Diariernr 23KS582

Beslut

Kommunstyrelsen antar Yttrande över Samråd - Ändrade havsplaner 2023.

Ärendebeskrivning

Piteå kommun har givits möjlighet att yttra sig över det samrådsförslag Havs- och vattenmyndigheten har tagit fram om nya eller ändrade områden för energiutvinning i havsplanerna för Bottniska viken, Östersjön och Västerhavet (samrådsversion dnr 2168-23).

Syftet med havsplanen är att möjliggöra för ytterligare 90 terawattimmar elproduktion till havs (havsbaserad vindkraft) utöver den planering som finns i de nuvarande havsplanerna. Den samlade målbilden uppgår då till 120 terawattimmar.

Kommunledningsförvaltningen föreslår att Kommunstyrelsen yttrar sig enligt bilaga.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Yttrande över Samråd - Ändrade havsplaner 2023
- Karta Havsplaner
- Inbjudan till samråd om förslag till ändrade havsplaner

§ 243 Remiss - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden

Diariennr 23KS558

Beslut

Kommunstyrelsen antar Yttrande över Remiss - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden.

Ärendebeskrivning

Havs- och vattenmyndigheten angav i sin redovisning den 1 september 2020 att det behövde utredas om genomförandet av ett bottentrålningsförbud kräver ändringar av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen.

Uppdraget för denna utredning som remissen gäller är en följd av en politisk överenskommelse om att ett förbud mot bottentrålning ska införas. Denna utredning ska endast analysera och föreslå förändringar i vår lagstiftning för att förbudet ska kunna genomföras.

Utredningen har dock inte i uppdrag att analysera om förbudet är ett lämpligare sätt att skydda känsliga områden mot skadlig inverkan från bottentrålning än de begränsningar för trålfisket i skyddade områden som gäller i dag.

I Januariavtalet angavs bl.a. att det skulle införas ett generellt stopp för bottentrålning i skyddade marina områden innanför trålgränsen. Mot den bakgrunden fick Havs- och vattenmyndigheten genom beslut den 23 januari 2020 (N2020/00130/FJR) i uppdrag att utreda och föreslå ändringar i fiskeförordningen för att genomföra ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen.

I uppdraget ingick att sammanställa och beskriva alla befintliga undantag från trålfiskeförbudet både i och utanför marina skyddade områden innanför trålgränsen. Havs- och vattenmyndigheten skulle vidare redovisa hur ett generellt stopp för bottentrålning kan införas i övriga svenska skyddade områden utanför trålgränsen och tillämpas även på utländska fiskefartyg.

Remissen gäller utredningens förslag på hur formuleringarna i nuvarande fiskeförordning ska ändras och vilka tillägg som behövs i en ny version. En ny version av fiskeförordningen där förbud mot bottentrålning inom skyddade marina områden ingår och förbudet gäller på samma sätt som inom övriga EU.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Yttrande över Remiss - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden
- Rapport - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden

§ 244 Remiss - SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga

Diariennr 23KS578

Beslut

Kommunstyrelsen antar yttrande över remiss, SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.

Reservationer

Stina Carlsson (V): Reserverar sig mot beslutet.

Ärendebeskrivning

Piteå kommun har fått möjlighet att yttra sig över remiss, SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.

Utredningen har haft i uppdrag att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare som begår brott innan fyllda 18 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas. Översynen ska genomföras av ett ungdoms- och barnrättsperspektiv och förslagen ska säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Yttrande lämnas enligt bilaga.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Yttrande över remiss, SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga
- En översyn av regleringen om frihetsberövande SOU 2023-44

§ 245 Avsiktsförklaring Jämställd industri

Diariennr 23KS644

Beslut

Kommunstyrelsen antar Avsiktsförklaring för jämställd industri.

Reservation

Magnus Häggblad (SD) reserverar sig mot beslutet till förmån för eget förslag.

Ärendebeskrivning

Samhällsomvandlingen som påverkar norra Sverige innebär både möjligheter och utmaningar. Hos varje verksamhet måste jämställdhetsperspektivet komma in tidigt i processen för att länens utveckling ska främjas och för att satsningarna som sker ska bli hållbara. Jämställdhetsarbetet hjälper oss att få nya perspektiv och ger organisationen förändringskraft.

För att främja en mer jämställd samhällsomvandling arbetar Länsstyrelserna i Västerbotten och Norrbotten gemensamt med avsiktsförklaringen Jämställd industri. Även om avsiktsförklaringen heter Avsiktsförklaring för jämställd industri, är målgruppen samtliga aktörer i länet som på olika sätt bidrar till samhällsutvecklingen. Anledningen till att underlaget särskilt betonar vikten av en jämställd industri, beror på att den industriella utvecklingen och omställningen till stor del bidrar till och påverkar utformningen av samhällsutvecklingen just nu.

De som undertecknar avsiktsförklaringen åtar sig att arbeta utifrån följande områden under åren 2023–2030:

- Säkerställa ett ledningsstyrt jämställdhetsarbete.
- Nyansera bilden av branschen och länen genom att utmana och förändra strukturer och föreställningar som begränsar kvinnor respektive män.
- Vara en attraktiv arbetsgivare genom ett genusmedvetet arbetsmiljöarbete.

Alla tre åtaganden är en del av det arbete kring jämställdhetsintegrering som Piteå kommun delvis arbetar med idag. Att underteckna avsiktsförklaringen tydliggör ytterligare det arbete Piteå kommun behöver göra för att vara attraktiv för både medborgare och medarbetare.

Yrkanden

Magnus Häggblad (SD): Avslag på Kommunstyrelsens arbets- och personalutskotts förslag.

Kata Nilsson (S), Anton Li Nilsson (C) och Claes Danell (S): Bifall till Kommunstyrelsens arbets- och personalutskotts förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition på de två förslagen och finner att Kommunstyrelsen beslutar enligt Kommunstyrelsens arbets- och personalutskottets förslag.

Beslutsunderlag

- Avsiktsförklaring Jämställd industri

§ 246 Återredovisning Kommunstyrelsens internkontrollplan 2023

Diariennr 23KS444

Beslut

Kommunstyrelsen beslutar att återremittera ärendet till Kommunledningsförvaltningen för att komplettera redovisningen.

Ärendebeskrivning

Styrelsen ska årligen upprätta en plan för att på en rimlig nivå säkerställa att:

- verksamheten lever upp till de av fullmäktige fastställda målen,
- verksamheten bedrivs kvalitativt och kostnadseffektivt med god ekonomisk hushållning,
- informationen om verksamheten och om den finansiella rapporteringen är ändamålsenlig, tillförlitlig och tillräcklig,
- de lagar, regler och riktlinjer som finns följs,
- möjliga risker, förluster och förstörelse inringas, bedöms och förebyggs.

Den interna kontrollen syftar även till att ta fram förslag till förbättringar och förändringar av verksamheten.

Den interna styrningen och kontrollen ska systematiskt och regelbundet följas upp och bedömas inom nämnder/styrelser. För kommunstyrelsens del har få avvikelser inrapporterats inom den egna verksamheten och det som är rapporterat som avvikelser kommer kompletteras med aktiviteter för att minska avvikelserna nästa år.

För kommande år kommer fokus se över styr- och ledningssystemet som helhet, där internkontrollen är en del. Ambitionen är att koppla internkontrollen närmare till varje enhets verksamhet för att bättre hantera risker i verksamheten.

Yrkanden

Patric Lundström (S): Återremittera ärendet till Kommunledningsförvaltningen för att komplettera redovisningen.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut

Beslutsunderlag

- Återredovisning Kommunstyrelsens internkontrollplan 2023

§ 247 Program för krisberedskap

Diariennr 23KS662

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Program för krisberedskap.

Ärendebeskrivning

Styrdokumentet syftar till att skapa en strategisk inriktning för arbetet med krisberedskap. Det syftar även till att, där det behövs, utveckla den kommunala styrningen av arbetet med krisberedskap.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har tecknat överenskommelser för 2023 för kommunernas och regionernas arbete med krisberedskap och civilt försvar.

Överenskommelsen om kommunernas krisberedskap 2019-2022 utgår från Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap, Förordning (2006:637) om kommuners och regions åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap och Kommunallag (2017:725).

För att fullgöra kommunens åtaganden enligt Överenskommelse om kommunernas krisberedskap ska ett styrdokument för kommunens arbete med krisberedskap tas fram. Styrdokumentet ska innehålla följande:

- Övergripande styrning av arbetet med krisberedskap i kommunala förvaltningar, bolag och kommunalförbund.
- Kommunens övergripande process för risk- och sårbarhetsanalys.
- Kommunens ambitioner i arbetet med sitt geografiska områdesansvar.
- Vilken planering avseende krisberedskap inom olika områden som kommunen ska ta fram eller uppdatera under mandatperioden.

Ändringar:

Från benämningen Program för krisberedskap och civilt försvar till Program för krisberedskap. Detta då arbetet med civilt försvar inte ingår i detta dokument.

Nya hänvisningar

Reviderad arbetsprocess för risk- och sårbarhetsanalys

Reviderad information kring vad kommunen ska jobba med under kommande mandatperiod

Förtydligat behovet av att informationsklassa material

Lagt till kontinuitetsplanering gällande åtgärder som ska genomföras och planer att ta fram eller uppdatera.

Lagt till ambitionsmålet att verksamhetsspecifika krisledningsgrupper/ staber ska via utbildning och övning få kunskap och erfarenhet i krisledning, och i hur kommunens krisledning är uppbyggt samt planerad att fungera i kris.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Program för krisberedskap och civilt försvar

§ 248 Plan för att hantera extraordinära händelser

Diariernr 23KS661

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Plan för hantering av extraordinära händelser.

Ärendebeskrivning

Kommunen ska, med beaktande av risk- och sårbarhetsanalysen, för varje ny mandatperiod fastställa en plan för hur de ska hantera extraordinära händelser (2 kap. 1 § LEH).

Planen ska innehålla:

- Hur kommunen ska organisera sig under extraordinära händelser
- Hur kommunens organisation för krisledning ska bedriva samverkan och ledning i syfte att uppnå inriktning och samordning
- Vilka lokaler med nödvändig teknisk utrustning för samverkan och ledning som disponeras vid extraordinära händelser

Planen ska vara beslutad senaste 31 december under mandatperiodens första år.

Ändringar:

Förtydligande av vissa begrepp

Reviderat åtgärder gällande uppstart av centrala krisledningen samt vilka funktioner som har mandat att göra det.

Reviderad information kring krisledningsnämnden

Tagit bort vilka funktioner som innehar de olika rollerna i stabsorganisationen

Tagit bort viss information kring stöd i krishanteringsarbetet

Tagit bort stycket kring samverkan vid samhällsstörningar i Norrbottens län

Tagit bort beredskapsschemat då informationen inte stämmer fullt ut.

Reviderat information kring avslut av krisledningsnämnden

Lagt till att kommunstyrelsen ansvarar för uppdatering av bilagor

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Plan för hantering av extraordinära händelser

§ 249 Fastighetsnära insamling (FNI)

Diariernr 23KS703

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige beslutar att tvåfacksystem införs som grundläggande insamlingsystem för en- och tvåbostadshus samt fritidshus.

Anteckning

Magnus Häggblad (SD) deltar inte i beslutet.

Ärendebeskrivning

Inledning

För att öka återvinningen och göra det lättare att göra rätt har Sveriges regering beslutat om nya regler för förpackningsinsamling. Från den 1 januari 2024 har kommunerna enligt den nya producentansvarslagstiftningen ansvaret för insamling av förpackningar från hushåll och verksamheter som är samlokaliserade med hushåll. Från den 1 januari 2027 ska insamlingen av förpackningar av papper, plast, metall och glas i huvudsak ske genom Fastighetsnära insamling (FNI) kompletterat med lättillgängliga insamlingsplatser.

Pireva har under 2023 utrett hur den framtida insamlingen ska kunna se ut. Arbetet har skett i nära samarbete med Lumire som har liknande förutsättningar som Pireva, bland annat den nuvarande insamlingen av kommunalt avfall som sker i egen regi. Under arbetets gång har vi även haft kontakter med övriga femkantskommuner, Region Västerbotten, kommuner som redan infört olika typer av insamling, branschorganisationen Avfall Sverige med flera. Arbetsgruppen har också tagit del och studerat utredningar från andra kommuner och IVL. Det har även skett samråd med leverantörerna av de olika systemen (kärl och fordon) för att få deras syn på lämpligt system med våra förutsättningar och för att säkerställa att det system som förordas ska finnas tillgängligt i framtiden.

Nulägesbeskrivning

Kommunfullmäktige har överlåtit verksamhetsansvaret, enligt 15 kap. 20 § miljöbalken, till det helägda kommunala bolaget Pireva i enlighet med gällande ägardirektiv och bolagsordning. Pireva har i uppdrag att utföra all

renhållningsansvariges verksamhet.

I Piteå samlas kommunalt avfall som mat- och restavfall in från en- och tvåbostadshus, fritidshus, flerbostadshus och verksamheter. FNI av förpackningar och tidningar i flerbostadshus har funnits sedan slutet av 90-talet och byggts upp successivt.

Behållartyper

En- och tvåbostadshus har idag ett kärl för restavfall (190-370 liter) och ett kärl för matavfall (140 liter). Fastighetsägare som själva komposterar sitt matavfall har oftast ett kärl, det för restavfall.

I *flerbostadshus* lämnas avfall företrädesvis i kärl (140-660 liter) men även container förekommer.

Hämtningsfordon

Vid hämtning av avfall i kärl från en- och tvåbostadshus används nästan uteslutande enmansbemannade sidlastande fordon medan baklastande fordon är vanligast vid hämtning av avfall i kärl och container från flerbostadshus.

Hämtningsfrekvens

I Piteå hämtas restavfallet från en- och tvåbostadshus var fjärde vecka och matavfallet varannan vecka, med undantag för perioden vecka 44 – vecka 11 då matavfallet hämtas var fjärde vecka.

I flerbostadshus tillämpas hämtningsfrekvenser för restavfallskärlet från var fjärde vecka upp till tre ggr/vecka. För matavfallet tillämpas hämtningsfrekvenser från varannan vecka upp till tre ggr/vecka, i båda fallen beroende på fastighetsägarens behov.

Befintlig FNI

I Piteå kommun finns en väl fungerande FNI där boende i flerbostadshus kan lämna sina utsorterade förpackningar. Insamlingen är frivillig och det är fastighetsägaren som beställer tjänsten. Ca 60% av boende i flerbostadshus har idag tillgång till FNI av förpackningar.

Fastighetsägarna investerar själva i avfallsutrymmen med tillräcklig kapacitet för att kunna erbjuda sina boende full källsortering. Pireva har, tillsammans med fastighetsägarna, planerat lösningarna samt investerat i insamlingsutrustning och fordon.

Behållartyperna och hämtningsfrekvensen har stora variationer beroende på fastigheternas utformning, tillgänglighet för hämtning samt fastighetsägarnas behov. Ambitionen med uppbyggt insamlingssystem är att kunna samla in sorterat avfall från fastigheten med optimerad logistik för både användare och för Pireva som tillhandahåller systemet.

Förutsättningar och begränsningar för Fastighetsnära insamling

Det finns både för- och nackdelar med alla system och vilket som faller ut som mest fördelaktigt beror på hur de olika aspekterna värderas. Förutom insamlingsresultat, ekonomi, miljö och service till medborgarna är arbetsmiljö och säkerhet avgörande aspekter vid val av framtida insamlingssystem.

Omfattning

I Piteå kommun omfattas framför allt en- och tvåbostadshus samt fritidshus där FNI ska byggas upp från grunden. I storleksordning handlar det om ca 12 000 villahushåll och ca 3 800 fritidshushåll.

För flerbostadshus handlar det om att fortsätta bygga ut FNI, enligt befintlig modell, för de ca 4 000 lägenheter som återstår.

Pireva köper även nuvarande återvinningsstationer från producenterna. Dessa kommer att fungera som lättillgängliga insamlingsplatser i det nya systemet.

System för en- och tvåbostadshus samt fritidshus

De system för FNI av förpackningar som utretts beskrivs kortfattat nedan.

Fyrfackssystem

Med fyrfackssystem sorterar hushållen sitt avfall i åtta fraktioner fördelat på två kärl på 370 liter vardera. Varje kärl är indelat i fyra fack där förpackningsavfallet läggs löst medan mat- och restavfall måste emballeras innan det läggs i kärlet. Kärl ställs ut vid hämtplatsen och tömning sker sedan i ett baklastande fyrfacksfordon. Fordonet är oftast tvåmansbemannat.

Erfarenheter från kommuner som infört fyrfackssystem visar på att det ger rena fraktioner och systemet bedöms ge en hög servicenivå. Det är pedagogiskt och enkelt med flera fack där hushållen sorterar sitt avfall direkt i kärlet. På så sätt behöver inte samtliga avfallsfraktioner separeras och lagras inomhus.

Med fyrfackssystem måste personalen kliva ut- och in i fordonet och dra kärlen manuellt då dessa endast kan tömmas med denna typ av baklastande fordon. Att dra kärlen innebär hög fysisk belastning, framför allt vintertid. Med fyrfackssystemet befinner sig personalen ute i trafiken vilket kan fungera bra på gator med låga hastigheter. På landsbygden utförs dock hämtning på vägar med hastigheter upp till 90 km/h med ökade risker som följd. Detta medför att TMA bil, dvs en lastbilsmonterad dämpare som används i vägarbeten, i vissa fall skulle kunna bli nödvändigt för att upprätthålla säkerheten.

Volymen och fördelningen av facken i kärlen kan varieras och utformningen av fackindelning och tömningsintervall kan baseras på den specifika kommunens avfallsmängder. Vanliga tömningsintervaller är att kärl 1 töms varannan vecka och kärl 2 töms var fjärde vecka. Sen systemet är implementerat är det svårare att justera om avfallsmängderna i framtiden skulle ändras eller om antalet fraktioner som ska samlas in skulle ändras.

Tvåfackssystem

I tvåfackssystem sorterar hushållen sitt avfall i delade kärler där två fraktioner samlas in i varje kärle. Kärle är vanligtvis på 240 liter men även andra storlekar är möjliga. Hushållen sorterar sitt avfall i samband med att avfallet läggs i kärlet. Det är pedagogiskt och enkelt med flera fack där hushållen sorterar sitt avfall direkt i kärle. På det sättet behövs inte samtliga avfallsfraktioner separeras och lagras inomhus. Lösningen innebär att hushållen, vid full utbyggnad av systemet, har fyra tvåfackskärler. Kärle 1 och 2 töms, precis som idag, varannan och var fjärde vecka medan kärle 3 och 4 töms tre-fyra ggr/år. Att kärle är fler än vid fyrfackssystemet kompenseras till viss del med mindre kärler och att de kärler som töms mer sällan kan placeras på annan lämplig plats än de kärler som töms oftare.

Efter att kärle ställts vid hämtplatsen töms de med sidlastande tvåfacksfordon vilket bedöms ge bibehållen bra arbetsmiljö för chaufförerna. Detta ger även hög säkerhet då chauffören, precis som idag, kan sitta kvar i fordonet för att tömma kärle. Fordonet är enmansbemannat.

Liksom för fyrfackssystemet bedöms tvåfackssystemet ge en hög servicenivå.

Systemet har hög flexibilitet i det fall insamlingskraven skulle förändras så att fler eller färre fraktioner ska samlas in fastighetsnära i framtiden. Tvåfackskärle kan dessutom tömmas med flera typer av fordon, vilket inte är möjligt för fyrfackskärle.

Högre effektivitet med sidlastande tvåfacksfordon jämfört med baktömmande fyrfack.

Kombination av fyrfacks- och tvåfackssystem

För att minska olycksrisken på vägar med högre hastigheter har arbetsgruppen även sett över möjligheten att ha fyrfackssystem i tätbebyggda områden och tvåfackssystem på landsbygden. En kombination av system bedömdes dock bli för komplex då det kräver flera olika typer av fordon och kärl. Det krävs också olika instruktioner och hämtningsintervall beroende på var man är bosatt i kommunen. Det finns även risk att transportererna ökar med olika system inom kommunen.

Optisk sortering

Optisk sortering innebär att avfallet sorteras i olikfärgade påsar för restavfall samt förpackningar av plast, papper och metall. Matavfall och förpackningar av glas bedöms inte vara lämpliga inom systemet utan måste samlas in i separata kärl. Samtliga avfallslag sorteras inomhus innan påsarna läggs kärnen. De olikfärgade påsarna skickas vidare till en sorteringsanläggning som separerar påsarna från varandra. En sådan sorteringsanläggning saknas i norra Sverige vilket gör att den måste byggas och då med kapacitet att försörja flera kommuner för att få tillräckligt med material att sortera.

Kvaliteten på insamlat material är avgörande för en framgångsrik återvinning och utifrån omvärldsbevakning har optisk sortering inte visat sig ha samma goda kvalitet på insamlat material som vid insamling i flerfackskärl eller separata kärl. Detta beror bland annat på att de som har olikfärgade påsar idag har högre felsorteringsgrad men det finns också en risk att den optiska sorteringen försvåras av påsar som gått sönder eller blivit skadade vid insamling och omlastning.

Den stora akilleshälen, förutom att det krävs flera parallella system och att kvaliteten på insamlat material inte visat sig vara lika bra, är att optisk sortering genererar en hög förbrukning av plastpåsar. En utredning (Miljö- och avfallsbyrån 2022) hävdar att systemet genererar mer plast än vad som samlas in. Målet att minska mängden plast i samhället är därför ett ytterligare skäl som talar emot detta system.

Ekonomi

Finansieringen av insamlingen ska ske genom att producenterna ersätter kommunerna för kostnaderna utifrån en schablonberäknad ersättningsmodell. Ersättningen baseras i huvudsak på befolkningsmängd, insamlad mängd förpackningar, antal hushåll som är anslutna till FNI samt antal lättillgängliga insamlingsplatser. Även kvaliteten på

insamlade förpackningar kan komma att påverka ersättningen. Naturvårdsverket beslutar om föreskrifter om ersättningen och en första version av föreskrifterna gäller från januari 2023.

Fyrpackssystemet beräknas vara det mest kostsamma med dyra fordon och kärl. På grund av att fordonen ofta behöver vara tvåmansbemannade kombinerat med lägre kapacitet ger detta också högre driftskostnader. Den lägre kapaciteten medför behov av fler fordon, utökande av fordons- och personalutrymmen mm jämfört med ett tvåpackssystem med sidlastande fordon som i stället beräknas vara det ekonomiskt mest fördelaktiga. Resultatet av våra beräkningar stöds av andra kommuners utredningar.

I vilken utsträckning ersättningen i praktiken kommer att täcka kostnaderna eller hur stor delfinansiering via avfallstaxan som kommer att krävas är svårt att beräkna då det påverkas av ett antal okända faktorer. Ett exempel är beräknad kapacitet d.v.s. hur många kärl som kan tömmas per arbetsskift, en faktor som varierar stort mellan olika kommuner och system. Detta påverkar i sin tur hur många fordon och hur mycket personal som kommer att behövas. Andra exempel är hur långa körsträckor som detta kommer att generera eller hur väl piteborna kommer att sortera sitt avfall. Ett väl sorterat avfall minskar förbränningskostnaderna och ökar materialersättningen. Det finns också skäl att anta att priserna på fordon och kärl kommer att påverkas då FNI ska införas över hela landet under samma tidsperiod.

Inget av systemen beräknas kunna genomföras med full kostnadstäckning, även är en signal från andra kommuner. I vårt fall bedöms tvåpackssystemet med utökad skiftgång vara det alternativ som får minst taxepåverkan.

Nedanstående beräkningar visar i grova drag hur det skulle kunna se ut när systemet är fullt utbyggt.

I tabellen är utbyggnad för fritidshus och flerbostadshus samt övertagande av återvinningsstationerna medräknade. De investeringar som medräknats är de direkta investeringarna för systemet exempelvis fordon, behållare, inköp av återvinningsstationerna. Indirekta investeringar i form av garageplatser, personalutrymmen, lagringsutrymmen mm tillkommer.

	Tvåfackssystem	Fyrfackssystem
Investeringar	85 000 000	81 000 000
Avskrivningskostnader kr/år	- 8 900 000	- 8 500 000
Driftkostnader	- 13 400 000	- 19 000 000
Minskad förbränningskostnad/ökad materialersättning	1 600 000	1 600 000
Ersättning	19 400 000	19 400 000
Beräknat resultat	- 1 300 000	- 6 500 000

Sammanfattningsvis

Anledningen till förslaget att införa tvåfackssystem som grundläggande system för insamling av förpackningar i en- och tvåbostadshus samt fritidshus är flera, bland annat:

- Bättre **arbetsmiljö** och högre **säkerhet**
- Högre **flexibilitet** i det fall insamlingskraven skulle förändras samt möjlighet till tömning med flera typer av fordon.
- Högre **effektivitet** med sidlastande tvåfacksfordon som är enmansbemannad och med högre kapacitet jämfört med baktömmande fyrfacksfordon.
- Mer **ekonomiskt**. De direkta investeringarna i fordon och kärl beräknas hamna på jämförbar nivå med båda systemen men tack vare mindre behov av personal och fordon beräknas de totala investeringsbehovet bli lägre för tvåfackssystemet. Driftkostnaderna beräknas bli avsevärt lägre.
- **Hanterbar utbyggnad** då systemet kan byggas ut successivt där de största förpackningsmängderna, plast- och papper, kan tas i ett första skede.

Yrkanden

Cristian Bergvall (S), Anton Li Nilsson (C), Carola Bergman (S) och Louise Mörk (S):
Bifall till Kommunstyrelsens arbets- och personalutskotts förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 250 Medborgardialog Piteå kommun

Diariernr 23KS223

Beslut

Kommunstyrelsen tar del av Rapport medborgardialog.

Kommunstyrelsen ger Kommunledningsförvaltningen i uppdrag att under första kvartalet 2024 redovisa förslag på styrande dokument samt återkommande metoder för medborgardialog.

Ärendebeskrivning

Kommunstyrelsen gav vid sammanträdet 2023-01-16 Kommunledningsförvaltningen i uppdrag att sammanställa och följa upp genomförda fokusdialoger samt att återkomma med förslag på förändringar senast november 2023.

Varför har medborgardialoger blivit alltmer viktigt för kommuner och regioner och dess förtroendevalda och tjänstepersoner?

Enligt Economist Intelligence Unit lever endast 5,7% av världens befolkning i vad som kallas fullvärdig demokrati. Det finns flera organisationer som mäter demokrati och ger ut rapporter om läget i världen. En av dessa är Varieties of Democracy (V-Dem), som har publicerat en rapport om läget för demokratin i världen. Rapporten visar att antalet demokratier i världen minskar och att polarisering och autokratisering hänger ihop. Andelen av världens befolkning som bor i autokratier har ökat från 49% år 2011 till 70% år 2021.

Piteå kommun har arbetat aktivt med medborgardialog i många år. Kommunen har ett styr- och ledningssystem som bygger på vision, strategiska områden och mål. Ett av de strategiska områdena är Demokrati och öppenhet, som har två övergripande mål om delaktighet, jämlikhet och mångfald. Kommunen använder olika metoder för att genomföra medborgardialog, beroende på syfte, målgrupp och fråga. I Piteå kommun ingår medborgardialog som en del i styr- och ledningsprocessen och finns beskrivet i Policy för styrning och ledning.

Bifogad rapport fokuserar på de medborgardialoger som är beslutade av Kommunstyrelsen, så kallade fokusdialoger. Förutom fokusdialoger så genomförs en

mängd andra dialoger med medborgare, näringsliv och civilsamhällsorganisationer och rapporten kommer att ge exempel på några av dem men täcker alltså inte alla former av medborgardialog som genomförs av Piteå kommuns förvaltningar och bolag.

Rapporten inleds med en överblick över vad som är medborgardialog och varför medborgardialog är viktigt för att sedan övergå i en beskrivning av Piteås system för medborgardialoger, en beskrivning av genomförda fokusdialoger i Piteå de senaste åren, resultat för medborgardialog, påverkan samt inflytande.

Kommunledningsförvaltningen återkommer under första kvartalet 2024 med förslag på styrande dokument där återkommande metoder för medborgardialog beslutas.

Yrkanden

Patric Lundström (S): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag med tillägget att Kommunstyrelsen ger Kommunledningsförvaltningen i uppdrag att under första kvartalet 2024 redovisa förslag på styrande dokument samt återkommande metoder för medborgardialog.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Rapport medborgardialog

§ 251 Medlemskap i testbranschrådet SPGA, Swedish Proving Ground Association

Diariennr 23KS679

Beslut

Kommunstyrelsen ansöker om associerat medlemskap i Swedish Proving Ground Association ekonomisk förening för en period på 3 år.

Medlemsavgiften är detta år fastställd till 25 tkr och finansieras via Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Bakgrund

Swedish Proving Ground Association (SPGA) bildade en ekonomisk förening, med säte i Älvsbyn, redan 2002 av biltestföretagen i regionen, med syftet att driva branschgemensamma frågor.

Föreningen syfte är att verka för samhällsuppgiften:

- Utveckling av testverksamhet, genom att identifiera utvecklingshinder samt definiera insatsområden som kan påskynda tillväxt i branschen. För detta syfte skall SPGA säkra en regional och nationell dialog för näringens utveckling. I detta inkluderas att, via kort och långsiktiga partnerskap, verka för faktainsamling, samt prioritering och initiering av olika åtgärder och utvecklingsprojekt.

Vidare skall föreningen löpande definiera och i dialog tillvarata branschgemensamma intressen, med sikte på samordningsvinster och branschöverskridande utveckling, samt i mån av resurs och utpekad insats även driva sådana projekt med föreningen som huvudman.

Föreningen kan för främjande av ändamålet ha servicebolag, äga och förvalta fast egendom och kapital. Föreningen kan även ha engagemang i någon form av paraplyorganisation, med syftet att förankra och få fler aktörer att verka för test av fordon, fordonskomponenter och därtill relaterad infrastruktur.

Testverksamhet har blivit en nationell angelägenhet och för att markera vikten av testverksamheten i Norrbotten utarbetade SPGA, i augusti 2019, en testfärdplan. Förutom tanken att skapa regional och nationell synlighet, är syftet med planen att stimulera dialog och inspirera till utveckling av den regionala testverksamheten i stort. För att bredda samverkansnätverket bildades ett Testbranschråd på uppmaning av

Region Norrbotten. Testbranschrådet ska förbereda region och bransch för framtidens provbehov och i förlängningen regionens erbjudande till globala testkunder samt skapa samarbetskluster.

Medlemskap

Två olika typer av medlemskap i föreningen utarbetades vid bildandet av Testbranschrådet:

-Ordinarie medlemmar vars huvudsakliga verksamhet består i att erbjuda miljöer och tjänster för utprovning, test och demonstration. Engångsinsats på 4 tkr samt årsavgift på 35 tkr. Ordinarie medlem har en styrelseplats.

-Associerade medlemmar är organisationer som vill verka för branschens utveckling, exempelvis kommuner, teknikparker, universitet mfl. Årsavgiften uppgår innevarande år till 25 tkr. Företräds av en ledamot som valts i dialog med SPGA:s styrelse och ingår i Testbranschrådet samt i styrgrupper då samverkansprojekt skapas.

SPGA ser gärna att Piteå Science Park är representant, givet identifierade kopplingar till PSP:s verksamhetsområden. SPGA vill även åstadkomma regionsöverskridande klustersamverkan och ett innovationssystem som är bredare än enbart fordonsindustrins provbehov.

Uppväxling av medel

Under de senaste tre åren har ett EU finansierat projektet TRE-M bedrivits som bland annat handlat om utvecklingen av nya autonoma vägunderhållskoncept, återbruk av batterier samt test av flytande och gasformiga drivmedel och biodrivmedel från regionen. Ett annat samverkansprojekt som bedrivits är Snöakademien med syfte att skapa en bättre kunskap om snö, till nytta för såväl däcktestindustrin som utvecklingen inom skidbranschen. I de EU projekt som föreningen deltagit har medlemsavgiften i föreningen växlats upp som medfinansiering i projekten.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Piteå kommun har fått en inbjudan att ingå som associerad medlem i SPGA. En dialog i frågan initierades redan 2019, inget formellt beslut togs då om medverkan, men Piteå Science Park bereddes en plats i Testbranschrådet och har deltagit i arbetet. Piteå Science Park har gjort bedömningen att en medverkan passar väl in projekt och satsningar som pågår inom Piteå Science Parks verksamhetsområden.

Kommunledningsförvaltningen anser att Piteå kommun bör besluta om att ansöka om ett associerat medlemskap i föreningen. Testbranschrådet arbetar med att skapa goda

infrastrukturella förutsättningar för testbranschindustrin i regionen, ett viktigt arbete att medverka i även för Piteå. Testfärdplanen innebär också en breddning av föreningens verksamhet och skall ses som en proaktiv resurs för utmaningsdrivet hållbarhets- och omställningsarbete. Några tematiska utmaningsdrivna arbetspaket är utpekade, däribland elektrifierade fordon, infrastruktur för fordon och kunskap om vinter och snö. I Piteå bedrivs i dagsläget testverksamhet i Darkathlons däcktestanläggning.

De nätverk och samverkansmöjligheter som föreningen och Testbranschrådet erbjuder är värdefulla för Piteå att delta i och kan leda till framtida utvecklingsinsatser hos Piteå Science Park och näringslivet.

Som representant för Piteå kommun föreslår kommunledningsförvaltningen en ordinarie ledamot från Piteå Science Park och en ersättare från Kommunledningsförvaltningen.

Medlemsavgiften i föreningen anser vi är proportionerlig utifrån den nytta, i nätverksbyggande och samverkan med testbranschen, som förväntas komma kommunen till del.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 252 Ansökan medlemskap Bottenviksbågen

Diariernr 23KS655

Beslut

Kommunstyrelsen ansöker om medlemskap i Bottenviksbågen Bothnian Arc rf.

Kommunstyrelsen beviljar medfinansiering av Bottenviksbågen Bothnian Arc rf med 5000 euro för 2024.

Medel anvisas ur den Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Föreningen och dess samarbetsområden

Inom Bottenvikens verksamhetsområde lever idag 710 000 människor. Föreningen ska genom sina aktiviteter verka för att stärka banden mellan städer, kommuner och regioner inom Bottenviksbågen. Föreningen har till ändamål att främja och utveckla medlemmarnas samarbete i Bottenviksbågen inom områden såsom intressebevakning, logistik, näringsliv, utbildning och kultur.

Utöver ovanstående samarbetsområden så kommer - i en nära framtid - också frågor kopplat till säkerhetspolitik, försörjningstrygghet mm att få en större betydelse inom Bottenviksbågen. Inte minst mot bakgrund av kriget i Ukraina, kommande NATO-medlemskap för Finland och Sverige och det försämrade säkerhetspolitiska läget i Arktis.

Ansökan om medlemskap skall prövas av styrelsen för Bottenviksbågen Bothnian Arc rf inom sex månader från det att ansökan kommer in. Avdelningen Hållbar Tillväxt föreslås bli den avdelning inom kommunen som tar koordinatorsrollen internt.

Medlemmar och finansiering i Euro

Nordiska Ministerrådet	50 000
Luleå kommun	11 000
Skellefteå kommun	11 000
Bodens Kommun	5 000
Piteå kommun	5 000
Kalix kommun	3 000

Haparanda kommun	3 000
Uleåborg	25 000
Kemi/Tornio	11 000
Brahestad	5 000
Kalajoki	3 000
Totalt	132 000

Medlemskapet

Medlemskapet bör ses som en av många delar i Piteås ambition att stärka vår regionala närvaro och vår synlighet i regionala sammanhang. Som framgår ovan är Piteå idag den enda kustkommun från Skellefteå till Kalajoki som står utanför samarbetet. Såväl ledande politiker som tjänstepersoner kan involveras i samarbetet.

Medlemsavgift

Kostnaden för medlemskapet är kopplat till respektive kommuns befolkningsstorlek. Piteå ligger inom intervallet 20-50000 invånare, där den årliga medlemsavgiften innebär finansiering motsvarande 5000 Euro/år.

Aktiviteter

En stor del av föreningens verksamhet handlar om att genomföra seminarier, arrangemang och annan kunskapsöverföring inom föreningens verksamhetsområden (logistik, utbildning, kultur, näringsliv mm.) På sikt kommer samarbetet rimligen att stärkas också när det gäller olika frågor kopplat till säkerhet och försörjningstrygghet.

Proportionalitet

Medlemsavgiften står i proportion till den förväntade nyttan för kommunen.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen anser att ett medlemskap i Bottenviksbågen ligger helt i linje med Piteå kommuns ambition när det gäller att stärka vårt engagemang och kontaktnät regionalt. Det kommande samarbetet vilar på två ben. För det första de befintliga samarbetsområdena logistik, utbildning, kultur och näringsliv men också kommande, gemensamma intresseområden som säkerhetsfrågor och ökad självförsörjningsgrad.

Kommunledningsförvaltningen föreslår Piteå kommun att ansöka om ett medlemskap i Bottenviksbågen Bothnian Arc.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 253 Bidrag till Samordningsförbundet Södra Norrbotten för 2024

Diariennr 23KS636

Beslut

Kommunstyrelsen beviljar bidrag till Samordningsförbundet Södra Norrbotten, totalt 487 500 kr för år 2024.

Ärendebeskrivning

Enligt lagen om Finansiell samordning bidrar staten med hälften av finansieringen och en fjärdedel vardera från regionen och kommunerna. Försäkringskassan har lämnat preliminärt besked under juni månad 2023 om statlig medelstildelning för 2024. För Samordningsförbundet Södra Norrbotten innebär det nya förslaget en möjlig tilldelning av det statliga bidraget med ca 9 970 000 kr.

Vid medlemssamråd 2023 kom parterna överens om att utöka äskandet till Försäkringskassan för år 2024. Styrelsen för Samordningsförbundet Södra Norrbotten beslutade därefter att äska 3 750 000 kr vilket var en ökning med 175 000 kr jämfört med föregående år. Det innebär att Region Norrbotten och medlemskommunerna hittills har bidragit med finansieringen upp till 72 % av den möjliga tilldelningen från staten. En ökning av medlemmarnas medfinansiering för 2024 innebär att den möjliga tilldelningen ökar till ca 80%.

Innan Försäkringskassan fattar beslut om slutlig tilldelningen för 2024 krävs att samordningsförbundet inkommer med uppgifter om vilket belopp regionen och kommunerna avser bidra med.

Region Norrbotten, Bodens kommun, Luleå kommun, Piteå kommun och Älvsbyns kommun föreslås fatta beslut om en bidragsnivå i enlighet med förbundets äskande, se nedanstående tabell.

Äskande 2024			
Part	Nuvarande bidragsnivå	Ny bidragsnivå	Förändring
Statens tilldelning (AF/FK)	3 575 000	3 750 000	175 000
Region Norrbotten	1 787 500	1 875 000	87 500
Bodens kommun	303 875	318 750	14 875
Luleå kommun	929 500	975 000	45 500
Piteå kommun	464 750	487 500	22 750
Älvsbyns kommun	89 375	93 750	4 375
Summa	7 150 000	7 500 000	350 000

En

förfrågan har gjorts internt i kommunen till de förvaltningar, Samhällsbyggnad och Socialtjänsten, som nyttjar den nu aktuella verksamheten i syfte att få berörda verksamheter bedöma av verksamheten. Samhällsbyggnadsförvaltningen har angett att de tycker det är rimligt att utöka bidraget då det gör det möjligt för de att söka tillbaka pengar till olika insatser för att kunna hjälpa dessa målgrupper som är i behov av samordnade insatser. De har just nu i gång två insatser i Piteå som finansieras av Samordningsförbundet. Socialtjänsten har inte inkommit med något svar.

Det finns 500 000 kr budgeterat för posten för 2023 så om samma summa avsätts för 2024 ryms den äskade utökningen inom budgetramen.

Yrkanden

Kata Nilsson (S) och Håkan Johansson (M): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 254 Norrbotniabanan AB – driftsbidrag 2024-2025

Diariernr 23KS705

Beslut

Kommunstyrelsen beviljar Norrbotniabanan AB driftbidrag för 2024-2025 med totalt 1 625 000 kr.

Kommunstyrelsen godkänner att redan beviljat och utbetalt driftbidrag för 2021 som inte nyttjats av bolaget, 208 392 kr, avräknas från ovanstående belopp vid utbetalning. Total utbetalning 1 416 608 kr.

Medel tas från Tillväxtpolitiska reserven.

Anteckning

Håkan Johansson (M), Karl-Erik Jonsson (M), Magnus Häggblad (SD) och Helén Lindbäck (KD) avstår från att delta i beslutet.

Reservationer

Sara Hall (SLP) reserverar sig mot beslutet till förmån för eget förslag.

Ärendebeskrivning

Norrbotniabanan AB:s (NBB AB) verksamhet har under de första åren efter bildandet 2008 i huvudsak finansierats av smärre driftsbidrag från Skellefteå och Piteå kommuner samt från de två regionerna. Sedan nov 2015 har en liten del av de medel som beviljats för planering av sträckan Umeå-Skellefteå kunnat nyttjas, kvarstående medel förslås därför överföras till kommande budgetperiod 2024-2025, enligt bilaga.

Yrkanden

Sara Hall (SLP): Avslag på Kommunledningsförvaltningens förslag

Kata Nilsson (S): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition på de två förslagen och finner att Kommunstyrelsen beslutar enligt Kommunledningsförvaltningens förslag.

§ 255 Medfinansiering - Swedish Composite Innovation Center

Diariernr 23KS272

Beslut

Kommunstyrelsen medfinansierar projektet Swedish Composite Innovation Center med 375 tkr under 2024.

Medel anvisas från Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Piteå har sedan 50 år tillbaka en etablerad kompositbransch med flera företag som kompletterar varandra. Under 90-talet etablerades forskningsinstitutet RISE och där det bedrivs världsledande forskning och utveckling kring fiberkompositer. Detta gör att den samlade kompetensen och utrustningen som finns i Piteå är unik i Sverige och norra Europa.

För att utveckla samverkan mellan företagen inom kompositbranschen, samt mellan företagen och forskningen, bildades 2017 klustret Swedish Composite Innovation Cluster (SWE-CIC), med Piteå Science Park som neutral part och klustersamordnare. Klustersamverkan ligger till grund för det fortsatta arbetet och den aktuella projektansökan.

Projektets syfte är att växla upp och stärka samarbeten kring innovation och forskning i anslutning till kompositpressen och skapa konkreta case/uppdrag med näringslivet.

Vad avser projektet bidra till?

Utveckling av kommunens och regionens specifika innovationsmiljö för fiberkompositer. Ökad innovationsförmåga inom fiberkomposit samt ökad tillväxt och etableringar inom representerade branscher.

Under projekttiden kommer fokus att vara:

- att finnas med i de forum där fiberkompositer diskuteras för att knyta kontakter med företag och startups med utvecklingsbehov där innovationsmiljön och testbädden kan bidra i utvecklingen
- att genomföra riktad marknadsbearbetning gentemot ovanstående målgrupp
- att stötta små och medelstora företag och startups med exempelvis att ta fram prototyper och underlätta för etableringar i Piteå
- att arbeta vidare med Collab Composite, som sker i samverkan med Arctic Business. SAAB Group och Hitachi Energy är ett aktuellt exempel på storföretag som nu

kommit in med utmaningar och frågeställningar där innovationsmiljön kan användas för att lösa dessa.

I projektet ingår följande arbetspaket:

- skapa en relevant och intressant innovationsmiljö för företag, entreprenörer, talanger och akademi. Exempelvis arbete med aktörer inom etableringserbjudandet, kapitalförsörjning, lokaler mm.
- skapa och paketera etableringserbjudanden tillsammans med berörda aktörer
- arbete med att utveckla testbädden i samverkan med företagen inom kompositklustret
- stärka utveckling och innovation hos små- och medelstora företag samt startups samt erbjuda förutsättningar så att de etablerar sig i regionen. Bland annat genom att visa på möjligheterna att nyttja innovationsmiljön för utveckling av nya prototyper, skapa samverkansarenor mm
- ökad samverkan kring forskning och utveckling mellan institut, akademi och företag
- extern kommunikation och resultatspridning, via hemsida, sociala medier, workshops mm.

Projektorganisation:

- Projektägare är Piteå Science Park, där kompetenser som projektledare, innovationsledare, kommunikatör och administratör kommer att ingå.
- Samverkanspart är RISE som i projektet ska tillhandahålla utvecklingskompetens och testbädden. I huvudsak är det RISE i Öjebyn som deltar men kompletterande resurser finns också vid andra RISE enheter.

Projektbudget:

Kostnader

Personal 511 232

Externa tjänster 130 000

Resor 50 000

Lokaler/material 127 500

Schablonkostnad 374 276

Totalt: 1 193 008

Finansiering

Region Norrbotten 596 504

Piteå kommun 375 000

Sparbanken Nord 151 504

Svenska kompositbyn 20 000

Hedfastigheter 50 000

Totalt: 1 193 008

Kommunledningsförvaltningen yttrande

Bedömningen är att Piteå kommun bör medfinansiera Swedish Composite Innovation Center med 375 tkr under 2024. Projektet är av stor betydelse så att arbetet i anslutning till kompositpressen och näringslivet kan bedrivas i ett gemensamt utvecklingsarbete.

Piteå Science Park kompletterar forsknings- och innovationsmiljön med att stötta upp i det företagsnära etableringsarbetet, exempelvis genom att attrahera fler företag till innovationsmiljön. De ska vidare finnas med i de forum där fiberkompositerna diskuteras med företag med nytta av innovationsmiljön och RISE. Projektet ska också arbeta aktivt med marknadsbearbetning och stöttning i företagets innovationsresa. Projektet ska skapa affärsmöjligheter för företag. Det tidigare arbetet som bedrivits inom kompositklustret SWE-CIC har resulterat i att flera av företagen nu tillverkar fler produkter som underleverantörer.

Kommunledningsförvaltningen ser vidare att en koordinerande, samverkande funktion, som projektet kan bistå med, är viktig för att aktivt koppla ihop företag och uppdrag till RISE som kan leda till företagsutveckling och uppstart av nya företag.

I ett av de kompositprojekt som Piteå kommun medfinansierar kom nyligen positiva nyheter om att Hitachi Energy och SAAB Group går in i projekt tillsammans med aktörer inom kompositbranschen, vilket visar att den specifika innovationsmiljö som finns i Piteå kan generera spännande utvecklingsinsatser och affärsmöjligheter för näringslivet.

Region Norrbotten är intresserade av att Piteå Science Park och RISE kan fortsätta att vidareutveckla innovationsmiljön och är positiva till att medfinansiera projektet i enlighet med ansökan och budget. Under det kommande året kan det finnas möjligheter för ytterligare projekt med fler aktörer och medfinansierare, såsom Region Norrbotten och den europeiska regionala utvecklingsfonden.

Piteå kommuns medfinansiering bedöms stå i rimlig proportion till den nytta och fördel som projektet beräknas föra med sig för näringslivet och kommunen.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 256 Medfinansiering - Projekt Greenably

Diariernr 23KS267

Beslut

Kommunstyrelsen beviljar medel till Energikontor Norr AB för medfinansiering av projektet Greenably med 67 500kr 2024, 67 500kr 2025, 90 000kr 2026. Totalt 225 000 kr.

Beslutet gäller under förutsättning att en stor del av finansiering uppnås.

Medel anvisas från Tillväxtpolitiska reserven.

Reservationer

Magnus Häggblad (SD) reserverar sig mot beslutet till förmån för eget förslag.

Ärendebeskrivning

Sökande är Energikontor Norr AB som ägs av Norrbottens 14 kommuner och Region Norrbotten. Bolagets uppdrag är att driva energi- och klimatfrågor på lokal och regional nivå i ett internationellt perspektiv, arbeta för en ökad andel förnybar energi i regionen och en effektivare användning av energi, naturresurser samt bidra till utvecklingen av samarbete inom energi- och klimatområdet. Samverkanspartner är Winning innovation i Lund AB (WIN). Förutom vårt ägaravtal med Energikontor Norr ska vi även bistå med projektmedel enligt avtal som gör att viktiga projekt kan genomföras inom detta område.

Föregående projek "Sustainable Business Bridge" var ett sammanverksprojekt mellan Energikontor Norr och Winning Innovation i Lund AB. Projektmålet var att utveckla och etablera en digital plattform som möjliggör nya möten, affärer och partnerskap mellan aktörer med behov av lösningar för sin hållbarhetsomställning (behovsägare) och leverantörer av nya lösningar. Projektet föregicks av förstudien "Behovsdriven Innovationsplattform" som visade att många företag och offentliga organisationer står inför ett stort omställningsarbete för att klara samhällets hållbarhetsmål.

Exempelvis hade de en utmaning att hitta en lösning för att tillvarata spillvärme från i ett stålproducerande bolag i Norrbotten under ganska extrema förhållanden i hårdugnen. Lösningen hittade de i ett SMF inom livsmedelsbranschen i Skåne som gör

värmeväxlare till Burger Kings restauranger. Två bolag som aldrig hade träffat varandra om det inte vore för projektet. En ny affärsmöjlighet skapades för det lilla innovativa bolaget som tidigare bara fokuserade på livsmedelsbranschen samtidigt som det stålproducerande bolaget kunna minska sitt energibehov och även uppnå en kostnadsbesparing.

Syftet med detta projekt är att skynda på omställningen mot ett grönare Piteå, Norrbotten och Sverige och samtidigt skapa nya affärsmöjligheter för små och medelstora företag (SMF) i Piteå och vår region som med sina smarta lösningar kan hjälpa andra aktörer med att lösa deras problem och utmaningar och påskynda omställningen.

Företag och offentliga aktörer står inför utmaningen att snabbt och omfattande ställa om till en högre hållbarhet och resurseffektivitet. Något som i många fall handlar om att öka graden av återvinning.

Det betyder att resurser, både i form av energi och material som måste röra sig uppåt i avfallstrappan och användas igen.

I detta projekt finns en mix av relativt enkla åtgärder, men det finns också många komplexa och svårlösta problem som aktörerna/företagen/organisationerna inte har förmåga att lösa med egna interna resurser och inte heller utav deras vanliga leverantörer. För att kunna hitta nya, innovativa lösningar krävs ofta att aktörerna/företagen/organisationerna får möjlighet att träffa nya leverantörer.

Den stora skillnaden mot föregående projekt, Sustainable Business Bridge, är att fortsätta utveckla plattformen Greenably.se med hjälp av AI. Förra programperioden med Projektet Sustainable Business Bridge gick ut på att bygga upp plattformen, hitta intressanta företag med hållbarhetsutmaningar samt knyta kontakter med mera. Piteå kommun medfinansierade det projektet under 2020-2023 med totalt 225 tkr.

Luleå Tekniska Universitet och LTU Business har huvudansvaret för AI-utvecklingen där tanken är att man på ett smartare och snabbare sätt ska kunna hitta matchande företag inom branscher där frågeställaren normalt sett inte rör sig.

Exempel:

Företag A har någon form av hållbarhetsutmaning (avfall, spill och så vidare) men hittar ingen leverantör inom sitt kontaktnät eller inom sin bransch. Denne kanske har sökt på internet, hört sig för bland andra företag inom branschen men hittar ingen

lösning på problemet. Avfallet skickas kanske på deponi, bränns och så vidare. Företag B är i behov av just den råvaran (avfall/spill och så vidare) men har idag för få eller ingen leverantör. De har givetvis också letat men hittar inte rätt.

Poängen är att Greenablys matchningsfunktion skulle kunna föra samman A och B som kommer ifrån helt olika branscher men också kanske från olika delar av världen. Företag A bör kanske helst verka i vår region, medan Företag B kan mycket väl finnas i Frankrike eller USA eller i någon annan del av världen.

Greenably.se kommer att fortsätta med att göra regionen mer hållbar och cirkulär. Fördelen är att de redan har upparbetade kontakter och att projektledningen i princip är samma, så startsträckan blir kort.

Energikontor Norr har nu också en grupp som jobbar med deras kommunikationsplan. Den kommer att täcka in alla olika typer av marknadsföring, bland annat sociala medier, filmer samt sökord på google som gör att Greenably.se kommer högst upp vid sökningar.

Total projektbudget

Kostnader

Löner 6.005.000kr

Externa tjänster 1.660.000kr

Schablonkostnader 4.341.915kr

Resor/logi 326.418kr

Totala kostnader 12.333.333kr

Medfinansiering

Tillväxtverket/ERUF 4.933.333kr

(Europeiska Regionala Utvecklingsfonden)

Region Norrbotten 3.000.000kr

Piteå Kommun 225.000kr

Luleå Kommun 225.000kr

Bodens kommun 100.000kr

Sparbanken Nord 500.000kr

Energikontor Norr 1.300.000kr

Luleå Tekniska Universitet 1.500.000kr

WIN 550.000kr

Total finansiering 12.333.333kr

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Detta projekt främjar små och medelstora företag i både Piteå, regionalt och nationellt. Det kan även göra det möjligt att göra affärer med större företag både nationellt och internationellt inom miljösektorn med energieffektivitet och användning av förnybar energi.

Det finns ett behov och utmaningar hos företag och organisationer som genom dialog med andra aktörer kan leda till en mer varaktig digital plattform. Denna plattform greenably.se ska genom AI i detta projekt leda till fler affärer, nya samarbeten samt bättre kunskap i detta område i framtiden.

Under de tre första åren utvecklades konceptet Greenably genom projektet Sustainable Business Bridge. En hel del tid och resurser lades på att formulera en projekttid, bygga allianser med olika aktörer i regionen så som företag och kommuner. Plattformen färdigställdes och företag kontaktades, framför allt små och medelstora företag (SMF). Anledningen till att både ERUF, Regionen, Sparbanken Nord, Luleå och Bodens kommuner aktivt väljer att förlänga projektet med ytterligare 3år när det faktum att Greenably är efterlängtad.

Övriga kommuner i projektet som Luleå och Boden anser att detta är ett mycket värdefullt projekt. Piteå Science Park kommer att få en plats i styrgruppen för projektet och Piteå kommun kommer då att finnas på hemsidan.

Kommunledningsförvaltningen gör bedömningen att Piteå kommun bör delta i detta projekt. Piteå kommuns medfinansiering står i bra proportion till den förväntade nyttan av aktiviteter och varaktiga hållbara lösningar inom området.

Yrkanden

Magnus Häggblad (SD): Avslag på Kommunledningsförvaltningens förslag.

Kata Nilsson (S): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition på de två förslagen och finner att Kommunstyrelsen beslutar enligt Kommunledningsförvaltningens förslag.

§ 257 Medfinansiering av projekt Move to Piteå Inflyttarservice

Diariennr 23KS657

Beslut

Kommunstyrelsen avsätter medel till projekt Move to Piteå Inflyttarservice med 2,6 mkr år 2024, 2,6 mkr 2025 och 2,6 mkr år 2026. Totalt 7,8 mkr.

Kommunstyrelsen ger Kommunledningsförvaltningen i uppdrag att utreda hur verksamheten kan integreras i ordinarie verksamhet och budget. Uppdraget ska återrapporteras till Kommunstyrelsen senast under våren 2024.

Medlen anvisas från Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Ett av Piteå kommuns övergripande mål är att öka befolkningen till 46 000 fram till år 2030 och till 50 000 fram till 2040. Det anges som en förutsättning för att kommunen ska kunna ge den service som Piteåborna förväntar sig och har rätt till.

Piteå står inför en utmaning med en påtaglig brist på arbetskraft, vilket delas med hela Norrbotten och nationellt. I september 2023 fanns 808 Piteåbor registrerade som öppet arbetslösa på Arbetsförmedlingen, en minskning med drygt 100 personer sedan förra året. 294 av dessa är långtidsarbetslösa, vilket indikerar att de har svårigheter att matchas mot de tjänster som erbjuds i Piteå med omnejd. Såväl Piteå som Norrbotten har således stora behov av inflyttande kompetens.

Projektet Move to Piteå Inflyttarservice (tidigare Inflyttarservice steg II) finansieras under 2023 med medel från Tillväxtpolitiska reserven, för strukturell utveckling för att främja inflyttning och kvalitetssäkra Piteås mottagarkapacitet. Projektledningen föreslår en namnändring till Move to Piteå Inflyttarservice, som ett led i att visa att Piteå är beredd på ett välkomnande och mottagande av engelskspråkiga inflyttare. Namnet Inflyttarservice finns också kvar i och med att det är ett inarbetat begrepp.

Projektet fick vid kommunstyrelsens beslut också i uppdrag att undersöka och söka ev medel från andra aktörer. Kontakter och dialog har förts med andra parter, däribland Region Norrbotten, men under innevarande år har ingen större medfinansiering varit möjlig från Region Norrbotten, förutom 115 tkr för finansiering av en kommunal bildbank med fullständiga bildrättigheter. Viktigt att komma ihåg är att inriktningen

måste förändras till att omfatta och inbegripa fler kommuner om regionala medel ingår. Näringslivsavdelningen och projektet undersöker löpande möjligheter till extern medfinansiering till separata aktiviteter och evenemang. Några exempel på aktiviteter är gemensamt arbete för kompetensutveckling och mottagning inom industri och vård tillsammans med RISE. Dialog om vidareutveckling av mottagarkapaciteten tillsammans med Kalix kommun och samarbetsformer med privata aktörer och Företagarna. Tänkbara finansiärer för ovanstående aktiviteter är Europeiska Socialfonden inom området innovation, Sparbanken Nord, Region Norrbotten, Europeiska Regionalfonden m. fl.

Projektet har initierat sektorsövergripande strukturer och samarbeten där lokala arbetsgivare, fastighetsägare, mäklare, banker, civilsamhälle och utbildningsaktörer arbetar tillsammans med Piteå kommun, för att främja inflyttningen.

Vid kommunstyrelsens möte i oktober, redovisades följande resultat:

Under årets första nio månader har 73 individer flyttat till Piteå direkt via projektet. Att ”flytta direkt” innebär att verksamheten erbjuder arbete och/eller bostad. Antalet fördelas på 23 kvinnor, 30 män och 20 barn. 22 bostäder och 24 tjänster har förmedlats. Utifrån det kommunala utjämningsystem som Sveriges kommuner använder så är resultatet skatteintäkter på 4 092 087 kr. 1,5 mkr mer än projektets kostnader.

Merparten av de inflyttade har erhållit arbete och ingen uppbär försörjningsstöd. Inflyttarna arbetar bland annat som svetsare, undersköterska, AI-utvecklare, miljösamordnare, läkare mm.

Move to Piteå Inflyttarservice samarbetar med lokalt och regionalt näringsliv och offentlig sektor. Exempel där matchning pågår hösten 2023: Adecco Piteå, Cloudspin, MAF, Norconsult, Piteortens Chark, Piteå kommun, Region Norrbotten, Rentav, Stenvalls, Sweco, Wibax, Workslife med flera. Andra lokala aktörer som involveras i arbetet är ABF, Fastighetsbyrån, LTU, PIF, Pitebo, Piteå Byaforum, Polisen Piteå, RAWI med flera.

Prognos 2024: Flera individer planerar sin flytt till Piteå via projektet det första kvartalet. Det rör det sig om inflyttare såväl från Sveriges storstadsregioner som länder som Belgien, Nederländerna, Spanien och Tyskland. Detta påvisar behovet av att Piteå utmärker sig som en välkomnande kommun, där engelskspråkig kompetens tas väl omhand.

Projektidé Move to Piteå Inflyttarservice:

- Move to Piteå bidrar till en ökad samsyn mellan Piteås sektorer, där varje part arbetar för Piteås kompetensförsörjning och tillväxt i samarbete med övriga parter.

- Move to Piteå är ett välbehövligt inslag i det kontinuerliga arbetet med kompetensförsörjning och befolkningsökning. Under det första kvartalet 2023 uppgick Piteås totala inflyttning till 21 individer, samt 71 individer under andra kvartalet (SCB september 2023). Det uppsökande arbetet sker nationellt (ej Norr- och Västerbotten) och internationellt.

- Piteås inflyttarverksamhet gynnar regional kompetensförsörjning och attraktionskraft.

Under 2023 har ytterligare tio Norrbottenskommuner startat egna verksamheter för inflyttning, med Piteås verksamhet som förebild och stöd.

Nya samverkansområden är identifierade och centrala för att öka inflyttningen:

-Förbättrad och utökad mottagarkapacitet

Move to Piteå Inflyttarservice inbegriper flera kommunala verksamheter och sektorer. Betydelsen av ett bra mottagande och ett långsiktigt integrationsarbete är av mycket stor vikt. Att involvera fler kommunala verksamheter och civilsamhället än mer är nödvändigt och stärker välkommandet till Piteå och möjliggör för projektets medarbetare att arbeta närmare kärnuppdraget kompetensförsörjning, hållbar tillväxt och etableringsarbete.

- Acceptans för engelsktalande kompetens

En stor del av den kompetens som Piteå och norra Norrland behöver, finns i Europa. Trots obehindrad engelska upplevs språkbarriären som ett motstånd för flera lokala arbetsgivare. Move to Piteå Inflyttarservice arbetar riktat med studiebesök för EU-invånare och för universitetsstudenter. Fler insatser behövs för snabbare jobbmatchning.

Verksamhetsbärande områden:

- Kompetensförsörjningsplan; Uppdraget som samverkande länk för kompetensförsörjning i offentlig och privat sektor bedöms ha goda förutsättningar för att implementeras i de kommunala förvaltningarna. En gemensam plan bör därefter utarbetas tillsammans för hela Piteå. Move to Piteå Inflyttarservice utvecklar strukturer för:

Inre kompetensförsörjning, inom kommunens verksamheter:

- Stöd till kommunala verksamheter.

Yttre kompetensförsörjning:

- Via gemensamma insatser med näringslivet, exempelvis med Piteås kompetensförsörjningsnätverk där Campus Piteå, Af-leverantörer och Nyföretagarcentrum ingår.

- Rekrytering: Ett nödvändigt agerande i en tid där arbetskraften numera väljer arbetsgivarna utifrån attraktivitet. Närvaro i Sverige och utanför riket är av stor vikt för att berätta om Piteås levnads- och arbetsmöjligheter genom fysiska möten.

- Digitala ingångar för enkel åtkomst. Digitala tjänster har utvecklats utifrån intressenternas önskemål. Exempelvis en välfungerande e-tjänst, sociala kanaler, marknadsföringsstrategier och CRM-system för matchning. Inflyttarsidan på Piteå kommuns hemsida har översatts till engelska för att öka tillgängligheten.

- Samarbetspartners: Stora organisationer väljer att ingå samarbeten med Move to Piteå. Sådana samarbeten verkar kapacitetsförstärkande och signalerar hög trovärdighet för Piteå. Exempelvis Adecco Sverige, Arbetsförmedlingen, kompletterande Af-leverantörer på nationell nivå, Enercon, OECD och Region Norrbotten.

- Media: Lokal, regional, nationell och internationell synlighet ökar intresset för Piteå. Media porträtterar inflyttarberättelser vilka bekräftar stadens mottagarkapacitet och engagemang för inflyttning.

Övergripande mål och delmål

Piteå ska vara 46 000 invånare år 2030 och 50 000 invånare år 2040.

Inflyttarmål

Under 2023 är målet 100 inflyttare, 200 inflyttare under 2024, 300 inflyttare under 2025, samt 400 inflyttare under 2026. Detta kräver ett samordnat kommun- och sektorsövergripande arbete med mottagarkapacitet.

- Kvalitativ uppsökning; medverkan i tre nationella och två internationella mässor årligen.

- Piteåevenemang; minst tre målgruppsspecifika evenemang ska genomföras årligen.

- Medverkan i hemvändarevenemang, ex P.S Saknar dig, som senast lockade 1500 besökare.

Exempel på förväntade effekter

- Ökad befolkning; Fler invånare utifrån redovisad målbild.
- Positiva Piteå; Move to Piteå förväntas bidra till en än mer positiv syn på levnads- och arbetsmöjligheter i Piteå och på Piteå som kompetent mottagarkommun.
- Tjänstesektorn

Utifrån attraktivitet och specificerad målgruppsinflyttning lyfts tjänstesektorn som särskilt viktig att utveckla i Piteå samt för att stärka branschbalansen.

Exempel på aktiviteter

- Ambassadörskap: Involvering av befintliga invånare genom evenemang för invånare och inflyttare. Elevarbeten på Strömbackaskolan för att öka ungas inkludering i arbetet.
- Forskning, transparens och trovärdighet: Samarbete med LTU, geografiska institutionen vid Umeå universitet, OECD, RISE, Piteå Science Park och Campus Piteå.

Organisation

Kommunens främjande för befolkningstillväxt delas i projektet in i två delar:

- Kompetensförsörjning

Här ingår insatser som uppsökande rekrytering nationellt och internationellt, lokal näringslivsutveckling, etableringsarbete, samt lokal och regional verksamhetsutveckling och verksamhetssamordning (exempelvis kommun, region och arbetsförmedling). Området kompetensförsörjning uppfyller inflyttarkedjans tre första delar: inventera, attrahera och rekrytera.

- Mottagarkapacitet

Här ingår uppdrag som främjar att såväl inflyttare som pitebor stannar i kommunen. Exempelvis upplevelser, nätverk, fritidsliv, samhörighet och synliggörande. Området mottagarkapacitet uppfyller inflyttarkedjans fyra sista delar: välkomna, introducera, rota, ambassadör.

När Move to Piteå Inflyttarservice växlar upp verksamheten krävs bredare förankring i de kommunala verksamheterna. Projektet organiseras inom Näringslivsavdelningen som har det övergripande ansvaret för projektet och samordnar med avdelningens befintliga verksamhet. I projektet ingår två heltidstjänster med projektledaransvar för inflyttarverksamheten och det operativa genomförandet.

Projektbudget

Kostnader

Personalkostnad, 2 heltidsanställda 1,6 mkr

Aktiviteter 0,7 mkr

-Nationell och internationell rekrytering, exempelvis Jobbfestivalen, Bazar, Emigration Expo och P.S Saknar Dig.

-Inflyttarfest 1 gång per år

-Nätverkande event som främjar fritids-, familjelivs- och branschrelationer.

-Event som exempelvis Nolia Karriär.

-Studiebesök i Piteå, exempelvis samarbetet med Arbetsförmedlingen Eures.

Marknadsföring, digitalt och fysiskt 0,3 mkr

-Rekryteringsmaterial

-Inköp av digitala verktyg

-Rekryteringskampanjer m fl

Totala kostnader 2,6 mkr

Finansiering

Piteå kommuns tillväxtpolitiska reserv 2,6 mkr.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen ser, utifrån uppnådda resultat, en stor nytta med att projektet kan bedriva en fortsatt och utvecklad verksamhet kommande tre år. Projektet bör beviljas medel från Tillväxtpolitiska reserven utifrån att det kommer att främja näringslivet och arbetsgivare i Piteå kommun i arbetet med kompetensförsörjning.

För att nå målet om en ökad befolkning så krävs ett offensivt och proaktivt arbete i samhandling med Piteås näringsliv och andra organisationer. De resultat som uppnåtts under projektets första steg, 2021 – 2022 visar att den samverkan och de aktiviteter som genomförts med olika aktörer leder till en ökad inflyttning. De resultat som hittills uppnåtts under året uppvisar en än högre inflyttning och en förankring av tjänsten i flera sektorer.

Utifrån den föreslagna budgeten och den inflyttning som förväntas ske med åtföljande skatteunderlag så anser Kommunledningsförvaltningen att storleken på stödet från Tillväxtpolitiska reserven är proportionerligt till den nytta som förväntas komma kommunen till del.

Kommunledningsförvaltningen föreslår Kommunstyrelsen besluta att godkänna ansökan om medel till Move to Piteå Inflyttarservice under perioden 2024 - 2026. En

treårig period ger även goda möjligheter att utarbeta strukturer för att arbetet under tiden ska övergå till ordinarie verksamhet. Andra parter kan komma att ges möjlighet att bidra finansiellt till projektet i syfte att stärka och utveckla projektet ytterligare och möjliggöra fler insatser inom de utpekade områdena. Den finansiella insatsen kan bestå av såväl ren kontantinsats eller bidrag med arbetstid eller på annat sätt tillhandahållande av varor och tjänster till projektet.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 258 Medfinansiering projektet North Creative Nodes

Diariennr 23KS618

Beslut

Kommunstyrelsen medfinansierar genomförandestudien för utveckling av företag inom kulturen med 175 tkr 2024.

Beslut gäller under förutsättning att en betydande del av övrig finansiering uppnås.

Medel anvisas från Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Fler företag inom den kulturella sektorn ska kunna växa i Piteå och hela regionen. I takt med den gröna industrialiseringen så ökar insikterna succesivt om de värden som kulturen genererar för att skapa attraktiva samhällen där människor vill leva, bo och arbeta.

Förutsättningar för aktörer och företag inom den kulturella sektorn måste förbättras och det är vad denna studie avser att göra.

Företagen inom konst och kreativitet har svårt att hitta sätt att samarbete och göra affärer. En majoritet är ensamföretagare och de behöver platser där de kan träffas samt utbildningar som är anpassade för branschen. Kommunerna i Norrbotten har olika sätt att hjälpa företagen, och det kan vara svårt för företagen att förstå hur de kan få hjälp.

I detta arbete ska en metod skapas för att jobba tillsammans samt bygga upp en infrastruktur som kan stötta de små och medelstora företagen att växa och bli starkare.

Region Norrbotten har uttryckt ett behov av detta projekt och föreslagit de tänkta projektdeltagarna att gemensamt sammanställa en ansökan. Möjligheten att ansöka om finansiering i Europeiska Regionala Utvecklingsfonden (ERUF) kan tidigast beviljas i juni 2024 därför är förslaget detta projekt och en s k bryggfinansiering, för att kunna starta arbetet så snart som möjligt. Boden kommun har uttryckt att detta är ett av deras prioriterade projekt och har tilldelat medel. Finansiering är också säkerställd från Luleå kommun. Projektets resultat kommer att ge underlag om det är möjligt för ett kommande mer omfattande projekt.

Varför bör Piteå kommun delta i detta projekt?

För Piteå innebär projektet att kommunen förstärker, det i Näringslivsprogrammet, utpekade fokusområdet -Kulturella och kreativa branscher. I projektet kommer Piteå

Science Park att utse en lokal projektledare som ska understödja och samordna aktiviteter som utvecklar och stärker företagen inom branschen. Genom att stärka branschen skapas bättre förutsättningar för företagen men också en ökad attraktivitet vilket förhoppningsvis bidrar till att fler människor väljer att stanna kvar i Piteå och fler väljer att flytta hit.

Vad ingår i projektet?

- Kartläggning av regionala och kommunala funktioner som arbetar gentemot branschen.

Syftet med kartläggningen är att visa vilka förutsättningar och behov som finns i regionen i arbetet med företagen. Intervjuer och workshops kommer att ske med dem som arbetar med branschen. Målsättningen är att samtliga insatser ska öka samordningen mellan de olika kommunerna och regionen i arbetet med företagen inom KKB.

-Kartlägga behov av en digital mötesplats för aktörer som verkar för och inom kulturella och kreativa branscher. I dagsläget saknas det en regional, digital mötesplats för branschen där nätverk, samarbeten, uppdrag, kontaktinformation mm skulle kunna samlas. Aktiviteten avser att kartlägga behovet av en digital mötesplats hos företag och andra verksamma inom branschen.

-Genomförande av aktiviteter som ska stärka företag inom branschen. Praktiska insatser som sammanför och möjliggör samarbeten mellan branschens aktörer i regionen. Exempelvis genom Kulturfrukostmöten som planeras, såväl i Piteå, Boden och Luleå, för att främja branschens utveckling. Creative Talk för att bidra till en bredare kunskapsbas om branschen. Ett annat insatsområde är digitala kompetenshöjande workshops och föreläsningar av branscheexperter inom branschen för att utveckla nya färdigheter.

Projektorganisation

Sökande av medfinansiering är Piteå Science Park och projektägare är Kulturföreningen Ebeneser, Luleå.

Styrgrupp bestående av projektägare och projektpartners -Piteås Science Park, Boden Business Park och Luleå Business Region samt representanter för Luleå, Boden och Piteås kommuner och representant för Region Norrbotten.

Total projektbudget

Personal inklusive schablonkostnader 731 tkr

Investeringar, material och lokaler 88 tkr

Externa tjänster 150 tkr

Resor och logi 80 tkr

Totalt 1 050 tkr

Finansiering

Boden kommun 175 tkr

Luleå kommun 175 tkr

Piteå kommun 175 tkr

Region Norrbotten 525 tkr

Totalt 1 050 tkr

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Avsikten med projektet att under det kommande året genomföra ett antal kartläggningar inom den kulturella och kreativa branschen (KKB), dels en kartläggning av hur arbetet gentemot de kulturella företagen ser ut i kommunerna idag, dels hur behovet av en digital mötesplats ser ut. I projektet ingår också att genomföra konkreta aktiviteter som ska stärka företagen genom mötesplatser för utökat samarbete och kompetenshöjande workshops och föreläsningar.

Kommunledningsförvaltningen är positiv till att kartläggningarna genomförs för att få fram ett underlag vad som behövs för att understödja branschens utveckling och att resultatet kan utgöra underlag till ett eventuellt större samverkansprojekt för branschen inom ramarna för ett ERUF-finansierat projekt.

Den kulturell och kreativa branschen är ett utpekad spetsområde i näringslivsprogrammet och Piteå ska vara en attraktiv ort för näringslivet, vilket Piteå kommun och PSP kan vara genom att understödja branschen genom riktade insatser. Projektet går också i linje med kommunens övergripande mål om att kulturen är en drivkraft för demokrati, tillväxt och samhällsutveckling. I den industrialisering som pågår så är kulturen en viktig del i att skapa platsens attraktivitet.

Förhoppningsvis kommer projektets mer konkreta aktiviteter att leda till att stärka företagen inom branschen.

Projektet ska genomföras i samverkan med våra grannkommuner och Region Norrbotten vilket är bra och medför att det blir ett mer omfattande utbud av projektaktiviteter som gagnar många företag såväl i Piteå som i regionen. Positivt för företag och aktörer i branschen är också att en projektledare kommer att finnas lokalt inom Piteå Science Parks verksamhet.

Kommunledningsförvaltningen gör bedömningen att Piteå kommun bör delta i denna genomförandestudie. Piteå kommuns medfinansiering står i bra proportion till den förväntade nyttan som kommer såväl företagen som Piteå kommun och Piteå Science Park till del.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 259 Medfinansiering - North Sweden European Office 2024

Diariernr 23KS621

Beslut

Kommunstyrelsen medfinansierar North Sweden European Office verksamhet med 186 924 kr för 2024.

Medel anvisas ut den Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

Norrbottnens Kommuner är ett Kommunalförbund vilket Piteå och övriga kommuner i Norrbotten är medlemmar i. Norrbottens kommuner har ingått ett samarbetsavtal med North Sweden European Office (NSEO) för åren 2024-2030. Enligt avtalet ska NSEO:s verksamhet finansieras av parterna i samverkansavtalet, enligt nedan. Kommunerna i Norrbotten medfinansierar verksamheten med totalt 1 098 000 kr för år 2024, varav Piteås del uppgår till 186 924 kr. Medlen är relaterade till respektive kommuns invånarantal. Tanken är att medfinansiera North Swedens verksamhet under avtalsperioden 2024-2030, men medfinansieringsbeslut tas årsvis.

North Sweden etablerades 1997. Syftet med samarbetet är att för parternas räkning så långt som möjligt ta tillvara och påverka de möjligheter till regional och lokal hållbar ekonomisk tillväxt i Norrbotten, Västerbotten, Jämtlan-Härjedalen och Västernorrland som det svenska medlemskapet i EU erbjuder. Utgångspunkten för verksamheten är att utgå från och agera för det samlade norra Sveriges intressen i EU. Detta utifrån den inriktning som parterna gemensamt lägger fast. Samarbetet handlar också om att gentemot EU kunna företräda de gemensamma regionala perspektiven, men också att dra nytta av de olika stöd, bidragsmöjligheter och de utbyten som finns i EU. Kontoret drivs i form av ett projekt med Region Västerbotten som ägare.

Parter i samarbetsavtalet samt Finansiering 2024

Region Västerbotten 3 100 000

Region Norrbotten 1 500 000

Region Västernorrland 2 000 000

Region Jämtland Härjedalen 850 000

Kommunerna i Norrbotten (totalt) 1 098 000

Norrbottnens Kommuner 127 000

Kommunförbundet Västernorrland 650 000

Kommunförbundet Jämtland Härjedalen 575 000

Umeå Universitet 200 000

Luleå Tekniska Universitet 200 000
Mittuniversitetet 200 000
Handelskammaren Mittsverige 37 500
Handelskammaren Norrbotten 37 500
Handelskammaren Västerbotten 37 500
Företagarna Norrbotten 37 500
Totalt 10 650 000

Deltagandet i North Sweden European Office ligger helt i linje med Piteå Kommuns ambitioner, dels när det gäller att stärka vårt samarbete med relevanta aktörer internationellt, dels för att samarbetet stärker våra möjligheter att hitta extern finansiering till viktiga projekt.

Att få med Norrbottniabanan i Bottniska Korridoren och påverkansarbetet med fortsatta Strukturfondsmedel är exempel på aktiviteter som North Sweden arbetat med.

Uppbyggnaden av Acusticum 1999 – 2005 samt utbyggnaden av Piteå Port & Hub är lokala exempel på satsningar där ett samarbete skett direkt mellan Piteå Kommun och North Sweden.

Piteå Kommun arbetar just nu med en ny vision för 2050. Under den processen kommer det att utkristalliseras ett antal strategiska framtidssatsningar som behöver finansieras. Här kan North Sweden bli en av flera samarbetspartners.

Sammanfattningsvis kommer samarbetet med North Sweden bidra med:

- ny kunskap
- nya kontakter
- nya kontanter för viktiga framtidssatsningar

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen ser en stor nytta med det arbete som North Sweden European Office bedriver, såväl för regionen i stort som för att stärka Piteås möjligheter till mer kunskap, större kontaktnät och utökade möjligheter till extern finansiering. Stödets omfattning står i proportion till den förväntade nyttan för Piteå Kommun. Sammantaget är det Kommunledningsförvaltningens rekommendation att delfinansiera verksamheten enligt förslag för år 2024.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 260 Samverkansavtal Piteå kommun - CH2ESS

Diariernr 23KS665

Beslut

Kommunstyrelsen ingår samverkansavtal med CH2ESS vätgascenter.

Ärendebeskrivning

Luleå Tekniska Universitet har under året (2022) etablerat forskningsplattformen CH2ESS med ett antal forskare som rekryteras till verksamheten i Piteå. CH2ESS står för Center for Hydrogen Energy System Sweden. Det nya vätgascentret finns i direkt anslutning till Smurfit Kappas verksamhet och har i dagarna erhållit medel från Tillväxtverket för sin satsning på en pilotanläggning för framställning av vätgas. Nya aktörer och projekt uppstår löpande inom vätgasområdet eftersom vätgas ses som den energibärare som radikalt kan minska utsläppen globalt. CH2ESS syftar till att driva utvecklingen framåt när det gäller forskning, utbildning, näringslivsutveckling och samhällsutveckling inom vätgasområdet i Norra Sverige, där Piteå har mycket goda chanser att bli en nod för utveckling av vätgas och dess användningsområden.

Piteå kommun medfinansierar sedan tidigare CH2ESS Vätgascenter med 200 tkr/år under åren 2023-2025, enligt Kommunstyrelsens beslut 2022-11-29, § 204.

Verksamheten ska bedrivas huvudsakligen som projektverksamhet, genom att Samverkansavtalets Parter och eventuellt andra Projektparter tillskjuter pengar, eget arbete eller andra värden mot erhållande av förmåner såsom forskningsresultat, kompetensutveckling och tillgång till adekvat information i branschen. Förutom specifikt definierade projekt bedrivs viss verksamhet direkt i Centrumbildningen, detta inkluderar bland annat nätverksaktiviteter mellan parterna. Den samverkan som Parterna etablerar ska omfatta företag/offentliga organisationer/och/eller andra juridiska personer som är verksamma inom vätgascentrets verksamhetsområde.

Samverkansavtalet reglerar de ingående parternas förhållanden och villkor avseende de aktiviteter och resultat som erhålls genom vätgascentret, och är grundläggande för att driva på utvecklingen inom branschen.

Kommunledningsförvaltning yttrande

Kommunledningsförvaltningen gör bedömningen att Piteå kommun bör medverka i Samverkansavtalet, vilket är rimligt då Piteå kommun sedan tidigare medfinansierar verksamheten med 200 tkr/år. Samverkansavtalet ger oss möjligheten att ingå i

styrgruppen och därigenom påverka och ta del av de insatser som genomförs. Nackdelen att inte ingå samverkansavtal är att vi då inte ges några möjligheter att medverka i ex. kompetensnätverk, påverkan av kommande regelverk, teknikutveckling, eller andra aktiviteter som sker mellan parterna och i de projekt/aktiviteter som genomförs i CH2ESS. Bland de övriga avtalsparterna finns Vattenfall, Skellefteå Kraft, H2GS, Luleå energi, Luleå kommun, Bodens kommun, Skellefteå kommun, Gällivare kommun, Region Norrbotten, Region Västerbotten och Luleå Tekniska Universitet.

Vätgasen har blivit en bransch där vårt lokala näringsliv är med och investerar i befintlig infrastruktur för att möta framtidens gröna omställning. Vi kommer att se flera satsningar inom området vätgas de kommande åren både från kommersiella och offentliga aktörer, vilket kan ge nya kopplingar och affärsmöjligheter till Piteå kommuns näringsliv, vilket på sikt kan ge arbetstillfällen och nya företagsetableringar, vilket bedöms som allmänt näringsfrämjande.

Yrkanden

Karl-Erik Jonsson (M): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Samverkansavtal CH2ESS
- Samverkansavtal CH2ESS Bilaga

§ 261 Medfinansiering - Stödmedel för TräCentrum Norr

Diariernr 23KS675

Beslut

Kommunstyrelsen medfinansierar Stödmedel för TräCentrum Norr med 200 tkr för år 2024 och 200tkr för 2025, totalt 400 tkr.

Medel anvisas från Tillväxtpolitiska reserven.

Ärendebeskrivning

TräCentrum Norr (TCN) är en centrumbildning vid Luleå tekniska universitet, vars syfte är att öka samarbetet mellan akademi, offentlig verksamhet och industri inom den trämekaniska industrin och trähusbyggande. TräCentrum Norrs medlemmar är just nu Sveaskog, Setra, SCA Wood, Norra Skog, Holmen, Derome Hus, Lindbäcks Bygg, Sågab, Sågverken Mellansverige, RISE Research Institutes of Sweden, Luleå tekniska universitet, Skellefteå kommun och Piteå kommun. TräCentrum Norr har en styrelse med en majoritet av ledamöter från industriella parter.

TräCentrum Norrs verksamhet är inriktad på samverkan mellan industri och akademi för att skapa kunskap, produkter och tjänster för ökad hållbarhet, stärkt konkurrenskraft och cirkularitet i fokus.

TCN har varit involverat i ett stort antal forsknings- och utvecklingsprojekt sedan starten 2006 och 112 slutrapporter har publicerats, vilka också finns tillgängliga på TräCentrum Norrs hemsida.

Under 2022 och 2023 (t.o.m. augusti) så har 15 projekt avklarats med en omsättning av 5 200 tkr. Innehållet för dessa har präglats av ny kunskap om fukt och konstruktioner och hur man minimerar risk för mögel och problem, ny mätteknik och mätmetoder för att optimera användningen av trämaterialen från timret från skogen till konstruktioner, anvisningar och rekommendationer om metoder för att klara akustikkraV i timmerkonstruktioner, nytt koncept för multifunktionell och miljövänlig byggskiva, och hur 5G kan fungera i sågverk. TCN-projekten har visat på sätt att hantera fukt och mögel före och under byggprocessen, och medverkar nationellt för framtagande av en fukthandbok för byggare. För hanteringen av timmer till färdiga produkter så uppvisar projekten tydliga framsteg mot eventuell automatisk vederlagsmätning av timmer inom en snar framtid.

I nuläget så deltar TCN i och driver 16 projekt för totalt 5 400 tkr. De flesta av projekten har karaktären av nära tillämpning, nytta och innovation för näringslivet.

Projekten kan kategoriseras i 4 olika delar; skog-sågverkskedjans optimering; byggprodukters funktion och egenskaper; förbättrade sågverksprocesser och mätteknikutveckling. TCN har särskilt fokuserat på frågor kring hållbarhet och cirkularitet i processer och byggande under 2022 och 2023 samt möjligheterna med AI, automation och 5G. Med det rådande omvärldsläget så har faktorer som driver upp kostnader för träbyggande diskuterats och relationen till rationalitet för TCN projekt. En Workshop om detta planeras i samarbete med TMF. Även en workshop med teknikleverantörer av virkesmätningssystem planeras inom TCN för 2023.

TCN ingår också i ett lokalt träinnovationskluster som samordnas av Trästad Skellefteå. I detta samarbete har tekniska besök från hela världen guidats kring trästaden Skellefteå och träforskningen på Campus. Under perioden så har en webbsida upprättats för information och marknadsföring. TCN har ett gott samarbete och idéutbyte med Svenskt Trä och Skogsindustrierna.

TCN 2024 och framöver

TCN fortsätter att fokusera på hållbarhets och cirkularitet som övergripande målbilder. TCN kommer framöver se mer på de sociala och ekonomiska aspekterna förutom de tekniska i projekten som en del i förändringar i omvärlden och regleringar om skogsbruk och industriell utveckling från Europeiska kommissionen.

Intäkter

Lindbäcks 300 tkr

Compositbalkonger 200 tkr

Norra Skogsägarna 800 tkr

Setra 1 000 tkr

SCA 1 500 tkr

Sveaskog 1 000 tkr

- Avgår i Sveaskogs insats i CTWood -700 tkr

CTWood är ett forskningsprogram inom Träteknik vid Luleå tekniska universitet som genomförs i samverkan med parter inom träindustrin.

Sågverken Mellansverige 600 tkr

Sågab 400 tkr

Derome 200 tkr

Holmen 1 200 tkr

Piteå kommun 400 tkr

Skellefteå kommun 2 600 tkr

Summa intäkter 9 500 tkr

Kostnader

Ledning och administration 2 849 tkr

Marknadsföring 480 tkr

Diverse projekt (se ovan verksamhet) 6 171 tkr

Summa kostnader 9 500 tkr

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen gör bedömningen att Piteå Kommun även fortsättningsvis bör delta i denna centrumbildning vid Luleå Tekniska Universitet. De skogliga näringarna, dvs de branscher som levererar det skogen ger är prioriterade i Piteå kommuns tillväxtarbete. En medverkan i TCN ligger i linje med näringslivsprogrammet och är viktig för utvecklingen inom hela träindustribranschen och där ett brett deltagande av företag erbjuds i de projekt som TCN driver.

Det finns många framgångsrika företag inom förädling av träråvara i Piteå kommun. Genom denna centrumbildning har de utvecklingsbenägna företagen stärkt sin konkurrenskraft genom ökat samarbete med akademien samt den offentliga verksamheten. På så sätt stärker man företaget och genererar förhoppningsvis fler arbetstillfällen i kommunen. Fler av Piteå kommuns ”träförädlingsföretag” har uttalat sig mycket positivt om projekten som TCN har genomfört. Genom att flera av Piteås företag har varit med i detta projekt så främjar man näringslivet i Piteå eftersom man stärker upp bland annat underleverantörskedjan med verkstäder, modulbyggen med mera, så att fler får jobb och bidrar till kommunens utveckling. Piteå kommuns medfinansiering står i proportion till den förväntade nyttan av medverkan i TCN, och de projekt och aktiviteter som väntas komma Piteås näringsliv till del.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 262 Månadsrapport oktober 2023

Diariernr 23KS445

Beslut

Kommunstyrelsen godkänner Månadsrapport oktober 2023

Kommunstyrelsen uppmanar nämnderna att bedriva verksamheten kostnadseffektivt samt arbeta metodiskt och målinriktat för att komma till rätta med prognostiserade underskott.

Ärendebeskrivning

Kommunledningsförvaltningen har tillsammans med kommunens förvaltningar sammanställt ekonomiskt resultat per sista oktober som uppgår till + 66 mkr. För helåret prognostiseras resultat om + 34 mkr.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Månadsrapport oktober 2023
- Samhällsbyggnadsnämnden, fördjupad analys per oktober 2023
- Barn och utbildningsnämnden Analys oktober 2023
- Socialtjänsten Analys oktober 2023
- Socialtjänsten Månadsuppföljning oktober 2023

§ 263 Riktlinjer för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling - Upphävande

Diariennr 23KS659

Beslut

Kommunstyrelsen upphäver Riktlinjer för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling.

Ärendebeskrivning

Riktlinjerna antogs av Kommunstyrelsen 2017-11-27, § 300. De medel som regleras i riktlinjerna är upparbetade och Kommunledningsförvaltningen föreslår att Riktlinjer för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling upphävs.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Riktlinjer för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling

§ 264 Val av ledamöter och ersättare - Tillgänglighetsråd 2023-2026

Diariennr 22KS764

Beslut

Kommunstyrelsen godkänner Ida-Therese Viklund (M) avsägelse från uppdraget som ersättare för Barn- och utbildningsnämnden i Tillgänglighetsrådet.

Fyllnadsval genomförs vid senare tillfälle.

Ärendebeskrivning

Ida-Therese Viklund (M) har av sagt sig uppdraget som ersättare för Barn- och utbildningsnämnden i Tillgänglighetsrådet.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 265 Redovisning av anmälda handlingar

Beslut

Kommunstyrelsen tar del av anmälda handlingar.

Ärendebeskrivning

Handlingar som inkommit till Kommunledningsförvaltningen för kännedom till Kommunstyrelsen.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Anmälda handlingar

- Remiss av betänkande Patientöversikter inom EES och Sverige (SOU 2023:13)(*dnr 23KS476-2*)
- Protokoll från styrelsemöte i SKFAB 2023-10-20(*dnr 23KS89-17*)
- Protokoll Gemensam kost och servicenämnd 2023-11-07 §§27-34 signerat(*dnr 23KS19-5*)
- Protokoll Fastighets- och servicenämnden 2023-11-06 §§ 66-68 signerat(*dnr 23KS17-9*)
- Protokoll Fastighets- och servicenämnden 2023-11-06 §§ 69-79 signerat(*dnr 23KS17-10*)
- §261 KF Fyllnadsval av ledamot (V) - Kommunstyrelsen 2023-2026 (*dnr 22KS408-13*)
- §260 KF Avsägelse av ersättare (S) - Kommunstyrelsen 2023-2026(*dnr 22KS408-12*)
- Beslut om fördelning av anvisningar av nyanlända år 2024 till kommuner i Norrbottens län(*dnr 23KS700-1*)
- Månadsrapport Svenska Kommun Försäkrings AB(*dnr 23KS89-20*)
- Placeringsrisk och värdeutveckling 2023-10-31 Svenska Kommun Försäkrings AB(*dnr 23KS89-19*)
- Styrelserapport 2015-10-31 - 2023-10-31 Svenska Kommun Försäkrings AB(*dnr 23KS89-18*)
- § 71 Politiker parkering vid stadshuset, Fastighets- och servicenämnden(*dnr 23KS721-1*)

- Protokoll - Ägar-/styrelsemöte i Norrbotten AB (*dnr 23KS507-6*)
- Verksamhetsberättelse Innovation Pite 2022(*dnr 23KS728-2*)
- Verksamhetsredovisning och planering Innovation Pite(*dnr 23KS728-3*)
- Protokoll Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Norrbotten Arbetsutskottsmöte nr 4 2023-11-14(*dnr 23KS145-9*)
- Protokoll Kommunfullmäktige 2023-10-30 § 285(*dnr 23KS24-11*)
- Protokoll Kommunstyrelsens arbets- och personalutskott 2023-11-20 §§ 119-142(*dnr 23KS23-9*)

§ 266 Redovisning av delegationsbeslut

Beslut

Kommunstyrelsen godkänner anmälningarna av delegationsbeslut.

Ärendebeskrivning

Kommunledningsförvaltningen redovisar beslut som fattats med stöd av Kommunstyrelsens delegationsbestämmelser.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Delegationsbeslut

- Fastställande av förfrågningsunderlag - Upphandling FKU Kursadministration/LMS (*dnr 23KS693-1*)
- Fastställande av förfrågningsunderlag - Upphandling Systemstöd för hantering av anställningstider och kompetenser (*dnr 23KS694-1*)
- Avtalsförlängning PIKAB Fordonsdäck Piteå Gummiverkstad (*dnr 23KS716-1*)
- Delegationsbeslut avseende borgensåtagande för Piteå Renhållning och Vatten AB signerat 2023-11-07 (*dnr 23KS692-1*)
- Fastställande av förfrågningsunderlag (*dnr 23KS717-1*)
- Delegationsbeslut tf KC 9-12 nov (*dnr 23KS285-3*)
- Delegationsbeslut - Anvisning för tillämpningen av Policy för styrande dokument - Upphävande (*dnr 23KS713-1*)
- Beslut om avbrytande av upphandling (*dnr 23KS693-2*)
- Tilldelningsbeslut - System för hantering av anställningstider och kompetenser signerat (*dnr 23KS694-2*)
- Delegationsbeslut Delårsrapport augusti 2023 - Kommunstyrelsen (*dnr 23KS549-4*)

§ 267 Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum - Upphävande

Diariennr 23KS660

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige upphäver Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum.

Ärendebeskrivning

Policyn antogs av Kommunfullmäktige 2011-09-12 § 176 och är inte längre giltig. De medel som regleras av policyn har haft som syfte att bidra till att skapa och förbättra byars mötesplatser. Medlen är nu upparbetade och Kommunledningsförvaltningen föreslår att Kommunfullmäktige upphäver Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum

§ 268 Föreskrifter om avfallshantering 2023-2027

Diariernr 23KS676

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Föreskrifter om avfallshantering 2023-2027.

Ärendebeskrivning

Under 2023 antogs Piteå kommuns nya renhållningsordning. Renhållningsordningen består av föreskrifter för hantering av avfall och avfallsplan och beslut tas av kommunfullmäktige.

Föreskrifterna är i behov av justeringar.

I 3 § framgår att:

”Smärre ändringar på grund av ändrad lagstiftning eller andra direktiv, som inte påverkar renhållningsordningens principiella utformning, beslutas av Pirevas styrelse.”

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) skriver i sin handledning:

”Vid mindre ändringar i avfallsföreskrifterna behöver förslaget inte ställas ut, om ändringen berör endast ett mindre antal fastighetsinnehavare eller ändringen annars är av begränsad omfattning, 15 kap. 44 § 2 st. (även språklig justering) [15 §] MB. Beslutet ska dock även vid mindre ändringar tas av kommunfullmäktige och kan inte delegeras till nämnd, bolag eller kommunalförbund. Kommunen ska informera om utställningen på sin webbplats före utställningstidens början, 42 § (lagändringen 2 augusti 2016, SFS 2016:782)”

Vid mindre ändringar ställs alltså inte samma krav på beredningen och kommunikeringen i ärendet, men beslutet måste fattas av fullmäktige även i mindre ärenden. Förslaget är därför att ovanstående formulering i föreskrifternas § 3 stryks.

Följande ändringar har 2023-10-02 § 13 beslutats av Pirevas styrelse:

- I försättsbladet framgår felaktigt att dokumentet gäller för Piteå Renhållning och Vatten. Föreskrifternas innehåll pekar dock tydligt på att dokumentet gäller för Piteå kommun, vilket det bör ändras till.

- I 2§ Definitioner, definieras vilka termer och begrepp som används i föreskrifterna. Information om vilken nämnd som är avfallsansvarig ändras från Samhällsbyggnadsnämnden till Kommunstyrelsen.

- I 26a § framgår att: ”Verksamheter som har avfallshantering som är samlokaliserad med hushåll och som har anmält att verksamheten vill ha kommunal insamling av förpackningsavfall eller skrymmande förpackningsavfall ska sortera ut förpackningsavfallet i enligt 8 a § och lämna det till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandahåller.”

Paragrafen saknar information till vem anmälan om kommunal insamling ska göras och kompletteras därför med att anmälan ska göras till Pireva. Ny lydelse:

”Verksamheter som har avfallshantering som är samlokaliserad med hushåll ska anmäla till Pireva om verksamheten vill ha kommunal insamling av förpackningsavfall eller skrymmande förpackningsavfall. Verksamheten ska sortera ut förpackningsavfallet i enligt 8 a § och lämna det till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandahåller.”

- I 31 § framgår att den som avser att själv kompostera sitt matavfall ska ansöka om detta hos tillsynsansvarig nämnd. ”Ansökan” ändras till ”anmälan” då det är en korrekt beskrivning av förfarandet.

- 34a § ändras till 33b

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Föreskrifter för hantering av avfall

§ 269 Planeringsstrategi - Översiktsplan

Diariennr 23KS625

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Planeringsstrategi – Översiktsplan

Ärendebeskrivning

Den 1 april 2020 ändrades 3 kapitlet i Plan- och bygglag (2010:900) (PBL). Ändringen innebär att översiktsplaneringen ska bedrivas kontinuerligt, vara framåtsyftande och att översiktsplanen ska hållas aktuell. För att uppnå detta blir planeringsstrategin det nya verktyget och krav ställs nu på kommunerna att anta en planeringsstrategi under de två första åren efter ordinarie val.

Planeringsstrategin redogör ändrade och nya planeringsförutsättningar, både på nationell, regional och lokal nivå, som har betydelse för översiktsplanens aktualitet. Översiktsplanens aktualitet bedöms, dels utifrån PBL:s innehållskrav på en översiktsplan, dels utifrån de nya och ändrade planeringsförutsättningar som identifierats i strategin. Ställning tas till den fortsatta översiktsplaneringen.

Planeringsstrategin i sig innebär ingen ändring av översiktsplanen utan ska enbart tala om vad kommunen ska fokusera på i översiktsplaneringen och om det finns delar av planen som behöver ändras. Planeringsstrategin blir både ett underlag inför framtagande av ny översiktsplan samt ett nedstamp i nuläget och de förutsättningar som råder idag.

Arbetet med Piteå kommuns planeringsstrategi har utgått från PBL:s krav och Boverkets rekommendationer för framtagande av planeringsstrategi. Bedömning om planens aktualitet och ställningstagande för fortsatt arbete redovisas i huvuddokumentet. Bilagan innehåller en redovisning av ändrade planeringsförutsättningar, med medskick till kommunens fortsatta översiktsplanering, samt en uppföljning av strategier och utpekanden i Piteås nuvarande översiktsplan ÖP 2030.

Yrkanden

Håkan Johansson (M): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Planeringsstrategi Översiktsplan
- Ändrade planeringsförutsättningar - Bilaga till Planeringsstrategi Översiktsplan

§ 270 Vattentjänstplan 2024 - 2036

Diariennr 23KS686

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Vattentjänstplan 2024 – 2036.

Ärendebeskrivning

Vid årsskiftet trädde förändringar in i Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster. Förändringarna innebär att varje kommun ska ta fram en vattentjänstplan. Planen ska innehålla den långsiktiga planeringen för kommunalt vatten och avlopp (VA) och den ska även innehålla åtgärder som behövs för att säkerställa den allmänna anläggningens funktion vid ökad belastning i form av skyfall.

Under året har en sådan plan tagits fram av den kommunala VAplaneringsgruppen. En del av innehållet har sin utgångspunkt i de tidigare fastställda riktlinjerna för inrättande om kommunalt VA med tillhörande utbyggnadsplan (juni 2022).

Underlaget innehåller en likalydande utbyggnadsplan för kommunalt VA inom befintlig bebyggelse på norra Fårön (Vägen västerut – Valhallavägen) under år 2025 - 2026. Området är framtaget utifrån dess behov av VA med avseende på miljö- och hälsoperspektivet. Några ytterligare områden har inte identifierats i samband med framtagande av planen. I samband med fastställande av Vattentjänstplan utgår därför de nuvarande riktlinjerna.

Vattentjänstplanen omfattar utöver bedömningen om behov av kommunalt VA även kommunens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de allmänna VA-anläggningarna ska fungera vid en ökad belastning som uppkommer vid skyfall.

Flertalet av de åtgärder som lyfts fram är redan planerade så som:

- beaktande av dagvattenhantering i samband med planarbete
- löpande förbättringar i ledningsnäten
- ombyggnation av Arnemarks avloppsreningsverk
- fördröjningsmagasin för att förhindra översvämning i samband med skyfall i centrala Piteå
- pilotförsök i syfte att finna mest lämplig teknik för ny dricksvattenproduktion.

En åtgärd har dock identifierats som ny, att komplettera befintlig skyfallsmodell med ett regn större än 100 års åtkomsttid.

Förslaget har varit ute på samråd och ställts ut för granskning.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Vattentjänstplan

§ 271 Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp - Upphävande

Diariennr 23KS697

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige upphäver Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp.

Ärendebeskrivning

Vid årsskiftet trädde förändringar in i Lag (2006:412) om allmänna vattentjänster. Förändringarna innebär att varje kommun ska ta fram en vattentjänstplan. Planen ska innehålla den långsiktiga planeringen för kommunalt vatten och avlopp (VA) och den ska även innehålla åtgärder som behövs för att säkerställa den allmänna anläggningens funktion vid ökad belastning i form av skyfall.

Under året har en sådan plan tagits fram av den kommunala VAplaneringsgruppen. En del av innehållet har sin utgångspunkt i de tidigare fastställda riktlinjerna för inrättande om kommunalt VA med tillhörande utbyggnadsplan (juni 2022).

Underlaget innehåller en likalydande utbyggnadsplan för kommunalt VA inom befintlig bebyggelse på norra Fårön (Vägen västerut – Valhallavägen) under år 2025 - 2026. Området är framtaget utifrån dess behov av VA med avseende på miljö- och hälsoperspektivet. Några ytterligare områden har inte identifierats i samband med framtagande av planen. I samband med fastställande av Vattentjänstplan utgår därför de nuvarande riktlinjerna.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp

§ 272 Taxa - Planer och bygglov

Diariernr 23KS685

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Taxa - Planer och bygglov.

Ärendebeskrivning

Kommunfullmäktige antog 16 maj 2011 den nuvarande taxan för planer och bygglov. Därefter har taxan reviderats 2015, 2017, 2020 och nu senast 24 maj 2021, § 64. Taxan gäller för Samhällsbyggnadsnämndens verksamhet.

Avgifterna tas ut med stöd av bland annat plan- och bygglagen (2010:900) och är avsedda att täcka kommunens kostnad för den aktuella myndighetsutövningen eller myndighetsservicen. Taxan avser även kart-, mät- och GIS-avgifter. Plan- och bygglovstaxan bygger på att en kommun tar betalt för handläggning av lagstadgade arbetsuppgifter som genomförs inom ramen för Plan- och bygglagen, själva strukturen på hur kommunen tar betalt bygger på information från SKR.

I taxa för planer och bygglov specificeras i dagsläget inte vilket prisindex för kommunal verksamhet (PKV) som bör användas för indexreglering. Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) anger att PKV för oktober månad används i många avtal. Samhällsbyggnad föreslår att detta specificeras i taxan. Justering har även gjorts vad avser tilläggskostnader för handläggning av förhandsbesked samt att kommunen byter ersättningsmodell för arbetsuppgifterna upprättande av grundkarta, fastighetsförteckning och övriga mät- och fastighetsrättsliga uppdrag.

Justeringar har även gjorts så att ”Tabell 26 Fastighetsrättsliga uppdrag” blir ”Tabell 24 Andra mät och fastighetsrättsliga uppdrag”. För att få med fler ärendetyper under en tabell samt att tabeller kopplat till mätning följer varandra i ordning. Till följd ändras ”Tabell 24 Avgift för tillfälligt nyttjande av digital geografisk information” till ”Tabell 25 Tabell 24 Avgift för tillfälligt nyttjande av digital geografisk information” och ”Tabell 25 Avgift för bearbetning, analys och presentation av geografisk information, GIS-tjänster” till ”Tabell 26 Avgift för bearbetning, analys och presentation av geografisk information, GIS-tjänster”.

Avgift för utstakning under tabell 23 har justerats till tidsersättning enligt tabell 2. Detta eftersom tidsåtgången för utstakning är väldigt beroende på vilken typ av underlag som använts i bygglovet. Det medför att nedlagd tid för varje ärende varierar, vilket inte reflekteras i avgiften. Detta kan åtgärdas genom att följa tabell 2, timtaxa.

Sista stycket om kvalitet har tagits bort.

I förslaget är det ändrat så att alla uppdrag ersätts baserat på timarvode.

I övrigt har mindre redaktionella ändringar införts.

Samtliga justeringar i taxan enligt nedanstående punkter:

- Tabell 2, tidsersättning för 2023 samt förtydligande att PKV oktober används.
- Tabell 7, kostnader har förtydligats. Tillägg i rubrik ang. avbrutet planarbete för att även få med plan- och förhandsbesked. Likande tillägg har även gjorts under rubriken.
- Tabell 22, justeringar på innehåll i olika typer av nybyggnadskartor.
- Tabell 23, justerat beskrivningen av utstakning/lägeskontroll samt tagit bort den 20 % avgift för underlagsdata mm, som även SKR tagit bort. Ändrat om tabellen så att avgiften för utstakning ska ske enligt tabell 2, dvs timtaxa för nedlagd tid.
- Tabell 24, ändrat rubrik samt tillägg av grundkarta i tabell. Ändrat att upprättande av fastighetsförteckning ska följa tabell 2. Specificerat mervärdeskatt tydligare.
- Tabell 25 - 26 ändrat ordningen.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Taxa för planer och bygglov

§ 273 Taxa - Socialtjänsten

Diariernr 23KS568

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Taxa - Socialtjänsten 2024 att gälla från och med 2024-02-01 till och med 2025-12-31.

Ärendebeskrivning

Kommunfullmäktige beslutade den 2017-12-18 att från 2018 skulle hemtjänstavgifterna inom ramen för maxtaxa höjas årligen enligt omsorgsprisindex (OPI). Inför 2024 innebär det en höjning av 4,6 procent på årets hemtjänstavgifter.

	2023	2024
Serviceinsatser (städning, tvätt, handling o.s.v.)	282 kr/tim	295 kr/tim
Omvårdnadsinsatser och Nattpatrull	225 kr/tim	235 kr/tim
Ledsagningsavgift	282 kr/tim	295 kr/tim

Enligt beslut taget i Socialnämnden 2018-09-07, 18SN318 § 158 beslutar man att införa möjlighet för boende på äldreomsorgens vård- och omsorgsboenden att köpa förbrukningsartiklar. Förändring börjar gälla från och med 1 februari 2019.

Indexuppräknning av nya avgifter ska ske årligen enligt Omsorgsindex från SKL. Inför 2024 innebär det en höjning av 4,6 procent.

	2023	2024
Individuell kostnad	374 kr/månad/boende	391 kr/månad
	508 kr/månad/parboende	531 kr/månad

Enligt beslut taget av Socialnämndens arbetsutskott 2021-09-07, §112 Avgifter på Trädgårdens Äldrecentra samt Norrgårdens tillfälliga boende

Diariernr 21SN168 § 112 i Kommunfullmäktige beslutade man att införa omvårdnadsavgift för personer som vistas på utredningsplats på Äldrecentrat samt tillfälligt boende på Norrgården. Kostnaden för omvårdnadsavgiften tas med i beräkningen av maxtaxa och uppräknas årligen enligt omsorgsprisindex (OPI).

Socialnämnden föreslog Kommunfullmäktige besluta om ytterligare en avgift för hyra om en person beviljas insatsen tillfälligt boende. Uppräknas årligen enligt omsorgsprisindex (OPI). Socialnämnden föreslog Kommunfullmäktige att besluta att de nya taxorna skulle gälla från och med 2022-02-01.

Inför 2024-02-01 innebär detta en höjning av 4,6 procent.

2023	2024
Hyra 73 kr/dygn	Hyra 76 kr/dygn
Tillfälligt boende 73 kr/dygn	Tillfälligt boende 76 kr/dygn

Förslag till ny debitering för sjuksköterska som utför hembesök på jourtid:

Sjuksköterska på jourtid avgift 400 kr

Mellan kl. 17:00-08:00 vardagar, fredag från kl. 17:00-måndag kl. 08:00 samt helgdagar

Underlag till debitering:

I regionen tar man 400 kronor för besök på jourcentralen. Då ligger Piteå kommun på samma nivå som Regionen.

När man vistas på korttidsboende betalar den boende för omsorg, mat och hyra.

Mat 140 kr/dygn

Omvårdnad 73 kr /dygn

Hyra 73 kr /dygn

Den totala månadskostnaden för omvårdnadsavgift per person kan högst bli enligt det egna avgiftsutrymmet eller enligt maxtaxa, 2359 kr år 2023. Maxtaxan räknas ut årligen utifrån prisbasbelopp.

Personer som väntar på beslut om personlig assistans samt personer som väntar på att få sitt hem bostadsanpassat kan behöva vistas på korttidsboende då de inte kan bo hemma i väntan på beslut och anpassning.

Socialnämnden föreslår Kommunfullmäktige besluta att personer som väntar på beslut om personlig assistans samt personer som väntar på att få sitt hem bostadsanpassat ska undantas hyra under sin vistelse på korttidsboende. Personerna kan själv inte påverka när de kan flytta hem och ska därför inte drabbas av dubbla hyror. De ska endast betala omvårdnadsavgift samt mat.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen instämmer med Socialnämnden och föreslår att Kommunfullmäktige antar Taxa för Socialtjänsten 2024.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Taxa Socialtjänsten

§ 274 Taxa - marknadskontroll

Diariennr 23KS649

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar taxa för marknadskontroll, att gälla från och med 1 januari 2024 till och med den 31 december 2027.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige beslutar att Miljö- och tillsynsnämnden för varje kalenderår får besluta att indexuppräknade taxa för marknadskontroll enligt prisindex för kommunal verksamhet (PKV), med oktober som basmånad.

Ärendebeskrivning

På grund av EU:s nya förordning om marknadskontroll har en rad följdförändringar genomförts i svensk sektorslagstiftning.

Ändringarna trädde i kraft 25 juli 2022 och innebär bland annat att Miljö- och tillsynsnämnden ska utföra marknadskontroll avseende vissa verksamheter.

Syftet med förordningen är att kontrollera att vissa produkter, som rör sig på den inre marknaden och som omfattas av gemensamhetsregler med produktkrav och standarder, uppfyller krav som tillgodoser hög skyddsnivå för allmänna intressen.

Med marknadskontroll avses myndigheters kontroll av att produkter som har släppts ut på marknaden överensstämmer med de specifika produktkrav som gäller för dem.

Marknadskontrollen ska bedrivas på ett likvärdigt sätt i samtliga medlemsstater och för samtliga reglerade produktområden. Kommunerna är inte utpekade marknadskontrollmyndigheter, men ansvarar dock för viss marknadskontroll inom sina tillsynsområden. Exempelvis kontroll av information och märkning avseende kemiska produkter, varor och förpackningar hos verksamheter som omfattas av kommunernas tillsynsansvar enligt miljöbalken.

Om kontrollmyndigheten är en kommunal nämnd ska marknadskontrollen finansieras med avgifter som baseras på en taxa som kommunen antagit med stöd av en ny generell avgiftsgrund.

Miljö- och tillsynsnämnden föreslår därför att en ny och separat taxa för marknadskontroll införs. Detta eftersom avgift för tillsyn enligt

marknadskontrollförordningen vilar på egen rättslig grund enligt lag (2014:140) med bemyndigande att meddela vissa föreskrifter om marknadskontroll av varor och annan närliggande tillsyn.

Miljö- och tillsynsnämnden föreslår en timbaserad avgift och densamma som gällande timavgift för Miljö- och tillsynsnämndens verksamhet enligt miljöbalken (1998:808).

Miljö- och tillsynsnämndens beslut 2023-10-11 § 39:

Miljö- och tillsynsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige antar taxa för Miljö- och tillsynsnämndens verksamhet enligt marknadskontrollförordningen.

Miljö- och tillsynsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige beslutar att den nya taxan gäller från den 1 januari 2024.

Miljö- och tillsynsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige beslutar att Miljö- och tillsynsnämnden för varje kalenderår får besluta att höja de fasta avgifterna och timavgifterna med en procentsats enligt prisindex för kommunal verksamhet (PKV), med indexuppräkning enligt oktober månad (bas månad) före avgiftsåret.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Taxa för marknadskontroll

§ 275 Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda

Diariernr 23KS526

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige antar Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda.

Ärendebeskrivning

Kommunfullmäktige antog 2022-11-28 nya bestämmelser om ersättning till förtroendevalda. De nya bestämmelserna var en grundläggande omarbetning av tidigare versioner. Det har sedan antagandet kommit upp ett antal frågor som behöver förtydligas i bestämmelserna. Kommunledningsförvaltningen har därför tagit fram ett reviderat förslag till bestämmelser med följande ändringar och förtydliganden.

- Ändrat så att det är samma regler för förlorad arbetsförtjänst för sammanträden och förrättningar.
- Tydliggjort att kommunstyrelsen kan delegera tolkning av och beslut utifrån bestämmelserna
- Tydliggjort när deltagande i råd och liknande sammanslutningar berättigar till sammanträdesersättning
- Tydliggjort att ersättning ej utgår om annan organisation betalar ut ersättning.
- Tillagt att kommunchef kan kalla till ersättningsberättigad förrättning.
- Ändrat grunden beräkning när förtroendevald haft förlorad arbetsinkomst men inte kan styrka exakt belopp, från sjukpenninggrundande inkomst till aktuell årsinkomst.
- Tydliggjort vad som ingår i uppdraget gällande förtroendevalda med årsarvode.
- Ändrat grunden för reseersättning från "bostaden" till folkbokförd adress samt strukit arbetsplats.
- Lagt till ny rubrik gällande reglering av arvodes- eller ersättningsskuld.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen bedömer att de föreslagna ändringarna gör bestämmelserna tydligare och gör det lättare att göra rätt vid ansökan om ersättning. Detta minskar risken för felaktiga utbetalningar och minskar administrationen.

Kommunledningsförvaltningen föreslår att kommunfullmäktige antar de reviderade bestämmelserna för ersättning till förtroendevalda.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- §142 KSAPU Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda
- Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda

§ 276 Plan- och tillväxtkommittén

Diariernr 23KS572

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige avskaffar Plan- och tillväxtkommittén.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige upphäver Reglemente för Plan- och tillväxtkommittén.

Ärendebeskrivning

Bakgrund

Kommunfullmäktige beslutade 2012-12-17, § 226 om ny politisk organisation.

Förslaget innebar en uppdelning mellan Kommunstyrelsen och

Samhällsbyggnadsnämnden i plan- och tillväxtfrågor, där Kommunstyrelsen beslutar i strategiska frågor och Samhällsbyggnadsnämnden i operativa frågor. För att samordna frågorna tillsattes en Plan- och tillväxtkommitté, med 4 ledamöter från Kommunstyrelsen och 3 ledamöter från Samhällsbyggnadsnämnden.

Kommitténs syfte var att utgöra gränssnittet mellan strategiska och operativa frågor. På det sättet får Kommunstyrelsens förtroendevalda tidigare kännedom och möjlighet att styra ärenden inom samhällsplaneringen, vilket ger möjligheter för att stärka den representativa demokratin. Kommittén arbetar även gemensamt med Samhällsbyggnadsnämnden vilket också innebär förutsättningar för en stärkt demokrati i ett tidigt skede.

Kommittén är inte beslutande. Ärenden samordnas i Plan- och tillväxtkommittén och där avgörs var ärenden beslutas. Utgångspunkten var att stärka Kommunstyrelsens och Kommunfullmäktiges styr- och ledningsfunktion genom att Kommunstyrelsen beslutar i strategiska plan och tillväxtfrågor och Samhällsbyggnadsnämnden i operativa frågor.

Enligt reglementet ska Plan- och tillväxtkommittén svara för samordningen mellan Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden och därigenom bilda ett forum för diskussioner kring inriktningen på arbetet inom samhällsbyggnadsområdet och prioriteringar inom detsamma. Detta i syfte att samordna insatser och därmed möjliggöra ett optimalt utnyttjande av de resurser som står till förfogande.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen bedömer att kommitténs syfte under senare tid inte har

kunnat uppfyllas helt. Det faktum att kommittén inte är beslutande har skapat en osäkerhet i ärendehantering och beslutande nämnd.

För att stärka effektiviteten och rättssäkerheten i hanteringen av ärenden inom samhällsplanering anser Kommunledningsförvaltningen att ordinarie sammanträdesprocesser bör användas för de strategiska och operativa beslut som Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden ansvarar för.

Dessutom har kommunen, som ett led i att stärka kommunikationen mellan nämnderna och förvaltningarna, infört att Samhällsbyggnadsnämndens förvaltningschef deltar i Kommunledningsförvaltningens beredningsmöten när samhällsplaneringsärenden behandlas. Det planeras och genomförs regelbundna möten mellan förvaltningarnas respektive förvaltningschefer och nämndsordförande för att informera varandra om pågående processer och ärenden. Detta medför att förtroendevaldas uppdrag inom Samhällsbyggnadsnämndens och Kommunstyrelsens förtydligas och renodlas samtidigt som information når berörda vid rätt tidpunkt. Den nya Avdelningen för Hållbar tillväxt kommer även att öka samordning av de strategiska och operativa samhällsplaneringsfrågorna mellan förvaltningarna.

Kommunledningsförvaltningen föreslår därför att Plan- och tillväxtkommittén avskaffas.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Reglemente för plan- och tillväxtkommittén

§ 277 Redovisning av obesvarade motioner, medborgarförslag och piteförslag samt beslutade medborgarförslag och piteförslag

Diariennr 23KS446

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige godkänner redovisning av obesvarade motioner och medborgarförslag.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige godkänner redovisning av medborgarförslag beslutade i nämnd.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige godkänner redovisning av Piteförslag.

Ärendebeskrivning

Enligt Kommunfullmäktiges arbetsordning 32-33 §§, ska motioner och medborgarförslag som inte beretts färdigt redovisas för Kommunfullmäktige två gånger per år.

Kommunledningsförvaltningen har upprättat förteckning över obesvarade motioner och medborgarförslag.

Kommunfullmäktige kan överlåta till Kommunstyrelsen eller annan nämnd att besluta om ett medborgarförslag. En nämnd som handlägger och beslutar sådant medborgarförslag ska minst en gång om året återrapportera till Kommunfullmäktige om de beslut som fattats i ärendena.

Kommunledningsförvaltningen har upprättat förteckning över beslutade medborgarförslag i Kommunstyrelsen och övriga nämnder.

Piteförslag

Kommunstyrelsen och övriga nämnder ska två gånger per år redovisa till Kommunfullmäktige alla publicerade Piteförslag som ej gått till beslut samt en gång per år redovisa alla beslutade ärenden.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Redovisning av motioner och medborgarförslag
- Redovisning av Piteförslag

§ 278 Markanvisningsavtal för del av Rönnen 7 Piteå - AB Rawi

Diariernr 23KS430

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige godkänner upprättat markanvisningsavtal med Fastighets AB Rawi.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige ger Samhällsbyggnadsnämnden i uppdrag att underteckna upprättat markanvisningsavtal.

Ärendebeskrivning

Fastighets AB Rawi har anvisats ett markområde med syftet att bygga flerbostadshus där Norrmalmskolan idag ligger. Detaljplan antogs 18 juni 2021.

Föravtal tecknades 2018 och ska ersättas av ett markanvisningsavtal inför kommande försäljning. Försäljning av del av Rönnen 7 är beroende av rivning och flytt av Norrmalmskolan och Christinaprojektets genomförande. Detta medför att markanvisningsavtalet behöver tecknas på längre tid än två år.

Markanvisningsavtalet sträcker sig till 2026 då skolan beräknas vara riven. Exploatören kommer att uppvisa intyg om finansiering efter att bygglov är beviljat och innan försäljning av marken.

Motivering

Markanvisningsavtalet överensstämmer med detaljplanen och bidrar till fler bostäder i centrum. Ett undantag från Riktlinjer för kommunala markanvisningar behöver göras då markanvisningsavtalet sträcker sig längre än två år. Längre tid för markanvisning är nödvändigt eftersom skolan beräknas vara riven 2026 och marköverlåtelse kan inte ske innan dess.

Samhällsbyggnadsnämndens beslut 2023-05-31 § 73:

Samhällsbyggnadsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige godkänner upprättat markanvisningsavtal med Fastighets AB Rawi.

Samhällsbyggnadsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige ger Samhällsbyggnadsnämnden i uppdrag att underteckna upprättat markanvisningsavtal.

Samhällsbyggnadsnämnden delegerar till Samhällsbyggnadsnämndens ordförande

att underteckna upprättat markanvisningsavtal när Kommunfullmäktiges beslut har fått laga kraft.

Yrkanden

Anton Li Nilsson (C): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- §249 KF Markanvisningsavtal för del av Rönnen 7 Piteå - AB Rawi
- Markanvisningsavtal Rawi del av Rönnen 7 Rawi

§ 279 Förvärv av fastigheten Piteå Håkansön 17:7, före detta Norrfjärdens vårdcentral

Diariennr 23KS712

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige beslutar förvärva fastigheten Piteå Håkansön 17:7. Överenskommen köpeskilling är 14,45 mkr.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige beviljar investeringsmedel för finansieringen av förvärvet.

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige beviljar ramökning från och med 2024 avseende driftbudget för fastigheten på 2,35 mkr.

Ärendebeskrivning

Fastigheten utgörs av före detta hälsocentralen i Norrfjärden och ligger på adressen Vårdgränd 1A-D. Närmaste omgivning består av en förskola, en grundskola för årskurserna 1–3 samt småhusbebyggelse. Markarealen uppgår till 15 530 m² och dess obebyggda delar utgörs huvudsakligen av asfalterad gårdsplan med parkerings- och uppställningsytor, plan markyta, gräsytor och träd. Tomten har lektytor och lekplatser och är delvis inhägnad. Gällande detaljplan antogs 2020 och visar Skola, Centrum, Bostäder.

Byggnaden uppfördes 1980 som vårdcentral och har sedan nedläggningen 2015 delvis inrymt barnomsorg i form av förskola, för närvarande fem avdelningar, i Piteå kommuns regi. Fastigheten är bebyggd med en sammanhängande byggnadskropp med ett mittenparti som länkar samman fem flyglar och har en uthyrningsbar area på 3188 m², delvis källarplan på 446 m² samt ett mindre vindsplan med tekniktytor.

Piteå kommun har under tre år fört förhandlingar med regionen om ett förvärv av fastigheten. Värderingar finns upprättade av Piteå kommun och regionen som ligger i intervallet 11,8 – 19,0 mkr. Efter förhandlingar har parterna enats om en köpeskilling på 14,45 mkr, med tillträde 2024-01-08.

Drift- och underhållskostnaderna för fastigheten uppgår enligt kalkyl för 2024 till 2,35 mkr.

Kapitalkostnader kommer att hanteras separat i ordinarie budgetprocess.

Barn- och utbildningsförvaltningen förhyr idag av regionen 1082 m2 för förskoleavdelningarna, kommunen har under åren 2019–2023 anpassat lokalerna och investerat 25,2 mkr. Förvaltningen nyttjar dessutom 260 m2 som administrativa lokaler för förskolan. Utöver det planerar kommunen administrativa ersättningslokaler på 335 m2 och ersättningslokaler i form av matsal, kök, vaktmästeri samt städlokaler på 440 m2, under perioden Porsnässkolan kommer att rustas. Under de närmsta åren kommer kommunen alltså att nyttja ca 2100 m2 av byggnadens uthyrningsbara area. Dessutom finns ytterligare kommunala behov i området som kan passa i byggnaden.

Norrfjärden med omnejd är ett av de områden som kommunen anser har stor utvecklingspotential, både för fler boende men också för fler verksamheter. I det pågående uppdraget med revidering av fördjupad översiktsplan Norrfjärden kommer utpekanden att göras för ca 500–1000 nya bostäder.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

Beslutsunderlag

- Karta över fd hälsocentral Norrfjärden

§ 280 Färdtjänst - Översyn

Diariennr 23KS687

Beslut

Kommunstyrelsen föreslår att Kommunfullmäktige ger Kommunstyrelsen i uppdrag att utreda om Piteå kommun fortsatt ska överlåta all hantering av färdtjänst och riksfärdtjänst till Regionala kollektivtrafikmyndigheten.

Ärendebeskrivning

Piteå kommun beslutade 2020 att överlåta all hantering av färdtjänst och riksfärdtjänst till Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Norrbottens län (RKM) från och med 1 januari 2021.

Ansvaret fördelas enligt följande:

- RKM ansvarar för tillståndsprövning (myndighetsutövning).
- Länstrafiken i Norrbotten AB ansvarar för beställningscentral, trafik kvalitet, upphandling och trafikavtal.
- Piteå kommun ansvarar för underskottsfinansiering.

Piteå kommun tecknade "Avtal färdtjänst och riksfärdtjänst" med RKM i slutet av 2020 där villkor för överlåtandet framgår.

I Reglemente för styrelser och nämnder framgår att Samhällsbyggnadsnämnden ansvarar för kollektivtrafik (med undantag förskolskjuts). I samma reglemente framgår vidare:

"Kommunens uppgifter enligt lagen (1997:736) om färdtjänst och lagen om riksfärdtjänst (1997:735) har överlåtits till Regionala kollektivtrafikmyndigheten i Norrbotten genom avtal. Samhällsbyggnadsnämnden ansvarar för uppföljning och samordning av samt betalning i enlighet med avtalet."

I början av 2023 mottog Piteå kommun fakturor från RKM där det framgår att kostnaderna för beställningscentral 2022 erfordrar ökad underskottsfinansiering med ca 450 tkr. Piteå kommun fick även fakturor för tillståndsprövning som innebär kostnadsökning om ca 58 % (ca 500 tkr) för 2023. Beslut om att betala dessa fakturor tas med utgångspunkt i reglementet av Samhällsbyggnadsnämnden.

RKM har i november 2023 initierat konkret arbete med framtagande av nytt "Avtal färdtjänst och riksfärdtjänst". Möten och informationsutbyte pågår aktivt.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Det har gått fyra år sedan Piteå kommun beslutade att överlåta all hantering av färdtjänst och riksfärdtjänst till Regionala kollektivtrafikmyndigheten. Då fanns en förväntansbild att en länsgemensam hantering skulle ge långsiktiga ekonomi- och miljövinster genom samordnad upphandling, ökade möjligheter till samordning av samtliga särskilda persontransporter, effektivare nyttjande av fordon, effektivare nyttjande av beställningscentralen och rationellare hantering av tillståndsgivning. Detta utan att kvalitén på resandet skulle försämrats. Den största förväntade vinsten var ökad kompetens och likabehandling i hanterandet av färdtjänstillstånd.

Kommunledningsförvaltningen anser att en översyn av avtalet med RKM är positiv eftersom avtalet är i behov av förtydligande. Kommunledningsförvaltningen anser dock att det inte är tillräckligt och att hanteringen av färdtjänsten behöver ses över i sin helhet. Kommunledningsförvaltningen föreslår därför att Kommunfullmäktige ger Kommunstyrelsen i uppdrag att utreda om Piteå kommun fortsatt ska överlåta all hantering av färdtjänst och riksfärdtjänst till RKM.

Yrkanden

Håkan Johansson (M): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens beslut.

§ 281 Information från kommunchefen 2023

Diarienumr 23KS8

Beslut

Kommunstyrelsen tar del av information från kommunchefen.

Ärendebeskrivning

Kommunchef informerar vid Kommunstyrelsens sammanträde om aktuella frågor.

Presentation av
avdelningen Hållbar
tillväxt
§241

...

Samråd - Ändrade
havsplaner 2023
§242
23KS582

...

Ert dnr 2168-23

Havs- och vattenmyndigheten

havochvatten@havochvatten.se

Yttrande över Samråd - Ändrade havsplaner 2023

Piteå kommun har givits möjlighet att yttra sig över det samrådsförslag Havs- och vattenmyndigheten har tagit fram om nya eller ändrade områden för energiutvinning i havsplanerna för Bottniska viken, Östersjön och Västerhavet (samrådsversion dnr 2168-23).

Syftet med havsplanen är att möjliggöra för ytterligare 90 terawattimmar elproduktion till havs (havsbaserad vindkraft) utöver den planering som finns i de nuvarande havsplanerna. Den samlade målbilden uppgår då till 120 terawattimmar.

Piteå kommun har tagit ett stort nationellt ansvar för fossilfri energiutvinning genom att upplåta stora arealer för vindbruk. Det är därför viktigt att värna om attraktiva miljöer för rekreation, natur, upplevelser och besöksnäring knutna till kvarvarande opåverkade miljöer.

Piteå kommun har tagit del av samrådsförslaget och anser att havsplanen behöver förtydligas ytterligare inom ett antal områden. Havsplanen ska kunna utgöra ett bra hjälpmedel för Piteå kommuns framtida ställningstaganden vad gäller eventuella etableringar av vindkraft i havet och kommunen lämnar därför följande synpunkter:

1. För områden med generell användning avses i havsplanen områden där ingen särskild användning har företräde om inte annat anges. Det kan därför uppfattas som möjligt att även i dessa områden ansöka om tillstånd för energiutvinning även om de inte specifikt är utpekade för detta ändamål. Planen behöver tydliggöra på vilket sätt de olika versionerna om energiutvinning respektive generell användning skiljer sig åt vad gäller synen på storskalig vindkraftsetablering.
2. Besöksnäringen/turism och naturmiljön är en viktig del i Piteå kommun, planen behöver ytterligare beskriva de kumulativa effekterna där det på ett tydligt sätt framgår hur planen påverkar bland annat fiskenäringen, totalförsvaret, sjöfarten, friluftsliv och kulturmiljö samt naturmiljön (ackumulerade effekter i störningskänsliga ekosystem i Bottenviken, viktiga platser för vikaresäl, fågel, fisk osv.) Även den totala kumulativa effekten av planerade vindkraftsetableringar i hela Bottenviken bör utvärderas noga i havsplanen.
3. Kunskapen om havsbaserad vindkraft i arktiskt klimat är begränsad och därför behöver planen tydligare fokusera på vilka konsekvenser eventuell samexistens av energiutvinning och sjöfart får. Och då speciellt sjöfart vintertid och dess behov av hög tillgänglighet till farleder och hamnar.

Piteå kommun

Patric Lundström (S)

Ordförande för Kommunstyrelsen

Signering

Följande parter har signerat detta dokument

Namn: Patric Lundström

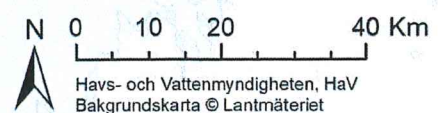
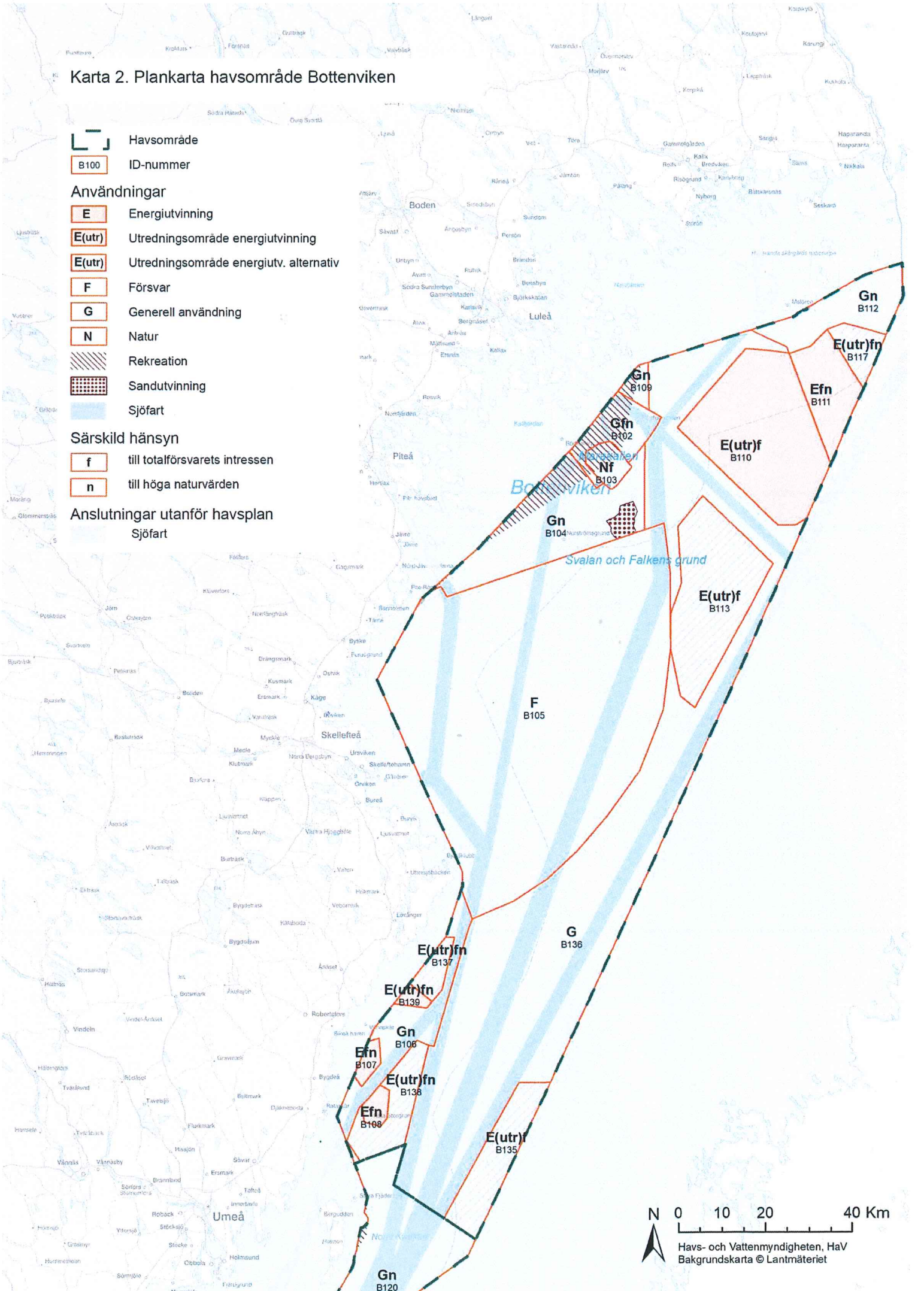
Datum: 2023-11-30 19:13

Signerat kryptografiskt SHA-256 hashvärde:

58B67524F1B1347AC0E9F02FED054B11885BECB179DE9D00E422D78DCE315CDA

Karta 2. Plankarta havsområde Bottenviken

- Havsområde
- B100 ID-nummer
- Användningar**
- E Energiutvinning
- E(utr) Utredningsområde energiutvinning
- E(utr) Utredningsområde energiutv. alternativ
- F Försvar
- G Generell användning
- N Natur
- Rekreation
- Sandutvinning
- Sjöfart
- Särskild hänsyn**
- f till totalförsvarets intressen
- n till höga naturvärden
- Anslutningar utanför havsplan**
- Sjöfart**

Datum: 2023-09-14

Dnr: 2168-23

Inbjudan till samråd om förslag till ändrade havsplaner

Den 10 februari 2022 tog regeringen beslut om de första svenska havsplanerna. Samtidigt fick Havs- och vattenmyndigheten i uppdrag att ta fram förslag till ändrade havsplaner med syftet att skapa förutsättningar för ökad energiutvinning i havet, i form av havsbaserad vindkraft.

Nu bjuder vi in er till samråd för ändrade havsplaner. Havsplanerna är vägledande för myndigheter och kommuner när de planlägger, ger tillstånd eller förvaltar havet. Näringsidkare kan också få vägledning av planerna. Därför vill vi gärna att ni ger förbättringsförslag och berättar om sådant vi bör veta.

Om havsplaner

Sverige tar fram tre havsplaner – en för Bottniska viken, en för Östersjön och en för Västerhavet. En havsplan ger vägledning kring vad som är den bästa användningen av havet. Planerna ska förena näringspolitiska mål, sociala mål och miljömål. En havsplan är en strategisk plan med stora drag och få detaljer. Havsplanerna finns i ett samlat dokument.

Så går samrådet till

Samrådet pågår från den 14 september till den 15 december 2023. I november kommer förslag till havsplaner ut på samråd med grannländer. Under samrådet arrangerar Havs- och vattenmyndigheten en serie informationsträffar med representanter för olika grupper.

Synpunkter lämnar ni skriftligt, senast den 15 december 2023. Ni får gärna lämna era synpunkter via vårt webbformulär som ni hittar på samrådssidorna som finns på vår webbplats havochovatten.se/havsplanering

Ni kan också lämna synpunkter via mail. Skicka dem gärna i ett redigerbart format, till exempel i en Word-fil. Då kan vi behandla dem snabbare.

I ämnesraden märker ni ert mail med diarienummer: 2168-23

Mejla synpunkter till: havochvatten@havochvatten.se

Frågor som vi gärna vill ha svar på i samrådet

- Hur ser ni på förslagen till energiområden samt alternativa energiområden?
- Finns det ytterligare konsekvenser som behöver uppmärksammas, utöver de som tas upp i miljökonsekvensbeskrivningarna? I så fall vilka?
- Hur kan vi förbättra förslagen i övrigt?

Här finns förslaget till ändrade havsplaner

Samrådshandlingar hittar ni på samrådssidorna som finns på vår webbplats havochvatten.se/havsplanering. Där finns också och en webbkarta, som är ett stöd för att utforska förslaget.

Samrådshandlingar är de dokument med namnen:

- Förslag till ändrade havsplaner för Bottniska viken, Östersjön och Västerhavet
- Konsekvensbeskrivning av Förslag till ändrade havsplaner för Bottniska viken, Östersjön och Västerhavet

Kontakta oss

Kontakta oss gärna om ni har frågor. Ni hittar kontaktuppgifter på sidan www.havochvatten.se/havsplanering

Vänliga hälsningar

Mats Svensson
Avdelningschef, avdelningen för havsförvaltning
Havs- och vattenmyndigheten

Remiss - Förbud mot
bottentrålning i marina
skyddade områden

§243

23KS558

...

Ert dnr LI2023 / 02507

Landsbygds- och
infrastrukturdepartementet
li.remissvar@regeringskansliet.se
li.fjr@regeringskansliet.se

Yttrande över Remiss - Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden

Havs- och vattenmyndigheten har i sin rapport lämnat författningsförslag om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. Förbudet föreslås införas genom en ny bestämmelse i 2 kap. 6 a §, fiskeförordningen, eftersom det är i det kapitlet som andra förbudsbestämmelser har införts. Förbudet föreslås gälla fiske med trålredskap som släpas i botten och ska tillämpas i marina nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden.

I Havs- och vattenmyndighetens rapport anges att det framgår av myndighetens föreskrifter hur trålgränsen dragits och att trålfiske innanför den gränsen som utgångspunkt är förbjudet. Undantag möjliggörs genom att det i den föreslagna 2 kap. 6 a § andra stycket anges att förbudet inte ska gälla om något annat sägs i föreskrifter som Havs- och vattenmyndigheten meddelat med stöd av 12 § fjärde stycket. Författningsförslaget omfattar därmed endast svenska fiskefartyg.

Regeringen beslutade den 24 mars 2022 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över den svenska lagstiftningen i syfte att reglera fisket för att stärka skyddet för marina skyddade områden. Denna utredning har haft i uppdrag att föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden med möjligheter till begränsade undantag kan genomföras innanför den s.k. trålgränsen.

Som framgår av utredningens uppdrag ska utredningen utgå från förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning innanför trålgränsen i Havs- och vattenmyndighetens rapport och remissinstansernas synpunkter på detta.

I detta betänkande lämnar utredningen förslag till författningsändringar för att möjliggöra ett förbud mot bottentrålning i förordningen (1994:1716) i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

Piteå kommun

Patric Lundström (S)
Ordförande för Kommunstyrelsen

Signering

Följande parter har signerat detta dokument

Namn: Patric Lundström

Datum: 2023-11-30 19:14

Signerat kryptografiskt SHA-256 hashvärde:

56F52668817A6A61678767496BE1799A815DD0CBA49C0E7FECC194128B008231

Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden

*Slutbetänkande av Utredningen om
reglering av fiske i marina skyddade områden*

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:20

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0603-5 (tryck)

ISBN 978-91-525-0604-2 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Peter Kullgren

Regeringen beslutade den 24 mars 2022 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över den svenska lagstiftningen i syfte att reglera fisket för att stärka skyddet för marina skyddade områden. I ett slutbetänkande, som ska lämnas senast den 15 maj 2023, ska utredaren föreslå regler om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen och eventuella regler om ersättning till enskilda som berörs av de inskränkningar i fisket som förslagen kan medföra.

Den 24 mars 2022 förordnades rådmannen Jonas Manole som särskild utredare. Utredningen antog namnet Utredningen om reglering av fiske i marina skyddade områden (N 2022:01). Som experter att bistå utredningen förordnades fr.o.m. den 17 maj 2022 avdelningschefen Therese Börjesson, numera kanslirådet Staffan Danielsson, länsfiskekonsulenten Karl Gullberg, yrkesfiskesamordnaren Elin Gunve, marinbiologen Maria Kilnäs, ordföranden Tommy Lang, analytikern Caroline Lindeborg, regionchefen Markus Lundgren, sakkunniga Inger Melander, miljöhandläggaren Eva Ohlsson, ordföranden Peter Ronelöv Olsson, marinbiologen Malin Skog, ämnesrådet Jacob Wichmann, verksjuristen Märta Zetterberg och kanslirådet Björn Åsgård. Miljöhandläggaren Eva Ohlsson entledigades fr.o.m. den 7 juni 2022. Ämnesrådet Jacob Wichmann entledigades fr.o.m. den 20 december 2022. Rättssakkunniga Linnea Svenander förordnades fr.o.m. samma dag som expert.

Juristen Magnus Petersson har fr.o.m. den 4 april 2022 varit utredningens sekreterare.

Utredningen överlämnar härmed slutbetänkandet *Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden* (SOU 2023:20). Utredningens arbete är med detta slutfört.

Stockholm i maj 2023

Jonas Manole

/Magnus Petersson

Innehåll

Sammanfattning	9
1 Författningsförslag	11
1.1 Förslag till lag om ändring i miljöbalken.....	11
1.2 Förslag till lag om ändring i fiskelagen (1993:787).....	13
1.3 Förslag till förordning om ändring i nationalparksförordningen (1987:938).....	14
1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen.....	15
1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.	17
2 Uppdragets genomförande	19
2.1 Bakgrund	19
2.2 Uppdraget.....	19
2.3 Avgränsningar	21
3 Havs- och vattenmyndighetens förslag till förbud mot bottentrålning	23
4 Frågor om ersättning	27
4.1 Unionsrättens regler om statligt stöd.....	27

4.2	Ersättning vid rådighetsinskränkningar	29
4.2.1	Inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten kan berättiga till ersättning	29
4.2.2	Ersättning vid rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen	31
4.2.3	Ersättning vid rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen.....	32
4.2.4	Oklart hur bestämmelserna om ersättning vid rådighetsinskränkningar ska tolkas.....	33
4.2.5	Situationer på fiskeområdet som aktualiserat frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar	35
4.2.6	Utgångspunkter för bedömning av om ersättning vid rådighetsinskränkningar ska anses förenlig med reglerna om statligt stöd.....	37
4.3	Ersättning i andra fall än vid rådighetsinskränkningar.....	37
4.3.1	Fiskelagstiftningen innehåller ett flertal begränsningar av fisket	37
4.3.2	Normalt lämnas ingen ersättning för kostnaden av att följa gällande regler om begränsningar av fisket	38
4.3.3	Möjligheter att lämna ersättning till fiskare som skulle omfattas av ett förbud mot bottentrålning.....	41
5	Utredningens förslag och bedömningar	47
5.1	Ett förbud mot bottentrålning	47
5.2	En utvidgning av bemyndigandet i 20 § fiskelagen.....	54
5.3	Ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet mot bottentrålning.....	58
5.4	Möjlighet att i enskilda fall göra undantag från förbudet mot bottentrålning	63
5.5	Upplysningar om fiskebestämmelser för skyddade områden.....	65

5.6	En rätt till ersättning i vissa fall när rätten till fiske i enskilt vatten inskränks	66
5.7	En utvidgning av rätten till ersättning enligt 31 kap. miljöbalken	72
5.8	En upplysning om att det finns en ersättningsbestämmelse i miljöbalken	79
5.9	Ersättning i andra fall.....	79
5.10	Bestämmelser om ikraftträdande	81
6	Konsekvenser av förslagen	83
6.1	Förslagen	83
6.1.1	Utformning av förslagen.....	83
6.1.2	Bakgrund och syfte med förslagen	84
6.1.3	Alternativa lösningar och konsekvenser av om förslagen inte genomförs	85
6.1.4	Bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.....	87
6.1.5	Bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.....	87
6.2	Kostnadsmissiga och andra konsekvenser av förslagen	88
6.2.1	Uppgifter om vilka som berörs av förslagen.....	88
6.2.2	Konsekvenser för enskilda	89
6.2.3	Konsekvenser för det allmänna.....	96
7	Författningskommentar	101
7.1	Förslaget till lag om ändring i miljöbalken.....	101
7.2	Förslaget till lag om ändring i fiskelagen (1993:787).....	101

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2022:22.....	103
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2022:128.....	115
Bilaga 3	Havs- och vattenmyndighetens författningsförslag ..	117
Bilaga 4	Sammanställning av remissinstansernas synpunkter på Havs- och vattenmyndighetens förslag.....	121

Sammanfattning

Utredningen har haft i uppdrag att föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden med möjligheter till begränsade undantag kan genomföras innanför den s.k. trålgränsen. I uppdraget har också ingått att ta ställning till om de inskränkningar av fisket som kan bli följden av dels förbudet mot bottentrålning, dels det utökade skyddet av Natura 2000-områden i havet som utredningen föreslog i sitt delbetänkande Åtgärder på fiskeområdet för att skydda Natura 2000-områden i havet (SOU 2022:66) kan medföra att enskilda har rätt till ersättning.

I detta betänkande lämnar utredningen förslag till författningsändringar för att möjliggöra ett förbud mot bottentrålning i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen, fortsättningsvis benämnd fiskeförordningen. Förbudet ska gälla i nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

För att förbudet ska kunna införas i fiskeförordningen har utredningen föreslagit en utvidgning av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen (1993:787) att meddela föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen. Utvidgningen ska ske genom att det i en ny paragraf, 20 b §, ska anges att begränsningen i 20 § första stycket andra meningen inte ska gälla föreskrifter om förbud mot fiske med trålredskap som släpas i botten i områden i havet. Det innebär att hindret mot att meddela föreskrifter som är så ingripande att fisket avsevärt försvåras tas bort för att möjliggöra ett förbud mot bottentrålning.

Vidare har utredningen föreslagit att Havs- och vattenmyndigheten ska få meddela föreskrifter om undantag från förbudet mot bottentrålning, om undantaget inte motverkar syftet med skyddet

av det område som undantaget avser. Myndigheten föreslås också få rätt att i enskilda fall besluta om undantag från förbudet om det finns vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl.

Till följd av den utvidgning av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen som utredningen föreslog i sitt delbetänkande genom införande av en ny paragraf, 20 a §, har utredningen föreslagit en utvidgning av 31 kap. 4 § miljöbalken som innebär att den vars fiske i enskilt vatten avsevärt försvåras till följd av föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen har rätt till ersättning. Utredningen har däremot bedömt att det inte behöver införas någon rätt till ersättning enligt 31 kap. 4 § miljöbalken för dem som berörs av bottentrålningsförbudet.

Utredningen har också bedömt att det i nuläget inte finns skäl att föreslå en nationell stödordning för att ekonomiskt kompensera de yrkesfiskare som genom förbudet mot bottentrålning förhindras att bedriva fiske. Det blir regeringens ansvar att, i ett senare skede när det blir klart vilka undantag från förbudet som Havs- och vattenmyndigheten har medgett, göra en ny bedömning av stödbehovet.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i miljöbalken

Härigenom föreskrivs att 31 kap. 4 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

31 kap.

4 §¹

Fastighetsägaren har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller

1. föreskrifter enligt 7 kap. 3 § om åtgärder och inskränkningar som rör nationalparker,

2. föreskrifter enligt 7 kap. 5, 6 eller 9 § om åtgärder och inskränkningar som rör naturreservat och kulturreservat,

3. en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket som har för- enats med särskilda villkor eller en vägran att ge en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket, om dis- pensen avser ett biotopskydds-

Fastighetsägaren har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller

1. föreskrifter enligt 7 kap. 3 § om åtgärder och inskränkningar som rör nationalparker,

2. föreskrifter enligt 7 kap. 5, 6 eller 9 § om åtgärder och inskränkningar som rör naturreservat och kulturreservat,

3. en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket som har för- enats med särskilda villkor eller en vägran att ge en dispens enligt 7 kap. 11 § andra stycket, om dis- pensen avser ett biotopskydds-

¹ Senaste lydelse 2009:1322.

område enligt 7 kap. 11 § första stycket 1,

4. bildande av ett biotop-skyddsområde enligt 7 kap. 11 § första stycket 2,

5. föreskrifter enligt 7 kap. 22 § om åtgärder och inskränkningar som rör vattenskyddsområden,

6. skydd för särskilda områden enligt 7 kap. 28 a–29 b §§, eller

7. förelägganden eller förbud enligt 12 kap. 6 § fjärde stycket som rör viss verksamhet.

område enligt 7 kap. 11 § första stycket 1,

4. bildande av ett biotop-skyddsområde enligt 7 kap. 11 § första stycket 2,

5. föreskrifter enligt 7 kap. 22 § om åtgärder och inskränkningar som rör vattenskyddsområden,

6. *skydd för särskilda områden enligt 7 kap. 28 a–29 b §§,*

7. förelägganden eller förbud enligt 12 kap. 6 § fjärde stycket som rör viss verksamhet, eller

8. *föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen (1993:787) om skydd av Natura 2000-områden som medför inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten.*

En föreskrift enligt 7 kap. 3 § om begränsning av rätten till jakt efter björn, lo, varg, järv, älg eller örn medför inte rätt till ersättning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024.

1.2 Förslag till lag om ändring i fiskelagen (1993:787)

Härigenom föreskrivs att det ska införas två nya paragrafer, 3 a och 20 b §§, av följande lydelse.

Lydelse enligt SOU 2022:6

Föreslagen lydelse

3 a §

I 31 kap. 4 § miljöbalken finns det en bestämmelse om att en fastighetsägare under vissa förutsättningar har rätt till ersättning på grund av beslut om föreskrifter enligt 20 a §.

20 b §

Begränsningen enligt 20 § första stycket andra meningen gäller inte föreskrifter om förbud mot fiske med trålredskap som släpas i botten i områden i havet som avses i 7 kap. 2, 4, och 11 §§ samt 27 § första stycket 1 och 2 miljöbalken.

Föreskrifter som avses i första stycket får endast meddelas för fiske i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024 i fråga om 3 a § och i övrigt den 1 juli 2025.

1.3 Förslag till förordning om ändring i nationalparksförordningen (1987:938)

Härigenom föreskrivs att det ska införas en ny paragraf, 4 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 a §

I 2 kap. 6 a § förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen finns det en bestämmelse om förbud mot bottentrålning som gäller i nationalparker. I 2 kap. 6 b § samma förordning finns det ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2025.

1.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen

Härigenom föreskrivs

dels att 2 kap. 21 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 2 kap. 6 a och 6 b §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

6 a §

Fiske med trålredskap som släpas i botten får inte bedrivas i områden som avses i 7 kap. 2, 4 och 11 §§ samt 27 § första stycket 1 och 2 miljöbalken. Förbudet gäller endast till den del områdena är belägna i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

6 b §

Havs- och vattenmyndigheten får meddela föreskrifter om undantag från förbudet i 6 a §.

Föreskrifter enligt första stycket får endast meddelas om de inte motverkar syftet med skyddet av det område som undantaget avser.

Innan Havs- och vattenmyndigheten meddelar föreskrifter enligt första stycket ska myndigheten samråda med den eller de myndigheter som ansvarar för

skyddet av det område som undantaget avser.

21 §²

Havs- och vattenmyndigheten får besluta om undantag från 5 och 6 §§ samt 9 a § första stycket fiskelagen (1993:787) om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det.

Havs- och vattenmyndigheten får i enskilda fall besluta om undantag från 5–6 a §§ samt 9 a § första stycket fiskelagen (1993:787) om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det.

Om undantaget avser endast 5 och 6 §§ prövas frågan i stället av länsstyrelsen.

Havs- och vattenmyndigheten får i enskilda fall besluta om undantag från 9 a § första stycket andra och tredje meningarna fiskelagen när det gäller fiske med burar efter skaldjur i fritidsfiskebaserad fisketurismverksamhet.

Havs- och vattenmyndigheten får meddela föreskrifter om eller i det enskilda fallet besluta om undantag från 2, 4–6 §§, 11 § första och andra styckena och 16 §, om fisket bedrivs på uppdrag av myndigheten.

Havs- och vattenmyndigheten prövar frågor om tillstånd till fiske av vetenskapliga skäl enligt EU-förordningar om den gemensamma fiskeripolitiken.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2025.

² Senaste lydelse 2012:525.

1.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Härigenom föreskrivs

dels att 22 a och 34 §§ ska ha följande lydelse.

dels att det ska införas en ny paragraf, 22 b §, och närmast före 22 b § en rubrik av följande lydelse.

Lydelse enligt SOU 2022:66

Föreslagen lydelse

22 a §

Föreskrifter enligt 22 § första stycket om skydd av sådana områden som avses i 15 § andra stycket 1–3 får inte avse begränsningar av fiske i havet.

Bemyndiganden att meddela föreskrifter för fiskevården och om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen finns i 2 kap. 7 och 12 §§ första stycket förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen.

Föreskrifter enligt 22 § första stycket om skydd av sådana områden som avses i 15 § andra stycket 1–3 får inte avse begränsningar av fiske i havet.

Bestämmelser om fiske i skyddade områden

22 b §

Bemyndiganden att meddela föreskrifter för fiskevården och om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen finns i 2 kap. 7 och 12 §§ första stycket förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen.

I 2 kap. 6 a § förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen finns det en bestämmelse

om förbud mot bottentrålning som gäller i vissa områden som omfattas av denna förordning. I 2 kap. 6 b § samma förordning finns det ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet.

Nuvarande lydelse

34 §¹

I ärenden enligt 7 kap. miljöbalken skall länsstyrelsen på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet. Samma skyldighet har Skogsstyrelsen i ärenden som rör biotopskyddsområden enligt 6 §.

I ärenden enligt 7 kap. miljöbalken eller enligt 20 a § fiskelagen ska länsstyrelsen på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet. Samma skyldighet har Skogsstyrelsen i ärenden som rör biotopskyddsområden enligt 6 §.

Länsstyrelsen kan på begäran förskottera medel för ändamål som avses i 31 kap. 11 § miljöbalken.

Denna förordning träder i kraft den 1 juli 2024 i fråga om 34 § och i övrigt den 1 juli 2025.

¹ Senaste lydelse 2005:1159.

2 Uppdragets genomförande

2.1 Bakgrund

Delar av den tidigare regeringens politik baserades på det s.k. Januariavtalet, som var en sakpolitisk överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna. I Januariavtalet angavs bl.a. att det skulle införas ett generellt stopp för bottentrålning i skyddade områden och att möjlighet till begränsade undantag skulle kunna ges i förvaltningsplanen. Mot den bakgrunden fick Havs- och vattenmyndigheten genom beslut den 23 januari 2020 (N2020/00130/FJR) i uppdrag av regeringen att utreda och föreslå ändringar i fiskeförordningen för att genomföra ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen. Havs- och vattenmyndigheten angav i sin redovisning den 1 september 2020 av regeringsuppdraget om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden, (dnr 325-2020, i fortsättningen benämnd Havs- och vattenmyndighetens rapport) att det behövde utredas om genomförandet av ett bottentrålningsförbud kräver ändringar av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen. Myndigheten konstaterade också att det bemyndigandet har avgränsats med syftet att markera att föreskrifter som meddelas med stöd därav inte får innebära sådana inskränkningar i fisket att utövarna blir berättigade till ersättning.

2.2 Uppdraget

Uppdraget (dir. 2022:22) återfinns i sin helhet i bilaga 1. I korthet innebär det följande.

Med utgångspunkt i dels de ändringar i fiskeförordningen som Havs- och vattenmyndigheten har föreslagit i sin rapport, dels remiss-

instansernas synpunkter på förslagen ska utredningen föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning med möjligheter till begränsade undantag ska kunna genomföras innanför den s.k. trålgränsen. Inom ramen för denna analys behöver det utredas om ett sådant förbud kan genomföras med stöd av det befintliga bemyndigandet i 20 § fiskelagen eller om bemyndigandet behöver ändras för att förbudet ska kunna införas. Det behöver därtill utredas om det finns andra författningsändringar som är lämpligare än en ändring i 20 § fiskelagen. Vid bedömningen bör hänsyn tas till intresset av att i möjligaste mån bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen. Utredaren ska därför

- analysera och bedöma om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen, med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen, kan genomföras med stöd av bemyndigandet i 20 § fiskelagen eller om det behövs ändringar i lagen för att genomföra ett sådant förbud,
- föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen kan utformas inom ramen för det befintliga bemyndigandet eller med stöd av ett ändrat bemyndigande eller andra författningsändringar,
- analysera hur de föreslagna ändringarna påverkar fiskelagstiftningen i övrigt, och
- lämna förslag till nödvändiga författningsändringar.

Vid utformningen av förslagen ska utredaren sträva efter att i största möjliga mån bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen.

De författningsändringar som föreslås inom ramen för det uppdrag som beskrivs ovan kommer att medföra eller kunna medföra inskränkningar i fisket. Det behöver därför analyseras om enskilda som berörs av dessa inskränkningar ska beviljas någon ersättning för detta. Om ersättning ska beviljas behöver det också utredas på vilka grunder ersättning ska lämnas, hur ersättning ska beräknas och hur frågor om ersättning ska prövas. En analys och bedömning behöver också göras av frågan om Europeiska unionens statsstödsregler hindrar eller begränsar möjligheterna att lämna ersättning. Utredaren ska därför

- analysera om förslagen innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska tillerkännas ersättning och lämna förslag till i vilken ordning det i så fall ska ske, och
- lämna förslag till nödvändiga författningsändringar.

2.3 Avgränsningar

Som konstaterats i avsnitt 2.1 är utredningens uppdrag en följd av en politisk överenskommelse om att ett förbud mot bottentrålning ska införas. Utredningen ska endast analysera hur förbudet ska genomföras. Utredningen har dock inte i uppdrag att analysera om förbudet är ett lämpligare sätt att skydda känsliga områden mot skadlig inverkan från bottentrålning än de begränsningar för trålfisket i skyddade områden som gäller i dag.

3 Havs- och vattenmyndighetens förslag till förbud mot bottentrålning

Som framgår av utredningens uppdrag ska utredningen utgå från förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning innanför trålgränsen i Havs- och vattenmyndighetens rapport och remissinstansernas synpunkter på detta. I detta kapitel lämnas en sammanfattning av myndighetens förslag. En sammanställning av remissinstansernas synpunkter finns i bilaga 4.

Regeringen uppdrog, som redovisats i avsnitt 2.1, den 23 januari 2020 (N2020/00130/FJR) åt Havs- och vattenmyndigheten att utreda och föreslå ändringar i fiskeförordningen för att genomföra ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen. I uppdraget ingick att sammanställa och beskriva alla befintliga undantag från trålfiskeförbudet både i och utanför marina skyddade områden innanför trålgränsen. Havs- och vattenmyndigheten skulle vidare redovisa hur ett generellt stopp för bottentrålning kan införas i övriga svenska skyddade områden utanför trålgränsen och tillämpas även på utländska fiskefartyg.

Myndigheten har i sin rapport lämnat författningsförslag om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. Författningsförslaget återfinns i bilaga 3. Förbudet föreslås införas genom en ny bestämmelse i 2 kap. fiskeförordningen, 2 kap. 6 a §, mot bakgrund av att det är i det kapitlet som andra förbudsbestämmelser har införts. Förbudet föreslås gälla fiske med trålredskap som släpas i botten och ska tillämpas i de marina skyddade områden som anges i 7 kap. 2, 4 och 11 §§, 27 § första stycket 1–2 och 28 § miljöbalken, dvs. i nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden. Vidare föreslås förbudet gälla i vatten innanför 12 nau-

tiska mil från baslinjen i de områden inom vilka fiskefartyg från andra medlemsstater i Europeiska unionen inte har tillträde till fiske enligt 13 a § fiskelagen, dvs. innanför 3–4 nautiska mil från kustlinjen respektive baslinjen i Kattegatt/Skagerrak och 4 nautiska mil från baslinjen i Östersjön, en gräns som i praktiken sammanfaller med den s.k. trålgränsen. Författningsförslaget omfattar därmed endast svenska fiskefartyg. I Havs- och vattenmyndighetens rapport anges att det framgår av myndighetens föreskrifter hur trålgränsen dragits och att trålfiske innanför den gränsen som utgångspunkt är förbjudet.

Undantag möjliggörs genom att det i den föreslagna 2 kap. 6 a § andra stycket anges att förbudet inte ska gälla om något annat sägs i föreskrifter som Havs- och vattenmyndigheten meddelat med stöd av 12 § fjärde stycket.

I 2 kap. 12 § samma förordning föreslås ett nytt fjärde stycke med innehåll att Havs- och vattenmyndigheten ska få meddela föreskrifter om undantag från förbudet i 2 kap. 6 a § första stycket om länsstyrelsen eller kommunen begär det. I 2 kap. 12 § föreslås ett nytt femte stycke, i vilket det anges att undantag får beviljas endast om det framgår av skötselplan, bevarandeplan eller motsvarande dokument att undantaget inte påverkar att syftet med skyddet uppnås. Eftersom det är länsstyrelser och kommuner som tar fram skötselplaner och bevarandeplaner för skyddade områden anser Havs- och vattenmyndigheten att det bör vara hos dessa myndigheter som ansvaret för att bedöma om, och i så fall hur, begränsade undantag till förbudet ska ges. Enligt Havs- och vattenmyndighetens uppfattning bör utgångspunkten vid denna bedömning vara att bottenträning inte ska ha en negativ påverkan på de bevarandevärden som området avser att skydda. Vilka bevarandevärden som området avser att skydda framgår av det syfte som anges i beslutsdokumentet för det skyddade området. De områden som i så fall skulle omfattas av ett begränsat undantag bör, enligt Havs- och vattenmyndighetens mening, tydligt markeras i en zonindelning i skötselplaner eller bevarandeplaner. Utformningen av dessa zoner bör göras så att det blir enkelt att kontrollera regelefterlevnad och bör även följa rådgivning från Internationella havsforskningsrådet (ICES) avseende buffertzoner för att minska risk för skada.

Därtill föreslås att Havs- och vattenmyndigheten ska få besluta om undantag från förbudet i 2 kap. 6 a § fiskeförordningen för vetenskaplig forskning eller andra särskilda skäl. Detta framgår genom ett

förslag till ändring i 2 kap. 21 § första stycket fiskeförordningen. I Havs- och vattenmyndighetens rapport konstateras att myndigheten i dag har rätt att besluta om undantag från det generella förbudet om det finns vetenskapliga eller särskilda skäl (s. 19) och att det normalt är Havs- och vattenmyndigheten som beslutar om liknande undantag för vetenskapliga undersökningar i andra områden (s. 45). Någon närmare motivering till att införa en motsvarande möjlighet att göra undantag från bottentråningsförbudet framgår inte av rapporten.

Havs- och vattenmyndigheten konstaterar att ett generellt förbud skulle kunna medföra att fisket i berörda områden avsevärt försvåras. Myndigheten föreslår därför att det utreds om begränsningen i 20 § första stycket fiskelagen som hindrar att föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen är så ingripande att fisket avsevärt försvåras bör tas bort. Myndigheten påpekar vidare att syftet med begränsningsregeln i 20 § är att ”markera att föreskrifterna inte får innebära sådana inskränkningar i fisket att utövarna blir berättigade till ersättning och att regleringen är i enlighet med den systematik som valts också för annan lagstiftning om de areella näringarna” och att ”[s]ystematiken innebär att ersättningsgrundande ingrepp som görs av naturvårdsskäl regleras i miljölagstiftningen och inte i sektorslagarna” (prop. 2002/03:41 s. 14).

4 Frågor om ersättning

Utredningen ska enligt uppdraget analysera om förslagen innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska tillerkännas ersättning och lämna förslag till i vilken ordning det i så fall ska ske. Utredningen ska också lämna förslag till nödvändiga författningsändringar. I det här kapitlet redovisas de rättsliga förutsättningarna för att lämna ersättning till enskilda. Utredningens överväganden i frågor om ersättning redovisas i avsnitten 5.6, 5.7 och 5.9.

4.1 Unionsrättens regler om statligt stöd

Statens möjligheter att lämna ekonomiskt stöd till enskilda företag begränsas av reglerna om statligt stöd i unionsrätten. Enligt artikel 107.1 i Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF) är stöd som ges av en medlemsstat eller med hjälp av statliga medel, av vilket slag det än är, som snedvrider eller hotar att snedvrida konkurrensen genom att gynna vissa företag eller viss produktion, oförenligt med den inre marknaden i den utsträckning det påverkar handeln mellan medlemsstaterna.

Statlig finansiering som uppfyller kriterierna i artikel 107.1 i FEUF utgör statligt stöd och ska i enlighet med artikel 108.3 i FEUF anmälas till kommissionen som har att bedöma stödets förenlighet med den inre marknaden. Till stöd för bedömningen av om stöd till företag i fiskeri- och vattenbrukssektorn ska anses förenligt med den inre marknaden har kommissionen tagit fram riktlinjer för sin granskning:

- Meddelande från kommissionen, Riktlinjer för granskning av statligt stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn (2015/C 217/01), EUT 2.7.2015, C 217/1.

Enligt artikel 109 i FEUF får rådet anta de förordningar som behövs för tillämpningen av artiklarna 107 och 108. Rådet får särskilt fastställa villkoren för tillämpningen av artikel 108.3 och vilka slag av stödåtgärder som ska vara undantagna från detta förfarande. I enlighet med artikel 108.4 i FEUF får kommissionen anta förordningar avseende de kategorier av statligt stöd som rådet i enlighet med artikel 109 har fastställt som möjliga att undanta från förfarandet i artikel 108.3.

Genom artikel 1 i rådets förordning (EU) 2015/1588 av den 13 juli 2015 om tillämpningen av artiklarna 107 och 108 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt på vissa slag av övergripande statligt stöd har rådet bemyndigat kommissionen att, genom att anta förordningar, förklara att vissa grupper av stöd är förenliga med den inre marknaden och att de ska vara undantagna från anmälnings-skyldigheten enligt artikel 108.3 i FEUF. Av artikel 2 i nämnda förordning följer att kommissionen har bemyndigats att, genom att anta förordningar, besluta att vissa former av stöd som under en angiven period inte överskrider ett bestämt fast belopp inte utgör statligt stöd och att de ska undantas från anmälningsförfarandet i artikel 108.3 i fördraget. Kommissionen har med stöd av dessa bemyndiganden antagit två förordningar som rör stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn:

- Kommissionens förordning (EU) 2022/2473 av den 14 december 2022 genom vilken vissa kategorier av stöd till företag som är verk-samma inom produktion, beredning och saluföring av fiskeri- och vattenbruksprodukter förklaras förenliga med den inre marknaden enligt artiklarna 107 och 108 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt. Förordningen brukar kallas FIBER (Fisheries Block Exemption Regulation). Nedan används benämningen förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter.
- Kommissionens förordning (EU) nr 717/2014 av den 27 juni 2014 om tillämpningen av artiklarna 107 och 108 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt på stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn. Nedan används benämningen förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn.

Utöver ovan nämnda möjligheter att anmäla stöd för kommissionens prövning enligt riktlinjerna för statligt stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn, att lämna stöd enligt förordningen om gruppundantag för fiskeri- eller vattenbruksprodukter och att lämna stöd enligt förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn finns det också möjlighet för staten att lämna stöd från Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden. Det är en fond som har inrättats i syfte att stödja bl.a. genomförandet av den gemensamma fiskeripolitiken. Fonden regleras i

- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1139 av den 7 juli 2021 om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden och om ändring av förordning (EU) 2017/1004. Nedan används benämningen förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden.

Stöd från Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden som medlemsstaterna lämnar inom tillämpningsområdet för artikel 42 i FEUF omfattas enligt artikel 10.2 i nämnda förordning inte av bestämmelserna i artiklarna 107, 108 och 109 i FEUF om statligt stöd. Fonden tas i anspråk genom att medlemsstaterna utarbetar nationella program som anger hur medlemsstaterna vill använda fondens medel för att uppnå de angivna målen och prioriteringarna för fonden. Det gällande svenska programmet är Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet för perioden 2021–2027.

4.2 Ersättning vid rådighetsinskränkningar

4.2.1 Inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten kan berättiga till ersättning

En del av fisket i skyddade områden i havet bedrivs i enskilt vatten. Enligt 1 § lagen (1950:595) om gräns mot allmänt vattenområde är vattenområden i havet som enligt den lagens bestämmelser hör till fastigheterna enskilt vatten. Som utgångspunkt hör till fastigheterna enligt 2 § nämnda lag

- allt vatten inom 300 meter från strandlinjen på fastlandet eller från strandlinjen på en minst 100 meter lång ö,

- allt vatten inom den längs stranden följande kurvan för högst 3 meters djup, om kurvan går längre ut än det som följer av 1, och
- allt vatten som har förbindelse med öppet vatten endast över sådant vatten som omfattas av 1 eller 2.

Av övriga bestämmelser i lagen om gräns mot allmänt vattenområde framgår att det för vissa angivna geografiska områden längs den svenska kusten finns andra vattenområden som utöver de som anges i 2 § räknas som enskilt vatten.

Ägandet av en fastighet omfattas av grundlagens egendomsskydd enligt 2 kap. 15 § regeringsformen. Rätten till fiske i enskilt vatten tillhör enligt 9 § fiskelagen fastighetsägaren. Frågan är då om även rätten till fiske i enskilt vatten omfattas av egendomsskyddet.

Grundlagens egendomsskydd innebär enligt 2 kap. 15 § första stycket regeringsformen att vars och ens egendom är tryggad genom att ingen kan tvingas avstå sin egendom till det allmänna eller till någon enskild genom expropriation eller något annat sådant förfogande eller tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Detta betyder att fastighetsägaren endast kan tvingas tåla att det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad (s.k. rådighetsinskränkningar) när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen. Vidare har fastighetsägaren under vissa närmare förutsättningar som framgår av paragrafens andra och tredje stycken rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar.

Enligt förarbetena omfattar grundlagsskyddet mot rådighetsinskränkningar även den som innehar nyttjanderätt till mark eller byggnad (prop. 2009/10:80 s. 164). Uttrycket ”mark eller byggnad” i grundlagsbestämmelsen har inte närmare definierats men ledning för hur uttrycket ska förstås kan hämtas från förarbetena till tidigare ändringar i bestämmelsen. Där framgår att avsikten varit att ge ett skydd mot inskränkningar i enskildas användning av fast egendom (prop. 1993/94:117 s. 15). Fast egendom definieras i 1 kap. 1 § jordabalken som jord och avser förutom mark även bl.a. vattenområden (se prop. 1966:24 s. 8 och 58). Således omfattas även fastighetsägares eller nyttjanderättshavares rätt till fiske i enskilt vatten av grundlagens egendomsskydd. Begränsningar av rätten till fiske i enskilt vatten utgör därmed rådighetsinskränkningar som innebär att fastighetsägaren eller en nyttjanderättshavare kan ha rätt till ersättning.

Frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar har behandlats utförligt i andra utredningar (se bl.a. betänkandena Ersättning vid rådighetsinskränkningar – vilka fall omfattas av 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen och när ska ersättning lämnas? [SOU 2013:59] och Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar [SOU 2021:51]). Utredningen kommer därför att begränsa sig till att göra några anmärkningar om de förutsättningar som är relevanta att beakta när man överväger att införa en bestämmelse som medför rådighetsinskränkningar.

4.2.2 Ersättning vid rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen

Enligt 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen ska den för vilken det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad på sådant sätt att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras eller skada uppkommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten tillförsäkras ersättning. Ersättningen ska enligt samma stycke bestämmas enligt grunder som anges i lag. Som exempel på fall där ersättningsrätt enligt denna huvudregel föreligger nämns i förarbetena inskränkningar till följd av beslut enligt miljöbalken om nationalparker, naturreservat, kulturreservat och biotopskyddsområden (prop. 2009/10:80 s. 168, se även i ett tidigare lagstiftningsärende prop. 1993/94:117 s. 49).

Att bestämmelsen i andra stycket föreskriver att den enskilde ska vara ”tillförsäkrad” ersättning och att ”ersättningen ska bestämmas enligt grunder som anges i lag” får uppfattas som att den inte är avsedd att tillämpas av domstol som en regel om rätt till ersättning i det enskilda fallet utan att den i första hand är riktad till lagstiftaren (jfr NJA 2014 s. 332, punkt 16). Samtidigt framgår det direkt av ordalydelsen att det ska finnas en rätt till ersättning. Högsta domstolen har ansett att detta ger uttryck för en allmän rättsgrundsats om rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar i vissa fall som kan tillämpas av en domstol i det enskilda fallet, när det saknas bestämmelser om ersättning i den lagstiftning som möjliggör rådighetsinskränkningarna (NJA 2014 s. 332, punkterna 18, 19 och 22).

Avgörande för om det ska anses föreligga en rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar enligt andra stycket är att det rör sig om en kvalificerad inskränkning, dvs. att inskränkningen medför att den pågående markanvändningen avsevärt försvåras eller att skada upp-

kommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten. Enligt förarbetena har kvalifikationsgränsen *avsevärt försväras* hämtats från gällande rätt på området (prop. 1993/94:117 s. 17 f.). Samma kvalifikationsgräns användes vid miljöbalkens tillkomst och införandet av 31 kap. 4 § miljöbalken. Enligt 31 kap. 4 § miljöbalken har en fastighetsägare rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet *avsevärt försväras*, om beslutet gäller någon av de inskränkningar som räknas upp i bestämmelsen. För att ersättning ska utgå enligt denna bestämmelse ska det vara fråga om ett någorlunda kvalificerat intrång (prop. 1997/98:45 Del 1 s. 555 med där gjorda hänvisningar).

4.2.3 Ersättning vid rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen

Av 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen framgår att vid inskränkningar i användningen av mark eller byggnad som sker av bl.a. miljöskyddsskäl gäller vad som följer av lag i fråga om rätt till ersättning. Det innebär enligt förarbetena att den detaljerade avgränsningen av vilka inskränkningar av hälsoskydds-, miljöskydds- eller säkerhetsskäl som ska föranleda ersättning får göras i vanlig lag (prop. 2009/10:80 s. 169 f.). Vid stiftande av lag som medför en rätt för det allmänna att inskränka användningen av mark eller byggnad av nämnda skäl behöver det därför övervägas om en rätt till ersättning ska införas. De inskränkningar som åsyftas i tredje stycket är t.ex. sådana som görs med stöd av de bestämmelser i miljöbalken som tidigare fanns i hälsoskyddslagen och miljöskyddslagen (a. prop. s. 170). Vid överväganden av om det ska finnas en rätt till ersättning vid inskränkningar som avses i tredje stycket gäller vidare som utgångspunkt principen att ingripanden från det allmänna som har sin grund i hälsoskydds-, miljöskydds- eller säkerhetsskäl inte medför rätt till ersättning och principen att förorenaren ska betala, dvs. att den som orsakar eller kan orsaka skada eller annan olägenhet ska betala kostnaden för att förebygga eller avhjälpa skadan eller olägenheten (a. prop. s. 168 f.). En grundläggande förutsättning bör vara att den enskilde är utan skuld till att ingripandet sker. Ersättning bör således inte vara aktuell om inskränkningen sker med anledning av att verksamheten bedrivits i strid med lagar eller andra föreskrifter eller tillståndsvill-

kor (a. prop. s. 170). Vid införandet av tredje stycket konstaterade regeringen även följande (a. prop. s. 169).

[..]det finns situationer där det inte framstår som rimligt att den enskilde ensam får bära hela den ekonomiska bördan vid rådighetsinskränkningar som sker av hälsoskydds-, miljöskydds- eller säkerhetsskäl. Frågan aktualiseras vid ingripanden som beror på omständigheter helt utanför den enskildes kontroll och som drabbar den enskilde mycket hårt. I sådana situationer skulle en avvägning mellan de allmänna och de enskilda intressena kunna leda till bedömningen att den enskilde bör få ersättning.

4.2.4 Oklart hur bestämmelserna om ersättning vid rådighetsinskränkningar ska tolkas

Av redovisningen i de föregående avsnitten 4.2.2 och 4.2.3 framgår följande. Om det är fråga om rådighetsinskränkningar enligt andra stycket så har den enskilde rätt till ersättning. Är det däremot fråga om rådighetsinskränkningar enligt tredje stycket har den enskilde endast rätt till ersättning om det framgår av lag. Lagstiftaren är i det senare fallet skyldig att vid en avvägning mellan de allmänna och enskilda intressena bedöma om det bör finnas en rätt till ersättning. Som utgångspunkt gäller dock att rådighetsinskränkningar som avses i tredje stycket inte ska vara ersättningsberättigande. En rätt till ersättning gäller alltså vid rådighetsinskränkningar enligt andra stycket men som utgångspunkt inte vid rådighetsinskränkningar enligt tredje stycket.

Rätten till ersättning enligt andra stycket är enligt ordalydelsen inte beroende av anledningen till inskränkningen. Vid införandet av bestämmelsen i dåvarande 2 kap. 18 § regeringsformen konstaterade regeringen – efter påpekande från Naturvårdsverket att rådighetsinskränkningar i miljöskyddslagen och annan skyddslagstiftning dittills i princip inte hade ansetts kunna medföra en rätt till ersättning – att den omständigheten att rätten till ersättning vid vissa rådighetsinskränkningar gavs ett grundlagsskydd inte innebar att ersättningsrätten skulle utvidgas i förhållande till gällande regler (prop. 1993/94:117 s. 17, se även s. 49 f.) Förarbetsuttalandet gav upphov till en omfattande rättsvetenskaplig diskussion om huruvida bestämmelsen skulle tolkas enligt ordalydelsen eller begränsas till att inte omfatta ersättning för inskränkningar som görs av miljöskyddsskäl enligt vad som var avsikten i förarbetena. Diskussionen beskrivs utförligt i betänk-

andet Vissa grundlagsfrågor (SOU 2001:19 s. 93 ff.). Införandet av nuvarande 2 kap. 15 § tredje stycket klargjorde att inskränkningar av miljöskyddsskäl endast ger rätt till ersättning om en sådan rätt följer av lag (prop. 2009/10:80 s. 170). Denna undantagsregel omfattar, enligt förarbetena, inskränkningar exempelvis enligt de bestämmelser i miljöbalken som tidigare fanns i hälsoskyddslagen och miljöskyddslagen. I miljöskyddslagen reglerades åtgärder för att skydda miljön från miljöfarlig verksamhet.

Införandet av det tredje stycket bygger på förutsättningen att det går att skilja rådighetsinskränkningar av miljöskyddsskäl från rådighetsinskränkningar enligt andra stycket som görs av andra skäl och för vilka ersättning ska lämnas. Exempel på inskränkningar enligt andra stycket är, enligt förarbetena, inskränkningar till följd av beslut enligt miljöbalken om nationalparker, naturreservat, kulturreservat och biotopskyddsområden (ibid). Artskyddsutredningen har påpekat att en skillnad som brukar anföras mellan de två typerna av inskränkningar är att miljöskyddsregler syftar till att skydda omgivningen mot skadlig påverkan medan områdesskyddsbestämmelser – Artskyddsutredningen benämner dem naturvårdsregler – syftar till att skydda värden inom ett område (SOU 2021:51 Del 1 s. 729). Artskyddsutredningen och även dessförinnan Utredningen om ersättning vid rådighetsinskränkningar har konstaterat att gränsdragningen mellan inskränkningar enligt andra stycket och inskränkningar av miljöskyddsskäl enligt tredje stycket är otydlig, bl.a. med hänsyn till att samtliga bestämmelser i miljöbalken, mot bakgrund av 1 kap. 1 § miljöbalken, måste sägas syfta till att skydda miljön på ett eller annat sätt (SOU 2013:59 s. 57 ff. och SOU 2021:51 Del 1 s. 730 ff. och Del 2 s. 1170). Svårigheten att skilja mellan inskränkningar av miljöskyddsskäl och inskränkningar av andra skäl framgår tydligt av rättsfallet NJA 2014 s. 332 som rörde fiske med stöd av enskild rätt i Torne älvs havsfiskeområde. Högsta domstolen ansåg, som nämnts i avsnitt 4.2.2, i det rättsfallet att 2 kap. 18 § andra stycket regeringsformen i dess lydelse före den 1 januari 2011, numera 2 kap. 15 § andra stycket, gav uttryck för en allmän rättsgrundsats om rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar i vissa fall. Rättsgrundsatsen kunde enligt domstolen tillämpas när den lagstiftning som möjliggör en rådighetsinskränkning inte ger någon ledning i ersättningsfrågan. Domstolen ansåg att det vid en proportionalitetsbedömning inte framstod som rimligt att den i målet aktuella inskränkningen av

klagandenas rådighet skulle kunna göras utan att någon ersättning utgick för den förlust som fiskerestriktionerna orsakade dem. Som skäl för sin bedömning anförde domstolen bl.a. följande.

I det aktuella området hade fiske bedrivits sedan lång tid tillbaka utan några omfattande begränsningar. Klagandena och deras familjer hade i praktiken blivit mer eller mindre beroende av fisket för sin försörjning och inrättat sina liv efter detta. Någon möjlighet för dem att förutse ett fiskeförbud som [det i målet aktuella] fanns inte när fastigheterna en gång i tiden förvärvades. Fiskerestriktionerna utgjorde en så väsentlig begränsning i den verksamhet som klagandena hade byggt upp med användning av sina enskilda mark- och vattenområden att det måste anses råda ett klart missförhållande mellan det allmännas fördel av rådighetsinskränkningen och den belastning som denna medförde för klagandena.

Högsta domstolen konstaterade (punkt 23 i domen) att fiskerestriktionerna i Torne älv grundade sig på angelägna miljöskäl som syftade närmast till att bevara miljön, inte till att avvärja risker mot denna. Efter att ha konstaterat detta prövade Högsta domstolen emellertid förutsättningarna för ersättning enligt antagandet att ingripanden av miljöskyddsskäl under vissa förutsättningar kan berättiga till ersättning, trots att ersättning som regel inte lämnas för sådana ingripanden (jfr punkt 24 i domen). Domstolen synes ha utgått från att även åtgärder för att bevara miljön kan vara miljöskyddande. Med ett sådant synsätt är det, enligt utredningens bedömning, svårt att dra en tydlig gräns mellan rådighetsinskränkningar av miljöskyddsskäl och inskränkningar av andra miljöskäl, såsom inskränkningar för att skydda och bevara känsliga områden (för en liknande slutsats, se SOU 2020:73 s. 164).

4.2.5 Situationer på fiskeområdet som aktualiserat frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar

Såvitt utredningen känner till finns det bara ett annat fall som före Torneälvsålet har aktualiserat frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar på fiskeområdet. Det gällde enskilda fiskerättshavares rätt till ersättning för minskade inkomster från arrendeupplåtelse, fiskekortförsäljning eller eget fiske till följd av att allmänheten 1985 fick rätt att fiska med handredskap på enskilt vatten längs södra ostkusten och Blekinges södra kust, vid Gotland samt i de fem stora

sjöarna – en rätt som numera regleras i bilagan till fiskelagen. Den ersättningen, som reglerades i den numera upphävda lagen (1985:139) om ersättning för intrång i enskild fiskerätt, utgick dock från bedömningen att det fria handredskapsfisket inte innebar några inskränkningar i fiskerättshavarnas möjligheter att utöva fiske på eget vatten med handredskap eller på annat sätt och att något intrång därmed inte kunde anses ske i möjligheterna att utnyttja enskild fiskerätt (prop. 1984/85:107 s. 12). Enligt regeringen var det i stället fråga om att den ensamrätt till fiske som följer av enskild fiskerätt i ett visst begränsat avseende skulle upphöra genom att handredskapsfisket blev tillgängligt för alla (a. prop. s. 14). I förarbetena konstaterades att rätten till ersättning enligt den då gällande lydelsen av dåvarande 2 kap. 18 § regeringsformen inte avsåg rådighetsinskränkningar utan bara ersättning för förluster för den vars egendom tas i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande (a. prop. s. 14). Departementschefen angav att även om han ”för egen del närmast luta[de] åt att 2 kap. 18 § inte är tillämplig bör [...] ställningstagandet i den frågan inte ensamt vara avgörande för ersättningsregleringens utformning” (ibid). Vidare framförde han bl.a. att ensamrätten till handredskapsfiske i enskilt vatten mycket sällan torde ha någon inverkan på fastighetens värde vid försäljning, något som talade mot att de aktuella ersättningarna skulle betalas ut som ersättning för fastighetsskador (a. prop. s. 15). Därtill angav han att det skulle leda till en alltför begränsad ersättningsrätt om ersättning, såsom hade föreslagits i promemorian som föregick propositionen, skulle betalas endast när pågående användning av enskilt vatten för fiske avsevärt försvårades samt att förlusten av ensamrätten till handredskapsfiske i enskilt vatten inte kunde åsättas något marknadsvärde (a. prop. s. 15). Departementschefen ansåg att det var lämpligare att all personlig ekonomisk förlust som fiskerättshavarna skulle komma att lida till följd av införandet av det fria handredskapsfisket skulle ersättas (ibid). Lagen om ersättning vid intrång i enskild fiskerätt utgick således inte från att kompensera enskilda fiskerättshavare för minskning av fastighetens marknadsvärde vid rådighetsinskränkningar. Likheter med den i detta betänkande aktuella frågan om ersättning vid rådighetsinskränkningar är därmed begränsade.

I övrigt finns det såvitt utredningen känner till inte några andra fall där en rätt till ersättning på grund av intrång i rätten till fiske i enskilt vatten har övervägts.

4.2.6 Utgångspunkter för bedömning av om ersättning vid rådhetsinskränkningar ska anses förenlig med reglerna om statligt stöd

Av Kommissionens tillkännagivande om begreppet statligt stöd som avses i artikel 107.1 i fördraget om Europeiska unionens funktions-sätt (2016/C 262/01) framgår bl.a. följande. Reglerna om statligt stöd gäller endast om stödmottagaren är ett företag. Enligt EU-domstolens fasta praxis definieras företag som enheter som bedriver ekonomisk verksamhet, oberoende av deras rättsliga ställning och hur de finansieras (punkterna 5–8). Stöd som inte ges till ett företag utgör alltså inte statligt stöd i den mening som avses enligt artikel 107.1 i FEUF. Inte heller utgör stöd som inte medför en fördel – dvs. att det mottagande företags ekonomiska situation förbättras – ett statligt stöd (punkt 67). Vidare är förekomsten av en fördel utesluten om det är fråga om en skyldighet för de nationella myndigheterna att ersätta skada som de har orsakat vissa företag eller utbetalning av ersättning för en expropriation (punkt 71).

Som konstaterats inledningsvis i avsnitt 4 framgår utredningens överväganden kring frågan om ersättning och förenligheten med unionslagstiftningen om statligt stöd av avsnitt 5.6, 5.7 och 5.9.

4.3 Ersättning i andra fall än vid rådhetsinskränkningar

4.3.1 Fiskelagstiftningen innehåller ett flertal begränsningar av fisket

Fisket i havet omfattas i dag av ett stort antal regler som syftar till bevarande av havets biologiska resurser inom ramen för den gemensamma fiskeripolitiken. Dessa regler avser bl.a. begränsningar av vem som får fiska, vad och hur mycket som får fiskas samt när och på vilket sätt som fisket får bedrivas.

Bevarande av havets biologiska resurser inom ramen för den gemensamma fiskeripolitiken omfattas av unionens exklusiva lagstiftningsbefogenhet. Det innebär att utrymmet för att nationellt reglera fisket till stor del är begränsat till bestämmelser som kompletterar och genomför den gemensamma fiskeripolitikens bestämmelser (jfr artiklarna 2.2 och 3.1.d i FEUF). Enligt bestämmelserna i den gemen-

samma fiskeripolitiken är det unionen som ansvarar för att förvalta resursen och reglera fisket, däribland genom tilldelning av fiskekvoter till medlemsstaterna. För att se till att fiskeverksamhet endast utförs i överensstämmelse med bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken har unionen överlåtit delar av sitt ansvar till medlemsstaterna att reglera och förvalta fisket. Medlemsstaterna ska bl.a. säkerställa att de som fiskar yrkesmässigt har en fiskelicens, att de tilldelas fiskemöjligheter utifrån medlemsstaternas nationella kvoter och att de följer de regler som gäller. Medlemsstaterna omfattas också av omfattande krav att på olika sätt säkerställa ett långsiktigt bevarande av resursen.

Det har mot den angivna bakgrunden införts ett antal regler i fiskelagen, fiskeförordningen och Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter som kompletterar bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken och som på olika sätt begränsar rätten att bedriva fiske i unionens vatten.

4.3.2 Normalt lämnas ingen ersättning för kostnaden av att följa gällande regler om begränsningar av fisket

Normalt lämnas inte någon ersättning till yrkesfisket som kompensation för kostnaden av att följa gällande regler om begränsningar av fisket. Däremot finns det möjligheter för staten att lämna ekonomiskt stöd till enskilda yrkesfiskare enligt de förutsättningar som redovisats i avsnitt 4.1.

Det är ovanligt att begränsningar av fisket har föranlett staten att ekonomiskt kompensera drabbade yrkesfiskare men när kommissionen beslutade att förbjuda kommersiellt fiske efter torsk i de södra delarna av Östersjön under perioden den 24 juli–31 december 2019 valde regeringen att ekonomiskt kompensera de fiskefartyg som tillfälligt tvingades upphöra med sin verksamhet. Syftet var att mildra effekterna av kommissionens beslut. Stödet som reglerades i förordningen (2019:621) om stöd med anledning av förbudet att fiska torsk i Östersjön lämnades enligt villkoren i förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn. Begränsningarna av torskfisket utökades under 2020, vilket innebar kraftigt minskade möjligheter att fiska torsk i Östersjön. Regeringen gjorde därför en ändring av det svenska Havs- och fiskeriprogrammet för perioden 2014–2020 som gjorde det möjligt för de fiskare som berördes av torskfiskestoppet att ansöka om ekonomiskt stöd från

Europeiska havs- och fiskerifonden för att skrota sina fartyg och definitivt upphöra med sin fiskeverksamhet (pressmeddelande från regeringen den 27 maj 2021 och pressmeddelande från Jordbruksverket den 28 maj 2021).

En situation som har vissa likheter med torskfiskestoppet är det gradvisa införandet av ett förbud av fiske efter ål. Den 1 maj 2007 införde dåvarande Fiskeriverket ett förbud mot ålfiske i havet och i större delen av de svenska sötvattensområdena. Förbudet infördes genom Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2007:4) om ändring i föreskrifterna (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön. Förbudet var dock inte totalt. Tillstånd att fiska ål under år 2007 kunde även fortsättningsvis beviljas fiskare som bedrev ett yrkesmässigt fiske eller fiskade med stöd av enskild rätt och som under en referensperiod årligen hade rapporterat en angiven fångstmängd, eller som kunde visa att de hade inkomster baserade på en vidareförädling av sitt ålfiske motsvarande ett visst värde. Fiskeriverkets förbud av ålfisket 2007 föregick antagandet av Rådets förordning (EG) nr 1100/2007 av den 18 september 2007 om åtgärder för återhämtning av beståndet av europeisk ål. I den förordningen angavs bl.a. att medlemsstaterna skulle utarbeta nationella ålförvaltningsplaner med syftet att minska åldödligheten med 40 procent. I ett tillägg till den svenska ålförvaltningsplanen som beslutades 2008 (Jo2008/3901) fattade Fiskeriverket i november 2010 beslut om att förbjuda allt fiske av gulål på västkusten från och med den 1 januari 2012.

Förbudet av ålfisket på västkusten berörde många fiskare som livnärde sig på ålfiske och föranledde frågor om ersättning (se bl.a. Interpellation 2011/12:30 av Roland Utbult [kd] och Skriftlig fråga 2011/12:76 av Krister Örnfjäder [s] till landsbygdsminister Eskil Erlandsson [c]). Av dåvarande landsbygdsministerns svar framgår att regeringen hade undersökt möjligheterna till ekonomiskt stöd från Europeiska fiskerifonden för skrotning av fiskefartyg men kommit fram till att det vid den aktuella tidpunkten inte längre var möjligt att utnyttja fondens medel för att genom ett sådant stöd kompensera de drabbade fiskarna. Regeringen lämnade inte heller på annan grund någon nationell ersättning av hänsyn till att sådant stöd kunde vara konkurrensnedvridande.

Havs- och vattenmyndigheten anger på sin webbplats att årliga stopperperioder för ål har införts sedan 2018. I samband med de årliga besluten om fiskekvoter 2018 och 2019 beslutade Europeiska unionens

råd att medlemsstaterna skulle införa ett förbud mot ålfiske under perioderna 2018–2019 respektive 2019–2020. Detta framgår av Rådets förordning (EU) 2018/120 av den 23 januari 2018 om fastställande för år 2018 av fiskemöjligheterna för vissa fiskbestånd och grupper av fiskbestånd i unionens vatten och, för unionsfiskefartyg, i vissa andra vatten och om ändring av förordning (EU) 2017/127 och Rådets förordning (EU) 2019/124 av den 30 januari 2019 om fastställande för år 2019 av fiskemöjligheterna för vissa fiskbestånd och grupper av fiskbestånd i unionens vatten och, för unionsfiskefartyg, i vissa andra vatten. Frågan om ersättning väcktes på nytt när regeringen den 27 juli 2019 som en följd av en punkt i det s.k. Januariavtalet gav Havs- och vattenmyndigheten i uppdrag att utreda hur ett frivilligt program för återköp av ålfiskerättigheter kan utformas (N2019/02258/FJR).

I Havs- och vattenmyndighetens redovisning av det uppdraget framgår att myndigheten tolkade ålfiskerättigheter som den rätt till ålfiske som framgår av fiskelicens eller personlig fiskelicens i kombination med ett särskilt tillstånd, alternativt enskild fiskerätt i kombination med ett särskilt tillstånd. Vidare framgår av uppdragsredovisningen att myndigheten särskilt påpekade att även om uppdraget avsåg återköp så har det aldrig varit fråga om att en yrkesfiskare köpt en rätt att fiska ål. I redovisningen rekommenderade myndigheten regeringen ”att överväga lämpligheten av att skapa ett prejudikat där staten betalar ut ersättning för rättigheten att fiska på en allmän resurs i havet eller på allmänt inlandsvatten med hänsyn till fiskevårdande skäl”. Därtill framhöll myndigheten att regeringen valde ”att inte ersätta ålfiskare 2012 för förlorat fiske när fisket på västkusten stoppades”.

Mot den bakgrunden konstaterade myndigheten att det inte fanns förutsättningar för att tillämpa stödåtgärderna ”stöd för definitivt upphörande av fiskeverksamhet” och ”stöd för tillfälligt upphörande av fiskeverksamhet” i det då gällande svenska Havs- och fiskeriprogrammet för perioden 2014–2020. Vidare konstaterade myndigheten att inte heller förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter var möjlig att använda för att finansiera en inlösen av ålfiskerättigheter. Myndigheten fann dock att finansiering enligt förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn var möjlig. Flera av de berörda fiskarna hade dock redan tidigare mottagit stöd enligt förordningen om stöd av mindre

betydelse i samband med torskfiskestoppet och som ersättning för sälfisheskador, vilket betydde att det för många fiskare inte fanns utrymme att ta emot ytterligare stöd enligt nämnda förordning utan att överskrida förordningens maximalt tillåtna stödbelopp. För att maxbeloppet inte skulle överskridas, gjorde myndigheten bedömningen att ett stöd hade behövt vara så litet att många fiskare inte hade ansett det vara värt att lösa in sina ålfiskerättigheter. Enligt Havs- och vattenmyndighetens bedömning kvarstod därför för regeringen att anmäla ett stödprogram för inlösen av ålfiskerättigheter till kommissionen enligt artikel 108.3 i FEUF och överlåta till kommissionen att bedöma stödets förenlighet med den inre marknaden. Regeringen har valt att inte gå vidare med någon av de angivna stödåtgärderna och ärendet har avslutats.

4.3.3 Möjligheter att lämna ersättning till fiskare som skulle omfattas av ett förbud mot bottentrålning

Såsom konstaterats i avsnitt 4.1 följer det av reglerna om statligt stöd i unionsrätten att det finns följande möjligheter att lämna ekonomiskt stöd till enskilda yrkesfiskare:

- Stöd som omfattas av det svenska Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet för perioden 2021–2027.
- Stöd som i enlighet med artikel 108.3 i FEUF anmäls till kommissionen och av kommissionen bedöms vara tillåtet enligt artikel 107.2 eller artikel 107.3 i FEUF.
- Stöd som omfattas av förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter.
- Stöd som omfattas av förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn.

Stöd enligt Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet för perioden 2021–2027

Stöd enligt förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden ska bidra till fondens prioriteringar och även till ett antal mål inom prioriteringarna. Varje medlemsstat ska utarbeta ett

enda program för att genomföra prioriteringarna i förordningen. Inom programmet ska medlemsstaten alltså ange vilka stödåtgärder enligt förordningen som ska kunna berättiga till stöd. Det är inte en rättighet att få stöd från programmet. Stöd lämnas endast om det finns medel och den myndighet som ansvarar för att pröva en ansökan ska pröva ansökan i enlighet med fastställda förfaranden och kriterier för att välja ut de insatser som ska få stöd. Regeringen har möjlighet att påverka urvalskriterierna och hur programbudgeten används och kan således styra användningen av programmets medel men inte handläggningen av enskilda ansökningar om stöd.

Förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden innehåller två stödåtgärder som avser upphörande av fiske och som skulle kunna aktualiseras vid genomförande av ett förbud mot bottentrålning. Enligt artikel 20 i förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden finns det möjlighet att lämna stöd till den som vill upphöra med sitt fiske, genom skrotning av fiskefartyget eller genom omställning och ombyggnad till annan verksamhet än kommersiellt fiske. För att bidra till en skälig levnadsstandard finns det enligt artikel 21 i förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden också möjlighet att lämna stöd för tillfälligt upphörande av fiskeverksamhet enligt artikel 21. Stödet för tillfälligt upphörande avser det fall när ett fiskefartyg eller en fiskare avbryter all sin fiskeverksamhet under en period och fiskeavbrottet beror på någon av de omständigheter som anges i artikeln. En medlemsstats åtgärder för att minimera fiskets påverkan på den marina miljön enligt artikel 7.1 b i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken är en av de omständigheter som kan aktualisera stöd för tillfälligt upphörande. Stödet avser dock ett tillfälligt fiskeavbrott och inte permanent förbud mot visst fiske.

Stöd för tillfälligt upphörande ingår i Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet 2021–2027. Det gör däremot inte stöd för definitivt upphörande. För att stöd för definitivt upphörande av fiskeverksamhet ska kunna lämnas i Sverige krävs att det görs en ändring i programmet. En medlemsstat får lämna in en motiverad begäran till kommissionen om ändring av sitt program enligt artikel 24.1 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2021/1060 av den 24 juni 2021 om fastställande av gemensamma bestämmelser för Europeiska regionala utvecklingsfonden, Europeiska socialfonden+, Sammanhållningsfonden, Fonden för en rättvis omställning och Euro-

peiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden samt finansiella regler för dessa och för Asyl-, migrations- och integrationsfonden, Fonden för inre säkerhet samt instrumentet för ekonomiskt stöd för gränsförvaltning och viseringspolitik. Programändringen ska enligt artikel 24.4 godkännas av kommissionen.

Om regeringen anser att det skulle finnas behov av att finansiera stöd för definitivt upphörande av fiskeverksamhet kan regeringen mot den angivna bakgrunden välja att initiera en ändring av Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet 2021–2027 för att möjliggöra stöd för detta.

Stöd enligt kommissionens riktlinjer för statligt stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn

Enligt avsnitt 3.1 i Meddelande från kommissionen, Riktlinjer för granskning av statligt stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn (2015/C 217/01), EUT 2.7.2015, C 217/1, anser kommissionen att en stödåtgärd för att vara förenlig med inre marknaden måste uppfylla ett antal principer som anges i riktlinjerna. Däribland anges i avsnitt 3.2 i nämnda riktlinjer att inget stöd får beviljas för verksamhet som avser insatser som inte är stödberättigande enligt artikel 11 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 508/2014 av den 15 maj 2014 om Europeiska havs- och fiskerifonden och om upphävande av rådets förordningar (EG) nr 2328/2003, (EG) nr 861/2006, (EG) nr 1198/2006 och (EG) nr 791/2007 och Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1255/2011. Eftersom förordning (EU) nr 508/2014 numera har ersatts av förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden ska hänvisningen i kommissionens riktlinjer anses som en hänvisning till denna förordning (se artikel 65 i förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden).

Kommissionens riktlinjer hindrar således inte att regeringen utanför ramen för Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet 2021–2027 finansierar ett statligt stöd för insatser som kan berättiga till stöd från Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden. Enligt redovisningen i föregående avsnitt kan stöd från fonden exempelvis avse stöd för tillfälligt och definitivt upphörande av fiskeverksamhet. Ett sådant stöd förutsätter dock att det även i övrigt är utformat på ett sätt som är förenligt med de principer som anges i kommissionens riktlinjer.

Stöd enligt förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter

Enligt artikel 1.3 e i förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter ska förordningen inte tillämpas på stöd till insatser eller utgifter för vare sig tillfälligt eller definitivt upphörande av fiskeverksamhet. I övrigt gäller enligt artikel 6 att förordningen endast är tillämplig på stöd som har en stimulanseffekt. Inga av de stödkategorier som anges i förordningen avser ekonomisk kompensation till fiskare för begränsningar av rätten till fiske. Enligt artikel 19 ska stöd för investeringar för att underlätta diversifiering och nya former av inkomst anses vara förenligt med den inre marknaden i den mening som avses i artikel 107.3 c i FEUF och ska därmed undantas från anmälningsskyldigheten i artikel 108.3 i FEUF.

Stöd enligt förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn

Stöd som uppfyller villkoren i förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn ska inte anses uppfylla samtliga kriterier i artikel 107.1 i fördraget och ska därför inte omfattas av anmälningsskyldigheten enligt artikel 108.3 i fördraget. Detta framgår av artikel 3.1 i förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn. Stöd för att kompensera de yrkesfiskare som berörs av ett förbud mot bottentrålning skulle kunna lämnas enligt de villkor och beloppsgränser som anges i förordningen. Enligt artikel 1.1 h i samma förordning ska förordningen dock inte tillämpas på stöd för tillfälligt eller permanent upphörande med fiskeverksamhet, såvida detta inte särskilt föreskrivs i förordning (EU) nr 508/2014. Enklare uttryckt innebär det att stöd för permanent upphörande av fiskeverksamhet kan lämnas enligt förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn bara om sådant stöd är stödberättigande enligt förordning (EU) 508/2014 (jfr skäl 7 i ingressen till förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn). Som konstaterats ovan har förordning (EU) nr 508/2014 upphört att gälla och hänvisningar till den förordningen ska anses som hänvisningar till förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden när det gäller programperioden 2021–2027. Eftersom förordningen om

Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden innehåller regler som under vissa förutsättningar möjliggör stöd för tillfälligt såväl som definitivt upphörande av fiskeverksamhet, finns det inte något hinder mot att ett motsvarande stöd lämnas inom ramen för förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn.

5 Utredningens förslag och bedömningar

5.1 Ett förbud mot bottentrålning

Utredningens förslag: Ett förbud mot bottentrålning ska införas i fiskeförordningen genom en ny bestämmelse, 2 kap. 6 a §. I bestämmelsen ska det anges att fiske med trålredskap som släpas i botten inte ska få bedrivas i områden som avses i 7 kap. 2, 4 och 11 §§ samt 27 § första stycket 1 och 2 miljöbalken. Av bestämmelsen ska det framgå att förbudet endast gäller till den del områdena är belägna i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

Skälen för utredningens förslag

Unionsrättsliga förutsättningar för ett bottentrålningsförbud

Fisket i havet får som utgångspunkt regleras endast av unionen. Sverige har som medlemsstat dock vissa möjligheter att på egen hand reglera fisket i syfte att vidta bevarandeåtgärder. Handlingsutrymmet beskrivs utförligt i avsnitten 5.4 och 5.5 i utredningens delbetänkande Åtgärder på fiskeområdet för att skydda Natura 2000-områden i havet (SOU 2022:66). Handlingsutrymmet innebär att medlemsstaterna under de förutsättningar som anges i artiklarna 11.1, 19.1 och 20.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken på egen hand får införa regler om bevarandeåtgärder, men bara om de inte berör andra medlemsstaters fiskefartyg.

Artikel 11.1 avser bevarandeåtgärder som är nödvändiga för att fullgöra skyldigheterna enligt artikel 13.4 i Europaparlamentets och

rådets direktiv 2008/56/EG av den 17 juni 2008 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på havsmiljöpolitikens område (havsmiljödirektivet), artikel 4 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet) eller artikel 6 i rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet). Som Havs- och vattenmyndigheten konstaterat i sin rapport (s. 53) skulle artikel 11 kunna utgöra en möjlig grund för att införa ett generellt förbud mot bottentrålning i de marina skyddade områdena under förutsättning att det handlar om bevarandeåtgärder som är nödvändiga för att kunna efterleva unionens miljölagstiftning, dvs. de nyss nämnda direktivsbestämmelser som anges i artikel 11.

Utredningen konstaterar att bevarandeåtgärder enligt artikel 4 i fågeldirektivet och 6 i art- och habitatdirektivet endast omfattar åtgärder för att skydda Natura 2000-områden. Bestämmelserna kan därför inte utgöra grund för att införa nationella bestämmelser om ett generellt förbud mot bottentrålning som ska gälla även i nationalparker, naturreservat och biotopskyddsområden.

Artikel 13.1 och 13.2 i havsmiljödirektivet innehåller ett krav på medlemsstaterna att inrätta åtgärdsprogram för åtgärder som behöver vidtas för att uppnå eller upprätthålla en god miljöstatus i deras marina vatten. Enligt artikel 13.4 i havsmiljödirektivet ska dessa åtgärdsprogram omfatta geografiska skyddsåtgärder för att bidra till att skapa sammanhängande och representativa nätverk med marina skyddsområden som har tillräcklig mångfald i ekosystemen. Som exempel på sådana skyddsområden anges i samma punkt särskilda bevarandeområden i enlighet med art- och habitatdirektivet, särskilda skyddsområden i enlighet med fågeldirektivet och marina skyddsområden som erkänts av gemenskapen eller berörda medlemsstater inom ramen för internationella eller regionala avtal som de är parter i. Utredningen konstaterar att exemplen avser Natura 2000-områden och andra skyddsområden som erkänts inom ramen för internationella eller regionala avtal. Det rör sig dock inte om en uttömmande uppräkningslista av vilka typer av marina skyddsområden som åtgärdsprogrammen enligt artikel 13.4 i havsmiljödirektivet kan omfatta, vilket gör bestämmelsens tillämpningsområde otydligt.

Frågan om vilka områden som kan omfattas av artikel 13.4 i havsmiljödirektivet har aktualiserats vid tillämpningen av artikel 11.2 i

förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken, dvs. när flera medlemsstater tillsammans begär att kommissionen antar nödvändiga bevarandeåtgärder. Medlemsstaterna har då gjort olika tolkningar av vilka skyddade områden som kan omfattas av artikeln och även av vilka åtgärder som kan anses nödvändiga (se SOU 2020:83 Volym 2 s. 836). Sveriges uppfattning, som även kommissionen gett stöd för, har varit att bestämmelsen kan omfatta områden som skyddas enligt Konventionen om skydd av den marina miljön i Nordöstra Atlanten från 1992 och Konventionen om skydd av Östersjöområdet marina miljö från 1992 (se a. betänkande s. 836 f.) EU-domstolen har inte haft anledning att pröva vilka områden som artikel 13.4 kan omfatta. Detta innebär, enligt utredningens mening, att det är oklart om ett svenskt bottentrålningsförbud som ska gälla i andra områden än de som exemplifieras i artikel 13.4 kan grundas på denna artikel. Det är inte heller klart om ett bottentrålningsförbud ska ses som en bevarandeåtgärd som behövs för att fullgöra skyldigheten enligt artikel 13.4. Havs- och vattenmyndigheten anger i sin rapport att havsmiljöförordningen (2010:1341) och tillhörande föreskrifter – det nationella regelverk som genomför havsmiljödirektivet – innehåller ett krav på att genomföra åtgärder för att minska arealen trålsvept yta i svenska hav och specifikt i förvaltningsområde Nordsjön. Minskning av arealen trålsvept yta har av myndigheten utpekats som en åtgärd (åph 36) enligt Åtgärdsprogrammet för havsmiljön 2022–2027, som myndigheten har fastställt enligt 28 § havsmiljöförordningen. Att det skulle vara nödvändigt att införa ett generellt förbud mot bottentrålning för att uppfylla nämnda krav framgår dock inte av myndighetens åtgärdsprogram.

Av det som anförts ovan följer att det inte är tydligt dels om artikel 13.4 i havsmiljödirektivet omfattar bevarandeåtgärder i andra marina skyddsområden än de som anges som exempel i bestämmelsen, dels om det behövs ett bottentrålningsförbud för att uppfylla kraven i bestämmelsen. Enligt utredningens bedömning är det därför tveksamt om artikel 13.4 i havsmiljödirektivet och därmed artikel 11.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken kan läggas till grund för att införa nationella bestämmelser om ett generellt förbud mot bottentrålning riktat mot svenska fiskefartyg som ska gälla i nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden.

Befogenheterna enligt artikel 19.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken ger en medlemsstat rätt att införa åtgärder för bevarande av fiskbestånden som tillämpas endast på fiskefartyg som för medlemsstatens flagg. Ett svenskt förbud mot bottentrålning kan med stöd av denna artikel således införas endast om förbudet motiveras utifrån syftet att bevara fiskbestånden. Enligt utredningens uppfattning skulle syftet med ett bottentrålningförbud vara bredare än så och snarare handla om att skydda havsbotten och den biologiska mångfalden. Förbudet skulle alltså inte kunna motiveras enbart med stöd av befogenheterna enligt artikel 19.1.

Artikel 20.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken ger dock en medlemsstat rätten att ensidigt vidta icke-diskriminerande åtgärder för bevarande och förvaltning av fiskbestånden och för att bibehålla eller förbättra bevarandestatusen för de marina ekosystemen inom tolvmilsgården. Såsom Havs- och vattenmyndigheten konstaterar i sin rapport (s. 54) behöver åtgärder enligt artikel 20 till skillnad från åtgärder som vidtas enligt artikel 11 inte syfta till att medlemsstaten ska efterleva skyldigheter enligt vissa utpekade bestämmelser i unionens miljölagstiftning. Artikelns tillämpningsområde är bredare och ger stöd även för bevarandeåtgärder, såsom ett bottentrålningförbud, som inte följer av unionens miljölagstiftning (ibid). En förutsättning för att kunna tillämpa artikel 20.1 är att unionen inte har antagit åtgärder för bevarande och förvaltning särskilt för detta område eller åtgärder som specifikt avser det problem som identifierats av den berörda medlemsstaten. Vidare gäller enligt samma punkt att medlemsstatens åtgärder ska vara förenliga med målen för den gemensamma fiskeripolitiken enligt artikel 2 i samma förordning och vara minst lika strikta som åtgärder enligt unionsrätten. Eftersom unionslagstiftningen i dag inte innehåller några bestämmelser som förbjuder bottentrålning finns det inte något som hindrar att Sverige med stöd av artikel 20.1 inför ett sådant förbud, förutsatt att det kan anses "icke-diskriminerande". Framöver kan det dock bli så att det även införs förbud i unionslagstiftningen mot bottentrålning. Kommissionen har nämligen i en ny handlingsplan för att skydda och återställa marina ekosystem för ett hållbart och resiliellt fiske uppmanat medlemsstaterna att fullt ut utnyttja den gemensamma fiskeripolitikens verktyg för att fasa ut mobilt bottenfiske i alla marina skyddsområden senast 2030. Detta innefattar att, i lämpliga fall, föreslå gemensamma rekommendationer om att förbjuda

mobilt bottenfiske i marina Natura 2000-områden som skyddar havsbotten och marina arter. Medlemsstaterna uppmanas att senast i slutet av mars 2024 anta nationella åtgärder med detta syfte (Meddelande från kommissionen den 21 februari 2023 till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén, EU:s handlingsplan Skydda och återställa marina ekosystem för ett hållbart och resilient fiske, COM(2023) 102 final).

Vad som krävs för att ett nationellt bottentrålningsförbud ska anses vara ”icke-diskriminerande” framgår inte av artikel 20. Utredningen anser att utgångspunkten för en sådan bedömning bör vara förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet enligt artikel 18 i Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt. Förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet tar sikte på att utländska personer inte ska hamna i en sämre sits än det egna landets medborgare. Diskrimineringsförbudet hindrar dock inte att det införs ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen, eftersom det endast är svenska fiskefartyg som har rätt att fiska där. Ett generellt bottentrålningsförbud i marina skyddade områden innanför trålgränsen som enbart omfattar svenska fiskefartyg bör mot denna bakgrund kunna införas med stöd av artikel 20.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken.

Sammanfattningsvis bedömer utredningen att ett generellt förbud mot bottentrålning innanför trålgränsen som inte omfattar andra medlemsstaters fiskefartyg är förenligt med reglerna för den gemensamma fiskeripolitiken.

Förbudet ska placeras på förordningsnivå

Fråga är om förbudet ska regleras i lag, förordning eller myndighetsföreskrifter. Enligt uppdraget ska utredningen föreslå en lösning som utgår från Havs- och vattenmyndighetens förslag till förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. Det förslaget innebär att förbudet regleras i 2 kap. fiskeförordningen.

Enligt den nuvarande systematiken i den svenska fiskelagstiftningen finns det inga förbud mot fiske på lagnivå. Av 19 och 20 §§ fiskelagen framgår att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om dels att förbjuda eller begränsa fiske i vissa avseenden som rör fiskevården och fiskets be-

drivande, dels om vilken hänsyn som ska tas till naturvårdens intressen. Vissa bestämmelser om förbud mot eller begränsningar av fiske finns i 2 kap. fiskeförordningen. Genom 2 kap. 7 och 12 §§ fiskeförordningen har bemyndigandena i 19 och 20 §§ fiskelagen förts vidare till Havs- och vattenmyndigheten. De flesta begränsningarna och förbuden av fiske finns i dag samlade i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter. Utredningen noterar att det redan finns ett förbud i 3 kap. 10 § i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön mot trålfiske. I föreskrifterna har det gjorts flera undantag från förbudet, vilket innebär att det i praktiken bedrivs trålfiske i delar av området innanför trålgränsen. Utredningen anser att ett generellt förbud mot bottentrålning är en så pass ingripande åtgärd att det är lämpligt att det inte regleras i myndighetsföreskrifter utan att regeringen bör ta ställning till om det ska införas. Av hänsyn till nuvarande systematik i fiskelagen och till att förbudet snabbt kan behöva ses över och anpassas i förhållande till regeländringar på unionsnivå anser utredningen att ett förbud mot bottentrålning lämpligen inte bör regleras i lag. Av nu framförda skäl gör utredningen bedömningen att förbudet, precis som Havs- och vattenmyndigheten har föreslagit, bör regleras i 2 kap. fiskeförordningen där övriga förbudsbestämmelser finns. Havs- och vattenmyndigheten får bedöma vilka ändringar som till följd av denna författningstekniska lösning behöver göras i myndighetens föreskrifter där bestämmelser om förbud mot trålfiske och undantag från förbudet finns i dag.

Marina skyddade områden som förbudet ska omfatta

Regeringen har inte tagit ställning till vilka marina skyddade områden som det generella förbudet mot bottentrålning ska gälla för. Utredningen har således uppgiften att bedöma avgränsningen. Utgångspunkten ska dock enligt uppdraget vara de förslag som Havs- och vattenmyndigheten lämnat i sin rapport. I rapporten (s. 13) har Havs- och vattenmyndigheten föreslagit att förbudet mot bottentrålning ska gälla i de områden som avses i 7 kap. 2, 4, 11 §§ och 27 § första stycket 1–2 och 28 § miljöbalken, dvs. nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden. Avgränsningen följer den anvisning som gavs i samband med regeringsupp-

draget om en fördjupad analys av formellt skyddade marina områden och att ta fram en handlingsplan för marint områdesskydd (M2015/771/Nm).

Ingen av de remissinstanser som har yttrat sig över Havs- och vattenmyndighetens förslag om avgränsning av förbudet har invänt mot myndighetens förslag i det avseendet. Utredningen saknar således anledning att göra någon annan bedömning av avgränsningen och anser att förbudet bör gälla i marina nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden. Utredningen anser dock att det inte behövs någon hänvisning till 7 kap. 28 § miljöbalken, som Havs- och vattenmyndigheten föreslagit. Det räcker att hänvisa till 7 kap. 27 § första stycket 1 och 2 miljöbalken för att det ska framgå att förbudet omfattar Natura 2000-områden.

Territoriell avgränsning av förbudets tillämpningsområde

Eftersom förbudet mot bottentrålning enligt utredningens uppdrag ska gälla endast innanför den s.k. trålgränsen behöver förbudet i författningstexten begränsas territoriellt. Såsom utredningen konstaterade i avsnitt 6.1 i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) definieras trålgränsen och bestäms geografiskt i 1 kap. 5 § och bilaga 4 till Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön. Av Havs- och vattenmyndighetens rapport framgår att trålgränsen har dragits så att området innanför gränsen, närmast kusten, ska vara ett område till vilket inga andra medlemsstaters fiskefartyg har tillträde. Med hänsyn till att Sveriges befogenheter att på egen hand anta bevarandeåtgärder enligt artiklarna 11 och 20 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken för fisket i havet med vissa undantag är begränsade till åtgärder som rör svenska fiskefartyg bedömer utredningen att förbudet mot bottentrålning territoriellt bör begränsas till att gälla de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska. Detta uttryckssätt bedöms vara mera korrekt men ändå motsvara den avgränsning som regeringen avsåg i uppdraget, dvs. att förbudet ska gälla området innanför trålgränsen.

5.2 En utvidgning av bemyndigandet i 20 § fiskelagen

Utredningens förslag: Genom en ny paragraf, 20 b §, i fiskelagen ska bemyndigandet i 20 § första stycket att meddela föreskrifter om hänsyn till naturvårdens intressen utvidgas.

Utvidgningen ska göras genom att det i paragrafens första stycke anges att begränsningen enligt 20 § första stycket andra meningen – dvs. att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras – inte ska gälla föreskrifter om förbud mot fiske med trålredskap som släpas i botten i områden i havet som avses i 7 kap. 2, 4, och 11 §§ samt 27 § första stycket 1 och 2 miljöbalken.

I paragrafens andra stycke ska det anges att sådana föreskrifter som avses i första stycket endast får meddelas för fiske i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

Skälen för utredningens förslag: Enligt 20 § första stycket fiskelagen får regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer meddela föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen. Förbudet mot bottentrålning syftar till att skydda och bevara känsliga områden i havet och bör därför meddelas med stöd av bemyndigandet i 20 § första stycket. Det bemyndigandet avser föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen. Utredningen måste därför ta ställning till om förbudet kan införas i fiskeförordningen med stöd av 20 § första stycket i dess nuvarande utformning eller om begränsningen, att föreskrifterna inte får avsevärt försvåra fisket, måste tas bort.

Av förarbetena till 20 § första stycket (prop. 1992/93:232 s. 44 f.) framgår bl.a. följande. Avsikten med bemyndigandet är att skapa möjligheter att genom fiskelagstiftningen skydda känsliga och för reproduktionen betydelsefulla och intressanta vattenområden från risken att skadas vid vissa typer av fiske. Bemyndigandet är inte avsett att utnyttjas i vidare mån än att ett rationellt fiske, om än i anpassad form, kan utövas i normal omfattning på platsen. Om det finns skäl att i beståndsbevarande syfte allmänt inskränka fisket på en plats konstaterades att detta i stället bör ske med stöd av föreskrifter för

fiskevården eller med stöd av den numera upphävda naturvårdslagen. I specialmotiveringen till bestämmelsen angavs också att ”i den mån föreskrifter meddelade av fiskevårdsskäl ger tillräckligt skydd för naturvårdsintressena skall bemyndigandet [i 20 § första stycket, utredningens anm.] inte användas” (jfr a. prop. s. 68). Bemyndigandet att meddela föreskrifter för fiskevården enligt 19 § fiskelagen omfattas dock inte av någon begränsning med innebörd att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras. Syftet med begränsningsregeln är enligt förarbetena att markera att föreskrifterna inte får innebära sådana inskränkningar i fisket att utövarna blir berättigade till ersättning (prop. 2002/03:41 s. 14).

Bemyndigandet ska alltså möjliggöra föreskrifter till skydd av känsliga områden utan att hindra att ett rationellt fiske kan utövas i normal omfattning på platsen. Platsen får enligt utredningens bedömning avse det område där fisket normalt bedrivs. Som Havs- och vattenmyndigheten har påpekat i sin rapport har det i den rättsvetenskapliga litteraturen argumenterats för att skydd av en viss del av ett stort allmänt vattenområde skulle kunna ses som ett ganska litet intrång och inte som avsevärt försvårande när det gäller yrkesfisket där fartygen vanligtvis rör sig över relativt stora arealer (Nordisk miljörettslig tidskrift 2016:1, Anna Christiernsson och Gabriel Michanek, s. 14 f.). Havs- och vattenmyndigheten har i sin vägledning för reglering av fiske i marina skyddade områden (Havs- och vattenmyndighetens rapport 2013:13) angett att ett exempel på när fiskeverksamhet avsevärt försvåras kan vara när utövarens möjligheter att utöva sitt fiske inom ett visst område inskränks väsentligt och denne inte kan förflytta sitt fiske till ett angränsande område.

Enligt Havs- och vattenmyndighetens rapport bedrivs bottentrålning på allmänt vatten i marina skyddade områden innanför trålgränsen i dag huvudsakligen i Kosterfjorden, Gullmarsfjorden, Balgö samt Kalix yttre skärgård och Bergöfjärden i Bottenviken. Efter att rapporten lämnades har bottentrålningen i Balgö förbjudits, se 3 kap. 3 § Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön och bilaga 5 till dessa föreskrifter. Många av de fiskefartyg som bedriver bottentrålning i dessa områden är inte utrustade eller tillräckligt sjösäkra för att kunna ta sig till andra områden, något som *Havs- och kustfiskarnas Producentorganisation*, *Länsstyrelsen i Gotlands län* och *Sveriges Fiskares Producentorganisation* har påpekat avseende Havs- och vattenmyndighetens förslag om

att utreda om hindret i 20 § fiskelagen mot att meddela föreskrifter som är så ingripande att ”fisket avsevärt försvåras” behöver tas bort. Införandet av ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden skulle därmed kunna ge upphov till sådana geografiskt vidsträckta inskränkningar av fisket som väsentligt begränsar utövarnas möjligheter att bedriva fiske i normal omfattning någon annanstans. Sådana begränsningar bör, enligt utredningens bedömning, mot ovanstående bakgrund anses som avsevärt försvårande. Utredningen anser därför – i likhet med vad *Naturskyddsföreningen*, *Stockholms universitet*, *Sportfiskarna* och *Världsnaturfonden WWF* framförde i sina yttranden över Havs- och vattenmyndighetens förslag om att utreda 20 § – att förbudet inte kan införas så länge begränsningen i 20 § första stycket, andra meningen fiskelagen finns kvar. Det bör därför göras en ändring i lagen med innebörden att begränsningen inte ska gälla förbud mot fiske med trålredskap som släpas i botten.

Redan i delbetänkandet (SOU 2022:66) föreslog utredningen att begränsningen i 20 § första stycket skulle tas bort för att möjliggöra nödvändiga föreskrifter för att skydda Natura 2000-områden i havet genom införandet av en ny 20 a §. När utredningen nu gör bedömningen att begränsningen inte heller bör gälla föreskrifter om förbud mot bottentrålning inställer sig frågan om den angivna begränsningen borde tas bort helt. Miljömålsberedningen har nyligen lämnat ett sådant förslag i sitt betänkande *Havet och människan* (SOU 2020:83). Miljömålsberedningen föreslog där att begränsningen ska tas bort helt, och att bemyndigandet i stället ska formuleras så att föreskrifter får meddelas om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens och fiskets intressen. En sådan lösning skulle enligt utredningens mening innebära att de konflikter mellan naturvårdens och fiskets intressen som i dag kan uppstå i gränslandet mellan miljölagstiftningen och fiskelagstiftningen tas in i bemyndigandet och lämnas till föreskrivande myndighet att lösa. Formulerat på det sättet skulle bemyndigandet sannolikt inte kunna användas för att meddela föreskrifter om ett generellt förbud mot bottentrålning. Ett alternativ till Miljömålsberedningens förslag skulle kunna vara att ta bort hindret mot att meddela föreskrifter om naturvårdshänsyn som avsevärt försvårar fisket, utan att kräva att hänsyn också ska tas till fiskets intressen. För att kunna ta ställning till en sådan lösning behöver det närmare undersökas vilka konsekvenser det skulle få att helt ta bort hindret mot att meddela föreskrifter som avsevärt försvårar fisket.

Enligt utredningens mening är detta en större fråga som lämpligen bör besvaras i samband med en samlad översyn av bemyndigandena i fiskelagen. Utredningen noterar att fiskelagen just nu är föremål för en översyn (dir. 2022:92). Utredningen begränsar sig därför till att endast föreslå de ändringar av bemyndigandet som behövs för att möjliggöra ett bottentrålningsförbud. Utvidgningen av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen bör enligt utredningens mening således göras genom att det – utöver den utvidgning som utredningen föreslog i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) skulle göras genom en ny 20 a § – införs en ny 20 b § i fiskelagen. Av den nya paragrafen bör det framgå att begränsningen enligt 20 § första stycket andra meningen – dvs. att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras – inte ska gälla föreskrifter om förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden.

Enligt 1 § fiskelagen gäller lagen inom Sveriges sjöterritorium och inom Sveriges ekonomiska zon. Föreskrifter som meddelas med stöd av 20 b § fiskelagen gäller således i hela detta område, om inget annat anges. Utredningen har i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) konstaterat att Sverige har begränsade möjligheter enligt unionsrätten att anta nationella fiskeregler som berör andra medlemsstaters fiskefartyg. Handlingsutrymmet beskrivs, som nämnts ovan, utförligt i avsnitten 5.4 och 5.5 i utredningens delbetänkande och innebär att medlemsstaterna under de förutsättningar som anges i artiklarna 11.1, 19.1 och 20.1 i förordningen om den gemensamma fiskeripolitiken på egen hand får införa regler om bevarandeåtgärder, men bara om de inte berör andra medlemsstaters fiskefartyg. Det närmare innehållet i artiklarna beskrivs även ovan, i avsnitt 5.1. I delbetänkandet konstateras att det endast är i området innanför trålgränsen som inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska. Föreskrifter enligt 20 b § fiskelagen som gäller utanför trålgränsen skulle således träffa även andra än svenska fiskefartyg. Det skulle inte vara förenligt med unionsrätten.

Sverige är som medlemsstat skyldig att säkerställa att de skyldigheter fullgörs som följer av unionsrätten och att den svenska lagstiftningen inte står i konflikt med direkt tillämplig unionsrätt (jfr artikel 4.3 Fördraget om Europeiska unionen). Regeringen och myndigheterna är visserligen skyldiga att säkerställa att ett förbud mot bottentrålning som meddelas med stöd av fiskelagen inte tillämpas på ett sätt som strider mot unionsrätten. Med hänsyn till att gräns-

dragningen mellan unionsrätten och den svenska lagstiftningen på fiske- och miljöområdet enligt utredningens bedömning är otydlig anser utredningen emellertid att det finns skäl för att föreslå en inskränkning av det nu föreslagna utvidgade bemyndigandet i 20 b § fiskelagen på så sätt att det endast gäller svenska fiskefartyg. Det lämpligaste sättet att åstadkomma detta är, enligt utredningens mening, att bemyndigandet avgränsas så att föreskrifterna endast omfattar fiske i det geografiska område där inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska. Samma avgränsning gjorde utredningen i sitt förslag till 20 a § fiskelagen i delbetänkandet.

5.3 Ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet mot bottentrålning

Utredningens förslag: Ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från det föreslagna förbudet i 2 kap. 6 a § fiskeförordningen ska tas in i en ny paragraf, 2 kap. 6 b § fiskeförordningen.

I paragrafens första stycke ska det anges att Havs- och vattenmyndigheten ska få meddela föreskrifter om undantag från förbudet i 6 a §.

Föreskrifter om undantag ska enligt paragrafens andra stycke få meddelas endast om de inte motverkar syftet med skyddet av det område som undantaget avser.

Av paragrafens tredje stycke ska det framgå att Havs- och vattenmyndigheten ska samråda med den eller de myndigheter som ansvarar för skyddet av det område som undantaget avser innan föreskrifter enligt första stycket meddelas.

Skälen för utredningens förslag: Redan i dag finns det ett förbud i 3 kap. 10 § i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön mot trålfiske. Förbudet är begränsat till att gälla innanför trålgränsen, som i enlighet med vad som konstaterats i avsnitt 5.1 bestäms geografiskt i nämnda myndighetsföreskrifter. I föreskrifterna har det gjorts flera undantag från förbudet, vilket innebär att det i praktiken bedrivs trålfiske i delar av området innanför trålgränsen. Dock bedrivs bottentrålning i marina skyddade områden endast i mycket

begränsad utsträckning (se Havs- och vattenmyndighetens rapport, s. 28 ff.). Enligt Havs- och vattenmyndighetens rapport (s. 7 f.) har systematiken varit att tillåta bottentrålning i marina skyddade områden när det inte utgör ett hot mot utpekade bevarandevärden och är förenligt med syftet med skyddet av områdena. Arbetet med fiskeregleringar i marina skyddade områden utgår i dag, enligt vad myndigheten uppger, från att de åtgärder vidtas som behövs för att uppnå syftet med skyddet. Av Havs- och vattenmyndighetens rapport framgår att trålfiske i delar av området innanför trålgränsen, s.k. inflyttningsområden, har varit tillåtet sedan mitten av 1900-talet (s. 16). Utredningen har erfarit att detta har medfört att det närmast har uppfattats som att trålfiske i dessa områden som huvudregel varit tillåtet och att undantag gjorts när det har varit motiverat. Havs- och vattenmyndigheten ger i sin rapport uttryck för en sådan uppfattning: "[U]tgångspunkten att förbjuda bottentrålning generellt i marina skyddade områden och i stället tillåta sådant fiske när det kan visas att det inte utgör ett hot mot utpekade bevarandevärden och är förenligt med syftet, innebär en omvänd systematik jämfört med i dag (s. 7)". Liknande synpunkter har framförts av *Länsstyrelsen i Gotlands län* och *Länsstyrelsen i Västra Götalands län* som i sina remissvar avseende Havs- och vattenmyndighetens förslag påpekade att införandet av ett generellt förbud mot bottentrålning skulle strida mot principen att inte vidta mer kraftfulla åtgärder än vad som krävs för att uppnå syftet med det skyddade området – en princip som är central för områdesskyddsarbetet.

Enligt utredningens mening innebär det emellertid ingen principiell skillnad att placera ett generellt förbud med möjligheter att göra undantag på förordningsnivå i stället för i myndighetsföreskrifter. I likhet med vad *Länsstyrelsen i Gotlands län* och *Länsstyrelsen i Västra Götalands län* framfört konstaterar utredningen att det är centralt för områdesskyddsarbetet att endast de åtgärder vidtas som behövs för att uppnå syftet med skyddet av ett område (jfr 3 § nationalparksförordningen (1987:938); jfr även 7 kap. 25 och 30 §§ miljöbalken). I enlighet med denna systematik ska en verksamhet förbjudas endast om det är nödvändigt för att uppnå syftet med skyddet av ett område. Lösningen att i stället införa ett generellt förbud av all verksamhet i ett område förutsätter således att det kan göras undantag för verksamheter som inte skulle motverka syftet med

skyddet av området. På så sätt kan det säkerställas att förbudet gäller endast när det behövs för att uppnå syftet med skyddet av ett område.

Enligt utredningens uppdrag ska förbudet mot bottentrålning åtföljas av en möjlighet att göra begränsade undantag i förvaltningsplaner. Det är inte tydligt vilka förvaltningsplaner som avses. Havs- och vattenmyndigheten har i sin rapport tolkat uttrycket som att det avser skötselplaner för nationalparker och naturreservat och bevarandeplaner för Natura 2000-områden eller motsvarande dokument. Myndigheten har utgått från att förutsättningarna för att göra undantag ska framgå av nämnda underlag och har föreslagit att föreskrifter om undantag endast ska meddelas om länsstyrelsen och kommunerna som ansvarar för nämnda underlag begär det.

Som *Naturvårdsverket* har framfört i sitt yttrande över Havs- och vattenmyndighetens förslag är syftet med bevarandeplaner och skötselplaner inte att ange vilka typer av verksamheter eller åtgärder som inte utgör någon hotbild mot de utpekade bevarandevärdena. Naturvårdsverket har efterlyst en reglering som anger de materiella förutsättningarna för när undantag från förbudet kan meddelas. Utredningen delar Naturvårdsverkets uppfattning att de materiella förutsättningarna för när föreskrifter om undantag kan meddelas – liksom själva undantaget – måste regleras i författning, trots att det i utredningsdirektivet anges att begränsade möjligheter till undantag ska regleras i förvaltningsplaner. Bemyndigandet att meddela föreskrifter om undantag såväl som de materiella förutsättningarna för undantag bör därför regleras i en bestämmelse i fiskeförordningen som placeras i anslutning till förbudsbestämmelsen. Förutsättningar för undantag bör enligt utredningens bedömning anses föreligga om ett undantag inte skulle motverka syftet med skyddet av det område som undantaget avser. I utredningens uppdrag anges att det ska vara fråga om begränsade undantag. Enligt utredningens mening innebär kravet på att undantagen inte ska motverka syftet med skyddet av området som undantaget avser en naturlig begränsning. Om undantag övervägs i ett område som skyddas på flera olika rättsliga grunder – t.ex. i Kosterfjorden som skyddas som nationalpark, naturreservat och Natura 2000-område – så får inte undantaget, så som förslaget är konstruerat, motverka syftet med någon av de olika skyddsformerna. Precis som Havs- och vattenmyndigheten i sin rapport (s. 5 och 8) anger att man i dag beslutar om de fiskeregleringar som behövs för att nå bevarandemålen i de marina skyddade områdena innebär den

föreslagna möjligheten att föreskriva om undantag från botten-trålning att syftet med områdesskyddet kommer att vara vägledande för skydds-nivån.

Jordbruksverket framhåller i sitt yttrande över Havs- och vattenmyndighetens förslag om att undantag endast ska få meddelas på begäran av länsstyrelser eller kommuner att undantagsmöjligheter bör regleras på nationell nivå för att säkerställa lika behandling. Även *Havs- och kustfiskarnas Producentorganisation* ifrågasätter att länsstyrelserna ska ges ett avgörande inflytande över detta då de enligt producentorganisationens uppfattning saknar överblick över helheten för fisket. Enligt Havs- och vattenmyndighetens erfarenhet av arbetet med fiskereglering i marina skyddade områden gör länsstyrelserna olika bedömningar av behovet av fiskeregleringar och vad som av en länsstyrelse kan uppfattas som ett hot, kan av andra länsstyrelser bedömas på ett annat sätt (se Havs- och vattenmyndighetens redovisning den 29 maj 2018 av ett regeringsuppdrag om bevarandeåtgärder vad avser fiske i marina skyddade områden, dnr 3199-2017, s. 43). Med hänsyn till detta och till att det vore olämpligt att någon annan än den myndighet som fått ett normgivningsbemyndigande skulle bestämma när bemyndigandet ska tas i anspråk anser utredningen, i motsats till vad Havs- och vattenmyndigheten har föreslagit, att föreskrifter om undantag inte bör få meddelas endast på begäran av en länsstyrelse eller kommun. Havs- och vattenmyndigheten bör själv avgöra när föreskrifter om undantag ska meddelas och vilka områden som undantagen ska omfatta.

Havs- och vattenmyndigheten har i dag inget ansvar för skydd av de områden som botten-trålningsförbudet ska omfatta. Utredningen har i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) föreslagit en ändring i 2 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. som innebär att Havs- och vattenmyndigheten ska få ansvar för fiskeregleringar till skydd av Natura 2000-områden i havet. Om det förslaget genomförs kommer Havs- och vattenmyndigheten få ansvar för att ta fram vissa skydds-föreskrifter men inte vara ansvarig myndighet för skyddet av de marina skyddsområden som det föreslagna förbudet mot botten-trålning ska omfatta. Utredningen anser därför att det är viktigt att Havs- och vattenmyndigheten ska samråda med den eller de myndigheter som ansvarar för skyddet av det område som undantaget avser innan föreskrifter om undantag meddelas. Detta bör framgå i den bestämmelse som reglerar rätten att meddela före-

skrifter om undantag. Ett sådant samråd bör enligt utredningens mening ske före den ordinarie remissbehandlingen. Det är dock i slutänden Havs- och vattenmyndighetens ansvar att bedöma om föreskrifter ska meddelas och hur föreskrifterna ska se ut.

Naturvårdsverket och *Världsnaturfonden WWF* påpekar i sina remissvar avseende Havs- och vattenmyndighetens förslag om bemyndigande att föreskriva om undantag från bottentrålningsförbudet att undantagen vad gäller Natura 2000-områden behöver utgå från 7 kap. 28 a § miljöbalken. Utredningen har i sitt delbetänkande (SOU 2022:66 s. 25 f., 36 och 95 f.) belyst förhållandet mellan fiske och kravet på tillstånd enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken. Där konstaterades att fiske som på ett betydande sätt kan påverka ett Natura 2000-område omfattas av kravet på tillstånd men eftersom fiske-regleringarna i Natura 2000-områden utformats i syfte att säkerställa att fisket där inte kan få en betydande påverkan på områdena blir en tillståndsprovning i praktiken sällan aktuell. Med hänsyn till att bemyndigandet att meddela föreskrifter om undantag från bottentrålningsförbudet som föreslås här förutsätter att undantaget inte motverkar syftet med skyddet av området bör den bottentrålning som tillåts sannolikt inte medföra någon betydande påverkan som aktualiserar en tillståndsprovning enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken. Som konstaterades i utredningens delbetänkande skulle en tillståndsprovning kunna bli aktuell när ett befintligt fiske får effekter som inte förutsetts i den befintliga regleringen av fiske i Natura 2000-områden eller när det uppstår ett nytt fiske som inte omfattas av den regleringen (SOU 2022:66 s. 93 och 96). Även om behovet av tillståndsprovning av fiske på detta sätt är beroende av vilka fiskeregler som finns och det således blir viktigt för Havs- och vattenmyndigheten att samråda med länsstyrelserna inför beslut om att meddela föreskrifter om undantag från bottentrålningsförbudet så bör bemyndigandet att meddela sådana föreskrifter inte utgå från den provning som ska ske enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken.

Under utredningens arbete har frågan om huruvida föreskrifter om undantag ska kunna överklagas av miljöorganisationer kommit upp. Miljöorganisationers klagorätt omfattas av konventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor (Århuskonventionen) och Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/35/EG av den 26 maj 2003 om åtgärder för allmänhetens deltagande i utarbetandet

av vissa planer och program avseende miljön och om ändring, med avseende på allmänhetens deltagande och rätt till rättslig prövning av rådets direktiv 85/337/EEG och 96/61/EG (nämnda direktiv syftar till att bidra till genomförandet av förpliktelserna enligt Århuskonventionen). Enligt artikel 9.2 i Århuskonventionen har bl.a. miljöorganisationer rätt att begära att beslut som omfattas av artikel 6 prövas av domstol. I artikel 6.1 a och 6.1 b i konventionen regleras beslut om tillstånd till verksamheter som anges i en bilaga till konventionen och tillstånd till andra verksamheter som kan ha betydande påverkan på miljön. Rätten till prövning gäller alltså endast beslut om tillstånd (jfr prop. 2005/06:182 s. 132). Det bör framhållas att det inte nödvändigtvis är rubriceringen av ett beslut av en myndighet som avgör om det ska vara överklagbart (jfr t.ex. EU-domstolens dom i mål nr C-240/09). Det är utredningens uppfattning att de föreskrifter om undantag som förutses bör kunna utformas på ett sådant generellt sätt att de inte blir att jämföra med tillståndsbeslut och därmed föremål för domstolsprövning. Det bör därför inte införas en rätt för miljöorganisationer eller andra att överklaga föreskrifter om undantag från förbudet mot bottenrålning.

5.4 Möjlighet att i enskilda fall göra undantag från förbudet mot bottenrålning

Utredningens förslag: Havs- och vattenmyndigheten ska i enskilda fall få besluta om undantag från förbudet mot bottenrålning om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det. Detta ska framgå genom en ändring i 2 kap. 21 § första stycket fiskeförordningen.

Skälen för utredningens förslag: Enligt 5 § 10 förordningen (2011:619) med instruktion för Havs- och vattenmyndigheten ingår det i myndighetens uppdrag att främja forskning och utvecklingsverksamhet. Myndigheten kan därför ha behov av att i forsknings-syfte bedriva bottenrålning, t.ex. för att följa upp hur tillståndet i ett skyddat område ser ut. Utredningen anser av den anledningen att det bör vara möjligt för myndigheten att i enskilda fall göra undantag från förbudet mot bottenrålning om det finns vetenskapliga skäl för detta. Därtill händer det att olyckor eller något annat oförutsett

inträffar och att något behöver tas upp genom bottentrålning för att inte orsaka onödig skada. Sådana undantagssituationer som inte i förväg kan förutses och som motiverar att undantag ska kunna göras från förbudet mot bottentrålning bör anses utgöra särskilda skäl. Myndigheten bör få möjlighet att göra undantag från förbudet mot bottentrålning om det finns särskilda skäl.

Undantagsmöjligheten bör regleras genom en ändring i 2 kap. 21 § första stycket förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen där övriga undantag om det finns vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl regleras i dag. För att förtydliga att det gäller beslut i enskilda fall anser utredningen att det bör anges i bestämmelsens första stycke att myndigheten i enskilda fall får besluta om sådana undantag. Redan i dag används en liknande formulering i bestämmelsens tredje stycke där det anges att "Havs- och vattenmyndigheten får [...] i enskilda fall besluta om undantag".

Under utredningens arbete har frågan uppkommit om huruvida dylika beslut om undantag bör jämföras med ett tillstånd som en miljöorganisation ska ha rätt att överklaga enligt Århuskonventionen. Som konstaterats i avsnitt 5.3 omfattar den rätt till prövning som stadgas i Århuskonventionen tillstånd för verksamheter som anges i en bilaga till konventionen och tillstånd för andra verksamheter som kan ha betydande påverkan på miljön. Ett sådant undantag från bottentrålningsförbudet som bör kunna beslutas i det enskilda fallet om det finns vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl utgör inte ett tillstånd för någon av de verksamheter som nämns i konventionsbilagan. Enligt utredningens bedömning kan ett beslut om undantag inte heller likställas med ett tillstånd till en verksamhet som kan ha betydande påverkan på miljön. Det bör därför inte införas en rätt för miljöorganisationer att överklaga beslut i enskilda fall om undantag från förbudet mot bottentrålning av vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl.

5.5 Upplysningar om fiskebestämmelser för skyddade områden

Utredningens förslag: I förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. ska det upplysas om att det i 2 kap. 6 a § fiskeförordningen finns en bestämmelse om förbud mot bottentrålning som gäller i vissa områden som omfattas av förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. och att det i 2 kap. 6 b § samma förordning finns ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet. Upplysningen ska göras genom en ny paragraf, 22 b §, som placeras efter den nya paragraf, 22 a §, som utredningen föreslog i sitt delbetänkande (SOU 2022:66). I 22 b § ska även den upplysning om relevanta bemyndiganden för reglering av fiske i skyddade områden som utredningen tidigare föreslagit i 22 a § andra stycket placeras. Närmast före den nya paragrafen ska en ny rubrik införas som anger att det är fråga om bestämmelser om fiske i skyddade områden i havet.

I en ny paragraf, 4 a §, i nationalparksförordningen ska det införas en upplysning om att det i 2 kap. 6 a § fiskeförordningen finns en bestämmelse om förbud mot bottentrålning som gäller i nationalparker och att det i 2 kap. 6 b § samma förordning finns ett bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet.

Skälen för utredningens förslag: För att markera att områdesskyddet inte regleras fullt ut vad avser fiske i havet i förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. bör det i den förordningen upplysas om var det finns bestämmelser om fiske i skyddade områden. En upplysning bör därför tas in i en ny paragraf, 22 b §, som placeras efter den nya paragraf, 22 a §, som utredningen föreslog i sitt delbetänkande (SOU 2022:66). Av upplysningen bör det framgå att det finns bestämmelser i fiskeförordningen om förbud mot bottentrålning i områden som omfattas av förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. I den nya paragrafen bör även den upplysning om relevanta bemyndiganden för reglering av fiske i skyddade områden, som utredningen tidigare föreslagit ska införas genom 22 a § andra stycket, placeras. Närmast före den nya para-

grafan bör en ny rubrik införas som anger att det är fråga om bestämmelser om fiske i skyddade områden i havet.

Som framgår av 1 § andra stycket förordningen om områdeskydd enligt miljöbalken m.m. regleras nationalparker i nationalparksförordningen (1987:938). I 4 § nationalparksförordningen anges att Naturvårdsverket har rätt att meddela föreskrifter som rör nationalparker. För att klargöra att det finns en specialbestämmelse om förbud mot bottentrålning som rör skyddade områden i havet – däribland nationalparker – bör det införas en upplysning om detta i en ny paragraf, 4 a §.

5.6 En rätt till ersättning i vissa fall när rätten till fiske i enskilt vatten inskränks

Utredningens förslag: Det ska införas en rätt till ersättning när pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras till följd av föreskrifter enligt den i delbetänkandet (SOU 2022:66) föreslagna 20 a § fiskelagen om skydd av Natura 2000-områden som medför inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten.

Utredningens bedömningar: Det bör inte införas någon rätt till ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske till följd av föreskrifter enligt den föreslagna 20 b § fiskelagen om förbud mot bottentrålning.

Det bör anses förenligt med unionsrättens regler om statligt stöd att införa en rätt till ersättning när pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras till följd av föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen om skydd av Natura 2000-områden som medför inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten.

Skälen för utredningens förslag och bedömningar

Inskränkningar av fiske i enskilt vatten kan medföra en rätt till ersättning

Utredningen har i uppdrag att analysera om de ändringar av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen som utredningen föreslår innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska tillerkännas ersättning. Bemyndigandet är begränsat på sådant sätt att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras. Av förarbetena till bestämmelsen (prop. 2002/03:41 s. 14) framgår att syftet med begränsningsregeln är att markera att föreskrifterna inte får innebära sådana inskränkningar i fisket att utövarna blir berättigade till ersättning. Regleringen är i enlighet med den systematik som valts också för annan lagstiftning om de areella näringarna. Systematiken innebär att ersättningsgrundande ingrepp som görs av naturvårdsskäl regleras i miljölagstiftningen och inte i sektorslagarna.

Utredningen har i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) föreslagit att bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen utvidgas genom att hindret mot att meddela föreskrifter som avsevärt försvårar fisket inte ska gälla för föreskrifter som behövs för att förhindra att fiske medför försämringar och betydande störningar i Natura 2000-områden i havet. Detta framgår av den föreslagna nya paragrafen, 20 a §, i fiskelagen. Utredningen lovade att i sitt slutbetänkande återkomma till frågan om en sådan utvidgning av bemyndigandet innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska beviljas ersättning och lämna förslag till i vilken ordning det i så fall ska ske.

Utredningen har i avsnitt 5.2 också föreslagit att det införs en ny paragraf, 20 b §, i fiskelagen som ska ange att begränsningen inte ska gälla föreskrifter om förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska. Genom att ta bort begränsningen möjliggörs således föreskrifter som är så ingripande att fisket kan komma att avsevärt försvåras.

Enligt 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen ska ersättning tillförsäkras den för vilken det allmänna inskränker användningen av mark eller byggnad på sådant sätt att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras eller att skada upp-

kommer som är betydande i förhållande till värdet på denna del av fastigheten. Om föreskrifter beslutas som medför sådana inskränkningar ska ersättningen bestämmas enligt grunder som anges i lag. Enligt 2 kap. 15 § tredje stycket gäller dock att ersättning vid inskränkningar som görs av miljöskyddsskäl bara ska lämnas om det framgår en rätt till ersättning i lag. Vid stiftande av lag som medför en rätt för det allmänna att inskränka användningen av mark eller byggnad av miljöskyddsskäl får det därför övervägas om sådana inskränkningar ska medföra en rätt till ersättning. Det ska då beaktas att utgångspunkten är att inskränkningar av sådant skäl inte medför rätt till ersättning (prop. 2009/10:80 s. 169 f.). Uttrycket ”mark eller byggnad” i grundlagsbestämmelsen har, som redovisats i avsnitt 4.2.1, inte närmare definierats men ledning för hur uttrycket ska förstås kan hämtas från förarbetena till tidigare ändringar i bestämmelsen. Där framgår att avsikten varit att ge ett skydd mot inskränkningar i enskildas användning av fast egendom (prop. 1993/94:117 s. 15). Fast egendom definieras i 1 kap. 1 § jordabalken som jord och avser förutom mark även bl.a. vattenområden (se prop. 1966:24 s. 8 och 58). Således omfattas även fastighetsägares och nyttjanderättshavares fiske i enskilt vatten som hör till dennes fastighet av egendoms-skyddet. Stöd för detta återfinns i NJA 2014 s. 332 (Torneälvs-målet) där Högsta domstolen ansåg att inskränkningar av fisket i Torne älvs havsfiskeområde utgjorde rådhetsinskränkningar som berättigade till ersättning enligt grundlagsbestämmelsen.

Inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten som hör till en fastighet kan således aktualisera frågor om ersättning enligt grund-lagsbestämmelsen.

Föreskrifter enligt 20 a § men inte 20 b § kan medföra att fisket i enskilt vatten avsevärt försvåras

Enligt uppgifter som utredningen har inhämtat från Havs- och vatten-myndigheten så bedrivs bottentrålning inte av fiskerättshavare i enskilt vatten. Utredningen bedömer därför att någon bestämmelse om ersättning inte behöver övervägas för de inskränkningar som kan bli följden av föreskrifter enligt den föreslagna 20 b § fiskelagen.

Vad gäller behovet av en ersättningsbestämmelse med anledning av förslaget till 20 a § fiskelagen så konstaterade utredningen i sitt delbetänkande (SOU 2022:66 s. 88 f.) att det kan finnas situationer

när det för att fullgöra skyldigheten i artikel 6.2 i art- och habitatdirektivet kan behöva meddelas så ingripande föreskrifter att fisket avsevärt försvåras.

Som konstaterades ovan i avsnitt 5.2 är bemyndigandet i 20 § första stycket att meddela föreskrifter av naturvårdsskäl inte avsett att utnyttjas i vidare mån än att ett rationellt fiske kan bedrivas i normal omfattning på platsen (prop. 1992/93:232 s. 44 f.). Om föreskrifter av naturvårdsskäl meddelas med stöd av det utvidgade bemyndigandet i 20 a § fiskelagen som hindrar att fisket i enskilt vatten utövas i normal omfattning på platsen utgör det ett avsevärt försvårande. Enligt Havs- och vattenmyndighetens bedömning är ett exempel på avsevärt försvårande när utövarens möjligheter att utöva sitt fiske inom ett visst område inskränks väsentligt och denne inte kan förflytta sitt fiske till ett angränsande område (Havs- och vattenmyndighetens vägledning Reglering av fiske i marina skyddade områden, Rapport 2013:13, s. 18).

Längs stora delar av den svenska kusten har innehavare av en rätt till fiske i enskilt vatten rätt att fiska i samma utsträckning som medborgare och utländska personer som är stadigvarande bosatta i landet. Detta följer av den s.k. frifiskerätten i 9 och 13 §§ fiskelagen. Där framgår att allmänheten får fiska i enskilt vatten med de redskap samt i den omfattning och på det sätt som anges i bilagan till fiskelagen. Enligt bilagan har alla medborgare på väst- och sydkusten tillträde till fiske i enskilt vatten efter alla arter utan någon redskapsbegränsning, med undantag för fisket vid Skånes södra kust som bara får bedrivas med rörliga redskap och ostronfisket som är förbehållet innehavaren av den enskilda fiskerätten. Innehavaren av en enskild fiskerätt har i dessa områden, bortsett från nämnda undantag, inte någon mer generös rätt till fiske på sin egen fastighet än i andra enskilda vatten i nämnda områden. Om rätten till fiske på en fastighet inskränks till följd av Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter om skydd av Natura 2000-områden skulle fiskerättshavaren således kunna bedriva fiske i samma utsträckning i enskilt vatten på någon angränsande fastighet som inte omfattas av inskränkningarna. I sådana fall skulle inskränkningarna, enligt utredningens bedömning, knappast medföra att fisket i enskilt vatten avsevärt försvåras.

I områden där allmänheten inte har samma rätt att fiska i enskilt vatten som innehavaren av en enskild fiskerätt skulle däremot en inskränkning av rätten till fiske i enskilt vatten som syftar till att skydda

Natura 2000-områden kunna leda till att en enskild fiskerättshavare inte lika lätt skulle kunna flytta sitt fiske till en annan plats. Fastighetsägares och nyttjanderättshavares fiske i enskilt vatten i sådana områden skulle därmed kunna komma att avsevärt försvåras till följd av föreskrifter om naturvårdshänsyn, t.ex. om ett fiske med ett visst redskap som endast är förbehållet en fiskerättshavare i enskilt vatten förhindras och inte kan bedrivas med samma redskap och i samma omfattning någon annanstans än i det enskilda vattnet. Ett exempel på ett sådant fiske är, enligt utredningens bedömning, ostronfisket i enskilt vatten på väst- och sydkusten. Huruvida ett beslut om föreskrifter om skydd av Natura 2000-områden faktiskt medför att ett fiske i enskilt vatten avsevärt försvåras måste naturligtvis bedömas i det enskilda fallet. Enligt utredningens bedömning lär sådana situationer sannolikt bli sällsynta. Trots detta behöver det övervägas om sådana inskränkningar i fastighetsanvändningen omfattas av egendomsskyddet i 2 kap. 15 § regeringsformen och om de bör föranleda en bestämmelse om rätt till ersättning.

Rådighetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § andra eller tredje stycket regeringsformen?

För att bedöma om inskränkningarna är sådana som ska föranleda en rätt till ersättning behöver det avgöras om det är fråga om sådana inskränkningar som avses i 2 kap. 15 § andra eller tredje stycket regeringsformen. Om inskränkningarna ska anses falla under andra stycket ska den enskilde tillerkännas en rätt till ersättning och grunderna för ersättning ska bestämmas i lag. Om inskränkningarna i stället ska hänföras till tredje stycket gäller att det vid utformning av den lag som möjliggör sådana inskränkningar måste bedömas om det bör införas en rätt till ersättning. Vid den bedömningen får det göras en avvägning mellan det allmännas intresse av att skydda miljön och den enskildes intressen med utgångspunkten att inskränkningar av miljöskyddsskäl normalt inte ersätts.

Som redovisats i avsnitt 4.2.4 är det svårt att bedöma om en rådighetsinskränkning görs av miljöskyddsskäl och som utgångspunkt inte bör berättiga till ersättning eller om den görs av andra miljöskäl, t.ex. för att skydda och bevara känsliga områden, och således ska berättiga till ersättning. Likafullt måste den som överväger att föreslå en reglering som möjliggör rådighetsinskränkningar som medför av-

sevärt försvårande av markanvändning ta ställning till vilket av dessa skäl som motiverar att inskränkningarna görs och huruvida inskränkningarna faller under andra stycket eller tredje stycket.

Med det sagt gör utredningen bedömningen att beslut om föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen som behövs för att uppnås syftet med skyddet av marina Natura 2000-områden inte är föreskrifter som avser miljöskyddsskäl i den mening som avses i 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen. Föreskrifterna är sådana som har till syfte att bevara och skydda miljön och värdena i ett område. Utredningen gör således en annan bedömning än vad Utredningen om ersättning vid rådhetsinskränkningar gjort i fråga om föreskrifter av naturvårdsskäl enligt 20 § fiskelagen (SOU 2013:59, bilaga 2, tabell 2.1). I den mån föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen inskränker förfoganderätten på ett sätt som innebär ett avsevärt försvårande av fisket i enskilt vatten bör inskränkningarna således betraktas som rådhetsinskränkningar enligt 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen. Det bör därför införas en bestämmelse som i sådana situationer tillerkänner enskilda fastighetsägare och nyttjanderättshavare en rätt till ersättning. Att sådana föreskrifter skulle ge upphov till sådan skada som avses i andra stycket bedöms däremot vara uteslutet och behöver därmed inte regleras.

Ersättning vid rådhetsinskränkningar utgör som utgångspunkt inte statligt stöd

I enlighet med vad som framförts i avsnitt 4.2.6 gör utredningen bedömningen att i det fall fastighetsägaren eller nyttjanderättshavaren som får en ersättning för rådhetsinskränkningar inte driver en ekonomisk verksamhet är det inte fråga om ett statligt stöd i den mening som avses i artikel 107.1 i FEUF. Även om fastighetsägaren eller nyttjanderättshavaren skulle driva en ekonomisk verksamhet och betraktas som ett företag medför ersättningen inte någon sådan fördel för verksamheten som krävs för att det ska vara fråga om ett statligt stöd. Införandet av en bestämmelse som föreskriver en rätt till ersättning i vissa fall vid inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten bedöms således vara förenlig med unionsrättens regler om statligt stöd.

5.7 En utvidgning av rätten till ersättning enligt 31 kap. miljöbalken

Utredningens förslag: 31 kap. 4 § miljöbalken ska utvidgas på så sätt att fastighetsägaren har rätt till ersättning om pågående markanvändning inom den berörda delen av en fastighet avsevärt försvåras till följd av ett beslut som gäller föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen om skydd av Natura 2000-områden som medför inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten.

Länsstyrelsens ansvar enligt 34 § förordningen om områdeskydd enligt miljöbalken m.m. för att på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet ska gälla även i ärenden om föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen som rör skydd av Natura 2000-områden i havet.

Skälen för utredningens förslag

Reglering av en rätt till ersättning i fiskelagen eller miljöbalken?

Fiskelagen innehåller i dag inte några bestämmelser om rätt till ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske. Det är inte heller självklart att en rätt till ersättning bör regleras i fiskelagstiftningen. Eftersom de rådighetsinskränkningar som kan bli följden av föreskrifter enligt utredningens förslag till 20 a § fiskelagen (SOU 2022:66) avser skydd av Natura 2000-områden i havet bör det enligt utredningens mening övervägas om rätten till ersättning i sådana fall bör regleras på samma sätt som rätten till ersättning vid rådighetsinskränkningar till följd av andra beslut om områdesskydd. Relevanta bestämmelser finns i 31 kap. miljöbalken. I 31 kap. 4 § regleras de grundläggande förutsättningarna för rätt till ersättning. Av bestämmelsen följer att fastighetsägaren har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller någon av de situationer som anges i bestämmelsen. Situationerna avser beslut eller föreskrifter som rör områdesskydd. Vid sidan av 31 kap. 4 § finns det en rad bestämmelser som reglerar förfarandet för att lämna ersättning,

såsom hur ersättningen ska bestämmas, hur den ska betalas, vem som ska betala den och villkor för återbetalning av den.

Systematiken vid prövning av frågan om ersättning enligt 31 kap. miljöbalken är i korthet följande. Om staten och den enskilde som har ersättningsanspråk inte träffar en överenskommelse om ersättning enligt 31 kap. 4 § gäller enligt 31 kap. 13 § att den enskilde har rätt att väcka talan om ersättning i mark- och miljödomstolen. Enligt 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. är det i ärenden enligt 7 kap. miljöbalken (kapitlet rör områdesskydd, utredningens anm.) länsstyrelsen som är ansvarig för att söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller inlösen. Naturvårdsverket har i egenskap av myndighet med centralt ansvar för områdesskyddet (2 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.) tagit fram en vägledning för förhandling om ersättning. Av 36 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. följer att staten företräds av Kammarkollegiet om talan om ersättning eller inlösen enligt 31 kap. miljöbalken förs i domstol. Kammarkollegiet ska enligt samma bestämmelse samråda med den myndighet som har det centrala ansvaret för det aktuella skyddet, dvs. Naturvårdsverket. Av Naturvårdsverkets regleringsbrev framgår att ersättningar enligt 31 kap. miljöbalken som rör Naturvårdsverkets ansvarsområde bekostas av medel som anslagits till Naturvårdsverket.

Införandet av en rätt till ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten kräver en reglering som på samma sätt som 31 kap. miljöbalken anger både de grundläggande förutsättningarna för rätt till ersättning och hur ersättningsfrågorna ska hanteras.

Ett sätt att reglera den rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar av fiske som här är aktuell är att i fiskelagen införa en bestämmelse som föreskriver en rätt till ersättning tillsammans med övriga bestämmelser om förfarandet för att lämna ersättning. Enligt utredningens mening är det visserligen naturligt att samtliga bestämmelser som reglerar fisket framgår av fiskelagstiftningen, så även frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar. De rådighetsinskränkningar som avses i det här sammanhanget är emellertid sådana som syftar till att skydda Natura 2000-områden i havet. De utgör således en del av det formella skyddet av sådana områden, något som utredningen också klargjort i sitt delbetänkande (SOU 2022:66) genom förslag till ändringar i förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Ändringarna innebär att det ska vara Havs- och vattenmyndig-

heten som ansvarar för områdesskyddet i fråga om föreskrifter för fisket till skydd av Natura 2000-områden i havet. De föreskrifter som kan meddelas med stöd av 20 a § och som kan innebära att fisket avsevärt försvåras har därmed samma syfte som de regler som grundar en rätt till ersättning enligt 31 kap. miljöbalken. Enligt utredningens mening framstår det mot den bakgrunden – och med hänsyn till att utredningen enligt sitt uppdrag i möjligaste mån ska bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen – som omotiverat att införa en separat ersättningsreglering i fiskelagen, som ska omfatta både rätten till ersättning och övriga, nödvändiga bestämmelser om förfarandet för att lämna ersättning.

Enligt utredningens uppfattning står valet i stället mellan att reglera rätten till ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske helt i 31 kap. miljöbalken på samma sätt som vid övriga inskränkningar som sker till följd av områdesskyddsbestämmelser, eller delvis i fiskelagen med hänvisningar till relevanta bestämmelser i 31 kap. miljöbalken. En modell för en lösning som innebär en delvis reglering i fiskelagen finns i skogsvårdslagen (1979:429).

Skogsvårdslagen har fram tills nyligen inte innehållit någon självständig bestämmelse om ersättning vid rådighetsinskränkningar som uppstår vid beslut om nekat tillstånd till avverkning enligt skogsvårdslagen utan hänvisningar har gjorts till 31 kap. miljöbalken. Valet att reglera ersättning vid rådighetsinskränkningar som kan ske vid prövning av tillstånd till avverkning av skog i miljöbalken och inte i skogsvårdslagen motiverades med att tillståndsprövningen delvis tjänar samma syfte som bestämmelserna om naturreservat och att skogsvårdslagen inte i onödan skulle tyngas av ersättningsregler (prop. 1990/91:3 s. 46). Vid en översyn av lagen som under 2022 föranledde ändringar av skogsvårdslagens ersättningsbestämmelser gjorde regeringen bedömningen att hänvisningen från skogsvårdslagen till 31 kap. var otydlig och att det var en bättre lösning att grunden för ersättningen framgår av skogsvårdslagen (prop. 2021/22:207 s. 34). Regeringen hänvisade också till Skogsutredningens uttalande om att det är lämpligt att det av en speciallagstiftning framgår vilka regler som i huvudsak gäller för den verksamhet som bedrivs enligt lagen (prop. 2021/22:207 s. 34). Regeringen ansåg dock, till skillnad från utredningen, att det saknades tillräckliga skäl för bedömningen att skogsvårdslagen bör innehålla alla bestämmelser om ersättning. Övriga

bestämmelser i 31 kap. miljöbalken har således, liksom tidigare, gjorts tillämpliga genom en hänvisning i skogsvårdslagen (a. prop. s. 35).

Utredningen konstaterar att det skulle vara möjligt att på motsvarande sätt som i skogsvårdslagen införa en ny bestämmelse om rätt till ersättning motsvarande 31 kap. 4 § miljöbalken i fiskelagen och i anslutning till den bestämmelsen ange vilka av de övriga bestämmelser som rör hanteringen av ersättning i 31 kap. miljöbalken som ska vara tillämpliga på ersättning enligt fiskelagen. Som konstaterats ovan bekostas emellertid ersättningar enligt 31 kap. miljöbalken som rör Naturvårdsverkets ansvarsområde i dag av medel som anslagits till Naturvårdsverket, vilket innefattar ersättning för rådighetsinskränkningar som uppstår till följd av beslut som rör områdesskydd. Vidare finns det en etablerad ordning för hantering av ersättning vid rådighetsinskränkningar till följd av bestämmelser om områdesskydd. Den innebär att länsstyrelserna ansvarar för att söka överenskommelser med berörda fastighetsägare och att Naturvårdsverket bistår länsstyrelserna med vägledning i detta arbete. Som konstaterats ovan lär det endast i enstaka fall kunna bli fråga om att en rätt till ersättning gäller.

Utredningen anser vid en samlad bedömning att frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar av fisket som gjorts i syfte att skydda Natura 2000-områden i havet bör hanteras på samma sätt som ersättningsfrågor som uppstår till följd av andra beslut om områdesskydd enligt miljöbalken genom en utvidgning av 31 kap. miljöbalken. Det skulle bl.a. innebära att det blir länsstyrelsen som ansvarar för att söka träffa överenskommelser med berörda fiskerättshavare, att prövning om överenskommelse inte kunnat träffas sker i mark- och miljödomstolen samt att ersättningen bekostas med Naturvårdsverkets anslag. Det hade kunnat vara en naturlig lösning att låta Havs- och vattenmyndigheten ansvara för att förhandla med berörda fiskerättshavare men eftersom det lär bli fråga om mycket få fall när ersättning kan bli aktuell, anser utredningen att det inte finns skäl att ändra den nuvarande ordningen. Havs- och vattenmyndigheten ansvarar endast för att meddela föreskrifter för fisket till skydd av Natura 2000-områden. Ansvar för skydd av Natura 2000-områden kommer i övriga delar att ligga kvar hos länsstyrelserna, som har erfarenhet av att hantera frågor om ersättning i samband med inrättande av områdesskydd. Det finns därför skäl att låta länsstyrelserna

ansvara även för eventuella frågor om ersättning som uppstår till följd av Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter.

En utvidgning av 31 kap. 4 § miljöbalken

I 31 kap. 4 § miljöbalken föreskrivs i dag en rätt till ersättning för fastighetsägaren på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller någon av de situationer som räknas upp i endera av de sju punkterna i paragrafens första stycke. Av 31 kap. 3 § miljöbalken framgår att rätten till ersättning även gäller särskild rätt till fastighet. Med särskild rätt avses arrende, hyra, tomträtt och annan nyttjanderätt samt servitut och liknande saktätter (prop. 1997/98:45, Del 2 s. 320). Ersättningsrätten omfattar avsevärt försvårande av ”pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet”. Uttryckssättet är samma som användes i den gamla naturvårdslagen (se prop. 1997/98:45 Del 1 s. 547) och som fick grundlagsform genom dåvarande 2 kap. 18 § regeringsformen (jfr prop. 1993/94:117 s. 49 f. där det angavs att ersättning enligt huvudprinciperna i gällande svensk rätt utgår vid sådana rådighetsinskränkningar som medför att pågående markanvändning inom berörd del av fastigheten avsevärt försvåras). Av förarbetena till grundlagsbestämmelsen framgår, som tidigare nämnts, att avsikten varit att ge ett skydd mot inskränkningar i den enskildes användning av sin fasta egendom (prop. 1993/94:117 s. 15). Fast egendom definieras i 1 kap. 1 § jordabalken som jord och avser förutom mark även bl.a. vattenområden (se prop. 1966:24 s. 8 och 58). Uttrycket mark kan således även avse vatten. Att fiske i enskilt vatten omfattas av grundlagsbestämmelsens skydd bekräftades även i rättsfallet NJA 2014 s. 332 (Torneälvsmålet).

En utvidgning av rätten till ersättning enligt 31 kap. bör åstadkommas genom tillägg av en åttonde punkt i 31 kap. 4 § första stycket som avser föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen. Eftersom det får anses följa av den vedertagna tolkningen av uttrycket ”pågående markanvändning” i 31 kap. 4 § att det inte är begränsat till den normala språkliga betydelsen av ordet mark utan även kan innefatta ”fisket i enskilt vatten som hör till en fastighet” behöver begreppet,

enligt utredningens bedömning, inte förtydligas så att det uttryckligen anges innefatta fiske i enskilt vatten.

Ändring i 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Länsstyrelsens ansvar för att söka träffa överenskommelser med berörda sakägare regleras i dag i 34 § första stycket förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. Där framgår att länsstyrelsen ansvarar för att på statens vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet i ärenden enligt 7 kap. miljöbalken. I enlighet med utredningens bedömning ovan om att den rådande ansvarsfördelningen bör gälla även för ärenden om ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske behöver 34 § första stycket ändras så att det framgår att länsstyrelsens ansvar för att förhandla om ersättning även gäller i ärenden om föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen som rör skydd av Natura 2000-områden i havet.

Följder av att införa en rätt till ersättning i 31 kap. 4 § miljöbalken

Genom att utvidga 31 kap. 4 § till att omfatta en rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar till följd av föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen som avsevärt försvårar fisket kommer även övriga bestämmelser om ersättning i 31 kap. miljöbalken och andra bestämmelser i balken som hänvisar till 31 kap. eller som 31 kap. hänvisar till att bli tillämpliga. Av dessa bestämmelser är det framför allt följande som är relevanta att beakta vid frågor om ersättning vid rådighetsinskränkningar av fiske.

- Skyldighet att tillämpa bestämmelserna i expropriationslagen vid ersättning och inlösen om det inte finns avvikande bestämmelser i balken. Av 4 kap. 1 § expropriationslagen följer att för det fall en del av en fastighet exproprieras, ska intrångsersättning betalas med ett belopp som motsvarar den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom expropriationen. På detta belopp ska ett schablonillägg betalas med 25 procent. Ersättning ska även betalas för de skador som i övrigt uppkommer för ägaren genom expropriationen, s.k. annan ersättning. (31 kap. 2 §)

- Skyldighet för staten att betala ersättning enligt 4 §. (31 kap. 7 §)
- Fastighetsägarens rätt att få fastigheten inlöst i stället för att få ersättning enligt 4 §, om det uppstår synnerliga olägenheter. (31 kap. 8 §)
- Skyldighet att vid tillämpningen av 4 och 8 §§ ta hänsyn till andra relevanta beslut som inom en tioårsperiod har medfört inskränkningar för fastighetsägaren. (31 kap. 9 §)
- Rätt för den myndighet som fattar ett beslut som kan leda till ersättning att förelägga den som vill göra anspråk på betalning eller inlösen att inom viss tid anmäla sitt anspråk och ange sina yrkanden vid påföljd att rätten till talan annars förloras. I samma paragraf anges också vilket skydd som gäller för den som efter det att rätten till betalning uppkom har förvärvat sakägarens rätt till fastigheten. (31 kap. 12 §)
- Rätt att göra anspråk på ersättning eller kräva inlösen genom att väcka talan hos mark- och miljödomstolen mot den som är skyldig att betala ersättning eller att lösa in fastigheten om inte överenskommelse träffats om ersättning. (31 kap. 13 §)
- Återbetalningsskyldighet under vissa förutsättningar samt möjlighet att väcka talan om återbetalning vid mark- och miljödomstolen (31 kap. 15 §)
- Ersättning enligt 31 kap. betalas som regel i pengar vid ett tillfälle. Om det finns särskilda skäl, får det på begäran av den ersättningskyldige eller den ersättningsberättigade bestämmas att ersättning ska betalas med ett visst årligt belopp med rätt att få omprövning vid ändrade förhållanden. (31 kap. 31 §)
- Borgenärsers rätt till ersättning under vissa förutsättningar (31 kap. 33 §)
- Bestämmelser för att förhindra förluster till följd av ändringar i penningvärdet under tiden från ersättningsbeslutet till dess betalning gjorts (31 kap. 34 §).
- Skyldighet att anteckna fullbordad inlösen av mark i fastighetsregistret. (31 kap. 35 §)

- Skyldighet att deponera ersättningen hos länsstyrelsen om det råder tvist om bättre rätt till ersättning. (31 kap. 36 §)
- Rätt till ersättning för fastighetsägaren, eller innehavare av särskild rätt till fastighet, avseende rättegångskostnader trots att talan enligt 31 kap. 13 § ogillats i mark- och miljödomstolen under förutsättning att fastighetsägaren eller innehavaren har haft skälig anledning att få sin talan prövad. (25 kap. 6 §)

5.8 En upplysning om att det finns en ersättningsbestämmelse i miljöbalken

Utredningens förslag: I fiskelagen ska det i en ny paragraf, 3 a §, införas en upplysning om att det i 31 kap. 4 § miljöbalken finns en bestämmelse om att en fastighetsägare under vissa förutsättningar har rätt till ersättning på grund av beslut om föreskrifter enligt 20 a §.

Skälen för utredningens förslag: För att det ska vara tydligt att det finns en bestämmelse om ersättning i 31 kap. 4 § miljöbalken som gäller vid inskränkningar av rätten till fiske anser utredningen att fiskelagen bör innehålla en bestämmelse som upplyser om detta. Den nya bestämmelsen bör införas efter 3 § som bl.a. innehåller upplysningar om andra relevanta bestämmelser. Den nya bestämmelsen bör betecknas 3 a §.

5.9 Ersättning i andra fall

Utredningens bedömning: Det finns inte skäl att i nuläget föreslå en nationell stödordning för att ekonomiskt kompensera de yrkesfiskare som genom förbudet mot bottentrålning förhindras att bedriva fiske.

Regeringen kan i ett senare skede när det blir klart vilka undantag från förbudet som har medgetts göra en ny bedömning av stödbehovet. Vilka stöd som kan lämnas till de fiskare som berörs av förbudet får bedömas utifrån de förutsättningar som framgår av kommissionens riktlinjer för statligt stöd inom fiskeri- och vatten-

brukssektorn, förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn, förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter samt förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden.

Skälen för utredningens bedömning: Innan ett förbud mot botten-trålning och undantag från detta har införts går det inte att avgöra om det i praktiken blir några stora skillnader jämfört med den nuvarande regleringen i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter av ett generellt förbud mot trålfiske och undantagen från detta. Med hänsyn till att stödbehovet i nuläget är oklart och till att det normalt inte lämnas någon ersättning till yrkesfisket som kompensation för kostnaden för att följa gällande regler om fiskebegränsningar, anser utredningen att det inte finns skäl att föreslå en stödordning för att ekonomiskt kompensera de yrkesfiskare som genom förbudet mot botten-trålning förhindras att bedriva fiske. Regeringen kan göra en ny bedömning av stödbehovet när det har blivit klart vilka undantag från förbudet som har medgetts.

Såsom redovisats i avsnitt 4.3.3 finns det vissa möjligheter att införa en nationell stödordning för att kompensera de fiskare som berörs av förbudet enligt kommissionens riktlinjer för statligt stöd inom fiskeri- och vattenbrukssektorn och förordningen om stöd av mindre betydelse inom fiskeri- och vattenbrukssektorn. Som förenligt med riktlinjerna och nämnda förordning anses bl.a. stöd för s.k. definitivt upphörande av fiskeverksamhet, dvs. stöd för skrotning av fiskefartyget eller för omställning och ombyggnad till annan verksamhet än fiske. Detta förutsätter att den nationella stödordningen uppfyller villkoren för sådant stöd enligt artikel 20 i förordningen om Europeiska havs-, fiskeri- och vattenbruksfonden. Stöd enligt artikel 20 kan också finansieras inom ramen för det svenska Havs-, fiskeri- och vattenbruksprogrammet för perioden 2021–2027. Eftersom programmet för närvarande inte omfattar ett sådant stöd skulle detta emellertid kräva att regeringen begär att kommissionen godkänner en ändring av det svenska programmet. Förordningen om gruppundantag för fiskeri- och vattenbruksprodukter är dock, enligt redovisningen i avsnitt 4.3.3, inte tillämplig på stöd för definitivt upphörande av fiskeverksamhet och stöd som inte har en stimulans effekt. Ingen av de stödkategorier som anges i förordningen omfattar ekonomisk kompensation till fiskare för begränsningar av rätten till

fiske. Förordningen möjliggör dock nationellt stöd för investeringar för att underlätta diversifiering och nya former av inkomst.

Sammanfattningsvis, får regeringen utifrån de angivna förutsättningarna bedöma vilka stöd som kan lämnas om frågan om ekonomiskt stöd till de fiskare som berörs av förbudet mot bottentrålning skulle aktualiseras.

5.10 Bestämmelser om ikraftträdande

Utredningens förslag: Den utvidgade rätten till ersättning enligt 31 kap. 4 § miljöbalken, införandet av en ny 3 a § fiskelagen och ändringen i 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. ska träda i kraft den 1 juli 2024. Förbudet mot bottentrålning och övriga författningsförslag ska träda i kraft den 1 juli 2025.

Utredningens bedömning: Det bör inte införas några särskilda bestämmelser som möjliggör en utvärdering av det föreslagna förbudet mot bottentrålning.

Skälen för utredningens förslag och bedömning: För att de yrkesfiskare som berörs av förbudet ska ha god tid att anpassa sig till de nya förutsättningarna och för att myndigheterna ska hinna bedöma vilka undantag som ska bli aktuella bör förbudet inte träda i kraft förrän den 1 juli 2025.

Rätten till ersättning enligt 31 kap. 4 § miljöbalken samt ändringen i 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. som innebär att länsstyrelsen ska få ansvar för att på statens vägnar söka träffa uppgörelse om ersättning med berörda fiskerättshavare bör träda i kraft så snart som möjligt. Utredningen anser att ett lämpligt datum för ikraftträdande är den 1 juli 2024. Följdenligt bör även upplysningsbestämmelsen i den nya 3 a § fiskelagen träda i kraft vid detta tillfälle.

Utredningen ska enligt utredningsdirektivet ta ställning till hur de föreslagna åtgärderna på bästa sätt ska kunna utvärderas och hur utvärdering kan gynnas exempelvis genom stegvis införande. Utredningen gör bedömningen att regeringen när som helst kan välja att utvärdera effekterna av förbudet och att det inte bör införas några särskilda bestämmelser som möjliggör en utvärdering av det föreslagna förbudet.

Vidare saknas det, enligt utredningens bedömning, anledning att införa förbudet stegvis om övergångstiden blir så lång som utredningen bedömt vara lämpligt.

6 Konsekvenser av förslagen

Enligt 15 a § kommittéförordningen (1998:1474) ska ett betänkande som innehåller förslag till nya eller ändrade regler åtföljas av en redogörelse för förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser. Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning. Redovisningen i det följande motsvarar nämnda krav på innehåll och följer i allt väsentligt dispositionen i 6 och 7 §§ förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

6.1 Förslagen

6.1.1 Utformning av förslagen

Utredningen har föreslagit att det införs ett förbud mot bottentrålning i fiskeförordningen. Förbudet ska gälla i nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska.

För att förbudet ska kunna införas i fiskeförordningen har utredningen föreslagit en utvidgning av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen att meddela föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen. Utvidgningen ska ske genom att begränsningen i 20 § första stycket andra meningen, som innebär att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras, inte ska gälla föreskrifter som behövs för att genomföra bottentrålningsförbudet. Detta utvidgade bemyndigande framgår av en ny paragraf, 20 b §.

Vidare har utredningen föreslagit att Havs- och vattenmyndigheten ska få meddela föreskrifter om undantag från förbudet mot

bottentrålning om undantaget inte motverkar syftet med skyddet av det område som undantaget avser. Myndigheten föreslås också få rätt att i det enskilda fallet besluta om undantag från förbudet om det finns vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl.

Till följd av den utvidgning av bemyndigandet i 20 § första stycket fiskelagen som utredningen föreslog i sitt delbetänkande genom införande av en ny paragraf, 20 a §, har utredningen föreslagit en utvidgning av 31 kap. 4 § miljöbalken. Den utvidgningen innebär att den fastighetsägare eller nyttjanderättshavare vars fiske i enskilt vatten avsevärt försvåras till följd av föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen har rätt till ersättning. Utredningen har däremot bedömt att någon rätt till ersättning inte ska gälla för dem som berörs av bottentrålningsförbudet.

6.1.2 Bakgrund och syfte med förslagen

Som utredningen konstaterade inledningsvis i avsnitt 2.3 har utredningens uppdrag varit att föreslå ett förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. I utredningsdirektiven hänvisas inte till någon analys som visar att den bottentrålning som i dag bedrivs i marina skyddade områden innanför trålgränsen motverkar syftet med skyddet av berörda områden och att det är nödvändigt med ett bottentrålningsförbud för att lösa problemet. Även om det inte framgår av Januariavtalet eller utredningens uppdrag vilka överväganden som legat bakom uppdraget att föreslå ett generellt förbud mot bottentrålning utgår utredningen från att syftet har varit att minska bottentrålningens effekter på känsliga områden.

Att bottentrålning generellt påverkar miljön på flera olika sätt, både genom fysisk påverkan på habitatet och biologiskt genom att biodiversiteten förändras, har konstaterats tidigare (se bl.a. Havs- och vattenmyndighetens redovisning den 29 maj 2018 av regeringsuppdraget om bevarandeåtgärder vad avser marina skyddade områden, dnr 3199-2017, s. 16 och 36). De biologiska effekterna är olika beroende på intensiteten av trålning, dödligheten som orsakas av varje trålpassage och återhämtningspotentialen för organismerna som påverkas. Havs- och vattenmyndigheten har bedömt att de negativa effekterna av bottentrålning kan minskas genom utveckling av redskapen men inte helt undvikas. Vidare har myndigheten ansett att

det framför allt är i de områden i Västerhavet där bottentrålningen är mer intensiv som skyddet för vissa typer av habitat kan behöva utvecklas. Enligt Havs- och vattenmyndighetens bedömning är bottentrålningens negativa effekter på havsbottnarna av sådan karaktär att det är viktigt att det finns områden som inte trålas inom alla olika habitattyper.

Syftet med det föreslagna bemyndigandet att meddela föreskrifter om undantag från bottentrålningsförbudet är, som konstaterats i avsnitt 5.3, att möjliggöra att viss bottentrålning tillåts även i marina skyddade områden, om bottentrålningen inte motverkar syftet med skyddet av det aktuella området. Syftet med områdesskyddet kommer även framöver att vara vägledande för skyddsnivån. Motivet för att även i enskilda fall möjliggöra beslut om undantag om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl har redovisats i avsnitt 5.4.

Bakgrunden till och syftet med att utredningen föreslår en rätt till ersättning vid inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten till följd av föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen framgår av avsnitten 4.2 och 5.6.

6.1.3 Alternativa lösningar och konsekvenser av om förslagen inte genomförs

Enligt 3 kap. 10 § i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön gäller att trålfiske innanför trålgränsen är förbjudet. I föreskrifterna har det gjorts flera undantag från förbudet, vilket innebär att det i praktiken bedrivs trålfiske i flera delar av områdena innanför trålgränsen, dock endast i mycket begränsad utsträckning i marina skyddade områden (se Havs- och vattenmyndighetens rapport, s. 28 ff.). Havs- och vattenmyndighetens arbete med fiskeregleringar i marina skyddade områden i dag utgår från att de åtgärder vidtas som behövs för att uppnå syftet med skyddet (Havs- och vattenmyndighetens rapport, s. 7 f.). Att i fiskeförordningen införa ett generellt förbud mot bottentrålning med möjligheter att föreskriva undantag om undantagen inte motverkar syftet med skyddet av det område som undantaget avser innebär att trålfiskeförbudet delvis – enbart vad gäller bottentrålning – i fortsättningen kommer att regleras på förordningsnivå. Ett genomförande av förslaget innebär också att all bottentrålning som genom undantag från det nuvarande trålfiskeförbudet har

tillåtits måste omprövas utifrån nyssnämnda rätt att meddela föreskrifter om undantag. Havs- och vattenmyndigheten ska enligt utredningens förslag samråda med berörda områdesskyddsansvariga myndigheter innan föreskrifter om undantag meddelas för att få hjälp att bedöma om undantag kan göras utan att syftet med områdesskyddet motverkas. Enligt vad Havs- och vattenmyndigheten har angett bygger redan dagens reglering på att syftet med områdesskyddet inte ska motverkas av fisket. Det är svårt att säga hur det påverkar bedömningen av om det finns förutsättningar att göra undantag från bottentrålningsförbudet. Om myndigheten inte beslutar om undantag alls, blir konsekvenserna förstås omfattande. All bottentrålning i marina skyddade områden som i dag är tillåten kommer då att bli förbjuden, se mer om konsekvenserna för yrkesfisket nedan.

Det förhållandet att det redan finns ett förbud mot trålfiske från vilket vissa undantag för bottentrålning har gjorts och att den ansvariga myndigheten redan arbetar aktivt med nödvändiga fiskeregleringar i marina skyddade områden betyder att det skulle vara ett alternativ att inte införa ett generellt förbud mot bottentrålning med möjlighet till undantag i marina skyddade områden innanför trålgrensens. Det är möjligt att miljökonsekvenserna av ett sådant s.k. nollalternativ inte skulle skilja sig särskilt mycket från miljökonsekvenserna av det föreslagna bottentrålningsförbudet. Anledningen till detta är att båda lösningarna utgår från ett generellt förbud från vilket undantag kan göras, förutsatt att det fiske som därigenom tillåts inte hotar bevarandevärdena i området. En skillnad är förstås att en reglering av ett generellt förbud också förutsätter en ny prövning av förutsättningarna att göra undantag, som innefattar att bedöma bottentrålningens miljöpåverkan. För de yrkesfiskare som berörs av förslaget innebär denna omprövning förstås en ovisshet. Det är i och för sig inte säkert att nollalternativet skulle innebära att läget förblir oförändrat. Havs- och vattenmyndighetens utgångspunkt är nämligen att man även i fortsättningen vidtar de åtgärder som behövs för att uppnå syftet med skyddet av ett område.

För Havs- och vattenmyndigheten skulle nollalternativet innebära att man inte skulle behöva ändra sitt arbetssätt eller sina föreskrifter, vilket möjligen är tids- och kostnadsbesparande.

Eftersom utredningen har haft i uppdrag att lämna förslag på hur ett generellt förbud mot bottentrålning ska regleras har utredningen valt bort nollalternativet.

Eftersom utredningen har konstaterat att föreskrifter enligt den i delbetänkandet (SOU 2022:66) föreslagna 20 a § fiskelagen kan medföra att fisket i enskilt vatten avsevärt försvåras följer det enligt utredningens bedömning av 2 kap. 15 § andra stycket regeringsformen att den enskilde fiskevattenägaren eller nyttjanderättshavaren vars fiske berörs ska tillförsäkras en rätt till ersättning och att grunderna för ersättningen ska bestämmas i lag. I avsnitt 5.6 har utredningen redogjort för olika sätt att reglera frågan om ersättning. Det framstår därmed inte som ett nollalternativ att inte föreslå bestämmelser med sådant innehåll.

6.1.4 Bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen

Utredningens förslag om ett förbud mot bottentrålning och möjligheter till undantag från detta har enligt vad som framförts i avsnitten 5.1 och 5.2 bedömts vara förenliga med unionsrätten. Eftersom det för närvarande inte finns något unionsrättsligt krav på att införa ett generellt bottentrålningsförbud i skyddade områden bedöms förslaget att nu införa ett sådant gå utöver vad som krävs enligt unionsrätten. Som tidigare nämnts har dock kommissionen i den nyligen publicerade handlingsplanen Skydda och återställa marina ekosystem för ett hållbart och resilient fiske, COM(2023) 102 final, uppmanat medlemsstaterna att vidta åtgärder för att förbjuda bottentrålning i marina skyddade områden.

Utredningens förslag om att införa en rätt till ersättning i vissa fall vid inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten har i avsnitt 5.6 bedömts vara förenligt med unionsrättens regler om statligt stöd.

6.1.5 Bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser

Utredningen har i avsnitt 5.10 föreslagit att utvidgningen av 31 kap. 4 § miljöbalken, ändringen i 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. samt införandet av en ny 3 a § fiskelagen ska börja gälla den 1 juli 2024. Övriga bestämmelser ska enligt utred-

ningens förslag börja gälla den 1 juli 2025. Det sena ikraftträdandet har, som tidigare nämnts, satts med hänsyn till dels att Havs- och vattenmyndigheten ska ha god tid på sig att ta ställning till vilka undantag från förbudet som ska göras, dels att yrkesfisket ska ha tid att anpassa sig till de nya förutsättningarna. När det gäller behovet av informationsinsatser är bedömningen att utredningens förslag förutsätter informationsinsatser som i första hand riktas mot berörda myndigheter.

6.2 Kostnadmässiga och andra konsekvenser av förslagen

6.2.1 Uppgifter om vilka som berörs av förslagen

Det föreslagna förbudet mot bottentrålning berör i första hand de yrkesfiskare som i dag bedriver bottentrålning i de områden som förbudet föreslås omfatta. Förbudet berör också Havs- och vattenmyndigheten som föreslås få rätt att meddela föreskrifter om undantag och i enskilda fall besluta om undantag, om det finns vetenskapliga skäl eller andra särskilda skäl. Även länsstyrelserna berörs eftersom de ansvarar för skötseln av nationalparker, naturreservat och biotopskyddsområden. Eftersom bottentrålningförbudet ska gälla även i naturreservat och biotopskyddsområden som har inrättats av en kommun och samråd inför föreskrifter om undantag från förbudet ska ske även med kommuner, i det fall undantaget avser ett kommunalt inrättat skyddsområde, berörs även kommunerna av utredningens förslag. Fastighetsägare som är innehavare av en enskild fiskerätt och andra nyttjanderättshavare med rätt att fiska i enskilt vatten berörs av förslaget om rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar av fisket i enskilt vatten. Naturvårdsverket, länsstyrelserna, Kammarkollegiet och Mark- och miljödomstolarna berörs av förslaget att utvidga rätten till ersättning enligt 31 kap. 4 § miljöbalken. Enligt förslaget till ändring i 34 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. som beskrivs i avsnitt 5.7 ska länsstyrelsen vara ansvarig för att söka träffa uppgörelse med sakägare som gör anspråk på ersättning eller inlösen i ärenden enligt 20 a § fiskelagen. Naturvårdsverket har i egenskap av myndighet med centralt ansvar för områdesskyddet (2 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.) tagit fram en vägledning för förhandling om ersättning. Denna vägledning

kan behöva ses över med anledning av den utvidgade rätten till ersättning i 31 kap. 4 § miljöbalken som utredningen föreslagit i avsnitt 5.7. Av 36 § förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. följer att staten företräds av Kammarkollegiet om talan om ersättning eller inlösen enligt 31 kap. miljöbalken förs i domstol. Kammarkollegiet ska enligt samma bestämmelse samråda med den myndighet som har det centrala ansvaret för det aktuella skyddet. Av Naturvårdsverkets regleringsbrev framgår att ersättningar enligt 31 kap. miljöbalken som rör Naturvårdsverkets ansvarsområde bekostas av medel som anslagits till Naturvårdsverket.

6.2.2 Konsekvenser för enskilda

Konsekvenser för yrkesfisket

Det föreslagna förbudet mot bottentrålning berör de yrkesfiskare som i dag bedriver bottentrålning i de områden som förbudet ska omfatta. Förbudet kommer även att gälla för nya skyddade områden. Det är inte osannolikt att andelen marina skyddade områden kommer att öka. Miljömålsberedningen har exempelvis nyligen föreslagit att minst 30 procent av Sveriges territorialvatten och ekonomiska zon ska vara skyddat genom formellt skydd eller andra effektiva områdebaserade bevarandeåtgärder till 2030. Eftersom det än så länge endast är ett förslag har utredningen valt att fokusera på konsekvenserna för det yrkesmässiga fiske med bottentrål som i dag bedrivs i det område som förbudet mot bottentrålning föreslås omfatta. Bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen bedrivs, enligt Havs- och vattenmyndighetens rapport, för närvarande i huvudsak i Kosterfjorden, Gullmarsfjorden, Balgö samt i Kalix yttre skärgård och Bergöfjärden i Bottenviken. Efter att rapporten lämnades har bottentrålningen i Balgö förbjudits, se 3 kap. 3 § Fiskeriverkets föreskrifter (FIFS 2004:36) om fiske i Skagerrak, Kattegatt och Östersjön och bilaga 5 till dessa föreskrifter. Nedan ges en översikt över de fisken som berörs och omfattningen av detta. Uppgifterna är hämtade huvudsakligen från Havs- och vattenmyndighetens rapport (s. 19–30). I vissa fall har uppgifter inhämtats särskilt från Havs- och vattenmyndigheten och från yrkesfiskets intresseorganisationer.

Landningsvärdet, dvs. värdet på försäljningen av fångsten i första handelsledet för hela den svenska havsfiskeflottan (1 020 fiske-

fartyg) uppgick enligt den officiella statistiken (JO 55 SM 2201) under 2021 till 767 miljoner kronor. Enligt uppgifter från Havs- och vattenmyndigheten baseras det värdet på uppgifter från dem som köper fisk i första handelsledet (s.k. avräkningsnotor). På grund av bl.a. att inte alla avräkningsnotor kommer in till myndigheten, att de kommer in för sent eller att det sker försäljning direkt till konsument som inte är skyldig att fylla i och skicka in avräkningsnotor speglar värdet som framgår av avräkningsnotorna inte det totala faktiska värdet av all fisk som landats av svenska fiskefartyg. Inom ramen för den datainsamling som görs på unionsnivå med stöd av Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/1004 av den 17 maj 2017 om upprättande av en unionsram för insamling, förvaltning och användning av data inom fiskerisektorn och till stöd för vetenskaplig rådgivning rörande den gemensamma fiskeripolitiken och om upphävande av rådets förordning (EG) nr 199/2008 samt delegerade beslut och genomförandebeslut till den förordningen redovisar myndigheten ett skattat värde utifrån statistiska modeller. Det skattade värdet för den totala fångst som landades av svenska fiskefartyg under 2021 uppgår till 1,2 miljarder kronor.

Den officiella statistiken innehåller inte någon uppgift om landningsvärdet för den fisk som fångats innanför trålgränsen. Havs- och vattenmyndigheten har dock beräknat att det värdet 2021 uppgick till omkring 193 miljoner kronor, att jämföras med nämnda 1,2 miljarder kronor för all fisk som landats av den svenska havsfiskeflottan. Enligt uppgifter från Havs- och vattenmyndigheten var det under år 2021 747 fiskefartyg som helt eller delvis fiskade innanför trålgränsen. Det utgjorde 73 procent av den svenska havsfiskeflottan. Antalet fartyg som bottentrålar i marina skyddade områden innanför trålgränsen i dag är betydligt färre och uppgår till 146. Den övervägande delen av detta fiske bedrivs i praktiken i fyra olika havsområden. I Västerhavet bedrivs bottentrålning huvudsakligen efter räka och kräfta i två områden som skyddas på olika rättsliga grunder: Koster-Väderöfjorden och Gullmarsfjorden. I Bottniska viken är bottentrålningen till största delen begränsad till siklöjefisket i de två skyddade områdena Kalix yttre skärgård och Bergöfjorden. I Egentliga Östersjön bedrivs ingen bottentrålning i de marina skyddade områdena innanför trålgränsen.

Tabell 6.1 nedan redovisar de skattade landningsvärdena och förädlingsvärdena för fisket innanför trålgränsen under år 2020. Skatt-

ningarna utgår från fartygens totala fiske och hur deras intäkt och kostnadsstruktur ser ut för allt fiske. Förädlingsvärdet är landningsvärdet minus operativa kostnader i form av bränslekostnader, fasta kostnader, reparations- och underhållskostnader samt övriga rörliga kostnader för den operativa verksamheten. För antal anställda och antal heltidsekvivalenter används en schablon för omsättning per anställd/heltidsekvivalent för att skatta fram antalet för det specifika fisket i respektive område. Observera att antalet anställda och antal heltidsekvivalenter avser hur många anställningar och heltidstjänster som det geografiska områdets fiske ger upphov till, det är nödvändigtvis inte specifikt det antalet som faktiskt arbetar på fartyget när det fiskar i det specifika området.

Tabell 6.1 Värdet av yrkesfisket i marina skyddade områden innanför trålgränsen

Fiske inom resp. område	Innanför trålgränsen	I Natura 2000	I övriga skyddade områden
Landningsvärde (kr)	192 961 596	33 371 401	12 146 187
Förädlingsvärde (kr)	109 005 336	16 330 265	6 025 /969
Antal anställda	264	68	19
Antal heltidsekvivalenter	125	31	11

Källa: Havs- och vattenmyndigheten, Statistiska centralbyrån.

Enligt uppgifter från Havs- och vattenmyndigheten finns det 61 fiskefartyg med fiskelicens som fiskar uteslutande i enskilt vatten. Det fisket omfattar en kvantitet på omkring 45 ton och ett värde på omkring 2,7 miljoner kronor. Detta fiske står således för en bråkdel av det totala svenska yrkesfisket i havet (0,3 promille [vikt] respektive 0,2 procent [värde]). Det finns inga uppgifter om hur många av dessa fartyg som kan komma att beröras av föreskrifter enligt utredningens förslag till 20 a § fiskelagen (SOU 2022:66) som syftar till att skydda Natura 2000-områden. En del av fisket som kan beröras av sådana kan förstås vara fiske som bedrivs utan fiskefartyg och som inte nödvändigtvis är yrkesmässigt. Det finns inte några uppgifter om värdet på det fisket. Detta behandlas utförligare nedan i avsnittet om fastighetsägare och nyttjanderättshavare.

Tabell 6.2 nedan som är hämtad från Havs- och vattenmyndighetens rapport åskådliggör närmare hur bottentrålningen i marina

skyddade områden innanför trålgränsen ser ut. I tabellen anges medeltråltimmar per skyddsområde och fiskerityp beräknat utifrån rapporterade VMS-timmar per år, under åren 2013–2017) filtrerat i trålfart. Siffrorna avser fartyg med en längd om minst tolv meter. VMS är en förkortning av Vessel Monitoring System, som är ett satellitbaserat övervakningssystem som myndigheterna använder för att kunna följa ett fiskefartygs rörelser och aktiviteter.

Tabell 6.2 Bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen

Område	Län	Typ av fiske	Antal tråltimmar/år
Kosterhavets nationalpark, inklusive Natura-2000 områdena Kosterfjorden/Väderöfjorden och Koster	Västra Götaland	Räktrålar Kräft- och fisk-trålar	7 640 h 461 h
Gullmars naturreservat inklusive Natura 2000-området Gullmarsfjorden	Västra Götaland	Räktrålar	229 h
Naturreservatet Vrångöskärgården inklusive Natura 2000-området Vrångöskärgården	Västra Götaland	Kräft- och fisk-trålar	2 h
Naturreservatet Pater Noster inklusive Natura 2000-området Pater Noster	Västra Götaland	Kräft- och fisk-trålar	1 h
Natura 2000-området Nidingen	Halland	Kräft- och fisk-trålar	3 h
Natura 2000-området Balgö (delvis innanför trålgränsen)	Halland	Kräft- och fisk-trålar	117 h
Falsterbohalvöns havsområde inklusive Falsterbo Foteviken	Skåne	Torsktrål	> 1 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Kalix yttre skärgård	Norrbottnen	Siklöjetrål	20 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Bergöfjärden	Norrbottnen	Siklöjetrål Sillbottentrål	26 h 1 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Vargödraget	Norrbottnen	Siklöjetrål	4 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Båtöfjärden	Norrbottnen	Siklöjetrål	5 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Rödkallen SörÅspen	Norrbottnen	Siklöjetrål	2 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Bådan	Norrbottnen	Siklöjetrål	2 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Vargön	Norrbottnen	Siklöjetrål	2 h
Naturreservatet och Natura 2000-området Björn	Norrbottnen	Siklöjetrål	> 1 h

Område	Län	Typ av fiske	Antal tråltimmar/år
Naturresevatet och Natura 2000-området Kluntarna	Norrbottnen	Siklöjetrål	> 1 h
Naturresevatet och Natura 2000-området Holsteröarna	Norrbottnen	Siklöjetrål	> 1 h
Natura 2000-området Sydostbrottnen (del av naturresevatet Örefjärden Snöanskårgården)	Västerbottnen	Sillbottentrål	> 1 h

Källa: Havs- och vattenmyndigheten.

Som ovan konstaterats är det alltså huvudsakligen räk- och kräftfisket i Koster-Väderöfjorden och Gullmarsfjorden samt siklöjefisket i Kalix yttre skärgård och Bergöfjorden som berörs av ett generellt förbud mot bottentrålning. Nedan redogörs kort för hur detta fiske ser ut.

Räkfisket sker både innanför och utanför trålgränsen. För sex fartyg står fisket i det skyddade området Koster-Väderöfjorden för det huvudsakliga landningsvärdet, dvs. värdet från försäljningen av fångsten i första handelsledet. För tolv av de fartyg som fiskar både innanför och utanför trålgränsen kommer majoriteten av landningsvärdet från fiske utanför trålgränsen; för 11 fartyg kommer landningsvärdet från fiske utanför och innanför trålgränsen i ungefär lika utsträckning. De fartyg som bedriver största delen av sitt fiske i Koster-Väderöfjorden omsätter tillsammans cirka tolv miljoner kronor varav nio miljoner kronor kommer från landningar av räka. Fiske efter räka i Koster-Väderöfjorden sysselsätter tolv arbetande, vilket motsvarar cirka åtta heltidstjänster. Förädlingsvärdet per heltidsanställd ligger på cirka 773 000 kronor vilket indikerar att fisket är väldigt lönsamt. Fartygen som mestadels fiskar räka i Koster-Väderöfjorden står för omkring tolv procent av omsättningen i svenskt räkfiske.

Fisket i Gullmarsfjorden som utgörs av fyra fartyg har de senaste tre åren omsatt cirka två miljoner kronor årligen.

Kräftfisket sker både innanför och utanför trålgränsen. För 18 av totalt 70 fiskefartyg kommer huvuddelen av landningsvärdet från fångster innanför trålgränsen. Därutöver finns det 17 fartyg som fiskar mycket kräfta både innanför och utanför trålgränsen. De 18 fartyg som har majoriteten av sitt fiske innanför trålgränsen omsätter 22,6 miljoner kronor där 18,1 miljoner kronor kommer från landningar av kräfta. Dessa fartyg fiskar således kräfta i stor utsträckning och är eko-

nomiskt beroende av kräftfisket. Dessa fartyg förädlar cirka 11,5 miljoner kronor och anställer 24 personer, vilket motsvarar 18 heltidstjänster. Fartygen som mestadels fiskar kräfta innanför trålgränsen står för cirka 19 procent av omsättningen i svenskt kräftfiske.

Det har meddelats 35 tillstånd för bottentrålning efter siklöja i Bottniska viken. Värdet av dessa fångster uppgår till cirka 63 miljoner kronor. Fisket förädlar en stor andel av omsättningen, cirka 75 procent. Detta motsvarar ett förädlingsvärde på 45 miljoner kronor. Fisket sysselsätter omkring 39 personer vilket motsvarar 11 heltidstjänster. Förädlingsvärdet per heltidstjänst är högt och ligger över 4 miljoner kronor. Detta fiske är det mest lönsamma fisket i Sverige.

Eftersom de flesta berörda fiskefartyg på grund av sin storlek, motorstyrka och redskap samt små kvoter inte är anpassade för ett fiske längre ut till havs kan det fiske som bedrivs med trål som släpas i botten i dag många gånger inte ske någon annanstans eller med andra redskap. Ett genomförande av det föreslagna förbudet mot bottentrålning utan hänsyn till eventuella undantag innebär således att många av de 146 fiskefartyg som bedriver bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen inte kan bedriva sitt fiske någon annanstans och därför kan behöva upphöra med sitt fiske. Detta skulle således påverka konkurrensförhållandena mellan bottentrålade fiskefartyg som berörs av förbudet och bottentrålade fiskefartyg som inte berörs av förbudet. Huruvida det skulle påverka konkurrensförhållandena mellan svenska fiskefartyg och andra medlemsstaters fiskefartyg är svårt att bedöma utan att veta hur de nationella fiskereglerna ser ut i andra medlemsstater för jämförbart fiske.

Om Havs- och vattenmyndigheten vid tillämpning av den föreslagna rätten att föreskriva om undantag från förbudet på samma sätt som hittills kommer anse att bottentrålning kan bedrivas i marina skyddade områden utan att hota bevarandevärdena där får det förmodas att bottentrålningen kommer att kunna fortsätta i samma omfattning som i dag. Det praktiska utfallet av förbudet beror därför i hög grad på vilka undantag som myndigheten kommer att medge.

Utredningens förslag omfattar inte några informationsskyldigheter för berörda fiskeföretag som kan innebära ökade administrativa kostnader.

Eftersom praktiskt taget alla svenska fiskeföretag som berörs av utredningens förslag i jämförelse med företag i andra branscher är

mycket små krävs det inte någon särskild hänsyn till små företag vid reglernas utformning.

Konsekvenser för fastighetsägare och nyttjanderättshavare

Den föreslagna rätten till ersättning vid rådighetsinskränkningar berör fastighetsägare som själva bedriver fiske eller andra som har tillstånd att fiska i enskilt vatten som hör till fastigheten. När rätten till fiske i enskilt vatten till följd av föreskrifter enligt utredningens förslag till 20 a § fiskelagen inskränks på ett sådant sätt att fisket avsevärt försvåras ska fastighetsägaren eller nyttjanderättshavaren ha rätt till ersättning. Det är mycket svårt att på förhand säga under vilka omständigheter som sådana inskränkningar kommer att krävas för att skydda Natura 2000-områden i havet.

Vidare är det svårt att teckna någon enhetlig bild av de enskilda fiskerättshavarna. Som konstaterats ovan finns det i dag 61 fiskelicenser som är begränsade till fiske i enskilt vatten. Visst fiske som bedrivs i enskilt vatten utan fiskefartyg och som därför inte kräver fiskelicens enligt 29 a § första stycket fiskelagen kan ändå vara yrkesmässigt, t.ex. ostronfisket. Eftersom sådant fiske bedrivs utan stöd av fiskelicens finns det inga samlade uppgifter om dess omfattning. En del enskilda fiskerättshavare har visserligen skaffat s.k. personlig fiskelicens, som får beviljas för yrkesmässigt fiske som inte kräver fiskelicens, jfr 29 a § andra stycket. Genom att uppvisa en personlig fiskelicens kan de vid en eventuell kontroll visa att de inte träffas av förbudet i unionsrätten för fritidsfiskare att saluföra sin fångst (artikel 55.2 i rådets förordning (EG) nr 1224/2009 av den 20 november 2009 om införande av ett kontrollsystem i gemenskapen för att säkerställa att bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken efterlevs, om ändring av förordningarna (EG) nr 847/96, (EG) nr 2371/2002, (EG) nr 811/2004, (EG) nr 768/2005, (EG) nr 2115/2005, (EG) nr 2166/2005, (EG) nr 388/2006, (EG) nr 509/2007, (EG) nr 676/2007, (EG) nr 1098/2007, (EG) nr 1300/2008, (EG) nr 1342/2008 och upphävande av förordningarna (EEG) nr 2847/93, (EG) nr 1627/94 och (EG) nr 1966/2006. Andra fiskerättshavare som inte har skaffat personlig fiskelicens kan undkomma saluföringsförbudet genom att på annat sätt visa att deras fiske är yrkesmässigt. Därtill finns det innehavare av enskild fiskerätt vars fiske inte är yrkesmässigt men som

ändå kan komma att beröras av inskränkningar enligt utredningens förslag till 20 a § fiskelagen (SOU 2022:66).

Som tidigare redovisats ska ersättningen enligt 31 kap. miljöbalken beräknas enligt bestämmelserna i expropriationslagen, vilket betyder att ersättning ska betalas med ett belopp som motsvarar minskningen av fastighetens marknadsvärde samt ett schablontillägg om 25 procent på det beloppet. Det innebär att ersättningen ska motsvara minskningen av fastighetens marknadsvärde som orsakats av inskränkningen. Vid en värdering av fastigheten som kan aktualiseras vid tillämpningen av den föreslagna utvidgningen av rätten till ersättning enligt 31 kap. 4 § miljöbalken bör det, enligt utredningens uppfattning, sannolikt få stor betydelse om den enskilda fiskerätten är mera omfattande än allmänhetens rätt till fiske och om den enskilda fiskerätten har utnyttjats i ett yrkesmässigt fiske eller för fritidsfiske. Det bör i sammanhanget nämnas att förlusten av exklusivitet redan har ersatts i samband med frifiskereformen (se avsnitt 4.2.5). Det är enligt utredningens mening emellertid svårt att spekulera kring vilka ersättningsbelopp som kan komma i fråga. Som konstaterats ovan är det totala värdet på fisket med fiskelicens i enskilt vatten mycket blygsamt och uppgår endast till omkring 45 ton och ett värde på omkring 2,7 miljoner kronor. Som tidigare nämnts finns det inte heller några uppgifter om värdet på det yrkesmässiga fisket i enskilt vatten som bedrivs utan stöd av fiskelicens.

6.2.3 Konsekvenser för det allmänna

Konsekvenser för berörda myndigheter

Införandet av ett förbud mot bottentrålning i fiskeförordningen innebär att Havs- och vattenmyndigheten måste se över och göra lämpliga anpassningar av sina egna föreskrifter. Myndigheten kommer också att behöva ta ställning till vilka områden som ska vara undantagna från förbudet. Den bedömningen kommer myndigheten att behöva göra i samråd med den myndighet som ansvarar för områdesskyddet i det område som undantaget avser. En sådan översyn som kräver samråd med andra myndigheter och med berörda yrkesfiskare kan förväntas komma att ta tid. Förslagen om förbud mot bottentrålning och bemyndigande att meddela föreskrifter om undantag från förbudet bedöms inte medföra något merarbete för länssty-

relserna i förhållande till hur länsstyrelserna arbetar i dag med områdesskydd och i samarbetet med Havs- och vattenmyndigheten.

Förslaget att införa en rätt till ersättning vid rådighetsinskränkningar medför att ökade kostnader kan uppstå för det allmänna. Utgifterna belastar enligt vad utredningen kunnat konstatera Naturvårdsverkets anslag 1:14 (se Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende Naturvårdsverket). Utredningen bedömer att det kommer att handla om så få fall och så begränsade belopp att dessa kan hanteras inom befintliga ramar. För länsstyrelserna, Kammarkollegiet och Mark- och miljödomstolarna som alla har olika roller i hanteringen av ersättning enligt 31 kap. miljöbalken kommer förslaget möjligen att innebära en ökad arbetsbörda. Eftersom det bedöms röra sig om enstaka fall anser utredningen att även dessa uppgifter tills vidare kan hanteras inom befintliga ramar.

Konsekvenser för miljön

Ett generellt förbud mot bottentrålning är enligt utredningens mening ett effektivt sätt att säkerställa att känsliga områden blir helt fredade från skadliga effekter från bottentrålning. Systematiken att förbjuda all bottentrålning och endast tillåta det fiske som inte hotar bevarandevärdena i de marina skyddade områdena anses av flera remissinstanser som har yttrat sig över Havs- och vattenmyndighetens förslag till förbud mot bottentrålning stämma väl överens med principen om att förorenaren ska betala samt försiktighetsprincipen. Eftersom det redan finns ett förbud mot trålfiske i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter från vilket vissa undantag för bottentrålning gjorts och med hänsyn till att Havs- och vattenmyndigheten redan i dag arbetar aktivt med de fiskeregleringar som anses nödvändiga i marina skyddade områden framstår konsekvenserna för miljön av att införa ett förbud med möjlighet till undantag i en regeringsförordning som positiva, men begränsade. Oavsett om regeringen väljer att behålla nuvarande reglering eller går vidare med det nu aktuella förslaget bedömer utredningen att regleringens effekter på miljön hänger ihop med om fisket regleras så att känsliga miljöer och arter skyddas i de fall när det är motiverat.

Samhällsekonomiska konsekvenser

Samhällsekonomi handlar om hur val görs mellan olika alternativ så att resurser används där de gör mest nytta för samhället. I lagstiftningsarbetet blir detta tydligt. Det går ut på att utifrån ett identifierat problem utarbeta en lämplig lösning på problemet. Normalt handlar det om att säkerställa att en regel faktiskt behövs för att lösa ett problem, dvs. att syftet med regeln inte ska kunna uppnås på annat sätt. Regeln ska vara handlingsdirigerande och styra mot ett önskat resultat och den måste komplettera och samspela med andra regler som påverkar en aktörs beteende på ett område. Vid bedömningen av om regeln är samhällsekonomiskt effektiv måste man förstås avgöra om regeln också styr mot oönskade resultat som ger upphov till andra samhällskostnader.

Det nu aktuella förslaget till förbud mot bottentrålning har, som utredningen påpekat tidigare, inte föregåtts av en tydlig problemanalys som visar att förbudet är nödvändigt för att lösa ett identifierat problem. Om den bottentrålning som i dag är tillåten i fortsättningen inte kommer att tillåtas uppnås syftet att minska dess skadliga effekter på känsliga områden men följderna kan bli att det kustnära fisket i stora områden helt eller delvis kan komma att upphöra.

Det har ibland hävdats att värdet av det svenska yrkesfisket är försumbart. Det samhällsekonomiska värdet omfattar dock inte enbart företagsekonomiska aspekter utan även andra värden som yrkesfisket bidrar med, såsom levande kustsamhällen, turism och attraktiva boendemiljöer (se AgriFood Economics Centres rapport "Värden i svenskt yrkesfiske", rapport 2019:1, av Staffan Waldo och Ida Lovén). Det finns förstås fisken som både är lönsamma och värdeskapande på andra sätt. I sammanhanget bör nämnas räk- och kräftfisket i Kosterfjorden och Gullmarsfjorden och det begränsade, men mycket värdefulla fisket efter siklöja, som är avgörande för produktionen av den ursprungsmärkta Kalixlöjromen. Försämrade förutsättningar som ett generellt bottentrålningförbud innebär – utan hänsyn tagen till eventuella undantag – gör det svårare att leva på fiske i kust- och skärgårdssamhällen. Det gör det också svårt att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Hav i balans samt levande kust och skärgård. Yrkesfisket bidrar till att bevara kulturmiljöer såsom hamnens utseende och yrkesfiskarnas unika kunskaper som präglar kustsamhällen och fiskebyar, vilket är en positiv extern effekt av fisket.

Förlusten av ett svenskt kustnära fiske kan således påverka kustsamhällets identitet, något som i sin tur får följd effekter för besöksnäringen. Andra effekter av att yrkesfiskarna blir färre är att fisket koncentreras till några få aktörer med större fartyg.

7 Författningskommentar

7.1 Förslaget till lag om ändring i miljöbalken

31 kap.

4 §

Ändringen innebär att en fastighetsägare eller den som enligt 31 kap. 3 § miljöbalken har särskild rätt till fastighet har rätt till ersättning på grund av beslut som innebär att mark tas i anspråk eller att pågående markanvändning inom berörd del av en fastighet avsevärt försvåras, om beslutet gäller föreskrifter enligt 20 a § fiskelagen. Med detta avses föreskrifter för fisket som görs i syfte att skydda Natura 2000-områden i havet och som medför sådana inskränkningar av rätten till fiske i enskilt vatten att fisket avsevärt försvåras.

Bestämmelsen behandlas i avsnitten 5.6 och 5.7.

7.2 Förslaget till lag om ändring i fiskelagen (1993:787)

3 a §

I paragrafen som är *ny* införs det en upplysning om att det i 31 kap. 4 § miljöbalken finns en bestämmelse om att en fastighetsägare under vissa förutsättningar har rätt till ersättning på grund av beslut om föreskrifter enligt 20 a §.

Bestämmelsen behandlas i avsnitt 5.7.

20 b §

Paragrafen är *ny*. Enligt 20 § första stycket andra meningen får föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen inte vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras. I *första stycket* anges att den begränsningen inte gäller föreskrifter om förbud mot bottenrålning i nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden.

I *andra stycket* anges att föreskrifter enligt första stycket får meddelas endast för fiske i de delar av Sveriges sjöterritorium i havet inom vilka inga andra av Europeiska unionens medlemsstaters fiskefartyg har rätt att fiska. Området motsvaras i praktiken av området innanför trålgränsen.

Bestämmelsen behandlas i avsnitt 5.2.

Kommittédirektiv 2022:22

Reglering av fisket för att skydda marina skyddade områden

Beslut vid regeringssammanträde den 24 mars 2022

Sammanfattning

En särskild utredare ska göra en översyn av lagstiftningen i syfte att reglera fisket för att stärka skyddet för marina skyddade områden.

Utredaren ska bl.a.

- föreslå de författningsändringar som krävs för att säkerställa att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet) tillämpas fullt ut på fiske i enlighet med Sveriges EU-rättsliga åtaganden,
- överväga och föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen, med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen, kan utformas inom ramen för det befintliga bemyndigandet i 20 § fiskelagen (1993:787) eller med stöd av ett ändrat bemyndigande eller genom andra författningsändringar, och
- analysera om förslagen innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska beviljas ersättning och lämna förslag till i vilken ordning det i så fall ska ske.

Ett delbetänkande ska lämnas senast den 28 oktober 2022 i den del som avser uppdraget att föreslå författningsändringar som krävs för att

säkerställa att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet tillämpas fullt ut på fiske. De delar som avser uppdraget att föreslå regler om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen och uppdraget om eventuella regler om ersättning till enskilda som berörs av de inskränkningar i fisket som förslagen kan medföra ska redovisas senast den 15 maj 2023.

Uppdraget att föreslå regler som säkerställer att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet tillämpas fullt ut i fråga om fiske

Artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet kräver åtgärder för att skydda Natura 2000-nätverket

Enligt art- och habitatdirektivet ska ett sammanhängande europeiskt ekologiskt nät av särskilda bevarandeområden inrättas under beteckningen Natura 2000. Detta nät ska bestå av områden med de livsmiljötyper som anges i bilaga 1 och habitat för de arter som anges i bilaga 2 till direktivet. Natura 2000-nätverket ska göra det möjligt att bibehålla eller i förekommande fall återställa en gynnsam bevarandestatus hos de berörda livsmiljötyperna och arterna i deras naturliga utbredningsområde.

Enligt artikel 6.2 i direktivet ska medlemsstaterna i de särskilda bevarandeområdena vidta lämpliga åtgärder för att förhindra försämring av livsmiljöerna och habitaterna för arterna samt störningar av de arter för vilka områdena har utsetts, om sådana störningar kan ha betydande konsekvenser för målen med direktivet. I propositionen Skyddet för vissa djur- och växtarter och deras livsmiljöer (prop. 2000/01:111) påpekas att artikel 6.2 har blivit olyckligt översatt i den svenska versionen av direktivet eftersom bestämmelsen kan tolkas som att åtgärder inte behöver vidtas utanför områdena. Den engelska versionen lyder ”Member States shall take appropriate steps to avoid, in the special areas of conservation, the deterioration...”. Den engelska texten gör det tydligare att det är försämringar i de särskilda bevarandeområdena som ska undvikas. Med hänsyn till direktivets mål är också den texten mer ändamålsenlig. Det kan nämligen inte ha varit meningen att händelser utanför områdena skulle få äventyra syftet med skyddet. (Se prop. s. 40.)

Av artikel 6.3 i direktivet framgår att planer eller projekt som inte direkt hänger samman med eller är nödvändiga för skötseln och förvaltningen av ett område, men som enskilt eller i kombination med andra planer eller projekt kan påverka området på ett betydande sätt, ska bedömas på lämpligt sätt med avseende på konsekvenserna för målsättningen vad gäller bevarandet av området. Med ledning av slutsatserna från bedömningen av konsekvenserna för området och om inte annat följer av undantagsregeln i artikel 6.4, ska de behöriga nationella myndigheterna godkänna planen eller projektet först efter att ha försäkrat sig om att det berörda området inte kommer att ta skada och, om detta är lämpligt, efter att ha hört allmänhetens åsikt.

Som framgår av artikel 4.5 i direktivet ska bestämmelserna i artikel 6.2–6.4 tillämpas redan från det att ett område förtecknas som ett område av gemenskapsintresse.

Natura 2000-nätverket ska enligt artikel 3.1 andra stycket i art- och habitatdirektivet även omfatta de särskilda skyddsområden som medlemsstaterna har utsett i enlighet med Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet). Av artikel 7 i art- och habitatdirektivet framgår att bestämmelserna i artikel 6.2–6.4 i det direktivet även gäller sådana särskilda skyddsområden som klassificerats i enlighet med artikel 4.1 eller 4.2 i fågeldirektivet.

Genomförandet av artikel 6.2 och 6.3 i svensk rätt

Bestämmelserna i miljöbalken om Natura 2000-områden fick i huvudsak sin utformning de har i dag genom lagen (2001:437) om ändring i miljöbalken. I förarbetena till den lagen anges att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet genomförs genom 7 kap. 28 a och 28 b §§ miljöbalken (prop. 2000/01:111 s. 69). I 7 kap. 28 a § finns bestämmelser om tillståndsplikt för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område. Förutsättningarna för att tillstånd ska beviljas anges i 7 kap. 28 b § miljöbalken. Bestämmelserna om tillståndsplikt gäller enligt övergångsbestämmelserna till lagen (2001:437) om ändring i miljöbalken inte för verksamheter som påbörjats före den 1 juli 2001.

I de ovan nämnda förarbetena anges att det utöver verksamhetsutövarens tillståndsplikt är nödvändigt att också tillsynsmyndigheterna

har ett ansvar att bevaka att direktivens krav uppfylls. Vidare anges att det uttryckligen bör slås fast att myndigheterna måste verka aktivt för att eventuella brister åtgärdas.

Regeringen avsåg därför att genom förordning förtydliga tillsynsansvaret och föreskriva att tillsynsmyndigheterna ska förvissa sig om att direktivens krav är uppfyllda (prop. 2000/01:111 s. 43 och 50). Krav på myndigheter att vidta nödvändiga och lämpliga åtgärder med hänsyn till områdets skyddsintresse och att, vid beslutsfattande som kan påverka miljön i ett område, bevaka att gynnsam bevarandestatus upprätthålls för de livsmiljöer och arter som behöver skyddas i området finns nu i 16 och 19 §§ förordningen (1998:1252) om områdeskydd enligt miljöbalken m.m.

Av EU-domstolens praxis följer att EU:s medlemsstater är skyldiga att genomföra art- och habitatdirektivet även inom sina exklusiva ekonomiska zoner i den utsträckning medlemsstaterna har jurisdiktion (Europeiska kommissionen mot Förenade konungariket Storbritannien och Nordirland, dom i mål C-6/04, EU:C:2005:626, punkt 117–119). Av 7 kap. 32 § miljöbalken framgår att bestämmelser i miljöbalken om Natura 2000-områden, såsom bestämmelserna om tillståndsförfarandet i 7 kap. 28 a och 28 b §§, ska tillämpas även i Sveriges ekonomiska zon. Denna bestämmelse medför dock inte att bestämmelser om Natura 2000-områden som har meddelats med stöd av balken, såsom bestämmelserna i förordningen om områdesskydd enligt miljöbalken m.m., är tillämpliga i Sveriges ekonomiska zon.

Det behöver utredas hur genomförandet av artikel 6.2 och 6.3 kan förbättras

Europeiska kommissionen har i en formell underrättelse bl.a. gjort gällande att Sverige har underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 6.2 i art- och habitatdirektivet genom att inte på ett korrekt sätt införliva artikeln (överträdelsennummer 2020/4037, KOM:s ref. C(2020) 4393 final). I sitt svar på underrättelsen konstaterar regeringen att tillståndskravet i 7 kap. 28 a § miljöbalken inte har kommit att tillämpas i fråga om fiske och att det förefaller som att de övriga svenska bestämmelser som införlivar artikel 6.2 inte kommit att tillämpas på fiske fullt ut. I svaret förklarar regeringen att den omedelbart avser att påbörja ett arbete för att förbättra genomförande av artikel 6.2 i syfte att säkerställa att kraven i artikeln tillämpas, dels i

fråga om fiske, varvid hänsyn ska tas till det pågående arbetet med att införa bevarandeåtgärder enligt artikel 11 i Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1380/2013 av den 11 december 2013 om den gemensamma fiskeripolitiken, om ändring av rådets förordningar (EG) nr 1954/2003 och (EG) nr 1224/2009 och om upphävande av rådets förordningar (EG) nr 2371/2002 och (EG) nr 639/2004 och rådets beslut 2004/585/EG (grundförordningen för fiske), dels för verksamheter och åtgärder i Sveriges ekonomiska zon. Regeringen anger vidare att förslag till förbättrat införlivande av artikel 6.2 bedöms kunna redovisas till kommissionen före utgången av 2021 (N2020/01882). Regeringen har senare i ett kompletterande svar daterat den 22 december 2021 angett att den numera bedömer att ett förslag angående detta kommer att kunna redovisas först i oktober 2022.

Eftersom de befintliga svenska bestämmelserna som genomför artikel 6.2 i art- och habitatdirektivet även genomför artikel 6.3 i direktivet behöver införlivandet av de båda artiklarna ses över samlat. Inom ramen för denna översyn behöver det göras en analys av de rättsliga förutsättningarna för att tillämpa de svenska bestämmelserna på ett sådant sätt att kraven i artiklarna uppfylls i fråga om fiske såväl inom svenskt territorium som i svenskekonomisk zon. Hur de svenska bestämmelserna i praktiken har kommit att tillämpas i förhållande till fiske beskrivs delvis i Havs- och vattenmyndighetens redovisning av regeringsuppdrag om Natura 2000 (M2020/02114), men behöver belysas ytterligare. Med utgångspunkt i denna kartläggning finns det ett behov av att utreda vilka författningsändringar som behövs för att säkerställa ett förbättrat genomförande av kraven i artikel 6.2 och 6.3 som medför att dessa krav tillämpas fullt ut i fråga om fiske såväl inom svenskt territorium som i svensk ekonomisk zon. I detta ligger ett behov av att överväga och ta ställning till om sådana författningsändringar bör göras i och med stöd av miljöbalken eller fiskelagen och om kraven i artikel 6.2 och 6.3 i direktivet i fråga om fiske bör genomföras genom ett individuellt tillståndsförfarande eller genom generellt tillämpliga fiskeregleringar. Det behöver också övervägas om det är lämpligt att utforma eventuella ändringar i bemyndigandet i 20 § fiskelagen som motiveras av det andra deluppdraget så att bemyndigandet även kan användas för att meddela föreskrifter som införlivar artikel 6.2 och 6.3 i direktivet i fråga om fiske. För- och nackdelar med de övervägda alternativen behöver redovisas.

EU har exklusiv befogenhet när det gäller bevarandet av havets biologiska resurser inom ramen för den gemensamma fiskeripolitiken (artikel 3.1.d i Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt). Medlemsstaterna har genom artikel 11.1 i grundförordningen för fiske getts befogenhet att, under vissa förutsättningar, anta bevarandeåtgärder som inte berör andra medlemsstaters fiskefartyg som ska tillämpas på vatten som ligger under deras överhöghet eller jurisdiktion och som är nödvändiga för att de ska kunna följa vissa skyldigheter enligt unionens miljölagstiftning, däribland artikel 6 i art- och habitatdirektivet. EU-domstolens dom i mål *Deutscher Naturschutzring*, C-683/16, EU:C:2018:433, punkt 56 bekräftar att artikel 11.1 i grundförordningen för fiske ska tolkas så att en medlemsstat inte får anta vissa åtgärder som är nödvändiga för att följa skyldigheter enligt artikel 6 i art- och habitatdirektivet, då åtgärderna berör fiskefartyg som för andra medlemsstaters flagg. Det pågår ett arbete med att införa bevarandeåtgärder i svenska marina skyddade områden i enlighet med artikel 11 i grundförordningen för fiske, vilket beskrivs i Havs- och vattenmyndighetens redovisningar av uppdrag om bevarandeåtgärder vad avser fiske i marina skyddade områden (M2017/02522) samt Natura 2000 (M2020/02114). Det nationella utrymmet att reglera fisket behöver sammanfattningsvis beaktas när förslag till författningsändringar tas fram.

Utredaren ska därför

- analysera förutsättningarna att tillämpa befintliga bestämmelser som genomför artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet i nationell rätt på fiske,
- analysera och kartlägga om och i så fall hur kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet och nuvarande bestämmelser i nationell rätt hittills har tillämpats i förhållande till fiske,
- föreslå de författningsändringar som krävs för att säkerställa att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet tillämpas fullt ut på fiske, med hänsyn till det pågående arbetet med att införa bevarandeåtgärder enligt artikel 11 i grundförordningen,
- föreslå eventuella övriga åtgärder som bedöms nödvändiga, och
- analysera hur de föreslagna ändringarna påverkar fiskelagstiftningen i övrigt.

Vid utformningen av förslagen ska utredaren sträva efter att i största möjliga mån bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen.

Uppdraget att föreslå regler om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen

Havs- och vattenmyndigheten har tagit fram ett förslag till reglering men pekar på att 20 § fiskelagen behöver utredas

Den 23 januari 2020 beslutade regeringen att ge Havs- och vattenmyndigheten i uppdrag att utreda och föreslå ändringar i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen (fiskeförordningen) för att genomföra ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen. Uppdraget omfattade också att utreda och föreslå hur möjlighet till begränsade undantag kan ges i förvaltningsplanen.

Havs- och vattenmyndigheten redovisade uppdraget till regeringen den 1 september 2020. I redovisningen lämnas förslag till ändringar i fiskeförordningen som innebär att det införs ett generellt förbud mot fiske med trålredskap som släpas i botten i marina skyddade områden innanför trålgränsen. Enligt förslaget ska Havs- och vattenmyndigheten få meddela föreskrifter om undantag från förbudet om länsstyrelsen eller kommunen begär det. Föreskrifter som innebär att ett sådant undantag beviljas ska endast få meddelas om det framgår av en skötselplan, en bevarandeplan eller motsvarande dokument att undantaget inte påverkar att syftet med skyddet uppnås. Det föreslås även att Havs- och vattenmyndigheten i det enskilda fallet ska få besluta om undantag från förbudet om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det (dispens). I redovisningen gör Havs- och vattenmyndigheten bedömningen att det finns anledning att utreda förutsättningarna att ta bort begränsningen ”avsevärt försvårande” i 20 § fiskelagen för att bestämmelsen ska kunna tillämpas som bemyndigande till det föreslagna förbudet i fiskeförordningen.

Havs- och vattenmyndigheten redovisar i regeringsuppdraget även de förutsättningar som finns inom ramen för EU:s gemensamma fiskeripolitik för att kunna införa ett generellt stopp mot bottentrålning i övriga svenska skyddade områden utanför trålgränsen och med tillämpning även på utländska fiskefartyg. Redovisningen innehåller en genomgång av bestämmelser i den gemensamma fiskeripolitiken

där det finns möjlighet att förbättra bevarandestatusen för de marina ekosystemen, liksom en genomgång av det arbetsdokument som EU-kommissionen utarbetat för fiskereglering i marina skyddade områden, samt myndighetens erfarenheter från arbete med dessa frågor. Myndighetens bedömning är att det mest lämpliga är att använda sig av ett förfarande enligt artiklarna 11 och 18 i grundförordningen för fiske. Myndigheten beskriver att det finns ett krav att kunna påvisa att bevarandeåtgärderna är nödvändiga för att följa unionens miljölagstiftning.

Möjligheterna att med stöd av fiskelagen meddela föreskrifter om naturvårdshänsyn är begränsade

För att införa bestämmelser om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen i fiskeförordningen krävs stöd i fiskelagen. I 20 § fiskelagen finns ett bemyndigande att meddela föreskrifter om naturvårdshänsyn. I bestämmelsen anges att regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om vilken hänsyn som ska tas till naturvårdens intressen vid fiske. Föreskrifterna får dock inte vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras.

Av förarbetena till bemyndigandet i 20 § fiskelagen framgår att avsikten med bestämmelsen är att inom ramen för fiskelagstiftningen skapa möjligheter att skydda känslig natur. Vid vissa typer av fiske, exempelvis vid bomtrålning, finns risk för att känsliga vattenområden skadas i sådana avseenden som inte direkt har med fiskevärden att göra. För att kunna skydda känsliga och för reproduktionen betydelsefulla och intressanta områden är det av värde att kunna meddela föreskrifter som hindrar fortsatt förstörelse av vattnen (propositionen Om fiskelag, m.m., prop. 1992/93:232, s. 45 och 68). När det gäller den begränsning av bemyndigandet som följer av att föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras anges att ett bemyndigande för föreskrifter om naturvårdshänsyn inte är avsett att utnyttjas i vidare mån än att ett rationellt fiske, om än i anpassad form, kan utövas i normal omfattning på platsen (samma prop. s. 45).

Det har vid ett par tillfällen föreslagits att begränsningen i 20 § fiskelagen, att föreskrifter om hänsyn till naturvårdens intressen inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras, bör tas bort (se Fiskeriverkets skrivelse till regeringen den 2 maj 2002 [dnr 103-995-02]

och Fiskelagsutredningens betänkande Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag [SOU 2010:42]). Ett förslag till ändring av 20 § fiskelagen har därefter även lagts fram i Miljömålsberedningens delbetänkande Havet och Människan (SOU 2020:83).

Det behöver utredas hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen kan genomföras

Havs- och vattenmyndigheten har i den ovan nämnda redovisningen ansett att det förslag till ändringar i fiskeförordningen som myndigheten har lämnat skulle kunna innebära att fisket avsevärt försvåras och att det därför bör utredas om begränsningen i bemyndigandet bör tas bort. Havs- och vattenmyndighetens redovisning har remitterats. Med utgångspunkt i det förslag till ändringar i fiskeförordningen som Havs- och vattenmyndigheten har lämnat och remissinstansernas synpunkter på förslaget behöver det göras en ny analys av hur ett förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen, med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen, kan genomföras. Inom ramen för denna analys behöver det utredas om ett sådant förbud kan genomföras med stöd av det befintliga bemyndigandet i 20 § fiskelagen eller om bemyndigandet behöver ändras för att ett sådant förbud ska kunna införas. Det behöver därtill utredas om det finns andra författningsändringar som är lämpligare än en ändring i 20 § fiskelagen. Vid bedömningen bör hänsyn tas till intresset av att i möjligaste mån bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen.

Utredaren ska därför

- analysera och bedöma om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen, med möjlighet till begränsade undantag i förvaltningsplanen, kan genomföras med stöd av bemyndigandet i 20 § fiskelagen eller om det behövs ändringar i lagen för att genomföra ett sådant förbud,
- föreslå hur ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen kan utformas inom ramen för det befintliga bemyndigandet eller med stöd av ett ändrat bemyndigande eller andra författningsändringar,

- analysera hur de föreslagna ändringarna påverkar fiskelagstiftningen i övrigt, och
- lämna förslag till nödvändiga författningsändringar.

Vid utformningen av förslagen ska utredaren sträva efter att i största möjliga mån bevara den systematik som finns i fiskelagstiftningen.

Uppdraget att utreda om ersättning ska beviljas för enskilda som berörs av de inskränkningar i fisket som förslagen kan medföra

De författningsändringar som föreslås inom ramen för de deluppdrag som beskrivs ovan kommer att medföra eller kunna medföra inskränkningar i fisket. Det behöver därför analyseras om enskilda som berörs av dessa inskränkningar ska beviljas någon ersättning för detta. Om ersättning ska beviljas behöver det också utredas på vilka grunder ersättning ska lämnas, hur ersättning ska beräknas och hur frågor om ersättning ska prövas. En analys och bedömning behöver också göras av frågan om EU:s statsstödsregler hindrar eller begränsar möjligheterna att lämna ersättning.

Utredaren ska därför

- analysera om förslagen innebär eller möjliggör sådana inskränkningar i fisket som medför att enskilda ska tillerkännas ersättning och lämna förslag till i vilken ordning det i så fall ska ske, och
- lämna förslag till nödvändiga författningsändringar.

Konsekvensbeskrivningar

En bedömning av förslagets konsekvenser för miljön och fiskerinäringen ska göras.

Vid framtagandet av konsekvensbeskrivningen ska utredaren beskriva och, när det är möjligt, kvantifiera de samhällsekonomiska effekterna av förslagen. Viktiga ställningstaganden som gjorts vid utformningen av förslagen ska beskrivas. Vidare ska alternativa lösningar som övervägts beskrivas och skälen till att de har valts bort redovisas.

Utredaren ska ta ställning till hur de föreslagna åtgärderna på bästa sätt ska kunna utvärderas och hur utvärdering kan gynnas exempel-

vis genom stegvis införande. Vid behov ska utredaren lämna sådana förslag. Det gäller särskilt vid förslag av större åtgärder.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Under uppdraget ska utredaren i den utsträckning det behövs samråda med och inhämta upplysningar från berörda myndigheter och organisationer. Utredaren ska förhålla sig till relevanta delar av de förslag som redovisas i Artskyddsutredningens betänkande Skydd av arter – vårt gemensamma ansvar del 1 och 2 (SOU 2021:51).

Ett delbetänkande ska lämnas senast den 28 oktober 2022 i den del som avser uppdraget att föreslå författningsändringar som krävs för att säkerställa att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i art- och habitatdirektivet tillämpas fullt ut på fiske. De delar som avser uppdraget att föreslå regler om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen och uppdraget om eventuella regler om ersättning till enskilda som berörs av de inskränkningar i fisket som förslagen kan medföra ska redovisas senast den 15 maj 2023.

(Näringsdepartementet)

Kommittédirektiv 2022:128

Tilläggsdirektiv till Utredningen om reglering av fiske i marina skyddade områden (N 2022:01)

Beslut vid regeringssammanträde den 25 augusti 2022

Förlängd utredningstid för en del av uppdraget

Regeringen beslutade den 24 mars 2022 kommittédirektiv om reglering av fisket för att skydda marina skyddade områden (dir. 2022:22).

Enligt de ursprungliga direktiven ska ett delbetänkande lämnas senast den 28 oktober 2022 som avser uppdraget att föreslå de författningsändringar som krävs för att säkerställa att kraven i artikel 6.2 och 6.3 i rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet) tillämpas fullt ut på fiske.

Utredningstiden för den delen av uppdraget förlängs. Delbetänkandet ska i stället redovisas senast den 2 december 2022. Utredningstiden i övrigt ligger fast. Uppdraget ska alltså slutredovisas senast den 15 maj 2023.

(Näringsdepartementet)

Havs- och vattenmyndighetens författningsförslag

Förslag till förordning om ändring i förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen

Härigenom föreskrivs

dels att 2 kap. 12 och 21 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 2 kap. 6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

6 a §

Fiske med trålredskap som släpas i botten är förbjudet i de marina skyddade områden som anges i 7 kap. 2 §, 4 §, 11 §, 27 § första stycket 1–2 och 28 § miljöbalken (1998:808) i vatten innanför 12 nautiska mil från baslinjen i de områden fiskefartyg från andra medlemsstater inom Europeiska unionen inte har tillträde till fiske enligt 13 § a fiskelagen.

Första stycket gäller inte om något annat sägs i föreskrifter som Havs- och vattenmyndigheten med-

delat med stöd av 12 § fjärde stycket.

12 §

Havs- och vattenmyndigheten får meddela föreskrifter om vilken hänsyn som vid fiske ska tas till naturvårdens intressen.

I ärenden enligt fiskelagen (1993:787) får Havs- och vattenmyndigheten eller länsstyrelsen besluta att det ska göras en analys av vilken inverkan en fiskemetod eller utsättande av en fiskart har på miljön. Naturvårdsverket ska ges tillfälle att yttra sig över en sådan analys.

Havs- och vattenmyndigheten eller länsstyrelsen får besluta att den som ska använda metoden eller sätta ut fiskarten ska göra och bekosta analysen. När en analys görs av någon av myndigheterna, får denna besluta att den som ska använda den nya metoden eller sätta ut fisken ska betala en avgift som helt eller delvis motsvarar kostnaderna för analysen. Vid bedömningen av om den enskilde ska svara för kostnaderna för analysen ska hänsyn tas till omfattningen av dennes verksamhet.

Havs- och vattenmyndigheten får meddela föreskrifter om undantag från förbudet i 6 a § första stycket om länsstyrelsen eller kommunen begär det.

Ett sådant undantag får endast beviljas om det framgår av skötselplan, bevarandeplan eller motsvarande dokument att undantaget inte påverkar att syftet med skyddet uppnås.

21 §

<p>Havs- och vattenmyndigheten får besluta om undantag från 5 och 6 §§ samt 9 a § första stycket fiskelagen (1993:787) om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det.</p>	<p>Havs- och vattenmyndigheten får besluta om undantag från 5, 6 a och 6 §§ samt 9 a § första stycket fiskelagen (1993:787) om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl för det.</p>
---	--

Om undantaget avser endast 5 och 6 §§ prövas frågan i stället av länsstyrelsen.

Havs- och vattenmyndigheten får i enskilda fall besluta om undantag från 9 a § första stycket andra och tredje meningarna fiskelagen när det gäller fiske med burar efter skaldjur i fritidsfiskebaserad fisketurismverksamhet.

Havs- och vattenmyndigheten får meddela föreskrifter om eller i det enskilda fallet besluta om undantag från 2, 4–6 §§, 11 § första och andra styckena och 16 §, om fisket bedrivs på uppdrag av myndigheten.

Havs- och vattenmyndigheten prövar frågor om tillstånd till fiske av vetenskapliga skäl enligt EU-förordningar om den gemensamma fiskeripolitiken.

Denna förordning träder i kraft den ...

Sammanställning av remissinstansernas synpunkter på Havs- och vattenmyndighetens förslag

I detta avsnitt redovisas ett sammandrag av remissinstansernas synpunkter på Havs- och vattenmyndighetens redovisning av regeringsuppdraget om bottentrålning. Sammandraget återger även synpunkter som framförts av remissinstanserna under våren 2020 i samband med Havs- och vattenmyndighetens arbete med uppdraget.

1. Allmänt om remissutfallet

36 av totalt 44 remissinstanser har svarat på remissen. 1 remissinstans som inte har svarat på remissen har tidigare lämnat synpunkter på remissen under våren 2020 i samband med Havs- och vattenmyndighetens arbete med uppdraget (Samförvaltningen Norra Bohuslän).

20 av de remissinstanser som har svarat på remissen är i huvudsak positiva till eller har inte haft något att invända mot förslaget om ett generellt bottentrålningsförbud innanför trålgränsen (BirdLife Sverige, Greenpeace, Kungliga Vetenskapsakademien, Länsstyrelsen i Blekinge län, Länsstyrelsen i Gävleborgs län, Länsstyrelsen i Hallands län, Länsstyrelsen i Kalmar län, Länsstyrelsen i Norrbottens län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Länsstyrelsen i Skåne län, Länsstyrelsen i Södermanlands län, Länsstyrelsen i Uppsala län, Länsstyrelsen i Västerbottens län, Naturhistoriska riksmuseet, Naturskyddsföreningen, Naturvårdsverket, Sportfiskarna, Stockholms universitet, Sveriges Kommuner och Regioner, Uddevalla tingsrätt och Världsnaturfonden).

7 av de remissinstanser som har svarat på remissen eller tidigare framfört synpunkter på den avstyrker eller uttrycker tveksamhet i fråga om förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning (Havs- och kustfiskarnas producentorganisation, Kustbevakningen och Sveriges fiskares producentorganisation, Swedish Pelagic Federation Producentorganisation, Norrbottens kustfiskares producentorganisation, Länsstyrelsen i Gotlands län, Länsstyrelsen i Västra Götalands län).

10 av de remissinstanser som har svarat på remissen eller tidigare lämnat synpunkter på den har avstått från att yttra sig eller inte haft några synpunkter på förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning (Havs- och vattenmyndigheten, Göteborgs universitet, Jordbruksverket, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Västernorrlands län, Regelrådet, Sveriges lantbruksuniversitet, Tillväxtverket, Umeå universitet och Samförvaltningen Norra Bohuslän).

2. Synpunkter på det föreslagna förbudet mot bottentrålning

BirdLife Sverige anser att det på samma sätt som det krävs tillstånd för att genomföra miljöfarliga verksamheter i andra sammanhang är ett rimligt förfarande att särskilda belägg och garantier (om att skadan som uppstår kan accepteras utifrån bevarandeperspektiv) ska krävas för att bottentrålning ska få utföras inom skyddade områden.

Greenpeace anser det som självklart att även svenska marina skyddade områdena ska vara stängda för allt kommersiellt fiske, inklusive bottentrålning, oavsett om det anses vara nödvändigt för att uppnå de lokala bevarandevärden som definieras i varje enskild förvaltningsplan.

Havs- och kustfiskarnas Producentorganisation (HKPO) anser att förbud mot bottentrålning skulle vara dödsstöten för det lokala kustnära fisket. Förslaget har sin bakgrund i antaganden om att bottentrålningen har allvarliga skadliga effekter på den marina miljön. Bottentrålningen har pågått mycket länge utan att sådana allvarliga skadliga effekter kan påvisas. Den trålning som sker i dag i skyddade områden sker med mycket skonsamma metoder. I Koster-Väderöfjorden finns redan i dag en gemensam fiskeförvaltning med myndigheter och fiskare som deltagare. HKPO ifrågasätter också mer-

värdet med ett bottentrålningsförbud och anför till stöd för det bl.a. följande. Det har länge har funnits en vilja hos många av de kustnära fiskarna att utveckla redskap för hållbara fiskemetoder. I norra Bohuslän lett till att bottentrålning numer sker med artskiljande rist så att endast den fångst man vill fånga tas upp. Det kustnära trålfisket sker efter havskräfta eller räka och bifångsterna av fisk är försumbart små. I Kosterhavets nationalpark ställs dessutom krav på lätta trålbord och begränsat stora trålar. Förstärkt områdesskydd infördes 2015 efter initiativ från fiskare och nationalparken/länsstyrelsen. Beslutet innebär bland annat krav på särskilda tillstånd för fiskare och trålförbud i fler områden. Fisket är inte tillåtet i områden med höga bevarandevärden och alla fiskare som trålar i området måste ha genomgått en särskild utbildning för att få fiska där. Det är svårt att se hur ett totalt förbud mot bottentrålning skulle kunna innebära betydande ytterligare fördelar för den marina miljön i området. Ett förbud skulle däremot leda till stora samhällsekonomiska skador. En stor del av den befintliga kustnära fiskeflottan skulle läggas ned. De båtar som i dag landar sin fångst dagligen i en lokalhamn skulle tvingas till fiske längre ut i Nordsjön eller lägga ned sitt fiske. Merparten räkbåtar är inte direkt anpassade till ett flerdagarsfiske ute till havs. Många båtar lär då tappa i värde på marknaden, om dessa ens går att sälja. Däremot finns ett värde i räkkvoterna om dessa kan omsättas genom att det införs ITQ. Då blir det betydligt enklare att stoppa bottentrålfisket i fjordarna utan alltför stora protester. Huvudparten av de mindre räkbåtarna lär ganska snart bli uppköpta. En utveckling som säkert är lockande för dem som främst jagar en fjäder till miljöhatten och inte bryr sig så mycket om ett fortsatt kustfiske. Det kan fördunkla tankarna. HKPO pekar också på att förbudet, om det kommer att tillämpas även på inflyttningsområdena, kommer att få ännu större konsekvenser för fisket efter räka och havskräfta. Fiskenäringens eviga problem vad gäller förvaltning och regleringar i fisket är att det saknas balans i förvaltningen av fisket. Miljöaspekten är oftast helt allenarådande och drivs fram av starka miljöenheter hos både länsstyrelserna och Havs- och vattenmyndigheten och andra aktörer. Varning för "tunnelseende"! En förklaring till obalansen är möjligen att ingen av de nämnda har i uppgift att också se till andra intressen, såsom fiskenäringens.

Kustbevakningen avstyrker författningsförslaget i remissen, då sammanblandningen av fiskelagstiftningen och miljöbalken är alltför

juridiskt-tekniskt komplicerat, vilket bedöms allvarligt kunna försvåra tillsyn och brottsbekämpning, samtidigt som samma skydd för den marina miljön kan uppnås om fisket regleras genom fiskelagstiftningen. Kustbevakningen förordar i stället det arbetssätt som Havs- och vattenmyndigheten kallar ”plattformen” där fisket regleras med stöd av fiskelagstiftningen i samarbete mellan länsstyrelsen och Havs- och vattenmyndigheten. Kustbevakningen konstaterar vidare att fiskelagstiftningen är komplex genom att fisket regleras på flera nivåer – den gemensamma fiskeripolitiken inom EU, fiskelag, förordningen om fisket, vattenbruket och fiskerinäringen samt ett stort antal myndighetsföreskrifter. Även föreskrifter om områdeskydd enligt miljöbalken kan, enligt Kustbevaknings uppfattning vara komplicerade ur ett kontrollperspektiv, vilket inte underlättas av att det inte finns ett samlat och enhetligt regelverk, utan föreskrifter utfärdas av respektive länsstyrelse, samtidigt som mycket höga krav ställs på underlaget för en fällande dom i brottmål. Att reglera fisket även genom områdesskyddet i miljöbalken ökar komplexiteten.

Länsstyrelsen i Gotlands län anser att ett generellt förbud skulle vara förenligt med ekosystemansatsen och försiktighetsprincipen. Länsstyrelsen konstaterar dock att utgångspunkten att förbjuda bottentrålning generellt i marina skyddade områden och i stället tillåta sådant fiske när det kan visas att sådant fiske inte utgör ett hot mot utpekade bevarandevärden och är förenligt med syftet innebär en omvänd systematik jämfört med i dag. Det finns en risk att uppbyggt förtroende mellan berörda verksamhetsutövare, myndigheter och vetenskapliga institutioner kan påverkas negativt när man utgår från ett generellt förbud i stället för att utgå ifrån respektive områdes förutsättningar och möjliga anpassningar (t.ex redskapsutveckling). Länsstyrelsen förespråkar därför att Havs- och vattenmyndigheten fortsätter med befintligt arbetssätt inom ramen för plattformen för fiskereglering där man kontinuerligt arbetar med fiskereglering i marina skyddade områden i samråd med verksamhetsutövare, myndigheter och vetenskapliga institutioner. Länsstyrelsen påpekar att arbetet med fiskereglering i marina skyddade områden i dag utgår ifrån principen att inte vidta mer kraftfulla åtgärder än vad som krävs för att uppnå syftet med det skyddade området. Ett generellt förbud skulle enligt Länsstyrelsen i Gotlands mening strida emot denna princip. En annan aspekt med att införa ett generellt förbud i alla skyddade områden innanför trälgränsen är att det

kan bli svårare att införa nya skydd då denna föreskrift kan ligga som en stoppkloss för den dialog man vill föra med de som berörs av ett nytt skydd. Är fisket ett hot mot de bevarandevärden som finns i ett skyddat område så ska fisket regleras, inte annars.

Länsstyrelsen i Hallands län tillstyrker förslaget om ett generellt stopp för bottentrålning i marina skyddade områden. Länsstyrelsen ser flera fördelar med detta förslag. Det marina områdesskyddsarbetet effektiviseras då allt blir klart i ett sammanhang.

Länsstyrelsen i Kalmar län bifaller förslagen om förändringar i fiskeförordningen och anser att trots den omvända systematik mot sedvanlig process som förslaget innebär förenklas områdesskyddsprocessen för kommuner och länsstyrelser i framtida marina skyddade områden.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ser förslaget till förbud av bottentrålning i skyddade områden som en nödvändig utveckling av regelverket mot en mer ekosystembaserad förvaltning.

Länsstyrelsen i Skåne län tillstyrker förslaget om att förbud mot bottentrålning införs i samtliga nationalparker, naturreservat och biotopskyddsområden med marin anknytning. För Natura 2000-områden anser länsstyrelsen att det ska vara möjligt att införa förbud mot bottentrålning för hela eller delar av området. Länsstyrelsen utgår från att gällande förbud mot trålning i Öresund i Sverige och Danmark inte påverkas av beslutet.

Länsstyrelsen i Södermanlands län ser positivt på att ett generellt förbud införs i marina skyddade områden.

Länsstyrelsen i Uppsala län tillstyrker förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden innanför trålgränsen. Bottentrålning har typiskt sett en betydande påverkan på den marina miljön och är därför generellt olämpligt i områden med höga marina skyddsvärden.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län anser att ett generellt förbud mot bottentrålning i skyddade områden inte är det bästa sättet att åstadkomma ett ändamålsenligt skydd. I arbetet med områdesskydd identifierar vi normalt zoner där vi behöver reglera eller helt förbjuda olika verksamheter, inte zoner där vi kan tillåta verksamheter. Proportionalitetsprincipen (7 kap. 25 § miljöbalken), att en inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelse inte får gå längre än som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses, är centralt i områdesskyddsarbetet. Det är, enligt

Länsstyrelsen i Västra Götalands läns uppfattning, riktigt som Havs- och vattenmyndigheten påpekar i sin rapport att detta innebär en omvänd systematik jämfört med i dag. Så hanterar vi inga andra näringar eller verksamheter i arbetet med naturreservat. Det finns till exempel inget generellt förbud mot skogsbruk i samtliga skyddade områden. Vi pekar inte ut områden i besluten där skogsbruk är tillåtet, utan var det är förbjudet. Länsstyrelsen i Västra Götalands län anser att det vore mycket lättare för processen med att inrätta marina skyddsområden, om det i stället framgår av beslutet att fisket behöver regleras för att uppnå syftet med skyddet och att det ska göras genom fiskerilagstiftningen. Ett generellt stopp för bottentrålning i skyddade områden, riskerar att försvåra arbetet för länsstyrelserna att ge marina områden ett ändamålsenligt skydd. Risken är att avgränsningen av ett nytt skyddat område styrs av var någonstans bottentrålning bör förbjudas och att angränsande områden, där trålningen inte behöver förbjudas men där det kan finnas andra hot som till exempel buller, inte får något skydd. Områden där inte bottentrålning är det primära hotet riskerar att inte skyddas alls. Det pågår ett arbete på Havs- och vattenmyndigheten sedan ett par år tillbaka att tillsammans med länsstyrelserna identifiera var och på vilket sätt olika typer av fisken behöver regleras i skyddade områden, utifrån en vetenskaplig grund och syftet med de skyddade områdena. Det har resulterat i att Havs- och vattenmyndigheten nu i januari har skickat ut en remiss med förslag på fiskeregleringar i samtliga skyddade områden, där länsstyrelserna har sett ett behov av att reglera olika former av fiske. Att arbeta i dialog med berörda parter enligt den process för fiskeregleringar som Havs- och vattenmyndigheten har tillämpat sedan några år tillbaka är enligt länsstyrelsens mening viktigt för acceptansen och därmed efterlevnaden av regleringarna. Det ger mer välvägda beslut och möjlighet till en adaptiv förvaltning. Länsstyrelsen ser en risk för att detta arbete försvåras med ett generellt förbud mot bottentrålning i skyddade områden.

Länsstyrelsen i Östergötlands län tillstyrker de förslag som Havs- och vattenmyndigheten redovisar angående uppdraget om generellt stopp för bottentrålning i skyddade områden.

Naturhistoriska riksmuseet tillstyrker förslaget om ett generellt bottentrålningsförbud.

Naturvårdsverket tillstyrker förbudet och bedömer att det bidrar till att på ett effektivt sätt uppnå målen för de skyddade områdena, svenska miljömål och internationella åtaganden.

Naturskyddsföreningen tillstyrker att ett generellt förbud mot bottentrålning införs i skyddade områden, med möjlighet att ge begränsande undantag. Det är enligt föreningens uppfattning en viktig åtgärd för att stärka biologisk mångfald likväl som att öka mjukbottnars möjlighet att lagra in kol. Som beskrivs av Havs- och vattenmyndigheten innebär detta en omvänd systematik som stämmer bättre överens med miljörättsliga principer om förorenare betalar samt försiktighetsprincipen än vad som för närvarande är fallet.

Norbottens kustfiskares producentorganisation (NKFPO) uppger att i Bottenviken utanför kommunerna Haparanda, Kalix, Luleå och Piteå och cirka 40 km ut till havs, inom det bräckta havsområdet som EU-kommissionen har pekat ut för fisket av de rombärande siklöjorna, bedrivs bottentrålning efter siklöja och att den unika livsmedelsprodukten Kalix Løjrom inte är möjlig att fiska utanför detta havsområde. Det hållbara fisket med tonvikt på lämpliga förvaltningsåtgärder, skonsamhet, selektivitet och ett växande kvalitetstänkande från hav till bord är avgörande för möjligheten att kunna bedriva ett långsiktigt lönsamt näringsfiske. Bottentrålningen efter siklöja har pågått i mer än 50 år och har, enligt NKFPO:s mening, bevisligen ingen negativ påverkan på naturen eller havet. Ett generellt förbud för allt trålfiske verkar besvärande, och drastiskt. De områden som har pekats ut som skyddsvärda inom vårt fiskeområde har inte på något sätt skadats av det yrkesfiske som har bedrivits i områdena. Att tvingas in i olika former av dispensförfaranden verkar onödigt. Alla trålfiskande fiskebåtar som fiskar i närheten av eller in i det utpekade Natura 2000-området kan Havs- och vattenmyndigheten följa via båtarnas VMS-signaler, både momentant och historiskt. NKFPO anser att ett generellt beslut om stopp för all bottentrålning är försvarande för fiskerinäringen, på både kort och lång sikt.

Sportfiskarna är positiva till ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden och att bottentrålningens påverkan nu slutligen miljöprövas. Det ligger i linje med att miljöfarlig verksamhet ska miljöprövas. Sportfiskarna anser vidare att det är mycket brådskande med skydd av särskilt våra gemensamma fiskbestånd och att det mot bakgrund av den allvarliga beståndssituationen i svenska kustvatten krävs mer kraftfulla åtgärder för att rädda de sista spill-

rorna av lokala kustfiskbestånd. Sportfiskarna anser att nu implementera ett omvänt system med att generellt förbjuda bottenrålning jämfört med som i dag – att den mest skadliga fiskemetoden i Sverige tillåts nästan överallt – kan ses som en länge efterfrågad tillståndsprovning av skadliga fiskemetoder, om än i väldigt begränsad skala med tanke på hur få ”skyddade” områden som faktiskt berörs i det remitterade underlaget. Vidare ligger förslaget väl i linje med konceptet zonerad förvaltning, samt Sportfiskarnas och de flesta andras absoluta inställning till fiskereglering, nämligen att fisket ska regleras utefter den skada som fiskemetoden orsakar på botten och fiskbestånd. Ambitionen måste vara att ett prioriterat företräde till fiskresurser ska ges till det fiske som sker med minst negativ miljöpåverkan. Zonerad förvaltning är sedan decennier en väl fungerande förvaltningsmetod i terrestra miljöer, men används också mer omfattande i havsförvaltningen längs exempelvis Nordamerikas kuster.

Stockholms universitet tillstyrker införandet av ett generellt förbud mot bottenrålning i skyddade områden genom 2 kap. 6 a § fiskeförordningen. Systematiken är förenlig med miljörättsliga principer om omvänd bevisbörda och att förorenaren betalar.

Sveriges Fiskares Producentorganisation (SFPO) anger att uppdraget väckt stor oro hos fiskarna. Ett förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden är en ödesfråga för det svenska demersala fisket, om det blir verklighet kommer lejondelen av svenskt demersalt fiske att upphöra och en svensk basnäring går i graven. Våra medlemmar bedriver ett yrkesfiske som är långsiktigt hållbart. Det småskaliga och ofta kustnära fiske som bedrivs är världsledande i såväl skonsamhet som kvalitet. Det fiske som står i skottgluggen för förevarande regeringsuppdrag är det svenska, sedan länge viktiga, fisket efter fisk och skaldjur (räka och havskräfta). Fisket bedrivs selektivt, med artsorterande rist etcetera. Svenskt fiske har varit och är en stark förespråkare för ett selektivare fiske med mindre negativa miljöeffekter. Om förevarande uppdrag föranleder beslut i den riktning som uppdraget anger så är mer eller mindre hela det västsvenska fisket efter räka och havskräfta utplånat och därmed också en del av Västsveriges kulturella arv. SFPO framför också att om ett förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden realiserar kommer samtliga som fiskar och har sin försörjning i kräftfisket att påverkas mycket negativt. De kvarvarande fiskarna skulle tvingas fiska längre

ut från land, vilket skulle göra dem mer utsatta för vädret och annan fartygstrafik.

Sveriges Kommuner och Regioner instämmer i förslaget om att införa ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden med möjlighet till begränsade undantag.

Sveriges lantbruksuniversitet efterlyser förtydliganden av vilken trålning som ska omfattas av förbudet.

Swedish Pelagic Federation Producentorganisation anser att det är mycket viktigt att skydda känsliga miljöer och arter där så är motiverat men tycker inte att det går att motivera ett generellt förbud mot bottentrålning i alla marina skyddade områden. Vissa områden har skyddsvärda bottenlevande arter och bottenmiljöer medan andra skyddade områden har inrättats av helt andra anledningar.

Världsnaturfonden, WWF, anser att fiske ska tillståndsprövas i både befintliga skyddade områden och nya skyddade områden som inrättas. Generellt fiskeförbud bör gälla i dessa områden till dess att tillståndsprövning genomförts. Fiske kan tillåtas om prövningen visar att fiskemetoder kan bedrivas utan att påverka områdets bevarandevärden negativt. I prövningen ingår även att beakta situationen för den målart man fiskar i ett större perspektiv. I de fall där det visar sig att dataunderlaget är bristfälligt så en ordentlig bedömning ej kan göras, ska försiktighetsprincipen tillämpas. WWF anser att det är viktigt att titta på alla juridiska möjligheter för att införa ett generellt bottentrålningsförbud, även utanför trålgränsen. WWF anser att en skrivning bör införas i 12 § förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskenäringen gällande bestämmelser om att en särskild tillståndsprövning krävs för fiske i Natura 2000-områden enligt 7 kap. 28 a–29 b §§ miljöbalken med tillhörande miljökonsekvensbeskrivning. Miljökonsekvensbeskrivningar bör genomföras på redskapsnivå och bedömningsgrunden bör ändras från att skadligt fiske ska förbjudas, till att endast fiske utan negativ påverkan ska vara tillåtet. 12 § förordningen (1994:1716) om fisket, vattenbruket och fiskenäringen hänvisar redan till en analys gällande vilken hänsyn som ska tas till naturvårdens intressen. WWF anser att detta behöver förtydligas och korskontrolleras med Natura 2000-bestämmelserna i miljöbalken. Liknande hänvisningar finns redan under 16 § i förordningen (1994:1716), varför WWF inte ser att det skulle finnas hinder att införa liknande skrivning under 12 § förordningen (1994:1716). Vidare anser WWF att det borde åligga verksamhetsut-

övaren att bekosta MKB:n, vilket det även finns stöd för i 12 § förordningen (1994:1716). Enligt denna paragraf får Havs- och vattenmyndigheten eller länsstyrelsen kräva hela eller delar av kostnaden för en analys av fiskets påverkan på miljön.

3. Synpunkter på den föreslagna möjligheten att meddela föreskrifter om undantag

BirdLife Sverige anser att undantag från trålningsförbudet inom skyddade områden bara ska få ges om det kan garanteras att de värden som skyddsområdet är utpekade för inte påverkas av trålningen. För *BirdLife Sveriges* del handlar det främst om att bevara bottnar för musslor och musselätande änder samt att bevara fiskpopulationer som underlag för fiskätande fåglar.

Det är enligt *Greenpeaces* uppfattning svårt att föreställa sig giltiga anledningar för att ge undantag från ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden oavsett om det sker innanför eller utanför trålgränsen.

Havs- och kustfiskarnas Producentorganisation (HKPO) ifrågasätter att länsstyrelserna ska ansvara för att beskriva eventuella undantag för bottentrålning i skyddade områden och ges ett helt avgörande inflytande över mycket viktiga fiskeregleringar, samtidigt som de helt saknar överblick över helheten för fisket. Att sprida ut förvaltningen på detta vis leder enligt HKPO bara till en ökad fragmentisering av styrningen över en liten tynande fiskenäring. HKPO anser att fiskeregleringar och undantag för dessa ska hanteras av Havs- och vattenmyndigheten, samt att myndigheten i regleringsbrev av regeringen ges i uppdrag att i förvaltningen även ta hänsyn till fiskenäringens intressen. HKPO frågar vidare varför det inte skulle kunna vara tillfyllest med att undantagen beskrivs i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter. Det är ju lagtext och måste väl ändå betraktas som grundpelare i en tänktsvensk förvaltningsplan. I regeringsuppdraget hänvisas det ju till Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (FIFS 2004:36) vad gäller trålfiskeförbud innanför trålgränsen, och att det finns flera undantag från förbudet (inflyttningsområden). I det här fallet accepteras tydligen HaVs föreskrifter som fullt tillräckliga.

Jordbruksverket ser en rimlighet i att beslut om undantag sker på en nationell nivå för att säkerställa lika behandling av svenska yrkesfiskare. Vi anser vidare att det av samma anledning är av yttersta vikt att nationella riktlinjer med tydlig vägledning tas fram till Länsstyrelserna som upprättar och hanterar skötsel- och bevarandeplaner för skyddade områden.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län påpekar att om länsstyrelsen önskar lyfta ett förslag till undantag till Havs- och vattenmyndigheten kan detta innebära att ytterligare information om bottentrålningens påverkan i särskilda områden behövs, samt att fördjupade biologiska undersökningar kan komma att behöva utföras. Det skulle kunna innebära att en redan nu utdragen process vid marin naturreservatsbildning tar ytterligare tid i anspråk. Länsstyrelsen instämmer bl.a. av ovanstående skäl i vikten av att ge berörda myndigheter tid och resurser för att arbeta med att uppdatera och förtydliga syftesbeskrivningar för befintliga skyddade områden så att inte hållbart, småskaligt fiske förbjuds genom ett generellt förbud.

Om ett generellt förbud mot bottentrålning i marint skyddade områden införs så ser *Länsstyrelsen i Gotlands län* positivt på förslaget att Länsstyrelsen, i förvaltningsplanen, tydliggör om och i så fall hur bottentrålning kan bedrivas utan att bevarandevärdena, som området pekats ut för, riskerar att påverkas negativt. Länsstyrelsen ställer sig även bakom myndighetens skrivning om att det kan krävas ytterligare arbete med att förtydliga syftesbeskrivningar för dessa skyddade områden, så att det tydligt framgår hur skötselplanen bidrar till att nå syftet med det marina skyddade området och att det är viktigt att berörda myndigheter ges tid och resurser för detta arbete. Det kan annars finnas en risk att hållbart, småskaligt fiske förbjuds genom ett generellt förbud, om inte dessa dokument uppdaterats innan förbudet träder i kraft.

Länsstyrelsen i Hallands län framhåller att en mycket liten andel av de skyddade marina områdena i Halland omfattar bottenar som är djupare än 30 meter, vilket beror på att kompromisser gjorts med fisket och andra intressen. Avvägningen mot andra intressen är alltså redan gjorda. Därav har länsstyrelsen svårt att se att undantag för bottentrålning skulle medges. Möjligen skulle det kunna göras om det är angeläget underlag för forskning eller uppföljning och att ingen annan provtagningsmetodik kan ge svar på frågeställningen. Men det måste prövas noga så att nyttan överväger skadan på natur-

miljöerna med forskningstrålningen. Länsstyrelsen i Hallands län anser också att denna bedömning ska göras av länsstyrelsen som är den myndighet som ansvarar för förvaltningen av det skyddade marina området. Förfarandet ska vara på samma sätt som för skyddade områden på land, när länsstyrelsen tar beslut och medger dispenser utifrån särskilda skäl.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ställer sig positiv till att undantag ges när det inte förhindrar att syftet uppnås då ett generellt förbud utan undantag skulle kunna få en stor negativ påverkan på yrkesfisket utan att resultera i en positiv påverkan för bevarandevärdena. Vidare anser länsstyrelsen att, för att det generella bottenstrålningsförbudet ska ha betydelse, undantag bör beviljas då man kan påvisa att fisket inte utgör någon negativ påverkan. Det vill säga, undantag ska inte beviljas på grund av att man har otillräckliga bakgrundsdata utan snarare då fisket inte inverkar på reservatets syfte eller Natura 2000-områdets arter och/eller naturtyper. Länsstyrelsen anser att länsstyrelsen i respektive län bör göra bedömningen av om det ska ges undantag från ett generellt stopp för bottenstrålning i marina skyddade områden. Regeringsuppdraget nämner att det hållbara småskaliga fiskets konkurrenskraft ska värnas. Om siklöjefiske räknas som ett hållbart småskaligt fiske bör då dess existens anses vara tillräcklig grund att ge undantag för. Frågan blir då hur den bedömningen ska ske. Länsstyrelsen anser att andra stycket i den föreslagna ändringen i 2 kap. 12 § bör ändras till: ”Ett sådant undantag får endast beviljas om det framgår av skötselplan, bevarandeplan eller motsvarande dokument att undantaget inte förhindrar att syftet med skyddet uppnås”.

Länsstyrelsen i Skåne län anser att undantag skulle kunna medges i de fall bottenstrålning inte utgör ett direkt och primärt hot mot ett områdes bevarandevärden och som avses skyddas med stöd av 7 kap miljöbalken. Utgångspunkten bör vara att den myndighet som inrättar skyddet i beslutshandlingar eller bevarandeplan beskriver och bedömer om bottenstrålning utgör ett hot eller inte för att uppnå syftet med skyddet. Om så bedöms vara fallet ska fisket (förbud mot bottenstrålning) regleras i fiskerilagstiftningen. Vid införande av begränsade undantag ställs högre krav på kunskap om marina naturvärden än vad som finns i dagsläget, detta gäller t.ex. bottenbeshaffenhet, djup, larvspridning osv. Länsstyrelsen delar inte helt Havs- och vattenmyndighetens tolkning i den del som rör skötselplaner, vilket framgår av länsstyrelsens yttrande (bilaga 1). För nationalparker,

naturreservat samt biotopskyddsområden bör det i besluten framgå om bottentrålning i hela eller delar av det skyddade området är möjligt utan att skada de bevarandevärden som avses skyddas. Det kan vara lämpligt att utveckla resonemanget av detta i en skötselplan, men det bör påpekas att skötselplaner inte upprättas för ett biotopskyddsområde. Det är inte heller så att alla naturreservat har en skötselplan.

Länsstyrelsen i Uppsala län anger att om förslaget genomförs behöver länsstyrelser och kommuner tydliga riktlinjer, förbättrade kunskapsunderlag, ökade administrativa resurser och tillräcklig tid för att kunna utarbeta förslag till undantag i nuvarande och nya skyddade områden där fiske med bottentrål inte bedöms påverka syftet med skyddet.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län anser att i områden där bottentrålning inte påverkar de utpekade bevarandevärdena negativt och där reglering inte behövs för att uppnå syftet med skyddet, bör sådant fiske kunna undantas från det generella förbudet, t.ex. i Natura 2000-områden som är utpekade för att skydda tumlare. Befintliga skyddade områden där bottentrålning redan är reglerat för att uppnå syftet med skyddet, bör inte heller omfattas av det generella förbudet. Detta bör dock inte hindra förvaltaren från att vid behov föreslå nya/utökade fiskeregleringar, till exempel efter att ha fått ny kunskap om var bevarandevärden finns eller att statusen på dessa har försämrats (adaptiv förvaltning). Undantag bör också kunna göras för nya skyddade områden, om det framgår av beslutet alternativt bevarandeplanen att bottentrålningen ska regleras i området. Länsstyrelsen anser att länsstyrelsen eller kommunen i egenskap av beslutande/förvaltande myndighet för det skyddade området, bör bedöma om det ska ges undantag från ett generellt stopp för bottentrålning i marina skyddade områden. I nya marina skyddade områden bör det framgå av beslutet/bevarandeplanen om bottentrålningen behöver regleras för att uppnå syftet eller inte. Vilka befintliga skyddade marina områden som länsstyrelsen har bedömt ska vara undantagna från förbudet mot bottentrålning, skulle kunna framgå av Havs- och Vattenmyndighetens föreskrifter. Länsstyrelsen i Västra Götalands län instämmer i att det är länsstyrelser och kommuner som ska göra en bedömning om och i så fall hur denna typ av begränsade undantag ska kunna ges och att utgångspunkten bör vara att bottentrålning inte ska ha en negativ påverkan på de bevarandevärden som området avser att skydda, samt att det ska vara Havs-

och vattenmyndigheten som tar beslutet genom ändringar i sina föreskrifter. Länsstyrelsen i Västra Götalands län anser vidare att begreppet förvaltningsplan bör för naturreservat och nationalparker motsvaras av områdets beslut och skötselplan. För Natura 2000-områden bör det motsvaras av områdets bevarandeplan. Syftet med skyddet måste alltid avgöra vilka regler som krävs för att skydda ett område. För nationalparker och naturreservat är det i beslutsdokumentet som syftet med det skyddade området fastställs, liksom hur syftet ska uppnås och i vilka zoner olika inskränkningar och undantag gäller. Det borde därför framgå i beslutsdokumentet vilka begränsade undantag som kan ges från ett generellt förbud och inte i skötselplanen. Länsstyrelsen instämmer i att det är länsstyrelser och kommuner som ska göra en bedömning om och i så fall hur denna typ av begränsade undantag ska kunna ges och att utgångspunkten bör vara att bottentrålning inte ska ha en negativ påverkan på de bevarandevärden som området avser att skydda, samt att det ska vara Havs- och vattenmyndigheten som tar beslutet genom ändringar i sina föreskrifter. Det är mer lämpligt att det framgår av beslutet än av skötselplanen för ett naturreservat eller en nationalpark, vilka begränsade undantag som kan ges från ett generellt förbud mot bottentrålning. Det är i beslutet med tillhörande beslutskarta som det framgår vilka inskränkningar och undantag som gäller i området. Biotopskyddsområden saknar dessutom normalt skötselplaner.

Naturhistoriska riksmuseet (NRM) anser att undantag inte ska kunna ges om det inte kan visas med vetenskapliga underlag att bottentrålningen kan ske med metoder och under förutsättningar som inte bedöms påverka det skyddade områdets bevarandestatus negativt eller kan ha potentiella negativa ekologiska konsekvenser även utanför det skyddade området. Försiktighetsprincipen ska tillämpas.

Naturskyddsföreningen anser att undantag endast ska ges utifrån en grundlig miljöprövning enligt Natura 2000-bestämmelserna och med hänsyn till aktuella miljö kvalitetsnormer. Naturskyddsföreningen ser en stor risk att de områden som inte redan föreslås få förbud mot bottentrålning i de remisser Havs- och vattenmyndigheten skickat ut gällande fiskeregleringar i skyddade områden kommer att beviljas undantag. Undantag bör endast ges efter en miljökonsekvensbedömning, olika länsstyrelser gör olika bedömningar, även när det kommer till inverkan från bottentrålning, vilket föreningen är kritisk till. För att säkerställa en rättssäker och transparent pro-

cess bör bedömningarna vara likvärdiga, vila på vetenskaplig grund, göras publika och framför allt vara förenliga med EU:s miljölagstiftning och gällande rättspraxis. Naturskyddsföreningen föreslår att det tydligt ska framgå att undantagen alltid ska föregås av en miljökonsekvensanalys som baseras på de krav som ställs i art- och habitatdirektivet, att hänsyn tas till möjligheten att nå miljökvalitetsnormer samt havsmiljödirektivets mål om att de skyddade områdena ska vara ekologiskt representativa och utgöra ett sammanhängande nätverk. Föreningen tillstyrker i övrigt förslaget i 12 § förordning (1994:1716) att Havs- och vattenmyndigheten beslutar om undantag från det generella förbudet, samt att undantag inte får påverka att syftet med skyddet uppnås. Det möjliggör att bedömning även görs utifrån ett vidare, nationellt perspektiv, exempelvis utifrån behovet att minska trålsvept yta för att nå aktuella miljökvalitetsnormer. Föreningen har till Havs- och vattenmyndigheten tidigare framfört följande. Naturskyddsföreningen anser att det enda begränsade undantaget som kan medges är för fisket i Koster-Väderöfjorden, då det framgår av syftet för det skyddade området. Föreningen anser också att om det finns andra områden där begränsade undantag bör medges får reservatsbesluten uppdateras för att möjliggöra detta. Föreningen ser möjligheter att införa särskilda zoner där bottentrålning kan tillåtas och att dessa skulle kunna införas i Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter för fisket och att man i reservatsföreskrifterna hänvisar till dessa. Naturskyddsföreningen ser annorlunda på hur man i en bevarandeplan för ett Natura 2000-område skulle kunna få bedriva ett bottentrålfiske; Naturskyddsföreningen anser i stället att det är en sådan verksamhet som kan skada naturmiljön och därför alltid behöver tillståndsprövas.

Naturvårdsverket tillstyrker att Havs- och vattenmyndigheten får rätt att meddela föreskrifter om undantag. Begränsning av verksamheter som inte påverkar syftet med områdesskydd bör undvikas då det kan minska förtroendet för arbetet med områdesskydd hos allmänhet och fiskerier. Verket avstyrker dock att undantagen anges i bevarandeplaner och skötselplaner. Naturvårdsverket bedömer därvidlag att såväl bevarandeplaner som skyddsbeslut enligt miljöbalken utgör mycket viktiga underlag för att bedöma om bottentrålning kan bedrivas utan att det påverkar att syftet med det skyddade området uppnås. Vad gäller Natura 2000-områden kan konstateras att en sådan bedömning behöver utgå från 7 kap. 28 a § miljöbalken.

Vidare noterar verket att det i sammanfattningen anges att undantag från trålfiskeförbudet endast får meddelas efter begäran av den myndighet som har fattat beslut om aktuellt skyddat område medan det i den föreslagna ändringen i 2 kap. 12 § fjärde stycket, första meningen, fiskeförordningen anges dock att en sådan begäran endast får göras av länsstyrelsen eller kommunen. Naturvårdsverket bedömer att det behöver förtydligas vilken myndighet som bär ansvaret för att begära undantag vad avser de skyddsformer som beslutats av regeringen, det vill säga Natura 2000-områden och nationalparker. Naturvårdsverket anser att det behövs en reglering som anger de materiella förutsättningarna för när undantag från trålfiskeförbudet kan meddelas i linje med vad som föreslagits. Naturvårdsverkets bedömning är att det inte ligger i linje med förvaltningsplanernas ändamål att i en skötselplan för naturreservat eller nationalpark beskriva om, och i så fall hur, bottentrålning kan bedrivas i området om den verksamheten varken regleras i skyddsbeslutet eller är en del av förvaltningen. Naturvårdsverkets bedömer att det heller inte ligger i linje med syftet med bevarandeplaner för Natura 2000-områden att beskriva vilka typer av verksamheter eller åtgärder som inte utgör någon hotbild mot de utpekade bevarandevärdena. Av 3 § förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. följer att skötselplaner för naturreservat fastställs av länsstyrelsen eller kommunen och avser områdets långsiktiga vård. Skötselplaner utgör alltså en instruktion för förvaltningen och ska enligt Naturvårdsverkets vägledning beskriva de åtgärder som förvaltaren av det skyddade området har stöd för att utföra enligt skyddsbeslutet enligt 7 kap. 4–6 §§ miljöbalken. Skötselplaner ska inte ange regleringar gentemot sakägare utan dessa ska finnas i beslutet om bildande av naturreservatet. Vad gäller skötselplaner för nationalparker beslutas dessa av Naturvårdsverket. Även sådana skötselplaner avser områdets vård och förvaltning (7 § nationalparksförordningen (1987:938)). Vad gäller biotopskyddsområden kan konstateras att något krav på att en skötselplan ska tas fram för sådana områden överhuvudtaget inte finns. Syftet med bevarandeplaner för Natura 2000-områden är enligt 17 § förordningen om områdesskydd att genom beskrivningar av de utpekade bevarandevärdena förtydliga syftet med varje område, och utgöra underlag för prövningar enligt 7 kap. 28 a–29 §§ miljöbalken. En viktig del av bevarandeplanerna är en beskrivning av hotbilden, dvs. vilka verksamheter/åtgärder som skulle kunna hindra att området bidrar till att uppnå en gynnsam

bevarandestatus för utpekade arter eller naturtyper. Därtill utgör beskrivning av nödvändig skötsel och restaurering viktig information, i de fall detta behövs för att dessa arter och naturtyper ska kunna uppnå eller upprätthålla gynnsam bevarandestatus. För de områden där trålfiske bedöms som ett hot mot de bevarandevärden som pekats ut i regeringsbeslutet är det därför berättigat att konsekvenserna av trålfiske beskrivs i en bevarandeplan. Att i bevarandeplaner ange vilka typer av verksamheter eller åtgärder som inte utgör någon hotbild mot de utpekade bevarandevärdena följer dock, enligt Naturvårdsverkets bedömning, inte denna systematik.

Sportfiskarna anser att nuvarande inflyttningsområden ska tas bort för storskaligt industrifiske och västkustens bottentrålning efter havskräfta samt att utflyttningsområden i stället införs för att skydda lokala strömmingsbestånd, lokala torskbestånd och särskilt viktiga sportfiskeområden. Längs stora delar av svenska kusten finns så kallade inflyttningsområden, väl tilltagna zoner innanför trålgränsen där den mest bottenpåverkande metoden i Sverige – bottentrålning – fortfarande tillåts. Det är enligt *Sportfiskarnas* uppfattning snarare regel än undantag med inflyttningszonerna längs större delen av svenska kusten och i Västerhavet får det till följd att bottentrålning efter havskräfta får fortgå innanför trålgränsen. Utflyttningen av trålgränsen i Västerhavet 2004, som gjordes för att skydda bottenarna från fysisk påverkan och minska fisketrycket på hotade kustfiskebestånd och uppväxande fisk, fick därmed mindre effekt än vad den borde. Enligt en SLU-utvärdering innebar förvisso utflyttningen av trålgränsen från då minimala en till två sjömil från baslinjen stora vinster för ekosystemen, men inflyttningszonerna som fortsatt ligger kvar visar tydligt på den uppenbara felprioritering som Sverige gjort när fiskeflottans tillgång till kustnära bottenar prioriterats före ett långsiktigt skydd av våra kustekosystem. *Sportfiskarna* efterlyser omedelbara åtgärder för att inflyttningsområdena tas bort, samt att man i stället inför ”utflyttningsområden” i havsområden där ett förstärkt skydd är väsentligt. Sådana initiativ har vad *Sportfiskarna* erfar aldrig tagits av svenska myndigheter. *Sportfiskarna* noterar förslaget om att kommun eller länsstyrelse i ett områdes förvaltningsplan ska kunna tydliggöra om och i så fall hur bottentrålning kan bedrivas utan att områdets bevarandevärden riskerar att påverkas negativt. *Sportfiskarna* menar att en kommuns eller länsstyrelsens inflytande över bevarandevärdena i dessa områden måste tas i tungt beaktande.

Hittills har kommunerna sällan eller aldrig bjudits in till sådana diskussioner, vanligtvis då länsstyrelse eller nationell myndighet prioriterat yrkesfiskets tillgång till havsområden före skyddet av aktuella bevarandevärden. Som konstaterats i det remitterade underlaget kommer detta att ställa krav på kommuner och länsstyrelser i deras arbete med bevarandeplanerna, men det innebär också en tydligare viktning när nyttan av bottentrålning ska vägas mot skadan, ett ansvar kommuner och länsstyrelser med säkerhet är glada över att ha ett tydligare mandat kring. Det är viktigt att konsekvenserna är nogt övervägda och att skälen är goda om undantag mot bottentrålförbudet ska ges.

Stockholms universitet bedömer det som positivt att generella undantag måste fastställas genom Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter, inte minst då det möjliggör för ett nationellt perspektiv. Universitetet föreslår emellertid att formuleringen ”motsvarande dokument” i det föreslagna tillägget till 2 kap. 12 § ersätts med ”andra vetenskapliga underlag”, då det finns risk att skötselplaner och liknande dokument blir inaktuella och därmed olämpliga som underlag. Ett alternativ är att införa ett krav på ett aktuellt dokument och definiera vad som avses med det. En sådan formulering skulle också kunna öka förvaltningens möjlighet till anpassning till exempelvis ny kunskap eller ändrade miljöförhållanden. Även här bör begränsningar för när undantag kan beviljas införas (jämför dispensprövningar). *Stockholms universitet* framför att även om det är små områden av svenska kustzonen som berörs, är de unika för svenska förhållanden och har hög biodiversitet. Det är således av stor betydelse att möjligheterna till generella undantag och dispenser begränsas. Annars kan de faktiska effekterna av lagändringarna förväntas bli små. Konsekvenserna kan emellertid bli mer betydande när skyddade områden utökas i antal och geografisk utbredning.

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) konstaterar att ansvaret för att tillåta bottentrålning i praktiken flyttas från nationell nivå till länsstyrelser och kommuner genom att undantagen enligt remissen ska motiveras i bevarandeplaner som i stället länsstyrelsen eller kommuner ansvarar för. SLU påpekar vikten av att det i sammanhanget också måste finnas tydlig vägledning och ske en effektiv kunskapsöverföring från Havs- och vattenmyndigheten om hur, och på vilka grunder avvägningar gjorts mellan naturvården och fisket i befintliga

marina skyddsområden så att adekvat skydd fortsatt kan tillgodoses med denna nya ansvarsfördelning.

Världsnaturfonden, WWF, anser att om begränsade undantag ska ges, måste de baseras på en tillståndsprocess enligt naturbestämmelserna i miljöbalken. Bedömningsgrunden måste vara likvärdig för samtliga områden inom hela Sverige.

4. Synpunkter på den föreslagna möjligheten att i det enskilda fallet göra undantag om det finns vetenskapliga eller andra särskilda skäl

Länsstyrelsen i Södermanlands län anser att bottentrålning i forskningssyfte eventuellt skulle kunna vara ett undantag i ett marint skyddat område, men då ska det vara väl dokumenterat om var detta sker och när. Myndigheten antar att ett sådant tillstånd söks hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen i Uppsala län tillstyrker även förslaget till att dispenser för vetenskapliga undersökningar och liknande ska kunna beviljas (2 kap. 21 §), samt tillägget om undantag från förbudet (2 kap. 12 §).

Naturhistoriska riksmuseet anser att författningsförslagets skrivning om dispenser på vetenskapliga eller andra särskilda skäl hämtad från nuvarande författningstext ska ogillas, och det bör i stället preciseras vilka dessa särskilda skäl skulle vara.

Naturskyddsföreningen anför att Havs- och vattenmyndigheten inte fullt ut redogör på vilka grunder de begränsade undantagen ska ges. Havs- och vattenmyndigheten föreslår att dispens ges enligt befintliga formuleringar i 21 § förordningen (1994:1716). Naturskyddsföreningen anser att skrivningen ”andra särskilda skäl” kan resultera i en godtycklig bedömning och föreslår därför att de särskilda skälen för dispens från föreslagen 6 a § måste preciseras och vara förenliga med krav i miljöbalken och EU:s naturvårdsdirektiv. Föreningen skulle dock vilja se att skrivningen ”motsvariga dokument” i sista stycket hänvisade till vetenskapliga underlag. Skötsel- och bevarandeplaner kan bli inaktuella och kan ta flera år att ta fram eller uppdatera. Det kan dock finnas vetenskapliga underlag som pekar på ett behov att begränsa eller helt förbjuda trålning i ett skyddat område för att exempelvis minska störning av arter eller försämring av livsmiljöer, även om detta inte framgår av en skötsel- eller bevarandeplan.

Stockholms universitet framhåller att inskränkningar inte får vara mer långtgående än nödvändigt för att uppnå syftet enligt proportionalitetsprincipen. Enligt *Stockholms universitet* finns det ingen motättning mellan detta krav och ett generellt förbud, men det motiverar föreskrivandet av en möjlighet till dispens i det enskilda fallet. Reglerna måste emellertid utformas så att prövningen blir tillräckligt restriktiv så att syftet inte motverkas. Detta förutsätter att grunderna för dispens utformas på ett lämpligt sätt. De särskilda skälen bör preciseras. *Stockholms universitet* avstyrker därför formuleringen "... eller andra särskilda skäl" i 2 kap. 21 § i fiskeförordningen. Därtill bör förtydligas att dispenser inte får motverka områdets bevarandesyften, aktuella miljö kvalitetsnormer, en gynnsam bevarandestatus för skyddade arter och livsmiljöer eller internationella målsättningar om sammanhängande, ekologiskt representativa och funktionella nätverk. Då miljöbalkens hänsynsregler inte tillämpas i praktiken bör även en försiktighetsprincip införas, liksom ett krav på avsaknad av alternativa lösningar och lokaliseringar för att uppnå det aktuella syftet. Av försiktighetsprincipen följer att den som ska vidta en åtgärd måste visa att det inte finns skäl att anta att skada eller olägenhet på områdets bevarandevärden kan uppkomma. Redan risken för skada kan således innebära att dispens kan nekas eller förenas med villkor om skydds- och försiktighetsåtgärder. Det bör även tydliggöras att bedömningar endast får göras på vetenskapligt underlag.

5. Synpunkter på vilka skyddade områden som förbudet föreslås omfatta

Ingen remissinstans har några synpunkter på vilka marina skyddade områden som förbudet ska gälla.

Länsstyrelsen i Skåne län noterar att Havs- och vattenmyndigheten föreslår föreskrifter som innehåller orden "marina skyddade områden". Länsstyrelsen anser att "marina" kan utgå dels då bottentrålning endast är aktuellt i havsmiljö, dels då det även kan ge upphov till oklarheter om vilka områden som avses. Förslaget om ett generellt förbud mot bottentrålning gäller samtliga skyddade områden i marin miljö. Det är, enligt Länsstyrelsen i Skåne läns uppfattning, dock inte alla skyddade områden i marin miljö som uppfyller de "krav" som ställs för att räknas som marina skyddade områden. Det

är vanligt att exempelvis äldre naturreservat inkluderar hav, men syften och beskrivningar om marina värden saknas, och det finns inga särskilda avvägningar om föreskrifter avsedda att skydda den marina miljön specifikt. Länsstyrelsen i Skåne län anser att det är viktigt att klargöra vilka skydd som åsyftas med termen ”skyddade områden” samt om reglerna skall omfatta både gamla och nyttillkommande områden.

Länsstyrelsen i Uppsala län önskar ett förtydligande av om det endast är skyddade områden med marint syfte, utpekade marina naturvärden, naturtyper eller arter som skulle beröras av det föreslagna förbudet mot bottentrålning, eller om det skulle omfatta alla skyddade områden med marin vattenareal.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har inget att invända mot föreslagna definitioner av skyddade områden, bottentrålning och förvaltningsplan.

Naturvårdsverket konstaterar att förslaget saknar en tydlig definition av vilka skyddade områden som ska bedömas som marina, förutom att skyddsformerna nationalparker, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden kan ingå (avsnitt 3.1.1.). Naturvårdsverket anser att en tydligare definition bör införas, så att länsstyrelsernas och kommunernas uppdrag kan avgränsas på ett tydligare sätt. Naturvårdsverket bedömer vidare att det kan behövas en tydligare beskrivning av vilka skyddade områden som bör ingå i uppdraget att föreslå områden för undantag. Att till exempel utreda behov av undantag för de områden som omfattas av förbud mot trålfiske redan med dagens regler förefaller inte prioriterat.

6. Synpunkter på förslaget att utreda om begränsningen i 20 § fiskelagen bör tas bort

BirdLife Sverige bifaller förslaget att utreda om begränsningen ”avsevärt försvårande” bör tas bort med hänsyn till fiskeregleringen i 20 § fiskelagen, för att bestämmelsen ska kunna tillämpas som bemyndigande till det föreslagna förbudet i fiskeförordningen.

Länsstyrelsen i Blekinge län konstaterar att Havs- och vattenmyndigheten landar i att 20 § kan behöva utredas men saknar ett resonemang kring hur en eventuell förändring av 20 § påverkar möjligheten att uppfylla mål 14.B i Agenda 2030, som handlar om att säkerställa

tillträde för småskaliga icke-industriella fiskare till marina resurser och marknader.

Länsstyrelsen i Gotlands län hänvisar till att det i remissen anges att föreskrifter enligt 20 § fiskelagen inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras och att Havs- och vattenmyndigheten beskriver att det inom yrkesfisket är vanligt att fartygen rör sig över relativt stora arealer, varför skydd för en viss del av ett stort allmänt vattenområde skulle kunna ses som ett ganska litet intrång och inte som ”avsevärt försvårande”. Länsstyrelsen i Gotlands län vill här poängtera att det inte är alla fiskefartyg som är utrustade eller sjösäkra för att kunna ta sig till andra områden och därmed kan fisket ”avsevärt försvåras”. Eftersom ett generellt förbud skulle kunna medföra att fisket avsevärt försvåras föreslår Havs- och vattenmyndigheten att det utreds om begränsningen i 20 § fiskelagen bör tas bort för att kunna tillämpas som bemyndigande till förbudet. Länsstyrelsen föreslår en omformulering som ger utrymme för det generella förbudet, om det blir aktuellt, då det kan vara relevant att ha den paragrafen kvar i andra sammanhang. Tas paragrafen bort helt riskerar det, enligt länsstyrelsens bedömning, att undergräva betydelsen av fisket som en inkomstkälla och kulturarv.

Länsstyrelsen i Norrbottens län ser utredningen av 20 § fiskelagen som en nödvändig utvecklig av regelverket mot en mer ekosystembaserad förvaltning.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län har inga invändningar emot Havs- och vattenmyndighetens förslag om att begränsningen i 20 § fiskelagen om att ”fisket inte avsevärt får försvåras” ska utredas. Det är viktigt som Havs- och vattenmyndigheten påpekar att en inskränkning i enskilds rätt att använda mark eller vatten som grundas på skyddsbestämmelse, inte får gå längre än vad som krävs för att syftet med skyddet ska tillgodoses. Länsstyrelsen i Västra Götalands län ser inte varför detta inte skulle gälla även för fisket.

Naturskyddsföreningen delar Havs- och vattenmyndighetens analys av att formuleringen i 20 § fiskelagen (1993:787) om att ”föreskrifterna inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras” kan aktualiseras av ett generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. Föreningen yrkar därför på att sista meningen i första stycket i 20 § fiskelagen tas bort. Även de skyddssyften GFP och miljölagstiftningen har vad gäller att bevara och upprätthålla marina miljöer och dess arter motverkas av 20 § fiskelagen genom att reglera

att föreskrifter som ska ta hänsyn till naturvårdens intressen vid fiske inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras. För att skydda marina miljöer och arter kommer det, enligt vad föreningen konstaterar, krävas begränsningar vad gäller det fiske som bedrivs i dag, vilket i sin tur innebär att fisket kan komma att avsevärt försvåras. 20 § fiskelagen kan därför utgöra ett hinder för att uppnå målen med unionens miljölagstiftning, varför den är förlegad.

Sportfiskarna anser att skrivningen om försvårande för fisket i 20 § fiskelagen bör tas bort, inte minst för att denna begränsning inte kan samexistera med ambitionen att i ökad utsträckning miljöanpassa fisket.

Stockholms universitet tillstyrker förslaget att utreda om begränsningen i 20 § fiskelagen om att föreskrifter om naturvårdshänsyn inte får vara så ingripande att fisket avsevärt försvåras tas bort. Universitetet bedömer att det är en förutsättning för att internationella och EU-rättsliga miljökrav samt nationella miljömål ska kunna nås. Slopandet av begränsningen i 20 § i fiskelagen är ett viktigt steg mot en mer ekosystembaserad förvaltning av fiske. *Stockholms universitet* saknar emellertid en diskussion om miljöbalken som ett alternativ och komplement för reglering av fiske i skyddade områden. Införandet av begränsningen i 20 § i fiskelagen byggde på att mer ingripande reglering av fiske av miljöskäl borde ske med stöd av den dåvarande naturvårdslagen (1964:822, se prop. 1992/93:232). Även miljörettslig forskning har visat på flera fördelar med att reglera fiske i skyddade områden med stöd av miljöbalken. Universitetet anser att möjligheten att använda miljöbalken bör prövas närmare i det fortsatta arbetet med att reglera fiske i skyddade områden.

Världsnaturfonden, WWF, anser att begränsningen i 20 § fiskelagen om att fisket inte avsevärt får försvåras bör tas bort eftersom denna begränsning inte stämmer överens med ambitionen om att införa en ekosystembaserad fiskeförvaltning.

7. Andra synpunkter

7.1 Förbudet bör vara mera omfattande

Greenpeace anser att det är en självklarhet att bottentrålning bör vara förbjudet innanför trålgränserna, såväl innanför som utanför skyddade marina områden. *Greenpeace* anger att artikel 20 i förordningen

om den gemensamma fiskeripolitiken och även förordningen om tekniska regler möjliggör ett bottentrålningförbud ända ut till territorialhavsgrens. Greenpeace stöder sig i denna slutsats på uttalandet i Miljömålsberedningens betänkande Havet och människan (SOU 2020:83) att "Medlemsstaterna har fått befogenhet att begränsa tillträdet för andra medlemsstaters fiskefartyg till det område, under medlemsstatens överhöghet eller jurisdiktion, som sträcker sig tolv nautiska mil från baslinjerna". Trots att Miljömålsberedningen konstaterade att Sveriges möjlighet att begränsa tillträde även styrs av de mellanstatliga avtal som ingåtts med bl.a. Danmark och Finland så konstaterar Greenpeace att sådana avtal kan justeras genom bilaterala förhandlingar. Det finns enligt Greenpeaces mening inga principiella hinder för möjligheten att förbjuda bottentrålning i skyddade marina områden utanför trålgränsen, till och med för utländska fartyg.

Länsstyrelsen i Gävleborgs län anser att även storskaligt pelagiskt trålfiske bör förbjudas i skyddade marina områden och inom en buffertzona kring dessa. Trots att benämningen är pelagisk trålning på svensk sida bedrivs den oftast på eller mycket nära botten och riskerar således även påverka bottenlevande arter och bottenhabitat negativt. Länsstyrelsen anser också att trålgränsen i närliggande område av Ålands hav bör flyttas ut från 4 till 12 nautiska mil från baslinjen, dvs. ut till territorialvattengränsen, och att inga inflyttningsområden ska gälla.

Naturhistoriska riksmuseet (NRM) anser att förbudet mot bottentrålning bör inkludera skyddade områden utanför trålgränsen inom territorialhavet och gälla även för utländska fartyg, samt att ansträngningar skyndsamt görs för att driva fram ett genomförande. NRM anser vidare att möjligheterna att flytta ut trålgränsen till 12 nautiska mil bör utredas. NRM tillstyrker att Havs- och vattenmyndigheten genomför en översyn av de undantag som i dag tillåter bottentrålning inom trålgränsen för att föreslå hur trålförbudet kan göras heläckande innanför gränsen även utanför skyddade områden.

Naturskyddsföreningen yrkar på att författningsförslaget i förordningen (1994:1716) även innefattar områden ut till 12 nautiska mil (territorialhavsgrens) med stöd av grundförordningens artikel 20 och om möjligt enligt mellanstatliga fiskeavtal och havsrättskonventionen. Om de mellanstatliga avtalen utgör ett hinder, bör dessa förhandlas om.

BirdLife Sverige anser att samma skydd från skadlig bottentrålning ska gälla även skyddade områden utanför trålgränsen och även för utländska fiskefartyg. Sveriges regering och myndigheter måste således jobba aktivt för att finna sådana lösningar inom ramarna för den gemensamma fiskeripolitiken.

Länsstyrelsen i Blekinge län framför att om det införs generellt stopp mot bottentrålning i svenska skyddade områden utanför trålgränsen är det viktigt att detta kan tillämpas även på utländska fiskefartyg. Det är varken rimligt eller ändamålsenligt att enbart stoppa svenskt fiske.

Sportfiskarna anser att Sverige omedelbart måste agera för en ytterligare utflyttning av trålgränsen, med stöd av i huvudsak artikel 20 i den gemensamma fiskeripolitikens grundförordning. I det remitterade underlaget konstateras att det i sammanhanget är väldigt få arbetstillfällen och liten omsättning inom den del av yrkesfisket som bedriver verksamhet innanför trålgränsen. Även med en rejäl utflyttning av trålgränsen skulle få arbetstillfällen påverkas i större skala, samtidigt som mer skonsamma fiskemetoder som burfisket efter havskräfta skulle kunna fasas in, eftersom burfisket inte kan samexistera med trålfisket på grund av den höga risken för att redskapen trålas bort. Att enstaka arbetstillfällen väger så pass tungt att skyddet av kustzonen bortprioriterats till förmån för bottentrålning, anser *Sportfiskarna*, är beklagansvärt. En utflyttning av skadliga och mängdfångande redskap skulle på sikt innebära en återhämtning av fiskbestånd och ekosystem vilket på sikt skulle generera en bättre lönsamhet i fisket, inte en dödsstöt för det lokala fisket eller några samhällsekonomiska skador som ibland hävdas. Det är i sammanhanget värt att notera att enligt en rapport från 2008 från SIK, Institutet för livsmedel och bioteknik, var trålad havskräfta miljövärstingen när så kallade livscykelanalyser gjordes för ett antal livsmedel. Ett kilo kräftkött från trålad havskräfta gav upphov till 107 kilo koldioxidekvivalenter. Ett kilo nötkött gav som jämförelse upphov till 22 koldioxidekvivalenter, samma som ett kilo burfiskat kräftkött. Detta kan jämföras med 4 koldioxidekvivalenter för ett kilo garnfiskat torskkött och 0,06 koldioxidekvivalenter för ett kilo lök.

7.2 Förslagen leder inte till ett hållbart fiske

Naturskyddsföreningen vill även påminna regeringen om att Januariavtalet utlovar att ”det hållbara fisket ska utvecklas med åtgärder för att minska bottentrålning i känsliga områden i Sverige och EU, med ett generellt förbud i skyddade områden”. Det första adresseras inte av det uppdrag som gavs till Havs- och vattenmyndigheten. Gällande att det hållbara fisket ska utvecklas med åtgärder för att minska bottentrålning i Sverige och EU, anser föreningen att regeringen bör ge Havs- och vattenmyndigheten i uppgift att 1) upphäva inflyttningsområdena innanför trålgränsen i Västerhavet, samt 2) utreda möjligheten och ta fram underlag för utflyttad trålgräns med stöd av artikel 20 i Europaparlamentets och rådet förordning (EU) nr 1380/2013 av den 11 december 2013 (hädanefter GFP). En sådan åtgärd skulle minska bottentrålning i känsliga, kustnära områden, samt skapa incitament för ett utökat burfiske efter havskräfta som både är mer miljömässigt och ekonomiskt hållbart jämfört med trålfiske.

Världsnaturfonden, WWF, anser att man bör se över möjligheten att tillämpa artikel 20 vilket ger medlemsstaterna befogenhet att besluta om bevarandeåtgärder i territorialhavet. Detta kan medföra större möjlighet för Sverige att införa bevarandeåtgärder nödvändiga för att skydda havsmiljön.

7.3 Konsekvensutredningen är bristfällig

Kustbevakningen ansvarar för fisketillsyn och brottsbekämpning inom fiskets område. Kustbevakningens direkta brottsbekämpning omfattar även överträdelse och förseelser mot områdesskyddet i miljöbalken (straffbestämmelsen i 29 kap. 2 och 2 a kap. miljöbalken). När det gäller konsekvensutredningen anser Kustbevakningen att effekterna för tillsyn och brottsbekämpning behöver belysas bättre. Utöver svårigheten att behöva förhålla sig till både fiskelagstiftningen och miljöbalken, där Kustbevakningen och andra tillsynsmyndigheter har olika befogenheter, så har antalet skyddade områden i havet enligt båda dessa lagstiftningar ökat kraftigt i antal under de senaste åren, utan att ytterligare resurser har avsatts till tillsyn och brottsbekämpning.

Länsstyrelsen i Gotlands län önskar gärna ett förtydligande av påståendet att ingen särskild hänsyn behöver tas till små företag.

Yrkesfisket i Sverige i dag består av många små företag som bidrar till Sveriges livsmedelsproduktion.

Även *Länsstyrelsen i Norrbottens län* framhåller att EU:s definition av små företag inte är särskilt tillämpningsbar inom svenskt yrkesfiske och påpekar att det är stor skillnad på små företag och småskaligt yrkesfiske.

Jordbruksverket anser att en utförlig konsekvensutredning över fiskets ekonomiska påverkan behöver genomföras innan ett beslut om generellt förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden ska fattas. Jordbruksverket konstaterar att bottentrålning försiggår i ett mycket litet antal av de drygt trehundra marina skyddade områden som Sverige har. Hur stor den negativa påverkan kommer att bli för dessa fisken är inte konkretiserat i Havs- och vattenmyndighetens underlag och kommer bero på vilka undantag från trålfiskeförbudet som Länsstyrelser och kommuner planerar för i förvaltningsplanerna för de marina skyddade områdena.

Regelrådet finner att konsekvensutredningen inte uppfyller kraven i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottentrålning i marina skyddade områden. LI.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

På egna ben.

Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]

Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]

Finansdepartementet

En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]

Posttjänst för hela slanten.

Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]

En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]

Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. [15]

Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden. [20]

Socialdepartementet

Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. [5]

Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. [9]

Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. [10]

Patientöversikter inom EES och Sverige. [13]

Utbildningsdepartementet

Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. [19]

Remiss - SOU 2023:44

En översyn av
regleringen om
frihetsberövande
påföljder för unga

§244

23KS578

...

Ert dnr: Ju2023/01830

ju.remissvar@regeringskansliet.se

ju.L5@regeringskansliet.se

Yttrande över remiss, SOU 2023:44 En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga

Piteå kommun har tagit del av betänkande "En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (SOU 2023:44)

Piteå kommun ställer sig positiv till granskande och översyn av förändringar när det gäller påföljder för unga lagöverträdare 15 och 18 år.

Kommunen vill skicka med att det är av yttersta vikt att utredare beaktar att det är barn som påföljderna hänvisar till. Det gör sammantaget, att en straffrättslig reglering ska ta hänsyn till barnkonventionen, ålder och mognad för att på så sätt erbjuda adekvata straffprocesser som bygger på evidens, forskning och beprövad erfarenhet kopplat till barns rätt och behov.

Piteå kommun önskar trycka på vikten av att barn har rätt till skola, sjukvård och en meningsfull sysselsättning. Risken för återfall i kriminalitet är stor för dessa grupper som i tidigt skede i livet begår allvarliga brott och därför är det nödvändigt med omfattande behandlingsprogram under verkställigheten. Ett målinriktat arbete för meningsfull sysselsättning, både under och efter verkställighet, är av betydelse för återanpassning i samhället. Här kommer professionens kunskaper, metoder och värderingar, att vara av största vikt för lyckat och förväntat resultat

Piteå kommun har vissa synpunkter på utformningen av ungdomsstraffet.

Piteå kommun anser att det är bra att ungdomsstraffet innehåller både frihetsberövande och icke-frihetsberövande inslag, men att det bör finnas mer flexibilitet och variation i hur dessa inslag kombineras. Kommunen anser att det bör finnas mer tydlighet och enhetlighet i hur ungdomsstraffet bestäms och verkställs samt hur uppföljningen och kontrollen av ungdomsstraffet ska ske.

Piteå kommuns reflektioner kopplat till skola

Barnen ska ges möjlighet att delta i utbildning som motsvarar sådan utbildning som erbjuds i gymnasieskolan. I utredning bör framgå en begränsning eller ett förtydligande vad som gäller i fråga om utbud av gymnasieutbildning för dessa elever, alternativt hur Kriminalvården, eller annan huvudman, ska förhålla sig till Skollagens 16 kap 37-39 §§ samt 41 § och 49-49a §§ som stadgar elevers rätt att fullfölja påbörjad utbildning. Skollagens skrivningar kan komma att behöva ses över och anpassas till förslag av ny reglering.

En annan viktig faktor att beakta är huruvida det borde finnas skrivningar om den kvalitet som institutionsskolorna ska leva upp till. Skolinspektionen lyfte i sin rapport "Skola inom statlig tvångsvård - Kvalitet och kontinuitet i utbildningen vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem" 2021, både vikten av en fortsatt höjning av utbildningarnas kvalitet

och kontinuitet, stärkt likvärdighet och en undervisningstid som motsvarar heltidsstudier. Även frågor som rörde flickors behov när det gällde skolgång samt specialpedagogiskt stöd lyftes. Viktigt att även utredarna trycker på dessa saker i översynen av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga.

Piteå kommun har några invändningar mot vissa delar av utredningens förslag. Piteå kommun anser att utredningen inte har gjort en tillräcklig konsekvensanalys av hur förslagen kommer att påverka kommunernas ekonomi och organisation. Piteå kommun anser att utredningen borde ha redovisat mer konkret hur de nya uppgifterna och ansvaren som följer av förslagen ska fördelas mellan staten och kommunerna samt hur de ska finansieras. Piteå kommun anser också att utredningen borde ha tagit större hänsyn till de regionala skillnaderna i resurser och förutsättningar som finns mellan olika kommuner. Det kommer vara av största vikt att kommunerna ersätts av staten för de ökade kostnader som beräknas uppkomma med anledning av de föreslagna lagförändringarna.

Piteå kommun vill slutligen framhålla vikten av att utredningens förslag följs upp och utvärderas kontinuerligt, samt att erfarenheter och goda exempel sprids mellan olika aktörer som arbetar med ungas brottslighet.

Patric Lundström (S)

Kommunstyrelsens ordförande Piteå kommun

Signering

Följande parter har signerat detta dokument

Namn: Patric Lundström

Datum: 2023-11-30 19:14

Signerat kryptografiskt SHA-256 hashvärde:

4B88EFB8377E0AF577CA038BC8BCF25FE2FAE586D84CCBE18FBF6BFF76C7B41E

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga

*Betänkande av Utredningen om
frihetsberövande påföljder för unga*

Stockholm 2023

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2023:44

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-978-91-525-0681-3 (tryck)

ISBN 978-91-525-0682-0 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 3 november 2021 att uppdra åt en särskild utredare att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (dir. 2021:99).

Justitierådet Agneta Bäcklund förordnades samma dag som särskild utredare.

Som sakkunniga i utredningen förordnades den 17 december 2021 rättssakkunniga, numera kanslirådet, Kajsa Johansson (Justitiedepartementet) och kanslirådet Miriam Söderström (Socialdepartementet). Som experter att biträda utredningen förordnades samma dag ställföreträdande chefsrådmannen Cecilia Ahlström (Göteborgs tingsrätt), biträdande avdelningschefen och chefsjuristen Tove Björnheden (Barnombudsmannen), institutionschefen, numera verksamhetsområdeschef primärvården Östra Norrbotten, Tomas Fjellvind (Statens institutionsstyrelse), polismästaren Carin Götblad (Polismyndigheten), handläggaren Ove Ledin (Sveriges Kommuner och Regioner), docenten och medicinskt sakkunnige Niklas Långström (Socialstyrelsen), advokaten Anders Malmsten (Sveriges Advokatsamfund), rättschefen Marie-Louise Ollén (Åklagarmyndigheten), rättschefen och avdelningschefen på Rättsavdelningen Caroline Oredsson (Kriminalvården), enhetschefen David Shannon (Brottsförebyggande rådet) och docenten Erik Svensson (Stockholms universitet) som experter i utredningen.

Rättssakkunniga Anna Fridh Welin (Justitiedepartementet) förordnades som sakkunnig den 25 februari 2022.

Den 1 april 2022 entledigades Miriam Söderström och departementssekreteraren Axelina Hedenskog (Socialdepartementet) förordnades i stället som sakkunnig.

Ove Ledin entledigades den 1 april 2022. Samma dag förordnades handläggaren Karin Lindström (Sveriges Kommuner och Regioner)

och biträdande chefsjuristen Caroline Hellström (Statens institutionsstyrelse) att biträda utredningen som experter.

Caroline Hellström entledigades den 1 januari 2023 och utredaren Catrine Kaunitz (Statens institutionsstyrelse) förordnades som expert i utredningen.

Rådmannen Anna Hannell har varit utredningens sekreterare från och med den 20 januari 2022.

Arbetet har bedrivits i nära samråd med experterna. Det har emellertid framförts olika uppfattningar såväl om huvudförslaget som i förslagets detaljer. De förslag som presenteras är därför utredarens även om majoriteten av experterna i huvudsak ställt sig bakom de redovisade förslagen och övervägandena. Tove Björnheden har avgett ett särskilt yttrande. Detta fogas till betänkandet.

Utredningen, som har antagit namnet Utredningen om frihetsberövande påföljder för unga, får härmed överlämna betänkandet *En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga*, SOU 2023:44. Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i augusti 2023

Agneta Bäcklund

/Anna Hannell

Innehåll

Sammanfattning	17
Summary	23
1 Författningsförslag	29
1.1 Förslag till fängelselag för unga (2027:000)	29
1.2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740).....	37
1.3 Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)	39
1.4 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken (2010:110).....	41
1.5 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar	43
1.6 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)	46
1.7 Förslag till lag om ändring i polislagen (1984:387)	52
1.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	53
1.9 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård	55
1.10 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister	60
1.11 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder	63

1.12	Förslag till lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister	64
1.13	Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)	65
1.14	Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	67
1.15	Förslag till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)	72
1.16	Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)	73
1.17	Förslag till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen	75
1.18	Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande	77
1.19	Förslag till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)	79
1.20	Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område	82
1.21	Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område	84
2	Utredningens uppdrag och arbete	87
2.1	Utredningsuppdraget	87
2.2	Definition av barn	87
2.3	Utredningens arbete	88
2.4	Betänkandets disposition	89
3	Straff- och påföljdssystemet för unga lagöverträdare	91
3.1	Inledning	91
3.2	Straffsystemets olika nivåer	92

3.3	Straffmätning för unga lagöverträdare.....	94
3.3.1	Inledning	95
3.3.2	Ungdomsvård	96
3.3.3	Ungdomstjänst	98
3.3.4	Ungdomsövervakning.....	99
3.4	Särskilt om frihetsberövande påföljder för barn och unga	103
3.4.1	Fängelse och sluten ungdomsvård.....	103
3.4.2	Införandet av sluten ungdomsvård.....	104
3.4.3	Reformen av ungdomspåföljderna utvärderas	108
3.4.4	Straffnivåutredningen.....	110
3.4.5	Påföljdsutredningens uppdrag beträffande unga lagöverträdare.....	112
4	Förhållandena i övriga nordiska länder	121
4.1	Inledning.....	121
4.2	Danmark.....	121
4.2.1	Allmänt.....	121
4.2.2	Unga lagöverträdare	123
4.3	Finland.....	127
4.3.1	Allmänt.....	127
4.3.2	Unga lagöverträdare	129
4.4	Island	132
4.4.1	Allmänt.....	132
4.4.2	Unga lagöverträdare	134
4.5	Norge.....	135
4.5.1	Allmänt.....	135
4.5.2	Unga lagöverträdare	137
4.6	Sammanfattning av genomgången av förhållandena i de nordiska länderna	141

5	Barns rättigheter.....	143
5.1	Inledning.....	143
5.2	Barnkonventionens grundprinciper	144
5.2.1	Artikel 2 – barnets rätt till icke-diskriminering ..	145
5.2.2	Artikel 3 – barnets bästa ska vara i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn.....	146
5.2.3	Artikel 6 – barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling	148
5.2.4	Artikel 12 – barnets rätt att uttrycka sina åsikter och bli hörd	149
5.3	Särskilt om frihetsberövande av barn	150
5.3.1	Artikel 37 om tortyr, förnedrande behandling och frihetsberövande.....	150
5.3.2	Artikel 40 om barn som misstänks, åtalas eller dömts för brott.....	153
5.4	Ytterligare artiklar med särskild betydelse för barns grundläggande behov.....	156
5.4.1	Artikel 24 om rätten till hälso- och sjukvård	156
5.4.2	Artikel 28 om rätten till utbildning	158
5.4.3	Artikel 31 om rätten till vila och fritid, lek och rekreation samt rätten att delta i det kulturella och konstnärliga livet	159
5.5	Om barnkonsekvensanalyser	160
5.5.1	Allmänt om barnkonsekvensanalyser	160
5.5.2	Särskilt om utredningens barnkonsekvensanalys.....	162
5.6	Sammanfattning.....	162
6	Särskilt om unga lagöverträdare.....	165
6.1	Inledning	165
6.2	Psykologisk forskning.....	165
6.2.1	Hjärnans utveckling.....	165
6.2.2	Neurologisk forskning.....	167
6.2.3	Ungas hjärnor är mer formbara.....	168

6.3	Något om de barn och unga som döms till frihetsberövande påföljder	168
6.3.1	Statistik om frihetsberövande påföljder för barn och unga under åren 2000–2020.....	168
6.3.2	Vilka döms till sluten ungdomsvård?	172
6.3.3	Vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.....	173
6.3.4	Huvudbrotten i domar där sluten ungdomsvård dömts ut som påföljd 2010–2021	176
6.3.5	En strängare syn på brott påverkar den grupp unga som avtjänar frihetsberövande påföljder	181
6.4	Om behandlingseffekter vid frihetsberövanden	184
6.4.1	Brottsåterfallsförebyggande effekter av frihetsberövande påföljder.....	184
6.4.2	Effekter på unga lagöverträdare.....	186
6.4.3	Forskning som jämfört fängelse med placering vid ungdomshem.....	187
6.4.4	Alternativ till fängelse och ungdomshem	187
6.4.5	Upphörandeforskning – att sluta begå brott	189
6.5	Samtal med barn som avtjänar sluten ungdomsvård.....	194
6.5.1	Besöken och de frågor som ställdes	194
6.5.2	Allmänt om avdelningen, personal och känslan av trygghet (frågorna 1–5 och 8)	196
6.5.3	Sysselsättning, utevistelser m.m. (frågorna 6–7 och 11–12)	197
6.5.4	Behandling och syn på vad som får en att upphöra med brott (frågorna 9–10 och 13–15) ...	198
6.5.5	Efter verkställigheten (frågorna 16–20)	199
6.5.6	Några avslutande kommentarer från ungdomarna.....	199
7	Verkställighet av sluten ungdomsvård	201
7.1	Inledning.....	201
7.2	Lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.....	202
7.3	Utslussning från sluten ungdomsvård.....	206

7.4	SiS riktlinjer för sluten ungdomsvård.....	208
7.4.1	Inledning.....	208
7.4.2	Verkställighetens fasor.....	210
7.5	SiS skola.....	214
7.6	Vård och behandling.....	215
7.7	SiS säkerhetsprojekt	216
8	Verkställighet av fängelse i anstalt och i frihet	219
8.1	Inledning	219
8.2	Allmänt om verkställighet i anstalt	219
8.2.1	Verkställighetsplanering med inriktning på återfallsförebyggande åtgärder	219
8.2.2	Särskilda villkor	221
8.2.3	Säkerhet	222
8.2.4	Placering vid anstalt	224
8.2.5	Sysselsättning	225
8.2.6	Vistelse i gemensamhet och avskildhet.....	230
8.2.7	Besök och andra kontakter.....	231
8.2.8	Särskilda kontroll- och tvångsåtgärder	232
8.2.9	Permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt	234
8.2.10	Särskilda utslussningsåtgärder.....	236
8.2.11	Särskilt om barn som verkställer fängelsepåföljd.....	241
8.3	Verkställighet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.....	242
8.4	Villkorlig frigivning	244
8.4.1	Inledning.....	244
8.4.2	Tidpunkten för villkorlig frigivning.....	244
8.4.3	Förutsättningar för uppskjuten villkorlig frigivning.....	244
8.4.4	Prövotid	247
8.4.5	Övervakning.....	247
8.4.6	Särskilda föreskrifter.....	250
8.4.7	Åtgärder vid misskötsamhet.....	252

8.5	Förverkande av villkorligt medgiven frihet	253
8.6	Kriminalvårdens regeringsuppdrag om förstärkta insatser för unga i kriminalvård.....	254
9	Utgångspunkter för en reform	257
10	Överväganden om frihetsberövande påföljder för barn och unga	263
10.1	Uppdraget.....	263
10.2	Behov av förändring.....	264
10.3	Alternativa lösningar.....	265
10.4	Omvärldsfaktorer som påverkar ställningstagandet	269
10.4.1	Längre strafftider	269
10.4.2	Införandet av ungdomsövervakning.....	271
10.5	Övergången mellan verkställighet på institution och i frihet.....	273
10.6	Samhällsskydd, renodling och flexibilitet.....	276
10.6.1	Samhällsskydd.....	276
10.6.2	Renodling.....	277
10.6.3	Flexibilitet	278
10.7	Slutsatserna är att fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd även för barn och unga och att Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten	280
10.7.1	Forskningsstöd	282
10.7.2	Begreppet fängelse.....	283
10.7.3	Vad är bäst för barnen	284
10.8	Det kan finnas behov av att i vissa fall särbehandla barn när fängelse verkställs.....	285
10.9	Kort om några förutsättningar för förslagen	289

11	Verkställigheten av fängelse ska vara anpassad för barn.....	291
11.1	Inledning.....	291
11.2	En ny fängelselag för unga.....	292
11.2.1	Allmänna förutsättningar för barn som avtjänar fängelse.....	292
11.2.2	Särskilt om regleringen i fängelselagen för unga.....	307
11.2.3	Om verkställighet av fängelse vid särskilt ungdomshem efter beslut enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.....	323
11.2.4	Barn ska få stöd vid övergången mellan anstalt och frihet.....	328
11.2.5	Övriga frågor.....	335
11.3	Informationsutbyte och sekretess.....	338
11.4	Internationell straffverkställighet m.m.	349
12	Alternativt förslag om påföljden slutna ungdomsvård behålls i påföljdssystemet	353
12.1	Inledning.....	353
12.2	Förlängd maximitid för slutna ungdomsvård.....	355
12.3	Förordning med instruktion för SiS.....	359
12.4	Kvalifikationstid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet.....	362
12.5	Villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård	365
12.5.1	SiS förslag om villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård	365
12.5.2	Utredningen lämnar inte något förslag om villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård... ..	368
12.6	Sysselsättningsplikt för den som har fyllt arton år.....	369

12.7	Utformning av ett alternativt författningsförslag om slutna ungdomsvård behålls som påföljd	371
12.7.1	Det alternativa författningsförslagets placering i betänkandet.....	371
12.7.2	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	372
12.7.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård	373
12.7.4	Förslag till förordning om ändring i förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse	374
13	Konsekvenser av utredningens förslag	377
13.1	Inledning.....	377
13.2	Probleminventering och bedömning av vilka som berörs av förslagen	378
13.3	Ekonomiska konsekvenser	380
13.3.1	Övergripande effekter av utredningens förslag	380
13.3.2	Kostnaderna för Kriminalvården	381
13.3.3	Kostnaderna för SiS	392
13.3.4	Kostnaderna för övriga statliga myndigheter	394
13.3.5	Kostnaderna för kommunernas socialtjänst	395
13.3.6	Finansiering.....	397
13.4	Andra konsekvenser	399
13.4.1	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet	399
13.4.2	Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen	400
13.4.3	Konsekvenser för barn	400
13.4.4	Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män	402
13.4.5	Övriga konsekvenser.....	403

14	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser.....	405
14.1	Ikraftträdande.....	405
14.2	Övergångsbestämmelser	407
14.2.1	Det behövs inga övergångsbestämmelser för huvudförslaget.....	407
14.2.2	Övergångsbestämmelser behövs i vissa följd författningar.....	409
15	Författningskommentar	411
15.1	Förslaget till fängelselag för unga (2027:000).....	411
15.2	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)	441
15.3	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700).....	442
15.4	Förslaget till lag om ändring i socialförsäkringsbalken (2010:110)	444
15.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.....	445
15.6	Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302)	447
15.7	Förslaget till lag om ändring i polislagen (1984:387)	451
15.8	Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	452
15.9	Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.....	453
15.10	Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister.....	457
15.11	Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder.....	458
15.12	Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister	459
15.13	Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453) ...	460

15.14 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	461
15.15 Förslaget till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)	467
15.16 Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800).....	469
15.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen.....	470
15.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande.....	472
15.19 Förslaget till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251) ...	473
15.20 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalogens område	476
15.21 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalogens område	477

Särskilt yttrande 479

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2021:99	487
Bilaga 2	Utdrag ur kapitel 3 i betänkandet <i>Slopad straffrabatt för unga myndiga</i> , SOU 2018:85	503
Bilaga 3	Förslag från Statens institutionsstyrelse om villkorlig frigivning vid slutna ungdomsvård.....	533

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Utredningen har haft i uppdrag att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare som begår brott innan fyllda 18 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas. Översynen ska genomföras av ett ungdoms- och barnrättsperspektiv och förslagen ska säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd även för barn och unga

Barn och unga som begår brott innan fyllda 18 år särbehandlas vid straffmätningen och påföljdsvalet. Det innebär bl.a. att det krävs synnerliga skäl för att bestämma påföljden för ett barn till fängelse. Utredningen har inte i uppdrag att föreslå några förändringar i det avseendet. Barn ska alltså även i fortsättningen dömas till frihetsberövande påföljd enbart i undantagsfall.

Sedan påföljden slutna ungdomsvård infördes för mer än 20 år sedan har samhället och brottsligheten förändrats på flera sätt. Forskning tyder på att ungdomar generellt begår färre brott, men att den grupp som begår brott blivit alltmer brottsbelastad och alltså begår

fler och allvarligare brott. Förekomsten av illegala skjutvapen och explosiva varor har också ökat betydligt. Detsamma gäller fall av dödligt våld där skjutvapen använts. Sådan brottslighet har dessutom ofta koppling till kriminella nätverk. Barn och unga som växer upp i områden där kriminella nätverk påverkar levnadsförhållandena löper också en ökad risk att involveras i organiserad brottslighet.

Det finns flera skäl att tro att strafftiderna kommer att bli längre för unga lagöverträdare. En anledning är de generella straffskärpningar som har skett på senare tid, bl.a. för mord, rån och vapenbrott. Det finns även lagförslag som för närvarande bereds och som innebär en skärpt syn på flerfaldig brottslighet. Skärpningarna är inte i sig riktade mot lagföring av barn, men kommer att påverka strafftiderna även för den kategorin av lagöverträdare. Ett annat skäl till att strafftiderna kommer att öka är att påföljden ungdomsövervakning kommer att förändra tillämpningsområdet för de frihetsberövande påföljderna när den reformen slagit igenom fullt ut. Ungdomsövervakning kan dömas ut i stället för vissa kortare frihetsstraff och därmed kommer den genomsnittliga tid som döms ut som frihetsberövande påföljd troligen att bli något längre.

Om straffen som döms ut blir längre är det ännu viktigare att den intagne får stöd vid övergången mellan institution och frihet. Om stödet uteblir är risken för återfall i brott hög. En frihetsberövande påföljd för unga bör därför innehålla moment av stöd vid övergången mellan institution och frihet. Det ska även finnas möjligheter för samhället att kontrollera att den frigivne sköter de villkor som sätts upp i samband med frigivningen och kan ingripa på ett tidigt stadium vid en ogynnsam utveckling.

Behovet av samhällsskydd, i den bemärkelse att den verksamhet som ansvarar för att verkställa frihetsberövande påföljder ska ha möjlighet att hindra rymningar, stå emot fritagningar och skapa förutsättningar för att skydda såväl intagna som personal mot hot och våld, talar för att Kriminalvården anförtros uppgiften att verkställa frihetsberövande påföljder för unga. Det beror bl.a. på att en av Kriminalvårdens huvudsakliga uppgifter är att verkställa utdömda påföljder. För verkställighet av fängelse finns ett omfattande regelverk och Kriminalvården har erfarenhet av att hantera klienter med skiftande behov av stöd och kontroll. Det innebär att fängelsepåföljden har en grundstruktur som gör det möjligt att skapa en verkställighet som tillgodoser

kravet på trygghet, såväl för de intagna och personal som för brotts-offer och samhället i övrigt.

Även för Statens institutionsstyrelse (SiS) skulle en förändring som innebär att Kriminalvården tar över ansvaret för de dömda leda till att SiS verksamhet kan renodlas till att enbart avse vård. Antalet barn och unga som är i akut behov av tvångsvård har ökat på senare tid, vilket har lett till att det uppstått kö till den tvångsvård som bedrivs vid de särskilda ungdomshemmen. Om SiS inte längre ska verkställa slutna ungdomsvård kan de platser som för närvarande används för den på-följden i stället användas för vård. En förändring som innebär att barn som tvångsvårdas tas omhand av en myndighet med ett tydligt vård-uppdrag medan barn som döms för allvarliga brott omhändertas av en annan myndighet med det huvudsakliga uppdraget att verkställa straff skulle också göra systemet mer tydligt och renodlat.

Den grupp unga lagöverträdare som döms till frihetsberövande på-följder är inte homogen. Det kommer att finnas unga som påbörjar verkställigheten innan 18 års ålder men som, om strafftiden är lång, hinner bli betydligt äldre innan frigivningen aktualiseras. Behoven av insatser skiljer sig åt dels mellan olika individer, dels i olika åldrar. Det finns därför skäl att söka en lösning som ger utrymme för flexi-bilitet. Den som inleder verkställigheten i en form som är anpassad för barn under 18 år bör kunna övergå till verkställighet i annan form. Detta för att undvika att äldre personer avtjänar straff tillsammans med barn och för att säkerställa att lämplig sysselsättning kan erbjudas den dömda under hela verkställigheten.

Om barn och unga döms till fängelse som verkställs av Kriminal-vården kan en flexibilitet uppnås genom att myndigheten placerar barn på ungdomsavdelningar där en verksamhet erbjuds som är anpassad till barns behov. Om verkställigheten fortgår efter att den dömda har fyllt 18 år kan han eller hon placeras på en annan avdelning där andra behov av t.ex. sysselsättning kan uppfyllas.

Sammantaget innebär behoven av samhällsskydd, renodling och flexibilitet att fängelse bör väljas som påföljd även för barn som döms till frihetsberövande påföljder. Verkställigheten måste dock anpassas så att de behov och rättigheter som tillkommer barn kan tillgodoses fullt ut. Kriminalvården är bäst lämpad att verkställa fängelse.

Kriminalvårdens verksamhet måste anpassas

En förutsättning för det förslag som utredningen lämnar är att Kriminalvårdens verksamhet anpassas till att barn ska vistas där. Det innebär bl.a. att barn ska avtjäna fängelse vid särskilda ungdomsavdelningar där de kan hållas avskilda från vuxna intagna under verkställigheten. Barn ska avtjäna straffet under trygga förhållanden, med rätt till lämplig sysselsättning i form av t.ex. skola, behandling och fritidsaktiviteter. Det kräver personal med rätt kompetens och erfarenhet. Av grundläggande betydelse är att Kriminalvårdens skolverksamhet utvecklas till att omfatta även yngre intagna samt att även den behandling som erbjuds för att motverka återfall i brott anpassas till barn. De rättigheter som följer av barnkonventionen tillkommer alla barn oavsett var de befinner sig under uppväxten. Kriminalvårdens verksamhet måste därmed anpassas till den nya målgruppen.

Reformen bör av den anledningen inte träda i kraft förrän den 1 januari 2028.

Det kan finnas behov av att i vissa fall särbehandla vissa barn när fängelse verkställs

Att påföljdssystemet bygger på krav på likabehandling utesluter inte att det kan finnas behov av att ta större hänsyn till dömda barns individuella förhållanden när det gäller valet mellan olika former av frihetsberövande påföljder eller vid verkställigheten av en sådan påföljd.

Det är inte osannolikt att det kan finnas undantagssituationer där ett barn riskerar att fara illa vid en verkställighet tillsammans med andra dömda. I vissa fall, inte minst när det gäller personer med särskilda behov av stöd, är förhållandena sådana att en mer utpräglad vårdpåföljd förefaller vara det lämpligaste alternativet även när personen döms för allvarlig brottslighet.

Utredningen föreslår därför att det ska införas en möjlighet att i undantagsfall besluta att ett barn som döms till fängelse kan verkställa straffet vid ett särskilt ungdomshem. För att undantagsbestämelsen ska bli tillämplig ska det krävas att det finns synnerliga skäl hänförliga till den enskildes personliga förhållanden. Det kan vara så att den unges mognadsgrad inte överensstämmer med ungdomens verkliga ålder eller att den unge har en fysisk eller intellektuell funk-

tionsnedsättning, en psykologisk eller medicinsk diagnos eller något liknande förhållande som innebär att han eller hon kan vara särskilt utsatt i förhållande till andra intagna. Det kan också vara fråga om att andra särskilda överväganden behöver göras och att den unges behov av stöd- och omsorgsinsatser på ett mer ändamålsenligt sätt kan mötas vid ett särskilt ungdomshem. De barn som kan komma i fråga är alltså de som riskerar att fara illa av en placering bland andra dömda personer.

Det är rätten som beslutar om verkställighet ska ske vid ett särskilt ungdomshem. Beslutet fattas i samband med att ett barn döms till fängelse. Om kraven på samhällsskydd är framträdande bör det inte komma i fråga att besluta om verkställighet vid ett särskilt ungdomshem.

En ny fängelselag för unga

Utredningen föreslår en ny verkställighetslag, fängelselagen för unga (2027:000). Den lagen ska gälla om den innehåller avsteg från det som följer av fängelselagen (2010:610), som i övrigt ska kunna tillämpas.

I fängelselagen för unga finns en bestämmelse om att den verkställande myndigheten, dvs. Kriminalvården eller SiS, ska utse en koordinator för barn som avtjänar fängelse. På samma sätt följer av lagen att socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokförd ansvarar för att utse en särskild handläggare för det barn som dömts till fängelse. Den verkställande myndigheten ska samverka med socialnämnden vid verkställighetsplaneringen och löpande under verkställigheten. Samråd ska ske med barnet och, om det är möjligt och bedöms som lämpligt, med hans eller hennes vårdnadshavare och med andra personer som kan ha upplysningar om barnet. Vid behov får samråd även ske med andra myndigheter och aktörer.

Fängelselagen för unga ska i första hand tillämpas när den som avtjänar fängelse är under 18 år. Kriminalvården får dock besluta att verkställighet får ske enligt fängelselagen för unga även efter att personen har fyllt 18 år. Den som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga ska vara placerad vid en särskild ungdomsavdelning. Placering vid säkerhetsavdelning får inte förekomma. I fängelselagen för unga finns även särskilda bestämmelser om t.ex. sysselsättning, ersättning, permission och utslussning.

I 3 kap. fängelselagen för unga finns särskilda bestämmelser som gäller när fängelse verkställs vid ett särskilt ungdomshem. Där anges även att SiS ska ansvara för verkställighet av fängelse som sker där.

I fängelselagen för unga finns det även bestämmelser om villkorlig frigivning. Den som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga ska alltid ställas under övervakning vid villkorlig frigivning. Det ska dessutom krävas synnerliga skäl för att skjuta upp villkorlig frigivning för ett barn. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl för att skjuta upp villkorlig frigivning enligt fängelselagen för unga ska det endast beaktas om den intagne under verkställigheten på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Summary

The commission of inquiry's terms of reference

The commission of inquiry has been tasked with conducting a review of regulations concerning depriving offenders under the age of 18 of their liberty and to recommend appropriate amendments. The point of departure for this review is the need for a system that facilitates sufficiently robust interventions in very serious criminality, including adequate measures to prevent recidivism and ensure a safe and secure environment. The assignment includes the specific task of considering which government agency is best suited to assuming responsibility for the enforcement of the proposed custodial sentences. The review shall be imbued with a children's rights perspective and proposals shall ensure that the rights of children are protected in accordance with the United Nations Convention on the Rights of the Child.

Prison should be available as a sentence for children

Children who commit offences before they reach 18 years of age receive special treatment in the meting out of punishment and sentencing. Among other things, extraordinary reasons are required before a child can be sentenced to prison. The inquiry's mandate does not extend to recommending changes in this regard. Even in future, sentences that deprive children of their liberty must be reserved for exceptional cases.

Since the sentence of institutional care of young offenders was introduced over 20 years ago, society and criminality have changed in many ways. Although research suggests that youths are generally committing fewer offences, those that do increasingly have extensive criminal records, committing a greater number of and more serious offences. The possession of firearms and explosives has also increased

significantly, as have cases of lethal violence involving firearms. Such crimes are also often linked to criminal networks. Children and youths growing up in areas in which criminal networks influence living conditions also run a greater risk of becoming involved in organised crime.

There are a number of reasons to believe that sentences for young offenders will increase in length. One is the recent general trend towards tougher sentencing for crimes such as murder, robbery and firearms offences. A bill is also being prepared that will mean tougher sentences when offenders are convicted of multiple crimes. While this more rigorous approach is not targeted at legal proceedings against children, it will inevitably affect the length of sentence imposed on this category of offender. Another reason why sentences will increase in length is that the relatively new sentence youth supervision will change the area of application for custodial sentences once the reform is fully implemented. As a sentence of youth supervision may be passed instead of certain short custodial sentences, it seems likely that the average length of custodial sentences will increase somewhat.

As the sentences passed become longer, it becomes even more important that inmates receive adequate support in the transition from institution to freedom. If this support is not forthcoming, the risk of recidivism is high. A custodial sentence imposed on a youth should therefore include elements of support for the transition from institution to freedom. Society must also be able to check that releasees comply with the terms of their parole and intervene at an early stage in the event of adverse developments.

Given the need to protect society, the organisation responsible for enforcing a custodial sentence must be able to prevent escapes, withstand attempts to free inmates and create the conditions for protecting both inmates and staff from threats and violence. This suggests that the Swedish Prison and Probation Service should be entrusted with enforcing custodial sentences handed down to young offenders, not least because the Swedish Prison and Probation Service's principal task is to enforce custodial sentences. The enforcement of prison sentences is covered by an extensive regulatory framework and the Swedish Prison and Probation Service is experienced in dealing with clients with shifting needs in terms of support and control. This provides a foundation for meeting security requirements, both for inmates and staff and for the victims of crime and society at large.

Were the Swedish Prison and Probation Service to take over responsibility for young offenders given custodial sentences, this would also allow the Swedish National Board of Institutional Care (SiS) to concentrate its operations on providing care. The number of children and youths in acute need of compulsory institutional care has increased over recent years, leading to queues for places in special residential homes for young people. Were SiS to be relieved of the task of caring for young people placed in an institution due to criminal behaviour, places would be freed up for other forms of care. A change by which minors placed in compulsory institutional care are cared for by one government agency, while those convicted of serious crimes are cared for by another agency with the main assignment of enforcing custodial sentences would also make the system more straightforward.

The group of young offenders who receive custodial sentences is not homogeneous. There will be those who begin a sentence before reaching 18 years of age but who, if the sentence is long, will be significantly over 18 by the time they are released. The need for interventions differs from one person to the next and between age groups, hence the need to seek a flexible solution. It should be possible to transfer an inmate from an institution adapted to minors to another once they reach 18 years of age, both to avoid children serving sentences alongside adults and to ensure that appropriate activities and occupations can be offered throughout the sentence.

If prison sentences handed down to minors are enforced by the Swedish Prison and Probation Service, the desired flexibility can be achieved by placing young offenders in a youth wing where appropriate activities can be offered. If a sentence continues after the young offender reaches 18 years of age, she or he can then be transferred to another wing where other needs, such as an occupation, can be met.

In summary, the need for specialisation, flexibility and to protect society mean that custodial sentences should be served in a prison, even if the offender is a minor. That said, the enforcement of the sentence must be adapted so that the needs and rights of children can be met in full. The Swedish Prison and Probation Service is the most suitable agency to enforce prison sentences.

The operations of the Swedish Prison and Probation Service must be adapted

One precondition for the submitted proposal is that the operations of the Swedish Prison and Probation Service are adapted to housing children. Among other things, this means children serving their sentences in separate youth wings where they can be kept apart from adult inmates. Children must be able to serve their sentences under safe conditions, with the right to activities such as school, leisure activities and therapy. This demands staff with the right expertise and experience. It is essential that the Swedish Prison and Probation Service's educational activities be developed to include school for young offenders and that the treatment programmes offered to prevent recidivism are adapted to young offenders. The provisions of the Convention on the Rights of the Child apply to all children, regardless of their situation. The Swedish Prison and Probation Service's operations must therefore be adapted to the new client group.

For this reason, the reform should not enter into force until 1 January 2028.

It may prove necessary to give special treatment to certain children when a custodial sentence is enforced

The fact that the sentencing system is based on equal treatment does not preclude the possibility that greater consideration may need to be given to the individual circumstances of children when choosing which form the deprivation of liberty should take, or when enforcing a custodial sentence.

It is likely that exceptional circumstances may arise in which a child's safety would be put at risk were they to serve their sentence with other convicted offenders. In certain cases, circumstances may be such that a sentence with a more pronounced care element may seem the most appropriate alternative even for serious offences, not least when the offender is in need of special support.

The commission therefore recommends that a provision should be inserted so that under exceptional circumstances a court may decide that a child should serve a custodial sentence in a special residential home for young people rather than prison. To invoke such a

provision, there would have to be extraordinary reasons related to the individual's personal circumstances. This might be that the child's level of maturity does not correspond to their age, or that they have a physical or intellectual disability, a psychological disorder or medical diagnoses or some similar circumstance that may make them especially vulnerable in relation to other inmates. It may also be the case that special consideration needs to be given to whether the child's need for support and care interventions can be met more effectively in a special residential home for young people. So, the primary consideration is whether placing the child among other convicted offenders presents a risk to their safety.

It is for the court to decide whether a custodial sentence should be served in a special residential home for young people. This decision is made in conjunction with sentencing. The option of serving a sentence in a special residential home for young people should not be considered if it conflicts with the requirement to protect the public.

A new act on the imprisonment of young offenders

The commission recommends a new act on the enforcement of imprisonment of young offenders, the Swedish Act on Imprisonment of Young Offenders (SFS 2027:000). This act shall apply to the extent that it deviates from the Swedish Act on Imprisonment (SFS 2010:610), which should otherwise apply.

The new act on the imprisonment of young offenders shall contain a provision that the enforcing agency – i.e., the Swedish Prison and Probation Service or SiS – must appoint a coordinator for a child serving a prison sentence. Similarly, pursuant to the act, the social welfare committee in the municipality where the child is registered in the population register shall appoint a case officer for that child. The enforcing agency shall cooperate with the social welfare committee when planning the enforcement of the sentence and on an ongoing basis while the sentence is being planned. The child shall be consulted and, if possible and deemed appropriate, her or his parents/-guardians and other individuals who may have information about the child. If necessary, other government agencies and stakeholders should also be consulted.

The act on the imprisonment of young people shall be primarily applied when someone serving a prison sentence is under 18 years of age. The Swedish Prison and Probation Service may, however, decide that the act should apply to the enforcement of a sentence after the offender has turned 18. An inmate serving a prison sentence pursuant to the act on the imprisonment of young offenders shall be placed in a separate youth wing. No one under 18 years of age shall be placed in a high-security unit. The act on the imprisonment of young offenders also includes separate provisions on matters such as occupation, remuneration, leave and release.

Chapter 3 of the act contains provisions on serving a custodial sentence in a special residential home for young people. It also states that SiS is responsible for enforcing custodial sentences in such homes.

The act on the imprisonment of young offenders also contains provisions on parole. An inmate serving a prison sentence pursuant to the act on the imprisonment of young offenders shall always be under supervision once paroled. Extraordinary reasons are also required to defer the parole of a child. When assessing whether extraordinary reasons exist to defer parole pursuant to the act, the only consideration shall be whether the inmate has seriously breached the regulations and conditions that apply to the enforcement of their sentence.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till fängelselag för unga (2027:000)

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Allmänna bestämmelser

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt arton år.

Vid verkställighet av fängelse i kriminalvårdsanstalt gäller fängelselagen (2010:610) om inte annat följer av denna lag.

I 2 kap. finns bestämmelser som gäller när verkställigheten sker i kriminalvårdsanstalt.

I 3 kap. finns bestämmelser som gäller när fängelse verkställs vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Efter villkorlig frigivning gäller bestämmelserna i 26 kap. brottsbalken om inte annat följer av denna lag.

2 § Den verkställande myndigheten ska förordna en särskild koordinator för den intagne. Koordinatorn ska hålla regelbunden kontakt med den intagne och träffa honom eller henne under verkställigheten. Koordinatorn ska genom kontroll, stöd och hjälp verka för att verkställighetsplanen följs.

Till särskild koordinator ska tjänsteman vid den verkställande myndigheten eller annan lämplig person förordnas.

Om det finns skäl för det får den verkställande myndigheten entlediga koordinatorn och i stället förordna någon annan.

3 § Socialnämnden i den kommun där den intagne är folkbokförd ska utse en särskild person att vara handläggare för honom eller henne under verkställigheten.

4 § Verkställighetsplaneringen ska, om det är möjligt och bedöms som lämpligt, genomföras av den verkställande myndigheten i samråd med den intagne, hans eller hennes vårdnadshavare och andra berörda personer.

Den verkställande myndigheten ska, vid verkställighetsplaneringen och under verkställigheten, samverka med socialnämnden i den kommun där den dömda är folkbokförd. Vid behov får samråd även ske med andra berörda myndigheter och aktörer.

Innehållet i verkställigheten ska anpassas till den intagnes särskilda förutsättningar och behov.

2 kap. Verkställighet i anstalt

1 § Verkställighet enligt denna lag ska ske vid en avdelning som är särskilt anpassad för barn (ungdomsavdelning), om det inte kan anses vara till den intagnes bästa att placeras vid en annan avdelning.

Kriminalvården får besluta att verkställigheten ska ske i enlighet med denna lag trots att den intagne har fyllt arton år.

2 § Den som är under arton år får inte placeras vid en säkerhetsavdelning.

3 § En intagen ska erbjudas lämplig sysselsättning och möjlighet att delta i fritidsaktiviteter.

Den som har fyllt arton år är skyldig att delta i den sysselsättning som anvisas honom eller henne. Det gäller dock inte den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken. Den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt nämnda balk får erbjudas sysselsättning bara av den art och i den omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

Enbart en intagen med sysselsättningsplikt har rätt till sådan ersättning som anges i 3 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

4 § Intagna under arton år får inte hållas inlåsta avskilda från andra intagna under en längre period än tio timmar om det inte är motiverat av säkerhetsskäl.

5 § En intagen under arton år ska erbjudas uppföljande samtal efter att ett beslut om kontroll av bostadsrum, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning har verkställts eller om den intagne har belagts med fängsel.

6 § En intagen får, för att underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för viss kort tid (permission) om

1. minst två månader av strafftiden har avtjänats, och
2. det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig.

Om det finns särskilda skäl får permission beviljas trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit.

7 § Vistelse i halvvägshus och utökad frigång enligt 11 kap. 4 och 5 §§ fängselagen (2010:610) får ske om minst tre månader av strafftiden har avtjänats.

3 kap. Verkställighet vid särskilt ungdomshem

1 § Om rätten med tillämpning av 32 kap. 5 § brottsbalken har beslutat att ett fängelsestraff ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem ska Statens institutionsstyrelse ansvara för verkställigheten.

2 § Verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas.

3 § I fråga om avbrott i verkställigheten ska 12 a kap. 1 § fängselagen (2010:610) tillämpas.

4 § Den intagne får hindras att lämna det särskilda ungdomshemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att verkställigheten ska kunna genomföras. Han eller hon får också hindras att disponera sitt pass.

Den intagnes rörelsefrihet får även inskränkas, när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller till personalens säkerhet.

5 § Det som anges om sysselsättning och ersättning i 2 kap. 3 § ska gälla även när fängelsestraff verkställs vid ett särskilt ungdomshem.

6 § Den intagne har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt. Den intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök får dock begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den intagnes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

7 § Vad som sägs i 15 c–d, 16, 17–17 c, 19 och 20 §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska gälla även för den som avtjänar ett fängelsestraff vid ett särskilt ungdomshem.

Särskilda befogenheter med stöd av denna lag får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

Den intagne ska erbjudas uppföljande samtal efter att ett beslut om avskildhet, kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller rumsvisitation har verkställts.

8 § Den intagne ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet (permission) i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms som lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Ett beslut om permission ska förenas med de villkor som behövs.

Vid permission får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera efterlevnaden av de villkor som ställts om var den intagne ska befinna sig.

Permission enligt första stycket får beviljas först efter att två månader av strafftiden har avtjänats. Om det finns särskilda skäl får dock permission beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit. Tid då den dömde har beviljats permission ska räknas in i verkställighetstiden.

Under den senare delen av verkställigheten ska den intagne genom konkreta utslussningsåtgärder förberedas för ett liv i frihet.

9 § Om den intagne behöver hälso- och sjukvård, ska han eller hon vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Kan nödvändig undersökning och behandling inte lämpligen genomföras vid det särskilda ungdomshemmet, bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får den intagne föras över till ett allmänt sjukhus. Får någon som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen och är verksam vid ett särskilt ungdomshem kännedom om att den intagne har en sådan smittsam sjukdom som enligt 1 kap. 3 § andra stycket smittskyddslagen (2004:168) utgör allmänfarlig sjukdom, ska den som förestår vården vid hemmet underrättas, om det inte står klart att det inte finns risk för smittspridning. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Om det finns anledning till det, ska den som enligt första stycket vistas utanför det särskilda ungdomshemmet stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter. Tiden för sådan vistelse ska räknas in i verkställighetstiden.

I fråga om behandlingen av den som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket lagen om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelsen i 8 § andra stycket lagen om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för Statens institutionsstyrelse att besluta om särskilda restriktioner.

10 § Polismyndigheten ska på begäran av den som förestår vården vid ett särskilt ungdomshem lämna hjälp för att söka efter och hämta tillbaka den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem om denne har avvikit.

Kriminalvården ska på begäran av den som förestår vården vid ett sådant hem lämna hjälp med transport vid förflyttning av den intagne.

En begäran enligt första eller andra stycket får göras endast om

1. det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen (1984:387) eller, om det gäller en transport som utförs av Kriminalvården, 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) behöver tillgripas, eller

2. det annars finns synnerliga skäl.

11 § Kriminalvården ska vid en transport enligt 10 § tillämpa följande bestämmelser i häkteslagen (2010:611).

- 4 kap. 4 § om kroppsvisitation,
- 4 kap. 10 § första stycket om användning av fängsel, och
- 8 kap. 2 a § om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten.

Den intagne får tas i förvar, om det är nödvändigt för att en transport enligt 10 § ska kunna genomföras.

12 § Den som begär hjälp enligt 10 § ska lämna Polismyndigheten eller Kriminalvården de uppgifter om den intagne som behövs för planeringen och genomförandet av åtgärden.

13 § Om den intagne avtjänar fängelse för ett brott som har riktat sig mot någons liv, hälsa, frihet eller frid, ska målsäganden tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om följande:

1. vid vilket särskilt ungdomshem den dömda befinner sig,
2. när den dömda frigges,
3. om den dömda förflyttas,
4. om den dömda vistas utanför det särskilda ungdomshemmet, och
5. om den dömda rymmer.

Underrättelse om en planerad vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet behöver inte lämnas, när en underrättelse på grund av beslutad bevakning eller andra förhållanden framstår som uppenbart obehövlig. Detsamma gäller när en underrättelse på goda grunder kan antas allvarligt äventyra den dömdes egen säkerhet.

Underrättelse till målsägande om frigivning ska lämnas i lämplig tid före frigivningen. I andra fall ska underrättelsen lämnas så tidigt som möjligt. Underrättelsen ska utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Underrättelsen ska innehålla information om de regler som gäller för meddelande av kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud.

4 kap. Villkorlig frigivning

1 § När en intagen under arton år friges villkorligt ska han eller hon ställas under övervakning.

2 § Om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning får den skjutas upp enligt vad som framgår av 26 kap. 7 § brottsbalken. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömda under verkställigheten på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Beslut om att skjuta upp den villkorliga frigivningen fattas av Statens institutionsstyrelse i de fall den dömda avtjänar fängelsestraffet vid ett särskilt ungdomshem.

5 kap. Övriga bestämmelser

1 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om verkställighet som sker enligt denna lag.

2 § Beslut enligt denna lag fattas av Kriminalvården om inte annat följer av 3 §.

3 § Beslut enligt denna lag fattas av Statens institutionsstyrelse om verkställigheten sker vid ett särskilt ungdomshem.

4 § Besluten i 2 och 3 §§ gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

Besluten i första stycket får överklagas till allmän förvaltningsdomstol inom vars domkrets den institution är belägen som den intagne var inskriven vid när det beslut som överklagas fattades.

Det krävs prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätten.

5 § Statens institutionsstyrelse ska lämna de uppgifter som behövs till Kriminalvården om en intagen som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Genom lagen upphävs lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård.
 3. Den upphävda lagen gäller dock fortfarande vid verkställighet av slutna ungdomsvård.

1.2 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

Härigenom föreskrivs att 30 kap. 6 § och 51 kap. 25 § rättegångsbalken (1942:740) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 kap.

6 §¹

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till annat än fängelse eller *sluten ungdomsvård* eller till fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till annat än fängelse eller till fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

51 kap.

25 §²

Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Vid tillämpningen av första stycket ska sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämföras med fängelse.

¹ Senaste lydelse 1998:605.

² Senaste lydelse 2022:1082.

Första stycket gäller inte om

1. tingsrätten har förenat en villkorlig dom eller en skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den tilltalade inte längre samtycker till föreskriften,

2. tingsrätten har bestämt påföljden till skyddstillsyn och den tilltalade har misskött skyddstillsynen på ett sådant sätt att det finns förutsättningar enligt 28 kap. 8 § brottsbalken att undanröja den, eller

3. det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.3 Förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Härigenom föreskrivs att 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § brottsbalken (1962:700) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

30 kap.

5 §¹

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. *Att rätten då i första hand ska bestämma påföljden till slutet ungdomsvård i stället för fängelse framgår av 32 kap.*

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

32 kap.

5 §²

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, *skall den i stället bestämma påföljden till slutet ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständlighet, finns särskilda skäl däremot.*

Rätten får bestämma tiden för slutet ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst fyra år.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (1998:603) om

Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, får rätten, om det finns synnerliga skäl hänförliga till den tilltalades ålder eller andra personliga förhållanden, besluta att fängelsestraffet, fram till tidpunkten för villkorlig frigivning, ska verkställas vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

¹ Senaste lydelse 2021:1103.

² Senaste lydelse 2006:891.

verkställighet av sluten ungdomsvård.

Bestämmelser om verkställighet finns i *fängelselagen för unga (2027:000)*.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Om någon har begått brott både före och efter ikraftträdandet och ska dömas till gemensam påföljd får sluten ungdomsvård användas vid tillämpning av 30 kap. 5 § brottsbalken.

1.4 Förslag till lag om ändring i socialförsäkringsbalken (2010:110)

Härigenom föreskrivs att 102 kap. 20 § och 106 kap. 16 § socialförsäkringsbalken (2010:110) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

102 kap.

20 §¹

När den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten beräknas ska den handläggande myndigheten bortse från sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreomsörjningsstöd och livränta som föranleds av att den försäkrade

– är häktad,
– är intagen i kriminalvårdsanstalt,
– är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *sluten ungdomsvård*, eller

– är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *fängelse enligt 32 kap. 5 § brottbalken*, eller

– på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan vistas i ett sådant familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende som avses i socialtjänstlagen (2001:453).

106 kap.

16 §²

Sjukersättning och aktivitetsersättning lämnas inte för tid efter det att den försäkrade sextio dagar i följd varit frihetsberövad på grund av att han eller hon är

1. häktad eller intagen i anstalt, eller

2. intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med sär-

Sjukersättning och aktivitetsersättning lämnas inte för tid efter det att den försäkrade sextio dagar i följd varit frihetsberövad på grund av att han eller hon är

1. häktad eller intagen i anstalt, eller

2. intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med sär-

¹ Senaste lydelse 2015:983.

² Senaste lydelse 2010:110.

skilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *sluten ungdomsvård*. skilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*.

Förmånerna lämnas dock åter från och med den trettionde dagen före frigivningen.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.5 Förslag till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

Häri genom föreskrivs att 18 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §¹

En förvaltningsrätt är domför med en lagfaren domare ensam

1. vid åtgärder som endast avser måls beredande,
2. vid förhör med vittne eller sakkunnig som begärts av en annan förvaltningsrätt,

3. vid beslut som endast avser rättelse av felräkning, felskrivning eller annat uppenbart förbiseende, och

4. vid annat beslut som inte innefattar slutligt avgörande av mål.

Om det inte är påkallat av särskild anledning att målet prövas av fullsutten rätt, är en förvaltningsrätt domför med en lagfaren domare ensam vid beslut som inte innefattar prövning av målet i sak.

Åtgärder som endast avser beredandet av ett mål och som inte är av sådant slag att de bör förbehållas lagfarna domare, får utföras av någon annan som har tillräcklig kunskap och erfarenhet och som är anställd vid en allmän förvaltningsdomstol, en allmän domstol eller en hyresnämnd. Regeringen kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om detta.

Vad som sägs i andra stycket gäller även vid avgörande i sak av

1. mål av enkel beskaffenhet,
2. mål om bevissäkring och betalningssäkring enligt skatteförfarandelagen (2011:1244), om besiktning enligt fastighetstaxeringslagen (1979:1152), om en uppgifts eller handlings undantagande från kontroll enligt skatteförfarandelagen eller någon annan skatteförfattning

3. mål om omedelbart omhändertagande enligt 6 och 6 a §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, mål om vård vid en läsbar enhet enligt 15 b § samma lag, mål om avskildhet enligt 15 c § samma lag, mål om

3. mål om omedelbart omhändertagande enligt 6 och 6 a §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, mål om vård vid en läsbar enhet enligt 15 b § samma lag, mål om avskildhet enligt 15 c § samma lag, mål om

¹ Senaste lydelse 2020:350.

vård i enskildhet enligt 15 d § samma lag, mål om tillfälligt flyttningsförbud enligt 27 § samma lag, mål om tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag, mål om omedelbart omhändertagande enligt 13 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, mål om vård i enskildhet enligt 34 a § samma lag, mål om avskildhet enligt 34 b § samma lag, *mål om vård vid en låsbar enhet enligt 14 § lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård, mål om vård i enskildhet enligt 14 a § samma lag, mål om avskildhet enligt 17 § samma lag*, mål om tillfällig isolering enligt 5 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168), mål enligt 12 § första stycket och 33 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, mål enligt 18 § första stycket 3–5 och 9 när det gäller de fall då vården inte har förenats med särskild utskrivningsprövning eller 6 lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, mål om förvar och uppsikt enligt utlänningslagen (2005:716), mål enligt strafftidslagen (2018:1251), mål enligt fängelselagen (2010:610) och mål enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.,

4. mål enligt folkbokföringsförfattningarna, mål om preliminär skatt eller om anstånd med att betala skatt eller avgifter enligt skatteförfattningarna,

vård i enskildhet enligt 15 d § samma lag, mål om tillfälligt flyttningsförbud enligt 27 § samma lag, mål om tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag, mål om omedelbart omhändertagande enligt 13 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, mål om vård i enskildhet enligt 34 a § samma lag, mål om avskildhet enligt 34 b § samma lag, mål om tillfällig isolering enligt 5 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168), mål enligt 12 § första stycket och 33 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, mål enligt 18 § första stycket 3–5 och 9 när det gäller de fall då vården inte har förenats med särskild utskrivningsprövning eller 6 lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, mål om förvar och uppsikt enligt utlänningslagen (2005:716), mål enligt strafftidslagen (2018:1251), mål enligt fängelselagen (2010:610) och mål enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.,

5. mål enligt lagen (2016:1145) om offentlig upphandling, lagen (2016:1146) om upphandling inom försörjningssektorerna, lagen (2016:1147) om upphandling av koncessioner eller lagen (2011:1029) om upphandling på försvars- och säkerhetsområdet,

6. mål som avser en fråga av betydelse för inkomstbeskattningen, dock endast om värdet av vad som yrkas i målet uppenbart inte överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken,

7. mål enligt lagen (2004:629) om trängselskatt, och

8. mål enligt lagen (2008:962) om valfrihetssystem och lagen (2013:311) om valfrihetssystem i fråga om tjänster för elektronisk identifiering.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande slutna ungdomsvård.

1.6 Förslag till lag om ändring i passlagen (1978:302)

Härigenom föreskrivs att 7, 12, 19, 21, 24 och 26 §§ passlagen (1978:302) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §¹

Passansökan ska avslås, om

1. bestämmelserna i 6 § inte har iakttagits och sökanden inte har följt uppmaningen att avhjälpa bristen,

2. ansökan avser pass för barn under arton år och barnets vårdnadshavare inte har lämnat medgivande och det inte finns synnerliga skäl att ändå utfärda pass,

3. sökanden är anhållen, häktad eller underkastad övervakning enligt 24 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken eller reseförbud eller anmälnings skyldighet enligt 25 kap. 1 § samma balk,

4. sökanden är föremål för ett beslut om övervakningsåtgärder enligt 2 kap. 1 § lagen (2015:485) om erkännande och uppföljning av beslut om övervakningsåtgärder inom Europeiska unionen och åklagare inte har lämnat medgivande,

5. sökanden är föremål för en uppföljningsförklaring som avser en övervakningsåtgärd enligt 3 kap. 3 § 3–5 lagen (2015:485) om erkännande och uppföljning av beslut om övervakningsåtgärder inom Europeiska unionen och åklagare inte har lämnat medgivande,

6. sökanden är efterlyst och ska omhändertas omedelbart vid anträffandet,

7. sökanden genom en dom som har fått laga kraft har dömts till frihetsberövande påföljd, som inte har börjat verkställas, och det finns sannolika skäl att anta att han eller hon har för avsikt att undandra sig verkställigheten,

8. sökanden avtjänar fängelsestraff och den sammanlagda tiden att avtjäna är fängelse i minst ett år och sökanden inte har villkorligt frigivits,

¹ Senaste lydelse 2015:486.

9. sökanden genomgår sluten ungdomsvård och den sammanlagda vårdtiden är minst ett år,

10. sökanden genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, eller

11. sökanden enligt 2 kap. 12 § eller 6 kap. 6 § konkurslagen (1987:672) är ålagd att lämna ifrån sig sitt pass eller förbud att utfärda pass för sökanden har meddelats enligt samma bestämmelser.

9. sökanden genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, eller

10. sökanden enligt 2 kap. 12 § eller 6 kap. 6 § konkurslagen (1987:672) är ålagd att lämna ifrån sig sitt pass eller förbud att utfärda pass för sökanden har meddelats enligt samma bestämmelser.

12 §²

Passmyndigheten ska återkalla ett gällande pass, om

1. passinnehavaren har förlorat eller efter ansökan har befriats från sitt svenska medborgarskap,

2. passet avser barn under arton år och barnets vårdnadshavare eller, om barnet vistas här i landet och står under vårdnad av båda föräldrarna, en av dem begär att passet ska återkallas och det inte finns synnerliga skäl mot återkallelse,

3. en passinnehavare, som är efterlyst och ska omhändertaras omedelbart vid anträffandet, uppehåller sig utomlands och det av särskilda skäl är motiverat att passet återkallas,

4. passinnehavaren genom en dom som har fått laga kraft har dömts till frihetsberövande påföljd, som inte har börjat verkställas, och det finns sannolika skäl att anta att han eller hon har för avsikt att undandra sig verkställigheten,

5. passinnehavaren avtjänar fängelsestraff och den sammanlagda tiden att avtjäna är fängelse i minst ett år och innehavaren inte har villkorligt frigetts,

6. *passinnehavaren genomgår sluten ungdomsvård och den sammanlagda vårdtiden är minst ett år,*

7. passinnehavaren genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild

6. passinnehavaren genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild

² Senaste lydelse 2020:351.

utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård,

8. det fanns hinder mot att bevilja passansökan enligt 7 § vid tiden för passets utfärdande och hindret fortfarande består,

9. någon annan än den för vilken passet är utställt förfogar över passet, eller

10. passinnehavaren är underkastad ett utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller ett tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag.

Ett särskilt pass ska dessutom återkallas, när de skäl som har föranlett passets utfärdande inte längre finns.

Vad som sägs i första stycket 2 ska inte gälla i det fall pass har utfärdats utan vårdnadshavares medgivande enligt 11 § andra stycket.

Vad som sägs i första stycket 10 ska inte gälla i det fall pass har utfärdats enligt 7 a § andra stycket eller 11 §.

utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård,

7. det fanns hinder mot att bevilja passansökan enligt 7 § vid tiden för passets utfärdande och hindret fortfarande består,

8. någon annan än den för vilken passet är utställt förfogar över passet, eller

9. passinnehavaren är underkastad ett utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller ett tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag.

19 §³

Passtillstånd fordras för den som

1. avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven, *eller genomgår slutna ungdomsvård, utom när straffet eller vården är en månad eller kortare tid*, eller

2. står under övervakning efter dom på skyddstillsyn eller efter villkorlig frigivning från fängelse

1. avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven, eller

21 §⁴

En fråga om passtillstånd för den som avtjänar fängelsestraff enligt 19 § 1 eller står under över-

En fråga om passtillstånd för den som avtjänar fängelsestraff enligt 19 § 1 eller står under över-

³ Senaste lydelse 2005:655.

⁴ Senaste lydelse 2005:974.

vakning enligt 19 § 2 prövas av Kriminalvården. Myndigheten får hänskjuta ärendet till övervakningsnämnd för avgörande. Ärendet *skall* alltid hänskjutas, om Kriminalvården finner att tillstånd inte bör meddelas. Ärenden som gäller den som avtjänar fängelsestraff *skall* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde den kriminalvårdsanstalt där den intagne är inskriven är belägen. Ärenden som gäller den som står under övervakning *skall* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor där den övervakade är inskriven är beläget. *En fråga om passtillstånd för den som genomgår slutna ungdomsvård enligt 19 § 1 prövas av Statens institutionsstyrelse.*

Passtillstånd *skall* vägras, om det skäligen kan antas att den dömda skulle ägna sig åt brottslig verksamhet i samband med en utlandsresa, att han eller hon genom att resa utomlands skulle söka undandra sig fortsatt verkställighet av den ådömda påföljden eller att resan annars skulle motverka hans eller hennes anpassning i samhället.

vakning enligt 19 § 2 prövas av Kriminalvården. Myndigheten får hänskjuta ärendet till övervakningsnämnd för avgörande. Ärendet *ska* alltid hänskjutas, om Kriminalvården finner att tillstånd inte bör meddelas. Ärenden som gäller den som avtjänar fängelsestraff *ska* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde den kriminalvårdsanstalt där den intagne är inskriven är belägen. Ärenden som gäller den som står under övervakning *ska* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor där den övervakade är inskriven är beläget.

Passtillstånd *ska* vägras, om det skäligen kan antas att den dömda skulle ägna sig åt brottslig verksamhet i samband med en utlandsresa, att han eller hon genom att resa utomlands skulle söka undandra sig fortsatt verkställighet av den ådömda påföljden eller att resan annars skulle motverka hans eller hennes anpassning i samhället.

24 §⁵

Om en passinnehavare avtjänar fängelsestraff som anges i 19 § 1, eller står under övervakning enligt 19 § 2 och skulle passstillstånd ha vägrats enligt 21 § andra stycket, kan övervakningsnämnden besluta att framställning *skall* göras hos passmyndigheten om att passet *skall* återkallas. *Om en passinnehavare genomgår sluten ungdomsvård enligt 19 § 1 och skulle passstillstånd ha vägrats enligt 21 § andra stycket, kan Statens institutionsstyrelse göra en motsvarande framställning.*

Om en passinnehavare bereds vård som anges i 20 § och om det med hänsyn till ändamålet med vården är olämpligt att han eller hon har pass, kan Socialstyrelsen besluta att en framställning *skall* göras hos passmyndigheten om att passet *skall* återkallas.

Om en passinnehavare avtjänar fängelsestraff som anges i 19 § 1, eller står under övervakning enligt 19 § 2 och skulle passstillstånd ha vägrats enligt 21 § andra stycket, kan övervakningsnämnden besluta att framställning *ska* göras hos passmyndigheten om att passet *ska* återkallas.

Om en passinnehavare bereds vård som anges i 20 § och om det med hänsyn till ändamålet med vården är olämpligt att han eller hon har pass, kan Socialstyrelsen besluta att en framställning *ska* göras hos passmyndigheten om att passet *ska* återkallas.

26 §⁶

Om en passmyndighet får kännedom om att ett pass har utfärdats i strid mot bestämmelserna om passstillstånd, *skall* den omedelbart anmäla detta till *myndighet som anges i 24 §*, om passinnehavaren fortfarande avtjänar fängelsestraff *eller genomgår sluten ungdomsvård*, står under övervakning eller bereds sjukvård som avses i nämnda paragraf.

Om en passmyndighet får kännedom om att ett pass har utfärdats i strid mot bestämmelserna om passstillstånd, *ska* den omedelbart anmäla detta till *övervakningsnämnden*, om passinnehavaren fortfarande avtjänar fängelsestraff, står under övervakning eller bereds sjukvård som avses i nämnda paragraf.

⁵ Senaste lydelse 2005:655.

⁶ Senaste lydelse 2005:655.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.7 Förslag till lag om ändring i polislagen (1984:387)

Härigenom föreskrivs att 29 a § polislagen (1984:387) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

29 a §¹

Polismyndigheten och Säkerhetspolisen får överlämna till Kriminalvården att transportera någon som är berövad friheten. Vid en sådan transport tillämpas följande bestämmelser i häkteslagen (2010:611):

- 4 kap. 4 § om kroppsvisitation,
- 4 kap. 10 § första stycket om användning av fängsel, och
- 8 kap. 2 a § om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten

Om det behövs för planeringen och genomförandet av transporten, ska Polismyndigheten eller Säkerhetspolisen, utan hinder av sekretess, lämna Kriminalvården de uppgifter som avses i 45 b § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, 43 b § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 47 b § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, 27 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, 20 b § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård eller 10 kap. 19 c § utlänningslagen (2005:716).

Om det behövs för planeringen och genomförandet av transporten, ska Polismyndigheten eller Säkerhetspolisen, utan hinder av sekretess, lämna Kriminalvården de uppgifter som avses i 45 b § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, 43 b § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 47 b § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, 27 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, 3 kap. 12 § fängselslagen för unga (2027:000) eller 10 kap. 19 c § utlänningslagen (2005:716). eller 10 kap. 19 c § utlänningslagen (2005:716).

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

¹ Senaste lydelse 2017:137.

1.8 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Härigenom föreskrivs att 3 och 22 §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 §¹

Vård *skall* också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Vård skall också beslutas om den som dömts till slutet ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.

Vård *ska* också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

22 §²

Om det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett beteende som avses i 3 § kommer att behöva beredas vård enligt denna lag om beteendet fortsätter och det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om han eller hon har fyllt 15 år, och av den unges vårdnadshavare, får socialnämnden besluta

1. att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett, eller
2. att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.

När ett sådant beslut meddelas, ska en särskild behandlingsplan finnas.

¹ Senaste lydelse 2006:896.

² Senaste lydelse 2022:664.

Bestämmelserna i 13 § andra stycket, 13 a § första stycket samt 21 § första stycket första meningen och andra och fjärde styckena gäller i tillämpliga delar också i fråga om beslut enligt första stycket. Prövning enligt 13 § andra stycket av om ett sådant beslut ska upphöra att gälla ska ske första gången inom sex månader från dagen för nämndens beslut.

Första stycket är också tillämpligt om den som är under 20 år och som dömts till *sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken* vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i första stycket.

Första stycket är också tillämpligt om den som är under 20 år och som dömts till *fängelse* vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i första stycket.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.9 Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård

Härigenom föreskrivs att 1, 5, 8, 11, 15 och 29 §§ lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

Föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång i andra fall än som avses i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (rättspsykiatrisk vård) ges i denna lag.

Lagen gäller den som

1. efter beslut av domstol *skall* ges rättspsykiatrisk vård,

2. är anhållen, häktad eller intagen på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning,

3. är intagen i eller *skall* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller

4. är intagen i eller *skall* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

Lagen gäller den som

1. efter beslut av domstol *ska* ges rättspsykiatrisk vård,

2. är anhållen, häktad eller intagen på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning,

3. är intagen i eller *ska* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller

4. är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

5 §²

Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första stycket fattas av en chefsöverläkare vid en sjukvårdsinrättning eller enhet som avses i 6 §. För ett sådant beslut krävs att ett vårdintyg har utfärdats av någon annan läkare. Beträffande vårdintyg, undersökning för vårdintyg samt fastspänning, avskiljande och behandling gäller därvid bestämmelserna i 4 §, 5 §, 6 a § och 6 b § första stycket andra meningen lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård i tillämpliga delar.

En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första

En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första

¹ Senast lydelse 2006:897.

² Senaste lydelse 2006:687.

stycket *skall* avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten.

Om rätten har fattat beslut om rättspsykiatrisk undersökning och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad, intagen i eller *skall* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller som är intagen i eller *skall* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som förts till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket för frivillig psykiatrisk vård.

stycket *ska* avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten.

Om rätten har fattat beslut om rättspsykiatrisk undersökning och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad, intagen i eller *ska* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller som är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som förts till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket för frivillig psykiatrisk vård.

8 §³

Vid slutet rättspsykiatrisk vård enligt denna lag gäller, om inte annat anges i 8 a §, i tillämpliga delar bestämmelserna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

I fråga om den som är anhållen, häktad eller intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt får Kriminalvården i särskilda fall, om det behövs från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att stå i förbindelse med utomstående genom elektronisk kommunikation. I fråga om den som är intagen i eller ska förpassas till ett särskilt ungdoms-

I fråga om den som är anhållen, häktad eller intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt får Kriminalvården i särskilda fall, om det behövs från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att stå i förbindelse med utomstående genom elektronisk kommunikation. I fråga om den som är intagen i eller ska förpassas till ett särskilt ungdoms-

³ Senaste lydelse 2022:669.

hem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken får Statens institutionsstyrelse fatta motsvarande beslut. Försändelser som avses i 3 kap. 6 § häkteslagen (2010:611) från den som är häktad eller anhållen, försändelser som avses i 7 kap. 6 § fängelselagen (2010:610) från den som är intagen liksom brev som avses i 19 § andra stycket lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.

I fråga om den som ges rättspsykiatrisk vård efter beslut av domstol eller som är intagen i kriminalvårdsanstalt får regeringen i särskilda fall, om det behövs med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att denne under vistelsen på sjukvårdsinrättningen medverkar till terroristbrott enligt 4 § terroristbrottslagen (2022:666), besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, ta emot besök eller stå i förbindelse med utomstående genom elektronisk kommunikation.

hem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken får Statens institutionsstyrelse fatta motsvarande beslut. Försändelser som avses i 3 kap. 6 § häkteslagen (2010:611) från den som är häktad eller anhållen, försändelser som avses i 7 kap. 6 § fängelselagen (2010:610) från den som är intagen liksom brev som avses i 19 § andra stycket lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.

11 §⁴

Den som är intagen i en kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som ges rättspsykiatrisk vård får ges tillstånd att under en viss del av vårdtiden vistas utanför sjukvårdsinrättningens område. Tillståndet får ges för ett visst tillfälle eller för vissa återkommande tillfällen. Tillstånd får ges endast under för-

Den som är intagen i en kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som ges rättspsykiatrisk vård får ges tillstånd att under en viss del av vårdtiden vistas utanför sjukvårdsinrättningens område. Tillståndet får ges för ett visst tillfälle eller för vissa återkommande tillfällen. Tillstånd får ges endast under förutsättning att

⁴ Senaste lydelse 2008:416.

utsättning att det står i överens- det står i överensstämme med
stämme med vårdplanen. vårdplanen.

Ett tillstånd enligt första stycket får förenas med sådana villkor som anges i 26 § tredje stycket lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

15 §⁵

I fråga om den som ges rättspsykiatrisk vård enligt 4 § ska chefsöverläkaren genast besluta att vården ska upphöra när det inte längre finns förutsättningar för sådan vård. Chefsöverläkaren ska fortlopande överväga frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande.

Rättspsykiatrisk vård enligt första stycket ska upphöra senast

1. för den som är anhållen eller häktad, när beslutet om frihetsberövande upphört att gälla,

2. för den som är intagen med stöd av 10 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning, när han eller hon inte längre får hållas kvar på undersökningsenheten,

3. för den som är intagen i kriminalvårdsanstalt, när frigivning sker,

4. för den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken, *vid verkställighetens slut*.

4. för den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken, *när frigivning sker*.

29 §⁶

Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är chefsöverläkaren skyldig att till *kriminalvården* lämna ut uppgift om en patient som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *skall* förpassas till häkte eller kriminalvårdsanstalt, om uppgiften behövs inom kriminalvården.

Motsvarande skyldighet att lämna uppgifter gäller för chefsöverläkaren i förhållande till Statens institutionsstyrelse beträff-

Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är chefsöverläkaren skyldig att till *Kriminalvården* lämna ut uppgift om en patient som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *ska* förpassas till häkte eller kriminalvårdsanstalt, om uppgiften behövs inom kriminalvården.

Motsvarande skyldighet att lämna uppgifter gäller för chefsöverläkaren i förhållande till Statens institutionsstyrelse beträff-

⁵ Senaste lydelse 2008:416.

⁶ Senaste lydelse 2006:897.

ande den som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *skall* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *sluten ungdomsvård* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

ande den som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.10 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1998:620) om belastningsregister ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §¹

Utöver vad som följer av 16 § ska uppgifter om

1. fängelse- eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som ska anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. fängelsestraff som har fallit bort enligt 35 kap. 8 eller 9 § brottsbalken eller förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 eller 21 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. skyddstillsyn eller villkorlig dom gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

5. *sluten ungdomsvård gallras tio år efter det att påföljden helt verkställts,*

6. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras

5. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

6. överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras

¹ Senaste lydelse 2020:619.

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

8. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

9. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

10. att någon enligt 30 kap. 6 § brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

11. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a. tio år efter beslutet, eller

b. tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

12. beslut om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet, och

13. beslut om tillträdesförbud gallras fem år efter beslutet.

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon enligt 30 kap. 6 § brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a. tio år efter beslutet, eller

b. tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

11. beslut om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet, och

12. beslut om tillträdesförbud gallras fem år efter beslutet.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

1.11 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 §¹

Den som har avtjänat fängelsestraff, *sluten ungdomsvård* eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.

Den som har avtjänat fängelsestraff, eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande *sluten ungdomsvård*.

¹ Senaste lydelse 1998:714.

1.12 Förslag till lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister

Härigenom föreskrivs i frågan om lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister

dels att 9 a § ska upphöra att gälla,

dels att 8 och 10 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §¹

För varje person som har överlämnats till rättspsykiatrisk vård, dömts till fängelse *eller sluten ungdomsvård* får uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård registreras.

För varje person som har överlämnats till rättspsykiatrisk vård eller dömts till fängelse får uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård registreras.

Uppgifter enligt första stycket får avse

1. tidpunkt när vården har påbörjats, avbrutits och upphört,
2. på vilka sjukvårdsinrättningar personen har vårdats, samt
3. vilka diagnoser som har ställts i samband med utskrivning.

10 §²

Socialstyrelsen, Kriminalvården respektive Statens institutionstyrelse *skall* lämna uppgifter enligt 6 § 7, 8 §, 9 § och 9 a § till det rättspsykiatriska forskningsregistret.

Socialstyrelsen, Kriminalvården respektive Statens institutionstyrelse *ska* lämna uppgifter enligt 6 § 7, 8 § och 9 § till det rättspsykiatriska forskningsregistret.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

¹ Senaste lydelse 2000:362.

² Senaste lydelse 2005:982.

1.13 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 § Socialtjänstlagen (2001:453) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap. 1 §¹

Socialnämnden ska

1. verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden,

2. i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och unga,

3. bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa,

4. aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och unga av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel,

5. aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk av spel om pengar bland barn och unga,

6. tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem,

7. med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,

8. i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om barnets eller den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet,

9. i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts, och

10. i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan

¹ Senaste lydelsen 2017:809.

finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört eller sedan verkställighet av slutna ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård upphört.

finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet *har* upphört eller sedan verkställighet av fängelse enligt fängelselagen (2010:610) och fängelselagen för unga (2027:000) *har* upphört.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande slutna ungdomsvård.

1.14 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs att 23 kap. 6 a §, 26 kap. 7, 9 b och 15 §§ samt 35 kap. 10 b, 15 a och 20 §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

6 a §¹

Sekretessen enligt 2 § första stycket, i fråga om specialpedagogisk insats, eller 2 § andra stycket hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av verkställighetsplanen.

Sekretessen enligt 2 § första stycket, i fråga om specialpedagogisk insats, eller 2 § andra stycket hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan *för den som ska avtjäna fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) eller ungdomsövervakning* enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av *en verkställighetsplan efter dom på fängelse eller ungdomsövervakning*.

Sekretess enligt första och andra stycket hindrar inte att motsvarande uppgifter lämnas till Statens insti-

¹ Senaste lydelse 2020:620.

tutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

26 kap.

7 §²

Sekretessen enligt 1 § gäller inte

1. beslut om omhändertagande av en enskild,
2. beslut om vård utan samtycke,
3. *beslut om slutna ungdomsvård,*

4. beslut i ärende om klagomål mot kommunal hälso- och sjukvård eller dess personal, eller

5. beslut i ärende enligt 8 kap. patientsäkerhetslagen (2010:659).

Sekretessen enligt 1 och 4 §§ gäller inte beslut i fråga om omhändertagande eller återlämnande av personakt.

3. beslut i ärende om klagomål mot kommunal hälso- och sjukvård eller dess personal, eller

4. beslut i ärende enligt 8 kap. patientsäkerhetslagen (2010:659).

9 b §³

Sekretessen enligt 1 § hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något

Sekretessen enligt 1 § hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan *för den som ska avtjäna fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) eller ungdomsövervakning* enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller

² Senaste lydelse 2010:679.

³ Senaste lydelse 2020:620.

som omfattas av verkställighetsplanen.

att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av *en verkställighetsplan efter dom på fängelse eller ungdomsövervakning*.

Sekretess enligt första och andra stycket hindrar inte att motsvarande uppgifter lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

15 §⁴

Den tystnadsplikt som följer av 1 a, 5, 13 och 14 a §§ inskränker rätten enligt 1 kap. 1 och 7 §§ tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 1 och 10 §§ yttrandefrihetsgrundlagen att meddela och offentliggöra uppgifter.

Den tystnadsplikt som följer av 1, 3, 4, 6 och 10 a §§ inskränker rätten att meddela och offentliggöra uppgifter, när det är fråga om uppgift om annat än verkställigheten av beslut om omhändertagande, beslut om vård utan samtycke eller beslut om *sluten ungdomsvård*.

Den tystnadsplikt som följer av 1, 3, 4, 6 och 10 a §§ inskränker rätten att meddela och offentliggöra uppgifter, när det är fråga om uppgift om annat än verkställigheten av beslut om omhändertagande, beslut om vård utan samtycke eller beslut om *verkställighet av fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*.

⁴ Senaste lydelse 2022:916.

35 kap.

10 b §⁵

Sekretessen enligt 1 § första stycket 1 hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas gynnsamt

Sekretessen enligt 1 § första stycket 1 hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt *fängelselagen för unga (2027:000)* eller lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas gynnsamt.

Sekretess hindrar inte heller att sådana uppgifter som avses i första stycket lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

15 a §⁶

Sekretessen enligt 15 § första stycket hindrar inte att uppgift om den vars dom på ungdomsövervakning verkställs enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning lämnas av Kriminalvården till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra en verkställighetsplan enligt den lagen.

Sekretessen enligt 15 § första stycket hindrar inte att uppgift om den vars *dom på fängelse verkställs enligt fängelselagen för unga (2027:000)* eller dom på ungdomsövervakning verkställs enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning lämnas av Kriminalvården till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra en verkställighetsplan enligt den lagen.

Sekretess hindrar inte heller att sådana uppgifter som avses i första

⁵ Senaste lydelse 2020:620.

⁶ Senaste lydelse 2020:620.

stycket lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

20 §⁷

Sekretess gäller hos Polismyndigheten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider men om uppgiften röjs och uppgiften hänför sig till

1. verksamhet som enbart innefattar hjälp eller annat bistånd åt enskild,

2. ärende om omhändertagande eller handräckning enligt lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård eller rättspsykiatrisk vård eller om vård av missbrukare utan samtycke inom socialtjänsten,

3. ärende om handräckning enligt lagstiftningen om omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, vård av unga utan samtycke inom socialtjänsten eller enligt *lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård*,

3. ärende om handräckning enligt lagstiftningen om omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, vård av unga utan samtycke inom socialtjänsten eller enligt *fängelselagen för unga (2027:000)*.

4. ärende som avses i 21 kap. föräldrabalken, eller

5. verksamhet som innefattar handräckning enligt smittskyddslagstiftningen eller annat bistånd åt smittskyddsläkare.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande sluten ungdomsvård.

⁷ Senaste lydelse 2014:633.

1.15 Förslag till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)

Härigenom föreskrivs beträffande fängelselagen (2010:610)
dels att 2 kap. 3 § ska upphöra att gälla,
dels att 1 kap. 1 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

1 §¹

Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av fängelse i kriminalvårdsanstalt. Bestämmelserna avser

- placering (2 kap.),
- sysselsättning och ersättning (3 kap.),
- fritid (4 kap.),
- personliga tillhörigheter (5 kap.),
- vistelse i gemensamhet och avskildhet (6 kap.),
- besök och andra kontakter (7 kap.),
- särskilda kontroll- och tvångsåtgärder (8 kap.),
- hälso- och sjukvård (9 kap.),
- permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt (10 kap.),
- särskilda utslussningsåtgärder (11 kap.),
- varning och uppskjuten villkorlig frigivning (12 kap.), samt
- beslut och överklagande m.m. (13–15 kap.).

När denna lag tillämpas för den som inte har fyllt arton år ska den intagnes ålder särskilt beaktas. Särskilda bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt arton år finns i fängelselagen för unga (2027:000).

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

¹ Senaste lydelse 2010:610.

1.16 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)

Härigenom föreskrivs beträffande skollagen (2010:800)

dels att det ska införas två nya paragrafer, 24 kap. 10 a och b §§, av följande lydelse,

dels att det närmast före 24 kap. 10 § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Utbildning som motsvarar kommunal vuxenutbildning”,

dels att det närmast före 24 kap. 10 a § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Utbildning för skolpliktiga intagna i kriminalvårdsanstalt”,

dels att det närmast före 24 kap. 10 b § ska införas en ny rubrik som ska lyda ”Utbildning för icke skolpliktiga under arton år intagna i kriminalvårdsanstalt”.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

24 kap.

10 a §

Under vistelse i kriminalvårdsanstalt ska skolpliktiga barn, som inte lämpligen kan fullgöra sin skolplikt på annat sätt, fullgöra den genom att delta i utbildning vid kriminalvårdsanstalten. För sådan utbildning ansvarar Kriminalvården.

Utbildningen ska motsvara den som erbjuds i grundskolan eller i förekommande fall anpassade grundskolan eller specialskolan. För sådan utbildning ska relevanta bestämmelser i skollagen tillämpas med de nödvändiga avvikelser som följer av att barnet vistas i en kriminalvårdsanstalt. Följande bestämmelser behöver dock inte tillämpas:

– bestämmelser om registerkontroll (2 kap. 31–33 §§), och

– bestämmelser om lokaler och utrustning (2 kap. 35 §).

10 b §

Den som inte längre är skolpliktig och vistas i en kriminalvårdsanstalt, inte har fyllt arton år och som inte lämpligen kan fullgöra skolgång på annat sätt ska genom Kriminalvårdens försorg ges möjlighet att delta i utbildning som motsvarar sådan utbildning som erbjuds i gymnasieskolan eller anpassade gymnasieskolan.

För sådan utbildning ska relevanta bestämmelser i skollagen tillämpas med de nödvändiga avvikelser som följer av att den unge vistas i kriminalvårdsanstalt. Följande bestämmelser behöver dock inte tillämpas:

- bestämmelser om registerkontroll (2 kap. 31–33 §§), och*
- bestämmelser om lokaler och utrustning (2 kap. 35 §).*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

1.17 Förslag till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

Härigenom föreskrivs att 1 kap. 4 § samt 3 kap. 12, 13 och 21 §§ lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 kap.

4 §¹

Med en svensk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag en dom eller ett slutligt beslut

1. som har meddelats av en svensk domstol,
2. som avser fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård *eller slutet ungdomsvård*, och
2. som avser fängelse *eller* överlämnande till rättspsykiatrisk vård, och
3. som har fått laga kraft.

3 kap.

12 §²

Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller
2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att göra en ansökan hos tingsrätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

Beslut enligt första stycket 1 får meddelas endast om anpassningen av påföljden är av enklare slag.

En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse, överlämnande till rättspsykiatrisk vård *eller slutet ungdomsvård*.

En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

¹ Senaste lydelse 2015:96.

² Senaste lydelse 2015:96.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats enligt första stycket får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

13 §³

Beslut enligt 12 § första stycket 1 om påföljdens längd ska meddelas om påföljden är begränsad i tiden och

1. ska verkställas i Sverige som fängelse och dess längd överstiger arton år, *eller*

2. ska verkställas i Sverige som sluten ungdomsvård och dess längd överstiger fyra år.

I fall som avses i första stycket 1 ska påföljdens längd bestämmas till arton år. I fall som avses i första stycket 2 ska påföljdens längd bestämmas till fyra år.

Beslut enligt 12 § första stycket 1 om påföljdens längd ska meddelas om påföljden är begränsad i tiden och ska verkställas i Sverige som fängelse och dess längd överstiger arton år.

Påföljdens längd ska i fall som avses i första stycket bestämmas till arton år.

21 §⁴

Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse, *sluten ungdomsvård* eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård, om inte annat följer av denna lag.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård, om inte annat följer av denna lag.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande slutet ungdomsvård.

³ Senaste lydelse 2015:96.

⁴ Senaste lydelse 2018:1261.

1.18 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande

Härigenom föreskrivs att 2 och 3 §§ lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §¹

Om någon har dömts till fängelse på viss tid *eller till slutet ungdomsvård* och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.

Om någon har dömts till fängelse på viss tid och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.

Tillgodoräknande ska dock inte ske om

1. tiden för frihetsberövandet redan tillgodoräknats den dömde, eller
2. den dömde samtidigt avtjänat sådan frihetsberövande påföljd i annat mål.

Villkor som uppställts vid överförande av verkställighet från en annan stat till Sverige ska gälla vid tillämpning av denna paragraf.

3 §²

Om någon döms till fängelse på viss tid *eller till slutet ungdomsvård* och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten be-

Om någon döms till fängelse på viss tid och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt

¹ Senaste lydelse 2018:1251.

² Senaste lydelse 2020:621.

sluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om någon döms till böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande slutna ungdomsvård.

1.19 Förslag till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)

Härigenom föreskrivs att 6–8 och 11 §§ strafftidslagen (2018:1251) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Om en dömd inte är frihetsberövad när fängelsestraffet är verkställbart ska han eller hon utan dröjsmål föreläggas att senast en viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt där fängelsestraffet ska verkställas.

Om den dömd inte följer eller inte kan nås av ett föreläggande enligt första stycket eller om det finns risk för det, ska Polismyndigheten på begäran av Kriminalvården förpassa honom eller henne till ett häkte *eller* en kriminalvårdsanstalt.

Om det bedöms kunna ske utan risk för att den dömd undandrar sig verkställighet, får Polismyndigheten förelägga honom eller henne att inställa sig vid en kriminalvårdsanstalt i stället för att förpassa honom eller henne dit.

Föreslagen lydelse

6 §¹

Om en dömd inte är frihetsberövad när fängelsestraffet är verkställbart ska han eller hon utan dröjsmål föreläggas att senast en viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt *eller det särskilda ungdomshem* där fängelsestraffet ska verkställas.

Om den dömd inte följer eller inte kan nås av ett föreläggande enligt första stycket eller om det finns risk för det, ska Polismyndigheten på begäran av Kriminalvården *eller Statens institutionsstyrelse* förpassa honom eller henne till ett häkte, en kriminalvårdsanstalt *eller till ett särskilt ungdomshem*.

Om det bedöms kunna ske utan risk för att den dömd undandrar sig verkställighet, får Polismyndigheten förelägga honom eller henne att inställa sig vid en kriminalvårdsanstalt *eller ett särskilt ungdomshem* i stället för att förpassa honom eller henne dit.

¹ Senaste lydelse 2018:1251.

7 §²

Kriminalvården får skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff

1. för domar eller beslut på fängelse i högst tre månader om syftet är att åstadkomma en jämnare beläggning i kriminalvårdsanstalterna,

2. i avvaktan på ett ställningstagande om överförande av verkställighet av en svensk dom eller ett svenskt beslut på fängelse till en annan stat, eller

3. i avvaktan på regeringens beslut i ett ärende om nåd.

I de fall som avses i första stycket 1 får verkställigheten skjutas upp under högst sex månader från den dag fängelsestraffet är verkställbart.

Om den som ska avtjäna fängelsestraff är under arton år får verkställigheten skjutas upp endast om det finns synnerliga skäl hänförliga till den unges person.

8 §³

Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller 28 kap. 11 § brottsbalken eller intagen i kriminalvårdsanstalt för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.

Om den dömd inte förvaras i kriminalvårdsanstalt när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 § eller 28 kap. 11 § brottsbalken i ett annat mål, ska han eller hon överföras till krimi-

Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 §, 28 kap. 11 § brottsbalken eller 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller intagen i kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.

Om den dömd inte förvaras i kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 §, 28 kap. 11 § brottsbalken eller enligt 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestäm-

² Senaste lydelse 2018:1251.

³ Senaste lydelse 2022:933.

nalvårdsanstalt för fortsatt verkställighet.

melse om vård av unga i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt eller till ett särskilt ungdomshem för fortsatt verkställighet.

11 §⁴

En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser fängelsestraff (nöjdförklaring).

En nöjdförklaring får lämnas inför Kriminalvården. Om en dömd inte är frihetsberövad får en nöjdförklaring också lämnas inför Polismyndigheten.

En nöjdförklaring får lämnas inför Kriminalvården. Om en dömd inte är frihetsberövad får en nöjdförklaring också lämnas inför Polismyndigheten. *Om den dömd är intagen vid ett särskilt ungdomshem får en nöjdförklaring även tas emot av en tjänsteman vid ungdomshemmet som har förordnats att ta emot en sådan förklaring.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.

⁴ Senaste lydelse 2018:1251.

1.20 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 7 och 8 §§ lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

7 §¹

Personuppgifter som kan antas ha samband med sådan brottslig verksamhet som anges i 3 kap. 2 § första stycket 1 får, om de behandlas i ett ärende, inte behandlas längre än ett år efter det att ärendet avslutades.

Om personuppgifterna inte behandlas i ett ärende får de inte behandlas längre än tre år efter utgången av det kalenderår då registreringen avseende personen gjordes. Personuppgifter som kan antas ha samband med brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer får inte behandlas längre än fem år efter utgången av det kalenderår då registreringen gjordes. Om en ny registrering beträffande personens anknytning till brottslig verksamhet görs före utgången av de tidsfristerna, får de personuppgifter som redan finns om personen fortsätta att behandlas så länge någon av uppgifterna får behandlas.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår *sluten ungdomsvård eller rättspsykiatrisk vård* med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

¹ Senaste lydelse 2018:1693.

8 §²

Personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får inte behandlas längre än tio år efter utgången av det kalenderår då den senaste registreringen avseende personen gjordes.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår *sluten ungdomsvård* eller rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande *sluten ungdomsvård*.

² Senaste lydelse 2018:1693.

1.21 Förslag till lag om ändring i lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 8 och 9 §§ lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

8 §¹

Personuppgifter som kan antas ha samband med sådan brottslig verksamhet som anges i 3 kap. 2 § första stycket 1 får, om de behandlas i ett ärende, inte behandlas längre än ett år efter det att ärendet avslutades.

Om personuppgifterna inte behandlas i ett ärende får de inte behandlas längre än tre år efter utgången av det kalenderår då registreringen avseende personen gjordes. Personuppgifter som kan antas ha samband med brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer får inte behandlas längre än fem år efter utgången av det kalenderår då registreringen gjordes. Om en ny registrering beträffande personens anknytning till brottslig verksamhet görs före utgången av de tidsfristerna, får de uppgifter som redan finns om personen fortsätta att behandlas så länge någon av uppgifterna får behandlas.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår *sluten ungdomsvård eller rättspsykiatrisk vård* med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

¹ Senaste lydelse 2018:1694.

9 §²

Personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får inte behandlas längre än tio år efter utgången av det kalenderår då den senaste registreringen avseende personen gjordes.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår *sluten ungdomsvård* eller rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2028.
 2. Äldre bestämmelser gäller fortfarande beträffande *sluten ungdomsvård*.

² Senaste lydelse 2018:1694.

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Utredningsuppdraget

Den 3 november 2021 beslutade regeringen att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år och föreslå lämpliga förändringar.¹ Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas. Översynen ska genomföras av ett ungdoms- och barnrättsperspektiv och förslagen ska säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Femton experter och sakkunniga förordnades att bistå den särskilda utredaren (se det inledande missivet).

2.2 Definition av barn

Utredningens uppdrag handlar främst om verkställigheten av frihetsberövande påföljder för barn och unga som har begått brott när de var mellan 15 och 17 år. Eftersom straffet kan komma att verkställas efter att barnet fyllt 18 år kommer regleringen dock ta sikte på barn under 18 år, men också på äldre personer, i åldersgruppen 18 och möjligen upp till 25 år. I betänkandet används ”barn” för att markera att personer som inte har fyllt 18 år avses. När såväl barn under 18 år som

¹ Dir. 2021:99, se bilaga 1.

unga över 18 år avses hänvisas till den gruppen som ”barn och unga”. Avsikten är att på så vis vara tydliga med att barnkonventionens definition av barn är varje människa under 18 års ålder, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet (artikel 1 barnkonventionen). Samtidigt behandlar betänkande också en grupp som inte är barn men som kan beskrivas som unga.

2.3 Utredningens arbete

Utredningens arbete har bedrivits i enlighet med sedvanliga metoder för utredningsarbete. Sammanlagt har fjorton sammanträden hållits med expertgruppen. Genom expertgruppen har information löpande utbytts med de myndigheter som varit representerade i expertgruppen. Utredningen har även haft flera kontakter med företrädare för olika myndigheter, däribland generaldirektören för SiS, Institutet för mänskliga rättigheter, Flerbrottsutredningen (Ju 2021:08), Utredningen om ett förstärkt samhällsskydd och en minskad risk för återfall i brott (Ju 2022:10) samt med den utredare som har haft i uppdrag att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem (S2022:C).² Samråd har även skett med andra delar av civilsamhället, t.ex. med företrädare för Unicef och Bris.

En naturlig utgångspunkt för övervägandena har varit de åtaganden Sverige har enligt internationella överenskommelser, särskilt barnkonventionen. Jämförelser har gjorts med hur man hanterar unga lagöverträdare i de nordiska grannländerna i syfte att bl.a. kunna belysa de erfarenheter som kan dras av dessa länders erfarenheter.

Den särskilda utredaren, utredningssekreteraren och samtliga experter och sakkunniga har bjudits in att delta i studiebesök vid Norrtäljeanstalten samt Bärby ungdomshem den 10 juni 2022. Vidare har utredningen vid expertgruppsmöte den 23 september 2022 fått en redogörelse om ungdomspåföljden ungdomsövervakning av Håkan Zandén, Maria Svantesson och Gunilla Hansson som ansvarat för införandet av påföljden inom Kriminalvården.

Slutligen bör även nämnas att utredningssekreteraren tillsammans med Catrine Kaunitz, projektledare vid SiS och expert i utredningen sedan den 25 januari 2023, har genomfört intervjuer med totalt 13 ungdomar som vid tiden för intervjuerna avtjänade sluten ungdomsvård

² Se Ds 2023:20.

vid ungdomshemmen Fagared, Råby och Johannisberg. En sammanfattning av hur intervjuerna gick till och vad de unga berättade finns i kapitel 6.

2.4 Betänkandets disposition

Utredningens lagförslag finns i betänkandets första kapitel, dvs. i *kapitel 1*. I *kapitel 2* (detta kapitel) redogörs för kommitténs uppdrag och arbete.

I *kapitel 3* finns en kort beskrivning av gällande svensk rätt. Beskrivningen har den omfattning som utredningen har bedömt relevant för att överväganden och analyser ska bli enkla att följa och förstå. Redogörelsen gör inte anspråk på att vara fullständig.

I *kapitel 4* redovisas förhållandena i övriga nordiska länder.

I *kapitel 5* finns en redovisning av vissa rättigheter som tillkommer barn enligt barnkonventionen och som bedömts ha särskild betydelse för utredningens överväganden.

Kapitel 6 innehåller en redogörelse av vissa särskilda frågor av betydelse för unga lagöverträdare. I kapitlet finns även en sammanfattning av de samtal som har hållits med barn och unga med erfarenhet av sluten ungdomsvård.

I *kapitel 7* redovisas de bestämmelser som omgärdar verkställigheten av sluten ungdomsvård samt även en redogörelse för SiS säkerhetsprojekt.

Kapitel 8 innehåller en motsvarande redogörelse för verkställighetsbestämmelser för verkställigheten i anstalt och i frihet. Där finns även en redogörelse för Kriminalvårdens projekt med ungdomsavdelningar.

I *kapitel 9* redovisas utredningens utgångspunkter för en reform.

Kapitel 10 innehåller överväganden om vilken myndighet som ska ansvara för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för barn och unga.

I *kapitel 11* redovisas en ny reglering för verkställighet av frihetsberövande påföljder för barn och unga.

Kapitel 12 innehåller ett alternativt förslag till det som utredningen lämnar för det fall sluten ungdomsvård ska finnas kvar med SiS som huvudman. I kapitlet redovisas även utredningens alternativa författningsändringar om sluten ungdomsvård behålls som påföljd.

I *kapitel 13* redovisas konsekvenserna av utredningens förslag.

Kapitel 14 innehåller utredningens överväganden i fråga om lagstiftningens ikraftträdande och behovet av övergångsbestämmelser.

Författningskommentaren finns i *kapitel 15*.

Betänkandet avslutas med ett särskilt yttrande och de tre bilagor som fogats till betänkandet.

3 Straff- och påföljdssystemet för unga lagöverträdare

3.1 Inledning

Unga lagöverträdare, dvs. personer under 21 år, särbehandlas i påföljdssystemet, både vid straffmätning och vid påföljdsval. Bestämmelserna om påföljdsval innebär också att personer under 18 år som huvudregel verkställer frihetsberövanden i andra former än vuxna. I brottsbalken finns ett flertal bestämmelser som har gemensamt att de syftar till att mildra ingripandena mot barn och unga jämfört med ingripanden mot vuxna. Regleringen grundar sig i en insikt om att en ungdom är omogen och inne i en utvecklingsfas och att detta kan vara en orsak till brottsligheten.

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare bygger därför sedan lång tid tillbaka på principen att barn och unga som har begått brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten och att de så långt det är möjligt bör hållas utanför kriminalvården i allmänhet och fångelserna i synnerhet.¹

På senare tid har särbehandlingen inskränkts för unga i åldern 18–20 år. Så har skett genom att möjligheten att döma personer i den åldersgruppen till ungdomspåföljder har minskat liksom, för allvarligare brott, reduktionen av de ungas straff.

Den här utredningen har inte i uppdrag att göra överväganden i frågan om när en frihetsberövande påföljd ska väljas för unga.

¹ Se t.ex. bet. 1994/95:JuU1 och Ds 1997:32.

3.2 Straffsystemets olika nivåer

Straffsystemet kan delas in i tre olika nivåer: (1) kriminalisering, (2) utdömande av påföljd och (3) verkställighet av påföljd. Frågan om straffrättens syfte och berättigande har diskuterats ingående under hundratal år. Det är därför knappast förvånande att det finns en stor mängd olika svar på frågan om varför vissa gärningar ska bemötas med straff. En grundläggande sortering kan göras mellan å ena sidan sådana teorier som bygger på uppfattningen att straffrättens syfte är att förhindra att skadliga eller farliga gärningar begås i framtiden, och å andra sidan sådana teorier som i stället är konstruerade kring synsättet att straffet är en rättvis reaktion på en moraliskt förkastlig gärning. Den första typen av teorier är med ett annat språkbruk inriktade på prevention, medan den senare typen av teorier har att göra med förtjänst eller retribution.

Preventionsteorierna kan delas upp i allmänprevention och individualprevention. Om man ansluter sig till ett allmänpreventivt synsätt menar man att straffrättens syfte är att avskräcka människor i allmänhet från att begå i brott. Om man i stället har ett individualpreventivt synsätt menar man att straffrätten ska bidra till att avhålla en straffad person från att begå brott på nytt.

Det låter sig inte enkelt göras att karaktärisera ett existerande straffrättsligt system, exempelvis det svenska, som byggt på antingen prevention eller förtjänst. Det straffrättsliga regelverket är komplext och det måste ges utrymme för att beakta många olika typer av, ibland motstridiga, hänsyn. Det är därför inte eftersträvansvärt, eller ens möjligt, att åstadkomma teoretisk renodling.

I litteraturen är det numera vanligt att man försöker hantera problemen med straffrättens syfte och berättigande i ett modernt samhälle genom att dela upp problemet i mindre delar. I stället för att betrakta straffrätten som en helhet väljer man då att dela upp det straffrättsliga systemet i tre nivåer, där olika typer av argument får betydelse på respektive nivå.

På den första nivån diskuteras själva förekomsten av straffrättsliga regler liksom vad som bör vara kriminaliserat. På denna nivå träder preventionsargumenten i förgrunden. Syftet med att alls ha ett straffrättsligt system är ett försök att styra människors beteende, att skapa incitament för att avhålla människor från att begå vissa typer av gärningar. Det är med andra ord fråga om allmänprevention.

Tillämpningen av straffsystemet sker alltid i konkreta fall. På tillämpningsnivån, som alltså kan sägas vara nivå 2 i straffsystemet, är det i stället de förtjänstinriktade teoriernas begränsande argument som träder i förgrunden. Det innebär att endast den straffas som har haft möjlighet att rätta sig efter lagen (konformitetsprincipen) och som har visat relevant skuld i förhållande till gärningen (skuldprincipen). Straffet ska därutöver vara proportionerligt i förhållande till gärningens allvar och straffet för motsvarande brottstyper.

Om straffsystemet tillämpas och leder till fällande dom bestämmer domstolen en påföljd för den dömda. Denna ska sedan verkställas, vilket kan sägas vara straffsystemets tredje nivå. Under verkställigheten får individualpreventiva argument stor betydelse. Påföljden bör utformas på ett sätt som främjar – eller i vart fall inte motverkar – den dömdes återanpassning i samhället och den bör motverka återfall i brott. Både av individualpreventiva skäl och av rena anständighetsskäl finns också anledning att betona intresset av humanitet vid verkställighet av straff.

Genom att dela in straffsystemet i tre nivåer blir det tydligt vilken nivå som diskuteras och vilken typ av argument som blir viktiga på respektive nivå. Uppdraget för förevarande utredning kan placeras i den andra och tredje nivån, vilket innebär att frågor som har att göra med om en viss gärning är kriminaliserad inte kommer att behandlas i betänkandet. Uppdraget är dock inte att ta bort möjligheten att döma barn och unga till frihetsberövande påföljd, inte heller att lämna förslag som har att göra med vilket straffvärde en viss gärning har eller bör ha eller hur valet av påföljd ska göras av domstol. Utredningens överväganden kommer i stället handla om vilken eller vilka frihetsberövande påföljder som bör finnas för barn och unga, hur den eller de påföljder som väljs bör utformas och vilken myndighet som ska ansvara för verkställigheten (se kapitel 10–12 nedan).

Vid utredningens kommande överväganden är det därför en given förutsättning att krävs synnerliga skäl för att döma barn och unga som har begått brott i åldern 15–17 år till en frihetsberövande påföljd. Det betyder att en sådan påföljd endast ska väljas i sista hand och om ingen annan påföljd anses tillräckligt ingripande. En utgångspunkt för de överväganden som kommer att göras är också att barn och unga som begår brott innan de har fyllt 18 år kommer få sitt straff reducerat i enlighet med de principer som följer av 29 kap. 7 § brottsbalken.

En redogörelse för de principer som gäller för straffmätning och påföljdsval för unga lagöverträdare lämnas strax nedan. Redogörelsen gör

inte anspråk på att vara komplett i alla delar. I kommande kapitel kommer en mer ingående redovisning av de regelverk som styr verkställigheten av sluten ungdomsvård och fängelse att presenteras.

3.3 Straffmätning för unga lagöverträdare

Till varje brott är knutet en straffskala, angiven i böter, i böter eller fängelse eller endast i fängelse. Genom straffskalan har lagstiftaren gett uttryck för hur allvarligt ett visst brott anses vara. Straffskalan ger med andra ord uttryck för vad som brukar kallas brottets abstrakta straffvärde. Inom ramen för straffskalan ska därefter rätten, för det enskilda brottet, bestämma dess konkreta straffvärde. Även det ska mätas i antingen böter eller ett antal dagar, månader eller år av fängelse.

Om den dömda var under 21 år vid gärningstillfället följer det av bestämmelsen i 29 kap. 7 § brottsbalken att en reduktion av straffvärdet ska ske. Vid straffmätningen innebär särbehandlingen att om någon har begått ett brott innan han eller hon fyllt 21 år ska åldern beaktas i mildrande riktning, s.k. ungdomsreduktion. Även om det inte finns några i lag angivna gränser för hur reduktionen ska göras har det i doktrin och praxis utvecklats riktlinjer för hur den bör hanteras. Straffnedsättningen blir generellt större för den som vid tidpunkten för brottet var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder. I princip blir det alltså fråga om allt större straffnedsättning ju yngre lagöverträdaren är. Även om reduktionen inte bör ske helt schematiskt utan också differentieras utifrån t.ex. straffets längd (se NJA 2000 s. 421) tillämpas ofta – som en allmän utgångspunkt – kvotdelar av straffvärdet enligt en fallande skala utifrån ålder. Enligt den ordningen reduceras straffvärdet för t.ex. en person som var 15 år vid tiden för brottet till en femtedel, för en 16-åring till en fjärdedel, för en 17-åring till en tredjedel, för en 18-åring till hälften och för en 20-åring till tre fjärdedelar av det straffvärde som skulle ha gällt för en vuxen lagöverträdare.

Den 2 januari 2022 genomfördes vissa ändringar i reglerna om ungdomsreduktion. En ändring som gjordes i 29 kap. 7 § brottsbalken innebär att det maxstraff om fängelse 10 år som tidigare gällde den som begått brott innan han eller hon fyllt 21 år numera endast gäller den som inte hade fyllt 18 år när brottet begicks. En annan ändring innebar att

det lades till ett nytt tredje stycke i paragrafen. Det nya stycket har följande lydelse.

Första stycket [dvs. att personens ungdom ska beaktas särskilt vid straffmätningen] gäller inte för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år, om

1. det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år,
2. det är fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott som avses i 1, eller
3. brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.

Reformen innebar även bl.a. en ändring i 30 kap. 5 § brottsbalken genom att den paragrafens andra stycke, där det tidigare angavs att det krävdes särskilda skäl för att döma någon som fyllt 18 men inte 21 år när brottet begicks till fängelse, togs bort. Utrymmet för att döma personer som fyllt 18 år vid lagföringen till ungdomstjänst, ungdomsvård och ungdomsövervakning minskade också.

Det sagda innebär att det numera främst är unga lagöverträdare i åldersspannet 15–17 år som generellt särbehandlas vid straffmätningen och påföljdsvalet. Det betyder att det har uppstått stora tröskeleffekter i straff- och påföljdssystemet. Om påföljdsvalet för unga lagöverträdare och de särskilda ungdomspåföljderna

3.3.1 Inledning

Unga personer, och då framför allt personer under 18 år, särbehandlas inte bara vid straffmätningen utan också vid påföljdsvalet. Påföljdssystemet innehåller påföljder som är särskilt anpassade efter de behov och förutsättningar som gäller för unga personer och som därmed i första hand ska väljas för unga lagöverträdare. Dessa är ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård. Härutöver kan även övriga påföljder användas i vissa fall. Unga lagöverträdare är alltså inte exkluderade från dessa påföljder och kan därför även dömas till t.ex. villkorlig dom och skyddstillsyn.

För att en person under 18 år ska kunna dömas till fängelse krävs det synnerliga skäl. Om rätten väl kommer fram till att en person som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år ska dömas till fängelse ska påföljden i stället i första hand bestämmas till slutna ungdomsvård. Det följer av 30 kap. 5 § brottsbalken. Det innebär att det för närvarande finns två frihetsberövande påföljder som kan användas för barn

som begår brott innan fyllda 18 år. Fängelsestraff verkställs av Kriminalvården medan Statens institutionsstyrelse ansvarar för att verkställa sluten ungdomsvård.

3.3.2 Ungdomsvård

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsvård om det finns ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453; i fortsättningen SoL) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Det följer av 32 kap. 1 § brottsbalken. Om åtgärderna ska vidtas med stöd av SoL ska rätten meddela föreskrift om att den unge ska följa ett ungdomskontrakt som upprättas av socialnämnden. Innehållet i kontraktet ska framgå av domen. Om åtgärderna i stället vidtas med stöd av LVU ska en av socialnämnden upprättad vårdplan fogas till domen.

Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt arton år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år får inte dömas till ungdomsvård.

Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet får rätten förena ungdomsvård med ungdomstjänst eller med högst 200 dagsböter. I valet mellan ungdomstjänst och böter som tilläggsåtgärd ska ungdomstjänst ha företräde.

Ungdomsvård ska endast komma i fråga i de fall den unge vid en kvalificerad bedömning har befunnits löpa risk för fortsatt brottslighet och därför är i behov av kraftfulla åtgärder från socialtjänstens sida. Påföljden ska syfta till att genom vård eller andra åtgärder återföra den unge till ett socialt välfungerande liv. För det fall det saknas risk för fortsatt brottslighet bör andra påföljder komma i fråga, vilket kravet på ett särskilt vårdbehov ger uttryck för. Med detta ska förstås ett vårdbehov som inte kan bedömas som mindre.²

Ungdomsvård får dömas ut om domstolen finner att socialtjänstens planerade insatser, eventuellt i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande. Vid bedömningen ska en avvägning ske med hänsyn både till brottets straffvärde och art samt till den unges tidigare brottslighet. Det förtjänar att påtalas att det lika lite kan dömas ut en omfattande ungdomsvård för ett ringa brott som en begränsad vård vid allvarlig brottslighet. Påföljden ska alltid stå i proportion till

² Prop. 2005/06:165 s. 129 f.

brottets allvar. Om den unge har behov av mer vård än vad som kan dömas ut i en ungdomsvård får sådan vård i stället beredas på annat sätt genom socialtjänstens försorg.

Det är socialtjänsten som har ansvaret för att ta fram underlag för domstolarnas bedömning av om den unge har ett vårdbehov och om det finns förutsättningar för att bestämma påföljden till ungdomsvård. Enligt 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) ska åklagaren, före beslut i åtalsfrågan, inhämta ett yttrande från den socialnämnd som ansvarar för den unge. Yttrandet ska innehålla en redogörelse för vilka åtgärder som nämnden tidigare har vidtagit i fråga om den unge samt en bedömning av om den unge har ett särskilt behov av åtgärder som syftar till att motverka att han eller hon utvecklas ogynnsamt. Vidare ska yttrandet innehålla en redovisning av de åtgärder som nämnden avser att vidta samt en bedömning av om ungdomstjänst är en lämplig påföljd med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Härtill ska det i vissa fall omfatta en redogörelse för den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter i övrigt. Yttrandet utgör ett viktigt underlag i rättegången och för domstolens påföljdsbestämning. Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av socialnämnden med det innehåll som anges i 11 § LUL.

Socialnämnden har en rapporteringsskyldighet och ska underrätta Åklagarmyndigheten om det kan antas finnas förutsättningar för åtgärder från åklagarens eller rättens sida. Det kan vara fråga om misskötsamhet eller annat hinder för verkställigheten. I ett sådant fall kan rätten på ansökan av åklagaren undanröja påföljden och bestämma ny påföljd för brottet. I stället för att undanröja påföljden får rätten meddela den dömde en varning, om det är en tillräckligt ingripande åtgärd.

En uttalad tanke är att ungdomsvård ska kunna tillämpas för allvarigare brottslighet än sådan där den tidigare påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten var möjlig.³ Det finns inga klara uttalanden i förarbeten om vid vilket straffvärde det är uteslutet att välja ungdomsvård. Hur högt straffvärde som kan godtas har att göra med hur ingripande vården är tänkt att vara. I litteraturen anges att det inte bör komma

³ Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten fanns innan lagändringen 2007 i 31 kap. 1 § brottsbalken. Den påföljden fick genom införande av ungdomsvård i 32 kap. 1 § en ny benämning och innebar flera ändringar i förhållande till påföljden överlämnande av vård inom socialtjänsten, se prop. 2005/06:165 s. 129 f.

i fråga att döma ut ungdomsvård som ensam påföljd för brott med straffvärden som överstiger fängelse i två år.⁴

Det finns inget hinder mot att döma till ungdomsvård vid återfall i brott. Avgörande för om en ny ungdomsvård ska dömas ut eller inte bör vara om vården framstår som ändamålsenlig och om det finns rimliga förutsättningar för att den unge ska genomföra vården på avsett vis. Om rätten anser att en skärpning av straffet är påkallad för att på så vis beakta den unges tidigare brottslighet kan det ske genom att döma ut en tilläggsuppföljd i form av böter eller ungdomstjänst.⁵

3.3.3 Ungdomstjänst

Ungdomstjänst är avsedd för den som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år (se 32 kap. 2 § brottsbalken). Ungdomstjänst kan dömas ut om den som ska dömas anses lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Vid bedömningen av den unges lämplighet ska hans eller hennes egen inställning vägas in, även om det numera inte utgör ett formellt hinder att den unge inte samtycker till påföljden.

Om det finns särskilda skäl får även den som är över 18 år när dom meddelas dömas till ungdomstjänst. Ett sådant särskilt skäl kan vara att brottet begåtts före 18 års ålder och det blir aktuellt att bestämma påföljden kort tid efter att den unge fyllt 18 år.

Ungdomstjänst innebär att den unge åläggs att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst 20 och högst 150 timmar. Den särskilt anordnade verksamheten kan bestå i deltagande i olika former av program eller utbildning.

Ungdomstjänst kan väljas som påföljd om den anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I motsats till vad som gäller vid utdömning av ungdomsvård ska brottets art enligt lagtexten inte tillmätas betydelse för möjligheten att döma ut ungdomstjänst.⁶

I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

⁴ Se Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott (2021, version 4, JUNO), s. 566.

⁵ Se Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott (2021, version 4, JUNO), s. 567.

⁶ Jfr Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott (2021, version 4, JUNO), s. 565.

Av förarbetena följer att ungdomstjänst normalt bör komma i fråga endast när alternativet är ett bötesstraff på minst ”omkring” 60 dagsböter.⁷ Det innebär att ungdomstjänst i regel blir en alltför ingripande påföljd om alternativet är ett bötesstraff på 55 dagsböter eller lägre. Ungdomstjänst kan därmed inte heller ersätta penningböter. I fråga om tillämpningsområdets övre gräns har det ansetts lämpligt att ungdomstjänst inte döms ut för brottslighet med ett straffmätningssvärde överstigande sex månaders fängelse.⁸

Att den unge återfallit i brott utgör normalt inte ett hinder mot att döma till ungdomstjänst. Vid återfall kan det dock i stället bli aktuellt att bestämma påföljden till ungdomsvård, eventuellt i förening med en tilläggsåtgärd.⁹

Det är kommunerna som ansvarar för att ordna en ungdomstjänstplats för den dömda. Socialtjänsten ska upprätta en arbetsplan som närmare beskriver verkställighetsinnehållet. I planen ska anges vad ungdomstjänsten ska bestå i och när den ska utföras samt övriga villkor som kan förekomma.

Socialnämnden har en rapporteringsskyldighet och ska underrätta Åklagarmyndigheten om det kan antas finnas förutsättningar för åtgärder från åklagarens eller rättsens sida. Det kan vara fråga om missköttsamhet eller annat hinder för verkställigheten. I ett sådant fall kan rätten på ansökan av åklagaren undanröja påföljden och bestämma ny påföljd för brottet. I stället för att undanröja påföljden får rätten meddela den dömda en varning, om det är en tillräckligt ingripande åtgärd.

3.3.4 Ungdomsövervakning

Påföljden ungdomsövervakning

Den 1 januari 2021 infördes en ny ungdomspåföljd, ungdomsövervakning. Påföljden innebär att den som begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år får dömas till ungdomsövervakning om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet (se 32 kap. 3 a § brottsbalken). Den som är över 18 år när dom meddelas får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda

⁷ Se prop. 2005/06:165 s. 132.

⁸ Jfr Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott (2021, version 4, JUNO), s. 581.

⁹ Se prop. 2005/06:165 s. 132 där det också särskilt anges att det borde finnas skäl att döma till ungdomsvård vid högre straffvärden än så och annars får annan påföljd väljas.

skäl. Påföljden får inte dömas ut för någon som har fyllt 21 år när dom meddelas.

Tiden för ungdomsövervakning får bestämmas till lägst sex månader och högst ett år. Detta innebär att ungdomsövervakning som utgångspunkt bör kunna väljas när det är fråga om brottslighet med ett s.k. straffmätningssvärde, i bemärkelsen straffvärde med beaktande av främst ungdomsreduktion enligt 29 kap. 7 § brottsbalken men även eventuella s.k. billighetsskäl, som överstiger sex månader men inte uppgår till mer än ett år. Dessutom bör ungdomsövervakning kunna väljas i graverande återfallssituationer och i sådana fall komma i fråga vid brottslighet med ett straffmätningssvärde som något understiger sex månader, men där även den unges tidigare brottslighet ska beaktas vid straffmätningen.¹⁰ Brottslighetens art kan vara ett skäl för att bestämma påföljden till just ungdomsövervakning. Den påföljden får nämligen dömas ut om det med hänsyn till bl.a. brottslighetens art inte är tillräckligt med ungdomsvård eller ungdomstjänst.¹¹

Den som döms till ungdomsövervakning ska medverka i verkställighetsplaneringen och följa det som anges i verkställighetsplanen. Det är Kriminalvården som ansvarar för verkställigheten. Myndigheten ska i samråd med den dömde och – om det är möjligt – hans eller hennes vårdnadshavare planera verkställigheten. Samverkan ska även ske med socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen har ansvar för den dömde och vid behov även med andra berörda myndigheter och aktörer. Verkställighetsplanen ska vara upprättad senast fyra veckor efter det att domen eller beslutet i den del som avser ungdomsövervakning är verkställbar mot den dömde.¹²

Avsikten med påföljden är att den så långt som möjligt ska angripa de riskfaktorer hos den unge som kan antas öka risken för nya brott och understödja de skyddsfaktorer som kan antas motverka en sådan risk. Straffsystemets krav på tydliga och tillräckligt ingripande påföljder innebär dock att påföljden inte kan utformas enbart utifrån den unges person och dennes behov.

Påföljden innehåller vissa obligatoriska inslag, såsom att följa den verkställighetsplan som fastställts, någon form av frihetsinskränkande inslag och en skyldighet för den dömde att hålla kontakt med en särskilt utsedd koordinator. Det finns också en obligatorisk föreskrift om att

¹⁰ Prop. 2019/20:118 s. 42 f. och 130.

¹¹ Jfr Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott (2021, version 4, JUNO), s. 565.

¹² Prop. 2019/20:118 s. 51 f.

den dömdes ska avhålla sig såväl från droger som från alkohol och andra berusningsmedel under verkställigheten. Utöver de obligatoriska momenten är det möjligt att reglera andra föreskrifter i verkställighetsplanen som utgår från den enskildes tillvaro. Det kan t.ex. röra frågor om boende, fritid, vård eller annan behandling, skolgång eller annan sysselsättning.¹³

En viktig del i påföljden är just inskränkningen i den dömdes frihet. Under verkställigheten ska den dömdes därför vara förbjuden att vistas utanför bostaden under kvällar och nätter mot lördag, söndag och måndag, från kl. 18.00 på kvällen till kl. 07.00 på morgonen, s.k. helghem-arrest.

Om ett sådant förbud inte bedöms lämpligt med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden eller om en annan inskränkning i rörelsefriheten annars bedöms vara mer ändamålsenlig, får förbudet ersättas med ett förbud att under vissa tider vistas på en särskilt angiven plats eller inom ett särskilt angivet område, ett förbud att under vissa tider lämna ett särskilt angivet område, eller en skyldighet att under vissa tider uppehålla sig på en särskilt angiven plats.¹⁴

Efter halva verkställighetstiden ska Kriminalvården pröva om inskränkningarna i rörelsefriheten kan minskas. Efter två tredjedelar av verkställighetstiden ska Kriminalvården pröva om inskränkningarna i rörelsefriheten kan upphöra helt. Vid prövningen ska det beaktas om den dömdes har medverkat i verkställighetsplaneringen och därefter följer verkställighetsplanen på ett godtagbart sätt. För att säkerställa att de frihetsinskränkande inslagen kan övervakas på ett betryggande vis ska rörelsefriheten kontrolleras med elektronisk övervakning.

Under verkställigheten ska en särskild koordinator utses, vars främsta uppgift är att verka för att verkställighetsplanen följs. I det ligger att kontrollera att den dömdes följer det han eller hon ska göra enligt planen, t.ex. fullfölja skolundervisningen, delta i någon särskild fritidsverksamhet eller underkasta sig viss behandling. Koordinatorns uppgift är att både kontrollera och ge stöd och hjälp till den dömdes. Koordinatorn kan t.ex. genom allmänna påstötningar och påminnelser eller motivationshöjande samtal påverka den dömdes att genomföra det som angetts i verkställighetsplanen. Den dömdes ska träffa koordinatoren två gånger i veckan under verkställigheten. Om det finns skäl för

¹³ Prop. 2019/20:118 s. 48.

¹⁴ Prop. 2019/20:118 s. 71.

det kan antalet kontakter öka eller minska under tiden som verkställigheten pågår.

Trots att den allmänna utgångspunkt som sedan länge gällt är att barn som begått brott i första hand ska hållas utanför kriminalvården och i stället bli föremål för insatser inom socialtjänsten bestämdes det att Kriminalvården skulle ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning. Det huvudsakliga skälet för det var att påföljden måste kunna verkställas oavsett var i landet den dömda bor, med bibehållen kvalitet och inom de lagstadgade tidsramarna.

Kriminalvårdens uppföljning

När reformen hade varit i kraft i två år genomförde Kriminalvården en uppföljning, vilket resulterat i en rapport där myndighetens erfarenheter sammanställts.¹⁵ Av rapporten framgår följande.

Sedan påföljden ungdomsövervakning infördes den 1 januari 2021 och fram till och med den 31 december 2022 hade 149 ungdomar dömts till ungdomsövervakning. Under det första året dömdes påföljden ut i 66 fall. Under 2022 uppgick antalet domar med ungdomsövervakning som påföljd till 83.

Det har främst varit unga män som har dömts till ungdomsövervakning (cirka 90 procent). Genomsnittsåldern har varit 17 år och genomsnittslängden på ungdomsövervakningen 8,5 månader. Uppskattningsvis har cirka 20 procent av ungdomarna koppling till någon känd kriminell individ, gruppering eller våldsbejakande extremism. Ungefär en tredjedel av de ungdomar som dömts till ungdomsövervakning har samtidigt haft en pågående insats enligt LVU. Ungdomarna kan då vara placerade på institution eller bo kvar i det egna hemmet samtidigt som de ska följa den vårdplan som socialtjänsten upprättat.

Det vanligaste brottet som har lett till ungdomsövervakning är rån (cirka en tredjedel av de dömda har dömts för rån). Efter rån har de vanligaste huvudbrotten varit våldtäkt (inklusive våldtäkt mot barn) grov misshandel, grovt vapenbrott och narkotikabrott.

Av de utdömda ungdomsövervakningspåföljderna hade 110 verkställigheter genomförts eller var pågående när Kriminalvården gjorde uppföljningen. I fråga om misskötsamhet noterades att åklagare hade beslutat om varning vid tolv tillfällen och rätten delat ut varningar i

¹⁵ Kriminalvården, Två år med ungdomsövervakning, 2023-04-12, dnr 2019-19240.

lika många fall. Åtta domar hade blivit undanröjda på grund av misskötsamhet och av dessa hade sju fall föregåtts av en varning av antingen åklagare eller rätten. Kriminalvården noterade att det fanns ett tydligt samband mellan de verkställigheter där det inte hade skett någon minskning av rörelseinskränkningen och de fall där det fanns beslut om åtgärd av åklagare eller rätten. Av de åtta fall där ungdomsövervakningen till följd av misskötsamhet hade undanröjts resulterade det i att slutna ungdomsvård dömdes ut i tre fall, fängelse i tre fall samt skyddstillsyn och ungdomsvård i ett fall vardera. Ytterligare fyra domar hade blivit undanröjda, samtliga i samband med att ungdomarna dömts för nya, allvarigare brott.

3.4 Särskilt om frihetsberövande påföljder för barn och unga

3.4.1 Fängelse och slutna ungdomsvård

Barn som begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år ska så långt det är möjligt dömas till annan påföljd än fängelse. Det följer av 30 kap. 5 § brottsbalken att det krävs synnerliga skäl för att under sådana förhållanden bestämma påföljden till fängelse. Om rätten anser att det finns synnerliga skäl för att döma den unge till fängelse följer det av 32 kap. 5 § brottsbalken att påföljden i första hand ska bestämmas till slutna ungdomsvård i stället för fängelse. I det nuvarande påföljdssystemet finns det alltså två frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare, fängelse och slutna ungdomsvård.

Slutna ungdomsvård får bestämmas till en viss begränsad tid, lägst 14 dagar och högst fyra år (32 kap. 5 § andra stycket brottsbalken). Enligt 26 kap. 1 § brottsbalken döms fängelse ut på viss tid eller på livstid beroende på vad som är föreskrivet för brottet. Fängelse på viss tid får inte understiga fjorton dagar och inte överstiga tio år. Om fängelse på längre tid än tio år och på livstid är föreskrivet för brottet får dock fängelse på viss tid bestämmas till högst 18 år. Även när rätten bestämmer påföljd för flerfaldig brottslighet och vid återfall i allvarlig brottslighet gäller som högsta tidsbestämda straff fängelse i 18 år (se 26 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken). Om den som återfaller i brott har begått detta innan han eller hon fyllt arton år får det dock inte läggas till grund för förhöjning av straffet.

I 29 kap. 7 § brottsbalken finns en särskild bestämmelse som anger att rätten får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år. Personens ungdom ska särskilt beaktas vid straffmätningen (s.k. ungdomsreduktion). För brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt 18 år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 § brottsbalken, får det dock dömas till fängelse i högst 14 år.

Om rätten finner att straffvärdet för den aktuella brottsligheten är så högt att tiden för frihetsberövandet trots beaktande av ungdomsreduktionen inte kan bestämmas till fyra år eller kortare utgör det ett särskilt skäl mot att döma till sluten ungdomsvård.¹⁶ Om det fängelsestraff som brottsligheten motiverar (efter beaktande av eventuella billighetsskäl och ungdomsreduktion) är längre än sex år bestäms i stället påföljden i normalfallet till fängelse.

Avgörande för tillämpningsområdet för sluten ungdomsvård blir straffskalorna för de enskilda brotten, dvs. vilka fängelsetider som kan dömas ut, men också den unges ålder vid tiden för domen.

3.4.2 Införandet av sluten ungdomsvård

På 1990-talet genomfördes flera utredningar av intresse för de frågor som ska övervägas nu, bl.a. Ungdomsbrottskommittén¹⁷ och Straffsystemkommittén¹⁸. Båda kommittéerna hade i uppdrag att på olika sätt se över påföljdssystemet.¹⁹ I Justitiedepartementet arbetades det även fram en departementspromemoria med utgångspunkt i Ungdomsbrottskommitténs överväganden och förslag. Promemorian färdigställdes 1997 och fick namnet *Påföljder för unga lagöverträdare*.²⁰ I departementspromemorian redovisades den rådande principen, nämligen att barn och unga som begått brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten och att de i största möjliga mån skulle hållas utanför kriminalvården i allmänhet och fängelserna i synnerhet. Avsikten var att den principen skulle behållas. Departementspromemo-

¹⁶ Prop. 1997/98:96 s. 202.

¹⁷ Ju 1990:07; Ungdomsbrottskommittén redovisade sina överväganden och förslag i betänkandet *Reaktion mot ungdomsbrott*, SOU 1993:35.

¹⁸ Ju 1992:07; Straffsystemkommittén lämnade sina förslag i betänkandet *Ett reformerat straffsystem*, SOU 1995:91.

¹⁹ Se bilaga 2 för en mer utförlig redogörelse för Ungdomsbrottskommitténs och Straffsystemkommitténs uppdrag och förslag.

²⁰ Ds 1997:32.

rian bestod av två huvudsakliga förslag: ett om ändringar av påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten och ett om en ny påföljd – överlämnande till vård vid särskilt ungdomshem.²¹

Regeringen behandlade Straffsystemkommitténs förslag och de som lämnades i departementspromemorian Påföljder för unga lagöverträdare år 1998. Utgångspunkten var att det fanns behov av att reformera påföljdssystemet för unga lagöverträdare samtidigt som socialtjänstens huvudansvar för de unga skulle bibehållas.²²

Unga lagöverträdare skulle enligt förslagen även i fortsättningen i första hand överlämnas för olika åtgärder inom ramen för socialtjänstens verksamhet. En förändring var dock att domstol skulle pröva om socialnämndens insatser var tillräckligt ingripande med hänsyn till straffvärdet, brottets art och den unges eventuella tidigare brottslighet. Vidare infördes, mot bakgrund av Ungdomsbrottskommitténs förslag och förslaget i departementspromemorian Påföljder för unga lagöverträdare, en särskild tidsbestämd påföljd – slutna ungdomsvård – för lagöverträdare i åldersspannet 15–17 år. Statens institutionsstyrelse skulle ansvara för verkställigheten.²³

Förslaget låg i linje med den grundläggande princip som sedan lång tid rått inom kriminalpolitiken i Sverige, nämligen att unga lagöverträdare endast i sällsynta undantagsfall ska dömas till fängelse och att den principen gjorde sig särskilt gällande beträffande ungdomar under 18 år. Bakgrunden till denna princip angavs dels vara tanken att det inte är rimligt att straffa ungdomar som begår brott lika hårt som vuxna, dels vetskapen om att fängelsestraffet innebär särskilda risker för unga människor. Framför allt långvariga fängelsestraff ansågs förknippade med betydande risker för skadeverkningar för den dömda och särskilt för unga människor. Dessa omständigheter talade för att fängelsestraffet helt borde utmönstras när det gäller de yngsta lagöverträdarna.

Samtidigt angav regeringen att ungdomar ibland begår så allvarliga brott att samhället måste kunna reagera kraftfullt genom ett frihetsberövande. Det var därför nödvändigt att det inom påföljdssystemet fanns möjlighet att välja en påföljd som i rimlig utsträckning avskräckte från brott, tydligt markerade grundläggande gränser och dessutom motsvarade de krav samhället ställer på rättvisa inom straffrättskipningen. Eftersom fängelsemiljön ansågs vara en olämplig miljö för barn skapa

²¹ Ds 1997:32 s. 9.

²² Prop. 1997/98:96.

²³ Prop. 1997/98:96 s. 138–170. Bestämmelsen har genom senare lagstiftningsärendet flyttats till 32 kap. 5 § brottsbalken, se prop. 2005/06:165 samt avsnitt 3.2.2 nedan.

des en alternativ form av frihetsberövande, sluten ungdomsvård, som gjorde det möjligt att hålla de yngsta lagöverträdarna utanför fängelserna.²⁴

Utgångspunkterna vid utformningen av den nya frihetsberövande påföljden för de yngsta lagöverträdarna var dels att verkställigheten kunde ske under sådana former att risken för skadeverkningar minimeras, dels att verkställigheten kunde ordnas så att orsakerna till den unges kriminalitet kunde angripas så effektivt som möjligt. Samtidigt ansågs det angeläget att verkställigheten utformades med beaktande av att frihetsberövandet var en straffrättslig reaktion på brott och att verkställigheten måste kunna ske under säkra och betryggande former.

Redan innan reformen gällde att om den som begått brott inte hade fyllt 18 år när brottet begicks fick fängelse dömas ut bara om det fanns synnerliga skäl. Det innebar att största möjliga restriktivitet skulle iaktas med att döma till fängelse. Det fick till följd att endast ett mindre antal ungdomar mellan 15 och 18 år dömdes till fängelse. Kriminalvården hade därför begränsad erfarenhet av behandling av unga lagöverträdare även om det hade skapats särskilda ungdomsavdelningar. Eftersom det fanns ett starkt intresse av att hålla de yngsta lagöverträdarna utanför kriminalvården i allmänhet och fängelserna i synnerhet menade regeringen att ansvaret för verkställigheten av den nya frihetsberövande påföljd för unga borde anförtros åt något annat organ än kriminalvården.

Regeringen konstaterade att SiS sedan 1994 ansvarade för planering och drift av de särskilda ungdomshemmen och att det talade för att den myndigheten även var lämpad att ansvara för verkställigheten av sluten ungdomsvård.

Det som särskilt framhölls var att det övergripande målet för denna del av SiS verksamhet var att svara för att de ungdomar som behöver vård vid ett särskilt ungdomshem ska kunna beredas vård av god kvalitet samt att SiS även hade till uppgift att bedriva metodutveckling samt stödja forskning och utvecklingsarbete, så att vården fick högsta möjliga kvalitet. Vid SiS fanns även en särskild enhet för forsknings- och utvecklingsfrågor samt ett vetenskapligt råd och man erhåller anslag för forskning och utveckling. SiS hade vidare i uppdrag att verka för ett vårdutbud som med beaktande av närhetsprincipen var differentierat utifrån individuella vårdbehov, vilket innebar att det bl.a. skulle finnas

²⁴ Prop. 1997/98:96 s. 153.

särskilda institutioner med hög bevakningsgrad, så att även de ungdomar som kräver särskilt intensiv bevakning skulle kunna tas om hand.

Att tilldela SiS ansvaret för verkställigheten låg dessutom väl i linje med barnkonventionen (se mer om barnkonventionen nedan i kapitel 5).²⁵

I samband med att sluten ungdomsvård infördes som påföljd framhöll regeringen att fängelse borde undvikas så långt det var möjligt när det gällde unga lagöverträdare och att den restriktivitet med att döma till en frihetsberövande påföljd borde gälla oavsett om det var fråga om att döma till fängelse eller sluten ungdomsvård. Förutsättningarna för att domstolen skulle kunna döma till sluten ungdomsvård var alltså enligt regeringen desamma som för att döma till fängelse.²⁶

Beträffande den föreslagna strafftiden föreslogs det i departementspromemorian att minimitiden skulle vara två månader för att verkställigheten skulle kunna fyllas med meningsfullt innehåll. Några remissinstanser ansåg att det inte borde finnas några begränsningar i tid och att fängelsepåföljden därmed helt skulle kunna utmönstras för de yngsta lagöverträdarna. I det avseendet framhöll regeringen att den unges behov av vård inte skulle tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen i en situation då den unge har gjort sig skyldig till så allvarlig brottslighet att det är aktuellt med ett frihetsberövande. Av det skälet kunde den unges behov av vård inte heller tillmätas någon betydelse vid bestämmandet av längden av frihetsberövandet i det enskilda fallet. Det utdömda frihetsberövandets längd skulle i stället vara relaterat till brottslighetens straffvärde. Påföljdens minimitid borde därmed inte vara kopplad till någon form av vårdperspektiv. Dessutom menade regeringen att den föreslagna minimitiden om två månader skulle få den negativa konsekvensen att rätten i en situation där en ung lagöverträdare gjort sig skyldig till sådan brottslighet att det föreligger synnerliga skäl för att döma till fängelse men straffvärdet är sådant att det inte är påkallat med fängelse överstigande två månader är tvungen att bestämma påföljden till fängelse i stället för sluten ungdomsvård. Detta trots att sluten ungdomsvård i förhållande till fängelse måste anses vara en lämpligare påföljd. Minimitiden föreslogs därför motsvara fängelseminimum.²⁷

²⁵ Prop. 1997/98:96 s. 153 f.

²⁶ Prop. 1997/98:96 s. 156.

²⁷ Prop. 1997/98:96 s. 157.

I fråga om maximitiden framhöll regeringen att denna borde sättas så högt att påföljden kunde omfatta även brottslighet med mycket höga straffvärden. Den övre gränsen skulle därför bestämmas med utgångspunkt i de verkställighetstider som vid tiden för lagstiftningsärendet kunde bli resultatet när ungdomar, som vid tiden för brottet var under 18 år, döms till fängelsestraff i de allra grävsta fallen. I det sammanhanget skulle den betydande reduktion som sker med stöd av 29 kap. 7 § brottsbalken beaktas. Dessutom menade regeringen att hänsyn skulle tas till att villkorlig frigivning inte skulle förekomma vid slutet ungdomsvård och att det faktiska frihetsberövandet inte borde bli längre än vad det skulle ha blivit vid en dom på fängelse. Mot den bakgrunden framstod fyra år som en lämplig övre gräns.²⁸

I sammanhanget kommenterade regeringen även det faktum att det ibland kunde bli så att den som begått brott innan han eller hon fyllt 18 år lagförs först avsevärt senare. I en situation där lång tid har förflutit mellan brottet och lagföringen menade regeringen att skälen för särbehandling inte kunde anses vara lika starka som när lagföring sker i nära anslutning till brottet. Om så lång tid gått att personen åldersmässigt inte längre skulle passa in på ett särskilt ungdomshem, där i stort sett alla intagna även i framtiden borde vara under 21 år, skulle det vara möjligt att döma en sådan person till fängelse. Som ytterligare exempel på situationer då det skulle kunna vara möjligt att döma den som begått brott före 18 års ålder till fängelse angavs vara om en ung lagöverträdare under en längre period gjorde sig skyldig till omfattande och allvarlig brottslighet såväl före som efter 18 års ålder. Det sagda innebar att slutet ungdomsvård inte helt kunde förväntas ersätta fängelsepåföljden.²⁹

3.4.3 Reformen av ungdomspåföljderna utvärderas

År 2002 tillkallades en särskild utredare för att följa upp och vidareutveckla 1999 års påföljdsreform såvitt avsåg unga lagöverträdare. I direktiven³⁰ beskrevs uppdraget sammanfattningsvis på följande sätt:

Arbetet skall utföras mot bakgrund av en analys av hur de kriminalpolitiska intentionerna bakom det nuvarande påföljdssystemet har förverkligats. Utredaren skall med denna utgångspunkt göra en översyn av påföljds-

²⁸ Prop. 1997/98:96 s. 157 f.

²⁹ Prop. 1997/98:96 s. 158.

³⁰ Dir. 2002:95.

systemet och lämna förslag till hur detta kan vidareutvecklas och förbättras. Uppdraget omfattar såväl frågan om valet av påföljd som verkställigheten av de olika påföljderna. Möjligheterna att utveckla påföljderna och skapa nya påföljdsalternativ skall särskilt övervägas. De åtgärder som vidtas skall vara ägnade att motverka att den unge återfaller i brott. Syftet med uppdraget är att, med upprätthållande av de straffrättsliga principerna om proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens, gå vidare i arbetet med att utveckla ett påföljdssystem för unga som har ett pedagogiskt och tydligt innehåll samt att utifrån den unges behov skapa bättre förutsättningar för ett återförande till ett socialt välfungerande liv och på så sätt åstadkomma en positiv förändring.

Utredningen³¹, som tog namnet Ungdomsbrottsutredningen, redovisade sina förslag i betänkandet Ingripanden mot unga lagöverträdare.³²

Utredningen konstaterade följande i ett inledande avsnitt:³³

Lagstiftaren har [...] inte övergivit behandlingstanken, särskilt inte när det gäller behandlingen av unga lagöverträdare. Tanken bygger på erfarenheten att straffrättsliga ingripanden mot unga människor måste anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenhet och särskilda förhållanden. Man menar att det inte är tillräckligt att fokusera på de brottsliga gärningarna som sådana, utan hela den unges situation måste beaktas. Härvid har särskilt betonats att rätt anpassad vård och behandling är bättre ägnad att motverka fortsatt kriminalitet från den unge än samhällsreaktioner som har straffvärdet som ensam grund.

I fråga om slutna ungdomsvård konstaterade utredningen att lagstiftarens intention hade varit att minska antalet frihetsberövanden av unga lagöverträdare och att det faktiska frihetsberövandet inte skulle vara längre än ett fängelsestraff. Utfallet visade dock att fler ungdomar hade dömts till frihetsberövande påföljder och tiderna för frihetsberövandena hade blivit längre samtidigt som antalet placeringar inom socialtjänsten inte hade minskat. Det visade enligt utredningen att det fanns behov av att ta fram och använda alternativ till frihetsberövande påföljder för unga.³⁴

Regeringen behandlade förslagen i Ungdomsbrottsutredningens betänkande 2006 i propositionen Ingripanden mot unga lagöverträdare.³⁵ I linje med förslagen i betänkandet föreslog regeringen bl.a. att ungdomsvård och ungdomstjänst skulle vara separata påföljder sam-

³¹ Ju 2002:14.

³² SOU 2004:122. För en mer utförlig redogörelse för Ungdomsbrottsutredningens förslag, se bilaga 2.

³³ SOU 2004:122 s. 144 f.

³⁴ SOU 2004:122 s. 443–451.

³⁵ Prop. 2005/06:165.

tidigt som ungdomsvård i vissa fall skulle kunna kombineras med ungdomstjänst. Ungdomsvård skulle även kunna kombineras med dagsböter, om det behövdes med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet, och inte bara om ungdomstjänst inte kunde komma till stånd.

Lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2007.³⁶

3.4.4 Straffnivåutredningen

Straffnivåutredningen³⁷ redovisade sina överväganden och förslag i betänkandena Straffskalan för mord och Straff i proportion till brottets allvar.³⁸

I det första betänkandet föreslog utredningen att straffskalan för mord skulle ändras från fängelse tio år eller på livstid till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid.³⁹ I 29 kap. 7 § brottsbalken fanns sedan tidigare en bestämmelse om att livstids fängelse inte fick dömas ut för brott som någon hade begått före 21 års ålder. Utredningen föreslog att bestämmelsen skulle ändras så att 14 år stadgades som det längsta fängelsestraffet för den som begått brott före 21 års ålder. I den delen uttalade utredningen följande:⁴⁰

Vårt förslag att utvidga straffskalan för mord skulle innebära att även den som ännu inte fyllt 21 år skulle kunna dömas ända upp till 18 års fängelse för ett enstaka brott. Enligt vår uppfattning skulle en sådan utvidgning av straffskalan i dessa fall överensstämma mindre väl med grunderna för innehållet i 29 kap. 7 § BrB. Detta talar för att det i bestämmelsen bör anges ett högsta tidsbestämt straff som får dömas ut för ett brott som någon har begått före 21 års ålder.

Ett sådant högsta straff bör syfta till att utgöra en yttersta gräns för vilket straffrättsligt ingripande som kan ådömas en ung lagöverträdare. Enligt vår mening saknas därvid skäl att göra skillnad mellan enstaka brott och flerfaldig brottslighet. Det högsta straffet bör därför sättas till 14 års fängelse, som alltså motsvarar det högsta straff som i dag kan dömas ut för flerfaldig brottslighet som någon har begått före 21 års ålder. Förslaget innebär i praktiken en möjlighet att döma till längre straff än i dag för enstaka brott. Detta kan anses motiverat för att undvika alltför stora

³⁶ SFS 2006:891.

³⁷ Ju 2007:04.

³⁸ SOU 2007:90 respektive SOU 2008:85. Utredningens förslag kom inte direkt att påverka påföljden slutna ungdomsvård eller åldersgruppen 15–18 år, men kan komma att påverka gruppen beroende på förevarande utrednings förslag så förslagen redovisas kort här.

³⁹ SOU 2007:90 s. 131–151.

⁴⁰ SOU 2007:90 s. 165 f.

tröskeleffekter i förhållande till vad som föreslås gälla för vuxna lagöverträdare.

Det bör emellertid understrykas att förslaget inte syftar till att ändra det sätt på vilket den tilltalades ungdom betraktas vid straffmätningen enligt bestämmelserna i första stycket. Oavsett om det är fråga om flerfaldig brottslighet eller ett enskilda brott bör det endast i yttersta undantagsituationer kunna komma i fråga att i ett fall där 29 kap. 7 § BrB är tillämplig döma till ett så strängt straff som 14 års fängelse, varvid det också får förutsättas att brottet har ägt rum relativt kort tid innan den unge skulle fylla 21 år.

Enligt 32 kap. 5 § BrB ska rätten om den funnit skäl att döma till fängelse för brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt 18 år, såsom huvudregel i stället bestämma påföljden till slutet ungdomsvård. Slutet ungdomsvård kan bestämmas till en tid av lägst 14 dagar och högst fyra år. Eftersom villkorlig frigivning inte kan ske från slutet ungdomsvård, motsvarar den längsta tiden för sådan vård i princip sex års fängelse i stränghet.

Detta innebär att den föreslagna utvidgningen av straffskalan för mord i praktiken knappast får något genomslag i de fall gärningsmannen inte uppnått 18 års ålder vid gärningstillfället. Straffnivåutredningen ansåg inte att det ingick i deras uppdrag att överväga om det skulle ske några förändringar såvitt avsåg påföljden slutet ungdomsvård och tog därför inte ställning till frågan om det vore motiverat att se över bestämmelserna om slutet ungdomsvård från nu angiven synpunkt.

Regeringen ansåg att det skulle framgå uttryckligen av bestämmelsen i 29 kap. 7 § brottsbalken att fängelse får dömas ut i längst 14 år för lagöverträdare under 21 år.⁴¹ Regeringen uttalade samtidigt att det inte fanns något behov av att ändra den maximala strafftiden för slutet ungdomsvård. Skälet för regeringens ställningstagande var att det redan vid utformningen av påföljden hade beaktats att slutet ungdomsvård skulle kunna användas även vid mycket allvarlig brottslighet. Det påpekades också att det finns en möjlighet för domstolen att i undantagsfall välja ett fängelsestraff när slutet ungdomsvård inte utgör en tillräckligt ingripande påföljd.

Beträffande de unga lagöverträdarna föreslog regeringen därför sammanfattningsvis att det för brott som någon begått innan han eller hon fyllt 21 år inte fick dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid var föreskrivet för brottet eller om det

⁴¹ Sedan 2 januari 2022 gäller begränsningen endast den som varit under 18 år när brottet begicks, se prop. 2021/22:17.

var fråga om flerfaldig brottslighet, fick dock dömas till fängelse i högst 14 år.⁴²

3.4.5 Påföljdsutredningens uppdrag beträffande unga lagöverträdare

Allmänt om Påföljdsutredningens uppdrag och förslag

I juni 2009 tillkallades en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare. Utredningens uppdrag enligt direktiven var mycket brett. Vad särskilt gäller unga lagöverträdare av intresse här kan nämnas att utredningen hade i uppgift att

- ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätning och påföljdsval eller något av dessa avseenden samt analysera hur ungdom bör beaktas vid straffmätningen i de fall då straffnedsättning ska ske,
- se över var och en av påföljderna sluten ungdomsvård, ungdomsvård och ungdomstjänst såvitt avser påföljdens ställning, huvudmannaskapet för påföljden, valet av påföljden, dess innehåll och utformning i övrigt samt uppföljning och reaktion vid återfall i brott eller annan misskötsamhet,
- utreda om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpliga för unga lagöverträdare samt.⁴³

Utredningen⁴⁴, som tog namnet Påföljdsutredningen, redovisade sina förslag i betänkandet Nya påföljder.⁴⁵ I fråga om unga lagöverträdare uttalade utredningen följande utgångspunkter för sina överväganden:⁴⁶

- Påföljdssystemet för unga lagöverträdare fungerar relativt väl. Det finns dock behov av nya inslag.

⁴² Prop. 2008/09:118 s. 36. För en mer fullständig redogörelse för Straffnivåutredningens förslag beträffande unga lagöverträdare, se bilaga 2.

⁴³ Dir. 2009:60, som sammanfattas i SOU 2012:34 band 1 på s. 455–458.

⁴⁴ Ju 2009:11.

⁴⁵ SOU 2012:34.

⁴⁶ SOU 2012:34 band 1 s. 3 f. Se även SOU 2012:34 band 3 s. 359–373.

- Socialtjänstens huvudansvar för unga lagöverträdare ska bibehållas. Samverkan med polis, åklagare och domstolar ska utvecklas och göras mer enhetlig.
- Det bör uppnås en större likabehandling och likformighet vid verkställigheten av ungdomspåföljderna i olika kommuner.
- Inte heller för unga lagöverträdare ska någon särbehandling vid påföljdsvalet ske på grund av brottets art.

Beträffande slutna ungdomsvård angav Påföljdsutredningen att den hade övervägt om det fanns behov av längre frihetsberövande vid slutna ungdomsvård för att möta även mycket allvarlig brottslighet. Utredningen stannade dock vid att maximitiden för slutna ungdomsvård, fyra år, inte borde höjas.

Vidare övervägde Påföljdsutredningen om det behövdes bättre möjligheter till kontroll och stöd för den unge den första tiden efter att frihetsberövandet upphört varvid man kom fram till att Socialnämndens ansvar för att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som unga kan ha efter att ha verkställt slutna ungdomsvård behövde tydliggöras genom ett tillägg i socialtjänstlagen.

Påföljdsutredningens huvudförslag (som i första hand avsåg vuxna lagöverträdare) kom inte att genomföras. I fråga om unga lagöverträdare kan nämnas att det den 1 juli 2015 infördes en lagstadgad skyldighet för kommuner och myndigheter som handlägger ärenden om unga lagöverträdare att verka för att det regelbundet sker en lokal samverkan. Samtidigt togs kravet på samtycke från den unge för att kunna döma ut ungdomstjänst bort och det infördes ett krav på att socialnämnden i sitt yttrande enligt 11 § LUL ska redovisa om ungdomstjänst är en lämplig påföljd med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Det infördes också en reglering i socialtjänstlagen om att verkställigheten av en dom på ungdomstjänst ska inledas senast två månader efter att domen vunnit laga kraft om inte särskilda skäl talar emot det. I samma lagstiftningsärende genomfördes vissa förslag som Påföljdsutredningen hade lämnat för att öka stödet för unga efter frigivning från slutna ungdomsvård. Dessa kommer att redovisas nedan i avsnittet om utslussning.⁴⁷

⁴⁷ Se avsnitt 3.4 om utslussning.

När det gäller frågan om införandet av nya ungdomspåföljder kom den frågan att utredas vidare inom Justitiedepartementet (se avsnitt 3.4.4 ovan).

Särskilt om utredningens resonemang om längre strafftider för sluten ungdomsvård

Påföljdsutredningen konstaterade att i och med det faktum att straffskalan för flera allvarliga brott, bl.a. för mord, hade skärpts till fängelse ändrades även förutsättningarna för sluten ungdomsvård. För alla tidsbestämda straff ansåg dock Påföljdsutredningen att maximitiden för sluten ungdomsvård fortfarande var tillräckligt väl tilltagen. Det som skulle kunna motivera en höjning av maximitiden var frågan hur strafftiden skulle bedömas om straffvärdet för en vuxen lagöverträdare bedömdes vara livstids fängelse.

I den delen konstaterade Påföljdsutredningen att utgångspunkten för bedömningen av strafftiden skulle kunna tas antingen i det högsta fasta straff som anges i t.ex. straffskalan för mord, dvs. fängelse i 18 år. Ett annat alternativ var att tillämpa de tider som brukar anges vid omvandling av ett livstidsstraff till ett tidsbestämt straff, vilket normalt är någonstans mellan 18 och 25 år.⁴⁸ Eftersom regeringen vid behandlingen av Straffnivåutredningens förslag om straffskalan för mord m.m. hade angett att straffmätningen för unga lagöverträdare synes utgå från den nivå som motsvarar eller ligger nära den kortaste tid som ett livstidsstraff för en vuxen lagöverträdare kan omvandlas till borde detta utgöra den övre gränsen för bedömningen av strafftider för sluten ungdomsvård.⁴⁹ Om en vuxen person hade erhållit livstids fängelse eller 18 års fängelse för en viss brottslighet, ska domstolen, enligt författningss kommentaren, utgå från 18 år vid reduktionen för en ungdom.⁵⁰ Mot den bakgrunden menade Påföljdsutredningen att det fanns anledning att utgå från 18 år vid beräkningen av möjliga strafftider för unga lagöverträdare.

Det skäl som skulle kunna anföras för att höja taket för sluten ungdomsvård var att begränsningen till fyra år i några fall kunde innebära att en person under 18 år dömdes till fängelse med motiveringen att straffskalan inte räcker till. Påföljdsutredningen bedömde dock att

⁴⁸ Prop. 2008/09:118 s. 34.

⁴⁹ Prop. 2008/09:118 s. 34.

⁵⁰ Prop. 2008/09 :118 s. 52 f.

den situationen inte skulle aktualiseras särskilt ofta. Med utgångspunkt i den doktrin och praxis som finns beträffande nedsättning av straff för unga, vilken i princip innebär att straffet för en person som är 15 år vid tidpunkten för brottet bör sättas ned till en femtedel, för en person som är 16 år till en fjärdedel, för en 17-åring till en tredjedel och för en 18-åring till hälften av vad en vuxen lagöverträdare hade fått, kommer en dom på sluten ungdomsvård ytterst sällan överskrida fyra år efter att det även har beaktats att den som döms till sluten ungdomsvård inte blir föremål för villkorlig frigivning. Påföljdsutredningen konstaterade därefter att en höjning av maximitiden för sluten ungdomsvård till sex år sannolikt skulle täcka de, i och för sig få fall, då den gällande strafftiden inte räckte till.

Skälen för att höja strafftiden ansågs emellertid inte så starka samtidigt som skälen mot att höja maximistraffet bedömdes som starka. Statistik från SiS gjorde gällande att de strafftider som i de allra flesta fallen dömdes ut låg i den nedre halvan av den tillgängliga skalan. Av samtliga intagningar för verkställighet under åren 1999–2011, togs 14 procent in för att avtjäna en påföljdstid på mer än ett år men mindre än tre år. Strax under två procent togs under perioden in för att avtjäna en påföljdstid på mer än tre år men mindre än fyra år. Antalet ungdomar som togs in för att avtjäna den maximala påföljdstiden om fyra år uppgick till endast tio under hela tolvårsperioden, vilket motsvarade mindre än en procent av antalet intagna under perioden.⁵¹

Sammantaget var skälen mot att höja maximitiden för sluten ungdomsvård starkare än skälen för. Det som främst framhölls var att det inte fanns några förebilder som kunde bringa klarhet i vad ett längre frihetsberövande skulle innebära för den unge. Inte heller var det klart att SiS skulle ha möjlighet att fylla en lång verkställighet med lämpligt innehåll. Vidare påtalades att de särskilda ungdomshemmen var avsedda för just unga personer och att åldersstrukturen på hemmen kunde förväntas ändras om strafftiderna ökade. Detta ansågs inte vara en lämplig utveckling. Vidare befarades att en ökning av maximitiden för sluten ungdomsvård kunde leda till att påföljdstiderna generellt blev längre eftersom påföljden kunde bestämmas till längre tid utan att den hamnade i det översta spannet.⁵²

⁵¹ SOU 2012:34 s. 555 f.

⁵² SOU 2012:34 s. 557 f.

Om påföljdsutredningens resonemang om barns behov av stöd och kontroll vid frigivning

Beträffande de ungdomar som döms till sluten ungdomsvård konstaterade Påföljdsutredningen att de ofta har behov av behandlingsinsatser både under och efter institutionsvistelsen. Detta hänger samman med den särskilda problembild som finns för den gruppen av unga.

De ungdomar som begår mycket allvarliga brott och som återfaller i allvarlig brottslighet har ofta stora personliga problem, såsom psykiska besvär, neuropsykiatriska funktionshinder och drogmissbruk. Det finns också ofta en social problematik kopplad till i första hand familjesituationen och föräldrarnas bristande förmåga att ge den unge omsorg och uppfostran. Huvuddelen av dem som döms till sluten ungdomsvård är alltså i behov av stora insatser gällande vård och påverkan. Den personliga och sociala problembilden skapar riskfaktorer för fortsatt brottslighet som kan behöva motverkas genom insatser under en betydande tid. Detta är förhållanden som framgår av den stora utvärdering som gjordes efter införandet av sluten ungdomsvård.⁵³

Påföljdsutredningen konstaterade att uppföljningar och forskning visade att många som döms till sluten ungdomsvård återfaller i brott och flera av dem lämnade verkställigheten av sluten ungdomsvård utan att det vidtogs några ytterligare åtgärder.⁵⁴ Påföljdsutredningen gjorde mot den bakgrunden bedömningen att det ofta finns behov av fortsatta åtgärder för den unge efter att sluten ungdomsvård har verkställts och den unge lämnar institutionen. Enligt utredningen fanns det behov av fortsatta insatser både inom ramen för verkställigheten och efter att påföljden fullt ut verkställts.⁵⁵

Utifrån ett brottsförebyggande perspektiv ansåg Påföljdsutredningen att det vore önskvärt om lagstiftningen på något sätt skulle kunna säkerställa att de behandlingsinsatser som sattes igång under verkställigheten av sluten ungdomsvård kunde fortsätta under en längre tid än vad som blev fallet inom ramen för de ofta förhållandevis korta verkställighetstiderna. Enligt den då tillgängliga forskningen vore det positivt om behandling kunde ske såväl på institutionen som utanför och att vården efter institutionsbehandlingen då kunde inrikta sig mot samma förändringsmål som vården på institutionen.⁵⁶ Om de insatser

⁵³ SOU 2004:122 s. 500 ff.

⁵⁴ SOU 2012:34 s. 561 ff.

⁵⁵ SOU 2012:34 s. 566 ff.

⁵⁶ SOU 2004:122 s. 505.

som görs under institutionsvistelsen inte får en fortsättning efter frigivningen, kan de i förlängningen riskera att bli mindre effektiva eller helt verkningslösa. Påföljdsutredningen konstaterade dock att de straffrättsliga principerna sätter ramar för i vilken omfattning behandlingsbehovet kan beaktas inom ramen för påföljdssystemet. Ingridandegraden, dvs. i dag den slutna ungdomsvårdens längd, påverkas inte av om den unge har ett stort eller litet behov av vård eller andra insatser. Sluten ungdomsvård är en straffrättslig påföljd som döms ut som reaktion på den unges vanligtvis mycket allvarliga brottslighet. Längden på frihetsberövandet avgörs uteslutande utifrån brottets straffvärde och den unges ålder vid gärningstillfället. Detta var enligt Påföljdsutredningen en ordning som borde bestå.⁵⁷

Enligt Påföljdsutredningen fanns det två kritiska tidpunkter då insatserna på något sätt måste övergå i en ny form för att det ska kunna upprätthållas en långsiktighet och kontinuitet. För det första gällde det möjligheterna till fortsatta insatser i samband med och i nära anslutning till det att frihetsberövandet har upphört inom ramen för verkställigheten. För det andra gällde det möjligheterna till fortsatta insatser efter det att påföljden till fullo är verkställd. Utredningen övervägde om de åtgärder som vid den tidpunkten (efter reformen om bättre utslussning från sluten ungdomsvård hade genomförts, se prop. 2010/11:107) kunde göras inom ramen för verkställigheten av sluten ungdomsvård var tillräckliga för att den unge skulle kunna anpassas till ett liv utanför institutionen. Utredningen kom fram till att behandlingsinsatser inom ramen för en verkställighet av sluten ungdomsvård bara kunde ske under en begränsad till med hänsyn tagen till att den samlade reaktionen för brottsligheten inte fick vara oproportionerlig i förhållande till straffvärdet.

I fråga om den andra kritiska övergången för den unge, då påföljden är slutligt verkställd, konstaterades att ansvaret för fortsatta behandlingsinsatser i de fallen åvilar socialtjänsten och beror på den enskildes behov. De åtgärder som i det skedet kan vidtas utgår från de förutsättningar som anges i SoL eller LVU.

Påföljdsutredningen konstaterade att en ordning med villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård skulle kunna ha flera fördelar.

En sådan fördel ansågs vara att påföljden sluten ungdomsvård skulle bli mer jämförbar med fängelse om det inte gjordes någon reduktion av påföljdstiden när rätten bestämmer påföljdens längd såsom sker

⁵⁷ SOU 2012:34 s. 567.

i dag p.g.a. avsaknaden av villkorlig frigivning. Påföljdens trovärdighet som ett lika ingripande alternativ som fängelse skulle då kunna öka.

En annan faktor som lyftes fram var att möjligheten till senareläggning av den villkorliga frigivningen skulle kunna ses som en tydlig reaktion mot den som gör sig skyldig till allvarlig misskötsamhet under verkställigheten.

Vidare menade Påföljdsutredningen att möjligheten att under en ettårig prøvotid besluta om övervakning och om olika föreskrifter skulle möjliggöra en långsiktighet och kontinuitet gällande vårdinsatserna under och efter institutionstiden. Inom ramen för verkställigheten av påföljden skulle samma slag av insatser utförd av samma vårdgivare kunna sättas in under en lång tid.

Slutligen menade Påföljdsutredningen att konstruktionen med villkorlig frigivning skulle på ett tydligt sätt visa vilka krav som ställs på den unge under hela verkställigheten även då behandlingen sker utanför institutionen – och vilka konsekvenserna kan bli vid misskötsamhet. För att uppnå den långsiktiga utslussning som eftersträvas måste, till skillnad från vid villkorlig frigivning från fängelsestraff, övervakning, särskilda villkor och behandlingsinsatser under prøvotiden utgöra huvudregel eller kanske till och med obligatorium.

Påföljdsutredningen ansåg att det även fanns omständigheter som talade emot att införa ett system för villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård som fullt ut byggde på det system som finns för fängelse.

Ett sådant skäl var att avsaknaden av villkorlig frigivning innebär att de krav och möjligheter till förverkande som ett sådant system innebär också saknas. Utredningen framhöll att varje ordning med villkorlig frigivning skulle innebära en repressionsökning i förhållande till det nuvarande system även om den unge inte avtjänar längre tid på institutionen. Under prøvotiden tillkommer nya krav för den dömda.

Övervakningsåtgärder och föreskrifter om behandling och drogkontroller utgör inte något huvudalternativ vid villkorlig frigivning från fängelse. Tvärtom är det själva frihetsberövandet som är det centrala sanktionsinnehållet i fängelsepåföljden. Övervakning ska endast beslutas om det bedöms som påkallat och det är endast om det finns skäl att anta att den frigivne behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han eller hon ska iaktta under prøvotiden, som en sådan föreskrift ska meddelas. För att uppnå huvudsyftet med villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård, ansåg Påföljdsutredningen att ordningen förmodligen skulle behöva bli den omvända. Om övervakning och krav på del-

tagande i behandling och liknande regelmässigt skulle utgör villkor under prövotiden, kommer verkställigheten att pågå med viss intensitet under hela prövotiden. I realiteten skulle påföljden slutna ungdomsvård därför bli betydligt mer ingripande och egentligen få en annan karaktär än i dag.

Enligt Påföljdsutredningen skulle det vara nödvändigt att den villkorligt medgivna friheten skulle kunna förverkas som en reaktion för den som inte uppfyller villkoren. Ett överförande av föreverkanderegleringen vid återfall efter villkorlig frigivning från fängelse enligt 34 kap. 4 § brottsbalken skulle med hänsyn till den höga återfallsfrekvensen för ungdomar dömda till slutna ungdomsvård även det kunna leda till sammanlagt väsentligt längre institutionstider än i dag. Det skulle därtill uppstå svårösta problem gällande förverkanderegleringen om den unge återfaller under prövotiden för slutna ungdomsvård och därefter döms till fängelse.

Slutligen befarade Påföljdsutredningen att ett system med villkorligt medgiven frihet kunde driva upp påföljdstiderna. Det berodde på att utredningen ansåg att det fanns en risk för att domstolarna i sin straffmätning redan utan villkorlig frigivning räknade in att det i realiteten sker ett slags villkorlig frigivning genom utslussningen, och att påföljdstiderna därför ligger högre än de borde. En ändring som innebar att villkorlig frigivning infördes skulle då kunna driva upp påföljdstiderna.⁵⁸

Påföljdsutredningen övervägde då om en modifierad variant av villkorlig frigivning skulle införas. Frågan som utredningen ställde sig var om man kunde hitta en lösning som innebar att de fördelar som finns med ett system för villkorlig frigivning kunde utvinnas samtidigt som en beaktansvärd repressionsökning kunde undvikas.

Utredningen övervägde inledningsvis om det vore lämpligt med en ordning som alltid innebar att den dömde ställdes under övervakning och behandling under prövotiden. I så fall skulle den det straffrättsliga ingripandet delvis pågå under en längre tid. Vilket skulle kunna motivera att villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård skulle ske efter halva strafftiden, i stället för efter två tredjedelar. En sådan ordning kan även kompensera den repressionsökning som annars skulle ske. Vidare skulle möjligheten att skjuta upp den villkorliga frigivningen på grund av misskötsamhet kunna vara begränsad till allvarigare former av misskötsamhet. Påföljdsutredningen menade att det även kunde

⁵⁸ SOU 2012:34 s. 572.

övervägas om endast mer allvarlig eller upprepad misskötsamhet skulle kunna leda till att den villkorligt medgivna friheten delvis kunde förverkas.

En fråga som utredningen ansåg svår att besvara var om återfall i brott alltid skulle behöva leda till att villkorligt medgiven frihet förverkades. Det som talade för en sådan ordning var att begreppet villkorlig frigivning annars skulle tappa sin innebörd och systemet skulle framstå som inkonsekvent och svårbegripligt.

Sammantaget ansåg Påföljdsutredningen att flera av de problem som var förknippade med villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård skulle finnas kvar även om ordningen modifierades något i förhållande till fängelse. Därtill vore det sannolikt missvisande att lämna grundstrukturen som gäller för fängelse och fortfarande kalla det för villkorlig frigivning. Vad det i realiteten skulle handla om vore snarare att ändra själva verkställighetsformen för sluten ungdomsvård från att ha varit en frihetsberövande påföljd till att delvis bli en frivårdspåföljd.⁵⁹ I stället föreslogs att de nyligen genomförda ändringarna beträffande utslussning skulle få möjlighet att verka och utvecklas. Vidare föreslog Påföljdsutredningen att socialnämndens ansvar för att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som unga kan ha efter att ha verkställt sluten ungdomsvård skulle tydliggöras genom ett tillägg i socialtjänstlagen.⁶⁰

⁵⁹ SOU 2012:34 s. 574.

⁶⁰ SOU 2012:34 s 574 ff och s. 576 ff.

4 Förhållandena i övriga nordiska länder

4.1 Inledning

Utredningen ska enligt direktiven göra de internationella jämförelser som bedöms relevanta. De förhållanden som råder i de nordiska grannländerna har ansetts vara av särskild betydelse för utredningens överväganden då lagstiftningen i dessa länder i många delar liknar de svenska förhållandena. Utredningen har därför valt att fokusera på de nordiska länderna.

I det följande redovisas kortfattat huvuddragen i de nordiska ländernas påföljdssystem och då särskilt hur regleringen ser ut beträffande frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år. Sammanställningen gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av hur respektive lands påföljdssystem för unga ser ut utan syftar till att ge en översikt av hur omyndiga lagöverträdare behandlas inom ramen för påföljdssystemen i de nämnda länderna.

4.2 Danmark

4.2.1 Allmänt

Det danska påföljdssystemet regleras huvudsakligen i straffeloven (1930:26, reviderad genom lovbekendtgørelse nr 1052 den 4 juli 2016 och med senare ändringar).

De allmänna straffen är *fängelse* och *böter* (6 kap. 31 § straffeloven). Ett fängelsestraff kan bestämmas till viss tid eller livstid (33 §). Straffen kan ersättas av s.k. betinget dom, med eller utan samhällstjänst.

Som straffrättslig reaktion finns också *forvaring*, *särskilda åtgärder för unga lagöverträdare* och *föbud mot att utöva viss verksamhet*. Med

betinget dom avses att rätten, om den inte anser det påkallat att straffet bestäms direkt, kan besluta att frågan om straffbestämning skjuts upp och bortfaller efter en prövotid, som utgångspunkt inte längre än tre år och aldrig längre än fem år. Om det anses mer ändamålsenligt kan straffet fastställas direkt men verkställigheten skjutas upp och bortfalla efter en prövotid. I båda fallen är uppskovet villkorat av att den dömde inte återfaller i brott och inte heller i övrigt åsidosätter de villkor som gäller under prövotiden.

Om ovillkorligt fängelse anses påkallat samtidigt som den tilltalades personliga förhållanden talar för betinget dom, kan rätten besluta att en del av straffet, dock högst sex månader, ska verkställas, medan resterande del görs villkorlig. Betinget dom kan också kombineras med böter. Som villkor för den uppskjutna straffbestämningen eller verkställigheten kan rätten föreskriva att den dömde under hela eller delar av prövotiden ska vara föremål för övervakning eller följa vissa föreskrifter om exempelvis vistelseplats, arbete, utbildning, fritidssysselsättning eller umgänge med vissa personer eller avhållsamhet från droger.

Om den dömde bryter mot villkoren för en betinget dom kan rätten tilldela honom eller henne en varning, ändra villkoren och förlänga prövotiden eller besluta om verkställighet av det utdömda straffet. Om den dömde återfaller i brott och åtalas inom prövotiden ska det enligt huvudregeln fastställas ett ovillkorligt straff för den samlade brottsligheten. Rätten har dock möjlighet att i stället döma till ovillkorligt straff endast för den nya brottsligheten och eventuellt samtidigt ändra villkoren för den betingede domen eller att döma till en ny betinget dom för den samlade brottsligheten.

Om betinget dom inte bedöms som tillräckligt kan rätten, om det är lämpligt med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden, döma till betinget dom med samhällstjänst i 30–240 timmar. I domen fastställs då också en prövotid på högst två år, under vilken den dömde ställs under övervakning. Domen kan förenas med villkor på motsvarande sätt som en betinget dom utan samhällstjänst. Betinget dom med villkor om samhällstjänst kan kombineras med ett ovillkorligt fängelsestraff om högst tre månader eller med böter. Om den dömde bryter mot villkoren om samhällstjänst eller andra villkor kan rätten omvandla straffet till ett ovillkorligt fängelsestraff eller besluta att den betingede domen ska kvarstå, eventuellt med en förlängd längsta tid för genomförande och prövotid. Om ett ovillkorligt fängelsestraff fastställs ska rätten ta hänsyn till det samhällstjänstarbete som den dömde har utfört.

Till den tidsobestämnda påföljden forvaring kan den dömas som befunnits skyldig till allvarlig brottslighet, om det mot bakgrund av brottslighetens karaktär samt den dömdes person och tidigare brottslighet kan antas att han eller hon innebär väsentlig fara för andras liv, kropp, hälsa eller frihet och forvaring i stället för fängelse anses påkallat för att förebygga denna fara. Det är Åklagarmyndighetens uppgift att se till att forvaringen inte upprätthålls under längre tid eller i vidare omfattning än vad som är nödvändigt. Den dömda, huvudmannen för den institution där han eller hon vistas och kriminalomsorgen kan vända sig till åklagare och begära att beslutet ska ändras eller upphävas. Åklagaren ska då begära prövning av rätten.

4.2.2 Unga lagöverträdare

Straffmyndighetsålder och särbehandling av unga

Straffbarhetsåldern i Danmark är 15 år (3 kap. 15 § straffeloven).¹

Lagöverträdare i åldern 15–17 år särbehandlas i mildrande riktning vid såväl valet av påföljd som vid straffmätningen. I fråga om äldre lagöverträdare saknas uttryckliga bestämmelser om särbehandling vid påföljdsbestämningen. Dock särbehandlas dömda under 21 år i fråga om villkorlig frigivning.

Påföljdsval

Lagöverträdare i åldern 15–17 år kan som utgångspunkt dömas till samma påföljder som myndiga lagöverträdare. Därutöver finns det särskilda påföljder för unga lagöverträdare.

Vid mindre allvarlig brottslighet kan lagöverträdare under 18 år ingå ett ungdomskontrakt, vilket är ett avtal där den unge lagöverträdaren med samtycke från sin vårdnadshavare förbinder sig att delta i vissa särskilt angivna aktiviteter. Samtidigt avstår åklagaren från att väcka åtal. De sociala myndigheterna i den unges hemkommun ska se till att kontraktet följs. Ungdomskontrakt erbjuds i första hand ungdomar som inte har fastnat i något mönster av kriminalitet och tillämpas inte vid exempelvis våldsbrott, rån, vandalism eller narkotikabrott.

¹ Under perioden 1 oktober 2010–1 mars 2012 var straffbarhetsåldern 14 år.

Lagöverträdare under 18 år som begått grövre brott mot person eller andra allvarliga brott kan dömas till *ungdomssanktion*, vilket är ett alternativ till ovillkorligt fängelse. Ungdomssanktion är en tvåårig strukturerad och kontrollerad socialpedagogisk behandling. Påföljden verkställs under tillsyn av de sociala myndigheterna. För att ungdomssanktion ska kunna utdömas förutsätts att åtgärderna kan antas vara ändamålsenliga för att tillgodose den unges särskilda behov av behandling. Huvudmålet med ungdomssanktionen är att motverka att den unge begår nya brott. För den unge finns en koordinator, som ska fungera som den unges kontaktperson och rådgivare. Koordinatorn ska dels samordna insatser mellan olika offentliga organ, dels underlätta samarbetet mellan den unge och dennes föräldrar och de offentliga organen.

Ungdomssanktion förutsätter inte samtycke.

Innan brottmålet avgörs genomförs en utredning av den unges förhållanden och behov. Mot bakgrund av utredningen upprättas en handlingsplan, som sedan ligger till grund för domstolens bedömning av om ungdomssanktion ska dömas ut eller inte.

En ungdomssanktion påbörjas vanligtvis med en vistelse på en sluten institution i syfte att de pedagogiska insatserna ska inledas. Därefter placeras den unge i en verksamhet i öppen regi. I ett tredje skede sker öppenvårdsbehandling med tillsyn av de sociala myndigheterna och den unge bor då exempelvis hemma hos föräldrarna eller i egen bostad.

Om verkställigheten inte fungerar, exempelvis för att den unge återfaller i brott, kan det bli aktuellt att återföra honom eller henne till en öppen eller sluten institution.

När en lagöverträdare i åldern 15–17 år döms till ovillkorligt fängelse, avtjänas straffet som regel inte i fängelse utan i de sociala myndigheternas regi eller i en särskild institution inom ramen för kriminalvården, om inte exempelvis brottslighetens art eller den dömdes farlighet talar för att det ska avtjänas i fängelse.

Som huvudregel placeras unga som ska avtjäna fängelsestraff vid någon av de särskilda ungdomsavdelningarna i Søbysøgårdsfängelset och Jyderupfängelset, men de kan också placeras i Herstedvester, i ett interneringshus, och vid ungdomsavdelningen i Vestre-fängelset. Unga intagna kan också placeras vid en vanlig avdelning i en öppen anstalt.

Om den unge undantagsvis placeras utanför en särskild ungdomsavdelning måste flera krav vara uppfyllda. Placeringen ska bl.a. baseras på en bedömning i det specifika fallet och det måste vara på en avdelning där gemenskap med de andra intagna är i enlighet med den unges bästa

och där den unga bäst skyddas från negativ påverkan. I den unges personjournal ska det antecknas om den intagne har gemenskap med intagna över 17 år. Det ska även antecknas vem den unga personen har haft gemenskap med och när (datum och tidsperiod).²

En lagöverträdare som var under 18 år vid tidpunkten för brottet får inte dömas till livstids fängelse (6 kap. 33 § tredje stycket straffeloven). Det maximala tidsbestämda straffet som kan utdömas är 16 års fängelse eller, om det finns anledning att gå utöver den föreskrivna straffskalan, 20 års fängelse.

Vid bedömningen av om den som dömts till fängelse ska frigges villkorligt, vilket kan ske efter två tredjedelar eller i särskilda fall halva strafftiden, är ålder en av de relevanta faktorerna. Dömda under 21 år kan frigges villkorligt även om övriga omständigheter talar mot det.³

Ungdomskriminalitetsnämnden

I Danmark finns sedan den 1 januari 2019 en Ungdomskriminalitetsnämnden som hanterar och beslutar åtgärder för barn i åldern 10–17 år som misstänks för brott eller har dömts för brott (de som är över 15 år). Inrättandet av den nya nämnden innebar att ett nytt brottsförebyggande system infördes i Danmark för barn och unga mellan 10 och 18 år. Ungdomskriminalitetsnämnden är inte i sig en del av den danska kriminalvården, men nämns här eftersom det finns en viss överlappning mellan systemen.⁴

Ungdomskriminalitetsnämnden är en oberoende nämnd som syftar till att hjälpa till att förebygga ungdomsbrottslighet genom att etablera riktade, individuella och förebyggande åtgärder för barn och unga i åldern 10–17 år som bedöms ha särskilt stor risk för att hamna i kriminalitet. Insatserna bestäms och genomförs utifrån en bedömning av vad som är bäst för barnet eller den unge. Detta görs i dialog med både barnet eller ungdomen och familjen.

Nämnden tillsätts löpande i alla polisdistrikt i hela landet. Nämnden består – när den sammanträder – av en domare som leder mötet, en kommunalt anställd ledamot och en representant för polisen. Barn

² Checklista ”När unge under 18 år skal afsone”, framtaget av Direktoratet for Kriminalforsorgen i Danmark.

³ Se SOU 2017:61 s. 100.

⁴ I Sverige utreds fn om ett liknande system ska införas även här, se Kommittédirektiv Ungdomskriminalitetsnämnder – en ny ordning för att förebygga brottslighet, dir. 2022:106. Utredningen ska redovisa sitt uppdrag den 27 mars 2024.

under 15 år hanteras direkt av nämnden medan unga som blivit straffmyndiga först döms av domstol som sedan beslutar att Ungdomskriminalitetsnämnden ska besluta om åtgärd för den unge. Mål om farlig brottslighet hänskjuts till nämnden om förhållandet har eller skulle kunna leda till ett fängelsestraff. Om ett barn eller en ungdom är misstänkt för annan allvarlig brottslighet hänskjuts ärendet till nämnden om förhållandet har eller skulle kunna leda till ett fängelsestraff och barnet eller den unge samtidigt bedöms löpa särskild risk för att begå brott igen.

Nämnden kallar den unge och hans eller hennes föräldrar till ett möte. Vid mötet kan också en annan vuxen som känner den unge väl, t.ex. en lärare, delta. Därutöver deltar även en person från ungdomskriminalvården och en handläggare från den unges kommun samt i vissa fall en jurist som bistår den unge och en psykolog med förståelse för barn och unga vid mötet. Efter mötet kan nämnden beroende på vad som anses lämpligt i det enskilda fallet besluta om straksreaktion, förbedringsförarb eller att ingen ytterligare åtgärd ska vidtas. Straksreaktion är en form av omedelbar reaktion på brottet, något som ska ske mer eller mindre direkt och som avser reparera den skada som brottet orsakat. Det kan vara fråga om t.ex. att den unge åläggs en skyldighet att tala med en konfliktmedlare som kan ordna ett möte med den som den unge har varit i konflikt med. Förbedringsförarb kan liknas vid en behandling eller utbildning som syftar till att den unge genom att delta i olika aktiviteter ska sköta sig i vardagen. Åtgärden varar vanligtvis i ett eller två år och aktiviteter som kan ingå är t.ex. att den unge ska sköta sig i skolan, gå på en vanlig fritidsaktivitet och vara hemma ett visst klockslag på kvällen.

Verkställigheten av frihetsberövande påföljder för unga

Den danska Kriminalvården ansvarar för att verkställa frihetsberövande påföljder för unga. Mot bakgrund av barnkonventionens regler har Kriminalvården satt upp särskilda regler för placeringen av unga i åldersgruppen 15–17. Enligt regelverket ska unga, i vart fall inledningsvis, placeras på Søbyøgårdsfängelsets öppna ungdomsavdelning. I undantagsfall kan den unge placeras på en annan anstalt, t.ex. om det vid en individuell bedömning anses avgörande att den unge kan upprätthålla kontakt med familj och kan placeras på en särskild utbildningsanstalt som är belägen i närheten av bostadsorten.

Om en ungdom inte placeras på Søbysøgårdsfängelsets öppna ungdomsavdelning, utan vid en öppen anstalt där det finns möjlighet till kontakt med äldre fångar, ska personalen alltid vara särskilt uppmärksam på om placeringen är i enlighet med den unges intressen. Om personalen bedömer att en viss lokalisering innebär risk för att den unge utsätts för olycklig påverkan från medfångar eller på annat sätt strider mot den unges intressen, ska den unge omedelbart flyttas till en annan avdelning eller eventuellt ett annat fängelse.

Alla 15–17-åringar som omfattas av den allmänna skolplikten har rätt att få och skyldighet att delta i utbildning, som står i proportion till vad som generellt krävs i grundskolan. Ungdomarna omfattas alltså av den danska folkskolelagen även under verkställigheten. Det finns särskilt antagna riktlinjer för undervisning av unga under 18 år, varav bl.a. följer att alla intagna som är under 18 år ska utredas för eventuella psykiatriska problem.

Det finns ett särskilt framtaget verktyg för att genomföra risk- och behovsbedömningar för unga (kallat YLS/CMI, vilket står för Youth Level of Service/Case Management Inventory). Inom den danska Kriminalvården är det än så länge endast YLS/CMI som används vid ungdomsavdelningen i Søbysøgård fängelse.

För att säkerställa att mottagandet av unga intagna överensstämmer med Kriminalvårdens skyldighet i förhållande till barnkonventionen och den förordning som gäller behandlingen av unga som placeras i danska fängelser har två olika checklistor utarbetats.⁵

4.3 Finland

4.3.1 Allmänt

Det finska påföljdssystemet regleras huvudsakligen genom strafflagen (19.12.1889/39, med de ändringar som har gjorts sedan lagen infördes). Sedan 2015 finns därutöver föreskrifter om de s.k. samhällspåföljderna i lagen (400/2015) om verkställighet av samhällspåföljder.

De s.k. allmänna straffarterna är ordningsbot, böter, villkorligt fängelse, samhällstjänst, övervakningsstraff och ovillkorligt fängelse.

⁵ Se Bekendtgørelse om behandlingen af 15-17-årige, der anbringes i kriminalforsorgens institutioner, BEK nr 1413 af 29/09/2020 med ændringer BEK nr 1067 af 28/06/2022 och Vejledning om behandlingen af 15-17-årige, der anbringes i kriminalforsorgens institutioner, VEJ nr 9840 af 22/11/2020.

När villkorligt fängelse döms ut, skjuts verkställigheten av straffet upp under en prøvotid. Prövotiden för villkorligt fängelse är minst ett och högst tre år. Prövotiden börjar löpa från det att domen avkunnas eller meddelas. Det villkorliga straffet förfaller, om det inte bestäms att straffet ska verkställas. Sådant beslut kan meddelas om den dömde under prøvotiden begår ett brott för vilket han eller hon enligt domstolens prövning borde dömas till ovillkorligt fängelse eller kombinationsstraff och om åtal för detta brott har väckts inom ett år från prøvotidens utgång. Villkorligt fängelse kan förenas med övervakning.

Övervakningsstraff avtjänas i bostaden och övervakas elektroniskt med hjälp av teknisk utrustning (motsvande s.k. fotboja). Under verkställigheten ska den dömde delta i övervakarsamtal, utföra arbete eller delta i utbildning, rehabilitering och programverksamhet eller motsvarande i minst tio och högst 40 timmar per vecka.

Påföljden ovillkorligt fängelse innefattar en möjlighet att döma till fängelse på livstid.

Utöver de allmänna straffarterna finns ungdomsstraff, som är en särskild påföljd för brott som någon har begått före det att han eller hon fyllt 18 år. Vidare finns de särskilda straffen varning och avsättning för tjänstemän samt disciplinstraff för krigsmän.

Påföljderna samhällstjänst, övervakningsstraff, villkorligt fängelse förenat med övervakning och ungdomsstraff benämns samhällspåföljder.

Sedan början av 2018 finns i den finska strafflagen en möjlighet att döma ut ett s.k. kombinationsstraff. Detta beskrivs på följande sätt i 2 c kap. 11 § strafflagen:

När en domstol dömer ut ett straff, kan den på yrkande av åklagaren besluta att den åtalade döms till ett kombinationsstraff som består av ovillkorligt fängelse i högst den tid som enligt de bestämmelser som tillämpas på fallet utgör maximistraffet för brottet och av en omedelbart därpå följande övervakningstid på ett år. På kombinationsstraff ska vad som föreskrivs om villkorlig frigivning och övervakad frihet på prov inte tillämpas.

4.3.2 Unga lagöverträdare

Straffmyndighetsålder och särbehandling av unga

Straffbarhetsåldern i Finland är 15 år (3 kap. 4 § första stycket strafflagen).

För lagöverträdare i åldern 15–17 år tillämpas särskilda bestämmelser gällande handläggningen av brottmål, påföljdsval och straffmätning.

Även för lagöverträdare i åldern 18–20 år finns det vissa särskilda bestämmelser, bland annat gällande möjligheten att förena villkorligt fängelse med övervakning. Vidare gäller mer generösa bestämmelser om villkorlig frigivning för denna åldersgrupp.

Påföljdsval

Den som har begått ett brott före 18 års ålder kan dömas till ungdomsstraff, om böter inte anses vara tillräckligt ingripande och vägande skäl inte kräver ett ovillkorligt fängelsestraff. En förutsättning för att döma till ungdomsstraff är att ett sådant straff är motiverat för att främja gärningspersonens möjligheter att anpassa sig i samhället och för att förhindra återfall i brott. Det finns alltså ett individualpreventivt villkor för att ungdomsstraff ska få tillämpas.

Ungdomsstraffets längd ska vara minst fyra månader och högst ett år, beroende på brottslighetens allvar. Straffet mäts alltså ut utifrån den tilltalades förtjänst.

Under verkställigheten ställs den dömde under övervakning. Ungdomsstraffet innefattar övervakarsamtal, uppgifter och program som främjar den sociala funktionsförmågan samt stöd och handledning i samband med dessa.

Innan ett ungdomsstraff döms ut ska Brottspåföljdsmyndigheten göra upp en verkställighetsplan för straffet. Planen lämnas till rätten. Med utgångspunkt i planen kan Brottspåföljdsmyndigheten senare meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten. Om den dömde bryter mot verkställighetsplanen ska Brottspåföljdsmyndigheten ge honom eller henne en anmärkning. Om den dömde inte rättar sig efter anmärkningen eller annars allvarligt bryter mot villkoren i verkställighetsplanen, ska han eller hon få en skriftlig varning. Om den dömde inte rättar sig efter varningen, ska ärendet överföras

till allmän åklagare, som i sin tur för saken till domstol. Rätten kan då döma ut ett annat straff. Vid valet av nytt straff ska rätten beakta den dömdes ålder, hur stor del av ungdomsstraffet som har avtjänats, hur allvarlig överträdelsen har varit och brottslighetens karaktär. Ovillkorligt fängelse får, enligt lagstiftningen, dömas ut som ny påföljd om endast en liten del av ungdomsstraffet har avtjänats och det även i övrigt finns särskilda skäl för att bestämma den nya påföljden till ovillkorligt fängelse. Utgångspunkten är alltså att det nya straffet bestäms till någonting annat än ovillkorligt fängelse.

Den lagöverträdare som inte fyllt 21 år vid gärningstillfället kan dömas till villkorligt fängelse förenat med övervakning under ett år och tre månader, om detta anses motiverat för att främja gärningspersonens anpassning i samhället och för att förhindra återfall i brott. Bedömningen av om ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med övervakning grundar sig på en personutredning som genomförs av Brottspåföljdsmyndigheten. Övervakning ska inte beslutas om den dömden inte är i behov av det stöd som övervakningen innebär eller om han eller hon redan är föremål för andra stödåtgärder som täcker behovet.

Innehållet och intensiteten i övervakningen avgörs av den unges behov. Avsikten är att övervakningen ska stödja den dömden i hans eller hennes strävan att ändra sig. Det närmare innehållet anges i en individuell utformad övervakningsplan, som upprättas av Brottspåföljdsmyndigheten. Övervakningen kan omfatta att den unge ska delta i programverksamhet eller annan målinriktad verksamhet. Anhöriga till den dömden och olika myndigheter kan involveras eller samarbeta under övervakningen. Sammanträffanden med övervakaren och det övriga innehållet i övervakningen får uppta högst tolv timmar per månad, eller om det finns särskilda skäl högst 24 timmar per månad. Sedan övervakningen har pågått i minst sex månader kan Brottspåföljdsmyndigheten besluta att den ska upphöra, om det är uppenbart att fortsatt övervakning inte behövs.

Om den unge utan någon godtagbar anledning uteblir från ett möte med övervakaren, kan Brottspåföljdsmyndigheten besluta att han eller hon ska hämtas av polis till nästa möte. Misskötsamhet kan också leda till en muntlig eller skriftlig anmärkning från Brottspåföljdsmyndigheten. Om varken hämtning eller anmärkning leder till att den unge rättar sig, får Brottspåföljdsmyndigheten utdela en skriftlig varning. Vid upprepad misskötsamhet från den unges sida, kan rätten på talan av åklagare förlänga övervakningstiden med högst sex månader.

Det är en allmän princip att ovillkorliga fängelsestraff bör undvikas för lagöverträdare under 18 år. För ett brott som någon har begått innan han eller hon fyllde 18 år får inte dömas till ovillkorligt fängelsestraff, om det inte finns vägande skäl (6 kap. 9 § andra stycket strafflagen). När personer som är under 18 år döms till ovillkorligt fängelse placeras de i sådana fängelser där de kan hållas åtskilda från vuxna intagna, om det inte skulle anses vara till den unges fördel att han eller hon placerades tillsammans med vuxna.

Om den tilltalade var under 21 år vid gärningstillfället görs alltid en personundersökning, förutom i de fall brottet uppenbarligen förleder böter. I personundersökningen utreds den unges livssituation och om det bör beslutas om övervakning. Dessutom görs en bedömning av vilken inverkan alternativa påföljder kan antas ha på den unges situation.

Verkställigheten av frihetsberövande påföljder för unga

Även i Finland är det Kriminalvården som ansvarar för att verkställa frihetsberövande påföljder för unga. Antalet unga som avtjänar fängelsestraff i Finland är få, endast mellan 1–3 individer per år under tidsperioden 2015–2020, varav 0–1 flickor årligen. Det är främst brott mot liv och hälsa, framför allt mord, som leder till fängelse för unga under 18 år.

Kriminalvården har nyligen börjat utveckla särskilda avdelningar där ungdomar under 18 år ska placeras. Flickor under 18 år har sedan år 2020 haft en enskild avdelning vid en anstalt enbart för kvinnor. Under 2022 öppnades en liknande avdelning för pojkar under 18 år. Eftersom antalet unga som döms till fängelse är få och för att säkerställa att de unga får den särskilda behandling som deras ålder kräver har man i Finland beslutat att endast öppna enstaka avdelningar för unga lagöverträdare.

Det finns ingen särskild säkerhetsklassning för ungdomsavdelningarna utan kravet på säkerhet bedöms individuellt för var och en som placeras där. Avdelningarna är dock placerade vid låsta anstalter. Skälet till det är att Kriminalvården inte anser sig kunna säkerställa att de unga intagna hålls separerade från de vuxna intagna om de placeras vid öppna anstalter.

Det finns inga särskilda behandlingsprogram som tagits fram speciellt för åldersgruppen 15–17 år, men Kriminalvården arbetar aktivt med

att utveckla sådana program med stöd av internationell forskning på området.

Alla intagna under 18 år har skolplikt och ska delta i grund- eller gymnasieskola under anstaltsvistelsen. Kriminalvården arbetar för närvarande med att utveckla undervisningen vid de särskilda ungdoms-avdelningarna. Avsikten är att lärare från närområdet ska besöka de intagna på anstalten för undervisning.

Unga som verkställer fängelsestraff släpps stegvis mot öppnare förhållanden. Ungdomarna frigges alltid villkorligt under övervakning. Frigivningen är villkorad genom olika föreskrifter som den unge har att förhålla sig till. Vilka villkor som sätts upp bestäms individuellt utifrån de risker och behov som den unge bedöms ha. Sociala myndigheter och andra delar av det nätverk som finns i samhället (t.ex. hälso- och sjukvård) ingår i planeringen.

Om den unge missköter sig kan han eller hon drabbas av samma påföljder som vuxna som avtjänat fängelsestraff. Målet är att hålla nära kontakt med de unga som frigges för att på så sätt försöka förebygga problem och slarv med villkoren. Barnets bästa beaktas i alla beslut, även vad gäller konsekvenser av regelbrott.

4.4 Island

4.4.1 Allmänt

Det isländska påföljdssystemet regleras i almann hegningarlög (1940/19, den allmänna strafflagen). Påföljderna regleras i kap. V i strafflagen.

Straffen är fängelse och böter, vilka båda kan ersättas av ett villkorligt straff. Andra straffrättsliga reaktioner är vistelse på behandlingsanstalt, säkerhetsåtgärder och förbud mot att utöva viss verksamhet.

Fängelse döms ut på viss tid mellan 30 dagar och 16 år eller på livstid (kap. V art. 34 strafflagen).

Böter kan användas både som självständigt straff och som tilläggsstraff till fängelse eller villkorligt straff. Vid fastställande av bötesbeloppet tas hänsyn till den tilltalades inkomster och förmögenhet, livsvillkor och betalningsförmåga. Vidare ska det beaktas vilken förtjänst eller besparing den tilltalade har uppnått eller försökt uppnå genom brottet när ett bötesbelopp döms ut. För varje bötesstraff finns ett alternativstraff i fängelseform. (Kap. V art. 49–54 strafflagen.)

Rätten kan besluta att straffbestämningen eller verkställigheten av ett utdömt straff ska skjutas upp under en prøvotid om minst ett och högst fem år. Uppskovet är då villkorat av att den dömde under prøvotiden inte återfaller i brott. Även andra villkor – exempelvis avseende övervakning – är möjliga. Det går att kombinera ett uppskov med föreskrift om vistelse på behandlingshem.

Rätten kan bestämma att högst tre månader av ett fängelsestraff ska vara ovillkorligt medan resten av straffet görs villkorligt. Ett villkorligt fängelsestraff kan också kombineras med böter. Om den dömde i väsentlig grad bryter mot de uppställda villkoren, kan prøvotiden förlängas och villkoren förändras. Överträdelse av villkoren kan också leda till att rätten mäter ut ett villkorligt eller ovillkorligt straff. Om ett straff redan har fastställts kan rätten i stället besluta att straffet ska verkställas.

Vid återfall i brott inom prøvotiden kan rätten döma till ovillkorligt straff för den nya brottsligheten och låta det villkorliga straffet stå kvar för den tidigare brottsligheten. Annars fastställs ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten. Även detta straff kan göras villkorligt. Om brottet har begåtts under påverkan av alkohol och det är visat att den tilltalade missbrukar alkohol, kan det i domen beslutas om vistelse på behandlingsanstalt under viss tid. (Kap. VI strafflagen.)

Om någon hotar annan eller hotar att anlägga brand eller liknande och straff inte kan användas eller inte anses ge tillräcklig säkerhet, kan rätten på talan av åklagare besluta om åtgärder för att förhindra att hotet verkställs. En åtgärd som kan tillgripas är omhändertagande av den som hotat. Sådana säkerhetsåtgärder kan också tillämpas efter ett avtjänat fängelsestraff, om det på grund av brottet eller den dömdes person framstår som mycket sannolikt att den dömde kommer att begå brott vanemässigt eller i vinstdrivande syfte och därmed är farlig för sin omgivning. (Kap. VII art. 62–67 strafflagen.)

Om en person i offentlig tjänst gör sig skyldig till brott kan rätten frånta honom eller henne rätten att inneha sin ställning. Samtidigt kan den tilltalade fråntas rätten att under viss tid, högst fem år, eller på livstid utöva verksamhet som kräver auktorisation eller godkännande, tillstånd eller utbildning, om det är fråga om grov brottslighet eller om det annars på grund av brottet finns en näraliggande fara för missbruk av ställningen eller verksamheten. (Kap. VII art. 68–68 a strafflagen.)

4.4.2 Unga lagöverträdare

Straffmyndighetsålder och särbehandling av unga

Straffbarhetsåldern på Island är 15 år (kap. II art. 14 strafflagen).

Den tilltalades ålder är en av de allmänna faktorer som påverkar påföljdsbestämningen. Lagöverträdare i åldern 15–21 år behandlas lindrigare än äldre lagöverträdare vid påföljdsvalet.⁶ I fråga om lagöverträdare i åldern 15–17 år finns därutöver särskilda restriktioner vid straffmätningen.

Påföljdsval

Den isländska strafflagen saknar bestämmelser om särskilda ungdomspåföljder. I fråga om påföljdsbestämningen gäller dock allmänt att den tilltalades ålder ska beaktas (kap. VIII art. 70 första stycket 4 strafflagen). Vidare anges att om den tilltalade var 15–21 år vid tidpunkten för brottet är det ett särskilt skäl för att bestämma en villkorlig i stället för ovillkorlig påföljd (kap. VI art. 56 första stycket 1 strafflagen).

Det är tillåtet att gå under minimistraffet för en viss brottstyp, om lagöverträdaren vid tidpunkten för brottet var 15–17 år och fullt straff inte anses nödvändigt. Minimistraffet kan även underskridas om fullt straff betraktas som skadligt med hänsyn till hans eller hennes ungdom (kap. VIII art. 74 första stycket 2 första meningen strafflagen). I ett sådant fall är det också möjligt att meddela en slags motsvarighet till påföljdseftergift (kap. VIII art. 74 andra stycket strafflagen).

Även om det inte finns särskilda ungdomspåföljder i formell mening bygger det isländska systemet på att lagöverträdare i åldern 15–17 år i praktiken ska avtjäna frihetsberövande påföljder i lämpliga anstalter som bestäms i samråd med den isländska myndigheten för barnskydd (Barnaverndarstofa).

Den som var under 18 år vid gärningstillfället får inte dömas till strängare fängelsestraff än fängelse i åtta år (kap. VIII art. 74 första stycket 2 andra meningen strafflagen).

⁶ SOU 2018:85 s. 162.

Även i fråga om villkorlig frigivning från fängelsestraff särbehandlas lagöverträdare under 21 år. Utgångspunkten i isländsk straffrätt är villkorlig frigivning efter två tredjedelar av strafftiden men för de unga lagöverträdarna kan frigivning komma i fråga efter en tredjedel av strafftiden.⁷

4.5 Norge

4.5.1 Allmänt

Det norska påföljdssystemet regleras numera huvudsakligen genom 2005 års lov om straff (straffeloven), som har ersatt den tidigare straffeloven från 1902.

De egentliga straffen i det norska straffsystemet är fengsel, forvaring, samfunnsstraff, ungdomsstraff, bot och rettighetstap (5 kap. 29 § straffeloven).

Om rätten dömer till fengsel kan den bestämma att verkställigheten av fängelsestraffet helt eller delvis ska skjutas upp under en prøvotid, s.k. betinget fengsel. Prøvotiden ska normalt vara två år. I särskilda fall, bl.a. vid återfall i brott, kan en längre prøvotid beslutas, dock högst fem år.

Forvaring innebär intagning i anstalt på obestämd tid. Rätten fastställer en tidsram för straffet som inte bör överstiga 15 år och aldrig får överstiga 21 år. Denna tid kan på talan av åklagare förlängas med högst fem år i taget. Forvaring får användas som straff för vissa grova brott, om ett fängelsestraff inte anses tillräckligt ingripande för att skydda människors liv, hälsa eller frihet. Återfallsrisken är en avgörande faktor.

Samfunnsstraff motsvarar i huvudsak den svenska samhällstjänsten men är i Norge en fristående straffart. Samfunnsstraffet anses ligga mellan betinget fengsel och ubetinget fengsel i ingripandegrad. Samfunnsstraff kan förutom oavlönat arbete innefatta behandling eller rehabilitering. Om det finns särskilda skäl kan samfunnsstraff kombineras med fängelse i högst 60 dagar, böter eller rettighetstap. Rätten kan också föreskriva villkor om bl.a. missbruksbehandling och kontaktförbud. Om den dömda återfaller i brott under genomförandetiden eller bryter mot villkoren för straffet, kan rätten besluta att hela eller

⁷ Se SOU 2017:61 s. 112.

delar av det alternativa fängelsestraffet ska verkställas i anstalt. Vid återfall i brott för Åklagarmyndigheten ärendet till domstol, medan det vid brott mot villkoren är Kriminalomsorgen som för talan om att fängelsestraffet ska verkställas. När det beslutas hur stor del av fängelsestraffet som ska verkställas ska rätten ta hänsyn till det antal timmar samfunnsstraff som den dömda har genomfört. Vid återfall i brott kan rätten bestämma ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten eller döma särskilt för den nya brottsligheten.

Rettighetstap innebär att den tilltalade förlorar en offentlig ställning eller rätten att utöva viss verksamhet eller aktivitet. Det kan också föreskrivas att utövandet av en verksamhet eller aktivitet får ske endast enligt bestämda villkor. Ett exempel på rättighetstap är kontaktförbud. Rettighetstap bestäms på viss tid, högst fem år, eller, när särskilda skäl föreligger, på obestämd tid. Rettighetstap kan beslutas som en självständig straffrättslig reaktion, om det är inte föreskrivet ett minimi-straff om fängelse i ett år eller mer för brottet. Rettighetstap kan också dömas ut i kombination med fängelse, samfunnsstraff, böter eller forvaring.

Vidare rymmer straffsystemet de ”andra straffrättsliga reaktionerna” (andre strafferettslige reaksjoner), straffutmålingsutsettelse, straffutmålingsfrafall, overføring til tvungen psykkisk helsevern, overføring til tvungen omsorg, inndragning, påtaleunntatelse, overføring av saken til mekling i konfliktråd, oppfølging i konfliktråd eller til ungdomsoppfølging i konfliktråd samt tap av retten til å føre motorvogn eller tap av retten til å drive persontransport mot vederlag (5 kap. 30 § straffeloven).

Straffutmålingsutsettelse innebär att rätten skjuter upp straffmätningen under en prøvotid. Om den tilltalade har gjort sig skyldig till flera brott och det ska dömas ut ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten kan straffutmålingsutsettelsen kombineras med ovillkorligt fängelse i minst 14 dagar eller böter.

Straffutmålingsfrafall innebär att rätten om det finns särskilda skäl helt kan avstå från att mäta ut ett straff. Vid bedömningen av om det föreligger särskilda skäl ska det bl.a. beaktas om ett straff skulle innebära en orimlig belastning för den tilltalade. Vidare kan rätten avstå från att mäta ut ett straff om inte straffets syfte och verkningar i övrigt kräver att det mäts ut en straffrättslig reaktion. Bestämmelsen om straffutmålingsfrafall är avsedd att utgöra en snäv undantagsregel. Endast om

mycket speciella omständigheter föreligger bör rätten avstå från att mäta ut straff.

Samtidigt som ramarna för de olika straffen anges i straffeloven, är regleringen inte särskilt utförlig när det gäller frågan om hur påföljden ska bestämmas i ett enskilt fall. I Norge styrs straffmätning och påföljdsval av tradition i stor utsträckning av rättspraxis, framför allt från Høyesteretts.⁸ Vägledande avgöranden från Høyesterett i frågor som gäller val av påföljd grundar sig som regel på allmänpreventiva överväganden.

4.5.2 Unga lagöverträdare

Straffmyndighetsålder och särbehandling av unga

Straffbarhetsåldern i Norge är 15 år. Detta följer av att det i 3 kap. 20 § straffeloven anges dels att ett krav för straffansvar är att lagöverträdaren var tillräknelig vid gärningstillfället, dels att den som var under 15 år inte var tillräknelig.

Lagöverträdare i åldern 15–17 år särbehandlas uttryckligen i mildrande riktning vid påföljdsval och straffmätning. Därutöver läggs generellt sett vikt vid låg ålder vid påföljdsbestämningen.

Påföljdsval

Unga lagöverträdare kan dömas till samma påföljder som vuxna lagöverträdare. Därutöver kan lagöverträdare i åldern 15–17 år, sedan en lagändring som trädde i kraft 2014, dömas till ungdomsstraff. Påföljden *ungdomsstraff med ungdomsstormøte* och *ungdomsplan* kan väljas i stället för fängelse om lagöverträdaren var under 18 år vid gärningstillfället, brottsligheten är upprepad eller allvarlig, och lagöverträdaren samtycker till påföljden samt är bosatt i Norge. Dessutom ska hänsyn tas till att straffets ändamål inte med tyngd talar mot en icke frihetsberövande reaktion (8 a kap. 52 a § straffeloven). När ett ungdomsstraff döms ut ska en genomföringstid på sex månader till två år bestämmas. Om det alternativa fängelsestraffet skulle vara klart mer än två år, kan en genom-

⁸ I fråga om våldsbrott har Stortinget upprättat riktlinjer, vilka har fått genomslag i Høyesteretts praxis.

föringstid på tre år bestämmas. Domstolen ska också fastställa ett subsidiär fengselsstraff (alternativstraff).

Ungdomsstraffet består av genomförande av ett ungdomsstormöte, utarbetande av en individuell ungdomsplan och uppföljning av planen (4 kap. 22 § loven om konfliktrådsbehandling). Påföljden ska bygga på principen om reparativ rättvisa (restorative justice) och innebär att den unge ska delta i ett stormöte anordnat av en ungdomskoordinator som är knuten till Konfliktrådet. Vid mötet ska de som berörs av frågan delta. Den unge får då möta de som drabbats av brottet. Ungdomsstormötet ska mynna ut i en individuellt anpassad och utformad ungdomsplan. Planen kan innefatta kompensation till brottsoffer, olika brottsförebyggande åtgärder och/eller åtgärder av bestraffande natur. Ungdomsplanen ska innehålla åtgärder som innebär betydande kontroll och restriktioner för den unge.

Den unges ålder kan också beaktas särskilt vid frågan om det finns skäl att meddela *påtaleunnlåtelse* (åtalsunderlåtelse). Åtalsunderlåtelse används i stor omfattning för unga lagöverträdare för att undvika den belastning som en rättsprocess innebär för den unge, men även för att markera samhällets reaktion på brottet. Åtalsunderlåtelser kan förenas med ett generellt villkor om att den dömde inte får begå brott under en tvåårig prøvotid. För lagöverträdare i åldern 15–17 år kan prøvotiden i stället sättas till 6, 12 eller 18 månader. Det kan också utformas individuellt anpassade villkor, i vissa fall i samarbete med den unges stödsystem och nätverk. Villkorade åtalsunderlåtelser används i stor omfattning för lagöverträdare under 18 år.

Om det är lämpligt får Åklagarmyndigheten besluta att personer som är misstänkta för brott ska överföras för *mekling i konfliktråd* (medling). Enligt de riktlinjer som Riksadvokaten har fastställt är ett sådant överförande lämpligt när det finns individualpreventiva hänsyn som talar för en sådan hantering och det inte finns några starka allmänpreventiva hänsyn som talar däremot. Överföring till Konfliktrådet kan utgöra ett villkor vid betinget fengsel. Misstänkta som var 15–18 år vid brottstillfället kan av Åklagarmyndigheten, om skulden anses vara bevisad, överföras till ungdomsoppfølging i konfliktrådet. Lagöverträdare under 15 år kan överföras till barnevernet. (71 a och b §§ straffprocessloven.)

Det krävs särskilda skäl för att döma den som var under 18 år vid tidpunkten för brottet till *fengsel* (6 kap. 33 § straffeloven). Høyesterett har – i frågan om när samfunnsstraff kan ersätta fengsel – uttalat att

avvägningen mellan individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn förskjuts när lagöverträdaren var under 18 år vid gärningstillfället. Det som i förlängningen gynnar den unges intressen träder då i förgrunden och kan bara åsidosättas om det föreligger tungt vägande allmänpreventiva hänsyn som inte kan iakttas tillfredsställande genom ett samfunnsstraff.

För lagöverträdare i åldern 15–17 år gäller ett straffmaximum på 15 år (6 kap. 33 § straffeloven). Det finns också möjlighet för rätten att gå under minimistraffet för brottstypen om lagöverträdaren är ett barn (14 kap. 80 § straffeloven).

Det krävs extraordinära omständigheter för att döma lagöverträdare i åldern 15–17 år till forvaring (7 kap. 40 § straffeloven). Den tidsram som ska fastställas för straffet forvaring kan inte sträcka sig lika långt om lagöverträdaren var under 18 år vid tidpunkten för brottet. I så fall gäller att tidsramen ”vanligtvis” inte bör överstiga 10 år, vilket kan jämföras med 15 år för en vuxen lagöverträdare, och att den inte får överstiga 15 år, vilket kan jämföras med 21 år för en vuxen lagöverträdare (7 kap. 43 § straffeloven).

Om den som misstänks för ett brott var under 18 år vid brottetidpunkten, kan det genomföras en personundersökning för minderåriga. Om den minderåriga åtalas, är utgångspunkten att en sådan undersökning ska genomföras innan dom meddelas. (13 kap. 161 a § loven om rettergangsmåten i straffesaker.)

Även om endast lagöverträdare i åldern 15–17 år särbehandlas uttryckligen läggs generellt sett vikt vid låg ålder vid påföljdsbestämningen.

Verkställigheten av frihetsberövande påföljder för unga

I Norge verkställs frihetsberövande påföljder för unga inom den vanliga Kriminalomsorgen. Under åren 2015–2021 var det 0–3 barn i åldersspannet 15–17 år som dömdes till frihetsberövande påföljd i Norge. Under 2021 dömdes en flicka, år 2019 två flickor och under övriga år inga flickor till frihetsberövande påföljd. De brott som oftast leder till frihetsberövande påföljd för unga är våldsbrott, dråp, rån och sexualbrott.

I Norge placeras de unga på en av två ungdomsenheter som finns i landet. Varje enhet har fyra platser vilket innebär att det totalt finns

åtta platser för unga. I Norge görs det ingen skillnad på interner som sitter häktade och de som avtjänar straff i fängelse, vilket i praktiken innebär att de flesta unga som tas in på ungdomsenheterna är häktade (snarare än avtjänar straff). Varje enhet har cirka 28 anställda. Dessutom finns ett myndighetsövergripande team bestående av representanter från Barnskyddet, utbildning och psykisk hälsa. Teamet ska säkerställa att de unga får den behandling och annan service som de behöver och de handleder också de övriga anställda, t.ex. miljöterapeuter och kriminalvårdare, för att dessa ska kunna arbeta med ungdomarna på ett tillfredsställande sätt.

Ungdomsenheterna är inrättade som egna avdelningar i ett vanligt fängelse. Enheterna hålls avskilda från avdelningar med vuxna intagna. Ungdomsenheterna har inte tilldelats någon säkerhetsklass utan enheterna är utformade så att de är anpassade till den säkerhetsnivå som den unge ska ha. Olika intagna kan alltså vara underkastade olika säkerhetsnivå utifrån den unges situation. På ungdomsenheterna finns även familjelägenheter där den unge kan ta emot besök som kan övernatta.

Det finns inga behandlingsprogram som tagits fram särskilt för barn och unga som avtjänar fängelsestraff. De flesta barn och unga som placeras i fängelse har dock mycket komplexa eller omfattande behov av behandling för olika former av beteendeproblematik, såsom brottslighet, missbruk, vålds- och aggressionsproblem. Deras vårdbehov tillgodoses genom kontakter med sociala myndigheter, kommunal sjukvård, barn- och ungdomspsykiatri och missbruksvård. I det dagliga livet i fängelset arbetar de anställda med att bygga upp den unges motivation till lärande och förändring. Mycket fokus läggs på dagliga rutiner, aktiviteter och uppgifter som ska bidra till att den unge lär sig sociala färdigheter, problemlösning samt att bemästra och utveckla alternativ till olämpliga handlings- och reaktionsmönster. På ungdomsenheterna erbjuds alla unga en anpassad undervisning på grundskole- och gymnasienivå. Undervisningen sker ofta med en-till-en-undervisning, dvs. bara en elev och en lärare.

Den unge kan ansöka om att få avtjäna ett fängelsestraff helt eller delvis med fotboja. Om ansökan beviljas eller när den unge frigges villkorligt från anstalt kan han eller hon åläggas en skyldighet att hålla kontakt med eller besöka kriminalvården enligt en särskild plan som upprättas för den unge. Om den villkorligt frigivne bryter mot villkoren i den upprättade planen kan han eller hon tilldelas en muntlig varning. Den unge kan även kallas till ett möte (s.k. skärpningsintervju) där

vikten av att villkoren hålls understryks eller nya villkor ställs. Om den frigivne på nytt bryter mot de uppställda villkoren, kan ärendet föras till rätten med yrkande om att verkställighet ska ske av det återstående fängelsestraffet.

4.6 Sammanfattning av genomgången av förhållandena i de nordiska länderna

Av genomgången av läget i Danmark, Finland, Island och Norge följer att det i alla dessa länder finns uttryckliga bestämmelser om särbehandling vid påföljdsvalet för de yngsta lagöverträdarna, även om sättet för särbehandling varierar mellan länderna.

I Danmark avtjänar unga lagöverträdare som döms till ovillkorligt fängelse som regel straffet i de sociala myndigheternas regi eller i en särskild institution inom ramen för kriminalvården. Endast om exempelvis brottslighetens art eller den dömdes farlighet talar för det avtjänas straffet i fängelse och då företrädesvis vid särskilda ungdomsavdelningar.

I Finland kan den som har begått ett brott före 18 års ålder dömas till ungdomsstraff, om böter inte anses vara tillräckligt ingripande och inte vägande skäl kräver ett ovillkorligt fängelsestraff. Det är en allmän princip i Finland att ovillkorliga fängelsestraff bör undvikas för lagöverträdare under 18 år. I de fall personer som är under 18 år döms till ovillkorligt fängelse placeras de i sådana fängelser där de kan hållas åtskilda från vuxna intagna, om det inte skulle anses vara till den unges fördel att göra annorlunda.

På Island saknas det särskilda ungdomspåföljder, men den tilltalades ålder ska beaktas vid påföljdsvalet. Om den tilltalade är 15–21 år vid tidpunkten för brottet anges det som ett särskilt skäl för att bestämma en villkorlig påföljd i stället för en ovillkorlig. Unga lagöverträdare i åldern 15–17 år ska dessutom i praktiken avtjäna frihetsberövande påföljder i lämpliga anstalter som bestäms i samråd med den isländska myndigheten för barnskydd.

Unga lagöverträdare i Norge kan dömas till samma slags påföljder som vuxna lagöverträdare, men det krävs särskilda skäl för att någon som var under 18 år när brottet begicks ska dömas till fängelse. Unga lagöverträdare avtjänar fängelsestraffet vid särskilda ungdomsenheter, som är inrättade som egna avdelningar i ett vanligt fängelse.

5 Barns rättigheter

5.1 Inledning

Den grupp av lagöverträdare som kommer att påverkas av de förslag som lämnas i det här betänkandet är i stor utsträckning barn i den mening som avses i artikel 1 i barnkonvention. Barnkonventionen gäller som svensk lag sedan den 1 januari 2020. Enligt konventions-texten ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter ska konventionsstaterna till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser för att säkerställa dessa rättigheter för barn. Vid behov ska sådana åtgärder vidtas inom ramen för det internationella samarbetet. Det följer av artikel 4 i barnkonventionen.¹

De rättigheter barn har enligt barnkonventionen är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid har fastställts i olika internationella överenskommelser. Dessa rättigheter är till sin karaktär odelbara och samverkande. Det innebär för barnkonventionens del att rättigheterna i konventionen, trots att de är av olika karaktär, bildar en helhet och förutsätter varandra. Rättigheterna gäller för varje barn, utan åtskillnad.² Med detta i minnet kommer utredningen nedan att presentera några delar av barnkonventionen som särskilt tydligt har bäring på de frågor som uppdraget omfattar och som alltså framför allt avser utformningen av frihetsberövande påföljder för barn.

Barnkonventionen består av en inledning (preamble) och tre avdelningar. I avdelning I behandlas de rättigheter barn har enligt konventionen och i avdelning II finns bestämmelser om efterlevnaden av konventionen, bl.a. barnrättskommitténs uppdrag och staternas

¹ Se SOU 2016:19, prop. 2017/18:186, bet. 2017/18:SoU25 och rskr. 2017/18:389.

² SOU 2016:19 s. 88.

rapportering till kommittén. Slutbestämmelserna i avdelning III tar bl.a. upp regler kring ratificering och ikraftträdande av konventionen.

Avdelning I innehåller 41 artiklar och fyra av dessa (artiklarna 2, 3, 6 och 12) utgör konventionens s.k. grundprinciper, vilka beskrivs närmare nedan i avsnitt 5.2. I artikel 37 och 40 finns särskilda regler om frihetsberövande av barn. Enligt artiklarna får frihetsberövande av barn endast användas som en sista utväg och för kortast möjliga tid. Barn som dömts för brott ska vidare behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet på ett sätt som tar hänsyn till behoven hos personer i barnets ålder. Det närmare innehållet i dessa artiklar redovisas i avsnitt 5.2 nedan.

Utöver de nu uppräknade bestämmelserna finns ytterligare några artiklar som särskilt förtjänar att nämnas i det här sammanhanget. Det rör sig bl.a. om artiklar som tydliggör barns rätt till utbildning (artikel 28), rätten till hälso- och sjukvård (artikel 24) samt rätten till vila och fritid (artikel 31). De nämnda artiklarna beskrivs mer ingående nedan i avsnitt 5.3.

Utredningen gör inte anspråk på att göra en uttömmande beskrivning av barnkonventionen utan har, så som nämnts, valt att särskilt belysa vissa av konventionens artiklar. Naturligtvis ska samtliga artiklar i konventionen beaktas i frågor som rör barn. Att beskriva konventionen i sin helhet i det här sammanhanget skulle dock bli alltför omfattande.³

Sist i det här avsnittet redogörs kort för hur en barnkonsekvensanalys bör genomföras vid beslutsfattande i frågor som påverkar barn.

5.2 Barnkonventionens grundprinciper

De fyra grundprinciperna i barnkonventionen är principen om icke-diskriminering i artikel 2, att barnets bästa alltid ska beaktas i första hand när åtgärder som gäller barn ska vidtas enligt artikel 3, barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling i artikel 6 och rätten för barn att uttrycka sina åsikter och bli hörd i artikel 12. Grundprinciperna ska vara vägledande för hur övriga rättigheter i konventionen tolkas. Principerna har dessutom en självständig betydelse och ska vara utgångspunkt i beslut och åtgärder som kan röra enskilda barn eller

³ För samtliga artiklar, se lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

grupper av barn. Barnrättskommittén har betonat vikten av att grundprinciperna återspeglas i den nationella lagstiftningen.⁴

5.2.1 Artikel 2 – barnets rätt till icke-diskriminering

Artikel 2 i barnkonventionen har följande lydelse⁵:

1. Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess förälders eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, funktionsnedsättning, börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Principen om icke-diskriminering är grundläggande i alla konventioner om mänskliga rättigheter. Enligt artikel 2.1 ska varje barn inom en stats jurisdiktion utan åtskillnad av något slag tillförsäkras de rättigheter som anges i barnkonventionen. Staten ska garantera barnet de rättigheter det har enligt konventionen. Det innebär att ett diskrimineringsförbud inte är tillräckligt, utan staten är också skyldig att genom aktiva åtgärder skydda barnet mot diskriminering. Regionala skillnader i möjligheterna för barn att få sina rättigheter tillgodosedda får inte förekomma.⁶ Staterna är skyldiga att aktivt verka för att barn inte diskrimineras och det kan även innebära krav på särskilda åtgärder för enskilda eller grupper av barn så att deras rättigheter ska bli tillgodosedda. Diskrimineringsförbudet i artikel 2 innebär dock inte att alla barn ska behandlas exakt lika.⁷

Enligt artikel 2.2 ska staten genomföra åtgärder för att skydda barnet mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av bl.a. föräldrars ställning eller tro. Medan diskrimineringsförbudet i artikel 2.1 är kopplat till rättigheterna i konventionen, innebär artikel 2.2 att staten ska skydda barnet mot alla former av diskriminering,

⁴ CRC/GC/2003/5, p. 22.

⁵ Samtliga artiklar återges här i den svenska översättning som finns i lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Påpekas bör dock att den svenska översättningen inte utgör en officiell version av konventionstexten.

⁶ CRC/GC/2003/5, p. 12, 40 och 41.

⁷ SOU 2016:19 s. 99.

inte bara i förhållande till de rättigheter som konventionen omfattar utan generellt. För de överväganden som ska göras i betänkandet innebär detta att särskild hänsyn kan behöva tas till frågor som har att göra med verkställighet av frihetsberövande påföljder för flickor och personer med funktionshinder.

5.2.2 Artikel 3 – barnets bästa ska vara i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn

Artikel 3 i barnkonventionen reglerar det förhållandet att barnets bästa alltid ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Artikel 3 har följande lydelse:

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder.

3. Konventionsstaterna ska säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för omvårdnad eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.

Barnets bästa är en princip som redan innan barnkonventionens tillkomst fanns uttryckt i många länders nationella lagstiftning, men då inom specifika rättsområden, såsom familjerätten. Av artikel 3.1 följer att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Principen uttrycker både en individuell och en kollektiv rättighet. Det innebär att barnets bästa ska sättas i främsta rummet i såväl åtgärder som rör ett enskilt barn som åtgärder som rör grupper av barn.⁸

Enligt barnrättskommittén består principen om barnets bästa av flera olika dimensioner.⁹ Det är en materiell rättighet som innebär

⁸ SOU 2016:19 s. 101.

⁹ CRC/C/GC/14, p. 6.

att barnets bästa ska bedömas i beslut som gäller barnet. När olika intressen vägs mot varandra vid beslut om barn ska barnets bästa sättas i främsta rummet. Principen om barnets bästa ska alltid tillämpas när ett beslut som rör ett enskilt barn eller grupper av barn ska fattas. Principen om barnets bästa är också en grundläggande rättslig tolkningsprincip, vilket innebär att i de fall en rättsregel är öppen för mer än en tolkning ska den tolkning som tillgodoser barnets bästa mest verkningsfullt ha företräde.¹⁰

Principen har stor betydelse för de överväganden som den här utredningen ska göra eftersom den ska påverka tillvägagångssätt i beslutsprocesser som påverkar barn. Artikel 3.1 anger då att när ett enskilt barn eller en grupp av barn kommer att påverkas av ett beslut, måste beslutsprocessen innehålla en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet eller barnen. I beslutet ska beslutsfattaren dessutom motivera på vilket sätt hänsyn har tagits till barnets bästa, dvs. vad beslutsfattaren ansett vara barnets bästa, vilka kriterier detta grundas på, och hur barnets intressen vägs mot andra intressen, vare sig dessa handlar om övergripande policyfrågor eller enskilda fall. Ytterligare en del i att tillse att barnets bästa beaktas är att barnet (eller barn som grupp) ska ges möjlighet att uttrycka sina åsikter innan beslut fattas som påverkar barnet (eller barnen).

Av artikel 3.1 följer enligt barnrättskommittén vissa skyldigheter för staten:¹¹

- a) Skyldigheten att säkerställa att barnets bästa på lämpligt sätt integreras och konsekvent tillämpas i varje åtgärd som vidtas av offentliga institutioner. Det gäller särskilt alla genomförandeåtgärder samt administrativa eller rättsliga förfaranden som direkt eller indirekt påverkar barn.
- b) Skyldigheten att säkerställa att alla rättsliga och administrativa beslut, samt policyer och lagstiftning som gäller barn, visar att barnets bästa har satts i främsta rummet. I denna skyldighet ingår att beskriva hur barnets bästa har prövats och bedömts och vilken vikt som lagts vid barnets bästa i beslutet.
- c) Skyldigheten att säkerställa att barnets bästa har bedömts och satts i främsta rummet i beslut och åtgärder inom den privata sektorn. I detta ingår de aktörer som levererar tjänster samt andra privata

¹⁰ SOU 2016:19 s. 102.

¹¹ CRC/C/GC/14, p. 14.

organ eller institutioner som fattar beslut som rör eller påverkar barn.

För att säkerställa att barnets bästa kommer i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn krävs barnkonsekvensanalyser. Vid barnkonsekvensanalysen ska det bedömas vilka konsekvenser ett beslut kan få för ett enskilt barn. Det innebär också att på en mer generell nivå analysera vilka konsekvenserna är för barn och deras rättigheter av en policy, lag eller andra åtgärder. Det ska ske fortlöpande och vara integrerat i beslutsprocesser på alla nivåer i samhället.

Artikel 3.2 innebär att staten är skyldig att ge barnet det skydd och den omvårdnad som behövs för barnets välfärd. Den övergripande skyldighet som artikel 3.2 uttrycker har bäring på flera artiklar i konventionen. Här kan nämnas artikel 19 om att staten ska skydda barnet mot alla former av våld och övergrepp.

Artikel 3.3 anger att staten ska garantera att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn lever upp till fastställda normer avseende bl.a. säkerhet och hälsa.

5.2.3 Artikel 6 – barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling

Barnkonventionens artikel 6 reglerar barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling och har följande lydelse:

1. Konventionsstaterna erkänner varje barns inneboende rätt till livet.
2. Konventionsstaterna ska till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Genom artikel 6 erkänns barnets inneboende rätt till livet och statens skyldighet att i största möjliga utsträckning säkerställa barnets överlevnad och utveckling. Rätten till liv, överlevnad och utveckling ska tolkas i förhållande till övriga grundprinciper och får också sitt innehåll genom specifika artiklar i konventionen.

Principen får särskild betydelse för frågan om frihetsberövande av unga genom det krav som ställs på att staten ska främja barnets rätt att utvecklas. I detta krav ligger alla aspekter av barnets utveckling, såsom barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling. Statens åtgärder ska syfta till att uppnå en optimal

utveckling för barnet och denna rätt ska staten uppfylla till det yttersta av sin förmåga.¹²

Barnets rätt till överlevnad och utveckling är dessutom kopplad till flera artiklar i konventionen som handlar om barnets rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda, t.ex. artikel 24 om rätten till hälso- och sjukvård och artikel 27 om rätten till en skälig levnadsstandard. Barnets rätt till utveckling handlar också om att barnet ska få de bästa förutsättningarna att utvecklas som individ, vilket bl.a. uttrycks i artikel 28 om rätten till utbildning och artikel 31 om rätten till vila och fritid, lek och rekreation samt rätten att delta i det kulturella och konstnärliga livet.

5.2.4 Artikel 12 – barnets rätt att uttrycka sina åsikter och bli hörd

Den sista av de fyra grundläggande principerna återfinns i artikel 12 och reglerar barnets rätt att uttrycka sina åsikter och bli hörd. Artikel 12 har följande lydelse:

1. Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.
2. För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.

Artikel 12.1 ger barnet rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet. Det gäller såväl det enskilda barnet som grupper av barn. En förutsättning för att barnet fritt ska få uttrycka sina åsikter är att barnet får information om bl.a. beslutsprocessen och under vilka omständigheter barnet ska få uttrycka sina åsikter. Barnet ska inte utsättas för påtryckningar och väljer själv om han eller hon vill utöva eller avstå från denna rättighet. Barnet ska inte heller utfrågas oftare än nödvändigt. Artikeln innebär också att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Det finns ingen åldersgräns i barnkonventionen som reglerar när barnets åsikt ska respektive inte ska beaktas. Vilken vikt som ska läggas till barnets åsikt får be-

¹² CRC/GC/2003/5, p. 12.

dömas utifrån barnets ålder och mognad i det enskilda fallet. Vid verkställighet av frihetsberövande påföljder för barn innebär detta att barnet ska få möjlighet att komma till tals t.ex. vid upprättande av verkställighetsplanen, i fråga om beslut om permission och i frågor som gäller omplacering till annan institution eller avdelning.

5.3 Särskilt om frihetsberövande av barn

5.3.1 Artikel 37 om tortyr, förnedrande behandling och frihetsberövande

Av särskild betydelse för de överväganden som utredningen ska göra är artikel 37 och artikel 40. Av artikel 37 i barnkonventionen följer bl.a. att inget barn får utsättas för tortyr, annan grym behandling, bestraffning eller dödsstraff och att frihetsberövande av barn endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Enligt artikel 40 ska det finnas alternativ till anstaltsvård för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välfärd och är rimligt med hänsyn både till deras personliga förhållanden och till brottet.

Artikel 37 lyder i sin helhet:

Konventionsstaterna ska säkerställa följande:

(a) Inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får utdömas för brott som begåtts av personer under 18 års ålder,

b) Inget barn får olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Gripande, anhållande, häktning, fängslande eller annat frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid,

c) Varje frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Särskilt ska varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta, och ska, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök,

d) Varje frihetsberövat barn ska ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde som annat lämpligt stöd, rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken.

I artikeln anges villkoren för att frihetsberöva ett barn. Det är inte i sig förbjudet att frihetsberöva barn enligt konventionen, men det ska enbart ske som en sista utväg, måste alltid ha stöd i lag och får inte vara godtyckligt. Av artikeln följer även de ytterligare villkor som ska gälla för hur ett barn som frihetsberövas behandlas, bl.a. att det ska behandlas med respekt, på ett sätt som beaktar behoven hos personer i den ålder barnet är, att barnet ska ha tillgång till ett juridiskt biträde och få ett snabbt beslut samt att barnet ska hållas åtskilt från vuxna om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra det.

När det gäller frihetsberövanden genom offentliga organ har barnrättskommittén antagit den definition av begreppet frihetsberövande som finns i United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (FN:s s.k. Havannaregler om skydd för frihetsberövade underåriga).¹³ Frihetsberövande innebär, enligt kommittén, varje form av kvarhållande eller fängslande eller placering av en person i en offentlig eller privat skyddsmiljö som personen inte får lämna av egen fri vilja genom beslut från en rättslig, administrativ eller annan offentlig myndighet.¹⁴ Det innebär att t.ex. frihetsberövanden inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och migrationsområdet omfattas av barnkonventionens regelverk.

Det finns inte någon definition eller förtydligande kommentar av vad som ska avses med ”som en sista utväg” eller vad som är ”kortast lämpliga tid” utan det är upp till varje stat att avgöra. Om man läser artikel 37(b) tillsammans med bestämmelserna i artikel 40 måste de dock förstås på så vis att det straffprocessuella påföljdssystemet ska innehålla alternativ som inte innebär frihetsberövande av den unge och att påföljderna ska vara inriktade mot åtgärder som främjar den unges återanpassning i samhället. Barnrättskommittén rekommenderar staterna att fastställa ett maxstraff för barn som anklagas för brott som reflekterar principen om kortast möjliga tid, mot bakgrund av den skada och de negativa konsekvenser som ett frihetsberövande innebär för ett barns möjligheter till återanpassning i samhället.¹⁵

¹³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, adopted by the General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990.

¹⁴ CRC/C/GC/24, p. 8.

¹⁵ CRC/C/GC/24, p. 77.

En särskild fråga som tagits upp i den allmänna kommentaren till barnkonventionen är att barn inte ska hållas isolerade om de frihetsberövas. Att placera ett barn i en mörk cell, i isolering eller använda någon annan bestraffning eller behandling som kan äventyra det berörda barnets fysiska eller psykiska hälsa eller välbefinnande måste därför förbjudas.¹⁶

I artikel 37(c) berörs hur ett frihetsberövat barn ska behandlas. Av artikeln följer att varje frihetsberövat barn ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet. Någon definition av dessa rekvisit ges inte. När det gäller ”människans inneboende värdighet” kan noteras att begreppet ”värdighet” är centralt i barnkonventionen och förekommer även i konventionens inledning samt i flera andra artiklar.¹⁷

Som ett led i kravet på en human behandling ingår principen om att varje frihetsberövat barn som huvudregel ska hållas åtskilt från vuxna. Om det bedöms vara till barnets bästa ska barnet däremot inte hållas åtskilt från vuxna. I artikeln ges ingen vägledning om när det kan vara bättre för barnet att hållas tillsammans med vuxna och när det bör hållas åtskilt. En bedömning av barnets bästa får ske i varje enskilt fall (mot bakgrund av principen i artikel 3). Denna del av artikel 37 har sin motsvarighet i FN:s Internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (ICCPR; artiklarna 10.2 [b] och 10.3). De bestämmelserna är emellertid mer långtgående än artikel 37(c) och stadgar att ungdomsbrottslingar ska hållas åtskilda från vuxna och ges en efter deras ålder och rättsliga ställning anpassad behandling.¹⁸ Barnrättskommittén har uttalat att det finns gott om bevis för att placering av ett barn på anstalter för vuxna äventyrar barnets grundläggande säkerhet, välbefinnande samt förmåga att i framtiden hålla sig undan brott och återanpassas till samhället. Enligt kommittén bör undantaget från huvudregeln att barn ska vara åtskilda från vuxna tolkas snävt. Kommittén har i detta sammanhang uttalat att det som är lättast för en stat inte får väga tyngre än barnets bästa.¹⁹ Kommittén har även uttalat att bestämmelsen inte bör tolkas på så vis att ett barn så snart det fyllt 18 år ska flyttas till en institution för vuxna. En bedömning av vad som är det bästa för det enskilda

¹⁶ CRC/C/GC/10, p. 28c.

¹⁷ Se t.ex. artikel 23, 28, 39 och 40.

¹⁸ SOU 2020:63 s. 1409.

¹⁹ CRC/C/GC/24 p. 92.

barnet bör ske och vägas mot vad som är bästa för övriga barn på institutionen.²⁰

Av artikel 37 följer även en rätt för barnet att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök under den tid barnet är frihetsberövat. I den engelska versionen av barnkonventionen används ordet *correspondence*, vilket är ett vidare begrepp än det svenska ordet brevväxling. Den svenska översättningen av konventionstexten bör i det här sammanhanget tolkas dynamiskt. Rätten att hålla kontakt med familjen bör därmed även innefatta olika typer av meddelanden, t.ex. i form av ljud, bild, skrift, punktskrift, teckenspråk eller elektroniska signaler. Utöver telefon, brev, e-post och vanligt tal bör t.ex. meddelanden på sociala medier omfattas.

5.3.2 Artikel 40 om barn som misstänks, åtalas eller dömts för brott

Artikel 40 behandlar ett barns rätt till en värdig och barnanpassad straffrättslig process och kriminalvård. I artikeln understryks att barnet ska behandlas på ett sätt som främjar dess känsla för värdighet och värde samt som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja återanpassning och en konstruktiv roll i samhället. Av artikeln följer även att det ska finnas alternativ till anstaltsvård, t.ex. fosterhem, övervakning, ledning och tillsyn. För de frågor som utredningen har att överväga har delar av artikel 40.1, 40.3 och 40.4 störst betydelse och redovisas närmare nedan.

Artikel 40 lyder:

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för varje barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldigt att ha begått brott att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.

2. För detta ändamål och med beaktande av tillämpliga bestämmelser i internationella instrument ska konventionsstaterna säkerställa följande:

(a) Inget barn ska misstänkas eller åtalas för eller befinnas skyldigt att ha begått brott på grund av en handling eller underlåtenhet som inte var förbjuden enligt nationell eller internationell rätt vid den tidpunkt då den begicks,

²⁰ CRC/C/GC/24 p. 93.

(b) Varje barn som misstänks eller åtalas för att ha begått brott ska ha åtminstone följande garantier:

i) att betraktas som oskyldigt till dess att barnets skuld lagligen fastställts,

ii) att snarast och direkt underrättas om anklagelserna mot sig och, om lämpligt, genom sina föräldrar eller vårdnadshavare, och att få juridiskt biträde eller annan lämplig hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar,

iii) att utan dröjsmål få saken avgjord av en behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ i en opartisk förhandling enligt lag och i närvaro av juridiskt eller annat lämpligt biträde och, såvida det inte anses strida mot barnets bästa, särskilt med beaktande av barnets ålder eller situation, barnets föräldrar eller vårdnadshavare,

iv) att inte tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt; att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot barnet samt att på lika villkor få vittnen inkallade och förhörda för barnets räkning,

v) att, om barnet anses ha begått brott, få detta beslut och beslut om åtgärder till följd därav omprövade av en högre behörig, oberoende och opartisk myndighet eller rättskipande organ enligt lag,

vi) att utan kostnad få hjälp av tolk, om barnet inte kan förstå eller tala det språk som används,

vii) att få sitt privatliv till fullo respekterat under alla stadier i förfarandet.

3. Konventionsstaterna ska söka främja införandet av lagar och förfaranden samt inrättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befins skyldiga till att ha begått brott och ska särskilt:

a) fastställa en lägsta straffbarhetsålder,

b) vidta åtgärder, då så är lämpligt och önskvärt, för behandling av ärenden som rör barn under denna ålder utanför domstol, under förutsättning att mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras.

4. Olika åtgärder som t.ex. vård, ledning och föreskrifter om tillsyn, rådgivning, övervakning, familjehemsplacering, utbildnings- och yrkesutbildningsprogram och andra alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välmående och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet.

Genom artikeln erkänns att varje barn som misstänks eller dömts för att ha begått brott har rätt att behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde. Barnrättskommittén har uttalat att en stats lagstiftning och förfaranden bör garantera ett barns rättigheter under hela processen, ända från den första kontakten med rättsväsendet. Kommittén framhåller vikten av fortlöpande utbildning av personer som arbetar med unga lagöverträdare. Dessa personer bör

enligt kommittén vara välinformerade om såväl barns mentala, sociala och fysiska utveckling som de särskilda behov som vissa barn kan ha.²¹

I artikel 40.3 anges att en stat ska främja införandet av lagar och förfaranden samt upprätta myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befinns skyldiga att ha begått brott. Detta innebär inte ett uttryckligt krav på att lagar och förfaranden ska vara barnanpassade eller att en stat behöver upprätta myndigheter och institutioner speciellt anpassade för barn, men att staten har åtagit sig att främja en sådan utveckling. Listan över åtgärder som en stat ska vidta är inte uttömmande.

Barnrättskommittén menar att artikeln innebär att en stats behöriga myndighet, i många fall en åklagare, bör utforska möjligheterna att undvika en domstolsprocess eller dom till förmån för andra åtgärder. När ett barn erbjuds sådana alternativa åtgärder bör barnets rättssäkerhetsgarantier respekteras och juridisk eller annan hjälp är nödvändig, enligt kommittén.²²

Barnrättskommittén rekommenderar att konventionsstaterna inrättar ungdomsdomstolar, antingen som separata enheter eller som delar av befintliga domstolar. Om det inte är praktiskt möjligt bör konventionsstaterna enligt kommittén säkerställa att specialiserade domare utses för att handlägga mål som gäller unga lagöverträdare.

Kommittén anser även att det ska finnas enheter inom polis- och åklagarväsendet samt försvarsadvokater som är specialiserade på ungdomsbrottslighet.²³

I artikel 40.3 (a) anges också att en stat särskilt ska fastställa en lägsta straffbarhetsålder. Vilken den åldern ska vara framgår inte av artikeln utan lämnas till respektive stat att avgöra.

Enligt artikel 40.4 ska en stat se till att det finns tillgängliga alternativ till anstaltsvård (institutional care). Som exempel på alternativ till anstaltsvård anges vård, ledning och föreskrifter om tillsyn, rådgivning, övervakning, familjehemsplacering, program för allmän utbildnings- och yrkesutbildningsprogram och andra alternativ till anstaltsvård. Inte heller den här listan ska betraktas som uttömmande.

Gemensamt för de åtgärder som anges i artikel 40.4 är att de syftar till att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välfärd och är rimligt både med hänsyn till deras personliga

²¹ CRC/C/GC/24 p. 39 och 41.

²² CRC/C/GC/24 p. 72.

²³ CRC/C/GC/24 p. 106 och 107.

förhållanden och till brottet. Barn som har begått brott, även unga återfallsförbrytare, har rätt att behandlas på ett sätt som tar hänsyn till deras ålder och mognad och som främjar deras återanpassning och som leder till att barnet antar en konstruktiv roll i samhället (artikel 40.1). Artikel 40.4 bör också tolkas i relation till artikel 37 (b) om att frihetsberövande av unga lagöverträdare får användas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Artikel 40, tillsammans med bestämmelserna i artikel 37(b) och i viss mån artikel 9.1, innebär en inriktning av påföljdssystemet bort från frihetsberövande påföljder, särskilt fängelse.

Barnrättskommittén anser att det i en stats lagstiftning bör finnas en omfattande uppsättning av åtgärder som alternativ till ett frihetsberövande. Enligt kommittén ska ett frihetsberövande endast användas i sista hand och alternativa åtgärder ska ges företräde. Kommittén betonar att reaktionen på ett brott alltid ska stå i proportion inte bara till brottets omständigheter och svårighetsgrad, utan även till barnets ålder, mindre straffrättsliga ansvar, omständigheter och behov, liksom till samhällets olika behov, i synnerhet de långsiktiga. Vid bedömningen ska det enligt kommittén ges tyngd åt vad som är bäst för barnet och behovet av barnets återanpassning i samhället. Om ett frihetsberövande är oundvikligt bör det vara så kort som möjligt.²⁴

5.4 Ytterligare artiklar med särskild betydelse för barns grundläggande behov

5.4.1 Artikel 24 om rätten till hälso- och sjukvård

Genom artikel 24 ska barns rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering tillförsäkras barn i alla konventionsstater.

²⁴ CRC/C/GC/24, p. 73, 76 och 78.

Artikel 24 har följande lydelse:

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till bästa möjliga hälsa och tillgång till hälso- och sjukvård och rehabilitering. Konventionsstaterna ska sträva efter att säkerställa att inget barn berövas sin rätt att ha tillgång till sådan hälso- och sjukvård.

2. Konventionsstaterna ska sträva efter att till fullo förverkliga denna rätt och ska särskilt vidta lämpliga åtgärder för att:

(a) minska spädbarns- och barnadödligheten,

(b) säkerställa att alla barn tillhandahålls nödvändig hälso- och sjukvård med tonvikt på utveckling av primärvården,

(c) bekämpa sjukdom och undernäring, bland annat inom ramen för primärvården, genom utnyttjande av lättillgänglig teknik och tillhandahållande av lämpliga och näringsrika livsmedel och rent dricksvatten, med beaktande av de faror och risker som miljöförstöring innebär,

(d) säkerställa tillfredsställande hälso- och sjukvård för mödrar före och efter förlossningen,

(e) säkerställa att alla grupper i samhället, särskilt föräldrar och barn, får information om och har tillgång till undervisning om barnhälsovård och näringslära, fördelarna med amning, hygien och ren miljö och förebyggande av olycksfall och får stöd vid användning av sådana grundläggande kunskaper,

(f) utveckla förebyggande hälso- och sjukvård, föräldrarådgivning samt undervisning om och hjälp i familjeplaneringsfrågor.

3. Konventionsstaterna ska vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa.

4. Konventionsstaterna åtar sig att främja och uppmuntra internationellt samarbete i syfte att gradvis uppnå det fulla förverkligandet av den rätt som erkänns i denna artikel. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.

I artikeln finns exempel på åtgärder som konventionsstaterna bör vidta för att barns rätt till bästa möjliga hälsa samt tillgång till sjukvård ska förverkligas. Det finns ingen definition av begreppet hälsa i konventionen, men barnrättskommittén hänvisar i sin allmänna kommentar till den definition som finns i Världshälsoorganisationens (WHO:s) författning. I den anges att hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande och inte enbart frånvaron av sjukdom och svaghet. Det som beskrivs om sjukvård och hälsa i barnkonventionen skulle alltså närmast kunna beskrivas som vård i relativt vid bemärkelse som även innefattar ett folkhälsoperspektiv.²⁵

Rätten till hälsa och sjukvård gäller även frihetsberövade barn. Att säkerställa barns hälsa och välbefinnande vid sådan tvångsmässig

²⁵ SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt, Volym 2, s. 969.

placering vid institution som ett frihetsberövande innebär utgör en särskild utmaning för staten.

5.4.2 Artikel 28 om rätten till utbildning

Av artikel 28 följer rätten till utbildning för varje barn. Artikelns lydelse:

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till utbildning. I syfte att gradvis förverkliga denna rätt och på grundval av lika möjligheter ska de särskilt

a) göra grundskoleutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla,

(b) uppmuntra utvecklingen av olika former av gymnasial utbildning inklusive såväl högskoleförberedande utbildning som yrkesutbildning, göra dessa tillgängliga och åtkomliga för varje barn samt vidta lämpliga åtgärder såsom införande av kostnadsfri utbildning och ekonomiskt stöd vid behov,

(c) genom varje lämpligt medel göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga,

(d) göra utbildnings- och yrkesrelaterad information och vägledning tillgänglig och åtkomlig för alla barn,

(e) vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott.

2. Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med denna konvention.

3. Konventionsstaterna ska främja och uppmuntra internationellt samarbete i utbildningsfrågor, särskilt i syfte att bidra till att avskaffa okunskap och analfabetism i hela världen och för att underlätta tillgång till vetenskaplig och teknisk kunskap och moderna undervisningsmetoder. Särskild hänsyn ska härvid tas till utvecklingsländernas behov.

Rätten till utbildning garanteras inte bara av barnkonventionen utan slås även fast bl.a. i det grundläggande ramverket för de mänskliga rättigheterna (The International Bill of Human Rights) och i Europakonventionen samt inom EU-rätten.²⁶

Genom artikel 28 i barnkonventionen erkänns ett barns rätt till utbildning. Barnrättskommittén har dock inte utfärdat någon allmän kommentar till artikel 28. Varken av artikelns ordalydelse eller sammanhang framgår det heller vilka närmare krav som kan ställas på ut-

²⁶ Se artikel 26 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna, artikel 2 i Europakonventionen och artikel 14 i EU-stadgan.

bildningen. Det anges t.ex. inte hur länge utbildningen ska pågå eller vad den ska innehålla. Artikel 29 får dock betydelse för de överväganden som utredningen ska göra beträffande t.ex. rätten till skolgång som även gäller för barn som är frihetsberövade, men även för överväganden om det stöd som kan behövas för att barnet ska återanpassas i samhället efter att frihetsberövandet har upphört.

Av artikel 29 framgår dock att utbildningen bl.a. ska syfta till att utveckla barnets respekt för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter, för barnets föräldrar, kulturella identitet, språk och värden och förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämställdhet mellan könen och vänskap mellan alla folk.²⁷ Barnrättskommittén har uttryckt att artikeln bör tolkas så att varje stat ska säkerställa att barn erhåller minst sex år i grundskola och ytterligare tre år i gymnasieskola samt att skolåret bör omfatta 180 dagar.²⁸

5.4.3 Artikel 31 om rätten till vila och fritid, lek och rekreation samt rätten att delta i det kulturella och konstnärliga livet

Barns rätt till vila och fritid, lek och rekreation m.m. följer av artikel 31, som har följande lydelse:

1. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder och rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.
2. Konventionsstaterna ska respektera och främja barnets rätt att till fullo delta i det kulturella och konstnärliga livet och ska uppmuntra tillhållandet av lämpliga och lika möjligheter till kulturell och konstnärlig verksamhet samt till rekreations- och fritidsverksamhet.

I fråga om rätten till vila, fritid osv. har regleringen särskild betydelse när det gäller vissa grupper av barn, i synnerhet de barn som staten tagit över ansvaret för genom t.ex. ett omhändertagande eller frihetsberövande. Frihetsberövade barn begränsas både när det gäller barnets rörelsefrihet och barnets tillgång till t.ex. utrustning som behövs för att utöva viss aktivitet. Det kan av den anledningen finnas anledning att i lagstiftning ställa särskilda krav på att den myndighet eller institution

²⁷ General comment No. 1 (2001), article 29 (1), the aims of education.

²⁸ Se Unicef m.fl., Implementation Handbook for the Convention on the Right of the Child (2007), s. 412.

som ansvarar för omhändertagna eller frihetsberövade barn säkerställer barnets rätt till t.ex. vila och till att utöva fritidsaktiviteter.

I fråga om rätten till vila har Barnrättskommittén uttalat att rätten till vila innebär att ett barn ska ges tillräckligt andrum från alla former av arbete, utbildning eller ansträngning för att barnets bästa möjliga hälsa och välbefinnande ska kunna säkerställas. Det innebär bl.a. att barn ska ges tillfälle till tillräckligt med sömn. Vad det närmare innebär framgår inte av artikeln eller Barnrättskommitténs uttalanden, men barnets behov av vila bör bedömas i förhållande till det enskilda barnets förmågor och dess utvecklingsbehov.²⁹

Enligt Barnrättskommittén innebär begreppet ”fritid” den tid då lek eller rekreation kan äga rum, dvs. tid som är fri eller utan förpliktelser och som inte innefattar formell utbildning, arbete, ansvar i hemmet eller utförande av andra livsuppehållande sysslor. Med andra ord handlar det mestadels om tid som barnet själv väljer vad den ska användas till.³⁰

Med rekreation avses i konventionen ett brett urval av aktiviteter, som bl.a. kan röra musik, konst, konsthantverk, engagemang i lokalsamhället, föreningar, idrott, spel, friluftsliv och hobbyer. Enligt barnrättskommittén handlar det om aktiviteter eller erfarenheter som är frivilligt valda av barnet.³¹

Artikeln ger vidare barn en rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet. Artikeln innebär dock inte enbart att staten ska respektera den rätt som anges i artikeln utan även att staten ska vidta aktiva åtgärder för att barn ska kunna delta i de olika verksamheter som nämns.

5.5 Om barnkonsekvensanalyser

5.5.1 Allmänt om barnkonsekvensanalyser

En barnkonsekvensanalys är ett verktyg för att omsätta barnkonventionen i handling och synliggöra barnets bästa i olika beslutsprocesser i frågor som rör barn. Avsikten är att barnkonsekvensanalyser ska säkerställa att beslutsprocesser sker systematiskt och att barnperspektivet tas med i besluten.

²⁹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17, p. 14 a.

³⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17, p. 14 b.

³¹ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 17, p. 14 d.

Innan konsekvenserna för barn analyseras behöver beslutsfattaren ha ett tillräckligt underlag för att kunna bedöma vad som är barnets bästa. Ett fullgott kunskapsunderlag måste inhämtas, t.ex. avseende gällande lagstiftning (vilket alltså även inkluderar barnkonventionen), aktuell forskning, evidens och praxis. Dessutom bör en utredning om det eller de barn som berörs vidtas och barnets eller barnens synpunkter inhämtas. Även synpunkter från andra aktörer i barnets eller barnens närhet kan behöva tas in.

Det underlag som ligger till grund för beslutet ska innehålla en utvärdering av vilka positiva och negativa konsekvenser beslutet får för barnet eller barnen. Efter utvärdering av olika alternativ ska i första hand den lösning som bedöms vara den bästa möjliga lösningen för barnet eller barnen väljas.

Det kan dock finnas motsättningar mellan barnets eller barnens bästa och andra samhällsintressen. I de fall då barnets eller barnens bästa har fått ge vika för något annat intresse är det särskilt viktigt att analysen dokumenteras på ett sätt som gör att det framgår vad som har legat till grund för prioriteringen. För det fall ett beslut i någon eller några delar inte bedöms optimalt utifrån ett barnrättsperspektiv bör beslutsfattaren även ta fram förslag till kompensatoriska åtgärder, vilket enklast kan beskrivas som åtgärder som syftar till att mildra beslut som inte i alla delar bedöms vara till barnets eller barnens bästa.

Vid bedömningen av vad som är barnets bästa är det också viktigt att komma ihåg att barn inte är någon homogen grupp. Barn har olika förutsättningar och behov beroende på bl.a. kön, ålder, socioekonomiska förhållanden, kulturell och etnisk bakgrund och eventuella funktionshinder. Det som är det bästa för ett barn i en given situation är inte nödvändigtvis det bästa för ett annat barn. Det som gynnar en grupp barn kan missgynna en annan och så vidare. Vid barnkonsekvensanalysen är det därför angeläget att olika perspektiv utvärderas på såväl individ- som gruppnivå.

Omfattningen av barnkonsekvensanalysen beror på vilken fråga som ska avgöras och vilken betydelse den bedöms få för ett enskilt barn eller en grupp av barn. I vissa fall är det tillräckligt att det görs en enklare prövning av vad som bedöms vara det bästa för barnet eller barnen medan det i andra fall kan krävas en mer omfattande utredning och bedömning.

5.5.2 Särskilt om utredningens barnkonsekvensanalys

Utredningen har genomgående lagt barnkonventionens principer och rättigheter till grund för de analyser och bedömningar som görs i betänkandet. Innan analyser och överväganden har genomförts har kunskap inhämtats om både SiS verksamhet (i den del den avser verkställighet av sluten ungdomsvård) och Kriminalvårdens verksamhet (både verkställigheten i anstalt och i frihet). Kunskapsinhämtningen har bl.a. bestått i genomgång av den lagstiftning som styr verksamheterna, genom information som inhämtats från företrädare för de båda myndigheterna, genom de samtal som har förts med barn och unga som har avtjänat sluten ungdomsvård vid intervjutillfällena samt genom studiebesök vid SiS ungdomshem Bärby och vid Kriminalvårdens anstalt i Norrtälje.

Eftersom Kriminalvården inte har några befintliga anstalter eller avdelningar där barn verkställer frihetsberövande påföljder i dag är det inte möjligt att göra några direkta jämförelser mellan SiS och Kriminalvårdens respektive verksamheter och sedan uttala sig om vilket av alternativen som är bäst för barnen eller vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för barn utifrån myndigheternas nuvarande utformning. Analysen, som redovisas nedan i avsnitt 10–12, innebär sammanfattningsvis att båda myndigheterna behöver göra anpassningar i sina verksamheter för att begränsa skadeverkningarna av den inlåsning som ett frihetsberövande innebär samt för att minska risken för återfall i brott.

5.6 Sammanfattning

Barnkonventionens artiklar ska beaktas och utgöra en grund för alla beslut som gäller barn. Det innebär bl.a. att barnets bästa ska vara styrande för frågor som rör barn. Vid en prövning av barnets bästa måste först och främst tre grundprinciper beaktas. Dessa är artikel 2 om icke-diskriminering, artikel 6 om barnets rätt till liv och utveckling och artikel 12 om barnets rätt att göra sin röst hörd och få den beaktad. I det sammanhang som är föremål för överväganden i det här betänkandet, frihetsberövande av barn och unga, måste det också säkerställas att barnet får sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda under frihetsberövandet, exempelvis när det gäller utbildning, information, hälso- och sjukvård och rätten att under frihetsberövandet hållas

åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte vara det.

En särskilt viktig fråga vid överväganden inför beslut som påverkar barn är att beslutsfattaren ska lyssna på barnen. Utredningen har av den anledningen intervjuat några barn och unga som vid tiden för intervjuerna avtjänade sluten ungdomsvård (se avsnitt 6.5).

6 Särskilt om unga lagöverträdare

6.1 Inledning

Målgruppen för det uppdrag som utredningen har är i huvudsak barn i barnkonventionens mening. Det är därför viktigt att lyfta fram några aspekter som är särskilt viktiga att ha i minnet när frågan om frihetsberövande av barn diskuteras. Det handlar bl.a. om hur och när hjärnan utvecklas, något om de barn och unga som döms till frihetsberövande påföljder i dag och om den brottslighet som är vanlig hos dessa ungdomar.

Av utredningens direktiv följer dessutom att barns och ungas egna erfarenheter ska tillvaratas och att synpunkter från barn och unga med erfarenheter av sluten ungdomsvård ska inhämtas. Utredningen har av den anledningen genomfört intervjuer med barn och unga som vid tiden för intervjuerna avtjänade sluten ungdomsvård. En närmare beskrivning av intervjuerna och vad barnen och de unga berättade redovisas i avsnitt 6.5.

6.2 Psykologisk forskning¹

6.2.1 Hjärnans utveckling

Senare tids psykologiska forskning tyder på att människor i de sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är mindre mogna än äldre människor i flera viktiga avseenden. De unga är t.ex. mer benägna att underskatta risker. Vidare är unga, särskilt de mellan 18 och 21 år, mer benägna att söka spänning. Unga i de sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år har också sämre förmåga till impulskontroll och att bedöma de framtida konsekvenserna av sitt handlande. Dess-

¹ Avsnittet är i huvudsak hämtat från SOU 2018:85, avsnitt 6.3.2–6.3.3. För bakomliggande källor hänvisning till huvudtexten.

utom mognar människor tidigare med avseende på grundläggande kognitiva förmågor, som att minnas och att tänka logiskt, än med avseende på emotionella förmågor, inklusive förmågan att utöva självkontroll, att bedöma risker och jämföra konsekvenserna av ett handlande med konsekvenserna av ett alternativt handlande samt att stå emot påtryckningar från andra.

Förmågan till självkontroll är fullt utvecklad först mellan 23 och 25 års ålder vilket innebär att en och samma individ på samma gång kan vara intellektuellt mogen men socialt och emotionellt omogen. Sådana skillnader blir särskilt tydliga när ungdomar och unga vuxna fattar beslut i emotionellt laddade situationer. Studier som presenterades 2014 och 2015 har visat att kurvan för riskfyllt beslutsfattande stiger fram till en ålder mellan 19 och 21 år, varefter den sjunker igen. En senare studie, som presenterades 2017, har visat att förmågan till självkontroll är fullt utvecklad först mellan 23 och 25 års ålder.

I bl.a. USA döms ungdomar till mycket långa fängelsestraff för allvarliga brott, även på livstid utan villkorlig frigivning baserat på juridiska argument om att de inte skulle gå att rehabilitera och utgör permanenta risker för samhället.² En aktuell översiktsartikel av Casey och medarbetare om forskning från utvecklingspsykologi och neurovetenskap påvisar emellertid betydande positiv utveckling av hjärnans mognad, liksom en sådan utveckling personlighetsmässigt, kognitivt, och beteendemässigt fungerande under tonåren och in i 20-årsåldern.

Baserat på denna forskning understryker författarna vikten av att i lagstiftning och rättspraxis väga in att tonåringars hjärnor inte är fullt utvecklade och att förändringspotentialen kan vara betydande. Det finns därför anledning att inte enbart utgå från brottens allvar och straffvärde i lagstiftning och juridisk praxis vid bedömning av unga lagöverträdarens risk för brottsåterfall och rehabiliteringspotential. Det är inte motiverat att betrakta lagöverträdare i åldersspannet 15–21 år som att de generellt skulle ha samma neurofysiologiska och utvecklingspsykologiska förutsättningar som vuxna att hantera komplexa och hotfulla situationer.³

² Casey B.J., Simmons C., Somerville L.H., & Baskin-Sommers A. Making the sentencing case: Psychological and neuroscientific evidence for expanding the age of youthful offenders. *Annual Review of Criminology* 2022;5:321-343.

³ Gutteriswijk R.V., Kuiper C.H.Z., Lautan N., Kunst E.G., van der Horst F.C.P., Stams G.J.J.M., & Prinzie P. The outcome of non-residential youth care compared to residential youth care: A multilevel meta-analysis. *Children and Youth Services Review* 2020;113:104950.

6.2.2 Neurologisk forskning

Av den neurologiska forskningen följer att hjärnans utveckling fortfarande pågår i 25-årsåldern. Det har tidigare varit känt att hjärnans grundläggande funktioner och strukturer, bl.a. sådana som styr förmågan till självkontroll, fortsätter att mogna under de sena tonåren. Senare tids forskning har visat att den processen pågår fram till en ålder mellan 20 och 30 år.

Den neurologiska forskningen efter millennieskiftet har visat att den huvudsakliga anledningen till människors psykologiska omognad i tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är skillnaden i utveckling av två viktiga system i hjärnan. Det s.k. socioemotionella systemet – som gör att en individ söker t.ex. spänning, bekräftelse och belöningar – utvecklas snabbt under puberteten och är högaktivt under de sena tonåren och de första åren efter att individen fyllt 20 år. Det s.k. kognitiva kontrollsystemet däremot – vilket styr förmågan till självkontroll, impuls kontroll, framåtblickande, konsekvenstänkande (inklusive riskvärdering) och att motstå gruppptryck – undergår en tydlig utveckling ännu när individen är i 25-årsåldern. Det är alltså först efter 20 års ålder som det kognitiva systemet ”kommer i kapp”.

Skillnaderna kan förklaras medicinskt på följande sätt. Den främre delen av pannloben mognar redan i tonåren. Då är den s.k. synaptiska beskärningen huvudsakligen färdig, vilket innebär att onödiga kopplingar mellan neuroner har tagits bort och kommunikationen i hjärnan går snabbare. Kopplingarna mellan främre delen av pannloben och de områden i hjärnan som styr självkontroll m.m. mognar däremot först i 25-årsåldern. Det är först då som kopplingarna mellan neuroner har isolerats tillräckligt för att informationen ska kunna gå i full hastighet i hjärnan.

I en studie som presenterades 2016 undersöktes impuls kontroll under emotionellt neutrala förhållanden respektive typiskt känslöväckande förhållanden hos tonåringar, unga vuxna i åldern 18–21 år och unga vuxna i 25-årsåldern. Under emotionellt neutrala förhållanden var de unga vuxna i åldern 18–21 år lika förmögna som de i 25-årsåldern att kontrollera sina impulser. Under typiskt känslöväckande förhållanden däremot var impuls beteendet och hjärnaktiviteten hos de i 18–21-årsåldern jämförbar med de värden som mättes upp hos tonåringarna. Hjärnan hos en 20-åring fungerar alltså på ett liknande sätt

som hos en 16- eller 17-åring när 20-åringen utsätts för stress, ilska, rädsla eller hot.

6.2.3 Ungas hjärnor är mer formbara

Utöver det som redovisats ovan bör tilläggas att hjärnan är mer plastisk, dvs. formbar, under ungdomen. Detta gäller särskilt under de sena tonåren och de första åren efter att individen fyllt 20 år. Det är därför från neurologisk synpunkt svårt att förutse framtida kriminalitet utifrån antisocialt beteende i denna ålder. Vissa studier har visat att en mycket hög andel av de som har begått allvarliga brott i ungdomen ”växer ur” kriminaliteten. De flesta ungdomar som begår brott gör alltså detta under en kortare period för att därefter leva ett välanpassat liv. Ungdomsbrottsligheten kan med andra ord, i enlighet med vad som har uttalats i en kunskapssammanställning av Brottsförebyggande rådet, beskrivas som episodisk till sin karaktär.

6.3 Något om de barn och unga som döms till frihetsberövande påföljder

6.3.1 Statistik om frihetsberövande påföljder för barn och unga under åren 2000–2020

Statens institutionsstyrelse, SiS, har sedan 2002 årligen redovisat statistik över sin verksamhet i rapporter som hålls tillgängliga på myndighetens webbplats.⁴ Nedanstående statistik bygger på dessa uppgifter, men även på statistik som inhämtats från Brå och Kriminalvården.

År 2002 fanns 74 fastställda platser för sluten ungdomsvård. Ungdomar som dömdes till sluten ungdomsvård vårdades vid den tidpunkten tillsammans med ungdomar som vårdades med stöd av LVU. År 2002 togs 86 ungdomar in för att avtjäna sluten ungdomsvård. Av dessa var 83 pojkar och 3 var flickor. Den genomsnittliga åldern vid intagning var 17,5 år och den genomsnittliga strafftiden var 9,2 månader. Av intagningarna var verkställigheten mer än ett år i elva fall. En övervägande majoritet av ungdomarna frigavs till föräldrahemmet eller eget boende.⁵

⁴ Se <https://www.stat-inst.se/publikationer/sis-arliga-statistik/> (2022-02-02).

⁵ Allmän SiS-rapport 2003:5, SiS årliga statistik 2002, s. 36 ff.

Motsvarande statistik för år 2005 visar att antalet platser det året fastställdes till 78 platser. Antalet intagningar under året var 104, varav 100 var pojkar och 4 flickor. I genomsnitt verkställde 78 ungdomar slutna ungdomsvård per månad.⁶ Genomsnittsåldern vid intagningen var 17,7 år och den genomsnittliga verkställighetstiden var 10 månader. Även 2005 skrevs merparten av ungdomarna ut eller frigavs till föräldrahemmet eller eget boende.

År 2010 fanns det totalt 68 platser som var speciellt avsedda för ungdomar som dömts till slutna ungdomsvård. Antalet enskilda intagningar under året var 79, varav 76 pojkar och 3 flickor. Medelåldern på de intagna var 17,6 år och den genomsnittliga strafftiden var 10,1 månader. Av statistiken följer att strafftiderna varierade mellan 14 dagar och tre år. Under året frigavs 88 ungdomar, merparten till föräldrahemmet.⁷

Statistiken för år 2015 visar att det fanns 56 platser avsedda för verkställighet av slutna ungdomsvård. Under året togs 44 enskilda individer in för verkställighet, 43 pojkar och en flicka. Den genomsnittliga åldern vid intagning var 17,2 år. Strafftiderna varierade mellan 30 dagar och knappt 3,5 år. Den genomsnittliga strafftiden var 9,9 månader. Den övervägande majoriteten frigavs till föräldrahemmet.⁸

Även under åren 2016–2019 fanns det 56 platser avsedda för slutna ungdomsvård. Motsvarande siffra för 2020 var 68. Medelåldern på de ungdomar som togs in för verkställighet var lite drygt 17 år. På senare år har en viss ökning skett av den genomsnittliga strafftiden, vilken under år 2019 var drygt ett år och 2020 strax under ett år.⁹

Hälften av de barn och unga som verkställde slutna ungdomsvård under våren 2022 hade fyllt 17 år när de begick det brott de dömdes för. Vid intagning var medelåldern 17,2 år. Den yngsta intagna var dock 15 år och den äldsta 22 år.¹⁰ Åldersspannet är alltså relativt stort.

⁶ Allmän SiS-rapport 2006:6, SiS årliga statistik år 2005 s. 52 ff. Genomsnittet beräknas på följande sätt: totalt antal ungdomar som varje dag under året fanns intagna för slutna ungdomsvård dividerat med antal dagar i respektive månad under året, se s. 52.

⁷ SiS i korthet 2010 s. 11 ff.

⁸ SiS i korthet 2015 – En samling statistiska uppgifter om SiS, s. 10 f.

⁹ Se SiS i korthet för åren 2016–2020.

¹⁰ Uppgifterna har tagits fram av SiS efter förfrågan från utredningen.

En sammanställning av statistiken finns i nedanstående tabell.

Tabell 6.1 Sammanställning statistik sluten ungdomsvård 2002–2020

År	Antal platser	Intagningar	Medelålder	Strafftider
2002	74	86	17,5 år	9,2 månader
2005	78	104	17,7 år	10,0 månader
2010	68	79	17,6 år	10,1 månader
2015	56	44	17,2 år	9,9 månader
2016	56	63	17,3 år	10,1 månader
2017	56	73	17,2 år	10,6 månader
2018	56	73	17,3 år	10,4 månader
2019	56	73	17,2 år	12,2 månader
2020	68	61	17,2 år	11,9 månader

Källa: Statens institutionsstyrelse, SiS, 2002–2020 (stat-inst.se).

Sammantaget visar alltså statistiken att antalet tillgängliga platser för sluten ungdomsvård och medelåldern för de som tagits in för verkställighet varit i stort sett konstant de senaste tio åren. Även den genomsnittliga strafftiden har varit i stort sett densamma fram till för tre år sedan då den ökade något. Under 2021 dömdes barn och unga till sluten ungdomsvård i 14,5 månader i genomsnitt, vilket är en ökning med ungefär 2,5 månader jämfört med 2020. Denna ökning är ett förväntat resultat av att påföljden ungdomsövervakning infördes under 2021. En del av de som skulle ha dömts till kortare tider i sluten ungdomsvård under 2021 dömdes i stället till ungdomsövervakning, vilket innebär att de korta frihetsstraffen utgör en minskad andel av samtliga domar på sluten ungdomsvård samtidigt som de långa straffen på motsvarande sätt utgör en större andel. Konsekvensen av detta blir att den genomsnittliga strafftiden för de personer som dömts till sluten ungdomsvård ökar.

Statistik från SiS visar att omkring en tredjedel av de som tas in för att avtjäna sluten ungdomsvård har fyllt 18 år när verkställigheten inleds. Cirka två tredjedelar har hunnit fylla 18 år när påföljden är avtjänad fullt ut.¹¹

Av Brås kriminalstatistik och av statistik som hämtats från Kriminalvården följer att ett antal barn och unga har dömts till fängelse. Av tabellen nedan visas att mellan noll och åtta barn och unga årligen

¹¹ Statistik från SiS levererad till utredningen 2022-12-02.

har påbörjat en fängelseverkställighet.¹² Av tabellen följer också antalet barn och unga mellan 15 och 20 år som har börjat avtjäna sluten ungdomsvård under samma år.

Tabell 6.2 Antal inledda verkställigheter av fängelse respektive sluten ungdomsvård i angiven ålder

År	Fängelse	Fängelse	LSU	LSU
Ålder	(15–17 år)	(18–20 år)	(15–17 år)	(18–20 år)
2022	0	545	30	24
2021	2	516	47	21
2020	2	541	51	14
2019	0	525	71	15
2018	8	495	51	16
2017	5	451	59	19
2016	7	407	64	20
2015	4	450	37	10
2014	3	395	39	12
2013	3	429	30	12
2012	5	500	43	15
2010	1	537	73	14

Källa: SiS, Brå och Kriminalvården.

Av Brå:s statistik följer även att den totala utdömda strafftiden i fängelse (för alla åldrar, dvs. såväl över som under 18 år), eller den så kallade straffmassan, har ökat på senare tid. Bara mellan år 2020 och 2021 ökade straffmassan med 18 999 månader, från 138 995 månader 2020 till 157 994 månader 2021. Det motsvarar en ökning med 14 procent. Under den senaste tioårsperioden var utvecklingen inledningsvis på en jämn nivå men sedan ökade strafftiden tydligt under åren 2018–2021. Jämfört med 2017 har den totala utdömda strafftiden ökat med 62 procent. Merparten (93 procent av den totala utdömda strafftiden 2020) avsåg fängelsedomar mot män, en nivå som varit densamma under den senaste tioårsperioden.¹³

Beträffande återfall i brott visar kriminalstatistik från Brå att 23 procent av de barn och unga i åldersgruppen 15–17 år som dömdes för brott under 2019 återföll i ny brottslighet inom ett år från ingångs-

¹² Statistiken hämtad från Kriminalvårdens register 2023-03-01. Uppgiften för år 2022 är preliminär och kan komma att ändras.

¹³ Brå Kriminalstatistik, s. 32.

händelsen. Det är en ökning med 1 procent jämfört med år 2010. Störst andel återfall (48 procent) hade de som dömts till ungdomsvård som mest ingripande påföljd. Även bland de som hade dömts till fängelse, sluten ungdomsvård eller skyddstillsyn var andelen som återföll hög (drygt 40 procent) vilket förmodligen till viss del kan förklaras av att dessa personer i allmänhet begått grövre brott och hade en mer omfattande brottsbelastning sedan tidigare. Statistiken visar även att risken för återfall är störst relativt kort tid efter frigivningen för att sedan avta.¹⁴

Sammantaget visar statistiken att barn och unga redan nu döms till fängelsepåföljd (även om det sker i få fall), att straffmassan ökar och att återfallsfrekvensen är hög i den åldersgrupp som är aktuell här.

6.3.2 Vilka döms till sluten ungdomsvård?

Det är ingen enkel uppgift att ge en rättvisande bild av de barn och unga som döms till frihetsberövande påföljder. Det handlar om förhållandevis få individer årligen och gruppen är inte homogen. Den översiktliga bild som lämnas här får alltså användas med viss försiktighet.

Många har minst en psykiatrisk- eller neuropsykiatrisk diagnos. Vanliga diagnoser är ADHD eller autismspektrumtillstånd, men även andra diagnoser, såsom intellektuell funktionsnedsättning, PTSD och svår uppförandestörning förekommer. Dokumentation om psykisk ohälsa och svåra uppväxtförhållanden förekommer också bland de barn och unga som skrivs in vid de särskilda ungdomshemmen. Dessutom har ungdomarna många gånger en missbruksproblematik. De droger som oftast har använts av ungdomarna är cannabis och Tramadol.

Så som framgår av den statistik som redovisats ovan har medelåldern för de barn och unga som tagits in för verkställighet av sluten ungdomsvård ända sedan påföljden infördes varit drygt 17 år. Det är åldern vid tiden för brottet som avgör vilken påföljd, fängelse eller sluten ungdomsvård, som ska väljas. I och med att många domar överklagas till andra och ibland även tredje instans, har en del av de unga hunnit fylla 18 år när domen blir verkställbar.

En övervägande majoritet av de omkring 70 individer som årligen döms till sluten ungdomsvård är pojkar. Så har det varit sedan påföljden infördes. Vissa år har det inte tagits in några flickor alls för verkställighet av sluten ungdomsvård, medan det andra år har tagits

¹⁴ Brå Kriminalstatistik, Återfall i brott 2019, preliminär statistik, s. 8 ff.

in upp till som mest fyra flickor. Det finns ingen lagreglering som innebär att unga som avtjänar sluten ungdomsvård ska hållas separerade från de barn och unga som har omhändertagits enligt LVU. Tidigare har dessa grupper placerats vid gemensamma avdelningar. SiS har dock i januari 2021 beslutat att inte blanda ungdomarna på det viset. I och med att det är så få flickor som avtjänar sluten ungdomsvård omfattas dock inte flickorna av det beslutet. Flickor som avtjänar sluten ungdomsvård gör alltså fortfarande det tillsammans med barn och unga som har omhändertagits enligt LVU.¹⁵

6.3.3 Vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Det ska beslutas om vård för barn och unga om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet om det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Det följer av 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Enligt 3 § LVU ska vård också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Detsamma gäller för den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk.

LVU avser insatser inom socialtjänsten och sådana insatser för barn och unga ska som utgångspunkt göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453; SoL). Den som är under 18 år ska även beredas vård enligt LVU, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv. Vård med stöd av 3 § LVU får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och per-

¹⁵ Beslut av SiS generaldirektör den 18 januari 2021, dnr 1.1.4-517-2021.

sonliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

Beslut om vård enligt LVU beslutas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden. Socialnämnden bestämmer hur vården av den unge ska ordnas och var han eller hon ska vistas under vårdtiden (11 § LVU). Enligt 10 § LVU ska vården anses påbörjad när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller om vård har placerats utanför sitt eget hem. De hem som avses i bestämmelsen är sådana familjehem, andra hem för vård eller boende och särskilda ungdomshem som avses i 6 kap. 1–4 §§ socialtjänstlagen (2001:453, SoL). Vården kan även inledas eller vidareutvecklas på sjukhus beroende på den unges vårdbehov. Vården ska bedrivas i samråd med socialnämnden.

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem. SiS ansvarar för driften av de särskilda ungdomshemmen och för den vård och behandling som erbjuds den unge under vårdtiden. Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i ett särskilt ungdomshem under vårdtiden ska SiS anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska SiS omedelbart anvisa en sådan plats (12 § LVU).

Om den unge har beretts vård med stöd av 3 § LVU ska socialnämnden inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vården med stöd av lagen ska upphöra. Denna fråga ska där- efter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövning.

Under tid som den unge vårdas enligt LVU finns det möjlighet att vidta åtgärder mot den unge enligt 15–20 §§ LVU. Sådana åtgärder kan t.ex. innebära att den unge hindras från att lämna det hem som han eller hon har placerats vid och även i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att vården ska kunna genomföras, begränsningar i den unges möjlighet att kommunicera via elektroniska kommunikationstjänster, genomgå kroppsvi- sitation, det privata rummet kan genomsökas och drogtester utföras. Tvångsåtgärder får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga, ska de användas (20 a § LVU).

När vård enligt LVU inte längre behövs ska socialnämnden besluta att vården ska upphöra (21 § LVU).

Enligt 22 § LVU kan förebyggande insatser vidtas för den unge i vissa fall. Om det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett

beteende som avses i 3 § LVU kommer att behöva beredas vård om beteendet fortsätter och det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om han eller hon har fyllt 15 år, och av den unges vårdnadshavare, får socialnämnden besluta att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett, eller att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten. För vården ska det upprättas en särskild behandlingsplan. Samma sak gäller för den som är under 20 år och som har dömts till sluten ungdomsvård och som vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra att den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

När barn under 18 år misstänks för allvarlig brottslighet kan han eller hon i vissa fall placeras vid ett särskilt ungdomshem enligt LVU i stället för att häktas (jfr 24 kap. 4 § rättegångsbalken och 23 § lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare). Det samma gäller i vissa fall i avvaktan på dom efter att en huvudförhandling har avslutats.

Barn och unga som döms till sluten ungdomsvård har likheter med de som vårdas enligt LVU

SiS största verksamhetsgren utgörs av att bereda tvångsvård för unga. År 2021 hade SiS en beslutad platskapacitet om 670 platser inom LVU-vården, varav 591 platser var på låsbara enheter och 79 var på öppna avdelningar.¹⁶ Barn och unga med koppling till brottslig verksamhet och som är omhändertagna och placerade enligt LVU på den grunden utgör SiS kärnmålgrupp. En given dag har myndigheten runt 250 pojkar upp till 21 år placerade på grund av att de riskerar att utsätta sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom brottslig verksamhet. Åldersspannet är brett; runt 30 procent är över 18 år men många är under 15 år.

Inom den LVU-vård som bedrivs vid SiS särskilda ungdomshem finns många barn och unga med kopplingar till kriminella nätverk. Många av ungdomarna har varit inblandade i skjutningar och spräng-

¹⁶ SiS i korthet 2021, En samling statistiska uppgifter om SiS, s. 5.

ningar i kriminella miljöer. De flesta som är placerade på SiS enligt LVU på grund av kriminalitet befinner sig i en pågående rättsprocess. Många av ungdomarna kommer direkt från häkten eller är dömda till ungdomsvård. Flera ungdomar avtjänar även ungdomsövervakning samtidigt som de är tvångsomhändertagna enligt LVU. Av den anledningen har SiS beslutat att två av de särskilda ungdomshemmen som tar emot unga enligt LVU ska tillhöra den högsta säkerhetsklassen (se avsnitt 7.5 nedan om SiS säkerhetsprojekt som bl.a. lett fram till att de särskilda ungdomshemmen delas in i olika säkerhetsklasser). Vid dessa ungdomshem finns totalt åtta avdelningar för LVU-placerade och fyra för unga som är dömda till sluten ungdomsvård.

Samtidigt verkställer omkring 50–60 barn och unga sluten ungdomsvård vid vissa av de särskilda ungdomshemmen. En majoritet av dem har tidigare varit placerade enligt LVU och många befinner sig redan på ett ungdomshem när de börjar avtjäna sluten ungdomsvård eller någon annan ungdomspåföljd. För vissa unga finns beslutet om omhändertagande enligt LVU kvar under verkställigheten och drygt var femte ung som ska frigges från sluten ungdomsvård blir i stället omhändertagen enligt LVU på grund av kvarstående vårdbehov. Den unge blir då kvar inom SiS verksamhet för fortsatt vård. Målgrupperna inom SiS olika verksamhetsgrenar överlappar således varandra i allt väsentligt, vilket också var en av anledningarna till att SiS fick uppdraget att verkställa sluten ungdomsvård när sluten ungdomsvård infördes som frihetsberövande påföljd för barn och unga.

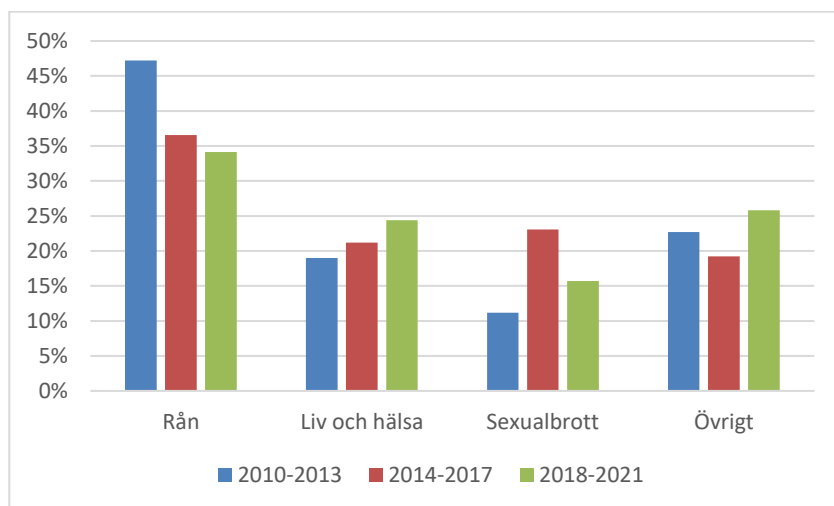
6.3.4 Huvudbrotten i domar där sluten ungdomsvård dömts ut som påföljd 2010–2021

Redovisningen ovan visar alltså att det inte har skett någon tydlig förändring i straffvärdet för den samlade brottsligheten som resulterat i domar på sluten ungdomsvård under större delen av perioden från mitten av 2000-talet och fram till i dag. Samtidigt kan ett allt för stort fokus på den genomsnittliga strafftiden skymma eventuella förändringar i den typen av brottslighet som resulterat i domar där sluten ungdomsvård valts som påföljd. Den här typen av förändringar kan ge insikter i möjliga förändringar i klientgruppens sammansättning inom sluten ungdomsvård.

En analys av huvudbrotten som resulterat i domar på sluten ungdomsvård sedan 2010 visar att det har skett en del förändringar i sam-

mansättningen av brottsligheten. Sett till huvudbrotten har tre brottskategorier dominerat under hela perioden sedan 2010, nämligen rån, brott mot liv och hälsa samt sexualbrott. Tillsammans har någon av dessa varit huvudbrott i cirka 75–80 procent av samtliga tingsrättsdomar med sluten ungdomsvård som påföljd under hela perioden sedan 2010. Samtidigt har andelen domar som resulterat i sluten ungdomsvård med rån som huvudbrott minskat över tid, medan andelen domar med ett brott mot liv och hälsa (3 kap. brottsbalken) som huvudbrott har ökat något (se figur 6.1 nedan).

Figur 6.1 De vanligaste huvudbrotten som resulterat i dom på sluten ungdomsvård under perioden 2010–2021

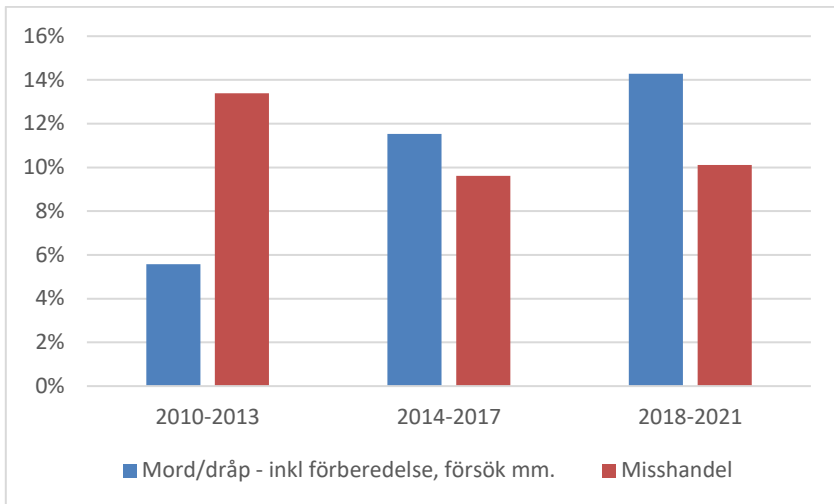

Källa: Brå:s officiella statistik.

Vid en närmare analys av domar för brott mot liv och hälsa, ser man samtidigt en tydlig förändring över tid i andelen domar där huvudbrottet är misshandel (främst grova brott) respektive mord/dråp (främst försöksbrott)¹⁷. Andelen domar med misshandel som huvudbrott har minskat över tid, medan andelen med mord/dråp som huvudbrott har ökat (från närmare sex procent 2010–2014 till drygt 14 procent 2018–2021, figur 6.2 nedan).

¹⁷ Det är få domar till sluten ungdomsvård som avser fullbordat mord eller dråp. Det handlar om 1,3 domar per år i genomsnitt under perioden 2010–2015, 2,3 per år i genomsnitt under perioden 2016–2021 enligt statistik från Brå som tagits fram särskilt för utredningens räkning.

Figur 6.2 Andel domar som resulterat i slutna ungdomsvård där huvudbrottet varit inom kategorin brott mot liv och hälsa under perioden 2010–2021

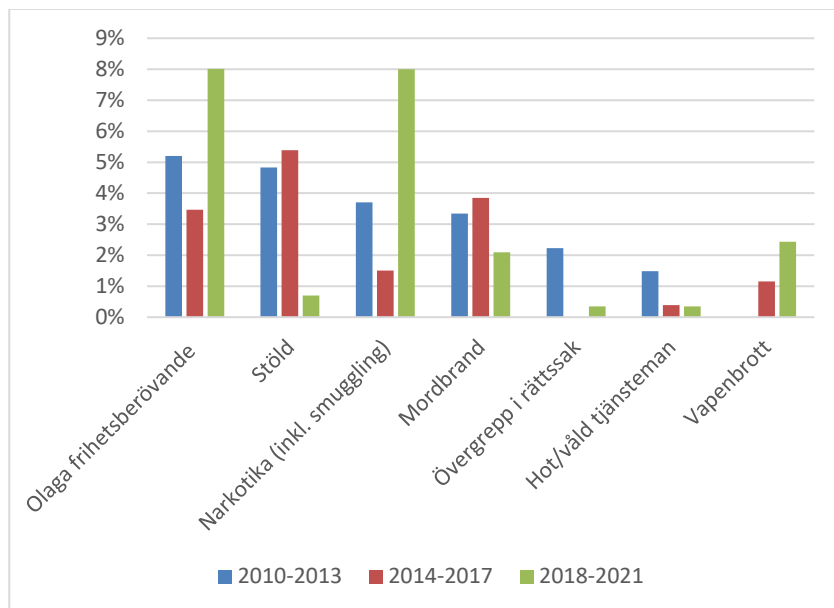

Källa: Brå:s officiella statistik.

Det har också skett förändringar över tid i sammansättningen av de mindre vanliga typerna av huvudbrott som förekommer i domar på slutna ungdomsvård. Under perioden 2010–2013 var människorov/-olaga frihetsberövande och stöldbrott vanligast bland de mer sällsynta brottstyperna (cirka fem procent av domarna vardera). Under de senaste åren (2018–2021) utgör stöld huvudbrottet i mindre än en procent av domarna, medan andelen domar med människorov/olaga frihetsberövande som huvudbrott har ökat till åtta procent. Andelen domar med narkotikabrott (inklusive narkotikasmuggling) som huvudbrott har också ökat, från närmare fyra procent 2010–2013 till åtta procent 2018–2021 (figur 6.3 nedan).

Andelen domar med mordbrand, övergrepp i rättsak eller hot och våld mot tjänsteman som huvudbrott har minskat, medan man från 2016 börjar se enstaka domar där huvudbrottet i domen är ett brott mot vapenlagen. Dessa domar är få – de svarar för endast drygt två procent av domarna där påföljden bestämts till slutna ungdomsvård under 2018–2021 – men det innebär en förändring jämfört med tidigare. Under hela perioden 2000–2015 finns det bara en enda dom i lagföringsstatistiken med slutna ungdomsvård med brott mot vapenlagen som huvudbrott.

Figur 6.3 Andel övriga brottstyper som resulterat i dom på slutet ungdomsvård under perioden 2010–2021

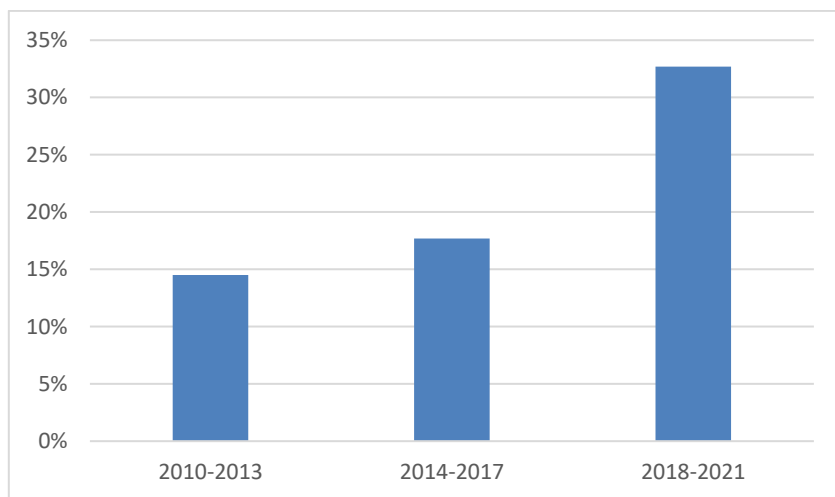
Källa: Brå:s officiella statistik.

Flera av de brottstyper som har ökat sin andel bland huvudbrotten i domar med slutet ungdomsvård som påföljd är sådana som har kopplats till de senaste årens ökning i konflikter i den kriminella miljön: dödligt våld, narkotikabrott, vapenbrott och olaga frihetsberövande. Det kan därför vara av intresse att redovisa hur stor andel av huvudbrotten i domar på slutet ungdomsvård som dessa brottstyper tillsammans svarar för under perioden sedan 2010.

Som framgår av figuren nedan har andelen domar med någon av dessa fyra brottstyper som huvudbrott ökat från närmare 15 procent under 2010–2013, till över 30 procent under 2018–2021. Det kan också nämnas att allmänfarlig ödeläggelse, en brottsrubricering som används vid åtal om sprängningar, dyker upp som huvudbrott för första gången år 2021, och förekommer i flera domar under detta år. Dessa domar, som inte tagits med i figuren nedan, svarar för ytterligare ett par procent av domarna under perioden 2018–2021. Även om det inte utifrån statistiken går att dra några slutsatser om hur stor andel av dessa brott som faktiskt har koppling till konflikter i kriminella miljöer tyder ut-

vecklingen på att brottslighet med koppling till dessa miljöer sannolikt svarar för en betydligt större andel av de brott som resulterar i en dom på sluten ungdomsvård i dag jämfört med tidigare.

Figur 6.4 Andel av domar på sluten ungdomsvård där huvudbrottet varit mord eller dråp (främst försöksbrott), olaga frihetsberövande, narkotikabrott och vapenbrott

Källa: Brå:s officiella statistik.

Sammanfattningsvis visar genomgången att den brottslighet som resulterar i domar på sluten ungdomsvård i huvudsak består av samma brotstyper i slutet av den undersökta perioden som under början av 2010-talet – rån samt grövre vålds- och sexualbrott. I kombination med redovisningen av utvecklingen av den genomsnittliga utdömda strafftiden för sluten ungdomsvård, som visat att den genomsnittliga strafftiden varit tämligen stabil under hela perioden fram till 2020, innebär det att karaktären och grovheten av den grövsta brottsligheten bland 15–17-åringar på ett generellt plan inte har förändrats i någon större utsträckning under perioden sedan 2010.

Samtidigt finns det tecken som tyder på en successiv ökning sedan 2010 i den andel av de unga som döms till sluten ungdomsvård som har begått brott som kan ha koppling till kriminella miljöer. Det finns bl.a. en ökande andel som dömts för försök till mord och dråp jämfört med grov misshandel samt en ökning av andelen som dömts för narkotikabrott, olaga frihetsberövande och i vissa fall allmänfarlig öde-

läggelse och brott mot vapenlagen. Sammantaget innebär det att ungdomar som dömts för brottslighet med koppling till kriminella miljöer sannolikt utgör en betydligt större andel av de unga som döms till slutna ungdomsvård i dag än de gjorde för tio år sedan.

Den förändring man ser i sammansättningen av brottsligheten hos de unga som döms till slutna ungdomsvård i slutet av perioden kan dock inte utan vidare tolkas som en direkt spegling av förändringar i karaktären av den faktiska ungdomsbrottsligheten. Förändringen i den lagförda brottsligheten kan delvis bero på en förskjutning i fokus för polisens arbete under de senaste åren, t.ex. i form av ett ökat fokus på brott kopplade till vissa typer av kriminella nätverk och ett något minskat fokus på de grövre brott som begås av unga utan koppling till kriminella nätverk. Oavsett anledning tyder dock förändringen i den lagförda brottsligheten på en betydelsefull förändring av sammansättningen i den slutna ungdomsvårdens klientgrupp, som bland annat för med sig ökade krav på att ta hänsyn till intagnas eventuella grupp-tillhörigheter vid placeringsbeslut.

6.3.5 En strängare syn på brott påverkar den grupp unga som avtjänar frihetsberövande påföljder

Straffskärpningar kan åstadkommas på flera olika sätt, t.ex. genom att ändra minimi- och maximistraftet för brott, införa flera grader av ett brott, precisera vilka närmare omständigheter som ska leda till att ett brott ska hänföras till en svårare grad av brottet (s.k. kvalifikationsgrunder) och genom att införa generella bestämmelser som innebär att brott ska anses svårare än vad som tidigare gällt (t.ex. genom ändringar i 29 kap. brottsbalken). Reformen som innebär att minimistraftet för ett brott skärps är ofta effektiva i den bemärkelsen att de snabbt leder till genomslag i rättstillämpningen.

En betydelsefull och påtaglig förändring avser straffet för mord. Det straffet har skärpts flera gånger sedan påföljden slutna ungdomsvård infördes, senast 2020. Den lagändringen innebär en förändring av när straffet ska bestämmas till livstids fängelse. Efter 2020 års lagändring är utgångspunkten för straffvärdet vid mord fängelse i sexton år, vilket innebär en höjning med två år i förhållande till vad som gällde dessförinnan (se "Mordet med kökskniven", NJA 2021 s. 32 jämfört med "Bajonettmordet", NJA 2013 s. 376, och "Mordstraffskalan", NJA 2016 s. 3). Förändringen påverkar självfallet straffmätningen även

när unga personer berövar en annan livet, men det påverkar också behovet av att se över den maximala strafftiden för sluten ungdomsvård eller någon annan frihetsberövande påföljd för barn och unga.

Endast när unga lagöverträdare döms för mycket allvarliga brott eller för flera allvarliga brott kommer det i fråga att döma den unge till en frihetsberövande påföljd. Straffen för flertalet av de brott som är vanligt förekommande när barn och unga döms till sluten ungdomsvård har under de senaste fem åren skärpts påtagligt. Det leder till att de frihetsberövande påföljder som döms ut för barn och unga förmodligen kommer att bli längre. Exempelvis kan nämnas att minimistraffet för våldtäkt och våldtäkt mot barn per den 1 augusti 2022 har höjts med ett år, från två års straffminimum till tre år.¹⁸

De senaste åren har straffen för vapenbrott successivt skärpts dels genom att straffskalan för brottet höjts i flera steg, dels genom att det har införts fler grader av brottet samt att kvalifikationsgrunderna för grovt och synnerligen grovt brott har ändrats. Straffskalan för brott av normalgraden var i tiden före 2014 fängelse i högst ett år. I dag är den tillämpliga straffskalan fängelse i högst tre år. Även beträffande övriga grader av vapenbrott har straffen skärpts och nya kvalifikationsgrunder har införts för grovt och synnerligen grovt vapenbrott. Efter den senaste ändringen ska det, som ett skäl för att bedöma brottet som grovt, särskilt beaktas om ett vapen har innehafts i en sådan miljö att det typiskt sett kan befaras komma till brottslig användning. Vidare anges numera i 9 kap. 1 a § vapenlagen (1996:67) att enhandsvapen anses vara av särskilt farlig beskaffenhet om det är kraftfullt eller har en särskilt farlig konstruktion eller utformning.¹⁹ I april 2023 remitterade regeringen en departementspromemoria i vilken det bl.a. föreslås att minimistraffet för grovt vapenbrott ska höjas till fyra år och att minimistraffet för synnerligen grovt vapenbrott ska höjas till sex år. Ändringarna föreslås träda i kraft den 1 april 2024.

Den 1 juli 2023 skärptes straffen för bl.a. olaga hot, grovt olaga hot och rån. Samtidigt skärptes även straffet för narkotikabrott bestående av försäljning av narkotika eller befattning med narkotika som är avsedd att säljas.²⁰ Även andra lagändringar trädde i kraft då som kan komma att påverka längden av frihetsberövande påföljder för barn

¹⁸ Se prop. 2021/22:231 och SFS 2022:1043.

¹⁹ Se prop. 2013/14:226, prop. 2017/18:26 och prop. 2019/20:200.

²⁰ Se prop. 2022/23:53, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2023/01/prop.-20222353> (2023-03-06) och Skärpta straff för brott i kriminella nätverk Justitieutskottets Betänkande 2022/23:JuU8.

och unga i framtiden. I paragrafen om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § brottsbalken har tydliggjorts att det vid bedömningen av ett brotts straffvärde särskilt ska beaktas om gärningsmännen varit i numerärt överläge och detta har utnyttjats vid brottet. Dessutom infördes en ny bestämmelse i 29 kap. brottsbalken enligt vilken det ska anses synnerligen försvårande vid bedömningen av straffvärdet om brottet inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person och innefattat användning av skjutvapen eller sprängämnen eller annat liknande ämne och brottet har begåtts på allmän eller liknande plats. Detsamma gäller om angreppet haft bakgrund i en konflikt mellan grupper av personer i vilken skjutvapen eller sprängämnen eller annat liknande ämne använts, eller varit ägnat att framkalla en konflikt av sådant slag. I sådana fall ska det även vara möjligt att döma till ett längre fängelsestraff på viss tid än det högsta straff som annars kan följa på brottet (26 kap 3 a § brottsbalken). Gångbrottsutredningen, vars betänkande låg till grund för lagändringarna, har vidare föreslagit att återfall i brott ska leda till strängare straff. I propositionen bedömde regeringen att den frågan bör utredas ytterligare.²¹ Den 1 juni 2023 beslutade regeringen tilläggsdirektiv till utredningen Ett förstärkt samhällsskydd och en minskad risk för återfall i brott som bl.a. innebär att utredningen ska föreslå skärpta återfallsregler. Uppdraget ska redovisas senast den 1 juli 2024.²²

Slutligen bör även nämnas att Flerbrottsutredningen har lämnat förslag som syftar till att skärpa straffen för dem som vid ett och samma tillfälle döms för flera olika brott (flerfaldig brottslighet). Ett av förslagen innebär att de särskilda straffskalor som gäller vid flerfaldig brottslighet höjs. Som högst ska det vara möjligt att överskrida straffmaximum för brottet med sex års fängelse, vilket innebär att straffmaximum i dessa fall blir fängelse i 16 år.²³

Det lämnas också förslag på en ny modell för straffmätning av flerfaldig brottslighet införs. Den modell som Flerbrottsutredningen förordar innebär att straffen för flerfaldig brottslighet kommer bli längre än vad som är fallet i dag. Vidare ska straffmaximum enligt förslaget tillämpas när brottens antal och allvar ger skäl till det och möjligheten att döma till fängelse för flera brott som var för sig endast skulle föranlett böter ska utnyttjas i större utsträckning än i dag. Slutligen ska

²¹ Se prop. 2022/23:53 s. 13 f. och 36 ff.

²² Se dir. 2023:74.

²³ SOU 2023:1, s. 216 ff.

en samlad bedömning av straffvärdet alltid göras med utgångspunkt i den sammantagna skada, kränkning eller fara som brotten har medfört.²⁴

Flerbrottsutredningen lämnar även förslag om att det ska införas en ny bestämmelse om hur stora intervallen mellan olika fängelsestraff ska vara, dvs. vilka s.k. straffmättningsstationer som ska användas inom ramen för den tillämpliga straffskalan.²⁵

Vad som nu har redovisats är inte någon uttömmande beskrivning av de straffskärpningar som skett och som kan förväntas ske. Det råder dock inte någon tvekan om att straffen har skärpts väsentligt beträffande de brott som är vanligt förekommande bland barn och unga som döms till sluten ungdomsvård och att ytterligare förändringar i skärpande riktning är att vänta.

Det är inte möjligt att göra några generellt giltiga beräkningar av hur dessa skärpningar kommer att påverka strafftiderna för barn och unga mellan 15 och 17 år. Det kan dock konstateras att flera skärpningar har gjorts som både enskilt och tillsammans lär innebära att strafftiderna för en vuxen lagöverträdare kommer att öka med flera år i vissa fall. För unga lagöverträdare kan det efter att ungdomsreduktionen har beaktats röra sig om ökade strafftider med allt från några månader till flera år beroende på ungdomens ålder vid tiden för brottet och vilket eller vilka brott det är fråga om. Detta måste beaktas vid utredningens fortsatta överväganden.

6.4 Om behandlingseffekter vid frihetsberövanden

6.4.1 Brottsåterfallsförebyggande effekter av frihetsberövande påföljder

Vid verkställigheten av ett frihetsberövande straff ska verkställigheten – i den utsträckning det är möjligt med hänsyn till kravet på samhällsskydd – inriktas på åtgärder som syftar till att förebygga återfall. Att den dömda är frihetsberövad under påföljden innebär också att det därmed är mycket svårare för den dömda att planera och begå nya brott.

I en systematisk kunskapsöversikt sammanställde Petrich och medarbetare forskning om effekterna av frihetsberövande påföljder för dömda lagöverträdare i fråga om risk för återfall i ny allvarlig brottslighet. Baserat på 116 studier och statistisk sammanräkning (meta-

²⁴ SOU 2023:1, s. 250 ff.

²⁵ SOU 2023:1, s. 298 ff.

analys) av eventuella effekter fann man att frihetsberövande påföljder inte har någon återfallsreducerande effekt eller till och med ökade återfallen något efter avslutad påföljd jämfört med icke-frihetsberövande påföljder som skyddstillsyn.²⁶ Författarna drog slutsatsen att resultaten var stabila oavsett variationer i metodologisk noggrannhet i ursprungsstudierna, påföljdstyper och olika sociodemografiska förutsättningar hos undersökta lagöverträdare. Man menar avslutningsvis att det är osannolikt att fängelsepåföljder minskar återfall i brott om de inte erbjuder rehabiliterande verkställighetsinnehåll som kan förändra brottsdömda människor i positiv riktning utifrån forskning om vad som faktiskt fungerar.

Av särskilt intresse för de frågor som behandlas i betänkandet är en annan ungefärligen samtidig systematisk kunskapsöversikt där forskarna Loeffler och Nagin enbart tagit med studier utformade specifikt för att minimera de snedvridande effekterna av s.k. urvalsbias på analyser av fängelsepåföljders möjliga effekter på återfallsrisk. Urvalsbias innebär att det sällan är slumpmässigt vilka individer som döms till olika slags påföljder; påföljden påverkas av lagöverträdarens ålder, brotts-historia och andra fallspecifika omständigheter liksom förstås den lagstiftning och juridiska praxis som utövas av domstolarna.

Författarna rapporterade²⁷ att man i de flesta av de tolv inkluderade studierna fann att en fängelsepåföljd efter fällande dom hade liten inverkan på återfallsrisken²⁸. I ett mindre antal av studierna fann man säkerställda effekter, men riktningen på dessa gick åt olika håll. De återfallsreducerande effekterna sågs främst i fängelsemiljöer där rehabiliterande insatser i form av skola, utbildning och psykologisk behandling var väl utbyggda, t.ex. i en studie av unga lagöverträdare²⁹. Sådana rehabiliterande insatser genomförs företrädesvis enligt de forskningsbaserade risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna för effektiv rehabilitering av lagöverträdare.³⁰

²⁶ Petrich D.M., Pratt T.C., Jonson C.L., & Cullen F.T. Custodial sanctions and reoffending: a meta-analytic review. *Crime & Justice* 2021;50:353-424.

²⁷ Loeffler C.E. & Nagin D.S. The impact of incarceration on recidivism. *Annual Review of Criminology* 2022;5:133-52.

²⁸ De två designen som använts i den systematiska sammanställningen baserades antingen på slumpmässig tilldelning av mål till domare där forskarna utnyttjar att domare faktiskt dömer ärenden olika hårt (eng: judge instrumental variable studies), eller på diskontinuiteter i straffens svårighetsgrad kring vissa straffmättningsbrytpunkter (eng: regression discontinuity studies).

²⁹ Hjalmarsson R. 2009. Juvenile jails: A path to the straight and narrow or to hardened criminality? *Journal of Law and Economics* 2009;52:779-809.

³⁰ Bonta J. & Andrews D. *The psychology of criminal conduct*. 6:e upplagan. Routledge. 2017.

Avslutningsvis var resultaten från studier av frihetsberövande häktning innan rättegång mer entydiga; de flesta fann en genomsnittlig skadlig effekt på brottsåterfall efter frigivning.³¹

Orsaken till de observerade svaga och heterogena återfallsförebyggande effekterna av fängelse jämfört med icke-frihetsberövande påföljder kan alltså antas bero på den rehabiliterande kvaliteten i påföljderna och formerna för utslussning och uppföljning i frihet. Ytterligare forskning kan förhoppningsvis bidra med mer kunskap i frågan.

6.4.2 Effekter på unga lagöverträdare

I en annan aktuell systematisk kunskapsöversikt fokuserade Creemers och medarbetare³² på om strängare frihetsberövande straff är effektiva för att minska brottsåterfall specifikt bland unga lagöverträdare under 23 års ålder som begått allvarliga vålds- eller sexualbrott. Baserat på tre tillgängliga studier av återfall efter icke frihetsberövande påföljder (villkorlig frigivning eller vård i frihet) jämfört med ett drygt 20-tal av frihetsberövande påföljder fann man ingen skillnad i brottsåterfall generellt. Inte heller fann man något samband mellan fängelsestraffets längd och risken för återfall i brott efter frigivning.

Samtidigt påminner författarna³³ om möjliga störfaktorer (eng: confounders) och urvalbias när man jämför effekter av olika påföljder. Det finns stöd för att antisocialt beteende som debuterar redan innan tonåren oftare utmärks av individuella sårbarhetsfaktorer som lättväckt aggressivitet, förekommer i flera olika miljöer, innefattar fysiskt våld och kvarstår till vuxen ålder. Med början i tonåren ses en mer situationsbetingad och övergående brottslighet som i större utsträckning påverkas av aktuella sociala faktorer. Unga med högre risk att återfalla kan komma att begå brott med högre straffvärde och få längre frihetsberövande straff. Återfallsrisken i brott efter frihetsberövande påföljder med olika längd kan alltså därför åtminstone delvis förklaras av olika omfattande risk- och sårbarhetsfaktorer.

³¹ Loeffler C.E. & Nagin D.S. The impact of incarceration on recidivism. *Annual Review of Criminology* 2022;5:133-52.

³² Creemers H.E., van Logchem E.K., Assink M., & Asscher J.J. Ramping up detention of young serious offenders: A safer future? *Trauma Violence & Abuse* 2022;Sep 5:1-19.

³³ Creemers H.E., van Logchem E.K., Assink M., & Asscher J.J. Ramping up detention of young serious offenders: A safer future? *Trauma Violence & Abuse* 2022;Sep 5:1-19.

För bättre rehabilitering behövs enligt författarna³⁴ forskning som kan hjälpa till att klargöra straffutmätningens återfallsförebyggande effekter; särskilt skillnader mellan frihetsberövande och icke-frihetsberövande påföljder.

6.4.3 Forskning som jämfört fängelse med placering vid ungdomshem

Pettersson jämförde 2010³⁵ nya lagföringar för brott inom tre år bland 15–17-åringar som dömts till slutna ungdomsvård (LSU) 1999–2003 med motsvarande återfall för unga som dömts till fängelse under åren 1991–1998, innan LSU infördes. Resultatet visade att totalt 78 procent av de LSU-dömda och 68 procent av tidigare fängelsedömda hade någon ny lagföring inom tre år. Motsvarande andelar för nya lagföringar för våldsbrott var 48 procent respektive 33 procent. När författaren kontrollerade statistiskt för den mer omfattande tidigare brottsbelastningen bland LSU-dömda minskade skillnaderna i brottsåterfall och försvann i vissa fall helt.

Utredningen har inte utöver nu nämnda studie funnit några välgjorda studier som någorlunda jämförbart har undersökt eventuella skillnader i brottsåterfall efter frihetsberövande i fängelse jämfört med motsvarande frihetsberövande i ungdomshem som liknar SiS ungdomshem. Sådana jämförelser försvåras också av skillnader mellan olika länders lagstiftning, antalet frihetsberövade unga lagöverträdare i olika påföljdstyper samt rehabiliterande innehåll i olika påföljder.

6.4.4 Alternativ till fängelse och ungdomshem

I en systematisk kunskapsöversikt jämfördes effekter av vård för unga lagöverträdare på ungdomshem med en manualbaserad vårdform utanför föräldrahemmet; Treatment Foster Care Oregon for Adolescents (TFCO-A).³⁶ I medtagna studier hanterade man inledande skillnader mellan deltagare genom matchning eller slumpmässig fördelning till de

³⁴ Creemers H.E., van Logchem E.K., Assink M., & Asscher J.J. Ramping up detention of young serious offenders: A safer future? *Trauma Violence & Abuse* 2022;Sep 5:1-19.

³⁵ Petterson T. Återfall i brott bland ungdomar dömda till fängelse respektive slutna ungdomsvård. Rapport 2/10. Stockholm: Statens institutionsstyrelse. 2010.

³⁶ Gutterswijk R.V., Kuiper C.H.Z., Lautan N., Kunst E.G., van der Horst F.C.P., Stams G.J.J.M., & Prinzie P. The outcome of non-residential youth care compared to residential youth care: A multilevel meta-analysis. *Children and Youth Services Review* 2020;113:104950.

båda behandlingsalternativen och forskarna, Gutterswijk och medarbetare, kontrollerade även för återstående individuella skillnader i sina analyser.³⁷

Ungdomar som begått allvarligare brott och placerats i en så kallad kvalificerad behandlingsfamilj hade till exempel färre brottsåterfall än de som placerats i ungdomshem. Den stora fördelen med ungdomsvård utanför ungdomshem är att den unge då bor ensam en speciellt utvald och tränad behandlingsfamilj samt att ungdomens föräldrar lättare kan involveras konstruktivt i behandling än när den unge bor på ungdomshem.

En annan viktig fördel med vård utanför institution eller på behandlingshem med boende för flera ungdomar med allvarlig kriminalitet är att möjliga skadliga effekter av det senare undviks. De skadliga effekterna anses särskilt orsakas av så kallade smittoeffekter eller avvikelseträning. Det innebär att ungdomar med kriminalitet riskerar att förstärka varandras antisociala beteenden när vård ges till en grupp i stället för individuellt till respektive ungdom. Dessutom är ungdomsvård på institution intensiv och dyr och begränsar förstås allvarligt ungdomars autonomi. En liknande systematisk kunskapsöversikt med väsentligen samma huvudfynd från svenska SBU³⁸ visar dock att behandlingsfamilj enligt TFCO-A är något dyrare än placering i ungdomshem när vistelsetiden är jämförbar.

Även om den s.k. effektstorleken till förmån för behandling i behandlingsfamilj bara var något bättre än för kriminellt belastade ungdomar i institutionsvård, bedöms även små förbättringar vara meningsfulla på lång sikt. En liten effekt kan vara särskilt viktig när interventioner riktar sig mot omfattande eller svåra problem som allvarliga beteendeproblem hos ungdomar. TFCO-A är i dag endast tillgänglig i begränsad utsträckning i Sverige och Socialstyrelsen bedömer att tillgängligheten bör utökas.³⁹

Det finns förstås fortfarande en grupp ungdomar som begår allvarliga brott och har höga risker för återfall i kriminalitet. De kan ha

³⁷ Moffitt T.E. (2015). Life-course-persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. I: D. Cicchetti & D.J. Cohen (red.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (s. 570–98). Andra upplagan. John Wiley & Sons.

³⁸ Åström T., Bergström M., Håkansson K., Jonsson A.K., Munthe C., Wirtberg, ... & Sundell K. Treatment foster care Oregon for delinquent adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice* 2020;30:355-67.

³⁹ Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott. Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år. Socialstyrelsen, 2021. Nedladdad från: <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2021-11-7626.pdf> (2023-06-10).

tidigt debuterande uppförandestörning, uttalad våldsbenägenhet eller skadligt substansbruk som gör dem mindre lämpliga för behandling i fosterhem, och där ungdomsvård på institution är det enda genomförbara alternativet. Ibland är beteendeproblemen så allvarliga att ungdomarna blir svåra att bemöta och hantera i sin egen familj eller till och med i en fosterfamilj, vilket också medför stora risker för instabilitet i fosterhemsplaceringen.

6.4.5 Upphörandeforskning – att sluta begå brott

I slutet av 2019 fick Brå i uppdrag av regeringen att studera de strategiska brotten. Förutom att uppdatera kunskapen om vilka brotts typer bland unga som starkast indikerar en risk för fortsatt brottslighet, omfattade uppdraget bl.a. att göra en kunskapssammanställning av vilka faktorer som ökar möjligheterna för någon att lämna ett kriminellt sammanhang. Sammanställningen skulle vidare ha ett särskilt fokus på unga personer. Brå redovisade uppdraget i rapporten *Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv*. Nedanstående redogörelse bygger i huvudsak på uppgifter ur rapporten.⁴⁰

När man inom forskning talar man om sådana omständigheter som leder till att en person slutar att begå brott används begreppet upphörandefaktorer. Vilka faktorer som har betydelse och hur stor betydelse olika faktorer har för om en person återfaller i brott varierar från person till person. Det finns inte heller någon forskningsbaserad tidpunkt för när en person har "slutat begå brott" utan forskare har olika uppfattning om hur länge man behöver vänta innan man kan se frånvaron av återfall i brott som permanent. Upphörande från brott anses dessutom vara en process snarare än ett tillstånd. Det är också en process som tar tid, och återfall kan inträffa på vägen. Process innebär dessutom mer än en avsaknad av återfall i brott. Den innebär också bl.a. en förändring av individens självbild och av hur andra ser på individen. Inom upphörandeforskningen talar man, precis som när fråga är om faktorer av betydelse för att en person börjar begå brott eller återfaller i brott, om risk- och skyddsfaktorer. En riskfaktor bidrar till att skapa, upprätthålla eller öka brottsaktivitet, medan en skyddsfaktor

⁴⁰ Ju2019/03969/KRIM och Brå rapport 2021:5 där ytterligare referenser till underliggande forskningsstudier kan hittas.

bidrar till att eliminera, försvaga eller minska brottsaktivitet. Faktorer som påverkar sannolikheten för att någon ska börja begå brott eller inleda en brottsaktiv period påverkar många gånger personens benägenhet att sluta begå brott.⁴¹

Upphörandeprocessen börjar med ett avbrott i brottsligheten, som kan vara kort eller långt, avsiktligt eller oavsiktligt (t.ex. genom ett frihetsberövande på grund av brott). Därefter sker i ett andra steg en förändring som innebär att individen ser sig som en åtminstone delvis annan person än tidigare (eventuellt efter att ha deltagit i behandlingsprogram). Det här steget kännetecknas av att personen inte längre vill begå ytterligare brott. I det tredje steget av upphörandeprocessen bekräftas sedan den nya självbilden som personen har som icke-kriminella av andra personer i omgivningen som inte betraktar och bemöter personen en ”kriminell” person.⁴²

Systemet med villkorlig frigivning kan ses som ett viktigt verktyg i arbetet med att få en dömd person att upphöra med brott. Under verkställigheten i anstalt har personens risk- och skyddsfaktorer identifierats och den dömda har fått genomgå behandlingsprogram och anvisats andra åtgärder för att arbeta utifrån identifierade behov. Vid utslussning och efterföljande villkorlig frigivning behövs ett fortsatt arbete där den dömda får praktisera de nya kunskaperna när han eller hon åter ska etablera sig i samhället. Redan när den villkorliga frigivningen infördes i svensk rätt påpekades i förarbetena att erfarenheterna visat att den som frigges från ett frihetsstraff ofta ställs inför stora svårigheter och sällan på egen hand kan klara upp de problem som återgången till ett normalt liv medför.⁴³ Tiden närmast efter frigivning från anstalt hade visat sig vara särskilt känslig från återfallssynpunkt. Genom villkorlig frigivning och möjligheten att under en provotid övervaka den frigivna, skulle övergången från fängelsevistelsen till livet i frihet underlättas.⁴⁴ Risken för återfall i brott är allra störst precis efter frigivningen och den börjar därefter avta cirka ett år efter frigivningen.⁴⁵

Även om det alltså inte finns någon allmängiltig forskning om vad som får en person att upphöra med brott har man funnit en rad olika

⁴¹ Faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv och strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet, rapport 2021:5, s. 11 och 53.

⁴² Villman, E., *Förväntad desistance. Vad får norska fångar att tro på en framtid utan kriminalitet*, s. 11 f., Oslo universitet, 2017.

⁴³ Prop 1982/83:85 s. 33.

⁴⁴ Prop 1982/83:85 s. 37 f.

⁴⁵ Brå, *Samordnade insatser för klienter med villkorlig frigivning – Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper*, rapport 2020:1 s. 16.

omständigheter som har visat sig underlätta för den som vill upphöra med brottslighet. Omständigheter som påverkar är t.ex. stigande ålder, psykologisk mognad⁴⁶, att personen inte har ett kriminellt umgänge, partnerskap eller föräldraskap och olika typer av prosocialt deltagande i t.ex. deltagande i skola, idrottsföreningar, ideellt arbete och liknande aktiviteter.⁴⁷

Något som också kan påverka en person att upphöra att begå brott är rutinförändrande händelser. Till sådana händelser räknas t.ex. att få en anställning, flytta till en annan stad eller ett annat bostadsområde. Vissa rutinförändrande händelser kan också uppfattas som negativa, såsom att bli frihetsberövad (i häkte eller fängelse), att själv bli utsatt för brott, att en närstående tar avstånd ifrån en, att man är nära att dö eller att en närstående avlider. Enligt forskningen kan sådana händelser leda till att individer omvärderar sin livssituation och vill ha en förändring.⁴⁸

Inom upphörandeforskningen talar man även om guidning som en beteckning på en grupp faktorer med den gemensamma nämnaren att en aktör försöker påverka den unge att upphöra med att begå brott. Guidning kan ske genom att en person som utgör en positiv förebild för den unge, t.ex. en lärare i skolan, en socialarbetare, frivårdspersonal, idrottsledare, föräldrar, mentorer eller religiösa ledare kan vara exempel på en sådan person (som inom upphörandeforskningen kallas ledsagare). En ledsagare är inte i första hand en grupp professioner utan enskilda personer som kan vinna den unges tillit och därigenom fungera som en motvikt till negativa förebilder som t.ex. äldre gängledare. Det finns även studier som visar att familjemedlemmars stödjande roll förstärks om familjen och representanter för rättsväsendet samarbetar kring den unge under den ofta kaotiska period som följer på ett rättsligt ingripande.⁴⁹

Det finns också omständigheter som kan försvåra ett upphörande, t.ex. en problematisk skolgång, utanförskap, ett kriminellt umgänge, eget missbruk, psykisk ohälsa och neurologiska sårbarheter. De flesta forskningsresultat indikerar att ett frihetsberövande snarare är försvårande för upphörandeprocessen än att det skulle underlätta i pro-

⁴⁶ I rapporten 2021:5 används termen ”psykologisk mognad” som en sammanfattande beteckning på flera individuella tanke- och beteendeförändringar som typiskt sett följer av en stigande biologisk ålder, se s. 55.

⁴⁷ Brå rapport 2021:5 s. 54 ff.

⁴⁸ Brå rapport 2021:5 s. 61 ff.

⁴⁹ Brå rapport 2021:5 s. 63.

cessen. Samtidigt innebär ett längre frihetsberövande att den dömda hindras från att umgås i de tidigare kretsar som kanske lett fram till frihetsberövandet. Frihetsberövandet kan även innebära en sådan omvälvande händelse som kan leda till att personen motiveras till förändring (se strax nedan).⁵⁰

Att upphöra med att begå brott är ett beslut som individen fattar själv. Beslutet kan dock påverkas av både pådrivande och lockande faktorer som i litteraturen kallas de för ”pushes” och ”pulls”. Pådrivande faktorer är sådana omständigheter i den kriminella livsstilen som upplevs som negativa. Sådana faktorer ökar motivationen att lämna det kriminella livet. Lockande faktorer är däremot sådana positiva effekter som kan följa av ett laglydigt liv, t.ex. att ha en bostad, en familj och ett arbete i framtiden. Båda pushes och pulls kan bidra till att en person beslutar sig för att lämna ett kriminellt liv och upphöra med brott.⁵¹

I forskningen har man funnit att det finns fyra centrala tankemönster som knyter an till beslutet att upphöra med brott. Två tankemönster försvårar upphörandet, nämligen misstro och negativ självtillit, medan två tankemönster underlättar, nämligen hopp och acceptering av ansvar. Misstro och negativ självtillit är nära förknippade med skolmisslyckande, psykisk ohälsa, missbruk, faktiskt eller upplevt utanförskap och misstro mot rättsliga och sociala myndigheter. Enligt den här tesen uppfattar den som begår brott sig som misslyckad i det konventionella samhället. Personen kan uppfatta att han eller hon inte har något annat val än att fortsätta att begå brott. Hopp och acceptering av ansvar däremot handlar om att personen får en tro på att det går att leva ett liv utan brott och kan ta ansvar för både sina tidigare handlingar och en framtida förändring.⁵²

Ett viktigt resultat från upphörandeforskningen är att det sällan är en eller ett par centrala händelser som leder till att någon lämnar ett kriminellt liv. I stället måste man se upphörandet som en längre process mot ett konventionellt liv fritt från kriminalitet. Kunskaps-sammanställningar inom kriminologin visar entydigt att det inte finns en väg in i ett kriminellt livssammanhang, och kunskaps-sammanställningen om upphörandeprocessen visar att det inte heller bara finns en väg ut. Stödinsatserna behöver därför anpassas till var i processen en person befinner sig.⁵³

⁵⁰ Brå rapport 2021:5 s. 65 ff.

⁵¹ Brå rapport 2021:5 s. 79 f.

⁵² Brå rapport 2021:5 s. 80 ff.

⁵³ Brå rapport 2021:5 s. 87.

En särskilt viktig omständighet i upphörandeprocessen är motivationen till förändring. De som arbetar med unga lagöverträdare måste därför vara särskilt uppmärksamma på tecken på att den unge börjar omvärdera sin situation. Fokus i arbetet med vård och stöd bör riktas mot att förstärka de omständigheter som motiverar den unge och stärka hans eller hennes kapacitet att förverkliga förändringen. I processen ingår även att arbeta med att försvaga omständigheter som gör det svårare att upphöra med brottslighet. Det är individuellt vilka omständigheter som är viktiga och de beror bl.a. på den unges livsstil och det sammanhang som den unge lever i. Den unge behöver hjälp med att sätta upp realistiska mål inför framtiden eftersom misslyckanden är en försvårande faktor under upphörandeprocessen. Den enskildes motivation till förändring och omgivningens stödjande insatser bör förstärka varandra.⁵⁴

Många personer med en kriminell livsstil inleder upphörandeprocessen i ett läge med social och ekonomisk resursbrist. För dem är det särskilt viktigt att erbjuda utbildning, arbete och meningsfulla fritidsaktiviteter. Genom den typen av aktiviteter kan personens egna resurser utvecklas och individen får då lättare att hålla uppe motivationen till förändring och med tiden ersätta brottsligheten med meningsfulla, konventionella, inkomstgivande aktiviteter.⁵⁵

Det är inte ovanligt med återfall eller andra typer av misslyckanden under upphörandeprocessen. För att unga personer med en kriminell livsstil ska kunna behålla hoppet om förändring behöver de mycket stöd för att bearbeta sådana misslyckanden så att de inte bekräftar en redan negativ självbild.⁵⁶

Forskning visar att det är i stort sett samma omständigheter som påverkar upphörandeprocessen för båda könen. Olika omständigheter kan dock vara olika viktiga för kvinnor respektive män, vilket innebär att stödinsatserna troligen behöver anpassas till det. Svensk forskning har också visat att kvinnliga lagöverträdare överlag har en mer problematisk livssituation än manliga, och att de kvinnor som fortsätter att begå brott som vuxna har sämre arbetsmarknadsanknytning, mindre stabila familjeförhållanden och är mer socialt exkluderade än motsvarande grupp bland män. Stödet under upphörandeprocessen behöver därför också ta hänsyn till könsskillnader i samhällsnormer, fördelning

⁵⁴ Brå rapport 2021:5 s. 87 ff.

⁵⁵ Brå rapport 2021:5 s. 89 f.

⁵⁶ Brå rapport 2021:5 s. 84 f.

av föräldraansvar och möjligheter på arbetsmarknaden. Brottlighet skapar dessutom ett större socialt stigma för kvinnor, och därmed har de ofta en ännu besvärligare väg fram till en plats i det konventionella samhället.⁵⁷

6.5 Samtal med barn som avtjänar slutna ungdomsvård

6.5.1 Besöken och de frågor som ställdes

Besöken ägde rum i juni respektive november 2022 och vid intervjuerna deltog utredaren/projektledaren Catrine Kaunitz⁵⁸ från SiS och utredningssekreteraren Anna Hannell. Innan besöken fick personal och ungdomar vid ungdomshemmen del av ett informationsmaterial där bakgrunden till och syftet med intervjuerna framgick. Även frågorna översändes i förväg så att ungdomarna kunde ta ställning till om de ville delta eller inte. Inför varje intervju säkerställdes att ungdomen fått och förstått informationen att det var helt valfritt att delta i intervjun och även att svara på någon eller flera av frågorna. Ungdomarna informerades även om att inga svar skulle komma att redovisas på individnivå med angivande av den unges namn. De som intervjuade ungdomarna tog inte del av någon information om de barn och unga som skulle intervjuas i förväg, men var och en av dem tillfrågades inledningsvis hur gamla de var, hur långt straff de hade dömts till och hur lång tid de hade kvar av sitt straff.

Vid både ungdomshemmet Fagared och Råby valde fem ungdomar vardera att delta. Vid ungdomshemmet Johannisberg deltog tre ungdomar. Endast en intervjuad var flicka, vilket berodde på att det just vid det tillfället enbart var en flicka som avtjänade slutna ungdomsvård. De intervjuade var mellan 16 och 19 år gamla.

Följande frågor ställdes till ungdomarna (dock inte alltid i den ordning som följer nedan):

1. Berätta om hur det är att vara här på ungdomshemmet (hur länge har du varit här, har det varit bra, mindre bra, dåligt)? Vad är det som gör att du säger så?
2. Hur upplever du miljön på avdelningen/ungdomshemmet? I skolan?

⁵⁷ Brå rapport 2021:5 s. 92 f.

⁵⁸ Catrine Kaunitz förordnades som expert i utredningen i januari 2023.

3. Har du haft möjlighet att gå undan och vara ifred när du behövt det?
4. Känner du dig trygg på avdelningen, med personalen och de andra ungdomarna?
5. Finns det någon i personalen att prata med om det finns något du vill berätta om, om det blir problem, bråk eller liknande?
6. Kan du göra något här som känns viktigt för dig? Går du i skolan? Har du något att göra på fritiden (både på och utanför hemmet)? Vad?
7. Kan du påverka innehållet i din verkställighet (ditt straff)?
8. Lyssnar personalen på dina åsikter? Får du vara med och bestämma om frågor som rör dig?
9. Vad är viktigt för att du ska kunna sluta begå brott?
10. Deltar du i något behandlingsprogram? T.ex. ART, PULS eller ÅP (säkerställ att ungdomen förstår och känner till de program som efterfrågas)? Eller i planerad färdighetsträning? Vad tycker du och de andra ungdomarna på avdelningen om att vara med i de program som erbjuds?
11. Har du gjort något utanför hemmet? Vad i så fall? Hur kändes det?
12. Har du kontakt med familj och släkt? Hur ofta träffas ni? Hur många besök har du gjort hemma? Hur kändes det?
13. Har du kompisar hemma som inte begår brott? Har du någon kontakt med dem?
14. Har du kompisar hemma som begår brott? Har du någon kontakt med dem?
15. Har någon frågat dig om du vill ha narkotika eller något annat som man inte får ha här på ungdomshemmet? Vet du om det finns narkotika här om man vill få tag på det (du behöver inte berätta var eller vem)?
16. Var kommer du bo när straffet är slut?
17. Vad ska du göra när straffet är slut? Vill du gå i skolan, göra praktik, arbeta?

18. Vem kan ge dig bäst stöd när du kommer ut härifrån (t.ex. familj eller släkt, vänner, socialtjänsten, skolan eller någon annan)?
19. Vad behöver du hjälp med för att inte begå nya brott (t.ex. bostad, skola, arbete eller något annat)?
20. Vad hade kunnat göra din tid här bättre? Vad skulle du vilja förändra?

En sammanfattning av de svar som de intervjuade ungdomarna har lämnat återges nedan.

6.5.2 Allmänt om avdelningen, personal och känslan av trygghet (frågorna 1–5 och 8)

Ungdomarna beskrev avdelningen och miljön på ungdomshemmen som bra. De kände sig trygga och hade stort förtroende för personalen. Ungdomarna ansåg att det fanns någon att vända sig till om de ville prata om något (även om flera sa sig inte ha behov av att prata). Några nämnde dock att de kunde märka av att det var personalbrist och menade att vissa anställda inte kändes så lämpliga för sitt arbete.

Vid behov av att vara ifred kan ungdomarna vara på sitt privata rum dit ingen annan har tillåtelse att gå in. De som hade erfarenhet från flera ungdomshem beskrev att det var stora skillnader mellan de olika hemmen. Regler och inställning hos personalen var exempel på saker som kunde skilja sig åt. Ungdomarna beskrev att personalen uppfattades som mer delaktiga vid vissa ungdomshem än andra. Flera tog upp att det var positivt att personalen hade vanliga kläder i stället för uniform (de jämförde med Kriminalvårdens häktespersonal som flera hade erfarenhet av) eftersom de ansåg att det minskade avståndet mellan ungdomarna och personalen.

Många ungdomar framhöll att den grupp av ungdomar som var på avdelningen var bra. Det var inget bråk utan alla var vänner. De kände sig trygga i gruppen.

Den fysiska miljön på ungdomshemmen ansåg många var ok. De berättade att vissa möbler var slitna eller trasiga och det kändes inte direkt som en hemmiljö. Någon uttryckte att det var bra att vara på ungdomshemmet för det kändes inte som att avtjäna ett straff att vara där.

Det hålls regelbundet ungdomsråd på ungdomshemmen. Vid ungdomsråden kan ungdomarna ta upp och diskutera saker de vill ändra. Det kan handla om maten som serveras och liknande frågor.

6.5.3 Sysselsättning, utevistelser m.m. (frågorna 6–7 och 11–12)

Skolan lyftes fram som särskilt bra. Framför allt betonades att det var många lärare och få elever och att varje elev kan få den hjälp som han eller hon behöver. De som var lite äldre (19 år) berättade att de inte ville gå i skolan. De ungdomarna ansåg att det fanns få alternativ till skolan. Ungdomarna önskade att det fanns mer yrkesutbildning och praktik som kunde leda till arbete när straffet var avtjänat.

I fråga om utevistelser och utslussning berättade de flesta ungdomarna att de antingen hade haft utevistelser eller visste när det kunde bli aktuellt med utevistelser (det framgick av deras verkställighetsplanering). Vid utevistelser kunde de t.ex. åka och handla kläder eller annat i en närliggande stad, spela fotboll eller titta på en match, paddla kanot, bada eller någon annan liknande aktivitet. Ungdomarna får ansöka om utevistelse efter att den inledande utredningen är klar. Flera ungdomar tyckte att det fanns lite att göra under rasterna i skolan och på fritiden. På Fagareds ungdomshem finns en basketplan på avdelningens utegård samt ett gym på området. Inne finns bl.a. bio och frisörsalong. På Råby ungdomshem finns t.ex. en multisportplan, padelbana och naturstig. På Johannisberg finns en idrottshall och gym som delas av alla avdelningar på ungdomshemmet. Varje avdelning tilldelas en timme per dag då avdelningens ungdomar kan nyttja hallen.

De flesta ungdomarna berättade att de har kontakt med familjemedlemmar via telefon och i vissa fall Skype. Några ungdomar berättade att de av olika skäl har valt att avstå från att åka på hembesök. Någon tyckte att resan hem var för lång och någon annan ville inte åka hem tillsammans med personal. Ytterligare någon ungdom berättade att han inte ville ringa till sin mamma eftersom det innebar att mammans nummer skulle ligga inlagt i en lista som alla kunde se. Den aktuella ungdomen hade en hotbild mot sig och ville därför inte att någon skulle kunna få tag på mammans kontaktuppgifter. Någon ungdom berättade också att familjen inte kunde komma på besök då det var en lång resa och dyrt att resa från hemmet till ungdomshemmet och att

boka hotell. Vid Råby ungdomshem finns en besökslägenhet där familjen kan få bo över vid besök.

Ungdomarna vid Råby ungdomshem berättade att det finns en tydlig struktur för när utevistelserna ska inledas och hur de sedan utökas till allt friare former. Om de har varit skötsamma kan ungdomarna mot slutet av verkställigheten placeras på en öppen avdelning inom ungdomshemmets område. Vid den avdelningen sköter ungdomarna sig i stort sett själva, t.ex. genom att planera och sköta inköp av mat på egen hand. Vid Fagareds ungdomshem finns en lägenhet i centrala Göteborg där ungdomar kan placeras som en del i utslussningen. Den placeringen erbjuds dock inte alla intagna.

Ungdomarna ansåg inte att de direkt kunde påverka innehållet i sin verkställighet utan de fick verkställighetsplaneringen presenterad för sig och sedan var det den som gällde.

6.5.4 Behandling och syn på vad som får en att upphöra med brott (frågorna 9–10 och 13–15)

Många ungdomar resonerade kring att de kan sluta begå brott om de själva vill det. Det finns inte direkt något som samhället eller någon runtomkring ungdomen kan göra utan det är en inställning de själva har (eller inte har). Många uttryckte att de har gått något behandlingsprogram men att det inte direkt har påverkat dem. Någon tyckte att behandlingen varit bra då den gav en möjlighet att diskutera och tänka på viktiga frågor. Några tyckte att det fanns för få behandlingsprogram och beskrev att de hade erbjudits något program i början av verkställigheten men att det sen inte hade hänt något mer. De uppgav att de kunde prata med personalen om de ville, men många sa att de inte ville det. I alla fall inte om personliga saker. Det var några som tyckte att det var viktigt med hjälp från socialtjänsten, kanske framför allt med bostad. Andra ville inte ha med socialtjänsten att göra över huvud taget.

De flesta sa att de inte längre har kontakt med vänner som begår brott. I de flesta fallen berodde det på att de inte ville ha kontakt med vänner som kunde ha dåligt inflytande på dem, men i något fall verkade det snarare bero på att personer som dömts för brott eller som är omhändertagna enligt LVU inte tillåts stå på ungdomens kontaktlista under tid då denne avtjänar sluten ungdomsvård. För någon innebar

den regeln att ungdomen inte kunde sätta upp någon person på sin kontaktlista.

Ingen av de ungdomar vi pratade med hade någon personlig kännedom om att man kan få tag på narkotika vid ungdomshemmen.

6.5.5 Efter verkställigheten (frågorna 16–20)

Flera av ungdomarna berättade att de planerade att flytta hem till en eller båda föräldrarna efter att straffet är avtjänat. Några föräldrar har flyttat till annan stad för att ungdomen skulle komma ifrån tidigare umgänge och/eller problem. De äldre ungdomarna pratade om vikten av att få en egen bostad och arbete och i den delen menade de att de behövde hjälp från socialtjänsten t.ex. för att betala hyran. De allra flesta ungdomarna sa att familjen var det viktigaste stödet för dem efter avtjänat straff. Några tyckte inte de behövde något stöd alls. Vissa ungdomar sa uttryckligen att de inte ville ha med socialtjänsten att göra. Någon sa att en kontaktperson som inte var knuten till socialtjänsten skulle kunna vara ett bra stöd.

En allmän synpunkt på verkställigheten var att de inte tilläts ha några mobiltelefoner eller surfplattor. Det tog nästan alla ungdomar upp som en nackdel. Många kommenterade också att de var tvungna att gå och lägga sig tidigt och inte hade något att göra på sina privata rum på kvällarna. En surfplatta eller liknande hade kunnat användas som förströelse på kvällstid.

6.5.6 Några avslutande kommentarer från ungdomarna

Flera ungdomar var negativa till tanken att Kriminalvården skulle ta över ansvaret för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för barn och unga. De som hade erfarenhet av Kriminalvården ansåg bl.a. att personalen var otrevlig, att det skapade distans mellan personal och intagna att personalen bar uniform och batong samt att intagna tilläts utevistelser i väldigt begränsad omfattning inom Kriminalvården. De som uttalade sig hade endast erfarenhet av Kriminalvården genom tid i häkte.

7 Verkställighet av sluten ungdomsvård

7.1 Inledning

I samband med att påföljden sluten ungdomsvård infördes trädde även lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (i fortsättningen LSU) och förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård i kraft. När lagen utformades ansåg lagstiftaren att det var angeläget att åstadkomma en ordning som kunde tillfredsställa behovet av att få en tidsbestämd, förutsebar frihetsberövande påföljd enligt straffrättsliga grunder, samt en verkställighetsreglering som medgav största möjliga utrymme för vård och behandling. Målsättningen var att orsakerna till den unges kriminalitet skulle angripas så effektivt som möjligt och att frihetsberövandet i sig skulle ske med minsta möjliga skadeverkningar.¹ Konstruktionen där tiden för sluten ungdomsvård följer brottets straffvärde men verkställigheten av påföljden ska präglas av den dömdes behov av vård är unik för Sverige och ansågs ge goda förutsättningar för samhället att göra ingripanden för att långsiktigt förhindra att barn och unga fastnar i en kriminell livsstil.

Nedan följer en redogörelse för regelverket som omgärdar verkställigheten av sluten ungdomsvård. Några år efter att den nya påföljden infördes fick Ungdomsbrottsutredningen i uppdrag att utvärdera regelverket. Utredningens slutsatser och förslag, som redovisades i december 2004, beskrivs också nedan. Slutligen följer en redovisning av de riktlinjer som SiS har tagit fram för hur verkställighet av sluten ungdomsvård ska genomföras. Av riktlinjerna följer bl.a. att innehållet i den vård som erbjuds på ungdomshemmen ska bygga på bästa tillgängliga kunskap samt att de aktiviteter som erbjuds och arbets-

¹ Prop. 1997/98:96 s. 153.

sätt som används ska fokusera och söka påverka färdigheter, beteenden och attityder hos ungdomarna.

7.2 Lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård

Av 1 § LSU följer att sluten ungdomsvård ska verkställas vid sådana särskilda ungdomshem som avses i 12 § LVU. När lagen infördes angavs särskilt att flertalet av de bestämmelser som redan då reglerade verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen ansågs väl lämpade även för verkställigheten av den nya påföljden och att de därför skulle föras över till den nya verkställighetslagen. Vidare angavs att den gällande socialtjänstförordningen innehöll bestämmelser av administrativ art beträffande verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen. Även dessa bestämmelser skulle gälla också i den del verksamheten innebar verkställighet av den nya påföljden. Eftersom ungdomar nu även skulle vistas på de särskilda ungdomshemmen på straffrättslig grund fanns det dock behov av vissa särskilda bestämmelser om vistelsen vid ungdomshemmen.²

Av 2 § LSU framgår att verkställigheten av sluten ungdomsvård ska utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. I 3 § LSU slås fast att SIS ansvarar för verkställigheten, att denna ska planeras och genomföras efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort samt att en individuellt utformad verkställighetsplan ska upprättas för den dömden.

Verkställigheten av en dom på sluten ungdomsvård inleds genom att den dömden tas in på särskilt ungdomshem (4 § LSU). Särskilt beträffande unga lagöverträdare anses det angeläget att samhällets reaktion på brott sker snabbt och i nära anslutning till brottet. När sluten ungdomsvård infördes övervägdes möjligheten att tillåta att en dom skulle kunna verkställas omedelbart och utan hinder av att domen inte vunnit laga kraft. Det ansågs emellertid finnas så starka skäl som talade mot en sådan ordning, framför allt att det var fråga om en mycket ingripande straffrättslig reaktion och att intresset av att domen kunde verkställas snabbt därmed skulle vägas mot risken att den dömden berövades sin frihet genom en dom som senare kom att ändras efter överklagande.

² Prop. 1997/98:96 s. 159.

Efter avvägning för och emot stannade regeringen vid en lösning som innebar att domen kan verkställas (endast påföljden) om den dömde inte inom föreskriven tid har överklagat domen även om åklagaren eller målsäganden överklagat domen (5 § LSU). Detsamma gäller enligt 6 § LSU om den dömde nöjdförklarar sig på så sätt som anges i lagen.³

När domen får verkställas ska SiS så snart som möjligt se till att den dömde tas in för verkställighet. Det är SiS som i samråd med den dömdes hemkommun avgör var påföljden ska verkställas. I lagstiftningsärendet påpekades särskilt att SiS vid placeringen av den dömde skulle beakta artikel 37 c i barnkonventionen, varav följer att varje frihetsberövat barn ska hållas åtskilt från vuxna, om det inte är till barnets bästa att inte göra det. Vid SiS ungdomshem separeras emellertid inte de som är under 18 år från de som hunnit fylla 18 år innan domen är verkställbar eller som fyller 18 år under tiden som verkställigheten pågår.

SiS ska förelägga den dömde att senast en viss dag inställa sig vid det särskilda ungdomshem som SiS har bestämt. Om den dömde inte rättar sig efter, eller inte kan nås av, SiS föreläggande om inställelse kan det bli aktuellt att hämta den dömde med hjälp av Polismyndigheten. Den dömde får även, om det är nödvändigt för att förpassningen till det särskilda ungdomshemmet ska kunna genomföras, förvaras i häkte eller i polisarrest (9 § LSU). Om den dömde är häktad eller intagen på särskilt ungdomshem när en dom på sluten ungdomsvård ska verkställas ska häktet eller det särskilda ungdomshemmet omedelbart se till att domen verkställs och att den dömde förpassas till det särskilda ungdomshem som SiS har bestämt (10 § LSU).

Av 11 § LSU följer att 17–19 §§ och 20 § första stycket strafftidslagen (2018:1251) samt 12 a kap. 1 § fängelselagen (2010:610) ska tillämpas när den tid som verkställigheten ska pågå och avbrott i verkställigheten ska beräknas. Det innebär i huvudsak att strafftiden ska beräknas från och med den dag då straffet började verkställas genom att den dömde berövades friheten och att den räknas till och med den dag som den dömde blir frigiven. Vidare ska strafftiden för en påföljd som bestämts på viss tid beräknas i dagar. Ett straff som angetts i månader eller år ska omräknas till dagar. Med en månad ska avses trettio dagar och med ett år trehundra sextiofem dagar. Om flera straff som innebär frihetsberövande på viss tid verkställs samtidigt,

³ Prop. 1997/98:96 s. 159 f.

ska den sammanlagda tiden i dagar läggas till grund för beräkningen av strafftiden. Om verkställigheten avbryts ska den tid som avbrottet varit inte räknas som verkställd tid. Verkställigheten anses inte avbruten om en intagen häktas med anledning av misstanke om brott eller med anledning av brott som prövats i ett mål eller som en påföljd avser. Däremot avräknas inte t.ex. tid då den dömde varit placerad enligt LVU i avvaktan på prövning i högre instans från strafftiden.

Det anses förenat med stora risker för skadeverkningar att beröva unga människor deras frihet. Ett av motiven till att införa påföljden sluten ungdomsvård som ett alternativ till fängelse var just att minska risken för skadeverkningar. SiS ansågs ha goda förutsättningar att inom den verksamhet som SiS redan bedrev utforma verkställigheten av den nya påföljden på ett sådant sätt att risken för skadeverkningar minskade. Ansträngningarna för att minimera skaderiskerna skulle dock genomföras med beaktande av att sluten ungdomsvård var en frihetsberövande påföljd.

Vid införandet ansågs det väsentligt för tilltron till påföljden att verkställigheten kunde genomföras med erforderlig säkerhet och att den dömde t.ex. kunde hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten.⁴ För att säkerställa att risken för skadeverkningar minimerades samtidig som påföljden fick ett trovärdigt innehåll infördes ett antal bestämmelser i den nya LSU om hur verkställigheten skulle genomföras.

I 12 § LSU slås det inledningsvis fast att den dömde ska ges nödvändig vård och behandling och tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. Därefter följer i 13–18 c §§ bestämmelser om inskränkningar som kan ske i den dömdes rörelsefrihet samt att den dömde t.ex. kan vårdas i enskildhet om omständigheterna i det enskilda fallet kräver det. Den dömde får t.ex. enligt 13 § hindras från att lämna det särskilda ungdomshemmet och från att disponera sitt pass. Den intagnes rörelsefrihet kan även inskränkas med hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet.

Den som verkställer sluten ungdomsvård ska som huvudregel göra det tillsammans med andra intagna. Endast i två fall får en dömd hållas avskild från övriga intagna. Enligt 14 a § LSU får SiS besluta att en intagen hindras från att träffa andra intagna om det krävs med hänsyn till den dömdes speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet (s.k. vård i enskildhet). Vård i enskildhet

⁴ Prop. 1997/98:96 s. 161 f.

ska vara anpassad efter den dömdes individuella vårdbehov och frågan om vård på det viset ska prövas fortlöpande och alltid omprövas inom sju dagar från senaste prövning. Av 17 § LSU följer vidare att en dömd får hållas avskild från övriga vid hemmet om det är särskilt påkallat på grund av att han eller hon uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att ordningen inte kan säkerställas. Den som hålls avskild ska fortlöpande stå under uppsikt av personalen och avskildheten får inte pågå längre tid än som är oundgängligen nödvändigt. Inte i något fall får avskildheten pågå under en längre tid än 24 timmar i följd.

Av 14 § LSU följer att verkställighet av sluten ungdomsvård ska inledas på en låsbar enhet, men att den dömd så snart som möjligt ska tillåtas vistas under mer öppna former.

I 15 § LSU görs en hänvisning till att ett antal uppräknade bestämmelser i LVU ska gälla även för den som är föremål för verkställighet av sluten ungdomsvård. De uppräknade bestämmelserna anger bl.a. att den unge inte får inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel eller injektionssprutor, kanyler eller andra liknande föremål. Om sådan egendom påträffas får den omhändertaras för att förstöras eller säljas enligt bestämmelserna om beslagtagna egendom. Det är vidare möjligt att låta den unge bli föremål för kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning samt få sin post kontrollerad. Om det behövs för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen, får bostadsrum och andra slutna förvaringsställen som disponeras av den dömd undersökas (s.k. rumsvisitation). På samma grund får även en säkerhetskontroll med metalldetektor eller liknande anordning genomföras på de särskilda ungdomshem som SiS bestämmer.

Av 16 § LSU följer att den dömd ska ha rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster samt ta emot besök. Denna rätt kan dock begränsas om det bedöms som olämpligt att den dömd använder kommunikationstjänsterna eller tar emot besök. Vid bedömningen av om begränsningar ska ske ska hänsyn tas till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om sådant användande eller besök kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för den dömd eller någon annan.

Av LSU följer också att den dömd ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Ett

tillstånd att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet ska förenas med de villkor som behövs. Vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera villkor som ställts om var den dömd ska befinna sig. Sådan medgiven tid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet ska räknas in i verkställighetstiden. Under den senare delen av verkställigheten ska den dömd genom konkreta åtgärder förberedas för ett liv i frihet (s.k. utslussning, 18 och 18 a §§ LSU; se avsnitt 7.3 nedan).

Under hela verkställigheten har den dömd rätt till den hälso- och sjukvård som han eller hon enligt läkarens anvisning har behov av (19 § LSU).

I LSU finns även bestämmelser om att Polismyndigheten på begäran ska bistå SiS med handräckning för att söka eller hämta tillbaka en dömd som avvikit samt att Kriminalvården i vissa fall ska bistå SiS med transporten av en ungdom. Vidare finns bestämmelser om när en målsägande ska underrättas om den dömdes frigivning eller vistelser utanför det särskilda ungdomshemmet.

SiS ska enligt 22 § LSU höra socialnämnden i den dömdes hemort innan beslut som berör den dömd, t.ex. beträffande utslussningsaktiviteter, fattas. Socialnämnden behöver inte höras om det bedöms uppenbart obehövligt.

Ytterligare detaljerade bestämmelser om bl.a. ersättning för resekostnader vid inställelse för verkställighet, nöjdförklaring och omhändertagande för verkställighet finns i förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

7.3 Utslussning från sluten ungdomsvård

Av den reglering som gäller för sluten ungdomsvård följer att den dömd enligt 18 § LSU ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Ett tillstånd att vistas utanför ungdomshemmet ska förenas med de villkor som behövs. Vid vistelse utanför ungdomshemmet får elektroniska hjälpmedel (s.k. fotboja) användas för att kontrollera villkor som ställts upp om var den dömd ska befinna sig. Om den intagne inte följer

villkoren kan utevistelsen avbrytas och den unge återförs till ungdomshemmet.

Det finns inte angivet någon tidsgräns i LSU som reglerar när under verkställighetstiden en vistelse utanför ungdomshemmet kan beviljas. Utgångspunkten för alla utevistelser är dock att friheten successivt bör utökas under verkställighetens gång om den dömde följer sin verkställighetsplanering. Vistelserna bör först beviljas restriktivt för att sedan utökas till både antal och längd mot slutet av verkställigheten. Innan SiS beslutar att en ungdom ska få tillåtelse att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet ska SiS samråda med socialtjänsten i den unges hemkommun.

Enligt 18 a § LSU ska den dömde under den senare delen av verkställigheten genom konkreta åtgärder förberedas för ett liv i frihet. Vilka åtgärder som behövs eller hur utslussningen närmare ska genomföras beslutas från fall till fall utifrån den enskildes behov. Dessa behov kan variera bl.a. utifrån strafftid och den enskildes personliga och sociala förhållanden. I normalfallet bör utslussningen innebära någon form av kontinuerlig och strukturerad vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet.

De utslussningsaktiviteter som erbjuds inom SiS kategoriseras som återfallsförebyggande aktiviteter, särskilda utslussningsaktiviteter (t.ex. behandling, praktik eller utbildning utanför ungdomshemmet), boende på öppen avdelning och boende utanför ungdomshemmet. Det sist nämnda alternativet förutsätter medverkan från socialtjänsten.

Det anses vara en viktig del av vårdkedjan att de ungdomar som verkställer sluten ungdomsvård kan vistas i allt mer öppna former, särskilt mot slutet av verkställigheten.⁵ De närmare formerna för utslussningen är dock inte fastslagna utan en bedömning av vilka åtgärder som bedöms lämpliga ska ske från fall till fall. Dessutom finns det få tillgängliga platser vid mer öppna avdelningar på de särskilda ungdomshemmen, vilket innebär att barn och unga ofta skrivs ut direkt från låsta avdelningar.⁶ När påföljden är fullt ut verkställd kan den unge få eftervård t.ex. genom fortsatt placering vid ett särskilt ungdomshem i SiS regi. Sådan vård kräver dock beslut om LVU. Vård

⁵ Se t.ex. SiS 2010, Kartläggning av LSU-utslussning under 2009 samt ds 2009:9, s. 24 ff.

⁶ Se Pettersson, Tove, Betydelse av öppenhet under institutionstiden för ungdomar dömda till sluten ungdomsvård. Hur påverkas vardagen vid institutionen och återfall i brott? Institutionsvård i fokus nr 8 2017, s. 81.

kan även erbjudas på frivillig väg, men den unge placeras i sådana fall inte inom SiS verksamhet.

7.4 SiS riktlinjer för slutna ungdomsvård

7.4.1 Inledning

Det är, som redan nämns, SiS som ansvarar för verkställigheten av slutna ungdomsvård. Socialtjänsten i den dömdes hemort har dock kvar det övergripande ansvaret för en långsiktig planering av insatser för den dömda. SiS och socialtjänsten behöver därför samverka under verkställigheten.

SiS har tagit fram riktlinjer för hur slutna ungdomsvård ska utformas och genomföras och av dessa riktlinjer framgår bl.a. följande beträffande faktorer som skiljer uppdraget att verkställa slutna ungdomsvård från andra delar av SiS verksamhet:⁷

- Det är andra lagar och förordningar som styr verksamheten.
- Samhällsskyddet ska beaktas vid utvistelser.
- Det finns krav på tydligare säkerhetsrutiner.
- Information ska i vissa fall lämnas till målsäganden.
- Verkställigheten är tidsbestämd.
- Slutna ungdomsvård förutsätter inte att den dömda har ett konstaterat vårdbehov.
- Uppdraget från lagstiftaren är att SiS ska arbeta med återfallsförebyggande aktiviteter, utslussning, återanpassning till samhället och bedömning av fortsatt vårdbehov efter verkställigheten.
- Det finns möjlighet att använda elektronisk övervakning vid t.ex. utslussning.

Av riktlinjerna följer inledningsvis att innehållet i den vård som erbjuds på ungdomshemmen ska bygga på bästa tillgängliga kunskap, de aktiviteter som erbjuds och arbetssätt som används ska fokusera

⁷ Riktlinjer för utformning och genomförande av slutna ungdomsvård (LSU), Statens institutionsstyrelse 2019, Avdelningen för utveckling av vård och behandling, dnr 1.4.2-3890-2018 (beslutade 2018-10-16), s. 9. All information i det här avsnittet är hämtad från SiS riktlinjer.

på och söka påverka färdigheter, beteenden och attityder som bidrar till att upprätthålla ungdomarnas antisociala beteende. Behandlingsstrategier och tekniker ska i första hand utgå från kognitiv beteendeterapi och social inlärningsteori.⁸

Det övergripande syftet med verkställigheten är att den ska stärka den dömdes förutsättningar att lyckas väl utanför institutionsmiljön. Arbetet på de särskilda ungdomshemmen ska därför organiseras med målet att de ungdomar som vistas där ska rustas inför framtiden och ett liv utan kriminalitet. För att uppnå det målet ska utslussningen till livet efter frigivning vara i fokus redan från verkställighetens början.⁹

En viktig del i verkställigheten är att främja en lyckad skolgång. Den dömden har rätt till utbildning under hela verkställigheten och oavsett om målet för utbildningen är vidare studier eller arbete ska en individuell studieplan upprättas där målet för aktiviteterna i skolan tydligt ska framgå. En lyckad skolgång skapar goda förutsättningar för att ungdomen senare kan etablera sig på arbetsmarknaden, vilket i sin tur anses vara avgörande faktorer för ett socialt fungerande liv utan missbruk och kriminalitet.¹⁰

Vid rättens val av påföljden sluten ungdomsvård ska den unges behov av vård inte tillmätas någon betydelse. Under verkställigheten har dock vårdbehovet stor betydelse. Som regel ska verkställigheten inledas med att den dömden blir placerad på en utredningsavdelning. Resultatet av utredningen utgör sedan underlag för bedömningen av den dömdes vårdbehov.

Arbetet med ungdomarna på ungdomshemmen organiseras i två huvudsakliga samverkansformer; *Behandlingskollegium* och *Behandlingsteam*. I Behandlingskollegiet är det avdelningssammansatta arbetet i fokus. På behandlingskollegierna går ungdomarnas verkställighetsplaner igenom, arbetet utvärderas och det säkerställs att alla i personalgruppen jobbar mot samma mål. I behandlingsteamerna samverkar olika personalkategorier med en enskild ungdom i fokus. Företrädare med olika befattningar och kompetens från SiS olika verksamhets-

⁸ Riktlinjer för utformning och genomförande av sluten ungdomsvård (LSU), Statens institutionsstyrelse 2019, Avdelningen för utveckling av vård och behandling, dnr 1.4.2-3890-2018 (beslutade 2018-10-16), s. 9 f.

⁹ Riktlinjer för utformning och genomförande av sluten ungdomsvård (LSU), Statens institutionsstyrelse 2019, Avdelningen för utveckling av vård och behandling, dnr 1.4.2-3890-2018 (beslutade 2018-10-16), s. 10.

¹⁰ Riktlinjer för utformning och genomförande av sluten ungdomsvård (LSU), Statens institutionsstyrelse 2019, Avdelningen för utveckling av vård och behandling, dnr 1.4.2-3890-2018 (beslutade 2018-10-16), s. 10.

grenar organiseras och samlas runt den dömde för att dela information, planera för samt följa upp och utvärdera mål och aktiviteter under verkställigheten.

7.4.2 Verkställighetens faser

I riktlinjerna beskrivs verkställigheten i sju faser:¹¹

1. *Placering* och tiden före den dömdes ankomst till ungdomshemmet.
2. *Intagning* – när den dömde anländer.
3. *Den inledande verkställighetstiden* – de första fyra dagarna, då kartläggnings- eller utredningsaktiviteter planeras.
4. *Utredning eller kartläggning* – den period då utredning eller kartläggning genomförs (14 dagar till åtta veckor) och fram till dess att en verkställighetsplan har upprättats.
5. *Genomförande av verkställigheten* – period då verkställigheten genomförs i enlighet med den verkställighetsplan som upprättats.
6. *Utslussning och fortsatt genomförande av verkställigheten* – denna fas löper parallellt med fas 5, men ju närmare frigivning den dömde kommer, desto mer fokus läggs på förberedelse inför frigivning.
7. *Inför frigivning och frigivning* – de sista åtta veckorna av verkställigheten, då konkreta förberedelser inför frigivning genomförs.

Placering

Placeringsenheten på SiS har som rutin att fatta beslut om placering så snart som möjligt efter att en dom om sluten ungdomsvård får verkställas. När den unge ska placeras och i tiden före den dömdes ankomst till ungdomshemmet kommer han eller hon kontaktas av SiS placeringsenhet och/eller ungdomshemmet. Den dömde och vårdnadshavare till ungdomar under 18 år får kortfattad skriftlig information om placeringen och kontaktuppgifter till placeringsenheten och ungdomshemmet, dit de kan vända sig inför den dömdes inställelse. Även

¹¹ Riktlinjer för utformning och genomförande av sluten ungdomsvård (LSU), Statens institutionsstyrelse 2019, Avdelningen för utveckling av vård och behandling, dnr 1.4.2-3890-2018 (beslutade 2018-10-16), s. 32.

socialtjänsten kontaktas i vissa fall av placeringsenheten om enheten behöver ytterligare uppgifter om den dömd för att kunna anvisa en lämplig plats. Socialtjänsten får sedan skriftlig information från placeringsenheten om vid vilket ungdomshem den dömd placerats och ska inställa sig. Även det särskilda ungdomshem som den dömd placerats vid kontaktas av placeringsenheten inför placeringen och muntlig information om den dömd överlämnas.

Intagning

När en ny ungdom inställer sig för verkställighet fattar SiS beslut om intagning. Föräldrar till ungdomar under 18 år och socialtjänsten i den unges hemkommun ges möjlighet att närvara vid intagningen. Även föräldrar till äldre ungdomar får närvara om den dömd vill det. Vid intagningen genomförs ett strukturerat mottagningsamtal med avdelningspersonal, där den dömd får information om verkställighetens innebörd. Samtalet omfattar även en kort information om avdelningen, om SiS möjlighet att använda särskilda befogenheter och en beskrivning av vad som kommer att hända inom den närmaste tiden på ungdomshemmet. Den dömd ges också tillfälle att ställa frågor och berätta om sig själv. Avdelningspersonalen lämnar även skriftlig information om avdelningen, om vad det innebär att vara dömd till sluten ungdomsvård på SiS, om den dömdes patientjournal hos SiS och om hans eller hennes rätt till god omvårdnad.

Frågeformuläret *Risk för självmordsbehandling* fylls även i av personal tillsammans med den dömd. Det ska enligt rutinerna ske inom 24 timmar efter intagning. Den dömd tillfrågas även om eventuella allergier, medicinering och smittor. Enligt rutinerna ska personalen vara uppmärksam på den dömdes behov av extra stöd under den inledande fasen av verkställigheten.

När domen på sluten ungdomsvård har börjat verkställas ska dagen för verkställighetens slut fastställas av placeringsenheten.

Inledande verkställighetstiden

Under den inledande verkställighetstiden behöver den dömd kartläggas för att SiS på så vis ska kunna planera hur verkställigheten ska genomföras och vilka aktiviteter som ska erbjudas den unge. Alla

dömda genomför i den här fasen en ADAD-inskrivningsintervju.¹² I de fall en dömd inte ska utredas (t.ex. för att verkställighetstiden är kort och den dömd inte bedöms ha behov av eftervård), ska en kartläggningsplan upprättas i nära samarbete med den dömd.

Kartläggningsplanen ska upprättas senast fyra dagar efter intagning. I planen ska möten och andra aktiviteter som den dömd ska medverka i schemaläggas.

För dömda som ska utredas upprättas en utredningsplan senast fyra dagar efter intagning. Även i den planen ska möten och aktiviteter som den dömd ska medverka i under utredningsperioden schemaläggas. De aktiviteter som anges i utredningsplanen är sådana aktiviteter som den dömd ska delta i fram till dess att en verkställighetsplan har upprättats, vilket ska ske senast 14 dagar efter intagning.

Som angetts ovan har den dömd rätt till fortsatt skolundervisning under verkställigheten. En pedagogisk överlämning ska därför ske mellan ungdomshemmet (SiS skola) och hemkommunen (genom socialtjänsten), gällande den dömdes utbildning under verkställigheten.

Utredning eller kartläggning

Under utrednings- eller kartläggningsfasen ska den dömd och eventuellt dennes föräldrar delta i de aktiviteter som planerats för i kartläggnings-, utrednings- och/eller verkställighetsplanen. Personal på ungdomshemmet ska se till att aktiviteter och bedömningar som planerats för genomförs och sammanställa information som framkommer i kartläggningen eller utredningen. Under den här fasen ska den dömd även delta i undervisning och övriga planerade aktiviteter på och utanför avdelningen.

SiS kan även efterfråga tidigare utredningar och bedömningar som genomförts av socialtjänsten och som behövs för att genomföra risk- och behovsbedömning, kartläggning och utredning beträffande den dömd.

¹² ADAD står för Adolescent Drug Abuse Diagnosis. Det är ett standardiserat intervjumaterial som har utvecklats vid Philadelphia Psychiatric Center i USA i slutet av 1980-talet. ADAD har översatts och anpassats till svenska förhållanden av SiS i slutet av 1990-talet. Syftet med intervjun är att kartlägga den dömdes problem och hjälpbehov inom nio livsområden. ADAD genomförs med alla ungdomar i vårdens inledande skede och i samband med frigivning (se nedan under avsnittet "Inför frigivning och frigivning").

Genomförande av verkställigheten

De uppgifter som framkommit i kartläggningen eller utredningen ligger sedan till grund för verkställighetsplanen. Även den planen upprättas i samarbete mellan den dömde, dennes föräldrar, socialtjänsten och personal på ungdomshemmet. Sedan verkställighetsplanen slagits fast genomförs de aktiviteter som angetts i planen. Verkställighetsplanen ska följas upp kontinuerligt enligt den frekvens som beslutats. Det ska göras en dokumenterad utvärdering av verksamhetsplanens samtliga mål minst var åttonde vecka.

Under fas 3 till 7 ska den dömde fortlöpande delta i utbildning och aktiviteter på ungdomshemmet och eventuellt även utanför den egna avdelningen på det sätt som angetts i den aktuella kartläggnings-/utrednings-/verkställighetsplanen och den individuella studieplanen. Under de här faserna ska det även fortlöpande ske kontakt och samråd mellan den dömde, dennes föräldrar, ungdomshemmet och socialtjänsten.

Den dömde ska under verkställigheten ges möjlighet att ha kontakt med föräldrar och socialtjänst och föräldrar bör delta i familjearbete enligt uppgjord planering. Personal på ungdomshemmet har även fortlöpande kontakt med föräldrarna om verkställighetsplaneringen. Dessutom har personal på ungdomshemmet och placeringsenheten fortlöpande kontakt kring den dömdes verkställighetsplanering och möjlighet till vistelse i öppnare former.

Under hela verkställigheten har den dömde möjlighet att ansöka om bl.a. utevistelser och olika utslussningsaktiviteter. Om den dömde ansöker om sådana aktiviteter ska ungdomshemmet yttra sig över ansökningarna innan de skickas till placeringsenheten för beslut. Placeringsenheten fattar fortlöpande beslut i frågor om bl.a. utevistelser, elektronisk övervakning, utslussningsaktiviteter och annat som rör den dömde under verkställigheten. Placeringsenheten sköter vid behov också annan administration, t.ex. underrättelser till målsägande.

Utslussning och fortsatt genomförande av verkställigheten

Planering för utslussningsaktiviteter ska finnas med från början av verkställigheten och genomförs efter samråd mellan den dömde, socialtjänsten och ungdomshemmet, samt, efter beaktande av sekretessregler, med föräldrar. Utslussningsarbetet bör intensifieras under den senare

delen av verkställigheten då den dömdes behov av att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet särskilt ska beaktas. Den dömden kan som del av utslussningen inom SiS erbjudas att delta i fyra olika typer av utslussningsaktiviteter; återfallsförebyggande aktiviteter, särskilda utslussningsaktiviteter, boende på öppen avdelning och boende utanför ungdomshemmet. Den dömden och eventuellt dennes föräldrar deltar i de utslussningsaktiviteter och övriga aktiviteter som planerats för i verkställighetsplanen.

Inför frigivning

Senast åtta veckor innan planerad frigivning ska verkställighetsplanen revideras utifrån en aktuell risk- och behovsbedömning. Revideringen ska ske efter samråd med socialtjänsten och mål och aktiviteter i planen ska i denna fas helt fokusera på den dömdes funktion och vistelse utanför institutionsmiljön. I den här fasen ska även planering av eventuell eftervård ske. I samband med frigivning ska en skolöverlämning ske mellan ungdomshemmet (SiS skola) och hemkommunen (genom socialtjänsten).

I samband med frigivning genomför den dömden ett avslutnings-samtal och ADAD utskrivningsintervju tillsammans med personal på ungdomshemmet. Personalen gör även en sammanfattning över genomförda insatser och aktiviteter samt en bedömning av eventuellt kvarstående vårdbehov. Beslut om frigivning fattas när påföljden är verkställd.

7.5 SiS skola

Inom SiS verksamhet spelar skolan en central roll för ungdomsvården.¹³ Det finns ingen plikt för dem som verkställer sluten ungdomsvård att delta i skolundervisningen, men rätten till utbildning gäller även de barn och unga som verkställer frihetsberövande påföljd och myndigheten arbetar aktivt för att motivera alla intagna att delta i undervisningen. Generellt har de som döms till sluten ungdomsvård en hög närvaro i skolan och får oftare godkända betyg än de som vårdas enligt LVU. Skolan utgör den huvudsakliga sysselsättningen för dem som är intagna för sluten ungdomsvård.

¹³ (Fråga ställd till SiS om hur många som verkställer sluten ungdomsvård och som också går i skolan och hur många som får betyg?).

Alla ungdomshem har en skola med rektor, behöriga lärare, elevhälsa, studie- och yrkesvägledare och andra viktiga stödfunktioner. SiS skola är en särskild utbildningsform som regleras i 24 kap. 8–9 §§ skollagen. Utbildning motsvarande den som erbjuds inom den ordinarie grundskolan, anpassade grundskolan och specialskolan samt gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan. Enligt timplanen för myndighetens grundskola och gymnasieskola ska alla barn och unga erbjudas heltidsundervisning motsvarande 23 undervisningstimmar (klocktimmar) i veckan. På ungdomshemmen erbjuds även sommarskola för elever som önskar och behöver det.

För varje barn och ungdom upprättas en individuell studieplan. SiS genomför även en kartläggning av den unges tidigare skolgång och behov av särskilt stöd. Utifrån kartläggningen ges eleven en så individanpassad utbildning som möjligt.

Ungdomarnas skolprestationer och anknytning till skolan ska vara i fokus under hela placeringstiden och ungdomarnas förutsättningar för vidare studier eller arbete ska stärkas genom aktiviteter och insatser även utanför skoltid.

7.6 Vård och behandling

SiS har enligt sin instruktion ansvar bl.a. för ungdomshem som bedriver vård enligt LVU (se 1 § förordning [2007:1132] med instruktion för Statens institutionsstyrelse) och enligt 1 § LSU ska slutna ungdomsvård verkställas vid sådana hem som avses i 12 § LVU. Det innebär att SiS har ett tydligt uppdrag att vårda de som tas in vid myndighetens institutioner.

SiS arbetar med kunskapsbaserade behandlingsprogram för barn och unga utifrån olika behandlingsbehov. Behandlingen kan ske individuellt, i grupp och med de placerades familjer och nätverk. Inom myndigheten finns det riktlinjer för vilka behandlingsprogram som ska användas och på vilket sätt dessa ska genomföras. Riktlinjerna beskriver också vilken målgrupp programmen är avsedda för och vilken kompetens de medarbetare som utför dem ska ha.

Inom SiS ungdomsvård erbjuds Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA), Acceptance and Commitment Training (ACT), Aggression Replacement Training (ART), Ett Självständigt Liv (ESL), KÖmmunikationsMETod (KOMET), Motiverande Samtal (MI), Problemlösning Umgänge Livsmål Självkontroll (PULS), Start,

Teori Och Praktik, Paus, Avslut (STOPPA), Treatment Foster Care Oregon (TFCO) och Återfallsprevention (ÅP).

I ungdomsvården tar institutionerna emot barn och ungdomar med olika behandlingsbehov och beroende på hemmens inriktning erbjuds därför något olika behandlingsprogram. I ungdomsvården erbjuds strukturerade MI-samtal, samt deltagande i programmen A-CRA eller Återfallsprevention i syfte att behandla missbruksproblematik. Behandlingsprogrammen PULS och ART avser minska återfall i kriminalitet medan deltagande i STOPPA-programmet förbehålls barn och ungdomar som begått sexuella övergrepp.

Vilka behandlingar som i det enskilda fallet ska erbjudas en intagen bestäms både den verkställighetsplanering som görs i samband med att verkställigheten påbörjas.

7.7 SiS säkerhetsprojekt

Sedan 2020 har det pågått ett säkerhetsprojekt inom SiS vars syfte är att stärka säkerheten vid ungdomshemmen och minska antalet avvikningar.¹⁴ Som en följd av projektet fattades det i början av 2021 beslut om att alla ungdomshem ska normeras genom att klassificeras i en av tre säkerhetsklasser.¹⁵ För närvarande pågår arbetet med att genomföra beslutet i verksamheten. Under 2021–2022 genomfördes beslutet vid ungdomshemmen Tysslinge och Johannisberg som tilldelats den högsta säkerhetsklassen, klass 1.

Institutioner i säkerhetsnivå 1 är utformade för att hantera ungdomar och klienter med de högsta riskerna avseende avvikningar, hot och våld. Dessa institutioner ska ha förmåga att förhindra avvikning och fritagning, minska risken för gisslantagning, förhindra insmuggling, skapa inre differentiering så att ovänner och målskamrater kan hållas åtskilda, tillfälligt kunna öka säkerheten med hjälp av dynamiska behörigheter i låssystem, försvåra insyn från obehöriga t.ex. i samband med medial uppmärksamhet och säkerställa en trygg vårdmiljö för ungdomar och klienter.

På institutioner i säkerhetsnivå 1 utgör byggnadernas väggar, fönster och ytterdörrar skalskyddet. Perimeterskyddet består av ett yttre avvsningsstängsel kompletterat med ett eller två säkerhetsstängsel

¹⁴ Uppdrag om förstärkt säkerhetsarbete, regeringsbeslut 2020-10-14, dnr S2020/07612 (delvis).

¹⁵ Beslut normering av teknisk och fysisk säkerhet på SiS institutioner, 2021-02-15, dnr 1.1.4-3313-2019, se även Delrapport Säkerhetsorganisation, 2020-08-24, dnr 1.1.4-4547-2019 och Säkerhetsorganisation – delrapport 2, 2020-10-20, dnr 1.1.3-5971-2020.

och detektering av obehöriga. Inpassering sker via en sluss samt via en inpasseringsbyggnad där visitation kan genomföras i den mån SiS har lagstöd för detta (en centralvakt som är bemannad dygnet runt). Leveranser sker till och från inpasseringsbyggnaden för att minimera riskerna för olovlig in- och utförelse. Besök genomförs i inpasseringsbyggnaden och inte på avdelningarna. Avdelningarna är omgärdade med säkerhetsstängsel för inre sektionering.

Boendeavdelningar med krav på hög säkerhet placeras innanför säkerhetsstängsel medan avdelningar för vård i öppnare former placeras mellan avvisningsstängslet och säkerhetsstängslet. Boendeavdelningarna är sektionerade med inre säkerhetsstängsel.

Klass 2-hem ska ha god säkerhet. Institutioner i säkerhetsnivå 2 är utformade för att hantera ungdomar med medel till hög risk för avvikning, hot och våld. Klass 2-institutioner ska ha förmåga att förhindra avvikning, upptäcka, försvåra och fördröja försök till fritagning, minska risken för gisslantagning, försvåra insmuggling, skapa inre differentiering så att ovänner och målskamrater kan hållas åtskilda, tillfälligt kunna öka säkerheten med hjälp av dynamiska behörigheter i låssystem samt säkerställa en trygg vårdmiljö för ungdomarna som vistas där.

På institutioner i säkerhetsnivå 2 utgör byggnadernas väggar, fönster och ytterdörrar skalskyddet. Perimeterskyddet består av ett yttre avvisningsstängsel kompletterat med ett säkerhetsstängsel, detektering av obehöriga samt en sluss för fordon och personal. Inom området kan sedan avdelningar med högre krav på säkerhet vara omgärdade med säkerhetsstängsel för inre sektionering. Det innebär att boendeavdelningar med krav på hög säkerhet placeras innanför säkerhetsstängslet medan avdelningar för vård i öppnare former placeras mellan avvisningsstängslet och säkerhetsstängslet. Säkerhetsstängsel är försedda med överklättringsskydd. Inpassering för fordon och personal sker via fjärrstyrda grindar. Detektering placeras innanför säkerhetsstängslet samt mellan avvisningsstängsel och säkerhetsstängsel.

Bevakningskameror är placerade i allmänna utrymmen (allrum, kök, korridorer, aktivitetsrum, utegårdar och skollokalerna). Även slussar för fordon och personal samt säkerhetsstängsel övervakas med bevakningskameror. Boenderum, sjuksköterskemottagningar, och besöksrum övervakas däremot inte med kameror.

Ungdomshem med säkerhetsklass 3 ska ha normal säkerhet. De ungdomar som placeras där ska ha låg eller medelhög risk för avvik-

ning, hot och våld. Institutioner i säkerhetsnivå 3 ska ha förmåga att upptäcka och försvåra avvikning, upptäcka och förhindra hot och våld, begränsa obehöriga besök och säkerställa en trygg vårdmiljö för ungdomarna. På institutioner med säkerhetsnivå 3 utgör byggnadernas väggar, fönster och ytterdörrar skalskyddet. Perimeterskyddet består av ett avvisningsstängsel som eventuellt kan kompletteras med detektering av obehöriga. Avvisningsstängslet syftar till att förhindra att obehöriga av misstag kommer in på institutionsområdet. Institutioner i säkerhetsnivå 3 behöver inte förses med perimeterskydd om man i säkerhetsanalysen bedömer att det är onödigt. Bevakningskameror är placerade i allmänna utrymmen (allrum, kök, korridorer, aktivitetsrum, utegårdar och skollokaler). Boenderum, sjuksköterskemottagningar, och besöksrum övervakas inte heller vid klass 3-institutioner med bevakningskameror.

8 Verkställighet av fängelse i anstalt och i frihet

8.1 Inledning

Den som har dömts till fängelse ska för verkställighet av straffet som huvudregel tas in i kriminalvårdsanstalt. Bestämmelser om fängelse och om villkorlig frigivning finns i 26 kap. brottsbalken. Den närmare regleringen av hur fängelse ska verkställas finns i fängelselagen (2010:610) och fängelseförordningen (2010:2010). Det finns inte något hinder enligt gällande rätt mot att döma unga lagöverträdare under 18 år till fängelse, men det ska ske endast om det finns synnerliga skäl och rätten ska då i första hand bestämma påföljden till slutet ungdomsvård (se avsnitt 3.4.1). Regleringen innebär att det är sällsynt att barn och unga under 18 år döms till fängelse. Med undantag för bestämmelser i fängelselagen om att en intagen som är under 18 år som huvudregel inte får placeras tillsammans med äldre intagna, finns ingen särskild verkställighetsreglering för omyndiga som ska avtjäna fängelsestraff.

Nedan redovisas den reglering som för närvarande gäller för verkställighet i anstalt och i frihet. Sist i kapitlet lämnas en kortfattad redogörelse för Kriminalvårdens arbete i dag med unga intagna.

8.2 Allmänt om verkställighet i anstalt

8.2.1 Verkställighetsplanering med inriktning på återfallsförebyggande åtgärder

Den som dömts till fängelse ska enligt huvudregeln avtjäna straffet i kriminalvårdsanstalt (26 kap. 4 § brottsbalken). Verkställigheten regleras, som angetts ovan, i fängelselagen och fängelseförordningen.

Kompletterande bestämmelser finns i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1 *FARK Fängelse*).

Bestämmelser om planeringen och utformningen av verkställigheten av fängelsestraff finns i 1 kap. 5 § fängelselagen. Verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas.¹ I den utsträckning det är möjligt utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, ska verkställigheten inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott.

För varje intagen ska det finnas en individuellt anpassad verkställighetsplan. Verkställighetsplanen ska vara baserad på en sammanställning och bedömning av identifierade risker, behov och förutsättningar som har betydelse för verkställigheten och för möjligheterna att minska risken för återfall i brott. I detta ingår att genomföra en strukturerad risk- och behovsbedömning som mynnar ut i den individuella verkställighetsplanen. Bedömningen görs i de allra flesta fall av en specialiserad utredare men kan vid svårbedömda fall kompletteras med bedömningar av en psykolog. På detta sätt anpassas också innehållet i verkställigheten till varje individs behov. Syftet med verkställighetsplanen är att på bästa sätt kunna använda tiden i anstalt (och tiden i verkställighet efter villkorlig frigivning) till insatser som minskar risken för återfall i brott. För intagna i anstalt ska också planen bidra till att minska skadeverkningsarna av frihetsberövandet som sådant.

Närmare regler om verkställighetsplaneringen finns i 6–9 §§ fängelseförordningen. En verkställighetsplan ska grundas på en utredning, dels om den intagnes behov av stöd och kontroll, dels om vilka åtgärder som bör vidtas under verkställigheten för att minska risken för återfall i brott. Vid planeringen av verkställigheten ska förutsättningarna för att den intagne ska kunna beviljas särskilda utslussningsåtgärder särskilt övervägas. Hänsyn tas till anstaltstidens längd och den intagnes motivation till förändring. Vid utformningen av verkställighetsplanen ska också hänsyn tas till brottsoffer och andra som berörs. Under verkställigheten ska planen fortlöpande följas upp och ändras när det finns anledning till det.

Det är inte den intagne som avgör vilka åtgärder som bör komma i fråga under verkställigheten. En viktig utgångspunkt är dock att den

¹ Detta är i princip samma formulering som återfinns i 2 § lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård, varav följer: *Verkställigheten av sluten ungdomsvård skall utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas.*

intagne ska motiveras att aktivt delta i och medverka vid planeringen av den. Planen ska därför utformas efter samråd med den intagne. Inför frigivningen ska verkställighetsplanen vara särskilt inriktad på konkreta åtgärder som kan underlätta övergången till ett liv i frihet. För att underlätta den intagnes anpassning i samhället krävs också ofta stödåtgärder från andra myndigheter än Kriminalvården, t.ex. för att skaffa bostad och arbete eller för att få sjukvård. Planering och utformning av verkställigheten ska därför ske i samverkan med andra berörda aktörer, framför allt socialtjänsten, hälso- och sjukvården, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

Vid verkställighetsplaneringen görs i normalfallet en planering av hela verkställigheten. Planen omfattar inte bara tiden i anstalt och frigivningsförberedande åtgärder utan också eventuell övervakning efter villkorlig frigivning.² Om Kriminalvården vid planeringen bedömer att den intagne bör ställas under övervakning efter villkorlig frigivning ska frivården vara involverad i den övergripande planen. Frivårdskoordinatorn och planeraren på anstalt ska samverka gällande den övergripande planeringen. För frivårdskoordinatorn ligger fokus på innehållet i övervakningen, samverkan med externa aktörer inför frigivning, planering av innehållet i särskilda utslussningsåtgärder och vissa frigivningsförberedelser.³

8.2.2 Särskilda villkor

För långtidsdömda, dvs. för en intagen som avtjänar fängelse i lägst fyra år ska det beslutas om särskilda villkor om det inte är uppenbart obehövligt. Särskilda villkor kan gälla för placering i anstalt, vistelse utanför anstalt och särskilda utslussningsåtgärder och beslutas om det anses nödvändigt av säkerhetsskäl (1 kap. 7 § fängelselagen). Om det finns särskilda skäl ska sådana villkor också beslutas för en intagen som har dömts till fängelse i lägst två år.

Bestämmelserna om särskilda villkor syftar till att upprätthålla de höga krav på säkerhet som gäller vid anstalt. Särskilda villkor kan gälla t.ex. i fråga om graden av övervakning och kontroll för den intagnes placering, vid vilken tidpunkt den intagne tidigast kan beviljas permission samt när och i vilken form han eller hon kan medges en särskild

² Handbok för verkställighetsplan – VSP (2016:2), beslutad 2016-09-19.

³ Handbok för verkställighetsplan – VSP (2016:2), beslutad 2016-09-19.

utslussningsåtgärd. Beslut om placering, permission, särskild permission eller särskilda utslussningsåtgärder får inte meddelas i strid med de särskilda villkoren (1 kap. 8 § andra stycket fängelselagen).

När flera straff avtjänas samtidigt är det den sammanlagda strafftiden som är avgörande för om reglerna om särskilda villkor är tillämpliga. Den som dömts till ett kortare fängelsestraff än fyra år kan också omfattas av regleringen om han eller hon till följd av flera straff eller förverkande av villkorligt medgiven frihet ska avtjäna fyra år eller längre tid.⁴ För att reglerna ska vara tillämpliga för dem som dömts till fängelse i lägst två år är det dock inte tillräckligt att strafftiden till följd av flera straff eller förverkande uppgår till två år, utan det krävs en dom på minst två års fängelse. Att reglerna om villkorlig frigivning i praktiken innebär att den dömda kommer att friges inom kortare tid än fyra respektive två år saknar betydelse för om särskilda villkor ska meddelas.

Beslut om särskilda villkor ska föregås av en individuell prövning och bygga på en risk- och behovsprofil av den intagne.

För den som dömts till fängelse i lägst två år kan särskilda villkor beslutas om det föreligger särskilda skäl. Som exempel på särskilda skäl anges i förarbetena att en intagen har kopplingar till grov organiserad brottslighet.⁵ I Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd anges att särskilda skäl att besluta om särskilda villkor för en intagen som dömts till fängelse i lägst två år exempelvis kan vara att den intagne är medlem i eller har annan koppling till ett kriminellt nätverk eller grov organiserad brottslighet, att den intagne var under 21 år när brottet begicks och är dömd för upprepad våldsbrottslighet eller att den intagne under tidigare verkställighet har gjort sig skyldig till allvarig missköttsamhet. Även att det finns en hög risk för rymning, fritagning eller för att den intagne gör sig skyldig till allvarig brottslighet i anstalten, kan enligt de allmänna råden utgöra skäl för särskilda villkor.

8.2.3 Säkerhet

En hög nivå av säkerhet är nödvändig för att Kriminalvården ska uppfylla kravet på samhällsskydd. Säkerhet handlar dock om mer än bara murar, stängsel, larm och kameror. Lika viktigt är att personalen har rätt utbildning, attityd och förhållningssätt till de intagna. Det är också

⁴ Prop. 2009/10:135 s. 122.

⁵ Prop. 2009/10:135 s. 123.

viktigt att de som tas in för att avtjäna sitt straff inte placeras med högre grad av säkerhet och mer övervakning än nödvändigt. Därför är svenska fängelser indelade i tre säkerhetsklasser.

Förmågan att motstå rymningar och fritagningsförsök avgör vilken säkerhetsklass en anstalt har. Varje intagen bedöms individuellt för att den ska hamna på rätt anstalt.

Säkerhetsklass 1 är den högsta säkerhetsklassen av slutna anstalter. Anstalter i säkerhetsklass 1 utrustas för att klara de mest riskfyllda intagna. Anstalterna Hall, Kumla och Saltvik har även så kallade säkerhetsavdelningar. De är speciellt anpassade för klienter som Kriminalvården bedömer har en särskilt hög risk för rymning eller fritagning.

Säkerhetsklass 2 utgörs av slutna anstalter med lägre säkerhetsnivå än klass 1-anstalter. Anstalterna inom kategori 2 kan ha olika grad och form av övervakning och kontroll.

Anstalter i säkerhetsklass 3, den lägsta graden av säkerhet, saknar direkta rymningshinder.

För att kunna genomföra korrekta bedömningar av de som ska avtjäna fängelsestraff och för att kunna fullgöra kravet på samhällsskydd bedriver Kriminalvården underrättelseverksamhet. Av lagen (2018:1699) om kriminalvårdens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område följer att Kriminalvården får föra ett säkerhetsregister (3 kap. 1 §). I säkerhetsregistret får personuppgifter behandlas i syfte att förebygga, förhindra eller upptäcka brott eller brottslig verksamhet på häkten och i kriminalvårdsanstalter eller i samband med annan straffverkställighet, och säkerställa ordning och säkerhet på häkten, i kriminalvårdsanstalter och i annan verksamhet som Kriminalvården bedriver.

I säkerhetsregistret får uppgifter behandlas om en person som är häktad eller verkställer ett fängelsestraff och som är eller har varit placerad på en säkerhetsavdelning. I registret får även uppgifter behandlas om en person som är häktad eller verkställer ett fängelsestraff, om det finns risk för att han eller hon under häktning eller verkställighet av fängelsestraff begår brott som inte är ringa eller utövar brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer, förbereder rymning eller försöker rymma, blir föremål för fritagning, bidrar till att allvarligt störa ordningen eller säkerheten på ett häkte eller i en kriminalvårdsanstalt, eller under häktning eller verkställighet av ett fängelsestraff utsätts för våld eller hot (3 kap. 2 §).

I säkerhetsregistret får även uppgifter behandlas om en person som verkställer en påföljd inom kriminalvården, om det finns risk för att han eller hon utövar våld eller hot mot eller otillbörlig påverkan på personal eller andra personer som uppehåller sig i kriminalvårdens lokaler (3 kap. 3 §).

Slutligen finns vissa möjligheter för Kriminalvården att behandla personuppgifter i säkerhetsregistret som gäller en person med anknytning till en person som är häktad eller verkställer straff (och som anges i 2 § enligt ovan).

Kriminalvården har rätt att göra sökningar i personuppgifter som finns i säkerhetsregistret i syfte att få fram ett urval av personer grundat på etniskt ursprung, politiska åsikter, religiös eller filosofisk övertygelse eller uppgifter som rör hälsa, sexualliv eller sexuell läggning.

8.2.4 Placering vid anstalt

I 2 kap. fängelselagen finns bestämmelser om placering. Enligt dessa får en intagen inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas (1 §). En intagen får placeras på en avdelning med särskild hög grad av övervakning och kontroll (säkerhetsavdelning) om det finns en varaktig risk för att den intagne rymmer eller fritas och det kan antas att han eller hon är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet. Placering på säkerhetsavdelning kan också ske om det finns särskild anledning att anta att det behövs för att hindra den intagne från allvarlig brottslig verksamhet under vistelsen i anstalt (4 §). Ett beslut om placering på en säkerhetsavdelning ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

En intagen får inte heller placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna av motsatt kön. En intagen får dock medges att vistas med intagna av motsatt kön om det är lämpligt och de intagna samtycker till det. En intagen som är under 18 år får inte placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år, om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa (se 2 kap. 2 och 3 §§ fängelselagen).

Utgångspunkten enligt fängelselagen är att intagna ska ha möjlighet att vistas gemensamt med andra intagna. Om den enskilde begär det

och det bedöms lämpligt får en intagen dock placeras i avskildhet (se mer om vistelse i gemenskap och enskildhet i avsnitt 8.2.6 nedan).

8.2.5 Sysselsättning

Fängelselagens reglering om sysselsättning

Regler om sysselsättning finns i 3 kap. fängelselagen. Av lagen följer att en intagen har rätt att delta i viss sysselsättning i form av arbete, utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet eller annan strukturerad verksamhet under anstaltsvistelsen (3 kap. 1 § fängelselagen). En intagen är dessutom skyldig att utföra eller delta i den sysselsättning som anvisas honom eller henne. Skyldigheten att delta i sysselsättning gäller dock inte en intagen som uppbär ålderspension enligt socialförsäkringsbalken. Om en intagen har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning får han eller hon åläggas sysselsättning bara av den art och omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

Det är Kriminalvården som efter en individuell bedömning av den dömdes personliga omständigheter avgör vilken sysselsättning som ska anvisas den intagne. Bedömningen görs under verkställighetsplaneringen. En anvisad åtgärd kan vara en del av den intagnes individuella verkställighetsplan. Tidigare ansågs det inte alltid meningsfullt att ålägga en intagen skyldighet att delta i brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet som han eller hon saknade motivation för.⁶ Numera kan dock en vägran att delta i en anvisad åtgärd betraktas som sådan misskötsamhet som kan leda till att villkorlig frigivning skjuts upp för den intagne.⁷ Det kan bli fallet även om Kriminalvården till följd av den dömdes negativa inställning till att genomföra åtgärden inte tar med åtgärden i verkställighetsplanen.

Medicinsk behandling av en intagen kan endast ges på frivillig grund (2 § tredje stycket). Med medicinsk behandling avses såväl somatisk som psykiatrisk behandling.⁸ Förbudet mot att tvinga en intagen till behandling hindrar dock inte att Kriminalvården arbetar aktivt med att motivera intagna att delta i behandling av medicinsk karaktär mot t.ex. missbruk.⁹

⁶ Prop. 2009/10:135 s. 129.

⁷ Prop. 2020/21:18 s. 29.

⁸ Se t.ex. JO 1995/96 s. 126 om deltagande i grupsamtal.

⁹ Prop. 2009/10:135 s. 129.

En intagen ska ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme varje dag om det inte finns synnerliga skäl emot det. Intagna ska även ges möjlighet att på lämpligt sätt ägna sig åt fysisk aktivitet (4 kap. 1–2 §§ fängelselagen).

Skolundervisning

Kriminalvården har i dagsläget rätt att anordna skolundervisning enligt 24 kap. 10 § skollagen (2010:800). Utbildningen motsvarar den kommunal vuxenutbildning (komvux). Skolformen omfattar utbildning på grundläggande och gymnasial nivå liksom särskild utbildning på grundläggande och gymnasial nivå (särvox).

Syftet med vuxenutbildningen är att öka den intagnes möjlighet till ett fungerande vardagsliv efter verkställigheten, att han eller hon ska fortsätta studierna efter villkorlig frigivning och ytterst etablera sig på arbetsmarknaden och klara sin egen försörjning. Vuxna intagna kan antingen antas till utbildningen efter egen ansökan om vuxenutbildning eller anvisas att söka dit inom ramen för sysselsättningsplikten. Vägledningssamtal av studie- och yrkesvägledare föregår varje ansökan till vuxenutbildningen.

För varje elev upprättas en individuell studieplan som ska innehålla uppgifter om den enskildes utbildningsmål och planerad omfattning av studierna. Studiernas omfattning ska anges i verksamhetspoäng när det gäller vuxenutbildning på grundläggande och gymnasial nivå. Utbildningen ger betyg som motsvarar de som erhålls vid kommunal vuxenutbildning.

En intagen är behörig att söka till vuxenutbildningen på grundläggande- eller gymnasial nivå från det att han eller hon har fyllt 18 år (förutom beträffande SFI där en intagen är behörig att söka från och med 16 år, 9–10 a §§ förordningen, 2011:1108, om vuxenutbildning). Enligt läroplanen är det vuxenutbildningens ansvar att varje studerande får stöd och undervisning utifrån sina individuella utbildningsmål, behov och förutsättningar.

Om Kriminalvården i dagsläget får en intagen under arton år att anordna skolundervisning för skiljer sig åtgärderna åt beroende på om strafftiden är kort eller lång. Vid kortare strafftider försöker vuxenutbildningen nå ut till barnet med insatser för att motivera till och upprätthålla kontinuitet i studier för den som är inskriven vid en skola

i sin hemkommun. För den som inte är inskriven i en skola i hemkommunen erbjuder vuxenutbildningens studie- och yrkesvägledning en inledande kartläggning av utbildningsbehoven. Om det är fråga om längre strafftider kan Kriminalvården söka dispens från Skolverket om att få skriva in en intagen under arton år i vuxenutbildning.

All vuxenutbildning är kursutformad, dvs. den utgår från ett utbud med fristående kurser och yrkespaket. På så vis kan studierna anpassas efter elevens behov. Det individuella upplägget dokumenteras i en studieplan som avgör utbildningens längd i det enskilda fallet. Kriminalvårdens utbud av kurser består för närvarande av ett hundratal olika kurser inklusive yrkespaket.

Vuxenutbildningen bedrivs vid lärcentrum som har likheter med kommunala lärcentra. Lärcentrum är en plats där studerande får tillgång till undervisning, pedagogisk handledning, InIT-dator och undervisningsmaterial. Med hjälp av ett distanskoncept är all utbildning tillgänglig vid alla anstalter. Kontinuiteten i utbildningen säkras på så vis för en intagen som studerar och byter anstalt. Den studerande får undervisning av en ämneslärare som antingen finns på plats eller på distans vid ett annat verksamhetsställe. Oavsett var den intagne befinner sig studerar han eller hon på lärcentrum där det finns utbildade lärare. Har man sin ämneslärare på distans har man stöd av både pedagoger på plats och av undervisande ämneslärare. Specialpedagogiska anpassningar görs vid behov.

Behandlingsprogram

I Kriminalvårdens uppdrag att verkställa fängelsepåföljder ligger också att förbereda de intagna för frigivningen under hela frihetsberövandet. Förberedelsen för frigivning sker under hela verkställigheten och den inledande planeringen görs alltså redan vid den inledande verkställighetsplaneringen (se avsnitt 8.2.1 ovan). En mycket viktig del i det återfallsförebyggande arbetet är just deltagande i behandlingsprogram. Vilka behandlingsprogram som i det enskilda fallet ska erbjudas en intagen bestäms vid den verkställighetsplanering som görs i samband med att verkställigheten påbörjas. Syftet med deltagande i program är att förebygga återfall i brott genom att förbättra klientens kunskaper, färdigheter och insikter. Programmen ska särskilt riktas mot varje intagens individuella kriminogena behov.

Kriminalvården utvecklar många egna behandlingsprogram men program är också hämtade från andra länder, t.ex. från Kanada och Storbritannien. Under 2020 och 2021 bedrev Kriminalvården 14 ackrediterade behandlingsprogram och 2022 bedrevs 12.¹⁰ Behandlingsprogram som tagits in från andra länder har anpassats till svenska förhållanden. Alla program är ackrediterade, vilket innebär att de har genomgått en vetenskaplig prövning.¹¹

Det ska alltså finnas vetenskapligt stöd för att använda en behandlingsmetod som erbjuds en intagen. Vissa behandlingsprogram genomförs individuellt och en del i grupp. Kriminalvården arbetar också med förberedande insatser för att motivera de intagna till att delta i de behandlingsprogram som bäst möter den enskildes behov.

När programmet är genomfört finns också insatser med förstärkande innehåll. Syftet med behandlingsprogrammen är att de ska ha en positiv effekt på så sätt att återfallen minskar. Inom Kriminalvårdens verksamhet erbjuds flera behandlingsprogram inom olika områden, såsom kriminalitet, våld, sexualbrott och missbruk. Kriminalvården har ett stort utbud av behandlingsprogram och arbetar kontinuerligt med att ta fram nya eller uppdaterade behandlingsmetoder.

De som leder behandlingsprogrammen genomgår en längre grundutbildning för programledare inom Kriminalvården och därefter en ny utbildning för varje nytt program som de ska arbeta med. Programledarna får efter sin utbildning alltid handledning för att säkerställa kvaliteten i genomförandet.

Kriminalvården har för närvarande inga behandlingsprogram som särskilt riktar sig mot unga lagöverträdare i åldersspannet 15–17 år. Nya behandlingsprogram måste därmed tas fram eller befintliga anpassas till en ny målgrupp om ansvaret för att verkställa frihetsberövande påföljder för unga flyttas till Kriminalvården.

¹⁰ Kriminalvården, Årsredovisning 2022 s. 54. Vilka behandlingsprogram och innehållet i dem beskrivs kortfattat på Kriminalvårdens hemsida, <https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-varld/behandlingsprogram/> (2023-06-28).

¹¹ Behandlingsprogrammen ackrediteras av Vetenskapliga rådet. Rådet ska se till att forsknings- och utvecklingsarbetet inom Kriminalvården håller en hög vetenskaplig kvalitet. Rådgivarna består av forskare inom bland annat psykiatri, kriminologi, socialt arbete, beteendeforskning, psykologi, genetik och epidemiologi.

Sysselsättning

Sysselsättning ska erbjudas och anvisas de intagna i syfte att förebygga återfall i brott (se avsnitt 8.2.5 ovan). Sysselsättningen bidrar även till att upprätthålla en så normal tillvaro som möjligt under fängelsetiden och förbereder de intagna för ett vardagsliv efter avtjänat straff. Målet är att sysselsättningsgraden för de intagna ska vara 85 procent, vilket till följd av den utdragna platsbristen inte har uppnåtts på senare tid. Endast i cirka en procent av fallen beror den uteblivna sysselsättningen på att den intagne vägrar att delta i anvisad sysselsättning.¹²

Den huvudsakliga sysselsättningstiden inom Kriminalvården utgörs av arbetsdriften, närmare bestämt 35 procent för män och 38 procent för kvinnor. Genom att delta i arbetsdriften är avsikten också att de intagna ska återvända till samhället med mer arbetslivserfarenhet än innan verkställigheten. Verksamheten bedrivs på motsvarande sätt som på t.ex. industrier och verkstäder ute i samhället, under överinseende av en bransch- och yrkeskunniga arbetsledare. Arbetsdriften ska vara anpassad till de intagnas behov och förutsättningar. Samverkan sker även med externa aktörer.¹³

Utöver arbetsdriften kan vissa anstalter erbjuda de intagna att delta i arbetsmarknadsutbildning. De finansieras och upphandlas av Arbetsförmedlingen och det kommer då externa utbildare som ansvarar för kursen. Arbetsmarknadsutbildning kan t.ex. ges i plattsättning och golvläggning. Genom arbete, yrkesutbildning och utbildning i allmänna ämnen är tanken att den intagnes möjlighet att etablera sig på den öppna arbetsmarknaden ska öka. Under 2022 gick 40 procent av de som deltagit i arbetsmarknadsutbildning vidare till jobb eller studier efter avtjänat straff. Mellan 2019–2021 var andelen runt 30 procent.¹⁴ I framtiden planerar Kriminalvården för att fokus ska vara arbetsmarknadsutbildningar inom bristyrken.¹⁵

Annan strukturerad verksamhet (ASV) var den näst vanligaste sysselsättningen på anstalt 2022 (26 procent av sysselsättningsgraden för män och 33 procent för kvinnor). Exempel på ASV är introduktion till anstaltsvistelsen, social träning och friskvård. Andra sysselsättningar

¹² Kriminalvården, Årsredovisning 2022 s. 47 och 51.

¹³ T.ex. tillverkas husmoduler till externa aktörer vid arbetsdriften vid Norrtäljeanstalten, vilket utredningen fick information om vid studiebesök vid anstalten den 10 juni 2022. Vid anstalten tillverkas även möbler som används vid anstalten. Se även <https://www.krimprod.se/> (2023-06-28).

¹⁴ <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2023/april/fler-i-sysselsattning-efter-tiden-i-fangelse/> (2023-06-28).

¹⁵ Kriminalvården, Årsredovisning 2022 s. 52 f.

kan vara att sköta matlagning och tvätt själv, deltagande i föräldragrupp eller yoga, eller att gå en drama-, musik-, eller skrivkurs. I så kallade visionsrum som finns på många anstalter är tanken att den dömda ska få kraft att ta tag i sin egen situation, bryta isoleringen och förbereda sig för ett liv i frihet. En aktivitet räknas som sysselsättning om den ingår i en strukturerad och schemalagd verksamhet som leds av en handledare (en kriminalvårdare). Syftet med den strukturerade verksamheten är den intagna ska få ökade kunskaper och insikter, förbättrade färdigheter eller ett ändrat beteende.¹⁶

8.2.6 Vistelse i gemenskap och avskildhet

Huvudregeln vid verkställighet av fängelse är att intagna ska vistas i gemenskap med andra både under tid då de har anvisats sysselsättning och under fritiden om det inte särskilt anges något annat i fängelselagen. De intagna får dock enligt 6 kap. 3 § fängelselagen hållas avskilda från varandra i anslutning till dygnsvilan. Närmare förutsättningar för vad som ska gälla t.ex. för dokumentation vid avskiljande och under vilka tider en intagen får hållas avskild för dygnsvila följer av fängelseförordningen och av Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:11) om fängelse.

Av 6 kap. 4 § fängelselagen följer att en intagen får medges att på egen begäran hållas avskild från andra intagna om det är lämpligt. Medgivandet ska dock omprövas så ofta som det finns anledning till det och minst en gång i månaden. Av fängelselagen följer också att Kriminalvården tillfälligt får hålla intagna avskilda från varandra om det är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas eller för att en intagen är våldsam eller berusad (6 kap. 5 och 6 §§).

Därutöver följer av 6 kap. 7 § fängelselagen att en intagen får hållas avskild från andra intagna om det är nödvändigt bl.a. med hänsyn till rikets säkerhet, med hänsyn till att det finns en risk för den intagnes eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på egendom som tillhör eller har upplåtits till Kriminalvården, med hänsyn till att det finns en risk för att den intagna rymmer eller fritas och det kan antas att han eller hon är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet, för att hindra att den intagna påverkar

¹⁶ Kriminalvården, Årsredovisning 2022 s. 53 f. samt <https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-ward/annan-sysselsattning/> (2023-06-28).

någon annan intagen att allvarligt störa ordningen i anstalten, eller för att hindra att den intagne allvarligt ofredar någon annan intagen. Även ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

En intagen kan även tillfälligt hållas avskild från andra intagna under utredning av om villkorlig frigivning ska skjutas upp (enligt 12 kap. 1 § fängelselagen eller enligt 26 kap. 6 a och 7 §§ brottsbalken). Avskildhet på den här grunden får endast ske i den utsträckning det är absolut nödvändigt för att syftet med utredningen inte ska äventyras. Den intagne får inte hållas avskild under längre tid än fyra dygn (6 kap. 8 § fängelselagen).

Slutligen får en intagen även hållas avskild om det är nödvändigt för att genomföra en kroppsbesiktning (6 kap. 9 § fängelselagen).

Av 6 kap. 10 § fängelselagen följer att en intagen som hålls avskild från andra intagna på grund av att han eller hon uppträder våldsamt eller är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa ska undersökas av läkare så snart som möjligt. En intagen som av andra skäl hålls avskild från andra intagna ska undersökas av läkare om det behövs med hänsyn till den intagnes hälsotillstånd, dock minst en gång i månaden.

8.2.7 Besök och andra kontakter

En intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ett besök får dock vägras om det kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom kontroll av den besökande, kan motverka den intagnes anpassning i samhället, eller på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan (7 kap. 1 § fängelselagen).

Personal får övervaka besöket och ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning. Ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får dock endast kontrolleras om advokaten eller den intagne begär det (7 kap. 2 och 3 §§ fängelselagen).

Beträffande elektronisk kommunikation gäller att en intagen får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras om den kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom avlyssning. Elektronisk kommunikation kan

också nekas den intagne om den bedöms kunna motverka den intagnes anpassning i samhället, eller på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan (7 kap. 4 § fängelselagen). Elektronisk kommunikation mellan en intagen och en annan person får avlyssnas om det är nödvändigt av säkerhetsskäl. De som ska kommunicera med varandra ska i förväg informeras om kontrollen. Elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får dock inte avlyssnas (7 kap. 5 § fängelselagen).

I fängelselagen finns även regler om att vissa försändelser som skickas till eller från en intagen får granskas om det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten. Syftet med granskningen ska i så fall vara att undersöka om försändelsen innehåller något otillåtet föremål, eller är ett led i en pågående eller planerad brottslig verksamhet, ett planerat avvikande eller något annat liknande förfarande (7 kap. 7 § fängelselagen).

En försändelse mellan en intagen och en advokat, en svensk myndighet eller ett internationellt organ som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda ska dock vidarebefordras utan granskning (7 kap. 6 § fängelselagen).

En försändelse som har granskats ska, om inte särskilda skäl talar mot det, lämnas ut till den intagne så snart som möjligt och senast när han eller hon inte längre ska vara berövad friheten (7 kap. 8 § fängelselagen).

8.2.8 Särskilda kontroll- och tvångsåtgärder

I fängelselagen finns det även ett antal bestämmelser som innebär att Kriminalvården har rätt att vidta vissa kontroll- och tvångsåtgärder. Inledningsvis anges i 8 kap. 1 § fängelselagen att fotografi får tas av den intagne för att underlätta identifieringen av honom eller henne.

Den intagnes bostadsrum och hans eller hennes tillhörigheter får kontrolleras i den utsträckning det är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas (8 kap. 2 § fängelselagen).

Om det inte är uppenbart obehövt ska den som ska tas in i anstalt kroppsvisiteras eller kroppsbesiktigas för eftersökande av otillåtna föremål när han eller hon kommer till anstalten (8 kap. 3 § fängelselagen). Detsamma gäller när en intagen återkommer efter en vistelse utanför anstalt, om han eller hon ska ha eller har haft ett besök utan att besöket

har kontrollerats, eller det sker i en stickprovskontroll eller i anslutning till en större undersökning som av säkerhetsskäl görs av ett utrymme inom anstalten och den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymmet (8 kap. 4 § fängelselagen). I det fallet får kroppsvisitation eller kroppsbesiktning enbart ske om det finns anledning att anta att ett sådant föremål kommer att anträffas på honom eller henne. Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl får en intagen även i andra fall än de som nyss räknats upp kroppsvisiteras för eftersökande av vapen och andra farliga föremål (8 kap. 5 § fängelselagen).

Av 8 kap. 6 § fängelselagen följer vidare att en intagen är skyldig att på begäran lämna urin-, utandnings-, saliv-, svett-, blod- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av alkohol, narkotika, något annat berusningsmedel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl.

Som huvudregel får kroppsvisitation eller kroppsbesiktning enligt 8 kap. 7 § fängelselagen inte utföras eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska. Detta gäller dock inte en kroppsvisitation som avses i 5 §, en kroppsvisitation som enbart innebär att föremål som en person bär med sig undersöks, en kroppsvisitation med metalldetektor eller liknande teknisk anordning, eller en kroppsbesiktning som enbart innebär att andra prov än urinprov tas enligt 6 §. Även i andra fall får en kroppsvisitation eller en kroppsbesiktning av en man utföras eller bevittnas av en kvinna. Det krävs då att åtgärden är nödvändig.

I 8 kap. 8 och 9 §§ fängelselagen finns det bestämmelser om omhändertagande av otillåtna föremål. Av 8 § följer att alkohol, narkotika, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana varor som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor får omhändertas och förstöras om de medförs av någon som ska tas in i en anstalt, om de påträffas hos en intagen, om de sänds till en intagen, eller om de på annat sätt påträffas inom en anstalt och det inte finns någon känd ägare till dem. Samma sak gäller för injektionssprutor, kanyler och andra föremål som är särskilt ägnade att användas vid narkotikamissbruk eller för annan befattningsmedel med narkotika. I 9 § finns bestämmelser om att föremål som påträffas i en anstalt får omhändertas, om det kan antas att föremålet kommer att tas i beslag.

Av 8 kap. 10 § fängelselagen följer att en intagen får beläggas med fängsel vid förflyttning inom anstalt och vid transport eller annan vistelse utanför anstalt, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, eller om han eller hon uppträder våldsamt och det är absolut nödvändigt med hänsyn till den intagnes egen eller någon annans säkerhet till liv eller hälsa. Om möjligheten att belägga en intagen med fängsel har utnyttjats på grund av att han eller hon har uppträtt våldsamt ska en läkare så snart som möjligt undersöka den intagne.

Om det är nödvändigt för att säkerheten ska kunna upprätthållas vid en anstalt får Kriminalvården besluta att alla personer som passerar in i anstalten ska kroppsvisiteras (allmän inpasseringskontroll). Syftet med allmän inpasseringskontroll ska vara att söka efter otillåtna föremål (8 kap. 11 § fängelselagen).

Slutligen kan nämnas att det även finns regler som innebär att fordon får genomsökas efter otillåtna föremål eller personer samt att den som obehörigen försöker ta sig in i eller vägrar att lämna en anstalt får avvisas av tjänsteman vid Kriminalvården (8 kap. 12 och 13 §§ fängelselagen).

8.2.9 Permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt

I 10 kap. fängelselagen regleras förutsättningarna för permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt. En intagen får, för att underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för viss kort tid, permission (10 kap. 1 § fängelselagen). För att permission ska beviljas krävs i normalfallet att minst en fjärdedel av strafftiden, dock minst två månader, har avtjänats. Undantag från kvalifikationstiden kan göras om det finns särskilda skäl. Särskilda skäl kan t.ex. vara att en intagen har behov av att besöka socialtjänsten eller tandläkare.¹⁷ För en intagen som avtjänar fängelse på livstid ska kvalifikationstiden bestämmas som om strafftiden är arton år. En förutsättning för permission är också att det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig.

Permission kan vara såväl regelbunden, t.ex. helgpermission, som annan tillfällig vistelse utanför anstalt som syftar till att underlätta den intagnes successiva utslussning. I förarbetena nämns som exempel på den sistnämnda typen permission i syfte att besöka frivården, social-

¹⁷ Prop. 2009/10:135 s. 159.

tjänsten eller Arbetsförmedlingen, delta i möten som arrangeras av Anonyma alkoholister eller Anonyma narkomaner eller för att utöva en viss fritidsaktivitet.¹⁸

Om det finns särskilt ömmande skäl får en intagen beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för viss kort tid (särskild permission; se 10 kap. 2 §). För att särskild permission ska beviljas krävs att den intagnes behov inte kan tillgodoses genom vanlig permission och att permission kan beviljas med hänsyn till den risk som finns för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Särskild permission kan erhållas för att besöka en närstående som är allvarligt sjuk, delta på närståendes begravning eller en viktig angelägenhet som rör den intagnes barn.¹⁹

En permission ska förenas med de villkor som behövs (10 kap. 5 §). Villkoren ska vara individuellt utformade utifrån riskbedömningen och omständigheterna i det enskilda fallet. Enligt Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd kan villkor t.ex. avse

- anmälningsplikt,
- förbud att använda alkohol eller annat berusningsmedel,
- förbud att använda andra läkemedel än de som förskrivits av läkare,
- förbud att vistas inom ett visst område,
- förbud att ta kontakt med brottsoffer,
- skyldighet att följa uppgjord planering för permissionen och resan från och till anstalten,
- skyldighet att genomföra antialkoholbehandling före permissionen,
- skyldighet att under hela eller delar av permissionen vistas inom ett visst område, t.ex. på permissionsadressen eller annan angiven plats, eller
- åtföljande av personal under permissionen.

¹⁸ Prop. 2009/10:135 s. 159 f.

¹⁹ Prop. 2009/10:135 s. 161.

8.2.10 Särskilda utslussningsåtgärder

Sedan 2007 finns det i 11 kap. fängelselagen fyra särskilda utslussningsåtgärder som syftar till att underlätta övergången från tiden i anstalt till livet i frihet.²⁰ Det är fråga om åtgärder som syftar till att minska risken för att den dömda återfaller i brott eller som underlättar hans eller hennes anpassning i samhället. Utslussningsåtgärderna ska planeras så att de kan pågå fram till tidpunkten för villkorlig frigivning. Som nämnts ovan ska förutsättningarna för att bevilja särskilda utslussningsåtgärder övervägas redan i samband med verkställighetsplaneringen (6 § fängelseförordningen).

De olika formerna av utslussningsåtgärder är frigång, vårdvistelse, vistelse i halvvägshus och utökad frigång. Gemensamt för de olika utslussningsåtgärderna är att de endast får meddelas om det inte finns någon beaktansvärd risk för att den dömda kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt allvarligt missköta sig (11 kap. 2–5 §§ fängelselagen). I förarbetena betonas att riskbedömningen är en viktig del i prövningen, men att denna bedömning samtidigt inte får göras så restriktiv att möjligheten till utslussning i praktiken utesluts. Synen på misskötsamhet måste vara realistisk och det går inte heller helt att utesluta risken för återfall i missbruk och brott. Bedömningen av risk ska göras utifrån den utslussningsåtgärd som är aktuell och de villkor och den kontroll som åtgärden förenas med. Det innebär att en intagen som inte uppfyller kraven för en viss åtgärd, t.ex. utökad frigång, kan beviljas t.ex. vistelse i halvvägshus eller vårdvistelse.²¹

Frigång innebär att en intagen får möjlighet att lämna anstalten under dagtid utföra arbete, få behandling eller delta i utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet. Frigång får beviljas en intagen som har behov av introduktion i arbetslivet eller i annan verksamhet som kan främja en stabil tillvaro efter frigivningen. Frigång kan t.ex. beviljas de intagna som har behov av en introduktion i arbetslivet. (11 kap. 2 § fängelselagen).

Vårdvistelse innebär att en intagen placeras i ett sådant hem som avses i 6 kap. 1 § SoL och får beviljas en intagen som har behov av vård eller behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel eller mot något annat särskilt förhållande som kan antas ha samband

²⁰ Prop. 2005/06:123.

²¹ Se prop. 2005/06:123 s. 43 och prop. 2009/10:135 s. 164.

med hans eller hennes brottslighet (11 kap. 3 § fängelselagen). Med hem som avses i 6 kap. 1 § socialtjänstlagen avses antingen hem för vård och boende (HVB) eller familjehem. Den intagne får behandling för det problem som ligger bakom kriminaliteten, t.ex. drogmisshand, spelberoende, våldsbenägenhet, sexualbrottsrelaterat beteende, kriminellt beteende eller psykiatrisk problematik. Behandlingen sker utanför fängelset på särskilda behandlingshem som Kriminalvården har avtal med, så kallade Hem för vård och boende (HVB-hem). Det finns även möjlighet till placering i familjevård och på arbetskooperativ. Avgörande för valet av vårdgivare är den intagnes behov. Om den intagne primärt har behov av behandling bör placering i behandlingshem övervägas i första hand. För en intagen med mindre behov av behandling, men med större behov av stöd, eftervård och social träning kan familjehem vara det mest lämpliga. Kriminalvården upphandlar också s.k. arbetskooperativ och kontrollerade boenden och även en sådan placering kan ske inom ramen för en vårdvistelse. Enligt Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd bör den intagne ha genomfört någon form av brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet i anstalt eller på annat sätt visat att han eller hon är redo för att bearbeta sin problematik på det sätt som kommer att krävas under vårdvistelsen.

Vistelse i halvvägshus innebär att en intagen är placerad i ett av Kriminalvården kontrollerat hem som är anpassat för att ge intagna särskilt stöd och tillsyn. Vistelse i halvvägshus får beviljas en intagen som har särskilt behov av stöd eller tillsyn när minst halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats. För vistelse i halvvägshus krävs vidare att den intagne utför arbete, får behandling eller deltar i utbildning eller särskilt anordnad verksamhet (11 kap. 4 § fängelselagen). Halvvägshus är en typ av övergångsboende för intagna som inte har en tillräckligt ordnad situation med sysselsättning och bostad och som inte har ett vårdbehov som krävs för att en vårdvistelse ska vara aktuell. Klienten bor under eget ansvar i ett hus som är öppnare än fängelser med säkerhetsklass 3. Den här utslussningsmetoden är för intagna med särskilt behov av stöd eller kontroll. Det kan t.ex. gälla den som saknar egen bostad eller inte är redo att vistas i sin bostad under längre perioder. Klienten får lämna området under särskilda tider för att delta i sysselsättning, göra inköp och delta i aktiviteter. Klienter i halvvägshus kan ha fotboja. Halvvägshus kontrolleras av Kriminalvården och är bemannade dygnet runt för att ge intagna särskilt stöd och tillsyn. Den intagne får inte vistas utanför halvvägshuset annat

än på särskilt bestämda tider. Halvvägshus finns för närvarande i Stockholm, Göteborg och Malmö. I övriga delar av landet finns möjligheter till placering på halvvägshusplats i ett stödboende eller i familjevårdslignande form med samma regler som i ett halvvägshus.

Utökad frigång innebär i stort sett detsamma som frigång men med det tillägget att den intagne under kontrollerade former avtjänar fängelsestraffet i sin bostad. Liksom vid vistelse i halvvägshus krävs för utökad frigång att den intagne avtjänat minst halva strafftiden, dock minst tre månader, och att han eller hon utför arbete, får behandling eller deltar i utbildning eller särskilt anordnad verksamhet (11 kap. 5 § fängelselagen).

Det är Kriminalvården som beslutar om en intagen ska beviljas en särskild utslussningsåtgärd. Efter omprövning får Kriminalvårdens beslut överklagas till allmän förvaltningsdomstol (14 kap. 1 och 2 §§ fängelselagen).

En utslussningsåtgärd ska enligt 11 kap. 6 § första stycket fängelselagen förenas med de villkor som behövs för att syftet med åtgärden ska uppnås eller för att Kriminalvården ska kunna utöva nödvändig kontroll. Elektroniska hjälpmedel får användas för att kontrollera meddelade villkor.

Villkoren ska vara individuellt utformade och anpassade till den utslussningsåtgärd som avses. Villkor om skötsamhet och den intagnes skyldighet att hålla kontakt med Kriminalvården bör regelmässigt meddelas.²² Intagna som är föremål för särskild utslussningsåtgärd meddelas också regelmässigt villkor om att avhålla sig från alkohol och andra berusningsmedel. Den som är beviljad en utslussningsåtgärd är enligt 11 kap. 7 § fängelselagen skyldig att på begäran lämna vissa angivna prover för att visa att han eller hon inte är påverkad av alkohol, narkotika, något annat berusningsmedel, dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Villkor kan enligt förarbetena²³ och Kriminalvårdens allmänna råd och föreskrifter även avse t.ex.

²² Prop. 2009/10:135 s. 168.

²³ Prop. 2005/06:123 s. 46.

- vilken bostad den intagne ska ha under utslussningsåtgärden,
- vilka tider och för vilka ändamål den intagne får vistas utanför bostaden eller, vid vårdvistelse, utanför hemmet,
- förbud att vistas inom eller utanför ett visst geografiskt område,
- förbud att ta kontakt med en viss person, eller
- vad som ska gälla i fråga om arbete, annan förvärvsverksamhet, utbildning eller annan sysselsättning.

Kriminalvården får enligt 11 kap. 6 § andra stycket fängelselagen ändra, upphäva eller meddela nya villkor om det finns skäl till det på grund av nya omständigheter. Villkoren kan ändras i såväl skärpande som lindrande riktning. Skärpande villkor kan t.ex. behöva meddelas för att en utslussningsåtgärd ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt eller för att kontrollen ska kunna upprätthållas vid misskötsamhet som inte är så allvarlig att det finns skäl att upphäva utslussningsåtgärden. Om verkställigheten har fungerat utan anmärkning kan det finnas skäl att, efter en tid, ändra villkoren i syfte att minska graden av kontroll. Ett villkor kan behöva upphävas om det inte längre finns förutsättningar för det aktuella villkoret.²⁴

Om det finns särskilda skäl får Kriminalvården enligt 11 kap. 6 § tredje stycket fängelselagen förena ett beslut om vårdvistelse med en föreskrift enligt 26 kap. 15 § andra stycket 4 brottsbalken. Föreskrifter som meddelats får ändras eller upphävas. Kriminalvården får även besluta om nya föreskrifter. Om det behövs för att minska risken för att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, får Kriminalvården enligt 26 kap. 16 § brottsbalken besluta om en särskild föreskrift som ska följas av den övervakade (se mer om föreskrifter nedan i avsnitt 8.4.6).

Tillstånd till utslussningsåtgärd ska enligt 11 kap. 8 § fängelselagen upphävas om det inte längre finns förutsättningar för åtgärden, eller om den intagne inte rättar sig efter villkor som meddelats eller fullgör de skyldigheter som gäller för utslussningsåtgärden. Bristande förutsättningar kan t.ex. föreligga om en intagen som beviljats utökad frigång förlorar sin bostad. Samma sak gäller om den intagne bor tillsammans med en person som inte längre ger sitt tillstånd till att verkställigheten

²⁴ Se prop. 2009/10:135 s. 168.

sker i den gemensamma bostaden. Andra bristande förutsättningar som kan leda till att en särskild utslussningsåtgärd upphävs är enligt Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd att den intagne förlorar sin sysselsättning, kontroll med elektroniska hjälpmedel inte går att upprätthålla, brottsoffer flyttar in i den intagnes bostad, eller den utökade frigången visar sig inverka menligt på barn som den intagne delar bostad med.²⁵

Misskötsamhet ska leda till en snabb och tydlig reaktion. Allvarlig misskötsamhet som kan leda till att en utslussningsåtgärd upphävs är t.ex. att en intagen avviker, begår nya brott, är påverkad av alkohol eller narkotika, vägrar att lämna prov för drogkontroll, inte sköter sin skyldighet att hålla kontakt med Kriminalvården eller inte utför eller deltar i den sysselsättning som bestämts.²⁶ Det ställs höga krav på skötsamhet för intagna som beviljats särskild utslussningsåtgärd, även om det måste finnas en viss tolerans. Vid misskötsamhet av mindre betydelse kan Kriminalvården meddela nya eller ändrade villkor.

Enligt förarbetena bör överträdelse av villkor i samband med vistelse utanför anstalt enligt 11 kap. fängelselagen i första hand leda till att utslussningsåtgärden upphävs.²⁷ Vid verkställighet av fängelse räknas den tid som en intagen vistas utanför anstalt med stöd av 11 kap. 1 § fängelselagen in i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar mot det, se 1 kap. 2 § fängelselagen. Sådana skäl kan föreligga t.ex. om en intagen använder tiden utanför anstalt för annat ändamål än det avsedda, t.ex. genom att missbruka narkotika eller utöva annan brottslig verksamhet.²⁸ Misskötsamhet i samband med en särskild utslussningsåtgärd kan, på samma sätt som misskötsamhet i anstalt, leda till att den intagne meddelas en varning (12 kap. 1 § fängelselagen).

En fråga om att upphäva ett tillstånd till en påbörjad vårdvistelse, en vistelse i halvväghus eller en utökad frigång prövas enligt 13 kap. 3 § fängelselagen av övervakningsnämnden efter anmälan av Kriminalvården. Nämnden får också självmant ta upp frågan. Ett tillstånd till en påbörjad vårdvistelse, en vistelse i halvväghus eller en utökad frigång kan enligt 13 kap. 4 § fängelselagen interimistiskt upphävas av Kriminalvården i avvaktan på övervakningsnämndens prövning. Kriminalvårdens beslut ska genast ställas under övervakningsnämndens prövning. Senast den första arbetsdagen efter den dag då Kriminalvårdens beslut

²⁵ Se prop. 2005/06:123 s. 47 och prop. 2009/10:135 s. 169.

²⁶ Prop. 2005/06:123 s. 47.

²⁷ Prop. 2005/06:123 s. 47 och prop. 2009/10:135 s. 172.

²⁸ Prop. 2009/10:135 s. 214.

meddelades ska övervakningsnämnden pröva om beslutet ska bestå i avvaktan på den slutliga prövningen. Fastställer inte nämnden beslutet inom den tiden, upphör beslutet att gälla. Nämnden ska skyndsamt ta upp frågan till slutlig prövning.

Om ett tillstånd till en påbörjad utslusningsåtgärd upphävs, ska den intagne omedelbart föras till en anstalt för fortsatt verkställighet av straffet i anstalt (11 kap. 9 § fängelselagen). Den myndighet som fattat beslutet ska underrätta Polismyndigheten som ska förpassa den intagne för fortsatt verkställighet till den anstalt som Kriminalvården anger (34 § fängelseförordningen).

8.2.11 Särskilt om barn som verkställer fängelsepåföljd

Barn som verkställer fängelsestraff i anstalt är inte särskilt vanligt förekommande i Sverige. Kriminalvården har därför liten erfarenhet av barn i anstalter och få utarbetade riktlinjer för hur barn ska hanteras i de fall de förekommer. Det är dock inte lika ovanligt att unga lagöverträdare under 18 år häktas, vilket innebär att Kriminalvården har erfarenhet av att hantera barn inom den delen av sin verksamhet.

Att barn inte ska placeras så att de vistas tillsammans med vuxna följer av 2 kap. 3 § fängelselagen. Bestämmelsen ska iakttas både i fråga om intagna som barnet bor tillsammans med på avdelningen och de som deltar i samma sysselsättning som barnet. Eftersom antalet intagna som är under 18 år är så litet kan det innebära att den unge i praktiken skulle isoleras om han eller hon inte kunde integreras med äldre intagna. Det kan därför krävas att den unge får verkställa sitt straff tillsammans med äldre personer, men då ska det i varje enskilt fall göras en individuell prövning av vad som är till barnets bästa.²⁹ Utöver den nu nämnda bestämmelsen finns det inga bestämmelser i fängelselagen eller annat regelverk som har direkt bäring på barn som verkställer straff i anstalt.

Av 1 kap. 2 a § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1; FARK fängelse) följer att i frågor som berör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Bedömningar som rör barnets bästa ska ta sin utgångspunkt i det enskilda barnets situation. Överväganden avseende barnets bästa ska dokumenteras. I motiveringen

²⁹ Se Bäcklund m.fl. Brottsbalken, En kommentar (1 dec. 2021, version 19, JUNO), kommentaren till 2 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

till beslut ska det redogöras på vilket sätt barnets bästa har vägts in i den bedömning som ligger till grund för beslutet.

Av de allmänna råd som lämnats till den nämnda paragrafen följer att barnets åsikter och inställning bör tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. För att utreda vad som är till ett barns bästa bör barnet, i de fall det bedöms lämpligt, ges möjlighet att komma till tals och få ge sin åsikt i frågan. Om barnet inte självt framför sina åsikter, bör hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt.

Av 1 kap. 3 § FARK fängelse följer att med barn avses en person under 18 år, om inte annat anges.

8.3 Verkställighet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll

Bestämmelser om verkställighet genom intensivövervakning finns i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll (i fortsättningen lagen om intensivövervakning), förordningen (1994:1060) om intensivövervakning med elektronisk kontroll samt i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om intensivövervakning med elektronisk kontroll (KVFS 2011:6).

Enligt 1 § lagen om intensivövervakning är lagen tillämplig vid verkställighet av dom på fängelse, dock inte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, om den dömden ska avtjäna fängelse i högst sex månader.

Kriminalvården prövar, på skriftlig ansökan av den dömden eller på eget initiativ, om ett fängelsestraff ska verkställas genom intensivövervakning. Om den dömden tidigare verkställt ett fängelsestraff genom intensivövervakning får en ansökan endast bifallas om det förflutit minst tre år sedan den tidigare verkställigheten. Ytterligare ett krav är att den dömden inte begått något brott som har föranlett strängare påföljd än böter under nämnda treårsperiod (se 2 § lagen om intensivövervakning).

Under verkställigheten råder förbud för den dömden att vistas utanför bostaden annat än på särskilt angivna tider och för bestämda ändamål såsom förvärvsarbete, utbildning, vård, nödvändiga inköp och liknande. Att den dömden efterlever kraven kontrolleras med elektroniska hjälpmedel (s.k. fotboja). Under hela verkställigheten ska den dömden vara skötsam och efter bästa förmåga försörja sig själv. Han eller hon ska

även avstå från att använda alkohol eller annat beroendeframkallande medel (se 3–4 § lagen om intensivövervakning).

Vid verkställighet utanför anstalt ska särskilda föreskrifter meddelas om vad den dömda har att iaktta. Sådana föreskrifter kan t.ex. avse vilken bostad den dömda ska ha under verkställighetstiden, vad som ska gälla i fråga om arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet, utbildning eller annan sådan sysselsättning, under vilka tider och för vilka ändamål den dömda tillåts att vistas utanför bostaden, hur den dömda ska hålla kontakt med Kriminalvården. Särskild föreskrift får också avse läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling eller deltagande i särskilt anordnade program eller verksamheter som med hänsyn till den dömdes förhållanden framstår som lämpliga (se 8 § lagen om intensivövervakning).

Under verkställigheten ska Kriminalvården löpande kontrollera att den dömda sköter de åtaganden som han eller hon har under tiden straffet avtjänas. Kriminalvården kan besluta att intensivövervakningen ska upphöra och den dömda i stället intas i anstalt om det finns skäl för det. Den dömda är skyldig att underrätta Kriminalvården om förhållanden som kan ha betydelse för verkställigheten (se 6–7 § lagen om intensivövervakning).

Den dömda ska, om det är motiverat med hänsyn till hans eller hennes möjligheter att få inkomst under verkställigheten utanför anstalt, betala en avgift under tid som straff verkställs med intensivövervakning. Avgiften uppgår till 100 kronor per dag som verkställigheten ska pågå, dock högst 12 000 kronor för hela verkställighetsperioden. Avgiften ska betalas i förskott och tillföras brottsofferfonden. Det är Kriminalvården som beslutar om, och i så fall hur stor, avgiften ska vara (se 5 och 8 §§ lagen om intensivövervakning). Avgiften infördes som ett sätt att utjämna den fördel en person som avtjänar sitt fängelsestraff får jämfört med den som avtjänar i anstalt, i och med att den som avtjänar straff genom intensivövervakning t.ex. kan fortsätta att förvärvsarbeta under tiden som straffet avtjänas.³⁰

³⁰ Se prop. 1993/94:184 s. 20.

8.4 Villkorlig frigivning

8.4.1 Inledning

Möjligheten att bli villkorligt frigiven från fängelse infördes i svensk rätt år 1906. Bestämmelserna om villkorlig frigivning har därefter ändrats vid flera tillfällen, senast 2021. En utredning har för närvarande i uppdrag att se över bl.a. regleringen om villkorlig frigivning.³¹

Bestämmelser om villkorlig frigivning finns i 26 kap. brottsbalken. I förordningen (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder (frivårdsförordningen) finns kompletterande bestämmelser. Kriminalvården har också meddelat föreskrifter och allmänna råd på området (KVFS 2011:1).

Bestämmelserna om villkorlig frigivning gäller oavsett om den dömda avtjänar fängelsestraff i anstalt eller i form av intensivövervakning med elektronisk kontroll.

8.4.2 Tidpunkten för villkorlig frigivning

Den centrala bestämmelsen om villkorlig frigivning finns i 26 kap. 6 § brottsbalken. Enligt den gäller som huvudregel att villkorlig frigivning ska ske när den dömda har avtjänat två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff, dock minst en månad (första stycket). Fängelse som förvandlingsstraff för böter och fängelsestraff som dömts ut i kombination med skyddstillsyn, s.k. 28:3-fängelse, ska dock alltid verkställas fullt ut (tredje stycket). Bestämmelsen innebär att det råder en presumtion för att alla som dömts till ett tidsbestämt straff om minst en månad ska frigives villkorligt när två tredjedelar av fängelsestraffet har avtjänats.

8.4.3 Förutsättningar för uppskjuten villkorlig frigivning

Tidigare krävdes att det skulle finnas synnerliga skäl för att skjuta upp en villkorlig frigivning (se 26 kap. 6 § och 26 kap. 7 § brottsbalken i sin lydelse före den 1 april 2019 samt 26 kap. 6 a § brottsbalken i sin lydelse före den 1 maj 2021). Vid bedömningen av om det fanns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning skulle det särskilt beaktas om

³¹ Utredningen om ett förstärkt samhällsskydd och en minskad risk för återfall i brott (Ju 2022:10), dir. 2022:95 och dir. 2023:74. Utredningen ska redovisa sitt uppdrag den 1 juli 2024.

den dömde på ett allvarligt sätt brutit mot de föreskrifter och villkor som gällde för verkställigheten. Enligt förarbetena omfattade uttrycket *föreskrifter* i det här avseendet all normgivning som en intagen har att rätta sig efter, dvs. såväl lagar och förordningar som Kriminalvårdens föreskrifter och ordningsregler. Med *villkor* avsågs annat som var bindande för den intagne, t.ex. vad som bestämts i hans eller hennes verkställighetsplan. Vid bedömningen av om det fanns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning skulle en helhetsbedömning av allt som hade inträffat under verkställigheten göras. Enstaka överträdelser var normalt inte tillräckligt för att den villkorliga frigivningen skulle skjutas upp, utan som regel krävdes att den dömde på ett allvarligt sätt brutit mot reglerna vid ett flertal tillfällen.³² Uppskjuten villkorlig frigivning kunde också komma i fråga om en intagen under en stor del av verkställighetstiden vägrat att delta i någon form av sysselsättning eller om han eller hon upprepat betett sig aggressivt.

Efter en lagändring 2021 ändrades bestämmelsen i 26 kap 6 a § brottsbalken så att kravet för att kunna skjuta upp villkorlig frigivning sänktes. I stället för synnerliga skäl krävs det numera enbart *särskilda skäl*. Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömde under verkställigheten i kriminalvårdsanstalt antingen inte har deltagit i eller har misskött anvisade åtgärder som syftar till att förebygga återfall i brott eller på annat sätt främja hans eller hennes anpassning i samhället, eller annars på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

I lagstiftningsärendet angavs att det finns ett starkt intresse från samhällets sida att på ett effektivt sätt arbeta för att förhindra återfall i brottslighet. Arbetet med att förebygga återfall i brott utgör därför en viktig del av verkställigheten av fängelsestraff.³³ Ändringarna motiverades även med att det dels är angeläget att understryka vikten av att den dömde deltar i de åtgärder som Kriminalvården anser nödvändiga för att minska återfallen i brott, dels att det skapas en tydligare koppling mellan den verkställighetsplan som upprättats för den dömdes medverkan i återfallsförebyggande åtgärder och tidpunkten för villkorlig frigivning.³⁴

³² Prop. 2005/06:123 s. 56 och 73.

³³ Prop. 2020/21:18 s. 9.

³⁴ Prop. 2020/21:18 s. 13.

Av förarbetena följer att ett skäl att skjuta upp den villkorliga frigivningen enligt punkten 1 ovan kan vara om den dömde t.ex. inte alls deltar i eller missköter en åtgärd som anvisats honom eller henne som en del av den intagnes individuella verkställighetsplan. För att misskötsamheten ska kunna leda till uppskjuten villkorlig frigivning är det då angeläget att Kriminalvården informerar den dömde om vad misskötsamheten kan leda till samt dokumenterar eventuell misskötsamhet. De överträdelser som enligt punkten 2 ovan kan leda till uppskjuten villkorlig frigivning är desamma som enligt tidigare bestämmelse. Ändringen från synnerliga skäl till särskilda skäl innebär dock att uppskjuten villkorlig frigivning kan aktualiseras i fler fall än tidigare. Det ska t.ex. inte längre krävas att misskötsamheten är lika frekvent eller pågår under en stor del av verkställigheten. Fortfarande ska det göras en helhetsbedömning av omständigheter som talar för och emot att den villkorliga frigivningen för en intagen skjuts upp inför ett sådant beslut.³⁵

Beslut om uppskjuten villkorlig frigivning fattas av Kriminalvården (26 kap. 9 § brottsbalken) och kan överklagas hos allmän förvaltningsdomstol (38 kap. 14 § brottsbalken). I beslutet ska anges en ny tidpunkt för när den dömde ska friges villkorligt (26 kap. 7 § brottsbalken). Vid den tidpunkten ska villkorlig frigivning ske, om det inte även då finns särskilda skäl som innebär att frigivningen ska skjutas upp ytterligare. När den nya tidpunkten för villkorlig frigivning bestäms ska arten och omfattningen av de överträdelser som föranleder att den villkorliga frigivningen skjuts upp särskilt beaktas. Den villkorliga frigivningen får skjutas upp med högst 180 dagar åt gången. Om den dömde fortsätter att missköta sig på ett sådant sätt att det vid varje prövning finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning, kan det leda till att den villkorliga frigivningen till sist har skjutits upp så att hela fängelsestraffet ska avtjänas i anstalt. Enligt förarbetena bör dock detta endast ske i undantagsfall och vid synnerligen allvarlig misskötsamhet.³⁶

³⁵ Prop. 2020/21:18 s. 29 f.

³⁶ Prop. 2005/06:123 s. 61.

8.4.4 Prövotid

Efter den villkorliga frigivningen gäller enligt 26 kap. 10 § brottsbalken en prövotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år. Prövotiden är den tid under vilken den dömda kan stå under övervakning (jfr 26 kap. 18 § brottsbalken). Även möjligheterna att förverka villkorligt medgiven frihet enligt bestämmelsen i 34 kap. 5 § brottsbalken påverkas av prövotiden. Av 26 kap. 10 § andra stycket brottsbalken följer att ett fängelsestraff är helt verkställt när prövotiden går ut förutsatt att villkorligt medgiven frihet inte längre kan förklaras förverkad vid den tidpunkten.

Under prövotiden efter villkorlig frigivning gäller ett allmänt skötsamhetskrav, vilket följer av 26 kap. 11 § brottsbalken. Den frigivne ska under prövotiden vara skötsam, efter förmåga försöka försörja sig och betala skadestånd som har dömts ut på grund av brottet. Den frigivne är också skyldig att på kallelse inställa sig hos Kriminalvården.

8.4.5 Övervakning

I anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare kan det beslutas att den villkorligt frigivne ska stå under övervakning.³⁷ Övervakning ska enligt 26 kap. 12 § brottsbalken beslutas om det behövs för att minska risken för att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta den frigivnes anpassning i samhället. Det är Kriminalvården som beslutar om övervakning och beslutet kan överklagas till övervakningsnämnden (26 kap. 12 § brottsbalken och 37 kap. 7 § brottsbalken).

En förutsättning för övervakning är att det finns ett behov av det. Det är själva frihetsberövandet som anses vara det centrala sanktionsinnehållet i ett fängelsestraff. Övervakning under prövotiden fyller i första hand hjälp-, stöd- och kontrollfunktioner. Övervakningen utgör också ett stöd för den frigivne och möjliggör för honom eller henne att få hjälp t.ex. med att inte återfalla i missbruk eller vid myndighetskontakter. Som en del i övervakningens stödfunktion kan samverka med myndigheter eller andra, t.ex. Arbetsförmedlingen, Kronofogden, Försäkringskassan och aktörer på bostadsmarknaden vilket

³⁷ Flera av de regler som gäller för övervakning efter villkorlig frigivning är också tillämpliga vid dom till skyddstillsyn (28 kap. 6 § brottsbalken).

kan leda till att den frigivne kan få en bostad, praktik eller liknande åtgärd beviljad för sig av andra aktörer i samhället.

Enligt Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om verkställighet av frivårdspåföljder (KVFS 2011:5 FARK Frivård) bör behovet av övervakning bedömas utifrån såväl den frigivnes behov av hjälp och stöd som behovet av kontroll. Den risk- och behovsbedömning som gjorts i samband med verkställighetsplaneringen i anstalt bör ligga till grund vid avgörandet om den frigivne behöver övervakning. Även strafftidens längd bör vägas in. Om risken för återfall bedöms vara hög och övervakningen kan antas ha stor betydelse för att förhindra återfall, t.ex. genom att den frigivne ges möjlighet att fortsätta en behandlingsinsats som har påbörjats i anstalt, bör övervakning anses påkallad oavsett straffets längd.

Övervakningen och kriminalvården i frihet i övrigt bedrivs under ledning av Kriminalvården (26 kap. 13 § brottsbalken). Det är Kriminalvården som förordnar övervakare för villkorligt frigivna. Som övervakare kan antingen utses tjänsteman vid Kriminalvården eller lekmän. Vid behov kan en eller flera personer förordnas att biträda vid övervakningen. Det kan t.ex. finnas behov av en eller flera personer som biträder vid övervakningen om den dömden har en särskilt svår social situation. Biträde vid övervakningen kan också vara motiverat av geografiska skäl om exempelvis den dömden vistas tillfälligt på annan ort på grund av placering på behandlingshem.

Av 26 kap. 14 § brottsbalken följer att Kriminalvården under övervakningen genom stöd och kontroll ska verka för att den frigivne inte begår nya brott och att hans eller hennes anpassning i samhället främjas.

Det ska utformas en individuell plan för varje frigiven som står under övervakning. Övervakningen ska planeras och utformas tillsammans med den dömden och i samverkan med berörda myndigheter. Kriminalvården får i planen lämna anvisningar om vad som ska gälla under övervakningen. I detta ligger ett ansvar avseende dels själva övervakningen av den frigivne, dels de formella åtgärder som står till förfogande för att få den frigivne att följa de regler som gäller för honom eller henne enligt brottsbalken eller enligt föreskrifter eller anvisningar som meddelats med stöd av den. På Kriminalvården faller också ett särskilt ansvar att förmedla stöd i fråga om kontakter med andra myndigheter och aktörer. Stöd kan också avse mindre formaliserade åt-

gärder, som hjälp med att göra en budget eller andra mer praktiska frågor.³⁸

Enligt 26 kap. 14 a § brottsbalken får en kontroll- eller tvångsåtgärd endast användas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. Paragrafen innebär att det ska göras en intresseavvägning där olägenheten för den frigivne ska vägas mot syftet med åtgärden. Det krävs starkare skäl ju mer ingripande åtgärder som övervägs.³⁹

Den som står under övervakning är skyldig att följa den individuella plan som har upprättats för verkställigheten och är även ålagd att hålla övervakaren underrättad om sin bostad, sin arbetsanställning och andra förhållanden av betydelse för övervakningen, på kallelse inställa sig hos övervakaren och enligt anvisningar upprätthålla förbindelsen med honom eller henne. Kriminalvården får även besluta att det som åligger den övervakade enligt ovan ska gälla i förhållande till en anställd vid Kriminalvården eller någon annan person som Kriminalvården bestämmer (26 kap. 15 § brottsbalken).

När övervakning beslutats ska, om möjligt, den tjänsteman från Kriminalvården som ska ansvara för övervakningen besöka den dömda i anstalten. Om det är lämpligt, bör myndigheten även genom kontakter med den dömdes familj och andra närstående ta reda på sådant som kan vara av betydelse för övervakningen (4 kap. 2 § förordningen [1998:642] om frivårdspåföljder; i fortsättningen frivårdsförordningen).

Regler för planering av övervakningen finns i 5 kap. 3 § frivårdsförordningen. Reglerna gäller både för skyddstillsynsdömda och villkorligt frigivna. Av bestämmelsen framgår bl.a. att det ska upprättas en plan för övervakningen som anger vilka åtgärder som ska vidtas. Verkställighetsplanen ska också ändras när det finns anledning till det. Det kan t.ex. finnas skäl att ändra planen om åtgärder genomförts och det finns behov av ytterligare åtgärder eller om en förnyad risk- eller behovsbedömning föranleder ändrade eller nya åtgärder. Planen kan också behöva ändras om planerade åtgärder avbrutits eller inte kommit till stånd.

Övervakaren ska enligt 5 kap. 11 § frivårdsförordningen samarbeta med Kriminalvården och hålla myndigheten underrättad om allt som är av betydelse för övervakningen. Vidare ska övervakaren samråda med den dömdes familj och andra närstående för att få deras bistånd

³⁸ Se prop. 2018/19:77 s. 59.

³⁹ Se prop. 2018/19:77 s. 60.

att hjälpa och stödja den dömda. Varannan månad, samt annars när Kriminalvården begär det, ska övervakaren avge rapport till myndigheten om den dömdes förhållanden. Om inte särskilda skäl talar mot det ska övervakaren också underrätta den dömda om innehållet i rapporten.

8.4.6 Särskilda föreskrifter

Om det behövs för att minska risken för att den som står under övervakning begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta för den frigivne att anpassa sig i samhället får Kriminalvården besluta om särskilda föreskrifter som ska följas av den övervakade. En föreskrift ska beslutas för en viss tid, högst ett år åt gången (26 kap. 16 § brottsbalken).⁴⁰

Särskilda föreskrifter är närmast att se som en del av de villkor som gäller för att den frigivne ska få vistas i frihet. Avsikten är inte att särskilda föreskrifter ska meddelas i syfte att åstadkomma en skärpning av reaktionen, men om den frigivne inte efterlever de föreskrifter som har meddelats kan det ytterst innebära att han eller hon återintas i kriminalvårdsanstalt.⁴¹ Enligt förarbetena bör en särskild föreskrift bara meddelas när den fyller ett individualpreventivt syfte.⁴²

Av 26 kap. 16 § andra stycket följer i åtta punkter de olika typer av föreskrifter som kan beslutas som villkor för att den frigivne ska få vistas i frihet. Av paragrafen följer att särskilda föreskrifter får avse

1. på vilket sätt och i vilken omfattning den övervakade ska hålla kontakt med övervakaren eller Kriminalvården,
2. skyldighet för den övervakade att lämna underrättelse till övervakaren eller Kriminalvården om att han eller hon uteblivit från en arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning,
3. deltagande i återfallsförebyggande eller missbruksrelaterad programverksamhet,
4. missbruksvård, psykiatrisk vård eller annan behandling,

⁴⁰ Bestämmelserna om särskild föreskrift är i huvudsak också tillämpliga beträffande dem som dömts till skyddstillsyn (28 kap. 6 § brottsbalken).

⁴¹ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, En kommentar (1 dec. 2021, version 19, JUNO), kommentaren till 26 kap. 16 § brottsbalken.

⁴² Prop. 1982/83:85 s. 89.

5. arbete, utbildning eller annan sysselsättning,
6. kontrollerat boende eller andra anvisningar om boendet,
7. vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömde ska vistas eller inte får vistas, eller
8. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att den övervakade inte är påverkad av alkohol, andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Av samma paragrafs tredje stycke följer därutöver att en särskild föreskrift får avse när och hur skadeståndsskyldighet ska fullgöras. En sådan föreskrift får beslutas enbart i den utsträckning den inte kan antas motverka den övervakades anpassning i samhället med hänsyn till hans eller hennes ekonomiska situation eller övriga omständigheter.

Om det behövs för att kontrollera att en föreskrift som beslutats för övervakningstiden följs får Kriminalvården enligt 26 kap. 17 § brottsbalken besluta att den övervakade ska bevakas genom elektronisk övervakning. Sådan övervakning får beslutas för högst sex månader åt gången.

Förutsättningarna för att besluta om elektronisk övervakning är desamma som för att ge den dömde särskilda föreskrifter, vilket innebär att beslut om elektronisk övervakning kan meddelas om det behövs för att minska risken för att den dömde begår nya brott eller om det behövs för att underlätta den dömdes återanpassning i samhället. Vid bedömningen av om elektronisk övervakning ska beslutas eller inte måste proportionalitetsprincipen beaktas och en bedömning göras om syftet i stället kan uppnås genom en mindre ingripande åtgärd. Elektronisk övervakning efter villkorlig frigivning får inte vara så ingripande att den i praktiken är att jämställa med en sådan begränsning av rörelsefriheten som äger rum inom ramen för verkställighet av ett fängelsestraff genom intensivövervakning med elektronisk kontroll. Ett beslut om elektronisk övervakning bör normalt endast komma i fråga för föreskrifter avseende vistelseort eller boende. Möjligheten kan t.ex. användas om den övervakade meddelats ett förbud att vistas på eller lämna en viss plats eller ett visst område. Ett beslut om elektronisk övervakning i samband med en föreskrift om boende bör normalt

vara inskränkt till kontroll av att den övervakade befinner sig på boendet nattetid.⁴³

Tiden för elektronisk övervakning ska bestämmas efter omständigheterna i det enskilda fallet och med beaktande av proportionalitetsprincipen (jfr 26 kap. 14 a § brottsbalken).⁴⁴ Av 26 kap. 18 § brottsbalken följer att Kriminalvården löpande ska ompröva behovet av elektronisk övervakning.

8.4.7 Åtgärder vid misskötsamhet

Om den frigivne missköter sig och bryter mot föreskrifter eller anvisningar som beslutats som villkor för dennes frigivning får Kriminalvården besluta om att föreskrifter eller andra villkor ändras eller besluta om nya föreskrifter för den frigivne. Om en sådan åtgärd anses otillräcklig får Kriminalvården besluta att en varning ska meddelas den frigivne. En varning kan ofta utgöra underlag för bedömningen av om den villkorligt medgivna friheten ska förklaras förverkad. Det betyder att varning är en relativt allvarlig åtgärd och bör användas restriktivt.⁴⁵

Om en överträdelse av föreskrift eller anvisning är allvarlig och det kan antas att den frigivne inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Kriminalvården kan vidta får övervakningsnämnden förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad till en tid om högst 90 dagar varje gång. När tiden för förverkande bestäms ska arten och omfattningen av de överträdelser som föranleder förverkandet särskilt beaktas (26 kap. 19 § brottsbalken). Ett förverkandebeslut innebär att den frigivne får avtjäna ytterligare en del av sitt straff i anstalt. Även övervakningsnämnden kan besluta om ändrade föreskrifter eller anvisningar som meddelats som villkor för villkorlig frigivning.

Av 5 kap. 15 § frivårdsförordningen följer att övervakaren skyndsamt ska anmäla till Kriminalvården att den dömda åsidosätter sina skyldigheter under övervakningen, att en meddelad föreskrift bör ändras, att en ny föreskrift bör meddelas eller inte längre behövs.

Varning eller en sådan åtgärd som avses i 26 kap. 18 § första stycket brottsbalken får inte beslutas efter provotidens utgång. Förverkande

⁴³ Se prop. 2020/21 :85 s. 54 och Bäcklund m.fl., Brottsbalken, En kommentar (1 dec. 2021, version 19, JUNO), kommentaren till 26 kap. 17 § brottsbalken.

⁴⁴ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, En kommentar (1 dec. 2021, version 19, JUNO), kommentaren till 26 kap. 17 andra stycket § brottsbalken.

⁴⁵ Prop. 2018/19:77 s. 65.

av villkorligt medgiven frihet får beslutas även efter prövotidens utgång om frågan innan dess har tagits upp av övervakningsnämnden (26 kap. 20 § brottsbalken). I 26 kap. 21 § brottsbalken finns en hänvisning till att bestämmelser om förverkande av villkorligt medgiven frihet när den som dömts till fängelse har begått ett annat brott finns i 34 kap. brottsbalken.

Övervakningsnämnden kan enligt 26 kap. 22 § brottsbalken förordna att den frigivne ska omhändertas om det uppkommer en fråga om att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad eller att annan åtgärd ska vidtas mot den frigivne. Vidare får omhändertagande ske om den frigivne undandragit sig övervakningen. Ett beslut om omhändertagande ska omprövas så ofta det finns anledning till det och ett omhändertagande får som huvudregel inte pågå längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl får dock genom ett nytt beslut förordnas att den omhändertagne ska kvarhållas i ytterligare en vecka. Ett omhändertagande får inte pågå efter prövotidens utgång.

8.5 Förverkande av villkorligt medgiven frihet

Om en person som blivit villkorligt frigiven från fängelse döms för ett eller flera nya brott ska den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förklaras förverkad om inte särskilda skäl talar mot det. En förutsättning för att den villkorligt medgivna friheten ska förverkas är dock att brottet eller brotten har begåtts under prövotiden (34 kap. 5 § brottsbalken).

Som särskilda skäl för att inte förverka eller för att förverka endast en del av villkorligt medgiven frihet får rätten beakta om den nya brottsligheten i förhållande till den tidigare är av lindrig beskaffenhet, om lång tid har förflutit mellan brotten, eller om ett förverkande annars skulle framstå som oskäligt. Det finns en klar presumtionen för att villkorligt medgiven frihet ska förverkas om det finns förutsättningar för det.

Vid bedömningen av om ett förverkande framstår som oskäligt bör bl.a. sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 § kunna beaktas (dvs. om det finns någon strafflindrighetsgrund som är hänförlig till den enskilde själv). Vidare bör bl.a. kunna beaktas om brotten framstår som så olikartade och väsensskilda att ett förverkande inte ter sig rimligt. Det ska göras en samlad bedömning av om villkorligt medgiven frihet ska förverkas helt eller delvis eller inte alls.

Frågan om förverkande av villkorligt medgiven frihet får beslutas endast om frågan tas upp i ett mål där den frigivne häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång. Förverkande kan alltså ske efter prövotidens utgång och det blir på så vis praktiskt möjligt att förverka villkorligt medgiven frihet även för brott som ligger sent under prövotiden.

8.6 Kriminalvårdens regeringsuppdrag om förstärkta insatser för unga i kriminalvård

Kriminalvården har i dagsläget få klienter under arton år som avtjänar fängelse i anstalt. Antalet klienter som börjar avtjäna fängelse i åldersgruppen 18–20 år är dock omkring 500 klienter årligen (se avsnitt 6.3.1).

År 2013 fick Kriminalvården i uppdrag av regeringen att genomföra en särskild satsning på åtgärder som var ägnade att förstärka det återfallsförebyggande arbetet för unga intagna under verkställigheten. Utgångspunkten för uppdraget var att unga dömda efter verkställigheten skulle vara bättre rustade för ett liv utan kriminalitet och missbruk. I den särskilda satsningen skulle bl.a. ingå ett aktivt motivationsarbete i syfte att förmå den unge att ändra livsstil och lämna kriminella grupperingar. Enligt uppdraget skulle erbjudna insatser utgå från de faktorer som har störst betydelse för återfall i brott, såsom kriminella värderingar och kriminellt umgänge, men även innefatta åtgärder som kunde bidra till att förbättra unga dömdas förutsättningar på arbetsmarknaden.⁴⁶

Som en följd av regeringsuppdraget och de extra resurser som Kriminalvården erhölet inrättades bl.a. särskilda ungdomsavdelningar och ungdomsplatser på vissa anstalter. Dessa avdelningar och platser var särskilt resurssatta och styrdes genom ett utökat klientuppdrag.⁴⁷ Inom ramen för regeringsuppdraget genomfördes även särskilda satsningar på unga i häkte och frivård.⁴⁸

De särskilda ungdomsavdelningarna var små och resursstarka med en struktur som gav ökade förutsättningar för unga klienter att nås av multimodala- och frigivningsförberedande insatser. Antalet platser vid ungdomsavdelningar utökades från cirka 70 platser till knappt 100 plat-

⁴⁶ Se Uppdrag till Kriminalvården om förstärkta insatser för unga i kriminalvård, Ju2013/4394/KRIM.

⁴⁷ Utökat klientuppdrag för ungdomsavdelning, anstalt, Kriminalvårdens dnr 2013-13963, bilaga 2 till betänkandet.

⁴⁸ Slutredovisning till regeringen, Kriminalvårdens förstärkta insatser för unga i kriminalvård och förstärkta insatser för våldsamma män 2013–2016, Kriminalvårdens dnr 2013-13962 och 2013-13963.

ser, fördelade på åtta anstalter i säkerhetsklass 1 och 2. Utöver de rena ungdomsavdelningarna skapades även s.k. ungdomsplatser på vissa anstalter. Platserna var avsedda för ungdomar med särskilda behov som bättre kunde mötas på andra anstalter än de som hade de särskilda ungdomsavdelningarna. Även ungdomsplatserna var extra resurssatta vilket bl.a. innebar högre personaltäthet i anslutning till dessa platser.⁴⁹

För att avgöra vilka återfallsförebyggande insatser som skulle erbjudas unga i kriminalvård tog Kriminalvården fram en rapport, *Återfallsförebyggande åtgärder för unga*. Rapporten var en sammanställning av aktuella och tillgängliga systematiska översikter och metaanalyser med återfall i brott som primärt effektmått. Sammanställningen gjorde inte anspråk på att vara heltäckande, men resultatet av rapporten var att insatser med terapeutisk karaktär där syftet var att ändra både beteende och tankesätt var mest effektiva, medan bestraffning, övervakning utan innehåll och avskräckning inte ansågs ha någon eller endast liten effekt. Ytterligare en slutsats var att insatser ska ges till unga klienter som löper medel till hög risk att återfalla i brott. För unga klienter med låg risk att återfalla bedömdes insatser inte ha någon eller möjligen en negativ effekt. Multimodala insatser, dvs. sådana insatser som angriper flera kriminogena behov, bedömdes ha större effekt på återfall i brott än om fokus var på endast en insats. Medicinsk behandling av ADHD visade sig också ha positiva effekter på återfall i brott hos unga. Dessutom följer av rapporten att det var viktigt att insatserna genomfördes med hög kvalitet och att personal som ansvarade för dessa hade adekvat utbildning och träning i t.ex. de behandlingsprogram som erbjöds. Slutligen följde det av rapporten att det inte fanns någon skillnad i minskad återfallsrisk mellan undersökta insatser som genomfördes på frivillig basis jämfört med sådana som var obligatoriska eller påtvingade den intagne.⁵⁰

Under den period som regeringsuppdraget pågick genomfördes en rad insatser som inte enbart var kopplade till uppdraget om ungdomsavdelningar, t.ex. infördes en ny metod för verkställighetsplanering (VSP) och för risk- och behovsbedömningar (RBM-B). Syftet med verkställighetsplaneringen är att styra verkställighetens innehåll på ett bättre och effektivare sätt. Risk- och behovsbedömningar görs för att bedöma vilka klienter som behöver särskilda insatser och vilka förändringsbara

⁴⁹ De anstalter som fick ett utökat klientuppdrag var anstalterna Hällby, Salberga, Borås, Saltvik, Kristianstad, Haparanda, Luleå och Täby.

⁵⁰ Bengtsson, T., Lardén, M. (2013) *Återfallsförebyggande åtgärder för unga*, s. 2 ff.

faktorer som är direkt relaterade till den enskilde klientens kriminalitet. Vidare bedöms klientens mottaglighet för insatser. Om klienten bedöms ha svårt att tillgodogöra sig en insats, kan insatser för att öka mottagligheten behövas, t.ex. genom att bearbeta nedstämdhet och ångest eller genom att utreda och behandla ADHD. RBM-bedömningen utgör alltså ett underlag för en individbaserad verkställighet genom prioriteringar och intensitet i de återfallsförebyggande insatserna.

Den viktigaste förändringen under arbetet med ungdomsavdelningarna var att dessa fick utökade personalresurser. När personaltäteten ökade blev möjligheten att arbeta mer klientnära större. Personal i olika delar av organisationen erbjöds även att delta i särskilda kompetenshöjande insatser. Ungdomarna fick tillgång till psykolog, studievägledning, studier och behandlingsprogram. Även möjligheten till annan strukturerad sysselsättning och fritidsaktiviteter (såsom matlagning, hushållsekonomi, studiecirkel och daglig fysisk aktivitet) ökade. Dessutom erbjöds ungdomarna tillgång till olika arbetsmarknadsutbildningar i samverkan med Arbetsförmedlingen, t.ex. svetsutbildning och finsnickeri. Antalet unga som studerade fördubblades under den tid som regeringsuppdraget pågick.⁵¹

Samtidigt som Kriminalvården såg positivt på satsningen med målgruppen unga fanns det ingen möjlighet att fortsätta den särskilda satsningen utan de extra resurser som tillhandahölls inom regeringsuppdraget. Dessutom har Kriminalvården sedan en tid stått inför stora utmaningar med mycket hög beläggningsgrad på samtliga anstalter varför det inte heller av den anledningen har varit möjligt att öronmärka platser för unga. I dagsläget finns det ungdomsavdelningar på tre anstalter, nämligen anstalten Täby (10 platser), anstalten Haparanda (23 platser) och anstalten Luleå (11 platser).

⁵¹ Slutredovisning till regeringen, Kriminalvårdens förstärkta insatser för unga i kriminalvård och förstärkta insatser för våldsamma män 2013–2016, Kriminalvårdens dnr 2013-13962 och 2013-13963, s. 23.

9 Utgångspunkter för en reform

Utredningens bedömning: Följande utgångspunkter bör vara styrande vid överväganden om utformningen av frihetsberövande påföljder för barn och unga:

- Barnets bästa ska alltid komma i främsta rummet. Det innebär bl.a. att barn får frihetsberövas endast som en sista utväg och för kortast lämpliga tid, att barn inte ska verkställa frihetsberövande påföljd tillsammans med vuxna om det inte bedöms lämpligt och att barn har rätt till skola, sjukvård och en meningsfull sysselsättning på fritiden.
- Påföljdssystemet bygger på principerna om proportionalitet och ekvivalens. När det är fråga om barn måste det dock även finnas utrymme för en viss kompromiss mellan olika intressen, t.ex. intresset av proportionalitet i straffsystemet och intresset av att skydda barn från alltför långtgående straff. Systemet bör dock vara proportionerligt, ekvivalent och förutsebart inom gruppen barn och unga.
- Vid verkställighet av frihetsberövande påföljder för barn och unga bör fokus vara att minska skadeverkningarna av inläsningen, att förebygga risk för återfall i brott och att underlätta den unges återanpassning i samhället.
- Den myndighet som anförtros ansvaret för verkställigheten av frihetsberövande påföljd för barn och unga måste tilldelas tillräckliga resurser för uppdraget så att myndigheten bl.a. kan erbjuda väl anpassade lokaler, en bra skola och annan lämplig sysselsättning samt personal med rätt kompetens att möta barn och unga med särskilda behov.

- Behovet av samhällsskydd gör sig mer gällande i dag än när slutet ungdomsvård infördes. Det innebär att den myndighet som ansvarar för barn och unga som verkställer frihetsberövande påföljder måste ha god förmåga att hindra rymningar och fritagningar samt upptäcka och förhindra våld och hot som riktas mot personal och intagna.

Innan utredningen redogör för de närmare överväganden om frihetsberövande påföljder för barn och unga som gjorts samt vilken myndighet, SiS eller Kriminalvården, som bör ansvara för verkställigheten redogörs i det här avsnittet för ett antal utgångspunkter som ligger till grund för utredningens överväganden och förslag. Utredningens uppdrag är inte att föreslå ändringar beträffande straffmätningen för unga lagöverträdare. Uppdraget innefattar inte heller att lämna förslag till andra ändringar beträffande val av påföljd för barn och unga.

Överväganden och förslag bygger dock på de allmänna utgångspunkter som gäller för straff- och påföljdssystemet, såsom att straffsystemet förutsätter att de gärningar som har kriminaliserats också har påföljder som ger uttryck för allvaret i regelöverträdelsen, att påföljdssystemet måste ge uttryck för att lika fall behandlas lika, att systemet är förutsägbart och att påföljden i det enskilda fallet i största möjliga mån bör motverka återfall i brott.

Något som alltid ska beaktas när beslut fattas i frågor som gäller eller påverkar barn är barnkonventionens regelverk. Så som framgår av kapitel 5 ovan följer av barnkonventionen att principen om barnets bästa måste beaktas i varje beslutsprocess där barn är berörda. Barnets bästa kan inte alltid vara utslagsgivande när andra legitima intressen står mot barnets intresse, men barnets bästa ska utgöra en tungt vägande faktor i beslutsprocessen. Av stor vikt är också att barn och unga får komma till tals i frågor som rör dem och det gäller även i de fall barnets åsikter inte fullt ut kan bli styrande för beslutet. Inför utredningens överväganden har barn och unga som avtjänar slutet ungdomsvård intervjuats (se kapitel 6). Det som ungdomarna har berättat har påverkat förslagen.

Vidare följer av barnkonventionen att barnet har rätt till utveckling och utbildning, tillgång till hälso- och sjukvård och till vila och fritid. Dessa rättigheter måste tydligt följa av den reglering som utgör ramarna för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för barn och unga. Hur de principer som följer av barnkonventionen ska komma

till uttryck i regelverket som styr frihetsberövande påföljder för barn och unga kommer löpande redovisas i följande kapitel.

Påföljdssystemet bygger på ett antal grundläggande principer, varav proportionalitetsprincipen är en av dem. Den innebär att en påföljds stränghet alltid ska stå i proportion till brottets svårhet. Svårare brott ska bestraffas strängare än mindre svåra brott. Principen säger emellertid inte någonting om vilken proportion det ska vara mellan svårare och mindre svåra brott. Den nivå som väljs för ett straff kan alltså förändras i takt med samhällsutvecklingen. Under det senaste decenniet har ett stort antal straffskärpningar skett såväl på en mer generell basis som i enskilda straffskalor, vilket visar att den allmänna synen på straff är strängare i dag än tidigare (se exempel på några av skärpningarna i avsnitt 6.3.3). Proportionalitetsprincipen är alltså inte statisk över tid utan poängen med principen är i stället att proportionen ska vara densamma, eller följa samma mönster, för olika brottstyper och konkreta brott. Att synen på brott generellt blivit strängare är något som måste beaktas vid de fortsatta övervägandena.

Även ekvivalensprincipen, eller likabehandlingsprincipen, är grundläggande och innebär att lika svåra brott ska bestraffas lika strängt och att olika svåra brott ska bestraffas olika strängt oavsett vem som döms för brottet. Samtidigt är det utredningens bedömning att den särbehandling som sedan länge gällt i det svenska straffsystemet och som innebär att barn och unga som begår brott innan fyllda 18 år särbehandlas vid straffmätningen, den s.k. ungdomsreduktionen, kommer att fortsätta att gälla i vart fall i någon form även framöver. Det innebär att generella straffskärpningar inte fullt ut kommer att få genomslag för barn och unga vid en jämförelse med vuxna lagöverträdare.

Med likabehandlingsprincipen avses att lika fall ska behandlas lika. Principen ger uttryck för att beslutsfattandet måste vara objektivt och bäras upp av rationella skäl. Den fungerar därmed som en garanti mot skönsmässiga beslut och förhindrar godtycke. Detta innebär dock inte att beslutsfattandet får bli schablonartat och mekaniserat utan det måste alltid ske med utgångspunkt i att varje fall är unikt. I det avseende som nu ska behandlas kan likabehandlingsprincipen sägas innebära att lika fall ska behandlas lika. Den utgångspunkten utesluter dock inte att systemet rymmer flexibilitet och anpassningar till skilda förutsättningar.

Dessutom bör barn och unga behandlas lika vid övergången mellan inlåsning och ett liv i frihet. Så som systemet är uppbyggt nu finns

det ingen motsvarighet till villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård. De barn och unga som skrivs ut från SiS kan i och för sig bli föremål för eftervård genom socialtjänstens försorg, men om eftervård blir av och hur den i så fall utformas skiljer sig åt i olika delar av landet. Det är av stor vikt att alla barn och unga erbjuds ett likvärdigt stöd vid övergången mellan inlåsning och livet i frihet.

Fortfarande ska gälla att barn och unga så långt det är möjligt ska dömas till någon annan påföljd än en frihetsberövande sådan. Om en inlåsning inte kan undvikas bör påföljden utformas så att skadeverkningsarna för den unge minimeras och påföljden kan förväntas få en brottsavhållande effekt. Det ska dock hållas i minnet att det är svårt att finna empiriskt stöd för att straffsystemet har någon avgörande effekt på återfallsfrekvensen. Å andra sidan visar preventionsforskningen att det inte går att bortse från att positiva effekter kan uppnås. Resultaten visar att särskilda behandlingsinsatser inom ramen för påföljder kan ha vissa, men vanligtvis inte så starka, positiva effekter på klienternas återfall i brott.¹

En frihetsberövande påföljd för barn bör därmed, på samma sätt som för närvarande gäller, bygga på att behandling och stöd ska ges till den unge. En lämplig inriktning bör vara att verkställigheten, så som redan påpekats, i större utsträckning bör innebära en successiv övergång från inlåsning till frihet och att den övergången sker under kontrollerade former och med ett kontinuerligt stöd från samhällets sida. Detta kan t.ex. ske genom att även barn som döms till en frihetsberövande påföljd frigives villkorligt så som sker för vuxna som döms till en fängelsepåföljd i dag (se kapitel 10 och 11 nedan).

Oavsett vilken myndighet som ansvarar för barn och unga som verkställer frihetsberövande påföljder är det av avgörande betydelse för utfallet att den myndigheten får tillräckliga resurser för att utföra uppdraget på bästa möjliga sätt. Det innebär bl.a. att lokalerna måste utformas så att de skadeverkningsarna som följer av inlåsningen kan minimeras och att sammansättningen av intagna är sådan att barn och unga känner sig trygga under tiden de avtjänar sitt straff.

En annan viktig aspekt är att personalstyrkan är tillräckligt stor och har rätt kompetens för uppgiften. Den statistik och övrig information

¹ Se t.ex. Andersson/Grevholm, Vilka preventiva vinster kan förändringar av straffrätten och påföljdssystemet ge? – Vilka besked ger forskningen?, SvJT 2010 s. 469 f och Socialstyrelsens rapport Insatser för unga lagöverträdare – En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet, IMS, Institutet för utveckling av metoder för socialt arbete, 2008 och avsnitt 6.4 ovan.

som finns om de barn och unga som avtjänar eller har avtjänat sluten ungdomsvård visar tydligt att de ofta har särskilda behov som hänsyn måste tas till. Det kan vara fråga om tidigare trauman, neuropsykiatriska diagnoser, missbruksproblematik och ofta svårigheter att genomföra grundskolan. Den myndighet som ska ansvara för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för den här gruppen barn och unga måste därmed ha tillgång till personal med rätt kompetens att möta var och en av de här barnen. Det står dessutom klart att personaltäteten behöver vara tillräckligt stor för att varje ungdom ska känna sig trygg och att varje barns och ungdoms behov ska tillgodoses. Detta är även viktigt för att kunna säkerställa att verkställigheten fylls med lämpligt innehåll.

En självklar utgångspunkt är slutligen att samhällets krav på och behov av skydd från personer som begår allvarliga brott också måste tillgodoses. Med den restriktiva hållning som gäller i fråga om frihetsberövande påföljder för barn och unga bör man hålla i minnet att de ungdomar i åldersspannet 15–17 år som över huvud taget kommer i fråga för en frihetsberövande påföljd har begått mycket allvarliga brott eller har återfallit i allvarlig brottslighet. Även om det alltså är fråga om barn i lagens mening är det också nödvändigt att ta hänsyn till andra aspekter såsom brottsofferperspektiv och samhällets behov av skydd. Samhället har i viss mån förändrats sedan sluten ungdomsvård infördes så att det numera är fler barn och unga som döms för de allvarligaste brotten eller för flera allvarliga brott. Barn och unga ingår också i högre utsträckning än tidigare i kriminella gäng eller andra liknande konstellationer där det begås brott. Det innebär i sig att det finns behov av att samhället stärker sina insatser för att förebygga brott och skärper reaktionen på allvarlig brottslighet.

10 Överväganden om frihetsberövande påföljder för barn och unga

10.1 Uppdraget

Enligt direktiven ska utredningen göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas.

Uppdraget innebär att utredningen ska överväga om befintliga frihetsberövande påföljder för barn och unga, slutna ungdomsvård och fängelse, ska finnas kvar och i så fall om det finns behov av att ändra regelverket för påföljderna. Det ingår också i uppdraget att överväga om det finns behov av en eller flera nya frihetsberövande påföljder för barn och unga samt i så fall presentera förslag till reglering för den eller de nya påföljder som föreslås.

I uppdraget ingår alltså att särskilt överväga vilken myndighet som ska ansvara för verkställigheten, men den frågan är inte styrande för vilken frihetsberövande påföljd som ska dömas ut. Av direktiven följer vidare att utredningen inte ska föreslå att någon ny myndighet ska få ansvar för att verkställa frihetsberövande påföljder. Det innebär att antingen Kriminalvården eller SiS ska ansvara för att verkställa frihetsberövande påföljder för barn och unga eller att de ska ha ett delat ansvar.

Utredningens uppdrag avser barn och unga som har begått allvarliga brott när de var mellan 15 och 17 år.

Påföljdsvalet sker alltså med utgångspunkt i den dömdes ålder vid tidpunkten för brottet. Det sagda innebär att uppdraget avser barn som begått brott före 18 års ålder, men personer som har fyllt 18 år kommer också att påverkas av de förslag som presenteras. Av dem som begår brott i åldern 15–17 år hinner många fylla 18 år innan påföljden börjar verkställas eller under tiden den verkställs.

10.2 Behov av förändring

Utredningens bedömning: Det finns behov av att göra förändringar i de frihetsberövande påföljderna för barn och unga.

Sedan påföljden sluten ungdomsvård infördes för mer än 20 år sedan har samhället och brottsligheten förändrats på flera sätt. Forskning tyder på att ungdomar generellt begår färre brott, men att den grupp som begår brott blivit alltmer brottsbelastad och alltså begår fler och allvarigare brott. Förekomsten av illegala skjutvapen och explosiva varor har också ökat. Detsamma gäller fall av dödligt våld där skjutvapen använts. Sådan brottslighet har ofta koppling till kriminella nätverk.

Barn och unga med egna sårbarheter som växer upp i områden där kriminella nätverk påverkar levnadsförhållandena löper en ökad risk att involveras i organiserad brottslighet. Under de senaste åren har barn och ungas kopplingar till kriminella nätverk uppmärksammats alltmer, inte minst till följd av den information som Polisen fått del av från bl.a. det krypterade chattverktyget Encrochat. Av det materialet framgår att unga personer ofta rekryteras för att utföra grovt våld och att det förekommer att unga i – syfte att visa sig pålitliga och för att stiga i graderna inom nätverket – åtar sig uppdrag att döda utan krav på ekonomisk motprestation.

SiS fick 2020 i uppdrag av regeringen att genomföra förändringar för att öka säkerheten och bättre tillgodose kravet på samhällsskydd i sin verksamhet. SiS har också vidtagit flera åtgärder med detta syfte.¹

Trots det förändringsarbete som SiS har genomfört står myndigheten inför stora utmaningar och uttalar behov av ytterligare förändringar när det gäller att säkerställa att verkställigheten kan ske under

¹ Uppdrag om förstärkt säkerhetsarbete, regeringsbeslut 2020-10-14, dnr S2020/07612 (delvis).

trygga former för såväl intagna barn och unga som för den egna personalen.²

Kravet på samhällsskydd har ökat under senare år vilket påverkar hur verkställigheten bör utformas.

Flera straffskärpningar har skett på senare tid, vilket påverkar längden på många frihetsstraff, och därmed även ålderssammansättningen vid de särskilda ungdomshemmen.

När strafftiderna blir längre blir behovet av åtgärder för att minska skadeverkningar av frihetsberövandet allt viktigare.

Mot denna bakgrund finns det behov av förändringar i de frihetsberövande påföljderna för den aktuella åldersgruppen.

10.3 Alternativa lösningar

Utredningens bedömning: Den frihetsberövande påföljd som väljs ska vara anpassad för den aktuella åldersgruppen och ta hänsyn till att det är fråga om barn enligt barnkonventionens definition.

Det finns flera alternativa förändringar. Såväl slutna ungdomsvård som fängelse är möjliga alternativ.

Principen att unga personer endast i undantagsfall ska dömas till en frihetsberövande påföljd gör sig alltjämt gällande beträffande ungdomar under 18 år. Den utgångspunkten påverkas inte av utredningens ställningstaganden och utredningen har inte i uppdrag att föreslå förändringar i det avseendet.

De unga som kommer i fråga för en frihetsberövande påföljd har begått allvarliga brott eller har återfallit i allvarlig brottslighet. Det är alltså nödvändigt att ta hänsyn till sådana aspekter som kan öka graden av tvång och kontroll, inte minst brottsofferperspektiv och intresset av samhällsskydd. Intresset av samhällsskydd är påtagligt vid den typ av brottslighet som normalt leder till frihetsstraff för unga, inte minst de allvarliga våldsbrotten och sexualbrotten.

Eventuella skadeverkningar som uppstår till följd av frihetsberövandet måste lindras genom kompensatoriska åtgärder som motverkar skadeverkningarna. Sådana åtgärder kan t.ex. vara att anstalter eller

² Se t.ex. Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022, Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345 och SiS hemställen till regeringen, Hemställen om översyn av vissa bestämmelser som styr SiS verksamhet, den 21 juni 2022, dnr 1.1.4-4201-2022.

avdelningar där barn och unga placeras under verkställigheten anpassas så att barnens behov och rättigheter kan tillgodoses. En annan sådan åtgärd kan vara att verkställigheten i större utsträckning innebär en successiv övergång från inlåsning till frihet och att den övergången sker under kontrollerade former och med ett kontinuerligt stöd från samhällets sida.

De utgångspunkter som gällde vid utformningen av slutna ungdomsvård var att verkställigheten skulle kunna ske under sådana former att risken för skadeverkningar skulle minimeras och att verkställigheten skulle kunna ordnas så att orsakerna till den unges kriminalitet skulle kunna angripas så effektivt som möjligt. Samtidigt menade man att det var angeläget att verkställigheten kunde utformas med beaktande av att frihetsberövandet är en straffrättslig reaktion på brott och att verkställigheten måste kunna ske under säkra och betryggande former. Vid överväganden om förändringar är de nämnda utgångspunkterna fortfarande giltiga. Påföljden bör alltså på samma sätt som för närvarande bygga på tankar om behandling och stöd till den unge i syfte att motverka att han eller hon återfaller i brott efter att straffet är avtjänat.

Utredningen anser att den lösning som bör väljas är en ordning där barn och unga mellan 15 och 17 år hålls avskilda från vuxna dömda och placeras på en anstalt eller ett särskilt ungdomshem som är väl anpassat för den åldersgruppen och som tar hänsyn till att det är fråga om barn enligt barnkonventionens definition. Dessa enheter bör utformas efter barnens behov av bl.a. trygghet, kontakt med familjen, skola och sysselsättning (se mer nedan i kapitel 11). Om den unge fyller 18 år under tiden som straffet avtjänas bör verkställighetsformen medge att ungdomen, om det är lämpligt, kan placeras om till en annan enhet. Vid placerings- och omplaceringsbeslut ska också hänsyn tas till att de intagna på den anstalt eller det ungdomshem där personen avtjänar sitt straff inte i alltför stor utsträckning överstiger 18 år. Verkställighetsregleringen bör alltså säkerställa att enheter där barn placeras reserveras för just barn så att dessa kan avtjäna straff under tryggast möjliga former.

Fyra alternativa lösningar bör övervägas vid prövningen av vilken eller vilka frihetsberövande påföljder som ska användas.

För det första kan påföljden slutna ungdomsvård behållas i huvudsak som den är utformad i dag men med vissa förändringar. För det andra kan slutna ungdomsvård utmönstras från påföljdssystemet och

barn och unga kan dömas till fängelse. För det tredje kan sluten ungdomsvård och fängelse kombineras för den nämnda åldersgruppen. För det fjärde kan en eller flera nya frihetsberövande påföljder tas fram i stället för sluten ungdomsvård eller fängelse.

Inledningsvis kan konstateras att utredningen inte anser att några nya frihetsberövande påföljder ska införas. En sådan åtgärd framstår inte som motiverad. Det är svårt att se hur en sådan påföljd skulle skilja sig från de befintliga alternativen, fängelse och sluten ungdomsvård, och uppdraget avser inte att söka nya alternativa huvudmän. Påföljdssystemet är redan komplext och regelverket som omgärdar var och en av påföljderna i systemet är omfattande. Att skapa en helt ny påföljd skulle därmed vara en onödigt komplicerad uppgift. I dagsläget kan både sluten ungdomsvård och fängelse användas när barn och unga ska dömas för brott. Att skapa ytterligare en ny påföljd förefaller således inte lämpligt. Det är en given utgångspunkt att påföljden sluten ungdomsvård ska verkställas av SiS och att fängelsestraff verkställs av Kriminalvården. Nästa fråga blir då om sluten ungdomsvård, fängelse, eller en kombination av de två påföljderna ska väljas.

En anledning till att behålla sluten ungdomsvård som påföljd är att sluten ungdomsvård har funnits i påföljdssystemet under lång tid. Det går därmed att analysera styrkor och brister i det regelverk som finns för påföljden och utifrån analysen föreslå förändringar om behov finns.

Det bör också påtalas att majoriteten av de barn och unga som intervjuades vid de särskilda ungdomshemmen uppgav att de trivdes bra. Många påtalade att skolan är bra.

En annan aspekt som man inte kan bortse från är att SiS har en etablerad verksamhet som på senare tid har utvecklats på flera sätt bl.a. i fråga om skolverksamheten vid de särskilda ungdomshemmen. Den skola som SiS bedriver har utvecklats och förefaller ge goda resultat för de barn och unga som deltar i undervisningen. Att skolan fungerar väl måste betraktas som en framgångsfaktor av flera skäl. Godkända skolresultat är viktigt för att barnet eller den unge ska lyckas etablera sig i samhället efter att straffet har avtjänats. Det kan också bidra till att skapa en självkänsla som är viktig för den unge. I det återfallsförebyggande arbetet torde skolan alltså utgöra en viktig del. Godkända skolresultat är också viktiga för ungdomens möjlighet att etablera sig i samhället.

Nämnda förhållanden talar i någon mån för att sluten ungdomsvård behålls som påföljd och att eventuella behov av förändringar genomförs i den befintliga lagstiftning som omgärdar påföljden.

Mot att behålla sluten ungdomsvård ska ställas alternativet att barn och unga ska dömas till fängelse om en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas. Kriminalvården är den myndighet som främst ansvarar för verkställighet av påföljder, såväl fängelsestraff som påföljder i frihet. Kriminalvården har ett väl utvecklat regelverk och lång erfarenhet av att verkställa frihetsstraff under säkra former. Fängelselagens regelverk och den verksamhet som Kriminalvården bedriver vid myndighetens anstalter är emellertid inte anpassad för att barn ska vistas där och ta del av det verkställighetsinnehåll som erbjuds. Om barn och unga ska dömas till fängelse måste verkställigheten anpassas så att barnens särskilda rättigheter och behov kan tillgodoses.

Kriminalvården har en omfattande organisation och myndigheten är van vid att hantera och anpassa verksamheten till nya situationer. Så skedde t.ex. i samband med att Kriminalvården fick ansvar för att verkställa ungdomsövervakning. Kriminalvården har dessutom erfarenhet av att hantera barn under 18 år inom ramen för myndighetens häktesverksamhet. Att bedriva en verksamhet med barnperspektiv är alltså inte främmande för Kriminalvården. Enligt utredningens bedömning har Kriminalvården förutsättningar att utforma en verkställighet som är anpassad för barn. Det är dock förknippat med initiala kostnader för Kriminalvården att ta fram en verkställighetsform som lämpar sig för barn och unga. Något som talar för att ta bort sluten ungdomsvård och i stället döma även barn och unga till fängelse är att det då skapas en ökad flexibilitet i systemet. De avdelningar som är särskilt anpassade för barn kan då i huvudsak reserveras för just barn.

Inom ramen för en verkställighet i anstalt torde det också finnas större möjligheter att placera den dömda med beaktande av den dömdes ålder och utveckling. En person som är sjutton år när han eller hon börjar avtjäna ett längre straff kan inleda sin tid i anstalt på en särskild enhet anpassad för barn. Efter att den unge fyllt 18 år kan han eller hon placeras på en annan avdelning om det inte bedöms som lämpligare att den intagne ska vara kvar på ungdomsavdelningen. Så kan vara fallet t.ex. när det endast återstår en kortare del av straffet när den intagne blir myndig, den intagne deltar i en behandling som bör avslutas innan han eller hon placeras vid en annan avdelning eller den intagne har en sådan mognadsgrad att det bedöms som bäst för

den unge att han eller hon är kvar vid ungdomsavdelningen (samtidigt som det inte bedöms som en påtaglig nackdel för andra placerade barn att den som är myndig är kvar på avdelningen).

De nu nämnda förhållandena talar för att fängelse bör väljas som frihetsberövande påföljd för barn när en sådan påföljd inte kan undvikas.

Sammantaget kan konstateras att såväl sluten ungdomsvård som fängelse är möjliga lösningar. Frågan är då vilken påföljd som bör väljas.

10.4 Omvärldsfaktorer som påverkar ställningstagandet

10.4.1 Längre strafftider

Utredningens bedömning: De strafftider som döms ut, särskilt för de äldre lagöverträdarna i åldersspannet 15–17 år, kommer att bli längre.

Det finns flera skäl att tro att strafftiderna kommer att bli längre för unga lagöverträdare. En anledning är de generella straffskärpningar som har skett på senare tid. Ett annat skäl är att införandet av påföljden ungdomsövervakning enligt utredningens bedömning i viss mån kommer att förändra tillämpningsområdet för de frihetsberövande påföljderna. Vidare finns det en politisk samsyn om behovet av en strängare kriminalpolitik. Denna samsyn kan åtminstone delvis förklaras av våldsammare brottslighet främst i särskilt utsatta områden runt om i landet, storstäder liksom mindre centralorter. Att strafftiderna generellt ökar innebär dock inte att korta frihetsstraff kommer att försvinna.

Om man ser till de brott som år 2020 ledde till att sluten ungdomsvård dömdes ut avsåg flertalet domar allvarliga brott, såsom mord, dråp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt, rån och grovt narkotikabrott. Den utdömda strafftiden varierade mellan tre månader och fyra år. Den genomsnittligt utdömda strafftiden var tolv månader. Statistiken visar att de genomsnittliga strafftiderna för sluten ungdomsvård har ökat och det finns anledning att tro att den ökningen kommer att fortsätta (se avsnitt 6.3.1).

Det är svårt att närmare uttala sig om hur mycket strafftiderna kommer att öka. En faktor som påverkar detta är den s.k. ungdomsreduk-

tionen som innebär att straffskärpningar får större genomslag ju närmre 18 år den person som står åtalad för brott är (se avsnitt 3.3). Som tidigare nämnts gäller som utgångspunkt att strafftiden – i förhållande till straffvärdet – reduceras till en femtedel för en person som var 15 år vid tiden för brottet, en fjärdedel för en 16-åring och en tredjedel för en 17-åring. Straffskärpningar får genomslag på motsvarande sätt beroende på den dömdes ålder vid brottstillfället. Det här betyder alltså att en 15-åring kan dömas till 8 månaders slutna ungdomsvård för brottslighet som för en vuxen hade lett till 5 års fängelse.

För närvarande pågår ett arbete som syftar till att ge den unges ålder minskad betydelse vid straffmätningen.³ Om ungdomsreduktionen tas bort eller begränsas för omyndiga leder det självfallet till ökade strafftider för den åldersgrupp som är aktuell här.

Sammantaget är det utredningens bedömning att strafftiderna för den aktuella åldersgruppen framöver kommer att öka och att ökningen kommer att vara påtaglig.

Av utredningens direktiv följer att det är av särskilt intresse att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen inte blir alltför vid. SiS behandlar, inom ramen för LVU, barn i åldern mellan 8 och 20 år.⁴ Påföljden slutna ungdomsvård har också utformats för att begränsas till en viss ålderskategori.⁵ Verkställigheten av straffrättsliga påföljder inom SiS verksamhet är primärt inriktad på personer i samma ålder, dvs. personer som inte är äldre än drygt 20 år. Personer som är äldre bör således inte avtjäna straff i SiS verksamhet. Av samma skäl som det hittills inte ansetts lämpligt att placera barn på anstalter avsedda för vuxna har det inte heller ansetts lämpligt att unga vuxna placeras på särskilda ungdomshem där barn vistas. När strafftiderna blir längre är det en självklar konsekvens att åldersstrukturen riskerar att bli alltför utsträckt. De straffskärpningar som har skett och som planeras talar alltså mot att slutna ungdomsvård behålls som påföljd för den aktuella gruppen.

³ Se dir. 2023:112.

⁴ Se SiS i korthet 2022 s. 6.

⁵ Prop. 1997/98:96 s. 157.

10.4.2 Införandet av ungdomsövervakning

Utredningens bedömning: Införandet av ungdomsövervakning leder till att det kommer att bli mer ovanligt med korta strafftider vid frihetsberövande påföljder för unga, särskilt för de yngsta straffmyndiga lagöverträdarna.

Genom ansvaret för ungdomsövervakning har Kriminalvården fått goda förutsättningar för att bygga upp en strukturerad övergång mellan verkställighet på institution och i frihet för unga.

Ytterligare en omständighet som påverkar ställningstagandet är införandet av påföljden ungdomsövervakning. Påföljden, som infördes den 1 januari 2021, ska kunna väljas när ungdomsvård eller ungdomstjänst inte bedöms vara tillräckligt ingripande samtidigt som det inte finns tillräckliga skäl för sluten ungdomsvård. Syftet med införandet av ungdomsövervakning är att åstadkomma en ordning som gör det möjligt för domstolen att vid allvarlig brottslighet och i graverande återfallssituationer välja ett påföljdsalternativ som är lämpligt och trovärdigt både i fråga om innehåll och ingripandegrad.

Kriminalvården ansvarar för verkställigheten av ungdomsövervakning. Ungdomsövervakningen innebär att Kriminalvården har byggt upp en rikstäckande verksamhet för att arbeta med kriminalvård i frihet för unga. Påföljden innebär en kunskapsuppbyggnad inom Kriminalvården när det gäller stöd och kontroll av unga som avtjänar straff i frihet. Det faktum att Kriminalvården har det ansvaret talar för att Kriminalvården också ges ansvar för att verkställa frihetsberövande påföljder för unga. Regeringen har gett en utredare i uppdrag att överväga om påföljden ungdomsövervakning ska kunna användas i fler fall än i dag och att föreslå en ny påföljd – utvidgad ungdomsövervakning – som är mer ingripande.⁶

Ungdomsövervakning kan ersätta ett frihetsberövande i vissa fall

Det följer av förarbetena till lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning att det normalt borde bli aktuellt att överväga ungdomsövervakning som påföljd när det är fråga om brottslighet med

⁶ Se dir. 2023:112.

ett straffmättningsvärde som överstiger sex månader men inte uppgår till mer än ett år. Den aktuella brottslighetens art ska också beaktas.⁷

I samband med att ungdomsövervakning infördes gjordes uppskattningen att cirka 250 ungdomar skulle komma att dömas till påföljden varje år. Den uppföljning som Kriminalvården gjorde i början av 2022 visade att betydligt färre, endast 66 ungdomar, hade dömts till ungdomsövervakning under det första året. Under 2022 dömdes 88 unga till ungdomsövervakning.⁸ Rån var det vanligast förekommande brottet i domar där påföljden valts. I övrigt förekom även t.ex. våldtäkt, grov misshandel, försök till grovt vapenbrott och narkotikabrott bland de brott som hade lett till ungdomsövervakning.⁹ Högsta domstolen har dömt en pojke till ungdomsövervakning för bl.a. våldtäkt mot barn. Straffmättningsvärdet bedömdes med hänsyn till den tilltalades ålder (16 år vid gärningstillfället) motsvara cirka sju månaders fängelse.¹⁰

Uppföljningen tyder på att påföljden ungdomsövervakning inte har fått fullt genomslag i rättstillämpningen ännu. I och med att särskilt stor restriktivitet ska råda vid val av frihetsberövande påföljd för barn, finns det anledning att tro att fler kommer att dömas till ungdomsövervakning framöver. Flera av dem som för närvarande döms till en kortare tids slutna ungdomsvård bör kunna komma i fråga för ungdomsövervakning. Utrymmet att välja en annan påföljd än en frihetsberövande sådan blir dessutom större ju yngre den som döms är.¹¹

De förarbetsuttalanden som redovisades ovan innebär att en 15-åring skulle kunna få ungdomsövervakning för ett brott som för en vuxen lagöverträdare hade lett till ett fängelsestraff i drygt fem år. Det är då fråga om mycket allvarlig brottslighet. Det leder oss till slutsatsen att färre av de allra yngsta straffmyndiga lagöverträdarna kommer att dömas till frihetsberövande påföljder när reformen om ungdomsövervakning har slagit igenom fullt ut. Med hänsyn till uppgifter, bl.a. från Polisen, om att allt yngre barn begår allvarliga brott måste bedömningen dock sägas vara osäker.

⁷ Prop. 2019/20:118 s. 42 f. och 130.

⁸ Kriminalvårdens rapport Två år med ungdomsövervakning, 2023-04-12, dnr 2019-19240, s. 17.

⁹ Kriminalvårdens rapport Två år med ungdomsövervakning, 2023-04-12, dnr 2019-19240, s. 18.

¹⁰ Se "Ungdomsvård eller ungdomsövervakning" NJA 2022 s. 1071.

¹¹ Se Kriminalvårdens rapport Två år med ungdomsövervakning, 2023-04-12, dnr 2019-19240.

Ungdomsövervakning lägger grunden för en verkställighet i frihet som en del av frihetsstraffet

Utredningen gör bedömningen att det är till barnens bästa att det säkerställs att alla får en strukturerad utslussning och att eftervården i frihet görs till en obligatorisk del av straffet på samma sätt som villkorlig frigivning vid fängelsestraff. Att barn och unga kan ges möjlighet till stöd i frihet i den miljö där han eller hon ska vistas efter att straffet är till fullo verkställt är enligt utredningens bedömning av vikt för att motverka återfall i brott. Det finns fördelar för den enskilde om det är samma myndighet som ansvarar för den låsta delen av verkställigheten som för den del som avtjänas i frihet. Det skapar kontinuitet och skapar de bästa förutsättningarna för att de erfarenheter som vunnits under den inlåsta delen av verkställigheten kan tas tillvara när tiden i frihet planeras och verkställs.

Genom införandet av ungdomsövervakning har Kriminalvården upparbetat en struktur för att arbeta med unga lagöverträdare i den nu aktuella åldersgruppen i frihet. Myndigheten har dessutom utvecklat samarbetet med socialtjänsten och utbildat särskilda koordinatörer som ska utgöra stöd för de unga under verkställigheten. Erfarenheterna av påföljden är goda, enligt de bedömningar som hittills kan göras. Detta innebär att Kriminalvården har goda förutsättningar att erbjuda villkorlig frigivning som möter barn och ungas särskilda behov om fängelse i stället skulle väljas som påföljd.

10.5 Övergången mellan verkställighet på institution och i frihet

Utredningens bedömning: En frihetsberövande påföljd för barn bör innehålla en obligatorisk och strukturerad övergång mellan verkställighet på institution och frihet. Kriminalvården har de bästa förutsättningarna att åstadkomma en sådan övergång med stöd och kontroll i frihet.

Den 1 augusti 2011 trädde det i kraft nya bestämmelser i LSU som gav SiS en större och delvis annorlunda roll vid utslussning av unga som dömts till slutna ungdomsvård. Bestämmelserna syftade till att

förbättra verkställigheten och öka möjligheterna till successiv utslussning under kontrollerade former.

I förarbetena konstaterades att det var väl känt att övergången mellan institution och frihet är en kritisk tidpunkt då risken för återfall är hög. Vidare anfördes det att ett väl fungerande samarbete mellan SiS och socialtjänsten under hela verkställighetstiden var en viktig förutsättning för att de åtgärder som inleddes under verkställigheten också följdes av insatser efter frigivningen. Den största utmaningen när verkställigheten utformades var att finna de rätta formerna för samarbetet mellan SiS och socialtjänsten. Samarbetet ansågs viktigt för att säkerställa att den dömda fick en strukturerad utslussning från institutionen. Genom en sådan övergång skulle den dömdes anpassning till samhället kunna främjas.¹²

Vid verkställigheten av frihetsstraff måste ambitionen, bl.a. med hänsyn till syftet med påföljden, vara att i möjligaste mån motverka skadeverkningarna av frihetsberövandet, ge den dömda stöd och behandling och att främja att den dömda kan leva ett liv utan kriminalitet efter frigivningen. Övergången från placering i anstalt eller institution till frihet behöver ske successivt och på ett sådant sätt som stöder barnet eller den unge att möta livet i frihet.

Det är viktigt att barn och unga får stöd vid verkställighet i frihet och att det ges möjligheter till kontroll för att kunna ingripa på ett tidigt stadium vid en ogynnsam utveckling. De positiva erfarenheter som Kriminalvården har av arbetet med en särskilt utsedd koordinator för dem som genomgår ungdomsövervakning talar för en sådan slutsats.¹³ Utredningen bedömer att det är bäst för både barn och unga att övergången mellan inlåsning och ett liv i frihet sker med stöd och kontroll från samhällets sida.

Det finns i dag vissa brister i det stöd som erbjuds unga efter att de frigetts från slutna ungdomsvård. Socialtjänsten har svårt att kontrollera att den unge tar emot t.ex. vård som erbjuds i frihet och har inte heller någon möjlighet att enligt gällande regelverk reagera mot eventuell misskötsamhet.

Det är inte heller rimligt att förvänta sig att socialtjänsten, med de utgångspunkter för verksamheten som gäller och de åtgärder som står till buds, vid frigivning fullt ut ska kunna möta de ungas behov vid utslussning och eftervård. Socialtjänsten saknar möjlighet att kon-

¹² Prop. 2010/11:107 s. 14 f.

¹³ Se Kriminalvårdens rapport Två år med ungdomsövervakning, 2023-04-12, dnr 2019-19240.

trollera ungdomarna och att tillgodose behovet av samhällsskydd som finns om de unga skulle verkställa straff i frihet. Det finns dessutom en stor variation mellan de insatser som sätts in för unga dömda i olika kommuner. Insatserna är i vissa fall otillräckliga eller kan till och med utebli helt, vilket kan bero på att den ungdom saken gäller inte önskar kontakt med socialtjänsten, men också på att socialtjänsten saknar möjligheter att möta den unges behov. I de fall den unge har hunnit fylla 18 år när han eller hon ska frigges är dessutom socialtjänstens roll mindre framträdande än när barn under 18 år frigges. Vid intervjuerna med barn och unga som avtjänar slutna ungdomsvård framkom att få av dem förväntade sig någon direkt eftervård med stöd av socialtjänsten (se avsnitt 6.5.5 ovan). Bland annat med hänsyn till att Kriminalvården ansvarar för ungdomsövervakning i hela landet är det inte heller rimligt att bygga upp en rikstäckande verksamhet för stöd och kontroll i frihet under SiS ansvar.

Inom ramen för ett utdömt fängelsestraff finns ett system för villkorlig frigivning som efter anpassning kan erbjudas även barn. En strukturerad övergång från institution till frihet med möjlighet att avtjäna en del av påföljden i frihet med stöd och kontroll är av betydelse för att främja en återanpassning i samhället (se avsnitt 8.4 ovan).

Kriminalvården har en rikstäckande frivårdsverksamhet och lång erfarenhet av att arbeta med stöd och kontroll av dömda som verkställer straff i frihet. Detta tillsammans med de erfarenheter som har byggts upp genom ungdomsövervakningen gör att Kriminalvården har bättre förutsättningar att ansvara för en övergång från frihetsberövande till verkställighet i frihet med stöd och kontroll.

Oavsett om SiS eller Kriminalvården har huvudansvaret för verkställigheten har socialtjänsten en viktig roll för att motverka barns återfall i brott. Socialtjänsten bör ha kontakt med barnet och dennes familj under verkställigheten och aktivt samverka med den som verkställer påföljden. Den utgångspunkten bör inte förändras. Inte minst erfarenheterna av påföljden ungdomsövervakning tyder på att det finns förutsättningar för en väl fungerande samverkan mellan socialtjänsten och Kriminalvården när det gäller unga dömda.

10.6 Samhällsskydd, renodling och flexibilitet

10.6.1 Samhällsskydd

Utredningens bedömning: Behovet av samhällsskydd talar för att Kriminalvården anförtros uppgiften att verkställa frihetsberövande påföljder för unga.

Det finns ingen allmängiltig definition av begreppet samhällsskydd och det används därför med olika betydelser. I det här sammanhanget avses i första hand verksamhetens förutsättningar att hindra rymningar och stå emot fritagningar samt skapa förutsättningar för att skydda såväl intagna som personal mot hot och våld. Det är självfallet en svår och komplex uppgift att ta om hand de unga personer som begår allvarliga brott. Förutom den utmaning som det innebär att arbeta med återfallsförebyggande insatser är det också nödvändigt att söka motverka fritagningar och rymningar samt risken för våld, såväl mellan intagna och som våldsutövning riktad mot personal.

SiS har mött utmaningar när det gäller att tillgodose behovet av samhällsskydd och myndigheten har också påbörjat ett omfattande säkerhetsprojekt och efterfrågat lagändringar för att skapa möjligheter att förbättra säkerheten vid ungdomshemmen och motverka avvikelser. Resultatet av förändringarna synes bli att de särskilda ungdomshem där dömda vistas alltmer liknar fängelsemiljöer. Trots detta kvarstår utmaningar när det gäller att tillgodose behovet av trygghet och samhällsskydd. Det framgår inte minst av iakttagelser och påpekanden som IVO har gjort beträffande SiS verksamhet.¹⁴ Av rapporterna följer bl.a. att det förekommer våld och hot mellan de unga som personalen har svårt att hantera. Det förekommer även att intagna vårdas i enskildhet för att skyddas från att utsättas för våld från andra intagna samt att personal har uttryckt risk för mycket allvarligt våld och överhängande risk för skador, särskilt under sommaren då ordinarie personal har semester och att någon personal t.o.m. har uttryckt rädsla för att någon kommer bli dödad.¹⁵

För verkställighet av fängelse finns ett omfattande regelverk och Kriminalvården har erfarenhet av att hantera klienter med skiftande

¹⁴ Se t.ex. Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022, Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345IVO, IVO beslut 2022-07-01, dnr 3.2.2-09955/2022-19 och IVO beslut 2020-05-29, dnr 8.4.2-27989/2019-13.

¹⁵ IVO, beslut 2022-07-01, dnr 3.2.2-09955/2022-19, s. 2 f.

behov av stöd och kontroll. Det innebär att fängelsepåföljden har en grundstruktur som gör det möjligt att skapa en verkställighet som tillgodoser kravet på trygghet, såväl för de intagna och personal som för brottsoffer och samhället i övrigt. För verkställighet av sluten ungdomsvård finns det inte ett lika gediget regelverk, vilket i grunden beror på att sluten ungdomsvård har utvecklats utifrån ett vårdperspektiv snarare än ett straffverkställighetsperspektiv (se kapitel 12 nedan). Det innebär att SiS inte har samma förutsättningar som Kriminalvården att utveckla verksamheten utifrån kravet på trygghet och samhällsskydd.

Det sagda utesluter självfallet inte att det även inom Kriminalvården finns problem när det gäller att tillgodose samhällsskyddsaspekter och tryggheten för de intagna. Vid en jämförelse måste dock Kriminalvården sammantaget anses bättre rustat för att möta sådana utmaningar. Att Kriminalvården, så som expertmyndighet i fråga om att verkställa påföljder, får ansvaret för den här gruppen av lagöverträdare förefaller utifrån behovet av samhällsskydd som det bästa alternativet.

10.6.2 Renodling

Utredningens bedömning: Om Kriminalvården tar över ansvaret för att verkställa frihetsberövande påföljder för barn och unga innebär det att SiS verksamhet kan renodlas till att enbart avse vård.

Det behov av samhällsskydd som framträder vid verkställighet av påföljden sluten ungdomsvård är inte lika tydligt när det gäller gruppen barn och unga som vårdas enligt LVU även om många barn som tvångsvårdas gör det på grund av att han eller hon utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom brottslig verksamhet (jfr 3 § LVU). Det beror framför allt på att det är helt olika utgångspunkter och principer som är styrande för vården enligt LVU och utdömande av straffet sluten ungdomsvård. Det finns en risk för att kraven på ökad säkerhet för unga dömda kan få en negativ påverkan på den vård som erbjuds de barn och unga som omhändertagits enligt LVU. Det finns faktorer som talar för att blandningen av målgrupper på ungdomshemmen, den säkerhetspräglade fysiska vårdmiljön och tillgången

till särskilda befogenheter hos personalen kan vara ett hinder för vård och behandling som inte innehåller några inslag av straff.¹⁶

För SiS del skulle en förändring som innebär att Kriminalvården tar över ansvaret för de dömda leda till att SiS verksamhet kan renodlas till att avse vård. En utveckling i den riktningen vore bäst både för den grupp av barn och unga som är i behov av vård och för de som vårdas vid SiS ungdomshem enligt LVU. SiS har under en längre tid, i vart fall sedan oktober 2022, haft kö till LVU-vården. Det innebär att myndigheten inte har kunnat bevilja plats till ungdomar i akut behov av vård trots att sådan plats ska kunna erbjudas omedelbart. Platsbristen har berott bl.a. på svårighet att anställa personal och lokalbrist.¹⁷ Även om SiS inte längre ska ansvara för att verkställa sluten ungdomsvård förefaller myndigheten ha behov av såväl de lokaler som den personal som för närvarande används för verkställighet av sluten ungdomsvård.

En förändring som innebär att barn och unga som tvångsvårdas tas omhand av en myndighet med ett tydligt vårduppdrag medan barn och unga som döms för allvarliga brott tas om hand av en annan myndighet med det huvudsakliga uppdraget att verkställa straff innebär på ett principiellt plan en renodling som kan vara fördelaktig. Det skulle kunna innebära att SiS kan fokusera på att utveckla verksamheten från ett vårdperspektiv. Det skulle också göra systemet mer tydligt, inte minst för den unge.

10.6.3 Flexibilitet

Utredningens bedömning: Kriminalvården kan tillgodose behovet av flexibilitet under verkställigheten.

Den aktuella gruppen unga lagöverträdare är inte homogen. Det kommer att finnas unga som påbörjar verkställigheten innan 18 års ålder men som, om strafftiden är lång, hinner bli betydligt äldre innan frigivningen aktualiseras. Det finns därför skäl att söka en lösning som ger utrymme för flexibilitet. Det bör alltså finnas möjlighet för den

¹⁶ Nölbeck, Kajsa, Confinement and Caring, On sociomaterial practices in secured institutions for youths, avhandling vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet, 2022.

¹⁷ Se t.ex. *Lång kö till ungas tvångsvård – nu ska myndigheten granskas*, artikel i Göteborgs-Posten den 21 juli 2022 samt *Tonåring misstänkt för kontraktsmord – plats saknades inom tvångsvården*, artikel SVT Nyheter (<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/tonaring-misstankt-for-kontraktsmord-plats-saknades-inom-tvangsvard>; 2022-07-03).

som inleder verkställighet i en form som är anpassad för personer under 18 år att övergå till verkställighet i annan form. Detta för att undvika att betydligt äldre personer verkställer straff tillsammans med barn.

Frågan är då om den bästa lösningen vore att barn och unga börjar avtjäna en frihetsberövande påföljd som sluten ungdomsvård inom SiS verksamhet och att det införs en möjlighet att flytta över en intagen till Kriminalvården efter att han eller hon har fyllt 18 år. En sådan lösning leder dock till flera problem. Den skulle vara opraktisk och också leda till en bristande förutsebarhet och tydlighet. För den unge skulle det innebära en osäkerhet om hur straffverkställigheten kommer att se ut. Det kan också vara negativt för den unge att behöva förflyttas till en helt ny form av institution under pågående verkställighet och en sådan förflyttning kan också riskera att leda till oönskade avbrott i skolgång och pågående behandlingsinsatser. För den unge skulle det också kunna framstå som ett straff i straffet att behöva övergå från ett särskilt ungdomshem till en anstalt. Sammantaget anser utredningen att de nämnda nackdelarna innebär att förslaget inte skulle innebära någon bra lösning för barnen.

Ett annat problem med en sådan lösning är frågan om vem som ska fatta beslut om en övergång från den ena myndighetens verksamhet till den andras och i vilka fall en övergång från sluten ungdomsvård till fängelse ska ske. Det förefaller inte lämpligt att låta den ena myndigheten självständigt fatta beslut i en fråga som påverkar båda myndigheternas verksamheter och ett krav på enighet mellan myndigheterna kan leda till låsningar vid beslutsfattandet, vilket i slutänden kan påverka den unge negativt.

Om påföljden i stället ska undanröjas måste talan föras i domstol och en ny påföljd ska dömas ut. Eftersom olika strafftider, med hänsyn till skillnaderna beträffande villkorlig frigivning, kommer att dömas ut leder en sådan påföljdsomvandling till betydande problem. Komplicerade frågor om straffmätning skulle uppkomma. Kravet på förutsebarhet skulle då inte heller kunna tillgodoses. Sammantaget förefaller det inte lämpligt att bygga in en sådan komplicerad lösning i påföljds-systemet.

Vid verkställighet i anstalt kan en flexibilitet uppnås genom myndighetens placeringsbeslut.

Av de överväganden som har redovisats ovan följer att behoven av samhällsskydd, renodling och flexibilitet talar för att fängelse bör

väljas som påföljd för barn. Verkställigheten av fängelsestraffet måste dock anpassas så att de behov som barn har kan tillgodoses fullt ut.

10.7 Slutsatserna är att fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd även för barn och unga och att Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten

Utredningens förslag: I de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas för barn ska påföljden bestämmas till fängelse. Påföljden sluten ungdomsvård tas bort.

Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten.

Mot bakgrund av de omständigheter som redovisats ovan är det utredningens bedömning att sluten ungdomsvård bör utmönstras ur påföljdssystemet. För den nu aktuella åldersgruppen ska fängelse i stället vara det alternativ som kan komma i fråga om en frihetsberövande påföljd för barn inte kan undvikas. Kriminalvården bör svara för verkställigheten. Påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur lagstiftningen och det innebär bl.a. att det inte längre ska anges i 30 kap. 5 § andra stycket brottsbalken att rätten i första hand ska bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse om det finns förutsättningar för att döma till frihetsberövande påföljd.

En konsekvens av förslaget är att strafftiderna som döms ut för barn och unga kommer att bli längre. Det beror på att det vid införandet av sluten ungdomsvård bestämdes att strafftiden skulle bestämmas med utgångspunkt i att villkorlig frigivning inte var en del av strafftiden. Det har inneburit att det straff som rätten vid straffmätningen har kommit fram till i ett enskilt fall har reducerats med en tredjedel för att kompensera för den uteblivna villkorliga frigivningen. När barn och unga nu kommer att dömas till fängelse omfattas de av systemet för villkorlig frigivning och det finns därför inte längre skäl att göra en sådan reduktion vid straffmätningen. Utgångspunkten för förslagen är dock att tiden för frihetsberövandet inte kommer att bli längre, vilket bl.a. säkerställs genom att det ska krävas synnerliga skäl för att skjuta upp villkorlig frigivning för barn (se avsnitt 11.2.4 nedan).

Av stor betydelse för utredningens slutsats har varit förändringar i fråga om skärpta straff, införandet av ungdomsövervakning med Kriminalvården som huvudman, behovet av samhällsskydd, renodling och flexibilitet liksom behovet av stöd och kontroll vid verkställighet efter villkorlig frigivning.

Det har dock inte varit något enkelt ställningstagande och utredningen har i stor utsträckning diskuterat olika alternativa lösningar och vad som är det bästa alternativet.

I det här sammanhanget bör även nämnas att många förändringar har gjorts och ytterligare förändringar har aviserats under utredningstiden.¹⁸ Med en sådan förändringstakt påverkas förutsättningarna för uppdraget under utredningens gång. Regeringen har den 6 juli 2023 beslutat att tillsätta en utredning med uppdrag att föreslå skärpta regler för unga lagöverträdare.¹⁹ I uppdraget ingår att utredaren ska överväga och, om lämpligt, lämna förslag på en sänkning av straffmyndighetsåldern. Om straffmyndighetsåldern sänks kan det finnas goda skäl för att behålla påföljden slutna ungdomsvård för den ålderskategorin, om avsikten är att även dessa unga ska dömas till frihetsberövande påföljder. Eftersom så unga barn inte har omfattats av de analyser som utredningen har gjort här kan det finnas behov av ytterligare analyser om frihetsberövande påföljder för barn om straffmyndighetsåldern sänks.

De gällande reglerna om villkorlig frigivning från fängelse har haft betydelse i valet mellan slutna ungdomsvård och fängelse. När det gäller den frågan gav regeringen den 1 juni 2023 en utredare i uppdrag att lämna förslag på en skärpt reglering som innebär att villkorlig frigivning som huvudregel inte ska beviljas, annat än om det finns särskilda skäl, och att villkorlig frigivning kan ske tidigast efter tre fjärdedelar av strafftiden.²⁰ Om reglerna ändras så att villkorlig frigivning inte ska utgöra en del av fängelsepåföljden minskar skälen för att föra över de unga lagöverträdarna till Kriminalvården.

Kriminalvården är inte en myndighet med ett vårduppdrag, så som SiS är. Det innebär att delvis andra tillsynsorgan kommer att utöva tillsyn över den verksamhet som i framtiden har det huvudsakliga ansvaret för barn som frihetsberövas. Över Kriminalvårdens verksamhet utövas emellertid en omfattande tillsyn av t.ex. JO, OPCAT-enheten hos JO

¹⁸ Se t.ex. Tidöavtalet – Överenskommelse för Sverige, politisk uppgörelse den 14 oktober 2022.

¹⁹ Skärpta regler för unga lagöverträdare, dir. 2023:112.

²⁰ Tilläggsdirektiv till Utredningen om ett förstärkt samhällsskydd och en minskad risk för återfall i brott (Ju 2022:10), dir. 2023:74.

(med ett särskilt uppdrag som Nationellt Besöksorgan, NPM), Övriga ombudsmän (Diskrimineringsombudsmannen m.fl.), JK, Europarådets kommitté mot tortyr (CPT; en kommitté inom Europarådet som verkar förebyggande till skydd för frihetsberövade personer och som regelbundet genomför besök i medlemsländerna), FN:s kommitté mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling (CAT). Vidare bedriver IVO tillsyn över den hälso- och sjukvård som Kriminalvården tillhandahåller. Utredningen gör bedömningen att de nu nämnda tillsynsorganen utgör en tillräcklig garant för att barn som frihetsberövas behandlas i enlighet med gällande lagstiftning och med barnets bästa i fokus.

Nedan redovisas några ytterligare aspekter som har diskuterats.

10.7.1 Forskningsstöd

Den mest angelägna uppgiften under verkställighet av en frihetsberövande påföljd är arbete som syftar till att den dömda inte ska återfalla i brott efter avtjänat straff. De behandlingsprogram som används i brottspreventivt syfte inom både SiS och Kriminalvårdens verksamheter är baserade på den forskning som finns tillgänglig. Med det sagt har utredningen eftersökt forskningsstöd som kan ge en indikation på att ett visst straff, en särskild verkställighetsform, någon viss behandlingsform eller liknande ger bättre förutsättningar än andra för att minska risken för återfall i brott. Slutsatsen är att det inte finns någon sådan forskningsbaserad evidens för att ett visst straff eller en viss verkställighetsform ger bättre resultat än andra. Däremot finns det stöd för att säga att vissa behandlingsmetoder kan minska risken för återfall i viss mån. Att fler generellt återfaller i brott efter sluten ungdomsvård än efter avtjänat fängelsestraff kan dock snarare antas bero på andra omständigheter än att verkställighetsinnehållet i sluten ungdomsvård i sig är annorlunda än i fängelse. Det finns alltså inget stöd för att sluten ungdomsvård som verkställighetsform skulle vara sämre än fängelse eller vice versa. I och med att samma behandlingsinnehåll kan erbjudas vid verkställighet av både sluten ungdomsvård och fängelse går det inte att dra några slutsatser om vad som är bäst för barnen utifrån nu nämnda utgångspunkter.

10.7.2 Begreppet fängelse

Ordet fängelse är ett begrepp som är förknippat med negativa associationer, inte minst i fråga om barn i fängelse. Det för tankarna till hårda anstaltsmiljöer och stigmatisering och leder till föreställningar om anstalter där barn verkställer straff tillsammans med vuxna lagöverträdare. Barnkonventionen ger också uttryck för att barn inte får placeras med vuxna och FN har i en rapport om barns psykiska hälsa gett uttryck för att kriminalvårdsanstalter som sådana är modellerade för vuxna intagna och att detta även gäller när skilda enheter upprättas för barn. Förutom att inskränka barnets fysiska frihet menar rapportören bland annat att kriminalvårdsanstalter har en negativ inverkan på barnets psykiska välbefinnande. Vissa menar också att det finns barn som ser det som en ”fjäder i hatten” att placeras i fängelse, ett tecken på att man är etablerad i kriminella miljöer.

Det avgörande vid utformningen av förslagen har emellertid varit övertygelsen om att det är innehållet i verkställigheten, utformningen av miljön där de unga ska vistas och personalens kompetens att möta ungas särskilda behov som är av störst betydelse och att benämningen på frihetsberövandet i praktiken har en mindre betydelse för den unges fortsatta utveckling. Ett sådan synsätt ligger i linje med det rådande kunskapsläget och har också kommit till uttryck i internationella människorättsstandarder, där man bl.a. huvudsakligen talar om villkoren för och förhållandena under den frihetsberövade påföljden, snarare än vilken rubricering verkställigheten får.

Utredningens förslag bygger på att barnen ska ha en fysisk miljö som motsvarar ett behandlingshem (se avsnitt 11.2.1 nedan) och som medger barns behov av privatliv, gemensamhet och motions-, idrotts- och fritidsaktiviteter. Personalen ska ha kompetens anpassad för uppdraget, och de unga ska ges möjlighet till kontakt med omvärlden, skola och utbildning samt hälso- och sjukvård.

Med dessa utgångspunkter har utredningen valt att föreslå att även barn ska kunna dömas till påföljden fängelse. Ett annat begrepp skulle inte påverka innehållet i praktiken. I den verkställighetsreglering som föreslås används dock uttrycket ungdomsavdelning för att beskriva de särskilda enheter som ska byggas upp.

10.7.3 Vad är bäst för barnen

Vid bedömningen av barnets bästa bör det alltså vara avgörande att varje person blir bemött med respekt och att innehållet i verkställigheten tillgodoser det behov som personen har av bl.a. vård och behandling. De rättigheter som barn har enligt barnkonventionen måste också tillgodoses under verkställigheten.

Det finns vissa argument som talar för att sluten ungdomsvård är en bättre påföljd för barn än fängelse, t.ex. att SiS har ett tydligt vårdperspektiv för sin verksamhet. Det finns också argument som talar för att fängelse är en bättre påföljd för barn och unga, t.ex. att det finns ett välfungerande system för utslussning och villkorlig frigivning samt en stor erfarenhet av olika former av behandling. Dessutom finns det en tydlighet och struktur i Kriminalvårdens verksamhet som kan vara till barns bästa.

De faktorer som är allra viktigast, nämligen om den ena påföljden förhindrar återfall i brott i större utsträckning än den andra eller främjar ett återinträde i samhället efter att straffet är avtjänat, går dock inte att mäta. Det finns helt enkelt inget forskningsstöd för att endera av de två frihetsberövande påföljderna sluten ungdomsvård eller fängelse förhindrar återfall i brott bättre än den andra. Det som också kan konstateras är att SiS i dag har svårigheter att garantera en trygg och säker miljö för såväl de barn och unga som avtjänar straff som de vuxna som arbetar inom verksamheten med sluten ungdomsvård. Det innebär att SiS på senare tid har tvingats fokusera på att skapa en miljö som är alltmör lik anstaltsmiljö, vilket i sig innebär att skillnaden mellan sluten ungdomsvård och fängelse inte längre är lika tydlig.

Det finns alltså inget stöd för att hävda att sluten ungdomsvård är en bättre påföljd för barn och unga än fängelse eller tvärtom. Fokus måste i stället vara att välja den påföljd där det finns bäst förutsättningar att skapa ett innehåll i verkställigheten som tillgodoser barns rättigheter och behov samt samhällets krav på samhällsskydd och på att minska risken för att den unge återfaller i brott.

10.8 Det kan finnas behov av att i vissa fall särbehandla barn när fängelse verkställs

Utredningens förslag: Om det finns synnerliga skäl hänförliga till den tilltalades ålder eller andra personliga förhållanden får rätten i samband med att den bestämmer påföljden för ett barn till fängelse besluta att straffet, fram till tidpunkten för villkorlig frigivning, ska verkställas vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Bestämmelser om sådan verkställighet bör föras in i den föreslagna fängelselagen för unga (2027:000).

Att påföljdssystemet bygger på krav på likabehandling utesluter inte att det kan finnas behov av att ta större hänsyn till dömda barns individuella förhållanden när det gäller valet mellan olika former av frihetsberövande påföljder eller vid verkställigheten av en sådan påföljd.

Så som har redovisats ovan i avsnitt 6.3 är det inte enkelt att ge en entydig bild av de barn som döms till frihetsberövande påföljder. Det handlar om förhållandevis få individer årligen och gruppen är inte homogen. Det är redan generellt stor skillnad mellan utvecklingen hos en femtonåring jämfört med en sjuttonåring. Dessutom kan det finnas påtagliga individuella skillnader mellan jämnåriga personers utvecklings- och mognadsgrad. Det finns också skillnader t.ex. i hur stort vikten av samhällsskydd är för olika personer som döms till frihetsberövande påföljd. Det är mot den bakgrunden svårt att bortse från att det kommer att finnas enstaka fall där den dömdes behov bäst skulle tillgodoses inom SiS verksamhet, som har ett renodlat vårdperspektiv. För vissa av de dömda, inte minst de yngsta och unga med särskilda behov av stöd eller ett särpräglat vårdbehov, är förhållandena sådana att en mer utpräglad vårdpåföljd kan vara det lämpligaste alternativet. Det bör därför övervägas om det ska införas en möjlighet att i undantagsfall särbehandla vissa barn och låta dem avtjäna straffet vid ett särskilt ungdomshem. En klar utgångspunkt för de förslag som utredningen lämnar är att Kriminalvården har en organisation med kunskap och kompetens att möta barn och vuxna med olika behov. Syftet med att skapa en möjlighet för vissa barn att få avtjäna sitt straff vid ett särskilt ungdomshem är att skapa en lagregelrad ventil för sådana undantagsfall där den dömdes personliga förhållanden innebär att behovet av

vård och omsorg är särskilt framträdande samtidigt som behovet av samhällsskydd inte är tydligt framträdande.

Ett alternativ skulle kunna vara att behålla slutna ungdomsvård, men ange att den påföljden bara får dömas ut i vissa undantagsfall. En annan form av särbehandling kan uppnås genom att det införs en möjlighet att i undantagsfall besluta att fängelse verkställs på annat sätt än i anstalt. Fördelen med att låta även den här gruppen barn dömas till fängelse skulle vara att det stöd och kontroll som inträder vid villkorlig frigivning skulle gälla även för de här intagna. Ett undantag bör därför utformas som en särreglering på verkställighetsstadiet. Det är alltså inte nödvändigt att slutna ungdomsvård behålls för att möta de behov som har identifierats.

För att undantagsbestämmelsen ska bli tillämplig ska det krävas att det finns synnerliga skäl hänförliga till den enskildes personliga förhållanden. Det kan vara så att den unges mognadsgrad inte överensstämmer med ungdomens verkliga, kronologiska ålder eller att den unge har en fysisk eller intellektuell funktionsnedsättning, en medicinsk eller psykiatrisk diagnos eller något liknande förhållande som innebär att han eller hon kan vara särskilt utsatt i förhållande till andra intagna. En annan omständighet som bör kunna beaktas är om den dömde är mycket ung. Det kan också vara fråga om att andra särskilda överväganden behöver göras och att den unges behov av stöd- och omsorgsinsatser på ett mer ändamålsenligt sätt kan mötas vid ett särskilt ungdomshem.

De personer som utredningen menar kan komma i fråga att tillämpa undantaget på är alltså de som riskerar att fara illa av en placering bland andra dömda personer. Psykansvarskommittén, som bl.a. utredde frågan om det finns ett behov av särskilda påföljdsregler beträffande lagöverträdare med intellektuell funktionsnedsättning, beskrev den problematik som kan uppstå under verkställigheten för dessa personer enligt följande:²¹

Många utvecklingsstörda har svårt att på egen hand klara olika vardagsrutiner, men varken inom kriminalvården eller rättspsykiatrin finns tillräckliga resurser för att ge erforderlig hjälp i dessa hänseenden. Miljön inom kriminalvården och rättspsykiatrin är inte heller anpassad till de utvecklingsstördas behov.

Ett stort antal utvecklingsstörda har också svårt att förstå sambandet mellan den begångna gärningen och påföljden, särskilt om det har gått lång tid, vilket leder till att verkställighetstiden upplevs som meningslös och

²¹ SOU 2002:3 s. 261.

destruktiv. De som döms till fängelse blir också ofta utnyttjade på olika sätt av andra intagna på anstalten, och detta kan sedan fortsätta efter verkställighetens slut och leda till att den utvecklingsstörde begår nya brott.

Psykansvarskommittén föreslog att en ny form av verkställighet av fängelse skulle införas för vissa funktionshindrade. De tre grupper som skulle kunna omfattas av kommitténs förslag var samma grupper som också omfattas av LSS-lagstiftningen, nämligen personer med utvecklingsstörning, personer med autism eller autismliknande tillstånd samt personer som drabbats av ett begåvningshandikapp i vuxen ålder. Personer som omfattas av LSS ansågs ha ett liknande omsorgsbehov.

Psykansvarskommitténs förslag kom aldrig att genomföras, men de tankar som presenterades av kommittén i fråga om den personkrets som var avsedd att omfattas av förslaget kan ge viss ledning vid avgränsningen av utredningens förslag att vissa barn och unga kan verkställa en fängelsepåföljd vid ett särskilt ungdomshem.

Om kraven på samhällsskydd är framträdande, t.ex. för att den unge har kända kopplingar till kriminella nätverk, bör det inte komma i fråga att besluta om verkställighet vid ett särskilt ungdomshem. Det bör alltså inte vara aktuellt att fatta beslut om verkställighet vid ett särskilt ungdomshem om risken för rymning eller fritagning är hög.

Undantagsbestämmelsen bör tillämpas restriktivt och bestämmelsen kan alltså sägas i första hand vara avsedd att begränsa skadeverkningsarna för de yngsta barnen i åldersspannet och de barn som har ett påtagligt vård- eller omvårdnadsbehov. När ungdomsvård infördes som påföljd angavs att utrymmet att välja den påföljden är större när det gäller ungdomar som just fyllt 15 år än när det gäller äldre ungdomar och detsamma bör gälla vid tillämpningen av den undantagsbestämmelse som här föreslås.

Det undantag som nu presenteras skulle innebära att det även vid högre straffmättningsvärden än motsvarande fängelse i ett år kan bli aktuellt för domstolen att besluta att en ung person kan avtjäna straff för allvarlig brottslighet vid ett särskilt ungdomshem, genom att placeringen blir tidsbestämd på samma sätt som ett vanligt fängelsestraff. En sådan lösning skulle innebära att den risk för skadeverkningsarna som det kan komma att innebära för särskilt de yngsta lagöverträdarna att avtjäna sitt frihetsberövande straff i anstalt till viss del kan begränsas.

I de fall undantagsbestämmelsen används ska rätten bestämma påföljden till fängelse på viss tid och samtidigt fatta beslut om att påfölj-

den ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem. Det innebär att den dömde placeras vid ett ungdomshem tillsammans med barn och unga som har omhändertagits enligt LVU. JO har visserligen uttalat att det inte är lämpligt att ungdomar som placerats vid ett särskilt ungdomshem enligt LVU blandas med dem som dömts till sluten ungdomsvård. JO har angett att en sådan blandning kan innebära att barn och unga som omhändertas enligt LVU inte känner sig trygga. Med den avgränsning av tillämpningsområdet för undantagsbestämmelsen som föreslås torde några påtagliga problem av det slag som föranlett JO:s kritik inte uppkomma.

Utgångspunkten är att den dömde ska vara placerad vid ett särskilt ungdomshem under hela den del av strafftiden som annars hade inneburit en placering vid anstalt. När tiden för villkorlig frigivning inträder ska ansvaret för den dömde återgå till Kriminalvården. Enligt utredningens bedömning bör uppskjuten villkorlig frigivning inte komma i fråga för denna undantagsgrupp. Genom den föreslagna utformningen av bestämmelsen är regleringen i 26 kap. 6 a § brottsbalken om uppskjuten villkorlig frigivning inte heller tillämplig. Det följer ordalydelsen i 26 kap. 6 a §.

Genom att införa ett undantag kan barnets bästa beaktas på individnivå. Det är därför motiverat att införa en möjlighet att besluta om ett undantag som innebär att vissa barn och unga inte ska verkställa fängelse i anstalt.

I dag regleras verkställigheten av sluten ungdomsvård i LSU. Det kommer att finnas ett kvarstående behov av ett särskilt regelverk när barn och unga ska avtjäna fängelsestraff vid ett särskilt ungdomshem.

En fråga som då uppstår är var bestämmelserna ska placeras, i den nya fängeslag för unga som föreslås, i en separat lag om verkställighet av fängelse vid särskilt ungdomshem eller om verkställigheten ska ske enligt LVU. En annan fråga är vilket innehåll bestämmelserna ska ha.

Utredningens utgångspunkt är att fängeslagens regelverk inte ska tillämpas när verkställigheten ska ske vid ett särskilt ungdomshem. Fängeslagen innehåller ett antal bestämmelser som inte bedöms nödvändiga för de barn och unga som kan bli aktuella för verkställighet enligt undantaget eftersom det inte kan tillämpas om intresset av samhällsskydd är framträdande. I stället bör vårdbehovet framhållas i regelverket.

Det kan övervägas om de unga som ska avtjäna fängelsestraff enligt undantaget ska avtjäna straffet enligt bestämmelserna i LVU. Det

skulle innebära att fokus är på vårdbehovet och att alla barn och unga som placeras vid särskilda ungdomshem lyder under samma lagstiftning. Även om det skulle innebära ett system som är enkelt att tillämpa och en likabehandling med fokus på vård för alla barn och unga som placeras där finns det behov av att komplettera LVU med ett antal regler bl.a. om när domen är verkställbar, intagning, nöjdförklaring, beräkning av strafftid, utformning av verkställighetsplan och utslussning. Det bör dock understrykas att det enligt utredningens bedömning inte kommer att vara några egentliga skillnader i den dagliga verksamheten för den som verkställer ett straff och den som är omhändertagen. En del av de nu nämnda bestämmelserna behöver anpassas även beträffande barn och unga som ska avtjäna fängelse i anstalt. Utredningen har därför kommit fram till att det bästa alternativet är att regleringen placeras i den nya fängeslagen för unga som föreslås. Det närmare innehållet kommer att beskrivas nedan i kapitel 11.

10.9 Kort om några förutsättningar för förslagen

Förslaget att barn och unga ska dömas till fängelse om en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas innebär att påföljden slutna ungdomsvård tas bort. Kriminalvården ska ta över ansvaret för barn och unga som frihetsberövas.

Utgångspunkten för förslaget är att de barn och unga som döms till fängelse i framtiden på samma sätt som de som nu döms till slutna ungdomsvård ska kunna avtjäna straffet under trygga förhållanden, med rätt till bl.a. skola, sysselsättning, vård och behandling. Dessa rättigheter tillkommer alla barn och unga oavsett var de befinner sig under uppväxten. Om Kriminalvården ska ta över ansvaret för barn och unga måste myndigheten ges möjlighet att anpassa delar av sin verksamhet till den nya målgruppen. Av barnkonventionen följer bl.a. att barn och unga under 18 år som utgångspunkt inte ska avtjäna straff tillsammans med vuxna. Det innebär att Kriminalvården måste anpassa sin verksamhet genom att inrätta ett visst antal nya avdelningar inom befintliga anstalter så att dessa enbart tar emot barn och unga under 18 år. De närmare detaljerna om en anpassad kriminalvårdsverksamhet redovisas i kapitel 11.

Det förtjänar även att redan nu nämnas att en förutsättning för förslaget är att Kriminalvården erhåller tillräckliga resurser för att först

skapa de nya anstalter eller avdelningar som krävs för att ta emot barn och unga som ska avtjäna straff inom myndighetens verksamhet och sedan driva dessa anstalter på ett sätt som möter barnens och de ungas behov och rättigheter. De närmare bedömningar av förslagets konsekvenser, såväl ekonomiska som andra konsekvenser, redogörs för i kapitel 13.

Ytterligare en sak som redan nu bör nämnas är att Kriminalvården också måste få tillräckligt lång tid för att anpassa myndighetens verksamhet till barn och unga innan de förslag som presenteras här träder i kraft. Det innebär att förslaget för ikraftträdande kommer att vara längre än vad som kan sägas vara den vanliga i lagstiftningsärenden. Frågan om tid för ikraftträdande behandlas i kapitel 14.

11 Verkställigheten av fängelse ska vara anpassad för barn

11.1 Inledning

Det förslag som utredningen lämnar innebär att barn och unga som har begått brott i åldern 15 till 17 år ska dömas till fängelse i de fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas. Kriminalvården ska ta över det huvudsakliga ansvaret för verkställigheten. För verkställighet i anstalt gäller fängeslagen (2010:610). För slutna ungdomsvård har det, som redan nämnts ovan, funnits särskilda bestämmelser för verkställigheten i LSU, men den lagen hänvisar i flera delar även till LVU.

En grundläggande förutsättning för utredningens förslag är att barn inte ska placeras med vuxna intagna inom Kriminalvårdens befintliga verksamhet. Verksamheten för barn måste vidare motsvara de särskilda behov och rättigheter som barn har. Det är inte lämpligt eller ens möjligt att utredningen anger de närmare detaljerna för hur en sådan verksamhet ska utformas t.ex. när det gäller var i landet särskilda ungdomsavdelningar ska upprättas och hur de ska utformas. Utredningen kan inte heller närmare beskriva t.ex. hur personalstyrkan ska se ut eller vilket innehåll verksamheten vid ungdomsavdelningarna ska ha. Det återstår alltså många frågor som Kriminalvården, eventuellt med stöd av andra samhällsaktörer, måste finna lösningar på. Detta innebär dock att Kriminalvården behöver både tid och tillskott i myndighetens anslag att skapa en verksamhet anpassad för barn.

I följande avsnitt redovisas dels hur utredningen mer övergripande ser på hur verkställigheten av fängelse för intagna som inte har fyllt 18 år bör utformas, dels för behovet av en särskild verkställighetsreglering för barn som avtjänar fängelse. Redan nu kan sägas att utredningen har utgått från fängeslagens bestämmelser och därifrån gjort avsteg i de fall det finns behov av särskilda regler för barn som ska

avtjäna fängelse. Utredningens utgångspunkt har varit att verkställighetsregleringen ska ha ett innehåll som motsvarar det som gäller för sluten ungdomsvård. I några delar finns det dock behov av förändringar, vilket bl.a. SiS har uppmärksammat regeringen på.¹ I de situationer utredningen överväger en strängare reglering än vad som gäller enligt LSU beror det alltså främst på att den nuvarande verkställande myndigheten har sett behov av det.

Utgångspunkten för utredningens överväganden är att de barn som döms till fängelse i framtiden ska kunna avtjäna straffet under säkra och trygga förhållanden, med rätt till bl.a. vård, behandling, skola och annan lämplig sysselsättning. Dessa rättigheter tillkommer alla barn och unga oavsett var de befinner sig under uppväxten.

11.2 En ny fängelselag för unga

11.2.1 Allmänna förutsättningar för barn som avtjänar fängelse

Utredningens förslag: En ny lag, fängelselagen för unga, införs. Lagen ska innehålla särskilda verkställighetsbestämmelser som gäller när den som ska avtjäna fängelse inte har fyllt 18 år. Lagen innebär att fängelselagen och 26 kap. brottsbalken ska tillämpas om inte den nya lagen anger något annat. I fängelselagen för unga ska det också finnas bestämmelser som gäller när fängelse verkställs vid ett särskilt ungdomshem efter beslut av rätten enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

I samband med att den nya fängelselagen för barn träder i kraft ska lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård upphöra att gälla.

I 7 § strafftidslagen (2018:1251) görs ett tillägg som innebär att Kriminalvården får skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff för ett barn endast om det finns synnerliga skäl.

Utredningen har i föregående kapitel redogjort för de överväganden som lett fram till att det nu föreslås att fängelse ska användas som frihetsberövande påföljd för barn när en sådan påföljd inte kan undvikas. För verkställighet av fängelse gäller ett omfattande och gediget regelverk i form av fängelselagen, fängelseförordningen och Kriminal-

¹ Se SiS hemställan till regeringen, Hemställan om översyn av vissa bestämmelser som styr SiS verksamhet, den 21 juni 2022, dnr 1.1.4-4201-2022.

vårdens föreskrifter (se kap. 8 ovan för en beskrivning av regleringen). Verkställighetsregleringen syftar till att säkerställa att de intagnas rättigheter tillvaratas samtidigt som den grad av säkerhet som krävs för var och en av de intagna kan upprätthållas. Utgångspunkten är att verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Verkställigheten ska inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott och för varje intagen ska det finnas en individuellt anpassad verkställighetsplan.

De intagna ska som huvudregel avtjäna straffet i gemenskap med andra och de ska inte vara underkastade en mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Det finns i dessa grundläggande delar i sig inte någon skillnad i hur fängelse ska verkställas för vuxna mot hur en tänkt verksamhet för barn kan utformas. Det är därför en lämplig ordning att låta den reglering som redan finns för verkställighet av fängelse i stora delar tillämpas även när barn verkställer fängelse. Vid all tillämpning av fängelselagen samt vid alla beslut som fattas beträffande barn ska dock barnkonventionens reglering beaktas. Barnets bästa ska sättas i främsta rummet.

Vid genomgång av fängelselagen har dock utredningen kommit fram till att regelverket för barn behöver anpassas i några delar. Anpassningarna ska ske dels genom tillägg i fängelselagen, dels i en ny lag som ska gälla när barn avtjänar fängelse. Den nya lagen benämns fängelselagen för unga och ska innehålla bestämmelser om verkställighet av fängelse kriminalvårdsanstalt och vid ett särskilt ungdomshem (efter rättens beslut i enlighet med 32 kap. 5 § brottsbalken). Det är framför allt behovet av en relativt omfattande reglering för verkställighet av fängelse vid ett särskilt ungdomshem som har lett till att utredningen föreslår att de särskilda bestämmelser som ska gälla för barn som avtjänar fängelse ska placeras i en ny lag i stället för att införas direkt i fängelselagen. Enligt 1 kap. 1 § fängelselagen gäller den lagen enbart för verkställighet av fängelse i kriminalvårdsanstalt. I syfte att hålla samman regleringen som ska gälla för barn som avtjänar fängelse har det även förts in några bestämmelser i fängelselagen för unga som ska gälla vid villkorlig frigivning. Vilka anpassningar och tillägg som ska göras kommer att redovisas i följande avsnitt.

I samband med att den nya fängelselagen för barn träder i kraft ska LSU upphöra att gälla. Genom övergångsbestämmelser ska dock lagen

gälla till dess att de som dömts till sluten ungdomsvård före ikraftträdande har avtjänat påföljden (se kap. 14 nedan).

I den nuvarande verkställighetsregleringen för sluten ungdomsvård finns det ingen bestämmelse som medger uppskov med verkställigheten så som det gör enligt 7 § strafftidslagen (2018:1251). Av nämnda bestämmelse följer bl.a. att Kriminalvården får skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff som uppgår till högst tre månader om syftet är att åstadkomma en jämnare beläggning i kriminalvårdsanstalterna. Till den bestämmelsen föreslås ett tillägg som innebär att Kriminalvården enbart om det finns synnerliga skäl får besluta om uppskov med verkställighet för den som är under 18 år. Detta då det får anses särskilt angeläget att reaktionen på brottet från samhällets sida kommer snabbt för unga lagöverträdare. Kriminalvården fattar beslut enligt 24 § strafftidslagen, vilket innebär att myndigheten meddelar beslut om uppskov även beträffande de som ska avtjäna fängelse i ett särskilt ungdomshem enligt 32 kap. 5 § brottsbalken (se avsnitt 11.2.3 nedan).

Barn ska placeras på ungdomsavdelningar

Ungdomsavdelningar anpassade för barn

Utredningens bedömning: Barn ska avtjäna fängelse vid avdelningar som är särskilt anpassade för barn så att barnets rättigheter och behov tillgodoses under verkställigheten. Avdelningarna ska kallas ungdomsavdelningar. Barn får inte placeras vid säkerhetsavdelningar.

Även den verksamhet som erbjuds barn som blir villkorligt frigivna från fängelse ska vara anpassad för att möta barnets behov.

Det är enligt utredningens bedömning av stor betydelse att en frihetsberövande påföljd för barn får ett innehåll och en utformning som är anpassad till barn. Att dessa förhållanden är betydelsefulla ur ett mänskligt rättighetsperspektiv följer också av t.ex. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (FN:s s.k. Havannaregler om skydd för frihetsberövade underåriga.² Där anges t.ex. att institutioner där underåriga placeras bör vara öppna eller med minimala säkerhetsåtgärder och att enheterna ska vara så små som

² United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, adopted by the General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990.

möjligt för att möjliggöra en effektiv behandling. Vidare anges att frihetsberövade barn ska ha en fysisk miljö som motsvarar ett behandlingshem ("residential treatment"), och som säkerställer behovet av privatliv, sensoriska stimuli, gemensamhet och idrotts- och fritidsaktiviteter. Havannareglerna ställer även upp krav på t.ex. personalens kompetens, de intagnas kontakt med omvärlden, skola och utbildning samt hälsa- och sjukvård.³

Liknande uttalanden om vikten av en miljö som är särskilt anpassad för målgruppen barn och med personal med särskild kompetens påtalas också i andra liknande instrument.⁴ Att barn som avtjänar fängelse ska göra det i en verksamhet som har anpassats så att barns särskilda behov och rättigheter kan tillgodoses är alltså en självklar utgångspunkt för utredningens överväganden. En sådan behandling av unga lagöverträdare skulle också överensstämja med hur våra närmaste grannländer hanterar barn och unga i motsvarande situation (se kapitel 4 ovan).

Barn bör inte placeras vid en säkerhetsavdelning dels för att vuxna intagna placeras där, dels för att miljön på sådana avdelningar inte kan anpassas för barn. Om det finns särskilda krav på övervakning och kontroll av en intagen som är under 18 år bör det i stället lösas genom t.ex. ökad bemanning på en ungdomsavdelning. Särskild hänsyn måste dock tas till såväl den intagna som kräver förhöjd övervakning som till andra intagna som är placerade vid ungdomsavdelningen så att den ökade säkerheten inte påverkar övriga barn negativt.

För att säkerställa att särskild hänsyn tas till barnets ålder och de särskilda rättigheter som barn har införs det ett nytt stycke i 1 kap. 1 § fängeslagen att den unges ålder särskilt ska beaktas vid alla beslut som fattas under verkställigheten. På så vis understryks att beslutsfattaren ska göra extra omsorgsfulla överväganden när beslut enligt fängeslagen fattas i frågor som rör barn. Det innebär att det vid t.ex. beslut om placering, permission, användningen av elektroniska kommunikationstjänster, vid avlyssning av samtal och andra liknande beslut särskilt ska beaktas vad som är bäst för barnet. Barnet bör också få komma till tals innan beslut fattas som rör honom eller henne. I det här avseendet förtjänar även att nämnas att den generella propor-

³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, antagna av generalförsamlingen genom resolution 45/113 den 14 december 1990.

⁴ Se kapitel 5 ovan samt t.ex. Europarådets kommitté mot tortyr (CPT), årsrapport för 2015 och FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 från 2019 om barnets rättigheter i rättssystemet.

tionalitetsprincip som följer av 1 kap. 6 § fängelselagen givetvis ska beaktas vid ingripande beslut som avser barn som avtjänar fängelse.

Även den verksamhet som erbjuds barn som blir villkorligt frigivna från fängelse ska vara anpassad (se mer om villkorlig frigivning i avsnitt 11.2.4 nedan).

Ungdomsavdelningarna ska som huvudregel förbehållas för intagna under 18 år

Utredningens förslag: Om verkställighet av fängelse sker enligt fängelselagen för unga ska den intagne tas in vid en avdelning som är särskilt anpassad för barn (ungdomsavdelning), om det inte anses vara till den intagnes bästa att placeras vid en annan avdelning.

Kriminalvården får besluta att verkställigheten ska ske enligt fängelselagen för unga trots att den intagne har fyllt 18 år.

Av 2 kap. 3 § fängelselagen följer att en intagen som är under 18 år inte får placeras så att han eller hon vistas tillsammans med intagna över 18 år om det inte kan anses vara till hans eller hennes bästa. Det förhållandet bör fortfarande gälla när fängelse blir den huvudsakliga frihetsberövande påföljden för barn. För att klargöra att barn inte ska avtjäna fängelse tillsammans med vuxna intagna bör det tas in en bestämmelse i fängelselagen för unga som innebär att en intagen ska placeras vid en avdelning som är särskilt anpassad för barn (ungdomsavdelning) om verkställigheten sker enligt fängelselagen för unga. Eftersom det av 1 kap. 1 § fängelselagen för unga följer att fängelselagen för unga ska tillämpas på intagna under 18 år innebär bestämmelsen att barn ska placeras på särskilda ungdomsavdelningar. Endast om det i ett enskilt fall bedöms vara till den intagnes bästa att han eller hon placeras vid en annan avdelning får det ske.

I frågan om den åldersmässiga avgränsningen för ungdomsavdelningarna kan det dock konstateras att processen att växa och mogna från barn till vuxen inte följer ett mönster som är lika för alla personer. Utvecklingen sker i stället ofta gradvis och är individuell. Det går därmed inte att säga att en person har vissa specifika behov dagen före det att han eller hon fyller 18 år och helt andra behov dagen efter. Barnkonventionen är dock tydlig med att barn är varje människa under

18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet (se artikel 1).

Utgångspunkten för en särskild verkställighetsreglering för barn bör vara den unges ålder vid verkställighetstidpunkten. Förutsättningarna för att på bästa sätt möta det enskilda barnets behov bedöms större om målgruppen för ungdomsavdelningarna avgränsas till att i huvudsak ta emot barn. Unga vuxna i 20-årsåldern kan t.ex. förväntas ha andra behov av verkställighetsinnehåll än barn i 16-årsåldern. I den nya fängelselagen för unga ska det därför framgå att lagen gäller för den som inte har fyllt 18 år.

Det innebär att huvudregeln ska vara att barn placeras vid en särskild ungdomsavdelning och att den intagne flyttas till en vanlig avdelning vid en lämplig tidpunkt efter fyllda 18 år. För vissa barn kan dock redan vetskapen om en kommande omplacering efter artonårsdagen innebära negativa konsekvenser för barnets trygghet och hälsa.⁵ Lagstiftningen bör därför göras flexibel genom att det införs en möjlighet för Kriminalvården att besluta att en ung person får avtjäna straffet enligt den lagen även om han eller hon har fyllt 18 år. Det kan t.ex. vara så att barnet endast har en begränsad tid kvar av verkställigheten när han eller hon fyller 18 år och att det av den anledningen inte finns skäl att flytta den unge. Det kan också vara så att den intagne deltar i skolundervisning eller en behandling som bör slutföras innan han eller hon omplaceras. Om den unges behov är sådant att det bedöms bäst kunna uppfyllas vid en ungdomsavdelning bör Kriminalvården besluta om fortsatt verkställighet enligt lagen. Det är möjligt att besluta att en person som har fyllt 18 år när verkställigheten inleds ska avtjäna straffet enligt lagen. Det bör dock endast komma i fråga i undantagsfall. Det kan exempelvis röra sig om en situation där en flicka, som nyligen fyllt 18 år, får verkställa enligt fängelselagen för unga om det ger förutsättningar för en lämplig sammansättning av intagna på en ungdomsavdelning för flickor. Utgångspunkten för bedömningen måste vara vad som är bäst för den enskilde intagne och de andra som vistas på avdelningen.

Avsikten är alltså inte att paragrafen ska få en alltför strikt tillämpning utan att den ska ge förutsättningar för Kriminalvården att göra anpassningar i förhållande till den aktuella situationen för de intagna.

⁵ Se FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 – Children’s rights in juvenile justice: CRC/C/GC/24 (ohchr.org), främst punkterna 40–41, 46 och 104–105.

Intresset av att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomsavdelningarna inte blir alltför vid bör dock beaktas.

Om Kriminalvården beslutar att en intagen får avtjäna straffet enligt de särskilda verkställighetsbestämmelserna som finns i lagen innebär det samtidigt att den intagne som huvudregel ska vara placerad på en ungdomsavdelning.

Särskilt om placeringen av flickor

Utredningens förslag: För att säkerställa att även flickor under 18 år får sina behov och rättigheter tillgodosedda under verkställighet av fängelse ska Kriminalvården tillhandahålla minst två ungdomsavdelningar vid någon eller några av myndighetens kvinnoanstalter.

En särskilt komplicerad fråga är hur flickorna ska hanteras när Kriminalvården tar över verkställigheten. De flickor som avtjänar slutna ungdomsvård är få (endast 0–4 flickor per år, se avsnitt 6.3.2 ovan). SiS har platser för flickor som avtjänar slutna ungdomsvård, men de placeras alltid tillsammans med flickor som tvångsvårdas enligt LVU. Det finns alltså inte några separata avdelningar för dömda flickor så som det gör beträffande pojkar som döms till slutna ungdomsvård.

Kriminalvården har, liksom SiS, en uppdelning i anstalter för män respektive kvinnor. I dag finns platser för kvinnor vid sex anstalter i säkerhetsklass 2 och 3. Det finns inte någon säkerhetsavdelning för kvinnor. Vid två av anstalterna finns både säkerhetsklass 2 och 3, Färingsö (55 platser) och Sagsjön (35 platser). Det är främst Hinseberg (93 platser) men även Ystad (65 platser) som kan hantera svårare klienter och som har möjlighet att omplacera klienter med långa strafftider. Färingsö och Sagsjön benämns som låg säkerhetsklass 2 med inriktning på behandling. Två av anstalterna är mindre enheter i säkerhetsklass 3, Ringsjön (25 platser) och Ljustadalen (20 platser). Anstalten Sagsjön byggs om för närvarande och när den är färdig kommer Kriminalvården kunna placera intagna med högre krav på säkerhet där.⁶

Kvinnorna som är dömda till kriminalvård är något äldre än kriminalvårdspopulationen som helhet (medelåldern är 37 år). Kriminal-

⁶ Kriminalvården, Fördjupad utredning – Utveckling av anstaltsplatser för kvinnor utifrån strategier för Kriminalvårdens infrastruktur vid anstalter och häkten (2018-10-09), dnr 2016-30136.

vården ser dock en trend mot att fler kvinnor döms för allvarliga våldsbrott.⁷ Tidigare var det vanligast att kvinnor avtjänade fängelse för narkotikabrott och tillgreppsbrott, men på senare tid har majoriteten dömts för våldsbrott. Medelstrafftiden är ett år.⁸

Det är få unga kvinnor som avtjänar fängelse. Under 2021 påbörjades 23 fängelseverkställigheter av kvinnor under 21 år. Antalet har varierat något genom åren, men har legat relativt konstant. År 2020 började 18 unga kvinnor (under 21 år) avtjäna fängelse, år 2019 var antalet 16 unga kvinnor, år 2018 22 stycken, år 2017 11 stycken och år 2016 började 16 unga kvinnor avtjäna fängelse.⁹

Eftersom det är så få flickor under 18 år som döms till frihetsberövande påföljd har utredningen valt att särskilt överväga hur flickor under 18 år ska kunna få sina rättigheter och behov tillgodosedda. Det finns tre tänkbara lösningar. Det första alternativet är att Kriminalvården åläggs att anordna flera ungdomsavdelningar även för flickor (alternativ A). Alternativt kan man tänka sig att det endast skapas en avdelning för flickor under 18 år eftersom antalet flickor som döms till frihetsberövande påföljd i dag är litet (alternativ B). Slutligen är ett alternativ att flickor placeras inom Kriminalvårdens befintliga verksamhet, men att placeringen definieras som en ”ungdomsplats” med förstärkt bemanning så att bl.a. barnets behov av skola och fritidsaktiviteter kan tillgodoses (alternativ C; jfr Kriminalvårdens regeringsuppdrag om förstärkta insatser för unga i kriminalvård, avsnitt 8.6 ovan).

Vid bedömningen av vilken lösning som är den bästa för barnen bör det beaktas att det för närvarande inte finns underlag för att skapa ungdomsavdelningar där enbart flickor under 18 år placeras. Oavsett vilken lösning som väljs kommer flickor under 18 år huvudsakligen att avtjäna fängelsestraff med personer som är över 18 år. Om flickor under 18 år placeras på avdelningar med andra unga kvinnor (under 21 år) kommer ålderssammansättningen dock enligt utredningens bedömning vara acceptabel och inte heller skilja sig påtagligt åt mot den åldersstruktur som för närvarande finns inom SiS verksamhet. För att säkerställa att placeringen blir den bästa möjliga kommer det vara nödvändigt för Kriminalvården att inför varje placering av en flicka under

⁷ Av Kriminalvårdens statistik följer att 27 kvinnor i åldern 18–21 år påbörjade fängelseverkställigheter under 2019, 30 kvinnor 18–21 år 2020, 42 kvinnor 18–21 år 2021 och 40 kvinnor 18–21 år 2022. Fram till april månad 2023 hade 14 kvinnor 18–21 år tagits in för att påbörja fängelseverkställigheter.

⁸ Se Kriminalvårdens klientkartläggning 2013 och <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2022/januari/yngre-kvinnor-och-mer-valdsbrott-pa-hinseberg/> (2023-02-21).

⁹ Kriminalvård och statistik (KOS) 2021, s. 97 ff.

18 år bedöma vilka av de övriga intagna kvinnorna som bedöms lämpliga att placera flickan under 18 år tillsammans med.

Nästa fråga är var flickorna ska placeras, vid en särskild ungdomsavdelning eller på en ”ungdomsplats” med förstärkt bemanning. Det som bedöms vara bäst för såväl det enskilda barnet som för barnen som grupp är att Kriminalvården skapar ungdomsavdelningar även för flickorna där samma regelverk ska gälla som vid ungdomsavdelningar för pojkar t.ex. beträffande utformningen av skola, annan lämplig sysselsättning, fritidsaktiviteter och bemanning. På så vis kommer det att finnas en pågående verksamhet där lokaler, sysselsättning m.m. är anpassade för barn. Det kommer, mot bakgrund av de utmaningar som myndigheten står inför beträffande platskapaciteten nu och framöver, vara nödvändigt för Kriminalvården att använda myndighetens samtliga platser (se mer om detta i kap. 13 och 14 nedan). De platser som inte används för flickor under 18 år kommer dock troligen intagna som har fyllt 18 år placeras vid, vilket inte är optimalt. Även intagna som är över 18 år och som placeras vid ungdomsavdelning bör efter särskilt beslut av Kriminalvården avtjäna straffet enligt fängelselagen för unga (jfr det som sagts ovan om Kriminalvårdens möjlighet att fatta beslut om verkställighet enligt fängelselagen för unga även för den som har fyllt 18 år).

Slutligen gör utredningen bedömningen att det, trots det som sagts ovan om antalet dömda flickor under 18 år, inte är tillräckligt att endast en ungdomsavdelning öppnas för flickor. Det beror på att det kan finnas behov av att hålla intagna åtskilda från vissa andra intagna (t.ex. tidigare målkamrater eller intagna med koppling till olika kriminella gäng) eller att omplacera dem t.ex. vid konflikter mellan intagna. Minst två ungdomsavdelningar för flickor behöver av den anledningen skapas. Det alternativ som utredningen förordar är alltså alternativ A.

Kostnaderna för ungdomsavdelningarna kommer att beskrivas närmare i avsnitt 13.3.2.

Verksamheten vid ungdomsavdelningarna ska vara anpassad för barn

Utredningens förslag: Den verksamhet som bedrivs vid ungdomsavdelningarna ska vara anpassad för barn. Det innebär bl.a. att verkställigheten ska ske under trygga former och att utbildning, behandling och övrig sysselsättning ska vara anpassad för barn.

Kriminalvården måste alltså anpassa sin verksamhet genom att inrätta ett antal nya avdelningar som i huvudsak tar emot barn (s.k. ungdomsavdelningar). Detta förtydligas genom den ändring som redan nämnts ovan i 2 kap. 1 § fängeslagen för unga. Ungdomsavdelningarna ska vara avskilda från avdelningar där vuxna intagna placeras. Det ska inte skapas några säkerhetsavdelningar för barn.

Antalet ungdomsavdelningar måste vara tillräckligt stort för att möjliggöra differentiering utifrån bl.a. den riskbedömningen som görs beträffande den enskilde (så att ingen intagen avtjänar straff vid anstalt med högre säkerhet än vad som har bedömts nödvändigt för den enskilde) och att personer som döms för inblandning i samma brottslighet eller med koppling till kriminella nätverk kan hållas åtskilda. Antalet intagna och personaltätheten vid varje avdelning måste vara anpassad till att det är barn och unga som vistas där. Det innebär att personaltätheten bör vara högre än vad som gäller för en avdelning där vuxna intagna vistas. Krav bör vidare ställas på att personal som arbetar vid de särskilda barn- och ungdomsavdelningarna har såväl personlig lämplighet som rätt kompetens att arbeta med barn och unga. Vikten av fortlöpande utbildning av personal som arbetar med unga lagöverträdare så att dessa är välinformerade om såväl barns mentala, sociala och fysiska utveckling som de särskilda behov som vissa barn kan ha är också något som Barnrättskommittén har framhållit i förhållande till artikel 40 i barnkonventionen (se avsnitt 5.3.2 ovan). Utifrån erfarenhet från SiS verksamhet samt vid en jämförelse med redovisningen av uppdraget som Kriminalvården hade under den särskilda insatsen för unga inom kriminalvård (se avsnitt 8.6 ovan) kan sägas att en avdelning inte bör inrymma fler än sex till åtta intagna.

Det är av vikt att verkställigheten sker under trygga former och att de barn som ska avtjäna fängelse tillförsäkras sådan omvårdnad som behövs för att barnet ska kunna växa och utvecklas som människa. Ett sådant krav följer även bl.a. av artikel 3.2, 3.3, 6, 28 och 31 i barnkon-

ventionen (se avsnitt 5.2.2 och 5.2.3 ovan). Det bör av den anledningen ställas särskilda krav på personaltäthet och på personalens kompetens. Verkställigheten bör ske i små grupper och lokalernas utformning bör anpassas till att barn vistas där. Det måste också finnas utrymme för såväl gemenskap som enskildhet och de unga måste tillförsäkras skydd mot att utsättas för hot eller våld från andra intagna.

De lokaler som tas fram för att inrymma de särskilda ungdomsavdelningarna bör likna avdelningar vid behandlingshem på så vis att de inte inrymmer enbart boenderum och sällskapsytor utan även lokaler för skola och annan sysselsättning. Det bör finnas utrymme för både fritidssysselsättning och fysiska aktiviteter för de intagna. Vid ungdomsavdelningarna måste det säkerställas att barn med funktionshinder kan tas emot på samma villkor som barn utan sådana hinder. Det innebär bl.a. att lokalerna och i vart fall vissa boenderum måste tillgänglighetsanpassas för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga (jfr kravet på icke-diskriminering i artikel 2 barnkonventionen, avsnitt 5.2.1 ovan).

Även den behandling som erbjuds vid de särskilda ungdomsavdelningarna måste anpassas så att den får ett tydligt barnperspektiv. Kriminalvården har, så som redan nämnts tidigare, under lång tid verkställt fängelse som ådömts unga i åldern 18–20 år (se avsnitt 6.3.1 ovan). Det innebär att myndigheten har stor erfarenhet av i vart fall en del av det klientel som också SiS hanterar inom sin verksamhet. Kriminalvården kan vidare dra lärdom av de erfarenheter som erhöles genom arbetet inom regeringsuppdraget om förstärkta insatser för unga i Kriminalvård som pågick 2013–2017 (se avsnitt 8.6 ovan).

Ett särskilt fokus bör läggas vid placeringen av flickor (se mer om placeringen av flickor nedan). Flickorna ska, även om de är få till antalet, tillförsäkras liknande anpassade ungdomsavdelningar som pojkar.

En fråga som särskilt bör övervägas av Kriminalvården är om personalen som arbetar vid ungdomsavdelningarna ska ha tjänstekläder och, i så fall, om klädseln bör utformas på ett annat sätt än för personal inom den övriga verksamheten. Detta då det kommer vara fråga om arbete nära barn och unga där relationen mellan personal och de intagna är särskilt viktig. Att personal inom SiS inte har haft uniform var något som framhölls som positivt av flera av de ungdomar som deltog i utredningens intervjuer. De menade att det minskade känslan av avstånd mellan intagna och personal (se avsnitt 6.5 ovan).

Frågan om tjänstekläder är dock komplicerad och SiS har sedan den 1 januari 2023 beslutat att införa enhetliga tjänstekläder för myndighetens personal. Syftet med att införa tjänstekläder har varit flera. Ett skäl är att klädseln ska fungera som en hjälp för personalen att upprätthålla ett professionellt förhållningssätt i mötet mellan personal och intagen. Ett annat är att allmänheten ska veta vem som är intagen och vem som är personal bl.a. vid bevakade permissioner.

Beslutet att införa tjänstekläder har dock inte varit invändningsfritt och det finns de som menar att sådan klädsel skapar hinder vid behandlingen. Huruvida Kriminalvårdens personal ska bära tjänstekläder eller inte vid de nya ungdomsavdelningarna bör dock inte anges i lag och frågan överlämnas därför till regeringen eller myndigheten att bedöma.

Verkställighetsplanering för barn

Utredningens bedömning: Det ska inte införas några särskilda bestämmelser om innehållet i verkställighetsplaneringen.

Utredningens förslag: Särskilda krav ska ställas på samverkan och samråd vid barnets verkställighetsplanering. Den verkställande myndigheten ska, om det är möjligt och bedöms som lämpligt, samråda med barnet och med hans eller hennes vårdnadshavare och andra berörda personer. Den verkställande myndigheten ska även, både vid verkställighetsplaneringen och löpande under verkställigheten, samverka med socialnämnden i den kommun där den dömde är folkbokförd. Vid behov får samråd även ske med andra berörda myndigheter och aktörer. Innehållet i verkställigheten ska anpassas till barnets särskilda förutsättningar och behov.

Utredningen har även övervägt om det behövs nya eller ytterligare bestämmelser om verkställighetsplaneringen för barn som ska avtjäna fängelse.

I fängeslagen finns det allmänna bestämmelser om verkställighetens inriktning och syften, vilka kompletteras med en mer detaljerad reglering i fängesförordningen (se avsnitt 8.2.1) och Kriminalvårdens föreskrifter. På samma sätt finns det allmänt hållna bestämmelser om verkställigheten i 2 § LSU, vilka kompletteras av mer detaljerade bestämmelser i förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ung-

domsvård (FSU) samt av riktlinjer som SiS tagit fram (se avsnitt 7.2 ovan).

Gemensamt för båda regleringarna är att verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. En verkställighetsplan ska tas fram för varje intagen och den ska vara individuellt anpassad till den intagnes behov och ska, om möjligt, upprättas i samråd med den intagne. För sluten ungdomsvård finns även ett krav på samråd med socialtjänsten och med den intagnes förälder eller annan vårdnadshavare om det bedöms som lämpligt. Verkställighetsplanen ska följas upp fortlöpande och ändras när det finns anledning till det.

Beträffande innehållet i verkställighetsplaneringen för barn som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt krävs det inte några förändringar i regleringen utan fängelselagens bestämmelser kan tillämpas. Precis som vid alla andra beslut och åtgärder som kommer att vidtas när barn avtjänar fängelse måste verkställighetsplanen utformas utifrån ett barnperspektiv, vilket bl.a. kan innebära att den behöver följas upp och eventuellt revideras mer ofta för barn än för vuxna intagna.

För barn som kommer att avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem har det förts in en bestämmelse i 3 kap. 2 § fängelselagen för unga om att verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. En bestämmelse av motsvarande innehåll finns i 2 § LSU. Bestämmelsen i LSU kompletteras av en mer detaljerad reglering i 5 § förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård. I förordningen anges att en verkställighetsplan ska upprättas för den intagne samt mer detaljerat hur verkställighetsplaneringen ska gå till och vad som ska ingå i planen. Det är inte lämpligt att lägga in så detaljerade bestämmelser i fängelselagen för unga. Bestämmelsen kan eventuellt behöva kompletteras i en ny förordning om verkställighet av fängelse i särskilt ungdomshem.

Den nya fängelselagen för unga bör vidare innehålla en särskild reglering om samverkan och samråd i fråga om verkställighetsplaneringen då det finns behov av en mer omfattande samverkan kring ett barn än en vuxen. Det föreslås därför att det uttryckligen anges att den verkställande myndigheten vid verkställighetsplaneringen ska samråda med barnet och med hans eller hennes vårdnadshavare om det är möjligt och bedöms lämpligt. Bestämmelserna bör införas i fängelselagen för unga.

Att samråd ska ske med den dömda själv följer redan av barnkonventionen (se artikel 12 om barns rätt att komma till tals i alla frågor som berör barnet och avsnitt 5.2.4 ovan) och 1 kap. 5 § fängelselagen. Regleringen innebär alltså i viss mån en dubbelreglering. Att barnet får komma till tals i frågor som rör barnet är dock en så viktig grundprincip att det finns fog för att ange den även här.

Samverkan bör även ske med socialnämnden i den dömdes hemkommun och, om det finns behov av det, bör den verkställande myndigheten även samråda med andra myndigheter och aktörer. Socialnämnden kan t.ex. bidra med information om tidigare insatser som den unge har erbjudits eller deltagit i och som kan vara viktig för den verkställande myndigheten att känna till när planeringen görs. Om det bedöms lämpligt kan samråd även ske med andra personer som finns i barnets närhet, t.ex. en tidigare familjehemsförälder eller någon annan som har haft nära kontakt med barnet t.ex. inom föreningslivet. Att samverkans- och samrådsskyldigheten föreslås vara bred beror på att det är angeläget att bilden av barnets behov blir så komplett som möjligt för att säkerställa att rätt insatser erbjuds under verkställigheten.

På samma sätt som enligt gällande LSU ska fokus under verkställigheten vara att den intagne ska ges nödvändig vård och behandling. Barn och unga har vidare, bl.a. med hänvisning till barnkonventionen, rätt till utbildning, aktiviteter, vila, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. Med vård avses i det här sammanhanget omvårdnad, stöd eller fostran samt behandlingsinsatser. De behandlingsinsatser som erbjuds de intagna ska, i likhet med behandlingsprogram som erbjuds vuxna intagna inom Kriminalvården, bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet. Insatserna ska dessutom vara anpassade till att det är barn och unga som står som mottagare. Behovet av sedvanlig hälso- och sjukvård samt tandvård ska erbjudas den intagne genom lokala vårdgivare i anslutning till den anstalt där barnet eller den unge är intagen. Vad gäller hälso- och sjukvård hanteras detta i enlighet med det riksavtal för utomlänsvård som innehåller bestämmelser om vad som gäller när en person får vård utanför sin egen region.

Skolundervisning vid ungdomsavdelningar

Utredningens förslag: Skollagen (2010:800) ändras så att Kriminalvården får författningsstöd för att bedriva undervisning inom grundskolan, gymnasieskolan samt i den anpassade grundskolan och den anpassade gymnasieskolan. I skollagen föreslås två nya paragrafer med ett innehåll som motsvarar det som gäller för SiS skolverksamhet i dag.

Inom SiS verksamhet spelar skolan en central roll. SiS skola bedriver utbildning motsvarande skolformerna grundskolan, gymnasieskolan, anpassade grundskolan och anpassade gymnasieskolan (se 24 kap. 8 och 9 §§ skollagen). Utbildningen vid SiS bedrivs i form av en särskild utbildningsform enligt 24 kap. skollagen (se avsnitt 7.5 ovan).

Det finns inget tvång att delta i skolundervisningen för de barn som avtjänar sluten ungdomsvård. Även barn som avtjänar straff omfattas dock av den allmänna skolplikten och de har rätt till utbildning. SiS arbetar aktivt för att motivera alla intagna att delta i undervisningen. Skolan utgör också den huvudsakliga sysselsättningen för dem som avtjänar sluten ungdomsvård.

Kriminalvårdens möjlighet att anordna skolundervisning enligt gällande rätt begränsas till sådan utbildning som motsvarar den kommunala vuxenutbildningen (se avsnitt 8.7 ovan). Inför att barn och unga ska avtjäna fängelse i kriminalvårdsanstalt måste Kriminalvården därmed utveckla den skolundervisning som myndigheten bedriver för närvarande och anpassa den för barn. Författningsstödet måste också ändras så att Kriminalvården får rätt att bedriva undervisning inom grundskolan, gymnasieskolan, den anpassade grundskolan och den anpassade gymnasieskolan. I skollagen föreslås därför två nya paragrafer med ett innehåll som motsvarar det som gäller för SiS skolverksamhet i dag.

I det här sammanhanget förtjänar att påpekas att SiS i en hemställan till regeringen har framhållit behov av en bred översyn av skollagen för att skapa ännu bättre förutsättningar för myndigheten att bedriva skolverksamhet för de barn och unga som vistas vid de särskilda ungdomshemmen.¹⁰ Det är inte uteslutet att de synpunkter som SiS framför i hemställan även är giltiga för den skolverksamhet som Kriminalvår-

¹⁰ Se SiS hemställan till regeringen, Hemställan om översyn av vissa bestämmelser som styr SiS verksamhet, den 21 juni 2022, dnr 1.1.4-4201-2022.

den ska bedriva för barn som avtjänar fängelse vid kriminalvårdsanstalt. Att göra en grundlig genomgång av skollagens bestämmelser inom ramen för den här utredningens uppdrag skulle dock föra för långt. De frågor som SiS reser i hemställen bör därför tas i en annan ordning.

11.2.2 Särskilt om regleringen i fängeslagen för unga

En koordinator ska utses för den unge

Utredningens förslag: Den verkställande myndigheten ska utse en särskild koordinator för barnet. Koordinatorn ska hålla regelbunden kontakt med barnet och träffa honom eller henne under verkställigheten. Koordinatorn ska genom stöd, hjälp och kontroll verka för att den upprättade verkställighetsplanen följs.

Till särskild koordinator ska en tjänsteman vid den verkställande myndigheten eller en annan lämplig person förordnas. Under verkställighetens olika faser kan det vara nödvändigt att byta koordinator. Den myndighet som har utsett koordinatorn kan under pågående verkställighet förordna en eller flera andra personer att vara koordinator för barnet.

För att den unge ska få hjälp och stöd under verkställigheten ska en särskild koordinator utses. Koordinatorn ska förordnas i samband med att den unge tas in i anstalt och bör finnas med under hela verkställigheten (både i anstalt och i frihet). Under tid då den intagne avtjänar fängelse i anstalt bör koordinatorn hålla kontakt med honom eller henne för att vara ett stöd och för att motivera till deltagande i anvisad utbildning, behandling och annat som följer av verkställighetsplanen.

Kriminalvårdens erfarenhet av en särskild koordinator för unga som verkställer ungdomsövervakning är god. Uppgiften att vara koordinator för ett barn som avtjänar fängelse bör därför likna den som koordinatorn vid ungdomsövervakning har. Det betyder att en av de främsta uppgifterna för koordinatorn bör vara att verka för att verkställighetsplanen följs. I det ligger att kontrollera att den dömde följer det han eller hon ska göra enligt planen, t.ex. fullfölja skolundervisningen eller underkasta sig viss behandling. Koordinatorn bör också verka för att verkställighetsplanen följs genom att ge barnet stöd och

hjälp. Det kan exempelvis ske genom allmänna påstötningar och påminnelser eller motivationshöjande samtal. Koordinatoren kan även medverka vid bevakade permissioner.

En koordinator bör även finnas med vid planering av utslussning och efter villkorlig frigivning. På så vis kan koordinatoren i samråd med socialtjänsten i den unges hemkommun och den unge själv i god tid inför frigivningen upprätta en planering för tiden efter anstaltsvistelsen. I anslutning till att den dömda ska friges villkorligt har koordinatoren en viktig uppgift att hjälpa den unge i kontakten med t.ex. skola, arbetsförmedling, socialtjänst och andra samhällsaktörer.

I det här sammanhanget förtjänar att nämnas att Kriminalvården under senare tid har deltagit i flera projekt som syftar till ökad samverkan mellan myndigheter och kommuner för att minska de intagnas risk för att återfalla i brott, t.ex. ett pilotprojekt som Kriminalvården genomfört tillsammans med Sveriges kommuner och regioner om samordnad individuell plan, ett uppdrag att tillsammans med Polismyndigheten, SiS och Socialstyrelsen ta fram en nationell avhopparverksamhet samt ett projekt för att öka samverkan med Arbetsförmedlingen.¹¹ Sådan samverkan bör utvecklas ytterligare så att samhällets gemensamma insatser för den unge kan förbättras.

Barn och unga som friges från fängelse kan antas ha ett större behov än vuxna av hjälp och stöd vid frigivning, vilket innebär att koordinators roll är väldigt viktig i det skedet av verkställigheten. Det är också i den delen det kommer att skilja mest mellan verkställighet av fängelse och verkställighet av slutna ungdomsvård. Vid utformningen av den villkorliga frigivningen bör erfarenheter kunna dras från det arbete som koordinatoreorna gör inom ramen för ungdomsövervakning.

Kriminalvården kommer vara den myndighet som har det huvudsakliga ansvaret för verkställigheten under frihetsberövandet och bör i de fallen förordna den särskilda koordinatoren. I några fall kommer dock SiS ansvara för verkställigheten och i de fallen bör SiS förordna koordinatoren för barnet. Det har därför förts in en bestämmelse i fängelselagen för unga som anger att den verkställande myndigheten ska utse en koordinator och att en tjänsteman vid myndigheten eller en

¹¹ Se t.ex. Rapport från Sveriges Kommuner och Regioner, Att stärka samverkan med hjälp av SIP – förstudie innehållande nulägeskartläggning och rekommendationer för framtida arbete, Slutredovisning av Kriminalvårdens, Polismyndighetens, Statens institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att ta fram ett nationellt avhopparprogram 2021-02-22 (Kriminalvårdens dnr 2020-146) samt Slutredovisning till regeringen Kriminalvårdens förstärkta insatser för unga i kriminalvård och förstärkta insatser för våldsamma män 2013-2016, Ju2013/4394/KRIM och Ju2013/4393/KRI.

annan lämplig person ska förordnas till koordinator för den som avtjänar fängelse enligt lagen.

Socialnämndens ansvar för barn som avtjänar fängelse

Utredningens förslag: Socialnämnden i den kommun där ett barn som tas in för att avtjäna fängelse är folkbokförd ska utse en särskild person att vara handläggare för barnet.

Socialtjänsten har ett brett uppdrag att främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten ska vidare med hänsyn tagen till människans eget ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet (se 1 kap. 1 § socialtjänstlagen). Socialtjänstens verksamhet grundas som utgångspunkt på frivillighet från den enskilde och endast i undantagsfall bör en åtgärd vidtas mot den enskildes vilja.

Beträffande barn följer det av 5 kap. 1 § socialtjänstlagen att Socialnämnden bl.a. ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden ska i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och unga. Socialnämnden ska bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa. Vidare ska nämnden aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och unga och tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem. Av den angivna bestämmelsen följer även att socialnämnden med särskild uppmärksamhet ska följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken till en ogynnsam utveckling och i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver. Om barnets eller den unges bästa motiverar det får vård och fostran ske utanför det egna hemmet. Slutligen följer av 5 kap. 10 § socialtjänstlagen att socialnämnden i sin omsorg om barn och unga ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört eller sedan verkställighet av

sluten ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård har upphört.

Vid alla åtgärder som socialtjänsten vidtar som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande (1 kap. 2 § socialtjänstlagen).

Beträffande kommunens ansvar anges i 2 kap. 1 § socialtjänstlagen att varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.

Av 2 a kap. 5 § socialtjänstlagen följer att den kommun där den enskilde är folkbokförd ansvarar för stöd och hjälp till den enskilde under kriminalvård i anstalt. Det innebär att folkbokföringskommunens ansvar inte upphör under tid då den enskilde avtjänar fängelsestraff och att ansvaret omfattar både anstaltstiden och under den tid utslussningsåtgärder pågår. Ansvaret för folkbokföringskommunen omfattar alla stöd- och hjälpinsatser som den enskilde kan ha behov av.

Utredningen föreslår inga förändringar i socialnämndens grundläggande ansvar för barn och unga så som det har beskrivits ovan. Bestämmelsen i 5 kap. 10 § socialtjänstlagen behöver dock anpassas så att det anges att socialnämnden ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan verkställighet av fängelse har upphört enligt fängeslagen och den nya fängeslagen för unga.

När flera samhällsaktörer med delvis överlappande, delvis olika uppgifter ska dela på ett ansvar finns det alltid en risk för att ansvaret blir otydligt med följd att ingen tar ansvar eller vissa frågor inte omhändertas av någon. Det är av yttersta vikt att barn får stöd och hjälp både under den tid de avtjänar frihetsberövande påföljd och efter att straffet är fullt ut verkställt. Ända sedan sluten ungdomsvård infördes som frihetsberövande påföljd för barn och unga har ansvaret för utslussning och eftervård varit delat. Genom att barn och unga enligt förslaget kommer att dömas till fängelse kommer framför allt ansvaret för utslussning och åtgärder för stöd och kontroll vid frigivning att bli tydligare genom att dessa delar ingår som en del av verkställigheten av ett fängelsestraff. Kriminalvården har en tydlig struktur för detta och kommer att ha huvudansvaret för barnet under hela verkställighetstiden, dvs. även under övervakningstiden efter villkorlig frigivning (se mer i avsnitt 11.2.4 nedan).

Socialnämnden har emellertid också en mycket viktig funktion att fylla under hela verkställighetstiden. Socialnämnden har ofta god kännedom om de barn och unga som döms till fängelse eftersom dessa individer i de flesta fall har varit föremål för sociala insatser tidigare i livet. Socialnämnden kan därmed ha viktig information om både barnet, hans eller hennes familj och umgänge på hemorten att delge Kriminalvården när barnets verkställighet ska planeras. Dessutom har socialnämnden kännedom om tidigare åtgärder som har vidtagits och som har planerats för tidigare i barnets liv. När det är dags för utslussning och villkorlig frigivning är det av yttersta vikt att samhället agerar gemensamt för att ge stöd åt barnet när han eller hon ska undvika att återfalla i brott.

För att stärka Socialnämndens roll i det här sammanhanget ska nämnden åläggas en skyldighet att utse en särskild handläggare för alla barn som avtjänar fängelse. Den särskilda handläggaren ska som nämnts ovan delta vid upprättandet av den intagnes verkställighetsplan genom samverkan med Kriminalvården. Handläggaren ska även delta när verkställighetsplanen följs upp och behov av förändringar diskuteras samt i samband med att utslussningsåtgärder planeras. Inför barnets frigivning bör handläggaren vara delaktig t.ex. i fråga om barnets sysselsättning, boende och eventuellt kvarstående behandlingsbehov.

Skyldigheten att utse en person som ska vara särskild handläggare för ett barn som är intagen vid kriminalvårdsanstalt gäller enligt den nya fängelselagen för unga, vilket innebär att skyldigheten upphör när verkställigheten inte längre sker enligt den lagen, dvs. vanligtvis när barnet fyller 18 år. Om Kriminalvården beslutar att en intagen ska fortsätta att verkställa straffet enligt fängelselagen för unga kvarstår dock socialtjänstens skyldighet att tillhandahålla en särskilt utpekad handläggare och samverka med Kriminalvården om den unges verkställighet. Det sagda innebär dock inte att socialnämndens allmänna skyldighet att erbjuda stöd enligt socialtjänstlagen upphör när barnet fyller 18 år utan enbart att det inte längre finns en skyldighet att utse en särskild person som ska vara handläggare för den unge.

Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokförd som ska ansvara för att utse en handläggare för barnet och som i övrigt ska säkerställa att den unge får det stöd och den hjälp som han eller hon har behov av. De förslag som utredningen lämnar innebär alltså inte någon förändring beträffande folkbokföringskommunens ansvar för barn som avtjänar fängelse (jfr 2 a kap. 5 § socialtjänstlagen).

Det är inte möjligt att i detalj beskriva hur den särskilda handläggaren ska arbeta och hur samverkan ska ske med barnet, vårdnadshavare, Kriminalvården och andra aktörer. Det är lämpligare att de närmare riktlinjerna för samverkan tas fram i en annan ordning och i nära samråd med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Kriminalvården och SiS. Socialstyrelsen, som är en kunskapsmyndighet för vård och omsorgsfrågor, är också viktig i detta sammanhang. Det vore därför lämpligt att Socialstyrelsen får i uppdrag att ta fram stödmaterial som klargör hur uppdraget med en särskild handläggare för barn som avtjänar fängelse närmare bör utformas.

Ingen sysselsättningsplikt för intagna under 18 år

Utredningens förslag: Den som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga ska erbjudas lämplig sysselsättning och möjlighet att delta i fritidsaktiviteter.

Sysselsättningsplikt ska inte åläggas barn och barn har inte heller rätt till sådan ersättning som är kopplad till sysselsättning även om han eller hon väljer att delta i anvisad sysselsättning.

Det finns dock skäl att utforma en annan typ av ersättningsystem för barn som avtjänar fängelse. De närmare förutsättningarna för ett sådant system bör dock inte regleras i lag utan på lägre lagstiftningsnivå inom ramen för de verkställande myndigheternas förberedande arbete inför reformens ikraftträdande.

För den som har fyllt 18 år, men som efter beslut av Kriminalvården fortsatt ska vara placerad vid ungdomsavdelning, inträder en skyldighet att delta i anvisad sysselsättning. En intagen som har sysselsättningsplikt har rätt till ersättning enligt fängelselagen.

För barn ska det inte, så som för vuxna intagna, finnas någon sysselsättningsplikt. I stället ska det anges i fängelselagen för unga att en intagen får erbjudas lämplig sysselsättning och möjlighet att delta i fritidsaktiviteter. I det här avseendet ska alltså samma förhållanden gälla som för de barn och unga som avtjänar sluten ungdomsvård i dag. Förutom att intagna under 18 år inte ska ha sysselsättningsplikt ska 3 och 4 kap. fängelselagen alltså i huvudsak gälla även för intagna under 18 år som avtjänar fängelse.

Det främsta skälet till att barn och unga under 18 år inte ska åläggas någon sysselsättningsplikt är att det av barnkonventionen följer att barn har rätt till utbildning, men även vila, fritid, lek och rekreation. Barnkonventionen tillerkänner alltså barn och unga flera rättigheter när det gäller sysselsättning. Däremot finns det inga skyldigheter för barn att delta i den sysselsättning som erbjuds. På samma sätt som inom SiS nuvarande verksamhet bör det primära målet vara att motivera de unga intagna att frivilligt delta i skolundervisning och andra insatser som erbjuds.

Med sysselsättning avses alla aktiviteter som den intagne anvisas enligt den verkställighetsplan som har upprättats vid verkställighetens inledning. För barn bör den huvudsakliga sysselsättningen vara utbildning, men även deltagande i olika behandlingsprogram bör normalt ingå i verkställighetsplanen. Dessutom bör andra former av social färdighetsträning erbjudas de intagna (se beskrivningen av olika former av sysselsättning som för närvarande erbjuds vid Kriminalvårdens anstalter i avsnitt 8.7–8.9). Sysselsättningen ska vara anpassad till att barn ska delta i den.

Utöver sysselsättning ska barn som avtjänar fängelse även erbjudas möjligheten att utöva fritidsaktiviteter. Vilka fritidsaktiviteter det kan bli fråga om bör vara en fråga som Kriminalvården avgör inom ramen för det förberedelsearbete som krävs för att myndigheten ska kunna ta emot barn i anstalt.

SiS bör kunna erbjuda samma typ av sysselsättning och fritidsaktiviteter som för närvarande erbjuds de som avtjänar slutna ungdomsvård eller tvångsvårdas enligt LVU. I takt med att en intagen blir äldre (främst de som är över 18 år) bör den sysselsättning och de fritidsaktiviteter som erbjuds den intagne förändras så att mer fokus ligger vid arbetspraktik om den intagne inte är intresserad av att delta i skolundervisningen.

Sedan en intagen har fyllt 18 år är det rimligt att han eller hon åläggs en sysselsättningsplikt på samma sätt som gäller för andra vuxna intagna vid kriminalvårdsanstalt i de fall Kriminalvården beslutar att den unge ska fortsätta att verkställa straffet enligt fängelselagen för unga. I likhet med vad som gäller enligt fängelselagen ska den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken inte ha sysselsättningsplikt. Intagna som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning får i stället erbjudas sysselsättning bara av den art och i den omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

I samband med att sysselsättningsplikten inträder bör den intagne också ha rätt till sådan ersättning som följer av 3 kap. 3 § fängelselagen. För närvarande får en vuxen intagen som arbetar, studerar eller deltar i annan ordnad sysselsättning en ersättning som uppgår till 13 kronor i timmen för tid som han eller hon deltar i eller utför anvisad sysselsättning.¹² Pengarna kan användas till utgifter vid permissioner samt inköp i anstaltens kiosk. De som avtjänar sluten ungdomsvård får inte ersättning för att delta i sysselsättning utan alla intagna får i stället en veckopeng eller månadspeng och storleken på vecko- eller månadspengen är lika för alla oavsett om den intagne väljer att delta i erbjuden sysselsättning eller inte. Veckopengen är för närvarande 200 kronor per vecka (månadspengen är 800 kronor). Inga andra ersättningar får betalas ut för att t.ex. förstärka en positiv beteendeförändring.¹³

Även om utredningen föreslår att de som är under 18 år inte ska ha någon formell sysselsättningsplikt är det angeläget att så många som möjligt kan motiveras att delta i den sysselsättning som erbjuds under verkställigheten. Sysselsättningen syftar till att minska risken för skadeverkningar och att ge den intagne goda förutsättningar att upphöra med brott efter verkställigheten. Företrädare för både SiS och Kriminalvården har uppgett att någon form av ”belöningsystem”, som innebär att den intagne får en viss summa pengar för deltagande i sysselsättning påtagligt ökar de intagnas vilja att delta i anvisad sysselsättning. Det finns därmed skäl att utforma en annan typ av ersättningssystem även för barn som avtjänar fängelse. De närmare förutsättningarna för ett sådant system bör dock inte regleras i lag utan på lägre lagstiftningsnivå och utredningen lämnar därför inget förslag på hur ett ersättningssystem närmare ska utformas. Ersättningen bör dock vara tydligt kopplad till just sysselsättning som anvisats den intagne för att förstärka den unges motivation att delta i sysselsättningen. Sysselsättningen för barn bör, som vi redan varit inne på tidigare, i första hand fokusera på utbildning, men även behandling och aktiviteter med rehabiliterande inriktning bör kunna uppmuntras med någon form av ersättning. Ersättningssystemet bör vara tydligt och förutsättningarna för att få del av ersättningen måste vara enkla att förstå för barnet.

Så länge det regelverk som tas fram anger förutsättningarna för att barnet ska få ersättning finns det inte, såvitt utredningen kan be-

¹² Se 3 kap. 2 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse, KVFS 2011:1.

¹³ Riktlinjer för vilka kostnader som ingår i vårdavgiften för unga som vårdas enligt LVU och kostnader för ungdomar som vårdas enligt LSU, beslutade 2022-06-27, dnr 1.4.2- 4091-2022.

döma, något hinder mot ett ersättningssystem utifrån ett barnrättsperspektiv, så länge det är till barnets bästa och inte kränker någon annan rättighet (t.ex. rätten till vila, rätten till utbildning, rätten till att inte diskrimineras, rätten att inte utnyttjas ekonomiskt osv.). Tvärtom anges det t.ex. i barnkonventionen artikel 28.1(e) att konventionsstaterna särskilt ska vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och minska antalet studieavbrott. I artikel 40.1 anges dessutom att ett barn som dömts för brott ska behandlas på ett sätt som tar hänsyn till det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till och tar på sig en konstruktiv roll i samhället. De närmare förutsättningarna för ett ersättningssystem för barn bör utformas inom ramen för de verkställande myndigheternas förberedande arbete inför reformens ikraftträdande.

Permission

Utredningens förslag: En intagen som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga får beviljas permission efter att två månader av strafftiden har avtjänats om det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Om det finns särskilda skäl får dock permission beviljas trots att den angivna tiden inte har förflutit.

Det ska eftersträvas att barn inte hålls inlåsta på anstalt mer eller längre än nödvändigt trots att de har dömts för allvarliga brott. Kontakten med anhöriga och samhället utanför anstalten bör alltså upprätthållas i så stor utsträckning som möjligt. Utredningen har därför övervägt om det finns behov av mer generösa permissions- och utslussningsregler än vad som gäller enligt fängelselagen.

Enligt 10 kap. 1 § fängelselagen får en intagen, för att underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för permission om minst en fjärdedel av strafftiden, dock minst två månader, har avtjänats, och det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Om det finns särskilda skäl får permission beviljas trots att kvalifikationstiden som anges i bestämmelsen inte har förflutit.

För sluten ungdomsvård gäller enligt 18 § LSU att vistelse utanför ungdomshemmet får beviljas i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Regleringen innehåller alltså ingen kvalifikationstid för när vistelse utanför ungdomshemmet tidigast kan beviljas utan en bedömning ska göras i det enskilda fallet. Normalt beviljas inte utevistelser innan den inledande utredningen av barnet är genomförd, vilket innebär att utevistelser oftast inte beviljas under barnets eller den unges första två månader vid ungdomshemmet.

Som angetts ovan bör det vara en allmän utgångspunkt att barn ska ha stora möjligheter att vistas utanför anstalten under verkställigheten. Detta då barn bl.a. får anses ha ett större behov än vuxna av att upprätthålla en nära kontakt med sin familj och att vistas i sin hemmiljö under tiden straffet avtjänas. Samtidigt ska permissioner givetvis endast ske under förutsättning att det kan ske under trygga former för barnet och att säkerheten kan garanteras. Vid samtal med företrädare för SiS har det framkommit att den otydlighet som finns i det nuvarande regelverket beträffande när i tiden utevistelser kan beviljas kan skapa frustration hos de intagna ungdomarna.¹⁴ I praktiken beviljas inte heller permission under de första två månaderna, då den unges verkställighetsplan utformas och hans eller hennes särskilda behov och förutsättningar kartläggs. SiS har uppgett att det hade varit en fördel för både de intagna ungdomarna och för personalen om det fanns en tydlig kvalifikationstid i LSU för när utevistelser kan komma i fråga.

Mot den nu beskrivna bakgrunden gör utredningen bedömningen att det vore en bättre reglering för barnen om att det fanns en tydligare struktur för när permission kan beviljas. En kvalifikationstid om två månader innan permission beviljas förefaller lämpligt då den tiden behövs för att Kriminalvården ska hinna utreda och bedöma barnets behov av insatser samt för att tillräcklig information ska finnas om den intagne för att det ska vara möjligt för Kriminalvården att göra en risk- och säkerhetsbedömning inför beslut om permission. Det är också lämpligt att barnet är på anstalten en viss tid för att acklimatisera sig innan han eller hon beviljas permission.

Lagstiftningen bör dock vara flexibel så att möjlighet finns att möta det enskilda barnets behov i olika avseende. På samma sätt som enligt

¹⁴ Möte med SiS generaldirektör Elisabet Åbjörnsson Hollmark och stabschef Helena Finér den 20 januari 2023.

fängelselagen ska det därför finnas möjlighet att, om det finns särskilda skäl, bevilja permission trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit. Sådan permission kan t.ex. beviljas för besök hos socialtjänsten, tandläkare eller för deltagande vid anhörigs begravning.

Utredningen föreslår att det ska införas en särskild bestämmelse om permission i fängelselagen för unga. Av bestämmelsen ska följa att en intagen får beviljas permission om minst två månader av strafftiden har avtjänats och det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Det ska även anges att permission får beviljas trots att den angivna tiden inte har förflutit om det finns särskilda skäl.

När det gäller de övriga bestämmelser om permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt som följer av 10 kap. fängelselagen ska dessa tillämpas så som bestämmelserna är angivna i fängelselagen, dock med beaktande av att det ska fästas särskilt avseende vid vad som är barnets bästa vid alla beslut som rör barn.

Utslussningsåtgärder

Utredningens förslag: Intagna under 18 år får beviljas sådana utslussningsåtgärder som följer av 11 kap. fängelselagen.

Den kvalifikationstid som innebär att en viss andel av straffet ska avtjänas enligt 11 kap. 4 och 5 §§ fängelselagen ska inte gälla för barn.

Övergången mellan inlåsning och frihet måste ske på ett strukturerat sätt med stöd och kontroll från samhällets sida. När barn ska avtjäna fängelse i anstalt bör det därför övervägas om fängelselagens reglering av utslussningsåtgärder enligt 11 kap. fängelselagen bör gälla för barn eller det finns behov av särskilda regler i det avseendet.

De regler som gäller för utslussning vid verkställighet av fängelse har beskrivits i avsnitt 8.2.10 ovan och där framgår att de utslussningsåtgärder som kan beviljas är frigång, vårdvistelse, vistelse i halvvägshus och utökad frigång. Gemensamt för de olika utslussningsåtgärderna är att de endast får beviljas om det inte finns någon beaktansvärd risk för att den dömda kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt allvarligt kommer missköta sig. För vistelse vid halvvägshus samt för utökad frigång krävs att en viss del av straffet

har avtjänats innan åtgärden kan beviljas. En utslussningsåtgärd ska förenas med de villkor som behövs för att syftet med åtgärden ska uppnås eller för att Kriminalvården ska kunna utöva nödvändig kontroll. Elektroniska hjälpmedel får användas för att kontrollera meddelade villkor.

För sluten ungdomsvård gäller en mer öppen reglering för utslussning och det anges inte i LSU vilka specifika utslussningsåtgärder som kan erbjudas den intagne och inte heller när under verkställigheten sådana åtgärder kan beviljas. Av 18 a § LSU följer att den dömde under den senare delen av verkställigheten genom konkreta åtgärder ska förberedas för ett liv i frihet. Vilka åtgärder som behövs eller hur utslussningen närmare ska genomföras beslutas från fall till fall utifrån den enskildes behov. I normalfallet bör utslussningen innebära någon form av kontinuerlig och strukturerad vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet (se avsnitt 7.3 ovan).

Inför frigivning från både fängelse och sluten ungdomsvård förutsätts det alltså att ske någon form av utslussningsåtgärd. Frågan är om en reglering av utslussningsåtgärder för barn bör följa den mer strukturerade regleringen i fängeslagen eller om ett mer öppet regelverk är bättre för barn genom att det då kan vara enklare att anpassa åtgärderna efter det enskilda barnets behov.

De utslussningsåtgärder som erbjuds inom SiS kategoriseras som återfallsförebyggande aktiviteter, särskilda utslussningsaktiviteter (t.ex. behandling, praktik eller utbildning utanför ungdomshemmet), boende på öppen avdelning och boende utanför ungdomshemmet. Det sist nämnda alternativet förutsätter medverkan från och godkännande av socialtjänsten. Enligt fängeslagen kan en intagen tillåtas att delta i utbildning, arbete, praktik eller behandling utanför anstalten (vid frigång och ökad frigång), vård genom vistelse på ett särskilt vårdboende (HVB-hem) samt boende på halvvägshus. Utredningen bedömer att de åtgärder som kan beviljas enligt LSU är likvärdiga med sådana som kan beslutas om enligt fängeslagen. Det finns därmed inte något behov av att särskilt reglera vilken typ av utslussningsåtgärder som ska användas i fängeslagen för unga utan fängeslagens reglering kan gälla. Som angetts ovan kan en tydlig struktur i många fall vara bättre för ett barn då det då blir mer förutsägbart vad som ska ske.

Det som däremot skiljer regelverken åt är att utslussningsåtgärder enligt fängeslagen kan förenas med olika mer eller mindre ingående villkor beroende på vilken utslussningsåtgärd som aktualiseras. Att

en åtgärd kan förenas med villkor kan å ena sidan betraktas som betydande för den enskilde, särskilt för ett barn. Å andra sidan kan möjligheten att ställa villkor leda till att en åtgärd beviljas med villkor i stället för att åtgärden helt nekas den enskilde. Sammantaget bedöms det som bättre för barn att det vid beslut om en utslussningsåtgärd kan föreskrivas villkor än att åtgärden helt måste nekas. Den möjlighet som finns att enligt fängelselagen förena ett beslut om utslussningsåtgärd med villkor bör därmed gälla även för barn under förutsättning att de åtgärder som beviljas för barn samt eventuella villkor som ställs för åtgärden är särskilt anpassade för barn.

Koordinatorns roll kommer vara viktig när frågor om utslussningsåtgärder aktualiseras. Detsamma gäller för socialnämndens särskilda handläggare. När en utslussningsåtgärd har beviljats kan barnet behöva koordinators eller handläggarens hjälp att kontakta med t.ex. socialtjänsten, skolan och andra myndigheter för att inleda planeringen inför villkorlig frigivning.

Utslussningsinsatserna ska planeras med omsorg och bör som regel pågå fram till tidpunkten för villkorlig frigivning. Av fängelselagen följer att en placering vid halvvägshus och utökad frigång får beviljas först när minst halva strafftiden, dock minst tre månader, har avtjänats. Även om den typen av åtgärd typiskt sett beviljas efter att andra utslussningsåtgärder har genomförts gör utredningen bedömningen att de utslussningsåtgärder som kan beviljas ett barn inte ska kräva att en viss andel av strafftiden har verkställts. Strafftiderna för barn är dessutom, till följd av ungdomsreduktionen, normalt sett kortare än för vuxna vilket också talar för att det inte bör krävas att viss andel av strafftiden har avtjänats innan utslussningsåtgärder kan påbörjas.

Kriminalvården har för närvarande inte tillgång till några halvvägshus som lämpar sig för barn, inte minst på grund av att vuxna placeras där. Utredningen ser dock inget hinder mot att Kriminalvården placerar barn i halvvägshus om myndigheten antingen i egen regi öppnar ett halvvägshus anpassade för barn eller enligt 11 kap. 10 § fängelselagen anlitar en annan aktör för att bedriva en sådan barnanpassad verksamhet.

Sammantaget innebär det som nu redovisats att intagna under 18 år får beviljas sådana utslussningsåtgärder som följer av 11 kap. fängelselagen, men att den kvalifikationstid som innebär att en viss andel av straffet ska avtjänas enligt 11 kap. 4 och 5 §§ fängelselagen inte ska gälla för barn.

Vistelse i gemensamhet och avskildhet

Utredningens förslag: Regleringen om vistelse i gemensamhet och avskildhet i 6 kap. fängelselagen ska tillämpas även för barn.

Intagna under arton år får inte hållas inlåsta avskilda från andra intagna under en längre period än tio timmar om det inte är motiverat av säkerhetsskäl.

Utgångspunkten vid verkställighet av fängelse är att den inte får innebära andra begränsningar i den intagnes frihet än som följer av fängelselagen eller som är nödvändiga för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. I 6 kap. fängelselagen finns det särskilda bestämmelser om vad som ska gälla i fråga om gemenskap och avskildhet. Där framgår att huvudregeln vid verkställighet av fängelse är att intagna ska vistas i gemenskap med andra både under tid då de anvisats sysselsättning och under fritiden om det inte särskilt anges något annat. Att det förhåller sig så följer också uttryckligen av bestämmelserna i 6 kap. 1 och 2 §§ fängelselagen (se avsnitt 8.2.6 ovan).

Samma utgångspunkter gäller när slutna ungdomsvård verkställs, dvs. den dömd ska vistas tillsammans med andra och endast i undantagsfall får han eller hon hållas avskild från de andra intagna. Möjligheterna att hålla en intagen avskild från övriga intagna enligt LSU är dock mer begränsad än enligt fängelselagens bestämmelser. Enligt 14 a § LSU får en dömd hindras från att träffa andra intagna om det krävs med hänsyn till den dömdes speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet (s.k. vård i enskildhet). Enligt 17 § LSU får den dömd hållas i avskildhet om det är särskilt påkallat av att den dömd uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen (se avsnitt 7.2 ovan).

Det bör övervägas om det finns behov av att begränsa den möjlighet att hålla intagna avskilda från varandra som följer av fängelselagen när barn ska avtjäna fängelse.

Av 6 kap. 3 § fängelselagen följer att intagna får hållas avskilda från varandra i anslutning till dygnsvilan. Regleringen medger att Kriminalvården natttid låser in intagna i deras bostadsrum, vilket inte är tillåtet enligt LSU.¹⁵ Under natten är korridorerna till boenderummen nor-

¹⁵ Prop. 2009:10:135 s. 137 och prop. 2006/07:129 s. 81 f.

malt låsta och enligt SiS ordningsregler ska de dömda befinna sig i det egna boenderummet från cirka 21:30 till 07:00 (tiderna skiljer sig åt något vid de olika ungdomshemmen). Om en intagen öppnar dörren till sitt rum kommer det att gå ett larm hos nattpersonalen som då kontrollerar varför den unge har lämnat sitt bostadsrum. SiS har angett att det vore fördelaktigt om myndigheten kunde låsa i vart fall vissa dömdas boenderum på nätterna, alternativt att möjligheten fanns vid de ungdomshem som tillhör den högsta säkerhetsklassen. Det skulle öka säkerheten och leda till en större känsla av trygghet på avdelningarna.¹⁶

Bestämmelsen i 6 kap. 3 § fängelselagen anger inga närmare begränsningar för hur lång dygnsvilan får vara. De närmare bestämmelserna om dygnsvilan följer i stället av Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1). Den regleringen innebär att olika tider och regler gäller beroende på vilken säkerhetsklass en anstalt har. Att möjligheten att hålla intagna inlåsta under dygnsvilan finns enligt lagen innebär alltså inte att så alltid sker. Mot bakgrund av att de barn som kommer att dömas till fängelse har begått allvarliga brott och då SiS har påtalat behov av en möjlighet att hålla de intagnas boenderum låsta bör den möjligheten finnas för Kriminalvården. Att rummen hålls låsta på natten innebär i många fall en nackdel då det ökar graden av inlåsning, men kan även innebära att känslan av trygghet ökar. Givetvis ska intagna ha möjlighet att kontakta personalen under natten och det är även viktigt att boenderummen vid ungdomsavdelningarna utformas på ett sådant sätt att barnet har tillgång till det som han eller hon behöver under inlåsningen, såsom toalett och tv eller annan liknande förströelse på rummet. Den tid som Kriminalvården kan hålla ett barn inlåst avskilt från andra intagna under dygnsvilan bör begränsas till tio timmar. Detta bör även anges i lag och alltså inte, såsom för vuxna intagna, regleras av myndigheten själv. En bestämmelse om inlåsning tas därför in i fängelselagen för unga. Begränsningen om tio timmar ska inte gälla om det är motiverat att hålla intagna inlåsta avskilda från varandra av säkerhetsskäl, t.ex. om upplopp eller slagsmål utbrutit på en avdelning.

¹⁶ Statens institutionsstyrelse – Budgetunderlag 2024–2026, 2023-02-24, dnr 1.1.3–7276-2022, s. 7 f.

Särskilda kontroll- och tvångsåtgärder

Utredningens bedömning: De särskilda kontroll- och tvångsåtgärder som följer av 8 kap. fängelselagen ska kunna tillämpas även när barn avtjänar fängelse.

En intagen under arton år ska erbjudas uppföljande samtal efter att ett beslut om kontroll av bostadsrum, kroppsvisitation, kroppsbesiktning och användning av fängsel har verkställts.

En annan fråga som bör övervägas särskilt är i vilken utsträckning de särskilda kontroll- och säkerhetsåtgärder som följer av 8 kap. fängelselagen kan tillämpas när barn avtjänar fängelse.

De åtgärder som kan vidtas, t.ex. kontroll av bostadsrum, kroppsvisitation och kroppsbesiktning, omhändertagande av föremål samt användande av fängsel har beskrivits i avsnitt 8.2.8. Möjligheten för SiS att använda särskilda befogenheter är betydligt mer begränsade. I 15 § LSU görs en hänvisning till att ett antal uppräknade bestämmelser i LVU ska gälla även för den som är föremål för slutna ungdomsvård. De uppräknade bestämmelserna anger bl.a. att den unge inte får inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel eller injektionssprutor, kanyler eller andra liknande föremål. Om sådan egendom påträffas får den omhändertas för att förstöras eller säljas enligt bestämmelserna om beslagtagna egendom. Det är vidare möjligt att låta den unge bli föremål för kroppsvisitation och yttlig kroppsbesiktning samt få sin post kontrollerad. Om det behövs för att genomföra vården eller upprätthålla ordningen, får bostadsrum och andra slutna förvaringsställen som disponeras av den dömde undersökas (s.k. rumsvisitation). Det är dock inte möjligt att regelbundet och på generell basis besluta om sådana åtgärder. Beslutet måste i stället grundas på ett behov i det enskilda fallet.

Av redovisningen följer att fängelselagens reglering ger Kriminalvården större möjlighet att fatta generella beslut om kontroll- och tvångsåtgärder än vad LSU medger. Det talar för att inskränkningar kan behövas när barn ska avtjäna fängelse. Det är angeläget att straff kan verkställas under säkra förhållanden. De intagna, inte minst när de är barn, har rätt att känna sig trygga under tid som de hålls inlåsta. Med hänsyn till de problem som har konstaterats i fråga om ungdomsbrottslighetens utveckling och att det finns unga som utvecklat tydliga kriminella identiteter måste det dock finnas möjlighet till kontroll- och

tvångsåtgärder för att upprätthålla säkerheten under verkställigheten. Det kan också noteras att det finns behov av att utöka SiS möjligheter att använda särskilda befogenheter i förhållande till den som avtjänar sluten ungdomsvård, bl.a. för att motverka rymningar och fritagningar och för att garantera en säker verkställighet. En kontroll- eller tvångsåtgärd får vidare användas endast om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas (den s.k. proportionalitetsprincipen, se 1 kap. 6 § fängelselagen). De särskilda kontroll- och tvångsåtgärder som följer av 8 kap. fängelselagen bör därför vara tillämpliga när barn avtjänar fängelse.

Om ett beslut fattas som innebär särskilt ingripande kontroll- eller tvångsåtgärder, som t.ex. att kontrollera den enskildes bostadsrum, genomföra kroppsvisitation eller kroppsbesiktning eller belägga en intagen under 18 år med fängelse ska den intagne ha rätt till uppföljande samtal efter att beslutet har verkställts. Detta för att den unge ska få möjlighet att bearbeta det som han eller hon har varit utsatt för. Rätten till uppföljande samtal bör begränsas till sådana särskilt ingripande åtgärder som nyss nämnts.

11.2.3 Om verkställighet av fängelse vid särskilt ungdomshem efter beslut enligt 32 kap. 5 § brottsbalken

Det finns behov av verkställighetsbestämmelser för den som ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem

Utredningens bedömning: Det finns behov av särskilda verkställighetsbestämmelser för den som, efter rättsens beslut i enlighet med 32 kap. 5 § brottsbalken, ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Utredningens förslag: I 3 kap. fängelselagen för unga införs därför bestämmelser med följande innehåll:

- SiS ansvar för verkställighet av fängelse vid särskilda ungdomshem (1 §).
- Verkställighetens utformning (2 §).
- Om avbrott i verkställigheten (3 §).

- Den intagne får hindras att lämna ungdomshemmet och även i övrigt underkastas begränsningar av rörelsefriheten (4 §).
- Om sysselsättning och rätt till ersättning (5 §).
- Elektroniska kommunikationstjänster och besök (6 §).
- Om särskilda befogenheter, proportionalitetsbestämmelse och rätt till uppföljande samtal (7 §).
- Permission och utslussningsåtgärder (8 §).
- Den intagnes rätt till hälso- och sjukvård (9 §).
- Polismyndigheten och Kriminalvården ska bistå ungdomshemmet i vissa frågor (10 §).
- Tillämpliga bestämmelser vid transport och möjlighet att ta den dömda i förvar i avvaktan på att transport kan genomföras (11 §).
- SiS har skyldighet att lämna upplysningar i vissa fall (12 §).
- Målsägandens rätt till upplysningar (13 §).

I 4 kap. har införts en bestämmelse om innebär att SiS ska fatta beslut om att skjuta upp den villkorliga frigivningen i de fall den unge verkställer fängelsestraffet vid ett särskilt ungdomshem.

De bestämmelser som finns i 1 kap. fängelselagen för unga gäller även när rätten i enlighet med 32 kap. 5 § brottsbalken har beslutat att fängelse ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem. Utöver de bestämmelser som finns i 1 kap. fängelselagen för unga om bl.a. samverkan vid upprättande av verkställighetsplan och förordnande av särskild handläggare och koordinator behövs ytterligare bestämmelser. I 3 kap. fängelselagen för unga införs därför de särskilda bestämmelser som ska gälla när beslut har fattats om att fängelse ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem. Samtliga bestämmelser förutom 1 och 4 §§ har förts över från nuvarande LSU till den nya lagen. Bestämmelserna bedöms som nödvändiga för att SiS ska kunna verkställa fängelse inom myndighetens verksamhet.

Av 3 kap. 1 § fängelselagen för unga följer att SiS ska ansvara för att verkställa ett fängelsestraff om rätten har beslutat att en intagen ska avtjäna straffet vid ett särskilt ungdomshem enlighet med 32 kap. 5 §

brottsbalken. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas i undantagsfall och antalet unga som kommer att verkställa fängelse vid särskilda ungdomshem förväntas därför bli få (se avsnitt 10.8). Det är därmed inte nödvändigt, eller ens möjligt, för SiS att ha särskilda avdelningar för de unga som verkställer fängelse inom myndighetens verksamhet. En nödvändig konsekvens av utredningens förslag är att SiS kan placera barn som avtjänar fängelse på samma avdelningar som unga som har omhändertagits för tvångsvård enligt LVU. De unga som kan komma att bli aktuella för verkställighet vid särskilda ungdomshem är personer som har alldeles särskilda behov av omvårdnad, vilket innebär att utredningen inte bedömer detta som ett hinder för förslaget trots att JO tidigare har framfört kritik mot att SiS tidigare har blandat ungdomar som avtjänar slutna ungdomsvård med ungdomar som har omhändertagits enligt LVU. Antalet unga som verkställer straff inom SiS verksamhet kommer att vara få och de tillhör ett annat klientel än de som nu verkställer straff där i dagsläget.

Av 3 kap. 5 §, som inte har någon motsvarighet i LSU, följer att samma bestämmelse om sysselsättningsplikt och rätt till ersättning ska gälla för barn som avtjänar fängelse vid särskilda ungdomshem som vid kriminalvårdsanstalt (se avsnitt 11.2.2 ovan).

I bestämmelsen som reglerar rätten för den intagne att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet (permission) införs en kvalifikationstid om två månader från det att verkställigheten påbörjades. Om det finns särskilda skäl får dock vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har flutit. De närmare skälen för förslagen redovisas i avsnitt 12.4 nedan.

Slutligen bör redan här nämnas att det i 4 kap. har införts en bestämmelse som innebär att SiS fattar beslut om uppskjuten villkorlig frigivning beträffande den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem (se avsnitt 11.2.4 nedan).

Den utredare som har haft i uppdrag att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem har lämnat förslag till bl.a. nya regler om elektroniska kommunikationstjänster och rätten att ta emot besök. Dessa förslag får beaktas vid den fortsatta beredningen.¹⁷

¹⁷ Se Utökade befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem, ds 2023:20. Uppdraget har utökats och omfattar nu även en analys av om bestämmelserna om allmän inpasseringskontroll och de särskilda befogenheterna rumsvisitation, kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning bör utökas (S2022C), bilaga till regeringskanslibeslut, 2023-06-21 § 347.

Följande bestämmelser har införts i 3 kap. fängelselagen för unga (motsvarande bestämmelse i LSU i parentes):

- 1 § SiS ansvar för verkställighet av fängelse vid särskilda ungdomshem (ingen motsvarighet i LSU).
- 2 § Verkställighetens utformning (2 § LSU).
- 3 § Om avbrott i verkställigheten (11 § LSU).
- 4 § Den intagne får hindras att lämna ungdomshemmet och även i övrigt underkastas begränsningar av rörelsefriheten (13 § LSU).
- 5 § Om sysselsättning och rätt till ersättning (ingen motsvarighet i LSU).
- 6 § Elektroniska kommunikationstjänster och besök (16 § LSU).
- 7 § Om särskilda befogenheter (15, 15 c–d och 17a §§ LSU), proportionalitetsbestämmelse (18 b § LSU) och rätt till uppföljande samtal (18 c § LSU).
- 8 § Permission och utslussningsåtgärder (18 § och 18 a § LSU).
- 9 § Den intagnes rätt till hälso- och sjukvård (19 § LSU).
- 10 § Polismyndigheten och Kriminalvården ska bistå ungdomshemmet i vissa frågor (20 § LSU).
- 11 § Tillämpliga bestämmelser vid transport och möjlighet att ta den dömda i förvar i avvaktan på att transport kan genomföras (20 a och c §§ LSU).
- 12 § SiS har skyldighet att lämna upplysningar i vissa fall (20 b § LSU).
- 13 § Målsägandens rätt till upplysningar (21 § LSU).

Övriga förändringar som behövs för verkställighet av fängelse vid särskilt ungdomshem

Utredningens bedömning: Det krävs anpassningar i bl.a. passlagen med anledning av att slutet ungdomsvård tas bort som påföljd och i strafftidslagen p.g.a. att intagna kan avtjäna fängelse i ett särskilt ungdomshem efter särskilt beslut av rätten enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

Utredningens förslag: Kriminalvården meddelar strafftidsbeslut enligt 24 § strafftidslagen (2018:1251) även beträffande den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Detsamma gäller passfrågor enligt passlagen (1978:302).

I 4–11 §§ LSU finns bestämmelser bl.a. om när domen är verkställbar och om nöjdförklaring. Liknande bestämmelser finns bl.a. i fängelselagen och i strafftidslagen och behövs även när fängelse ska verkställas i ett särskilt ungdomshem. I strafftidslagen (2018:1251) införs en möjlighet för den som döms till fängelse med beslut om verkställighet vid ett slutet ungdomshem att avge nöjdförklaring till en tjänsteman vid ett särskilt ungdomshem som har förordnats att ta emot en sådan förklaring om den unge är intagen vid ett sådant hem när dom meddelas. Enligt 6 § LSU kan en nöjdförklaring endast tas emot av den som förestår vården vid ett särskilt ungdomshem. För att möjliggöra att verkställigheten inleds så snart som möjligt bör bestämmelsen utformas så att den liknar den bestämmelse som gäller för intagna i häkte (jfr 11 § strafftidslagen).

I strafftidslagen har även införts vissa bestämmelser om att en dömd som inte är frihetsberövad när fängelsestraffet är verkställbart utan dröjsmål ska föreläggas att senast en viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt eller det särskilda ungdomshem där fängelsestraffet ska verkställas samt att domen för den som är intagen bl.a. vid ett särskilt ungdomshem enligt LVU när domen meddelas börjar verkställa domen direkt. Liknande bestämmelser finns i 9 och 10 §§ LSU.

I passlagen (1978:302) finns bl.a. bestämmelser om när en passansökan ska avslås, när pass kan återkallas och när passstillstånd fordras (se 7, 12 och 19 §§). Enligt passlagen ska en passansökan avslås och ett pass återkallas t.ex. om sökanden eller innehavaren genomgår slutet ungdomsvård och den sammanlagda vårdtiden är minst ett år. En fråga

om passtillstånd för den som genomgår sluten ungdomsvård prövas av SiS (21 §). SiS kan även göra en framställning till passmyndigheten om att ett pass ska återkallas för den som genomgår sluten ungdomsvård (24 §).

Till följd av att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet har bestämmelserna ändrats. Fråga kan dock uppkomma om passtillstånd och återkallelse av pass för den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem enligt undantagsbestämmelsen i 32 kap. 5 § brottsbalken. Eftersom det kommer att gälla ett fåtal individer och för att bedömningen ska bli enhetlig föreslås att Kriminalvården ska pröva frågor om pass även beträffande den som verkställer straff vid särskilt ungdomshem. Kriminalvården ska som regel samråda med SiS inför besluten. Bara i undantagsfall kan samråd undvaras. Detsamma gäller för beslut om strafftid för de som dömda som ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

11.2.4 Barn ska få stöd vid övergången mellan anstalt och frihet

Brottsbalkens reglering om villkorlig frigivning ska gälla även för barn

Utredningens förslag: Regleringen i 26 kap. brottsbalken ska i huvudsak tillämpas även när barn blir villkorligt frigivna från fängelse.

Utredningen har kommit fram till att det är viktigt att barn som frihetsberövas får stöd vid övergången mellan verkställighet i anstalt och frihet (se avsnitt 10.5). Övergången bör vara obligatorisk och strukturerad och innehålla moment av stöd och kontroll. Sedan lång tid tillbaka har det funnits ett system för villkorlig frigivning i brottsbalken och den regleringen kompletteras av bestämmelser i frivårdsförordningen och Kriminalvårdens föreskrifter (se avsnitt 8.4 ovan). De åtgärder som kan vidtas mot en ung person som har dömts till ungdomsövervakning har vissa likheter med de åtgärder som kan vidtas vid villkorlig frigivning, med den viktiga skillnaden att åtgärderna är anpassade för barn och unga (se avsnitt 3.4.4). Vid överväganden om vilka stöd- och kontrollåtgärder som ska användas när barn blir villkorligt frigivna från fängelse

har utredningen övervägt om regleringen i 26 kap. brottsbalken eller lagen (2020:616) om ungdomsövervakning ska utgöra grund för de stöd- och kontrollåtgärder som kan beslutas när barn ska frigges villkorligt eller om en helt ny reglering ska tas fram.

Det finns ingen anledning att skapa en helt ny reglering för barn som blir villkorligt frigivna. Det främsta skälet för det är att det, som redan angetts ovan, finns två befintliga regleringar som kan användas och att det därmed förefaller lämpligare att använda någon av dem som grund och lägga till eller ta bort någon eller några bestämmelser som det finns behov av det.

I frågan om regleringen i 26 kap. brottsbalken eller den som gäller vid verkställighet av ungdomsövervakning ska tillämpas kan först konstateras att båda regelverken innehåller liknande möjligheter att besluta om såväl stöd- som kontrollåtgärder. Det som talar för att använda den reglering som tagits fram för ungdomsövervakning är att den är framtagen för att tillämpas på just barn, vilket innebär att de åtgärder som kan beslutas om enligt lagen redan har anpassats för barn.

Det som framför allt skiljer de två regleringarna åt är dock att lagen om verkställighet av ungdomsövervakning innehåller skarpare åtgärder, t.ex. om krav på inskränkningar i rörelsefriheten, att den unge ska träffa koordinatören och genom att det finns ett allmänt förbud att bruka t.ex. alkohol och narkotika. Samma åtgärder kan beslutas inom ramen för bestämmelserna i 26 kap. brottsbalken, men alla beslut under villkorlig frigivning utgår från de behov som den enskilde klienten bedöms ha och inte utifrån lagkrav. Skälet till att regleringen av ungdomsövervakning innehåller skarpare krav är att det är en påföljd som är avsedd att kunna användas för barn som har begått allvarliga brott. Påföljden är också utformad för att kunna ersätta en frihetsberövande påföljd vid återfall i brott eller när annars ett kortare frihetsberövande är alternativet.

Mot den bakgrunden förefaller det mer lämpligt att använda regleringen i 26 kap. brottsbalken som grund för beslut om villkorlig frigivning även för barn. De åtgärder som beslutas om måste dock, precis som under verkställigheten i övrigt, anpassas för barn. Utredningen föreslår att det förs in en bestämmelse som upplyser om att 26 kap. brottsbalken ska tillämpas vid villkorlig frigivning även beträffande den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga.

En särreglering för barn behövs i vissa delar

Utredningens förslag: I två fall föreslås särregleringar för barn.

1. Barn ska alltid ställas under övervakning vid villkorlig frigivning.
2. För barn får villkorlig frigivning endast skjutas upp om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska det beträffande barn endast beaktas om den dömde under verkställigheten i kriminalvårdsanstalt på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Nästa fråga att bedöma är om regleringen i 26 kap. brottsbalken behöver ändras på något vis. Vid en genomgång av bestämmelserna i brottsbalken har utredningen kommit fram till att särregleringar bör ske i två fall, nämligen beträffande förordnande av övervakare och möjligheten att skjuta upp villkorlig frigivning.

Av 26 kap. 6 a § brottsbalken följer att den villkorliga frigivningen kan skjutas upp om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning. Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömde under verkställigheten i kriminalvårdsanstalt inte har deltagit i eller har misskött anvisade åtgärder som syftar till att förebygga återfall i brott eller på annat sätt främja hans eller hennes anpassning i samhället, eller annars på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Mot bakgrund av den vikt som utredningen lägger vid att barn får stöd vid övergången mellan inlåsning och frihet finns det anledning att överväga om det över huvud taget ska vara möjligt att skjuta upp villkorlig frigivning för barn. Det är dock svårt att på förhand bedöma det lämpliga i att helt utesluta möjligheten till uppskjuten villkorlig frigivning. Det bör därför vara möjligt att skjuta upp den villkorliga frigivningen även för barn, men möjligheten bör begränsas på två sätt jämfört med vuxna intagna.

För det första bör det krävas att det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning för att den ska kunna skjutas upp för ett barn. Att en reglering som innebär att en frihetsberövande påföljd för barn blir så kort som möjligt samt att påföljden ska vara inriktad mot åtgärder som främjar den unges återanpassning i samhället är också i överensstämmelse med artikel 37 (b) och 40 i barnkonventionen.

Den andra anpassningen som bör göras när det gäller villkorlig frigivning för barn är att det vid bedömningen av om det föreligger synnerliga skäl endast ska beaktas om den dömde under verkställigheten på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Det ska alltså inte, så som för vuxna intagna, beaktas om den dömde under verkställigheten har underlåtit att delta i eller har misskött anvisade åtgärder som syftar till att förebygga återfall i brott eller på annat sätt främjar hans eller hennes anpassning i samhället. Att den omständigheten inte ska beaktas beror på att barn inte ska ha sysselsättningsplikt under tiden i anstalt. Dessutom kan det vara svårt för ett barn att inse konsekvenserna av en misskötsamhet i det avseendet.

Sammantaget innebär det att villkorlig frigivning bara ska kunna skjutas upp i undantagsfall för barn. Möjligheten att besluta om uppskjuten villkorlig frigivning för barn ska särregleras i fängelselagen för unga. För att misskötsamheten ska kunna betraktas som allvarlig bör det vara fråga om att ett barn har brutit mot föreskrifter och villkor för verkställigheten vid mer än ett tillfälle. De villkor och föreskrifter som avses är desamma som enligt 26 kap. 6 a § brottsbalken, dvs. lagar, förordningar, Kriminalvårdens (respektive i förekommande fall SiS) föreskrifter och anstaltens (det särskilda ungdomshemmets) ordningsregler. För att misskötsamheten ska kunna betraktas som allvarlig är det nödvändigt att barnet har fått en tydlig förklaring av vilka förhållningsregler som gäller under verkställigheten och att han eller hon har förstått den information som har lämnats i det här avseendet.

Kriminalvården ska fatta beslut om uppskjuten villkorlig frigivning för de som avtjänar fängelse i anstalt medan SiS ska fatta beslut för intagna som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Skälen för en sådan uppdelning är att den myndighet som ansvarar för verkställigheten har det bästa beslutsunderlaget i fråga om den intagne har misskött sig under verkställigheten. Att Kriminalvården är behörig att fatta beslut enligt fängelselagen för unga följer redan av bestämmelsen i 5 kap. 2 § fängelselagen för unga. För SiS kompletteras behörigheten att fatta beslut med en särskild bestämmelse i 4 kap 2 § andra stycket fängelselagen för unga.

En annan fråga som enligt utredningens bedömning kräver en särreglering för barn gäller frågan om övervakare ska förordnas för alla barn eller, så som för vuxna, bara om behov finns. Redan i avsnitt 11.2.2 ovan har utredningen redogjort för koordinators roll och att en eller

flera koordinators ska vara förordnade för barnet även när straffet verkställs i frihet. Det kan då ifrågasättas om barnet har behov av en övervakare och i vilka situationer en övervakare ska förordnas för barn om det ska ske endast vid särskilda behov. Av 26 kap. 12 § brottsbalken följer att den som är villkorligt frigiven ska ställas under övervakning om det behövs för att minska risken att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. Frågan om behov ska bedömas såväl utifrån övervakningens hjälp- och stödfunktion som dess kontrollfunktion.

Koordinatorns roll liknar i många avseenden den som övervakaren har vilket i viss mån talar för att en övervakare skulle kunna vara överflödig. I båda rollerna ingår att hjälpa och ge stöd åt den dömda och att kontrollera att verkställighetsplanerna följs. Rollen som övervakare har också förändrats över tid. Från att tidigare mer ha utgjort en kontrollerande funktion så kan övervakarens uppdrag numera vara mer avgränsat och av stödjande karaktär även om en kontrollfunktion också ingår i rollen. De koordinators som i dag arbetar med ungdomsövervakningen har utöver en stödjande funktion även en kontrollerande sådan, t.ex. vad gäller nykterhet och drogfrihet och uppfyllelse av beslutade åtgärder. Rollen som koordinator är dock intensiv och ofta är två koordinators utsedda för en dömd. Detta talar för att barn som frigives villkorligt bör ha stöd av såväl koordinator som övervakare.

För att barnet ska få bästa möjliga stöd vid övergången mellan verkställighet i anstalt och i frihet ska en övervakare alltid förordnas för barnet. Det föreslås därför att en särreglering förs in i fängelselagen för unga av den innebörden. Det finns i sig inget hinder mot att en och samma person utses till koordinator och förordnas som övervakare om det bedöms lämpligt med hänsyn till barnet och hans eller hennes situation. I ett fall då det bedöms finnas ett stort behov av att kontrollera barnet, t.ex. genom elektronisk övervakning och drog- och nykterhetskontroller, kan det i vissa fall anses lämpligare att rollerna att vara koordinator och övervakare hålls isär. I ett annat fall, då man bedömer att barnet mer har behov av stöd i form av t.ex. motive- rande samtal, hjälp med att komma i tid till avtalade möten och liknande åtgärder kan sannolikt koordinator och övervakaren vara en och samma person. Bedömningen får göras från fall till fall och utfallet blir beroende av vad som bedöms som det bästa för barnet utifrån behovet i det enskilda fallet. Om både en koordinator och en övervakare utses är det viktigt att de samverkar med varandra i frågor som rör barnet.

I övrigt ska den reglering som följer av 26 kap. brottsbalken gälla när barn frigges villkorligt. Vid beslut om villkor och andra åtgärder för barnet ska givetvis barnet höras och en bedömning göras av vad som är det bästa för barnet. Att samråd och samverkan kan ske med fler och andra personer och aktörer än enbart myndigheter följer av 1 kap. 4 § fängelselagen för unga vilket innebär att samverkansskyldigheten är mer omfattande för barn än för vuxna dömda (jfr 26 kap. 14 § andra stycket brottsbalken). Att samhället på så vis samordnar sina resurser för att ge stöd och hjälp till barnet bedöms vara bäst för barnet.

Möjligheten att besluta om vård enligt LVU i anslutning till att den unge frigges från anstalt ska begränsas

Utredningens förslag: Bestämmelsen i 3 § andra stycket LVU ska tas bort och 22 § andra stycket LVU anpassas till att fängelse ska dömas ut som frihetsberövande påföljd i stället för slutna ungdomsvård.

Av 3 § LVU följer att vård ska beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Av andra stycket framgår att vård också ska beslutas om den som dömts till slutna ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket (se avsnitt 6.3.3 för en närmare redogörelse för LVU).

Bestämmelsen i 3 § andra stycket LVU används i många fall när den som avtjänat slutna ungdomsvård inte anses färdigbehandlad när strafftiden är slut och innebär ofta att den unge bereds fortsatt vård vid ett särskilt ungdomshem i SiS regi. Bestämmelsen tillkom för att säkerställa kontinuiteten i vården av den unge. Kravet i bestämmelsens första stycke på att det ska en "påtaglig risk" för att barnet ska skadas förutsätter att det går att visa att risken har en viss grad av aktualitet. Utan bestämmelsens andra stycke bedömdes det bli svårt för socialnämnden att visa att aktualitetskravet var uppfyllt för en ung person som varit frihetsberövad under en längre tid, innebärande att möjligheten att få till stånd ett beslut om tvångsvård i direkt anslutning till att straffet var verkställt försvårades. Aktualitetskravet har därmed

tonats ner för den som har avtjänat sluten ungdomsvård.¹⁸ Behovet av bestämmelsen kan sägas ha sin grund i att det inte finns någon lagstadgad eftervård eller villkorlig frigivning efter sluten ungdomsvård.

När nu barn och unga som begått allvarliga brott innan fyllda 18 år ska dömas till fängelse i stället för sluten ungdomsvård kommer de att slussas ut från anstalt enligt de bestämmelser som finns i fängelselagen. De kommer även att bli villkorligt frigivna och ställas under övervakning enligt förslaget som presenterats ovan. Behovet att under sådana förhållanden ha kvar en bestämmelse som den i 3 § andra stycket LVU som sänker kravet på aktualitet för beslut om tvångsvård i anslutning till verkställighetens slut är därmed inte lika tydligt. Den som dömts till fängelse har då vistats i anstalt (eller särskilt ungdomshem enligt undantaget) och deltagit i anpassad verksamhet som syftat till att få den intagne att upphöra med att begå brott. Den dömda har sedan utifrån behov deltagit i utslussningsåtgärder samt stått under övervakning. Syftet med alla dessa åtgärder är att den dömda ska vara rustad för livet utanför institution när åtgärderna upphör. Om det därefter finns fortsatt anledning till åtgärder för den unge bör socialnämnden ansöka om LVU på nytt enligt huvudbestämmelsen i 3 § LVU. Andra stycket i bestämmelsen ska alltså tas bort.

I 22 § LVU finns bestämmelser om förebyggande åtgärder som socialnämnden kan besluta om för unga. Enligt bestämmelsen får socialnämnden besluta att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett eller att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten. En förutsättning för beslut om förebyggande åtgärder är att det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett beteende som avses i 3 § LVU kommer behöva beredas vård om beteendet fortsätter. Därutöver krävs att det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om han eller hon har fyllt 15 år, och av den unges vårdnadshavare.

Av 22 § andra stycket LVU följer att socialnämnden även kan besluta om förebyggande åtgärder för den som är under 20 år och som dömts till sluten ungdomsvård om han eller hon vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser. Även om den som avtjänar fängelse får del av sådana åtgärder som nyss nämnts ovan kan det inte uteslutas att den som verkställt en frihetsberövande påföljd kan vara i behov av ytterligare åtgärder när verkställigheten är avslutad.

¹⁸ Prop. 1997/98:96 s. 168 ff.

Bestämmelsen i 22 § andra stycket LVU, som alltså avser vård i öppna former, bör därmed finnas kvar men paragrafen justeras med hänsyn till att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

11.2.5 Övriga frågor

En bestämmelse om bemyndigande införs

Utredningens förslag: Det införs ett bemyndigande i den nya fängelselagen för unga som innebär att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela ytterligare föreskrifter om verkställigheten utöver det som följer av 15 kap. 5 § fängelselagen.

I flera fall kommer det att finnas behov av att meddela närmare föreskrifter för hur verkställighet av fängelse för barn ska genomföras. Fler-talet av dessa föreskrifter är sådana att regeringen med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen har befogenhet att meddela dem eller att delegera den rätten till myndighet (verkställighetsföreskrifter och regeringens restkompetens). I vissa fall torde dock krävas ett bemyndigande för att regeringen ska få meddela föreskrifter i fråga om förhållanden som gäller för personer som är frihetsberövade.

Av 15 kap. 5 § fängelselagen följer att föreskrifter om verkställighet meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Eftersom fängelselagen enligt den nya fängelselagen för unga ska gälla finns det redan utrymme för regeringen att lämna bemyndigande till Kriminalvården att meddela föreskrifter för verkställighet av fängelse för barn. Det kan dock inte uteslutas att även SiS behöver meddela föreskrifter för den verkställighet som kan ske där enligt förslaget till ny 32 kap. 5 § brottsbalken. Det bör därmed införas en bestämmelse om bemyndigande i den nya fängelselagen för unga.

Om överklagande

Utredningens förslag: Det ska framgå av fängelselagen för unga att beslut enligt lagen fattas av den myndighet som verkställer fängelsestraffet. Det ska vidare införas upplysning om att beslut gäller omedelbart om inte något annat beslutas, att besluten får överklagas till allmän förvaltningsdomstol inom vars domkrets den institution är beläget som den intagne var inskriven vid när det beslut som överklagas fattades samt att det krävs prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätten.

I förvaltningslagen (2017:900) finns det allmänna bestämmelser om myndigheters beslut och rätten att överklaga sådana beslut. I fängelselagen för unga behöver dock bl.a. klargöras vilken verkställande myndighet som fattar beslut och till vilken allmän förvaltningsrätt beslutet kan överklagas till.

Det är lämpligt att den myndighet som har den intagne hos sig också fattar beslut om barnet eftersom den myndigheten kommer att ha tillgång till mest fullständig information om barnet. Kriminalvården ska därför besluta i frågor som rör intagna i kriminalvårdsanstalt och i frågor som rör villkorlig frigivning för barn. SiS fattar beslut om barn som avtjänar straff vid särskilda ungdomshem.

I fängelselagen finns det bestämmelser om beslut och överklagande i 13 och 14 kap. Bestämmelserna är omfattande och skulle kunna användas även vid beslut som fattas enligt fängelselagen för unga. Det förefaller dock lämpligare att beslut som fattas under verkställigheten kan överklagas på samma sätt oavsett om den intagne verkställer fängelse i anstalt eller vid ett särskilt ungdomshem. Det införs därför särskilda bestämmelser om beslut och överklagande beträffande de beslut som fattas med stöd av fängelselagen för unga. Bestämmelserna klargör bl.a. att beslut ska gälla omedelbart om inte annat har beslutats, vilken domstol som är behörig att pröva den verkställande myndighetens beslut och att det krävs prövningstillstånd för att kammarrätten ska ta upp ett mål efter överklagan dit.

SiS ska lämna upplysningar till Kriminalvården

Utredningens bedömning: SiS ska lämna de uppgifter som behövs till Kriminalvården om en intagen som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

I de fall där den dömda avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem kommer det att finnas behov av att SiS lämnar upplysningar om den intagne till Kriminalvården i olika sammanhang. Det gäller särskilt upplysningar som påverkar straffidsbeslutet och information som behövs inför planeringen av den villkorliga frigivningen (eftersom svaret för den dömda då övergår till Kriminalvården).

Kriminalvården ska besluta om strafftid för alla som döms till fängelse, även beträffande de som ska avtjäna straffet vid ett särskilt ungdomshem. Det kan av den anledningen krävas att SiS lämnar uppgifter för att Kriminalvården ska kunna meddela eller ändra ett straffidsbeslut (t.ex. om den intagne avviker från ungdomshemmet under pågående verkställighet).

Inför villkorlig frigivning kommer SiS ha information om den intagne som Kriminalvården behöver för att på bästa sätt kunna planera exempelvis övervakningstiden. De båda myndigheterna behöver därför, i god tid inför villkorlig frigivning, samverka för att de utslussningsåtgärder som planeras sedan kan tas tillvara av Kriminalvården vid den fortsatta planeringen.

Det kan även i övrigt finnas behov av att uppgifter förs över till Kriminalvården för att verkställigheten ska kunna fullgöras och planeras. Det bör därför införas en skyldighet för SiS att lämna upplysningar till Kriminalvården om en intagen som avtjänat fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Den nya upplysningsskyldigheten införs i 5 kap. 5 § fängelselagen för unga.

Av 10 kap. 28 § OSL följer att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Genom att skyldigheten för SiS att lämna upplysningar till Kriminalvården följer av lag finns det inte något behov av en sekretessbrytande bestämmelse.

11.3 Informationsutbyte och sekretess

Utredningens bedömning: De verkställande myndigheterna, Kriminalvården och SiS, behöver kunna utbyta information om de barn som döms till fängelse med socialtjänsten och skolan, men även med Polismyndigheten och Säkerhetspolisen. Det finns behov av sekretessbrytande bestämmelser som möjliggör informationsutbytet.

Det bör också vara möjligt för de verkställande myndigheterna att lämna information om de dömda till motsvarande aktörer, t.ex. inför villkorlig frigivning. Sekretess inom Kriminalvården och SiS för uppgift om enskilda personliga förhållanden ska alltså inte hindra att en uppgift om den som verkställer fängelse lämnas till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra verkställighetsplanen.

För att verkställighetsplaneringen för den unge ska kunna genomföras på bästa sätt och för att säkerställa att den unges rättigheter och behov fullt ut kan tillgodoses är det viktigt att Kriminalvården och SiS får tillgång till relevanta uppgifter om den intagne och att myndigheterna även inför utslussning och villkorlig frigivning kan dela med sig av information som respektive myndighet har. En förutsättning för det är att Kriminalvården kan samverka med andra myndigheter som har kunskap om den intagne och hans eller hennes förhållanden. Samverkan bör normalt ske med socialtjänsten, skolan och polisen. I förekommande fall kan det även bli aktuellt med samverkan med andra myndigheter och aktörer som varit i kontakt med den unge.

För att de verkställande myndigheterna ska kunna fatta väl underbyggda beslut om t.ex. placering av intagna, permission och annan vistelse utanför institution finns det också behov av informationsutbyte mellan Kriminalvården och SiS å ena sidan och Polismyndigheten och Säkerhetspolisen å den andra sidan.

Sekretessregleringen i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), förkortad OSL, kan dock innebära att myndigheter och andra aktörer är förhindrade att lämna ut uppgifter om enskilda. Det finns därför behov av att ändra vissa sekretessbestämmelser i syfte att säkerställa att informationsutbyte kan ske. I det följande behandlas i vilka fall sekretessbrytande bestämmelser bör införas och skälen för det.

Sekretessbrytande reglering för socialtjänsten

Utredningens förslag: Bestämmelsen i 26 kap. 9 b § OSL ska ändras så att socialtjänstsekretessen inte ska hindra att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan som gäller en enskild som dömts till fängelse och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Socialtjänstsekretessen ska inte heller hindra att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av en verkställighetsplan som gäller en enskild som dömts till fängelse.

Genom ett nytt stycke ska motsvarande information kunna lämnas ut till SiS beträffande den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Kriminalvården och socialnämnden i den dömdes hemkommun kommer ha behov av att samverka i frågor som gäller barn som döms till fängelse, bl.a. till följd av den samverkansskyldighet som finns i 1 kap. 4 § fängeslagen för unga men även av den anledningen att socialnämnden i den dömdes hemkommun kommer att ha kvar det grundläggande ansvar som finns för den unge enligt socialtjänstlagen. Koordinatör och den särskilda handläggaren kommer regelbundet ha behov av att stämma av frågor som rör barnet t.ex. i samband med att verkställighetsplanerna upprättas, när den följs upp och eventuellt ändras och i samband med permissioner och utslussning.

Vad gäller information om den dömdes förhållanden och hans eller hennes behov av stöd och hjälp kan det yttrande som socialnämnden ska upprätta enligt 11 § LUL ge viss vägledning. Informationen i den typen av yttranden är normalt offentliga, men vid den fortsatta planeringen av verkställigheten kan det finnas behov av andra eller ytterligare uppgifter. Det kan gälla dels uppgifter om tidigare insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453, i fortsättningen SoL) eller LVU som den unge eller hans eller hennes familj varit föremål för, dels uppgifter som ligger i tiden efter upprättandet av socialnämndens yttrande i det brottmål som lett fram till domen på fängelse. På samma sätt som vid ungdomsövervakning kan koordinatör som ska utses för barnet ha behov av information om den unge senare under verkställigheten, t.ex. för att

efterhöra hur utslussningsinsatser fungerar eller hur den unge sköter eventuella villkor som satts upp i samband med villkorlig frigivning.

Uppgifter inom socialtjänsten om den dömda omfattas som huvudregel av sekretess. Enligt 26 kap. 1 § OSL gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Det är fråga om sträng sekretess eftersom det s.k. omvända skaderekvisitet gör sekretess till huvudregel. Sekretessen gäller enligt 8 kap. 1 § OSL även i förhållande till andra myndigheter. Om det inte införs en ny sekretessbrytande bestämmelse har socialtjänsten begränsade möjligheter att lämna uppgifter till Kriminalvården om inte den unge, och eventuellt dennes vårdnadshavare, enligt 12 kap. 2 och 3 §§ OSL samtycker till att uppgifter lämnas ut.

Eftersom det är fråga om barn det kan förmodas gälla särskilt känsliga uppgifter bör socialtjänsten i första hand lämna ut sekretessbelagda uppgifter i samförstånd med den intagne (och i förekommande fall vårdnadshavare). Det kan dock antas att ett sådant samtycke inte alltid kommer att lämnas. Det är inte heller säkert att det i det enskilda fallet är lämpligt att fråga efter samtycke, t.ex. om barnet uttrycker att han eller hon inte vill att vårdnadshavare ska kontaktas i det syftet. Det är av den anledningen motiverat, framför allt för att det ska kunna säkerställas att den unges behov av insatser under verkställigheten verkligen kommer fram, att socialtjänsten kan lämna uppgifter till Kriminalvården utan hinder av sekretess. Det intrång som det innebär att socialtjänsten med stöd av en sekretessbrytande bestämmelse kan lämna ut sekretessbelagda uppgifter uppvägs av syftet med uppgiftslämnandet, nämligen att åstadkomma en verkställighetsplanering som kan bryta kriminella och destruktiva mönster hos den unge.

Utarbetandet av verkställighetsplaner är en sådan verksamhet som omfattas av sekretess hos Kriminalvården enligt 35 kap. 15 § OSL, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs. Det innebär att Kriminalvården som utgångspunkt inte kommer att lämna ut uppgifter som lämnas till myndigheten till någon annan enskild eller myndighet.

Det finns därför behov av att införa sekretessbrytande bestämmelser. Behovet bör tillgodoses genom att det görs tillägg i 26 kap. 9 b § OSL som gäller vid informationsutbyte vid ungdomsövervakning. Genom en ändring i bestämmelsens första stycket ska sekretessen brytas

för uppgifter som behövs för att upprätta en verkställighetsplan och genom en ändring i andra stycket kan uppgifter som omfattas av verkställighetsplanen utbytas mellan Kriminalvården och socialtjänsten. Bestämmelsen i 26 kap. 9 b § OSL ska därmed ändras så att den även omfattar utlämnande av information om den unge under verkställighet i anstalt och i frihet.

Eftersom SiS ska verkställa fängelse för de barn och unga som efter rättens beslut ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem och det då ankommer på SiS att utse koordinator och upprätta en verkställighetsplanering för den unge finns det behov av att motsvarande uppgifter om barn och unga som avtjänar fängelse kan lämnas ut till SiS. Det införs ett nytt tredje stycke i 26 kap. 9 b § OSL som anger detta.

Sekretessbrytande reglering för skolan

Utredningens förslag: Bestämmelsen i 23 kap. 6 a § OSL ska ändras så att sekretessen för utbildningsverksamhet inte ska hindra att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan som gäller en enskild som dömts till fängelse och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sekretessen för utbildningsverksamhet ska inte heller hindra att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av en verkställighetsplan som gäller en enskild som dömts till fängelse.

Genom ett nytt stycke ska motsvarande information kunna lämnas ut till SiS beträffande den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Den sekretessbrytande bestämmelsen avseende sekretess för utbildningsverksamhet begränsas till att gälla för uppgifter om specialpedagogisk insats.

Det är viktigt att barn och unga kan fortsätta sin skolgång även under tid då de avtjänar fängelse. Stort fokus vid verkställighetsplaneringen bör vara på den intagnes skolgång. För att Till viss del kan Kriminalvården få information om barnets skolgång från barnet självt eller från hans eller hennes vårdnadshavare. I vissa fall kan det dock behövas

mer ingående kontakter med den skola som den unge senast gått i både när verkställighetsplanen upprättas och sedan i samband med utslussning och villkorlig frigivning. Skolans kunskaper om den intagne och hans eller hennes särskilda behov eller förhållanden i övrigt kan också vara av betydelse för Kriminalvårdens bedömning av den unges behov av insatser.

I 23 kap. 2 § OSL regleras vilken sekretess som gäller inom bl.a. grundskolan och gymnasieskolan. Första stycket i paragrafen gäller elevhälsa och har en strängare sekretess än andra stycket som handlar om skolans särskilda elevstödjande verksamhet i övrigt. Sekretess enligt första stycket gäller för uppgift om en enskilds personliga förhållanden i sådan elevhälsa som avser psykologisk, psykosocial eller specialpedagogisk insats, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Sekretess enligt andra stycket gäller dels i särskild elevstödjande verksamhet i övrigt för uppgift om enskilds personliga förhållanden, dels för uppgift som hänför sig till ärende om tillrättaförande av en elev eller om skiljande av en elev från vidare studier. Sekretessen gäller dock endast om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs. Uppgifter som omfattas av bestämmelsens andra stycke bör därmed i flera fall kunna lämnas ut till Kriminalvården om det behövs för att upprätta verkställighetsplaneringen, men det är inte säkert att alla uppgifter som Kriminalvården kan behöva kan lämnas ut efter en prövning av skaderevisitet.

Av betydelse för upprättandet av en verkställighetsplan torde i första hand vara uppgifter om den dömdes skolgång och sådant som är knutet till skolgången. De uppgifter som kan bli aktuella att lämna ut är uppgifter om specialpedagogiska insatser och annan elevstödjande verksamhet än den som bedrivs av psykolog och kurator. När det gäller specialpedagogiska insatser kan det förekomma känsliga uppgifter om en elevs fysiska eller psykiska hälsa eller sociala förhållanden. Beträffande den övriga elevstödjande verksamheten kan det gälla uppgifter om en elevs fysiska eller psykiska förutsättningar, beteende, prestation i skolan, hemförhållanden eller fritidsmiljö. Hit räknas också verksamhet som bedrivs vid elevvårdskonferenser. För att verkställighetsplanen ska kunna bygga på en allsidig bild av den intagnes utbildningssituation bör det vara möjligt för skolan att lämna vissa uppgifter till Kriminalvården utan hinder av sekretess och utan hinder av att den unges, eller i förekommande fall dennes vårdnadshavares, samtycke.

I lagstiftningsärendet om införande av ungdomsövervakning gjordes liknande överväganden som här. Då angav regeringen att uppgifter som hänför sig till ärende om tillrättaförande av en elev eller om skiljande av en elev från vidare studier också kan vara av känslig natur. För att underlaget till en verkställighetsplan ska bli rättvisande bör det vara möjligt för skolan att lämna ut även sådana uppgifter. När det gäller den unges kontakter med skolpsykolog eller skolkurator ansågs det emellertid finnas särskilda betänkligheter med en sekretessbrytande regel, motsvarande vad som gäller beträffande sekretess inom hälso- och sjukvården. Sådana uppgifter bör därför bara kunna tas med i utredningen inför en verkställighetsplan om den unge samtycker till att uppgifterna lämnas ut. En sekretessbrytande bestämmelse ansågs vara godtagbar beträffande sådana uppgifter om den enskildes förhållanden som regleras i första stycket i 23 kap. 2 § OSL och som gäller specialpedagogisk insats, medan psykologisk och psykosocial insats skulle undantas. Den sekretessbrytande bestämmelsen skulle dock också avse sådana uppgifter som omfattas av sekretess i andra stycket i paragrafen. Om det inom särskild elevstödande verksamhet förekom uppgifter om psykologisk eller psykosocial insats ansågs det att det inte borde komma i fråga att lämna ut uppgifterna.¹⁹

Utredningen anser att samma argument är giltiga i fråga om vilka uppgifter som ska lämnas ut från skolan till Kriminalvården när en ung person ska avtjäna fängelse.

Under utslussning från anstalt kan det bli aktuellt att låta den unges tidigare skola ta över undervisningen igen. Det innebär att koordinatören kan behöva ha kontakt med skolan för att se till att den unge sköter de åtaganden som han eller hon har enligt eventuella villkor som kan förknippas med utslussningsåtgärden. Det bör därför införas en sekretessbrytande bestämmelse som innebär att det ska vara möjligt för skolan att lämna uppgifter gällande uppgifter som omfattas av utslussningsåtgärder i en verkställighetsplan.

Det finns alltså behov av att införa sekretessbrytande bestämmelser i förhållande till enskild i utbildningsverksamhet. Behovet bör tillgodoses genom att det görs tillägg i 23 kap. 6 a § OSL som gäller vid informationsutbyte vid ungdomsövervakning. Genom en ändring i bestämmelsens *första stycket* ska sekretessen brytas i fråga om specialpedagogisk insats (del av 23 kap. 2 § första stycket OSL) i fråga om uppgifter som behövs för att upprätta en verkställighetsplan. Detsamma

¹⁹ Se prop. 2019/20:118 s. 99 f.

ska gälla dels i särskild elevstödande verksamhet i övrigt för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, dels för uppgift som hänför sig till ärende om tillrättaförande av en elev eller om skiljande av en elev från vidare studier (23 kap. 2 § andra stycket OSL) i fråga om uppgifter som behövs för att upprätta en verkställighetsplan. Genom en ändring i 23 kap. 6 a § andra stycket OSL kan motsvarande uppgifter lämnas ut till Kriminalvården om uppgifterna omfattas av en verkställighetsplan efter dom på fängelse.

För det fall en intagen har gått i en fristående skola eller tas in i en fristående skola som en utslussningsåtgärd bör uppgifter kunna lämnas ut enligt det resonemang som fördes i lagstiftningsärendet om ungdomsövervakning. Där angavs följande beträffande informationsutbyte hos huvudmän för fristående skolor:

För huvudmän [för fristående skolor] gäller inte offentlighetsprincipen. I 29 kap. 14 § skollagen finns emellertid en bestämmelse om tystnadsplikt för personal i enskilt bedriven skolverksamhet. Vid tolkningen av obehörighetsrekvisit i sådana bestämmelser om tystnadsplikt har det ansetts naturligt att söka ledning i offentlighets- och sekretesslagstiftningen. Om en uppgift lämnas av personal i en enskild verksamhet i enlighet med en sekretessbrytande bestämmelse betraktas det inte som ett obehörigt röjande av uppgiften (jfr prop. 1980/81:28 s. 23, prop. 1995/96:176 s. 94 f., prop. 2005/06:161 s. 82 och 83 samt prop. 2017/18:147 s. 285).²⁰

Med hänsyn till den sekretessbrytande bestämmelse som föreslås för skolan är det alltså inte nödvändigt att föreskriva om ett särskilt undantag från tystnadsplikten i 29 kap. 14 § skollagen.

På samma sätt som beskrivits under föregående avsnitt kommer SiS att verkställa fängelse för de barn och unga som efter rättens beslut ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem. SiS har behov av att motsvarande uppgifter om dessa barns skolgång. Det ska därmed införas ett nytt tredje stycke i 23 kap. 6 a § OSL som anger detta.

²⁰ Prop. 2019/20:118 s. 100.

Sekretessbrytande reglering inom verksamhet som syftar till att förebygga eller beivra brott

Utredningens förslag: Bestämmelserna i 35 kap. 10 b och 15 a §§ OSL ska ändras så att sekretess varken hindrar att uppgift lämnas till Kriminalvården eller från Kriminalvården till enskild eller till annan myndighet, om det behövs för att upprätta eller genomföra en verkställighetsplan för den som har dömts till fängelse om domen verkställs enligt fängelselagen för unga (2027:000).

Sekretess ska inte heller hindra att motsvarande uppgifter lämnas till eller från SiS beträffande den som verkställer fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Kriminalvården kommer ha det huvudsakliga ansvaret för att verkställa fängelse enligt fängelselagen för unga. I det ansvaret ligger bl.a. att upprätta en verkställighetsplan för barnet och sedan säkerställa att planen genomförs. För att Kriminalvården ska ha möjlighet att fatta väl underbyggda beslut om vilka insatser som ska erbjudas den intagne kan det krävas att information inhämtas från andra aktörer, både enskilda och myndigheter. När fråga är om verkställighetsplanering för ett barn kommer det, så som redan har redovisats ovan, vara nödvändigt för Kriminalvården att ta del av uppgifter om barnets skola och tidigare behandlingsåtgärder som beslutats av socialtjänsten. Andra uppgifter, såsom vilket eller vilka brott barnet tidigare har dömts eller varit misstänkt för, kan också ha betydelse inför ställningstagande till vilka behandlings- och påverkansprogram som behöver sättas in för att minska risken för fortsatt brottslighet. Det kan alltså vara aktuellt för Polismyndigheten att lämna ut uppgifter om den dömde till Kriminalvården.

Uppgifter om vilka brott den unge varit misstänkt och dömts för kan i vissa fall framgå av förundersökningsprotokoll och dessa uppgifter blir i så fall offentliga i samband med att åtal väcks. I den delen hindrar normalt inte sekretess ett informationsutbyte. I vissa fall kan det dock gälla sekretess för uppgifterna enligt 18 kap. 1 § OSL, eftersom det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs (s.k. förundersökningssekretess). I sådana fall är Polismyndigheten förhindrad att lämna ut uppgiften. Så kan vara fallet om uppgifterna gäller misstänkt pågående brottslighet eller sådan brottslighet under utredning.

Även i de fall det föreligger sekretess för en uppgift kan Polisen i vissa fall lämna ut uppgiften genom att väga skadan av att lämna ut uppgifter som kan omfattas av förundersökningssekretess mot nyttan av att kunna vidta åtgärder inom ramen för verkställighetsplanen. Enligt den s.k. generalklausulen i 10 kap. 27 § OSL får en sekretessbelagd uppgift lämnas till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda. Med stöd av denna bestämmelse torde uppgifter som omfattas av förundersökningssekretessen i vissa fall kunna lämnas ut utan att det behövs någon särskild sekretessbrytande bestämmelse. Det är dock inte troligt att uppgifter alltid kan lämnas ut i den nu beskrivna situationen. Eftersom det är särskilt angeläget att barn erbjuds alla åtgärder som kan minska skadeverkningarna av ett frihetsberövande och som kan minska risken för återfall i brott bedöms det vara ett godtagbart intrång i barnets integritet att det införs en sekretessbrytande bestämmelse för uppgifter som Kriminalvården kan behöva beträffande den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga.

En sekretessbrytande bestämmelsen bör införas genom ett tillägg i 35 kap. 10 b § OSL. Av den bestämmelsen följer att sekretessen enligt 35 kap. 1 § första stycket 1 inte hindrar att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt lagen om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt. Till bestämmelsen ska läggas till att uppgifter även får lämnas till Kriminalvården om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan för den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga.

Det kan också uppstå behov för Kriminalvården att lämna uppgifter om den enskilde för att säkerställa att verkställighetsplanen genomförs på det sätt som var tänkt. För uppgift om en enskilds personliga förhållanden gäller enligt 35 kap. 15 § OSL sekretess inom Kriminalvården, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider men eller att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller lider annat allvarligt men om uppgiften röjs. En uppgift om innehållet i en verkställighetsplan för ett barn lär ofta bedömas som så känslig att det kan antas att den enskilde eller någon närstående lider men om uppgiften lämnas ut. Om Kriminalvården ska kunna lämna ut uppgifter finns det behov av en sekretessbrytande bestämmelse.

I samband med att ungdomsövervakning infördes trädde en ny bestämmelse i OSL i kraft, nämligen 35 kap. 15 a §. Av den bestämmelsen följer att sekretessen enligt 15 § första stycket inte hindrar att uppgift om den vars dom på ungdomsövervakning verkställs enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning lämnas av Kriminalvården till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra en verkställighetsplan enligt den lagen.

Bestämmelsen innebär att Kriminalvården, i första hand genom koordinatören, ska kunna kontrollera att verkställighetsplanen följs genom att lämna ut uppgifter om innehållet i planen eller annat som rör verkställigheten. När det gäller uppgifter som finns i föreskrifter i verkställighetsplanen kommer det inte finnas några hinder mot ett sådant utlämnande eftersom de inte omfattas av sekretess. Ett behov av att lämna ut uppgifter kan dock gälla för andra delar i verkställighetsplanen. Det kan också gälla uppgifter som inte har dokumenterats i planen och som kan omfattas av den sekretess som i övrigt gäller för kriminalvårdens verksamhet enligt 35 kap. 15 § OSL. Att sådana uppgifter lämnas ut kan vara nödvändigt för att verkställigheten ska kunna fungera. Det kan också vara så att Kriminalvården, i samband med att utslussningsåtgärder planeras och genomförs, kan ha behov av att lämna ut uppgifter om den dömda till socialtjänsten och skolan för att på så vis underlätta för barnet att återgå till t.ex. den tidigare skolan efter genomförd anstaltsvistelse.

Av 10 kap. 2 § OSL följer att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas från en myndighet till en enskild eller till en annan myndighet, om det är nödvändigt för att den utlämnade myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. Med hänsyn till denna allmänna reglering kan det övervägas om det behövs en särskild sekretessbrytande bestämmelse för dessa situationer.

Att det kan ske ett fungerande informationsutbyte och kommunikation mellan Kriminalvården och andra aktörer som är inblandade i verkställigheten är av betydelse för att barnet ska få del av de nödvändiga insatser som kan behövas. Det är också viktigt att kontakten med t.ex. skolan och socialtjänsten på hemorten inte helt går förlorad under den tid barnet avtjänar sitt straff. För att säkerställa att ett sådant informationsutbyte kan ske bör det införas en särskild reglering som möjliggör att uppgift om den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga får lämnas av Kriminalvården till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra verkställighets-

planen. Även i detta fall anser utredningen att den sekretessbrytande bestämmelsen är godtagbar från integritetssynpunkt med hänsyn till syftet med utlämnandet, som här är att verkställighetsplanen kan genomföras på bästa sätt för barnet.

Eftersom SiS ska verkställa fängelse för de barn och unga som efter rättens beslut ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem och det då ankommer på SiS att upprätta en verkställighetsplanering för den unge och därefter säkerställa att planeringen genomförs finns det behov av att motsvarande uppgifter om barn och unga som avtjänar fängelse kan lämnas ut till och från SiS. Det införs ett nytt andra stycke i 35 kap. 10 b och 15 a §§ OSL som anger att sekretess inte hindrar att uppgifter om den som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga lämnas till och från SiS till annan enskild eller myndighet.

Övriga ändringar om informationsutbyte och sekretess

Utredningens förslag: I 26 kap. 7 och 15 §§ samt 35 kap. 10 § OSL ska hänvisningar till påföljden sluten ungdomsvård och lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård tas bort.

Den uppgiftsskyldighet som följer av 20 b § LSU vid transport av en person som är intagen för att avtjäna sluten ungdomsvård flyttas till 3 kap. 12 § fängelselagen för unga.

Utredningen föreslår även ändringar i 26 kap. 7 och 15 §§ samt 35 kap. 10 § OSL. Ändringarna är föranledda av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

Av 10 kap. 28 § OSL följer att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. I 20 b § LSU finns en sådan bestämmelse om informationsutbyte vid transport av en person som är intagen för att avtjäna sluten ungdomsvård. Den bestämmelsen har förts över till 3 kap. 12 § fängelselagen för unga. Även i 5 kap. 5 § fängelselagen för unga har det införts en bestämmelse som innebär att SiS ska lämna upplysningar till Kriminalvården om en intagen som ska bli villkorligt frigiven efter att ha avtjänat fängelse vid ett särskilt ungdomshem (se avsnitt 11.2.5 ovan). Eftersom uppgiftsskyldigheten följer av lag finns det inte något behov av en sekretessbrytande bestämmelse. Ingen ändring eller utvidgning har gjorts av bestämmelsen.

11.4 Internationell straffverkställighet m.m.

Utredningens förslag: Påföljden sluten ungdomsvård ska utmönstras ur de lagar och förordningar som reglerar internationell straffverkställighet. Det innebär att ändringar ska ske i följande lagar och förordningar:

- lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen.
- förordningen (1982:306) med vissa bestämmelser om utlämning för brott till Sverige.
- förordningen (2003:1178) om överlämnande till Sverige enligt en europeisk arresteringsorder.
- förordningen (2012:566) om överlämnande till Sverige enligt en nordisk arresteringsorder.
- förordningen (2015:109) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen.
- förordningen (2021:713) med kompletterande bestämmelser om straffrättsligt samarbete mellan Europeiska unionen och Förenta kungariket.

Överförande av straffverkställighet är sedan lång tid en del av det internationella straffrättsliga samarbetet. Det grundläggande syftet är att underlätta den dömdes sociala återanpassning genom att möjliggöra att straffet verkställs där den dömda är medborgare eller har sin hemvist. För detta finns såväl kriminalpolitiska skäl som humanitära skäl. För böter och förverkande syftar samarbetet framför allt till att underlätta en effektiv brottsbekämpning. Samarbetet grundar sig på ett flertal internationella överenskommelser.²¹

Som en följd av att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljds-systemet bör påföljden tas bort ur de internationella straffverkställighetslagar som följer av internationella överenskommelser. Om det blir aktuellt att bedöma om ett barn som dömts till fängelse ska överföras

²¹ För en närmare genomgång av de internationella överenskommelser som Sverige har ingått på området, se SOU 2013:21.

till ett annat land för verkställighet måste naturligtvis beaktas om det är det bästa för barnet att så sker.

Utgångspunkten är självfallet att ett barn som har sitt hemvist i Sverige i möjligaste mån också ska kunna få avtjäna en utländsk frihetsberövande påföljd här. De svenska reglerna är också utformade på ett sådant sätt att det i princip inte finns några hinder att till Sverige ta emot en ung person som dömts till en frihetsberövande påföljd utomlands. De hinder som kan uppstå ligger då normalt hos den stat som har dömt ut påföljden. Att den unge döms till fängelse i stället för slutna ungdomsvård torde rimligen minska de hinder som kan tänkas uppkomma beroende på att den andra staten ställer upp krav på påföljden i sig. I övrigt görs bedömningen att en övergång till fängelsestraff inte har någon inverkan på de möjligheter som finns att ta emot unga personer som dömts utomlands. Några ändringar i den svenska regleringen krävs inte.

För att straffverkställigheten ska kunna överföras från Sverige måste krävas att barnets rättigheter kommer att tillgodoses i det mottagande landet.

Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottsmålsdom (internationella verkställighetslagen) möjliggör överförande av verkställighet av frihetsberövande påföljder, böter och förverkande till och från Sverige. Regeringen har behörighet att i förordning bestämma att frihetsberövande påföljder, böter och förverkande som dömts ut i en annan stat får verkställas i Sverige och att svenska frihetsberövande påföljder, böter eller förverkanden får verkställas utomlands i den mån det följer av en bilateral eller multilateral överenskommelse som Sverige ingått med en annan stat. De grundläggande överenskommelserna som omfattas av lagen är Europarådets konvention från 1970 om brottsmålsdoms internationella rättsverkningar (brottsmålsdomskonventionen), Europarådets konvention från 1983 om överförande av dömda personer (överförandekonventionen) med 1997 års tilläggsprotokoll och artikel 67–69 i Schengenkonventionen. Av förordningen (1977:178) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottsmålsdom (IVF) framgår vilka överenskommelser som omfattas av lagen samt vilka stater som tillträtt dessa överenskommelser. I den internationella verkställighetslagen nämns varken fängelse eller slutna ungdomsvård specifikt utan man hänför sig helt till frihetsberövande påföljder. Det finns alltså inte något behov av att göra ändringar i internationella verkställig-

hetslagen. Lagen verkar inte heller ha tillämpats för överförande av verkställighet av sluten ungdomsvård till en annan stat.²²

Det finns, enligt utredningens bedömning, inget behov av ändringar i den internationella straffverkställighetslagen. Vid bedömningar i det enskilda fallet om ett barn eller ungdom ska medges rätt att verkställa sitt straff i annat land än Sverige ska barnets bästa vara avgörande för beslutet.

Inte heller i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (nordiska verkställighetslagen) nämns påföljden sluten ungdomsvård. I stället talas om frihetsstraff och fängelse beträffande svenska frihetsberövande påföljder. Inte heller den nordiska lagen behöver alltså ändras med anledning av de förslag som utredningen lämnar.

Påföljden sluten ungdomsvård bör utmönstras ur 1 kap. 4 §, 3 kap. 12, 13 och 21 §§ lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen (europeiska verkställighetslagen). När barn och unga ska dömas till fängelse bör det bli enklare för dem att få verkställa straffet i hemlandet. Utredningen bedömer att det på ett generellt plan är bäst för barn att verkställa straff i det egna hemlandet de kan tala sitt modersmål och där deras anhöriga finns. Detta förutsätter dock att fängelseverksamheten i det andra landet är anpassat för barn och unga och att det i det enskilda fallet bedöms vara det bästa för barnet. Det blir dock en fråga som får avgöras i varje enskilt fall.

En särskild fråga är dock om överförande av straffverkställighet bör kunna ske utan barnets samtycke eller om 2 kap. 3 § europeiska verkställighetslagen bör ändras i fråga om barn. Av bestämmelsen följer att en dom som huvudregel får sändas över till ett annat medlemsland om den dömde har samtyckt till det. Enligt andra stycket krävs dock inte samtycke om den dömde är medborgare och bosatt i den andra medlemsstaten, efter verkställigheten av påföljden kommer att utvisas till den andra medlemsstaten till följd av att det finns ett beslut om utvisning i domen, eller den dömde har flytt eller på annat sätt återvänt till den andra medlemsstaten på grund av det straffrättsliga förfarandet mot honom eller henne i Sverige eller efter det att domen meddelades.

Utredningen gör bedömningen att det inte finns behov av att ändra bestämmelsen beträffande barn. Även om det inte krävs samtycke från den dömde finns det inte heller något absolut krav på att Kriminal-

²² SOU 2013:21, s. 313.

vården ska sända över en dom enligt bestämmelsen. Vid bedömningen av om en fängelsedom för ett barn ska sändas över till en annan stat för verkställighet ska Kriminalvården beakta barnkonventionens bestämmelser och då bl.a. låta barnet komma till tals och beakta barnets vilja. Kriminalvården ska även säkerställa att de rättigheter som i övrigt följer av barnkonventionen uppfylls i den andra staten och om så inte är fallet avstå från att sända domen. Vid bedömningen ska även tas hänsyn till om den dömdes sociala återanpassning underlättas av att verkställigheten överförs till den andra staten och om det i övrigt är lämpligt (se 2 kap. 1 § europeiska verkställighetslagen). Det finns alltså ett stort utrymme för Kriminalvården att avstå från att sända en dom som gäller ett barn för verkställighet i en annan medlemsstat.

Utöver de ändringar i europeiska verkställighetslagen som påtalats ovan finns det även bestämmelser i vissa förordningar där påföljden sluten ungdomsvård behöver utmönstras. Påföljden bör utmönstras ur följande förordningar.

- 3 och 9 b §§ förordningen (1982:306) med vissa bestämmelser om utlämning för brott till Sverige,
- 4 och 15 §§ förordningen (2003:1178) om överlämnande till Sverige enligt en europeisk arresteringsorder,
- 4 och 13 §§ förordningen (2012:566) om överlämnande till Sverige enligt en nordisk arresteringsorder,
- 2 kap. 1 a–4 §§, 3 kap. 7 och 11 §§ förordningen (2015:109) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen,
- 2 kap. 2 och 11 §§ förordning (2021:713) med kompletterande bestämmelser om straffrättsligt samarbete mellan Europeiska unionen och Förenade kungariket.

12 Alternativt förslag om påföljden slutna ungdomsvård behålls i påföljdssystemet

12.1 Inledning

Utredningens uppdrag är att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under arton år och föreslå lämpliga förändringar. Utredningen har kommit fram till att barn och unga, för det fall en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas, ska dömas till fängelse och att Kriminalvården ska ansvara för verkställigheten. Av direktiven följer emellertid ett uppdrag att, oavsett ställningstagande i sak, lämna ett förslag som innebär att slutna ungdomsvård finns kvar i påföljdssystemet med oförändrat huvudmannaskap och har lämnat fullständiga författningsförslag för en sådan lösning. En fråga som särskilt har utpekats i direktiven är att maximitiden för slutna ungdomsvård ska förlängas (se avsnitt 12.2 nedan).

I följande avsnitt lämnar utredningen alltså ett alternativt förslag till huvudförslaget. Det innebär att argumentationen delvis måste ta sin utgångspunkt ur andra överväganden i det här avsnittet än de som framgår av utredningens huvudförslag. Ett exempel på det är att utredningens utgångspunkt i fråga om åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen i det här avsnittet än när huvudförslaget presenteras. Detta är en ofrånkomlig följd av att uppdraget omfattar att redovisa överväganden och förslag om både den lösning utredningen förordar och ett förslag som utredningen inte förordar. Huvudförslaget finns i kapitel 10 och 11.

SiS har i en skrivelse till regeringen samt i ett budgetunderlag för åren 2024–2026 angett att det finns behov av förändringar i lagstiftningen som reglerar myndighetens verksamhet. Behovet utgår enligt

SiS från att det finns utmaningar inom verksamheten som påverkar möjligheter att bl.a. bedriva en trygg och säker vård och behandling. Genom hemställan har SiS lyft ett antal frågor där det enligt myndighetens uppfattning finns behov av förändringar. Förslagen avser i flera hänseenden ökade möjligheter att använda kontrollåtgärder och att förbättra myndighetens möjligheter att öka säkerheten vid de särskilda ungdomshemmen.¹ Utredningen ifrågasätter inte att det finns behov av sådana förändringar i regelverket om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Av direktiven framgår emellertid att det inte ingår i uppdraget att föreslå förändringar av de särskilda befogenheter som regleras i 13–17 a §§ LSU. Den regleringen, som bl.a. avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, utreds i ett annat sammanhang.²

SiS har även i skrivelse till regeringen fört fram att förordningen (2007: 1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse, inte är ändamålsenlig i alla delar och att tillägg behövs avseende t.ex. aspekter som trygghet och säkerhet och regeringens förväntningar på myndigheten att verka för att minska risken för återfall i brott (se avsnitt 12.3).

Så som beskrivits ovan i kapitel 3 infördes sluten ungdomsvård i samband med 1999 års förändringar av påföljdssystemet. Påföljden och dess reglering har alltså varit i bruk i drygt 20 år. Det har vid några tillfällen, bl.a. 2011 och 2018 genomförts förändringar i LSU.³ Utredningens bedömning är att den praktiska verkställigheten av påföljden inom ramen för frihetsberövandet, med förbehåll för de behov av förändringar som behandlas i ett annat sammanhang, fungerar väl för de unga lagöverträdarna (se avsnitt 11.2.1 och 11.2.2). Det finns mot den bakgrunden inte några omfattande behov av att ändra eller komplettera verkställighetslagstiftningen. Företrädare för SiS har framfört att det finns behov av att skärpa lagstiftningen i flera avseenden.⁴ I följande avsnitt redogörs för de behov av förändringar

¹ Se SiS hemställan till regeringen, Hemställan om översyn av vissa bestämmelser som styr SiS verksamhet, den 21 juni 2022, dnr 1.1.4-4201-2022 och Statens institutionsstyrelse – Budgetunderlag 2024–2026, den 24 februari 2023, dnr 1.1.3-7276-2022.

² Se Uppdrag att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem, bilaga till regeringskanslibeslut 2022-03-31 § 170.

³ Se prop. 2010/11:107 och prop. 2017/18:169.

⁴ Se SiS hemställan till regeringen, Hemställan om översyn av vissa bestämmelser som styr SiS verksamhet, den 21 juni 2022, dnr 1.1.4-4201-2022 och Statens institutionsstyrelse – Budgetunderlag 2024–2026, den 24 februari 2023, dnr 1.1.3-7276-2022.

som utredningen har noterat. En annan fråga gäller övergången från frihetsberövande till livet i frihet. Enligt utredningen är det otillfredsställande att de unga inte ges en möjlighet till en mer strukturerad verkställighet i frihet med stöd och kontroll. SiS har lämnat förslag till en möjlig lösning av denna fråga. Myndighetens förslag och utredningens ställningstaganden redovisas nedan under avsnitt 12.5.

12.2 Förlängd maximitid för slutna ungdomsvård

Utredningens förslag: Den maximala tid som rätten får bestämma för slutna ungdomsvård ska höjas till åtta år.

Enligt uppdraget ska utredningen föreslå att den föreskrivna maximitiden för slutna ungdomsvård höjs om påföljden behålls för barn och unga med bibehållet tillämpningsområde. Intresset av att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen inte blir alltför vid ska enligt direktiven särskilt beaktas i det sammanhanget.

I dag vårdas unga upp till 21 år vid särskilda ungdomshem. Samma ålderskategori är även aktuell vid verkställighet av slutna ungdomsvård. Utredningen har i kapitel 10 ovan övervägt om påföljden slutna ungdomsvård ska finnas kvar och att ansvaret för att verkställa påföljden delas mellan SiS och Kriminalvården på så vis att barn och unga inleder verkställigheten vid ett särskilt ungdomshem och sedan flyttas över till Kriminalvården vid en viss ålder.

Enligt de bedömningar som har redovisats tidigare anser dock utredningen inte att det är lämpligt att överföra en dömd från ett ungdomshem till en anstalt när personen uppnår en viss ålder (se avsnitt 10.6.3). Det bedöms inte heller lämpligt att införa en möjlighet att omvandla en dom på slutna ungdomsvård till ett fängelsestraff under pågående verkställighet (se avsnitt 10.6.3). Utgångspunkten här är alltså att SiS ska ansvara för hela verkställigheten av en dom på slutna ungdomsvård om den påföljden finns kvar.

Slutna ungdomsvård får bestämmas till en viss begränsad tid, lägst 14 dagar och högst fyra år (se 32 kap. 5 § andra stycket brottsbalken och avsnitt 3.5.1 ovan). När strafftiden bestämdes till maximalt fyra år för slutna ungdomsvård gjordes en jämförelse med hur lång den maximala strafftiden i fängelse skulle kunna vara för ett barn eller en ungdom som dömdes för mord. Vid den tidpunkten fanns det bara

två ”straffmättningsstationer” för mord, nämligen fängelse i 10 år eller på livstid. Påföljden för mord bestämdes då till livstids fängelse endast i de allvarligaste fallen.⁵ Med den utgångspunkten var normalpåföljden tio års fängelse. Sedan dess har straffet för mord skärpts genom flera lagändringar. Straffet är nu fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förlagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.

En konsekvens av den senaste lagändringen är att omständigheterna i fortsättningen inte måste i lika hög grad som tidigare tala i skärpande riktning för att de ska motivera ett livstidsstraff.⁶ Detta medför att livstidsstraffet kommer att dömas ut i fler fall där straffet enligt tidigare rättspraxis stannat vid tidsbestämt fängelse på den övre delen av straffskalan. En sådan förändring av bestämmelsen får verkningar även avseende tillämpningen av den tidsbestämda delen av straffskalan. Utgångspunkten för straffvärdet vid mord är numera fängelse i sexton år om straffet är tidsbestämt.⁷

I det här sammanhanget kan det även vara värt att nämna att ett livstidsstraff som omvandlas till viss tid enligt uttalanden i förarbeten och praxis normalt bestäms till mellan 18 och 25 år. Fängelsestraffets längd får inte understiga arton år och ska bestämmas med utgångspunkt från den tid som den dömda har avtjänat och med beaktande av reglerna om villkorlig frigivning samt den dömdes behov av åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet (se 4 § lagen, 2006:45, om omvandling av fängelse på livstid). Om en omvandling till arton års fängelse inte anses möjlig på grund av brottets karaktär och svårighetsgrad torde i allmänhet en strafftid om 21 års fängelse få anses vara tillräcklig med möjlighet att under särskilt försvärande omständigheter bestämma påföljden till 24 års fängelse. Vid synnerligen försvärande omständigheter bör fängelsestraffet bestämmas till en längre tid än 24 år.⁸

I samband med att straffskalan för bl.a. mord skärptes 2009 uttalades i förarbetena att skärpningen inte var avsedd att påverka kri-

⁵ Se Högsta domstolens dom NJA 2007 s. 194.

⁶ Se prop. 2018/19:138 s. 16.

⁷ Se Högsta domstolens dom ”Mordet med kökskniven”, NJA 2021 s. 32.

⁸ Se prop. 2005/06:35 s. 42 och NJA 2008 s. 579 I–III.

terierna för omvandling av livstidsstraff.⁹ Högsta domstolen har dock i ett avgörande efter lagändringen angett att det inte alltid är tillräckligt att tidsbestämma straffet till 24 år. Skärpningen av straffskalan tillsammans med att det i det aktuella fallet handlade om flerfaldig brottslighet av synnerligen allvarligt slag innebar att straffet tidsbestämde till 30 år.¹⁰ Vid den senaste lagändringen av straffet för mord gjordes inga uttalanden om en eventuell effekt när det gäller omvandling av livstidsstraff.¹¹

Sedan påföljden slutna ungdomsvård infördes har alltså flera reformer genomförts för att höja straffnivån för den allvarligaste brottsligheten, inte minst när det gäller mord.¹² Dessa reformer har syftat till att påverka straffmätningen i skärpande riktning även för unga lagöverträdare samtidigt som de föreskrivna tiderna för slutna ungdomsvård inte har förändrats. Av utredningens direktiv följer att de överväganden som kommit till uttryck genom dessa reformer bör få genomslag också när det gäller regleringen avseende frihetsberövande påföljder för unga i åldersgruppen 15–17 år. Även vid återfall i allvarlig brottslighet bör det enligt direktiven finnas utrymme att skärpa reaktionen från samhällets sida.

Om inte det maximala straff som kan dömas ut för slutna ungdomsvård höjs är det utredningens bedömning att barn och unga i högre utsträckning än nu kommer att dömas till fängelse för att påföljden slutna ungdomsvård inte bedöms som tillräckligt ingripande. Om påföljden slutna ungdomsvård alltjämt behålls som huvudpåföljd för den aktuella åldersgruppen vore det en olycklig utveckling med tanke på att Kriminalvården inte har någon särskild anpassad verksamhet för unga. Ambitionen bör alltså vara att så många som möjligt kan omfattas av en påföljd på slutna ungdomsvård.

Frågan är då hur mycket den maximala strafftiden ska höjas. Med den reglering och praxis som gäller för ungdomsreduktion och villkorlig frigivning är det svårt att se något mer påtagligt behov av att öka maxstraffet för slutna ungdomsvård. Om man utgår från de riktlinjer för straffreduktion för unga lagöverträdare som utvecklats i praxis skulle ett livstidsstraff som motsvarar 24 års fängelse för en vuxen lagöverträdare motsvara ett straffmätningssvärde på drygt tre år för

⁹ Se prop. 2008/09:118 s. 27.

¹⁰ Se Högsta domstolens dom NJA 2011 s. 872.

¹¹ Prop. 2018/19:138.

¹² Prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m., prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord och prop. 2018/19:138 Straffet för mord.

en person som begått brottet vid femton års ålder. Motsvarande siffra för en 16- och 17-åring är fyra respektive drygt fem år.

Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att de angivna utgångspunkterna endast är riktlinjer och att påföljdsbestämningen i varje enskilt fall måste ske nyanserat och med beaktande av samtliga relevanta omständigheter. Det är varken rimligt eller möjligt att i varje fall låsa sig vid vissa andelar av straffvärdet för en vuxen. Straffmätningens värdet måste också kunna variera om den dömda nyss fyllt exempelvis 17 år eller om han eller hon inom kort ska fylla arton år.

Det måste också beaktas att påtagliga förändringar sannolikt kommer att ske i straffsystemet de närmaste åren och att de också kommer att påverka reglerna för unga lagöverträdare i skärpande riktning.

Mot den bakgrunden och då statistik från SiS visar att många av de som döms till sluten ungdomsvård är drygt 17 år kan det finnas behov av att döma ut en betydligt längre strafftid än den nuvarande maximitiden.

De maxtider som har övervägts är om strafftiden ska bestämmas till sex eller åtta år. Det skulle kunna hävdas att sex år är tillräckligt givet den reglering som gäller i dag. Utredningen anser dock att den maximala strafftiden ska förlängas till åtta år. Det finns då ett utrymme även för framtida förändringar när det gäller straffmätning för unga lagöverträdare i åldersspannet 15–17 år. Om strafftiden för sluten ungdomsvård höjs till åtta år finns det dessutom utrymme att döma även den som begår allvarlig brottslighet strax innan han eller hon fyller arton år till sluten ungdomsvård i stället för fängelse.

En höjning av maximistraffet för sluten ungdomsvård kommer att leda till att åldersstrukturen förändras vid de särskilda ungdomshemmen. Om den dömda vid inskrivningen är drygt 17 år, vilket är vanligt, kommer den dömda att vara fyllda 25 år när han eller hon frigges. Men det mesta talar dock för att det inte kommer att bli vanligt förekommande. Att barn avtjänar frihetsberövande påföljder tillsammans med unga vuxna på nu angivet sätt bedöms inte vara det bästa ur ett barnperspektiv. En sådan konsekvens, som sannolikt inte kommer aktualiseras ofta, är dock oundviklig. Man bör också verka för en ökad differentiering utifrån ålder vid de särskilda ungdomshemmen om fler dömda över arton år ska avtjäna sluten ungdomsvård vid de särskilda ungdomshemmen. Redan i dag är dock åldersintervallet relativt brett och det förekommer att individer över 21 år verkställer sluten ungdomsvård. SiS arbetar således med differentiering

av barn utifrån om de är skolpliktiga eller inte, kön, krav på säkerhetsnivå och problembild. SiS bör dock ytterligare utveckla anpassningen av verkställigheten så att äldre dömda kan beredas lämplig utbildning och sysselsättning. Det kan t.ex. handla om att i större utsträckning än nu erbjuda dessa personer yrkesutbildningar, lämplig praktik eller arbete under tiden på ungdomshemmet.

12.3 Förordning med instruktion för SiS

Utredningens förslag: I förordningen med instruktion för SiS verksamhet ska det uttryckligen anges att SiS även ansvarar för att verkställa sluten ungdomsvård vid de särskilda ungdomshemmen.

Genom tillägg av en ny paragraf ska det också klarläggas att SiS vid verkställighet av sluten ungdomsvård ska verka för att påföljden genomförs på ett säkert, humant och effektivt sätt och att återfall i brott ska förebyggas under verkställigheten. Vidare ska det anges att SiS särskilt ska vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras, frigivningen förbereds, eventuellt narkotikamissbruk bekämpas och till att innehållet i verkställigheten anpassas efter varje individs behov.

Av 1 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse (i fortsättningen ”SiS instruktion”) följer att SiS ansvarar för sådana hem som avses i 2 § LVU samt 22 och 23 §§ LVM. Myndigheten ska särskilt svara för planering, ledning och drift av de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen, anvisning av platser till hemmen, ekonomisk styrning, resultatuppföljning och kontroll, metodutveckling, forskning, uppföljning av vårdresultat samt utvecklingsarbete (2 §). SiS får utföra uppdrag åt kommuner och regioner i samband med avgiftning av missbrukare, utslussning, eftervård eller andra insatser som anknyter till verksamheten vid sådana hem som anges i 1 §. Myndigheten får också tillhandahålla sådana varor och tjänster som produceras huvudsakligen av intagna som ett led i verksamheten vid sådana hem som anges i 1 § (se 3 § SiS instruktion).

SiS ska vidare utforma sin verksamhet så att den utgår från flickors och pojkers samt kvinnors och mäns villkor och behov, inför beslut eller andra åtgärder som kan röra barn bedöma konsekvenserna för barn och därvid ta särskild hänsyn till barns bästa (se 4 § SiS instruktion).

tion). Myndigheten ska i sin verksamhet utgå från ett brukarperspektiv. Genom samverkan med andra myndigheter och övriga aktörer ska SiS verka för att brukarna får en sammanhållen vård (se 5 § SiS instruktion).

En väsentlig del av SiS verksamhet utgörs av att verkställa påföljden sluten ungdomsvård. Inom ramen för den uppgiften arbetar SiS med att förebygga brott och att främja den dömdes återanpassning i samhället. Myndigheten har också en tydlig uppgift att tillgodose krav på säkerhet och att exempelvis motverka våld eller hot på intuitionerna och avvikningar. Dessa delar av myndighetens uppdrag saknas i förordningen.

En jämförelse med Kriminalvårdens instruktion visar bl.a. att Kriminalvårdens uppdrag innefattar att verkställa utdömda påföljder, verka för att påföljderna verkställs på ett säkert, humant och effektivt sätt samt att återfall i brott förebyggs (se 1 och 2 §§ förordning, 2007:1172, med instruktion för Kriminalvården, i det följande förkortad "Kriminalvårdens instruktion").

Kriminalvården ska enligt sin instruktion särskilt vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras, frigivningen förbereds, narkotikamissbruket bekämpas och innehållet i verkställigheten anpassas efter varje individs behov (se 2 §). Av instruktionen följer också att anstaltsorganisationen ska vara utformad så att den tillgodoser dels olika behov av övervakning och kontroll, dels de intagnas behov av sysselsättning samt främjar en ändamålsenlig planering av de intagnas frigivning (se 3 § första stycket). Frivårdsorganisationen ska vara utformad så att den dels tillgodoser behovet av kontroll, stöd och andra åtgärder när det gäller klienterna, dels främjar ett effektivt samarbete med Kriminalvårdens övriga verksamheter och med övriga myndigheter (se 4 §).

Jämförelsen visar att det uppdrag som SiS har enligt sin instruktion fortfarande i huvudsak avser vård enligt LVU och LVM. När sluten ungdomsvård infördes var också avsikten att verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen i grunden skulle vara inriktad på vård.

Förutsättningarna för SiS uppdrag har ändrats. Erfarenheten av påföljden visar att det finns ett större behov av att beakta samhällsskyddsaspekter än tidigare. Erfarenheten visar också att SiS har haft stora utmaningar när det gäller att åstadkomma en verksamhet som är trygg och säker för dömda och för personalen. Myndigheten har också under senare år arbetat systematiskt för att komma till rätta

med bl.a. avvikningar. Det arbetet har också lett till att färre personer nu avviker från de särskilda ungdomshemmen.

Det kan mot den bakgrunden finnas anledning att tydliggöra myndighetens uppdrag vid verkställighet av sluten ungdomsvård och att uttryckligen ange myndighetens ansvar att bl.a. motverka återfall i brott och främja den dömdes återanpassning i samhället.

Det är svårt att undvika att verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen får allt större likheter med verksamheten vid Kriminalvårdens anstalter. Detta framgår även av att SiS på senare tid har förändrat organisationen, bl.a. till följd av uttalanden från JO, så att man numera som regel inte blandar unga som har placerats enligt LVU med de som dömts till sluten ungdomsvård.¹³

Om påföljden sluten ungdomsvård ska finnas kvar med SiS som ansvarig huvudman är det viktigt att det uppdrag som SiS har när det kommer till att verkställa påföljd också framgår av myndighetens instruktion.

Det bör därför göras tillägg i SiS instruktion som innebär att SiS ansvarar för att verkställa sluten ungdomsvård vid de särskilda ungdomshemmen. I instruktionen bör även klarläggas att SiS vid verkställighet av sluten ungdomsvård ska verka för att påföljden verkställs på ett säkert, humant och effektivt sätt och att återfall i brott förebyggs. Statens institutionsstyrelse ska dessutom särskilt vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras, frigivningen förbereds, narkotikamissbruk bekämpas och innehållet i verkställigheten anpassas efter varje individs behov. Formuleringarna överensstämmer med vad som gäller för Kriminalvården.

En möjlig framtida konsekvens av ändringen är att SiS i större utsträckning än för närvarande skulle kunna utbyta information med andra myndigheter i brottsförebyggande syfte, vilket bl.a. skulle innebära att SiS skulle få del av mer information om de personer som ska tas in för verkställighet. En sådan konsekvens vore rimlig mot bakgrund av att SiS då kommer att kunna fatta bättre underbyggda beslut om t.ex. placering, användning av elektroniska kommunikationstjänster och andra säkerhetsrelaterade frågor. En sådan förändring kräver dock även förändringar i den reglering som styr SiS möjlighet att hantera personuppgifter. Utredningen har inget uppdrag att utreda förutsättningarna för en sådan förändring och har inte heller möjlighet att inom den tidsram som utredningen har genomföra de över-

¹³ Se t.ex. JO beslut den 17 december 2018, dnr 7107-2018 och JO beslut den 21 februari 2019, dnr 6204-2018.

väganden som krävs för att föreslå förändringar i personuppgiftshandlingen. Om det finns behov för SiS att hantera personuppgifter i större utsträckning än nu får den frågan i sådant fall utredas i annat sammanhang, innebär visserligen en viss inskränkning av den enskildes integritet, men kan samtidigt innebära att våldsamma eller hotfulla situationer kan undvikas i högre utsträckning än nu genom att SiS har mer information om de intagna och då t.ex. kan undvika att placera personer med konkurrerande gängtillhörighet på samma avdelning. Att genomföra förslag som innebär ett visst ingrepp i ett enskilt barn eller en enskild ungdoms integritet för att öka säkerheten för såväl övriga barn som personal på en avdelning bedömer utredningen i den givna situationen som i överensstämmelse med vad som är bäst för barnen som avtjänar straff som grupp.

Slutligen bör nämnas att det kan finnas anledning att genomföra den föreslagna ändringen i SiS instruktion även om lagstiftaren väljer att gå vidare med utredningens huvudförslag. Det beror bl.a. på att utredningen föreslår ett sent ikraftträdande för de huvudförslag som lämnas (se avsnitt 14.1 nedan), vilket innebär att SiS kommer att fortsätta verkställa sluten ungdomsvård under flera års tid även om det beslutas att barn ska dömas fängelse och avtjäna straffen vid kriminalvårdsanstalt. Dessutom kommer det finnas utdömda påföljder som inte har verkställts den dag huvudförslagen träder i kraft och som ska verkställas av SiS (se avsnitt 13.3.3 och 14.2 nedan). Slutligen föreslår utredningen att rätten i undantagsfall ska kunna besluta att barn får avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem, vilket innebär att SiS även i framtiden kommer verkställa påföljder även om antalet sådana beslut förväntas bli litet.

12.4 Kvalifikationstid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet

Utredningens förslag: En kvalifikationstid för när vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet får beviljas ska införas i 18 § LSU. En vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet får beviljas först sedan två månader av strafftiden har avtjänats. Om det finns särskilda skäl får en vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit.

I LSU finns det inte någon kvalifikationstid för när en intagen kan beviljas vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet så som det gör beträffande permission i fängelselagen (se avsnitt 7.3 ovan). Av 18 § LSU följer i stället att den dömda ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Inför ett beslut om vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet ska SiS höra socialnämnden i den dömdes hemort om det inte är uppenbart obehövligt (22 §).

För att skapa tydliga och förutsägbara rutiner för de unga hade SiS tidigare generella riktlinjer där det framgick när och hur ofta vistelse utanför ungdomshemmet kunde beviljas. I lagstiftningsärendet om förbättrad utslussning från slutna ungdomsvård uttalades dock att det inte var möjligt att ange en generell tidpunkt för när olika utslussningsåtgärder skulle vidtas i och med att behovet av konkreta åtgärder varierar utifrån strafftid och personliga och sociala förhållanden.¹⁴ SiS tolkade uttalandet så att generella riktlinjer inte borde användas och numera prövas varje ansökan om vistelse utanför ungdomshemmet mot den enskildes behov av sådan vistelse.

Som en allmän utgångspunkt beviljas dock inte ansökningar om vistelser utanför ungdomshemmet under den inledande verkställighetstiden då utredning eller kartläggning av den unge pågår. Detta innebär att en ansökan om vistelser utanför ungdomshemmet normalt inte medges under de första två månaderna av verkställigheten (se om verkställighetens faser i avsnitt 7.4.2 ovan). Det beror bl.a. på att det först är efter att utredningen och kartläggningen av den unge är klar som SiS har tillräcklig information om den unge för att kunna göra en väl underbyggd risk- och säkerhetsanalys.

Företrädare för SiS har uppgett att den otydlighet som finns i det nuvarande regelverket skapar frustration hos de intagna ungdomarna. Otydligheten innebär att ungdomarna ställer upprepade frågor om när utevistelser kan komma i fråga och sedan inte blir nöjda med de vaga besked som personalen kan lämna. Detta leder i sin tur till onödiga motsättningar mellan de intagna och personalen. SiS anser att det hade varit en fördel för både de intagna ungdomarna och för perso-

¹⁴ Se prop. 2010/11:107 s. 15.

nalen om det fanns en tydlig kvalifikationstid i LSU för när utevistelser kan komma i fråga.

Enligt 10 kap. 1 § fängeslagen gäller att en intagen får beviljas permission om minst en fjärdedel av strafftiden, dock minst två månader, har avtjänats, och det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig. Om det finns särskilda skäl får permission beviljas trots att den angivna tiden inte har förflutit.

Utredningen ansluter sig till den bedömning som företrädare för SiS har redogjort för och bedömer att det vore bättre för de barn och unga som tas in för att avtjäna sluten ungdomsvård att ramarna för verkställigheten är så tydliga som möjligt. Det bör av den anledningen införas en kvalifikationstid för vistelse utanför ungdomshemmet.

Frågan är hur lång kvalifikationstiden bör vara. Eftersom det är fråga om barn och unga som hålls inlåsta bör tiden inte vara alltför lång. Tiden bör dock anpassas till myndighetens behov av att göra de nödvändiga avvägningarna mellan samhällsskydd och den enskildes behov av utevistelser. En rimlig och lämplig kvalifikationstid är två månader, vilket motsvarar den tid som utrednings- och kartläggningsfasen beträffande den intagne normalt pågår.

Det är inte möjligt att nu förutse alla situationer som kan uppstå under en verkställighet. Det är inte heller i lagstiftningsprocessen möjligt att förutse och ta hänsyn till varje enskild individs behov. För att inte lagstiftningen ska bli alltför rigid och med hänsyn till att lagen kommer att påverka barn och unga bör kvalifikationstiden för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet inte vara absolut. Det ska därför finnas en möjlighet att, om det finns särskilda skäl, bevilja en intagen vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet innan två månader av straffet har förflutit. Det kan t.ex. vara så att den unge behöver besöka tandläkare eller närvara vid annan liknande aktivitet som är särskilt viktig eller nödvändig för den unge.¹⁵ Ytterligare skäl att bevilja en ungdom vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet innan tvåmånadersperioden har löpt skulle kunna vara för att delta i strukturerad färdighetsträning som anordnas av SiS.

Sammantaget innebär förslaget alltså att det ska införas en kvalifikationstid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet. Bestämmelsen bör införas i LSU. Tiden bör bestämmas till två månader från det att straffet började avtjänas. I undantagsfall, om det finns

¹⁵ Jfr prop. 2009/10:135 s. 160.

särskilda skäl, bör dock en vistelse utanför ungdomshemmet kunna beviljas trots att den kvalifikationstiden inte har förflutit. Precis som nu bör den tid då den dömda befinner sig på en beviljad vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet räknas in i verkställighetstiden.

12.5 Villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård

I avsnitt 10.5 ovan har utredningen redogjort för bedömningen att det är till barnens bästa att en frihetsberövande påföljd för barn innehåller en obligatorisk och strukturerad övergång mellan verkställighet i anstalt och frihet. Det är också avsikten att det ska ske en strukturerad övergång från slutna ungdomsvård till livet i frihet och det har genomförts förändringar i lagstiftningen som syftar till bättre utslussning. Det finns emellertid fortfarande vissa inbyggda utmaningar i systemet, bl.a. att det är olika ansvariga huvudmän för verkställigheten av påföljden och den efterföljande vården och att SiS inte har en verksamhet som ger möjlighet till vård i frihet på den dömdes hemort oavsett var den unge bor.

SiS har nyligen tagit fram två förslag till hur utslussning från slutna ungdomsvård skulle kunna utformas på ett mer ändamålsenligt sätt. Det ena förslaget innebär att det ska följa en lagstadgad eftervård efter den frihetsberövande delen av straffet och det andra förslaget innebär att det införs villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård. De båda förslagen presenteras kortfattat nedan. Därefter redovisas utredningens bedömning av om något förslag bör lämnas i frågan.

12.5.1 SiS förslag om villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård

Utformningen av villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård

SiS förslag innebär att den som döms till slutna ungdomsvård blir villkorligt frigiven när två tredjedelar av straffet har verkställts.

Inför villkorlig frigivning ska SiS i samråd med den dömda och socialtjänsten utarbeta en individuell plan som den dömda ska följa. Syftet är att ge den unge alternativ till en kriminell livsstil, förhindra återfall i brottslighet och förbättra möjligheterna till inslussning i

samhället. Den individuella planen får innehålla föreskrifter om bl.a. boende, skola eller annan sysselsättning, deltagande i fritidsaktiviteter och missbruksbehandling eller annan vård och behandling. Villkorlig frigivning förutsätter att den dömda deltar i daglig sysselsättning med antingen skola, praktik, behandlingsinsatser, arbete eller en kombination av sådan sysselsättning. Planen kan även innehålla föreskrifter om att den dömda ska delta i andra åtgärder som syftar till att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt. Även föreskrifter om den dömdes vistelseort eller andra anvisningar om platser eller områden den dömda ska vistas eller inte får vistas kan ingå i planen. SiS ska ha möjlighet att kontrollera att föreskrifterna efterlevs genom elektronisk övervakning. Kombinationen stöd och kontroll bedöms kunna leda till att behandlingsinslagen får större effekt när det gäller att minska risken för återfall i brott.

Om den dömda missköter den individuella planen ska det finnas möjlighet för SiS att ändra eller besluta om nya föreskrifter eller meddela den dömda en varning. Om den dömda ändå inte följer den upprättade planen ska en särskild nämnd kunna besluta att en del av den villkorligt medgivna friheten ska förverkas. Ett sådant beslut innebär att den dömda ska återintas vid ett särskilt ungdomshem i det antal dagar som nämnden har beslutat om. Om villkorligt medgiven frihet förklaras helt eller delvis förverkad, ska med avseende på frågan om ny villkorlig frigivning, det som förverkats anses som en ny påföljd om sluten ungdomsvård eller ett nytt fängelsestraff. Detsamma ska gälla vid beräkning av strafftid enligt LSU och strafftidslagen.

Enligt förslaget ska det finnas möjlighet för SiS att besluta att den villkorliga frigivningen skjuts upp om det finns särskilda skäl för det. Vid bedömningen ska det särskilt beaktas om den dömda under verkställigheten har underlåtit att delta i eller har misskött anvisade åtgärder som syftar till att förebygga återfall i brott eller på annat sätt främjar hans eller hennes anpassning i samhället, eller den dömda annars på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Om den villkorliga frigivningen skjuts upp ska det i beslutet anges med hur många dagar det ska ske.

Om den villkorliga frigivningen skjuts upp eller förverkas efter att den dömda fyllt 21 år och det inte finns sådana skäl emot överföring som nämnts ovan, ska den dömda föras över till Kriminalvården för att fortsätta verkställigheten på anstalt.

SiS förslag på organisering av villkorlig frigivning

SiS har även lämnat förslag till hur myndigheten kan verkställa sluten ungdomsvård i frihet. En sammanställning av 418 domar där påföljden bestämdes till sluten ungdomsvård mellan åren 2016–2021 visar att antalet domar på sluten ungdomsvård skiljer sig åt mellan kommunerna. En klar majoritet av de dömda kommer från Stockholm, Göteborg och Malmö. Omkring 85 procent av ungdomarna har sin hemkommun inom en till en och en halv timmes resa med bil från närmaste ungdomshem med uppdrag att verkställa sluten ungdomsvård. Det vore därmed möjligt att organisera en uppsökande verksamhet med utgångspunkt från de ungdomshem som har i uppdrag att verkställa sluten ungdomsvård. Även mindre orter kan ha enstaka ungdomar som döms. Det innebär att SiS måste räkna med att ha en organisation som har beredskap att nå ut över hela landet.

Vid ungdomshemmen som ska arbeta med ungdomar i frihet kommer det funktioner med tydliga uppdrag, mandat och förutsättningar för uppdraget att behövas. SiS föreslår att LSU-koordinatorer och behandlingssekreterare i samverkan ska utgöra navet under verkställigheten, både på institution och i frihet. För att tydliggöra arbetet med de ungas verkställighetsplanering anser SiS att det ska inrättas lokala LSU-team alla ungdomshem som har platser för sluten ungdomsvård. I LSU-teamen ska ingå lokal säkerhetssamordnare, LSU-koordinatorer, psykolog, behandlingssekreterare och pedagog.

Från och med 2023 kommer SiS att ha fem ungdomshem med LSU-platser varav två med säkerhetsklass 1. För att genomföra förslaget behöver de två största ungdomshemmen (Råby och Sundbo) anställa två nya LSU-koordinatorer vardera och övriga en koordinator. Kostanden för det uppskattas till cirka 5 300 000 kronor årligen.

SiS har en central organisation med en placeringsenhet som tar beslut i enskilda individärenden gällande sluten ungdomsvård. Det finns därmed förutsättningar för en nationell rättssäkerhet och likställighet i handläggningen. Det finns också LSU-koordinatorer på varje ungdomshem som vårdar dömda ungdomar. Det innebär att SiS som myndighet redan har förutsättningar för och kommer att kunna ha en organisation som svarar upp mot de lokala behoven som finns för att verkställa villkorlig frigivning.

12.5.2 Utredningen lämnar inte något förslag om villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård

Utredningens bedömning: Det bör inte lämnas något förslag om att införa villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård. Om sluten ungdomsvård behålls som påföljd finns det dock skäl att göra en genomgripande analys av möjligheten att införa villkorlig frigivning vid sluten ungdomsvård. Det lagförslag som SiS har presenterat kan tjäna som underlag för en sådan analys.

Så som redovisats ovan har SiS tagit fram ett förslag om villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård.

Förslaget om villkorlig frigivning överensstämmer i allt väsentlig med den befintliga regleringen om villkorlig frigivning från fängelsestraff. En sådan ordning skulle möta den unges behov av en strukturerad övergång, vilket är av stor betydelse för att främja den unges återanpassning i samhället. Regleringen skulle ge en tydlighet i övergången från frihetsberövande till frihet och erfarenhet skulle kunna hämtas från villkorlig frigivning från fängelsestraff.

Införandet av villkorlig frigivning vid sluten ungdomsvård kräver dock omfattande förändringar i SiS organisation och arbete.

Myndigheten har ungdomshem med placeringar för sluten ungdomsvård på fem platser i landet vilket innebär att det i många fall skulle vara svårt för myndigheten att tillhandahålla stöd och utöva kontroll i den dömdes hemkommun. Det skulle inte heller vara rimligt att helt lägga en sådan uppgift på socialtjänsten framför allt för att det inte ligger i socialtjänstens uppdrag att utöva sådan kontroll som krävs.

Vidare gör utredningen bedömningen att införandet av villkorlig frigivning vid sluten ungdomsvård skulle förutsätta att ansvaret för ungdomsövervakning flyttas över till SiS. I lagstiftningsärendet som ledde till att ungdomsövervakning infördes gjorde SiS bedömningen att myndigheten skulle behöva bygga upp en helt ny verksamhetsform om SiS tilldelades ansvaret för att verkställa den påföljden. Kostnaden för att bedriva verksamheten uppskattade SiS till över 100 miljoner kronor per år (inte inräknat de initiala kostnaderna för uppbyggnad av verksamheten). Vid den beräkningen hade SiS dessutom antagit att det skulle vara tillräckligt att myndigheten etablerade verksamhet

för ungdomsövervakning på tio platser i landet, vilket man senare under lagstiftningsärendet ansåg vara otillräckligt. SiS uttalade i sitt remissvar att Kriminalvården var bättre lämpad att ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning. SiS saknar i dag organisatoriska förutsättningar att ansvara för verkställigheten efter villkorlig frigivning. Det finns visserligen möjlighet att genomföra förändringar som gör att myndigheten skulle kunna möta ett sånt behov, men utredningen kan dock konstatera att Kriminalvården har byggt upp en organisation som har anpassats för att ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning. Det framstår som att verksamheten fungerar väl. I utredningens uppdrag ingår inte att överväga en förändring i fråga om ansvaret för ungdomsövervakning. Det är inte heller försvarbart att bygga upp parallella organisationer för stöd och kontroll av unga i åldern 15–21 år.

Mot den bakgrund som nu tecknats lämnas inte något förslag till reglering om villkorlig frigivning. Samtidigt är det en utgångspunkt för utredningen att det, inte minst när det gäller unga lagöverträdare, finns ett stort behov av en strukturerad övergång från frihetsberövande till frihet och att ett system med villkorlig frigivning kan tillgodose ett sådant behov.

Om sluten ungdomsvård bibehålls som påföljd bör därför en analys göras av möjligheten att införa en sådan reglering. Det förslag till lagstiftning om villkorlig frigivning som SiS har tagit fram kan under sådana förhållanden tjäna som underlag för en sådan analys (se bilaga 3 till betänkandet).

12.6 Sysselsättningsplikt för den som har fyllt arton år

Utredningens bedömning: Sysselsättningsplikt införs för den som avtjänar sluten ungdomsvård efter att ha fyllt arton år. Den som har sysselsättningsplikt har också rätt till ersättning för sysselsättning som utförs enligt anvisning från SiS.

Det finns i dagsläget ingen sysselsättningsplikt för den som avtjänar sluten ungdomsvård. Det beror främst på att påföljden är avsedd för barn och att det inte har ansetts lämpligt att införa en sådan skyldighet för barn. De som avtjänar sluten ungdomsvård får inte heller någon

ersättning för den tid de deltar i anvisad sysselsättning så som är fallet för de som deltar i sysselsättning vid kriminalvårdsanstalt.

Av nuvarande 12 § LSU följer att den dömd ska ges nödvändig vård och behandling och ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. Den huvudsakliga sysselsättningen vid de särskilda ungdomshemmen utgörs av SiS skola och ett omfattande arbete läggs ner på att motivera de intagna att delta i undervisningen. Många unga som tidigare haft stora utmaningar att följa skolundervisningen på hemorten tar också betyg i flera ämnen under verkställigheten. Det finns dock ingen möjlighet för SiS att vare sig ge ersättning till de som deltar eller vidta åtgärder mot den som inte deltar i vare sig undervisning eller annan erbjuden sysselsättning.

Så som tidigare angetts är cirka en tredjedel av dem som tas in för att avtjäna sluten ungdomsvård redan över arton år när verkställigheten inleds. Ytterligare en tredjedel hinner fylla arton år innan påföljden är verkställd. Det är rimligt att tro att ännu fler av de som döms till sluten ungdomsvård framöver hinner fylla arton år innan verkställigheten upphör. Från den dag en ungdom blir myndig finns det en förväntan på att han eller hon antingen ska försörja sig själv eller utbilda sig. Utredningen har av den anledningen övervägt om det bör införas en sysselsättningsplikt för den som är eller blir myndig när påföljden avtjänas. Redan här förtjänar att nämnas att övervägandena inte omfattar personer under arton år då det inte anses lämpligt att ålägga barn en sådan plikt, bl.a. med hänsyn till barnkonventionens bestämmelser. Övervägandena gäller alltså enbart myndiga personer som avtjänar sluten ungdomsvård.

Fördelen med att införa en sysselsättningsplikt är att de på så vis förbereds för ett liv efter att påföljden är verkställd. Man kan också förvänta sig att det skulle vara enklare att motivera de intagna att delta i sysselsättning om det fanns en sådan skyldighet som dessutom på något vis kunde förenas med en positiv förstärkning. Exempel på positiv förstärkning skulle kunna vara att det samtidigt införs en rätt till ersättning motsvarande den som intagna vid kriminalvårdsanstalt erhåller när de deltar i anvisad sysselsättning.

Att på nu föreslaget vis införa sysselsättningsplikt som innebär en rätt till ersättning som endast omfattar vissa av de som avtjänar straff på en och samma avdelning kan orsaka vissa problem. För det första skulle det kunna betraktas som orättvist att vissa får ersättning

för att delta i en viss sysselsättning medan andra som deltar i samma aktivitet blir utan ersättning. För det andra skulle det innebära att olika regler skulle behöva tillämpas för olika intagna, vilket utgör en komplikation för personalen. Problemen ska dock inte överdrivas. Utredningen anser att fördelarna med ett system som ger starkare incitament för den intagne att delta i erbjuden sysselsättning är större än de utmaningar som skulle följa av att tillämpa regelverket. Den sysselsättning som erbjuds den enskilde ska fortfarande utgå från den enskildes behov och bedömas som lämplig av SiS. Utredningen föreslår därför att det ska införas sysselsättningsplikt för den som är äldre än arton år och avtjänar sluten ungdomsvård. Till sysselsättningsplikten ska kopplas en rätt till ersättning som enbart utgår om den enskilde deltar i den sysselsättning som erbjuds. Ersättningen ska motsvara den som gäller enligt 3 kap. 3 § fängelselagen.

12.7 Utformning av ett alternativt författningsförslag om sluten ungdomsvård behålls som påföljd

12.7.1 Det alternativa författningsförslagets placering i betänkandet

Som angetts ovan har utredningen fått i uppdrag att, oavsett ställningstagande i sak, lämna ett förslag som innebär att sluten ungdomsvård finns kvar i påföljdssystemet med oförändrat huvudmannskap när det gäller den frihetsberövande delen av en sådan påföljd och lämna fullständiga författningsförslag. Eftersom detta inte utgör en del av utredningens egentliga förslag och för att inte sammanblandning ska ske med utredningens författningsförslag har det alternativa författningsförslaget placerats sist i det här kapitel. Förslaget blir på så vis tydligare än om det t.ex. hade placerats i en bilaga till betänkandet.

12.7.2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken att 32 kap. 5 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

32 kap.

5 §¹⁶

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, *skall* den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl *däremot*.

Rätten får bestämma tiden för sluten ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst *fyra* år.

Bestämmelser om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Om någon *har* begått brott innan han eller hon fyllt arton år och rätten med tillämpning av 30 kap. *finner* att påföljden bör bestämmas till fängelse, *ska* den i stället bestämma påföljden till sluten ungdomsvård under viss tid. Detta gäller dock inte om det, med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet, finns särskilda skäl *mot det*.

Rätten får bestämma tiden för sluten ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst *åtta* år.

finns i lagen (1998:603) om verk-

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

¹⁶ Senaste lydelse 2006:891.

12.7.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård att 12 och 18 §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §¹⁷

Den dömd *skall* ges nödvändig vård och behandling och ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus

Den dömd *ska* ges nödvändig vård och behandling och ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus

En dömd som har fyllt arton år är skyldig att delta i den sysselsättning som anvisas honom eller henne. Det gäller dock inte den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken. Den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt nämnda balk får erbjudas sysselsättning bara av den art och i den omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

Den som har sysselsättningspliket enligt andra stycket har rätt till sådan ersättning som anges i 3 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

18 §¹⁸

Den dömd ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Ett tillstånd att vistas

¹⁷ Senaste lydelse 1998:603.

¹⁸ Senaste lydelse 2011:735.

utanför det särskilda ungdomshemmet ska förenas med de villkor som behövs.

Vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera villkor som ställts om var den dömda ska befinna sig.

Tid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet enligt första stycket ska räknas in i verkställighetstiden.

Tid för vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet enligt första stycket får beviljas först efter att två månader av strafftiden har avtjänats. Om det finns särskilda skäl får dock vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit. Tid då den dömda beviljats vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet ska räknas in i verkställighetstiden.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2025.

12.7.4 Förslag till förordning om ändring i förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse

dels att 1 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 1 a §, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*1 §¹⁹

Statens institutionsstyrelse ansvarar för sådana hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (särskilda ungdomshem) samt 22 och 23 §§ lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM-hem

Statens institutionsstyrelse ansvarar för att verkställa sluten ungdomsvård vid sådana särskilda ungdomshem som anges i första stycket.

1 a §

Vid verkställighet av sluten ungdomsvård ska Statens institutionsstyrelse verka för att påföljden sluten ungdomsvård verkställs på ett säkert, humant och effektivt sätt och att återfall i brott förebyggs.

Statens institutionsstyrelse ska särskilt vidta åtgärder som syftar till att brottslighet under verkställigheten förhindras, frigivningen förbereds, eventuellt narkotikamissbruk bekämpas och innehållet i verkställigheten anpassas efter varje individs behov.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 2025.

¹⁹ Senaste lydelse SFS 2007:1132.

13 Konsekvenser av utredningens förslag

13.1 Inledning

En utredning ska enligt kommittéförordningen (1998:1474) redovisa vilka konsekvenser som förslagen i ett betänkande kan få i en rad olika avseenden. I förordningens 14 § anges att en beräkning av konsekvenser ska redovisas i betänkandet om förslagen påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, ska dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för det allmänna ska utredaren föreslå en finansiering.

Enligt 15 § i förordningen ska även konsekvenser av betydelse för den kommunala självstyrelsen redovisas om förslagen i ett betänkande förväntas ha sådan betydelse. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler, ska enligt 15 a § kommittéförordningen förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet. Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

En konsekvensutredning ska enligt 6 § i förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning bl.a. innehålla en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå samt en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd.

I följande avsnitt redovisas först den probleminventering som utredningen har gjort samt vilka som påverkas av lagda förslag. Därefter följer en redogörelse för förslagets ekonomiska konsekvenser samt en bedömning av eventuella andra konsekvenser enligt kommittéförelörden.

Enligt direktiven ska utredningen säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med barnkonventionen. Hur barnets rätt har beaktats har löpande redovisats, särskilt i kapitel 10–12. I avsnitt 13.4.3 nedan tas därför endast några kompletterande och mer generella synpunkter upp beträffande förslagets påverkan på barn.

13.2 Probleminventering och bedömning av vilka som berörs av förslagen

Utredningens bedömning: De problem som utredningen har identifierat i förhållande till påföljden sluten ungdomsvård är att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen tenderar att bli alltför vid i takt med att strafftiderna blir längre samt att det saknas ett system som säkerställer att alla barn får ett likvärdigt stöd i samband med frigivning. Det finns inte heller förutsättningar att skapa ett rimligt system för villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård.

De som främst berörs av våra förslag är:

- Enskilda – framför allt barn och unga som kommer att dömas till frihetsberövande påföljd, men även deras anhöriga samt personal vid Kriminalvården och SiS.
- Statliga myndigheter – främst Kriminalvården och SiS, men även i viss mån Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Sveriges domstolar.
- Socialtjänsterna i landets kommuner.

Utredningens uppdrag att genomföra en översyn av frihetsberövande påföljder för barn och unga har beskrivits ovan samt följer av direktiven.¹ Den nuvarande regleringen i Sverige och våra nordiska grannländer har beskrivits i kap. 3–4 och 7–8 ovan. En översiktlig bild av de

¹ Dir. 2021:99, se bilaga 1.

särskilda förhållanden som gäller för unga lagöverträdare (15–17 år) finns i kap. 5 och 6.

De problem som utredningen har identifierat med det nuvarande systemet är att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen tenderar att bli alltför vid i takt med att strafftiderna blir längre. Ett annat problem är att det saknas förutsättningar för stöd och kontroll i samband med frigivning inom ramen för det regelverk som omgärdar slutna ungdomsvård. Det finns inte heller förutsättningar att föreslå ett system för lagstadgad villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård. Utredningens förslag är därför att även barn och unga ska kunna dömas till fängelse som frihetsberövande påföljd, men att verkställigheten ska ske vid särskilda ungdomsavdelningar som anpassats för att säkerställa att barn får sina behov och rättigheter tillgodosedda. I kapitel 9–11 har utredningen redogjort närmare för de problem och möjliga lösningar som har funnits anledning att utreda närmare. Där redovisas även olika överväganden som gjorts samt de förslag som utredningen har valt att lämna.

Uppdraget omfattar även att, oavsett utredningens ställningstagande i sak, lämna förslag till författningsändringar för slutna ungdomsvård även om utredningens förslag är att barn och unga ska dömas till fängelse. Utredningens överväganden i den delen finns i kapitel 12.

Utredningens förslag berör enskilda personer, framför allt de barn som kommer att dömas till fängelse i framtiden men även anhöriga till den som döms. Förslagen påverkar även personal vid Kriminalvården och SiS.

Förslagen påverkar Kriminalvårdens och SiS respektive verksamheter. Kriminalvården måste ta fram nya avdelningar som anpassas efter att barn och unga ska avtjäna straff där. Myndigheten måste även anpassa den verksamhet som bedrivs vid de anstalter som ska ta emot barn och unga så att bl.a. skolan och de behandlingsprogram som erbjuds passar den avsedda målgruppen. Dessutom måste utslussnings- och frivårdsåtgärder anpassas till ett yngre klientel. En fördjupad analys behöver göras av de krav som behöver kunna ställas på de stödboenden och HVB-hem som kan bli aktuella för placeringar av barn i samband med utslussning och villkorlig frigivning.

För SiS del innebär utredningens förslag att myndighetens verksamhet kan renodlas till att enbart avse vård av barn och unga om slutna ungdomsvård utmönstras ur verksamheten.

Socialtjänsterna i landets samtliga kommuner kommer att påverkas av förslagen som lämnas i betänkandet bl.a. genom att socialtjänsten måste utöka samarbetet med Kriminalvården och genom lagkrav som innebär att en ansvarig handläggare ska utses för den unge som avtjänar fängelse.

Förslagen kommer också att i viss mån påverka Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, och Sveriges domstolar, främst i fråga om behov av utbildningsinsatser samt förändringar i t.ex. it- och metodstöd.

13.3 Ekonomiska konsekvenser

13.3.1 Övergripande effekter av utredningens förslag

Förslagen i betänkandet syftar inte till att fler barn och unga ska dömas till frihetsberövande påföljder. Som en följd av att barn och unga ska dömas till fängelse (där de kommer att bli villkorligt frigivna) i stället för till sluten ungdomsvård (som inte innehåller sådana obligatoriska moment som lagstadgad eftervård eller villkorlig frigivning) kommer de utdömda strafftiderna att bli längre. Den tid som ett barn eller en ung person kommer att vara inlåst kommer dock inte normalt att bli längre genom de förslag som den här utredningen lämnar. Möjligheten att skjuta upp villkorlig frigivning innebär dock att tiden som frihetsberövad kan komma att bli längre om den intagne missköter sig allvarligt under verkställigheten i anstalt.

De senaste åren har en rad olika reformer genomförts som både var för sig och sett gemensamt kommer att innebära att längre strafftider döms ut. Det finns dessutom flera förslag som för närvarande bereds och som också, för det fall de leder till lagstiftning, kommer att innebära att längre strafftider döms ut. Att rättsvårdande myndigheter dessutom har tillförts ökade medel kan därutöver förväntas innebära att fler personer lagförs för brott, varav vissa av dem kommer att dömas till frihetsberövande påföljder. Några kommer att vara barn.

Det är inte möjligt att inom ramen för den här utredningens uppdrag göra några närmare uppskattningar om hur många fler barn som kan förväntas dömas till frihetsberövande påföljder i framtiden till följd av andra förslag eller politiska beslut. Det är inte heller den här utredningens uppdrag att göra den typen av analyser. Utredningen stannar därför vid att konstatera att det är rimligt att tro att ungefär lika många som i dag döms till sluten ungdomsvård i stället kommer

att dömas till fängelse. De utmätta strafftiderna kommer att bli längre till följd av att barn kommer att bli villkorligt frigivna från fängelse vilket de inte blivit från slutan ungdomsvård. Det innebär dock inte att barn kommer att vara inlåsta en längre tid än de hittills varit.²

Med detta sagt behöver Kriminalvården tillföras medel för att dels anpassa verksamheten till att i större utsträckning än nu ta emot barn och unga vid myndighetens kriminalvårdsanstalter och inom frivården. Redan innan reformen träder i kraft kommer det att vara nödvändigt att tillföra Kriminalvården tillfälliga tillskott för kapacitetsutökning kopplat till lokalförsörjning och bemanning samt medel för exempelvis utvecklingsarbete och kompetensutveckling för befintlig personal. Efter ikraftträdandet kommer Kriminalvården att behöva utökade medel årligen för att bedriva verksamheten.

13.3.2 Kostnaderna för Kriminalvården

Utredningens bedömning: Om utredningens förslag genomförs kommer det att medföra ökade kostnader för Kriminalvården. När reformen är fullt ut genomförd kommer kostnaden uppskattningsvis uppgå till 470 miljoner kronor årligen för tid som barn avtjänar fängelse i anstalt och i frihet (efter villkorlig frigivning).

Barn kan dömas till fängelse enligt gällande rätt. Eftersom huvudregeln är att slutan ungdomsvård ska väljas som frihetsberövande påföljd för den åldersgruppen innebär utredningens förslag om att fängelse ska väljas som frihetsberövande påföljd för barn att Kriminalvården kommer att åläggas nya arbetsuppgifter om förslagen genomförs. Kriminalvården har inte en anstaltsverksamhet som är särskilt utformad för att möta och tillgodose barns och ungas särskilda behov och rättigheter. Anpassningar görs i stället i det enskilda fallet när en intagen under 18 år ska tas in i anstalt för verkställighet. Om Kriminalvården ska verkställa fängelse i frihet efter villkorlig frigivning måste även myndighetens frivårdsverksamhet anpassas för barn, även om viss anpassning redan har skett i och med att Kriminalvår-

² Misskötsamhet under anstaltstiden kan leda till uppskjuten villkorlig frigivning, vilket i så fall innebär att inläsningen blir marginellt längre än för närvarande. Detsamma gäller om en fängesledömd t.ex. begår nya brott efter villkorlig frigivning och tidigare villkorligt medgiven frihet förverkas.

den verkställer ungdomsövervakning. Om Kriminalvården ska kunna skapa de nya ungdomsavdelningar som utredningen föreslår och sedan bedriva en verksamhet där som är anpassad för att barn och unga kommer det att krävas att myndigheten tillskjuts medel för uppgiften.

Kostnaden för nya ungdomsavdelningar

Utredningens bedömning: Kostnaden för nya ungdomsavdelningar där barn kan avtjäna fängelse uppskattas till 375 miljoner kronor årligen för ungdomsavdelningar för pojkar och 62 miljoner kronor för ungdomsavdelningar för flickor.

Det är förknippat med flera svårigheter att uppskatta vilka och hur stora kostnader som kommer att uppstå för Kriminalvården. En osäkerhetsfaktor är hur många barn som kommer att dömas till fängelse. Att tidpunkten för ikraftträdande ligger förhållandevis långt fram i tiden är en annan omständighet som innebär att beräkningarna blir mer osäkra.

SiS har för närvarande 67 platser för sluten ungdomsvård.³ Av de som döms till sluten ungdomsvård är cirka en tredjedel 18 år eller äldre redan när verkställigheten inleds och två tredjedelar är över 18 år när påföljden är fullt ut verkställd (se avsnitt 6.3.1 ovan). För perioden 2024–2026 har SiS angett att det finns behov av resursförstärkning. Beträffande platser för sluten ungdomsvård bedömer SiS att behovet uppgår till 84 platser årligen under den angivna tidsperioden.⁴ De intagna är huvudsakligen pojkar. Antalet flickor är, som tidigare angetts, lågt. Under de senaste tio åren har mellan noll och fyra flickor årligen tagits in för att avtjäna sluten ungdomsvård.

Frågan är hur många anstaltsplatser för barn och unga som bör tas fram inom Kriminalvården. Det förslag som utredningen lämnar innebär att det huvudsakligen är dömda som är under 18 år som ska placeras vid särskilda ungdomsavdelningar. Intagna som fyller 18 år innan verkställigheten inleds kan placeras på vanliga anstaltsplatser och de som fyller 18 år under verkställigheten kan förflyttas till andra avdelningar. Det talar för att det kommer behövas färre ungdomsplatser

³ Antalet platser per ungdomshem framgår på SiS hemsida; [https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/sluten-ungdomsvard-l-su/institutioner-med-platser-for-sluten-ungdomsvard/\(2023-04-03\)](https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/sluten-ungdomsvard-l-su/institutioner-med-platser-for-sluten-ungdomsvard/(2023-04-03)).

⁴ Statens institutionsstyrelse – Budgetunderlag 2024–2026, 2023-02-24, dnr 1.1.3-7276-2022, s. 5.

på anstalt än det behov som finns i dag av platser för sluten ungdomsvård. Mot ett sådant resonemang talar dock att samhällsutvecklingen tyder på att allt fler unga kommer dömas till långa straff och att det inte är lämpligt att bygga en verksamhet som redan från början måste användas i sin fulla kapacitet. Det tar lång tid att projektera och ta fram nya anstaltsplatser och mot bakgrund av den skärpta repressionsnivån som finns i samhället i dag bör man ta viss höjd för att fler barn kommer att dömas till fängelse i framtiden.

Kriminalvården har bistått utredningen med beräkningar och har då utgått från att det bör byggas ungdomsavdelningar vid tre av myndighetens befintliga anstalter för män bl.a. för att säkerställa att unga med tillhörighet i konkurrerande kriminella nätverk eller som dömts för delaktighet i samma brottslighet kan hållas avskilda från varandra, men även för att säkerställa möjligheten att omplacera en intagen som missköter sig.

När Kriminalvården bygger nya anstalter eller nya byggnader inom befintliga anstalter utgår myndigheten från något av de typhus som tagits fram för nybyggnation. Utifrån vissa angivna parametrar, som t.ex. att barn ska hållas åtskilda från vuxna intagna under hela verkställigheten, att antalet placerade vid en ungdomsavdelning bör vara litet, att det vid varje ungdomsavdelning ska finnas möjlighet att delta i skolundervisning och annan lämplig sysselsättning har Kriminalvården angett att ungdomsavdelningarna bör inrymmas i byggnader som kallas typhus C. I dessa byggnader kan man skapa 32 platser fördelade på fyra avdelningar med åtta platser per avdelning. Det finns också utrymme för gemensamhetslokaler och sysselsättning i byggnaden. Behovet av ytterligare sysselsättningslokaler är stort varför Kriminalvården i sina kalkyler även har tagit med kostnader för utförande av en sysselsättningslokal ytterligare per enhet.

Det som har beskrivits nu innebär att 96 anstaltsplatser för pojkar kommer att tas fram. Det innebär en kapacitetsökning jämfört med antalet platser för sluten ungdomsvård. Utredningen bedömer att en sådan ökning är nödvändig. Att bygga färre ungdomsavdelningar eller ha ungdomsavdelningar på bara två platser i landet bedöms inte som lämpligt. Mot bakgrund av att flera straffskärpningar genomförts på senare tid och förslag finns om ytterligare reformer som kommer att leda till längre strafftider om de genomförs gör utredningen, så som redan har redovisats ovan i kapitel 10, bedömningen att strafftiderna kommer att bli längre även för barn och unga. För det fall det skulle

visa sig att 96 platser inte behövs för intagna under 18 år kan någon avdelning t.ex. användas för intagna som fyller 18 år under tiden straffet avtjänas så att det på så vis skapas ungdomsavdelningar även för de unga lagöverträdare som har fyllt 18 år.

Enligt uppskattningar från Kriminalvården kommer en plats på ungdomsavdelning att kosta cirka 10 700 kronor per dygn. I den kostnaden är inräknat bl.a. kostnaden för nybyggnation, hyra och avskrivningar, personalkostnad, lärarresurser samt ett påslag för att täcka utnyttjandet av anstaltens gemensamma resurser (t.ex. kök, centralvakt och administration). Bemanningsbehovet vid ungdomsavdelningarna har uppskattats utifrån Kriminalvårdens tidigare erfarenhet med ungdomsavdelningar, men också utifrån information från SiS om bemanningen vid avdelningar för sluten ungdomsvård.

Beräkningen utgår från att ungdomsavdelningarna ska uppfylla de krav som ställs på anstaltsplatser i säkerhetsklass 1 och 2. Utredningen gör bedömningen att det inte behöver byggas några ungdomsavdelningar vid anstalter i säkerhetsklass 3 eftersom de barn och unga som kommer att dömas till fängelse har begått mycket allvarliga brott och då antingen av säkerhetsskäl inte bör placeras vid anstalter i säkerhetsklass 3 eller kommer att fylla 18 år innan en placering i säkerhetsklass 3 aktualiseras. Som utgångspunkt kommer, så som angetts tidigare, den unge placeras på anstalt för andra vuxna intagna efter fyllda 18 år.

Utifrån en uppskattning att en ungdomsplats kommer kosta 10 700 kronor per dygn skulle kostnaden för att bygga och sedan driva tolv ungdomsavdelningar på anstalter för män att uppgå till knappt 375 miljoner kronor per år.

Att uppskatta kostnaden för Kriminalvården att verkställa fängelse för flickor under 18 år är mycket svårt. Om utredningens huvudförslag väljs (alternativ A), vilket innebär att Kriminalvården bör åläggas att bygga ungdomsavdelningar även för flickor, kommer det att kosta drygt 62 miljoner kronor årligen. Den uppskattningen utgår från att Kriminalvården bygger och bedriver verksamhet för unga flickor vid två ungdomsavdelningar med åtta platser på varje avdelning. Även i anslutning till dessa avdelningar behövs lokaler för skola och annan sysselsättning i samma byggnad. Förslaget innebär en stor överkapacitet för flickor, men möjliggör differentiering av flickor på nästan samma sätt som för pojkar.

Alternativt kan man tänka sig att det endast skapas en avdelning för flickor under 18 år (alternativ B). En sådan avdelning skulle i så

fall inrymmas inom en befintlig anstalt men hållas avskild från vuxna intagna. Skälet att välja en sådan lösning skulle vara att det är svårt att motivera mer än en ungdomsavdelning för flickor utifrån antalet unga flickor som döms i dag. Kriminalvården står redan nu inför stora utmaningar i fråga om tillskapandet av ytterligare anstaltsplatser och att i den situationen kräva en överkapacitet av platser för unga flickor kan uppfattas som omotiverat. Om den här lösningen skulle väljas uppskattas kostnaden uppgå till drygt 30 miljoner kronor per år, förutsatt att en avdelning har åtta platser. Problemet med en sådan lösning är att det blir svårt att placera varje intagen utifrån vad som är bäst för den individen och det går inte heller att differentiera flickor t.ex. från målkamrater. Det står alltså inte klart att sammansättningen av de unga intagna flickorna vid en sådan avdelning skulle innebära den bästa lösningen vare sig för det enskilda barnet eller ur ett säkerhetsperspektiv.

Slutligen har utredningen övervägt att flickor i stället placeras på särskilda ungdomsplatser, vilket skulle vara platser på ordinarie avdelningar vid Kriminalvårdens kvinnoanstalter med förstärkt bemanning (alternativ C). Det förslaget innebär att det enskilda barnet placeras på den plats som bedöms som bäst för henne utifrån de behov som hon har. Ett sådant placeringsbeslut skulle också innebära att den intagna flickan placeras tillsammans med andra intagna som myndigheten bedömer som lämpliga för barnet. Nackdelen med ett sådant förslag är att flickor då ofta kommer att placeras med intagna som är äldre än 18 år, vilket generellt sett inte bedöms som det bästa för ett barn.

Om den sist nämnda lösningen, alternativ C, ändå skulle väljas utgår utredningen från att kostnaden per vård dygn kommer bli ungefär densamma som för pojkar vid ungdomsavdelningar, dvs. 10 700 kronor per dygn. Över lag är kostnaden för en plats på kvinnoanstalt omkring 1 000 kronor mer per dygn än motsvarande plats på en anstalt för män, vilket talar för att en något högre dygnskostnad borde ligga till grund för beräkningen. Det kommer emellertid vara fråga om få flickor och den kostnad per dygn som används här är redan högre än den normala kostnaden för en anstaltsplats för vuxna intagna. Utredningen bedömer därför att den angivna kostnaden per dygn kan ligga till grund för beräkningarna.

Att kostnaden bedöms bli lika hög för flickor även om de placeras på en ungdomsplats i stället för en ungdomsavdelning beror på att dessa

flickor har samma rättigheter som barn som placeras vid ungdomsavdelning och att Kriminalvården kommer vara tvungen att hitta speciallösningar för var och en av flickorna som placeras. Exempel på sådana speciallösningar är att personalen kommer behöva förstärkas, t.ex. för att flickor ska kunna erbjudas utbildning och lämplig fritidssysselsättning. Den kostnaden skulle emellertid enbart uppstå när flickor under 18 år avtjänar fängelse jämfört med om särskilda ungdomsavdelningar byggs. Eftersom SiS har haft 0–4 flickor årligen som har avtjänat slutet ungdomsvård och då Kriminalvården ser en trend som innebär att allt fler kvinnor döms för allvarliga våldsbrott har utredningen räknat med att det kommer finnas behov av fyra ungdomsplatser för flickor. Kostnaden för dessa platser uppskattas till cirka 15 miljoner kronor per år.

I det här sammanhanget bör dock anmärkas att det kan bli svårt för Kriminalvården att garantera kvaliteten i verkställigheten om tillfälliga ungdomsplatser ska tas fram då och då. Det är t.ex. svårt att se att en skolverksamhet med god kvalitet kan skapas tillfälligt och öppnas snabbt för enstaka flickor. Detta är något som bör tas under noggrant övervägande under den fortsatta beredningen.

Utifrån en sammantagen bedömning av vad som bedöms vara bäst för de flickor som döms till fängelse förordar utredningen att Kriminalvården ska åläggas att ta fram en byggnad för ungdomsavdelningar vid en av myndighetens kvinnoanstalter, vilket innebär att 16 platser för flickor ska byggas. Kostnaden per år beräknas, som nämnts ovan, uppgå till 62 miljoner kronor. Det är den kostnaden som utredningen har lagt till grund för den totala kostnadsökningen för Kriminalvården.

Kriminalvården kommer ha ökade kostnader för vårdvister och transporter

Utredningens bedömning: Kriminalvårdens kostnader för intagnas vårdvister samt för transporter av intagna kommer att öka. Den ökade kostnaden för vårdvistelse kan uppskattas till drygt tre miljoner kronor per år. Den ökade kostnaden för transporter bedöms i det här sammanhanget som mindre och bör kunna hanteras inom ramen för det allmänna tillskott som Kriminalvården tilldelas om förslagen genomförs.

Utöver nu nämnda kostnader, oavsett om det är fråga om pojkar eller flickor, kommer Kriminalvården även få ökade kostnader för intagnas vårdvistelser. Den ökade kostnaden kan uppskattas till drygt tre miljoner kronor (cirka 3 000 kronor per vårddygn och omkring 1 000 vårddygn per år). Vid beräkningen av kostnaden har antagits att en lika stor andel unga intagna kommer ha behov av vårdvistelse som andelen vuxna intagna i kriminalvård som har behov av en sådan åtgärd i dag.

Avslutningsvis bör nämnas att Kriminalvårdens kostnader för transporter av intagna bedöms öka något. Kriminalvården genomför dock vissa av dessa transporter redan i dag och antalet tillkommande transporter bedöms i sammanhanget som mindre och bör kunna omfattas av det allmänna tillskott som Kriminalvården måste tilldelas om förslagen genomförs.

Kriminalvården kommer ha ökade kostnader för frivård

Utredningens bedömning: Kriminalvårdens ökade kostnad för frivård bedöms uppgå till knappt 30 miljoner kronor per år.

Tiden direkt efter att en intagen blir frigiven från anstalt är kritisk avseende risk för återfall i brott och då finns en möjlighet för samhället att sätta in åtgärder för att minska risken för fortsatt brottslighet. Målgruppen unga klienter som har avtjänat förhållandevis långa straff efter domar för grova brott kan förväntas ha behov av såväl övervakning som andra omfattande stöd- och kontrollåtgärder vid villkorlig frigivning. Utredningen har av den anledningen föreslagit att det ska förordnas en övervakare för alla barn som friges. Klientens risk- och skyddsfaktorer samt sociala situation utgör grunden för utformningen av de föreskrifter och insatser som sätts in efter villkorlig frigivning. Verkställighetsplanen behöver utformas i samråd med klienten och, när så är lämpligt, med vårdnadshavare. Samverkan behöver även ske med socialtjänsten och ibland även med andra myndigheter och aktörer.

Unga klienter kräver generellt sätt mer samverkan med aktörer med andra samhällsfunktioner än vuxna klienter. Flera av dem kommer att ha behov av föreskrifter så som behandling och rörelseinskränkning som kontrolleras med elektronisk övervakning (fotboja). Detta inne-

bär att målgruppen kommer att ha en dyrare dygnskostnad för villkorlig frigivning än frivårdens klienter i snitt.

Beräkningarna av tillkommande kostnader för frivård utgår från att 96 av anstaltsplatserna kommer att vara belagda, vilket vid villkorlig frigivning bedöms generera cirka 96–180 klienter i genomsnitt i övervakning efter villkorlig frigivning, beroende på längden på efterföljande övervakning. Då genomsnittlig strafftid bedöms uppgå till 14,2 månader innebär detta dock att de flesta klienter kommer att ha ett års övervakning vid villkorlig frigivning. Klienterna kommer att ha ett relativt sett stort behov av insatser från så väl frivården som inom anstaltsvistelsen för att minimera risken för återfall i ny brottslighet. Utöver KBT-baserad behandling bedöms klienterna ha behov av ytterligare insatser av så väl kontrollerande som stödjande art i likhet med andra klienter som döms till ungdomsövervakning.

Kriminalvården kommer ha kostnader för att förbereda och anpassa verksamheten för barn

Utredningens bedömning: Det är nödvändigt att förberedelser genomförs innan reformen träder i kraft. Kriminalvårdens kostnad för att förbereda och anpassa verksamheten för barn och unga kan – utöver kostnader för lokalförsörjning, byggnation och initial utbildning av personal – uppskattas till knappt 63 miljoner kronor. I dessa kostnader ingår såväl resurser på nationell som på lokal och regional nivå. Kostnaderna kommer till stor del uppstå före ikraftträdandet.

Allmänt om behovet av förberedelser och anpassning

Utredningens förslag förutsätter att Kriminalvårdens verksamhet anpassas för barn. En sådan anpassning kräver såväl tid som resurstillskott.

Kriminalvården har bistått utredningen med en uppskattning av kostnaden för att förbereda verksamheten för uppdraget att verkställa fängelse för barn. Den sammantagna kostnaden för att anpassa verksamheten uppskattas av myndigheten till 62 miljoner kronor. Därutöver kommer, som nämnts ovan, kostnaden för lokalförsörjning,

byggnation och utbildning av personal. Föreberedelsekostnader kommer till övervägande del att uppstå redan innan lagen träder i kraft.

Kriminalvården har uppgett att myndigheten behöver vidta förberedande aktiviteter inom flera områden för att kunna omhänderta utredningens förslag. Dessa områden kan övergripande beskrivas enligt följande.

- Lokalförsörjning,
- kompetensförsörjning och utbildning av personal,
- rättsligt förberedelsearbete,
- utveckling av och förberedelse för verksamhetsinnehåll,
- verksamhetsanpassning och processutveckling vid aktuella anstalter,
- systemstödsutveckling, och
- förberedande processer.

Den preliminära sammantagna tidsåtgången för nödvändiga förberedande processer inom respektive områden är uppskattningsvis cirka tre år från det att Kriminalvården får uppdraget att anpassa verksamheten. Tidsåtgången baseras på en uppskattning av arbete på Kriminalvårdens huvudkontor, regionala utredningsförfaranden och lokalt omställningsarbete som inkluderar bemanning och utbildning. Inom respektive område behöver ett flertal separata processer av skiftande karaktär genomföras där såväl resurser från myndighetens huvudkontor som regional och lokal nivå behövs.

Under förberedelsearbetet kommer tid behöva läggas på att se över myndighetens dokument för rättslig styrning, verksamhetsstöd och olika processer inom verkställigheten för att utreda om förändringar eller justeringar måste vidtas. Samtidigt måste också verksamhetsinnehållet anpassas för barn. Vidare behöver den skolverksamhet som Kriminalvården bedriver i dag anpassas för en yngre målgrupp och detsamma gäller för behandlingsprogram och övrig sysselsättning som ska erbjudas vid ungdomsavdelningarna. Det finns även behov av att t.ex. anpassa de utslussningsåtgärder som kan erbjudas och säkerställa att övergången mellan verkställighet i anstalt och i frihet kan ske på bästa sätt för barnet. Kostnaden för de nu nämnda förberedelserna kan uppskattas till cirka 15 miljoner kronor.

Lokalförsörjning och byggnation m.m.

Kapacitetsutökning kopplat till lokalförsörjning och byggnation kommer att vara den mest tids- och resurskrävande processen. Fastighetsprocessen kommer att ta resurser i anspråk redan från start och kommer sedan att engagera en omfattande personalstyrka under många år. Kriminalvården har uppskattat kostnaden för konsultstöd kopplat till fastighetsförsörjningsprocessen till cirka tre miljoner kronor. Kostnaden ingår i det belopp om 15 miljoner kronor som angetts ovan. Även dessa kostnader behöver myndigheten få del av så snart som möjligt efter att beslut fattats om att reformen ska träda i kraft.

Det finns dessutom behov av att utveckla myndighetens systemstöd och den övergripande lokalförsörjningsprocessen.

HR-processer och personalutbildning

Det finns vidare ett behov av att se över myndighetens HR-processer och personalutbildning för att säkerställa att personalen har rätt kompetens och utbildning för att möta barn. Det bedöms t.ex. nödvändigt att Kriminalvården inför en vidareutbildning inom barnrättsområdet som sedan erbjuds all personal som ska tjänstgöra på ungdomsavdelningarna. Kostnaden för de personalutbildarresurser som är nödvändiga för att kunna genomföra personalutbildningar det året kan uppskattas till cirka 570 000 kronor. Därefter behöver personalen kontinuerligt genomgå vidareutbildning. Kostnaden för de personalutbildare som ska hålla vidareutbildning kan uppskattas till cirka 230 000 kronor. Behovet av vidareutbildning uppstår förmodligen först efter att reformen varit i kraft en tid och kan kostnadsmässigt uppskattas uppstå från och med år 2029 (om förslagen i betänkandet träder i kraft den 1 januari 2028 så som utredningen föreslår).

Särskilt om förberedelser på lokal nivå

Resterande del av förberedelsekostnaderna går att hänföra till förberedelser på lokal nivå. För att ungdomsavdelningarna ska kunna ta emot barn och unga i samband med ikraftträdande den 1 januari 2028 måste personal rekryteras och utbildas innan dess. Det gäller både personal vid kriminalvårdsanstalterna och inom frivården. Vid anstal-

terna rör det sig om en ny klientgrupp som Kriminalvården inte har hanterat i anstalt tidigare i någon större omfattning. Större utbildningsinsatser av personal kommer, så som påtalats ovan, att vara nödvändiga. Frivården har erfarenhet av att verkställa ungdomsövervakning, men även där kommer viss ytterligare utbildning och anpassning vara nödvändig.

Uppskattningsvis behöver personal vara på plats ett halvår innan de nya enheterna öppnas för att säkerställa lokaler, rutiner samt för att genomgå nödvändiga utbildningar. Kriminalvården bör av den anledningen erhålla nödvändiga medel redan år 2027.

Förutsatt att implementering sker stegvis så uppskattas behovet av tillkommande finansiering för förberedelsefasen under 2027 motsvara kostnaden för cirka 75 anställda, dvs. cirka 30 procent av det totala antalet anställda när anstalterna är fullt uppbyggda (exklusive utbildningsresurser). Det innebär kostnader uppgående till knappt 47 miljoner kronor.

Kriminalvården står inför stora utmaningar

Slutligen bör nämnas att Kriminalvården bl.a. till följd av ett flertal straffskärpningsreformer står inför stora utmaningar under kommande år.

Kriminalvården har i mars 2023 beskrivit platsbehovet i anstalt och häkten de kommande tio åren.⁵ Av rapporten följer att beläggningsgraden på fasta platser steg ytterligare under 2022, till i snitt 107 procent i häkte och 113 procent i anstalt, vilket utgör en mycket stor påfrestning på verksamhetsinnehåll, säkerhet och arbetsmiljö. Samtidigt har kompetensförsörjningen blivit en allt större utmaning, där bristen på personal riskerar att sätta gränser för myndighetens möjlighet att expandera ytterligare.

Enligt rapporten planeras en utökning om totalt 4 200 fasta platser under den kommande tioårsperioden, varav 1 200 häktesplatser och 3 000 anstaltsplatser. Flera pågående byggprojekt har dock försenats och skjutits fram i tid, vilket innebär att de närmast kommande åren fortsatt är mycket kritiska. Under 2023 kommer fler platser i byggnader med tidsbegränsade bygglov att öppnas, vilket gör att myn-

⁵ Kriminalvårdens platskapacitet 2023 – 2033, den 1 mars 2023, dnr 2023-2323, se även Kriminalvårdens kapacitetsbehov till följd av Tidöavtalet, den 18 april 2023, dnr KV 2023-669.

digheten vid årets slut förväntas ha sammanlagt 1 100 sådana platser i drift.

Därutöver har Kriminalvården också bedömt myndighetens kapacitetsbehov till följd av Tidöavtalet i en särskild rapport.⁶

Det är förknippat med stora svårigheter att uppskatta den framtida klientvolymen hos Kriminalvården. Så som redan tidigare beskrivits har det under de senaste åren kommit ett stort antal förslag på utvidgade kriminaliseringar och straffskärpningar. Lagstiftningsförändringar har också genomförts med kraftig påverkan på Kriminalvårdens uppdrag och platsbehov som följd.

Det tar tid att uppföra nya anstaltsplatser. Inför att platserna ska bli klara att användas måste dessutom personal med rätt kompetens rekryteras eller förflyttas inom myndigheten. Dessutom måste övrigt verksamhetsinnehåll anpassas till de nya behoven, t.ex. måste skolverksamheten och övrig sysselsättning anpassas för att möta ökade volymer och andra behov.

Beträffande beräkningarna som sådana bör nämnas att de hyres- och investeringskostnader som kalkylerna för byggande av nya typhus utgår från är högst osäkra bl.a. till följd av det rådande ekonomiska läget med stigande inflation och ökade materialkostnader som följd. Att reformen dessutom föreslås träda i kraft flera år framåt i tiden innebär ytterligare osäkerhet beträffande beräkningarnas träffsäkerhet.

Att i det redan ansträngda läget få ytterligare uppdrag som dessutom kräver omfattande anpassningar i verksamheten innebär givetvis en utmaning för Kriminalvården. Detta bör beaktas både vid beslut om tidpunkt för ikraftträdande och om tillskott av medel.

13.3.3 Kostnaderna för SiS

Utredningens bedömning: SiS kommer även efter att reformen träder i kraft att verkställa sluten ungdomsvård för brott som utförts innan ikraftträdandet. På sikt kommer dock SiS kostnader för sluten ungdomsvård att minska och helt upphöra.

År 2028 uppskattas kostnaden för sluten ungdomsvård uppgå till 312 miljoner kronor, år 2029 till 156 miljoner kronor och för 2030 uppskattas kostnaden vara 62 miljoner kronor.

⁶ Kriminalvårdens kapacitetsbehov till följd av Tidöavtalet, den 18 april 2023, dnr KV 2023-669.

Även därefter kommer myndigheten att ha vissa kostnader för de barn som döms till fängelse men som enligt beslut från rätten ska verkställa straffet vid ett särskilt ungdomshem. För dessa barn tillkommer även att SiS ska utse en särskild koordinator för barnet. Antalet barn som kommer att verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem enligt undantaget förväntas dock bli så litet att kostnaden kan inrymmas i det anslag som SiS tilldelas av staten för verksamheten i övrig.

Om förslagen i betänkandet genomförs innebär det att sluten ungdomsvård kommer att dömas ut som huvudsaklig frihetsberövande påföljd för barn till och med december 2027. Även därefter kan barn komma att dömas till sluten ungdomsvård för brott som begåtts före den 1 januari 2028. SiS kommer alltså fortsätta verkställa sluten ungdomsvård efter att reformen trätt i kraft, men i huvudsak som mest fyra år från ikraftträdande. SiS måste därmed även efter att reformen trätt i kraft tilldelas medel för att verkställa sluten ungdomsvård. Kostnaden kommer att avta med tiden för att helt upphöra senast fyra år efter att den sista slutna ungdomsvården har dömts ut.

Som angetts ovan har SiS i budgetunderlaget för perioden 2024–2026 uppskattat ett behov av 84 platser för sluten ungdomsvård. År 2021 togs 64 enskilda ungdomar in för verkställighet av sluten ungdomsvård och 55 ungdomar frigavs. Det utdömda straffets medellängd var 456 dagar.⁷ Det innebär att det mest troliga är att SiS behöver fortsätta bedriva sin verksamhet för sluten ungdomsvård i princip oförändrat under det första året efter att förslagen i det här betänkandet har trätt i kraft. Under det andra året efter ikraftträdande uppskattar utredningen att hälften av alla utdömda påföljder har verkställts. Och år tre kommer omkring 20 procent av de ursprungliga platserna fortfarande användas. Därefter förväntas antalet placerade ungdomar i sluten ungdomsvård vara så få att kostnaden för dessa kan täckas inom ramen för SiS LVU-verksamhet.

Av SiS budgetunderlag för 2024–2026 följer även att kostnaden för att bedriva verksamheten sluten ungdomsvård uppskattas uppgå till 312 miljoner kronor årligen under den angivna perioden. Om förslagen i betänkandet genomförs per den 1 januari 2028 så som föreslagits bör SiS ändå erhålla de medel som är nödvändiga för att bedriva en full-

⁷ SiS i korthet 2021 – En samling statistiska uppgifter om SiS, s. 10 f.

skalig verksamhet även under 2028. Eftersom kostnaden enligt SiS budgetunderlag förväntas vara densamma under de år som omfattas av budgetunderlaget, 312 miljoner kronor, kan den siffran även användas som förväntad kostnad för att verkställa slutna ungdomsvård 2028 och 2029. Eftersom några barn och unga kommer att dömas till kortare straff än ett år och några till längre uppskattar utredningen att SiS har behov av cirka 50 procent av den bedömda årliga kostnaden för att bedriva verksamheten 2029. Det innebär att SiS bör tillföras 156 miljoner kronor för 2029. För år 2030 uppskattas kostnaden motsvara en beläggningsgrad om cirka 20 procent, vilket innebär att SiS för det året bör erhålla 62 miljoner kronor. Därefter bör det endast vara fråga om några få individer som har tid kvar att avtjäna som slutna ungdomsvård. Den kvarvarande kostnaden bör SiS kunna hantera inom befintliga anslag, dock utan att belasta kommunernas avgifter.

Även efter reformen kommer SiS ansvara för verkställigheten av det fåtal barn som kommer att dömas till fängelse men som enligt beslut från domstol ska verkställa straffet vid ett särskilt ungdomshem. För dessa barn tillkommer även att SiS ska utse en särskild koordinator för barnet. Antalet barn som kommer att verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem enligt undantaget förväntas dock bli så litet att kostnaden kan inrymmas i det anslag som SiS tilldelas av staten för verksamheten i övrig.

Därutöver förtjänar återigen att påpekas att SiS har under en längre tid, i vart fall sedan oktober 2022, haft kö till LVU-vården. Myndigheten har, p.g.a. att det varit svårt att anställa personal samt till följd av lokalbrist, inte kunnat bevilja plats till ungdomar i akut behov av vård trots att sådan plats ska kunna erbjudas omedelbart. Även om SiS inte längre ska ansvara för att verkställa slutna ungdomsvård förefaller myndigheten alltså ha fortsatt behov av både de lokaler och den personal som för närvarande är knuten till verkställighet av slutna ungdomsvård.

13.3.4 Kostnaderna för övriga statliga myndigheter

Utredningens bedömning: Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, och Sveriges domstolar kommer att påverkas av förslagen i mindre mån. Kostnaderna som uppstår bedöms kunna inrymmas i befintliga anslag.

Förslaget att fängelse ska utgöra frihetsberövande påföljd för barn och unga kommer i viss mån påverka Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Sveriges domstolar, främst i fråga om behov av utbildningsinsatser samt förändringar i t.ex. myndigheternas it- och metodstöd. Förslagen som lämnas innebär dock inte att en ny påföljd införs utan endast att redan befintlig frihetsberövande påföljd tillämpas även när barn och unga döms. Kostnaderna för att anpassa Polismyndighetens, Åklagarmyndighetens samt Sveriges domstolars verksamheter till förslagen bedöms bli begränsade och kan inrymmas i befintliga anslag.

13.3.5 Kostnaderna för kommunernas socialtjänst

Utredningens bedömning: Socialtjänsterna i landets samtliga kommuner kommer att påverkas av förslagen bl.a. genom att det införs ett krav på att socialnämnden i den dömdes hemkommun ska utse en särskild person att vara ansvarig handläggare för barn som avtjänar fängelse och genom att Kriminalvården och SiS ska samverka med socialnämnden i den dömdes hemkommun under hela verkställigheten.

För kommunernas genomförande av förslagen bedöms kostnaden uppgå till knappt fyra miljoner kronor årligen. Därutöver kommer kommunerna ha kostnader för utbildning uppgående till cirka 1,2 miljoner kronor året innan reformen genomförs och därefter löpande kostnader för utbildning om cirka 500 000 kronor per år.

Socialtjänsterna i landets samtliga kommuner kommer att påverkas av förslagen bl.a. genom förslaget att socialnämnden i den dömdes hemkommun ska utse en särskild person som ansvarig handläggare för barn som avtjänar fängelse och genom det samverkanskrav som uppställs på den verkställande myndigheten (Kriminalvården eller SiS) och socialnämnden.

Så som följer av beskrivningen i avsnitt 11.2.2 ovan kommer socialtjänsten ha en viktig roll vid verkställigheten av fängelse för barn och unga. Av den nya fängeslagen för unga följer en skyldighet för socialnämnden i den kommun där den intagne är folkbokförd att utse en särskild person att vara handläggare för barn som avtjänar

fängelse. Ansvar innebär bl.a. att den verkställande myndigheten ska samverka med socialnämnden vid verkställighetsplaneringen. Det kan även finnas behov av samverkan när permissioner och utslussningsåtgärder planeras, t.ex. inför bedömningar av om det är till barnets bästa att han eller hon har permission i hemmet eller tar emot besök av sin familj under verkställigheten. Även vid villkorlig frigivning bör samverkan ske, t.ex. när frågor om sysselsättning, boende och eventuellt behandlingsbehov övervägs för den unge.

Så som redan angetts ovan är det förknippat med stor osäkerhet att uttala sig om hur många barn som kommer att dömas till fängelse om förslagen genomförs. Av det behov som SiS angett om 84 platser för slutna ungdomsvård under perioden 2024–2026 kommer en del vara över 18 år redan vid domstillfället och ytterligare fler kommer fylla 18 år under verkställighetstiden. Den skyldighet att utse en särskild person att vara handläggare för ett barn som avtjänar fängelse vid kriminalvårdsanstalt enligt förslaget upphör när fängelselagen för unga inte längre ska tillämpas för verkställigheten, dvs. vanligtvis när barnet fyller 18 år. Om Kriminalvården beslutar att en intagen ska fortsätta att verkställa straffet enligt fängelselagen för unga kvarstår dock socialtjänstens skyldighet att utse en handläggare. Så länge Kriminalvårdens beslut om verkställighet enligt fängelselagen för unga kvarstår även samverkansskyldigheten för socialtjänsten. För de som enligt undantagsbestämmelsen i 32 kap. 5 § brottsbalken kommer avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem kvarstår socialnämndens skyldighet fram till villkorlig frigivning (och eventuellt längre om den dömda inte har fyllt 18 år när villkorlig frigivning aktualiseras).

Om nuvarande antal dömda barn och unga består och åldersstatistiken fortsätter att följa samma mönster och efter att viss höjd tagits för att några som fyller 18 år fortsätter att avtjäna fängelsestraffet enligt fängelselagen för unga, kan antalet barn och unga som årligen har rätt till en särskilt utsedd handläggare kunna uppskattas till omkring 70 dömda. Uppskattningsvis kommer den särskilda handläggaren att lägga cirka 120 timmar per barn och år på uppdraget. Det skulle i så fall innebära att kostnaden för socialtjänsterna skulle uppgå till knappt fyra miljoner kronor.⁸

Att det i lag anges att det ska utses en ansvarig handläggare för en intagen innebär att kommunerna åläggs en ny uppgift. Kostnaden kom-

⁸ Enligt beräkningar som SKR har bistått utredningen med har kostnaden per timme för en särskild handläggare uppskattats till 463 kronor.

mer dock inte fullt ut uppstå under det första året efter reformens ikraftträdande varför tillskotten till kommunerna bör ske i olika steg med start 2028.

Utöver kostnaden för att årligen utse särskilda handläggare för barn som avtjänar fängelse kommer det även att krävas utbildningsinsatser inför och efter ikraftträdandet. Innan ikraftträdande kan kostnaden för utbildning uppskattas till cirka 1,2 miljoner kronor och därefter till cirka 500 000 kronor årligen. Att den initiala kostnaden för utbildning är mer än dubbelt så hög som efterföljande år beror på att landets samtliga 290 kommuner behöver lära sig socialnämndens nya uppdrag och vad den särskilda handläggaren ska göra innan reformen träder i kraft. Därefter behöver nya handläggare utbildas och redan befintliga handläggare fortbildas.

13.3.6 Finansiering

Utredningens bedömning: De föreslagna ändringarna kan inte genomföras utan att betydande ekonomiska tillskott tillförs Kriminalvården och kommunerna. Dessa tillskott bör finansieras dels på sikt genom en omfördelning av medel från SiS till Kriminalvården, dels genom ökade anslag inom ramen för de resurser som kan förväntas behöva tillföras myndigheten såsom en följd av andra reformer som påverkar myndighetens kostnader genom ökat behov av anstaltsplatser. Kommunernas anslag bör ökas motsvarande den uppskattade kostnaden.

Som angetts inledningsvis ska en utredning som lämnar förslag som innebär kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting föreslå en finansiering av förslagen.

Som framgår av den redogörelse som har lämnats ovan beräknas förslagen leda till ökade kostnader för Kriminalvården med omkring 470 miljoner kronor per år samt cirka 62 miljoner kronor i förberedelsekostnader. Med hänsyn till beloppets storlek står det klart att de förändringar som föreslås inte kan finansieras inom ramen för befintliga anslag. Av samma skäl torde det inte heller vara möjligt att i sin helhet finansiera förslagen genom att överföra medel till myndigheten från någon annan del av rättsväsendet. Till viss del bör, i vart fall på sikt, medel för att verkställa fängelse för barn kunna finan-

sieras genom att medel omfördelas från SiS verksamhet för sluten ungdomsvård till Kriminalvården. I samband med reformens ikraftträdande kommer dock även SiS ha behov av medel för att verkställa sluten ungdomsvård. Ett genomförande av de förslag som lämnas i betänkandet kräver alltså att det tillskjuts medel till Kriminalvården från andra utgiftsområden.

Kostnaderna för att bedriva verksamheten vid de nya ungdomsavdelningarna kan förväntas uppstå gradvis i takt med att fler unga döms till fängelse samtidigt som färre dömda tas in för verkställighet av till sluten ungdomsvård. Utredningen har därför övervägt att föreslå en etappvis upptrappning av finansieringen. Frågan om det är lämpligt att tillföra Kriminalvården medel stegvis är dock komplicerad, inte minst eftersom själva byggprocessen är mycket tidskrävande och svår att överblicka inom ramen för det uppdrag som utredningen har. Utredningens förslag bygger på att barn ska placeras på särskilda ungdomsavdelningar med anpassad verksamhet och att barn hålls avskilda från vuxna intagna. Frågan om ikraftträdande och finansiering är därmed avhängigt frågan hur snart Kriminalvården kan ha ungdomsavdelningar på plats för att ta emot barn och unga. Byggprocessen måste dessutom ske samtidigt som Kriminalvården parallellt förbereder för den nya verksamheten genom att t.ex. anpassa behandlingsprogram, utveckla skolverksamheten samt rekrytera och utbilda personal till de nya avdelningarna. Därutöver är det, mot bakgrund bl.a. av det stora antalet straffskärpande reformer som i vissa fall utreds och bereds för närvarande och i andra fall har beslutats och kommer att träda i kraft under kommande år, också svårt att närmare beräkna hur många unga klienter Kriminalvården kan komma att hantera från och med 1 januari 2028. Frågan om etappvis tilldelning av medel till Kriminalvården bör av den anledningen anstå till dess ytterligare analyser har genomförts inom Kriminalvården och en eventuell genomförandekommission om en sådan tillsätts. Under en viss tid kommer det dock vara nödvändigt att både Kriminalvården och SiS tilldelas medel för att verkställa frihetsberövande påföljder för barn. Redan innan reformen träder i kraft är det dessutom nödvändigt att Kriminalvården tilldelas resurser för att täcka kostnaden för att förbereda och anpassa verksamheten för att ta emot barn (se avsnitt 13.3.2 ovan).

Även kommunerna behöver tillskott av medel motsvarande den uppskattade kostnaden om knappt 4 miljoner kronor årligen samt kostnaden för utbildning av personal. Inte heller den kostnaden kan

förväntas ske genom omfördelning inom ramen för befintliga anslag. Hur fördelningen närmare ska ske mellan olika kommuner bör analyseras vidare inom ramen för en eventuell genomförandekommissions arbete eller genom att ett uppdrag till SKR att i samarbete med kommunerna analysera hur reformen kan tänkas falla ut i olika kommuner.

13.4 Andra konsekvenser

13.4.1 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Utredningens bedömning: Förslagen kan i viss mån förväntas få konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Ett skäl som ofta framhålls för att straffbelägga ett visst beteende är att syftet är att påverka människor till att inte begå brott. Att straffbelägga en gärning kan då påstås ha en brottsavhållande effekt genom avskräckning och genom moralbildning eller moralförstärkning. Förslagen som lämnas av utredningen innebär dock varken att fler barn kommer att frihetsberövas eller att den frihetsberövade delen av straffen i sig kommer att bli längre. Förslagen skulle därför kunna påstås vara neutrala vad gäller brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet i förhållande till nuvarande bestämmelser om slutna ungdomsvård.

Särskilt för en ung person kan det dock innebära positiva effekter för upphörandeprocessen om den dömde får stöd vid frigivningen. Samma sak gäller för den kontroll i strukturerade former som erhålls genom ett system med villkorlig frigivning. Förslagen kan därmed få vissa, om än begränsade, konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

13.4.2 Konsekvenser för den kommunala självstyrelsen

Utredningens bedömning: Förslaget som innebär att Socialnämnden i den kommun där den intagne är folkbokförd ska åläggas en skyldighet att utse en särskild handläggare för honom eller henne under verkställigheten av fängelsestraff innebär en viss inskränkning av den kommunala självstyrelsen. Inskränkningen bedöms vara godtagbar.

Förslaget att barn ska dömas till fängelse om en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas innebär bl.a. att Socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört ska utse en särskild handläggare för honom eller henne under verkställigheten samt att socialnämnden ska samråda med Kriminalvården under verkställigheten. Förslaget innebär i detta avseende en viss inskränkning av den kommunala självstyrelsen. Mot bakgrund av vikten av att ge stöd åt unga lagöverträdare i syfte att minska risken för att återfall i brott bedöms den inskränkningen vara godtagbar.

13.4.3 Konsekvenser för barn

Utredningens bedömning: Förslagen kommer att påverka barn, främst i åldern 15 till 18 år som döms till frihetsberövande påföljd efter att förslagen genomförts, men även andra barn i alla åldrar såsom syskon, vänner och bekanta till personer som döms.

I förarbetena till lagen som innebar att barnkonventionen inkorporerades i svensk lagstiftning framhålls att konventionen bör synliggöras i förarbeten till lagstiftning där konventionen kan vara relevant.⁹ Det är angeläget att hela lagstiftningsprocessen präglas av ett barnrättsperspektiv och att barns rättigheter uppmärksammas och fångas upp tidigt i de fall där det kan vara av relevans. Kommittéväsendet har en central funktion när det gäller att föra in kunskap och olika perspektiv i det politiska systemet och att ta fram underlag för regeringens beslut inom olika områden. Om barnets rättigheter beaktas redan på utredningsstadiet och synliggörs i betänkanden, kan det bi-

⁹ Lagen (2018:1197) m Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter och prop. 2017/18:186, Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter, s. 92 f.

dra till att fördjupa diskussionen om de framlagda förslagen och ge ett bättre underlag inför det efterföljande lagstiftningsarbetet.

I syfte att tydliggöra barns rättigheter har utredningen i kapitel 5 redovisat några av de artiklar i barnkonventionen som får betydelse vid bedömningen av de frågor som behandlas i betänkandet. Vid de efterföljande övervägandena har utredningen löpande analyserat om de förslag som lämnas innebär en förändring för barn jämfört med gällande rätt och om förändringen innebär en förbättring, försämring eller bedöms vara neutral till den reglering som nu gäller i fråga om vad som är bäst för barn. Analysen har vidare genomförts såväl i förhållande till gruppen barn som i förhållande till enskilda barn även om det inte har varit möjligt att analysera förändringarna i förhållande till enskilda individer. I kapitel 6 har utredningen även redovisat vad som kommit fram vid intervjuer med barn och unga som vid tiden för intervjuerna avtjänade sluten ungdomsvård. Erfarenheterna som barnen och ungdomarna berättade om har även tagits upp och vävts in vid utredningens överväganden.

Det är inte möjligt att här återupprepa det som tidigare analyser har resulterat i, men en generell slutsats av analyserna är att det inte är möjligt att avgöra om huvudförslaget, innebärande att fängelse ska användas som frihetsberövande påföljd även för barn som döms för allvarlig brottslighet, innebär vare sig en förbättring eller försämring för barn som frihetsberövas. I stället är det utredningens slutsats att det som kommer vara avgörande för den frågan är vilket innehåll verkställigheten får. Om ungdomsavdelningarna vid Kriminalvårdens anstalter utformas med barnets bästa i fokus, om personal med rätt kompetens och erfarenhet kan rekryteras, om behandling med forskningsevidens och annan lämplig sysselsättning erbjuds och om även barn och unga erbjuds stöd och kontroll i samband med villkorlig frigivning är det utredningens bedömning att detta sammantaget kan leda till att färre barn återfaller i brott efter att fängelsestraffet är fullt ut verkställt och att det under alla förhållanden måste bedömas som det bästa för det enskilda barnet.

En aspekt som försvårar bedömningen av barns bästa är att en mängd reformer har genomförts som det ännu är svårt att bedöma konsekvenserna av, såsom generella straffskärpningar för allvarliga brott.¹⁰ Vidare finns det förslag till förändringar av straffmätning vid

¹⁰ Exempel på straffskärpningar som har genomförts och som kan komma att påverka strafftiderna även för barn och unga har presenterats i avsnitt 6.3.3 ovan.

flerfaldig brottslighet som, om förslagen genomförs, kommer att leda till längre straff inte bara för vuxna lagöverträdare utan även för barn och unga.¹¹ Många av de förändringar som har uppmärksammats och som påverkar barn har trätt i kraft nyligen och andra har inte beretts inom Regeringskansliet än, vilket innebär att det är svårt att se de samlade effekterna för barn i det här skedet. Hur reformerna påverkar barn i ett större perspektiv bör därför beaktas vid uppföljning av redan genomförda straffskärpningar och vid den fortsatta beredningen av förslag som innebär längre straff för barn.

Slutligen måste även något sägas om samhällsklimatet nu jämfört med när påföljden sluten ungdomsvård infördes. Numera finns det fler unga brottslingar som kan klassas som samhällsfarliga än tidigare. Den nu gällande lagstiftningen är inte utformad för att möta den typen av klienter, vilket inte minst visas av att SiS har genomfört ett omfattande arbete med säkerhetsfrågor på senare tid, av att möjligheten att begränsa de intagnas användning av elektroniska kommunikationstjänster är under utredning samt att SiS har hemställt om flera lagändringar bl.a. i syfte att få ökade befogenheter att ingripa mot intagna barn och unga. Många av de som döms till sluten ungdomsvård i dag har begått lagens mest allvarliga brott och det sker ofta inom ramen för olika gängkonflikter. Brott som begås av barn och unga riktas också ofta mot barn och unga, men på senare tid även mot huvudmålets anhöriga. Detta innebär att samhällsskyddsaspekten i vissa fall måste få företräde framför barnperspektivet. Kriminalvården framstår utifrån samhällsskyddsaspekten ha bättre förutsättningar att verkställa frihetsberövande påföljder än vad SiS har. En annan sak är att barnets bästa ska vara styrande när innehållet i verkställigheten sedan utformas och planeras.

13.4.4 Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män

Utredningens bedömning: Förslagen bedöms inte på något beaktansvärt sätt påverka jämställdheten mellan kvinnor och män.

Regeringen har slagit fast att ett jämställdhetsperspektiv ska beaktas inom alla politik- och sakområden. Av regeringens sjätte jämställdhetspolitiska delmål framgår att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och

¹¹ Se SOU 2023:1.

möjlighet till kroppslig identitet. I regeringens nationella strategi för åren 2017–2026 och det åtgärdsprogram som gäller för åren 2021–2023, lyfts vikten av ett förebyggande arbete för att uppnå detta mål.

När det gäller brottslighet finns det stora skillnader mellan kvinnor och män, både avseende omfattning och karaktär. Män begår brott oftare än kvinnor och kvinnor känner i högre grad oro för att utsättas för brott än vad män gör. De flesta barn som begår brott gör det endast vid något enstaka tillfälle. Den mindre grupp som fortsätter att begå brott består främst av pojkar och unga män. Pojkar och unga män är dessutom överrepresenterade vid den brottslighet som är kopplad till gängkriminalitet. Under senare tid kan man dock se en utveckling som innebär att fler flickor och kvinnor begår allvarliga våldsbrott och mer ofta än tidigare är delaktiga i gängkriminalitet. Det är därför angeläget att löpande integrera ett jämställdhetsperspektiv i det brottsförebyggande arbetet.

Flickor och pojkar har samma rättigheter enligt barnkonventionen, samma rätt att skyddas mot de skadeverkningar som en inlåsning innebär och samma rätt till återfallsförebyggande åtgärder under tid då fängelsestraff avtjänas. Syftet med förslagen är att flickor och pojkar ska erbjudas ett likartat verkställighetsinnehåll när de avtjänas fängelse såväl i anstalt som i frihet. Det är en självklarhet att flickor och pojkar ska behandlas lika och ha samma förutsättningar. Det faktum att flickorna som döms till frihetsberövande påföljder är få innebär dock att det kommer finnas behov av att göra vissa speciallösningar för flickor, inte minst för att undvika att flickorna isoleras under verkställigheten. Det sagda innebär att utredningen bedömer att förslaget primärt inte har någon beaktansvärd påverkan på jämställdheten mellan kvinnor och män, även om förhållandena vid verkställigheten kan skilja sig åt till viss del.

13.4.5 Övriga konsekvenser

Utredningen bedömer inte att förslagen i övrigt får några sådana konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen som ska redovisas i betänkandet, dvs. konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

14 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

14.1 Ikraftträdande

Utredningens förslag: Bestämmelserna ska träda i kraft den 1 januari 2028.

Utredningens bedömning: Det bör övervägas att ge en genomförandekommission i uppdrag att förbereda för ett förändrat huvudmannaskap för verkställighet av fängelse för unga lagöverträdare i åldrarna 15–17 år.

Det finns normalt skäl att låta ny lagstiftningen träda i kraft så snart som möjligt. För den lagstiftning som föreslås nu är det dock angeläget att Kriminalvården får tid att genomföra de nödvändiga anpassningar som behöver göras för att myndigheten ska kunna ta emot barn för verkställighet av fängelse på ett sätt som står i överensstämmelse med såväl de krav som ställs i barnkonventionen som i andra internationella instrument som Sverige har åtagit sig att följa.

Det bör i det här sammanhanget framhållas att direktivet till denna utredning beslutades innan de svenska riksdagspartierna Kristdemokraterna, Liberalerna, Moderaterna och Sverigedemokraterna den 14 oktober 2022 offentliggjorde överenskommelsen Tidöavtalet. Kriminalvården fick i myndighetens regleringsbrev för 2023 därefter ett kompletterande kapacitetsuppdrag med anledning av Tidöavtalet. Uppdraget innebar att myndigheten översiktligt skulle beräkna vilken kapacitet som behövs i anstalt, häkte och frivård för att de i Tidöavtalet föreslagna reformerna som påverkar myndighetens verksamhet ska kunna genomföras. Uppdraget redovisades till regeringen den 18 april 2023.

En av reformerna i Tidöavtalet är att särskilda s.k. ungdomsfängelser ska inrättas. Under de senaste mandatperioderna har ett stort antal förslag på utvidgad kriminalisering, straffskärpningar och andra lagstiftningsförändringar genomförts. Effekterna är pågående och går ännu inte att fullt ut bedöma, men påverkan på Kriminalvårdens verksamhet har varit och är fortsatt betydande. Myndigheten har i sin rapport till regeringen bedömt att kapacitetsbehoven, kostnaderna och inte minst kompetensförsörjningsbehoven kommer att bli mycket stora till följd av vissa av reformförslagen i Tidöavtalet.

Det finns, enligt Kriminalvården, redan idag praktiska utmaningar för myndigheten att klara den planerade kapacitetsutökningen, även med betydande finansiella tillskott. Framför allt riskerar kompetensförsörjningen att bli direkt gränssättande för förmågan att ta nya platser i bruk. En väl tilltagen tid för ikraftträdande och implementering av nya lagförslag är därför något som Kriminalvården i rapporten till regeringen lyfter som viktiga faktorer, utöver ekonomiska tillskott. Kriminalvården understryker också i rapporten att en avgörande faktor för myndighetens förmåga att klara reformerna är att regeringen överväger längre tidsperspektiv vad gäller ikraftträdande av vissa reformer än vad som nu är brukligt i lagstiftningsarbetet.

Med beaktande av detta samt med hänsyn tagen till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarande, fortsatt beredning inom Regeringskansliet och riksdagsbehandling bedömer utredningen att en rimlig tidpunkt för ikraftträdande är den 1 januari 2028.

Innan reformen träder i kraft bör också ett noggrant förberedelsearbete genomföras. Utredningen anser därför att det bör övervägas att ge en genomförandekommission i uppdrag att förbereda för ett förändrat huvudmannaskap för frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare i åldrarna 15–17 år. En sådan genomförandekommission bör hantera t.ex. de samverkansfrågor som uppstår enligt förslaget, hur barnets bästa skulle kunna tas tillvara vid verkställighetsplaneringen och i övrigt under verkställigheten, olika frågor kopplat till Kriminalvårdens utökade skoluppdrag och hur lokalerna bör utformas för att på bästa möjliga sätt möta barns behov. De angivna frågorna är enbart exempel på frågor som behöver hanteras innan reformen träder i kraft och ska alltså inte betraktas som en heltäckande beskrivning av det uppdrag som en genomförandekommission bör ges. Utöver sådana frågor som lämpligen bör hanteras av en genomförandekommission krävs ett omfattande arbete med anpassning av

verksamheten som lämpligen bör utföras internt inom Kriminalvården. För myndigheten handlar det bl.a. om att ta fram fa fram föreskrifter och verksamhetsstöd (t.ex. handböcker och processbeskrivningar), planera för utveckling och anpassning av verksamhetsinnehåll för barn, anpassa HR-processer, inklusive utforma och anpassa personalutbildning för de som ska arbeta nära barnen och utreda var och hur särskilt anpassade lokaler kan tas fram. Myndigheten måste dessutom genomföra de nödvändiga anpassningarna i verksamheten genom att t.ex. anställa och utbilda personal, gå igenom verksamhetsinnehållet och anpassa det samt bygga och inreda nya avdelningar där barn som döms till fängelse kan placeras (se avsnitt 13.3.2 ovan).

Så som påpekats tidigare är det en grundläggande förutsättning för utredningens förslag att barn avtjänar straff i en verksamhet som är anpassad för barn. Ett genomförande av förslagen kommer dessutom att kräva ett omfattande resurstillskott till Kriminalvården, både före och efter reformen träder i kraft. Kriminalvården kan inte påbörja genomförandet av dessa anpassningar innan förslagen som lämnas här har beretts inom Regeringskansliet och riksdagen har fattat beslut om de lagändringar som krävs för att förslagen ska kunna genomföras. Det krävs alltså en lång ikraftträdandetid för att det ska kunna säkerställas att förslagen som lämnas här kan genomföras på ett sätt som uppfyller barnkonventionens krav.

14.2 Övergångsbestämmelser

Utredningens bedömning: Det behövs inga övergångsbestämmelser för huvudförslaget att fängelse ska användas som frihetsberövande påföljd när brott har begåtts av den som inte har fyllt 18 år. Däremot krävs övergångsbestämmelser för vissa följdbestämmelser.

14.2.1 Det behövs inga övergångsbestämmelser för huvudförslaget

Av 2 kap. 10 § regeringsformen framgår att det inte får dömas ut en svårare brottspåföljd för en gärning än vad som var föreskrivet när den begicks. En liknande bestämmelse finns i Europeiska konven-

tionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), där det i artikel 7 första punkten andra meningen föreskrivs att det inte får mätas ut ett strängare straff än vad som var tillämpligt vid den tidpunkt då brottet begicks. Den nu beskrivna principen har kommit till uttryck i 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP).

Enligt paragrafens andra stycke ska straff bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs, om inte den lag som gäller när domen meddelas leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. Om utredningens förslag genomförs kommer det att innebära att barn och unga ska dömas till fängelse i stället för sluten ungdomsvård om en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas. De utdömda strafftiderna för barn och unga kommer att bli längre när fängelse döms ut än vid sluten ungdomsvård. Utredningen anser därför att fängelse i det här sammanhanget ska betraktas som en strängare påföljd än sluten ungdomsvård trots att det t.ex. av 51 kap. 25 § rättegångsbalken följer att fängelse och sluten ungdomsvård ska bedömas som likvärdiga påföljder när den bestämmelsen tillämpas.

Av regleringen i regeringsformen och BrP följer därmed att straffet ska bestämmas enligt den lag som gällde när brottet eller brottsligheten begicks. Även enligt den nuvarande regleringen kan emellertid fängelse dömas ut för den aktuella ålderskategorin även om det enbart ska ske i undantagsfall. Något absolut hinder mot att efter reformen bestämma påföljden till fängelse för brott som begåtts innan reformen trätt i kraft finns därmed inte. Detsamma gäller om rätten ska bestämma påföljd beträffande brott som har begåtts dels före, dels efter ikraftträdandet. Även i dessa fall kan rätten bestämma påföljden till antingen sluten ungdomsvård eller fängelse beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Några särskilda övergångsbestämmelser om detta behövs inte.

Sluten ungdomsvård kommer alltså kunna dömas ut efter att reformen trätt i kraft. Det kommer dessutom finnas påföljder som inte har börjat verkställas eller som inte fullt ut har verkställts när reformen träder i kraft. Det innebär att den reglering som finns beträffande sluten ungdomsvård, som föreslås upphävas i samband med att utredningens huvudförslag träder i kraft, ska fortsätta tillämpas vid verkställighet av sluten ungdomsvård.

14.2.2 Övergångsbestämmelser behövs i vissa följdförfattningar

Med hänsyn till att det kommer att finnas domar på sluten ungdomsvård kvar att verkställa efter att reformen har trätt i kraft och då nya sådana domar, enligt det resonemang som nyss förts, kommer kunna dömas ut kommer det finnas behov av att tillämpa vissa bestämmelser enligt dess tidigare lydelse. Utredningen föreslår därför att övergångsbestämmelser införs för dessa lagar. Av övergångsbestämmelserna ska framgå att äldre bestämmelser fortfarande ska gälla beträffande slutet ungdomsvård. En dom på slutet ungdomsvård kan med ovanstående resonemang om 5 § BrP i huvudsak enbart aktualiseras för brott som begåtts före ikraftträdande (se dock strax nedan beträffande övergångsbestämmelse för 30 kap. 5 § brottsbalken). Övergångsbestämmelsen behöver av den anledning ingen ytterligare begränsning än att den upphävda lagen eller bestämmelsen fortfarande gäller vid verkställighet av slutet ungdomsvård. Det behöver införas övergångsbestämmelser i nedanstående författningar:

- fängelselagen för unga (2027:000),
- rättegångsbalken,
- brottsbalken,
- socialförsäkringsbalken,
- lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar,
- passlagen (1978:302),
- polislagen (1984:387),
- lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,
- lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård,
- lagen (1998:620) om belastningsregister,
- lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder,
- lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister,
- socialtjänstlagen (2001:453),
- offentlighets- och sekretesslagen (2009:400),

- lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen,
- lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande,
- lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område, och
- lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalagens område.

Enligt utredningens förslag ändras bestämmelsen i 30 kap. 5 § brottsbalken så att det inte längre följer att rätten i första hand ska bestämma påföljden till sluten ungdomsvård i stället för fängelse för brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt arton år. För den bestämmelsen behövs det också en övergångsbestämmelse för det fall en person ska dömas till gemensam påföljd för brott som har begåtts såväl före som efter ikraftträdandet. I övergångsbestämmelsen ska anges att sluten ungdomsvård får användas som gemensam påföljd om någon har begått brott både före och efter ikraftträdandet. Övergångsbestämmelsen gör det möjligt för rätten att i ett sådant fall välja antingen sluten ungdomsvård eller fängelse som gemensam påföljd för brotten.

15 Författningskommentar

15.1 Förslaget till fängelselag för unga (2027:000)

I lagen, som är ny, finns särskilda bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som är under 18 år. Lagen innehåller bestämmelser vid verkställighet i en kriminalvårdsanstalt och vid verkställighet vid ett särskilt ungdomshem. Av artikel 1 i barnkonventionen följer att varje människa under 18 år är barn om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller för barnet. Det innebär att lagen i huvudsak kommer att tillämpas på barn. I fråga om brott tar barnkonventionens reglering sin utgångspunkt i barnets ålder vid brottstillfället. Det är också den avgörande tidpunkten i fråga om straffmätningen. Den som har begått brott som barn kommer i vissa fall att ha passerat myndighetsåldern när straffet ska avtjänas. Lagen innehåller främst verkställighetsbestämmelser för den som inte har fyllt 18 år, men den kan även komma att tillämpas i fråga om personer som är över 18 år. Begreppet ”intagen” används därför för att beskriva den som ska avtjäna fängelse enligt lagen. Det begreppet överensstämmer också med fängelselagen (2010:610) vilket underlättar tillämpningen. Med intagen enligt denna lag avses dock i huvudsak barn enligt barnkonventionens definition, vilket särskilt ska beaktas vid lagens tillämpning.

I första kapitlet finns bestämmelser om lagens tillämpningsområde och vissa gemensamma bestämmelser om socialnämndens skyldighet och om samråd vid verkställighetsplaneringen. I andra kapitlet finns bestämmelser som gäller endast vid verkställighet vid en kriminalvårdsanstalt och i tredje kapitlet särskilda verkställighetsbestämmelser som gäller när fängelsestraff verkställs vid ett särskilt ungdomshem. I fjärde kapitlet finns en bestämmelse om bemyndigande och i femte kapitlet några avslutande bestämmelser om överklagande av beslut m.m.

Lagen kompletterar och ersätter till viss del fängelselagens (2010:610) bestämmelser (se prop. 2009/10:135). I och med att den

nya fängelselagen för unga träder i kraft upphör lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård att gälla. Flera av bestämmelserna i 3 kap. är överförda från lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård varför ledning vid tillämpningen kan sökas i motiven till den lagen (se prop. 1997/98:96, prop. 2010/11:107 och prop. 2017/18:169).

1 kap. Allmänna bestämmelser

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt arton år.

Vid verkställighet av fängelse i kriminalvårdsanstalt gäller fängelselagen (2010:610) om inte annat följer av denna lag.

I 2 kap. finns bestämmelser som gäller när verkställigheten sker i kriminalvårdsanstalt.

I 3 kap. finns bestämmelser som gäller när fängelse verkställs vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Efter villkorlig frigivning gäller bestämmelserna i 26 kap. brottsbalken om inte annat följer av denna lag.

Lagens inledande paragraf anger tillämpningsområdet. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.

Av paragrafens *första stycke* följer att lagen innehåller bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt 18 år. Av 2 kap. 1 § andra stycket följer att lagen efter beslut av Kriminalvården också kan tillämpas på personer som har fyllt 18 år.

Enligt *andra stycket* ska bestämmelserna i fängelselagen (2010:610) tillämpas vid verkställighet enligt lagen om inget annat är föreskrivet. Genom hänvisningen till fängelselagen blir även fängelseförordningen (2010:2010) och Kriminalvårdens föreskrifter som utfärdats efter bemyndigande i fängelselagen tillämpliga.

Av paragrafens *tredje stycke* följer att det i 2 kap. finns särskilda bestämmelser som gäller när unga avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt. Det handlar bl.a. om särskilda bestämmelser om placering, sysselsättning, ersättning, permission och utslussning för barn.

I *fjärde stycket* görs en hänvisning till 3 kap. där det finns bestämmelser som gäller endast när fängelse verkställs i ett särskilt ungdomshem. Avsikten är att fängelse som verkställs vid ett särskilt ungdomshem i huvudsak ska följa de bestämmelser som gäller enligt lagen (1990:52)

med särskilda bestämmelser om vård av unga med motsvarande anpassningar som har gällt för påföljden sluten ungdomsvård. Flera av bestämmelserna från den numera upphävda lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård har förts över till den nya fängelselagen för unga.

Femte stycket innehåller en upplysning om att bestämmelserna om villkorlig frigivning i 26 kap. brottsbalken ska tillämpas vid villkorlig frigivning om inte annat följer denna lag. Det innebär att bestämmelserna i förordningen (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder blir tillämpliga i förhållande till intagna under 18 år som har frigetts villkorligt. Konsekvensen av att det finns bestämmelser om villkorlig frigivning i lagen är att Kriminalvården, genom den bestämmelse om bemyndigande som finns i 5 kap. 1 §, ges föreskriftsrätt i fråga bestämmelser i brottsbalken. Av 4 kap. i denna lag följer att Statens institutionsstyrelse beslutar om att skjuta upp villkorlig frigivning i de fall den unge avtjänar fängelsestraffet vid ett särskilt ungdomshem.

2 §

Den verkställande myndigheten ska förordna en särskild koordinator för den intagne. Koordinatorn ska hålla regelbunden kontakt med den intagne och träffa honom eller henne under verkställigheten. Koordinatorn ska genom kontroll, stöd och hjälp verka för att verkställighetsplanen följs.

Till särskild koordinator ska tjänsteman vid den verkställande myndigheten eller annan lämplig person förordnas.

Om det finns skäl för det får den verkställande myndigheten entlediga koordinatorn och i stället förordna någon annan.

Paragrafen reglerar den verkställande myndighetens skyldighet att förordna en särskild koordinator för den dömde samt anger koordinatorns huvudsakliga uppgifter. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

I *första stycket* anges vilken myndighet som ska förordna koordinatorn samt hans eller hennes huvuduppgift. Bestämmelsen innebär att Kriminalvården ansvarar för att utse särskild koordinator för den som tas in för att avtjäna straff vid en kriminalvårdsanstalt och Statens institutionsstyrelse för den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Om verkställigheten med tillämpning av 32 kap. 5 § brottsbalken ska ske vid ett särskilt ungdomshem är det Statens institutionsstyrelse som ska besluta om förordnandet och i övriga fall ska beslutet fattas av Kriminalvården.

Förordnandet ska ske så snart som möjligt efter det att domen på fängelse är verkställbar. Detta för att koordinatorn ska kunna delta aktivt redan när den dömde tas in på en anstalt eller ett särskilt ungdomshem samt vid den inledande verkställighetsplaneringen. Ett tidigt förordnande är viktigt även för att den dömde och hans eller hennes föräldrar ska ha en utpekad person att ställa frågor till inför verkställigheten. I uppdraget att vara koordinator ingår att hålla regelbunden kontakt med den intagne och träffa honom eller henne under verkställigheten. Koordinatorn bör även arbeta med motivationshöjande samtal för att få den intagne att delta i undervisning, behandling eller andra åtgärder som anvisats den intagne i verkställighetsplanen. Efter villkorlig frigivning kan koordinators roll i mångt och mycket liknas vid den roll som koordinatorn har vid verkställighet av ungdomsövervakning. I det skedet blir koordinators uppgift att genom stöd och hjälp verka för att den dömde efterlever de villkor som ställts upp för frigivningen. Det kan exempelvis ske genom påstötningar och påminnelser eller motivationshöjande samtal. Koordinatorn kan även ge den dömde mer praktisk hjälp för att han eller hon ska kunna genomföra det som ålagts honom eller henne. Det kan handla om hjälp med att hitta struktur i vardagen för att t.ex. passa tider till olika åtgärder som den dömde ska delta i enligt planen. Koordinatorn kan – om den dömde saknar stöd från andra vuxna i sin närhet – också hjälpa till vid myndighetskontakter, med ansökningar om t.ex. en utbildning eller behandlingsinsats som den frigivne önskar delta i. Det är också en uppgift för koordinatorn att kontrollera att den dömde följer de föreskrifter och anvisningar som meddelats och att reagera för att rätta till brister i efterlevnaden av dessa.

I koordinators roll ligger också att samråda med andra aktörer som är viktiga för barnet, t.ex. socialtjänsten och skolan. En fungerande uppföljning i detta hänseende kan innebära att det krävs ett informationsutbyte av uppgifter som omfattas av sekretess eller tystnadsplikt. I offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), förkortad OSL, finns vissa sekretessbrytande bestämmelser som möjliggör uppgiftslämnande i syfte att underlätta upprättande och kontrollen av att verkställighetsplanen följs (se 23 kap. 6 a § och 26 kap. 9 b § OSL).

I *andra stycket* finns bestämmelser om vem som ska förordnas som koordinator. Den som förordnas bör som utgångspunkt vara socionom eller en person med likvärdig kompetens eller erfarenhet. Normalt bör det vara fråga om en anställd vid någon av myndigheterna, eftersom

det underlättar möjligheten till kontakt mellan koordinatoren och den intagne. Om det behövs får mer än en koordinator förordnas.

Tredje stycket reglerar frågan om byte av koordinator. Så långt det är möjligt bör samma person eller personer vara koordinator under verkställigheten. Byte av koordinator ska så långt som det är möjligt undvikas, särskilt under den tid barnet avtjänar straffet i anstalt eller vid särskilt ungdomshem. När barnet påbörjar utslussning eller blir villkorligt frigiven kan det vara lämpligt att byta till en koordinator som finns på den ort där barnet ska bo efter frigivning.

Barnet ska ha tillgång till en eller flera koordinatörer under hela verkställigheten (både i anstalt eller särskilt ungdomshem och efter villkorlig frigivning).

3 §

Socialnämnden i den kommun där den intagne är folkbokförd ska utse en särskild person att vara handläggare för honom eller henne under verkställigheten.

Genom paragrafen regleras socialnämndens skyldighet att utse en särskild handläggare för barnet under verkställigheten. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Skyldigheten att enligt paragrafen utse en handläggare gäller för socialnämnden i den kommun där den enskilde var folkbokförd när han eller hon dömdes till fängelse och förändras inte av att den dömdes tas in i en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem långt från folkbokföringsorten.

Den särskilda handläggaren ska delta vid den samverkan som ska ske vid verkställighetsplaneringen (se vidare kommentaren till 1 kap. 4 §). Socialnämnden kan bidra med information om den unge som kan vara viktig för den verkställande myndigheten att känna till när planeringen görs. Socialnämnden kan t.ex. bidra med information om tidigare insatser, behandlingar och andra åtgärder som har erbjudits den unge och hur dessa insatser har tagits emot av såväl den unge själv som av hans eller hennes vårdnadshavare. Socialnämnden kan även ha information om den dömdes tidigare umgänge, vilket kan innebära bättre förutsättningar för Kriminalvården, och i förekommande fall Statens institutionsstyrelse, att besluta om en trygg och säker placering av den unge.

Under verkställigheten ska den särskilda handläggaren vara den verkställande myndighetens kontaktperson och den som koordinatör kan vända sig till när det uppkommer frågor som berör socialtjänsten. Handläggaren ska även medverka vid uppföljning och ändring av verkställighetsplanen.

Handläggarens uppdrag blir särskilt viktigt när det blir aktuellt med permissioner på hemorten och även i samband med utslussning och villkorlig frigivning. Vid permission kan socialnämnden bistå med information exempelvis om barnets hemmiljö, umgänge och platser som den unge inte bör vistas på. Vid utslussning och framför allt villkorlig frigivning kan det bli aktuellt att t.ex. placera barnet i en behandlingsfamilj, i ett stödboende eller vid ett HVB-hem. Tidig samverkan mellan Kriminalvården – i förekommande fall Statens institutionsstyrelse – och socialnämnden om olika alternativ för utslussning kan bidra till att betalningsansvar för en placering som beslutats av Kriminalvården tas över av socialnämnden när Kriminalvårdens betalningsansvar upphör och att åtgärden därmed fortgår under hela den tid som den dömda har behov av den.

Samverkan kan också bli nödvändig gäller frågan om den intagnes vistelse efter verkställigheten. Om den intagne önskar hjälp med att flytta till en annan vistelseort efter frigivningen i syfte att undvika tidigare umgänge och kriminalitet kan han eller hon vara i behov av hjälp t.ex. med att hitta bostad, skola eller annan sysselsättning efter villkorlig frigivning.

Skyldigheten enligt paragrafen att utse en särskild handläggare består så länge den unge verkställer straffet enligt lagen. Om Kriminalvården enligt 2 kap. 1 § fängeslagen för unga beslutar att en intagen som har fyllt 18 år ska fortsätta att verkställa fängelse enligt den lagen består alltså socialnämndens skyldighet att utse en särskild handläggare för den unge så länge Kriminalvårdens beslut består.

Paragrafen innebär inga förändringar i socialnämndens grundläggande ansvar för barn och unga enligt socialtjänstlagen (2001:453).

4 §

Verkställighetsplaneringen ska, om det är möjligt och bedöms som lämpligt, genomföras av den verkställande myndigheten i samråd med den intagne, hans eller hennes vårdnadshavare och andra berörda personer.

Den verkställande myndigheten ska, vid verkställighetsplaneringen och under verkställigheten, samverka med socialnämnden i den kommun där den dömda är folkbokförd. Vid behov får samråd även ske med andra berörda myndigheter och aktörer.

Innehållet i verkställigheten ska anpassas till den intagnes särskilda förutsättningar och behov.

I paragrafen finns bestämmelser om samråd och samverkan vid verkställighetsplaneringen. Av paragrafen följer att den myndighet som ska verkställa fängelsestraffet, dvs. Kriminalvården enligt huvudregeln och Statens institutionsstyrelse i undantagsfall, ansvarar för verkställighetsplaneringen. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.1.

Av *första stycket* följer att verkställighetsplaneringen ska genomföras i samråd med den intagne och hans eller hennes vårdnadshavare om det är möjligt och bedöms lämpligt. Att verkställighetsplaneringen för den som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt ska ske i samråd med den intagne följer redan av 1 kap. 5 § fängeslagen, men eftersom barn enligt artikel 12 barnkonventionen ska få komma till tals i frågor som rör dem själva förstärks kravet på att göra den intagne delaktigt genom förevarande paragraf. Dessutom är bestämmelsen även tillämplig när verkställigheten planeras för den som ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Den intagne ska höras både när verkställigheten planeras och när planen upprättas, men även senare under verkställigheten när den följs upp och eventuellt ändras. Verksställighetsplaneringen för den som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt ska genomföras enligt 6 § fängelseförordningen (2010:2010) och motsvarande reglering för den som ska avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Planeringen ska syfta till att klargöra den intagnes behov av utredningar och insatser. Planen ska fokusera på åtgärder som kan minska skadeverkningsarna av inlåsningen och minska risken för återfall i brott. Så långt det är möjligt ska barnet motiveras att delta i den undervisning som erbjuds på ungdomsavdelningarna. Med begreppet samråd avses att den intagne och hans eller hennes vårdnadshavare (och eventuella andra personer som myndigheten väljer att samråda med) ska informeras om myndighetens utredningar och avsikter och ges möjlighet att lämna synpunkter, men myndigheten kan besluta om de insatser som bedöms lämpliga och nödvändiga även om en intagen eller annan person som deltagit vid samrådet inte delar myndighetens uppfattning.

I *första stycket* anges även att den verkställande myndigheten vid verkställighetsplaneringen ska samråda med den intagnes vårdnads-

havare om det är möjligt och bedöms lämpligt. Om den ena vårdnadshavaren är frånvarande eller bedöms påverka barnet negativt kan dock den verkställande myndigheten avstå från att samråda med den vårdnadshavaren. I vissa fall kan kontakt mellan barnet och båda eller den ena vårdnadshavaren bedömas som direkt skadligt för barnet och även i sådana fall kan myndigheten avstå från att samråda med den intagnes vårdnadshavare eller någon av dem om barnet har mer än en vårdnadshavare.

I de fall samråd med den ena eller båda vårdnadshavarna inte bedöms lämpligt eller inte kan ske bör den verkställande myndigheten överväga om det finns någon annan person i den dömdes närhet som det kan vara lämpligt att samråda med. Det kan vara fråga om någon annan nära anhörig till den intagne eller t.ex. personer i ett familjehem eller liknande där han eller hon tidigare har varit placerad. Om det bedöms lämpligt kan den verkställande myndigheten även samråda med andra personer som har god insikt i den intagnes förhållanden, t.ex. en tränare eller liknande person inom föreningslivet. I kravet på lämplighet ligger bl.a. att den verkställande myndigheten måste överväga om känslig information om barnet kan lämnas ut till personen. Vid den bedömningen bör barnets åsikt om såväl samrådet som att utlämna information beaktas. En sekretessbrytande bestämmelse har införts i 35 kap. 15 a § offentlighets- och sekretesslagen (2009:100) för att möjliggöra informationsutbyte i fråga om verkställighetsplanen och uppföljning av hur villkor i planen efterlevs.

Enligt bestämmelsens *andra stycke* ska den verkställande myndigheten samverka med socialnämnden i den kommun där den unge är folkbokförd. Med begreppet samverkan avses ett större inslag av samarbete än vad som avses med samråd enligt första stycket och andra stycket andra meningen. Ytterst är det den verkställande myndighetens ansvar att upprätta och följa upp verkställighetsplaneringen. Socialnämnden har emellertid ofta god kännedom om de barn och unga som döms till fängelse. I de flesta fall har de varit föremål för sociala insatser tidigare i livet. Socialnämnden kan därmed ha viktig information om både barnet, hans eller hennes familj och umgänge på hemorten att delge Kriminalvården eller SiS när den intagnes verkställighet ska planeras. Dessutom har socialnämnden kännedom om tidigare åtgärder som har vidtagits och som har planerats för tidigare. Även när utslussning och villkorlig frigivning ska planeras bör de verkställande myndigheterna samverka för att säkerställa att den intagne får det stöd som

han eller hon behöver för att återgå till ett liv i frihet utan att återfalla i brott. Om samråd inte bedöms kunna ske med vare sig barnets vårdnadshavare eller med någon annan person är samverkan med socialnämnden av största betydelse för verkställighetsplaneringen.

Om det finns behov av det kan den verkställande myndigheten även samråda med andra myndigheter och aktörer som kan ha information om den unge eller som på annat sätt kan bidra till att den verkställande myndigheten inför verkställighetsplanen får tillgång till bästa möjliga underlaget för utformningen av planen. En sådan viktig aktör kan vara barnets skola och lärare med särskild kunskap om barnets skolgång. Det kan även vara fråga om tidigare vårdgivare, t.ex. ett HVB-hem eller familjehem som kan ha upplysningar att lämna om barnet.

Paragrafen är tillämplig även vid planering av villkorlig frigivning, vilket innebär att skyldigheten för Kriminalvården att samverka med andra är mer omfattande än vad som följer av bestämmelsen i 26 kap. 14 § andra stycket brottsbalken. Inför villkorlig frigivning måste även Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse samverka om den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem, se kommentaren till 4 kap. 3 § nedan.

I offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) införs sekretessbrytande bestämmelser som gör att Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse kan utbyta information med de aktörer som myndigheten ska samrådas och samverka med (se kommentaren till offentlighets och sekretesslagen [2009:400] nedan).

Av *tredje stycket* följer att verkställigheten ska anpassas till den intagnes förutsättningar och behov. Genom bestämmelsen understryks vikten av att den verkställande myndigheten har ett barnperspektiv vid verkställighetsplaneringen och beaktar vad som är bäst för barnet. Verkställighetsplanen ska vara individuellt anpassad och utformad. Om barnet är skolpliktigt ska barnets behov av skolgång och stöd i utbildningen uppmärksammas.

2 kap. Verkställighet i anstalt

1 §

Verkställighet enligt denna lag ska ske vid en avdelning som är särskilt anpassad för barn (ungdomsavdelning), om det inte kan anses vara till den intagnes bästa att placeras vid en annan avdelning.

Kriminalvården får besluta att verkställigheten ska ske i enlighet med denna lag trots att den intagne har fyllt arton år.

Paragrafen innehåller särskilda bestämmelser om anstaltsplacering av den som är under 18 år när fängelse ska avtjänas. Vidare anges att Kriminalvården får besluta att en intagen ska verkställa fängelsestraffet enligt lagen även efter att han eller hon har fyllt 18 år. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.1.

Utformningen av paragrafens *första stycke* motsvarar det som gäller enligt artikel 37 c i FN:s barnkonvention. Att barn ska placeras på särskilda avdelningar som är anpassade för att möta barns behov följer av att det i bestämmelsen anges att den som verkställer straff enligt lagen ska placeras vid en ungdomsavdelning. Den fysiska miljö vid ungdomsavdelningarna ska motsvara den som finns på behandlingshem. Barns behov av privatliv, gemensamhet, idrotts- och fritidsaktiviteter ska tillgodoses. De unga ska erbjudas lämplig sysselsättning i form av utbildning och behandling. Personal som arbetar vid ungdomsavdelningar ska ha kompetens anpassad för uppdraget.

Endast i undantagsfall kan det finnas skäl att placera en person under 18 år på någon annan avdelning än en ungdomsavdelning. För att en sådan placering ska komma i fråga krävs starka skäl, t.ex. med hänsyn till den unges behov av skydd mot angrepp från andra intagna.

Lagen ska som huvudregel tillämpas på barn fram till den dag den intagne fyller 18 år, men Kriminalvården får besluta att en intagen ska fortsätta avtjäna straffet enligt lagen även efter fyllda 18 år. Ett sådant beslut kan t.ex. fattas om den unge deltar i undervisning eller behandling som lämpligen bör slutföras. Även i de fall den kvarvarande strafftiden efter artonårsdagen är kort bör en ung person kunna vara kvar på ungdomsavdelning under hela den inlåsta delen av verkställigheten. Om den enskildes behov är sådana att de bedöms bäst kunna uppfyllas vid en ungdomsavdelning kan Kriminalvården besluta om fortsatt verkställighet enligt lagen.

I undantagsfall finns utrymme att besluta att en dömd person som har fyllt 18 år ska verkställa enligt lagen och därmed vara placerad på en ungdomsavdelning. För ett sådant beslut krävs alldeles särskilda skäl, t.ex. att det krävs att en 18-årig flicka placeras på en ungdomsavdelning för att åstadkomma en lämplig sammansättning på avdelningen eller för att hindra att en yngre intagen blir ensam placerad på en avdelning.

Kriminalvården bör vid sitt ställningstagande beakta samtliga relevanta omständigheter. Det innebär att även de andra intagnas behov måste beaktas. Vid bedömningen ska barnens bästa stå i fokus. I det här sammanhanget måste också övriga bestämmelser i fängelselagen (2010:610) om den intagnes placering beaktas. Av 2 kap.1 § fängelselagen (2010:610) följer t.ex. att en intagen inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas samt att hänsyn ska tas till den intagnes behov av sysselsättning, omvårdnad och en lämplig frigivningsplanering när en intagen placeras. Om en intagen som har fyllt 18 år bedöms kunna placeras vid en anstalt med lägre grad av säkerhet än den som finns vid ungdomsavdelningarna är det alltså en faktor som talar emot fortsatt verkställighet enligt fängelselagen för unga.

Vid beslut om den unge ska avtjäna straffet enligt lagen bör beaktas att det av den allmänna kommentaren till Barnkonventionen, bl.a. beträffande artikel 3.1, 6.2, 24.1 och 40.1, har uttalats att det t.ex. kan ha betydelse för barnets utveckling, hälsa och återanpassning i samhället att barnet känner till att verkställigheten kan komma att avtjänas vid en avdelning för vuxna efter att barnet fyllt 18 år.¹ Även tecken på sådan oro hos ett barn som avtjänar fängelse bör kunna resultera i ett beslut om fortsatt verkställighet enligt fängelselagen för unga om det bedöms vara det bästa för barnet och för andra barn på avdelningen. Avsikten är alltså inte att paragrafen ska få en alltför strikt tillämpning. Intresset av att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomsavdelningarna inte blir alltför vid bör dock beaktas.

Om Kriminalvården beslutar att en intagen får avtjäna straffet enligt de särskilda verkställighetsbestämmelserna som finns i lagen innebär det samtidigt att den intagne ska vara fortsatt placerad på en ungdomsavdelning.

Utgångspunkten är att barn ska placeras vid en ungdomsavdelning, men det kan inte uteslutas att det i något fall bedöms bättre för barnet att placeras på en annan avdelning som t.ex. erbjuder en form av behandling som inte kan erbjudas vid ungdomsavdelningen. Det kan också vara så att barnet har behov av skydd och en sådan skyddsplats inte kan erbjudas vid någon av ungdomsavdelningarna. Endast omständigheter som har att göra med vad som är bäst för det enskilda barnet

¹ FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019) om barns rätt i rättssystemet, p. 31–32, 35 och 92–93.

eller övriga barn vid ungdomsavdelningarna ska kunna påverka möjligheten att placera ett barn tillsammans med vuxna. Att en sådan placering vore billigare eller enklare att genomföra utgör inte skäl för ett sådant beslut.

2 §

Den som är under arton år får inte placeras vid en säkerhetsavdelning.

Paragrafen anger att den som är under 18 år inte får placeras vid en säkerhetsavdelning. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.1.

Av bestämmelsen följer ett absolut hinder mot att placera intagna under 18 år på en säkerhetsavdelning. Om det finns särskilda krav på övervakning och kontroll av en intagen som är under 18 år får det i stället lösas genom t.ex. ökad bemanning på en ungdomsavdelning. Särskild hänsyn måste tas till såväl den intagna som kräver förhöjd övervakning som till andra intagna som är placerade vid ungdomsavdelningen så att den ökade säkerheten inte påverkar övriga barn negativt. Om det inte bedöms förenligt med de andra intagnas bästa att placera den intagne som kräver förhöjd övervakning på en ungdomsavdelning kan det också vara ett skäl att placera den intagna på en avdelning för vuxna. Om så sker måste dock den unges rättigheter och behov säkerställas.

3 §

En intagen ska erbjudas lämplig sysselsättning och möjlighet att delta i fritidsaktiviteter.

Den som har fyllt arton år är skyldig att delta i den sysselsättning som anvisas honom eller henne. Det gäller dock inte den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken. Den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt nämnda balk får erbjudas sysselsättning bara av den art och i den omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

Enbart en intagen med sysselsättningsplikt har rätt till sådan ersättning som anges i 3 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

Paragrafen innehåller bestämmelser om sysselsättning och fritidsaktiviteter, sysselsättningsplikt samt rätt till ersättning för intagna som avtjänar fängelse enligt denna lag. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Enligt barnkonventionen har barn bl.a. rätt till utbildning, vila, fritid, lek och rekreation. Detsamma följer även av United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (FN:s Havanna-regler om skydd för frihetsberövade underåriga). Flera konventioner för mänskliga rättigheter erkänner alltså barns rättigheter när det gäller sysselsättning. Däremot finns det inga skyldigheter för barn att delta i den sysselsättning som erbjuds.

Paragrafens *första stycke* reglerar rätten till lämplig sysselsättning och möjlighet att delta i fritidsaktiviteter för den som inte har fyllt 18 år. Ytterligare bestämmelser om sysselsättning och fritid finns i 3 och 4 kap. fängeslagen (2010:610). Intagna under 18 år bör i första hand motiveras till att delta i skolundervisning och andra behandlingsinsatser som kan minska skadeverkningarna av inlåsningen och minska risken för återfall i brott. Ambitionen är att intagna ska beredas arbetsträning eller någon annan sysselsättning som kan fylla ett behov hos dem.

En betydande del av den sysselsättning som en vuxen intagen ges möjlighet att utföra eller delta i utöver utbildning utgörs av arbetsinriktad produktion. Med arbete jämförs också annan sysselsättning i form av utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet eller annan strukturerad verksamhet. Med brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet avses program som syftar till att förebygga återfall i brott eller missbruk (jfr 12 § fängelseförordningen). Sådan programverksamhet kan innefatta behandling av medicinsk karaktär. En intagen ska också beredas medicinskpsykologisk eller någon annan särskild behandling om han eller hon har behov av sådan behandling och om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och hans eller hennes förutsättningar. (Se också JO 1996/97 s. 107 angående rätten till studier samt RÅ 1994 not. 619.)

Med annan strukturerad verksamhet avses t.ex. arbetsträning, social färdighetsträning, särskilda aktiviteter för pensionärer och intagna med funktionsnedsättning samt annan jämförbar verksamhet.

Därutöver bör barn erbjudas möjlighet att delta i olika fritidsaktiviteter, t.ex. idrottsaktiviteter, sällskapsspel, matlagning och andra liknande aktiviteter som kan intressera och stimulera den intagne. Eftersom fråga är om barn bör de tillfrågas även i fråga om vilka fritidsaktiviteter som ska erbjudas. Aktiviteterna bör i möjligaste mån anpassas efter de intagnas intressen. Innehållet i den sysselsättning som erbjuds intagna under 18 år ska anpassas till den unga målgruppen och till att deras intressen kan skifta med stigande ålder. Fler och tätare upp-

dateringar av den intagnes verksamhetsplan kan vara nödvändig för intagna som är under 18 år än för äldre intagna.

Efter att barnet fyllt 18 år och alltså uppnått myndighetsåldern ska han eller hon på samma sätt som andra vuxna intagna åläggas sysselsättningsplikt under verkställigheten, vilket framgår av paragrafens *andra stycket*. Detta för att förbereda den unge på ett liv utanför anstalten och för att säkerställa att den intagne tar del av bl.a. de behandlingsinsatser som erbjuds. Detta innebär dock inte att den sysselsättning som erbjuds den intagne med nödvändighet behöver vara en annan än innan sysselsättningsplikten inträdde. Fokus ska även i fortsättningen vara på utbildning, behandling och arbetspraktik beroende på vilka behov den intagne har. Detta skiljer sig dock inte mot vad som gäller för vuxna intagna vars verkställighet styrs av fängelselagen (2010:610). Den intagnes behov kopplat till de riskfaktorer som har identifierats för den intagne ska styra vilken typ av sysselsättning som ska erbjudas.

I likhet med vad som gäller enligt fängelselagen ska den som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken inte ha sysselsättningsplikt. Även detta följer av *andra stycket*. Intagna som har beviljats sjukersättning eller aktivitetsersättning får i stället erbjudas sysselsättning bara av den art och i den omfattning som kan anses lämplig för honom eller henne.

I den mån en intagen har sysselsättningsplikt har han eller hon också rätt till sådan ersättning som följer av 3 kap. 3 § fängelselagen (2010:610). Det framgår av paragrafens *tredje stycke*.

4 §

Intagna under arton år får inte hållas inlåsta avskilda från andra intagna under en längre period än tio timmar om det inte är motiverat av säkerhetsskäl.

Paragrafen reglerar den tid som intagna får hållas inlåsta avskilda från andra intagna. Den tiden begränsas till 10 timmar om det inte är motiverat av säkerhetsskäl med en längre tid. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Utgångspunkten är att verkställighet av fängelse ska ske i gemenskap med andra både under tid då de intagna har anvisats sysselsättning och under fritiden. I samband med dygnsvilan får dock intagna enligt 6 kap. 3 § fängelselagen (2010:610) hållas avskilda från varandra.

De närmare förutsättningarna för detta regleras i myndighetsföreskrifter. För intagna under 18 år regleras i paragrafen att de inte får hållas inlåsta och avskilda från andra intagna i mer än tio timmar. Om det är motiverat av säkerhetsskäl kan ett längre avskiljande emellertid accepteras. Ett sådant skäl kan vara att flera intagna tillsammans utför omfattande skadegörelse eller upplopp vid ungdomsavdelningen och personalen inte kan få ordningsstörningen att upphöra med mindre ingripande åtgärder än att låsa in det intagna i sina boenderum. Inlåsningsen ska upphöra så snart som möjligt.

5 §

En intagen under arton år ska erbjudas uppföljande samtal efter att ett beslut om kontroll av bostadsrum, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning har verkställts eller om den intagne har belagts med fängsel.

Paragrafen reglerar rätten till uppföljande samtal efter att vissa särskilda kontroll- och tvångsåtgärder har verkställts mot en intagen under 18 år. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Verkställighet av särskilda kontroll- och tvångsåtgärder utgör ingripande åtgärder som vidtas mot den enskilde. Intagna under 18 år har enligt bestämmelsen rätt till uppföljande samtal när vissa, mer ingripande åtgärder, har verkställts mot den unge. De åtgärder som är särskilt ingripande är kontroll av det egna bostadsrummet, genomförande av kroppsvisitation eller kroppsbesiktning samt om den intagne beläggs med fängsel. Efter att sådana beslut har verkställts ska den intagne därför ha rätt till ett uppföljande samtal. Vid samtalet ska den intagne få möjlighet att bearbeta det som han eller hon har varit utsatt för. Fråga kan vara om ett eller flera samtal beroende på hur den intagne har upplevt åtgärden. Samtalet ska hållas av någon som har särskild kompetens för att tala med barn.

6 §

En intagen får, för att underlätta hans eller hennes anpassning i samhället, beviljas tillstånd att vistas utanför anstalt för viss kort tid (permission) om

1. minst två månader av strafftiden har avtjänats, och
2. det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt missköta sig.

Om det finns särskilda skäl får permission beviljas trots att den tid som avses i första stycket inte har förflutit.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för att beviljas permission. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Av paragrafens *första stycke* följer att en intagen får beviljas permission efter att två månader av strafftiden har avtjänats om det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt kommer att missköta sig. Tiden är satt med utgångspunkt i att sådana åtgärder som minskar risken för skadeverkningar av inlåsning och som underlättar den intagnes anpassning i samhället ska vidtas under verkställigheten. Intagna under 18 år förutsätts ha ett större behov av permission än äldre intagna samtidigt som Kriminalvården behöver tillräcklig information om den intagne för att bedöma om kraven som ställs för att bevilja permission är uppfyllda. Av paragrafen följer därför att vistelser utanför anstalt som regel inte ska medges förrän två månader av straffet har avtjänats. En sådan tidsangivelse innebär även att det blir klart för den intagne att han eller hon ska vara på anstalten en viss tid innan det blir aktuellt med vistelser utanför anstalt.

Vid bedömningen av om permission ska medges eller inte ska beaktas risken för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets fullgörande eller på annat sätt kommer att missköta sig. Ledning för tillämpningen av rekvisiten kan sökas i den praxis som finns från tillämpningen av bestämmelsen i 10 kap. 1 § fängelselagen (2010:610). Vid bedömningen ska också beaktas att fråga är om ett barn, vilket t.ex. innebär att myndigheten hellre bör ställa villkor som innebär en högre grad av kontroll vid en permission än att helt neka den. Ett barn kan också ha ett större behov av att delta i särskilda familjetillställningar än en vuxen har, vilket innebär att resurser kan behöva tillföras för att möjliggöra en sådan permission för en intagen under 18 år.

Av paragrafens *andra stycke* följer att en intagen kan beviljas permission även innan två månader av straffet har avtjänats, men det krävs i sådana fall att det finns särskilda skäl för permission. Även i fråga om tillämpningen av ”särskilda skäl” kan ledning sökas i den praxis som finns för motsvarande bestämmelse i fängelselagen. Begravningar och bröllop är exempel på händelser som kan utgöra ett särskilt skäl att medge en permission. Även för permission enligt andra stycket krävs att Kriminalvården bedömer att det inte finns en påtaglig risk för att den intagne kommer att begå brott, undandra sig straffets full-

görande eller på annat sätt kommer att missköta sig under en permission. Om endast kort tid förflutit från intagning kan permission nekas av det skälet att underlaget inte är tillräckligt för att myndigheten ska kunna fatta ett beslut som tillgodoser behovet av samhällsskydd och grundas på kunskap om den unge.

7 §

Vistelse i halvvägshus och utökad frigång enligt 11 kap. 4 och 5 §§ fängelselagen (2010:610) får ske om minst tre månader av strafftiden har avtjänats.

I paragrafen finns en särskild reglering av kvalifikationstiden för att beviljas utökad frigång och placering i halvvägshus. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.2.

Paragrafen innebär ett avsteg från 11 kap. fängelselagen (2020:610) enbart på så vis att den kvalifikationstid som följer av 11 kap. 4 § första stycket 1 fängelselagen (2010:610) och 11 kap. 5 § första stycket 1 samma lag i fråga om andel av straffet som ska ha avtjänats innan det kan bli aktuellt för en intagen att placeras i halvvägshus eller beviljas utökad frigång inte ska gälla för intagna som avtjänar fängelse enligt lagen. Den kvalifikationstid som innebär att det inte kan bli aktuellt att placera en intagen i ett halvvägshus eller medge utökad frigång förrän efter att tre månader av straffet har avtjänats ska dock gälla. I övrigt ska 11 kap. fängelselagen (2010:610) gälla även för intagna som avtjänar fängelse enligt denna lag.

3 kap. Verkställighet vid särskilt ungdomshem

1 §

Om rätten med tillämpning av 32 kap. 5 § brottsbalken har beslutat att ett fängelsestraff ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem ska Statens institutionsstyrelse ansvara för verkställigheten.

Paragrafen anger att Statens institutionsstyrelse ska ansvara för verkställighet av fängelse som enligt 32 kap. 5 § brottsbalken ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem. Ansvaret gäller fram till tidpunkten för villkorlig frigivning. Efter den tidpunkten ansvarar Kriminalvården för verkställigheten. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

2 §

Verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas.

Paragrafen anger utgångspunkten för hur verkställighet av fängelse vid ett särskilt ungdomshem ska utformas. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Paragrafens innehåll motsvarar det som tidigare följde av 2 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård och är avsedd att tillämpas på samma sätt som tidigare gällande bestämmelse.

3 §

I fråga om avbrott i verkställigheten ska 12 a kap. 1 § fängelselagen (2010:610) tillämpas.

Av paragrafen följer att bestämmelsen i 12 a kap. 1 § fängelselagen (2010:610) om avbrott i verkställigheten ska gälla även när en intagen avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Av paragrafen följer att bestämmelsen i 12 a kap. 1 § fängelselagen (2010:610) ska gälla även när en intagen avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Av den angivna bestämmelsen i fängelselagen följer att om verkställigheten avbryts ska den tid som avbrottet varat inte räknas som verkställd tid. Vidare följer av bestämmelsen att verkställigheten inte anses avbruten om en intagen häktas med anledning av misstanke om brott eller med anledning av brott som prövats i ett mål eller som en påföljd avser. Att Statens institutionsstyrelse fattar beslut om avbrott i verkställigheten följer av 5 kap. 3 §. Statens institutionsstyrelse ska enligt 5 kap. 4 § upplysa Kriminalvården om beslutet så att den myndigheten kan ändra ett meddelat straffidsbeslut. En paragraf med delvis motsvarande innehåll fanns tidigare i 11 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

4 §

Den intagne får hindras att lämna det särskilda ungdomshemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att verkställigheten ska kunna genomföras. Han eller hon får också hindras att disponera sitt pass.

Den intagnes rörelsefrihet får även inskränkas, när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller till personalens säkerhet.

En paragraf med samma innebörd fanns tidigare i 13 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Några redaktionella ändringar har skett, men ingen ändring i sak är avsedd.

Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

5 §

Det som anges om sysselsättning och ersättning i 2 kap. 3 § ska gälla även när fängelsestraff verkställs vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller bestämmelser om sysselsättning och rätt till ersättning. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Paragrafen innebär att den som avtjänar fängelsestraff i ett särskilt ungdomshem, på samma sätt som den som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt, ska erbjudas lämplig sysselsättning och erbjudas möjlighet till fritidsaktiviteter. En intagen har sysselsättningsplikt efter att han eller hon har fyllt 18 år. I samband med att en intagen åläggs sysselsättningsplikt har han eller hon också rätt till ersättning enligt 3 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

6 §

Den intagne har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt. Den intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök får dock begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den intagnes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen, som motsvarar det som tidigare gällt enligt 16 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, anger vad som gäller beträffande rätten för en intagen att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök under verkställigheten. Några redaktionella ändringar har skett, men ingen ändring i tillämpningen är avsedd.

Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

7 §

Vad som sägs i 15 c–d, 16, 17–17 c, 19 och 20 §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska gälla även för den som avtjänar ett fängelsestraff vid ett särskilt ungdomshem.

Särskilda befogenheter med stöd av denna lag får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

Den intagne ska erbjudas uppföljande samtal efter att ett beslut om avskildhet, kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller rumsvisitation har verkställts.

Paragrafen reglerar särskilda befogenheter som kan vidtas mot den som avtjänar fängelse i ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

I paragrafens *första stycke* anges de paragrafer i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga som ska gälla när en intagen avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. En liknande reglering fanns tidigare i 15 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Jämfört med den tidigare bestämmelsen har ytterligare tre hänvisningar till lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga lagts till, nämligen 15 c, 15 d och 17 a §§. Paragrafer med i huvudsak samma innehåll fanns tidigare i 17 och 17 a §§ lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård och nämnda paragrafer är avsedda att tillämpas på samma sätt som tidigare gällande motsvarande bestämmelser.

I *andra stycket* finns en proportionalitetsbestämmelse som innebär att tvångsåtgärder endast får vidtas om de står i proportion till syftet med åtgärden. En bestämmelse med motsvarande innehåll fanns tidigare i 18 b § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Av paragrafens *tredje stycke* följer att den intagne ska erbjudas uppföljande samtal när beslut om avskildhet, kroppsvisitation, ytlig kroppsbesiktning eller rumsvisitation har verkställts. En bestämmelse med

motsvarande innehåll fanns tidigare i 18 c § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

8 §

Den intagne ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet (permission) i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms som lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller det finns andra särskilda skäl. Ett beslut om permission ska förenas med de villkor som behövs.

Vid permission får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera efterlevnaden av de villkor som ställts om var den intagne ska befinna sig.

Permission enligt första stycket får beviljas först efter att två månader av strafftiden har avtjänats. Om det finns särskilda skäl får dock permission beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit. Tid då den dömda beviljats permission ska räknas in i verkställighetstiden.

Under den senare delen av verkställigheten ska den intagne genom konkreta utslussningsåtgärder förberedas för ett liv i frihet.

Paragrafen reglerar förutsättningarna för den intagne att få tillåtelse att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet (permission) under verkställighetstiden. I paragrafens sista stycke finns även bestämmelser om utslussningsåtgärder. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Paragrafens *första-tredje stycke* överensstämmer i huvudsak med den tidigare gällande bestämmelsen i 18 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. I paragrafen används ”permission” i stället för ”vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet” för att beskriva tillfällena då den intagne har tillåtelse att lämna det särskilda ungdomshemmet enligt paragrafen. Avsikten med begreppsförändringen är att anpassa lagen till de begrepp som används i fängelselagen (2010:610) för liknande utevistelser. Tidigare praxis som gäller bestämmelserna i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård kan ge ledning i frågan om permission bör beviljas.

Paragrafens *första stycke* innebär att den intagne bör tillåtas att vistas utanför ungdomshemmet i så stor utsträckning som kravet på samhällsskydd medger. För att permission ska medges krävs att det bedöms lämpligt för att främja den intagnes anpassning i samhället eller att det finns andra särskilda skäl. Om det behövs ska Statens institutionsstyrelse förena ett beslut om permission med de villkor som behövs.

Det finns enligt paragrafens *andra stycke* möjlighet att med elektroniska hjälpmedel kontrollera att de villkor som gäller för beslutet om permission efterlevs.

Av *tredje stycket* följer att permission får beviljas först efter att två månader av strafftiden har avtjänats. Det fanns inte någon liknande kvalifikationstid för utevister i 18 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. En tidsangivelse för när permission kan aktualiseras innebär att det blir klart för den intagne att han eller hon ska vara på anstalten en viss tid innan det blir aktuellt med vistelser utanför anstalt. Om det finns särskilda skäl får dock vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet beviljas trots att den angivna kvalifikationstiden inte har förflutit. Samma överväganden beträffande bedömningen av ”särskilda skäl” ska göras som enligt 2 kap. 6 § (se kommentaren till den paragrafen ovan). Den tid som den intagne befinner sig på beviljad permission räknas in i verkställighetstiden.

I paragrafens *fjärde stycke* anges att den intagne ska förberedas för ett liv i frihet genom konkreta åtgärder. Statens institutionsstyrelse ansvarar för att den intagne erbjuds särskilda utslussningsåtgärder. I god tid innan villkorlig frigivning bör dock myndigheten samverka med Kriminalvården för planering av frigivningen, se kommentaren till 4 kap. 3 § nedan.

Paragrafens innehåll motsvarar det som tidigare gällde enligt 18 och 18 a §§ lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ledning för tillämpningen kan sökas i tidigare gällande bestämmelser.

9 §

Om den intagne behöver hälso- och sjukvård, ska han eller hon vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Kan nödvändig undersökning och behandling inte lämpligen genomföras vid det särskilda ungdomshemmet, bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får den intagne föras över till ett allmänt sjukhus. Får någon som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen och är verksam vid ett särskilt ungdomshem kännedom om att den intagne har en sådan smittsam sjukdom som enligt 1 kap. 3 § andra stycket smittskyddslagen (2004:168) utgör allmänfarlig sjukdom, ska den som förestår vården vid hemmet underrättas, om det inte står klart att det inte finns risk för smittspridning. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Om det finns anledning till det, ska den som enligt första stycket vistas utanför det särskilda ungdomshemmet stå under bevakning eller vara under-

kastad särskilda föreskrifter. Tiden för sådan vistelse ska räknas in i verkställighetstiden.

I fråga om behandlingen av den som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket lagen om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelsen i 8 § andra stycket lagen om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för Statens institutionsstyrelse att besluta om särskilda restriktioner.

Paragrafen, som motsvarar det som tidigare gällt enligt 19 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, anger vad som gäller beträffande rätten till hälso- och sjukvård för den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Några redaktionella ändringar har skett, men ingen ändring i sak är avsedd.

Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

10 §

Polismyndigheten ska på begäran av den som förestår vården vid ett särskilt ungdomshem lämna hjälp för att söka efter och hämta tillbaka den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem om denne har avvikit.

Kriminalvården ska på begäran av den som förestår vården vid ett sådant hem lämna hjälp med transport vid förflyttning av den intagne.

En begäran enligt första eller andra stycket får göras endast om

1. det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen (1984:387) eller, om det gäller en transport som utförs av Kriminalvården, 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) behöver tillgripas, eller

2. det annars finns synnerliga skäl.

Paragrafen reglerar Polismyndighetens skyldighet att på begäran bistå Statens institutionsstyrelse i den händelse en intagen har avvikit från ett särskilt ungdomshem samt Kriminalvårdens skyldigheter att bistå med transporter vid förflyttning av intagna vid särskilda ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Av paragrafens *första stycke* följer att Polismyndigheten ska bistå Statens institutionsstyrelse med hjälp för att söka efter och hämta tillbaka den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem om den intagne avvikit. En motsvarande skyldighet fanns tidigare i 20 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Enligt paragrafens *andra stycke* ska Kriminalvården på begäran lämna hjälp med transport vid förflyttning av den intagne.

Av paragrafens *tredje stycke* framgår i vilka situationer Statens institutionsstyrelse kan begära bistånd från Polismyndigheten respektive Kriminalvården. En begäran får göras endast om det på grund av särskilda omständigheter kan befaras att åtgärden inte kan utföras utan att de särskilda befogenheter som anges i 10 och 10 a §§ polislagen (1984:387) eller, om det gäller en transport som utförs av Kriminalvården, 4 kap. 4 § och 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) behövs tillgripas, eller det annars finns synnerliga skäl för Statens institutionsstyrelse att begära bistånd.

En paragraf av motsvarande innebörd fanns tidigare i 20 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ingen ändring i sak är avsedd varför ledning kan hämtas från tidigare praxis.

11 §

Kriminalvården ska vid en transport enligt 10 § tillämpa följande bestämmelser i häkteslagen (2010:611).

- 4 kap. 4 § om kroppsvisitation,
- 4 kap. 10 § första stycket om användning av fängsel, och
- 8 kap. 2 a § om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten.

Den intagne får tas i förvar, om det är nödvändigt för att en transport enligt 10 § ska kunna genomföras.

Paragrafen anger vilka bestämmelser i häkteslagen (2010:611) som ska tillämpas vid en transport av en intagen enligt 9 § samt att den intagne får tas i förvar om det är nödvändigt för att en transport ska kunna genomföras. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Av paragrafens *första stycke* följer att 4 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) om kroppsvisitation, 4 kap. 10 § första stycket häkteslagen (2010:611) om användning av fängsel, och 8 kap. 2 a § häkteslagen (2010:611) om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten får tillämpas av Kriminalvården i de fall Statens institutionsstyrelse begär bistånd med transport eller förflyttning av intagna. Vid användande av tvångsmedel mot barn ska särskild försiktighet iakttas. En paragraf av motsvarande innebörd fanns tidigare i 20 a § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ingen ändring i tillämpningen är avsedd varför ledning kan hämtas från tidigare praxis.

Av paragrafens *andra stycke* följer att den dömda får tas i förvar, om det är nödvändigt för att en transport ska kunna genomföras. En

bestämmelse med motsvarande innehåll fanns tidigare i 20 c § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Tidigare praxis kan användas till ledning för tillämpningen.

12 §

Den som begär hjälp enligt 10 § ska lämna Polismyndigheten eller Kriminalvården de uppgifter om den intagne som behövs för planeringen och genomförandet av åtgärden.

Paragrafen anger att Statens institutionsstyrelse ska lämna ut de uppgifter om den intagne som behövs för planeringen och genomförandet av en åtgärd enligt 9 § till den myndighet som ska bistå Statens institutionsstyrelse. Uppgiftsskyldigheten bryter den sekretess som annars skulle kunna gälla för uppgifterna. En paragraf av motsvarande innebörd fanns tidigare i 20 b § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ändringar som skett är enbart redaktionella varför ledning vid tillämpningen kan hämtas från tidigare praxis.

Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

13 §

Om den intagne avtjänar fängelse för ett brott som har riktat sig mot någons liv, hälsa, frihet eller frid, ska målsäganden tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om följande:

1. vid vilket särskilt ungdomshem den dömda befinner sig,
2. när den dömda frigges,
3. om den dömda förflyttas,
4. om den dömda vistas utanför det särskilda ungdomshemmet, och
5. om den dömda rymmer.

Underrättelse om en planerad vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet behöver inte lämnas, när en underrättelse på grund av beslutad bevakning eller andra förhållanden framstår som uppenbart obehövlig. Detsamma gäller när en underrättelse på goda grunder kan antas allvarligt äventyra den dömdes egen säkerhet.

Underrättelse till målsägande om frigivning ska lämnas i lämplig tid före frigivningen. I andra fall ska underrättelsen lämnas så tidigt som möjligt. Underrättelsen ska utformas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Underrättelsen ska innehålla information om de regler som gäller för meddelande av kontaktförbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud.

Paragrafen anger förutsättningarna för när målsäganden ska tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om var den intagne befinner sig. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

En paragraf av motsvarande innebörd fanns tidigare i 21 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ändringar som skett är enbart redaktionella varför ledning vid tillämpningen kan hämtas från tidigare praxis.

4 kap. Villkorlig frigivning

1 §

När en intagen under arton år frigives villkorligt ska han eller hon ställas under övervakning.

Paragrafen anger att en intagen som avtjänar fängelse enligt denna lag ska ställas under övervakning när han eller hon blir villkorligt frigiven. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.4.

Paragrafen innebär ett avsteg från det som gäller enligt 26 kap. 12 § första stycket brottsbalken där det anges att den som är villkorligt frigiven ska ställas under övervakning om det behövs för att minska risken att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. För den som avtjänar fängelse enligt denna lag ska ingen behovsprövning göras utan han eller hon ska alltid ställas under övervakning vid villkorlig frigivning.

Övervakarens roll överensstämmer i många avseenden med den som koordinatören har. I båda rollerna ingår att ge stöd och hjälp till den dömda, men även att kontrollera att verkställighetsplanen följs. Det finns inget hinder mot att en och samma person utses till koordinator och förordnas som övervakare för ett barn om det bedöms lämpligt med hänsyn till barnet och hans eller hennes situation. I ett fall då det bedöms finnas ett stort behov av att kontrollera barnet, t.ex. genom elektronisk övervakning och drog- och nykterhetskontroller, kan det i vissa fall vara lämpligare att rollerna att vara koordinator och övervakare hålls isär. I ett annat fall, då man bedömer att barnet mer har behov av stöd i form av t.ex. motiverande samtal, hjälp med att komma i tid till avtalade möten och liknande åtgärder, kan koordinator och övervakaren vara en och samma person. Bedömningen får göras från fall till

fall och utfallet blir beroende av vad som bedöms som det bästa för barnet utifrån behovet i det enskilda fallet.

2 §

Om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning får den skjutas upp enligt vad som framgår av 26 kap. 7 § brottsbalken. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömden under verkställigheten på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Beslut om att skjuta upp den villkorliga frigivningen fattas av Statens institutionsstyrelse i de fall den dömden avtjänar fängelsestraffet vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen anger att villkorlig frigivning får skjutas upp om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning och vad som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om villkorlig frigivning ska skjutas upp. Av paragrafen framgår även att Statens institutionsstyrelse fattar beslut om uppskjuten villkorlig frigivning beträffande den som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.4.

Paragrafens *första stycke* innebär avsteg i tre avseenden från det som enligt 26 kap. 6 a § brottsbalken gäller för vuxna intagna. För det första ska bestämmelsen för barn vara fakultativ på så vis att Kriminalvården får besluta om uppskjuten villkorlig frigivning om kraven i bestämmelsen i övrigt är uppfyllda. För vuxna intagna ska villkorlig frigivning skjutas upp om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning.

För det andra ska det krävas synnerliga skäl för att villkorlig frigivning ska skjutas upp. Det innebär att tillämpningen ska vara mer restriktiv än vad som är fallet för vuxna intagna.

För det tredje ska det vid bedömningen av om synnerliga skäl mot villkorlig frigivning föreligger endast beaktas om den intagne på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Överträdelser av de regler som gäller för verkställigheten ska inte leda till uppskjuten villkorlig frigivning, om inte överträdelserna är särskilt allvarliga eller upprepas vid flera tillfällen. Det kan t.ex. vara fråga om att den intagne vid upprepade tillfällen väsentligt har brutit mot Kriminalvårdens föreskrifter eller mot villkor i den verkställighetsplan som har upprättats för den enskilde.

Av *andra stycket* följer att det är Statens institutionsstyrelse som besluta i frågor om att skjuta upp den villkorliga frigivningen för intagna i särskilda ungdomshem.

Bestämmelsen innebär att villkorlig frigivning endast i undantagsfall ska skjutas upp när det gäller intagna under 18 år. Om villkorlig frigivning skjuts upp ska 26 kap. 7 § brottsbalken tillämpas.

5 kap. Övriga bestämmelser

1 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om verkställighet som sker enligt denna lag.

Paragrafen innehåller ett bemyndigande för regeringen eller de myndigheter som regeringen bestämmer att meddela närmare föreskrifter om verkställigheten. Bestämmelsen innebär att regeringen kan bemyndiga både Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse att meddela föreskrifter om verkställigheten av fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.5.

En konsekvens av bemyndigandet och att det finns särskilda bestämmelser om villkorlig frigivning för barn i denna lag är att Kriminalvården kommer kunna få föreskriftsrätt för bestämmelser som har sin grund i brottsbalken.

2 §

Beslut enligt denna lag fattas av Kriminalvården om inte annat följer av 3 §.

Paragrafen reglerar Kriminalvårdens beslutanderätt enligt denna lag. Bestämmelsen innebär att Kriminalvården fattar beslut i alla frågor som rör barn som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.5.

3 §

Beslut enligt denna lag fattas av Statens institutionsstyrelse om verkställigheten sker vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen, som i princip motsvarar tidigare gällande 22 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, reglerar den beslutanderätt som Statens institutionsstyrelse har i frågor som rör en intagen som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem samt vad som gäller vid överklagande av sådana beslut. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.5.

Av *första stycket* framgår att Statens institutionsstyrelse fattar beslut i frågor som rör barn som döms till fängelse, men som efter särskilt beslut av domstol enligt 32 kap. 5 § brottsbalken ska avtjäna straffet vid ett särskilt ungdomshem. Av paragrafen följer även att beslut som Statens institutionsstyrelse fattar gäller omedelbart om inte något annat beslutas. Av 4 kap. 2 § framgår att Statens institutionsstyrelse beslutar om att skjuta upp villkorlig frigivning i vissa fall.

4 §

Besluten i 2 och 3 §§ gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

Besluten i första stycket får överklagas till allmän förvaltningsdomstol inom vars domkrets den institution är belägen som den intagne var inskriven vid när det beslut som överklagas fattades.

Det krävs prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätten.

Paragrafen, som i princip motsvarar det som tidigare gällde enligt 22 och 23 §§ lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, reglerar vad som gäller vid överklagande av beslut som fattas enligt denna lag. Genom paragrafen kommer en delvis annan besvärsmätt att följa för beslut som fattas enligt denna lag jämfört med det som gäller enligt 13 och 14 kap. fängeslagen (2010:610). Övervägandena finns i avsnitt 11.2.5.

Av *första stycket* följer att beslut som fattas enligt denna lag gäller omedelbart om inte något annat beslutas. Paragrafen innebär att beslut i regel kan verkställas även om beslutet har överklagats.

Av *andra stycket* följer att beslut som fattas med stöd av denna lag kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Paragrafen reglerar möjligheten att överklaga de beslut som fattas med stöd av denna lag. Den

dömde har rätt att överklaga alla beslut av inskränkande karaktär. Uttryckssättet i särskilda fall har använts i syfte att markera att allmänna ordningsregler inom det särskilda ungdomshemmet inte får överklagas. I likhet med vad som gäller när Kriminalvården fullgör de skyldigheter som åligger myndigheten enligt fängelselagen förutsätter sådana skyldigheter inga formella beslut av myndigheterna. Ledning i fråga om vilka frågor som kräver formella beslut som kan överklagas kan sökas i den praxis som gäller för beslut av Kriminalvården enligt fängelselagen. Den förvaltningsrätt inom vars domkrets den institution är belägen som den intagne är placerad på är behörig att pröva överklagbara beslut som fattas enligt denna lag.

Av *tredje stycket* följer att det krävs prövningstillstånd vid överklagande till kammarrätten.

5 §

Statens institutionsstyrelse ska lämna de uppgifter som behövs till Kriminalvården om en intagen som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller en skyldighet för Statens institutionsstyrelse att lämna uppgifter till Kriminalvården om den som ska frigges villkorligt från ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.5.

Kriminalvården har i olika avseenden behov av upplysningar även om intagna som avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem, t.ex. när myndigheten ska meddela eller ändra ett straffidsbeslut och i anslutning till villkorlig frigivning. Av 10 kap. 28 § OSL följer att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Genom att det införs en bestämmelse om uppgiftsskyldighet för Statens institutionsstyrelse beträffande en intagen finns det inte något behov av en sekretessbrytande bestämmelse i det här avseendet.

Upplysningar som behövs för att meddela straffidsbeslut är t.ex. dagen för strafftidens början och om avbrott skett i verkställigheten till följd av misskötsamhet eller att den intagne avvikit från ungdomshemmet under pågående verkställighet.

När en intagen blir villkorligt frigiven från ett särskilt ungdomshem ska Kriminalvården ta över ansvaret för den dömde. Statens institutionsstyrelse har då uppgifter om den intagne som Kriminalvården kan ha behov av för att t.ex. planera vilka villkor som ska ställas på den

dömde under övervakningen. Det kan t.ex. handla om vilka utbildnings- och behandlingsinsatser den intagne har deltagit i, hur den intagne har skött permissioner under verkställigheten och uppgifter om ytterligare insatser som Statens institutionsstyrelse anser att den intagne är i behov av.

15.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken (1942:740)

30 kap.

6 §

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till annat än fängelse eller till fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket första meningen endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Paragrafen anger förutsättningarna för att meddela dom i förenklad form. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

I paragrafens *första stycka* har sluten ungdomsvård tagits bort ur uppräknningen av påföljder i första meningen. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

51 kap.

25 §

Om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel får hovrätten inte döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Första stycket gäller inte om

1. tingsrätten har förenat en villkorlig dom eller en skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den tilltalade inte längre samtycker till föreskriften,

2. tingsrätten har bestämt påföljden till skyddstillsyn och den tilltalade har misskött skyddstillsynen på ett sådant sätt att det finns förutsättningar enligt 28 kap. 8 § brottsbalken att undanröja den, eller

3. det kommer fram utredning som innebär att det enligt 58 kap. 3 § första stycket 3 finns förutsättningar för resning i fråga om påföljd.

Av paragrafen följer att hovrätten inte får meddela en påföljd som anses svårare eller mer ingripande om endast den tilltalade har överklagat tingsrättens dom eller om åklagaren har överklagat domen till den tilltalades fördel. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *andra stycke*, där det tidigare har angetts att sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken ska jämföras med fängelse, har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

15.3 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

30 kap.

5 §

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

Av paragrafen följer de allmänna förutsättningarna för att döma en person under 18 år till fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.7. Att fängelse ska väljas som påföljd påverkar också straffmätningen. Den tidigare reduktion av strafftiden som skedde vid slutna ungdomsvård aktualiseras inte när påföljden bestäms till fängelse.

Bestämmelsens andra mening, som tidigare har angett att rätten i första hand ska bestämma påföljden till slutna ungdomsvård i stället för fängelse när det funnits förutsättningar för fängelse, har tagits bort. Förändringen medför även att straffmätningen påverkas. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstras ur påföljdssystemet.

32 kap.

5 §

Om någon har begått brott innan han eller hon fyllt arton år och finner rätten med tillämpning av 30 kap. att påföljden bör bestämmas till fängelse, får rätten, om det finns synnerliga skäl hänförliga till den tilltalades ålder eller andra personliga förhållanden, besluta att fängelsestraffet, fram till tidpunkten för villkorlig frigivning, ska verkställas vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Bestämmelser om verkställighet finns i fängeslagen för unga (2027:000).

Paragrafen reglerar förutsättningarna för rätten att besluta att den som döms till fängelse för brott som han eller hon har begått innan fyllda 18 år ska verkställa straffet vid ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 10.8.

Av bestämmelsens första stycke följer att rätten i samband med att den bestämmer påföljden för en person under 18 år till fängelse kan besluta att fängelsestraffet fram till tidpunkten för villkorlig frigivning ska verkställas vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Statens institutionsstyrelse ansvarar för verkställigheten i de fall fängelse ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem.

För ett sådant beslut krävs det synnerliga skäl hänförliga till den tilltalades ålder eller andra personliga förhållanden, vilket innebär att bestämmelsen endast är avsedd att tillämpas restriktivt. Vid bedömningen av om ”synnerliga skäl” föreligger ska en helhetsbedömning göras av barnets personliga förhållanden. Det kan exempelvis vara så att den unges mognadsgrad inte överensstämmer med ungdomens verkliga ålder eller att den unge har en fysisk eller intellektuell funktionsnedsättning, en medicinsk och psykiatrisk diagnos eller något liknande förhållande som innebär att han eller hon kan vara särskilt utsatt i förhållande till andra intagna. Det kan också vara fråga om barn som har svårt att på egen hand klara enkla vardagsrutiner. Om barnet relativt nyligen har fyllt femton år och strafftiden är begränsad kan även dessa omständigheter beaktas. Om den sammantagna bedömningen leder till att barnets behov av stöd- och omsorgsinsatser kan mötas på ett mer ändamålsenligt sätt vid ett särskilt ungdomshem kan det beslutas att fängelsestraffet ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem. Det kan handla om barn som riskerar att fara illa av en placering bland andra dömda personer.

Om kraven på samhällsskydd är framträdande, t.ex. för att den unge har kända kopplingar till kriminella nätverk, ska det inte beslutas om verkställighet vid ett särskilt ungdomshem. Inte heller om risken är hög för att den dömda kommer att avvika eller fritas.

Bestämmelsens *andra stycke* innehåller en upplysning om att fängelselagen för unga (2027:000) ska tillämpas vid verkställigheten på ungdomshemmet.

15.4 Förslaget till lag om ändring i socialförsäkringsbalken (2010:110)

102 kap.

20 §

När den bidragsgrundande inkomsten och reduceringsinkomsten beräknas ska den handläggande myndigheten bortse från sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreförsörjningsstöd och livränta som föranleds av att den försäkrade

- är häktad,
- är intagen i kriminalvårdsanstalt,
- är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*, eller
- på grund av skyddstillsyn med särskild behandlingsplan vistas i ett sådant familjehem, stödboende eller hem för vård eller boende som avses i socialtjänstlagen (2001:453).

Paragrafen innehåller bestämmelser om när den handläggande myndigheten ska bortse från en sådan förändring i utbetalning av aktivitetsersättning, sjukersättning, pensionsförmåner, äldreförsörjningsstöd och livränta som föranleds av att den försäkrade är frihetsberövad. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

I bestämmelsens *första stycke*, tredje strecksatsen, har ändrats på så vis att det har lagts till att även frihetsberövande som sker genom att en person är intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är en följd av att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

106 kap.

16 §

Sjukersättning och aktivitetsersättning lämnas inte för tid efter det att den försäkrade sextio dagar i följd varit frihetsberövad på grund av att han eller hon är

1. häktad eller intagen i anstalt, eller
2. intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av *fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*.

Förmånerna lämnas dock åter från och med den trettonde dagen före frigivningen.

I paragrafen finns bestämmelser om sjukersättning och aktivitetsersättning. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Första stycket, punkten 2, har ändrats på så vis att så vis att det har lagts till att sjukersättning och aktivitetsersättning inte lämnas för tid då den försäkrade 60 dagar i följd har varit frihetsberövad på grund av att han eller hon har varit intagen i ett hem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga för verkställighet av fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

15.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar

18 §

En förvaltningsrätt är domför med en lagfaren domare ensam

1. vid åtgärder som endast avser måls beredande,
2. vid förhör med vittne eller sakkunnig som begärts av en annan förvaltningsrätt,
3. vid beslut som endast avser rättelse av felräkning, felskrivning eller annat uppenbart förbiseende, och
4. vid annat beslut som inte innefattar slutligt avgörande av mål.

Om det inte är påkallat av särskild anledning att målet prövas av fullsutten rätt, är en förvaltningsrätt domför med en lagfaren domare ensam vid beslut som inte innefattar prövning av målet i sak.

Åtgärder som endast avser beredandet av ett mål och som inte är av sådant slag att de bör förbehållas lagfarna domare, får utföras av någon annan som har tillräcklig kunskap och erfarenhet och som är anställd vid en allmän förvaltningsdomstol, en allmän domstol eller en hyresnämnd. Regeringen kan med stöd av 8 kap. 7 § regeringsformen meddela närmare föreskrifter om detta.

Vad som sägs i andra stycket gäller även vid avgörande i sak av

1. mål av enkel beskaffenhet,
2. mål om bevissäkring och betalningssäkring enligt skatteförfarandelagen (2011:1244), om besiktning enligt fastighetstaxeringslagen (1979:1152), om en uppgifts eller handlings undantagande från kontroll enligt skatteförfarandelagen eller någon annan skatteförfattning
3. mål om omedelbart omhändertagande enligt 6 och 6 a §§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, mål om vård vid en låsbar enhet enligt 15 b § samma lag, mål om avskildhet enligt 15 c § samma lag, mål om vård i enskildhet enligt 15 d § samma lag, mål om tillfälligt flyttningsförbud enligt 27 § samma lag, mål om tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag, mål om omedelbart omhändertagande enligt 13 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, mål om vård i enskildhet enligt 34 a § samma lag, mål om avskildhet enligt 34 b § samma lag, mål om tillfällig isolering enligt 5 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168), mål enligt 12 § första stycket och 33 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, mål enligt 18 § första stycket 3–5 och 9 när det gäller de fall då vården inte har förenats med särskild utskrivningsprövning eller 6 lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, mål om förvar och uppsikt enligt utlänningslagen (2005:716), mål enligt strafftidslagen (2018:1251), mål enligt fängelselagen (2010:610) och mål enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.,
4. mål enligt folkbokföringsförfattningarna, mål om preliminär skatt eller om anstånd med att betala skatt eller avgifter enligt skatteförfattningarna,
5. mål enligt lagen (2016:1145) om offentlig upphandling, lagen (2016:1146) om upphandling inom försörjningssektorerna, lagen (2016:1147) om upphandling av koncessioner eller lagen (2011:1029) om upphandling på försvars- och säkerhetsområdet,
6. mål som avser en fråga av betydelse för inkomstbeskattningen, dock endast om värdet av vad som yrkas i målet uppenbart inte överstiger hälften av prisbasbeloppet enligt 2 kap. 6 och 7 §§ socialförsäkringsbalken,
7. mål enligt lagen (2004:629) om trängselskatt, och
8. mål enligt lagen (2008:962) om valfrihetssystem och lagen (2013:311) om valfrihetssystem i fråga om tjänster för elektronisk identifiering.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när en förvaltningsrätt är domför med en lagfaren domare ensam. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *fyärde* stycke, punkten 3, har ändrats på så vis att mål om vård vid en låsbar enhet, mål om vård i enskildhet och mål om avskildhet enligt 14–14 a och 17 §§ lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård har tagits bort från uppräknningen av sådana mål som kan avgöras i sak av en ensam lagfaren domare om det inte är påkallat av särskild anledning att målet prövas av fullsutten rätt. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och att lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård därmed har upphört att gälla.

15.6 Förslaget till lag om ändring i passlagen (1978:302)

7 §

Passansökan ska avslås, om

1. bestämmelserna i 6 § inte har iakttagits och sökanden inte har följt uppmaningen att avhjälpa bristen,

2. ansökan avser pass för barn under arton år och barnets vårdnadshavare inte har lämnat medgivande och det inte finns synnerliga skäl att ändå utfärda pass,

3. sökanden är anhållen, häktad eller underkastad övervakning enligt 24 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken eller reseförbud eller anmälningsskyldighet enligt 25 kap. 1 § samma balk,

4. sökanden är föremål för ett beslut om övervakningsåtgärder enligt 2 kap. 1 § lagen (2015:485) om erkännande och uppföljning av beslut om övervakningsåtgärder inom Europeiska unionen och åklagare inte har lämnat medgivande,

5. sökanden är föremål för en uppföljningsförklaring som avser en övervakningsåtgärd enligt 3 kap. 3 § 3–5 lagen (2015:485) om erkännande och uppföljning av beslut om övervakningsåtgärder inom Europeiska unionen och åklagare inte har lämnat medgivande,

6. sökanden är efterlyst och ska omhändertas omedelbart vid anträffandet,

7. sökanden genom en dom som har fått laga kraft har dömts till frihetsberövande påföljd, som inte har börjat verkställas, och det finns sannolika skäl att anta att han eller hon har för avsikt att undandra sig verkställigheten,

8. sökanden avtjänar fängelsestraff och den sammanlagda tiden att avtjäna är fängelse i minst ett år och sökanden inte har villkorligt frigivits,

9. sökanden genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, eller

10. sökanden enligt 2 kap. 12 § eller 6 kap. 6 § konkurslagen (1987:672) är ålagd att lämna ifrån sig sitt pass eller förbud att utfärda pass för sökanden har meddelats enligt samma bestämmelser.

Paragrafen anger när en passansökan ska avslås. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

I bestämmelsen har punkten 9, där det tidigare angavs att passansökan ska avslås om sökanden genomgår sluten ungdomsvård och den sammanlagda vårdtiden är minst ett år, tagits bort. De efterföljande punkterna har numrerats om. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

12 §

Passmyndigheten ska återkalla ett gällande pass, om

1. passinnehavaren har förlorat eller efter ansökan har befriats från sitt svenska medborgarskap,

2. passet avser barn under arton år och barnets vårdnadshavare eller, om barnet vistas här i landet och står under vårdnad av båda föräldrarna, en av dem begär att passet ska återkallas och det inte finns synnerliga skäl mot återkallelse,

3. en passinnehavare, som är efterlyst och ska omhändertaras omedelbart vid anträffandet, uppehåller sig utomlands och det av särskilda skäl är motiverat att passet återkallas,

4. passinnehavaren genom en dom som har fått laga kraft har dömts till frihetsberövande påföljd, som inte har börjat verkställas, och det finns sannolika skäl att anta att han eller hon har för avsikt att undandra sig verkställigheten,

5. passinnehavaren avtjänar fängelsestraff och den sammanlagda tiden att avtjäna är fängelse i minst ett år och innehavaren inte har villkorligt frigetts,

6. passinnehavaren genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård,

7. det fanns hinder mot att bevilja passansökan enligt 7 § vid tiden för passets utfärdande och hindret fortfarande består,

8. någon annan än den för vilken passet är utställt förfogar över passet, eller

9. passinnehavaren är underkastad ett utreseförbud enligt 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller ett tillfälligt utreseförbud enligt 31 d § samma lag.

Ett särskilt pass ska dessutom återkallas, när de skäl som har föranlett passets utfärdande inte längre finns.

Vad som sägs i första stycket 2 ska inte gälla i det fall pass har utfärdats utan vårdnadshavares medgivande enligt 11 § andra stycket.

Vad som sägs i första stycket 10 ska inte gälla i det fall pass har utfärdats enligt 7 a § andra stycket eller 11 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när passmyndigheten ska återkalla ett gällande pass. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

I paragrafens *första stycke* har punkten 6, där det tidigare angavs att passmyndigheten ska återkalla ett pass för den som genomgår sluten ungdomsvård och den sammanlagda vårdtiden är minst ett år, har tagits bort. De efterföljande punkterna har numrerats om. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljds-systemet.

19 §

Passtillstånd fordras för den som

1. avtjänar fängelsestraff och inte är villkorligt frigiven, eller
2. står under övervakning efter dom på skyddstillsyn eller efter villkorlig frigivning från fängelse.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när passtillstånd behövs för den som är dömd till vissa påföljder. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

Bestämmelsen har ändrats på så vis att slutna ungdomsvård inte längre räknas upp i punkten 1 som en sådan påföljd som innebär att det fordras passtillstånd för den som avtjänar en sådan påföljd. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

21 §

En fråga om passtillstånd för den som avtjänar fängelsestraff enligt 19 § 1 eller står under övervakning enligt 19 § 2 prövas av Kriminalvården. Myndigheten får hänskjuta ärendet till övervakningsnämnd för avgörande. Ärendet *ska* alltid hänskjutas, om Kriminalvården finner att tillstånd inte bör meddelas. Ärenden som gäller den som avtjänar fängelsestraff *ska* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde den kriminalvårdsanstalt där den intagne är inskriven är belägen. Ärenden som gäller den som står under övervakning *ska* hänskjutas till den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor där den övervakade är inskriven är beläget.

Passtillstånd *ska* vägras, om det skäligen kan antas att den dömda skulle ägna sig åt brottslig verksamhet i samband med en utlandsresa, att han eller hon genom att resa utomlands skulle söka undandra sig fortsatt verkställighet av den ådömda påföljden eller att resan annars skulle motverka hans eller hennes anpassning i samhället.

Paragrafen anger vilken myndighet som ska pröva en fråga om passtillstånd. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

Paragrafens *första stycke* ändras så att det inte längre följer av bestämmelsen att en fråga om passtillstånd för den som genomgår slutna ungdomsvård enligt 19 § 1 prövas av Statens institutionsstyrelse. Kriminalvården ska alltså pröva samtliga frågor om passtillstånd när det gäller personer som dömts till fängelse på grund av brott som begåtts före 18 års ålder. För personer som verkställer fängelse i ett hem som

avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska Kriminalvården samråda med SiS i fråga om passtillstånd. Bara i undantagsfall kan samråd undvaras. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

24 §

Om en passinnehavare avtjänar fängelsestraff som anges i 19 § 1, eller står under övervakning enligt 19 § 2 och skulle passtillstånd ha vägrats enligt 21 § andra stycket, kan övervakningsnämnden besluta att framställning *ska* göras hos passmyndigheten om att passet *ska* återkallas.

Om en passinnehavare bereds vård som anges i 20 § och om det med hänsyn till ändamålet med vården är olämpligt att han eller hon har pass, kan Socialstyrelsen besluta att en framställning *ska* göras hos passmyndigheten om att passet *ska* återkallas.

Av paragrafen följer vilken myndighet som kan göra en framställning om att passet ska återkallas för en passinnehavare som avtjänar fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

Paragrafens *första stycke* ändras så att det inte längre följer att Statens institutionsstyrelse kan göra en framställning om att passet ska återkallas för den som genomgår slutna ungdomsvård. Kriminalvården ska alltså göra framställan till passmyndigheten om återkallelse av pass när det gäller personer som dömts till fängelse på grund av brott som begåtts före 18 års ålder. För personer som har dömts med tillämpning av bestämmelsen i 32 kap. 5 § andra stycket brottsbalken ska Kriminalvården samråda med SiS i fråga om en framställan ska göras. Bara i undantagsfall kan samråd undvaras. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

26 §

Om en passmyndighet får kännedom om att ett pass har utfärdats i strid mot bestämmelserna om passtillstånd, *ska* den omedelbart anmäla detta till *övervakningsnämnden*, om passinnehavaren fortfarande avtjänar fängelsestraff, står under övervakning eller bereds sjukvård som avses i nämnda paragraf.

Paragrafen anger i vilka fall en passmyndighet som får kännedom om att ett pass har utfärdats i strid mot bestämmelserna om passtillstånd ska anmäla detta till övervakningsnämnden. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen har ändrats på så vis att det inte längre framgår att en passmyndighet som får kännedom om att ett pass har utfärdats i strid mot bestämmelserna om passtillstånd ska anmäla det till Statens institutionsstyrelse om personen genomgår slutna ungdomsvård. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

15.7 Förslaget till lag om ändring i polislagen (1984:387)

29 a §

Polismyndigheten och Säkerhetspolisen får överlämna till Kriminalvården att transportera någon som är berövad friheten. Vid en sådan transport tillämpas följande bestämmelser i häkteslagen (2010:611):

- 4 kap. 4 § om kroppsvisitation,
- 4 kap. 10 § första stycket om användning av fängsel, och
- 8 kap. 2 a § om möjligheten att i vissa fall begära hjälp av Polismyndigheten

Om det behövs för planeringen och genomförandet av transporten, ska Polismyndigheten eller Säkerhetspolisen, utan hinder av sekretess, lämna Kriminalvården de uppgifter som avses i 45 b § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, 43 b § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, 47 b § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, 27 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård, 3 kap. 12 § fängelselagen för unga (2027:000) eller 10 kap. 19 c § utlänningslagen (2005:716).

Av paragrafen följer att Polismyndigheten och Säkerhetspolisen får överlämna till Kriminalvården att transportera någon som är frihetsberövad samt förutsättningarna för en sådan transport. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

Paragrafens *andra stycke* har ändrats så att den tidigare hänvisningen till 20 b § lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård har ersatts av en hänvisning till 3 kap. 12 § fängelselagen för unga (2027:000). Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

15.8 Förslaget till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

3 §

Vård *ska* också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

I paragrafen anges i vilka fall tvångsvård ska beredas en ung person som utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.4.

Ändringen innebär att paragrafens *andra stycke* har tagits bort. I det stycket angavs tidigare att vård ska beslutas om den som dömts till sluten ungdomsvård vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Bestämmelsen innebar att kravet på att aktualiteten i den unges riskfyllda beteende tonats ned i förhållande till bestämmelsens första stycke. I och med att barn och unga som döms till fängelse kommer att bli föremål för sådana utslusningsåtgärder som följer av fängelselagen samt under villkorlig frigivning kommer att ställas under övervakning förefaller blir behovet av tvångsvård i direkt anslutning till att verkställigheten upphör mindre. Paragrafens andra stycke har därför tagits bort och socialnämnden får, vid behov, ansöka om vård för den unge enligt ordinarie reglering. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

22 §

Om det kan antas att den som är under 20 år till följd av ett beteende som avses i 3 § kommer att behöva beredas vård enligt denna lag om beteendet fortsätter och det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om han eller hon har fyllt 15 år, och av den unges vårdnadshavare, får socialnämnden besluta

1. att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett, eller

2. att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.

När ett sådant beslut meddelas, ska en särskild behandlingsplan finnas.

Bestämmelserna i 13 § andra stycket, 13 a § första stycket samt 21 § första stycket första meningen och andra och fjärde styckena gäller i tillämpliga delar också i fråga om beslut enligt första stycket. Prövning enligt 13 § andra

stycket av om ett sådant beslut ska upphöra att gälla ska ske första gången inom sex månader från dagen för nämndens beslut.

Första stycket är också tillämpligt om den som är under 20 år och som dömts till *fängelse* vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatta insatser för att hindra ett sådant beteende som avses i första stycket.

I paragrafen finns bestämmelser om förebyggande insatser, s.k. mellan-
tvång, som socialnämnden kan besluta om för den som är under 20 år.
Övervägandena finns i avsnitt 11.2.4.

Paragrafens *fjärde stycke* har justerats med anledning av att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet. I bestämmelsen har sluten ungdomsvård ändrats till fängelse. Ändringen är inte avsedd att ändra bestämmelsens tillämpning.

15.9 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård

1 §

Föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång i andra fall än som avses i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (rättspsykiatrisk vård) ges i denna lag.

Lagen gäller den som

1. efter beslut av domstol *ska* ges rättspsykiatrisk vård,
2. är anhållen, häktad eller intagen på en enhet för rättspsykiatrisk undersökning,
3. är intagen i eller *ska* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller
4. är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*.

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens *andra stycke*, fjärde punkten har ändrats på så vis att det i stället för sluten ungdomsvård anges att föreskrifter om rättspsykiatrisk vård gäller den som är intagen eller ska förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och att en ung person efter rättens beslut kan verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

5 §

Beslut om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första stycket fattas av en chefsöverläkare vid en sjukvårdsinrättning eller enhet som avses i 6 §. För ett sådant beslut krävs att ett vårdintyg har utfärdats av någon annan läkare. Beträffande vårdintyg, undersökning för vårdintyg samt fastspänning, avskiljande och behandling gäller därvid bestämmelserna i 4 §, 5 §, 6 a § och 6 b § första stycket andra meningen lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård i tillämpliga delar.

En fråga om intagning för rättspsykiatrisk vård enligt 4 § första stycket *ska* avgöras skyndsamt efter undersökning av patienten.

Om rätten har fattat beslut om rättspsykiatrisk undersökning och den misstänkte har tagits in på undersökningsenheten, krävs inte något vårdintyg för beslut om rättspsykiatrisk vård. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad, intagen i eller *ska* förpassas till kriminalvårdsanstalt eller som är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som förts till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket för frivillig psykiatrisk vård.

Föreskrifterna i paragrafen reglerar förfarandet vid intagning för rättspsykiatrisk vård i andra fall än då vården utgör en brottspåföljd. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens *tredje stycke* har ändrats på så vis att det i stället för slutna ungdomsvård anges att paragrafen gäller den som är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och att en ung person efter rättens beslut kan verkställa *fängelse* vid ett särskilt ungdomshem. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

8 §

Vid slutna rättspsykiatrisk vård enligt denna lag gäller, om inte annat anges i 8 a §, i tillämpliga delar bestämmelserna i 18–24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

I fråga om den som är anhållen, häktad eller intagen i eller *ska* förpassas till kriminalvårdsanstalt får Kriminalvården i särskilda fall, om det behövs från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att stå i förbindelse med utomstående genom elektronisk kommunikation. I fråga om den som är intagen i eller *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken får Statens institutionsstyrelse fatta motsvarande beslut. Försändelser som avses i 3 kap. 6 § häk-

teslagen (2010:611) från den som är häktad eller anhållen, försändelser som avses i 7 kap. 6 § fängelselagen (2010:610) från den som är intagen liksom brev som avses i 19 § andra stycket lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga ska dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.

I fråga om den som ges rättspsykiatrisk vård efter beslut av domstol eller som är intagen i kriminalvårdsanstalt får regeringen i särskilda fall, om det behövs med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att denne under vistelsen på sjukvårdsinrättningen medverkar till terroristbrott enligt 4 § terroristbrottslagen (2022:666), besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, ta emot besök eller stå i förbindelse med utomstående genom elektronisk kommunikation.

I paragrafen regleras frågor om behandlingen av patienten. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens *andra stycke* har ändrats på så vis att det i stället för slutna ungdomsvård anges att paragrafen gäller den som är intagen i eller ska förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och att en ung person efter rättsens beslut kan verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

11 §

Den som är intagen i en kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken och som ges rättspsykiatrisk vård får ges tillstånd att under en viss del av vårdtiden vistas utanför sjukvårdsinrättningens område. Tillståndet får ges för ett visst tillfälle eller för vissa återkommande tillfällen. Tillstånd får ges endast under förutsättning att det står i överensstämmelse med vårdplanen.

Ett tillstånd enligt första stycket får förenas med sådana villkor som anges i 26 § tredje stycket lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.

Paragrafen innehåller bestämmelser om permission för en patient som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens första stycke har ändrats på så vis att det i stället för slutna ungdomsvård anges att paragrafen gäller den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och

att en ung person efter rättens beslut kan verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

15 §

I fråga om den som ges rättspsykiatrisk vård enligt 4 § ska chefsöverläkaren genast besluta att vården ska upphöra när det inte längre finns förutsättningar för sådan vård. Chefsöverläkaren ska fortlöpande överväga frågan om den rättspsykiatriska vårdens upphörande.

Rättspsykiatrisk vård enligt första stycket ska upphöra senast

1. för den som är anhållen eller häktad, när beslutet om frihetsberövande upphört att gälla,
2. för den som är intagen med stöd av 10 § lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning, när han eller hon inte längre får hållas kvar på undersökningsenheten,
3. för den som är intagen i kriminalvårdsanstalt, när frigivning sker,
4. för den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken, *när frigivning sker*.

Paragrafen anger när rättspsykiatrisk vård ska upphöra. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens *andra stycke*, fjärde punkten, har ändrats på så vis att det i stället för slutna ungdomsvård anges att paragrafen gäller den som är intagen i ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdsystemet och att en ung person efter rättens beslut kan verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

29 §

Utöver vad som annars följer av lag eller förordning är chefsöverläkaren skyldig att till *Kriminalvården* lämna ut uppgift om en patient som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *ska* förpassas till häkte eller kriminalvårdsanstalt, om uppgiften behövs inom kriminalvården.

Motsvarande skyldighet att lämna uppgifter gäller för chefsöverläkaren i förhållande till Statens institutionsstyrelse beträffande den som efter den rättspsykiatriska vårdens upphörande *ska* förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på *fängelse* enligt 32 kap. 5 § brottsbalken.

Paragrafen anger i vilka fall chefsöverläkaren har uppgiftsskyldighet gentemot Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse beträffande en patient som har genomgått rättspsykiatrisk vård och ska återföras till ett häkte, en anstalt eller ett särskilt ungdomshem. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 10.8.

Ändringen innebär att paragrafens *andra stycke* har ändrats på så vis att det i stället för sluten ungdomsvård anges att paragrafen gäller den som ska förpassas till ett särskilt ungdomshem till följd av en dom på fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet och att en ung person efter rättens beslut kan verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem. I övrigt har enbart redaktionella ändringar gjorts.

15.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:620) om belastningsregister

17 §

Utöver vad som följer av 16 § ska uppgifter om

1. fängelse- eller förvandlingsstraff för böter gallras tio år efter frigivningen,

2. fängelsestraff som ska anses helt verkställt genom tidigare frihetsberövande eller från vilket någon genom beslut om nåd helt har befriats gallras tio år efter domen eller beslutet,

3. fängelsestraff som har fallit bort enligt 35 kap. 8 eller 9 § brottsbalken eller förvandlingsstraff för böter som har fallit bort enligt 18 eller 21 § bötesverkställighetslagen (1979:189) gallras fem år efter det att straffet föll bort,

4. skyddstillsyn eller villkorlig dom gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

5. ungdomsvård, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

6. överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

7. överlämnande till rättspsykiatrisk vård gallras tio år efter utskrivningen,

8. böter gallras fem år efter domen, beslutet eller godkännandet av strafföreläggandet eller föreläggandet av ordningsbot,

9. att någon enligt 30 kap. 6 § brottsbalken har förklarats fri från påföljd gallras

a. tio år efter domen eller beslutet, eller

b. fem år efter domen eller beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet eller brotten,

10. åklagares beslut att inte åtala för brott gallras

a. tio år efter beslutet, eller

b. tre år efter beslutet, om uppgiften avser en person som var under 18 år vid tidpunkten för brottet,

11. beslut om kontaktförbud och förbud enligt 3 kap. 5 § lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder gallras tio år efter beslutet, och

12. beslut om tillträdesförbud gallras fem år efter beslutet.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när uppgifter ska gallras ur belastningsregistret. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen har ändrats på så vis att punkten 5, som tidigare angav att uppgifter om slutna ungdomsvård gallras tio år efter det att påföljden helt verkställts, har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet. Övriga ändringar är enbart redaktionella och innebär att efterföljande punkter har numrerats om.

15.11 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

4 §

Den som har avtjänat fängelsestraff, eller förvandlingsstraff för böter har rätt till ersättning, om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs utan beslut om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter beslut av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har varit intagen för rättspsykiatrisk vård.

I paragrafen anges förutsättningarna för den som har avtjänat frihetsberövande påföljder har rätt till ersättning om det efter överklagande eller anlitande av särskilt rättsmedel meddelas frikännande dom eller döms ut en mindre ingripande påföljd eller om den dom som har legat till grund för verkställigheten undanröjs. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård inte längre räknas upp som en sådan påföljd som ger rätt till ersättning. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

15.12 Förslaget till lag om ändring i lagen (1999:353) om rättspsykiatriskt forskningsregister

8 §

För varje person som har överlämnats till rättspsykiatrisk vård eller dömts till fängelse får uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård registreras.

Uppgifter enligt första stycket får avse

1. tidpunkt när vården har påbörjats, avbrutits och upphört,
2. på vilka sjukvårdsinrättningar personen har vårdats, samt
3. vilka diagnoser som har ställts i samband med utskrivning.

I paragrafen anges vilka uppgifter som får registreras beträffande en person som har överlämnats till rättspsykiatrisk vård eller dömts till fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *första stycke* har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård inte längre räknas upp som en påföljd där uppgifter om vård enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård får registreras. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet.

10 §

Socialstyrelsen, Kriminalvården respektive Statens institutionsstyrelse ska lämna uppgifter enligt 6 §, 7 §, 8 § och 9 § till det rättspsykiatriska forskningsregistret.

I paragrafen anges vilka myndigheter som har skyldighet att lämna uppgifter till det rättspsykiatriska forskningsregistret. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen har ändrats på så vis att 9 a § inte längre räknas upp bland de bestämmelser som innebär skyldighet att lämna uppgifter. Ändringen är föranledd av att 9 a § har upphört att gälla till följd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstras ur påföljdssystemet.

15.13 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2001:453)

5 kap.

1 §

Socialnämnden ska

1. verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden,
2. i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och unga,
3. bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa,
4. aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och unga av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel,
5. aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk av spel om pengar bland barn och unga,
6. tillsammans med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs, uppmärksamma och verka för att barn och unga inte vistas i miljöer som är skadliga för dem,
7. med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken till en ogynnsam utveckling,
8. i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om barnets eller den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet,
9. i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts, och
10. i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet *har upphört* eller sedan verkställighet av *fängelse enligt fängelselagen (2010:610) och fängelselagen för unga (2027:000) har upphört*.

Paragrafen innehåller det legala syftet med alla de omsorger som den offentliga barnvården enligt socialtjänstlagen omfattar. Övervägandena finns i avsnitt 10.7 och 11.2.3.

Paragrafen har ändrats på så vis att det i punkten 10 anges att Socialnämnden i sin omsorg om barn och unga ska tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan verkställighet av fängelse i stället för sluten ungdomsvård har upphört. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljds-systemet.

15.14 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

23 kap.

6 a §

Sekretessen enligt 2 § första stycket, i fråga om specialpedagogisk insats, eller 2 § andra stycket hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan för den som ska avtjäna fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) eller ungdomsövervakning enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av en verkställighetsplan efter dom på fängelse eller ungdomsövervakning.

Sekretess enligt första och andra stycket hindrar inte att motsvarande uppgifter lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller en sekretessbrytande bestämmelse som möjliggör uppgiftslämnande i vissa fall utan hinder av den sekretess som gäller delar av utbildningsväsendet. Övervägandena finns i avsnitt 11.3.

I paragrafens *första stycke* har det lagts till att en uppgift kan lämnas till Kriminalvården utan hinder av sekretess i 23 kap. 2 § (sekretess för utbildningsverksamhet), om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan för den som ska avtjäna fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt. På samma sätt som när en verkställighetsplan vid ungdomsövervakning ska upprättas omfattar den sekretessbrytande bestämmelsen i förhållande till 23 kap. 2 § första stycket endast uppgifter om specialpedagogiska insatser. Beträffande 23 kap. 2 § andra stycket omfattar den sekretessbrytande bestämmelsen alla de uppgifter som anges i den bestämmelsen. Beträffande de uppgifter som behövs för att upprätta en verkställighetsplan är det ofta fråga om samma överväganden som när en verkställighetsplan för ungdomsövervakning ska upprättas. Ledning kan sökas i den praxis som har utvecklats för informationsutbytet vid ungdomsövervakning.

I *andra stycket* har det lagts till att sekretessen som avses i första stycket inte hindrar att uppgifter om något som omfattas av en verkställighetsplan för den som har dömts till fängelse lämnas till Kriminalvården. På samma sätt som vid ungdomsövervakning syftar bestämmelsen till att Kriminalvården ska kunna utbyta information med t.ex. barnets skola för att kontrollera att verkställighetsplanen följs.

I paragrafen har ett nytt *tredje stycke* lagts till. Av det stycket följer att sekretess enligt första och andra stycket inte hindrar att motsvarande uppgifter lämnas till Statens institutionstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

26 kap.

7 §

Sekretessen enligt 1 § gäller inte

1. beslut om omhändertagande av en enskild,

2. beslut om vård utan samtycke,

3. beslut i ärende om klagomål mot kommunal hälso- och sjukvård eller dess personal, eller

4. beslut i ärende enligt 8 kap. patientsäkerhetslagen (2010:659).

Sekretessen enligt 1 och 4 §§ gäller inte beslut i fråga om omhändertagande eller återlämnande av personakt.

Paragrafen innehåller undantag från socialtjänstsekretessen. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafen har ändrats så att det som tidigare angavs i punkten 3, att sekretessen enligt 26 kap. 1 § inte gäller beslut om sluten ungdomsvård, har tagits bort och de efterföljande punkterna har numrerats om. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

26 kap.

9 b §

Sekretessen enligt 1 § hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan *för den som ska avtjäna fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) eller ungdomsövervakning* enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att

förebygga att den dömd återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sådan sekretess som avses i första stycket hindrar inte heller att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av *en verkställighetsplan efter dom på fängelse eller ungdomsövervakning*.

Secretess enligt första och andra stycket hindrar inte att motsvarande uppgifter lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller en sekretessbrytande bestämmelse som möjliggör uppgiftslämnande från socialtjänsten till Kriminalvården i vissa fall utan hinder av sekretess. Övervägandena finns i avsnitt 11.3.

Av *första stycket* följer att en uppgift kan lämnas från en myndighet inom socialtjänsten till Kriminalvården utan hinder av sekretess enligt 1 § (socialtjänstsekretess), om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan för den som avtjänar fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömd återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Att uppgifterna behövs för att upprätta en verkställighetsplan och att uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömd återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt innebär att uppgifterna till sin natur ska vara sådana att de kan användas som underlag för att besluta om kommande insatser. Det kan handla om uppgifter beträffande insatser som socialtjänsten planerade att vidta innan den dömd blev frihetsberövad, t.ex. påverkansprogram eller placering i behandlings- eller familjehem. Det kan också vara fråga om uppgifter gällande den dömdes behov och stöd som kan läggas till grund för specifika insatser i verkställighetsplanen samt uppgifter om tidigare insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga som den unge eller hans eller hennes familj varit föremål för. För de uppgifter som lämnas till Kriminalvården gäller sekretess hos myndigheten enligt de förutsättningar som anges i 35 kap. 15 §.

I *andra stycket* har det lagts till en sekretessbrytande bestämmelse som syftar till att göra det möjligt för Kriminalvården att kontrollera att verkställighetsplanen följs. Bestämmelsen innebär att sådan sekretess som avses i första stycket inte heller hindrar att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften gäller något som omfattas av en verkställighetsplan för den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000). Den särskilda koordinatören eller en övervakare som

förordnas för den dömde ska bl.a. genom kontroll, stöd och hjälp verka för att verkställighetsplanen följs. För att möjliggöra en sådan kontroll kan det således med stöd av bestämmelsen lämnas uppgifter om sådant som omfattas av planen, t.ex. deltagande i programverksamhet eller missbruksbehandling.

I paragrafen har ett nytt *tredje stycke* lagts till. Av det stycket följer att sekretess enligt första och andra stycket inte hindrar att motsvarande uppgifter lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

26 kap.

15 §

Den tystnadsplikt som följer av 1 a, 5, 13 och 14 a §§ inskränker rätten enligt 1 kap. 1 och 7 §§ tryckfrihetsförordningen och 1 kap. 1 och 10 §§ yttrandefrihetsgrundlagen att meddela och offentliggöra uppgifter.

Den tystnadsplikt som följer av 1, 3, 4, 6 och 10 a §§ inskränker rätten att meddela och offentliggöra uppgifter, när det är fråga om uppgift om annat än verkställigheten av beslut om omhändertagande, beslut om vård utan samtycke eller beslut om *verkställighet av fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken*.

Paragrafen reglerar tystnadsplikt för vissa verksamheter. Övervägandena finns i 10.7.

Paragrafens *andra stycke* har ändrats endast på så vis att det i stället för ”beslut om slutna ungdomsvård” anges ”beslut om verkställighet av fängelse enligt 32 kap. 5 § brottsbalken”. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

35 kap.

10 b §

Sekretessen enligt 1 § första stycket 1 hindrar inte att en uppgift lämnas till Kriminalvården, om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt *fängelselagen för unga (2027:000)* eller lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömde återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Sekretess hindrar inte heller att sådana uppgifter som avses i första stycket lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller en sekretessbrytande bestämmelse som möjliggör uppgiftslämnande i vissa fall utan hinder av sekretess från Polismyndigheten till Kriminalvården. Övervägandena finns i avsnitt 11.3.

Av paragrafen följer att en uppgift kan lämnas från Polismyndigheten till Kriminalvården utan hinder av sekretess enligt 1 § första stycket 1 (förundersökningssekretess till skydd för enskild), om uppgiften behövs för att upprätta en verkställighetsplan enligt fängelselagen för unga (2027:000) och uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Att uppgifterna behövs för att upprätta en verkställighetsplan och att uppgiftslämnandet syftar till att fastställa vilka åtgärder som kan vidtas för att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt innebär att uppgifterna till sin natur ska vara sådana att de kan användas som underlag för att besluta om kommande insatser. Det kan handla om uppgifter kring brottslighetens beskaffenhet, t.ex. om det finns en koppling mellan brottsligheten och den dömdes missbruk av alkohol eller narkotika. Utöver uppgifter om den brottslighet som ligger till grund för påföljden kan andra uppgifter om den unge vara av intresse vid utarbetandet av en verkställighetsplan. Det kan bl.a. gälla om han eller hon har kopplingar till kriminella nätverk eller till personer som missbrukar eller säljer narkotika. För de uppgifter som lämnas till Kriminalvården gäller sekretess hos myndigheten enligt de förutsättningar som anges i 35 kap. 15 §. Inom SiS verksamhet tillämpas socialtjänstsekretess enligt 26 kap. 1 § OSL.

I vissa fall kan uppgifter som Polismyndigheten har, och som kan vara av relevans för utformande av verkställighetsplanen, omfattas av förundersökningssekretess enligt 18 kap. 1 §. Det finns ingen särskild sekretessbrytande bestämmelse som möjliggör för Polismyndigheten att lämna ut uppgifter som omfattas av den sekretessen. Enligt general-klausulen i 10 kap. 27 § får dock en sekretessbelagd uppgift lämnas ut till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgifter lämnas har företräde framför det intresse som sekretessen ska skydda. Efter en intresseavvägning kan således även uppgifter som omfattas av förundersökningssekretess i vissa fall lämnas ut till Kriminalvården som underlag för verkställighetsplanen.

I paragrafen har ett nytt *tredje stycke* lagts till. Av det stycket följer att sekretess enligt första och andra stycket inte hindrar att motsvar-

ande uppgifter lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

35 kap.

15 a §

Sekretessen enligt 15 § första stycket hindrar inte att uppgift om den vars dom på fängelse verkställs enligt fängelselagen för unga (2027:000) eller dom på ungdomsövervakning verkställs enligt lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning lämnas av Kriminalvården till en enskild eller till en annan myndighet, om det behövs för att genomföra en verkställighetsplan enligt den lagen.

Sekretess hindrar inte heller att sådana uppgifter som avses i första stycket lämnas till Statens institutionsstyrelse om en dömd avtjänar fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen innehåller en sekretessbrytande bestämmelse som möjliggör för Kriminalvården att i vissa fall lämna uppgift om den som verkställer fängelse enligt fängelselagen för unga (2027:000) och ungdomsövervakning till en enskild eller till en annan myndighet. Övervägandena finns i avsnitt 11.3.

Den verksamhet som Kriminalvården bedriver som ansvarig myndighet för verkställigheten av fängelse enligt fängelselagen (2027:000) för unga omfattas i vissa fall av sekretess enligt 15 §. I paragrafen föreskrivs att sådan sekretess inte hindrar att uppgift om den vars straff enligt verkställs fängelselagen för unga (2027:000) lämnas till en enskild eller till en annan myndighet om det behövs för att genomföra verkställighetsplanen. Bestämmelsen möjliggör således för Kriminalvården att lämna uppgifter till andra om det behövs för att kontrollera att verkställighetsplanen följs. Det kan gälla sådana delar av verkställighetsplanen som omfattas av sekretess eller andra omständigheter som inte framgår av planen och som är nödvändiga att lämna ut för att kunna diskutera verkställigheten med någon aktör som berörs av den. Behovet av att lämna ut uppgifter till andra aktörer bör främst gälla under den senare delen av verkställigheten när straffet till viss del verkställs utanför anstalt. Under hela verkställigheten kan det dock finnas behov av att löpande utbyta information med den särskilda handläggare hos socialtjänsten som är utsedd för den unge.

35 kap.

20 §

Sekretess gäller hos Polismyndigheten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider men om uppgiften röjs och uppgiften hänför sig till

1. verksamhet som enbart innefattar hjälp eller annat bistånd åt enskild,
2. ärende om omhändertagande eller handräckning enligt lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård eller rättspsykiatrisk vård eller om vård av missbrukare utan samtycke inom socialtjänsten,
3. ärende om handräckning enligt lagstiftningen om omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, vård av unga utan samtycke inom socialtjänsten eller enligt *fängelselagen för unga (2027:000)*.
4. ärende som avses i 21 kap. föräldrabalken, eller
5. verksamhet som innefattar handräckning enligt smittskyddslagstiftningen eller annat bistånd åt smittskyddsläkare.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Paragrafen innehåller bestämmelser om uppgifter som Polismyndigheten har i verksamhet som ligger vid sidan av den rent brottsförebyggande och brottsbekämpande verksamheten. Övervägandena finns i avsnitt 11.3.

Paragrafen har ändrats på så vis att det i *första stycket*, punkten 3, inte längre anges att sekretess gäller hos Polismyndigheten för uppgift om ärende enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. I stället anges att sekretess gäller vid verkställighet enligt *fängelselagen för unga (2027:000)*. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

15.15 Förslaget till lag om ändring i fängelselagen (2010:610)

1 kap.

1 §

Denna lag innehåller bestämmelser om verkställighet av fängelse i kriminalvårdsanstalt. Bestämmelserna avser

- placering (2 kap.),
- sysselsättning och ersättning (3 kap.),
- fritid (4 kap.),
- personliga tillhörigheter (5 kap.),

- vistelse i gemensamhet och avskildhet (6 kap.),
- besök och andra kontakter (7 kap.),
- särskilda kontroll- och tvångsåtgärder (8 kap.),
- hälso- och sjukvård (9 kap.),
- permission och annan tillfällig vistelse utanför anstalt (10 kap.),
- särskilda utslussningsåtgärder (11 kap.),
- varning och uppskjuten villkorlig frigivning (12 kap.), samt
- beslut och överklagande m.m. (13–15 kap.).

När denna lag tillämpas för den som inte har fyllt arton år ska den intagnes ålder särskilt beaktas. Särskilda bestämmelser om verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt arton år finns i fängelselagen för unga (2027:000).

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde och en upplysning om att särskilda bestämmelser gäller för barn som avtjänar fängelse. Överväganden finns i 11.2.1.

I paragrafen har ett nytt *andra stycke* lagts till som upplyser om att särskilda bestämmelser gäller vid verkställighet av fängelse för den som inte har fyllt arton år. finns i fängelselagen för unga (2027:000). Av bestämmelsen följer även att den intagnes ålder särskilt ska beaktas vid lagens tillämpning. Vid alla beslut som rör enskilda barn eller en grupp av barn ska barnkonventionens reglering tillämpas, vilket bl.a. innebär att barnets bästa ska sättas i främsta rummet. Barnet ska ges rätt att komma till tals i frågor som rör honom eller henne. Det innebär att bl.a. barnet har rätt att vara delaktig verkställighetsplanen planeras och upprättas och när olika beslut som rör barnet fattas under verkställigheten. Bestämmelsen innebär också att barnet i så stor utsträckning som möjligt bör tillåtas ha kontakt med sina anhöriga. Om kontakter mellan ett intaget barn och hans eller hennes vårdnadshavare misstänks vara till skada för barnet kan t.ex. ett samtal avlyssnas i syfte att skydda barnet från en olämplig anhörig som t.ex. lider av psykisk ohälsa eller på annat sätt bemöter barnet på ett sätt som kan innebära att barnet kommer till skada. Samma sak gäller om ett besök eller samtal t.ex. kan misstänkas innebära risker för säkerheten för en enskild eller ett något annat angeläget intresse.

15.16 Förslaget till lag om ändring i skollagen (2010:800)

24 kap.

10 a §

Under vistelse i kriminalvårdsanstalt ska skolpliktiga barn, som inte lämpligen kan fullgöra sin skolplikt på annat sätt, fullgöra den genom att delta i utbildning vid kriminalvårdsanstalten. För sådan utbildning ansvarar Kriminalvården.

Utbildningen ska motsvara den som erbjuds i grundskolan eller i förekommande fall anpassade grundskolan eller specialskolan. För sådan utbildning ska relevanta bestämmelser i skollagen tillämpas med de nödvändiga avvikelser som följer av att barnet vistas i en kriminalvårdsanstalt. Följande bestämmelser behöver dock inte tillämpas:

- bestämmelser om registerkontroll (2 kap. 31–33 §§), och*
- bestämmelser om lokaler och utrustning (2 kap. 35 §).*

Paragrafen reglerar skolpliktigas möjlighet att delta i utbildning vid kriminalvårdsanstalt. Utbildningen som erbjuds ska motsvara den som i grundskolan eller i förekommande fall anpassade grundskolan eller specialskolan. Övervägandena finns i 11.2.1.

Paragrafen är ny och motsvarar den reglering som enligt 24 kap. 8 § skollagen (2010:800) gäller för barn under vistelse vid sådana särskilda ungdomshem som anges i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Bestämmelsen har införts för att säkerställa att skolpliktiga barn som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt får tillgång till utbildning på samma sätt som andra barn. Ledning för tillämpningen kan sökas i den bestämmelsen som gäller för de särskilda ungdomshemmen.

24 kap.

10 b §

Den som inte längre är skolpliktig och vistas i en kriminalvårdsanstalt, inte har fyllt arton år och som inte lämpligen kan fullgöra skolgång på annat sätt ska genom Kriminalvårdens försorg ges möjlighet att delta i utbildning som motsvarar sådan utbildning som erbjuds i gymnasieskolan eller anpassade gymnasieskolan.

För sådan utbildning ska relevanta bestämmelser i skollagen tillämpas med de nödvändiga avvikelser som följer av att den unge vistas i kriminalvårdsanstalt. Följande bestämmelser behöver dock inte tillämpas:

- bestämmelser om registerkontroll (2 kap. 31–33 §§), och
- bestämmelser om lokaler och utrustning (2 kap. 35 §).

Paragrafen reglerar icke skolpliktigas möjlighet att delta i utbildning vid kriminalvårdsanstalt. Utbildningen som erbjuds ska motsvara den som i gymnasieskolan eller i förekommande fall anpassade gymnasieskolan. Övervägandena finns i 11.2.1.

Paragrafen är ny och motsvarar den reglering som enligt 24 kap. 9 § skollagen (2010:800) gäller för barn under vistelse vid sådana särskilda ungdomshem som anges i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Bestämmelsen har införts för att säkerställa att icke skolpliktiga barn som avtjänar fängelse i kriminalvårdsanstalt får tillgång till utbildning på samma sätt som andra barn. Ledning för tillämpningen kan sökas i den bestämmelsen som gäller för de särskilda ungdomshemmen.

15.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (2015:96) om erkännande och verkställighet av frihetsberövande påföljder inom Europeiska unionen

1 kap.

4 §

Med en svensk dom på frihetsberövande påföljd avses i denna lag en dom eller ett slutligt beslut

1. som har meddelats av en svensk domstol,
2. som avser fängelse *eller* överlämnande till rättspsykiatrisk vård, och
3. som har fått laga kraft.

Paragrafen anger vad som avses med en svensk dom på frihetsberövande påföljd eller slutligt beslut. Övervägandena finns i avsnitt 11.4.

Paragrafen har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård har tagits bort ur andra punkten. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

3 kap.

12 §

Om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige, ska Kriminalvården

1. besluta i fråga om påföljdens art eller längd, eller
2. överlämna åt Åklagarmyndigheten att göra en ansökan hos tingsrätten om att en ny påföljd ska bestämmas.

Beslut enligt första stycket 1 får meddelas endast om anpassningen av påföljden är av enklare slag.

En utländsk dom på frihetsberövande påföljd får, med hänsyn till dess art, endast anpassas till fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

En frihetsberövande påföljd som har anpassats enligt första stycket får inte bli strängare än den ursprungliga frihetsberövande påföljden.

Paragrafen anger vad Kriminalvården ska göra om den frihetsberövande påföljden i den utländska domen behöver anpassas för att kunna verkställas i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 11.4.

Paragrafen har ändrats på så vis att slutna ungdomsvård har tagits bort ur tredje stycket. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

3 kap.

13 §

Beslut enligt 12 § första stycket 1 om påföljdens längd ska meddelas om påföljden är begränsad i tiden och ska verkställas i Sverige som fängelse och dess längd överstiger arton år.

Påföljdens längd ska i fall som avses i första stycket bestämmas till arton år.

Paragrafen anger i vilka fall beslut om påföljdens längd ska meddelas när verkställighet ska ske i Sverige. Övervägandena finns i avsnitt 11.4.

Paragrafen har ändrats på så vis att första stycket punkten 2 har tagits bort och andra stycket har ändrats till följd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

3 kap.

21 §

Verkställighet i Sverige ska ske enligt vad som gäller vid verkställighet av fängelse eller överlämnande till rättspsykiatrisk vård, om inte annat följer av denna lag.

Verkställighet får ske även om påföljden är strängare än vad som enligt svensk lag hade kunnat följa på brottet eller brotten.

Paragrafen anger vad som gäller vid verkställighet i Sverige beträffande verkställighet av fängelse och rättspsykiatrisk vård. Övervägandena finns i avsnitt 11.4.

Paragrafen har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård har tagits bort ur första stycket till följd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

15.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1250) om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande

2 §

Om någon har dömts till fängelse på viss tid och den dömde med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad i Sverige eller utomlands under en sammanhängande tid av minst 24 timmar, ska tiden för frihetsberövandet tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljden.

Tillgodoräknande ska dock inte ske om

1. tiden för frihetsberövandet redan tillgodoräknats den dömde, eller
2. den dömde samtidigt avtjänat sådan frihetsberövande påföljd i annat mål.

Villkor som uppställts vid överförande av verkställighet från en annan stat till Sverige ska gälla vid tillämpning av denna paragraf.

Paragrafen anger förutsättningarna för att tillgodoräknande av frihetsberövande vid dom på fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

I bestämmelsens första stycke har sluten ungdomsvård tagits bort bland uppräknningen av frihetsberövande påföljder som ska tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljd. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

3 §

Om någon döms till fängelse på viss tid och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om någon döms till böter, ungdomstjänst eller ungdomsövervakning och med anledning av de brott som prövats i målet eller som påföljden avser har varit frihetsberövad på ett sätt som enligt 2 § ska tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

Paragrafen anger förutsättningarna för att tillgodoräknande av frihetsberövande vid dom på fängelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

I bestämmelsens första stycke har slutna ungdomsvård tagits bort bland uppräknningen av frihetsberövande påföljder som ska tillgodoräknas den dömde som verkställighet av påföljd. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

15.19 Förslaget till lag om ändring i strafftidslagen (2018:1251)

6 §

Om en dömd inte är frihetsberövad när fängelsestraffet är verkställbart ska han eller hon utan dröjsmål föreläggas att senast en viss dag inställa sig vid den kriminalvårdsanstalt *eller det särskilda ungdomshem* där fängelsestraffet ska verkställas.

Om den dömde inte följer eller inte kan nås av ett föreläggande enligt första stycket eller om det finns risk för det, ska Polismyndigheten på begäran av Kriminalvården *eller Statens institutionsstyrelse* förpassa honom eller henne till ett häkte, en kriminalvårdsanstalt *eller till ett särskilt ungdomshem*.

Om det bedöms kunna ske utan risk för att den dömde undandrar sig verkställighet, får Polismyndigheten förelägga honom eller henne att inställa sig vid en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem i stället för att förpassa honom eller henne dit.

Paragrafen reglerar förordnande om inställelse att avtjäna fängelse för den som inte är frihetsberövad. Överväganden finns i avsnitt 10.8.

I paragrafens *första stycke* har lagts till att föreläggandet för en dömd att inställa sig även kan omfatta ett särskilt ungdomshem för den som

enligt rättens beslut enligt 32 kap. 5 § brottsbalken ska avtjäna fängelsestraffet där.

Ett tillägg i paragrafens *andra stycke* innebär att Polismyndigheten på begäran även av Statens institutionsstyrelse kan förpassa en dömd till ett särskilt ungdomshem och han eller hon inte följer ett föreläggande att inställa sig.

I *tredje stycket* har det lagts till att Polismyndigheten får förelägga den dömda att inställa sig, förutom vid en kriminalvårdsanstalt, även till ett särskilt ungdomshem i stället för att förpassa honom eller henne dit. Polismyndigheten får utfärda ett sådant föreläggande om det bedöms kunna ske utan risk för att den dömda undandrar sig verkställighet.

Ändringarna är föranledda av att barn och unga enligt 32 kap. 5 § brottsbalken i vissa fall kan avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

7 §

Kriminalvården får skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff

1. för domar eller beslut på fängelse i högst tre månader om syftet är att åstadkomma en jämnare beläggning i kriminalvårdsanstalterna,
2. i avvaktan på ett ställningstagande om överförande av verkställighet av en svensk dom eller ett svenskt beslut på fängelse till en annan stat, eller
3. i avvaktan på regeringens beslut i ett ärende om nåd.

I de fall som avses i första stycket 1 får verkställigheten skjutas upp under högst sex månader från den dag fängelsestraffet är verkställbart.

Om den som ska avtjäna fängelsestraff är under arton år får verkställigheten skjutas upp endast om det finns synnerliga skäl hänförliga till den unges person.

Paragrafen reglerar Kriminalvårdens förutsättningar för att skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.1.

Paragrafen har fått ett nytt *tredje stycke*. Av bestämmelsen följer att verkställigheten av ett fängelsestraff för ett barn endast får skjutas upp om det finns synnerliga skäl hänförliga till den unges person. Det kan t.ex. vara så att den unge lider av en allvarlig sjukdom som kräver omfattande behandling av hälso- och sjukvården samtidigt som den unge bedöms ha behov av stöd från anhöriga. Det kan också vara så att barnet har kort tid kvar på en utbildning som inte kan avslutas i en kriminalvårdsanstalt eller på ett särskilt ungdomshem. Bestämmelsen är

avsedd att tillämpas restriktivt få det så långt det är möjligt ska eftersträvas att barn och unga får en snabb reaktion på brottet.

8 §

Om en dömd är häktad, omhändertagen enligt 26 kap. 22 §, 28 kap. 11 § brottsbalken eller 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller intagen i kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem för verkställighet i ett annat mål när fängelsestraffet är verkställbart, ska verkställigheten påbörjas omedelbart där han eller hon förvaras.

Om den dömd inte förvaras i kriminalvårdsanstalt eller i ett särskilt ungdomshem när verkställigheten enligt första stycket påbörjas och inte heller samtidigt är häktad eller omhändertagen enligt 26 kap. 22 §, 28 kap. 11 § brottsbalken eller enligt 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga i ett annat mål, ska han eller hon överföras till kriminalvårdsanstalt eller till ett särskilt ungdomshem för fortsatt verkställighet.

I paragrafen regleras att verkställigheten av ett fängelsestraff ska påbörjas omedelbart för den som är häktad eller omhändertagen när domen är verkställbar samt att den dömd ska överföras till en kriminalvårdsanstalt eller ett särskilt ungdomshem om han eller hon inte förvaras vid en sådan institution när domen är verkställbar. Överväganden finns i avsnitt 11.2.1.

I paragrafens första stycke har lagts till att verkställigheten av ett fängelsestraff ska påbörjas omedelbart om den dömd är omhändertagen 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga när fängelsestraffet är verkställbart. En bestämmelse med motsvarande innehåll fanns tidigare i 9 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Ledning för tillämpningen kan sökas i den tidigare motsvarande bestämmelsen.

I andra stycket har det lagts till en dömd ska överföras till ett särskilt ungdomshem för fortsatt verkställighet om han eller hon inte är omhändertagen och straffet ska verkställas vid ett särskilt ungdomshem.

Ändringarna är föranledda av att sluten ungdomsvård utmönstras ur påföljdssystemet, att barn och unga i stället ska dömas till fängelse om en frihetsberövande påföljd inte kan undvikas och att de enligt 32 kap. 5 § brottsbalken i vissa fall kan avtjäna fängelse vid ett särskilt ungdomshem.

11 §

En dömd får förklara att han eller hon avstår från att överklaga eller fullfölja ett överklagande av en dom eller ett beslut i den del som avser fängelsestraff (nöjdförklaring).

En nöjdförklaring får lämnas inför Kriminalvården. Om en dömd inte är frihetsberövad får en nöjdförklaring också lämnas inför Polismyndigheten. *Om den dömda är intagen vid ett särskilt ungdomshem får en nöjdförklaring även tas emot av en tjänsteman vid ungdomshemmet som har förordnats att ta emot en sådan förklaring.*

Paragrafen reglerar förutsättningarna för att avge nöjdförklaring. Övervägandena finns i avsnitt 11.2.3.

Paragrafens *andra stycke* har utvidgats genom att det har lagts till att en nöjdförklaring även får tas emot av en tjänsteman vid ett särskilt ungdomshem som har förordnats att ta emot en sådan förklaring om den dömda är intagen vid ett sådant ungdomshem när domen meddelas. Tidigare gällde enligt 6 § andra stycket punkten 2 lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård att endast den som förestår vården vid ett särskilt ungdomshem fick ta emot en nöjdförklaring.

15.20 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1693) om polisens behandling av personuppgifter inom brottsdatalogens område

4 kap.

7 §

Personuppgifter som kan antas ha samband med sådan brottslig verksamhet som anges i 3 kap. 2 § första stycket 1 får, om de behandlas i ett ärende, inte behandlas längre än ett år efter det att ärendet avslutades.

Om personuppgifterna inte behandlas i ett ärende får de inte behandlas längre än tre år efter utgången av det kalenderår då registreringen avseende personen gjordes. Personuppgifter som kan antas ha samband med brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer får inte behandlas längre än fem år efter utgången av det kalenderår då registreringen gjordes. Om en ny registrering beträffande personens anknytning till brottslig verksamhet görs före utgången av de tidsfristerna, får de personuppgifter som redan finns om personen fortsätta att behandlas så länge någon av uppgifterna får behandlas.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

Paragrafen reglerar hur länge Polismyndigheten får behandla personuppgifter som kan antas med sådan brottslig verksamhet anges i 3 kap. 2 § första stycket 1. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *tredje stycke* har ändrats på så vis att slutna ungdomsvård har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

4 kap.

8 §

Personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får inte behandlas längre än tio år efter utgången av det kalenderår då den senaste registreringen avseende personen gjordes.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

Paragrafen anger hur länge personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får behandlas. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *andra stycke* har ändrats på så vis att slutna ungdomsvård har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden slutna ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

15.21 Förslaget till lag om ändring i lagen (2018:1694) om Tullverkets behandling av personuppgifter inom brottsdatalogens område

4 kap.

8 §

Personuppgifter som kan antas ha samband med sådan brottslig verksamhet som anges i 3 kap. 2 § första stycket 1 får, om de behandlas i ett ärende, inte behandlas längre än ett år efter det att ärendet avslutades.

Om personuppgifterna inte behandlas i ett ärende får de inte behandlas längre än tre år efter utgången av det kalenderår då registreringen avseende personen gjordes. Personuppgifter som kan antas ha samband med brottslig verksamhet som innefattar brott för vilket det är föreskrivet fängelse i två år eller mer får inte behandlas längre än fem år efter utgången av det kalenderår då registreringen gjordes. Om en ny registrering beträffande personens anknytning till brottslig verksamhet görs före utgången av de tidsfristerna, får de uppgifter som redan finns om personen fortsätta att behandlas så länge någon av uppgifterna får behandlas.

Den tid då en misstänkt person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av de tidsfrister som anges i andra stycket.

Paragrafen reglerar hur länge Tullverket får behandla personuppgifter som kan antas med sådan brottslig verksamhet anges i 3 kap. 2 § första stycket 1. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *tredje stycke* har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

4 kap.

9 §

Personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får inte behandlas längre än tio år efter utgången av det kalenderår då den senaste registreringen avseende personen gjordes.

Den tid då en övervakad person avtjänar ett fängelsestraff eller genomgår rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning ska inte räknas med vid beräkningen av den tidsfrist som anges i första stycket.

Paragrafen anger hur länge personuppgifter som behandlas i samband med sådan övervakning som avses i 3 kap. 2 § första stycket 2 får behandlas. Övervägandena finns i avsnitt 10.7.

Paragrafens *andra stycke* har ändrats på så vis att sluten ungdomsvård har tagits bort. Ändringen är föranledd av att påföljden sluten ungdomsvård har utmönstrats ur påföljdssystemet.

Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av Tove Björnheden, chefsjurist och bitr. avdelningschef vid Barnombudsmannen

Jag anser till skillnad från utredningen att sluten ungdomsvård bör behållas som frihetsberövande påföljd för barn och unga. Jag anser inte att fängelse med Kriminalvården som huvudman i stället ska vara den frihetsberövande påföljden.

Om en ökad användning av fängelse för barn och unga av olika skäl ändå skulle bedömas vara nödvändigt anser jag att det, vid sidan av särskilda ungdomshem för sluten ungdomsvård, behöver finnas anstalter som är separerade från anstalter för vuxna och som är särskilt anpassade för barn och unga.

Fokus bör ligga på förebyggande åtgärder och på att utveckla verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen

Vi befinner oss i en mycket allvarlig situation där allt yngre personer begår allt allvarligare brott. Det är oroväckande av många skäl och det drabbar inte minst barn, som brottsoffer, förövare, anhöriga och samhällsmedborgare. Situationen behöver tas om hand och utvecklingen vändas. I första hand genom förebyggande insatser¹ men samhället behöver självklart också reagera när brott väl har begåtts.

Samhället reagerar också, på många olika sätt, inte minst genom en mängd straffskärpningar som påverkar straffmätningen även för unga lagöverträdare. Det är ännu svårt att bedöma de samlade konsekvenserna av dessa straffskärpningar.² Det är överlag stort fokus på

¹ Se t.ex. FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 24 (2019) – Children’s rights in the child justice system (CRC/C/GC/24), p. 6 och 9–11; FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar nr 20 (2016) – The implementation of the rights of the child during adolescence (CRC/C/GC/20), p. 88.

² Se kapitel 13 i betänkandet.

repressiva åtgärder för unga lagöverträdare och att ersätta sluten ungdomsvård med fängelse kan inte ses på annat sätt än som ytterligare ett steg i denna riktning. Jag anser inte att de ändringar som föreslås är nödvändiga. Utifrån ett barnrättsligt perspektiv kan jag inte heller se att ytterligare repressiva åtgärder är rätt väg att gå. Jag anser att fokus i stället bör ligga på förebyggande åtgärder och på att utveckla verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen.

Utvecklingen med längre strafftider kräver inte de ändringar som föreslås

Jag förutser, liksom utredningen, en utveckling där de strafftider som döms ut för barn och unga kommer att bli längre, och som en följd av detta, att åldersspannet på de barn och unga som avtjänar frihetsberövande påföljder kommer att bli mer utsträckt. Jag kan dock inte se att detta utgör tillräckliga skäl för de ändringar som föreslås. Det framgår inte annat av underlaget än att det kommer att röra sig om få personer som blir så gamla under verkställigheten att de inte hör hemma på särskilda ungdomshem, samtidigt som huvudförslaget innebär stora barnrättsliga risker. Vid ungdomshemmen finns redan i dag omhändertagna unga upp till 21 års ålder och det görs inte bara en differentiering utifrån om barnet eller den unge avtjänar sluten ungdomsvård eller är omhändertagen enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) utan även en uppdelning efter ålder. Att straffrabatten för barn skulle kunna komma att ändras framöver anser jag inte bör tas med som en faktor i övervägandena eftersom den frågan inte är utredd ännu, inte har remitterats och framför allt inte har beslutats.³ Om en ökad användning av fängelse för barn och unga av olika skäl skulle bedömas vara nödvändigt anser jag att det, vid sidan av särskilda ungdomshem för sluten ungdomsvård, behöver finnas anstalter som är separerade från anstalter för vuxna och som är särskilt anpassade för barn och unga.

Om ett samhälle väljer att frihetsberöva barn och unga i hög utsträckning och under långa perioder behöver detta självklart åtföljas av en motsvarande anpassning av de förhållanden under vilka frihets-

³ Jfr kapitel 10 i betänkandet där en ändring av straffrabatten tas med som en faktor av betydelse i bedömningen.

berövandet sker.⁴ Barn skiljer sig från vuxna i sin fysiska och psykiska utveckling. Ungdomsåren är ett unikt definierande stadium i livet som kännetecknas av snabb utveckling av hjärnan, vilket påverkar risktagande, vissa typer av beslutsfattande och förmågan till impulskontroll. Detta utgör grundvalen för barns lägre straffrättsliga ansvar och för ett separat system där barn behandlas på ett annat sätt och mer individbaserat än vuxna. Barn tar också större skada av frihetsberövande.⁵ Alla institutioner där barn befinner sig behöver vara anpassade för barn och rätten till hälso- och sjukvård, utbildning, rekreation och fritidssysselsättning, privatliv, kontakt med anhöriga m.m. behöver tillgodoses.⁶

En ordning med villkorlig frigivning kan ifrågasättas av flera skäl

Jag anser liksom utredningen att en frihetsberövande påföljd för barn och unga bör innefatta en successiv övergång mellan verkställighet på institution och frihet, med stöd och kontroll.⁷ Det kan dock av flera skäl ifrågasättas om villkorlig frigivning är en bra ordning.

Med tanke på den höga andelen personer i gruppen som återfaller i brott kan fängelse med villkorlig frigivning antas leda till en repressionsökning och sammanlagt väsentligt längre institutionstider. Detta ska då ses tillsammans med de många straffskärpningar och andra repressiva åtgärder som redan är genomförda eller kommer att genomföras för den aktuella gruppen. I dag avkortas påföljdstiden för slutna ungdomsvård vid själva straffmätningen, eftersom det inte ska ske någon villkorlig frigivning. En ordning med fängelse skulle innebära att denna tid blir kvar. I linje med vad som beskrivs i Påföljdsutredningens betänkande SOU 2012:34 kan följande resonemang föras.⁸ På ett över-

⁴ FN:s konvention om barnets rättigheter artiklarna 37(c), 40.1 och 40.3. Se även t.ex. CRC/C/GC/24, p. 92 och 95; United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (The Havana Rules), antagna av generalförsamlingen genom resolution 45/113 den 14 december 1990 (A/RES/45/113), reglerna 28 och 31–32; United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), antagna av generalförsamlingen den 29 november 1985 (A/RES/40/33), regel 26.

⁵ Se t.ex. CRC/C/GC/24, p. 2 och 22; CRC/C/GC/20, p. 9; A/RES/40/33, regel 19; Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, 10 april 2018 (A/HRC/38/36), p. 61–64. Se även kapitel 6 i betänkandet.

⁶ FN:s konvention om barnets rättigheter, t.ex. artiklarna 16, 28–29, 31 och 37(c). Se även CRC/C/GC/24, p. 14 och 94–95; A/RES/45/113; A/RES/40/33.

⁷ Se t.ex. A/RES/45/113, reglerna 79–80; A/RES/40/33, reglerna 28–29; United Nations Office on Drugs and Crime, Justice in Matters Involving Children in Conflict with the Law – Model Law on Juvenile Justice and Related Commentary, kapitel VII.

⁸ I SOU 2012:34 Nya Påföljder, band 3, del 3, s. 571 f. förs resonemang om repressionsökning och sammanlagt väsentligt längre institutionstider gällande villkorlig frigivning från slutna ungdomsvård.

gripande plan skulle varje ordning med villkorlig frigivning, där visserligen tiden som frihetsberövad blir densamma som i dag men där en del av verkställigheten sker i frihet efter villkorlig frigivning, innebära en repressionsökning i förhållande till dagens system med slutna ungdomsvård. Även om den unge genom den villkorliga frigivningen inte avtjänar längre tid än i dag på institution så tillkommer pålagor och krav under prövotiden för den villkorliga frigivningen. Den som är villkorligt frigiven ska ställas under övervakning om det behövs för att minska risken att han eller hon begår nya brott eller för att på annat sätt underlätta hans eller hennes anpassning i samhället. För att uppnå huvudsyftet med villkorlig frigivning från fängelse för barn och unga torde övervakning och krav på deltagande i behandling och liknande, inklusive tvångs- och kontrollåtgärder, bli vanligt förekommande och verkställigheten skulle då komma att pågå med viss intensitet under hela prövotiden. I realiteten skulle påföljden fängelse för barn och unga därför bli betydligt mer ingripande än den nuvarande ordningen med slutna ungdomsvård. Den villkorligt medgivna friheten kan dessutom förverkas som reaktion för den som inte uppfyller villkoren. Med hänsyn till den höga återfallsfrekvensen för unga dömda till slutna ungdomsvård skulle det kunna leda till sammanlagt väsentligt längre institutionstider än i dag. Det är i sammanhanget viktigt att betona att det i FN:s konvention om barnets rättigheter och i flera andra FN-dokument tydliggörs att frihetsberövande av ett barn som har begått brott endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid.⁹

Det är dessutom högst osäkert om just villkorlig frigivning kommer att ha den effekt på återfall i brott för den aktuella gruppen som utredningen gör gällande. I betänkandet presenteras inte mycket underlag till stöd för den slutsatsen.

Hur den successiva övergången mellan frihetsberövande och frihet inklusive eftervården kan utvecklas vid slutna ungdomsvård för att bättre möta behoven hos målgruppen anser jag vidare inte har utretts i tillräcklig grad för att avfärdas som ett alternativ. Det är därvid relevant att notera att även tiden i slutet av frihetsberövandet är av vikt för den successiva övergången med stöd och kontroll och inte bara tiden efter frihetsberövandet.

⁹ FN:s konvention om barnets rättigheter artikel 37(b). Se även t.ex. CRC/C/GC/24, p. 85; A/RES/45/113, regel 2; A/RES/40/33, regel 19; A/HRC/38/36, p. 54 och 59.

Kraven på trygghet och säkerhet motiverar inte att Kriminalvården är huvudman

Jag ser liksom utredningen framför mig en utveckling där höga krav behöver ställas på säkerhet även på vissa institutioner för barn och unga, för att garantera de intagnas och personalens trygghet och säkerhet och skydda samhället från fritagningar och rymningar/avvikningar¹⁰. Det framgår dock inte av underlaget att Kriminalvården har bättre förutsättningar än Statens Institutionsstyrelse (SiS) att tillgodose detta behov. SiS har visserligen såsom utredningen skriver utmaningar med att tillgodose tryggheten och säkerheten vid de särskilda ungdomshemmen. Åtgärder har vidtagits med anledning av detta och ytterligare åtgärder behöver vidtas. SiS har bland annat efterfrågat ökade möjligheter att använda kontrollåtgärder och på andra sätt förbättra möjligheterna till ökad säkerhet vid vissa av de särskilda ungdomshemmen.¹¹ Men även Kriminalvården har utmaningar när det gäller trygghet och säkerhet och även i Kriminalvårdens verksamhet förekommer såväl våld och hot mot intagna och personal som fritagningar och avvikningar/rymningar.¹² Vidare har antalet avvikningar från verkställighet av slutna ungdomsvård minskat kraftigt under senare år, och fritagningar är, liksom hos Kriminalvården, mycket ovanliga.¹³

Det framgår inte att förändringen för barn som är omhändertagna enligt LVU skulle bli stor

Det kan såsom utredningen skriver medföra fördelar för de barn och unga som är omhändertagna enligt LVU att de som avtjänar slutna ungdomsvård inte längre befinner sig på de särskilda ungdomshemmen. Men jag kan inte av underlaget se att förändringen skulle bli stor.

Verksamheten vid ungdomshemmen kommer att finnas kvar i en liknande form och med en liknande grupp av barn och unga även om slutna ungdomsvård tas bort. De höga kraven på säkerhet vid de aktuella särskilda ungdomshemmen gäller inte bara för verkställigheten av slutna ungdomsvård utan även för en stor del av verksamheten för barn och

¹⁰ Begreppen rymning och avvikning eller avvikelser synes användas lite olika av Kriminalvården och Statens Institutionsstyrelse. Se myndigheternas årsredovisningar för 2022.

¹¹ Se kapitel 12 i betänkandet.

¹² Kriminalvårdens årsredovisning 2022, kapitel 5.

¹³ Statens Institutionsstyrelsens årsredovisning 2022, kapitel 3 och 7. Där framgår bl.a. att avvikningar från slutna ungdomsvård har minskat från 26 år 2020 till sex år 2021 och två år 2022.

unga som är omhändertagna enligt LVU. Ett stort antal av de barn och unga som är omhändertagna enligt LVU kräver i praktiken lika höga krav på säkerhet som de barn och unga som verkställer sluten ungdomsvård. Många gånger har ett barn eller en ung som har avtjänat sluten ungdomsvård varit omhändertaget enligt LVU såväl före som efter verkställigheten av påföljden. Och många av de barn och unga som är omhändertagna enligt LVU har ett stort våldskapital, har begått allvarliga brott och har kopplingar till kriminella nätverk. Detta kan illustreras av att det på SiS två ungdomshem med högsta säkerhetsklass finns åtta avdelningar för barn och unga som är placerade enligt LVU och fyra avdelningar för barn och unga som verkställer sluten ungdomsvård. Det är också så att flertalet incidenter som involverar våld från ett barn eller en ung liksom rymningar/avvikningar är kopplade till barn och unga som är omhändertagna enligt LVU och inte till barn och unga som avtjänar sluten ungdomsvård. Utöver detta kommer barn och unga som döms till påföljden ungdomsvård att finnas kvar vid ungdomshemmen även om sluten ungdomsvård tas bort.

Sedan är det en annan sak att det är en principiell skillnad mellan de båda grupperna och att SiS, liksom Kriminalvården, vid placeringen av barn och unga på olika institutioner och avdelningar självklart behöver iakta stor noggrannhet så att en placering inte är mer ingripande än nödvändigt och kan ske utifrån det enskilda barnets och övriga barns bästa.

Ett ökat fokus på straff för unga lagöverträdare är inte att eftersträva

Det skulle visserligen, såsom utredningen beskriver, göra systemet mer tydligt och renodlat om barn och unga som tvångsvårdas tas omhand av en myndighet med ett tydligt vårduppdrag medan barn och unga som döms för allvarliga brott tas om hand av en annan myndighet med det huvudsakliga uppdraget att verkställa straff. Det kan dock ifrågasättas om en ökad renodling är eftersträvansvärt när det gäller system för barn och unga som lagöverträdare, såväl utifrån internationella åtaganden¹⁴ som forskning när det gäller hjärnans utveckling och svensk rättstradition. Barn är, som har berörts ovan och som beskrivs i kapitel 6 i betänkandet, mer benägna att underskatta grader av risk, mer be-

¹⁴ Se t.ex. CRC/C/GC/20 p. 87–88; CRC/C/GC/24, p. 95 och 108; A/RES/45/113, regel 32; A/RES/40/33, regel 19; A/HRC/38/36 p. 61–64.

nägna att söka spänning och de har sämre förmåga till impuls kontroll och sämre förmåga att bedöma de framtida konsekvenserna av sitt handlande. De emotionella förmågorna mognar först senare, inklusive förmågan att stå emot påtryckningar från andra. Barn tar också större skada av ett frihetsberövande. Detta utgör, såsom FN:s kommitté för barnets rättigheter beskriver, grundvalen för barns lägre straffrättsliga ansvar och för ett separat system där barn behandlas på ett annat sätt och mer individbaserat än vuxna.¹⁵

Det är också en sedan länge gällande princip i Sverige att barn och unga som har begått brott i första hand ska bli föremål för insatser inom socialtjänsten och att de så långt det är möjligt bör hållas utanför kriminalvården i allmänhet och fängelserna i synnerhet. Fängelse har ansetts vara en olämplig miljö för unga och SiS har ansetts ha bättre förutsättningar än Kriminalvården att tillgodose de särskilda krav som bör gälla vid verkställighet av frihetsberövanden som döms ut i fråga om de yngsta lagöverträdarna.¹⁶

Det går i sammanhanget inte att bortse från att en ung lagöverträdarens kriminella identitet kan förstärkas när hen döms till en vuxenpåföljd och avtjänar påföljden på avdelningar vid vuxenanstalter. Det framgår dessutom inte annat än att barnen kan komma i kontakt med de vuxna intagna på olika sätt under verkställigheten även om de tillhör olika avdelningar.

Ytterligare analys av utmaningarna i att åstadkomma en anpassad verksamhet krävs

Utredningen anger som en förutsättning för huvudförslaget att ungdomsavdelningarna vid Kriminalvårdens vuxenanstalter ska utformas med barnets bästa i fokus, att personal med rätt kompetens och erfarenhet ska rekryteras, att behandling med forskningsevidens och annan lämplig sysselsättning inklusive skola ska erbjudas m.m. Vidare uttalas att det är en förutsättning att Kriminalvården erhåller såväl tid som medel. Jag välkomnar detta och hoppas att det blir en verklighet om huvudförslaget genomförs.

Det måste dock sägas att det är lättare sagt än gjort att skapa en verkställighet som tillgodoser dessa krav. Särskilt i en situation där skyndsamma förändringar efterfrågas samtidigt som Kriminalvården redan

¹⁵ Se CRC/C/GC/24 p. 2. Se även A/HRC/38/36 p. 61–64.

¹⁶ Se kapitel 3 och 8 i betänkandet.

i dag har mycket stora utmaningar i att klara sitt uppdrag och ytterligare utmaningar väntar med allt längre strafftider.¹⁷ I utredningen saknas en fördjupad analys av hur den anpassade verksamheten ska åstadkommas inklusive en inventering av risker, såväl vid uppbyggnaden som därefter. Utredningen beskriver att det inte är möjligt eller ens lämpligt att utredningen anger de närmare detaljerna för hur en sådan verksamhet ska utformas. Jag har förståelse för att utredningen inte fullt ut kan ange de närmare detaljerna. Med tanke på den mycket stora förändring som huvudförslaget innebär behöver dock ytterligare analys genomföras, samt utgöra en del av övervägandena, innan förslaget kan tas vidare.

I sammanhanget kan inte nog betonas vikten av skolan som en faktor för att minska skadeverkningarna av frihetsberövandet och underlätta återanpassning, där SiS har en lång erfarenhet av att bedriva en välfungerande skolverksamhet för den aktuella gruppen medan Kriminalvården behöver bygga upp en helt ny verksamhet. En annan faktor som är relevant att beakta är att avdelningarna för barn och unga ska finnas vid anstalter för vuxna vilket innebär ytterligare risker för genomförandet av en anpassad verksamhet.

Möjligheten att verkställa fängelse vid ett särskilt ungdomshem är för begränsad

I sammanhanget kan nämnas att det i och för sig föreslås att verkställighet av fängelse vid ett särskilt ungdomshem ska vara möjligt om det finns synnerliga skäl hänförliga till den tilltalades ålder eller andra personliga förhållanden. Kriterierna för när detta ska vara möjligt är dock så snäva, särskilt när det gäller att kraven på samhällsskydd inte får vara framträdande, att detta bara kommer att vara aktuellt i alldeles särskilda undantagsfall.

¹⁷ Se kapitel 13 i betänkandet och Kriminalvårdens årsredovisning 2022, kapitel 5.

Kommittédirektiv 2021:99

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga

Beslut vid regeringssammanträde den 3 november 2021

Sammanfattning

En särskild utredare får i uppdrag att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas.

Översynen ska genomföras av ett ungdoms- och barnrättsperspektiv och förslagen ska säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Uppdraget ska redovisas senast den 3 augusti 2023.

Regler om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år

I strafflagen fanns två former av frihetsberövande påföljder, benämnda fängelse och straffarbete. I brottsbalken finns en allmän frihetsberövande påföljd, nämligen fängelse, som sedan brottsbalken

infördes i huvudsak även har fått ersätta de särskilda påföljderna ungdomsfängelse och internering samt anstaltsbehandling vid skyddstillsyn. Sedan den 1 januari 1999 gäller att för lagöverträdare under 18 år ska fängelse normalt ersättas med påföljden sluten ungdomsvård. Barn under 15 år är inte straffmyndiga och får inte dömas till påföljd.

Lagöverträdare under 21 år, särskilt de i åldersgruppen 15–17 år, särbehandlas i påföljdssystemet. För lagöverträdare som är under 18 år bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsovervakning och sluten ungdomsvård eller till böter. Fängelse får väljas som påföljd för den som begått brott före 18 års ålder endast om det finns synnerliga skäl (30 kap. 5 § brottsbalken). Frågan om det finns sådana skäl avgörs framför allt med beaktande av längden på det straff som skulle dömas ut om fängelse valts som påföljd med tillämpning av den s.k. ungdomsreduktionen, i praxis kallat straffmätningensvärde. Ett straffmätningensvärde motsvarande fängelse i ett år eller mer krävs för att det ska finnas en presumtion att välja fängelse som påföljd.

Om rätten anser att det finns synnerliga skäl för fängelse ska påföljden i stället för fängelse bestämmas till sluten ungdomsvård i lägst 14 dagar och högst fyra år, om inte särskilda skäl talar mot det (32 kap. 5 § brottsbalken). Vid straffmätningen ska det beaktas att villkorlig frigivning inte förekommer vid sluten ungdomsvård. Med särskilda skäl som gör att påföljden inte ska bestämmas till sluten ungdomsvård avses i första hand den tilltalades ålder vid lagföringen. Om det förflutit så lång tid mellan brottet och lagföringen att den tilltalade åldersmässigt inte längre passar in vid ett särskilt ungdomshem bör påföljden i stället bestämmas till fängelse. Det kan också handla om att ett frihetsberövande om fyra år inte utgör en tillräckligt ingripande reaktion. (Se prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet s. 195 och 196.)

I lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård och förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård finns det bestämmelser som reglerar verkställigheten av påföljden. Verkställigheten sker vid sådana särskilda ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Statens institutionsstyrelse (SiS) ansvarar för verkställigheten, som ska planläggas och genomföras efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort.

Socialtjänstförordningen (2001:937) innehåller vissa administrativa bestämmelser som gäller bl.a. verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen. Det är socialnämndens ansvar att tillgodose det särskilda behov och stöd som den unge kan ha efter att ha avtjänat slutna ungdomsvård. Fortsatta insatser kan då beslutas med stöd av socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Den som dömts till fängelse ska för verkställighet av straffet som huvudregel tas in i kriminalvårdsanstalt. Om fängelse i högst sex månader har dömts ut kan det i vissa fall verkställas utanför anstalt i form av intensivövervakning med elektronisk kontroll (s.k. fotboja). Bestämmelser om verkställigheten av fängelsestraff finns i fängelselagen (2010:610) och fängelseförordningen (2010:2010). Regleringen om kriminalvård i frihet efter villkorlig frigivning från fängelsestraff finns i 26 kap. brottsbalken. Det regelverket gäller oavsett om den dömda avtjänat fängelsestraffet i anstalt eller i form av intensivövervakning med elektronisk kontroll. Med undantag för bestämmelser i fängelselagen om att en intagen som är under 18 år som huvudregel inte får placeras tillsammans med äldre intagna, finns ingen särskild verkställighetsreglering för omyndiga när det gäller fängelsestraff.

Barnkonventionen har sedan den 1 januari 2020 ställning som svensk lag. Enligt barnkonventionen ska det som bedöms vara barnets bästa beaktas i första hand och barnet har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet. Av artiklarna 37 och 40 i barnkonventionen följer bl.a. att frihetsberövande av barn endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. Barn som dömts för brott ska behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet på ett sätt som tar hänsyn till barnets ålder och det önskvärda i att främja att barnet återanpassas till samhället. Särskilt ska varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte göra detta. Konventionsstaten ska främja införandet av lagar och förfaranden samt upprättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldiga till brott. Barnanpassade förfaranden är av betydelse för varje frihetsberövat barn oavsett orsaken. Ett barn som är frihetsberövat har samma rättigheter som alla andra barn, t.ex. när det gäller utbildning, information, hälso- och sjukvård och rehabilitering.

Användningen av sluten ungdomsvård

År 2020 dömdes sluten ungdomsvård ut som påföljd i 65 fall. Av de lagföringsbesluten avsåg exempelvis 10 fall mord, 2 fall dråp, 4 fall våldtäkt mot barn, 3 fall grov våldtäkt, 23 fall rån och 6 fall grovt narkotikabrott. Den genomsnittligt utdömda vårdtiden var 12 månader.

Totalt 61 unga dömda togs in på de särskilda ungdomshemmen under 2020. De intagna var mellan 15 och 19 år, och 18 av dem hade fyllt 18 år vid intagningen. Den genomsnittliga åldern vid intagningen var drygt 17 år. Samtliga ungdomar som togs in under 2020 var pojkar. Under åren 2015–2020 har mellan 0 och 2 flickor per år påbörjat verkställighet av sluten ungdomsvård.

Behovet av en översyn

Unga särbehandlas i straffsystemet

Det finns i Sverige en lång tradition av att särbehandla unga lagöverträdare i straffsystemet, särskilt unga i åldersgruppen 15–17 år. Denna särbehandling bygger på erfarenheten att straffrättsliga ingripanden mot unga människor måste anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden samt på de rättigheter barnet har i enlighet med barnkonventionen. Det har också förts fram att frihetsberövanden kan motverka unga lagöverträdares återanpassning i samhället och leda till att de fostras in i en kriminell livsstil och därmed öka risken för återfall i brott.

Dessa skäl för särbehandling av omyndiga lagöverträdare i åldern 15–17 år är alltså viktiga och påföljdssystemet för den åldersgruppen fungerar i huvudsak väl (jfr prop. 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet s. 25 och prop. 2019/20:118 Ungdomsövervakning s. 32). Den sedan lång tid tillbaka etablerade grundsatsen om att lagöverträdare under 18 år endast i undantagsfall ska vara föremål för frihetsberövande påföljder har också fortfarande fog för sig (jfr prop. 1997/98:96 s. 152, prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare s. 43 och prop. 2019/20:118 s. 50.) För lagöverträdare under 18 år ska också barnkonventionens bestämmelser om att barnets bästa i första hand ska beaktas vid alla åtgärder som rör barn, och att det ska finnas lagar särskilt anpassade för barn, säkerställas. FN:s barnrättskommitté har betonat att reaktionen på ett brott alltid ska

stå i proportion inte bara till brottets omständigheter och svårighetsgrad, utan även till bl.a. barnets ålder, mindre straffrättsliga ansvar, omständigheter och behov (se SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt s. 1566).

En annan utgångspunkt är att påföljdssystemet, särskilt för unga, måste bygga på en avvägning mellan olika intressen. Unga lagöverträdarens särskilda behov måste ställas mot straffsystemets krav på tydliga och tillräckligt ingripande påföljder. Det förekommer att personer under 18 år begår så allvarliga brott att samhället måste kunna reagera genom ett frihetsberövande. Längden på frihetsberövandet ska då bestämmas utifrån brottets svårhet, med beaktande av den unges ålder i mildrande riktning (den s.k. ungdomsreduktionen). Det är viktigt att påföljden möjliggör att den unge får vård och behandling och återfallsförebyggande insatser i tillräcklig utsträckning för att kunna återanpassas till samhället.

Sluten ungdomsvård infördes i samband med 1999 års förändringar av påföljdssystemet. Frågan om utformningen av frihetsberövande påföljder för de yngsta lagöverträdarna hade då varit föremål för olika överväganden under flera decennier (se bl.a. SOU 1950:47 En anstalt för svårbehandlade, SOU 1956:55 Skyddslag, prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk, SOU 1977:83 Tillsynsdom, prop. 1978/79:212 Om ändring i brottsbalken, m.m., SOU 1993:35 Reaktion mot ungdomsbrott, prop. 1994:95 12 Handläggning av ungdomsmål och Ds 1997:32 Påföljder för unga lagöverträdare). Avsikten med den nya påföljden sluten ungdomsvård var att fängelse skulle undvikas samtidigt som domstolarna gavs möjlighet att döma ut en påföljd som var tillräckligt ingripande med hänsyn till den aktuella brottsligheten (se prop. 1997/98:96 s. 153 och 154).

Brottsligheten förändras och det finns brister i den nuvarande ordningen

Förändrad brottslighet och förändrad lagstiftning

Det är för regeringen tydligt att flera av de huvudsakliga skälen för den nuvarande utformningen av frihetsberövande påföljder för barn och unga fortfarande är relevanta. Det är således alltjämt viktigt att regleringen utformas så att risken för skadeverkningar hos den unge så långt som möjligt minimeras och att de påföljder som används har

ett behandlingsinriktat innehåll. Att försöka motverka att den unge under frihetsberövandet utvecklar eller befäster en kriminell identitet är nu som förr avgrundläggande betydelse.

Brottsligheten är emellertid i ständig förändring, precis som samhället i övrigt. Det är angeläget att de olika delarna i påföljdssystemet för unga lagöverträdare bidrar till det kriminalpolitiska målet att förebygga brott, uppfyller berättigade krav på ingripandegrad och trovärdighet samt är utformade utifrån barns särskilda behov. Överväganden som har gjorts avseende andra delar av straffsystemet kan också medföra behov av förändringar av påföljdssystemet för unga. Det är nu över 20 år sedan sluten ungdomsvård infördes som påföljd. Förekomsten av illegala skjutvapen och explosiva varor har sedan dess ökat i samhället. Detsamma gäller fall av dödligt våld där skjutvapen använts. Sådan brottslighet har ofta koppling till kriminella nätverk. Även personer under 18 år ingår i kriminella nätverk och begår mycket allvarlig brottslighet. Påföljdssystemet för unga måste vara utformat så att det på ett trovärdigt sätt kan möta även sådan kriminalitet, bl.a. när det gäller straffens längd. Vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner, som bidrar till rehabilitering och återanpassning för den unge. Människor har rätt till skydd mot allvarlig brottslighet, även när den begås av unga lagöverträdare.

Sedan införandet av slutna ungdomsvård har flera reformer genomförts för att höja straffnivån för den allvarligaste brottsligheten, särskilt när det gäller mord (se prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m., prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord och prop. 2018/19:138 Straffet för mord). Dessa reformer har syftat till att påverka straffmätningen i skärpande riktning även för unga lagöverträdare samtidigt som de föreskrivna tiderna för slutna ungdomsvård inte har förändrats. De överväganden som kommit till uttryck genom dessa reformer bör få genomslag också när det gäller regleringen avseende frihetsberövande påföljder för unga i åldersgruppen 15–17 år. Det kan dessutom ifrågasättas om den nuvarande ordningen medger att återfall i brott efter genomgången slutna ungdomsvård kan beaktas i tillräcklig utsträckning vid påföljdsbestämningen. Att så kan ske är viktigt även när det är fråga om återfall efter en tidigare utdömd ungdomspåföljd (jfr prop. 2019/20:118 s. 33 och 34).

Att påföljdssystemet bygger på krav på proportionalitet och likabehandling utesluter vidare inte att ökad hänsyn kan behöva kunna tas till den unga dömdes individuella förhållanden när det gäller valet

mellan olika former av frihetsberövande påföljder eller vid verkställigheten av en sådan påföljd. Unga som begår allvarliga kriminella handlingar har olika bakgrund, behov och livsvillkor. En stor andel av de unga som avtjänar sluten ungdomsvård är över 18 år. Skälen att hålla personer som fyllt 18 år utanför anstalt kan inte anses vara lika starka som för yngre lagöverträdare.

Adekvata återfallsförebyggande åtgärder

Det är viktigt att de påföljder som används för unga är utformade så att de så långt som möjligt kan förebygga återfall i brott. Redan en liten minskning av återfall i brott har betydelse när det gäller att minska de effekter i form av mänskligt lidande och andra olägenheter som brott leder till. De barn och ungdomar som döms till en frihetsberövande påföljd har ofta en personlig och social problembild som utgör tydliga riskfaktorer för fortsatt brottslighet och som kan behöva hanteras under lång tid efter att frihetsberövandet upphört. Andelen ungdomar som döms till sluten ungdomsvård och som återfaller i brott är också hög. Enligt preliminär statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) återföll 48 procent av dem som frigetts från sluten ungdomsvård 2018 i ny lagföring inom ett år. Av dem som dömdes till fängelse återföll 40 procent.

Även med beaktande av de initiativ som tagits i syfte att förbättra utslussningen och stödet efter frigivningen från ungdomshemmen (se prop. 2010/11:107 Förbättrad utslussning från sluten ungdomsvård s. 12 och 13 och prop. 2014/15:25 s. 44–46) kan det med fog hävdas att mer genomgripande förändringar av systemet behövs för att möta det behov av adekvata återfallsförebyggande åtgärder som regelmässigt finns tiden efter frigivningen. Som lagstiftningen nu är utformad saknas vidare tydliga incitament för den unge att delta i återfallsförebyggande åtgärder under frihetsberövandet.

Ansvar för verkställigheten av frihetsberövandet

En trygg och säker miljö under frihetsberövandet är av grundläggande betydelse för att försäkra barn och unga deras rätt till skydd och stöd samt för att kunna bedriva en ändamålsenlig behandling och vård som säkerställer att barnet får sina rättigheter tillgodosedda,

exempelvis när det gäller utbildning, information, hälso- och sjukvård och rehabilitering.

För tilltron till straffsystemet är det också viktigt att den dömda kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Bland annat brottsoffers behov av skydd samt samhällsskyddet i övrigt talar för ett sådant synsätt (jfr prop. 1997/98:96 s. 161 och prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m., s. 82). Under senare tid har det inträffat ett antal avvikningar och fritagningar från ungdomshem med slutna avdelningar där inblandade personer haft kopplingar till kriminella nätverk och använt allvarligt våld och hot om våld. Rapporteringen av hot och våld riktat mot personal och andra ungdomar på de särskilda ungdomshemmen har också ökat och fler av dem som har dömts till slutna ungdomsvård har anknytning till kriminella nätverk än tidigare. Bland annat mot den bakgrunden har frågan ställts om den nuvarande fördelningen av uppgifter mellan olika myndigheter är rätt avvägd när det gäller verkställighet av frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare.

Problemen med bristande ordning, säkerhet och kvalitet behöver angripas på flera sätt. Det ligger också i sakens natur att de unga intagna kan skilja sig kraftigt åt i fråga om risken för att de deltar i t.ex. rymningar, fritagningar eller hot och våld mot personal och andra ungdomar. När det gäller ansvaret för verkställigheten vilar den nuvarande fördelningen på bedömningen att fängelse är en olämplig miljö för unga och att SiS har bättre förutsättningar än Kriminalvården att tillgodose de särskilda krav som bör gälla vid verkställighet av frihetsberövanden som döms ut i fråga om de yngsta lagöverträdarna (se prop. 1997/98:96 s. 153 och 154). Många av dem som döms till slutna ungdomsvård är redan föremål för tvångsvård eller har tidigare erfarenheter av sådan vård. För att SiS långsiktigt ska kunna fullfölja arbetet med att bygga ut kvaliteten och säkerheten i verksamheten har anslaget till myndigheten också ökat. Den tekniska och fysiska säkerheten hos myndigheten har stärkts. Det pågår dessutom ett förbättringsarbete inom kompetensförsörjning och utbildning, med att stärka och tydliggöra vårdkvaliteten och vårdkedjan samt följa upp några av de s.k. särskilda befogenheterna genom riktade satsningar på skalskydd och perimeterskyddet på vissa institutioner. (Se vidare skr. 2020/21:215 Vård av unga vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem och dir. 2021:84, Barn och unga i samhällets vård.)

Med detta sagt kan frågan om ansvaret för verkställigheten av frihetsberövande påföljder för de yngsta lagöverträdarna likväl behöva övervägas. Det har visat sig finnas brister på SiS, bl.a. vad gäller likvärdig vård och målgruppsanpassad placering. Enligt Statskontorets myndighetsanalys har SiS haft svårt att erbjuda vård som är anpassad efter målgrupper som har en problembild med bl.a. grov kriminalitet och gängkriminalitet (Statskontorets rapport 2020:7). Kriminalvården har vidare nyligen ansetts bättre rustad än SiS att genomföra verkställigheten av ungdomsövervakning (se prop. 2019/20:118 s. 48–51). Kriminalvårdens kärnuppdrag är bl.a. att verkställa påföljder och verka för att återfall i brott förebyggs. Det finns en uppbyggd organisation med frivårdskontor över hela Sverige, som det vore möjligt att dra nytta av när det gäller återfallsförebyggande insatser för barn och unga efter frigivning.

Det finns ett behov av att se över den nuvarande ordningen

Sammanfattningsvis står det enligt regeringen klart att det finns skäl att låta en utredare göra en översyn av den nuvarande ordningen för frihetsberövande påföljder för brott som har begåtts av personer i åldersgruppen 15–17 år. Några huvudområden framstår som särskilt angelägna att behandla i en sådan utredning: trovärdiga verkställighetstider, adekvata återfallsförebyggande åtgärder samt ansvaret för verkställigheten.

En sådan översyn ligger också väl i linje med riksdagens syn på frågan. Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om att en särskild enhet inom Kriminalvården ska ta över ansvaret för unga som begått grova brott (bet. 2018/19:JuU13 punkt 28, rskr. 2018/19:192, bet. 2019/20:JuU30 punkt 16, rskr. 2019/20:177 och bet. 2020/21:JuU28 punkt 21, rskr. 2020/21:396). Riksdagen har även tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om slutna ungdomsvård (bet. 2020/21:JuU39, rskr. 2020/21:255). Enligt tillkännagivandet ska den utredning om en översyn av regleringen om slutna ungdomsvård som regeringen aviserat få i uppdrag att utreda frågan om att flytta över ansvaret för den slutna ungdomsvården till Kriminalvården. Av tillkännagivandet framgår att utgångspunkten ska vara att en sådan flytt ska ske. Utredningens direktiv ska enligt tillkännagivandet även utformas så att det klart framgår att den maxi-

mala vårdtiden för sluten ungdomsvård ska höjas. Vidare har riksdagen tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om ungdomsfängelser (bet. 2020/21:JuU28 punkt 29, rskr. 2020/21:396). Enligt tillkännagivandet bör det, för att möta den allt grövre ungdomskriminaliteten och motverka att grovt kriminella befinner sig på samma institutioner som unga med andra vårdbehov, införas ungdomsfängelser där säkerheten är avsevärt mycket högre än på nuvarande ungdomshem. Riksdagen har därutöver tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om begränsningar i möjligheten till permission och om utslussning från sluten ungdomsvård (bet. 2020/21:JuU28 punkt 27 och 28, rskr. 2020/21:396).

Uppdraget

Huvuduppdraget att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år

En särskild utredare får i uppdrag att göra en översyn av den nuvarande regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygghet och säker miljö. Utredarens överväganden ska genomföras av ett ungdoms- och barnrättsperspektiv. De förslag som utredaren lämnar ska vara förenliga med grundläggande fri- och rättigheter enligt regeringsformen och Europakonventionen och förslagen ska säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med barnkonventionen.

Inom ramen för uppdraget ska utredaren överväga olika alternativ för hur ovanstående behov bäst kan tillgodoses. Det kan handla om att göra förändringar i påföljden sluten ungdomsvård. Det kan också handla om att tillskapa en ny frihetsberövande påföljd för lagöverträdare i åldern 15–17 år, eller göra anpassningar av fängelsepåföljden som är lämpliga för den åldersgruppen, samtidigt som påföljden sluten ungdomsvård utmönstras eller ges ett förändrat tillämpningsområde. Även andra eller kompletterande lösningar kan övervägas, bl.a. sådana som innebär att utrymmet ökar att med hänsyn till exempelvis den dömdes ålder, personliga förhållanden, tidigare brottslighet

eller brottets allvar döma till fängelse i stället för slutna ungdomsvård. Även i sådana fall ska lämpliga anpassningar göras av fängelsepåföljden.

Uppdraget omfattar således bl.a. att utreda frågor om huruvida påföljden slutna ungdomsvård bör finnas kvar, om dess eller andra föreslagna påföljders tillämpningsområde och innehåll samt om utformningen av verkställigheten i övrigt. Tillämpningen av det nuvarande systemet ska redovisas och för- och nackdelar med det belysas. Översynen ska ske mot bakgrund av en sådan genomgång samt med beaktande av de kriminalpolitiska utgångspunkter och brister i den nuvarande ordningen som redovisats under rubriken Behovet av en översyn. Regleringen ska utformas så att den unges anpassning i samhället främjas och att de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas samt vara speciellt anpassad för unga. De ståndpunkter som kommer till uttryck i relevanta tillkännagivanden från riksdagen ska tas i beaktande. Om utredaren anser att slutna ungdomsvård ska behållas som påföljd med bibehållet tillämpningsområde ska förslagen innebära att den föreskrivna maximitiden höjs. I det sammanhanget bör dock intresset av att åldersstrukturen vid de särskilda ungdomshemmen inte blir alltför vid beaktas. Det är alltså inte lämpligt att äldre personer, som åldersmässigt inte passar in vid de särskilda ungdomshemmen, placeras där. Möjligheten att den dömda vid en viss ålder får övergå till att avtjäna påföljden vid en kriminalvårdsanstalt och Kriminalvården ansvara för verkställigheten bör särskilt belysas.

Oavsett förslagets utformning i övrigt måste det efter frigivningen, som en del av påföljden, finnas åtgärder som syftar till att begränsa risken för återfall och bidrar till återanpassning i samhället. En möjlig förändring när det gäller återfallsförebyggande åtgärder skulle kunna vara en reform i enlighet med bestämmelserna om villkorlig frigivning. Ett sådant alternativ skulle kunna ge förutsättningar för kontinuitet i de kontrollerande och stödjande insatserna när frihetsberövandet upphört samt möjliggöra att den unge ges incitament att delta i sådana åtgärder under frihetsberövandet (jfr prop. 2020/21:18 En tydligare koppling mellan villkorlig frigivning och deltagande i återfallsförebyggande åtgärder). En förändring i enlighet med bestämmelserna om villkorlig frigivning skulle också kunna medföra att återfall i brott kan beaktas på ett tydligare och mer förutsebart sätt vid påföljdsbestämningen.

Sådana förändringar, som givetvis kan åstadkommas på olika sätt beroende på vilken eller vilka former av frihetsberövande påföljder

som föreslås användas, bör därför övervägas, liksom den därmed sammanhängande frågan om behovet av att närmare reglera vad som bör ingå i de verkställighetsplaner som tas fram för unga som dömts till en frihetsberövande påföljd, t.ex. i fråga om skolgång eller missbruksbehandling. I det sammanhanget kan i relevanta delar en jämförelse göras med de kontroll- och stödåtgärder som ingår i påföljden ungdomsövervakning och som har utformats för att så långt som möjligt angripa riskfaktorer hos den unge som kan antas öka risken för nya brott och understödja de skyddsfaktorer som kan antas motverka en sådan risk. Andra frågor som kräver särskild uppmärksamhet är vilka åtgärder som bör kunna vidtas vid misskötsamhet efter frigivningen, bl.a. med hänsyn den frigivnes ålder vid den aktuella tidpunkten, liksom om det bör ställas krav på att den unge dömde avtjänat en viss del av strafftiden för att det ska ges tillstånd att vistas utanför den plats där frihetsberövandet verkställs. Bestämmelser om det sistnämnda finns i fängelselagen, men inte i lagen om verkställighet av slutna ungdomsvård.

Utredaren ska lägga fram de författningsförslag som övervägandena ger anledning till. Det gäller även följdändringar i lagar och andra författningar. Det behov som kan finnas av ny eller ändrad verkställighetsreglering ska tillgodoses. Utöver vad som redogjorts för ovan är det viktigt att förslag till sådana bestämmelser är tydliga och konsekventa. Det är även viktigt att förslagen beaktar den unges rättigheter och rättssäkerhet, samtidigt som de tillgodoser högt ställda krav på trygghet och säkerhet. Förslagen bör jämföras och utformas på ett sådant sätt att de passar väl med hur verkställighetsregleringen i övrigt är utformad. Förslagets förhållande till bestämmelserna i brottsbalken om ny påföljdsbestämning efter tidigare dom bör uppmärksammas liksom eventuella behov av reglering när det gäller informationsutbyte och sekretess, personuppgiftsbehandling, bemyndiganden och beslutsordning. Utredarens analys av följdändringar ska även omfatta det internationella straffrättsliga samarbetet.

I uppdraget ingår inte att föreslå förändringar av de särskilda befogenheter som regleras i 13–17 a §§ lagen om verkställighet av slutna ungdomsvård. Regeringen avser att låta den regleringen, t.ex. i vad den avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, utredas i ett annat sammanhang tillsammans med de särskilda befogenheter som finns i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Regleringen i 31 kap. brottsbalken om överlämnande till särskild vård i vissa fall och i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård omfattas inte heller av uppdraget.

Sammanfattningsvis ska utredaren

- redovisa tillämpningen av den nuvarande straff- och verkställighetslagstiftningen när det gäller frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år,
- belysa för- och nackdelar med den och föreslå förändringar som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattar adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som svarar mot behovet av en trygg och säker miljö,
- lämna förslag, om utredaren anser att slutna ungdomsvård ska behållas som påföljd med bibehållet tillämpningsområde, som innebär att den föreskrivna maximitiden för den påföljden höjs, och
- lämna fullständiga författningsförslag.

Deluppdraget att bedöma vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten

I uppdraget ingår även att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas. I det sammanhanget måste flera olika hänsyn tas. Det handlar bl.a. om förmågan att tillgodose kraven på en trygg och säker miljö där risken för skadeverkningar och avvikningar så långt möjligt begränsas, att bedriva en kunskapsbaserad vård och behandling anpassad för unga, att möta behovet av adekvata kontroll- och stödåtgärder under och efter frihetsberövandet samt att se till att ålderskillnaderna mellan de intagna inte blir för stor. Hänsyn måste också tas till förmågan att verkställa innehållet i påföljderna på ett likvärdigt sätt i hela landet.

Det system som utredaren föreslår ska säkerställa att barnet får alla sina rättigheter enligt barnkonventionen tillgodosedda, exempelvis när det gäller utbildning, information, hälso- och sjukvård och rehabilitering samt rätten att under frihetsberövandet hållas åtskilt från vuxna, om det inte bedöms vara till barnets bästa att inte vara det. Utredaren ska så långt som möjligt belysa de organisationsföränd-

ringar som kan krävas hos de myndigheter och organ som berörs av förslagen. I uppdraget ingår inte att föreslå en ny myndighet.

Sammanfattningsvis ska utredaren

- analysera och ta ställning till vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas,
- oavsett ställningstagande i sak lämna ett förslag som innebär att Kriminalvården anförtros verkställigheten av de påföljderna och ett annat förslag som innebär att slutna ungdomsvård finns kvar i påföljdssystemet med oförändrat huvudmannskap när det gäller den frihetsberövande delen av en sådan påföljd, och
- lämna fullständiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska ha ett jämställdhets-, likabehandlings-, ungdoms- och barnrättsperspektiv i de analyser som görs. Utredaren ska också bedöma och redogöra för förslagets ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda och det allmänna. I konsekvensbeskrivningen ingår att analysera, beskriva och, när det är möjligt, kvantifiera de samhällsekonomiska effekterna av förslagen. Om något av förslagen påverkar den kommunala självstyrelsen ska, utöver dess konsekvenser, också de särskilda avvägningar som gjorts enligt 14 kap. 3 § regeringsformen redovisas. De offentligfinansiella effekterna av förslagen ska beräknas och om förslagen kan förväntas leda till offentligfinansiella kostnader ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras. Även i övrigt ska förslagets konsekvenser redovisas enligt kommittéförelagningen (1998:1474).

Arbetets genomförande, kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska göra de internationella jämförelser som bedöms relevanta. De andra nordiska ländernas reglering i fråga om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år bör särskilt uppmärksammas.

Under uppdraget ska utredaren i den utsträckning det behövs samråda med och inhämta upplysningar från berörda myndigheter och

organisationer, särskilt Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse, Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Sveriges advokatsamfund och Sveriges Kommuner och Regioner. Barns och ungas egna erfarenheter bör också tillvaratas i utredningen. Utredaren ska därför inhämta synpunkter från barn och unga med erfarenheter av sluten ungdomsvård.

Utredaren ska beakta och hålla sig informerad om relevanta utredningar, exempelvis översynen av barn och unga i samhällets vård (dir. 2021:84). Utredaren ska även hålla sig informerad om och beakta annat relevant arbete som pågår inom bl.a. Regeringskansliet och utredningsväsendet.

Uppdraget ska redovisas senast den 3 augusti 2023.

(Justitiedepartementet)

Utdrag ur kapitel 3 i betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga*, SOU 2018:85

3.1 Inledning

[...]

3.1.2 Bestraffningsideologier

Bestämmelser om påföljdsbestämning hör hemma på straffsystemets andra nivå. På den nivån (och delvis även på verkställighetsnivån) har argumentation förts – och förs – med utgångspunkt i vad som kan betecknas som olika *bestraffningsideologier*. Här finns en grundläggande skillnad mellan å ena sidan ett synsätt som utgår från en princip om *tillbakablickande proportionalitet* och å andra sidan en uppfattning som betonar tankar om *prevention*. Principen om tillbakablickande proportionalitet går ut på att påföljdens stränghet ska stå i proportion till brottets svårhet. Det innebär, något förenklat, att ju mer skada eller fara som orsakas genom ett brott, desto strängare bör påföljden vara. Principen kan komma till uttryck både när det gäller att utforma straffskalor för brottstyper (abstrakta straffvärden) och när det gäller att, inom ramen för en given straffskala, bestämma påföljdens stränghet i ett enskilt fall (konkret straffvärde). Preventionistiska ideologier är i stället *framåtblickande* och går ut på att påföljden ska bestämmas på så sätt att riskerna för framtida brottslighet minskar. Det kan handla om att påföljderna ska vara sådana att de på ett *generellt plan* avskräcker människor från att begå brott (allmänprevention), om att påföljden i det enskilda fallet ska bestämmas så att risken för att *den tilltalade* fortsätter att begå brott minskar (individualprevention) eller om en kombination av sådana hänsyn. Preventionistiska ideologier kan inne-

fatta tankar om *framåtblickande proportionalitet*, som handlar om att påföljden inte bör vara strängare än vad som krävs för att uppnå de eftersträlvade konsekvenserna (dvs. allmänprevention och/eller individualprevention). Ett motsvarande resonemang, om att påföljden inte bör vara för sträng, inom ramen för ett synsätt som bygger på tillbakablickande proportionalitet kan hänföras till en *humanitetsideologi*. Principerna om framåtblickande proportionalitet respektive humanitet kan sägas stå emot en lag och ordning-ideologi, som förespråkar ”hårdare tag” mot brottsligheten.¹

Olika bestraffningsideologier ger, förutom att ange allmänna principer för hur påföljden ska bestämmas, olika svar på mer specifika frågor, exempelvis om – och i så fall varför – den tilltalades ålder, att han eller hon återfallit i brott eller andra omständigheter som anses ligga vid sidan av själva gärningen ska beaktas vid påföljdsbestämningen, antingen vid valet av påföljdsslag (exempelvis böter eller fängelse) eller vid bestämningen av en påföljd inom ramen för ett visst påföljdsslag (exempelvis böternas antal och storlek eller fängelsestraffets längd).

Det förekommer att det inte går att förklara hur påföljdssystemet såg ut vid en viss tidpunkt – eller ser ut i dag – utan att samtidigt hänvisa till fler än en bestraffningsideologi. Olika bestraffningsideologier kan ibland anas bakom olika delar av påföljdssystemet. Exempelvis kan det finnas betydande inslag av resonemang som bygger på tankar om individualprevention bakom bestämmelser om hur påföljder ska bestämmas för unga lagöverträdare samtidigt som principen om tillbakablickande proportionalitet annars är den dominerande förklaringen till hur systemet har utformats.

3.1.3 Den fortsatta framställningen

I det fortsatta ska först några historiska nedslag göras dels för att beskriva hur påföljdssystemets grunddrag har förändrats över tid, dels för att illustrera att samhället har sett lindrigare på brott begångna av unga lagöverträdare sedan mycket lång tid tillbaka. I avsnitt 3.2 behandlas tiden före brottsbalken. Därefter behandlas i avsnitt 3.3 bestämmelserna i brottsbalkens ursprungliga lydelse och lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Framställningen över-

¹ 2 Se t.ex. SOU 1984:14 s. 25–27, SOU 1993:35 del A s. 93–99, SOU 1995:91 del II s. 42 f., SOU 2004:122 s. 142 f., Petter Asp, Magnus Ulväng och Nils Jareborg, *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl., 2013 s. 56 och Nils Jareborg och Josef Zila, *Straffrättens påföljdslära*, 5 uppl., 2017 s. 65–99.

går sedan till att i avsnitt 3.4 skildra bakgrunden till det reformarbete som kom att bedrivas under 1980-talet. I avsnitt 3.5 behandlas Fängelsestraffkommitténs förslag till ändringar av bestämmelserna om påföljdsbestämning och 1989 års reform av påföljdssystemet, som förslaget ledde till och som innebar att påföljdssystemet fick sin nuvarande struktur. Därefter följer i avsnitt 3.6–3.15 en beskrivning av relevanta överväganden och lagändringar som genomförts under tiden efter 1989 års reform.

3.2 Före brottsbalken

3.2.1 1734 års missgärningsbalk

Av *1734 års missgärningsbalk*, dvs. brottsbalkens motsvarighet i 1734 års lag, framgår att omyndiga lagöverträdare kunde straffas lindrigare än myndiga lagöverträdare redan på den tiden. Exempelvis gällde som utgångspunkt dödsstraff för uppsåtligt dödande (se t.ex. 12, 14–17 och 24 kap. missgärningsbalken). För lagöverträdare som var 7–14 år skulle dock, enligt 31 kap. 1 § missgärningsbalken, åldern beaktas, även om den som var 14 år men snart skulle fylla 15 år i vissa fall kunde få samma straff som en 15-åring:

Dräper öfwermage [omyndig], som äldre är än siu åhr, och yngre än femton åhr, någon med wilja; tå bötes af gods hans tretijo daler. Orkar han ej böta; warde med ris agad hemma i huset, eller wid Tings eller Råd-stufwu dör, alt som ondskan eller åldren är til. Nu fyller han snart femton åhr, och pröfwes hans ondska och arghet wara större, än emot thes ålder swarar; straffes tå som mogande man. [- -]

Ett annat exempel är att lagöverträdare i åldersspannet 7–14 år, enligt 37 kap. 1 § missgärningsbalken, skulle betala hälften så mycket i böter för vissa misshandelsbrott i förhållande till bötesstraffet för vuxna lagöverträdare:

Giör öfwermage fullsår, then som äldre är än siu, och yngre än femton åhr; böte halft mindre, än then som myndig är, så i lyte, som såramål. [- -]

Ytterligare ett annat exempel är att den som var under 15 år och begick stöldbrott inte skulle straffas på samma sätt som en vuxen utan i stället tillrättavisas av sina föräldrar (50 kap. 1 § missgärningsbalken).

I sin kommentar till 1734 års strafflagstiftning, *Inledning til then svenska jurisprudentiam criminalem*, angav rättsvetenskapsmannen David Nehrman Ehrensträhle att straffet skulle bestämmas av domaren utifrån ”the omständigheter, som finnas wid gierningen” samtidigt som han konstaterade att en lagöverträdarens låga ålder kunde vara en förmildrande omständighet enligt lagen. Förklaringen till att lagöverträdare i åldersspannet 7–14 år skulle få lindrigare straff än äldre lagöverträdare var att de ”hafwa wäl merendels mera wett, än [lagöverträdare som inte hade uppnått straffbarhetsåldern sju år]; men likwäl ej så mycket som tarfwas til laglydna”. Rättsläget för 14-åringar, som enligt dråpbestämmelsen kunde få lika strängt straff som 15-åringar (Nehrman menade att principen gällde även andra brottstyper än dråp), förklarades på följande sätt:²

Men som förståndet ej lika snart mognar hos alla; utan några förr, andra senare, winna then förmögenhet, at bruka sitt förstånd, hwilket jämwäl slutas kan af theras list och arghet; alt therföre när någon snart fyller 15 åhr, och hans ondska finnes wara större, än emot thes ålder swarar; har [det som sagts om strafflindring för unga lagöverträdare] intet rum; öfwermerge straffas tå, som mogande man [...].

Mognaden ansågs alltså kunna graderas och *graden av mognad* var avgörande för *om* – och *i vilken mån* – en lagöverträdare kunde straffas. Bestämmelsen om straffbestämning för 14-åringar ger uttryck för att bedömningen skulle ta sikte på vad som hade framkommit om den tilltalades mognad i det konkreta fallet. Det skulle alltså inte handla om en schabloniserad straffreduktion utifrån ålder.

3.2.2 1864 års strafflag

Under 1800-talet framfördes tankar om att straffsystemet borde utformas i syfte att ”förbättra” den dömda (dvs. individualpreventionistiska skäl) och det förekom liberala strömningar som förespråkade en mer human människosyn. Fängelsestraffet ansågs ge goda möjligheter till ”förbättring” genom att den dömda kunde påverkas under vistelsen i fängelset. När *Lagkommittén* lade fram sitt förslag till allmän kriminallag 1832 angavs straffets ändamål vara dels att avskräcka allmänheten från att begå brott (allmänprevention), dels att förbättra den dömda och hin-

² David Nehrman Ehrensträhle, *Inledning til then svenska jurisprudentiam criminalem*, 1756, V. Capitlet §§ 1, 12 och 13 (på s. 87 och 91 f.).

dra fortsatt brottslighet från den dömdes sida (individualprevention). När *1864 års strafflag* sedan trädde i kraft fick förbättringstanken och ett mer humant synsätt fäste i lagen, även om den i grunden byggde på en klassisk uppfattning i fråga om avgränsade straffskalor för olika brotts typer utifrån synen på brottstypernas relativa skadlighet eller farlighet.³

I strafflagen reglerades frågor om straffbarhet och straffreduktion på grund av den tilltalades ungdom i 5 kap. 1–3 §§. En gärning var som utgångspunkt straffbar endast om den begåtts av den som fyllt 15 år, även om domstolen kunde förordna att föräldrar eller annan vårdnadshavare skulle bestraffa ett barn genom aga alternativt att barnet skulle sättas i allmän uppfostringsanstalt (1 §). Vidare kunde den som hade fyllt 14 men inte 15 år vid tidpunkten för gärningen – och ansågs ”hafva ägt nog urskilning att gerningens brottslighet inse” – dömas till upp till fyra års straffarbete, om brottet var belagt med dödsstraff, eller upp till två års straffarbete, om brottet var belagt med strängare sådant straff (2 § första stycket). Det angavs också att påföljden förverkande av medborgerligt förtroende, som innebar bl.a. att den som begått vissa typer av brott inte kunde komma i fråga för allmänna befattningar och skulle vara utestängd från vissa allmänna rättigheter och förmåner, inte kunde komma i fråga för 14-åringar samt att ett brott som hade begåtts av en 14-åring inte fick ligga till grund för skärpning av straffet på grund av återfall, om sådan skärpning var föreskriven för det aktuella brottet (2 § andra stycket).

För lagöverträdare i åldersspannet 15–17 år skulle dödsstraff eller straffarbete på livstid sättas ner till sex–tio års straffarbete (3 §). Under årtiondena efter att 1864 års strafflag hade trätt i kraft skedde flera partiella reformer på straffrättens område.

År 1890 ändrades bestämmelserna om påföljds lindring för unga lagöverträdare så att det kom att anges att straffarbete som även för en vuxen skulle ha varit på viss tid skulle sättas ner till hälften av det stadgade minimistraffet, dock inte till kortare strafftid än två månader (3 § första stycket). Samtidigt infördes en bestämmelse med den innebörden att om brottet hade begåtts av den som var 15–17 år och brottet kunde leda till förverkande av medborgerligt förtroende, skulle domstolen efter omständigheterna pröva om sådan påföljd skulle följa på brottet (3 § andra stycket). Det infördes också en ny bestämmelse, som ersatte den med förbud mot återfallsskärpning på grund av gärningar som begåtts av 14-åriga lagöverträdare, om att ett brott som någon

³ Se t.ex. Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 114–116.

hade begått före 18 års ålder inte fick ligga till grund för skärpning av straffet på grund av återfall, om sådan skärpning var föreskriven för det aktuella brottet (4 §).

Under slutet av 1800-talet ändrades också bestämmelserna om verkställighet av frihetsstraff. Eftersom det ansågs olämpligt att fångarna förvarades gemensamt inriktades reformarbetet på att fångarna under längre tid skulle vistas i enrum. Cellstraffet ansågs kunna underlätta förbättringen av den dömda genom att han i sin ensamhet kunde genomgå ett slags moralisk rening och komma till insikt om brottet i stället för att umgås med andra brottslingar som kunde ha dåligt inflytande på honom.⁴

3.2.3 Thyréns utkast till strafflag och Strafflagskommissionen

Den s.k. klassiska straffrättsskolan, som innebar att straffet skulle vara ett uttryck för rättvis vedergällning och att (tillbakablickande) proportionalitet skulle råda mellan brottets svårhet och straffets stränghet, hade en stark position under slutet av 1800-talet. Straffen skulle vara förutsebara, ta sin utgångspunkt i själva gärningen och inte påverkas av den tilltalades personliga förhållanden. Samtidigt fanns ett växande intresse hos många vetenskapsmän för antropologiska studier. Mot bakgrund av idéer om genetiska förklaringar till att vissa människor begick brott, formulerade av läkaren Cesare Lombroso, bildades den s.k. positiva straffrättsskolan, som betonade behandlingstanken, i Italien. Enligt den skulle påföljderna vara obestämda i tiden och upphöra först när brottslingen var ”botad” och inte längre utgjorde något hot. Påföljdsbestämningen skulle alltså ske utifrån individualpreventiva skäl och utifrån ett slags vårdtanke. Den moderna eller sociologiska skolan, som växte fram i bl.a. Tyskland före år 1900 under ledning av bland andra rättsvetenskapsmannen Franz von Liszt, hävdade att brottet var en följd av både yttre och inre faktorer. Den moderna skolan framhöll vikten av brottsförebyggande insatser, innefattande uppfostran, utbildning och behandling. Straffets ändamål skulle i första hand vara att bekämpa brottsligheten genom att ”rehabilitera” brottslingarna och integrera dem i samhället. Påföljden skulle anpassas till varje brotts-

⁴ Se t.ex. Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 117.

lings individuella behov, vilket i sin tur förutsatte en kategorisering av brottslingarna.⁵

Den moderna skolan började influera den svenska straffrätten i början av 1900-talet. År 1906 infördes villkorlig dom och villkorlig frigivning i påföljdssystemet.⁶

I Sverige företrädde den moderna skolan av professorn i straffrätt och riksdagsledamoten Johan C.W. Thyrén, även om han också hade tagit intryck av den klassiska straffrättsskolans idéer om straffets grunder.⁷

År 1909 fick Johan C.W. Thyrén i uppdrag av regeringen att utreda vissa straffrättsliga frågor. Uppdraget resulterade i bl.a. skrifterna *Principerna för en strafflagsreform I–III*.⁸ I dessa skrifter uttalade han att frihetsstraff skulle användas för de medelsvåra och svåra brottslingar som behövde förbättring och fostran samtidigt som de mer beskedliga ”akuta” brottslingarna på sin höjd skulle dömas till böter eller till ett villkorligt frihetsstraff. Vidare menade han att unga, alkoholiserade och psykiskt avvikande lagöverträdare skulle dömas till tidsbestämda påföljder i särskilda anstalter. För de ”kroniska” lagöverträdarnas del förespråkade han internering.

Johan C.W. Thyrén upprättade även ett ”Förberedande utkast till strafflag”, som publicerades i olika delar. Straffrättens allmänna del, dvs. frågor som inte var specifika för de enskilda brottstyperna, behandlades i en del som utkom 1916. I inledningen till skriften angavs, med en hänvisning till *Principerna för en strafflagsreform I*, följande:⁹

Ett stort och viktigt område [...] är ungdomskriminaliteten. Skall detta institut utformas i den riktning, som angivits i Princ. I (ss. 135–150), så kommer det att inom straffrätten intaga en sådan särställning, att [det] kräva en sådan mångfald av egenartade regler [...] att åtminstone tillsvidare möjligheten torde böra hållas öppen för dess behandling i en särskild lag.

I förslaget fanns särskilda bestämmelser ”[o]m straffens arter”, ”[o]m skyddsåtgärder” och ”[o]m de grunder, som utesluta eller minska brottsligheten” i 2 kap., 3 kap. respektive 4 kap.

⁵ Se t.ex. SOU 1995:91 del II s. 43 f., SOU 2004:122 s. 143, SOU 2008:85 s. 48 f., SOU 2012:34 band 2 s. 19–22 och Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 117–119.

⁶ SFS 1906:51. Se även SOU 1993:35 del A s. 100–102, SOU 2008:85 s. 49 och SOU 2012:34 band 2 s. 21 f.

⁷ Se t.ex. Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 119–121.

⁸ Johan C.W. Thyrén, *Principerna för en strafflagsreform I–III*, 1910–1914.

⁹ Johan C.W. Thyrén, *Förberedande utkast till strafflag, Kap. I–XIII (Allmänna delen)*, 1916 s. 2.

I förslaget till 2 kap. 1 § angavs att det skulle finnas två huvudtyper av straff: *frihetsstraff* och *böter*. Frihetsstraffen skulle delas in i *tukthus*, *fängelse* och *arrest*. De olika formerna av frihetsstraff skulle ha olika innehåll och vara anpassade för olika typer av dömda brottslingar. Det angavs uttryckligen att arreststraff skulle verkställas i en anstalt som uteslutande användes för detta ändamål samt att de som skulle undergå tukthusstraff inte fick sammanföras med dem som skulle undergå fängelsestraff (2 kap. 10 § respektive 16 §). I förslaget till 3 kap. angavs att rätten under vissa förutsättningar kunde bestämma att en psykiskt störd lagöverträdare – eller en lagöverträdare ”som, utan att vara [psykiskt störd], likväl, på grund av varaktig andlig bristfällighet, måste anses vara endast i ringa mån mottaglig för den med straffet avsedda verkan” – skulle ”förvaras” på en allmän vårdanstalt i stället för att avtjäna tukthusstraff.

I förslaget till 4 kap. 4 § angavs att en gärning, som annars vore straffbar, skulle vara strafflös, om den hade begåtts av ett barn som inte fyllt 15 år. Vidare fanns i 4 kap. 5 § en hänvisning till vad som stadgats i särskild lag i fråga om brott begånget av den som var 15–17 år vid tidpunkten för brottet. Här kan inskjutas att det fanns en lag ”om uppfostran åt vanartade och i sedligt avseende försummade barn” och en lag ”om fosterbarns vård” från år 1902,¹⁰ vilka kom att ersättas av lagen om samhällets barnavård 1924.¹¹ Johan C.W. Thyrén förespråkade att det skulle finnas ungdomsvårdsorgan även för unga lagöverträdare.¹² I 4 kap. 6 § i Johan C.W. Thyréns utkast stadgades i fråga om lagöverträdare i åldersspannet 18–20 år att frihetsberövande på livstid skulle lindras till tidsbestämt frihetsstraff på 20 år och att andra frihetsstraff på åtta år eller mer skulle sättas ned med en fjärdedel. I 4 kap. 13 § 1 utpekades, som en av flera i lagförslaget angivna förmildrande omständigheter, att gärningsmannen inte hade fyllt 21 år (eller hade ”hunnit hög ålderdom”).¹³

Johan C.W. Thyrén var från början sakkunnig och senare ledamot i 1916 års Strafflagskommission, som hade i uppgift att lämna förslag till ny strafflag. Hans idéer kom att påverka kommissionens arbete i

¹⁰ SFS 1902:67 respektive SFS 1902:63.

¹¹ SFS 1924:361. Se angående det lagstiftningsarbetet Ragnar v. Koch i SvJT 1925 s. 62.

¹² Från 1935 omfattade barnavårdslagen också ungdomar mellan 18 och 21 år (fram till den tidens myndighetsålder). Lagens fullständiga namn ändrades då till lagen om samhällets barnavård och ungdomsskydd (ändringen kursiverad).

¹³ Johan C.W. Thyrén, Förberedande utkast till strafflag, Kap. I–XIII (Allmänna delen), 1916, s. 49 och 52.

hög grad. I dess betänkande *Förslag till strafflag*¹⁴ föreslogs tre olika former av frihetsstraff: fängelse för den medelsvåra brottsligheten, straffarbete för den svårartade brottsligheten och arrest för brott av olika svårhetsgrad där man ville undvika ett vanhedrande moment. I betänkandet fanns också förslag om skyddsåtgärder, *förvaring* och *internering* för förminskat tillräkneliga och kroniska återfallsförbrytare. Strafflagskommissionens betänkande ledde inte till någon omfattande reform men 1927 infördes de två tidsbestämda påföljderna förvaring och internering, avsedda för lagöverträdare som ansågs vara farliga.¹⁵

3.2.4 Schlyters reformprogram och Strafflagberedningen

Det fanns ett särskilt tydligt önskemål om att ersätta straff med skyddsåtgärder när det gällde ungdomar. Påföljden ungdomsfängelse infördes i det svenska påföljdssystemet 1935.¹⁶ Året före, 1934, hade hovrättspresidenten Karl Schlyter lagt fram ett mer omfattande reformprogram som gick ut på att avskilja så många grupper av lagöverträdare som möjligt – ungdomar, psykiskt störda och missbrukare – från verkställighet av fängelse och i stället erbjuda dem vård i frihet eller behandling på sjukhus och vårdanstalter. De som ändå dömdes till frihetsstraff skulle ”behandlas” som ett led i verkställigheten.¹⁷

Uppgiften att förverkliga reformprogrammet lades på Strafflagberedningen som tillsattes 1938 med Karl Schlyter som ordförande. I Strafflagberedningens betänkanden *Enhetligt frihetsstraff*¹⁸ och *Skyddslag*¹⁹ föreslogs ett nytt påföljdssystem. Det nya systemet byggde på idéer om vård och behandling i stället för straff. Bötes- och fängelsestraffen skulle visserligen fortfarande ha en plats i systemet men utrymmet för frihetsstraffet avgränsades. För lagöverträdare som ansågs gå att påverka med behandling rekommenderades kriminalvård i frihet (”skyddstillsyn”). De kroniskt oförbätterliga, farliga, förbrytarna skulle dömas till tidsbestämd skyddsinternering och för kriminella ungdomar skulle påföljden bli tidsbestämd behandling (”skyddsfostran”). För

¹⁴ SOU 1923:9.

¹⁵ Lagen (1927:107) om förvaring av förminskat tillräkneliga förbrytare respektive lagen (1927:108) om internering av återfallsförbrytare.

¹⁶ Lagen (1935:343) om ungdomsfängelse. Se även SOU 1993:35 del A s. 103 f., SOU 2008:85 s. 49 f. och SOU 2012:34 band 2 s. 21 f.

¹⁷ Se t.ex. SOU 2012:34 band 2 s. 22 och Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 121 f.

¹⁸ SOU 1953:17.

¹⁹ SOU 1956:55.

lagöverträdare under 18 år skulle det finnas åtgärder inom barnavården. Även de psykiskt abnorma lagöverträdarna skulle dömas till påföljder som innebar överlämnande till vård. Påföljden skyddsfostran kom dock inte att införas i brottsbalken utan i stället behölls ungdomsfängelse som den primära frihetsberövande påföljden för unga lagöverträdare.²⁰

3.3 Brottsbalken och lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

3.3.1 1962 års brottsbalk

Utgångspunkter för påföljdsbestämningen

När *1962 års brottsbalk* trädde i kraft den 1 januari 1965 byggde dess påföljdsbestämmelser i huvudsak på de förslag som hade lämnats av Strafflagberedningen.²¹ Påföljd för brott definierades, i 1 kap. 3 §, som

de allmänna straffen böter och fängelse,
ämbetsstraffen suspension och avsättning för innehavare av befattning, varmed ämbetsansvar är förenat, och disciplinstraff för krigsmän, samt
villkorlig dom, skyddstillsyn, ungdomsfängelse, internering och överlämnande till särskild vård.

För påföljdsbestämningen infördes i 1 kap. 7 § en allmän bestämmelse med följande lydelse:

Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället.

Det angavs alltså i lagtexten att domstolen – när den bestämde påföljden i ett konkret fall – skulle beakta såväl påföljdens verkan på den allmänna laglydnaden, dvs. s.k. allmänpreventiva skäl, som möjligheten att genom påföljden motverka att den dömda återföll i brottslighet, dvs. s.k. individualpreventiva skäl. Den påföljd skulle väljas som var bäst ägnad att ”avhålla gärningsmannen från brott och eljest skydda samhället mot brottslighet”.²²

²⁰ Se SOU 1993:35 del A s. 102 f.

²¹ Se avsnitt 3.2.4. Övriga allmänna straffbestämmelser och bestämmelserna om de olika brotten byggde på förslagen i Straffrättskommitténs betänkande Förslag till brottsbalk (SOU 1953:14).

²² Prop. 1962:10 B s. 63.

Under remissbehandlingen av Strafflagberedningens förslag hade det framförts kritik mot vad som, enligt vissa, ansågs vara en alltför optimistisk syn på möjligheten att ”bota” lagöverträdare genom olika former av behandling. I anslutning till regeringens förslag till brottsbalk anförde föredragande departementschefen följande:²³

Då upprustningen av den kriminologiska forskningen börjat sätta in först på senare år, har forskningsarbetet ännu ej avsatt några mera betydelsefulla, för det praktiska reformarbetet vägledande resultat; sådana resultat torde med hänsyn till ämnets komplicerade natur vara att vänta först på längre sikt. Detta får dock ej vara något skäl för att låta reformarbetet ligga nere. Det skulle enligt min mening vara olyckligt, om ställningstagandet till den rad olika förbättringsåtgärder med avseende å brottsreaktionen som nu efter ett mångårigt och omfattande utredningsarbete föreslagits av [S]trafflagberedningen uppskjutes till en obestämd framtid. Jag kan därför icke biträda de under remissbehandlingen av [S]trafflagberedningens slutbetänkande från några håll framförda önskemålen att man före ett slutligt ställningstagande till beredningens förslag skulle avvakta resultaten av vissa pågående kriminologiska undersökningar. Den omständigheten, att säkra vetenskapliga belägg för ifrågasatta åtgärder ej kan återopas, bör icke få stå hindrande i vägen, men den bör leda till viss försiktighet och till undvikande av alltför stora omkastningar i den bestående ordningen.

Även om det nya systemet i stor utsträckning byggde på tankar om individualprevention angav departementschefen att ”viss proportionalitet måste föreligga mellan brottet och samhällsreaktionen”, vilket innebar att den individualpreventivt lämpligaste påföljden inte skulle utdömas om den var ”alltför ingripande”.²⁴

Närmare om de olika påföljderna

Böter, fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn

Bestämmelser om de olika påföljderna infördes i 25–32 kap. brottsbalken. I 25 kap. infördes bestämmelser om böter. Fängelsestraffet reglerades i 26 kap. Av dessa bestämmelser framgick bl.a. att den som var under 18 år inte fick dömas till fängelse, om det inte fanns synnerliga skäl för fängelse (26 kap. 4 § första stycket). Vidare angavs att den som var 18–20 år fick dömas till fängelse ”allenast när frihetsberövande är påkallat främst av hänsyn till allmän laglydnad eller fängelse

²³ Prop. 1962:10 C s. 45 f.

²⁴ Prop. 1962:10 C s. 53.

eljest finnes lämpligare än annan påföljd” (26 kap. 4 § andra stycket). Fängelse på livstid fick inte dömas ut för brott som någon begått före 18 års ålder (26 kap. 4 § tredje stycket).

Bestämmelser om villkorlig dom infördes i 27 kap.

Den som var under 18 år fick dömas till skyddstillsyn, endast om sådan påföljd ansågs lämpligare än vård enligt barnavårdslagen (28 kap. 1 § andra stycket). En förutsättning för att skyddstillsyn skulle kunna förenas med behandling i anstalt var att den tilltalade hade fyllt 18 år (28 kap. 3 § första stycket). Om den som hade dömts till skyddstillsyn inte hade fyllt 23 år, fick rätten besluta att förordnande om anstaltsbehandling skulle gå i verkställighet utan hinder av att domen på skyddstillsyn inte hade vunnit laga kraft (28 kap. 3 § andra stycket).

Ungdomsfängelse

I 29 kap. infördes bestämmelser om ungdomsfängelse. Påföljden ungdomsfängelse kunde ådömas den som var 18–20 år, om det var *lämpligt* med hänsyn till den unges ”personliga utveckling, vandel och levnadsomständigheter i övrigt” (1 § första stycket). Den som var 15–17 år eller 21–22 år kunde dömas till ungdomsfängelse om sådan påföljd var *uppenbart lämpligare* än annan påföljd (1 § andra stycket). Rätten kunde förordna att en dom på ungdomsfängelse skulle börja verkställas utan hinder av att den inte hade vunnit laga kraft (1 § tredje stycket).

Påföljden ungdomsfängelse innebar ”behandling [] [...] i och utom anstalt” i högst fem år, varav högst tre år i anstalt (2 §). Behandlingen skulle inledas i anstalt, i första hand ungdomsanstalt (3 §). När anstaltsvården hade pågått så lång tid som var nödvändigt med hänsyn till ”behandlingens syfte” – dock som utgångspunkt minst ett år (annars krävdes särskilda skäl) – skulle ”behandlingen” fortsätta utom anstalt (4 §). Beslutet om övergång till vård utom anstalt skulle fattas av en särskild ungdomsfängelsenämnd (5 §).

Under vården utom anstalt skulle den dömde stå under övervakning (6 §). I fråga om övervakningen gällde motsvarande bestämmelser som avseende den som frigetts villkorligt från ett fängelsestraff (7 §, som hänvisade till 26 kap. 12–17 §§). Den som inte skötte sig kunde meddelas en varning eller föreläggas att vid vite iaktta en meddelad föreskrift (8 §). Ungdomsfängelsenämnden kunde också besluta att den dömde skulle återintas i anstalt (9 § första stycket). När det åter var

lämpligast – med hänsyn till syftet med ”behandlingen” – att den dömda vårdades utom anstalt, skulle han eller hon på nytt överföras till vård utom anstalt (9 § andra stycket; se även 10 och 11 §§).

Ungdomsfängelsenämnden skulle – när vården utom anstalt hade pågått under en sammanhängande tid om två år eller om det annars fanns särskilda skäl – besluta att påföljden skulle upphöra när övervakning inte längre behövdes (12 § första stycket). Om sådant beslut inte meddelades, upphörde påföljden vid utgången av den tid som hade bestämts i domslutet (12 § andra stycket).

Internering, överlämnande till särskild vård m.m.

Påföljden internering reglerades i 30 kap. Internering kunde ådömas den som hade begått brott som kunde leda till minst två års fängelse, om det ”med hänsyn till den tilltalades brottslighet, sinnesbeskaffenhet, vandel och levnadsförhållanden i övrigt” var påkallat med ”ett långvarigt frihetsberövande utan på förhand bestämd tid” för att förebygga fortsatt allvarlig brottslighet från den dömdes sida (1 §). Det angivna syftet var alltså individualpreventivt. Påföljden innebar ”[b]ehandling”, i och utom anstalt och skulle inledas i anstalt (2 §). En viss *minsta tid*, längst ett och högst tolv år, skulle bestämmas för vistelsen i anstalt (3 §). Någon längsta tid skulle däremot inte anges. Bestämmelser om påföljdens verkställighet infördes i 4–15 §§.

I 31 kap. infördes bestämmelser om överlämnande till särskild vård. I kapitlet angavs att den som hade begått en brottslig gärning under vissa förutsättningar kunde överlämnas till *vård enligt barnavårdslagen* (1 §), *vård enligt lagen om nykterhetsvård* (2 §), *vård enligt sinnessjuklagen* (3 §) respektive *öppen psykiatrisk vård* (4 §).

I den då gällande lagen (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom (barnavårdslagen) fanns bestämmelser om barnavårdsnämndens ingripanden i 4 kap. Barnavårdsnämnden skulle vidta vissa åtgärder, bl.a. om någon som inte hade fyllt 21 år ”på grund av brottslig gärning, sedeslöst levnadssätt, underlåtenhet att efter förmåga ärligen försörja sig, missbruk av rusdrycker eller narkotiska medel eller av annan jämförlig anledning [var] i behov av särskilda tillrättaförande åtgärder från samhällets sida” (25 § första stycket). Ett ingripande från barnavårdsnämnden skulle dock inte ske efter att lagöverträdaren fyllt 18 år, om inte ”hans livsföring i övrigt utgör tillräcklig anledning därtill eller

sådant ingripande med hänsyn till pågående behandling enligt denna lag eller av annan särskild anledning måste anses lämpligast för hans tillrättaförande” (25 § andra stycket). Barnavårdsnämnden kunde besluta om ”förebyggande åtgärder” i form av ”hjälpåtgärder, innefattande råd och stöd”, ”förmaning och varning”, ”föreskrifter rörande den underåriges levnadsförhållanden” och ”övervakning” (26–28 §§). Om sådana åtgärder bedömdes vara gagnlösa eller tidigare hade vidtagits utan att det hade medfört ”rättelse”, skulle den underåriga omhändertas för samhällsvård (29 §).

Påföljden överlämnande till vård enligt barnavårdslagen hade ett tydligt individualpreventivt syfte och planeringen byggde på en prognos vid domstillfället avseende den unges kommande utveckling. Det var alltså – som utgångspunkt – inte det begångna brottet som avgjorde hur omfattande och ingripande påföljden skulle bli.²⁵ Samtidigt kan tilläggas att rätten – om det ”för den dömdes tillrättaförande eller av hänsyn till allmän laglydnad finnes påkallat” – kunde kombinera vården med dagsböter, oavsett om böter ingick i brottets eller brottslighetens straffskala eller inte (31 kap. 1 § andra stycket brottsbalken). En kombination med böter kunde alltså motiveras med såväl individualpreventiva som allmänpreventiva skäl.

I 32 kap. infördes bestämmelser om ämbetsstraff och om disciplinstraff för krigsmän. Dessa påföljder ska inte beskrivas närmare i detta betänkande.

Straffbarhet och nedsättning av påföljd

Vissa bestämmelser om straffbarhet och nedsättning av påföljd infördes i 33 kap.

Kapitlet inleddes med en bestämmelse om att den som begått brott före 15 års ålder inte fick dömas till påföljd (1 §). Bestämmelsen ger uttryck för den i svensk straffrätt gällande regeln att barn i olika åldrar kan begå brott men att en lagöverträdare som begått sitt brott före straffbarhetsåldern, den s.k. straffmyndighetsåldern, inte får dömas till påföljd.

I 2 § infördes bestämmelser om val av påföljd, inklusive ett fängelseförbud, avseende psykiskt störda lagöverträdare.

Avräkning av tidigare frihetsberövande mot påföljd reglerades i 3 §.

²⁵ Se SOU 1993:35 del A s. 104 f.

En bestämmelse avseende strafflindring vid straffmätningen – som tog sikte på bl.a. unga lagöverträdare – infördes i 4 §:²⁶

Har någon begått brott innan han fyllt aderton år, må efter omständigheterna ådömas lindrigare straff än för brottet är stadgat. Lindrigare straff må ock, om särskilda skäl äro därtill, bestämmas för brott som någon begått under inflytande av själslig abnormitet.

Om synnerliga skäl äro därtill och hinder uppenbarligen ej möter av hänsyn till allmän laglydnad, må jämväl i annat fall ådömas lindrigare straff än som stadgats för brottet.

Finnes på grund av särskilda omständigheter uppenbart, att påföljd för brottet ej är erforderlig, må påföljd helt eftergivvas.

Bestämmelserna om sammanträffande av brott och förändring av påföljd (34 kap.), bortfallande av påföljd (35 kap.) och förverkande av egendom och annan särskild rättsverkan av brott (36 kap.) behandlas inte här.

3.3.2 Lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) trädde i kraft samma dag som brottsbalken, dvs. den 1 januari 1965.²⁷ Genom LUL, som ersatte lagen (1944:215) om eftergift av åtal mot vissa underåriga och lagen (1946:862) med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig, infördes en mer samlad reglering med de särskilda procedurregler som skulle gälla under och i anslutning till rättegång mot unga lagöverträdare.

I 1–6 §§ LUL infördes bestämmelser om åtalsunderlåtelse för lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder.

I 7 § angavs att den som var under 18 år fick häktas endast om det fanns synnerliga skäl för häktning.

I 8–12 §§ infördes bestämmelser om handläggningen av brottmål mot tilltalade som inte hade fyllt 21 år. Om svårare straff än böter kunde följa på brottet skulle rättegången om möjligt hanteras så att målet inte tilldrog sig uppmärksamhet och det infördes också en utökad möjlighet att hålla förhandling inom stängda dörrar i mål mot den som inte hade

²⁶ Bestämmelsen i 33 kap. 4 § brottsbalken i dess ursprungliga lydelse motsvarar delvis bestämmelserna i 29 kap. 5–7 §§ brottsbalken i dess nuvarande lydelse.

²⁷ I fråga om lagens förarbeten, se prop. 1964:10, bet. 1LU 1964:3 och rskr. 1964:79.

fyllt 21 år. Vidare var utgångspunkten att den unges vårdnadshavare skulle höras i målet. Det angavs också att nämndemän som skulle tjänstgöra i ungdomsmål företrädesvis skulle anlitas bland nämndemän ”med insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom”. I mål mot den som inte hade fyllt 21 år gällde också som huvudregel att rätten skulle förordna en offentlig försvarare. När det kom till tidsfrister gjordes skillnad mellan tilltalade i åldern 15–17 år respektive 18–20 år. För de yngsta skulle motsvarande regler som för häktade gälla. För de som hade fyllt 18 men inte 21 år gällde ett mer allmänt krav på skyndsam handläggning.

I 13 och 14 §§ infördes bestämmelser om s.k. bevistalan mot den som misstänktes ha begått brott före 15 års ålder.

LUL har ändrats vid ett stort antal tillfällen sedan ikraftträdandet. De nu gällande bestämmelser i LUL som är relevanta för utredningens överväganden behandlas i avsnitt 4.3.

3.4 Bakgrunden till 1980-talets reformarbete

3.4.1 Ifrågasatt behandlingsoptimism

Den behandlingsoptimism som präglade brottsbalken och vissa tidigare reformer under 1900-talet började ifrågasättas redan i samband med balkens ikraftträdande. Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet riktades det kritik mot den förda kriminalpolitiken, bl.a. mot bakgrund av att den kriminologiska forskningen hade visat att de nya behandlingsformerna inte visade sig ge så goda resultat som förväntat, i vart fall sett till återfall i registrerad brottslighet. Frihetsberövanden som med hänvisning till individualpreventiva skäl var längre än vad som kunde motiveras av straffvärdet ansågs därför inte kunna rättfärdigas. Idéerna om individualiserade skyddsåtgärder i stället för straff möttes därför med argument om att systemet måste slå vakt om principerna om rättvisa, strafflikhet, förutsebarhet och proportionalitet. Ett grundläggande krav var att de tidsbestämda påföljderna skulle utmönstras.²⁸

Tankar om en återgång från det behandlingsinriktade påföljdssystemet till en mer klassisk syn på påföljdsbestämningen (den s.k. nyklassicismen inom straffrätten) kom till uttryck bl.a. i rapporten Nytt straff-

²⁸ Se SOU 1986:14 s. 28–32, SOU 1993:35 del A s. 105 f., SOU 1995:91 del II s. 44–47, SOU 2004:122 s. 143 f., SOU 2008:85 s. 50 f., SOU 2012:34 band 2 s. 22–25 och Erland Aspelin, ”Straffets grunder – historisk bakgrund” i SvJT 1999 s. 108 på s. 123 f.

system som författades av en arbetsgrupp inom Brottsförebyggande rådet (Brå) och publicerades 1977.²⁹

Tankarna i Brå-rapporten beskylldes för att vara dogmatiska och inhumana. De som stod bakom en återgång till ett mer renodlat system i vilket påföljdens stränghet skulle bestämmas utifrån brottets svårhet svarade att behandlingsideologin skapade rättsosäkerhet genom att påföljderna var vaga och konturlösa. De framhöll att deras förslag innebar att påföljderna skulle vara tydliga men att systemet samtidigt skulle vara humant. Under remissbehandlingen av Brå-rapporten framfördes att det var nödvändigt med en övergripande översyn av brottsbalkens påföljdssystem.³⁰

Kort tid efter att Brå-rapporten hade överlämnats tillsatte regeringen två parlamentariska kommittéer, som skulle se över påföljdssystemet: Fängelsestraffkommittén och Frivårdskommittén.³¹

3.4.2 Lagändringar i början av 1980-talet

Inledning

Redan i samband med att Fängelsestraffkommittén och Frivårdskommittén inledde sina respektive arbeten upphävdes påföljderna ungdomsfängelse och internering genom lagändringar 1979³² respektive 1981³³. De påföljder som därefter återstod i påföljdssystemet, bortsett från disciplinstraff för krigsmän, var böter, fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård.

Vid samma tid infördes socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga.³⁴ Samtidigt upphävdes barnavårdslagen och 31 kap. 1 § brottsbalken ändrades så att det i stället infördes hänvisningar till de två nya lagarna.

²⁹ Brottsförebyggande rådet, Arbetsgruppen rörande kriminalpolitik, Nytt straffsystem (BRÅ-rapport 1977:7). Se även SOU 2012:34 band 2 s. 26 f.

³⁰ Se bl.a. Ivar Strahls debattinlägg under rubriken "Nytt straffsystem" i SvJT 1978 s. 121 på s. 131–134, SOU 1986:14 s. 32 och Erland Aspelin, "Straffets grunder – historisk bakgrund" i SvJT 1999 s. 108 på s. 124 f.

³¹ Se avsnitt 3.5.

³² SFS 1979:680, som trädde i kraft den 1 januari 1980. Se även Ungdomsfängelseutredningens betänkande Tillsynsdom (SOU 1977:83) och prop. 1978/79:212.

³³ SFS 1981:211, som trädde i kraft den 1 juli 1981. Se även prop. 1980/81:76.

³⁴ Dessa lagar har senare ersatts av socialtjänstlagen (2001:453) respektive lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Avskaffandet av påföljden ungdomsfängelse och tydliggörande av 21-årsgränsen för särbehandling av unga lagöverträdare

Samtidigt som påföljden ungdomsfängelse upphävdes genomfördes vissa andra förändringar av påföljdsbestämmelserna. Av särskild relevans för påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare kan följande nämnas. 26 kap. 4 § andra stycket ändrades så att det angavs att det krävdes ”särskilda skäl” av hänsyn till ”allmän laglydnad” (allmänprevention) för att döma den som var 18–20 år till fängelse (tidigare hade det, som vi har konstaterat i avsnitt 3.3.1, i samma stycke angetts att den som var 18–20 år fick dömas till fängelse ”allenast när frihetsberövande är påkallat främst av hänsyn till allmän laglydnad eller fängelse eljest finnes lämpligare än annan påföljd”). Samma paragrafs tredje stycke ändrades så att förbudet mot att döma ut livstids fängelse utvidgades till att gälla även den som hade begått brottet i åldern 18–20 år. Vidare ändrades 33 kap. 4 § första stycket så att möjligheten att döma till lindrigare straff än vad som var stadgat för brottet utvidgades till att gälla även den som hade begått brottet i åldern 18–20 år.³⁵ Genom denna reform infördes alltså en 21-årsgräns för särbehandling av unga lagöverträdare som gällde såväl påföljdsval som straffmätning och som därmed – i grova drag – motsvarar den ordning som gäller i dag.

Regeringen lämnade sin proposition med förslag till lagändringar angående påföljder för unga lagöverträdare samma dag som departementschefen begärde regeringens bemyndigande att tillkalla de kommittéer som kom att ta namnen Fängelsestraffkommittén och Frivårdskommittén. I propositionen angavs, med hänvisning till Ungdomsfängelseutredningens förslag om att avskaffa påföljden ungdomsfängelse, att ändringar i bestämmelserna om påföljdsval och straffmätning för unga lagöverträdare var nödvändiga inslag i en reform som innebar att ungdomsfängelse avskaffades.³⁶

När det gällde höjning av lägsta ålder för livstidsstraff fanns inga invändningar från remissinstanserna avseende det bakomliggande utredningsförslaget och även departementschefen delade uppfattningen att gränsen skulle höjas från 18 till 21 år.³⁷

I fråga om villkoren för att döma lagöverträdare i åldersspannet 18–20 år till fängelse angav departementschefen följande:³⁸

³⁵ SFS 1979:680, som trädde i kraft den 1 januari 1980.

³⁶ Prop. 1978/79:212 s. 61.

³⁷ Prop. 1978/79:212 s. 63.

³⁸ Prop. 1978/79:212 s. 64 f.

Fängelse som ensamt straff bör få ådömas den som fyllt 18 men ej 21 år endast när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande. Kravet på särskilda skäl innebär att det erfordras starkare allmänpreventiva skäl för tillämpning av fängelse när den tilltalade inte fyllt 21 år än eljest. Om fängelse ådöms jämte skyddstillsyn bör dock den föreslagna bestämmelsen i 28 kap. 3 § BrB [vilken kom att införas] företrädesvis vara tillämplig även för denna åldersgrupp. För ungdomar i åldern 18–21 år [sic!] bör således fängelse som ensamt straff i huvudsak komma i fråga endast när brottsligheten varit särskilt svår eller omfattande eller om annan påföljd är utesluten på grund av tidigare upprepade återfall i grov brottslighet samt vid sådana brottstyper, exempelvis trafikbrott, där kortare frihetsstraff regelmässigt utdöms.

Med hänsyn till det nu anförda förordar jag att bestämmelsen i 26 kap. 4 § andra stycket BrB erhåller den lydelsen att fängelse får ådömas den som fyllt 18 men ej 21 år endast när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande.

Den av Ungdomsfängelseutredningen föreslagna höjningen av åldersgränsen, från 18 till 21 år, för möjligheten att vid straffmätningen gå under straffskalan hade med något undantag tillstyrkts eller lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Ett par remissinstanser hade förordat en ännu högre åldersgräns, 23 eller 25 år. Departementschefen instämde i utredningens förslag om att höja gränsen till 21 år. Utredningen hade påpekat att ändringen kunde komma att medföra en viss generell sänkning av straffnivån för ungdomar i åldern 18–20 år. I den delen uttalade departementschefen följande:³⁹

En sådan utveckling ligger i linje med de strävanden som finns att, framför allt för yngre lagöverträdare, få till stånd en ordning som innebär att frihetsberövandena blir kortare och mera sällan förekommande.

3.5 Fängelsestraffkommittén (1979–1986)

3.5.1 Direktiv

Genom direktiv 1979⁴⁰ gavs kommittén i uppdrag att med de kriminologiska forskningsresultaten och tidigare betänkanden och rapporter som utgångspunkt göra en allsidig översyn när det gällde användningen av fängelsestraff. En av kommitténs huvuduppgifter var att pröva om

³⁹ Prop. 1978/79:212 s. 65.

⁴⁰ Se SOU 1986:14 s. 13–17. Kommittén fick också tilläggsdirektiv 1981, 1983 och 1984.

det skulle innebära fördelar att, som arbetsgruppen inom Brå hade föreslagit,⁴¹ införa allmänna regler för påföljdsval och straffmätning.

3.5.2 Fängelsestraffkommitténs förslag

Fängelsestraffkommittén⁴² lämnade sina för påföljdssystemet mest centrala förslag i betänkandet *Påföljd för brott*.⁴³

Med utgångspunkt i den i avsnitt 3.1.1 beskrivna indelningen av straffsystemet i olika nivåer diskuterade Fängelsestraffkommittén vilka slags överväganden som borde ha betydelse för kriminalisering av gärningar, påföljdsbestämning – med vilket kommittén avsåg både valet av påföljd och straffmätningen – respektive verkställighet av påföljd. Kommittén menade att *straffmätningen* ”i princip” borde ske efter brottets klandervärdhet – straffvärdet – med beaktande av de anvisningar som lagstiftaren hade gett genom straffskalor eller på annat sätt, och att varken allmänpreventiva eller individualpreventiva hänsyn borde tillmätas självständig betydelse vid straffmätningen. Omständigheter hänförliga till gärningsmannens person skulle dock även i fortsättningen kunna få inverka på straffmätningen. Detsamma gällde omständigheten att den tilltalade tidigare dömts för brott. Även när det gällde *valet av påföljd* pekade kommittén särskilt på kraven på legalitet, förutsebarhet och likhet inför lagen. För att ge ett bättre underlag för en enhetlig praxis ansåg kommittén att det borde anges i lagen under vilka omständigheter allmänpreventiva skäl gjorde sig särskilt gällande. Kommittén identifierade i den delen tre faktorer: *stark klandervärdhet* (högt straffvärde), att brottet var av *art* som ”t.ex. fått en större utbredning eller antagit mer elakartade former”, och att brottet utgjorde ett *återfall* i brottslighet från den tilltalades sida. Även i fråga om individualpreventiva hänsyn vid påföljdsvalet ansåg kommittén att lagstiftaren borde ange mer preciserade regler som vägledning för tillämpningen.⁴⁴

Kommittén menade att det var både möjligt och önskvärt att minska bruket av fängelsestraff. I den delen uttalade kommittén följande:⁴⁵

Ett ökat användande av fängelsestraff är inte ett verksamt medel när det gäller att minska brottsligheten eller ens att motverka en ökning av detta.

⁴¹ Se avsnitt 3.4.

⁴² Ju 1979:04.

⁴³ SOU 1986:13–15. Fängelsestraffkommittén redovisade överväganden också i de tidigare delbetänkandena SOU 1980:1 och SOU 1981:92 samt i det senare slutbetänkandet SOU 1988:7.

⁴⁴ SOU 1986:14 s. 69–76. Se i fråga om straffvärde även s. 131–173.

⁴⁵ SOU 1986:14 s. 77–81.

I den mån det är möjligt att minska brottsligheten är det åtgärder av helt annat slag som krävs. Härav följer som en viktig slutsats att det inte heller finns något som tyder på att en måttlig minskning av användandet av fängelsestraff allmänt sett har någon betydelse för brottslighetens omfattning.

Kommittén hade inte i uppdrag att se över innehållet i de påföljder som innebar överlämnande till särskild vård. Den ansåg att överlämnande till särskild vård borde behållas i och för sig men påtalade att det inte var logiskt att benämna sådana vårdåtgärder som straffrättsliga påföljder. Ifrågasättandet förklarades med att domstolen, när den dömer ut en vårdpåföljd, i princip inte vet vad som kommer att ske med den dömd. Kommittén förordade därför en lösning som innebar att vårdåtgärderna tekniskt sett inte skulle vara att betrakta som påföljder.⁴⁶

I fråga om påföljdsbestämningen konstaterade kommittén att den dåvarande bestämmelsen i 1 kap. 7 § brottsbalken inte gav tillräcklig ledning i fråga om vilka omständigheter som skulle få påverka påföljdsvalet och straffmätningen och i vilken omfattning detta skulle få ske. Vidare pekade kommittén på att fängelse borde användas i mindre utsträckning än tidigare. Användningen av villkorlig dom och skyddstillsyn borde, enligt kommittén, vidgas. Kommittén ansåg därför att bestämmelsen i 1 kap. 7 § brottsbalken borde ersättas med ny reglering. Kommittén pekade också på att det i Brå-rapporten *Nytt straffsystem* hade framförts att en enhetlig reglering av påföljdsval och straffmätning kunde leda till att domstolarna motiverade sina beslut i straffmättningsfrågorna och att de argument som användes på så sätt skulle kunna föras fram och diskuteras. Kommittén bedömde att allmänna regler för påföljdsbestämningen skulle göra påföljdsbestämningen mer förutsebar och leda till att en rättvis proportion mellan brott och brottspåföljd bättre skulle kunna säkerställas.⁴⁷

Även om kommittén hade förkastat tanken på att individualpreventiva hänsyn, dvs. ett prognostänkande avseende möjligheten att motverka fortsatt brottslighet från den tilltalades sida, skulle få någon självständig betydelse vid påföljdsbestämningen menade den att gärningspersonens personliga förhållanden eller hans eller hennes handlande efter brottet kunde vägas in i mildrande riktning, ”i minst samma utsträckning” som tidigare, om det skulle framstå som ”obilligt och orättfärdigt” att inte beakta dessa omständigheter. Mot den bakgrunden föreslog kommittén en uppräkningslista av s.k. billighetshänsyn i lagtexten.

⁴⁶ SOU 1986:14 s. 117–120.

⁴⁷ SOU 1986 :14 s. 415–422.

Kommittén såg en poäng i att skilja mellan å ena sidan ”omständigheter som är hänförliga till brottet, dvs. till straffvärdet” och å andra sidan ”omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens person och hans agerande efter brottet, dvs. billighetshänsyn”. Billighetshänsyn skulle ytterst kunna leda till påföljdseftergift.⁴⁸

Kommittén ansåg att den tilltalades tidigare brottslighet liksom tidigare skulle kunna påverka såväl valet av påföljd som straffmätningen, dock skulle inte någon skärpning av ett fängelsestraff ske vid straffmätningen med hänvisning till återfall. På fängelsenivån skulle återfallet beaktas genom förverkande av (eventuellt återstående) villkorligt medgiven frihet.⁴⁹

Beträffande påföljdsbestämning för unga lagöverträdare angav Fängelsestraffkommittén följande:⁵⁰

Enligt vår åsikt finns starka skäl att betona att påföljder som innebär kriminalvård och då främst fängelse skall användas med mycket stor återhållsamhet för unga lagöverträdare. Åtgärder mot dessa bör för åldersgruppen 15–17 år ske inom socialtjänsten och inte inom kriminalvården. För åldersgruppen 18–20 år bör stor restriktivitet iakttas med att ådöma fängelse.

[- - -] Enligt vårt förmenande skulle [...] en mer restriktivt hållen regel för när fängelse får användas i de yngre åldersgrupperna bättre återspegla dagens praxis och också kunna leda till en ytterligare minskad användning av fängelse för unga lagöverträdare. En sådan reglering skulle också för framtiden bättre kunna motverka eventuella tendenser till ökad användning av fängelse i åldersgruppen 15–20 år.

I fråga om straffmätning för unga lagöverträdare angav kommittén följande:⁵¹

Vi vill i detta sammanhang också trycka på att om fängelse används för unga lagöverträdare bör åldern beaktas vid straffmätningen. Straffet bör således regelmässigt sättas lägre för en ungdom under 21 år än för en äldre gärningsman. Och det bör naturligen bli än lägre ju yngre den dömda är.

I en sammanfattande bedömning konstaterade Fängelsestraffkommittén att det krävdes ytterligare utredning av frågan om och i vilken utsträckning unga lagöverträdare skulle kunna dömas till fängelse:⁵²

Sammanfattningsvis anser vi att det finns skäl att överväga en ändring av påföljdssystemet för den aktuella åldersgruppen, dvs. ungdomar i åldern

⁴⁸ SOU 1986:14 s. 422 f. och 427–432.

⁴⁹ SOU 1986:14 s. 423–426.

⁵⁰ SOU 1986:14 s. 437.

⁵¹ SOU 1986:14 s. 438.

⁵² SOU 1986:14 s. 438.

15–17 år. Den ändring som då främst bör övervägas är att helt förbjuda fängelse som påföljd för denna åldersgrupp. För ett sådant förslag krävs dock närmare utredning i skilda avseenden. Väsentligt för möjligheten att avskaffa fängelsepåföljden för denna grupp är att det inom ramen för socialtjänsten kan skapas sådana särskilt anpassade resurser att vård inom socialtjänsten framstår som ett realistiskt alternativ till fängelse. Det är enligt vår uppfattning mycket angeläget att frågan om och i vilken utsträckning fängelse bör kunna ådömas unga lagöverträdare övervägs ytterligare.

3.5.3 Följder av förslagen

Departementschefen instämde i huvudsak i Fängelsestraffkommitténs överväganden om preventionsteorier och straffvärde samt förslaget att införa mer detaljerade bestämmelser angående straffmätning och val av påföljd. Vidare delade hon – i huvudsak – kommitténs överväganden och förslag i fråga om vilka omständigheter som vid sidan av straffvärdet borde få påverka påföljdsbestämningen. Hon ansåg dock att återfall borde kunna påverka även straffmätningen på fängelsenivå.⁵³

Genom den följande lagändringen⁵⁴ infördes bl.a. ett nytt 29 kap. med bestämmelser om straffvärde och straffmätning, och ett nytt 30 kap. med bestämmelser om valet av påföljd. Därmed infördes den nuvarande systematiken – och den grundläggande principen att påföljdsbestämningen ska göras med utgångspunkt i brottets straffvärde – i den del av brottsbalken som gäller påföljdsbestämningen.⁵⁵

Det nuvarande påföljdssystemets struktur behandlas i avsnitt 4.

Vad särskilt gäller påföljdsbestämning för unga lagöverträdare kan nämnas att det infördes en bestämmelse i 29 kap. 7 § med följande lydelse:

Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet. Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han begått innan han fyllt tjuogoett år.

I nya 30 kap. 4 och 5 §§ reglerades valet av påföljd för lagöverträdare i allmänhet respektive unga lagöverträdare på följande sätt:

⁵³ Prop. 1987/88:120 s. 32–44 och 47–61.

⁵⁴ SFS 1988:942, som trädde i kraft den 1 januari 1989.

⁵⁵ Se SOU 1993:35 del A s. 106 f.

4 § Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 § [s.k. billighetshänsyn].

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

5 § För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

För brott som någon begått efter det att han fyllt arton men innan han fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

31 kap. 1 § ändrades så att förutsättningen för att kombinera vård inom socialtjänsten med böter var att det motiverades av straffvärdet, brottets art eller att den tilltalade återfallit i brott.

I regeringens lagförslag till riksdagen ingick inte några förslag till förändringar av de påföljder som innebar överlämnande till särskild vård. Departementschefen såg inte några ”skäl som [var] bärande nog” för förslaget.⁵⁶

Behandlingstanken var alltså fortfarande förankrad i fråga om åtgärder mot unga lagöverträdare i och med den kvarvarande möjligheten att döma ut den tidsbestämda påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten.⁵⁷ På ett övergripande plan – sett till de allmänna bestämmelserna om straffmätning och påföljdsval – får samtidigt 1989 års reform sägas innebära att behandlingstanken minskade kraftigt i betydelse till förmån för främst resonemang om tillbakablickande proportionalitet och förutsebarhet.

3.6 Påföljdsutredningen (1990–1991)

Regeringen bemyndigade 1990 en särskild utredare att överväga möjligheterna att vidareutveckla innehållet i de påföljder som utgjorde alternativ till fängelsestraff och mot den bakgrunden pröva behovet av justeringar av vissa bestämmelser angående valet mellan fängelsestraff och andra påföljder samt se över vissa frågor om verkställigheten av fängelsestraff.⁵⁸

⁵⁶ Prop. 1987/88:120 s. 63 f.

⁵⁷ Se dock avsnitt 3.7 om det fortsatta lagstiftningsarbetet i fråga om reaktioner mot ungdomsbrott.

⁵⁸ Dir. 1990:11, som sammanfattas i SOU 1991:45 på s. 61–63.

Utredningen, som tog namnet Påföljdsutredningen,⁵⁹ redovisade sina överväganden och förslag 1991 i betänkandet *Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m.*⁶⁰

I betänkandet lämnades förslag till förändringar rörande bl.a. villkorlig frigivning men utredningen lämnade inte några förslag angående vare sig frivårdspåföljderna eller bestämmelserna om påföljdsval.

3.7 Ungdomsbrottskommittén (1990–1993)

3.7.1 Direktiv

År 1990 tillkallades en parlamentariskt sammansatt kommitté för att utvärdera regelsystemet för unga lagöverträdare samt lämna förslag till i vilka former och på vilket sätt det allmänna borde ingripa när ungdomar som har fyllt 15 år begår brott. I direktiven⁶¹ framhölls att det var närmare tio år sedan socialtjänstreformen genomfördes, med införande av socialtjänstlagen (1980:620) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga, och att det var naturligt att genomföra en samlad utvärdering av reformens betydelse för behandlingen av unga lagöverträdare. Huvuduppgiften skulle vara att undersöka om fördelningen av uppgifter mellan socialtjänsten och rättsväsendet var väl avvägd när det gällde unga lagöverträdare och om samordningen mellan myndigheterna kunde förbättras.

3.7.2 Ungdomsbrottskommitténs förslag

Ungdomsbrottskommittén⁶² redovisade sina överväganden och förslag i betänkandet *Reaktion mot ungdomsbrott*.⁶³

Till grund för kommitténs överväganden låg ingående undersökningar av ungdomsbrottslighetens omfattning, karaktär och orsaker och en översikt över olika former av reaktioner på brott av unga. Vidare gjordes en jämförelse av system för reaktioner mot ungdomsbrottslighet i olika länder.⁶⁴

⁵⁹ Ju 1990:02.

⁶⁰ SOU 1991:45.

⁶¹ Dir. 1990:53, som sammanfattas i SOU 1993:35 del A på s. 89.

⁶² Ju 1990:07.

⁶³ SOU 1993:35.

⁶⁴ SOU 1993:35 del A s. 109–120 och del B s. 7–92 respektive del B s. 93–153.

Vid diskussionen av olika åtgärder mot ungdomsbrottsligheten konstaterade kommittén att det fanns en större grupp unga med låg brottsaktivitet och en mindre grupp med hög brottsaktivitet. För att motverka brottslighet inom den större gruppen med låg brottsaktivitet antogs ökad upptäcktsrisk vara betydligt mer effektivt än att skärpa straffen. Den kriminologiska forskningen hade visat att förändringar av påföljder inte kunde förväntas ge några större allmänpreventiva effekter. Beträffande den lilla gruppen med hög brottsaktivitet angavs att det fanns ett svagt stöd för att individualpreventiva effekter kunde uppnås genom tvångsbehandling och att det inte kunde uteslutas att sådan behandling kunde få motsatta effekter. I betänkandet uttalades följande:⁶⁵

Vid en samlad bedömning av svensk och internationell forskning om individualpreventiva effekter av samhällets ingripanden mot unga lagöverträdare, tvingas man konstatera att kunskaperna är långt ifrån tillräckliga för ett slutgiltigt ställningstagande. Det finns dock tillräckligt mycket kunskap som talar om negativa resultat eller nollresultat för att man inte skall knyta några speciella förhoppningar till dessa åtgärder.

Mot bakgrund av sin syn på möjligheten att förhindra fortsatt brottslighet genom olika behandlingsinsatser fäste kommittén stor vikt vid att poängtera det brottsförebyggande arbetet.⁶⁶ Kommittén pekade också på vikten av ändamålsenliga utredningsformer hos bl.a. polis, åklagare och socialtjänst.⁶⁷

Som sin ”kriminalpolitiska uppfattning” angav kommittén bl.a. att den princip om proportionalitet mellan brott och straff som det nya påföljdssystemet i 29 och 30 kap. brottsbalken vilade på var riktig. Kommittén betonade också intresset av förutsebarhet i påföljdssystemet. De argument som talade för ett fasthållande av behandlingstanken var enligt kommittén ”inte [...] särskilt hållbara”. Det fanns snarast, menade kommittén, ett särskilt skäl att ”framhålla sambandet mellan brott och reaktion” avseende unga lagöverträdare. Kommittén ansåg att principer om *humanitet, förutsebarhet, klarhet, proportionalitet, rättvisa* och *konsekvens* borde vara vägledande vid utformningen av påföljdssystemet även för unga lagöverträdare.⁶⁸

Mot bakgrund av sina överväganden på principiell nivå föreslog kommittén att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten skulle upphöra och att andra straffrättsliga påföljder, som skulle bestämmas av

⁶⁵ SOU 1993:35 s. 114–119.

⁶⁶ SOU 1993:35 s. 121–142.

⁶⁷ SOU 1993:35 s. 221–278.

⁶⁸ SOU 1993:35 s. 203–220.

myndigheterna inom rättsväsendet, skulle användas även för unga lagöverträdare. Brottslig verksamhet skulle dock stå kvar som en särskild indikation för vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.⁶⁹

De ungdomar som hade fått vård inom socialtjänsten skulle i stället dömas till villkorlig dom eller skyddstillsyn, med eller utan särskilda föreskrifter, eller till *särskild tillsyn* på en tid mellan sex månader och två år. Särskild tillsyn skulle alltså, liksom fängelse, vara en tidsbegränsad påföljd och skulle anses strängare än både villkorlig dom och skyddstillsyn. Tanken var inte att antalet frihetsberövanden skulle öka, utan restriktiviteten, enligt 30 kap. 5 § brottsbalken, när det gällde att använda fängelse som påföljd för unga lagöverträdare skulle gälla även särskild tillsyn. För lagöverträdare i åldern 15–17 år skulle en frihetsberövande påföljd alltid bestämmas till särskild tillsyn medan de som var 18–20 år skulle dömas till särskild tillsyn i stället för fängelse om särskild tillsyn framstod som den lämpligaste påföljden, främst om den unge redan var föremål för vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Särskild tillsyn skulle verkställas i särskilda ungdomshem, administrerade av Statens institutionsstyrelse, och var alltså ett slags föregångare till dagens påföljd *sluten ungdomsvård*.⁷⁰

Kommittén ansåg att polismans rapporteftergift och åklagares åtalsunderlåtelse var nödvändiga avsteg från den absoluta åtalsplikten och föreslog att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse skulle utvidgas i fråga om unga lagöverträdare.⁷¹ Vidare ansåg kommittén att en polisman i större utsträckning än tidigare skulle kunna anmoda ungdomar att ”göra rätt för sig eller avhjälpa skador på grund av brott” och att poliser och åklagare borde kunna beakta den unges vilja att ställa saker till rätta vid beslut om rapporteftergift respektive åtalsunderlåtelse.⁷²

Kommittén föreslog inga ändringar när det gällde bötesstraffets tillämpning.⁷³

När det gällde villkorlig dom föreslog kommittén att unga lagöverträdare skulle kunna dömas till sådan påföljd även om det fanns risk för återfall, om den unge var föremål för åtgärd enligt socialtjänstlagen eller lagen med vissa bestämmelser om vård av unga eller någon annan tillräckligt ingripande åtgärd kommit till stånd som positivt

⁶⁹ SOU 1993:35 s. 279–287.

⁷⁰ SOU 1993:35 s. 289–293 och 399–429.

⁷¹ SOU 1993:35 s. 295–321.

⁷² SOU 1993:35 s. 323–332.

⁷³ SOU 1993:35 s. 333–340.

ändrade den unges situation. Kommittén ansåg också att rätten skulle kunna meddela föreskrift om skyldighet att genomföra samhällstjänst om det var av avgörande betydelse för att kunna döma en ung lagöverträdare till villkorlig dom eller skyddstillsyn i stället för fängelse eller särskild tillsyn.⁷⁴

Kommittén behandlade också frågan om medling mellan unga lagöverträdare och brottsoffer. Den föreslog inte något formaliserat medlingsförfarande men ansåg att lokala initiativ till brottsofferkonfrontation borde understödjas. I den delen upprepade kommittén att den unges vilja att göra rätt för sig skulle beaktas vid prövningen av rapporteftergift och åtalsunderlåtelse.⁷⁵

I fråga om intensivövervakning med elektroniska hjälpmedel (s.k. fotboja) för unga lagöverträdare hänvisade kommittén till att Straffsystemkommittén hade fått i uppgift att överväga tillämpningen av sådan övervakning beträffande alla ålderskategorier av lagöverträdare.⁷⁶ Kommittén bedömde inte att fördelarna med en påföljd för unga som innebar frihetsberövande endast på fritiden, vid sidan av arbete eller studier, vägde tyngre än nackdelarna och föreslog därför inte någon ny påföljd av det slaget.⁷⁷

Enligt kommittén borde brottmål med unga tilltalade även fortsättningsvis handläggas av allmän domstol. Kommittén ansåg samtidigt att samtliga brottmål mot tilltalade i åldern 15–20 år skulle samlas och handläggas på särskilda ungdomsrotlar i tingsrätterna. Ordföranden skulle som regel vara ordinarie domare, nämndemän skulle alltid ingå i avgörandet och nämnden skulle som utgångspunkt bestå av minst en nämndeman med ”särskild insikt och erfarenhet beträffande vård och fostran av ungdom”. I hovrätt skulle ungdomsbrottmål handläggas på särskild avdelning och i fråga om nämnd skulle gälla motsvarande bestämmelser som för handläggningen i tingsrätt. Kommittén ansåg att övervägande skäl talade mot att införa särskilda jourdomstolar som skulle vara i tjänst under icke-ordinarie arbetstid och kunna döma över brott i omedelbart samband med dess förövande. Däremot borde handläggningstiderna vid brottsutredning och i domstol kortas ned.⁷⁸

I fråga om själva förfarandet ansåg kommittén att tiden, enligt 12 § andra stycket LUL, för att hålla huvudförhandling i tingsrätt, två veckor

⁷⁴ SOU 1993:35 s. 341–398.

⁷⁵ SOU 1993:35 s. 431–444.

⁷⁶ SOU 1993:35 s. 444–449.

⁷⁷ SOU 1993:35 s. 450–456.

⁷⁸ SOU 1993:35 s. 457–490.

från att åtal hade väckts, skulle gälla ungdomar under 18 år i alla mål där fängelse ingick i straffskalan – och inte bara om det var föreskrivet fängelse i mer än ett år för brottstypen.⁷⁹ Vidare föreslogs en viss utvidgning av möjligheten att häkta den som var 15–17 år om det fanns återfallsrisk och ett krav på *särskilda skäl* för häktning (gällande rätt innehöll ett krav på *synnerliga skäl*).⁸⁰

3.7.3 Följder av förslagen

När Ungdomsbrottskommittén lämnade sitt betänkande pågick Straffsystemkommitténs utredningsarbete.⁸¹ Vidare fortsatte utredningsarbetet beträffande ungdomspåföljder i Justitiedepartementet, med utgångspunkt i Ungdomsbrottskommitténs betänkande, genom upprättandet av en departementspromemoria.⁸² Straffsystemkommitténs förslag samt förslagen i departementspromemorian behandlades sedan av regeringen i samma proposition, som i detta betänkande redovisas i avsnitt 3.9.2.

⁷⁹ SOU 1993:35 s. 495–506.

⁸⁰ SOU 1993:35 s. 507–532.

⁸¹ Se avsnitt 3.8.

⁸² Se avsnitt 3.9.

Förslag från Statens institutionsstyrelse om villkorlig frigivning vid slutna ungdomsvård

Förslaget bygger på att lagrummen integreras i brottsbalken. Bestämmelser i bl.a. 32, 34, 37 (se bilaga 1) och 38 kap. (se bilaga 2) brottsbalken och bestämmelser i lag (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård (se bilaga 3) behöver anpassas. I bilagorna ges exempel på ändringar. Sekretessbrytande regler kan behövas för att en ändamålsenlig planering den villkorliga frigivningen ska kunna genomföras. T.ex. behöver information kunna utdelas mellan socialtjänst och hälso- och sjukvård även avseende dömda som fyllt 18 år (jfr 25 kap. 12 § och 26 kap. 9 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]).

Författningsförslag

32 kap. brottsbalk (1962:700)

Bestämmelser om villkorlig frigivning vid slutna ungdomsvård

6 §

När två tredjedelar av en påföljd om slutna ungdomsvård, dock minst fyra månader, har avtjänats ska den dömda frigis villkorligt.

Om flera påföljder om slutna ungdomsvård verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av första stycket hänsyn tas till den sammanlagda verkställighetstiden.

7 §

Statens institutionsstyrelse ansvarar för verkställigheten av den villkorliga frigivningen vid slutna ungdomsvården.

8 §

Den dömda ska så snart som möjligt och löpande underrättas om förutsättningarna för att beviljas villkorlig frigivning vid slutna ungdomsvård.

9 §

Verkställigheten av villkorlig frigivning vid slutna ungdomsvård ska så långt som möjligt utformas på ett sätt som är ägnat att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt.

Beslut om kontroll- och tvångsåtgärder enligt detta kapitel får vidtas endast om åtgärderna står i rimlig proportion till det syfte de avser att uppnå. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas.

Vid alla beslut och åtgärder som rör barn ska barnets bästa beaktas.

10 §

Om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning ska den skjutas upp enligt vad som framgår av 11 §. Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömda under verkställigheten på ett särskilt ungdomshem

1. inte har deltagit i eller har misskött anvisade åtgärder som syftar till att förebygga återfall i brott eller på annat sätt främja hans eller hennes anpassning i samhället, eller
2. annars på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

11 §

Om den villkorliga frigivningen skjuts upp, ska det i beslutet anges med hur många dagar det ska ske.

När antalet dagar som den villkorliga frigivningen ska skjutas upp bestäms ska arten och omfattningen av de överträdelser som föranleder att den villkorliga frigivningen skjuts upp särskilt beaktas. Den villkorliga frigivningen får skjutas upp med högst X dagar åt gången.

12 §

Statens institutionsstyrelse fattar beslut om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 10 och 11 §§. Sådana beslut gäller omedelbart om inte något annat beslutas.

13 §

Statens institutionsstyrelse ska upprätta en individuellt utformad plan för den dömda enligt vad som följer av 15 §.

Den individuellt utformade planen ska utformas av Statens institutionsstyrelse i samråd med den dömda och med socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (2001:453) har ansvar för den dömda. Socialnämnden ska även utse en särskild handläggare för den dömda.

Om det är möjligt, ska samråd ske med den dömdes vårdnadshavare. Vid behov ska samråd ske även med andra berörda myndigheter och aktörer.

14 §

Statens institutionsstyrelse ska förordna en särskild koordinator för den dömda. Koordinatorn ska hålla regelbunden kontakt med den dömda och träffa honom eller henne under verkställigheten samt genom kontroll, stöd och hjälp verka för att den individuellt utformade planen följs.

15 §

Den individuellt utformade planen får innehålla föreskrifter om

1. boende,
2. skolgång eller annan sysselsättning,
3. fritid,
4. missbruksbehandling,
5. annan vård och behandling, och
6. andra åtgärder som syftar till att förebygga att den dömda återfaller i brott eller på annat sätt utvecklas ogynnsamt,
7. vistelseort eller andra anvisningar om på vilka platser eller inom vilka områden den dömda ska vistas eller inte får vistas,
8. skyldighet att, om inte annat motiveras av medicinska eller liknande skäl, på begäran lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av narkotika, alkohol, något annat berusningsmedel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Urinprov får inte tas eller bevittnas av någon av motsatt kön som inte är läkare eller legitimerad sjuksköterska,
9. skyldighet för den dömda att lämna underrättelse till koordinator eller Statens institutionsstyrelse om att han eller hon kommer att utebli eller har uteblivit från en arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

Den individuellt utformade planen ska innehålla föreskrifter om att den dömda ska träffa koordinatören i enlighet med vad som anges i 18 §.

Den individuellt utformade planen ska även innehålla en föreskrift om att den dömda ska vara förbjuden att under verkställigheten bruka narkotika, alkohol, något annat berusningsmedel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

Den individuellt utformade planen ska beslutas för viss tid.

16 §

Statens institutionsstyrelse ska följa upp den individuellt utformade planen under tiden för den villkorliga frigivningen. Uppföljningen ska ske minst var åttonde vecka. Vid behov ska den individuellt utformade planen ändras.

Vid uppföljningen ska samverkan ske med socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (2001:453) har ansvar för den dömde och vid behov även med andra berörda myndigheter och aktörer.

17 §

Den dömde ska under verkställigheten av den villkorliga ungdomsvården följa den individuellt utformade plan som Statens institutionsstyrelse utformat. Den dömde är skyldig att inställa sig hos Statens institutionsstyrelse när myndigheten påkallar det.

18 §

Den dömde ska träffa koordinatorn två gånger i veckan under verkställigheten, om inte annat följer av andra eller tredje stycket. Tid och plats för mötena ska bestämmas av koordinatorn, efter samråd med den dömde.

Om innehållet i den individuellt utformade planen motiverar det, får Statens institutionsstyrelse besluta att antalet möten ska begränsas till ett i veckan.

Om den dömde inte följer den individuellt utformade planen på ett godtagbart sätt, får Statens institutionsstyrelse besluta att antalet möten ska utökas, dock inte till fler än tre i veckan.

19 §

Om det behövs för att kontrollera att en föreskrift enligt 15 § följs får Statens institutionsstyrelse besluta om elektronisk övervakning.

Elektronisk övervakning får beslutas för högst X månader åt gången.

20 §

Om det finns skäl för det, får Statens institutionsstyrelse ändra beslut enligt 15 och 19 §§ eller besluta om nya åtgärder enligt dessa bestämmelser.

21 §

Om den dömda bryter mot föreskrifter eller anvisningar om vad som i övrigt ska gälla för verkställigheten, får Statens institutionsstyrelse vidta en åtgärd som avses i 20 §. Om en sådan åtgärd anses otillräcklig, får Statens institutionsstyrelse besluta att en skriftlig varning ska meddelas den dömda.

Beslut om varning ska utan dröjsmål meddelas den dömda personligen.

22 §

Om en överträdelse enligt 21 § är allvarlig och det kan antas att den dömda inte kommer att rätta sig genom någon sådan åtgärd som Statens institutionsstyrelse kan vidta enligt 20 eller 21 §§, får övervakningsnämnden inom vars verksamhetsområde den institution ligger där den dömda är inskriven förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad till en tid om högst XX dagar varje gång. När tiden för förverkande bestäms ska arten och omfattningen av de överträdelser som föranleder förverkandet särskilt beaktas. Om det är tillräckligt får övervakningsnämnden i stället vidta en åtgärd enligt 21 §.¹

23 §

Bestämmelser om förverkande av villkorligt medgiven frihet när den som dömts till sluten ungdomsvård har begått ett annat brott finns i 34 kap.

¹ Med övervakningsnämnd i ärenden som rör sluten ungdomsvård menas den nämnd som SIS inrättat för att hantera vissa frågor i samband med villkorlig frigivning från sluten ungdomsvård.

24 §

Uppkommer fråga om att förklara villkorlig frigivning förverkad eller att vidta en annan åtgärd som avses i 20 eller 21 §§ eller en åtgärd för att den dömda ska underkasta sig vård eller behandling, eller har den dömda undandragit sig övervakningen, får övervakningsnämnden, om omständigheterna föranleder det, besluta att den dömda på lämpligt sätt ska omhändertas tills vidare. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning till det.

Under de förutsättningar som anges i första stycket får Statens institutionsstyrelse besluta att tillfälligt omhänderta den dömda. Statens institutionsstyrelsens beslut gäller omedelbart och ska omprövas om det finns anledning till det. Övervakningsnämnden ska senast dagen därpå pröva om beslutet ska fortsätta att gälla. Om nämnden inte fastställer beslutet inom den tiden, upphör det att gälla.

Ett omhändertagande får inte pågå längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får ett nytt beslut fattas om att den frigivne ska vara omhändertagen ytterligare högst en vecka. Ett omhändertagande får inte pågå efter att den villkorliga frigivningen upphört.

25 §

Förklaras villkorlig frigivning helt eller delvis förverkad, ska med avseende på frågan om ny villkorlig frigivning vad som förverkats anses som en ny påföljd om sluten ungdomsvård eller ett nytt fängelsestraff. Det samma ska gälla vid beräkning av strafftid enligt lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård och strafftidslagen (2018:1251).

26 §

Om den dömda inte inställer sig för att medverka i genomförandet av den individuellt utformade planen eller inte kommer till möten med koordinatören och handräckning av Polismyndigheten eller Kriminalvården krävs, gäller vad som föreskrivs i 20–20 c §§ lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

27 §

Vid verkställighet enligt detta kapitel gäller avseende underrättelse till målsägande vad som föreskrivs i 21 § lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Lagen träder i kraft den XX.

Statens offentliga utredningar 2023

Kronologisk förteckning

1. Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. Ju.
2. En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. Fi.
3. Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. Ju.
4. Posttjänst för hela slanten. Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. Fi.
5. Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. S.
6. En lag om tilläggs-skatt för företag i stora koncerner. Fi.
7. På egna ben. Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. A.
8. Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. A.
9. Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. S.
10. Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. S.
11. Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. KN.
12. Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. Ju.
13. Patientöversikter inom EES och Sverige. S.
14. Organisera för hållbar utveckling. KN.
15. Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. LI.
16. Staten och betalningarna. Del 1 och 2. Fi.
17. En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. Ju.
18. Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. KN.
19. Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. U.
20. Förbud mot bottenfrålning i marina skyddade områden. LI.
21. Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. U.
22. Datalagring och åtkomst till elektronisk information. Ju.
23. Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. S.
24. Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. A.
25. Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. Ju.
26. Översyn av entreprenörsansvaret. A.
27. Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. LI.
28. Samhället mot skolattacker. U.
29. Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? S.
30. Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. S.
31. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. U.
32. Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. Ju.
33. Ett förbättrat resegarantisystem. Fi.
34. Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. Ju.
35. Nya regler om hållbarhetsredovisning. Ju.
36. Genomförande av minimilöne-direktivet. A.

37. Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. Ju.
38. Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. Fi.
39. En inre marknad för digitala tjänster – kompletteringar och ändringar i svensk rätt. Fi.
40. Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. S.
41. Förutsättningarna för en ny kollektivavtalad arbetslöshetsförsäkring. A.
42. Ett modernare regelverk för legaliseringar, apostille och andra former av intyganden. UD.
43. En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. Fi.
44. En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. Ju.

Statens offentliga utredningar 2023

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

På egna ben.

Utvecklad samverkan för individers etablering på arbetsmarknaden. [7]

Arbetslivskriminalitet – arbetet i Sverige, en bedömning av omfattningen, lärdomar från Danmark och Finland. [8]

Etablering för fler – jämställda möjligheter till integration. [24]

Översyn av entreprenörsansvaret. [26]

Genomförande av minimilönedirektivet. [36]

Förutsättningarna för en ny kollektiv-avtalad arbetslöshetsförsäkring. [41]

Finansdepartementet

En inre marknad för digitala tjänster – ansvarsfördelning mellan myndigheter. [2]

Posttjänst för hela slanten.
Finansieringsmodeller för framtidens samhällsomfattande posttjänst. [4]

En lag om tilläggsskatt för företag i stora koncerner. [6]

Staten och betalningarna. Del 1 och 2. [16]

Ett förbättrat resegarantisystem. [33]

Ett förstärkt konsumentskydd mot riskfylld kreditgivning och överskuldssättning. [38]

En inre marknad för digitala tjänster - kompletteringar och ändringar i svensk rätt. [39]

En samordnad registerkontroll för upphandlande myndigheter och enheter. [43]

Justitiedepartementet

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet. [1]

Nya regler om nödlidande kreditavtal och inkassoverksamhet. [3]

Förstärkt skydd för demokratin och domstolarnas oberoende. [12]

En tydligare bestämmelse om hets mot folkgrupp. [17]

Datalagring och åtkomst till elektronisk information. [22]

Kunskapskrav för permanent uppehållstillstånd. [25]

Biometri – för en effektivare brottsbekämpning. [32]

Bolag och brott – några åtgärder mot oseriösa företag. [34]

Nya regler om hållbarhetsredovisning. [35]

Förstärkt skydd för den personliga integriteten. Behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldssintyg och oskuldssingrepp samt omvändelseförsök. [37]

En översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga. [44]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Tillfälligt miljötillstånd för samhällsviktig verksamhet – för ökad försörjningsberedskap. [11]

Organisera för hållbar utveckling. [14]

Värdet av vinden. Kompensation, incitament och planering för en hållbar fortsatt utbyggnad av vindkraften. Del 1 och 2. [18]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Förnybart i tanken. Ett styrmedelsförslag för en stärkt bioekonomi. [15]

Förbud mot bottenrålning i marina skyddade områden. [20]

Kamerabevakning för ett bättre djurskydd. [27]

Socialdepartementet

- Från delar till helhet. Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. [5]
- Ett statligt huvudmannaskap för personlig assistans. Ökad likvärdighet, långsiktighet och kvalitet. [9]
- Tandvårdens stöd till våldsutsatta patienter. [10]
- Patientöversikter inom EES och Sverige. [13]
- Ett modernare socialförsäkringsskydd för gravida. [23]
- Varje rörelse räknas – hur skapar vi ett samhälle som främjar fysisk aktivitet? [29]
- Ett trygghetssystem för alla. Nytt regelverk för sjukpenninggrundande inkomst. [30]
- Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. [40]

Utbildningsdepartementet

- Statlig forskningsfinansiering. Underlagsrapporter. [19]
- Informationsförsörjning på skolområdet. Skolverkets ansvar. [21]
- Samhället mot skolattacker. [28]
- Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar. [31]

Utrikesdepartementet

- Ett modernare regelverk för legaliseringar, apostille och andra former av intyganden. [42]

Avsiktsförklaring
Jämställd industri
§245
23KS644

...

Avsiktsförklaring

Jämställd industri

Jämställdhet behöver tydligt genomsyra vår verksamhet för en hållbar samhällsutveckling och en jämställd industri i norra Sverige.

Därför verkar vi för att:

- Säkerställa ett ledningsstyrt jämställdhetsarbete.
- Nyansera bilden av branschen och länen genom att utmana och förändra strukturer och föreställningar som begränsar kvinnor respektive män.
- Vara en attraktiv arbetsgivare genom ett genusmedvetet arbetsmiljöarbete.

Namn, organisation, datum

Länsstyrelsen
Västerbotten

Länsstyrelsen
Norrbotten

Bilaga till avsiktsförklaring

Samhällsomvandlingen som påverkar norra Sverige innebär både möjligheter och utmaningar. Hos varje verksamhet måste jämställdhetsperspektivet komma in tidigt i processen för att länens utveckling ska främjas och för att satsningarna som sker ska bli hållbara. Jämställdhetsarbetet hjälper oss att få nya perspektiv och ger organisationen förändringskraft.

Som undertecknad av avsiktsförklaring åtar ni er att arbeta utifrån följande områden under åren 2023-2030:

Ledningsstyrjt jämställdhetsarbete

Jämställdhet behöver formuleras av ledningen som därefter ska visa i handling vad jämställdhet är och innebär i den egna verksamheten. Chefer på alla nivåer, såväl kvinnor som män, behöver leda, motivera och efterfråga resultat av verksamhetens jämställdhetsarbete. Ledningen behöver skaffa sig egen kunskap om fältet och låta medarbetare göra detsamma.

Nyansera bilden av branschen

Näringsliv, myndigheter, regioner och kommuner har alla en betydande del i hur samhällsomvandlingen kommer att bli i våra två län. Med hjälp av kunskap om genus och jämställdhet går det att förändra de strukturer som försvårar för kvinnor och män att vara verksamma på likvärdiga villkor. Tillsammans behöver vi arbeta för att förändra strukturer och föreställningar som begränsar kvinnor och män att bo, leva, utbilda sig och arbeta i våra län.

Attraktiva arbetsgivare

Ett genusmedvetet systematiskt arbetsmiljöarbete bidrar till en bättre arbetsmiljö för alla. Arbetsgivare behöver attrahera samt få kvinnor likväl som män att vilja stanna kvar. Arbetsgivaren ska främja ekonomisk självständighet och skapa en jämställd löneutveckling. Arbetsgivarvarumärket stärks genom att vara en inkluderande arbetsplats där det är en självklarhet att ge kvinnor respektive män den kompetensutveckling som krävs. En inkluderande arbetsplats innebär också att varje aktör ska arbeta med aktiva åtgärder för att motverka sexuella trakasserier.

Uppföljning

Undertecknad aktör åtar sig att årligen följa upp den egna verksamhetens jämställdhetsarbete. Arbetet redovisas till länsstyrelserna vartannat år. Länsstyrelserna åtar sig att samla in och sammanställa undertecknade aktörers jämställdhetsarbete inom satsningen Jämställd industri vartannat år. Länsstyrelserna ger konkreta förslag på fortsatt förbättringsarbete.

Stöd i arbetet

Länsstyrelserna kommer att erbjuda metod,-och processtöd samt återkommande erfarenhetsutbyten.

Kontaktuppgifter till Länsstyrelserna:

Monica Forsman, Västerbotten
monica.forsman@lansstyrelsen.se

Linda Moestam, Norrbotten
linda.moestam@lansstyrelsen.se

Återredovisning
Kommunstyrelsens
internkontrollplan 2023
§246
23KS444

...

Uppföljning Internkontroll 2023

Kommunstyrelsen

Piteå kommun

Innehållsförteckning

Intern kontroll i Piteå kommun	3
Risk matris	4
Uppföljning av internkontrollplan	6
Verksamheten lever upp till de av kommunfullmäktige fastställda målen	6
Verksamheten bedrivs kvalitativt och kostnadseffektivt, dvs med god ekonomisk hushållning.....	7
Information om verksamheten och om den finansiella rapporteringen är ändamålsenlig, tillförlitlig och tillräcklig	8
De lagar, regler och riktlinjer som finns följs	10
Möjliga risker, förluster och förstörelse inringas, bedöms och förebyggs.....	14
Ej prioriterade risker	15
Slutsatser och fortsatt arbete.....	15

Intern kontroll i Piteå kommun

Med intern styrning och kontroll avses den process som syftar till att nämnder/styrelser med rimlig säkerhet säkerställer att verksamheten bedrivs i enlighet med de mål och riktlinjer som fullmäktige fastställt och de föreskrifter som gäller för verksamheten. Kommunens styr- och ledningssystem utgör grunden för detta.

Nämnden/styrelsen ska årligen upprätta en plan för att på en rimlig nivå säkerställa att: verksamheten lever upp till de av fullmäktige fastställda målen, verksamheten bedrivs kvalitativt och kostnadseffektivt, det vill säga med god ekonomisk hushållning, informationen om verksamheten och om den finansiella rapporteringen är ändamålsenlig, tillförlitlig och tillräcklig, de lagar, regler och riktlinjer som finns följs, möjliga risker, förluster och förstörelse inringas, bedöms och förebyggs. Den interna kontrollen syftar även till att ta fram förslag till förbättringar och förändringar av verksamheten.

Denna modell utgår från Piteå kommuns policy gäller för intern kontroll och styrning som gäller för samtliga nämnder och även bolagen i tillämpliga delar.

Den interna kontrollen utgår från de risker som identifierats i verksamhetens processer, dessa riskanalyseras och för risker som bedöms kunna ha stor påverkan på verksamheten tas kontrollmoment och eventuell förebyggande aktiviteter fram. Kontrollmomenten följs löpande utifrån respektive periodicitet under året och risken analyseras och följs före november varje år utifrån rutiner från ekonomiavdelningen.

Riskanalys

En riskanalys, utifrån sannolikhet att risken inträffar och konsekvens om risken inträffar, ska årligen upprättas i syfte att identifiera omständigheter som kan utgöra en risk för att ovanstående punkter inte tillämpas. Riskanalysen ligger till grund för nämndens/styrelsens plan för intern kontroll.

Kontrollmoment

För alla risker som bedöms kunna ha stor påverkan på verksamheten ska kontrollmoment sättas upp. Dessa ska följas upp med lämplig periodicitet under året.

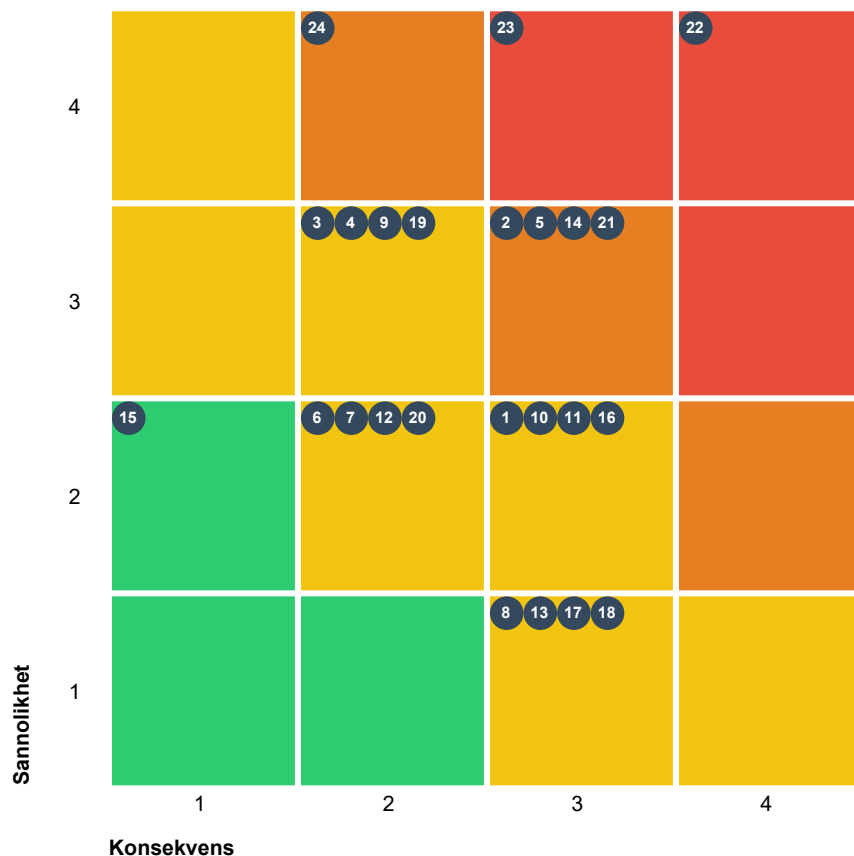
Förebyggande aktiviteter

För risker där det kan göras åtgärder för att minska eller eliminera risken ska även förebyggande åtgärder utföras.

Uppföljning

Den interna styrningen och kontrollen ska systematiskt och regelbundet följas upp och bedömas. Nämnden/styrelsen ska årligen, före november besluta om de bedömer att den interna kontrollen är tillräcklig. Vid bedömningen ska iakttagelser som lämnas vid revision/tillsyn beaktas. Alla nämnders internkontrollplan och uppföljning ska delges kommunstyrelsen.

Risk matris

2 Kritisk risk 5 Hög risk 16 Måttlig risk 1 Låg risk Totalt: 24

Kritisk risk
Hög risk
Måttlig risk
Låg risk

Sannolikhet		Konsekvens
4	Säkert	Kritisk
3	Troligt	Allvarlig
2	Möjligt	Betydande
1	Liten	Lindrig

Rutin/Process	Risk	Sannolikhet	Konsekvens
Finansförvaltning	1 Felaktiga placeringar, för stort risktagande, spekulation	Möjligt	Allvarlig
	2 Skuldförvaltning	Troligt	Allvarlig
Tillväxtpolitiska reserven	3 Utbetalningar från tillväxtpolitiska reserven följer inte fastställda riktlinjer	Troligt	Betydande
	4 Att medel inte finns tillgängliga i den tillväxtpolitiska reserven för viktig näringslivsutveckling.	Troligt	Betydande
Inköpsprocessen	5 Inköp sker utanför avtal	Troligt	Allvarlig
	6 Utebliven aktualisering av abonnemangsfakturor	Möjligt	Betydande
Mänskliga rättigheter och mångfald	7 Riktlinjer MR och mångfald inte får genomslag i organisationen	Möjligt	Betydande
Politiska uppdrag	8 Uppdrag som beslutats genomförs inte	Liten	Allvarlig
Sponsring	9 Motprestationer i sponsringsavtal genomförs inte.	Troligt	Betydande
Demokrati och öppenhet	10 Otillbörlig påverkan	Möjligt	Allvarlig
Kvalitetsredovisning	11 Åtgärder finns inte för områden med låg måluppfyllelse	Möjligt	Allvarlig

Rutin/Process	Risk	Sannolikhet	Konsekvens
Löneutbetalning	1 2 Felaktiga löner utbetalas	Möjligt	Betydande
Utlämnning av information	1 3 Fel hantering av offentlighetsprincipen	Liten	Allvarlig
	1 4 Personuppgifter hanteras felaktigt	Troligt	Allvarlig
	1 5 Felaktigheter i utgivna rapporter	Möjligt	Lindrig
Möten och Beslut	1 6 Bristfälliga beslutsunderlag inför beslut	Möjligt	Allvarlig
	1 7 Digitala sammanträden lever inte upp till kommunallagenskrav	Liten	Allvarlig
Kommunala anslagstavlan	1 8 Meddelande om underskrivet protokoll publiceras inte på kommunala anslagstavlan	Liten	Allvarlig
Arvodshantering	1 9 Felaktiga utbetalningar av arvoden	Troligt	Betydande
Informationsförvaltning	2 0 Avtal registreras inte eller felaktigt	Möjligt	Betydande
	2 1 Information förvaltas felaktigt	Troligt	Allvarlig
Informationssäkerhet	2 2 Brister i teknisk efterlevnad	Säkert	Kritisk
	2 3 Brister i juridisk efterlevnad	Säkert	Allvarlig
	2 4 Brister i riskhantering	Säkert	Betydande

Uppföljning av internkontrollplan

Verksamheten lever upp till de av kommunfullmäktige fastställda målen

Här beskrivs de processer och risker som i första hand är kopplade till det kvalitativa målen under de fyra strategiska områdena samt personalmål.

Mänskliga rättigheter och mångfald

Riktlinjer MR och mångfald inte får genomslag i organisationen

■ 4

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Anvisning upphävd.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Piteå deltar i ett utvecklingsnätverk organiserat av SKR och RWI med målsättningen att utveckla uppföljning av arbetet med mänskliga rättigheter.

Kvarstår risken?

Nej - Inte i nuvarande form

Kontrollmoment	Kommentar
Uppföljning MR-riktlinjer och anvisning ■ Ej genomfört	Anvisning upphävd. Piteå deltar i ett utvecklingsnätverk organiserat av SKR och RWI med målsättningen att utveckla uppföljning av arbetet med mänskliga rättigheter.

Sponsring

Motprestationer i sponsringsavtal genomförs inte.

■ 6

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

I avtal regleras åtagandet för sponsringsmottagaren, både i text och bild görs redovisning i Platina och varumärkesansvarig följer upp kontinuerligt. Redovisning och uppföljning genomförs årligen till kommunstyrelsen

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Uppföljning Sponsringsavtal ● Ingen avvikelser	Samtliga sponsringsmottagare har fullföljt sina åtagande enligt sponsringsavtal. I avtal regleras åtagandet för sponsringsmottagaren, både i text och bild görs redovisning i Platina och varumärkesansvarig följer upp kontinuerligt. Redovisning och uppföljning genomförs årligen till kommunstyrelsen. Ansvar för sponsringen ligger fr o m 2022 på näringslivsavdelningen, där varumärkesarbetet organiseras och där verksamheten för detta hanterar sponsringsärendena.

Demokrati och öppenhet

Otillbörlig påverkan

Risikanalyt

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Utbildning av förtroendevalda.

Kvarstår risken?

Ja pga externa aktörer och omvärldsutveckling.

Kontrollmoment	Kommentar
Inrapporterade incidenter Ingen avvikelset	Information och utbildning har getts.

Förebyggande aktivitet	Kommentar
Information och utbildning om otillbörlig påverkan Klar	Utbildning av förtroendevalda i 'hot, hat och våld mot förtroendevalda'

Verksamheten bedrivs kvalitativt och kostnadseffektivt, dvs med god ekonomisk hushållning

Här beskrivs det processer och risker som i första hand är kopplade till de ekonomiska målen samt risker som kan äventyra de ekonomiska målen på lång sikt.

Kvalitetsredovisning

Åtgärder finns inte för områden med låg måluppfyllelse

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Förslag till åtgärder för att hantera mål med låg måluppfyllelse framgår vid de återrapporteringar som ligger till grund för politiska ställningstaganden (delårsrapport och årsredovisning). Inga avvikelset är rapporterade.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Kontroll av åtgärder och aktiviteter via styr och ledningssystemet. Ingen avvikelset	Förslag till åtgärder för att hantera mål med låg måluppfyllelse framgår vid de återrapporteringar som ligger till grund för politiska ställningstaganden för delårsrapport och årsredovisning.

Information om verksamheten och om den finansiella rapporteringen är ändamålsenlig, tillförlitlig och tillräcklig

Här beskrivs de processer och risker som i första hand är kopplade till kontroll av verksamheten samt möjligheterna att kunna få insyn och på ett korrekt sätt kunna följa upp verksamheten och dess ekonomi.

Finansförvaltning

Felaktiga placeringar, för stort risktagande, spekulation

■ 6

Riskanalys

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Löpande månadsvisa avstämningar med diskretionära förvaltare, ingen avvikelse från styrande dokument.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Genomgång av dokumentation över gjorda placeringar och justeringar samt redovisning i månadsbokslut, delårsbokslut och årsbokslut.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Avstämning mot Finansriktlinjer ● Ingen avvikelse	Löper på enligt styrande dokument. Avstämningar sker månadsvis samt vid behov.
Dokumentation och information från resp bank, manuella rutiner inom enheten ● Ingen avvikelse	Dokumentation sparas i såväl pappersform som digitalt i enlighet med fastställda rutiner.
Aktualisering och uppdatering av Finanspolicy och Finansriktlinjer ◆ Mindre avvikelse	Översyn och aktualisering pågår, är försenad p g a hög arbetsbelastning inom enheten.

Förebyggande aktivitet	Kommentar
Löpande avstämningar med diskretionära förvaltare. ▶ Pågår	Löpande månadsvisa muntliga och skriftliga avstämningar med diskretionära förvaltare. Genomgång av aktuella placeringar, förslag på ändrade placeringsstrategier utifrån marknadsanalyser och styrande dokument.
Löpande avstämningar ▶ Pågår	
Uppdatering och aktualisering av styrande dokument ▶ Pågår	

Skuldförvaltning

■ 9

Riskanalys

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Pågående översyn av regelverk för långfristig upplåning inom kommunkoncernen i syfte att säkerställa finansiering och prioritering av kommande års investeringsbehov inom koncernen.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Dialogmöten VD-grupp, Kommunens ledningsgrupp, kommunchef och concern-VD. Delegationsbestämmelser Kommunstyrelsen uppdateras november 2023.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Översyn av regelverk Mindre avvikelse	Översyn av regelverk för långfristig upplåning inom kommunkoncernen i syfte att säkerställa finansiering och prioritering av kommande års investeringsbehov inom koncernen. Dialogmöten VD-grupp, Kommunens ledningsgrupp, kommunchef och koncern-VD Delegationsbestämmelser Kommunstyrelsen uppdateras november 2023.

Tillväxtpolitiska reserven

Utbetalningar från tillväxtpolitiska reserven följer inte fastställda riktlinjer

 6

Kontrollmoment	Kommentar
Uppföljning av utbetalningar från den tillväxtpolitiska reserven Ingen avvikelse	Uppföljning och redovisning av den tillväxtpolitiska reserven genomfördes på kommunstyrelsen den 10 oktober 2022. Under 2022 har den tillväxtpolitiska reserven uppgått till 20 mkr och fördelat sig på följande sätt: Projektverksamhet (som ex vis samverkansprojekt med andra aktörer och EU) har uppgått till 9,1 mkr. Delägarskap och årlig finansiering (i ex vis regionala bolag) har uppgått till 2,1 mkr. Sponsring och varumärkesinsatser har uppgått 6,5 mkr. Lokalkostnader har uppgått till 2,1 mkr. Disponibelt belopp är 200 tkr. Medlen har därmed nyttjats i mycket hög grad innevarande år. Utbetalning av medel till projekt sker framför allt i samband med lägesrapporteringar och i vissa fall direkt i projektstart med kontinuerliga avstämningar och lägesrapporter. Riktlinjer för både den tillväxtpolitiska reserven och sponsring ligger till grund för bedömning av projekt, förslag på medelstilleddning och redovisning.
Kontinuerlig uppföljning av tillväxtärenden. Ingen avvikelse	Löpande uppföljning av ärenden som medfinansieras av den tillväxtpolitiska reserven görs kontinuerligt under året, i samband med att medel rekvideras från projektägare. Årligen görs en sammanställning över samtliga projekt som sammanfattas och redovisas till kommunstyrelsen. Den 9 oktober 2023 genomfördes årets redovisning, då också en utförlig redovisning gjordes av verksamheterna Inflyttarservice och Gröna näringar detta år. Projektet följs också löpande av kommunens representanter som ingår i styrgrupper och styrelser för respektive projekt eller verksamhet.

Att medel inte finns tillgängliga i den tillväxtpolitiska reserven för viktig näringslivsutveckling.

 6

Kontrollmoment	Kommentar
Halvårsavstämning kvarvarande medel Ingen avvikelse	Den Tillväxtpolitiska reserven som uppgår till 20 mkr per år är i det närmaste helt in-tecknad innevarande år 2023. Ca 2 mkr är löpande årlig medfinansiering i mer långsiktig medfinansiering i exempelvis regionala bolag som Film-pool Nord, BD pop mfl. Sponsring/varumärke har uppgått till 3,8 mkr innevarande år och drygt 11 mkr har avsatts till projektverksamhet. I dags läget finns ca 800 000 kr som ej är in-tecknade. En redovisning genomfördes i kommunstyrelsen 9 oktober, ärende 23ks441.

De lagar, regler och riktlinjer som finns följs

Här beskrivs det processer och risker som i första hand är kopplade till lagar och regelverk men även att kommunens interna styrdokument efterlevs.

Inköpsprocessen

Inköp sker utanför avtal

9

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Avtalsuppföljning för ökad avtalstrohet är ett pågående utvecklingsområde där avtalslösa varu- och tjänsteområden löpande kartläggs och det ligger till grund för kommande upphandlingsplanering. E-handelssystemet styr beställarna mot beställningar via avtalsleverantörer samt ger goda möjligheter att följa upp gjorda köp mot gällande avtal.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Införande av e-handelssystem i alla verksamheter pågår med målbilden att samtliga förvaltningar ska beställa via e-handelssystemet innan årsskiftet. Nytt inköpsanalyssystem är upphandlat och implementerat under 2023. Utvecklingsarbetet är omfattande och fortsätter kommande år.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Fortlöpande avtalsuppföljning Mindre avvikelser	Avtalsuppföljning är ett pågående utvecklingsområde där avtalslösa varu- och tjänsteområden löpande kartläggs och det ligger till grund för kommande upphandlingsplanering. E-handelssystemet ger goda möjligheter att följa upp gjorda köp mot gällande avtal.

Förebyggande aktivitet	Kommentar
Inköpssträffar i det nybildade inköpsnätverket för inköpsamordnare. Pågår	Nätverket träffas löpande en gång per månad med fokus på utbildningsinsatser och utvecklingsarbete inom direktupphandling samt e-handel.
Rutiner för avtalsuppföljning Pågår	Avtalsuppföljning är ett pågående utvecklingsområde där avtalslösa varu- och tjänsteområden löpande kartläggs och det ligger till grund för kommande upphandlingsplanering. E-handelssystemet ger goda möjligheter att följa upp gjorda köp mot gällande avtal.
Utbildning Pågår	Samtliga roller som arbetar med upphandling och e-handel ska genomgå digitalt utbildningspaket för att få behörighet till system och kunna utföra upphandlingar och/eller avrop. Inköpsamordnarnätverket fortbildas löpande för att klara uppdraget. Inköpsenheten har kompetensutvecklingsplaner på individnivå.
Rutiner för avtalsuppföljning Pågår	Avtalsuppföljning är ett pågående utvecklingsområde där avtalslösa varu- och tjänsteområden löpande kartläggs och det ligger till grund för kommande upphandlingsplanering. E-handelssystemet ger goda möjligheter att följa upp gjorda köp mot gällande avtal. Uppföljning görs i nära samarbete med berörda verksamheter.

Utebliven aktualisering av abonnemangsfakturor

4

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Löpande uppföljning av leverantörsfakturor som identifieras som lämpliga att läggas upp på abonnemang ger automatiserad fakturaprocess, vilket sparar tid och pengar. Under 2023 har antalet fakturor på abonnemang ökat markant och målsättning för året är att nå 25% (rullande tolv). Uppföljningsverktyg via Excel är utvecklade där förvaltningarna månatligen kan följa upp aktuella abonnemangsfakturor.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Identifikation och upplägg av fakturor lämpliga för abonnemang, ökar i omfattning.

Kvarstår risken?

Ja, till viss del.

Kontrollmoment	Kommentar
Årlig uppföljning och aktualisering Mindre avvikelse	Löpande uppföljning av leverantörsfakturor som identifieras som lämpliga att läggas upp på abonnemang ger automatiserad fakturaprocess, vilket sparar tid och pengar. Under 2023 har antalet fakturor på abonnemang ökat markant och målsättning för året är att nå 25% (rullande tolv). Uppföljningsverktyg via Excel är utvecklade där förvaltningarna månatligen kan följa upp aktuella abonnemangsfakturor.

Förebyggande aktivitet	Kommentar
Rutinbeskrivning Pågår	

Löneutbetalning

Felaktiga löner utbetalas

 4

Riskanalys

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Kontinuerliga uppföljningar under året med personalchef och chef lönecenter.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Kontroll av listor på löneskulder för att se mönster vad gäller förvaltning, avdelning och chef för att kunna genomföra utbildningsinsatser och tydliggöra konsekvenser för berörda.

Fortsatt arbete med rutiner för kvalitetssäkring så att risk förebyggs.

Kvarstår risken?

Risken kvarstår och bör fortsätta följas kontinuerligt.

Kontrollmoment	Kommentar
Kvalitetssäkring löneutbetalning Ingen avvikelse	Löneskulder som uppstår beror ofta på: att man missar att avsäga sig sin bilplats vid längre frånvaro att medarbetare meddelar för sent eller missar att lägga in frånvaro - så att lön utbetalas att chefer för sent godkänner frånvaro så att lön hinner utbetalas Kontroll görs nu kontinuerligt för att följa om det gäller särskilda verksamheter. Troligen handlar det om den mänskliga faktorn, där man varit för sent ute. När det gäller bilplatserna så är det kopplat till att kostnaden dras på lönen och finns det ingen lön att dra från så uppstår en skuld. Förslag på att faktura skickas till medarbetaren på bilplats istället för att dras på lönen har inte varit aktuell under 2023.

Utlämning av information

Personuppgifter hanteras felaktigt

9

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Uppföljning av styrande dokument är korrekta. Vissa avvikelser finns.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Att styrande dokument som reglerar rutiner för kontrollmiljön finns och följs

Kvarstår risken?

Ja. Dock med lägre riskvärde.

Kontrollmoment	Kommentar
 Mindre avvikelse	Styrdokument gällande hantering av personuppgifter upprättat under 2023. Se ' Riktlinjer om dataskyddsarbete'.

Arvodshantering

Felaktiga utbetalningar av arvoden

6

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

I samband med attest av begäran vid förrättning och sammanträden sker visuella rimlighetskontroller för sådant som inte systemet automatiskt kontrollerar.

Vissa avvikelser har rapporterats, mindre avvikelser har korrigerats i enlighet med fastslagna rutiner.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Se ovan.

Kvarstår risken?

Ja.

Informationsförvaltning

Avtal registreras inte eller felaktigt

4

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Risken följs löpande. Kontroll om alla avtal är registrerade följs upp under året.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Ny informationshanteringsplan framtagen som reglerar vad som ska registreras. Denna följs upp årligen vid osäkerhet.

Kvarstår risken?

Risken kvarstår.

Kontrollmoment	Kommentar
 Mindre avvikelse	Svårt att bedöma om alla avtal inkommer till registratur. Men avtal om medfinansieringar och sponsringar registreras i ärenden. För året behåller vi Mindre avvikelse till dess att vi kan säkerställa att allt registreras.

Information förvaltas felaktigt

9

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Tillsyn utifrån arkivmyndighetens tillsynsuppdrag har på grund av hög arbetsbelastningen inte kunnat genomföras på ett strukturerat sätt under året.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Arkivmyndighetens tillsynsuppdrag Ej genomfört	Aktiviteten finns i aktivitetslista men är inte påbörjad på grund av hög arbetsbelastning.

Informationssäkerhet

Brister i teknisk efterlevnad

16

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Förteckning upprättad i form av "Anvisning om informations säkerhetsåtgärde"

Berörda avdelningar, primärt IT-avdelningen, arbetar med implementeringen av uttryckta åtgärder genom Projekt Robust.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Avstämning av förteckning Mindre avvikelse	Förteckning upprättad i form av 'Anvisning om informations säkerhetsåtgärder'. Anses som mindre avvikelse då anvisningen än ej är godkänd. Berörda avdelningar, primärt IT-avdelningen, arbetar med implementeringen av uttryckta åtgärder genom Projekt Robust.

Brister i juridisk efterlevnad

12

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Efterlevandekontroll utförs.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Löpande anpassning efter ny lagstiftning.

Kvarstår risken?

Ja.

Kontrollmoment	Kommentar
Avstämning av förteckning gällande författningskrav inom informations säkerhet Ingen avvikelse	Förteckning om lagrum och kontroll om efterlevnad genomförd.. Åtgärder vidtas genom olika pågående aktiviteter och projekt. Efterlevnadsgrad av förteckningslista Allvarliga brister i efterlevnad som ej förklarats varför de ej följts räknas som avvikelse. Kontinuerligt följa ny lagstiftning och uppdatera förteckning

Förebyggande aktivitet	Kommentar
Upprätta författningssamling gällande informationssäkerhet	
 Pågår	

Brister i riskhantering

 8

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Tillsyn har genomfört under året.

Primärt har tillsynsarbetet orienterat kring kommunens IT-avdelning. Där den tekniska efterlevnaden har stått i fokus i syfte att ge KS en försäkran om att IT-säkerheten *är tillräcklig och att verksamheten bedrivs på ett i övrigt tillfredsställande sätt.*

Vidare har lättviktig tillsyn skett bland två kommunala bolag för att granska efterlevnaden av NIS-lagstiftningen i utbildningsyfte och mognadsmätning.

Tillsyn av kommunens efterlevnad av dataskyddsförordningen är planerat att genomföras närmaste kvartalet.

Kvarstår risken?

Ja

Kontrollmoment	Kommentar
Tillsynskontroller riskarbete	Utbildning om riskhantering för IT-Ledningen.
 Mindre avvikelser	Påbörjar registrering av risker i Stratsys för fortlöpande arbete.

Möjliga risker. förluster och förstörelse inringas, bedöms och förebyggs

Här beskrivs övriga processer och risker som är kopplade till verksamheten och dess förmåga att utföra det av kommunfullmäktige i reglementet eller bolagsordningen givna uppdraget. Till detta hör även att kunna utveckla verksamheten på ett tillfredsställande sätt.

Möten och Beslut

Bristfälliga beslutsunderlag inför beslut

 6

Risikanalyt

Hur har risken hanterats och vad är utfallet av kontrollmomenten?

Kontrollmomenten har följts löpande. De brister som återfinns hanteras enligt planerade kontrollmoment.

Vilka aktiviteter har genomförts och hur har de utfallit?

Löpande kontroll från registrering av ärenden och sammanställning av beslutsunderlag till veckovisa tjänsteberedningar.

Kvarstår risken?

Risken kvarstår.

Kontrollmoment	Kommentar
Kvalitetsgranskning	Ärenden kvalitetsgranskas av kommunledningsförvaltningens tjänsteberedning och omarbetas löpande efter behov innan politisk behandling. Beslutsunderlagen inför tjänsteberedning kan i vissa fall förbättras vilket då kommuniceras till berörd handläggare eller chef. Mindre redaktionella förändringar kan ändras direkt av tjänstepersoner inom kommunledningsförvaltningen.
 Ingen avvikelser	

Ej prioriterade risker

Politiska uppdrag

Uppdrag som beslutats genomförs inte

Uppdrag som beslutats av KF eller KS genomförs inte i enlighet med beslutet av berörd nämnd/förvaltning

Utlämning av information

Felaktigheter i utgivna rapporter

Felaktiga fakta förekommer i kommunala rapporter vilket undergräver kommunens förtroende

Möten och Beslut

Digitala sammanträden lever inte upp till kommunallagenskrav

Deltagande på distans i politiska sammanträden kräver en väl fungerande teknisk infrastruktur men även rätt programvaror och hantering för att möta kommunallagens krav.

Det är i dagsläget ett oklart rättsligt läge då det inte finns prejudicerande domar som tydliggör hur lagstiftningen skall tydas.

Kommunala anslagstavlan

Meddelande om underskrivet protokoll publiceras inte på kommunala anslagstavlan

Nämndsekreterare publicerar inte information om underskrivet protokoll, vilket leder till att besluten inte vinner laga kraft.

Den digitala anslagstavlan i foajén visar annat, programmet hängt sig etc. Bör kontrolleras löpande.

Utgår från kommunallagens krav för att beslut ska få laga kraft

Slutsatser och fortsatt arbete

Den interna styrningen och kontrollen ska systematiskt och regelbundet följas upp och bedömas inom nämnder/styrelser. För kommunstyrelsens del har få avvikelser inrapporterats inom den egna verksamheten och det som är rapporterat som avvikelser kommer kompletteras med aktiviteter för att minska avvikelserna nästa år.

Kommunstyrelsens uppsiktsplikt underlättas i och med att alla nämnder följer samma årshjul och inrapporteringsmodell.

För kommande år kommer fokus se över styr- och ledningssystemet som helhet, där internkontrollen är en del. Ambitionen är att koppla internkontrollen närmare till varje enhets verksamhet för att bättre hantera risker i verksamheten.

Program för
krisberedskap

§247

23KS662

...

Program för krisberedskap och civilt försvar

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast antagen	Beslutsinstans
Program för krisberedskap och civilt försvar	Program	2023-12-14 § xxx	Kommunfullmäktige
Administrationsansvarig	Version	Diarienummer	Giltig till
Kommunledningsförvaltningen		23KS662	2027-12-31
Dokumentinformation	Program för krisberedskap och civilt försvar		
Dokumentet gäller för	Samtliga nämnder och kommunala bolag		

Inledning

Sveriges kommuner och landsting (SKL) har tecknat en överenskommelse med Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB). Överenskommelsen (SKL 18/03101) reglerar kommunernas ersättning och de uppgifter kommunerna har enligt lagen (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap (hädanefter förkortad LEH). Enligt överenskommelsen ska ett styrdokument för kommunens arbete med krisberedskap tas fram och fastställas av kommunfullmäktige. Styrdokumentet tar bland annat upp den övergripande processen för arbetet med kommunens risk och sårbarhetsanalys, kommunens ambitioner i arbetet med sitt geografiska områdesansvar och vilka planer som ska tas fram eller uppdateras under mandatperioden.

Sveriges Kommuner och Regioner och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har tecknat överenskommelser för 2023 för kommunernas arbete med krisberedskap och civilt försvar. Endast några mindre justeringar är gjorda jämfört med 2022.

Arbetet med krisberedskap i kommuner ska, enligt överenskommelserna, fortsätta med samma inriktning.

Överenskommelsen reglerar uppgifter och ersättningen för kommunernas arbete med krisberedskap enligt lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap (LEH). Enligt LEH ska kommunerna få ersättning av staten för de förberedande uppgifter som de utför.

Uppgifterna utgår från:

- lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap
- förordning (2006:637) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap
- kommunallag (2017:725)

Under perioden ska kommunerna arbeta med uppgifter indelade i följande verksamheter:

- Risk- och sårbarhetsanalys
- Planering
- Geografiskt områdesansvar
- Utbildning och övning
- Rapportering

Under perioden ska kommunerna i arbetet med civilt försvar prioritera uppgifterna:

- Kompetenshöjning gällande totalförsvar

- Grundläggande förberedelser i frågor av betydelse för totalförsvaret och Sveriges säkerhet
- Krigsorganisation och dess bemanning

Syfte

Syftet med styrdokumentet är att beskriva det arbete inom krisberedskap och civilt försvar som ska bedrivas i kommunen under mandatperioden 2024 – 2027. 2020–2023

För att fullgöra kommunens åtaganden enligt Överenskommelse om kommunernas krisberedskap och LEH (2006:544), ska ett styrdokument för kommunens arbete med krisberedskap tas fram. Styrdokumentet ska innehålla följande:

- Övergripande styrning av arbetet med krisberedskap i kommunala förvaltningar, bolag och kommunalförbund.
- Kommunens övergripande process för risk- och sårbarhetsanalys.
- Kommunens ambitioner i arbetet med sitt geografiska områdesansvar.
- Vilken planering avseende krisberedskap inom olika områden som kommunen ska ta fram eller uppdatera under mandatperioden.

den övergripande styrning av det arbete med krisberedskap som ska bedrivas i kommunen under mandatperioden 2020–2023.

Kommunens arbete med krisberedskap omfattar mer än arbetet med uppgifterna i lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap.

Civilt försvar

En viktig grund för kommunernas arbete med civilt försvar är de uppgifter som framgår av lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap. Lagen innehåller bestämmelser som syftar till att kommuner ska minska sårbarheten i sin verksamhet och ha en god förmåga att hantera krissituationer i fred. På så sätt uppnås också en grundläggande förmåga till civilt försvar. Kommunens arbete med civilt försvar kan därför under mandatperioden komma att sammanfalla med kommunens arbete med krisberedskap. De delar av kommunens arbete som är direkt riktade mot arbete med civilt försvar redovisas inte i detta styrdokument.

Övergripande styrning av arbetet med krisberedskap

Mål för verksamheten

Kommunen har följande mål vad gäller arbetet med krisberedskap:

- Kommunen ska ha en god kunskap om de risker och sårbarheter som kan påverka den egna verksamheten.
- Kommunen ska ha en god förmåga att bedriva sin verksamhet vid en extraordinär händelse.
- Kommunen ska ha god förmåga att vid en extraordinär händelse kunna samverka med andra aktörer, vad gäller resurser och information, för att uppnå bästa möjliga resultat.

Övergripande process för risk och sårbarhetsanalys

Enligt 2 kap. 1 § LEH (2006:544), ska kommunen analysera vilka extraordinära händelser i fredstid som kan inträffa i kommunen och hur dessa händelser kan påverka den egna verksamheten. Resultatet av arbetet skall värderas och sammanställas i en risk- och sårbarhetsanalys (RSA). Risk och sårbarhetsanalysen ska fastställas av kommunchefen.

Kommunens uppgifter enligt Överenskommelsen om kommunernas arbete med krisberedskap är att:

- Bedriva ett arbete med risk- och sårbarhetsanalys som avser det geografiska områdesansvaret, kommunens organisation, samt berörda kommunala bolag och kommunalförbund.
- Använda underlaget från risk- och sårbarhetsanalysen i planering och genomförande av åtgärder för att öka förmågan att kontinuerligt bedriva samhällsviktig verksamhet, samt stärka förmågan att hantera extraordinära händelser.
- Efter en inträffad kris utvärdera kommunens hantering, både med avseende på kommunens verksamhetsansvar och det geografiska områdesansvaret. Underlaget ska användas i arbetet med risk- och sårbarhetsanalys.

Målet för kommunen med risk och sårbarhetsanalysen är att den ska:

- Ge underlag för planering och genomförande av åtgärder för att öka förmågan att kontinuerligt bedriva samhällsviktig verksamhet.
- Ge beslutsstöd för beslutsfattare och verksamhetsansvariga.
- Ge underlag för information om samhällets risker och sårbarheter till allmänheten samt bidra till att ge en bild över de risker och sårbarheter som finns i samhället i stort som kan påverka kommunens verksamhet och samhällsviktig verksamhet inom kommunens geografiska område.

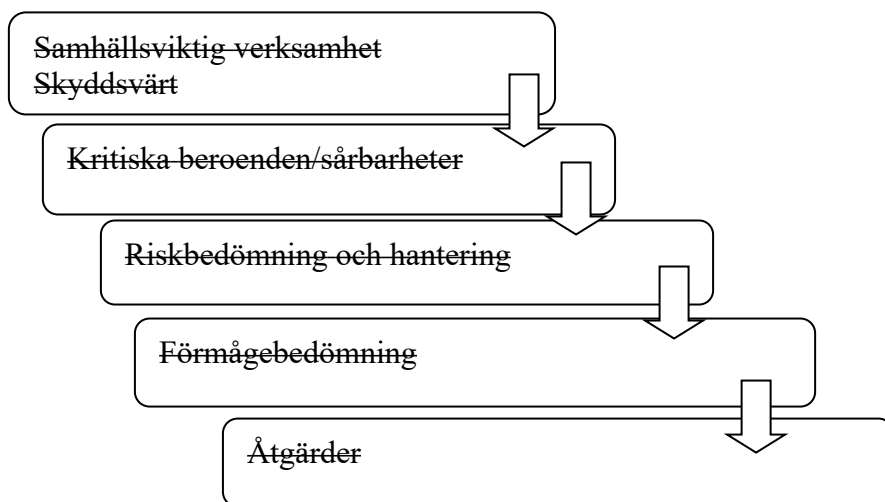
Arbetsprocess och metod för risk och sårbarhetsanalys

Risk och sårbarhetsanalysen arbetas fram genom ett internt arbete och presenteras enligt riktlinjer från MSB.

FORSA-modellen, en sårbarhetsorienterad metod, är sedan tidigare etablerad i kommunen och arbetet med kommunens Risk och sårbarhetsanalys kommer att under kommande mandatperiod fortsätta utifrån denna metod. En riskhanteringsgrupp är etablerad och inledningsvis kommer arbetet med kommunens tidigare RSA att utvärderas.

Arbetsprocessen med kommunens RSA ska inledas i kommunens säkerhetsgrupp där representanter ingår från olika förvaltningar, för att förankra arbetet hos den kommunala ledningen. Identifiering och utveckling av tidigare identifierad samhällsviktig verksamhet inom kommunens geografiska område och vad som är skyddsvärt genomförs. Utifrån detta görs en kartläggning av kritiska beroenden och sårbarheter och sedan inleds arbetet med riskbedömning, förmågebedömning och avslutningsvis en sammanställning av åtgärder.

Arbetet med kommunens risk- och sårbarhetsanalys inleds i, en av kommunledningen, utsedd arbetsgrupp. Arbetet implementeras med det kontinuitetsarbete som bedrivs inom förvaltningarna och redogörs enligt riktlinjer från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. I arbetet med framtagandet av det slutgiltiga dokumentet kan befintlig risk- och sårbarhetsanalys, säkerhetsskyddsanalys samt kontinuitetsplaner förslagsvis nyttjas. Beaktande av informationsklassning ska alltid göras.

Det geografiska områdesansvaret

Kommuner ska, enligt 2 kap. 7 § LEH (2006:544), inom sitt geografiska område i fråga om extraordinära händelser i fredstid verka för att olika aktörer inom kommunens geografiska område samverkar och uppnår samordning i planerings- och förberedelsearbetet. Kommunen ska även verka för att de krishanteringsåtgärder som vidtas av olika aktörer under en kris samordnas och för att krisinformation till allmänheten samordnas.

Under kommande mandatperiod gäller följande:

- ge aktörer som bedriver samhällsviktig verksamhet inom kommunens geografiska område möjlighet att samverka i syfte att uppnå samordning av förberedelser inför extraordinära händelser
- under en extraordinär händelse kunna stå värd för en inriktnings- och samordningsfunktion (ISF) på lokal nivå, i syfte att verka för samordning av olika aktörers åtgärder.
- ta initiativ till att en samlad lägesbild tas fram i samband med en extraordinär händelse
- verka för att information till allmänheten vid en extraordinär händelse samordnas. Kommunen ska se till så att 113-13, krisinformation.se, har information om kommunens informationskanaler.
- Kommunens förberedelser inför extraordinära händelser ska ske i samverkan med närliggande kommuner och relevanta aktörer utanför det egna geografiska området. En förutsättning för att samverkan ska ske är att de externa aktörerna vill och kan samverka med kommunen.
- att Viktigt meddelande till allmänheten (VMA) kan sändas via anläggningar för utomhusvarning genom att ljudsändare underhålls
- Kommunen ska årligen under Krisberedskapsveckan aktivt verka för att öka kommuninvånarnas krismedvetenhet i samverkan med andra relevanta aktörer.
- Kommunen ska ge aktörer som bedriver samhällsviktig verksamhet inom kommunens geografiska område möjlighet att samverka i syfte att uppnå samordning av förberedelser inför extraordinära händelser.
- Kommunen ska under en extraordinär händelse kunna stå värd för en inriktnings- och samordningsfunktion på lokal nivå, i syfte att verka för samordning av olika aktörers åtgärder.
- Kommunen ska ta initiativ till att en samlad lägesbild tas fram i samband med en extraordinär händelse.
- Kommunen ska verka för att information till allmänheten vid en extraordinär händelse samordnas.
- Kommunens förberedelser inför extraordinära händelser ska ske i samverkan med närliggande kommuner och relevanta aktörer utanför det egna geografiska området. En förutsättning för att samverkan ska ske är att de externa aktörerna vill och kan samverka med kommunen.
- Berörda kommuner ska säkerställa att Viktigt meddelande till allmänheten kan sändas via anläggningar för utomhusvarning genom att ljudsändare underhålls.

Planer

Informationsklassning ska genomföras inför och under framtagandet av planer.

Kommande mandatperiod ska följande åtgärder genomföras och planer tas fram eller uppdateras.

Kontinuitetsplaner

Kommunen ska under mandatperioden regelbundet revidera befintliga kontinuitetsplaner samt upprätta nya vid behov.

Verksamhetsspecifika planer:

I kommunens ”Plan för hantering av extraordinär händelse i Piteå kommun” ansvarar förvaltningschefer och bolagschefer för årlig revidering och uppdatering av krisplaner, larmlistor m.m. med mera inom sin verksamhet. och redovisar detta till Risk- och säkerhetssamordnaren, som uppdaterar kommunens samlade krisledningsdokumentation.

Kommunens förvaltningar samt utvalda samhällsviktiga kommunala bolag (PiteEnergi, Pireva, Piteå hamn, Pitebo, PNE Piteå näringsfastigheter AB) ska under kommande mandatperiod genomföra verksamhetsspecifika risk- och sårbarhetsanalyser samt tillhörande krisledningsplaner.

Planerna ska innehålla följande:

- Verksamhetsbeskrivning och organisationsuppbyggnad
- Larmlista
- Risk- och sårbarhetsanalys med förslag på eventuella förbättringsåtgärder
- Beredskaps- /krishanteringsrutin

Plan för hantering av extraordinära händelser

Kommunen ska, med beaktande av risk- och sårbarhetsanalysen, för varje ny mandatperiod fastställa en plan för hur de ska hantera extraordinära händelser. Planen ska fastställas av kommunfullmäktige senast den 31 dec första året i varje ny mandatperiod, i början av varje mandatperiod. Planen ska innehålla information om:

- Hur kommunen ska organisera sig under en extraordinär händelse.
- Hur kommunens organisation för krisledning leder, samordnar, samverkar samt säkerställer samband för att hantera en extraordinär händelse.
- Vilka lokaler med nödvändig teknisk utrustning för ledning och samverkan som disponeras vid en extraordinär händelse.

Reglemente för krisledningsnämnd

Enligt 2 kap. 2 § LEH (2006:544), lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap ska det finnas en nämnd för att fullgöra uppgifter under extraordinära händelser i fredstid, en krisledningsnämnd.

Krisledningsnämndens verksamhet, hur den träder i funktion och upphör samt dess beslutsfattande regleras i 2 kap. 3-6 §§ LEH (2006:544). Enligt 6 kap 44 § kommunallag (2017:725) är det kommunfullmäktige som ska anta reglementen om nämndernas verksamhet och arbetsformer.

Instruktion för Kommunchefen

Kommunstyrelsen ska i en instruktion fastställa hur kommunchefen ska leda förvaltningen under kommunstyrelsen. Instruktionen ska också fastställa kommunchefens övriga uppgifter enligt 7 kap. 2 § kommunallag, däribland vilken roll kommunchefen ska ha avseende kommunens arbete med krisberedskap.

Utbildnings och övningsplan

Kommunen ansvarar enligt 2 kap. 8 § LEH (2006:544) för att förtroendevalda och anställd personal får den utbildning och övning som behövs för att de ska kunna lösa sina uppgifter vid extraordinära händelser i fredstid. Kommunen ska ha en regelbundet utbildad och övad krisorganisation. Även kommunens beredskapsfunktioner inom till exempel kommunalteknisk försörjning och krisstöd ska vara utbildade och övade.

Kommunen ska genomföra och utvärdera minst två övningar under en mandatperiod. Krisledningsnämnd och tjänstemannaledning ska övas minst en gång per mandatperiod. Under mandatperioden är ett flertal större övningar inplanerade i regionen. I den utsträckning tillfälle ges ska kommunen delta i planering, genomförande och utvärdering av samverkansövningar på regional eller nationell nivå som avser fredstida kriser.

Mål med kommunens arbete med utbildning och övning

- Kommunens krisorganisation ska vara regelbundet utbildad och övad.
- Kommunens krisorganisation ska uppfylla lagkravet på övning enligt LEH
- Kommunens krisledningsnämnd ska övas minst en gång per mandatperiod, och kommunen ska genomföra och utvärdera minst två övningar under en mandatperiod
- Varje övning ska utvärderas och erfarenheterna ska återinföras i kommunens arbete med krisberedskap och där i aktuella planer.

Ambitions mål för utbildning och övning

- Kommunens krisledningsnämnd, centrala krisledningsgrupp och stab ska via utbildning och övning få kunskap och erfarenhet i krisledning, och i hur kommunens krisledning är uppbyggt samt planerad att fungera i kris
- Kommunens centrala krisledningsgrupp och stab ska kunna sammanställa och förmedla lägesbild till ansvariga myndigheter
- Kommunens centrala krisledningsgrupp och stab ska kunna hantera WIS och Rakel
- Verksamhetsspecifika krisledningsgrupper/ staber ska via utbildning och övning få kunskap och erfarenhet i krisledning, och i hur kommunens krisledning är uppbyggt samt planerad att fungera i kris.

Rapportering

Kommunen ska enligt 2 kap. 9 § LEH hålla den myndighet som regeringen bestämmer informerad om vilka åtgärder som vidtagits enligt nämnda kapitel och hur åtgärderna påverkat krisberedskapsläget. Vid en extraordinär händelse i fredstid ska kommunen ge den myndighet som regeringen bestämmer lägesrapporter och information om händelseutvecklingen, tillståndet och den förväntade utvecklingen samt om vidtagna och planerade åtgärder.

Mål för kommunens arbete med rapportering:

- Kommunen ska ha förmåga att ge länsstyrelsen en samlad rapport om risker och sårbarheter i kommunen och om de lokala krisberedskapsaktörernas förberedelser inför en extraordinär händelse.
- Kommunen ska ha förmåga att ge länsstyrelsen en samlad rapport om läget i kommunen vid en extraordinär händelse.
- Kommunens ska även ha förmågan att ta emot och dela information med berörda krisberedskapsaktörer med stöd av den teknik och metodik som tillämpas nationellt och regionalt för samverkan och ledning vid samhällsstörningar.
- För att uppfylla målen och säkerställa kvalitén med kommunens arbete med rapportering ska utbildning och övning genomföras.

Redovisning av den statliga ersättningen

Kommunen ska årligen redovisa för länsstyrelsen hur ersättningen har använts under föregående år. Redovisningen omfattar både ekonomisk och verksamhetsrelaterad dokumentation av genomförda aktiviteter.

Plan för att hantera
extraordinära händelser

§248

23KS661

...

Plan för hantering av extraordinära händelser

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast antagen	Beslutsinstans
Plan för hantering av extraordinära händelser	Plan	2023-12-14, § xxx	Kommunfullmäktige
Administrationsansvarig	Version	Diarienummer	Giltig till
Kommunledningsförvaltningen		23KS661	2027-12-31
Dokumentinformation	Plan för hantering av extraordinära händelser		
Dokumentet gäller för	Samtliga nämnder och kommunala bolag		

Inledning

En kris kan orsakas av många olika typer av händelser och går inte alltid att förutse. Grunden för Piteå kommuns krisledning består därför i flexibilitet och proaktivitet. Då en kris kan orsakas av många olika typer av händelser utgörs grunden för Piteå kommuns krisledning av flexibilitet och proaktivitet. En kris innebär ofta en form av anpassad organisation. En kris innebär behov av anpassad ledningsorganisation. Detta dokument beskriver hur Piteå kommun organiserar, leder, samordnar, samverkar och kommunicerar vid en kris eller vid hot om kris, på en central nivå.

Piteå kommun ska varje mandatperiod göra en analys av vilka extraordinära händelser i fredstid som kan inträffa och hur dessa händelser kan påverka den egna verksamheten. Resultatet ska värderas och sammanställas i en risk och sårbarhetsanalys. Kommunen ska utifrån risk och sårbarhetsanalysen, för varje ny mandatperiod, fastställa en plan för hantering av extraordinära händelser¹.

Vidare ska Piteå kommun ha beredskap att hantera olika typer av kriser som kan drabba kommunens verksamhet. Kommunen har även det yttersta ansvaret för de människor som vistas i kommunen. Detta dokument behandlar kommunens organisation och plan för hantering av kriser och extraordinära händelser.

Syfte

Syftet med kommunens centrala krisledningsplan är att klargöra kommunens organisation och uppgifter vid en kris eller extraordinär händelse. Planen förtydligar ansvarsförhållanden inom Piteå kommun vid en kris. Dokumentet är kommungemensamt och reglerar den kommunövergripande krishanteringen. Med krishantering menas den operativa insats som utförs i huvudsak under en kris och är en del av kommunens krisberedskap.

Mål

Målet med krishanteringen är att vid varje inträffad händelse värna om befolkningens liv och hälsa, samhällets funktionalitet samt förmågan att upprätthålla grundläggande värden som demokrati, rättssäkerhet och mänskliga fri- och rättigheter. Krisledningen ska också:

Krishanteringen syftar också till att:

- Minska konsekvenserna av en inträffad händelse som orsakat samhällsstörningar och eller kris i Piteå kommun.
- Förhindra eller begränsa skador på människor, miljö och egendom.
- Säkerställa driften av den kommunala verksamheten.
- Efter behov samverka med andra aktörer, samt skapa förutsättningar för samverkan inom det geografiska ansvarsområdet.
- Ge alla medborgare och andra aktörer så goda förutsättningar som möjligt att fatta egna beslut genom att sprida snabb, tillförlitlig och tydlig information.

¹ Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap

Vid varje aktivering av krisledningen ska ett eller flera mål formuleras som tydligt beskriver vad den tillfälliga krisledningsorganisationen ska åstadkomma.

Vad är en kris

En kris är en händelse som drabbar många människor och stora delar av samhället, samt hotar grundläggande värden och funktioner. En kris är ett tillstånd som inte kan hanteras med normala resurser och en normal organisation. En kris är en oväntad händelse utöver det vanliga, och för att lösa krisen krävs samordnade åtgärder från flera aktörer.

En kris som föranleder att den centrala krisledningen aktiveras innebär förutom ovanstående även att:

- Det som inträffat eller hotar att inträffa är en kommunövergripande angelägenhet som berör flera av Piteå kommuns förvaltningar/bolag eller har betydelse för organisationens funktionalitet eller anseende i stort.
- Det som inträffat eller hotar att inträffa är så pass omfattande att den berörda förvaltningen/bolaget behöver stöd för en effektiv hantering av krisen.

Krishantering

Ansvar flyttar inte vid en kris. Den som har ansvaret under normala förhållanden har också ansvaret vid en kris. I enlighet med grundprinciperna för svensk krishantering ska en kris så långt som möjligt hanteras av den som drabbats.

Ansvarsprincipen innebär att den som har ansvar för en verksamhet i normala situationer också har motsvarande ansvar vid en störning i samhället. Regeringen har tydliggjort att ansvarsprincipen även innebär att alla aktörer som berörs av en störning, direkt eller indirekt, som kan bidra till att hantera konsekvenserna har ett ansvar att agera även i osäkra lägen. Ansvarsprincipen innebär också att aktörerna ska stödja och samverka med varandra, detta brukar kallas den utökade ansvarsprincipen.

Likhetsprincipen innebär att under en kris ska verksamheten fungera på liknande sätt som vid normala förhållanden – så långt det är möjligt. Verksamheten ska också, om det är möjligt, skötas på samma plats som under normala förhållanden.

Med **närhetsprincipen** menas att en kris ska hanteras där den inträffar och av de som är närmast berörda och ansvariga. Det är alltså i första hand den drabbade kommunen som ansvarar för insatsen. Först om de lokala resurserna inte räcker till blir det aktuellt med regionala och statliga insatser.

Piteå kommuns ~~centrala krisledningsplan~~ **plan för hantering av extraordinära händelser** utgår från kommunens ordinarie organisationsstruktur och beslutsvägar. Syftet med det är **för** att säkerställa kompetens och underlätta omställningen från ordinarie verksamhet till krishantering.

Kommunledningsförvaltningen är kommunstyrelsens förvaltning och har som ordinarie uppgift att stödja kommunstyrelsen i rollen som styrande, samordnande och uppföljande organ. Den

centrala krisledningsplanen ska även tillämpas vid kommunledningsförvaltningens interna krisledning. ~~och gäller även vid höjd beredskap.~~

Ansvar vid en kris

I enlighet med ansvars-, likhets- och närhetsprincipen ska en kris inom Piteå kommun, så långt det är möjligt, hanteras av den förvaltning som drabbats.

Varje förvaltning ska upprätta en egen krisledningsplan för att kunna tillgodose effektiv krishantering. Förvaltningens krisledningsplan ska revideras i början av varje mandatperiod, fastställas av respektive nämnd och vara förenlig med den centrala krisledningsplanen.

Piteå kommuns centrala krisledning aktiveras i de fall den drabbade förvaltningens resurser inte räcker till för att hantera händelsen eller då flera förvaltningar och bolag behöver samordnas.

Vid en större händelse inom en verksamhet ska kommunens tjänsteperson i beredskap (TIB) kontaktas. Behovet av att sammankalla den centrala krisledningen ses då över i samverkan med personen som kontaktat TIB. Tjänsteperson i beredskap kontaktar sedan kommunchefen som beslutar om den centrala krisledningen ska starta upp. Om säkerhetschef inte går att nå har TIB, alternativt Piteå kommuns räddningschef, mandat att sammankalla den centrala krisledningen. ~~Aktivering av den centrala krisledningen sker via tjänsteman i beredskap (TIB).~~ Delar av kommunstyrelsens förvaltning, kommunledningsförvaltningen, kan komma att stödja den drabbade förvaltningen. Att den centrala krisledningen aktiveras innebär inte att ansvaret för hanteringen av händelsen övertas av den centrala krisledningen.

TIB ska även underrättas när en förvaltning aktiverar sin krisledningsgrupp, även när förvaltningen kan hantera situationen inom egen organisation.

Ansvar vid en extraordinär händelse

Den nämnd eller det bolag vars verksamhet berörs är också den instans som har det yttersta ansvaret för hantering av krisen. Undantag från detta kan dock förekomma vid en extraordinär händelse. Med extraordinär händelse avses en sådan händelse som avviker från det normala, innebär en allvarlig störning eller överhängande risk för en allvarlig störning i viktiga samhällsfunktioner och kräver skyndsamma insatser av kommunen².

I kommuner ska det finnas en nämnd för att fullgöra uppgifter under extraordinära händelser i fredstid. Ordföranden i krisledningsnämnden bedömer när en extraordinär händelse medför att nämnden skall träda i funktion och beslutar i sådana fall att så skall ske. Krisledningsnämnden får fatta beslut om att överta hela eller delar av verksamhetsområden från övriga nämnder i kommunen i den utsträckning som är nödvändig med hänsyn till den extraordinära händelsens art och omfattning³. Vid en extraordinär händelse kan krisledningsnämnden ta över beslutsmandatet från samtliga nämnder för att påskynda den politiska hanteringen av händelsen. I Piteå kommun är krisledningsnämnden det samma som kommunstyrelsen arbetsutskott. De uppgifter som krisledningsnämnden har att fullgöra framgår av nämndens

² Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap 1 kap. 4 §.

³ Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap 2 kap. 2-4 §§.

reglemente. Ordförande i krisledningsnämnden (tillika ordförande i kommunstyrelsen) bedömer och beslutar när en händelse är extraordinär och när krisledningsnämnden ska träda i funktion.

Geografiskt områdesansvar

Piteå kommun har enligt Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap (LEH) även ett geografiskt områdesansvar. Det innebär bland annat att kommunen under en extraordinär händelse ska verka för att:

- Olika aktörer i kommunen samverkar och samordnar planerings och förberedelsearbete.
- De krishanteringsåtgärder som vidtas av olika aktörer samordnas.
- Informationen till allmänheten samordnas.

Krisledning

Piteå kommun baserar krisledningsarbetet på den nationella stabsmetodiken och MSB:s Gemensamma grunder för samverkan och ledning vid samhällsstörningar. Krishanteringen och dess organisation ska också präglas av en stor flexibilitet.

Inom Piteå kommun ska krisledningen påbörjas snabbt, med tydligt ansvar och med en hög kunskapsnivå för att hantera situationen. Det ska inledningsvis även planeras för en utdragen hantering/process. Kommunens primära ansvar är att fullfölja den ordinarie verksamheten så långt som möjligt med hänsyn till den inträffade situationen.

För att minska risken och konsekvenserna av en händelse, trygga hälsan och den personliga säkerheten för människor, samt hindra eller begränsa skador på egendom och miljö, krävs en bred kompetens inom krisberedskap i de lokala organisationerna. Krisledningsarbetet inom Piteå kommun ska också präglas av att berörda aktörer tidigt tar initiativ till samverkan vid en inträffad händelse.

Behovet och omfattningen av krisledningen kan variera beroende på den specifika händelsens karaktär. Följande indikatorer är exempel på när Piteå kommun bör övergå till **initierar central krisledning**:

- Ordinarie arbetsmetoder och resurser räcker inte för att hantera situationen.
- Flera verksamhetsområden är berörda.
- Samordning krävs.
- Stort behov utav kriskommunikation.
- Behov av att samverka med andra organisationer.

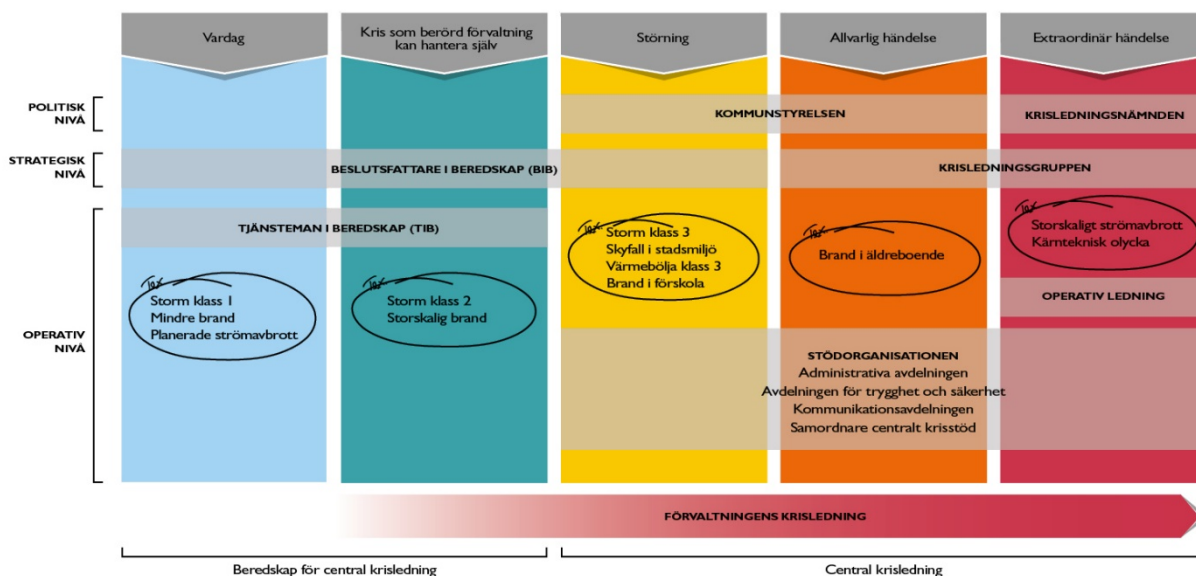

Central krisledning

Den centrala krisledningen aktiveras vid kris eller hot om kris i de fall en förvaltning eller ett bolag behöver stöd i form av samordning och ledning från central nivå. Den centrala krisledningen hanterar kriser i tre olika krislägen: störning, allvarlig händelse och extraordinär händelse.

Kommunens TIB beslutar, i samråd med den som larmar om händelsen, om vilket krisledningsstadium **krisläge** som ska aktiveras för att kunna hantera händelsen på ett optimalt sätt, utifrån den information som finns att tillgå. De drabbade förvaltningarnas krisledningar avaktiveras inte för att den centrala krisledningen aktiveras.

Beredskapsschema för Piteå kommun

Bilden ovan ska också bort (Beredskapsschema)

Kris som berörd förvaltning kan hantera själv = Inträffad händelse där förvaltningen hanterar händelsen inom den egna organisationen. TIB/Säkerhetsavdelningen informeras om händelsen.

Störning = Inträffad händelse där förvaltningen hanterar händelsen, med stöd av delar av den centrala krisledningen och andra experter.

Allvarlig händelse = Inträffad händelse som kräver stöd från andra förvaltningar och hela den centrala krisledningen, som bland annat prioriterar resurser. Eventuellt andra kommuner, länsstyrelsen och andra organisationer och nationer kan stötta.

Extraordinär händelse = Inträffad händelse där stöd krävs från många förvaltningar, aktörer (offentliga, privata och frivilliga) på regional eller nationell nivå. Händelsen kan kräva att kommunens krisledningsnämnd måste sammanträda och fatta övergripande beslut.

Stabens uppbyggnad

Beslutsfunktion fattar beslut utifrån stabens beslutsunderlag och ska ha giltigt mandat enligt gällande delegationsordning. ~~I Piteå kommuns centrala krisledningsorganisation innehas denna funktion av kommunchef med stöd av kommunstyrelsen eller krisledningsnämnden.~~

Stabschef leder stabens arbete. Stabschef är i förväg utsedd ~~utav~~ **av** kommunchef och utbildad för uppgiften. Stabschefen har till uppgift att leda och styra stabens arbete enligt direktiv från beslutsfunktionen. ~~På central nivå är samtliga personer som arbetar inom ramen för TIB uppdraget utsedda till stabschefer.~~

Analysfunktion analyserar händelsen och läget, tittar på möjliga sätt att hantera ~~personella och materiella~~ resurser. Skapar en lägesbild samt analyserar händelsen på längre sikt, tänkbara utfall, och en mer långsiktig planering. ~~Här ingår representanter från kommunledningsförvaltningen säkerhetsgrupp. Staben kan också kalla in andra personer med särskild sakkunskap utifrån aktuell händelse, till exempel kartstöd, tekniska kompetenser, lokalförsörjning och liknande.~~

Kommunikationsfunktion hanterar kommunikation internt och externt med övriga berörda organisationer, den centrala krisledningen, media och allmänheten. Funktionen ska också samla information, via omvärldsbevakning. ~~Denna funktion bemannas i huvudsak av kommunikationsavdelningen, med stöd av berörda verksamheter.~~

Tekniskt stöd och servicefunktion ser till att staben kan arbeta obehindrat och långsiktigt. Säkerställer teknisk infrastruktur, lokaltillgång, mat, dryck, personalplanering, intern informationsåterföring och dokumentation. ~~Här ingår personer från personalavdelningen, IT-avdelningen och liknande.~~

Vilka personer som ingår i de olika funktionerna kan variera något beroende på krisens art. Några personer kallas dock alltid in i uppstartsläget. Dessa finns angivna i dokumentet "Bilaga till Plan för hantering av extraordinära händelser".

Uppgifter

Den centrala krisledningen har till uppgift att på en kommunövergripande nivå:

- Leda arbetet med krishantering genom samordning internt i Piteå kommun.
- Fatta beslut genom samordning om hur resurser ska fördelas/prioriteras för att hantera en kris.
- Samordna och sprida snabb, korrekt och tillförlitlig information.
- Samverka med interna och externa aktörer.
- Skapa förutsättningar för samverkan inom kommunens geografiska områdesansvar, om händelsen bara rör kommunens geografiska område (stå värd för en inriktnings- och samordningsfunktion (ISF)).

Beredskap för central krisledning

Samtliga förvaltningar och bolag ska ha en beredskap att snabbt kunna initiera en krishantering genom att aktivera egen krisledningsorganisation.

Piteå kommuns **centrala** krisberedskap upprätthålls av tjänsteman **tjänsteperson** i beredskap, TIB, vilken har i uppgift att vid kännedom om en händelse, eller hot om en händelse som kan föranleda kris, uppmärksamma den berörda förvaltningen på händelsen. **Detta fråntar inte förvaltningarna ansvar för omvärldsbevakning.** Det åligger berörd förvaltning att ~~i sin tur~~ vid behov initiera krisledning i egen organisation. TIB kan då ge råd och stöttning. TIB ska betraktas som ett komplement till förvaltningens/bolagens krisledningsorganisation, inte ett substitut.

~~TIB är kommunövergripande och bemannad av räddningstjänstens chef i beredskap, för att säkerställa att det finns en tillgänglig tjänsteman som vid behov kan aktivera krisledningen i Piteå kommun, även utanför kontorstid.~~

TIB ska meddelas så snart någon del av krisledningssystemet aktiveras. Informationen om att en kris hanteras i någon del av systemet ska också spridas enligt ordinarie linjeorganisation.

TIB ersätter inte kommunens övriga jour – **eller beredskaps** verksamheter. TIB är ingången till den centrala krisledningen i kommunen. Oavsett händelse och organisationsnivå kvarstår alltid TIBs roll som ingång i kommunen.

Aktivering av central krisledning

Beslut om att aktivera den centrala krisledningen fattas av kommunchef, räddningschef eller TIB i samråd med berörda verksamheter.

Den centrala krisledningen larmas enligt särskild rutin som finns hos TIB.

Den centrala krisledningen kan vid behov samlokaliseras till en särskild ledningsplats. Denna ledningsplats samt reservledningsplatsen är i förväg utrustad **för stabsarbete**, ~~med reservkraft och möjlighet till kommunikation via IP telefoni, mobiltelefon samt RAKEL.~~ Vilka lokaler som är utrustade för krishantering finns angivet i **Utsedda lokaler samt dess utrustning finns angett i ”Bilaga till plan för hantering av extraordinära händelser”.**

Varje insats där den lokala krisledningen är aktiverad ska dokumenteras. Även händelser som hanteras inom ramen för den centrala krisledningens beredskap (TIB) dokumenteras. Dokumentationen sker skriftligen och sparas enligt särskild rutin. Dokumentationen kan även komma att delas i det nationella webbaserade informationsdelningssystemet, WIS.

Stöd i krishanteringsarbetet

Som ett stöd i krishanteringsarbetet finns checklistor, mallar och startkort till samtliga funktioner. ~~Som tillägg för strategi och planering finns dokument för att handskas med krisen. Detta finns i pärmar i krisledningsstabens arbetsrum samt elektroniskt på kommunens intranät, Insidan under Styrning och ledning – Kris.~~

~~Dessa kan användas i ett inledande skede för att få igång krishanteringsarbetet.~~

Samverkan vid samhällsstörningar i Norrbottens län

~~Samhällets förmåga att hantera kriser baseras på samverkan och samarbete.~~

Den 7 oktober 2013 tecknade samtliga kommuner och berörda myndigheter i Norrbottens län under en överenskommelse om hur vi ska arbeta under en samhällsstörning. Detta för att kunna skapa en gemensam lägesbild samt kunna samordna informationen runt en händelse. Överenskommelsen bygger på MSB-metodhandbok Gemensamma grunder för samverkan och inriktning vid samhällsstörningar.

Avslut av central krisledning

Vid en extraordinär händelse fattar krisledningsnämnden beslut om när nämndens verksamhet ska upphöra,

Kommun- respektive regionstyrelsen får, när krisledningsnämndens verksamhet som är föranledd av den extraordinära händelsen inte längre behövs, besluta att verksamheten ska upphöra. Om styrelsen fattar ett sådant beslut återgår de verksamhetsområden som krisledningsnämnden har övertagit till ordinarie nämnd. Ett sådant beslut om att krisledningsnämndens verksamhet ska upphöra kan även fattas av fullmäktige⁴. Detta gäller dock endast krisledningsnämndens arbete då krisen fortfarande kan kräva stabens organisation. Beslutsfattaren **Beslutsfunktion** och stabschef fattar ett gemensamt beslut om när och hur stabens avveckling och återgången till normal organisation sker, detta bör med fördel ske successivt.

När beslut om återgång till normal organisation har fattats ska följande beaktas:

- Att avvecklingen sker successivt.
- Att behov av uppföljning av händelsen och stöd till drabbade fortsätter inom ordinarie organisation.
- Personalens eventuella behov av ledighet, information och avlastande samtal ses över och följs upp.
- Att händelsens dokumentation avslutas och hålls ordnad för att underlätta uppföljning.
- Att krishanteringsinsatsen utvärderas.

Utvärdering

Efter varje insats där den centrala krisledningen varit aktiv ska en utvärdering göras. Ansvaret för utvärderingen vilar på kommunledningsförvaltningens säkerhetsgrupp. Resultat och lärdomar från utvärderingen ska användas för framtida krisorganisationer.

⁴ Lag (2006:544) om kommuners och regioners åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap 2 kap. 6 §.

Lokal krisledning

Förvaltningarnas och bolagens krisledning

Alla förvaltningar och bolag ska planera sin krisberedskap, både för mindre omfattande olyckor i verksamheten och för större kriser. Syftet med den lokala krisledningsplanen är att så effektivt som möjligt arbeta för att begränsa skador och att behålla eller så snart som möjligt återgå till normal servicenivå och funktion. Förvaltningarna och bolagen har också ett ansvar när det gäller att samverka med andra i och utanför den kommunala verksamheten och att rapportera om inträffade händelser till den centrala kommunledningen, alternativt TIB.

Förvaltningarnas och bolagens krisledningsplaner ska i sin utformning följa samma struktur som den centrala krisledningsplanen. Arbetsmetodikerna i krisledningsgrupperna ska även vara baserad på samma metodik som finns i den centrala krisledningen. Därför är det av vikt att förvaltningsledningen utbildar sig enligt Utbildnings och övningsplanen.

Varje förvaltning/bolag ska ha en i förväg bestämd ledningsplats samt en reservledningsplats. Till förvaltningarnas/bolagens krisledningsplaner ska också finnas en beskrivning av ledningsplatsens utformning och utrustning. Varje förvaltning/bolag ska dokumentera och rapportera erfarenheter från händelser som lett till att krisledningsfunktionerna aktiveras till kommunledningsförvaltningens säkerhetsgrupp.

Verksamheternas krisledning

Varje verksamhet har ett ansvar att begränsa skador som kan uppstå i den egna verksamheten, att försöka behålla eller så snart som möjligt återgå till normal servicenivå och funktion och att samverka med andra både i och utanför kommunal verksamhet. Verksamheterna har också ett ansvar i att rapportera kriser linjärt i den kommunala organisationen.

På varje enskild enhet/verksamhet ska det finnas beredskap och rutiner för första hjälpen och det krisstöd som behövs med hänsyn till verksamheten, omfattningen och särskilda risker enligt arbetsmiljölagstiftningen AFS 1999:7. Kommunen har tagit fram en anvisning för intern krishantering för Piteå kommun som kan vara till hjälp i detta arbete.

Uppdatering av bilagor

Bilagor, checklistor och telefonlistor till denna plan ska uppdateras minst en gång per år eller vid behov. ~~Kommunens Risk- och säkerhetssamordnare och kriskommunikatören ansvarar för att uppdatering sker.~~ **Kommunstyrelsen ansvarar för uppdatering av bilagor.**

Fastighetsnära insamling
(FNI)
§249
23KS703

...

Medborgardialog Piteå
kommun
§250
23KS223

...

Medborgardialo g Piteå kommun

Anette Christoffersson

Utvecklingsstrateg Hållbar tillväxt

November 2023

Piteå kommun

1. Inledning

Sverige har vi representativ demokrati och de folkvalda utses i allmänna val. Valen är de största och viktigaste medborgardialogerna. För att hålla demokratin levande mellan valen är det viktigt att erbjuda delaktighet.

Kommunstyrelsen gav vid sammanträdet 2023-01-16 Kommunledningsförvaltningen i uppdrag att kartlägga och sammanställa genomförda fokusdialoger samt att ge förslag på förändringar.

Rapporten fokuserar på de medborgardialoger som är beslutade av kommunstyrelsen, så kallade fokusdialoger. Förutom fokusdialoger så genomförs en mängd andra dialoger med medborgare, näringsliv och civilsamhällesorganisationer och rapporten kommer att ge exempel på några av dem men täcker alltså inte alla former av medborgardialog som genomförs av Piteå kommuns förvaltningar och bolag.

Rapporten inleds med en överblick över **vad som är** medborgardialog och **varför** medborgardialog är viktigt för att sedan övergå i en beskrivning av Piteås system för medborgardialoger, en beskrivning av genomförda fokusdialoger i Piteå de senaste åren, resultat för medborgardialog, påverkan samt inflytande. Rapporten avslutas med förslag på hur Piteå kommun kan fortsätta sitt arbete med medborgardialog.

2. Varför medborgardialoger?

Varför har medborgardialoger blivit alltmer viktigt för kommuner och regioner och dess förtroendevalda och tjänstepersoner?

Enligt Economist Intelligence Unit lever endast 5,7% av världens befolkning i vad som kallas fullvärdig demokrati. Det finns flera organisationer som mäter demokrati och ger ut rapporter om läget i världen. En av dessa är Varieties of Democracy (V-Dem), som har publicerat en rapport om läget för demokratin i världen. Rapporten visar att antalet demokratier i världen minskar och att polarisering och autokrativering hänger ihop. Andelen av världens befolkning som bor i autokratier har ökat från 49% år 2011 till 70% år 2021.

SKR har i projekt Medborgardialog under ett antal år samarbetat med forskaren Hans Abrahamsson som studerat hur samhällsomdaningen påverkar behovet av att utveckla demokrati och komplettera den med medborgardialog. I en kort sammanfattningen beskriver han utmaningarna på det här sättet:

”Samhällsomdaningen har medfört att samhällen blivit (och fortsätter att bli) alltmer heterogena, socialt polariserade och därmed präglade av nya sociala konfliktlinjer samtidigt som statens roll förändrats. Staten har självmant dragit sig tillbaka (eller tvingats dra sig tillbaka) i det politiska rummet och överfört allt fler uppgifter till lokal nivå – inte minst när det gäller att hantera dessa nya (såväl socioekonomiska som sociokulturella) konfliktlinjer. Därtill kommer att sammanflätningen av det lokala med det globala medfört ett antal nya samhälleliga fenomen som vi inte ens skulle kunna föreställa oss skulle kunna hända – unknown unknowns. Dessa nya samhälleliga fenomen är komplexa till sin karaktär, dels på grund av att vi saknar beprövade erfarenheter från hur de skall kunna hanteras, dels på grund

av att de är lokalt specifika och kontextberoende. De är därtill i ständig förändring vilket gör att problemen är svåra att sätta ord på och definiera – the problem of the problem is the problem. Detta innebär att det är endast tillsammans med de medborgare som berörs som problemen kan formuleras och åtgärder för att hantera dem kan identifieras och genomföras.”

Mer om Samhällsomdaning och medborgardialog finns på följande webbsida:

<https://www.omvarldskunskap.se>

En kommun har flera olika roller, kommunen är serviceaktör, samhällsaktör, arbetsgivaraktör och demokratiaktörer. Under många år så har serviceaktörskapet varit i fokus. Det handlar om att tillse att medborgarna ska få den välfärd som de har rätt till och att den utförs rättvist, rättssäkert, i rätt tid och med god kvalitet. Demokratiaktörskapet har inte prioriterats på samma sätt. Det visar sig dock att demokratiaktörskapet behöver utvecklas genom ett aktivt arbete med legitimitet för systemet, förståelse för prioriteringar samt ökad delaktighet både för att kunna påverka och ta ansvar. Medborgardialogen spelar en viktig roll i detta.

Vad är medborgardialog?

Medborgardialog innebär att dialoger anordnas i frågor som är påverkbara och där beslutsfattare är påverkbara. Frågan och målgruppen ska vara tydligt definierad liksom påverkbarheten. Medborgardialog ska ske systematiskt och resultatet ska användas.

Vad är inte medborgardialog?

För att ytterligare tydliggöra begreppet medborgardialog är det viktigt att beskriva vad som **inte** är medborgardialog. Det är **inte** en medborgardialog när ett beslut redan är fattat eller det finns ett tydligt ställningstagande och där de förtroendevalda inte är beredda att ändra sin ståndpunkt utan mötet med medborgarna handlar om att informera om beslutet. Den enskilde politikern har en mängd samtal i olika forum och på olika platser. Dessa samtala är viktiga för att prata politik och upprätthålla det demokratiska samtalet, det är dock inte medborgardialog. Medborgardialog kan aldrig ersätta de partipolitiska samtalen utan är kopplade till kommunens och regionens kompetensområden.

Dialog med de som använder välfärdstjänsterna, brukare, elever, föräldrar, klienter, patienter etcetera är viktiga dialoger för att få återkoppling på verksamheter och ger utvecklingsmöjligheter. ”Brukardialogen” är dock inte medborgardialog eftersom den riktas mot endast en grupp som använder en tjänst och oftast svarar på frågan hur tjänster upplevs eller behöver utvecklas. Brukardialogen är viktig i kommunens och regionens roll som serviceaktör.

Medborgardialogen har ett bredare anslag och försöker få olika gruppers perspektiv på en fråga och omfattar också frågorna varför och vad? Medborgardialogen blir därför central för rollen som demokratiaktör.

Marknadsföring av kommuner och regioner har ökat under de senaste åren och mer resurser läggs på detta. Regionernas utvecklingsuppdrag kan också sägas innefatta marknadsföring för regionens möjliga tillväxt. Marknadsföring är dock inte heller medborgardialog utan har ett eget syfte för att framstå som attraktiv för etablering av medborgare, företagare och andra

aktörer. Medborgardialog är inte heller något som tjänstepersoner gör själva, det krävs att förtroendevalda är engagerade, fattar beslut och äger processen för att det ska bli på riktigt, om något viktigt som skapar resultat.

Medborgardialog i Piteå kommun

Piteå kommun har arbetat aktivt med medborgardialog i många år. Kommunen har ett styr- och ledningssystem som bygger på vision, strategiska områden och mål. Ett av de strategiska områdena är Demokrati och öppenhet, som har två övergripande mål om delaktighet, jämlikhet och mångfald.

Kommunen använder olika metoder för att genomföra medborgardialog, beroende på syfte, målgrupp och fråga.

I Piteå kommun ingår medborgardialog som en del i styr- och ledningsprocessen och finns beskrivet i *Policy för styrning och ledning* enligt följande;

Piteborna ska uppleva delaktighet i verksamheterna samt i utveckling av det framtida Piteå. Arbete för att utöka delaktigheten sker kontinuerligt genom olika metoder. Undersökningar och dialoger ska alltid utifrån mänskliga rättigheter möjliggöra analys utifrån jämställdhet.

Dialog behöver ske och utvecklas ur två perspektiv. Kund- och brukardialog från ett förvaltnings- och kundperspektiv och Medborgardialog ut ett demokratiutvecklingsperspektiv för att ge utrymme till delaktighet och medskapande. Kund- och brukardialog sker i verksamheterna och vänder sig till de som nyttjar service och tjänster som kund.

Medborgardialog ska vara ett viktigt inslag i utvecklingen av kommunkoncernens verksamheter. Medborgardialog sker kommunövergripande och vänder sig till alla boende i Piteå i syfte att lyssna på medborgarnas åsikter som en del i beslutsunderlag och verksamhetsutveckling samt att skapa förtroende och legitimitet. Medborgardialogen ska omfatta både medborgare, företag och andra organisationer verksamma i kommunen. Medborgardialog beslutas av Kommunstyrelsen. Kommunstyrelsen beslutar årligen om fokusdialoger för medborgardialogen.

Till stöd för genomförande av dialoger finns I Piteå kommun är dialogen indelad i fyra perspektiv;

Information

Information innebär att kommunen ger medborgarna information. Informationen ska vara lättillgänglig och aktuell, eftersom detta är grunden för delaktighet och inflytande.

Konsultation

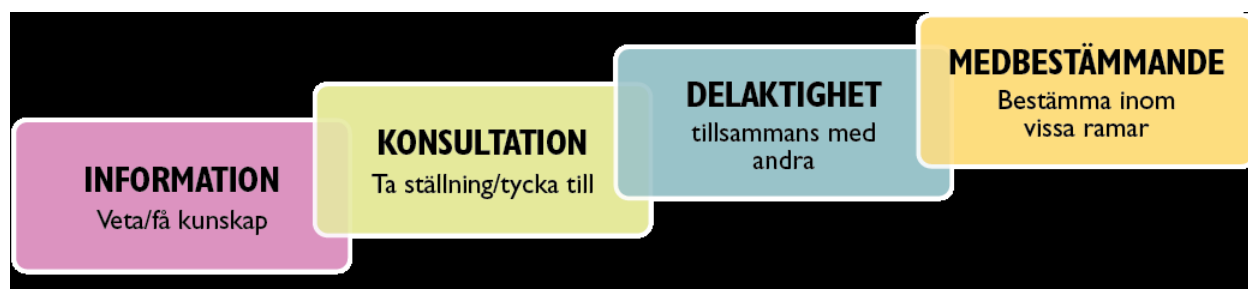
Konsultation innebär att kommunen ställer frågor till medborgarna, exempelvis genom medborgar- och kundundersökningar, för att få ett bra beslutsunderlag.

Delaktighet

Delaktighet innebär att medborgare kan få möjlighet att delta vid framtagande av förslag, till exempel genom samråd. Delaktighet innebär också att medborgare i vissa fall kan lägga egna förslag.

Medbestämmande

Medbestämmande innebär att medborgare kan få möjlighet att delta i beslutsprocessen.

3. Återkommande metoder för medborgardialog Piteå kommun

Nedan beskrivs de olika återkommande metoderna som används för medborgardialog. Vid fokusdialoger beslutade av kommunstyrelsen används nästan alltid ett flertal av de återkommande metoderna. De kompletteras då med andra metoder för att nå de målgrupper som är väsentliga för dialogen.

PiteåPanelen – medborgarpanel

Kommunstyrelsen beslutade i januari 2009 att införa en medborgarpanel som fick namnet PiteåPanelen. En av intentionerna som anges i beslutet var att ge kommunmedborgarna en chans till att få delta och ha inflytande över kommunens politik. Vidare var intentionen att politikerna på ett snabbt sätt ska kunna fråga vad medborgarna tycker i en viss sakfråga. Slutligen fanns det en tanke att panelen på sikt skulle kunna leda till ett ökat intresse för samhälls- och politiska frågor. En enkät till eller möte med Panelen är nästan alltid ett av underlagen i en fokusdialog. Panelen består både av personer som tagits ut i ett statistiskt urval och personer som själva anmält sitt intresse. PiteåPanelen består för närvarande av drygt 345 intresserade pitebor. Sedan medborgarpanelen inrättades 2009 har panelen besvarat ett 40-tal olika enkätundersökningar och deltagit vid ett 10-tal dialogmöten.

Politiker on-line

Politiker online är en ny dialogform som ska göra det enklare för medborgarna att framföra tankar, idéer och synpunkter likväl som ställa frågor till en politiker. Syftet är att ytterligare stärka insyn, inflytande och delaktighet för Piteå kommuns medborgare. Metoden går ut på att medborgare kan bjuda in en politiker för ett samtal kring ett ämne som de själva valt. Det kan vara någon aktuell fråga, något de funderat på, något som de tycker bör utvecklas eller synpunkter de vill framföra. Tanken är att den som tar initiativ till en dialog samlar ihop 4–5 personer som är intresserad av samma fråga och skickar in ett önskemål om möte. Det är kommunledningsförvaltningen som har ansvar att anordna ett digitalt teammöte mellan den ansökande gruppen och lämplig politiker inom Piteå kommun. Intresset för dialogformen har varit lågt och inga medborgare har nyttjat möjligheten.

SCBs medborgarundersökning

Piteå kommun har sedan 2007 deltagit i SCB:s medborgarundersökning vartannat år. Undersökningen är en attitydundersökning som mäter invånarnas attityder till kommunens olika verksamheter. I undersökningen ställs också frågor om kommunens arbete med medborgardialog, möjligheter till inflytande, insyn och hur man upplever möjligheten att påverka politiska beslut.

Piteförslag

Piteförslag är en metod som ger pitebor delaktighet och möjlighet att bidra till Piteås och kommunens fortsatta utveckling. Den består av en e-tjänst som är öppen dygnet runt, året runt. I e-tjänsten kan man lämna förslag, söka stöd för sitt förslag och ge stöd åt andras förslag. De förslag som får tillräckligt folkligt stöd utreds och tas upp till politiskt beslut.

Piteförslag är ett enkelt sätt att delta i den demokratiska processen. Tjänsten är ett snabbt, enkelt och smidigt sätt att vara med och påverka Piteås utveckling. Saknar man möjlighet att logga in med e-legitimation finns blanketter att fylla i hos medborgarservice på stadshuset.

Synpunkten

Synpunkten är en kanal där medborgarna kan skicka in sina tankar, idéer och åsikter som rör kommunens verksamheter. Samtliga synpunkter registreras och blir då offentliga handlingar. Inkomna synpunkter ska i möjligaste mån besvaras inom 10 arbetsdagar.

Syftet med införandet av Synpunkten var att finna en metod som ger underlag för förbättringsarbete, få till stånd en ökad dialog och kommunikation mellan kommunens företrädare och våra medborgare. Vidare har det varit ett sätt att tillvarata medborgarnas synpunkter på de kommunala verksamheterna och därmed öka demokratin och slutligen en möjlighet att snabbt kunna ställa till rätta problem och misstag som uppstått i organisationen.

Första året inkom dryg 1500 olika synpunkter. Åren därefter har antalet inkomna synpunkter varierat mellan 100 och 200 årligen.

Brukarråd

Brukarråd finns för att de som direkt berörs av kommunens verksamhet inom ett särskilt område ska vara informerade och kunna göra sin röst hörd. Några brukarråd består av

förtroendevalda politiker och representanter för ett visst område, exempelvis pensionärer eller funktionshindrade. I andra, som skolråd, finns representanter för elever, föräldrar, personal och ledning.

Ungas inflytande

Nedan beskrivs de återkommande metoder för ungas inflytande som kommunstyrelsen ansvarar för.

Unga tycker

För att veta vad som är viktigt för unga i Piteå genomförs årligen en dialog med kommunens unga. Dialogen genomförs med hjälp av en webbundersökning och besök vid kommunens högstadie- och gymnasieskolor.

Unga tycker har genomförts sedan 2007 och antalet unga som har deltagit har varierat mellan 150 – 600.

Unga frågor

Piteås skolor erbjuds besök av en politiker för att ge de unga chansen att ställa frågor och diskutera direkt med en som är med och fattar beslut i kommunen.

Unga frågor har genomförts sedan 2011 och de första åren erbjöds klasser att besöka ett fullmäktigesammanträde för att ställa frågor och samtala med politiker. Från och med 2014 förändrades metoden och istället fick skolorna erbjudande om att få besök av en politiker. Intresset för metoden har varit sjunkande och 2018 var det endast tre klasser som anmälde sitt intresse.

Unga kommunutvecklare

Under ett antal sommarveckor anställs en grupp unga som kommunutvecklare. Uppdraget går ut på att söka upp och inspirera allmänheten – inte minst kommunens unga – att tycka till och lämna synpunkter i aktuella samhällsfrågor. Detta sker inom ramen för kommunens ferieverksamhet.

2018 var första året som unga kommunutvecklare genomfördes. Metoden har genomförts årligen från till och med 2022. Exempel på områden som unga kommunutvecklare arbetat med är Rådhusorget utformning, ungas inflytande, ungas fritid, jämställdhet, hundpark, fördjupad översiktsplan Öjebyn, sociotopkartering Nördfjärden med mera.

Personligt

Enkätundersökningen Personligt är en hälso- och livsstilsundersökning som genomförs årligen bland elever i åk 7 och 9 i grundskolan samt åk 2 i gymnasiet. 2022 genomfördes undersökningen för 19:e gången.

Undersökningen presenteras för Kommunfullmäktige vid februarisammanträdet och därefter erbjuds ledningsgrupper och nämnder en föredragning. Rapporten publiceras på Piteå kommuns hemsida och skickas till samtliga skolor med uppmaningen att återkoppla resultatet till elever och föräldrar.

Exempel på fler metoder för ungas inflytande

Även inom kultur- och fritidsnämndens ansvar sker arbete med ungas inflytande och ungdomskonsulenterna genomför årligen elevrådsutbildningar.

PÅPP är en metod för ungdomsinflytande som ungdomskonsulterna ansvarar för (en metod där unga kan få stöd och finansiering för att genomföra till exempel ett evenemang som riktar sig till andra unga)

4. Fokusdialoger genomförda 2016–2022

Med start 2016 har kommunstyrelsen årligen beslutat om genomförande av mer omfattande medborgardialoger, fokusdialoger. Dialogerna har designats med ambitionen att nå så bred representation som möjligt och förutom de återkommande metoderna för medborgarinflytande såsom PiteåPanelen, Unga och student tycker samt Unga kommunutvecklare, har dialogerna kompletterats med en mängd olika metoder. Exempel på dialogmetoder som använts är lunchdialoger, öppna möten (Open Space och Cafédialog), fokusgrupper och webbenkäter.

Under perioden 2016 – 2022 genomfördes nio fokusdialoger. För att nå olika målgrupper har olika kanaler använts såsom SFI (Svenska för invandrare), skola och förskola, föreningsliv, sociala medier, riktade inbjudningar osv.

2016	Framtidens stöd och omsorg Jämställd hälsa
2017	Fördjupad översiktsplan
2018	Levande näringsliv på landsbygden
2019	Dialog angående Piteå kommuns kulturmål Dialog inför Piteå kommuns 400-årsfirande Dialog inför Piteå kommuns utropande till MR (mänskliga rättigheter) kommun Fördjupad översiktsplan, Öjebyn
2020	Dialog med unga, Minibladet, idéer för Piteås utveckling
2021	Ingen fokusdialog genomfördes
2022	Vad vill du med Piteå?

Totalt har cirka 2500 personer (ej unika) deltagit vid någon/några fokusdialoger. Ungefär lika många män som kvinnor har deltagit vid dialogerna.

Genomförda fokusdialoger återkopplas dels till uppdragsgivaren, kommunstyrelsen, dels till berörda nämnder och förvaltningar. Återkoppling till respondenter sker på lite olika sätt, ibland genom e-postutskick och annonsering men oftast via Piteå kommuns hemsida och sociala medier (Facebook).

5. Fler exempel på medborgardialoger

Den här rapporten fokuserar på de medborgardialoger som kommunstyrelsen ansvarar för. Exempel på andra medborgardialoger är samråd, föreningsdialoger, trygghetsvandringar och medborgarlöften (genomförs tillsammans med Polisen).

6. Vilka når vi?

För att få en god representativitet så görs en förenklad målgruppsanalys utifrån beslut om ämne för fokusdialogen. Dialogen designas därefter med målsättningen att nå olika

målgrupper. Bäst representativitet uppnås genom att flera olika dialogmetoder kombineras. I de genomförda fokusdialogerna är det främst utlandsfödda personer som saknar representation. Det samma gäller för undersökningen Personligt då den endast är tillgänglig på svenska.

7. Organisation medborgardialog

Övergripande resurs (cirka 50 % av tjänst) med uppdrag att samordna, genomföra och utveckla medborgardialog finns vid kommunledningsförvaltningen.

Budget för medborgardialog finns avsatt med 170 tkr per år. Budgeten täcker kostnader för nätverk och kompetensutveckling för ansvarig utvecklingsstrateg och kostnader för marknadsföring, genomförande och återkoppling av medborgardialoger. Ett fåtal stora samhällsutvecklingsprojekt har särskild budget avsatt för dialog.

8. Indikatorer

SCBs medborgarundersökning

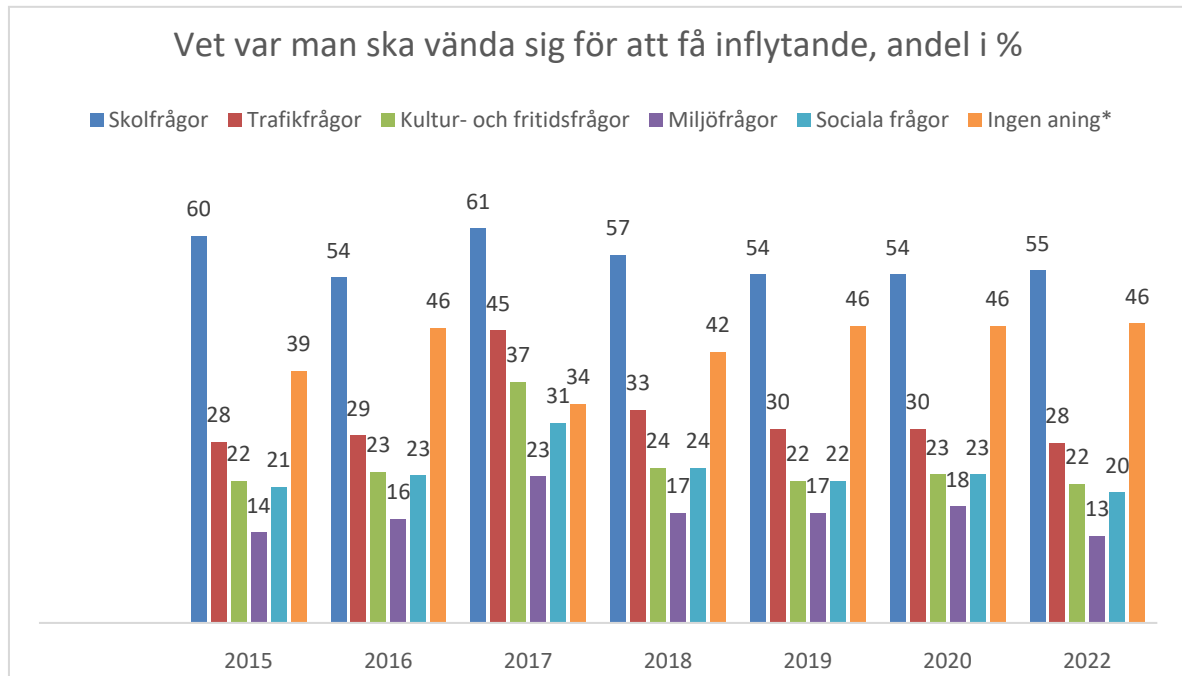
SCBs medborgarundersökning 2021 visar på att 80 procent av de svarande uppger att de upplevt ett bra bemötande i kontakt med en tjänsteperson i kommunen och nästan 73 procent uppger att det går bra att få svar på frågor till kommunen.

Endast 34 procent tycker att möjligheten att påverka inom de kommunala verksamheterna fungerar bra och bara drygt 33 procent tycker att möjligheten att delta aktivt i arbetet med att utveckla kommunen fungerar bra. Drygt 20 procent tycker att möjligheten att påverka de politiska besluten i kommunen fungerar bra.

	Piteå	Alla kommuner
Bra bemötande vid kontakt med tjänsteperson i kommunen, andel (%)	80,0	81,1
Bra bemötande vid kontakt med politiker i kommunen, andel (%)		70,3
Att få svar på frågor till kommunen fungerar bra, andel (%)	72,6	67,9
Möjlighet att påverka inom de kommunala verksamheterna fungerar bra, andel (%)	34,2	38,6
Möjlighet att påverka politiska beslut i kommunen fungerar bra, andel (%)	20,6	26,7
Möjlighet att delta aktivt i arbetet med att utveckla kommunen fungerar bra, andel (%)	33,3	33,3
Kommunens information kring större förändringar fungerar bra, andel (%)	59,9	50,7

Personligt

Andelen unga som vet var man ska vända sig för att få inflytande i olika frågor har legat ungefär lika över tid. Flest unga vet var man ska vända sig när det gäller skolfrågor, därefter trafikfrågor, följt av kultur- och fritidsfrågor.

9. Sammanfattning

Piteå kommun har en lång tradition av att involvera medborgarna i beslutsprocessen. De återkommande metoderna för medborgardialog har kontinuerligt utvärderats och förändrats utifrån behov. Från och med 2021 minskades den övergripande resursen för medborgardialog från 100 % till 50 %. Utifrån minskad resurs har vissa prioriteringar redan genomförts, bland annat när det gäller hälso- och livsstilsundersökning till unga, Personligt, frekvens av utskick till medborgarpanelen samt en minskning av uppsökande aktiviteter vid medborgardialoger.

Piteå kommuns metoder för medborgardialog och dialog med unga är, förutom PÅPP (som vänder sig till unga) metoder på stegen *information*, *konsultation* och *delaktighet* i modellen delaktighetstrappan. PÅPP är den enda metod som finns på steget *medbestämmande*.

Arbetet med delaktighet och inflytande är en del av Piteå kommuns styrmodell. Ett nytt förslag på styrmodell finns och beslut ska fattas av fullmäktige mars 2024.

Kommunstyrelsen beslutar årligen om mer omfattande medborgardialoger.

Kommunledningsförvaltningen ansvarar för samordning och genomförande av dessa dialoger. Nämnderna deltar i den utsträckning det är motiverat utifrån dialogens syfte och ämne. Återkommande metoder för medborgardialoger är PiteåPanelen, Politiker on-line, Unga tycker och Unga frågar. Piteförlag och Synpunkten är vägar in för medborgarna att initiera frågor till kommunen. Undersökningar som genomförs vartannat år är SCBs

medborgarundersökning och Personligt – en hälso- och livsstilsundersökning som vänder sig till elever i årskurs 7 och 9 grundskolan och årskurs 2 gymnasieskolan.

- Kommunledningsförvaltningen föreslår att Kommunstyrelsen tar del av rapporten.
- Kommunledningsförvaltningen föreslår att Kommunstyrelsen ger kommunledningsförvaltningen i uppdrag att återkomma under första kvartalet 2024 med förslag på ett styrande dokument där återkommande metoder för medborgardialog beslutas.

Medlemskap i
testbranschrådet SPGA,
Swedish Proving Ground
Association
§251
23KS679

...

Ansökan medlemskap
Bottenviksbågen
§252
23KS655

...

Bidrag till
Samordningsförbundet
Södra Norrbotten för
2024
§253
23KS636

...

Norrbotniabanan AB –
driftsbidrag 2024-2025

§254

23KS705

...

Medfinansiering -
Swedish Composite
Innovation Center

§255

23KS272

...

Medfinansiering -
Projekt Greenably

§256

23KS267

...

Medfinansiering av
projekt Move to Piteå
Inflyttarservice

§257

23KS657

...

Medfinansiering
projektet North Creative
Nodes
§258
23KS618

...

Medfinansiering - North
Sweden European Office

2024

§259

23KS621

...

Samverkansavtal Piteå
kommun - CH2ESS

§260

23KS665

...

Samverkansavtal för centrumbildning

Centre for Hydrogen Energy Systems Sweden (CH2ESS)

INLEDNING

Centre for Hydrogen Energy Systems Sweden ("Centret") syftar till att:

- Stödja den pågående utvecklingen av implementering av vätgas till nytta för samhällets klimatmål, trygg energiförsörjning och god tillväxt för bla fossilfri järn- och ståltillverkning i Sverige genom
 - forskning som är viktig för att det ska gå att realisera ett fullständigt fossilfritt energisystem och fossilfria industriprocesser.
 - utbildning som ger spetskunskaper inom vätgasteknik och relaterade områden.
 - att skapa och delta i aktiva nätverk och kommunikation för utveckling av och användning av vätgasteknik där akademi, företag och offentliga aktörer kan samarbeta för att uppnå gemensamma mål.

Verksamheten ska bedrivas huvudsakligen som projektverksamhet, genom att Samverkansavtalets Parter och eventuellt andra Projektparter tillskjuter pengar, eget arbete eller andra värden mot erhållande av förmåner såsom forskningsresultat, kompetensutveckling och tillgång till information i övrigt.

Förutom specifikt definierade projekt bedrivs viss verksamhet direkt i Centrumbildningen. Detta inkluderar bla nätverksaktiviteter.

Den samverkan som Parterna etablerar ska omfatta företag/offentliga organisationer/och/eller andra juridiska personer som är verksamma inom Centrets verksamhetsområde.

Avtal om grundläggande villkor och förhållanden för Parternas samverkan avseende forskning/utveckling/utbildning/övriga samverkansaktiviteter inom Centret slutes mellan Parterna enligt nedan ("Samverkansavtalet").

Centret är bildat när rektor vid [Luleå tekniska universitet \(LTU\)](#) fattat beslut om inrättande och samtliga Grundande avtalsparter har undertecknat detta Samverkansavtal.

1 PARTER OCH NÄTVERK

Parterna är indelade i Grundande avtalsparter och Tillkommande avtalsparter.

Grundande avtalsparter är de som [genom att underteckna detta avtal](#) grundar Centret. Tillkommande avtalsparter, är de som enligt Samverkansavtalet efter grundandet av Centret har accepterats som Part.

Om inte annat anges används begreppen Part och Parterna gemensamt om både Grundande och Tillkommande avtalsparter.

Parter är de som listas med uppgifter i bilaga 1.

I samband med att en Tillkommande avtalspart ansluter sig till avtalet ska en uppdaterad version av bilaga 1 upprättas.

1.1 Förutsättningar för tillträde

Grundande avtalspart anses ha ingått samverkan i Centret [från den tidpunkt som angivits i Bilaga 1 för Part](#) när detta Samverkansavtal har påtecknats.

Tillkommande avtalsparter kan ges möjlighet att tillträda Centret efter beslut av Styrgruppen.

Som villkor för tillträde krävs att Tillkommande avtalspart skriftligt accepterar gällande villkor för samverkan genom att skriva under en kopia av detta Samverkansavtal samt lämnar överenskommet finansiellt tillskott till Centret.

1.2 Projektpart

Med Projektpart avses Part, eller annan av Styrgruppen godkänd deltagare, som undertecknat Projektavtal för ett specifikt projekt inom Centret ("Projektpart").

1.3 Nätverk

Centret kommer aktivt att knyta kontakt med andra nätverk inom verksamhetsområdet.

2 ORGANISATION

2.1 Organisatorisk hemvist vid LTU

Centret är organisatoriskt placerat vid Institutionen för Teknikvetenskap och matematik. Prefekten vid denna institution ansvarar närmast under rektor för verksamheten.

2.1.1 Andra anknutna institutioner vid LTU

Institutionerna för Ekonomi, teknik, kost och samhälle; Samhällsbyggnad och naturresurser samt System- och rymdteknik är anknutna till Centrets verksamhet.

2.2 Styrgrupp

- (a) Centrets verksamhet leds av en Styrgrupp.
- (b) Varje Grundande avtalspart ska nominera en ledamot samt en suppleant för denne. Motsvarande gäller för Tillkommande avtalsparter intill dess Styrgruppen är fulltalig.
- (c) Prefekten utser de personer som ska ingå i Styrgruppen samt ordförande i Styrgruppen, efter förslag från Parterna.
- (d) Styrgruppen ska utses för en period om minst tre år och mandatet ska fördelas på ett sådant sätt att kontinuiteten för Centrets verksamhet bibehålls.

- (e) Styrgruppen är beslutför vid möten då minst hälften av ledamöterna är närvarande. Parterna är bundna av beslut som biträds av majoriteten av totala antalet närvarande ledamöter om inte annat stadgats i detta Samverkansavtal.
- (f) Varje ledamot har en röst. Vid lika röstetal, har ordföranden utslagsröst.
- (g) En Part som kan visa att eget arbete, tid för fullgörande av prestation, kostnader, ansvar, intellektuella rättigheter eller annat legitimt intresse skulle bli allvarligt påverkat av Styrgruppens beslut, får utöva ett veto mot ett sådant beslut eller den aktuella delen av ett sådant beslut.
- (h) I händelse av en Part lägger fram veto, ska Styrgruppen göra allt för att lösa den situation som utlöst vetot på ett sätt som tillfredsställer Parternas gemensamma intresse i Centret.
- (i) Vid Styrgruppens arbete, så kan Parterna komma att förmedla information som inte är allmänt känd ("Samarbetsinformation").

2.2.2 Styrgruppens uppgifter

- (a) Det är Styrgruppens uppgift att leda inriktningen för Centrets verksamhet. Det ankommer vidare på Styrgruppen att verka för att centret ~~att~~ har möjligheter att utvecklas enligt det syfte som anges i detta avtal och att centret och dess ledning kan fullgöra de åtaganden som finns.
- (b) Styrgruppen ska utarbeta en gemensam vision och ta fram en strategisk plan med mål och delmål för den verksamhet som ska bedrivas. Den strategiska planen ska uppdateras när så erfordras, dock minst vartannat år.
- (c) Inför varje nytt verksamhets- och budgetår, ska Styrgruppen ta fram en verksamhetsplan och budget som speglar den verksamhet som Parterna avser bedriva under det kommande året.
- (d) Verksamhetsplanen och budgeten, ska fastställas av prefekten i anslutning till rektorsbeslut om verksamhetsplan för institutionen.

(e) Styrgruppen ansvarar inför prefekten för att verksamheten bedrivs inom de ramar som fastställts och på ett sätt som inte riskerar att påverka LTU negativt.

2.3 Verksamhetsledare

Prefekten utser efter samråd med Styrgruppen en verksamhetsledare vilken ska vara anställd av LTU och svara för Centrets löpande verksamhet.

2.4 Vetenskapligt råd

För vetenskaplig förankring av Centrets verksamhet kan ett vetenskapligt råd inrättas. Rådet ska bestå av två eller fler ledamöter från andra organisationer än centrets partners. Dessa ledamöter utses av Prefekten efter förslag från Styrgruppen.

3 FINANSIERING

- (a) Finansiering av Centrets verksamhet sker dels genom avgifter, eget arbete eller liknande, eller genom direkt projektfinansiering.
- (b) Inför varje nytt verksamhets – och budgetår, ska Styrgruppen ta ställning till verksamhetens omfattning och utarbeta en budget. Av budgeten ska framgå vad varje Parts finansiella bidrag till den planerade verksamheten liksom vilka belopp utöver det som förväntas finansiera verksamheten. Projekt med externa Projektparter ska prioriteras.
- (c) Parterna ska i samverkan söka ekonomiskt tillskott från externa finansörer, med mål att tillskottet ska vara minst lika stort som de medel som Parterna bidrar med. Ambitionen ska vara att få största möjliga uppväxling på tillskjutet kapital.

3.1 Avgifter, eget arbete mm

För Grundande avtalsparter gäller följande avgifter under [nedan angiven tid för Samverkansavtalets initiala löptid](#):

Part	Finansiering kkr/år	Tid för finansiering
LTU	6 000	2022-2024
H2GS	Projektfinansierat genom H2Labs, med LTU Green Fuels	2022-2024
Vattenfall	200	2022-2023
Skellefteå Kraft	200	2022-2024
Skellefteå Kommun/näringsliv	200	2023-2025
Piteå Kommun	200	2023-2025
Luleå Kommun	200	2022-2024
Luleå Energi	200	2022-2024
Boden Näringsliv	200	2022-2024
Gällivare Näringsliv	50	2022-2024
Region Norrbotten	200	2022-2024
Region Västerbotten	200	2023-2025

- (a) Ovan angivna summor ska erläggas till 50 % halvårsvis med den första inbetalningen genomförd innan starten på varje verksamhets- och budgetår.
- (b) Part som ska erlägga ersättning genom eget arbete ska planera så att detta kan genomföras för varje verksamhetsår. Om antalet timmar inte genomförts, ska kvarvarande timmar omräknas till finansiellt bidrag som Part har att erlägga innan det nya verksamhetsåret startar. Styrgruppen ska efter samråd besluta om vilket finansiellt värde som ska åsättas de timmar som inte levererats av Part.
- (c) Styrgruppen beslutar om de avgifter som ska gälla för Tillkommande avtalsparter.
- (d) Ingen Part åtar sig någon ekonomisk förpliktelse av vad slag det än må vara utöver vad som framgår av detta Samverkansavtal, om inte annat överenskommits.

4 PROJEKT

Forsknings- och utvecklingsverksamhet under Samverkansavtalet sker i projektform och ska dokumenteras i separata Projektavtal. Ett Projekt är en verksamhet definierad och avgränsad genom ett Projektavtal ("Projekt"). Projektavtalet reglerar samverkan och dess villkor mellan Projektparterna.

Med Projektinformation avses all icke allmänt känd information, såväl Bakgrund som Resultat, som förmedlats mellan Projektparter inom ramen för Projekt ("Projektinformation").

4.1 Projektavtal

Projektavtal bör bland annat innehålla följande information:

- Projektmål, inklusive bakgrund, syfte, mål och avgränsning
- Projektorganisation, inklusive Projektägare, styrgrupp, Projektledare och samtliga Projektparter

- Projektparternas ansvar i Projektet
- Projektplan, inklusive tidsplan, resursplan och leveransplan
- Projektbudget, inklusive intäkts- och kostnads kalkyler
- Villkor för hur Bakgrund och Resultat kan och får användas och spridas.

4.2 Forskningsledare och projektledare

Varje Projekt ska ha en utsedd utsedd projektledare, ibland utses även en separat forskningsledare.

Forskningsledaren har ansvar för att forskningen i Projektet planeras och genomförs enligt plan och att detta sker enligt gällande forskningsetiska principer.

Projektledaren har operativt ansvar för att Projektet samordnas och genomförs enligt gällande lagar, Centrets- och eventuella externa finansiärers villkor samt avrapporteras enligt plan.

4.3 Beslut om nya Projekt

Beslut om nytt Projekt inom och eller **med finansiering av centrumet**, liksom förändring av pågående Projekt av denna art beslutas av Styrgruppen. Styrgruppen kan skriftligen delegera beslut om start av Projekt till Verksamhetsledaren och de eventuella ramar som ska gälla för densamma. Som start av Projekt jämföras ansökan om extern finansiering av Projekt.

4.4 Kostnader för Projekt

Kostnaderna för specifikt Projekt finansieras genom;

- Finansiellt tillskott från Parterna av de medel som tillskjutits i Centret eller
- Finansiellt tillskott från Projektpart eller
- En kombination av finansiellt tillskott och eget arbete från Projektpart eller
- Finansiellt tillskott från extern finansiär

Med extern finansiär avses organisation som ger finansiellt tillskott till Centret eller Projekt, utan att vara Part eller Projektpart.

Styrgruppen beslutar om eventuella rättigheter som ska gälla för extern finansiär med anledning av den finansiering som är aktuell.

4.5 Kontraktshandlingar

Projektparterna ska i varje Projekt avtala om de villkor som ska gälla för Projektet. Skulle upprättade avtal komma att strida emot varandra ska de gälla mellan Projektparterna i nedan nämnd ordning.

A. Projektavtalet

B. Detta samverkansavtal

Är inget särskilt avtalat i Projektavtal, gäller Samverkansavtalet. För de fall extern finansiär uppställer villkor för finansieringen, ska dessa villkor gälla före vad som avtalats i Projektavtalet.

4.6 Avrapportering av Projekt

Projektavslut sker årligen, om inte annat avtalats i Projektavtalet, innehållande:

- Progression och resultat relativt plan
- Förbrukade resurser och kostnader relativt budget
- Möjligheter, risker och eventuella problem
- Framtidsbedömning och förslag

Projektavslut sker genom slutrapportering från Projektet till Styrgruppen. Slutrapporten beskriver Projektets resultat och erfarenheter samt en ekonomisk slutredovisning. Slutrapporten ska även föreslå hur Projektets Resultat ska förvaltas och nyttiggöras.

4.7 Resultat

Samverkan är inriktad på grundläggande kunskapsuppbyggnad, avsedd för ett brett utnyttjande.

Med Resultat avses all ny information, nya data, slutsatser, lösningar, metoder, processer, apparater och material som utvecklats och / eller

skapats genom intellektuella insatser under genomförandet av Projektet, oavsett om det går att skydda immaterialrättsligt eller inte, liksom tillhörande immaterialrättsligt skydd och ansökningshandlingar för sådant skydd ("Resultat").

4.7.1 Äganderätten till Resultat ska tillfalla upphovsmannen eller dennes arbetsgivare i de fall arbetsgivaren har rätt till Resultat enligt lag, kollektivavtal eller anställningsavtal.

4.7.2 Om Resultat skapats av flera Projektparter tillsammans, ska denna ägas gemensamt i lika delar, om inte delägarna genom avtal beslutat om annat.

4.7.3 Projektpart i specifikt Projekt har rätt att kostnadsfritt och för genomförande av Projektet, använda Resultat som skapats eller ägs av annan Projektpart. All annan användning av Resultat ska regleras i avtal mellan aktuella Parter eller ägare.

4.7.4 Projektpart som ensamt finansierat ett Projekt, ska ha option att förvärva Resultat framtagna inom detta Projekt. Villkor för förvärv ska följa gällande regelverk och avtalas separat mellan aktuell ägare eller Projektpart.

4.8 Bakgrund

Med Bakgrund avses information, data slutsatser, lösningar, metoder, processer och material som inte är att anse som Resultat, som ägs eller kontrolleras av Projektpart eller dess anställda och som tillförs Projektet genom att Projektpart eller anställd anger denna i bilaga 3 tillsammans med eventuella villkor för dess användning. Projektpart kan under Projektet lägga till ytterligare egen Bakgrund i Bilaga 3 och ska i sådant fall skicka en uppdaterad bilaga 3 till samtliga övriga Projektparter.

4.8.1 Äganderätt till Bakgrund påverkas inte av detta avtal.

4.8.2 Projektpart i specifikt Projekt har rätt att kostnadsfritt och för genomförande av Projektet, använda Bakgrund som ägs av annan Projektpart med de eventuella villkor som angivits för denna.

4.8.3 Projektpart har rätt att låta Bakgrund ingå i ett Projekt, med förbehåll för senare användning. Sådant förbehåll ska ha angivits i bilaga 3 till Projektavtalet för att vara giltigt.

4.8.4 Projektpart ska dock ha rätt att på skäligena villkor förvärva och nyttja Bakgrund som ägs av annan Projektpart i den utsträckning som krävs för att kunna nyttja de Resultat som uppkommit under Projektet.

4.8.5 Avvikelser i visst Projekt från ovanstående villkor ska godkännas av samtliga Projektparter och Centrets Styrgrupp.

4.9 Sekretess och publicering i Projekt

Parterna och Projektparterna ska skapa goda förutsättningar för samarbetet inom Centret och i projekt genom ett rikligt och öppet informationsbyte och kan härvid komma att lämna varandra Projektinformation eller Samarbetsinformation av konfidentiell natur, såsom information för vilket immaterialrättsligt skydd sökes eller information av affärsstrategisk betydelse för Part eller Projektpart.

4.9.1 Sekretess

På lämnande Parts eller Projektparts begäran om sekretess ska mottagande Part eller Projektpart behandla dylik Samarbets- och Projektinformation konfidentiellt, med nedan angivna förutsättningar och begränsningar.

Om Part eller Projektpart begär att lämnad information eller material ska anses som konfidentiell, ska informationen märkas av den lämnande Parten eller Projektparten med texten "Konfidentiell Information" eller motsvarande, eller, om den överlämnas muntligen, vid överlämnandetillfället anges såsom konfidentiell samt skriftligen verifieras utgöra Konfidentiell Information av den lämnande Projektparten senast fem (5) arbetsdagar efter överlämnandetillfället.

Projektinformation eller Samarbetsinformation är inte att anse som konfidentiell;

- om Projektinformationen eller Samarbetsinformationen blivit allmänt tillgänglig på annat sätt än genom brott mot detta avtal,

- om mottagaren kände till informationen innan Projektparten delgav den. Vid tvist har mottagaren bevisbördan för sin kännedom, eller
- om mottagande Part eller Projektpart kan visa att denne tagit fram Samarbetsinformationen eller Projektinformationen själv eller kan visa att den erhållits från tredje man utan att vara bunden till tystnadsplikt i förhållande till denne.
- om Part eller Projektpart är skyldig att lämna ut Projektinformationen enligt tvingande lag eller domstolsdom.

4.9.2 Publicering

(a) Utifrån grundläggande behov inom forskning och forskarutbildning är tidig publicering av Resultat önskvärd. Första publicering är dock förbehållen den Projektpart som tagit fram sådant Resultat.

(b) Projektpart som avser publicera Projektinformation ska bereda alla övriga Projektparter tillfälle att under minst 30 dagar före publicering, granska och godkänna det material som avses publiceras.

(c) Skulle publikationen visa sig innehålla Projektinformation som av Projektpart angivits som konfidentiell, kan denna Projektpart begära att sådan information ej tas med i publikationen.

(d) Skulle publikationen upptäckas innehålla Resultat, för vilken Projektpart inte tidigare angivit som konfidentiell, äger denna projektpart begära fördröjd publicering i upp till 6 månader från dag då Projektinformationen sändes till Projektparterna för granskning, för att kunna söka immaterialrättsligt skydd.

(e) Om Projektpart inte inom 30 dagar återkommit med synpunkter på den information som sänts ut för granskning, anses Projektparten godkänt att Projektinformationen publiceras.

(f) Samarbetsinformation som av Part angivits som Konfidentiell eller med motsvarande märkning, får inte publiceras.

(g) Parterna eller Projektparterna är överens om att inte använda varandras namn eller logotyper i marknadsföring eller som referens, utan att skriftligt tillstånd inhämtats från den Part eller Projektpart som berörs. Projektpart har dock rätt att använda Projektparternas namn eller logotyper om detta behövs för att fullgöra rapporteringsskyldighet till extern finansiär av Projekt.

4.9.3 Allmän handling

Parter och Projektparter erinras om att de Parter eller Projektparter som är myndigheter inte kan sekretessbelägga information i allmän handling i vidare utsträckning än vad som har stöd i Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

4.10 Ansvarsbegränsning i Projekt

(a) Projektparts skadeståndsansvar avseende ren förmögenhetsskada som Projektparten förorsakat av vårdslöshet är begränsat till direkt skada. Skadestånd utgår därvid endast för av annan Projektparts styrkta direkta kostnader och utgifter och begränsas till en summa som motsvarar två gånger Projektpartens insats i Projektet. Ansvaret omfattar i sådant fall inte indirekt skada såsom t.ex. utebliven inkomst, vinst eller besparing, produktionsbortfall, tredjemansskador eller följdskador.

(b) I det fall ren förmögenhetsskada, förorsakats avsiktligt, genom grov vårdslöshet eller genom brottslig handling, omfattar skadeståndsskyldigheten såväl direkt skada som indirekt skada utan beloppbegränsning. Motsvarande gäller även vid vårdslöst vållande av person eller sakskada

(d) Skulle det vara oskäligt betungande för en Projektpart att genomföra något åtagande i rätt tid, eller över huvud taget, på grund av arbetskonflikt eller annan omständighet som parten inte kan råda över, exempelvis brand, översvämning, krig eller naturkatastrof, ska Projektparten vara berättigad att i skälig omfattning flytta fram tiden för genomförande av åtagandet eller vara helt befriad därifrån.

(e) Projektpart är inte ansvarig för att Resultat kan användas eller inte passar för något särskilt ändamål eller för att Resultat skulle vara fritt från intrång i annans rätt.

4.11 Underavtal

Det åligger Projektpart att träffa erforderliga avtal med hos sig anställd personal och eventuellt anlitate underkonsulter så att villkor enligt Projektavtalet kan fullföljas.

5 REGLERING OM STATSSTÖD

Part och Projektpart åtar sig att vid all verksamhet som bedrivs inom Centret följa vid var tid gällande regelverk om statsstöd. För det fall det skulle visa sig att något villkor i detta avtal, eller i ett Projektavtal inom Centret, strider mot EUs statsstödsregler, åtar sig Parterna/Projektparterna att omedelbart omförhandla villkoret på sådant sätt att regleringen inte längre strider mot statsstödsreglerna.

6 ÄNDRING I SAMVERKANSAVTALET

Beslut om förändringar av detta avtal ska biträdas av samtliga Parter.

7 INFORMATIONsutBYTE INOM CENTRET

För informationsutbyte mellan Parterna gäller punkt 4.9.1 samt punkt 4.9.3 ovan.

8 ANSVARSBEGRÄNSING INOM CENTRET

Parts ansvar i Centret är begränsat på sätt som anges i punkt 4.10 ovan med ändring att skadestånd begränsas till en summa på 1 000_000_kr.

9 AVTALSTID

Samverkansavtalet träder i kraft när det undertecknats av Grundande avtalsparter och därefter under en inledande period om 36 månader räknat från 2022-01-01. Samverkansavtalet, förlängs därefter automatiskt med 12 månader åt gången.

För Tillkommande avtalsparter gäller avtalet för samma tidsperiod och stadgad regel för uppsägning som för Grundande avtalsparter.

10 AVVECKLING AV SAMARBETET

Om Part, efter avtalets initiala löptid på tre år, säger upp Samarbetsavtalet eller om Parterna gemensamt kommer överens om att avveckla Centret, ska följande förutsättningar gälla.

- Om någon Part säger upp Samverkansavtalet, ska Styrgruppen undersöka möjligheten för kvarvarande Parter att driva verksamheten vidare alternativt undersöka möjligheten att knyta ny part till Centret.
- Vid avveckling Ska Styrgruppen planera för avvecklingen så att avvecklingskostnader och negativ påverkan på pågående Projekt minimeras.

11 ÖVERLÅTELSE

Part eller Projektpart har inte rätt att helt eller delvis överlåta rättigheter eller skyldigheter enligt detta Samverkansavtal eller Projektavtal utan övriga Parter eller Projektparters skriftliga medgivande.

12 UTESLUTNING

- (a) Om Part eller Projektpart inte utför vad som åligger denne enligt vad som avtalats eller på annat sätt överenskommit och dokumenterats och trots uppmaning inte inom 30 dagar vidtagit rättelse, så kan denne komma att uteslutas från Centret eller Projektet.

(b)Fråga om uteslutning av Part ska avgöras av Styrgruppen, där den Part som är föremål för fråga om uteslutning, får närvara, men inte har någon röst vid avgörandet av frågan.

(c)Fråga om uteslutning av Projektpart ska avgöras av Projektets styrgrupp.

Part eller Projektpart som utesluts, befrias inte från fullgörande av de ekonomiska förpliktelser som Parten godkänt för inneliggande verksamhetsår/budgetår eller för Projektet.

13 PROBLEM OCH TVIST

Problem i samband med fullgörandet av och tolkningen av detta Samverkansavtal eller av Projektavtal ska tas upp i Styrgruppen. Kan inte Styrgruppen ena Parterna om en lösning, föreligger en tvist.

Tvist i anledning av detta avtal ska slutligt avgöras av allmän domstol.

Om tvist föreligger mellan Parter som har staten som huvudman, ska tvisten slutligt avgöras av lämpligt organ. .

14 INGET BOLAG

Parternas samarbete enligt detta avtal har inte som syfte att konstituera eller driva verksamhet i bolagsform varför lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag inte ska gälla för samarbetet.

Detta avtal har upprättats i [.....] original där samtliga Grundande avtalsparter har tagit var sitt.

Kommentar [CW1]: Denna text kommer att ersättas med admin för digital signering.

Part.....

Part.....

Luleå 20xx-xx-xx

..... 20xx-xx-xx

.....

.....

Part.....

Luleå 20xx-xx-xx

.....

Part.....

..... 20xx-xx-xx

.....

Part.....

..... 20xx-xx-xx

.....

Part.....

..... 20xx-xx-xx

.....

Part.....

..... 20xx-xx-xx

.....

Part.....

..... 20xx-xx-xx

.....

Bilaga 1 till Centrumavtalet CH2ESS

Version: 2023-10-10

Part	Org.nummer	Kontaktperson och besöksadress	Faktureringsuppgifter	Namn på attestant och e-post	Tillträde för samverkan
Luleå tekniska universitet	202100-2841	Cecilia Wallmark, Porsön, 971 87 Luleå		Margareta Groth	2022-01-01
H2GS	559272-3000	Riddargatan 23, 114 57 Stockholm		Maria Persson Gulda	2022-01-01
Vattenfall					2022-01-01
Skellefteå Kraft	556016-2561	Ann-Christine Schmidt Skellefteå Kraft AB Box 395 931 24 Skellefteå	faktura.SKAB@skekraft.se	Joachim Nordin, VD	2022-01-01

<p>Skellefteå Kommun/näringsliv</p>	<p>212000-2643</p>	<p>Ulf Månsson Stadshuset, Trädgårdsgatan 6 93131 Skellefteå</p>	<p>1. Ange fakturaadressen: Skellefteå kommun Box 804 931 28 Skellefteå 2. Kom ihåg att ange GLN kod 7381020360088 eller PEPPOL id. 0007:2120002643. 3. Ange Skellefteå kommuns sex- eller sju-ställig kod samt beställningsreferens på e-faktura UL0738</p>	<p>Ulf Månsson, Näringslivsutvecklare</p>	<p>2023-01-01</p>
<p>Piteå Kommun</p>	<p>212000-2759</p>	<p>Svartuddsvägen 1 941 85 Piteå</p>	<p>Piteå kommun, 941 85 Piteå</p>	<p>Patric Lundström (Kommunalråd) eller Andreas Lind (Kommunchef)</p>	<p>2023-01-01</p>

Luleå Kommun	212000-2742		Luleå kommun, Box 50001, 973 21 Luleå Peppol-id är 0007:2120002742		2022-01-01
Luleå Energi	556139-8255		Fakturaadress e-faktura: PEPPOL-id: 0007:5561398255 GLN: 7340109102926 VAN-operatör: Tieto Sverige Fakturaadress pdf-fakturor: invoice.5561398255@kollektor Referens SAN-1501-R6560		2022-01-01
Bodens kommun	212000-2767	Kyrkgatan 24 961 34 Boden	Fakturaadress e-faktura: EDI identifiering: 7407 GLN: 2120002767	Magnus Åkerlund Kommunchef	2022-01-01
Gällivare Näringsliv	556252-3281	Centralplan 4, 982 31 Gällivare	Gällivare Näringsliv AB Fack 317 FE920 751 75 UPPSALA Eller per mail: efakt.gallivarenaringsliv@devo.se	Kjell-Åke Johansson Tf VD	2022-01-01

Region Norrbotten	232100-0230	Region Norrbotten, 971 89 Luleå		Regionala utvecklingsdirektören: Janus Brandin	2022-01-01
Region Västerbotten	232100-0222	Köksvägen 11, 907 37 Umeå	Region Västerbotten FE5102 838 77 FRösön	Bengt Strömgren Ref BEST10	2023-01-01

Medfinansiering -
Stödmedel för
TräCentrum Norr
§261
23KS675

...

Månadsrapport oktober
2023
§262
23KS445

...

Månadsrapport oktober 2023

Piteå kommun

Ekonomi

Övergripande resultat

För perioden januari - oktober redovisas överskott om 66,2 mkr (185,1 mkr samma period föregående år), motsvarande 2,7 % av skatter och generella statsbidrag. Resultatet är en försämring jämfört med motsvarande period föregående år, vilket framför allt beror på ökade personalkostnader och verksamhetskostnader till följd av hög inflation.

Kampen mot inflationen fortsätter och budskapen från centralbankerna är i stort sett desamma, inflationen är för hög och styrrentorna måste ligga kvar på nivåer som bromsar den ekonomiska aktiviteten under den tid det tar för prisstegringstakten att åter landa på 2 procent. Med anledning av en något positiv utveckling på marknaden så är en uppskrivning av reservfonden genomförd då marknadsvärdet ökat med 2,61% sedan årsskiftet.

Årsprognos per oktober visar överskott om 33,9 mkr. vilket främst förklaras av ökade skatteintäkter, högre utdelning från bolagen samt att planerade investeringar skjutits på framtiden vilket innebär minskade kapitalkostnader.

Kostnadsutvecklingen är osäker då en fortsatt hög inflation och höga energipriser kan komma att påverka nettokostnadsutvecklingen i verksamheterna. Årsprognosen för 2023 är betydligt svagare än fjolårets helårsresultat. Vid en negativ årsprognos kommer kommunen behöva nyttja Resultatutjämningsreserven för att klara ett nollresultat.

<i>tkr</i>	Utfall Jan-Okt 2023	Utfall Jan-Okt 2022	Prognos helår 2023	Budget helår 2023	Utfall helår 2022
Verksamhetens intäkter	543 404	538 781	641 813	590 421	678 267
Verksamhetens kostnader	-2 821 001	-2 600 551	-3 419 755	-3 303 501	-3 216 825
Avskrivningar	-109 067	-106 855	-124 301	-133 446	-128 194
Verksamhetens nettokostnader	-2 386 663	-2 168 625	-2 902 242	-2 846 526	-2 666 752
Skatteintäkter	2 032 458	1 966 260	2 437 434	2 399 759	2 355 361
Generella statsbidrag	405 881	409 252	484 739	483 345	489 220
Finansiella intäkter	41 075	27 987	41 950	14 464	30 962
Finansiella kostnader	-26 518	-49 795	-27 946	-25 528	-48 398
Periodens resultat	66 232	185 079	33 935	25 514	160 393
<i>Semesterlöneskuldens resultateffekt</i>	<i>31 936</i>	<i>28 448</i>	<i>-4 179</i>		<i>1 806</i>
<i>Resultatets andel av skatter och generella statsbidrag</i>	<i>2,7%</i>	<i>7,8%</i>	<i>1,2%</i>	<i>0,9%</i>	<i>5,6%</i>

Finansiell stabilitet

Kommunen har en i grunden stark finansiell ställning med bland annat stark soliditet och för året en svag ökning av det nominella skatteunderlaget. Den senaste skatteunderlagsberäkningen visar att det reala skatteunderlaget under 2023 minskar med ca 2 procent jämfört med 2022. Kommunens och kommunkoncernens likviditet är fortsatt relativt god tack vare fortsatt starkt resultat under 2022.

Investeringar

Investeringsbudgeten för året är 388 mkr och nämnderna har lämnat prognos att 291 mkr kommer att upparbetas under året. De största pågående projekten är om- och tillbyggnad av Christinaskolan samt nybyggnation av Strömnäsbackens äldreboende Skogsgården som planeras vara klart 2024. Därutöver är reinvesteringar i fastigheter, inkl renovering av stadshuset, en stor post under året.

Investeringsprojekt	Prognos utfall 2023 (mkr)
Äldreboende Strömnäsbacken	67
Christinaprojektet	44
Reinvestering fastigheter	42
Reinvestering, gator/vägar	20
IT, datorer och infrastruktur	11

Nämnder

Styrelse och nämnder redovisar sammantaget underskott mot budget per oktober med -41,7 mkr (+14,9 mkr samma period föregående år). Förändringen av utfallet jämfört mot samma period föregående år beror främst på ej utbetalda medel i centrala potter samt inflationens negativa påverkan i form av höga verksamhets- och personalkostnader.

För helåret prognostiseras underskott med -62,2 mkr (-28,0 mkr helår 2022), varav socialnämnden -42 mkr, barn- och utbildningsnämnden -10 mkr samt samhällsbyggnadsnämnden -10 mkr.

Se nämndernas kommentarer nedan samt bilagor med fördjupad analys. (bilagor; Analys SOC oktober 2023, Månadsuppföljning SOC oktober 2023, Barn och utbildningsnämnden Analys oktober 2023 och Samhällsbyggnadsnämnden fördjupad analys per oktober 2023).

tkr	Nettokostnad	Budget	Budget- avvikelse	Budget- avvikelse	Prognos budget- avvikelse	Budget- avvikelse
	Jan-Okt 2023	Jan-Okt 2023	Jan-Okt 2023	Jan-Okt 2022	helår 2023	helår 2022
Kommunfullmäktige	4 040	5 678	1 639	652	200	157
Kommunstyrelsen	205 409	216 884	11 474	19 210	567	5 507
- Gemensamma nämnder	47 684	45 161	-2 523	-1 212	-4 102	-2 163
- KS gemensam	0	6 580	6 580	-8 450	6 580	8 000
- Kommunledningsförvaltningen	157 726	165 143	7 417	11 973	-1 911	-330
Barn- och utbildningsnämnden	818 644	808 353	-10 292	4 538	-10 000	-7 346
Fastighets- och servicenämnden	100 521	100 592	71	17 630	-500	1 562
Kultur- och fritidsnämnden	111 540	115 055	3 515	2 759	0	-561
Miljö- och tillsynsnämnden	5 531	4 554	-977	-884	-14	-616
Samhällsbyggnadsnämnden	170 785	162 926	-7 859	393	-10 203	6 136
- Markförsäljning	-880	-3 332	-2 452	-993	-3 120	4 779
Socialnämnden	874 550	835 162	-39 388	-29 394	-42 258	-32 839
Gemensam kost- och servicenämnd	-54	0	54	8	0	0
Gemensam räddningsnämnd	0	0	0	0	0	0
Gemensam överförmyndarnämnd	0	0	0	22	0	0
Summa nämnder/styrelse	2 290 966	2 249 204	-41 762	14 936	-62 208	-28 000

Kommunfullmäktige, revision och valnämnd

Kommunfullmäktige inklusive revision och valnämnd redovisar överskott om 1,6 mkr för perioden. För helåret prognostiseras dessa verksamheter sammantaget överskott med 0,2 mkr.

Överskottet återfinns inom framför allt inom Kommunfullmäktige. Kommunfullmäktige kommer under hösten ha ökade kostnader för utbildningar och prognostiseras för helår överskott om +0,3 mkr. Revisionen har ökade kostnader under hösten och prognostiseras att nyttja hela kostnadsbudgeten. Valnämnden räknar med underskott -0,1 mkr för helåret.

Kommunstyrelsen

Kommunstyrelsen redovisar överskott för perioden januari-oktober med 11,5 mkr. Överskottet på perioden förklaras till största del av centralt avsatta medel som ej upparbetats, ej utbetalda kostnader i den tillväxtpolitiska reserven samt en minskad semesterlöneskuld som påverkar resultatet positivt.

På helåret beräknas prognosen sammantaget till 0,6 mkr (2022 5,5 mkr), förändringen sen prognosen i delårsbokslutet beror främst på minskade personalkostnader pga vakanser.

Barn- och utbildningsnämnden

Barn- och utbildningsnämnden redovisar ett utfall om -10,3 mkr per sista oktober. Fler barn och elever har tillkommit både i egna verksamheter, fristående verksamheter och andra kommuner än vad som är budgeterat, vilket påverkar kostnaderna negativt främst inom förskolan. Samtidigt fortsätter kostnaderna för barn i behov av extraordinärt/särskilt stöd inom förskola och grundskolan att öka, likaså personalkostnader på grund av pensionsavgångar och vikarieanskaffning vilket utgör en stor del av avdelningarnas underskott.

Helårsprognosen för Barn- och utbildningsnämnden sätts till -10 mkr (motsvarar -1 procent av nämndens totala budget). Prognosen baseras på barn- och elevunderlaget i fristående verksamheter och i andra kommuner som förväntas vara högre än höstterminens budget. Implementering av dygnsvila på Nattisverksamhet, höga kostnader för framför allt yrkesförberedande program där materialkostnaderna ökat samt ökande antal ansökningar för barn/elever med behov av särskilt stöd påverkar också prognosen negativt. (se bilaga; Barn och utbildningsnämnden Analys oktober 2023).

Fastighets- och servicenämnden

Fastighets- och servicenämnden redovisar överskott för perioden med 0,1 mkr. Avdelningarna stab, städ och måltider visar överskott och avdelning fastigheter underskott. Totalt prognostiserar nämnden underskott om 0,5 mkr på helår under förutsättning att nämnden erhåller kostnadsersättning för underskott på kapitaltjänst samt att semesterlöneskulden landar enligt erhållen prognos och planerade fastighetsförsäljningar genererar reavinst. För helår prognostiserar avdelning stab, städ och måltider överskott och avdelning fastigheter underskott.

Avdelning stabs prognostiserade överskott beror främst på lägre verksamhetskostnader än budgeterat. Städ prognostiserar överskott genom att balansera ökade kostnader för förbrukningsmateriel med anledning av nytecknade avtal med kontinuerlig uppföljning, avtalstrohet och kostnadsmedvetenhet hos samtliga medarbetare. Dessutom är intäkterna högre än budgeterat. Måltider prognostiserar överskott trots ökade livsmedelskostnader vilka varit högre än den priskompensation avdelningen erhållit. Åtgärder har vidtagits och vidtas för att begränsa effekterna av kostnadsutvecklingen, till exempel översyn och förändring av menyer och utbud samt arbete för minskat matsvinn. Övriga kostnadslag förutom förbrukning går bättre än budget.

Fastigheters prognostiserade underskott beror på ökade kostnader för skador, snöröjning samt tillkommande kostnader för uttagsprofil el och driftkostnader tillhörande modullösningar för skolans behov i Norrfjärden och Öjebyn. Åtgärder som vidtas för att minska underskottet är regelbunden uppföljning och planering samt prioriteringar rörande underhållsåtgärder. Planering fortsätter avseende fastighetsförsäljningar som beräknas ge reavinst. Nämnden har även ökade kostnader med anledning av nytecknade avtal. Alla avdelningar arbetar för att förbättra nämndens prognostiserade årsresultat.

Kultur- och fritidsnämnden

Kultur- och fritidsnämnden redovisar överskott för perioden med +3,5 mkr. I överskottet ingår fordran på förutbetalda semesterlöner, samt inestående investeringsbidrag till föreningar med egna anläggningar. Parkens överskott hänförs till vakant tjänst som inte kommer att tillsättas i år. Till viss del har detta överskott använts till utbildning av personal. Två gamla pistmaskiner har sålts och bidrar till periodens överskott.

Nämndens helårsprognos visar ett nollutfall mot budget. Minskning från periodresultat till årsprognos beror dels på att inestående medel kommer att utbetalas till föreningar med egna anläggningar, dels en ökad kostnad för semesterlöneskulden. Anläggningarnas ökade kostnader under vintersäsongen har en stor negativ inverkan på årsprognosen. Utökad drift av Lindbäcksstadion som omfattar backe och café, innebär ökade intäkter men samtidigt ökade kostnader. Hyra av pistmaskin samt ökade personalkostnader är sådana tillkommande driftskostnader. Intäkterna från försäljning av pistmaskinerna kommer att användas till underhåll av anläggningen samt inköp av uthyringsskidor. En simhallsutredning kommer ett genomföras under året, och då inga medel för utredningen finns beslutade i budget, kommer kostnaden att belasta avdelning Fritidsanläggningar. Ingen förändrad målbedömning då nämnden bedömer att verksamheten bedrivs med god ekonomisk hushållning.

Miljö och tillsynsmyndigheten

Perioden visar underskott mot budget med 1 mkr. Underskottet förklaras främst av lägre intäkter än budgeterat, vilket förklaras av efterhandsdebitering och ett lägre flöde av anmälningar och ansökningar.

Årsprognosen visar på ett nollutfall mot budget. De lägre intäkterna kommer pareras med lägre kostnader till minskade utgifter än budgeterat under året.

Samhällsbyggnadsnämnden

Perioden visar underskott mot budget med -7,9 mkr. Helårsprognosen uppskattas till -10,2 mkr, vilket är en försämring med 5,6 mkr sedan delårsbokslut augusti. Den negativa prognosen förklaras främst av ökade kostnader för både vinterväghållningen och kollektivtrafiken som brottas med stora prisökningar. Den senaste tidens stora prisökningar märks tydligt av. Det är svårt att på kort sikt styra om verksamheten för att klara prisökningarna då det i flera fall rör sig om långa avtal som tar lång tid att förändra. Även markförsäljningen visar på underskott då en del större försäljningar dragit ut på tiden och inte kommer att genomföras under 2023.

En del av prisökningarna kommer verksamheterna att kunna parera under året. Bland annat har årets barmarksunderhåll kraftigt minskats, vilket över tid kan leda till försämrade vägstandard. Arbetsmarknaden är fortfarande god samtidigt som anställningsstöden för deltagare är höga, vilket kan ge överskott i berörda verksamheter. Det gäller främst verksamheten för feriearbeten. Vuxenutbildning prognostiserar överskott som beror på avslutade och nya externfinansierade projekt. Även de lite större övergripande verksamhetsutvecklingsfrågorna behöver skjutas på för att delvis kunna täcka upp de stora kostnadsökningarna. Det har även inkommit sanktionsavgifter där bland annat byggsanktionsavgifter för vindkraftverk som tagits i bruk utan slutbesked balanserat upp det negativa resultatet.

Det går även att skymta en nedgång kopplat till konjunkturläget och bostadsbyggandet. Intäkter för plan, bygglov och markförsäljning ser ut att bli lägre än budgeterat.

Prisökningarna slår även igenom för investeringarna där reinvesteringen av gatorna blir betydligt mycket dyrare än budget, vilket innebär att några planerade projekt fått senareläggas. (se bilaga; Samhällsbyggnadsnämnden, fördjupad analys per oktober 2023).

Socialnämnden

Socialtjänsten har per oktober en budgetavvikelse om -39,4 mkr, en liten förbättring sedan förra månaden. Vård- och omsorgsverksamheterna har fortsatt höga kostnader för personal och IFO har ökade kostnader för placeringar både avseende barn och vuxenmissbruk. Dessutom ses fortsatt hög prisnivå gällande övriga kostnader. Arbetet med bemanningsekonomi och schemaläggning fortsätter under 2023. Sommarkostnaderna uppgick till 21 mkr som är 1,4 mkr lägre än för sommaren 2022. Helårsprognos förbättras till -42,3 mkr. (se bilagor; Analys SOC oktober 2023 och Månadsuppföljning SOC oktober 2023).

Gemensam kost- och servicenämnd

Gemensam Kost- och servicenämnd redovisar överskott för perioden med 54 tkr, vilket beror på ett förändrat arbetssätt kring utbetalning av arvoden till ledamöter. Från och med 2023 så kommer Luleå i stället för Piteå att hantera utbetalningarna avseende Luleå kommuns ledamöter och avräkning sker i december då nämnden faktureras kostnaderna. Nämnden kommer därför att visa överskott fram till årets slut. För helår prognostiserar nämnden ett nollutfall mot budget.

Nämnden bygger på självkostnadsprincipen där samverkans kommunerna betalar för deras faktiska kostnader. Kommunerna a'conto debiteras månadsvis utifrån fastställd budget och avräkning av under/överskott sker en gång per år i samband med årsbokslutet. Årsprognos för Piteås del bedöms till -0,1 mkr

Gemensam överförmyndarnämnd

Kommunerna Piteå och Älvsbyn finansierar den gemensamma verksamheten, överförmyndarexpeditionen, andelsmässigt utifrån respektive kommuns ärendemängd. Varje kommun finansierar helt sina respektive uppdragstagare/ställföreträdare.

Verksamheten har under året bedrivits inom de ekonomiska ramar som nämnden har beslutat om. Kostnaderna för den gemensamma nämnden överförmyndarnämnd fördelas på de två kommunerna Piteå och Älvsbyn utifrån antalet aktiva ärenden vid årets slut. Prognosen för budgetavvikelse på helår per kommun bedöms för Piteås del till -130 tkr.

Gemensam räddningsnämnd

Den gemensamma räddningsnämnden redovisar nollutfall för perioden. Årsprognosen är osäker, men visar på underskott om -0,6 mkr. vilket motsvarar -0,5 mkr för Piteås del av gemensam räddningsnämnd.

Årsprognosen förklaras främst av ökade verksamhets- och personalkostnader genom bland annat utebliven kostnadstäckning för ökade avtalskostnader kopplat till Räddningspersonal i beredskap (RiB 22) samt Allmänna bestämmelser. I detta ingår löner för räddningspersonal i beredskap samt beredskaps- och jourersättningar till heltidsanställda. För 2023 har kostnadsökningarna prognostiserats till 0,4 mkr. Utebliven kostnadstäckning för ökade pensionskostnader kopplat till Särskild avtalspension för Räddningstjänsten (SAP-R) påverkar prognosen negativt, säkerställd kostnadsökning 0,2 mkr. Kostnadsökningar pga. inflation kopplat till avtal. Bedömd kostnadsökning inför året låg på 0,4 mkr, GRN tilldelades 0,2 mkr i engångsanslag för 2023. Prognos för kostnadsökningar ligger närmare 0,7 mkr. Allmänt högre driftkostnader kopplat till inköp av materiel.

Större räddningsinsatser inom eget område kan påverka utfallet mer negativt, större insatser i närliggande kommuner kan påverka resultatet positivt. Semesterlöne- samt övertidskompensations påverkan på resultatet är svårt att bedöma, kan ge ett mer positivt resultat men även ett mer negativt vid större räddningsinsatser. Antalet kostnadsdrivande räddningsinsatser inom Piteå och Älvsbyns kommun har under året varit låg vilket påverkat resultatet positivt.

För att försöka nå en budget i balans har utgifter minskats där det är möjligt. Inköp av material som kan införskaffas senare har sedan oktober stoppats. Resor för fortbildning har också stoppats. Stor del av de kostnader verksamheten står med är kopplat till personal samt fasta kostnader (ex. hyror) som inte kan påverkas i någon större utsträckning.

Strategiska områden

Prioriterade mål

Piteå ska år 2030 ha 46 000 invånare och till 2050 50 000 invånare

Per den sista september 2023 hade Piteå kommun 42 370 invånare. Piteå kommun har haft en svagt positiv befolkningsutveckling under 2023, totalt +8 invånare. Förändringen sedan delårsrapporten per augusti månad är små. Jämfört med 2022 är antalet som avlidit färre i Piteå. Samtidigt sjunker även barnafödandet i Piteå. Totalt minskar födelseunderskottet. Barnafödandet i Sverige fortsätter att minska och antalet födda barn i Sverige var jan–sept i år det lägsta på 20 år, i Piteå sedan 2009. Den summerade fruktsamheten i riket är den lägsta på över 50 år. Summerad fruktsamhet är ett demografiskt mått som visar hur många barn en kvinna i genomsnitt väntas föda under sin livstid. Fruktsamheten i Sverige har varierat över tid. Den påverkas bland annat av ekonomiska konjunkturer, utbildningsnivåer, deltagande i arbetsliv och olika samhällsfaktorer som till exempel förändringar i familjepolitiken. Justeringsposten var under september ovanligt stor. Posten är den del av folkökningen som inte kan förklaras av födelseöverskott och invandringsöverskott under perioden. Där ingår födselar, dödsfall, invandringar och utvandringar som rapporterats under perioden, men som inträffat före periodens början. I Piteå kommuns fall avser detta troligtvis eftersläpande invandring.

Befolkningsutveckling

	2023 jan-sept	2022 jan-sept
Folkmängd	42 370	42 366
Födda	280	286
Döda	314	341
Födelseöverskott	-34	-55
Inrikes inflyttningar	970	1 010
Inrikes utflyttningar	999	997
Flyttningsöverskott inrikes totalt	-29	13
Invandringar	114	134
Utvandringar	68	38
Invandringsöverskott	46	96
Justeringspost	25	-11
Folkökning sedan årsskiftet	8	43

Piteå ska vara en attraktiv ort för näringsliv och företagande

I oktober kom resultatet från Småföretagarnas Riksförbund avseende rapporten Småföretagarindex. Rapporten ska visa på förutsättningarna att driva företag, med fokus på små och medelstora företag i respektive kommun. Kartläggningen sker på basis av nio dimensioner av företagandets villkor. Underlaget bygger på befintlig officiell statistik. Övergripande bedömning är att det fortsatt är bra förutsättningar för att driva företag i Piteå även om Piteå tappar 28 placeringar från förra årets plats 25 till plats 54. I jämförelse med liknande kommuner ligger Piteå på plats 4 av 29. Tryggheten är en av Piteås främsta styrkor, tillsammans med möjligheterna till kapitalförsörjning medan överlevnadsgraden samt näringslivsklimatet som baseras på svenskt näringsliv undersökning är fortsatt lågt. Det som är särskilt viktigt att notera och jobba utvecklande med är behörighet inom skolan, lärlingsutbildningar och yrkesanpassade insatser inom skolsystemet. Här har Piteå en stark position och en uppbyggd verksamhet kring skola, arbetsmarknad och yrkesfokuserade utbildningar men undersökningen pekar på att kompetensbehovet är betydligt större än vad systemet levererar idag och ger därför ett sänkt betyg. Detta är inget nytt och utifrån dagens låga arbetslöshet och färre personer i skolsystemet (än behovet) så måste denna utmaning mötas med inflyttning, tillsammans med träffsäkra utbildningar för att behovet ska kunna tillgodoses. Upphandlingsområdet är särskilt viktigt i mindre kommuner, här har ett systematiskt dialogarbete bedrivits under året vilket verkar synas i olika undersökningar och peka på att arbetet är bra och bör fortsätta utvecklas.

Under oktober månad genomfördes *Landsbygdskonferensen Pite Älvdal "Kust till Fjäll"*. Denna nya satsning syftade till att belysa Pite älvdals unika möjligheter för entreprenörskap och utveckling. Arrangemanget var uppskattat och lockade deltagare från älvdalen men även Luleå och anställda inom regional utveckling.

Piteå präglas av en samhällsgemenskap med mångfald som grund

På FN-dagen i oktober firades att det är tre år sedan Piteå utnämnde sig till en MR-kommun. För att uppmärksamma detta tillfälle bjöd Piteå kommun i samarbete med rättighetscentrum in till föreläsningar som betonade vikten av inkludering för att förstärka Piteås attraktionskraft och uppmuntra fler att stanna kvar i kommunen. De nationella minoritetsspråken är en viktig del av den svenska historien. Utifrån grundskolans uppdrag att alla elever ska få kunskap om minoriteternas historia och kultur har projektet Nationella minoriteter i Piteås förskolor och skolor påbörjats och beräknas avslutas första kvartalet 2024. Ett arbete pågår även för att möjliggöra för Piteå kommun att ansöka om att bli samisk förvaltningskommun 2024. Under våren 2024 har samtliga chefer i Piteå kommun tagit del av en föreläsning gällande våld i nära relationer. Utredningen Ung 2.0 har sett över hur kultur och fritidsutbudet för unga kan utvecklas kopplat till behoven, och ett normkritiskt perspektiv anlädes. Utöver redan befintlig verksamhet för unga, som vid Kaleido och biblioteken, är Skol IF i kommunens högstadieskolor, liksom Äntligen fredag där kommunen tillsammans med föreningslivet öppnar idrottshallar för unga på fredagkvällar, två initiativ som ligger i linje med några av utredningens rekommendationer. Att Piteå är en Fristadskommun är ett ställningstagande för demokrati och yttrandefrihet och Piteås tredje Fristadsmusiker har tagits emot under året.

Piteå ska erbjuda trygga och attraktiva livsmiljöer

Det långsiktiga planarbete som bedrivs med inriktning på bostäder, verksamhetsytter och infrastruktur har bland annat fokuserat på Stadsutveckling Öster, där detaljplaner nu är ute på samråd, och på fördjupade översiktsplaner för

stadsdelarna. Till följd av planeringen inför Norrbotniabanan har även fokus lagts på fördjupad översiktsplanering för Norrfjärden samt framtagandet av en ny trafikstrategi. Arbetet med att utveckla Lillbrogatan till en attraktiv stadsgata är för närvarande under slutförande.

Inom miljöområdet har en undersökning av upplevda miljörelaterade besvär genomförts, i syfte att få underlag för prioriteringar inom tillsynsarbete och samhällsplanering. Kommunens tillväxtambitioner behöver även omfatta utveckling av kulturell infrastruktur, kulturellt utbud, gröna miljöer och möjligheter till en aktiv fritid. Här har bland annat en muralmålningfestival genomförts som resulterat i en uppskattad utsmyckning av det offentliga rummet. Ökade insatser har även gjorts för att gynna biologisk mångfald och på att motverka s.k. invasiva arter.

Av betydelse för målet är även arbetet med underhåll och reinvesteringar i kommunens egna fastigheter. Här har också skyddsrummen genomgått en översyn, där flertalet nu är rätt utrustade och möjliga att ställa i ordning med kort varsel.

Skolverksamheterna har under året lagt vikt vid förebyggande arbete för att minska riskerna för hot och våld. Socialnämndens verksamheter bidrar fortsatt till trygga och attraktiva livsmiljöer genom stöd och hjälp till individer och familjer i svåra livssituationer. Arbetet kan bidra till att minska problem som kriminalitet, missbruk, psykisk ohälsa och arbetslöshet. Räddningstjänsten finns, utöver uttryckningsverksamheten och kontroll av brandskydd, tillgänglig med råd, information och utbildning som stärker den enskildes möjligheter att skapa trygga miljöer.

Utvalda målkopplade nyckeltal

Nyckeltal	Period	Kvinnor	Män	Totalt	Målvärde 2023
 Inskrivna arbetslösa, ungdomar 18-24 år %	Okt 2023	5,8 %	6,5 %	6,2 %	≤5,5 %
Öppet arbetslösa, ungdomar 18-24 år %	Okt 2023	3,6 %	3,3 %	3,4 %	≤1,5 %
Sökande i program, ungdomar 18-24 år %	Okt 2023	2,2 %	3,3 %	2,8 %	≤4 %
Antal inledda utredningar enligt SoL 11:1 av barn och unga, 0-20 år (ackumulerat från årskiftet)	Okt 2023	187	197	384	
 Antal invånare	Sep 2023	21 034	21 336	42 370	43 900
Arbetskraftens storlek 16-64 år	Sep 2023	11 899	12 761	24 660	25 488
 Inskrivna arbetslösa, utrikesfödda 16-65 år %	Okt 2023	12,5 %	11,5 %	12 %	15,2 %
Öppet arbetslösa utrikesfödda 16-64 år, %	Okt 2023	5,6 %	5,5 %	5,5 %	7,1 %
Sökande i program utrikesfödda 16-64 år, %	Okt 2023	6,9 %	6 %	6,4 %	8,2 %
 Sjukpenningtalet bland kommunens invånare	Sep 2023	14,1	7,1	10,4	10,1

Personal

Nyckeltal	Period	Kvinnor	Män	Totalt	Målvärde 2023
 Sjukfrånvaro, % (ackumulerat 12 månader bakåt)	Sep 2023	7,2 %	4,5 %	6,6 %	≤4,5 %
Andel heltidstjänster, %	Sep 2023	90,3 %	91,2 %	90,5 %	≥95 %
Antal timmar som utförs av timanställda (ackumulerat 12 månader bakåt)	Sep 2023	327 577	153 778	481 356	≤485 837
Kvinnors lön i förhållande till mäns lön, %	Sep 2023			95,8 %	100 %

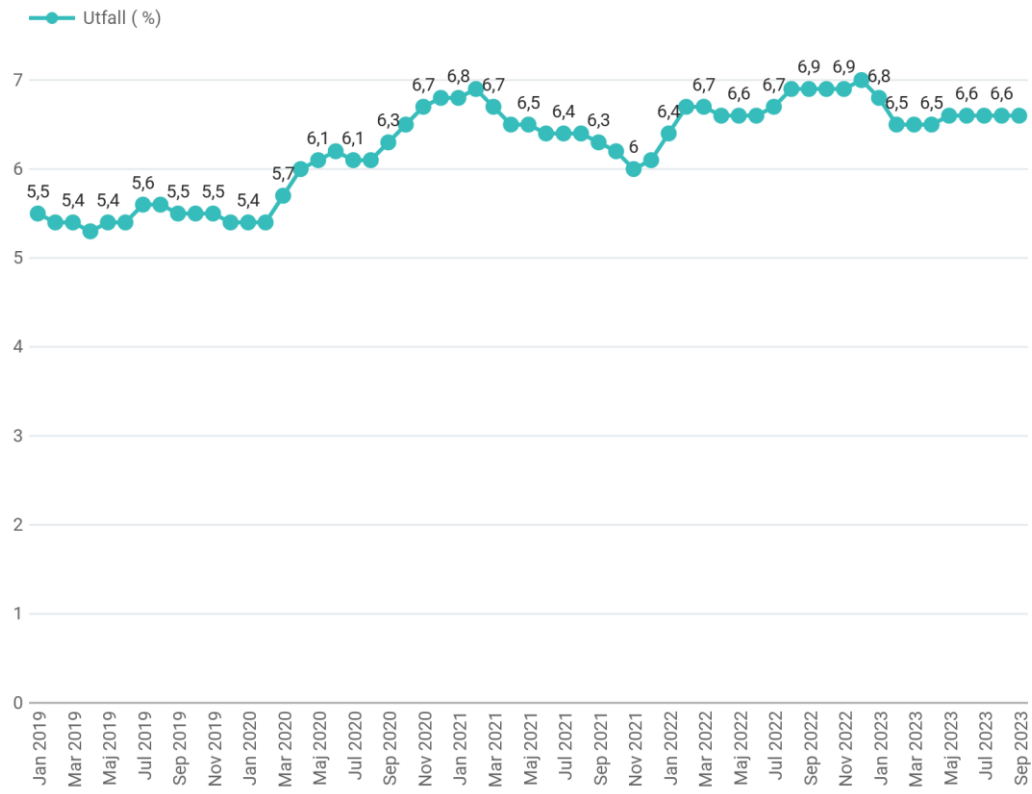
Personalanalys

I syfte att få en tydligare bild över trenden för sjukfrånvaron analyseras den totala sjukfrånvaron de senaste 12 månaderna. Sjukfrånvaron ligger fortsatt på 6,6 %, samma som de senaste fyra månaderna. I förhållande till den målsättning som är satt på 5,5 % är det något högt men i förhållande till riket ligger kommunen bra till.

Högst sjukfrånvaro har Socialtjänsten med 8,6 % följt av Fastighet och serviceförvaltningen som har 6,9 %, lägst har Kultur, park och fritid med 3,1 %. Sjukfrånvaro bland kvinnor är 7,2 % och männen är 4,6 %. Den stora skillnaden mellan könen kan förklaras av att kommunen domineras av kvinnliga medarbetare (79 %), och de flesta av dem inom "brukarnära" yrken.

Av den totala frånvaron är 36,6 % långtidssjukfrånvaro (över 59 dagar). Av Socialtjänstens sjukfrånvaro är ca 40 % långtidssjukfrånvaro. Av Fastighet- och serviceförvaltningen så är 33 % långtidssjukfrånvaro.

Sjukfrånvaro, %

Samhällsbyggnadsnämnden, fördjupad analys per oktober 2023

Prognosen har försämrats med ca. 5,6 mkr sedan delåret.

Försämringen förklaras av:

Minskad markförsäljning – Förklaras av långsammare försäljningsprocesser där bland annat försäljningen av en tomt på Hallgrensområdet för ca. 2,5 mkr kommer att skjutas på till början av 2024 då omtag har behövt göras i angående bygglovets då byggherren behövt dela upp bygget i etapper.

Ökade kostnader gatudriften – Prognosen har försämrats med ca. 1,7 mkr sedan delåret. Här har verksamheten i princip dragit i handbromsen helt under nästan hela 2023 på grund av de stora kostnadsökningar som skett för gatudriften (gäller både sommar och vinter). Tyvärr har verksamheten inte klarat av att bromsa som planerat under hösten. Bland annat på grund av ett dagvattenproblem, trasiga trafikljus på Sundsgatan och trasig markvärme på storgatan. Det finns även ett generellt "problem" med våra analysverktyg. De klarar inte riktigt att hänga med i de extrema prisökningar som varit under 2023. Det finns en viss eftersläpning i prognosen vad gäller kostnadsutvecklingen. Det är nog främst en bidragande orsak till att den tänkta inbromsningen av verksamheten inte gett riktigt den effekt som önskats, rent pengamässigt. Ett normalt år läggs ungefär 5 – 7 km ny asfalt (på befintligt vägnät). Under 2023 har endast 1,4 km ny asfalt lagts.

Ökade kostnader kollektivtrafiken – Prognosen har försämrats med ca. 1,3 mkr. Vi ser en fortsatt uppgång av index i kollektivtrafiksavtalet. Tidigare så har kostnaderna stigit på grund av ökat elpris. Nu hade vi räknat med en stagnation av index men index har fortsatt att gå upp, delvis på grund av ränteökningar. Sedan har det även dykt upp kostnader för kollektivtrafiken som vi inte räknat med. Bland annat har bussbolaget fakturerat kostnader som uppstår vid ägande av den transformatorstation som byggdes för att kunna ladda elbussarna. Det är en ansvarsbit som vi avtalat bort. Det hade missats att faktureras sedan avtalet inleddes 2021.

Barn och utbildningsnämnden

Analys per Avdelning

Elevehälsan har för perioden ett överskott om 1,1 mkr. Det positiva utfallet beror på flera olika vakanser inom elevehälsan som har varit svåra att rekrytera samt sjukskrivningar som inte kunnat ersättas med vikarier, vilket också bidrar till överskottet. Helårsprognosen ställs till 0,6 mkr

Förskolan redovisar per oktober en budgetavvikelse på -1,4 mkr. Från och med augusti gick verksamheten in i höstbudgeten, vilken är lägre än vårens budget på grund av färre antal barn. Under året har det tillkommit ca 30 fler barn än prognosticerat, det har inneburit ett underskott mot barnpengens avräkningskonto vilket är majoriteten av det totala underskottet. Detta underskott har minskats med hjälp utav dels högre avgiftsintäkter, dels statsbidrag. Sjukfrånvaron bland personalen ligger på 7,7 % under hösten och till skillnad mot under pandemin är barnen fortfarande på plats, vilket innebär att rektor måste bära 80% av sjuklön samt 100% vikariekostnad. Detta medför att en del rektorer har svårt att få budget i balans.

Helårsprognosen för förskolan sätts till -1 mkr. I prognosen ingår bland annat underskott på Nattisverksamheten som har utökats med 0,85 tjänster från och med september efter implementeringen av 11h dygnsvila. Andelen ansökningar för barn i behov av extraordinärt stöd har fortsatt öka jämfört med tidigare år vilket gör att budgeten för ändamålet prognosticeras överskridas med ca 900 tkr. Helårsprognosen har förbättrats från tidigare månaderna tack vare att rektorerna jobbar hårt för att strama åt verksamheterna, vara restriktiva med materialinköp samt minska sina vikarieintag.

Grundskolans utfall för perioden är -4,5 mkr, vilket motsvarar -1,40% av periodens budget. Det är en ökning av underskottet i förhållande till utfallet per augusti men en minskning i förhållande till september. Orsakerna till det ökade utfallet beror på fortsatta kostnader för leasingdatorer, IT-kostnader och barn i behov av särskilt stöd. När det handlar om särskilt stöd är det framför allt arbetet med elever som ej lyckas nå målen, psykisk ohälsa, utåtagerande elever samt elever med hög frånvaro. För att möta dessa elevers behov krävs många gånger någon form av särskiljande lösningar och de är ytterst kostnadskrävande. En annan orsak är pensionsavgångar som avslutats till sista september och anställning av ersättande personal från och med augusti, vilket genererar dubbla kostnader. De omfördelningar som skulle omhändertas får på grund av detta genomslag först på årets sista kvartal. En nedåtgående trend mellan september och oktober visas och årsprognosen är fortsatt -3,5 mkr, motsvarande 0,91% av grundskolans totala årsbudget.

Strömbäckaskolan redovisar per oktober ett underskott på -0,5 mkr vilket motsvarar -0,4% av budgeten för perioden.

Inför höstterminen har organisationen slimmats utifrån åtgärdsplanen för budget i balans där bland annat nollintag gjorts på två program och en neddragning av klasser gjorts på två av programmen. Konsekvensen är att skolan kommer att kunna spara mer än besparingsförslaget på undervisning under höstterminen och därmed kostnadsmässigt omhändertar beslutet från nämnden att inte lägga ned bildinriktningen vid Estetiska programmet. Däremot finns ett större underskott än tidigare kopplat till uppskattade lägre bidragsintäkter. Ökade kostnader för läromedel samt konsekvenser av prisökningar bedöms också bidra till ett ökat underskott. Det verkliga behovet av elevassistenter under höstterminen är högre än bedömt enligt åtgärdsplanen, vilket också bidrar till ökade kostnader.

Helårsprognos är ett underskott på -0,3 mkr. Skolan fortsätter arbeta för att använda resurs på ett så effektivt sätt som möjligt.

Grans Naturbruksgymnasiums utfall per oktober är ett underskott om -0,6 mkr

Helårsprognosen bedöms till underskott om 0,8 mkr trots en neddragning av tjänster under hösten. Underskottet beror på färre elever än budgeterat, höga foderkostnader på grund av sommarens väder samt en stor, oförutsedd, saneringskostnad av råttor i ladugårdsbyggnaden. Grans har också under året haft en ökad kostnad för reparation och underhåll av maskiner och redskap vilket beror både på att priset för reparationer och reservdelar har ökat men också på att skolan har en gammal maskin- och redskapspark som kräver mycket underhåll. Mjölktäkterna har minskat i år med ca 300 tkr, då mjölkpriset har sänkts två gånger under året. Den minskade intäkten tillsammans med ökade och oförutsedda kostnader skulle ge ett totalt underskott på ca 1,6 mkr utan besparande åtgärder.

Månadsuppföljning ekonomi, oktober 2023

Socialtjänsten har per oktober en budgetavvikelse om -39,4 mkr, en liten förbättring sedan förra månaden. Vård- och omsorgsverksamheterna har fortsatt höga kostnader för personal och IFO har ökade kostnader för placeringar både avseende barn och vuxenmissbruk. Dessutom ser vi fortsatt hög prisnivå gällande övriga kostnader. Arbetet med bemanningsekonomi och schemaläggning fortsätter under 2023. Sommarkostnaderna uppgick till 21 mkr som är 1,4 mkr lägre än för sommaren 2022. Helårsprognos förbättras till -42,3 mkr.

Politik och förvaltningsledning

- Total budgetavvikelse för avdelningen politik och förvaltningsledning per oktober är -24,1 mkr. Av dessa beror 21,6 mkr av budgetavvikelsen på de fiktiva 26 mkr som finns under avdelningen. Det är budgeterat 19,2 mkr för statsbidraget ”Säkerställa en god vård och omsorg om äldre” men statsbidraget har i år minskat till 17,6 mkr. Förvaltningen har också drabbats av högre licenskostnader för Office365 på grund av en versionsuppdatering för att höja IT-säkerheten inom kommunen, totalt ca 1 mkr högre kostnader för helåret 2023. Kostnader för personalens kaffe har ökat med jämfört med föregående år. En e-tjänst för beställning av kaffe ut till verksamheterna är startad vilket möjliggör en bättre uppföljning och förvaltningen kommer att fortsätta följa kostnaderna. Nytt avtal under 2022 samt allmän kostnadsökning bidrar till ökningen. Prognosen för avdelningen sätts till -27,3 mkr och beror på de fiktiva 26 mkr samt minskat statsbidrag med 1,6 mkr jämfört med budgeterat. Prognosen är försämrad med 300 tkr jämfört med föregående prognos.

Verksamhetsstöd

Utfall

- Budgetavvikelsen för området är 1,6 mkr. Verksamheten stab och ledningsstöd står för 0,3 mkr och utveckling och stöd har en budgetavvikelse på 0,5 mkr.
- Bemanningsenheten har en budgetavvikelse på + 0,5mkr, vilket är en förbättring med 0,5 mkr sedan september. Poolerna ska generera överskott under vanliga månader för att täcka semesterkostnader.
- Prognosen för avdelningen sätts till 1,1 mkr I den har avdelningen tagit höjd för ökade kostnader i samband med införande av ett nytt verksamhetssystem där en projektledare anställts för att leda arbetet. Bemanningsenhet förväntas generera överskott resterande del av året då poolpersonalen får ökade intäkter då semesterperioden är slut, samt även

en vakans på bemanningschef resterande del av året. Det finns dock farhågor att den nya 11-timmars lagen kan komma att minska bokningsgraden hos poolen och därigenom minska intäkterna.

Hälso- och sjukvård

Utfall

- Avdelningen för hälso- och sjukvård har per oktober en budgetavvikelse om -0,5 mkr.
- Bemanningkostnaderna minskar jämfört med ifjol, dock höga kostnader under sommaren.
- Helårsprognos ligger på 1,2 mkr.

Analys

- Vi ser en minskad kostnad på nästan 3,4 mkr för inhyrda sjuksköterskor jämfört med samma period i fjol inom särskilt boende för äldre.
- Kostnader för inhyrd personal på rehab uppgår till 2,3 mkr hittills, detta på grund av sjukfrånvaro och vakanser.
- Det finns en ökad kostnad för hjälpmedel jämfört med i fjol, ca 1,3 mkr per oktober, orsakad av en kombination av mer behov från brukaren och prisökningar. Det medföljer även ökade transportkostnader avseende hjälpmedlen som ingår i dessa kostnader. Prognos -2,6 mkr på Rehabenheten.
- Hemsjukvård dag hade förväntat sig högre behov av inhyrd personal under sommarmånaderna men till slut klarade enheten sig med befintlig personal och kostnaderna blev inte lika stora. På grund av detta förbättras prognosen på hemsjukvård verksamheten som nu ligger på -0,2 mkr.
- I nuläget ser vi inte några indikationer på fördyringar av förbrukningsmaterial vilket vi befarat. Detta är dock högst osäkert om denna trend håller i sig.
- Det pågår ett arbete kopplat till 11-timmars dygnsvila. Arbetet är i uppstartsfas och det behöver inte bli förenat med några stora fördyringar men är för tidigt för att säkert kunna säga det.
- Avdelningen har under maj månad fått ett bidrag (VFU-medel, praktik) på ungefär 2,8 mkr som är riktat mot sjuksköterskeverksamheten och under augusti har de fått 5,6 mkr som prestationsbaserademedel som ska fördelas mellan 2023 och 2024.

Åtgärd

- Avdelningen jobbar vidare med bemanningsekonomi och bemanningsstrategi.
- Rekrytering av sjuksköterskor, arbetsterapeuter och fysioterapeuter pågår löpande för att minska behovet av inhyrd personal.

Omsorgsavdelningen: en ingång

Utfall

- Budgetavvikelsen för avdelningen till och med oktober är 12,7 mkr.
- Beställare hemtjänst 65+ har i dagsläget en budgetavvikelse om 5,4 mkr.
- Försörjningsstöd har en budgetavvikelse på 3,6 mkr. Kostnaderna för försörjningsstödet ligger på ungefär samma nivå som föregående år.
- Helårsprognos sätts till 14,8 mkr.

Analys

- Antalet personer över 65 år med hemtjänstinsatser ökar jämfört med föregående år. När det gäller hemtjänsttimmar per dag så fortsätter de att ligga på en lägre nivå totalt sett. Antalet hemtjänsttimmar i snitt för året per september månad var 618 timmar per dag. Avvikelsen består av en kombination av mindre timpris och fler personer med mindre omfattande insatser än samma period i fjol.
- Antalet vuxna (18–64 år) med hemtjänstinsatser ligger på lägre nivå än föregående år, medan antalet timmar per dag ligger på en högre nivå. Antalet hemtjänsttimmar i september månad var i genomsnitt 46 timmar per dag, vilket kan jämföras med genomsnittstiden år 2021 som var 52 timmar per dag. Det betyder att det finns färre personer med mer omfattande insatser.
- Antalet hushåll i försörjningsstöd ligger på en fortsatt låg nivå. Från januari till oktober har försörjningsstöd i snitt utbetalats till 210 hushåll per månad jämfört med 236 hushåll samma period föregående år. Färre personer i försörjningsstöd beror på att fler får sjukersättning och att det just nu är en god arbetsmarknad för de personer som har förutsättningar att arbeta.
- På grund av stora svårigheter att verkställa beslut i ordinärt boende samt platsbrist på Särskilt boende för äldre samt på tillfälligt boende har vi kraftigt ökade kostnader för betalningsansvar.
- Det finns ett överskott på personal både på försörjningsstöd och hos biståndshandläggarna eftersom vissa medarbetare inte jobbar heltid på grund av olika skäl (till exempel för att de är småbarnsföräldrar) och det finns en del vakanser också. Rekryteringar pågår på båda verksamheterna.

Barn och familj/Missbruk

Utfall

- Barn och familj/missbruk har en budgetavvikelse på -8,3 mkr i perioden januari-oktober, vilket är en försämring med -1 mkr från föregående månad.

- Barnsidan inkl. familjehem har -6,3 mkr i budgetavvikelse och institutionsvård vuxna har en avvikelse på -0,3 mkr. Övriga verksamheter har en budgetavvikelse på totalt -1,6 mkr.
- Inom området missbruk för vuxna har institutionsvården 0,6 mkr lägre kostnader jämfört med samma period förra året.
- Institutionsvården för barn och unga har 2,7 mkr högre kostnad jämfört med samma period förra året.
- Helårsprognosen sätts till -10 mkr för avdelningen.

Analys

- Två gånger per år erhåller vi fakturor från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) som avser elevhems kostnader för i dagsläget tre ungdomar med särskilda behov som studerar på gymnasienivå på annan ort. Vi är enligt lag ålagda att betala denna kostnad och vi kan inte påverka vare sig beloppet eller antal barn. Detta fortsätter att visas genom en negativ budgetavvikelse inom verksamheten 5681 Gråzonsärenden.
- Antalet placeringar i familjehem har på ett års tid ökat med cirka 20 % och uppgår nu till 45 placeringar. På nationell nivå har det kraftsamlats för att få fler familjehem och för att förbättra kunskapen i familjehemsvården. Satsningen har inneburit högre standard i familjehemmen, men då vi verkar på en konkurrensutsatt marknad har vi därför behövt betala högre ersättningar och ge mer stöd till familjehemmen. Kostnaderna per placering har därför stigit för familjehemmen, men det har också inneburit att mer personella resurser krävs från kommunen för att stötta familjehemmen för att klara sina allt mer komplexa uppdrag.
- Till följd av fler kontrakterade egna familjehem har kostnaderna per dygn minskat för förstärkta familjehem. Verksamheten för egna familjehem har dock en negativ avvikelse, vilket är ett tydligt resultat av aktiviteterna kopplade till att rekrytera fler egna familjehem. Dock styrs insatsernas utformning av vårdbehovet, vilket är mycket svårt att förutse både gällande slag och volym. Kostnaden för placering i familjehem har ökat per placering, vilket är en del i att familjehemmen har en negativ budgetavvikelse.
- I dagsläget är två barn placerade enligt LSS.
- Kostnadsökningen jämfört med förra året avseende institutionsvården för barn och unga beror främst på att snittkostnaden per dygn har ökat med 880 kr. Antal vård dygn under perioden har ökat med 160 st. Under året har verksamheten haft en dyr placering vilket markant ökat kostnaderna.
- Vi har haft ett ökat inflöde på utredningar barn och unga vilket gjort att vi har överanställt handläggare för att klara av vårt uppdrag.

- Behoven hos enskilda individer och deras insatser är anledningen till att kostnaderna för missbruksvården är större än budgeterat. Då vårdbehovet styr kostnadsutvecklingen innebär det att kostnaderna är svåra att påverka på kort sikt.
- Hittills i år har vi haft fler inledda LVM-utredningar än vi haft tidigare år, vilket leder till att fler personer blivit placerade i institutionsvård med ökade kostnader som följd.

Åtgärd

- Verksamheten fortsätter att arbeta för att ta hem de barn där det finns möjligheter till öppenvård/hemmaplansalternativ, vilket medför minskade kostnader. Metod och arbetssätt kopplat till den målgruppen är främst SofS. Det finns dock utmaningar när det gäller ungdomar som vistas på institution pga. eget beteende, t.ex. missbruk eller kriminalitet.
- Verksamheten fortsätter arbetet att rekrytera fler egna familjehem för att minska antalet placerade på förstärkta familjehem och/eller institution.
- Förändringar i verksamheten Våld i nära relationer förväntas bromsa kostnadsutvecklingen och öka möjligheten till hemmaplansalternativ.
- Utökat samarbete mellan kommunen och Regionen samt polis för att jobba med tidigare insatser inom området Missbruk.
- Inom Missbruk vuxna är det implementerat en tolvstegsgrupp samt en behandlingsform i gruppverksamhet, CRA. Detta är en del av öppenvården där målet är att minska placeringar inom institutionsvården.
- Arbetet med ungdomar och unga vuxna pågår inom ”13-25”-verksamheten. Teamets arbete, förhållningssätt, metod och arbetssätt skall förutom utökat samarbete leda till delat ansvar, erfarenhetsutbyte, tidiga insatser från rätt kompetens och utövare. Det skall med förhoppning leda till minskade kostnader och fler insatser i egen regi.
- Kopplat till Nära vård ser vi att samverka med Regionen kommer att intensifieras och leda till konkreta förbättringar i samverkan.

Ordinärt boende

Utfall

- Budgetavvikelsen på Ordinärt boende ligger på -5,0 mkr per oktober 2023.
- Hemtjänstproduktionens avvikelse ligger kvar på -8,1 mkr och är främst kopplat till personal. Övriga verksamheter, främst områdestöd, bidrar totalt med 2,6 mkr plus. Semesterlöneskulden bidrar positivt med 0,6 mkr. På områdestödet beräknas vissa kostnader komma in i slutet av året men där ligger ett överskott eftersom ersättning för de extratimmar som hemtjänsten utför som ej är biståndsbedömt samt fast omsorgskontakt är lägre än budgeterat.

- Prognos för helåret 2023 förbättras till -5,5 mkr.

Analys

- Trots stort underskott totalt på Ordinärt boende och i synnerhet vissa hemtjänstgrupper och andra enheter syns en rörelse i rätt riktning ekonomiskt på flera grupper jämfört med förra året. Under 2022 fick verksamheterna dessutom utbetalningar av sjuklöneersättning från Försäkringskassan för årets första månader vilket bidrog positivt. Både övertid och sjuklöner ligger lägre än 2022.
- Inom avdelningen lyfts dock kompetensförsörjningsproblemen och bristen på personal som svåra utmaningar. Konsekvensen av detta kan bli att alla insatser ej planeras ut vilket i sin tur genererar lägre kostnader.
- Sommaravtalen som utbetalades i september ligger för Ordinärt boende på 1 092 tkr jämfört med 1 895 tkr för 2022, en markant minskning av kostnaderna.
- Personalkostnaderna inom hemtjänstproduktionen kan främst kopplas till svårigheter med schemaläggning i vissa grupper vid sidan av kompetensförsörjningsproblem och korttidsfrånvaro. Arbete med att möta utmaningarna pågår fortsatt, främst i de hemtjänstgrupper med störst underskott.
- Det föreligger en svår bemanningssituation på Äldrecentrat till följd av konstanta in- och utflyttningar av brukare med omfattande vårdbehov. Enheten har per oktober en budgetavvikelse på -1,2 mkr.
- Antalet larm i Nattpatrullen uppgår till ca 25 per natt i dagsläget. Per oktober går enheten enligt budget.
- Det är problematiskt att sätta prognosen för hemtjänstproduktionen eftersom statistiken över antalet hemtjänsttimmar tas ut och korrigeras i efterhand, det gör att periodresultatet för senaste månaden justeras i nästkommande månad.
- En av hemtjänstens största utmaningar är att snabbt kunna ställa om personalstyrkan då timmarna minskar, i de flesta grupper märks åtgärderna ekonomiskt men det är svårt att nå ända fram på kort tid. Den effekten kan förklara delar av underskottet för första kvartalet 2023 då timmarna i februari var låga.
- Hemtjänsten har per oktober planerat ut ca 2800 timmar i fast omsorgskontakt. Detta motsvarar ca -1,1 mkr i budgetavvikelse då lagändringen inte medförde tillskott i budgetram för 2023.

Åtgärd

- Översyn av bemanningsekonomi med fokus att stötta hemtjänstcheferna fortsätter. Flera grupper har slagits ihop under de senaste åren för att i större utsträckning kunna främja samplanering. Norrfjärden och Rosvik slogs ihop från december 2022 och Källbo/Backen slogs ihop med Centrum från september 2023. Från februari 2023

anställdes samordnare för schemaplanering ute i grupperna för att kunna nyttja personalresurserna mer optimalt.

- Ekonomiuppföljning på enhetsnivå sker varannan månad. Extra fokus ligger på de grupperna med störst underskott. Numera ingår ekonomiuppföljningen för enheterna i en utökad form av uppföljning där fokus kommer att ligga på bemanning, kvalitet och arbetsmiljö tillsammans med ekonomi.
- Översyn av den ekonomiska modellen som används inom hemtjänsten (köp- och sälj mellan biståndsbedömning och verkställighet) för att säkerställa korrekt analys av verksamheten kommer att fortsätta även 2023.

Särskilt boende för äldre

Utfall

- Avdelningen för särskilt boende för äldre har per oktober en budgetavvikelse om -11,8 mkr.
- Verksamhetens samtliga boenden (bara husen) har en budgetavvikelse per oktober på -19,8 mkr som finansieras med överskottet som ligger på områdesstöd.
- Helårsprognosen sätts till -9,7 mkr.

Analys

- Avdelningen fortsätter att jobba med bemanningsekonomin. Det är fortfarande svårt att få ihop bemanningssituationen då det är fortsatt vikariebrist, vilket kan leda till dyra lösningar exempelvis ökning av övertid.
- Kostnaderna för sommaravtalen uppgick till 3,9 mkr jämfört med 4,1 mkr för 2022.
- Utmaningarna kring ekonomi inom särskilt boende för äldre kan delas upp i 2 delar. Sommaren driver kostnader och där kommer vi att se till att servicetjänsterna är i schemat och ryms inom budget
- I vissa hus kan finnas vårdtunga brukare och det blir då extra behov av personal. Den här kostnadsökningen kan vara svårt att prognostisera och planera.
- Äldreomsorgslyftet ger personalen möjlighet till utbildning där utbildningskostnaderna är finansierade. Dock saknas det i många fall vikarier vilket ger en merkostnad ute i verksamheten i form av övertid.
- Det finns några hus som har haft ett extra tufft läge med kompetensförsörjning, särskilt ute i byarna, exempelvis Roknäsgråden, Rosågränd och Norrgården.
- På områdesstöd ligger en kostnad av ungefär 1,0 mkr som består av lön och semester utbetald till förra avdelningschefen, vilket orsakar en minskning på överskottet som hjälper att finansiera underskottet på husen.

Åtgärd

- Vissa boendechefen har slutat och nya har tillkommit, för att få en stabil övergång har vissa chefer gått dubbelt i perioder. Avdelningschef tillsammans med teamledare ser över hur samordningstjänsterna ska fördelas framöver för att bäst underlätta boendechefernas arbete.
- Enhetschefernas arbete tillsammans med Bemanningenheten fortsätter och fokuserar nu på schemagranskning, bemanning mot budget och optimering av vikarietillsättning för att avdelningen ska ha rätt antal personer på rätt tid.
- Användning av verktyget budget i timmar kommer att användas av enhetscheferna med hjälp av personal på planeringsenheten för att säkerställa att schemat ryms inom befintlig budget genom att jämföra arbetade timmar med budgeterade timmar.

Psykosocialt stöd och daglig verksamhet

Utfall

- Utfallet för hela avdelningen är en budgetavvikelse om -4,2 mkr. Föregående månad var budgetavvikelsen -4,4 mkr. Prognosen för helåret är oförändrad -4,9 mkr.
- LSS-gruppboendena har en budgetavvikelse på -5,0 mkr, där personalkostnaderna står för -4,7 mkr. En förbättring med 0,1 mkr jämfört med september månads uppföljning.
- Psykiatriboendena har en budgetavvikelse på -0,1 mkr, vilket är en förbättring med 1,3 mkr jämfört med september månads uppföljning.
- SAVO har en budgetavvikelse på -0,3 mkr vilket är oförändrat jämfört med föregående månad. Under året har en ny maskin köpts in för 300 tkr.
- Daglig verksamhet har en budgetavvikelse på -0,5 mkr, vilket är 0,1 mkr sämre jämfört med september månads uppföljning.
- Boendepatrollen/LSS har en budgetavvikelse på 0,6 mkr vilket beror på tillskott till ny verksamhet som inte varit igång hela året utan har startats upp nu i höst. Budgetavvikelsen är 0,1 mkr sämre än föregående månad.

Analys

- Bostad med särskild service LSS har en negativ budgetavvikelse och avvikelsen är främst inom de boenden med de mest omvårdnadskrävande brukarna där frånvaro alltid måste ersättas med vikarie samt att bemanningen generellt på de boendena är låg. Höga kostnader för sjuklöner och övertid finns inom verksamheten. Vid frånvaro har ordinarie personal varit tvungen att i hög grad arbeta övertid för att täcka frånvaron. Det är mer uttagen semester i år jämfört med samma period föregående år, motsvarande 0,8 mkr i ökade kostnader tom oktober. Inom verksamheten finns det några brukare som under perioder varit i behov av dubbelbemanning på grund av patientsäkerhet.

- Inom psykiatriboendena är personalkostnaderna enligt budget. Boendena på Småstugegränd har dock negativa budgetavvikelser som kompenseras av Linneboendet och Saxofonen som har positiva budgetavvikelser.
- Daglig verksamhet har en negativ budgetavvikelse på 0,3 mkr på personalsidan. Verksamheten har rekryterat specialpedagoger vilket har ökat lönekostnaderna.
- Kostnader för sommarbonus, sommaravtal och övertid under sommaren har minskat med från 1,8 mkr 2022 till 1,2 mkr 2023 för hela avdelningen. Den största minskningen är utbetalningen av sommarerbjudanden och förklaras av att antalet flyttade semesterveckor har minskat i år. Sommarbonus till vikarier har ökat vilket tyder på att verksamheten har kunnat rekrytera fler vikarier vilket också var syftet med sommarbonusen.

Åtgärd

- Avdelningen fortsätter arbetet med bemanningsstrategi samt översyn av bemanning på gruppboendena. Ytterligare fokus kommer att läggas på schemaläggning för att verksamheterna ska klara bemanning inom befintlig ram.

Stöd till funktionsnedsatta

Utfall

- Avdelningen för stöd till funktionshindrade har en total budgetavvikelse för perioden om -1,2 mkr.
- Korttidsverksamheten har en budgetavvikelse på +1,2 mkr.
- Budgetavvikelsen för de privata assistansanordnarna är +0,7 mkr.
- Den egna produktionen av personlig assistans har en budgetavvikelse på – 2,9 mkr.
- Helårsprognosen sätts till -2,2 mkr.

Analys

- I september fick vi besked om att Försäkringskassan skulle återbetala 2,4 miljoner kr vilka felaktigt utbetalats för de 20-första timmarna inom vht 5136, privata assistansanordnare. 1,5 mkr återbetalades i september vilket är orsaken till att vht 5136 gått från ett negativt till ett positivt utfall, 0,9 mkr drogs av från utbetalningen i oktober till Försäkringskassan.
- Egen produktion av personlig assistans, d.v.s. där kommunen är utförare av personlig assistans, har en budgetavvikelse om -2,9 mkr, avvikelsen beror mestadels på övertids/fyllnadstidskostnader som uppgår till – 3 mkr. Det finns två ärenden där kommunen utför/utfört fler timmar än vad Försäkringskassan har beslutat om. Ansökan om utökning av tid för dessa brukare har inlämnats till Försäkringskassan, varav båda besluten nu kommit. Det första kom i juni och där utförs bara de beslutade

timmar, det andra beslutet kom under oktober och här utför vi fortfarande fler timmar än Försäkringskassans beslut.

- Korttidsverksamheten har 1,2 mkr i positiv budgetavvikelse vilket beror på att vi hittills i år haft mindre resurskrävande brukare och mer homogena arbetsgrupper än tidigare år.

Åtgärd

- Verksamheten personlig assistans fortsätter arbetet med att implementera heltidsanställningar.
- Två personer är anställda för att dagtid, och en person är anställd för att nattetid, arbeta som resurspersoner för att minska behovet av timvikarier.
- Korttidsverksamheten arbetar fortsatt med att se över kostnader och möjligheter till kostnadseffektiviseringar. De arbetar även med att bibehålla till den psykosociala arbetsmiljön.

Budgetuppföljning Oktober 2023
Socialtjänsten

	AVDELNING	Årsbudget 2023	Periodbudget Jan-Okt	Periodens förbrukning Jan- Okt	Periodens budgetavvikelse Jan- Okt	Årsprognos 2023
510-511	Politik och förvaltningsledning	-3 040	-2 539	-1 506	-1 033	-1 375
	<i>Fiktiva 26 mkr</i>	-25 914	-21 595	0	-21 595	-25 914
512	Verksamhetsstöd	37 113	30 661	29 096	1 565	1 077
513	Hälso- och sjukvård	94 860	79 293	79 801	-508	1 200
514	En ingång	134 716	112 933	100 235	12 697	14 834
515	Barn och familj / Missbruksvård	120 524	99 617	107 932	-8 315	-10 000
516	Ordinärt boende	105 303	86 722	91 733	-5 011	-5 500
517	Särskilt boende för äldre	316 755	263 865	275 635	-11 769	-9 693
518	Psykosocialt stöd	144 562	119 903	124 092	-4 189	-4 616
519	Stöd till funktionsnedsatta	78 897	66 303	67 532	-1 229	-2 271
5XX	Totalt Socialtjänsten	1 003 776	835 162	874 550	-39 388	-42 258

Riktlinjer för sökbara
medel med syfte att
stödja innovation och
verksamhetsutveckling -

Upphävande

§263

23KS659

...

Riktlinje för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Fastställd/upprättad	Beslutsinstans
Riktlinje för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling	Riktlinjer	2017-11-27, § 300	Kommunstyrelsen
Dokumentansvarig/processägare	Version	Senast reviderad	Giltig till
Kommunstyrelsen	1		Tillsvidare
Dokumentinformation	Riktlinje för sökbara medel med syfte att stödja innovation och verksamhetsutveckling.		
Dokumentet gäller för	Medarbetare inom Piteå kommun.		

Bakgrund

Innovation och verksamhetsutveckling är prioriterat som en långsiktig strategi för att främja Piteå kommuns kompetensförsörjning och möta förändringar i behov av service och tjänster. Att jobba med innovation är en viktig del i det fortlöpande förvaltningsövergripande kvalitetsarbetet. Innovationsarbetet utgår från policy för kvalitetsarbete, Piteå kommuns ledarskaps- och medarbetarskapspolicy samt handlingsplan för innovation och verksamhetsutveckling. Dessa bygger på att nytänkande är både önskvärt och tillåtet och att verksamhetsutveckling utgör ett naturligt inslag i arbetet. Den innovativa kulturen stöds av kontinuerlig ledarskapsutveckling kopplat till innovation och förändringsledning, aktiviteter för erfarenhetsutbyte och lärande samt verktyg i form av förslagsverksamhet, potter och fonder med syfte att finansiera och sprida goda idéer.

Piteå kommun är idag en kommun i utveckling, med målet att ligga i framkant, genom att ständigt utveckla verksamheten i stort och smått. För att uppnå kommunens vision och vara en Attraktiv och Uthållig kommun, är det viktigt att alla medarbetare känner att de bidrar och att alla utvecklingsarbeten är viktiga.

Syfte

Medarbetare i Piteå kommun ska uppmuntras att tänka nytt och bidra till verksamhetsutveckling med innovativa idéer.

Medarbetare som har en utvecklingsidé ska på ett enkelt sätt kunna vidareförmedla denna idé och få den bedömd utifrån kända kriterier.

Information om vad som gäller för de olika pottorna och ansökningsförfarande ska finnas lättillgängligt på Piteå kommuns intranät, Insidan.

Utvecklingsmedel som ingår i denna riktlinje

Arbetet med sökbara medel för verksamhetsutveckling inom Piteå kommun har tidigare styrts av ”anvisning för sammanhållen ingång av kommungemensamma potter och utvecklingsspår i syfte att stödja verksamhetsutveckling”. I samband med revidering har detta dokument ändrat status, från anvisning till riktlinje. Detta för att tydligare hålla ihop de olika pottorna och underlätta kommunikation kring ramarna för arbetet.

Ambitionen är att detta ska utgöra ett paraply som bidrar till samordning och överblick över de möjligheter till utvecklingsmedel som finns.

Till denna riktlinje kopplas den nya innovationsfonden där medel kan sökas för tidsbegränsad finansiering av utvecklingsprojekt inom socialnämnden och barn- och utbildningsnämnden.

Utvecklingsmedel kan sökas i tre olika steg, beroende på om det handlar om vardagsförbättringar alternativt projekt i olika storlek. Steg 1 utgörs av förslagsverksamheten som syftar till att lyfta och sprida goda förbättringsidéer utifrån det dagliga arbetet. Det andra steget handlar om projektfinansiering via verksamhetsutvecklingspotten, där finansiering för att testa idéer för utveckling kan sökas till ett maxbelopp av 50 000kr. Steg 3 består av den nya innovationsfonden där större projekt för innovation och verksamhetsutveckling kan möjliggöras inom socialnämndens och barn- och utbildningsnämndens verksamheter. Sammantaget kan detta beskrivas i form av en ”trestegsraket” som uppmuntrar till nytänkande och innovativa lösningar i smått och i stort, se modell nedan.

Utvecklingskommittén har en samordningsroll och spridningsansvar för idéer inom förslagsverksamheten, verksamhetsutvecklingspotten och innovationsfonden. Kommittén är beredande för de två sistnämnda. Förslagsverksamheten handläggs i dagsläget av personalavdelningen. I förslagsverksamheten söks medel i efterhand för genomförda förbättringar. Från verksamhetsutvecklingspotten och innovationsfonden kan medel fortlöpande sökas för att möjliggöra utvecklingsarbeten och projekt i olika storlek.

Utöver de sökbara medel som finns i ”trestegsraket” finns möjlighet till ansökan från alkohol- och representationspotten samt klimatpotten. För alkohol- och representationspotten utgör förebyggande rådet beredande organ och medel utdelas en gång per år. Inom klimatpotten bereds förslag av referensgruppen för uthållig kommun.

Kriterier, handläggning och finansieringsbeslut

Förslagsverksamheten (steg 1)

Syfte med förslagsverksamheten är att stimulera innovation och utveckling av verksamheterna genom att ta vara på medarbetarnas idéer.

I dagsläget beslutar handläggare med stöd av bedömningsgrupp som är partssammansatt.

Idéerna som lämnas in till förslagsverksamheten ska vara **genomförda**, innebära **vardagsförbättringar** samt lämnas i av en **grupp**, t.ex. arbetslag, verksamhet, team,

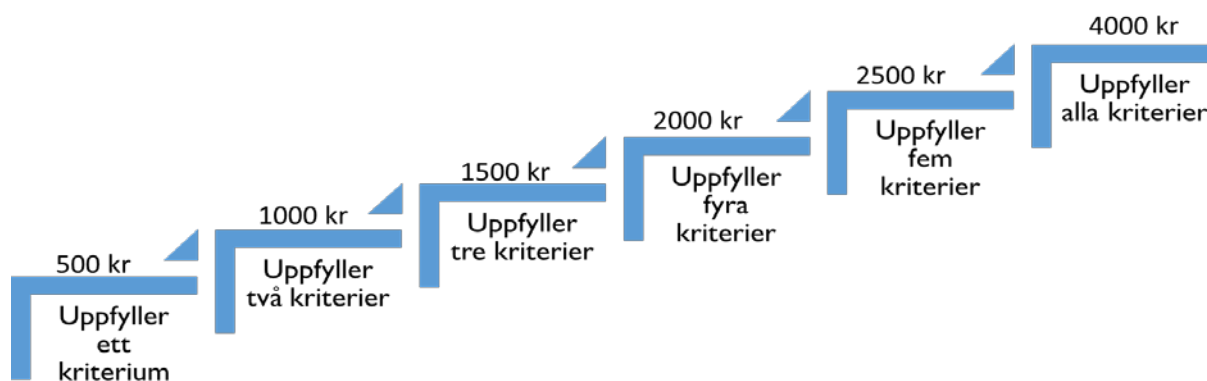

projektgrupp osv. För att idéer/förslag ska belönas ska vardagsförbättringen finnas in om en eller flera av nedanstående områden:

1. **Idé/förslag som ger en förbättrad vardag för brukare/kunder/elever**
2. **Idé/förslag som bidrar till effektivisering i form av tid eller pengar**
3. **Idé/förslag som går att sprida till andra verksamheter inom kommunen**
4. **Idé/förslag som är nytänkande eller innovativt**
5. **Idé/förslag som ger en bättre arbetsmiljö/ bättre förutsättningar för medarbetarna att utföra sitt jobb**
6. **Idé/förslag som förbättrar jämställdheten eller mångfalden för medarbetare eller brukare/kunder/elever**

Alla anställda och alla verksamheter i kommunen har rätt att lämna in idéer/förslag till förslagsverksamheten.

För att få belöningspengar för en idé ska den uppfylla minst ett av kriterierna ovan. Summan på belöningarna beror på hur många kriterier idén uppfyller. Se belöningsstrappan nedan:

Handläggaren för förslagsverksamheten beslutar om belöningar utifrån kriterierna och rapporterar vilka idéer/förslags om har kommit in till utvecklingskommittén två gånger per år.

Verksamhetsutvecklingspotten (steg 2)

Verksamhetsutvecklingspotten syftar till verksamhetsutveckling med nytänkande och samverkan för att skapa alternativ inom kommunens organisation för att möta olika behov.

Alla verksamheter inom Piteå kommun kan ansöka om medel. Potten som består av 500 000 kronor ska fördelas på minst 10 olika utvecklingsarbeten, varför maxsumma som kan utdelas är 50 000 kronor/projekt. Verksamheter som söker ska göra en egeninsats som uppgår till minst 50 % av sökt belopp.

Ansökan ska omfatta utveckling som stärker:

- Verksamhetsutveckling med nytänkande för att skapa alternativ inom kommunens organisation för att möta olika behov.

- Samverka med civilsamhället och andra aktörer i syfte att antingen utöka den kommunala servicen inom samma kostnadsram eller att effektivisera verksamheten.

För att medel ska beviljas måste ansökan svara mot nedanstående kriterier:

- Brukar- och medborgarperspektiv

Hur förbättrar idén förutsättningarna till god leverans till brukare/användare? Stärks förmågan att leverera service och tjänster utifrån aktuella behov och efterfrågan?

- Jämställdhet och mångfald

Vad får idén för konsekvenser för kvinnor och män? Hur kan så många som möjligt inkluderas i framtagande av nya lösningar?

- Nytänkande

Är idén som testas ny? Sker test inom ett nytt område? Kopplas idéer, testmiljöer eller verksamheter ihop på nya sätt?

- Spridningspotential

Vad är potentialen för att ”skala” upp en idé eller ett projekt till fler verksamheter? Hur stora spridningseffekter kan nås?

Vissa specifika utmaningar har specificerats som särskilt viktiga när det gäller förnyelse och att finna nya lösningar. Utifrån detta ska idéer och projekt som ansöker beskriva avsedda effekter inom minst ett av följande områden:

- Innovationer som bidrar till effektivisering
- Personal- och kompetensförsörjning
- Medarbetar- och arbetsmiljöperspektiv

Utvecklingskommittén utgör beredande organ för verksamhetsutvecklingspotten. Kommunchefen beslutar om medel.

Innovationsfonden (steg 3)

I budget för 2018 har beslut tagits om inrättande av en tidsbegränsad innovationsfond med sökbara medel för att stimulera innovation. De förvaltningar som omfattas av fonden är Socialtjänsten och Utbildningsförvaltningen. Inom dessa förvaltningars verksamheter kan medel för innovationsprojekt sökas enligt följande fördelning:

- 2018: 100% Socialnämnden
- 2019: 75 % Socialnämnden, 25 % Barn- och utbildningsnämnden
- 2020: 50% Socialnämnden, 50 % Barn och utbildningsnämnden

När det gäller kriterier för belöning så gäller samma som för verksamhetsutvecklingspotten, dvs:

- Brukar- och medborgarperspektiv

Hur förbättrar idén förutsättningarna till god leverans till brukare/användare? Stärks förmågan att leverera service och tjänster utifrån aktuella behov och efterfrågan?

- Jämställdhet och mångfald

Vad får idén för konsekvenser för kvinnor och män? Hur kan så många som möjligt inkluderas i framtagande av nya lösningar?

- Nytänkande

Är idén som testas ny? Sker test inom ett nytt område? Kopplas idéer, testmiljöer eller verksamheter ihop på nya sätt?

- Spridningspotential

Vad är potentialen för att ”skala” upp en idé eller ett projekt till fler verksamheter? Hur stora spridningseffekter kan nås?

Ansökan om medel måste svara mot samtliga dessa kriterier. När det gäller nytänkande är kraven lägre år 1 på grund av behov att ett identifierat behov inom Socialtjänsten av att i ett första steg genomföra större interna omställningsprocesser.

Idéer och projekt som ansöker från innovationsfonden ska beskriva avsedda effekter inom minst ett av följande områden:

- Innovationer som bidrar till effektivisering
- Personal- och kompetensförsörjning
- Medarbetar- och arbetsmiljöperspektiv

Val av ledamöter och
ersättare -
Tillgänglighetsråd 2023-
2026
§264
22KS764

...

Policy för medel avsatta
för utveckling av
byacentrum -
Upphävande
§267
23KS660

...

Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum	Policy	2011-09-12 § 176	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Samhällsbyggnad	1	19SBN445 11KS299	2022-12-31
Dokumentinformation	Beskriver hur ansökan ska ske, vem som bereder ärendet och vilken instans som beslutar avseende medel för utveckling av byacentrum		
Dokumentet gäller för	Kommunstyrelsen, landsbygdspolitiska rådet m fl. som kommer i kontakt med medel avsedda för utveckling av byacentrum		

Policy för medel avsatta för utveckling av byacentrum

Syfte

Medel för utveckling av byacentrum ska bidra till att skapa/förbättra aktuell bys mötesplatser.

Användningsområden

Medlen ska nyttjas till investeringsprojekt avseende nyanläggningar, alternativt standardhöjande om- och tillbyggnader av befintliga anläggningar.

Omfattning

Medel kan fås för upp till och med 80 % av godkända kostnader. Övriga kostnader ska finansieras av sökanden ("medfinansiering"). Detta kan ske i form av ideellt arbete, material, kontant insats, eller på annat sätt som bedöms likvärdigt.

Sökanden

Medel kan sökas av hembygdsförening, idrottsförening, byalag, eller annan förening som är verksam i aktuell by. Enbart föreningar som uppfyller de krav som ställs i Piteå kommuns allmänna bestämmelser för föreningsstöd kan komma ifråga för bidrag.

Villkor för bidrag

Det aktuella projektet ska, förutom att uppfylla syftet med byacentrumsmedel och avse rätt användningsområde, även vara ett samarbetsprojekt mellan olika aktörer i byn, dvs. medborgare, föreningsliv, företag eller liknande. Investeringen ska vara avsedd för allmän nytta för boende i området där den sker.

Ansökan

Särskilda ansökningsdatum finns inte, ansökan kan lämnas när som helst under aktuellt budgetår. Ansökningsblanketter fastställs av kommunledningsförvaltningen.

Beredning

Innan beslut tas ska Landsbygdspolitiska rådet ges tillfälle att yttra sig över ansökan.

Beslutande organ

Kommunstyrelsen är beslutande organ.

Utbetalningstillfälle

Beslutade medel utbetalas enligt överenskommelse mellan sökanden och kommunledningsförvaltningen.

Redovisning

Sökande vars ansökan har beviljats ska, senast under det kalenderår som följer efter det år då investeringen enligt ansökan beräknas fullföljd, redovisade hur tilldelade medel använts. Formerna för denna redovisning fastställs av kommunledningsförvaltningen.

Föreskrifter om
avfallshantering 2023-
2027
§268
23KS676

...

Föreskrifter för hantering av avfall

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Föreskrifter för hantering av avfall	Föreskrift	2023-12-14 § xxx	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Kommunledningsförvaltningen	2	23KS676	2027-06-30
Dokumentinformation	Föreskrifter för hantering av avfall är en del av Renhållningsordningen som även omfattar Plan för avfallshantering		
Dokumentet gäller för	Piteå Renhållning och Vatten AB Piteå kommun		

Föreskrifter om avfallshantering för Piteå kommun

Bemyndigande

1 § Med stöd av 15 kap. 38, 39 och 41 §§ miljöbalken (1998:808) och 9 kap 1–2 §§ avfallsförordningen (2020:614) meddelar kommunfullmäktige dessa föreskrifter för avfallshantering i Piteå kommun.

Definitioner

2 § Följande termer och begrepp används i dessa föreskrifter med de betydelser som anges här:

Avfall under kommunalt ansvar	Kommunalt avfall inklusive avfall under kommunalt ansvar enligt 15 kap. 20 § miljöbalken samt förpackningsavfall enligt 6 kap. 2 och 6 §§ förordningen (2022:1274) om producentansvar för förpackningar.
Avfallsansvariga nämnden	Samhällsbyggnadsnämnden Kommunstyrelsen
Behållare	Kärl, container, botten tömmande behållare, säck, latrinbehållare, fettavskiljare eller annan anordning för uppsamling av avfall under kommunalt ansvar.
Bygg- och rivningsavfall	Avfall från bygg- och rivningsarbeten i enlighet med 15 kap. 8 § miljöbalken.
Bygg och rivningsavfall som inte produceras i en yrkesmässig verksamhet	Avfall från bygg- och rivningsarbeten i enlighet med 15 kap. 20 § 4:e punkten miljöbalken.
Farligt avfall	Avfall som i bilaga 3 avfallsförordningen (2020:614) beskrivs med en avfallskod markerad med asterisk (*) eller som Naturvårdsverket meddelat föreskrifter om.
Fastighetsinnehavare	Den som är fastighetsägare eller den som enligt 1 kap. 5 § fastighetstaxeringslagen (1979:1152) ska anses som fastighetsägare.
Före detta livsmedel	Butiksavfall av animaliskt ursprung enligt förordningarna 1069/2009/EG och 142/2011/EU.
Grovavfall	Avfall under kommunalt ansvar som är så tungt eller skrymmande eller har egenskaper som gör att det inte är lämpligt att samla in i säck eller kärl.
Hantering av avfall	Avser insamling, transporter, återvinning, bortskaffning eller annan fysisk befattning av avfall (15 kap. 5 § miljöbalken).

Invasiva främmande arter	Växter som kan konkurrera ut inhemska arter såsom gul skunkkalla, jättebalsamin, jätteloka, tromsöloka, parkslide, lupin, etc. enligt förordning 1143/2014/EU samt Naturvårdsverkets riktlinjer.
Kommunalt avfall	Avfall från hushåll och sådant avfall från andra källor som till sin art eller sammansättning liknar avfall från hushåll i enlighet med 15 kap. 3 § miljöbalken.
Konsumentelavfall	Detsamma som i 13 § förordningen (2014:1075) om producentansvar för elutrustning.
Kärl- och säckavfall	Den del av det kommunala avfallet som får läggas i kärl eller säck.
Matavfall	Biologiskt nedbrytbart kommunalt avfall enligt definitionerna i 15 kap. 3 § miljöbalken och 1 kap. 4 § avfallsförordningen (2020:614), det vill säga som består av livsmedel eller köksavfall som uppkommer i och med livsmedelshanteringen (skal, ben och liknande) i hushåll, restauranger, storkök, butiker, personalmatsalar, catering och liknande. I begreppet ingår matavfall som hålls ut i vasken i de fall detta samlas upp avskilt i slutna tankar. Butiksavfall av animaliskt ursprung utgör dock före detta livsmedel.
Nyttjanderättsinnehavare	Den som, utan att omfattas av begreppet fastighetsinnehavare, har rätt att bruka eller nyttja fastighet.
Pireva	Det helägda kommunala bolaget Piteå Renhållning och Vatten AB.
Porslin och keramik	Sorterat kärl- och säckavfall som inte lämpar sig för energiåtervinning, återvinning eller återanvändning och som kan användas som konstruktionsmaterial på avfallsanläggningen.
Renhållaren	Pireva eller den som Pireva anlitar.
Restavfall	Sorterat kärl- och säckavfall som kvarstår när matavfall, farligt avfall, returpapper, förpackningar, el-avfall och annat som omfattas av producentansvar, har sorterats ut från kärl- och säckavfall.
Små avloppsanläggningar/ enskilda avlopp	Slutna tankar, slamavskiljare, fosforfällor, minireningsverk och andra motsvarande anläggningar som är dimensionerade för högst 25 personekvivalenter om anläggningen endast används för <ol style="list-style-type: none">Hushållspillvatten eller spillvatten som till sin art och sammansättning liknar hushållspillvatten och,Latrin från torrtoaletter och andra jämförbara lösningar
Tillsynsansvariga nämnden	Miljö- och tillsynsnämnden.

Trädgårdsavfall

Biologiskt nedbrytbart trädgårds- och parkavfall i enlighet med definitionen i 1 kap. 5 § 1 punkten avfallsförordningen (2020:614) som uppstår i trädgård vid bostadshus och sådant avfall från andra källor som är kommunalt avfall i enlighet med 15 kap. 3 § miljöbalken.

För definitioner av andra termer och begrepp som används i dessa föreskrifter hänvisas till 15 kap. miljöbalken och till avfallsförordningen.

Kommunens ansvar för avfallshantering, tillsyn och information

3 § Kommunfullmäktige har överlåtit verksamhetsansvaret, enligt 15 kap. 20 § miljöbalken, till det helägda kommunala bolaget Pireva i enlighet med gällande ägardirektiv och bolagsordning. Pireva har i uppdrag att utföra all renhållningsansvariges verksamhet.

~~Principiella beslut om taxor, avfallsplan och föreskrifter beslutas av kommunfullmäktige. Smärre ändringar på grund av ändrad lagstiftning eller andra direktiv, som inte påverkar renhållningsordningens principiella utformning, beslutas av Pirevas styrelse.~~

Om inte annat anges i dessa föreskrifter ska all borttransport och vidare hantering av avfall under kommunalt ansvar utföras av Pireva eller den/de som Pireva anlitar för ändamålet.

4 § Tillsynen över avfallshanteringen enligt 15 kap. miljöbalken och enligt föreskrifter meddelade med stöd av miljöbalken utförs av den tillsynsansvariga nämnden.

5 § Pireva informerar hushållen om krav och hantering avseende förpackningar, konsumentelavfall samt information till hushållen om avfallsförebyggande åtgärder.

Betalning och information

6 § Avgift ska betalas för den insamling, transport, återvinning och bortskaffande av avfall som utförs genom kommunens försorg och i enlighet med föreskrifter som kommunen har antagit med stöd av 27 kap. 4 § miljöbalken.

7 § Fastighetsinnehavare och nyttjanderättshavare är skyldiga att i behövlig omfattning informera den eller dem som bor på eller är verksamma inom fastigheten om gällande regler för avfallshantering.

Avfall under kommunalt ansvar

Sortering av avfall

8 § Fastighetsinnehavare, nyttjanderättshavare, hushåll och andra som innehar avfall under kommunalt ansvar ska sortera ut avfallsslag i enlighet med bilaga 1 och hålla det skilt från annat avfall.

8a § Förpackningsavfall i form av

1. papper och kartong,
2. plast,
3. metall,
4. färgat glas

5. ofärgat glas
6. trä, och
7. material som inte avses i 1–6 (övrigt förpackningsmaterial)

ska enligt 3 kap. 4§ avfallsförordningen (2020:614) sorteras ut från annat avfall.

Hushåll ska lämna utsorterade förpackningar enligt 1–7 till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandhåller.

Hushåll ska sortera ut skrymmande förpackningsavfall från annat avfall under kommunalt ansvar och från förpackningsavfall enligt punkterna 1–7 och lämna det till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe.

Plastflaskor och metallburkar som är avsedda för ett retursystem enligt 4 kap. 3 § förordningen (2022:1274) om producentansvar för förpackningar ska lämnas till retursystemet.

Av 3 kap. 4 a § avfallsförordningen (2020:614) framgår att den som har en förpackning som innehåller avfall ska se till att förpackningen skiljs från innehållet, dock att detta inte gäller en förpackning som innehåller farligt avfall eller läkemedelsavfall, om förpackningen underlättar den praktiska hanteringen av avfallet. Förpackning som innehåller farligt avfall eller rester av farligt avfall ska i stället hanteras som farligt avfall enligt 3 kap. 11 a § avfallsförordningen (2020:614).

Hushåll ska lämna förpackning som innehåller läkemedelsavfall som inte är farligt avfall till apotek i enlighet med förordning (2009:1031) om producentansvar för läkemedel.

8 b § Returpapper ska enligt 3 kap. 3 § avfallsförordningen (2020:614) sorteras ut separat och lämnas till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandahåller.

8 c § Avfall i form av invasiva arter ska sorteras ut och hållas skiljt från annat avfall.

Sådant biologiskt avfall i form av invasiva arter som utgör kommunalt avfall ska sorteras ut från annat avfall samt hanteras i enlighet med sorteringsanvisningarna till avfallsföreskrifterna.

Sådant bygg- och rivningsavfall i form av schaktmassor som lyder under kommunalt ansvar enligt 15 kap. 20 och 20 a §§ miljöbalken ska sorteras ut samt hanteras i enlighet med bilaga 1.

Ytterligare föreskrifter om sortering återfinns i bilaga 1.

9 § Fastighetsinnehavare ska säkerställa möjligheter för nyttjanderättshavare, hushåll och andra som nyttjar fastigheten att sortera ut och hålla åtskilda de avfallsfraktioner som enligt dessa föreskrifter ska överlämnas till renhållaren för borttransport.

Kvalitetskontroll

10 § Kommunen och Renhållaren har rätt att göra stickprovskontroll av avfall under kommunalt ansvar för att kontrollera avfallsbehållares innehåll och avfallets sortering i syfte att säkerställa att renheten på avfallet upprätthålls. Med stickprovskontroll avses även plockanalyser som utförs på avfall under kommunalt ansvar i syfte att undersöka avfallets sammansättning i stort. Behållare som innehåller felsorterat avfall kan avgiftsbeläggas enligt taxa.

Skyldighet att överlämna avfall under kommunalt ansvar

11 § Avfall under kommunalt ansvar ska lämnas till och transporteras bort av Renhållaren om inte annat sägs i dessa föreskrifter.

Utsorterade avfallsslag som hämtas vid fastigheten, hämtas vid överenskommen eller anvisad plats enligt 21 §.

Det utsorterade avfallet ska transporteras bort så ofta att olägenhet för människors hälsa och miljön inte uppstår. Hämtningsintervall och storlek på behållare ska motsvara behovet av borttransport av avfall under kommunalt ansvar från fastigheten.

Fastighetsinnehavare och nyttjanderättshavare ska upplysa Pireva om ändrade förhållanden av betydelse för avfallshanteringen för fastigheten.

Anskaffande, ägande, underhåll och skötsel av behållare och annan utrustning

12 § Kärl och container ägs och tillhandahålls av Pireva som även fastställer storlek och typ av behållare. Storlek på kärl finns beskrivna i gällande avfallstaxa.

Matavfallspåsar och latrinbehållare tillhandahålls av Pireva.

Fastighetsinnehavare eller nyttjanderättsinnehavare får inte själv flytta kärl mellan olika hämtningsplatser.

Bottentömmande behållare, små avloppsanläggningar, fettavskiljare och tank för matavfall samt tillbehör till dessa anskaffas och installeras av fastighetsinnehavaren.

Sopsugsanläggning ägs av fastighetsinnehavaren.

Ägare av behållare ansvarar för märkning, reparation och vid behov utbyte av behållare. När ägaren ska utföra sådant underhåll ska behållaren vara tillgänglig. Märkning ska ske enligt anvisning från Pireva.

Fastighetsinnehavaren ansvarar för och bekostar installation och underhåll av övriga inom fastigheten förekommande anordningar och utrymmen för avfallshanteringen.

13 § Avfallskvarn för matavfall ägs av fastighetsinnehavare och får endast anslutas till spillvattenledning om Pireva efter ansökan skriftligen medger detta. Annan anslutning av avfallskvarn till Pirevas avloppsanläggning är inte tillåten.

Anläggande

14 a § Vid installation av bottentömmande behållare ska anläggningen utformas så att den är åtkomlig för fordon utrustat med kran.

14 b § Vid anläggande av små avloppsanläggningar, fettavskiljare eller tank för matavfall bör inte avstånd mellan uppställningsplats för slambil och anslutningspunkt för tömning överstiga 10 meter, om inte särskilda skäl föreligger. Höjdskillnaden mellan fordonets uppställningsplats och botten på anläggningen ska vara mindre än 5 meter, om inte särskilda skäl föreligger.

Anläggning som kräver byte av filtermaterial ska anläggas så att den är åtkomlig för hämtningsfordon utrustat med kran om det krävs.

Anläggningar som ska tömmas med fordon utrustat med kran får inte installeras så att avståndet mellan fordonets uppställningsplats och filterkassetten eller säckens lyftanordning

överstiger 5 meter vid en maximal vikt på 1000 kg eller 10 meter vid en maximal vikt på 500 kg. Den fria höjden ska vara minst 10 meter över kranfordonet och mellan kranfordonets angöringsplats och fosforfiltret.

14 c § Vid installation och anläggande av små avloppsanläggningar, fettavskiljare, tank för matavfall eller anläggning som kräver byte av filtermaterial ska hänsyn tas till vad som utgör en god arbetsmiljö vid hämtning av avfall från anläggningen.

Ytterligare anvisningar framgår av bilaga 2 och kan även lämnas av Pireva

Rengöring och tillsyn

15 § Fastighetsinnehavaren har ansvar för rengöring och tillsyn av behållare samt anläggning.

Behållare och anläggningar ska ges regelbunden service för att förebygga störningar i anordningens funktion och olägenhet såsom buller, lukt och dylikt.

En slamavskiljare ska vara funktionsduglig, inte ha trasiga insatser, möjliggöra fortsatt rening samt vara försedd med tät botten och täta väggar.

Såväl behållare som inom fastigheten förekommande anläggningar, anordningar och utrymmen för avfallshantering ska skötas så att kraven på god arbetsmiljö uppfylls och risken för olycksfall minimeras.

Åtgärder inför hämtning av avfall som lämnas i kärl eller säck

16 § I behållare och utrymme för avfall får endast läggas sådant avfall för vilket behållaren och utrymmet är avsedd. Behållare får inte fyllas mer än att den kan stängas. Den får inte heller vara så tung att det blir uppenbara svårigheter att flytta den eller att arbetsmiljökrav inte kan tillgodoses. Behållare bör vara fri från snö och is vid hämtningstillfället.

Avfallet ska vara emballerat så att skada, arbetsmiljöproblem eller annan olägenhet inte uppkommer. Närmare krav på emballering med mera framgår i bilaga 1.

Fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare ansvarar för att avfall inte är fastfruset eller så packat att kärl inte kan tömmas vid hämtningstillfället.

Vid tömningstillfället gäller att behållaren ska vara placerad så nära uppställningsplats för sophämtningsfordon som möjligt. Behållare ska vara uppställda så att hantering med den utrustning som används i kommunens insamlingsssystem kan ske och hämtning underlättas. Kärl ska placeras och vändas så att de kan hämtas med sidlastande bil där sådan används och baklastande bil där sådan används.

Renhållaren ska ha tillträde till de utrymmen i fastigheten där arbetet ska utföras. Nycklar, portkoder och dylikt ska tillhandahållas Pireva. Ändringar ska utan anmodan meddelas Pireva.

Glödande avfall får inte lämnas till kommunens avfallshantering.

Ytterligare anvisningar kan lämnas av Pireva.

17 § Kärl för uppsamling av latrin ska köpas av Pireva. Latrinkärl ska endast användas till latrin i form av urin, avföring och toapapper. Kärlet får inte inneslutas i annat emballage, varken i eller runt kärlet, som inte uppfyller standarden SS-EN13432 eller är godkänd enligt OK Compost HOME. Fyllt kärl får väga max 15 kg. Använt kärl lämnas till behandling på Bredviksbergets återvinningscentral eller hämtas från fritidshus vid överenskommen eller anvisad plats under ordinarie tömningsperiod och ska då placeras så den är lätt åtkomlig.

Fastighetsinnehavaren eller nyttjanderättshavaren ska försluta latrinbehållare och rengöra den på utsidan innan hämtning sker.

Åtgärder inför hämtning av annat avfall under kommunalt ansvar

18 § Inför hämtning ska fastighetsinnehavaren eller nyttjanderättshavaren förbereda anläggningen så att hämtning kan ske med det fordon som används.

Det åligger fastighetsinnehavaren eller nyttjanderättshavaren att inför hämtningstillfället placera storsäck, filterkassett eller annan flyttbar behållare som ska hämtas eller tömmas med fordon utrustat med kran, inom längsta tillåtna avstånd och högsta vikt enligt 14 §.

Små avloppsanläggningar, fettavskiljare och tankar för matavfall ska vara lätt tillgängliga för tömning. Lock eller manlucka ska kunna öppnas av en person och får inte väga mer än 15 kg om det ska lyftas. Om lock ska dras åt sidan får locket väga högst 35 kg och ska då vara försedd med handtag för ändamålet. Lock/manlucka får vid tömningstillfället inte vara övertäckt, låst eller fastfrosen. Anslutningen för slangen ska vara av en typ som är anpassad för tömningsfordon som används inom kommunen.

Anläggningen ska vara tillsluten på ett barnsäkert sätt och försedd med de säkerhetsanordningar som behövs med hänsyn till anläggningens beskaffenhet och belägenhet.

Om brunnen eller tanken ligger utanför den egna fastigheten, eller om det är oklart till vilken fastighet anläggningen hör, ska tömningsplatsen vara markerad med en tydlig skylt som anger fastighetsbeteckning för den fastighet som brunnen tillhör.

Tydliga instruktioner som behövs i samband med tömning ska tillhandahållas av fastighetsinnehavaren och nyttjanderättshavaren i god tid innan tömning och ska finnas tillgängliga i direkt anslutning till anläggningen.

Fastighetsinnehavaren är skyldig att vidta erforderliga åtgärder för att skydda sin anläggning från skador vid tömning.

Filtermaterial i lösvikt ska vara sugbart, i förekommande fall efter vattentillförsel. Efter hämtning av uttjänt filtermaterial från fosforfällor ska nytt filtermaterial tillföras anläggningen genom fastighetsinnehavarens eller nyttjanderättshavarens försorg.

Renhållaren har rätt att lämna kvar vattenfasen i slamavskiljare efter verkställd slamtömning.

Renhållaren ska ha tillträde till de utrymmen på fastigheten där arbetet ska utföras. Nycklar, portkoder och dylikt ska tillhandahållas till renhållaren. Ändringar ska utan anmaning meddelas Pireva.

19 § Efter anslutning till kommunalt avloppsnät eller annan godkänd avloppsanläggning, som innebär att befintlig anläggning tas ur bruk, ska sluttömning ske. Sluttömning ska beställas av fastighetsinnehavaren.

20 § Grov- och trädgårdsavfall ska lämnas till återvinningscentral. Grov- och trädgårdsavfall kan även hämtas vid fastigheten. Avfallet ska vid hämtningstillfället vara placerat vid tomtgräns vid gata eller vid farbar väg med vändmöjligheter för lastbil. Pireva tillhandahåller mer detaljerade anvisningar.

Hämtnings- och transportvägar

21 § Hämtning av avfall under kommunalt ansvar sker normalt vid överenskommen plats eller vid anvisad plats.

Anvisning av plats görs av avfallsansvarig nämnd. Nämnden ansvarar för att besluta i ärenden som rör vad som är lämplig placering av kärl om det råder oenighet därom.

22 § Fastighetsinnehavaren ska se till att transportväg fram till den uppställningsplats som används vid hämtning, hålls i farbart skick.

Transportväg och uppställningsplats ska inför hämtning ha fri sikt, hållas fri från hinder, röjas från snö och hållas halkfri.

Enskild väg som nyttjas vid hämtning av avfall under kommunalt ansvar ska vara så dimensionerad och hållas i sådant skick att den är farbar vid varje hämtningstillfälle, för de hämtningsfordon som normalt används i hämtningsområdet.

Renhållaren avgör om vägen är farbar. Om farbar väg inte kan upprättas ska fastighetsinnehavaren eller nyttjanderättshavaren avlämna avfallet på plats som överenskommes med Pireva eller anvisas enligt 21 §.

Ytterligare anvisningar för hämtnings- och transportvägar, lastningsplatser mm framgår i bilaga 2-

Hämtningsområde och hämtningsintervall

23 § Kommunen utgör ett hämtningsområde, men är indelad i två områden

- Tätort/landsbygd
- Fritidshusområden

Vid samlad fritidshusbebyggelse på fastlandet kan gemensamma uppställningsplatser för avfallsbehållare finnas. För fritidshus på öar gäller att avfallet får lämnas vid närmaste gemensamma uppställningsplats för avfallsbehållare på fastlandet. Platser som inte kan nås via farbar väg, exempelvis på öar, omfattas inte av kommunal slamtömning.

24 § Ordinarie hämtning av kommunalt avfall sker med de intervall som framgår nedan:

Kärl- och säckavfall

1. Från en- eller tvåbostadshus för permanent boende sker hämtning av restavfall en gång var fjärde vecka och matavfall en gång varannan vecka. Under perioden kalendervecka 44 – kalendervecka 11 sker hämtning av matavfall en gång var fjärde vecka.
2. Från flerbostadshus och verksamheter sker hämtning av restavfall minst en gång var fjärde vecka och matavfall minst en gång varannan vecka. Alternativa hämtningsintervall framgår av taxa. Hämtningsintervall av porslin och keramik framgår av taxa.
3. Från fritidshus sker hämtning av restavfall minst en gång var fjärde vecka och matavfall minst en gång varannan vecka under perioden kalendervecka 18 – kalendervecka 39.
4. Tömning av enskilda slamavskiljare, minireningsverk och slutna tankar:
 - a) Från en- eller tvåbostadshus och flerfamiljshus för permanent boende med ansluten WC (vattentoalett) ska tömning ske minst en gång per år.
 - b) Från fritidshus med ansluten WC (vattentoalett) ska tömning ske minst en gång per år.

- c) Tömning av slamavskiljare för BDT-vatten (Bad-, Disk-, och Tvätt-vatten) ska ske minst en gång vart femte år.
- d) För minireningsverk ska tömning ske enligt leverantörens anvisningar, dock inte mer sällan än ovanstående tömningsintervall.

Filtermaterial

Filtermaterial från fosforfilter och andra jämförbara filter ska hämtas i enlighet med det beslut som lämnats av tillsynsansvarig nämnd och hämtningsutförandet ska följa leverantörens anvisningar.

Fett

Fettavskiljare ska tömmas minst en gång per år. Fastighetsinnehavaren ansvarar för att fettavskiljare vid behov töms oftare samt att fettavskiljaren efter tömning återfylls med vatten.

Åtgärder om föreskrift inte följs

25 § Renhållaren har rätt att inte utföra ordinarie hämtning om dessa föreskrifter inte följs.

Avfallet ska efter rättelseåtgärder från fastighetsinnehavaren hämtas antingen vid nästa ordinarie hämtningstillfälle eller efter beställning av extrahämtning mot avgift.

Särskilt om avfall under kommunalt ansvar från verksamheter

26 § För avfall under kommunalt ansvar från verksamheter gäller 8–25 §§ om ej annat anges i dessa föreskrifter. Utöver vad som föreskrivs i 8 – 25 §§ ska verksamheter hålla avfall under kommunalt ansvar åtskilt från annat avfall.

Konsumentelavfall lämnas vid kommunens insamlingsställe eller enligt vad som anges i bilaga 1.

Tömning av slam från enskilda tankar, slamavskiljare och fettavskiljare som genererar avfall under kommunalt ansvar ska ske minst en gång per år samt enligt leverantörens anvisningar och i övrigt efter behov för att upprätthålla god funktion i tanken/avskiljaren.

Tömning av fettavskiljare ska ske så ofta att fett inte tillåts följa med avloppsvattnet ut i spillvattennätet. Vid bristfällig funktion har huvudmannen rätt att kräva erforderliga åtgärder av fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare.

Utformning och skötsel av fettavskiljare ska uppfylla krav enligt svensk standard SS-EN 1825–1 och SS-EN 1825–2 samt medge provtagning. Kompletterande regler framgår av ABVA, Allmänna bestämmelser för användande av allmänna vatten- och avloppsanläggningar i Piteå kommun.

26 a § Verksamheter som har avfallshantering som är samlokaliserad med hushåll och som har anmält att verksamheten vill ha kommunal insamling av förpackningsavfall eller skrymmande förpackningsavfall ska sortera ut förpackningsavfallet i enligt 8 a § och lämna det till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandahåller

Verksamheter som har avfallshantering som är samlokaliserad med hushåll ska anmäla till Pireva om verksamheten vill ha kommunal insamling av förpackningsavfall eller skrymmande förpackningsavfall. Verksamheten ska sortera ut förpackningsavfallet i enligt 8 a § och lämna det till ett insamlingssystem som kommunen eller den som kommunen har satt i sitt ställe tillhandahåller.

Piteå kommun

För plastflaskor och metallburkar som är avsedda för ett retursystem gäller i stället att sådana alltid ska lämnas till retursystemet i enlighet med 8 a §.

Bestämmelsen i 8 a § om att utsorterat läkemedelsavfall och förpackningar innehållande läkemedelsavfall ska lämnas till apotek, gäller endast hushåll.

Närmare föreskrifter om sortering återfinns i bilaga 1.

Annat avfall än avfall under kommunalt ansvar från verksamheter

Uppgiftsskyldighet

27 § Den som bedriver en yrkesmässig verksamhet inom kommunen som ger upphov till annat avfall än avfall under kommunalt ansvar ska lämna de uppgifter om arten, sammansättningen, mängden eller hanteringen av avfallet som behövs som underlag för kommunens renhållningsordning.

Enligt 4 kap. 9 § avfallsförordningen ska den som är innehavare av en hamn lämna uppgift om behovet av avfallshantering enligt 4 kap. 8 § avfallsförordningen till kommunen. Uppgifterna ska lämnas till tillsynsansvarig nämnd.

Undantag

Handläggning av anmälnings- och ansökningsärenden

28 § Anmälan om kompostering eller ansökan om annat omhändertagande av avfall under kommunalt ansvar på den egna fastigheten och andra undantag från avfallsföreskrifterna handläggs av tillsynsansvarig nämnd enligt vad som anges nedan.

Anmälan och ansökan ska vara skriftlig och innehålla uppgifter om vilka avfallslag som avses omhändertas samt en redogörelse för på vilket sätt omhändertagandet ska ske så att eventuell påverkan på miljön och människors hälsa kan bedömas.

Av ansökan eller anmälan ska framgå den tidsperiod som avses och uppgifter om de beräknade avfallsmängderna.

Kompostering, annan återvinning eller bortskaffande av visst avfall under kommunalt ansvar

29 § Avfall får endast tas om hand på den egna fastigheten enligt vad som anges i 30–32 §§ och under förutsättning att det kan ske utan risk för olägenhet för människors hälsa och miljön. Anmälan eller tillstånd för yrkesmässig kompostering och annan behandling kan eventuellt krävas enligt miljöprövningsförordningen (2013:251).

30 § Trädgårdsavfall från fastigheten får komposteras på fastigheten utan särskild anmälan. Består trädgårdsavfallet av så kallade invasiva främmande arter ska trädgårdsavfallet inte komposteras utan läggas i tätslutande säckar så att spridningsrisk inte uppkommer. Säckarna ska lämnas till Bredviksbergets Återvinningscentral för förbränning, i enlighet med bilaga 1.

Torrt trädgårdsavfall som inte kan komposteras får eldas endast om det kan ske utan att olägenhet uppstår och inte strider mot andra föreskrifter eller beslut.

Förbud mot eldning till skydd för människors hälsa och miljön meddelade med stöd av 40 § förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd, utfärdade med stöd av förordningen (2003:789) om skydd mot olyckor eller annan författning samt brandriskvarning måste beaktas.

31 § Fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare som själv avser att kompostera matavfall och liknande avfall från fastigheten på sin fastighet, ska **ansöka om anmäla** detta till tillsynsansvarig nämnd. Fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare på fastighet där kärl för matavfall inte längre fordras kan, efter anmälan till tillsynsansvarig nämnd, anmäla till Pireva att matavfallskärl inte längre behövs. Kärlet återtas av Pireva och justering av avgift görs enligt gällande taxa.

Kompostering av matavfall och liknande avfall på fastigheten ska ske i skadedjursäker behållare och på sådant sätt att olägenhet för människors hälsa eller miljön inte uppstår. Fastigheten ska ge utrymme för användning av den erhållna kompostjorden.

32 § Kompostering av latrin på fastigheten får, efter ansökan till tillsynsansvarig nämnd, medges i särskild därför avsedd anläggning på fastigheten.

Förlängt hämtningsintervall

33 a § Fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare av en- och tvåbostadshus kan efter ansökan till Pireva medges att restavfallet hämtas var åttonde vecka. Förutsättningar för detta medgivande är att restavfall sorteras enligt bilaga 1, att krav enligt 16 § följs samt att olägenhet för människors hälsa och miljön inte uppstår. Medgivande om förlängt hämtningsintervall kan återkallas om förutsättningarna för sådant inte längre är uppfyllda.

34 a 33 b § För små avloppsanläggningar kan fastighetsinnehavare eller den nyttjanderättshavare som äger anläggningen, efter ansökan till tillsynsansvariga nämnden, medges förlängt hämtningsintervall från en gång per år till vartannat år, för avfall från anläggningen. Förlängt intervall kan medges under förutsättning att nämnden utifrån ansökan med uppgifter om anläggningens belastning och beskaffenhet kan bedöma att hämtning inte behöver utföras med ordinarie intervall utan risk för olägenhet för människors hälsa eller miljön. Medgivandet gäller i maximalt 6 år.

Det är fastighetsinnehavarens ansvar att hämtning anpassas till anläggningens behov. Medgivande om förlängt hämtningsintervall kan återkallas om förutsättningarna för sådant inte längre är uppfyllda.

Gemensamma avfallsbehållare

34 § Två närboende fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare kan, efter ansökan till Pireva, under viss tid medges rätt att använda gemensam avfallsbehållare. Detta gäller under förutsättning att restavfall sorteras enligt bilaga 1, att krav enligt 16 § följs samt att olägenhet för människors hälsa och miljön inte uppstår. En av fastighetsinnehavarna ska förbinda sig att ansvara för uppställningsplats.

Medgivande om gemensam avfallsbehållare kan återkallas om förutsättningar för medgivandet inte längre är uppfyllda.

Uppehåll i hämtning

35 a § Uppehåll i hämtning av kärll- och säckavfall vid permanentbostad kan medges fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare om fastigheten inte kommer att nyttjas under en sammanhängande tid om minst 4 månader.

Anmälan för period om 4–12 månader ska lämnas till Pireva.

Ansökan för längre tid än 12 månader ska göras till tillsynsansvarig nämnd och kan medges för maximalt 5 år.

Som villkor för uppehåll i hämtning gäller att fastigheten ej nyttjas för annat än tillsyn. Begäran ska ha inkommit senast 1 månad innan avsedd uppehållsperiod. Grundavgift enligt taxa tas ut under uppehållsperioden.

35 b § Uppehåll i hämtning av kärll- och säckavfall vid fritidsbostad kan efter ansökan till tillsynsansvarig nämnd medges fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare om fastigheten inte kommer att nyttjas under hela hämtningssäsongen, kalendervecka 18–39.

Som villkor för uppehåll i hämtning gäller att fastigheten ej nyttjas för annat än tillsyn. Ansökan ska ha inkommit senast 15 april och kan medges för maximalt 5 år.

Grundavgift enligt taxa tas ut under uppehållsperioden.

35 c § Uppehåll från årlig tömning av enskild avloppsanläggning kan efter ansökan till tillsynsansvarig nämnd medges i maximalt 5 år under förutsättning att:

Fastigheten inte kommer att nyttjas annat än för tillsyn under det eller de kalenderår ansökan avser, eller att fastigheten är så belägen att transporttekniska eller andra särskilda skäl motiverar avsteg från huvudregeln om årlig tömning.

Ansökan skall vara tillsynsansvarig nämnd tillhanda senast 15 april det år ansökan avser. Innan uppehåll medges ska avloppsanläggning vara tömd. Efter tömning får anläggningen inte brukas. Beslut om uppehåll kan återkallas om olägenhet för människors hälsa eller miljön skulle uppstå.

35 d § Uppehåll i hämtning av fettavskiljarslam kan efter anmälan till Pireva samt teknisk bedömning, medges fastighetsinnehavaren. Detta om anläggningen inte kommer att nyttja på avsett sätt under en sammanhängande tid av 1 år. Begäran ska ha inkommit in senast 1 månad före avsedd uppehållsperiod. Uppehållet gäller 1 år från datum i beslut.

Eget omhändertagande och befrielse från skyldigheten att överlämna avfall under kommunalt ansvar till kommunen

36 § Kommunen får efter ansökan till den tillsynsansvariga nämnden, om det finns särskilda skäl, medge dispens för fastighetsinnehavare eller nyttjanderättshavare från förbudet i 15 kap. 24 § 1 st. miljöbalken om den som ska hantera avfallet med stöd av dispensen kan göra det på ett hälso- och miljömässigt godtagbart sätt. Beviljad befrielse gäller i högst 5 år från beslut.

Ikraftträdande

Dessa föreskrifter träder i kraft 23-01-01 då föreskrifter för avfallshantering för Piteå kommun, antagen av kommunfullmäktige 10-05-17, samt "Regler för tömning av enskild avloppsanläggning inom Piteå kommun" Nr B 7:1 upphör att gälla. Tidigare meddelade dispenser och andra beslut meddelade med stöd av de upphävda föreskrifterna ska anses meddelade med stöd av motsvarande bestämmelser i denna föreskrift.

Bestämmelserna i 8 a § och 26 a § tillämpas första gången i fråga om förpackningsavfall som samlas in i en kommun efter utgången av år 2023.

Bilaga I - Sortering och avlämning av avfall under kommunalt ansvar mm.

Kärl- och säckavfall som läggs i behållare förpackas i påse eller paket av lämpligt material och storlek och ska vara väl förslutet så att avfallet inte kan spridas samt att skada, arbetsmiljöproblem eller annan olägenhet inte uppkommer.

Avfallsslag	Krav på utsortering	Krav på emballering, förvaring m.m.	Instruktion för hämtning/lämning
Matavfall Exempelvis matrester, kaffesump och fruktskal.	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall	Läggs i biologisk nedbrytbar påse som tillhandahålls eller är godkänd av Pireva.	Matavfall borttransporteras från fastigheten i enlighet med hämtningsintervall som Pireva tillhandahåller.
Restavfall Avfall som kvarstår när matavfall, farligt avfall, grovavfall, förpackningar, returpapper, el-avfall och annat avfall som omfattas av producentansvar, har sorterats ut från hushållets kärl- och säckavfall.	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Förpackas och läggs i för fastigheten avsedd avfallsbehållare. Avfallet ska vara väl emballerat så att det inte sprids eller så att skada, arbetsmiljöproblem eller andra besvär inte uppkommer	Restavfall borttransporteras från fastigheten i enlighet med hämtningsintervall som Pireva tillhandahåller.
Porslin och keramik Exempelvis porslinsfat, krukor, dricksglas	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Läggs utan förpackning i för fastigheten avsedd avfallsbehållare där sådana tillhandahålls.	Porslin och keramik transporteras bort från fastigheter där separat insamling ska finnas i enlighet med hämtningsintervall som Pireva tillhandahåller. Lämnas i övrigt på ÅVC.
Flytande matfetter och matoljor (Stelnat fett kan sorteras som matavfall. Se punkt ovan.)	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Ska förvaras i behållare med tätslutande lock. Max 1,5 liter flytande emballerat avfall får läggas i behållare för restavfall, om det kan ske utan att emballaget går sönder. Emballaget ska vara lämpligt för energiåtervinning.	Större mängder än 1,5 liter matfett eller matolja lämnas på ÅVC. Hämtning kan beställas enligt fastställd taxa. Fett och olja får inte hållas i avlopp.
Farligt avfall Farligt avfall är sådant avfall som enligt förteckningen i avfallsförordningens (2020:614) bilaga 3 beskrivs med en avfallskod markerad med en asterisk (*). Med farligt avfall avses bland annat olja, färg, lösningsmedel, sprayburkar och produkter som innehåller kvicksilver. Även förpackningar som innehåller rester av eller är förorenade av farligt avfall, ska anses vara farligt avfall.	Ska sorteras och hållas skilt från annat avfall. Får inte läggas i behållare avsett för annat avfall.	Emballaget ska vara tydligt märkt med uppgift om innehåll. Om möjligt använd originalförpackningen. Förvaras så att risk för spridning till omgivningen inte sker.	Farligt avfall lämnas på ÅVC. Hämtning av farligt avfall från fastighet kan beställas enligt fastställd taxa.
Kasserade bilbatterier	Enligt förordning (2008:834) om producentansvar för batterier.	Ställs upp på ett sätt som förhindrar att batterisyra eller innehåll rinner ut.	Lämnas till producenternas eller kommunens insamlingssystem.

Kasserade bärbara batterier Exempelvis småbatterier, knappcells batterier, mobilbatterier	Enligt förordning (2008:834) om producentansvar för batterier	Förvaras så att risk för spridning till omgivningen inte sker. Pluspoler ska vara tejpade för att förhindra olyckor.	Lämnas till producenternas eller kommunens insamlingsystem
--	--	---	--

Avfallsslag	Krav på utsortering	Krav på emballering, förvaring m.m.	Instruktion för hämtning/lämning
Läkemedel	Enligt förordningen (2009:1031) om producentansvar för läkemedel	Ska lämnas i behållare/påse som tillhandahålls av apotek.	Lämnas till apotek som Pireva har avtal med
Stickande och skärande avfall Exempelvis kanyler och sprutor	Enligt Socialstyrelsens författningssamling (SOSFS 2005:26) för smittförande/skärande/stickande avfall	Läggs i speciell behållare som tillhandahålls på apotek	Lämnas på apotek som kommunen har avtal med.
Konsumentelavfall Exempelvis trasig dator, mobiltelefonladdare och kaffebryggare	Enligt förordningen (2014:1075) om producentansvar för elutrustning. Skrymmande konsumentelavfall ska sorteras ut och hållas skilt från annat grovavfall. Smått elavfall ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Förvaras så att risk för spridning till omgivningen inte sker.	Lämnas till producenternas eller kommunens insamlingssystem för konsumentelavfall. Hämtning från fastighet kan beställas mot avgift.
Grovavfall Exempelvis trasiga möbler, cyklar, barnvagnar, stora leksaker, större krukor, julgranar mm	Grovavfall som utgör kommunalt ansvar behöver på grund av avfallens egenskaper hanteras separat från annat kommunalt avfall.	Grovavfall för separat borttransport av renhållaren hanteras enligt Pirevas anvisningar.	Grovavfall lämnas på ÅVC där avfallet ska sorteras och lämnas enligt instruktioner på plats. All övrig transport av grovavfall från fastighet ska utföras genom Pirevas försorg. Hämtning från fastighet kan beställas separat enligt fastställd taxa.
Trädgårdsavfall Exempelvis fallfrukt, löv, gräs, kvistar och grenar.	Sorteras ut och hålls skilt från annat avfall under kommunalt ansvar.	Trädgårdsavfall för separat borttransport av renhållaren hanteras enligt Pirevas anvisningar.	På ÅVC ska avfallet lämnas enligt instruktioner på plats. Hämtning från fastighet kan beställas separat enligt fastställd taxa.
Trädgårdsavfall med invasiva främmande arter Växter som kan konkurrera ut inhemska arter såsom gul skunkkalla, jättebalsamin, jätteloka, tromsöloka, parkslide, lupin, etc. enligt förordning 1143/2014/EU samt Naturvårdsverkets riktlinjer.	Trädgårdsavfall som innehåller invasiva främmande arter ska hanteras separat och får inte komposteras	Avfallet ska läggas i tätslutande säckar så att spridningsrisk inte uppkommer.	Säckarna ska lämnas till Bredviksbergets Återvinningscentral för förbränning, enligt instruktioner på anläggningen.
Latrin	Ska hållas skilt från annat avfall.	Ska samlas i särskild behållare som tillhandahålls av Pireva, och vara väl försluten så att avfallet inte kan spridas.	Hämtning av latrin utförs enligt fastställd taxa i erhållna behållare vid ordinarie hämtställe. Latrin får aldrig placeras i behållare för annat avfall.

Avfallslag	Krav på utsortering	Krav på emballering, förvaring m.m.	Instruktion för hämtning/lämning
Slam och fosforfiltermaterial från små avloppsanläggningar	Ska vara åtkomligt för tömning i den anläggning där det genereras	Filtermaterial från fosforfällor och andra jämförbara filter ska vara förpackat eller tillgängligt på ett sådant sätt att hämtning kan utföras av fordon utrustat med kran eller suganordning.	Slam och fosforfilter borttransporteras från fastigheten i enlighet med hämtningsintervall som Pireva tillhandahåller.
Förpackningar	Enligt förordning (2018:1462) om producentansvar för förpackningar.	Ska lämnas löst i avsedd behållare för att underlätta återvinning	Lämnas till producenternas eller kommunens insamlingssystem.
Returpapper Kommunalt avfall som utgörs av tidningar, tidskrifter, direktreklam, kataloger och liknande produkter	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Ska lämnas löst (ej buntat eller förpackat) för att underlätta återvinning	Lämnas till kommunens insamlingssystem.
Textilier Exempelvis kläder, hemtextilier och hela skor	Sorteras ut och hålls skilt från annat avfall.	Läggs i lämpligt emballage	Lämnas till insamlingssystem för textilavfall.
Döda sällskapsdjur samt mindre mängder avfall från husbehovsjakt	Ska hållas skilt från annat avfall.	Ska förpackas väl i dubbla plastsäckar	Mindre sällskapsdjur lämnas på Bredviksbergets ÅVC och kan även tas omhand av verksamheter som har tillstånd genom t.ex. kremering eller djurkyrkogårdar. Mindre sällskapsdjur kan även grävas ner på den egna fastigheten, förutsatt att graven är så djup att djur hindras från att gräva upp kroppen, att ingen misstanke om smitta föreligger samt att det kan ske utan risk för olägenhet för människors hälsa eller miljön.
Större djur samt större mängd sådant avfall Ko, häst, gris, lamm mm			Kontakta veterinär. Gällande föreskrifter från Jordbruksverket ska beaktas. För nedgrävning av häst ska tillsynsansvarig nämnd kontaktas.
Asbest	Ska sorteras ut och hållas skilt från annat avfall.	Förpackas väl i kraftig plast.	Lämnas i särskilt avsedd behållare på ÅVC.
Användbara saker Exempelvis hela möbler, leksaker, husgeråd, sportartiklar mm	Bör sorteras ut.		Lämnas till återbruk, återförsäljare av second-hand produkter eller övriga mottagare.

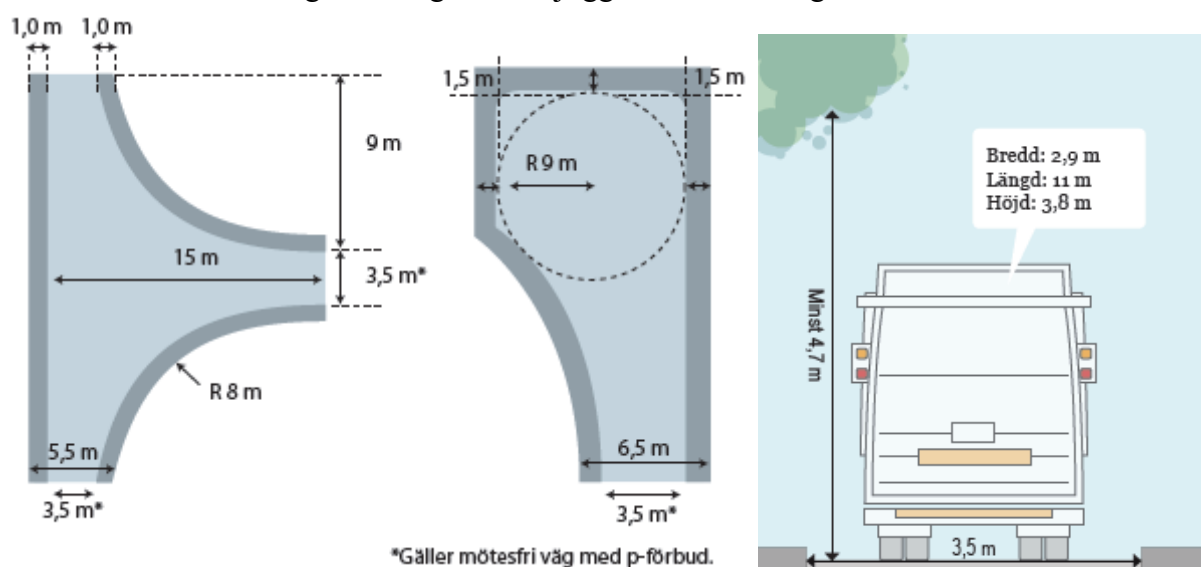
Ytterligare anvisningar kan lämnas av Pireva.

Bilaga 2 - Anvisningar för hämtnings- och transportvägar, ny- och ombyggnad av avfallsutrymmen mm

Transportvägar och lastningsplats

Transportväg och lastningsplats ska vara hårdgjord och ska inför hämtning, ha fri sikt, hållas fri från hinder, röjas från snö och hållas halkfri. Transportvägen för hämtningsfordon ska ha en fri bredd av minst 3,5 m vid trafik i en riktning och minst 5,5 m vid trafik i båda riktningarna. Transportvägen ska ha en fri höjd på 4,7 m samt bärighet för fordon som väger 26 ton. Träd, växtlighet får inte inkräkta på fri höjd eller bredd. Det ska finnas vändplats med vändradie på minst 9 m eller en trevägskorsning som möjliggör en t-vändning.

Illustrationer hämtade från "Handbok för avfallsutrymmen" utgiven av Avfall Sverige

Backande hämtningsfordon får inte förekomma annat än i undantagsfall och aldrig på gång- och cykelvägar, i bilfria områden, intill lekplatser, bostadsentréer, skolor, förskolor eller områden där äldre och personer med funktionsnedsättning ofta vistas.

Gångtransporter

Fastighetsinnehavaren ska se till att den väg som kärll behöver dras av den som utför hämtningen hålls i sådant skick att kärll utan svårigheter kan förflyttas och god arbetsmiljö kan upprätthållas. Vintertid ska transportvägen skottas och hållas halkfri. Hela transportvägen ska vara lättframkomlig. Kärll ska placeras med draghandtaget så att hämtningpersonal inte behöver vända på det för att kunna flytta det. Utrymmen, kärll och transportvägar får inte blockeras så att hämtning försvåras. Kostnad för dragavstånd kan tillkomma enligt fastställd taxa. För avfallskärll ska transportvägen vara minst 1,2 meter bred och om den ändrar riktning ska bredden minst vara 1,5 meter. Lutning bör inte överstiga 1:20 och får inte överstiga 1:12,

vilket även gäller ramper. Renhållaren avgör om dragvägen är acceptabel eller inte.

Små avloppsanläggningar, fettavskiljare eller tank för matavfall

Vid tömning av små avloppsanläggningar, fettavskiljare eller tank för matavfall ska inte avstånd mellan uppställningsplats för slambil och anslutningspunkt för tömning överstiga 15 meter, om inte särskilda skäl föreligger. Är avståndet längre, debiteras avgift enligt gällande avfallstaxa. Avståndet ska vara utan skarp lutning. Höjdskillnaden mellan fordonets uppställningsplats och botten på anläggningen ska vara mindre än 5 meter, om inte särskilda skäl föreligger. Små avloppsanläggningar, fettavskiljare och tank för matavfall ska vara lätt tillgängliga för tömning. Det får inte finnas hinder i form av staket, murar, häckar eller dylikt mellan slambilens uppställningsplats och anläggningen.

Kranfordon

Vid tömning med fordon utrustad med kran får avståndet mellan kranfordonets uppställningsplats och anläggning inte överskrida 5 meter vid en maximal lastvikt på 1 000 kg, eller 10 meter vid en maximal vikt på 500 kg, om inte annat överenskommes med Pireva. Lyft får ske över staket, buskar och liknande men inte över vägar, gång- och cykelbanor samt parkeringsplatser. Inga hinder i höjd- eller sidled får inkräkta på tömningsutrymme. För att säkerställa att tömning kan ske ska placering av behållare för krantömning godkännas av Pireva.

Måttangivelser

Nedan angivna mått är minikrav:

Mått för lastningsplatser utomhus			
Utrymme för fordon	Kärhämtning	Containertömning	Bottentömning
Bredd*	4,6 m	4,6 m	4,6 m
Längd*	18 m	18 m	18 m
Fri höjd	4,7 m	4,1 m; 8 m vid lastning	10 m

*Gäller det utrymme som behövs för fordonet. Utrymme för behållare, kran mm kan tillkomma.

Mått för dörrar/portar		
Typ av dörr	Fri bredd	Fri höjd
Kärhämtning	1 m	2,0 m
Grovavfallshämtning	1,2 m	2,0 m

Mått för avfallsutrymme med kär	
Fri gång mellan kär oavsett placering av kär	1,5 m
Fri takhöjd	2,1 m

Planering

Vid planering av nya, eller ombyggnation av befintliga områden för flerfamiljshus eller en- och tvåfamiljshus ska samråd med Pireva ske i tidigt skede för att säkerställa att hantering och

hämtning av avfall under kommunalt ansvar ska kunna ske. Även vid etableringar där större mängder avfall under kommunalt ansvar kan uppkomma, exempelvis äldreomsorg, skolor, barnomsorg, restauranger, butiker, industrier etc., ska sådana samråd ske.

Ny- och ombyggnad av avfallsutrymmen

Storlek

Hur stort avfallsutrymme ska vara beror på antalet hushåll, vilken insamlingsteknik som används, hur ofta hämtning sker, vilken nivå av källsortering som samt eventuell förvaring av grovavfall.

Placering

Avfallsutrymmen får inte placeras så att avfall transporteras genom utrymmen där personer vistas mer än tillfälligt, och inte i utrymmen där livsmedel förvaras. De får inte heller placeras så att illaluktande avfall transporteras genom allmänna utrymmen i direkt anslutning till bostäder eller arbetslokaler. Avfallsutrymme ska placeras på markplan och med en egen entré nära uppställningsplatsen för hämtningsfordon.

Belysning

Bra belysning ska finnas, både i och utanför avfallsutrymme. Vid belysning med rörelsevakt är det viktigt att den tänds direkt när dörren öppnas och att den hålls tänd hela tiden när hämtningsarbetet pågår.

Dörrar

Dörren ska ha ett lås som kan öppnas utan nyckel från insidan. Om det finns en transportväg ska samma nyckel kunna användas till transportvägen som till avfallsutrymme. Nyckel till avfallsutrymme får inte passa till andra utrymmen i byggnaden. Kodlås går bra att använda. Om avfallsutrymme har dubbeldörrar ska den ena dörren invändigt förses med handtag som gör dörren helt öppningsbar. Dörrarna och dörrbladen i både avfallsutrymme och till transportvägen ska ha en anordning som gör att de går lätt att ställa upp, t.ex. dörrstopp. Dörröppningen ska inte ha någon tröskel.

Golv och ramper

Golven i avfallsutrymme ska vara halkfria och lätt att rengöra. Kravet på att de ska vara halkfria går före kravet på att de ska vara lätta att rengöra. Det ska inte finnas trösklar där behållare ska transporteras. Eventuella ramper ska utformas med lutning på max 1:10 och ramplängden får inte vara längre än 7 meter utan vilplan. Vilplanets längd ska vara minst 1,5 meter. Det ska inte finnas någon nivåskillnad mellan containerhusgolv och lastplatta utanför.

Tillgänglighet för rörelsehindrade

Alla utrymmen och anordningar som är gemensamma för boende ska utformas så att de är tillgängliga för rörelsehindrade personer.

Brandskydd

Det är mycket viktigt att tänka på brandskyddet vid utformning och planering av avfallsutrymmen och vid placering av behållare utomhus. Rum för avfall ska utformas som egen brandcell med samma brandklass som byggnaden i övrigt. Automatiskt brandlarm eller sprinklersystem är bra. Pulversläckare bör placeras innanför dörren. Fristående avfallsutrymmen som ligger nära andra byggnader ska ha skydd mot brandspridning.

Hygien

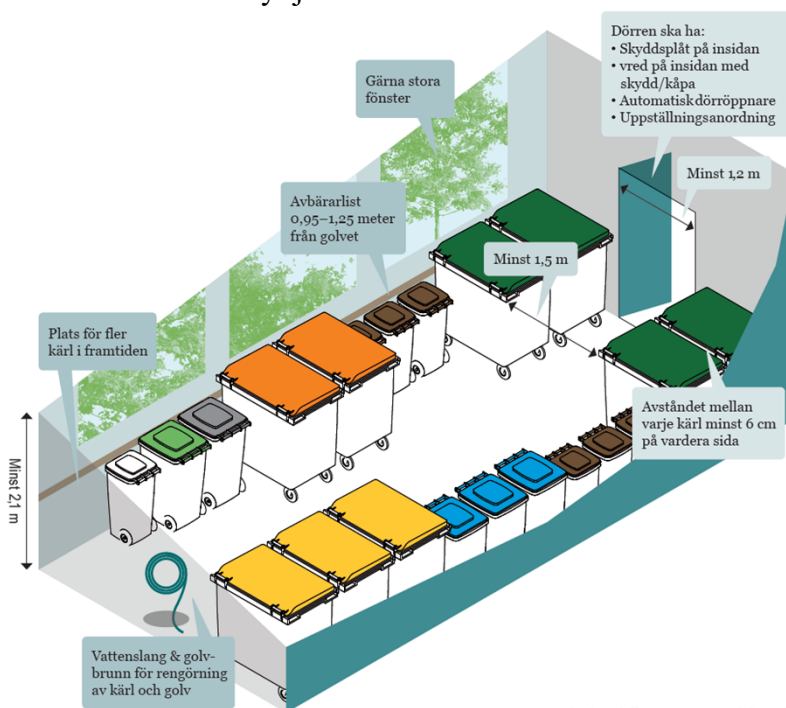
Avfallsutrymmen ska utformas så att det finns möjlighet att hålla rent. Råttor och andra skadedjur ska hindras att komma in i utrymmet. Vid yrkesmässig hantering av livsmedel rekommenderas kylde soprum. Kontakta ansvarig nämnd för information.

Ventilation

Flödet av frånluft bör vara minst 5 liter per sekund och kvadratmeter golvyta. Avfallsutrymmen ska inte byggas i närheten av friskluftsintag, bostadsfönster, balkonger eller uteplatser. Lämpligt minimiavstånd är 8 meter.

Innan avfallutrymme tas i bruk

Innan nytt eller ombyggt avfallutrymme tas i bruk ska detta besiktas och godkännas av Pireva för att säkerställa att hämtning kan ske. Anmälan till Pireva ska ske minst två veckor innan tilltänkt datum för nyttjande.

Exempel på avfallsutrymme med fastighetsnära insamling dimensionerad för 50 lägenheter. BILD: SARA SUNDIN, RAMBOLL.

Se även ”Handbok för avfallsutrymmen” framtagen av Ramboll i samarbete med bl.a. Arbetsmiljöverket, Boverket, Fastighetsägarna och avfallsbolag, på uppdrag av Avfall Sverige.

Planeringsstrategi -
Översiktsplan
§269
23KS625

...

Planeringstrategi – Översiktsplan

Huvuddokument

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Planeringsstrategi - Översiktsplan			Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/proc essägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Dokumentinformation	Planeringsstrategin innehåller en bedömning av översiktsplanen ÖP 2030:s aktualitet och fortsatt översiktsplanearbete		
Dokumentet gäller för	Tjänstepersoner och förtroendevalda		

Innehåll

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte och mål	1
Rutin för framtagande av planeringsstrategin	1
Metod och disposition av dokumentet	2
Piteå kommuns översiktsplan ÖP 2030	2
Bedömning av planens aktualitet och fortsatt arbete	3
Planens aktualitet utifrån kraven i PBL	3
Sammanfattning	4
Fortsatt översiktsplanering	5

Bilaga

Ändrade planeringsförutsättningar

Inledning

Bakgrund

Den 1 april 2020 ändrades 3 kapitlet i Plan- och bygglag (2010:900). Ändringen innebär att översiktsplaneringen ska bedrivas kontinuerligt, vara framåtsyftande och att översiktsplanen ska hållas aktuell. För att uppnå detta blir planeringsstrategin det nya verktyget.

Översiktsplanen är ett strategiskt dokument som speglar den politiska majoritetens uppfattning om byggande, mark- och vattenanvändning och hushållning med naturresurser. Planeringsstrategin bidrar till en översiktsplanering som bedrivs kontinuerligt och på så vis kan ändrade förutsättningar fångas.

Att ha en aktuell översiktsplan är viktigt för att ge vägledning vid planering och beslut. Planen måste vara aktuell för att fungera vid såväl egna kommunala beslut om bland annat detaljplaner och bygglov men även andra myndigheters beslut om exempelvis tillstånd enligt Miljöbalk (1998:808). Det är också viktigt att planen är aktuell så att regional och statlig planering ska kunna väga in kommunens ställningstaganden vid exempelvis planering av ny infrastruktur.

Syfte och mål

Syftet med planeringsstrategin är att den ska främja en ökad kontinuerlig översiktsplanering för att hålla översiktsplanen aktuell. Om en helhetsbedömning av översiktsplanen genomförs regelbundet blir det också klarlagt om planen och planeringsförutsättningarna ger uttryck för de övergripande politiska målen i kommunen. Planeringsstrategin ska redogöra för om det har skett förändringar när det gäller planeringsförutsättningar som är av betydelse för översiktsplanens aktualitet samt redogöra kommunens fortsatta arbete med översiktsplaneringen.

Rutin för framtagande av planeringsstrategin

Planeringsstrategin ska tas fram och antas av kommunfullmäktige under de två första åren efter ett ordinarie val. Om kommunfullmäktige har antagit en ny översiktsplan inom samma tidsperiod behöver kommunen inte anta en planeringsstrategi också.

Planeringsstrategin kan med fördel påbörjas redan under den kommande hösten efter ett ordinarie val. Det innebär att översiktsplanen utvärderas tidigt under mandatperioden och att en kontinuerlig uppföljning av denna sker. Innehållet och möjliga aktiviteter från planeringsstrategin kan sedan arbetas in i verksamhetsplaner för mandatperioden.

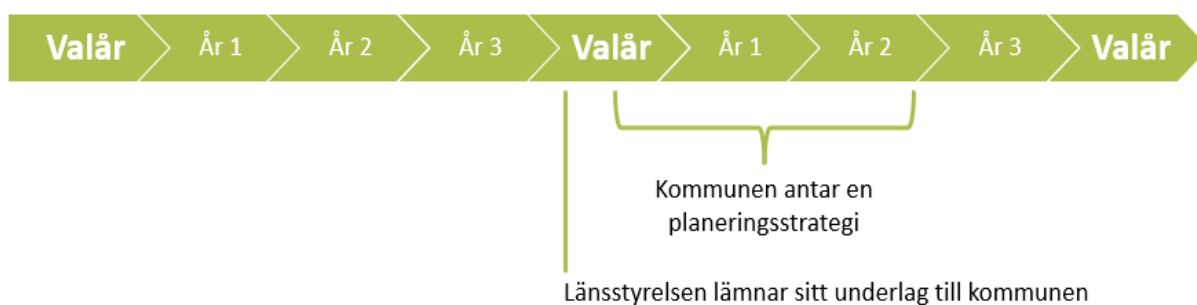

Bild 1. Förslag på rutin och tidsaxel för framtagande av planeringsstrategi.

Metod och disposition av dokumentet

Planeringsstrategin har tagits fram under 2023 av en projektgrupp med tjänstepersoner från förvaltningarna Samhällsbyggnad, Kommunledningsförvaltningen, Kultur, park och fritid, Socialtjänsten och Utbildningsförvaltningen. Arbetet har utgått från innehållskraven i Plan- och bygglag (2010:900) (PBL) för planeringsstrategi samt Boverkets rekommendationer för framtagande av planeringsstrategi.

Enligt PBL 3 kap. 23 § ska kommunen i sin planeringsstrategi ta ställning till:

Ändrade planeringsförutsättningar

- Kommunen ska ta ställning till ändrade planeringsförutsättningar av betydelse för översiktsplanens aktualitet. Till sin hjälp har kommunen bland annat länsstyrelsens underlag till planeringsstrategin.

Översiktsplanens aktualitet

- Kommunen ska bedöma i vilken utsträckning översiktsplanen är aktuell i förhållande till vissa krav i PBL. Det är översiktsplanen i dess helhet, inklusive eventuella ändringar, som ska bedömas.

Kommunens fortsatta arbete med översiktsplaneringen

- Kommunen ska ta ställning till den fortsatta översiktsplaneringen, vad kommunen ska fokusera på i översiktsplaneringen och om det finns delar av planen som behöver ändras.

Planeringsstrategin består av detta huvuddokument, där bedömning av planens aktualitet och fortsatt översiktsplanering redovisas, samt en bilaga. I bilagan *Ändrade planeringsförutsättningar* redovisas de ändrade planeringsförutsättningar som ligger till grund för ställningstagandet om översiktsplanens aktualitet och som utgör medskick till fortsatt arbete och framtagande av ny översiktsplan.

Piteå kommuns översiktsplan ÖP 2030

Piteås nuvarande översiktsplan ÖP 2030 antogs den 19 december 2016. Planen aktualiserades den 22 mars 2021. Till denna hör tematiska tillägg, planer/strategier och fördjupningar. Utöver detta har kommunen även ett flertal andra styrdokument som har betydelse för översiktsplaneringen.

ÖVERSIKTSPLAN ÖP 2030 (2016/2021) Mark- och vattenanvändningskarta Planstrategi Bilagor: Planeringsunderlag, Konsekvensbedömning samt Särskilt utlåtande			
Tematiska tillägg	Landsbygdsutveckling i strandnära lägen (LIS) (2020/2021)		Vindbruksplan (2014)
Tillhörande planer/strategier	Trafikstrategi (2016/2021)	Bostadsförsörjningsplan (2016/2023)	Klimat och energiplan: - Klimat och energistrategi - Kommunal energiplan (2016/2021)
Fördjupningar (FÖP)	Fördjupad översiktsplan för landsbygdscentra (2018) Fördjupad översiktsplan för stadsdelcentra (pågående)		

Tabell 1. Översiktsplanens delar. Årtal inom parentes visar antagande år och år för senaste aktualisering/revidering.

Översiktsplanens mark- och vattenanvändningskarta redovisar grunddragen av den avsedda användningen av mark- och vattenområden för hela kommunen. En uppföljning av utpekanden avseende bostäder genomförs löpande i *Handlingsplan ÖP 2030*.

Sedan antagande av ÖP 2030 har fördjupad översiktsplan (FÖP) för fem landsbygdscentran tagits fram. Arbetet med FÖP för tre stadsdelscentran pågår. *Landsbygdsutveckling i strandnära lägen (LIS)* reviderades 2021. En revidering av *Vindbruksplan* pågår med målsättning att antas under 2023. En revidering av *Bostadsförsörjningsplan* är genomförd 2023. Arbetet pågår även, med uppstart under 2023, att ta fram en fristående *trafikstrategi*, som i dagsläget är integrerad i översiktsplanen. *Klimat och energiplan* finns med i ÖP 2030 som två delar av tre. Strategin som ligger i ÖP 2030 arbetas efter

och den kommunala energiplanen, som temaområdet i planeringsunderlaget till ÖP 2003 utgör, behöver uppdateras. Den tredje delen är *Handlingsplan för miljö, klimat och energi* som ska revideras under 2023/2024. Samtliga ovan nämnda dokument bedöms som aktuella, under framtagande eller pågående revidering.

Bedömning av planens aktualitet och fortsatt arbete

Planens aktualitet utifrån kraven i PBL

Enligt Plan- och bygglagen (2010:900) (PBL) 3 kap. 23 § ska kommunfullmäktige i planeringsstrategin bedöma i vilken utsträckning planen är aktuell i förhållande till kraven i 3 §, 4 § andra stycket 1 och 2 samt 5 §. Nedan följer en redovisning av innehållskraven i relation till ÖP 2030.

3 kap. Översiktsplan

Översiktsplanens innehåll

- 3 § *Kommunen ska i översiktsplanen redovisa grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden för hela kommunen. Grunddragen ska framgå av en karta.
Av planen ska det även framgå hur kommunen anser att den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. Lag (2020:76).*
- 4 § *Kommunen ska i översiktsplanen redovisa de förhållanden som med hänsyn till de allmänna intressena i 2 kap. kan ha en väsentlig betydelse för sådana beslut som avses i 2 § andra stycket. Riksstyrelsen enligt 3 eller 4 kap. miljöbalken ska alltid redovisas.
Av planen ska det även framgå hur kommunen anser att
 1. riksstyrelsen ska tillgodose,
 2. gällande miljö kvalitetsnormer enligt 5 kap. miljöbalken ska följas, och
 3. förhållanden av väsentlig betydelse i övrigt bör beaktas. Lag (2020:76).*
- 5 § *Av översiktsplanen ska även följande framgå
 1. hur kommunen avser att tillgodose det långsiktiga behovet av bostäder,
 2. hur kommunen i den fysiska planeringen avser att ta hänsyn till och samordna översiktsplanen med relevanta nationella och regionala mål, planer och program av betydelse för en hållbar utveckling inom kommunen,
 3. sådana områden för landsbygdsutveckling i strandnära lägen som avses i 7 kap. 18 e § första stycket miljöbalken,
 4. kommunens syn på risken för skador på den byggda miljön som kan följa av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra,
 5. om översiktsplanen avviker från en regionplan för länet, på vilket sätt den gör det och skälen för avvikelsen, och
 6. sådana områden och verksamheter som angår två eller flera kommuner eller är av regional betydelse.*Om länsstyrelsen inte har godtagit planen i en viss del, ska det anmärkas i planen. Lag (2020:76).**

ÖP 2030 bedöms aktuell utifrån kraven i PBL ovan. ÖP 2030 uppfyller kraven i 3§. Förtydliganden behöver göras utifrån 4§ och hur kommunen säkerställer att miljö kvalitetsnormerna följs och hur kommunen avser arbeta med dessa mer kontinuerligt. ÖP 2030 uppfyller kraven i 5§.

Dessa krav är de lägsta krav som ställs på en översiktsplan. Utöver dessa kan kommunen vidare fylla sin översiktsplan utifrån kommunens egna ambitioner, utmaningar och möjligheter.

Sammanfattning

Den samlade bedömningen är att Piteå kommuns översiktsplan ÖP 2030 är aktuell i vissa delar och behöver aktualiseras i andra. Kommunen behöver upprätta en ny översiktsplan med nuvarande plan som grund. Det finns behov av att ändra delar av befintlig plan, med nedanstående tabell som utgångspunkt. Hänsyn bör även tas till de ändrade planeringsförutsättningar och medskick till fortsatt översiktsplanering, som identifierats och redovisas i bilaga. Hänsyn behöver även tas till länsstyrelsens underlag. Arbetet med ny översiktsplan är i uppstart, för att möta tidsperspektivet i ÖP 2030.

Planeringsstrategin medför inte att översiktsplanen ändras. En ändring av inriktning eller ställningstaganden i en översiktsplan behöver följa processen att ta fram eller ändra en översiktsplan enligt PBL. Planeringsstrategin resulterar i ett underlag inför framtagande av ny översiktsplan samt utgör ett nedstamp i nuläget och en omvärldsbevakning gällande vad som har hänt sedan Piteå kommun senast antog sin översiktsplan.

För att sammanfatta de olika delarna i planeringsstrategin kan några punkter nämnas särskilt för att bedöma översiktsplanens aktualitet:

Krav PBL	ÖP 2030 uppfyller innehållskraven i Plan- och bygglag (2010:900) 3 kap. och bedöms i detta avseende vara aktuell. Förtydliganden av kraven kan dock göras dels utifrån miljö kvalitetsnormerna, dels utifrån kommunens egna ambitioner, möjligheter och utmaningar.
Lagstiftning, riksintressen, allmänna intressen och styrande dokument	Sedan ÖP 2030 antogs har det skett förändringar av lagstiftningar, riksintressen, allmänna intressen och kommunala styrande dokument som har betydelse för översiktsplaneringen, som bland annat berör utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan. Länsstyrelsens underlag till kommunens planeringsstrategi lyfter flertalet förändringar och intressen som behöver förtydligas i översiktsplanen. Vidare har kommunen genomfört, och nu genomför, fördjupade översiktsplaner och tillägg som påverkar översiktsplanens aktualitet, där inriktningar och den mark- och vattenanvändningskarta som fastställts i ÖP 2030, behöver justeras utifrån de ändringar som genomförts.
Tidplan	Översiktsplanering bör ha en lång tidshorisont. Visioner, målbilder och vägen dit bör vara långsiktiga och hålla över tid. ÖP 2030 tar sikte på år 2030. Arbetet med ny plan har påbörjats i tid för att möta upp det tidsperspektivet.
Befolkningsmål	Piteå kommun har, sedan antagandet av ÖP 2030, ett nytt befolkningsmål som tar sikte på 50 000 invånare år 2040. Översiktsplanen, tillsammans med riktlinjer för bostadsförsörjningen, ska planera för att skapa bästa möjliga förutsättningar för befolkningstillväxt genom bland annat bostadsändamål. Fler bostäder och möjlighet till verksamheter ska skapas samtidigt som befintliga värden tas till vara och stärks. Inriktningar och strategier i planen samt utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan behöver ta höjd för det nya befolkningsmålet.
Mark och vattenanvändning	Genomförandet av kommunens översiktsplan handlar i mångt och mycket om mark- och vattenanvändningen. Vid framtagande av en ny plan behöver en översyn göras av utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan. Utpekanden behöver lyftas bort och tillkomma. Ändringar kan behöva göras utifrån den politiska majoritetes vilja men även utifrån ändrade planeringsförutsättningar, som i sin tur innebär ändringar för befintliga utpekanden. Markbehov som idag saknas, såsom skola och särskilt boenden för äldre, behöver lyftas in. Genom att följa upp, utvärdera och arbeta med de utpekade områdena i mark- och vattenanvändningskartan får kommunen en bild av om utvecklingen i kommunen följer den inriktning som anges och om det ges förutsättningar för en samhällsutveckling och exploatering utifrån ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet. Detta kan fortsatt göras i en handlingsplan till översiktsplanen, där utpekade områden för bostäder i dagsläget följs upp. Liknande uppföljning för andra utpekanden kan också arbetas in i handlingsplanen.

	Se uppföljning av nuvarande utpekanden i bilaga <i>Ändrade planeringsförutsättningar</i> .
Inriktningar och strategier	De inriktningar och strategier som står skrivna i ÖP 2030, som visar var kommunen vill och hur kommunen ska ta sig dit, bedöms i stort sett som aktuella och flertalet av dessa arbetas efter i den fysiska planeringen. Se utvärdering av strategierna i bilaga <i>Ändrade planeringsförutsättningar</i> . En översyn av inriktningarna bör göras vid en revidering av ÖP 2030. Detta för att bedöma om inriktningarna fortfarande spegla den politiska majoritetens vilja, eller om de behöver ändras, så att planeringen och utvecklingen i kommunen följer den inriktningen.

Tabell 2. Bedömning av planens aktualitet

Fortsatt översiktsplanering

I ÖP 2030 pekades ett antal fortsatta arbeten ut. En uppföljning av dessa har gjorts i bilaga *Ändrade planeringsförutsättningar*.

I bilagan till detta dokument redovisas medskick till fortsatt översiktsplanering och ny översiktsplan, under den i dokumentet återkommande rubriksättningen *Fortsatt översiktsplanering*. Utöver detta ska översiktsplanearbetet, till framtagandet av nästa planeringsstrategi särskilt inriktas på följande arbete:

Påbörjade arbeten

Nya styrdokument

- FÖP Stadsdelcentra**
 I ÖP 2030 ingår fördjupade översiktsplaner för stadsdelcentra; Öjebyn, Munksund och Bergsviken som fortsatt arbete. Arbeta med dessa pågår under 2023 och 2024.
- Stationsplats Norrfjärden**
 I Trafikverkets planering av Norrbotniabanan, sträckan Skellefteå-Luleå, ska lokalisering av en regionalstågsstation mellan Piteå och Luleå studeras närmare. Norrfjärden är ett av alternativen som studeras och även det som Piteå kommun förespråkar. En regionalstågsstation skulle ge både Piteå kommun och Norrfjärden med omnejd stora möjligheter att utvecklas. Beslutet om att anlägga ett stationsläge i Norrfjärden ägs av Trafikverket men kommunen förbereder en ortsutveckling som kan nyttja stationens potential. Till följd av ett potentiellt stationsläge har förutsättningarna för Norrfjärdens utveckling förändrats vilket skapat behov av att revidera den fördjupade översiktsplanen som antogs 2018.
- Planprogram Nördfjärden**
 Planprogram för Nördfjärden pågår. Närhet till natur, vatten och centrum ger området runt Nördfjärden en unik karaktär som inte återfinns någon annanstans inom Piteås centrala delar. Platsens läge uppfattas av många som attraktivt, både hos exploitörer och invånare i Piteå kommun. För att kunna visa potential för en långsiktig utveckling av området runt Nördfjärden tas ett planprogram fram där en balans mellan utveckling och bevarande behöver framgå. Området har stor potential till stadsnära och naturnära bostadsbyggande. Nördfjärden har i jämförelse med Sörfjärden ett kortare tidsperspektiv för genomförande, eftersom området inte ligger inom Norrbotniabanans korridor, vilket Sörfjärden gör.
- Planprogram Sörfjärden**
 Planprogram för Sörfjärden pågår och har som mål att tydliggöra hur Piteå kommun vill att området runt Sörfjärden ska utvecklas och förvaltas. För området finns höga ambitioner på tillskapande av upp till 1 000 nya bostäder. Området har ett attraktivt läge med närhet till vattnet och stadskärnan och är en knutpunkt för infrastrukturen in till centrala Piteå. Vidare är en stor del av området inom Norrbotniabanans utredningskorridor och planprogrammet bidrar därför till arbetet med Norrbotniabanan. Sörfjärden har i jämförelse med Nördfjärden ett längre tidsperspektiv för genomförande, eftersom området ligger inom Norrbotniabanans korridor och många frågor behöver därför takta tillsammans.
- Vattentjänstplan**

Den 1 januari 2023 förändrades lagen om allmänna vattentjänster (LAV) med krav på en vattentjänstplan. Planen, som ska vara på plats redan vid utgången av 2023 genom beslut i kommunfullmäktige, ska innehålla kommunens långsiktiga planering av hur behovet av allmänna vattentjänster ska tillgodoses samt kommunens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de allmänna VA-anläggningarna ska fungera vid en ökad belastning på grund av skyfall. Utgångspunkten i vattentjänstplanen är de befolkningsmål och prognoser som ÖP 2030 har fastställt. I samband med uppdatering av det bör vattentjänstplanen ses över avseende framtida kapacitetsbehov.

- **Program för glesbygdsutveckling**

I ÖP 2030 antogs fortsatt arbete som innebär att ett program för glesbygdsutveckling ska arbetas fram. Program för glesbygdsutveckling är ett tillhörande program till ÖP 2030. Programmet, som är under framtagande 2023, handlar uteslutande om Markbygden och identifiera vilka utvecklingsmöjligheter som finns i området. Programmet innebär vissa förändringar i mark- och vattenanvändningskartan. Utpekanden i området kan komma att innebära tillkommande utpekanden exempelvis vandringsleder och tysta områden.

- **Arkitekturpolicy**

Under framtagande med uppstart 2023.

- **Trafikstrategi**

Piteå kommuns trafikstrategi utgörs idag av ÖP 2030. Under 2023 och 2024 ska en fristående trafikstrategi tas fram i syfte att skapa förutsättningar och tydliggöra vilka prioriteringar kommunen ska ha inom ett hållbart transportsystem, ökad säkerhet, tillgänglighet, framkomlighet, aktiv rörelse och jämlikhet. Trafikstrategin syftar även att ge vägledning till kommande program och fortsatt trafikplanering samt ge en strategisk övergripande inriktning för Piteå kommuns framtida trafiksystem. Trafikstrategin är en del av översiktsplaneringen där syftet är att skapa en samlad och långsiktig plan för utveckling av infrastrukturen i Piteå kommun. Resultatet av trafikstrategin behöver arbetas in vid en revidering av ÖP 2030.

Revidering av befintliga styrdokument

- **Vindbruksplan**

Under 2023 pågår en revidering av Piteå kommuns vindbruksplan. Revideringen går främst ut på att revidera planen utifrån den teknikutveckling som sker för vindkraften. Vindkraftverken blir både effektivare och högre vilket föranleder att kommunen behöver ta ställning till var kommunen vill ha eller inte ha framtidens höga vindkraftverk. Revideringen innehåller bland annat en analys av landskapsbilden sett utifrån både bebyggelse och natur. I revideringen tas också ställning till Hav- och vattenmyndighetens havsplaner och hur de påverkar Piteå kommuns fortsatta utpekande av områden lämpliga för vindkraft. Detta kan komma att påverka kommunens ställningstagande och utpekanden om eventuella etableringar av vindkraft i skärgårdsmiljö.

Påbörjas inom kort

Revidering av befintliga styrdokument

- **Riktlinjer för dagvattenhantering**

En uppdatering av riktlinjen är planerad under 2023/2024. Där ses frågor över såsom ansvarsfördelning (kommuninternt/VA-huvudmannen, exploitörer samt fastighetsägare) samt eventuellt införande av krav på föroreningshalter i dagvatten (MKN eller egna riktvärden).

- **Riktlinjer för jordbruksmark**

Framtagande av tydliga riktlinjer för hur jordbruksmark ska bevaras, förstärkas och i förekommande fall beaktas i samband med samhällsutveckling i Piteå pågår med uppstart under 2023.

- **Klimat och energiplan**

Klimat och energiplan ligger i ÖP 2030 som två delar av tre. Strategier ligger i ÖP 2030 och arbetas efter. Den kommunala energiplanen, som temaområdet i planeringsunderlaget till ÖP 2003 utgör, behöver uppdatering. Den tredje delen är Handlingsplan för miljö, klimat och

energi som ska revideras under 2023/2024. En möjlighet vid framtagande av en ny översiktsplan är att lyfta in strategier och mål i handlingsplanen och lyfta ut de från planen, för att skapa tydlighet.

Nya styrdokument

- **Grönplan**
Det finns ett behov av att få en helhetsbild av kommunens grönstruktur kopplat till sociala och ekologiska värden samt frågor kopplat klimatet och det exploateringsstryck som finns på kommunens rekreations- och grönområden. En grönplan med ställningstaganden och riktlinjer ökar kommunens möjlighet att både utveckla och bevara viktig grönstruktur.
- **Stadsmiljöprogram**
I ÖP 2030 listas stadsmiljöprogram som fortsatt arbete och styrdokument som ska tas fram. Stadsmiljöprogrammet utgörs idag av flera olika antagna riktlinjer och program (*Riktlinjer för bebyggelse, Riktlinjer för skyltning* och *Riktlinjer för uteserveringar* samt gestaltungsprogrammen *Stadens ljus* och *Stadens golv*) som finns samlade på kommunens hemsida. Ett enhetligt, samlat stadsmiljöprogram saknas. Behov finns av att ta fram ett sådant dokument, som även tar ett vidare fokus än endast centrala Piteå, och anta detta politiskt.
- **Planprogram Fårön**
I ÖP 2030 pekas utredningsområden för bebyggelse ut på Fårön. För att underlätta ett eventuellt framtida detaljplanearbete föreslås ett planprogram tas fram där mål och utgångspunkter för vidare planering framgår.

Övrigt utvecklingsarbete

- **Handlingsplan ÖP 2030**
Ett arbete pågår med revidering av delar av Handlingsplan ÖP 2030, där alla utpekanden och de utvärderingskriterier som används i handlingsplanen ses över. I revideringen uppdateras både de kriterier som används och den värdering som är gjord så att de eventuella förändringar tas hänsyn till. I kriterierna tas nu även ett samhällsekonomiskt perspektiv med på ett mer utförligt sätt som värderar vilka samhällsekonomiska konsekvenser varje område medför.
- **Digital översiktsplan**
Arbeta för att geografisk information i översiktsplanen och tillhörande planer ska anpassas till ny svensk standard enligt Boverkets modell. Detta med målsättningen att uppfylla kravet om att översiktsplan som påbörjas från 31 december 2026 ska vara digital.
- **Barnkonventionen och barnperspektivet**
Öka kunskapen om barnkonventionen. Mer fokus på arbetet med barns rättigheter i fysisk planering och stadsutveckling. Utveckla arbete med barnperspektivet i kommunal planering vilket bland annat kan innebära att barnkonsekvensanalyser genomförs.

Piteå kommun

Ändrade Planeringsförutsättningar

Bilaga till Planeringsstrategi - Översiktsplan

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Ändrade planeringsförutsättningar			Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/proces sägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Dokumentinformation		Redovisning av ändrade planeringsförutsättningar som ligger till grund för ställningstaganden i huvuddokument Planeringsstrategi – Översiktsplan.	
Dokumentet gäller för		Tjänstepersoner och förtroendevalda	

Innehåll

Ändrade planeringsförutsättningar	1
Genomgång av nationell lagstiftning samt statliga och mellankommunala intressen.....	1
Länsstyrelsens underlag till planeringsstrategi.....	8
Nya styrdokument, rutiner och övrigt av intresse för översiktsplanen.....	8
Strategiska målområden.....	8
Styrdokument	9
Rutiner och övrigt av intresse för översiktsplanen	13
Uppföljning strategier	17
Bostäder och byggande.....	17
Gestaltning.....	18
Grönstruktur	19
Kultur och fritid.....	19
IT-kommunikation.....	20
Avfallshantering och VA-försörjning.....	20
Kulturmiljö	20
Uppföljning utpekanden ÖP 2030	27
Uppföljning utpekat fortsatt arbete ÖP 2030	28

Ändrade planeringsförutsättningar

Genomgång av nationell lagstiftning samt statliga och mellankommunala intressen

Enligt Plan- och bygglagen (2010:900) 3 kap. 23 § ska kommunfullmäktige i planeringsstrategin ta ställning till ändrade planeringsförutsättningar av betydelse för översiktsplanens aktualitet. Till sin hjälp har kommunen länsstyrelsens underlag till planeringsstrategi. Underlaget redovisar vilka statliga och mellankommunala intressen som kan ha betydelse för översiktsplanens aktualitet. I underlaget anges också om delar av länsstyrelsens granskningsyttrande inte längre gäller.

Nedan följer en redovisning av nationella lagar samt statliga och mellankommunala intressen som har tillkommit eller ändrats sedan ÖP 2030 antogs.

Barnkonventionen

I och med att FN:s barnkonvention den 1 januari 2020 blev svensk lag; Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, kräver barnperspektivet ännu större plats än tidigare i den kommunala planeringen.

Fortsatt översiktsplanering: Kommunen behöver göra tydliga ställningstaganden i översiktsplanen kopplat till barnperspektiv. Att genomföra barnkonsekvensanalys i översiktsplaneringen är också ett sätt att göra överväganden gällande barnets bästa och få in barnens perspektiv och barnperspektivet i planeringen.

Plan- och bygglagen och Plan- och byggförordningen

Den 1 augusti 2018 ändrades Plan- och bygglag (2010:900) (PBL) och Plan- och byggförordning (2011:228) (PBF). Syftet med ändringarna i PBL är att förbättra beredskapen i kommunerna för klimatförändringar. Ändringarna i PBF innebär att kommunernas översikts- och regionplaner ska bli digitala. De nya kraven innebär att alla översiktsplaner och regionplaner som påbörjas efter den 31 december 2026 ska utformas så att uppgifterna i dem kan tillgängliggöras och behandlas digitalt.

Fortsatt översiktsplanering: I ÖP 2030 har hänsyn tagits till risken för skador på den byggda miljön till följd av klimatförändringar samt hur risker för dessa skador kan minska eller upphöra. Vid framtagande av ny översiktsplan kan detta dock tydligare beskrivas samt uppdateras. Kommunen behöver även följa den digitala utvecklingen av översiktsplaner.

Bostadsförsörjningslagen

Den 1 oktober 2022 trädde ändringar i Lag (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar i kraft. Det nya är att uppgifterna i riktlinjerna ska grundas på en analys av vilka bostadsbehov som inte tillgodoses på den lokala bostadsmarknaden. Det innebär att kraven på analysen som ska ligga till grund för uppgifterna i riktlinjerna får en tydligare inriktning mot bostadsbristen i kommunen.

Fortsatt översiktsplanering: Kommunen ska genomföra denna analys med stöd av underlag som Boverket förser kommunen med. Underlaget finns tillgängligt via Boverkets hemsida.

Miljöbalken

I januari 2018 började ett nytt sjätte kapitel i Miljöbalk (1998:808) gälla, som innebär förändringar för miljöbedömningar av planer som upprättas enligt Plan- och bygglagen (2010:900). Det främsta syftet är att skapa ett tydligare och mer ändamålsenligt regelverk med en lättare struktur, som följer stegen i miljöbedömningsprocessen.

Fortsatt översiktsplanering: En miljökonsekvensbeskrivning ska göras vid framtagande av ny översiktsplan. Processen med strategisk miljöbedömning behöver följa med och pågå integrerat under planprocessen. Vidare bör kommunen göra en uppföljning och utvärdering av vilka miljökonsekvenser som genomförandet av ÖP 2030 har medfört.

Socialtjänstlagen

Nuvarande Socialtjänstlag (2001:453) har utretts sedan 2017. Utredningen har lämnat sitt förslag till regeringen; *Hållbar socialtjänst - En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47)*. Det är i dag inte klart när ett förslag och därmed beslut kommer. Kort kan följande utläsas som berör samhällsplaneringen; medverkan i samhällsplaneringen betonas och förstärks där socialtjänsten ska bidra med kunskap kring sociala aspekter och tillgänglighet. I förslaget betonas även en hållbar socialtjänst och social hållbarhet med bland annat barnperspektivet i samverkan med skolan, tillgänglighet, trygghet och inkluderande.

Fortsatt översiktsplanering: Socialtjänsten medverkan i fortsatt översiktsplanering är viktigt inte minst ur aspekterna som nämns ovan men även för att bidra med kunskap om och behov av markutpekanden för socialtjänstens behov, som idag saknas i översiktsplanen.

Vattenmyndighetens förvaltning

Vattenmyndighetens åtgärdsprogram för vatten 2022–2027, som är juridiskt bindande enligt Miljöbalk (1998:808), ska är ett övergripande planeringsdokument som ska ligga till grund för statliga och kommunala myndigheters överväganden och tillämpning av olika styrmedel, som behövs för att följa miljö kvalitetsnormerna (MKN).

I samband med ny förvaltningscykel har även statusklassning av vattenförekomster uppdaterats, sedan planeringsunderlaget till ÖP 2030 antogs, som finns i databasen VISS. Om tillståndet är sämre eller riskerar att bli sämre än den MKN som ska uppnås, omfattas vattenförekomsten av åtgärder enligt åtgärdsprogrammet, som syftar till både återställande och förebyggande åtgärder. De vattenförekomster inom kommunen som har sämre status än MKN behöver åtgärder planeras för och förebyggande mått tas i samband med fysisk planering. Genom att lyfta vattenfrågorna och ta hänsyn till MKN för yt- och grundvatten redan i översiktsplaneringen ges vägledning för det efterföljande arbetet med att ta fram detaljplaner och områdesbestämmelser.

Fortsatt översiktsplanering: Kommunen bevakar aktivt de vattendrag som har lägre statusklassning jämfört med uppsatt MKN för att planera och förebygga att ytterligare belastning tillkommer som riskerar att försämma MKN eller i vissa fall i syfte att förbättra densamma med hjälp av kompensationsåtgärder. Det är av stor vikt att vid planeringen beakta och ta hänsyn till den kumulativa påverkan på recipienterna.

Hälsa och säkerhet samt risk för olyckor, översvämning och erosion

Dricksvatten

EU:s nya dricksvattendirektiv¹ från 1 januari 2023 anger särskilda krav som ska vara uppfyllda för vatten avsett att användas som dricksvatten och medlemsstaterna blir skyldiga att rapportera utläckage av dricksvatten till EU-kommissionen. För höga utläckage kan leda till krav på åtgärdsplan.

Kraven på riskbedömning och riskhantering utvidgas och blir obligatoriska. Det kommer att beröra både tillrinningsområden, vattentäkter, vattenverk och hela distributionskedjan ända in i fastigheterna. Det nya direktivet föreskriver gemensamma minimikrav på material som kommer i kontakt med dricksvatten såväl som metoder för testning och godkännande. Antalet ämnen som ska övervakas utökas och vilka metoder som ska användas och vägledande värden beskrivs. Här kan särskilt nämnas PFAS, hormonstörande ämnen som östrogen, bisfenol och selen.

Fortsatt översiktsplanering: PFAS förekommer spritt i samhället och är ett ämne som inte bryts ned över tid. Det innebär att olika mänskliga aktiviteter kring vattendrag kan bidra till spridning av dessa. Någon studie eller provtagning av PFAS i Piteås vattendrag har ej genomförts och därför är kännedomen om förekomst av ämnet låg.

Svensbyfjärdens vattenskyddsområde

Beslut om inrättande om vattenskyddsområde för kommunens huvudvattentäkt, Svensbyfjärden, togs av länsstyrelsen i Norrbotten den 1 november 2022. I ÖP 2030 ligger förslaget till skydds zoner som

¹ eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020L2184&from=EN

uppvisar vissa skillnader mot det beslutade området. Den största skillnaden är framför allt en mindre landbaserad sekundär zon, vilken nu i huvudsak sträcker sig som längst ca 100 m från strandkanten.

Fortsatt översiktsplanering: Förslaget som ligger i ÖP 2030 idag behöver justeras mot det beslutade området.

Klimatanpassning

Det förväntas ske en höjning av havsnivån globalt sett, på grund av klimatförändringar, som kommer få stora negativa konsekvenser. På grund av olika geografiska förutsättningar varierar havsnivåhöjningen både globalt och nationellt. Avgörande för Sveriges kustområden är den pågående landhöjningen och den varierar stort. Utifrån SMHI:s rapport² avseende Framtida medelvattenstånd ligger den förväntade havsnivåstigningen till år 2100 på +0,01 m för Piteå kommun. Den höjningen får inga konsekvenser för befintlig infrastruktur, VA-försörjning eller bebyggelse. Bedömningen är att en planering för förhöjda havsnivåer, efter år 2100, behöver inte påbörjas förens runt år 2050.

Fortsatt översiktsplanering: Piteå kommun bedriver tillsammans med VA-huvudmannen ett projekt där man planerar att anlägga ett fördröjningsmagasin som en klimatanpassningsåtgärd för att minimera risken för översvämning i centralt belägna områden i staden. Området har reviderad detaljplan, projektering pågår och planeras att anläggas 2024/2025.

Skyfallsanalys med klimatfaktor och med ett 100-års regn i beaktande är genomförd sedan tidigare och utgör ett viktigt planeringsunderlag för såväl den översiktliga planeringen som detaljplaneläggningen. I Piteå kommuns kommande vattentjänstplan, som planeras antas under 2023, är en av åtgärderna att förnya skyfallsanalysen med avseende på de förändringar som skett i bebyggelsen sedan den genomfördes samt att även beakta ytterligare ett kraftigare regn, dvs <100–1 000 års-regn.

Erosion

SGU har karterat följande planeringsunderlag sedan ÖP 2030 antogs; finkorniga jordarter med förutsättning för kvicklera, samt stränders erosionsrisk.

Fortsatt översiktsplanering: Underlagen behöver tas i beaktning i kommande översiktsplanering.

Luftkvalitetsdirektiv

EU har två direktiv³ som innehåller regler om luftkvaliteten inom EU. Luftkvalitetsdirektiven innehåller gräns- och målvärden för ett antal luftföroeningar. Värdena anger den lägsta godtagbara luftkvalitet som är möjlig att uppnå, för att skydda människors hälsa och miljö. Medlemsländer är skyldiga att klara gränsvärdena till vissa bestämda datum. Länderna ska även arbeta för att nå fastställda målvärden. Direktiven innehåller dessutom regler och principer för hur länderna ska kontrollera luftkvaliteten, erbjuda information till allmänheten samt åtgärda identifierade problem.

Fortsatt översiktsplanering: I takt med att Piteå utvecklas och växer ökar kraven på transportinfrastruktur och miljö. I vissa områden blir det mer utmanande att klara de lagstadgade krav som ställs på luftkvaliteten, framför allt gällande kvävedioxid (NO₂) och partiklar (PM₁₀) och aktiva åtgärder behöver göras redan i tidigt planeringsskedet.

Naturmiljö

Områdesskydd

Sedan ÖP 2030 antogs har naturreservat tillkommit i Piteå; Låssbäcken (ett mindre skogsreservat med naturvärden) och Kallfjärden (ett större skärgårdsreservat med höga rekreativvärden).

Fortsatt översiktsplanering: Det är idag ont om skyddade naturområden i Piteå som är tätortsnära. Utredning av utpekande bör göras i mark- och vattenanvändningskartan och hänsyn till dessa tas vid fortsatt översiktsplanering.

Fridlysta och rödlistade arter

² [Framtida medelvattenstånd | SMHI](#)

³ [EUR-Lex - 02008L0050-20150918 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#) och [EUR-Lex - 02004L0107-20150918 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

Rödlistan för Sverige, från år 2020, visar på att andelen rödlistade arter ökar jämfört med tidigare och många arter har också förflyttats till högre hotkategorier. Jord- och skogsbruk är de största orsakerna till den nedåtgående trenden. Både bland de skogslevande arterna och bland de arter som är knutna till jordbrukslandskapet är omkring 20% rödlistade. Artutarmningen ger minskad biologisk mångfald och påverkar i allt högre grad vårt behov av ekosystemtjänster så som pollinering och vattenrening.

Fortsatt översiktsplanering: Områden som är särskilt viktiga för fridlysta och rödlistade arter behöver lyftas fram mer i kommande översiktsplanering.

Ekologiskt känsliga områden

Miljöbalk (1998:808) 3 kap 3 § anger att mark och vattenområden som är särskilt känsliga från ekologisk synpunkt så långt möjligt ska skyddas mot åtgärder som kan skada naturmiljön. För att underlätta skyddet av dessa områden ska de pekas ut och beskrivas inom ramarna för kommunens översiktsplan.

Ekologisk särskilt känsliga områden (ESKO) är områden som har ekologiska funktioner som är särskilt känsliga för störningar och ingrepp. Exempel på detta är:

Vatten- och markområden belastade av näringsämnen och/eller miljöföroreningar:

- Sjöar och vattendrag med av vattenmyndigheten fastställd miljö kvalitetsnorm
- Havsområden, havsvikar, havssund, stora farleder och hamnområden med höga halter av fosfor och kväve, begränsad vattenomsättning, höga metallhalter i bottensediment eller syrebrist i djupområden.
- Markområden med avloppsutsläpp från oreglerad bebyggelse som blivit så betydande att en fortsatt exploatering kan äventyra vattenförsörjning och eventuellt medföra olägenhet för människors hälsa. Även områden vars grundvatten påverkas av industri, avfallsanläggningar, bergtäkter eller liknande.

Områden inrymmande växt- och djurarter som är rödlistade:

- Mark- och vattenområden som hyser rödlistade växter och djur, såsom kalkrika marker, hög andel lövträd och orörda gamla skogar med död ved.
- Slätterängar och naturbetesmarker

Områden särskilt ekologiska värden:

- Nyckelbiotoper
- Häcknings-, rast- och övervintringsområden för sjöfågel; sjöar, skärgårdsvikar och -fjärdar
- Lek- och uppväxtområden för fisk i skärgården, bland annat grunda vikar
- Öppna sandmarker
- Kustvattendrag som mynnar i havet och deras mynningsområden
- Våtmarker såsom mossar, kärr, rikkärr, sumpskogar, fuktängar och strandängar

Fortsatt översiktsplanering: Det saknas en heltäckande kartläggning av ESKO i Piteå. I fortsatt arbete med översiktsplaneringen bör en inventering göras av ESKO, bland annat gällande grunda havsvikar. En handfull grunda havsvikar i kommunen har identifierats men en heltäckande inventering bör göras. Länsstyrelsen har utfört inventeringar av grunda havsvikar där resultatet bör inarbetas i översiktsplan.

Invasiva främmande arter

Invasiva främmande arter är arter som har flyttats från sin naturliga miljö av människan och som i sin nya miljö sprider sig snabbt och kan orsaka stor skada på biologisk mångfald, ekosystem, jordbruk, skogsbruk och människor och djurs hälsa, samt leda till ekonomisk förlust.

Förordning (EU) nr 1143/2014 om förebyggande och hantering av introduktion och spridning av invasiva främmande arter är utgångspunkten för regleringen av invasiva främmande arter. EU-förordningen är direkt tillämplig för alla i Sverige. Det innebär att myndigheter, kommuner, fastighetsägare, villaägare och andra har ett ansvar och en skyldighet att följa reglerna för att hindra spridning av de invasiva främmande arterna på EU:s förteckning. Fastighetsägare är skyldiga att ta bort en sådan art om den finns på den egna fastigheten.

Fortsatt översiktsplanering: Strategier, förhållningssätt och åtgärdsplaner för invasiva främmande arter bör utarbetas inom ramen för översiktsplaneringen, såsom i tematiskt tillägg som en grönplan.

Kultur

Norrbottnens kulturplan 2023–2026

Norrbottnens kulturplan beskriver vilken utveckling av kulturlivet Region Norrbotten vill arbeta för de kommande åren. Kulturplanen ska bidra till att de nationella kulturpolitiska målen uppnås och tydliggöra Region Norrbottens kulturpolitik. Region Norrbottens strategiska utvecklingsområden för kulturplaneperioden är gestaltad livsmiljö, kulturella kreativa näringar och digitalisering. Valet av områdena ligger i linje med den gröna omvandlingen av samhället, industrin och näringslivet där kulturlivet kan spela en avgörande roll för att locka nya människor att arbeta, bo och leva i Norrbotten.

Regionen vill bidra till ökad kunskap om politikområdet gestaltad livsmiljö samt arbeta för att fler kommuner i Norrbotten antar ett kulturmiljöprogram för kommunal samhällsplanering. De vill även stötta kommunerna i arbetet med offentlig konstnärlig gestaltning och arbeta för att fler kommuner i Norrbotten antar enprocentregeln.

Fortsatt översiktsplanering: En av strategierna i ÖP 2030 är att vid nybyggnation samt om- och tillbyggnad av fastigheter, som genomförs av kommunen och privata entreprenörer, bör minst en procent av byggkostnaden avsättas till konstnärlig utsmyckning och gestaltning. Fortsatt arbete för att hitta organisatoriska former för genomförandet återstår. Urvalet av konstnärer är stort, viktigast är att budgetmedel avsätts för ändamålet redan på planeringsstadiet. Behov finns av att förtydliga att enprocenten ska gå till nyproduktion av konst; ett plats specifikt verk utfört av en konstnär. Bevarande av äldre konst, design, arkitektur eller anläggningsarbete ingår inte i enprocentregeln. Vidare ställs kravet idag endast vid exploatering på kommunal mark. Ställningstagande om privat mark bör göras.

Sociala aspekter

Folkhälsa

Riksdagen beslutade i juni 2018 om ett omformulerat folkhälsomål och en reviderad målstruktur för folkhälsopolitiken. Syftet var att skapa en mer långsiktig och förebyggande struktur för en mer jämlik hälsa för hela befolkningen och som underlättar folkhälsoarbetet på samtliga samhällsnivåer.

En regional folkhälsostراتيجية har även arbetas fram som antogs av Region Norrbotten, Norrbottens Kommuner samt Länsstyrelsen i Norrbottens län i februari 2018. Till denna har även en regional handlingsplan gällande folkhälsa arbetats fram.

Fortsatt översiktsplanering: Folkhälsa ska fortsatt finnas med som ett perspektiv inom den fysiska samhällsplaneringen. Riktade insatser i folkhälsoarbetet inom den fysiska planeringen är exempelvis utbyggnad av gång- och cykelvägar samt kampanjer för att uppmuntra medborgarna att välja andra färdssätt än bilen samt utveckling av offentliga platser och lokaler för att förbättra tillgängligheten.

Brottsförebyggande

Boverket, Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Länsstyrelsen och polismyndigheten tog i november 2019 fram rapporten Brottsförebyggande och trygghetskapande perspektiv och åtgärder i samhällbyggnadsprocessen (2019:20). Rapporten är ett stöd i hur kommunen kan arbeta med brottsförebyggande och trygghetskapande åtgärder i översiktsplaneringen.

För att säkerställa att kommunerna arbetar med frågorna på ett effektivt och kunskapsbaserat sätt har kommunernas ansvar för brottsförebyggande arbete reglerats i Lag (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete. Den nya lagen trädde i kraft i juli 2023. Enligt den ska kommunerna ta fram en lägesbild över brottsligheten och utifrån den ta ställning till behovet av åtgärder samt en åtgärdsplan. Kommunerna ska också ta visst ansvar för samordningen av det lokala brottsförebyggande arbetet och inrätta en samordningsfunktion.

Fortsatt översiktsplanering: Lagändringen innebär att kommunen får ett större ansvar enligt lag för brottsförebyggande arbete, trygghetsfrågor och jobba mer proaktivt med bland annat integration. Den fysisk planering kan bidra genom att ta med trygghets- och säkerhetsperspektiven i planeringen. Frågorna tydliggörs i och med att de tas med i översiktsplaneringen. Livet mellan husen blir viktigt i fortsatt planering, för att behålla befintlig befolkning och för att orten ska vara attraktiv för inflyttning.

Infrastruktur

Norrbotniabanan

Sedan antagandet av ÖP 2030 har arbetet med Norrbotniabanan gått framåt. Norrbotniabanan finns med i den nationella planen för infrastrukturen 2022–2033, där sträckan Skellefteå- Luleå ska planeras och delvis byggas. Arbetet med att färdigställa järnvägsplanen påbörjas under 2023 och förväntas färdigställas kring år 2028.

Fortsatt översiktsplanering: En järnvägsetablering med hållplats i Piteå innebär stora effekter för samhällsutvecklingen och kommer ha stor inverkan på den fortsatta översiktsplaneringen i Piteå. Etableringen påverkar möjligheten för exploatering av både bostäder och verksamheter. Den påverkar även trafikflöden, var och hur folk rör sig. Arbetet med Norrbotniabanans förverkligande sker genom ett regionalt och mellankommunalt samarbete.

Nationell transportinfrastrukturplan 2022–2033

Den nationella planen för transportinfrastruktur beskriver hur den statliga infrastrukturen ska underhållas och utvecklas. Det är regeringen som beslutar om planen och vilka prioriteringar som ska göras. Trafikverket ansvarar för åtgärderna. Inför varje revidering av planen har kommunen möjlighet att yttra sig på prioriteringar och åtgärder. Piteå påverkas utifrån vilka prioriteringar och åtgärder som beslutas i planen. Det kan påverka kommunens egna möjligheter till utveckling, exempelvis arbetet med Norrbotniabanan samt utifrån kommunens egna prioriteringar med infrastrukturåtgärder.

I planen finns en möjlighet för kommunen att söka bidrag för åtgärder kopplat till en hållbar stadsmiljö, så kallat Stadsmiljöavtalet.

Fortsatt översiktsplanering: Piteå kommun har under 2021 erhållit stöd för att främja hållbara stadsmiljöer från Stadsmiljöavtalet, med fokus på cykel. Under 2023 har kommunen sökt och beviljats medel för åtgärder fram till 2027.

Länstransportplan 2022 - 2033

Länstransportplanen är framtagen på uppdrag av staten och är, tillsammans med Trafikverkets nationell plan, en del av den långsiktiga planeringen av infrastrukturinvesteringar. Målet med länstransportplanen är att utifrån Norrbottens förutsättningar utveckla och upprätthålla goda och hållbara transporter i länet.

Länsplanen täcker länsvägar och de riksvägarna som inte ingår i det nationella stamvägnätet, samt gång, cykel och kollektivtrafik. Varje län tar fram en åtgärdsplan för i sin region. Trafikverket utför det som har beslutats.

Fortsatt översiktsplanering: Inför varje revidering av länstransportplanen har Piteå kommun möjlighet att yttra sig på prioriteringar och åtgärder. Piteå kommun påverkas utifrån vilka prioriteringar och åtgärder som beslutats. Det kan påverka kommunens möjlighet till utveckling, exempelvis har projektet Vitsand-Svensbyn (väg 373) möjliggjort hållbara resesätt mellan Svensbyn och Piteå centrum vilket bidrar till attraktiviteten till området kan öka som i sin tur kan ge kommunen möjlighet att satsa mer på området. Länstransportplanen påverkar även kommunens prioriteringar med infrastrukturåtgärder då dessa kan behöva samspara.

Regionalt Trafikförsörjningsprogram Norrbottens län

Trafikförsörjningsprogrammet redovisar de behov, mål och utmaningar som den samlade kollektivtrafiken i Norrbotten står inför. Den beskriver hur kollektivtrafiken kan utvecklas under de kommande åren och vilka insatser som behöver genomföras inom olika områden, bland annat teknisk utveckling, miljö och tillgänglighet. Under 2023 pågår en revidering av befintligt program som syftar till att vidareutveckla kollektivtrafiken i länet och stärka den inför framtiden.

Fortsatt översiktsplanering: Piteå kommun berörs idag av detta genom den egna stadstrafiken, Piteå stadsbuss, samt lokala såväl som regionala Länstrafiklinjer och fortsätter samverka med Regionala trafikmyndigheten (RKM).

Pågående arbete med kommunens trafikstrategi ska ge underlag till att strategiskt arbeta med tillgänglighetsfrågor utifrån ett helhetsperspektiv, där kollektivtrafiken är en del.

Energi

Energimyndigheten tar tagit fram en nationell strategi för en hållbar vindkraft där utbyggnadsbehovet i Norrbottens län pekas ut till 10 TWh. Länsstyrelsen ska tillsammans med kommunerna vidareutveckla möjligheterna till vindkraftsetableringar i Norrbotten, i syfte att nå effektmålet 10 TWh.

Sedan framtagandet av den nationella strategin för vindkraft har det tillkommit många industrier i Norrbotten som kräver mer än det utpekade effektbehovet. Piteå har i stor mån bidragit till effektmålet för Norrbotten i och med möjliggörandet av de stora vinbruksetableringarna i Markbygden.

Regeringen har fattat beslut om Havs- och vattenmyndighetens (HaV) havsplaner. Havsplanen för Bottniska viken redovisar att i området ges företräde för riksintresse för totalförsvaret och riksintresse för sjöfart framför riksintresse för vindbruk. Ny havsplan för Bottniska viken ligger ute på remiss med förslag till nya områden för energiutvinning utanför Piteå.

Fortsatt översiktsplanering: Piteå kommun fortsätter följa utvecklingen av den nationella strategin och även länsstyrelsens fortsatta arbete och hur de kan påverka Piteås deltagande i vindkraftutvecklingen i Norrbotten. Vidare kan HaV:s ställningstagande gällande vindkraft till havs påverka befintliga utpekanden i ÖP 2030. Vid framtagande av ny översiktsplan bör detta beaktas.

Övrigt

Totalförsvaret

Totalförsvaret och samhällets robusthet är viktiga frågor att belysa i översiktsplanen. Samhällets beredskap bör framgå i planen i den mån den fysiska planeringen berörs, exempelvis vad gäller reservvattentäkter och viktig infrastruktur i övrigt. Kommunens tillgång till befintliga skyddsrum är en sådan fråga som ska belysas i översiktsplanen och är även ett allmänt intresse enligt Plan- och bygglag (2010:900) 2 kap.

Fortsatt översiktsplanering: Frågor om totalförsvarets intressen och samhällets robusthet behöver få större plats i kommande översiktsplanering och översiktsplan.

Regional utvecklingsstrategi

I Regional utvecklingsstrategi för Norrbotten 2030 (RUS) finns flera inriktningar som kopplar an till den fysiska planeringen och har en viktig roll för fortsatt samhällsplanering i regionen.

Fortsatt översiktsplanering: Översiktsplanering har en viktig roll för inriktningar i strategin så som; hög livskvalité i attraktiva livsmiljöer samt hållbara transporter och tillgänglighet. RUS:en utgör även underlag för Piteå kommuns Näringslivsprogram och det lokala näringslivsarbetet.

Jordbruksmark

Länsstyrelsen tog 2019 fram planeringsunderlag för brukningsvärd jordbruksmark i Norrbotten med syfte att ge länets kommuner en gemensam syn kring värdet av länets jordbruksmark som samhällsresurs över tid.

Det är hårt exploateringsstryck på jordbruksmark runt landets alla kommuner. Kommunen har en central roll i den fysiska planeringen och med det följer ansvar för den långsiktiga mark- och vattenanvändningen. Olika intressen vägs samman för bedömning, där jordbruksmark är ett. I Piteå kommun är endast ca 2,6 % av marken som används idag jordbruksmark och kommunen har en självförsörjningsgrad på endast 32 %. Tillgången till jordbruksmark är förutsättningen till en lokal livsmedelsförsörjning i kommunen och länet i stort. Att ta vara på den marken är en del i den omställning som vårt samhälle måste göra.

Fortsatt översiktsplanering: Framtagande av tydliga riktlinjer för hur jordbruksmark ska bevaras, förstärkas och i förekommande fall beaktas i samband med samhällsutveckling i Piteå pågår. Genom att ha ett politiskt antaget dokument blir det tydligt för såväl tjänstemän som andra verksamhetsutövare att veta utgångspunkterna vid exploatering och nyttjande av mark samt eventuell kompensation.

Areella näringar

Areella näringar (jordbruk, skogsbruk, fiskerinäringen, jakten och rennäringen) bedrivs i hela länet och tar stora ytor i anspråk. Översiktsplanen behöver uppmärksamma näringarna, hur möjliga

intressekonflikter kan hanteras och peka ut särskilt värdefulla områden för de olika näringarna med hänsyn till miljömålen; Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap och Hav i balans samt levande kust och skärgård.

För Piteå är skogsbruket en viktig del i cirkulär ekonomi. De branscher som lever av det som skogen ger är prioriterade i Piteå kommuns tillväxtarbete. Dessa bygger på dels en geografisk tillgång i form av skog, dels kompetens i form av lång erfarenhet samt världsunik forskning på området. Områden som räknas in i denna prioritering är vindkraft i skoglig terräng, energiutvinning av biprodukter från skogen samt utvinning och förädling av skogens råvaror i form av exempelvis massa och virke.

Fortsatt översiktsplanering: De areella näringarna behöver uppmärksammas mer i översiktsplanen.

Länsstyrelsens underlag till planeringsstrategi

Enligt Plan- och bygglag (2010:900) ska länsstyrelsen, i ett underlag till kommunerna, redovisa sådana statliga och mellankommunala intressen som kan ha betydelse för översiktsplanens aktualitet. I underlaget anges hur dessa intressen förhåller sig till översiktsplanen och om länsstyrelsens granskningsyttrande, som lämnades till kommunen vid framtagandet av senaste översiktsplanen, i någon del inte längre gäller.

Fortsatt översiktsplanering: Länsstyrelsens underlag är ett mycket viktigt underlag till Piteå kommuns fortsatta översiktsplanering och inför framtagande av ny översiktsplan. I underlaget lyfts sådant som kommunen behöver beakta och ta med i sin fortsatta översiktsplanering.

Nya styrdokument, rutiner och övrigt av intresse för översiktsplanen

Enligt Plan- och bygglag (2010:900) 3 kap. 23 § ska kommunfullmäktige i planeringsstrategin ta ställning till ändrade planeringsförutsättningar av betydelse för översiktsplanens aktualitet och bedöma i vilken utsträckning planen är aktuell i förhållande till kraven i 3 §, 4 § andra stycket 1 och 2 samt 5 §.

Nedan redovisas nya eller ändrade styrdokument och rutiner som tagits fram sedan översiktsplanen antogs, som innebär ändrade planeringsförutsättningar och som därmed behöver beaktas i framtagandet av en ny översiktsplan. I denna del görs även en uppföljning av de strategier som pekas ut i ÖP 2030. Här görs även en uppföljning utpekade områden i ÖP 2030. Detta redovisas i bilaga *Ändrade planeringsförutsättningar*.

Strategiska målområden

Kommunfullmäktige har beslutat om nio övergripande mål samt mål för personal och ekonomi. Av de övergripande målen är fyra mål prioriterade och fem mål är särskilt riktade till nämnder och bolag.

De strategiska områdena är: *Barn och unga, Utbildning arbete och näringsliv är grunden för all välfärd, Demokrati och öppenhet* samt *Livsmiljö*.

Piteå kommuns vision lyder; *Alla boende i Piteå, utflyttade och mentala pitebor upplever att - det är hit man kommer när man kommer hem.*

Bild 1. Piteå kommuns fyra strategiska områden, nio övergripande mål samt fyra prioriterade mål

Fortsatt översiktsplanering: De strategiska målområdena är högst aktuella att beakta i det kommande översiktsplanarbetet. Tydliga och väl förankrade mål är viktiga i en översiktsplan. Översiktsplanen har lång tidshorisont medan kommunens verksamhetsplanering pågår årligen. Mål behöver formuleras

så att målen mellan översiktsplan och verksamhetsplaneringen kan överensstämja, hålla över tid och mandatperioder.

Några av de övergripande målen har sedan antagande av ÖP 2030 ändrats, däribland befolkningsmålet som nu tar sikte på 50 000 invånare till 2040 och som i ÖP 2030 siktar på 46 000 invånare till år 2030.

Styrdokument Planer

Fördjupade översiktsplaner

2018 antog kommunen fördjupade översiktsplaner för fem landsbygdscentra; Jävre, Hortlax, Rognäs/Sjulnäs, Norrfjärden och Rosvik vilka var utpekade som fortsatt arbete i ÖP 2030.

Fortsatt översiktsplanering: Genomförandet av de fördjupade översiktsplanerna ska fortsatt göras via genomförandeplaner för dessa. Ställningstaganden och utpekanden som görs i fördjupningarna behöver även arbetas in i kommunens översiktsplan.

LIS

I samband med antagande av ÖP 2030 beslutades att ett tematiskt tillägg skulle upprättas, för att utreda och peka ut lämpliga LIS-områden. Planen som nu är antagen pekar ut områden lämpliga för landsbygdsutveckling i strandnära läge (LIS). Ett LIS-utpekande innebär att det finns ett särskilt skäl att hänvisa till vid dispensprövning eller upphävande av strandskyddet inom ett avgränsat område. I denna plan vägs utvecklingsperspektivet mot ett restriktivitet- och hållbarhetsperspektiv, för att peka ut områden där utveckling bedöms kunna ske utan att skada de stora natur- och kulturvärden som finns intill kommunens vatten.

Fortsatt översiktsplanering: Utpekade LIS-områden behöver arbetas in i ÖP 2030 vid framtagande av ny översiktsplan.

Handlingsplan ÖP 2030

Handlingsplanen är en del i det kontinuerliga arbetet med Piteå kommuns översiktsplan ÖP 2030 och syftar till att säkerställa att nå målen i översiktsplanen. Handlingsplanen ska ge riktlinjerna i bostadsförsörjningsplanen genomslagskraft och trygga en bostad för alla i Piteå. Handlingsplanen ska ge en helhetsbild över de i översiktsplanen redovisade bebyggelse- och verksamhetsområden samt identifiera deras förutsättningar för exploatering utifrån ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet; vara underlag för prioritering av de i översiktsplanen redovisade bebyggelse- och verksamhetsområden, placering av samhällelig service samt vara underlag för strategiskt markinköp.

Fortsatt översiktsplanering: Efter framtagandet av planeringsstrategi för översiktsplanen bör även handlingsplanen aktualiseras. Som en del i det kontinuerliga arbete är handlingsplanen även underlag till nästföljande planeringsstrategi. Handlingsplanen har i dagsläget ett tydligt fokus på bostäder och kan utvecklas med ett tydligare fokus även på övriga utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan, inte minst verksamhetsområden. Handlingsplanen behöver förankras och antas politiskt.

Plan för klimatanpassning

Plan för klimatanpassning med tillhörande handlingsplan antogs 2021. Syftet med planen och dess genomförande är att Piteå kommun ska stå bättre rustade inför ett framtida klimat. Klimatanpassning handlar om arbetet för att anpassa samhället till ett förändrat klimat och lindra de negativa konsekvenserna av såväl klimatförändringar vi ser idag och i framtiden.

Fortsatt översiktsplanering: Anpassningar utifrån ett förändrat klimat berör många olika områden och är en viktig aspekt vid gestaltning av den fysiska miljön. Piteå kommuns befolkningsmål innebär att ett flertal nya bostäder, förskola, boenden för äldre med flera behöver byggas. När det sker måste hänsyn tas till de risker som klimatförändringarna medför, vilket behöver göras redan vid översiktsplaneringen.

Handlingsplan för förorenade områden

Piteå kommun har tagit fram en handlingsplan som beskriver vilka förorenade områden som finns inom kommunen och hur dessa ska hanteras. Handlingsplanen ska ge förutsättningar för ett mer

strategiskt och systematiskt arbete för att uppnå miljömålet Giftfri miljö. Handlingsplanen syftar till att tydliggöra vilka prioriteringar som ska göras, resurser, ansvarsområden, mål för arbetet med förorenade områden samt anger strategi och tidsplan för de aktiviteter som behöver genomföras.

Fortsatt översiktsplanering: Inom Piteå kommun förekommer årligen ett fåtal exploateringsärenden eller andra planärenden som berör förorenade områden. De identifierade förorenade områdena ligger inom områden som kommer att exploateras och behöver utredas i god tid så att dessa inte fördröjer exploateringsprocessen. Det finns sannolikt förorenade områden som förekommer inom Norrbotniabanans planerade dragning. Dessa bör identifieras i ett tidigt skede för att arbetet inte ska bromsas upp längre fram.

Kulturgenomförandeplan

Genomförandeplanen är en övergripande plan som syftar till att nå kommunens övergripande kulturmål: *I Piteå utgör kulturen en drivkraft för demokrati, tillväxt och samhällsutveckling.* Genomförandeplanen ska användas vid planering av kulturverksamheten i syfte att säkerställa utvecklingen mot kommunens kulturmål. Planen utgår från de utmaningar verksamheterna har och avser säkra färdriktningen mot kulturmålet genom att ge en överblick över kommunens kulturella verksamheter, planerade åtgärder och ansvarsfördelning. Genomförandeplanen omfattar samtliga kulturområden. Förutom ett antal konkretiserande åtgärder styr planen inte på detaljnivå. Tanken är att den ska ligga till grund för utformandet av berörda förvaltnings- och bolags verksamhetsplaner. Planen är den första i sitt slag och omfattar perioden 2023–2026.

Fortsatt översiktsplanering: I kulturgenomförandeplanen har ett flertal åtgärder beslutats vilka ska genomföras inom planperioden. Vad som ingår är att definiera kulturmålet, skapa samsyn om kulturens betydelse för Piteå, lyfta kulturföreningslivet, förbättra marknadsföring och kommunikation avseende kultur, anordna kulturträffar mellan politiker och kommunmedborgare, följa upp och se över måluppfyllelsen samt kartlägga behovet av olika typer av lokaler, tillgängliga lokaler och nya lokaler.

Sistnämnda ovan bör beaktas i alla typer av samhällsplanering, inte minst avseende kommunens attraktivitet. Saknas lämpliga lokaler är risken överhängande att vissa kulturevenemang inte kommer till eller inte kan genomföras i kommunen vilket påtagligt minskar ortens attraktivitet.

Biblioteksplan

Biblioteksverksamheten regleras av Bibliotekslag (2013:801) och Skollag (2010:800) där det framgår att kommunerna ska ansvara för folk- och skolbiblioteksverksamheten samt anta lokala biblioteksplaner som ska styra och reglera verksamheten på kommunal nivå. Kommunens gällande biblioteksplan är antagen för perioden 2020–2023 och en ny plan ska antas för 2024–2027.

I gällande biblioteksplan framgår att biblioteken är en naturlig och självklar del av piteåbornas livsmiljö i livets alla skeden. Kommunens fysiska bibliotek ska därför vara centralt och strategiskt belägna så att biblioteken och bokbussen kan fungera som lättillgängliga mötesplatser. Bibliotekets lokaler ska så långt det är möjligt tillgänglighetsanpassas både för barn och vuxna för att vara en plats dit personer med olika behov kan vända sig. Tillgängligheten ska därtill anpassas och utvecklas i samklang med vad som händer på webben och i kommunikationsformerna på sociala medier.

Fortsatt översiktsplanering: Biblioteksverksamheten är lagstadgad och därför viktigt att ta hänsyn till de fysiska bibliotekens placering i samhällsplaneringen. Biblioteken är inte en utsmyckning utan bedöms vara en samhällsviktig verksamhet som ställer höga krav på tillgänglighet, inte minst i händelse av krig och kris. Att i sken av detta verka för en placering av stadsbiblioteket i ett centralare läge kan vara ett steg i rätt riktning förutsatt att biblioteksverksamhetens bästa står i fokus. Vidare bör utvidgningen av antalet närbibliotek tas i beaktande i samband med planeringen av nya bostadsområden som Stadsutveckling Öster.

Skärgårdsstrategi

Piteå kommun ingår tillsammans med Haparanda, Kalix, Luleå och Skellefteå i en kommunsamverkan med syfte att utveckla Bottenvikens kust och skärgård. Det finns en gemensam skärgårdsstrategi framtagen för perioden 2021–2030. Genom samverkan och gemensamma utgångspunkter och mål strävar kommunerna efter att utveckla en sammanhållen kust och skärgård som ger möjlighet till

välstånd, ett rikt friluftsliv och unika upplevelser för såväl boende i kommunerna som besökare från andra delar av landet och övriga världen.

Fortsatt översiktsplanering: Sedan antagandet av ÖP 2030 har Bondökanalen tillkommit som är en viktig åtgärd för att möjliggöra en säkrare och kortare sjöväg i Piteås skärgård. Djupmätning av farleden visar områden med större stenar och bristfälligt djup. På sikt behöver farledsdjupet åtgärdas för att farleden ska kunna nyttjas i framtiden.

Boendepplaner

Socialnämnden antog i november 2021 *Boendepplan 65 år och äldre 2022 – 2030*. I planen framgår att under 2021 har trycket på platser ökat och kö har uppkommit i perioder. Nuvarande byggnation av äldreboendet Skogsgården beräknas vara klart december 2024. Utifrån framtaget prognosunderlag bedöms behovet av platser öka fram till 2030 och behov finns att tillskapa ett nytt särskilt boende för äldre med inflyttning 2027.

I oktober 2021 antog socialnämnden *Boendepplan för bostad med särskild service för personer med funktionsnedsättning 2022–2025*. I planen beslutades att tillskapa en bostad med särskild service varannat år under perioden 2022 – 2025. Det framgår även att det är och har varit svårt att göra en tydlig prognos för behovet av boendepplatser. Behovet av platser är dock ganska akut och det har under flera år varit kö främst utifrån beslut om boendeplatser inom ramen för LSS (Lagens om stöd och service till vissa funktionshindrade).

Fortsatt översiktsplanering: För att underlätta och korta processen av att tillskapa nytt boende oavsett lagrum och målgrupp så behöver mark pekats ut i olika områden i Piteå kommun. Detta i samverkan med socialtjänsten så att området och markytan uppfyller behoven för utpekad verksamhet. Markbehov behöver pekats ut i mark- och vattenanvändningskartan i översiktsplan.

Modell för attraktiv förskola

Förskolans uppdrag regleras i första hand via nationella styrdokument som Skollag (2010:800) och läroplan. Som huvudman för förskolan ansvarar kommunen för genomförandet av det nationella uppdraget. Kommunens styrdokument *Modell för attraktiv förskola* har till syfte att säkerställa kvaliteten i verksamheten, skapa långsiktiga planeringsförutsättningar för densamma samt skapa goda förutsättningar för befolkningsutveckling i kommunen kopplat till förskolans attraktivitet.

Fortsatt översiktsplanering: Utifrån det nationella uppdraget och de kommunala riktlinjerna har det i modellen formulerats ett antal önskvärda förutsättningar för att nå hög måluppfyllelse när det gäller kvalitet i verksamheten samt social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Förutsättningarna är inte absoluta krav utan måste dels vägas samman, dels värderas mot varandra innan en förskoleorganisation fastställs. Förutsättningarna omsätts också i framgångsfaktorer som är mer konkreta.

Inriktningar och strategier i översiktsplanen samt utpekanden av markbehov för förskola/skola behöver tillkomma vid framtagande av ny översiktsplan.

Modell för attraktiv skola

Skolans uppdrag regleras i första hand via nationella styrdokument som Skollag (2010:800), läroplan och kursplaner samt förordningar. Kommunens styrdokument *Modell för attraktiv skola* har till syfte att säkerställa kvalitet i verksamheten, skapa långsiktiga planeringsförutsättningar för densamma samt att skapa goda förutsättningar för befolkningsutveckling i kommunen kopplat till skolans attraktivitet.

Utifrån det nationella uppdraget och de kommunala riktlinjerna har det i modellen formulerats ett antal önskvärda förutsättningar för att nå hög måluppfyllelse när det gäller kvalitet i verksamheten samt social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Förutsättningarna är inte absoluta krav utan måste dels vägas samman, dels värderas mot varandra innan en skolorganisation fastställs. Förutsättningarna omsätts också i framgångsfaktorer, som är mer konkreta. Detta för att öka förståelsen för modellen och därigenom dess styrning.

Sammanfattningsvis innebär det att framgångsfaktorerna ska vara vägledande för Barn och Utbildningsnämndens planering av framtida skolstruktur, men inte absoluta. Modellen öppnar därigenom för lokala avvikelser och möjlighet att ta speciell hänsyn från fall till fall.

Modellen eftersträvar en levande landsbygd i kommunens alla väderstreck. För att säkerställa detta, och samtidigt ge goda förutsättningar för kvalitet i skolverksamheten har kommunen delats in i fyra olika områden/kommundelar. Dessa fyra kommundelar ska ha liknande förutsättningar för att tillsammans utgöra en attraktiv och god skolkommun.

Fortsatt översiktsplanering: Med utgångspunkt i ovanstående modeller, elevprognoser och dåvarande skol- och förskolestruktur påbörjades ett arbete 2012 med att se över skol- och förskolestrukturen i kommunen. 2014 lades en plan fram för skol- och förskolestruktur, *Strukturplan*, i respektive område. De flesta åtgärder som då föreslogs är idag genomförda. Förutsättningarna har idag förändrats och behov finns att revidera skolstrukturplanen.

Inriktningar och strategier i översiktsplanen samt utpekanden av markbehov för förskola/skola behöver tillkomma vid framtagande av en ny översiktsplan.

Program

Program för gång- och cykel

Program för gång- och cykel är ett program som antogs i juni 2022 och gäller till och med december 2026. Syftet med programmet är att tydliggöra hur kommunen ska arbeta vidare för att öka andelen resor till fots eller med cykel. Programmet innehåller tydliga målsättningar och ställningstaganden för att öka andelen som går eller cyklar samt öka attraktiviteten för färdställen. Till programmet finns ett handlingsprogram för utbyggnad som innefattar förslag till åtgärder för att förbättra infrastrukturen för gång och cykel under de kommande fyra åren.

Fortsatt översiktsplanering: Samhällsbyggnad ska använda åtgärdslistorna som underlag vid verksamhetsplanering. Handlingsprogrammet ska ses som ett levande dokument. Finansiella medel och omvärldsläget styr prioriteringen.

En inventering av kommunens gång- och cykelvägar påbörjades under 2022 och pågår fortsatt löpande årligen. Syftet är med inventeringen är att identifiera statusen på kommunens gång- och cykelvägar och är grunden och vilka underhållsåtgärder som behöver utföras.

Näringslivsprogram

Piteå kommuns näringslivsprogram är antaget av kommunfullmäktige i juni 2020 och gäller till och med 2024. Programmets ambition är att bidra till en positiv utveckling för alla företag i Piteå kommun oavsett storlek, geografi, bransch eller företagsform. Arbetet fokuserar på både befintliga företag, nya företag och nya etableringar.

Ett program för etableringar är fastställt av kommunfullmäktige i juni 2022. Etableringsprogrammet är ett komplement till gällande näringslivsprogram och ska ge vägledning i det prioriteringsarbete som löpande sker i samband med externa prospekt och peka ut vilka övergripande prioriteringsgrunder som kommunen arbetar efter.

Fortsatt översiktsplanering: Etableringsarbetets övergripande syfte är att bidra till att Piteå kommun ska uppnå befolkningsmålet. Därutöver ska det stödja de övergripande målen om jämställdhet, mångfald och hållbarhet, samt att Piteå ska vara en attraktiv ort för företagande och Sveriges barnvänligaste kommun.

Åtgärdsprogram för luft

Kommunfullmäktige fastställde i februari 2023 ett åtgärdsprogram för luft och partiklar PM₁₀ för Piteå kommun för att förbättra luftkvaliteten. Under år 2020 var partikelhalten för hög och överskred miljö kvalitetsnormen (MKN) för partiklar PM₁₀. I åtgärdsprogrammet redovisas ett antal åtgärder, där vikten att dessa tillsammans säkerställer att MKN inte ska överskridas framöver. Att andas in luftföroreningar påverkar hälsan negativt. De luftföroreningar som är skadligast för hälsan är inandningsbara partiklar, marknära ozon och vissa kolväten.

Fortsatt översiktsplanering: Hänsyn ska tas till luftkvaliteter vid planering av bostäder, infrastruktur och etableringar av verksamheter.

Strategier

Bredbandsstrategi

I ÖP 2030 pekades Bredbandsstrategi ut som pågående arbete. Arbete med denna har sedan antagandet färdigställts och har därefter även aktualiserats vid ett tillfälle. I nuvarande ÖP finns strategin att satsningen på bredband fortsätta ska utvecklas. Bredbandsstrategi är framtagen med syfte att säkra utvecklingen av ett robust och säkert bredbandsnät som täcker dagens och framtidens behov enligt de nationella, regionala och lokala målen.

Fortsatt översiktsplanering: Fortsatt arbeta efter bredbandstrategins förutsättningar, mål och strategier för utbyggnad av bredband i Piteå kommun för åren 2021–2025.

Attraktiv stadskärna

Ett gestaltningsprogram för Piteå stadskärna, med fokus på utsmyckning, är utarbetat och färdigställt i december 2022. Gestaltningsprogrammet, ingår som en del i arbetet med en stadskärnestrategi som sker i samverkan med näringslivet och fastighetsägarna. Stadskärnestrategin är ett fördjupat strategidokument kopplat till kommunens översiktsplan.

Syftet med gestaltningsprogrammet är att göra Piteås stadskärna ännu mer attraktiv, levande och pulserande än vad den är idag. Detta genom att förbättra känslan, upplevelsen och det visuella intrycket av stadskärnan samt att även göra entréerna till centrum tydligare, som i sin tur ska locka fler besökare och aktörer till stadskärnan.

Fortsatt översiktsplanering: Fortsätta arbeta efter gestaltningsprogrammet som slår fast vikten av att knyta an till både Piteås historia och utveckling. En strävan efter att synliggöra kultur samt höja medvetenheten om Piteås olika områden dvs stadsbygden, skärgården/kusten samt landsbygden och skogsbygden.

Riktlinjer

Riktlinjer för dagvattenhantering

Riktlinjer för dagvattenhantering och tillhörande anvisningar antogs 2019.

Fortsatt översiktsplanering: Riktlinjerna är i behov av en revidering.

Riktlinjer för inrättande av VO för VA

Riktlinjerna är antagna i juni 2022.

Fortsatt översiktsplanering: Riktlinjerna föreslås utgå i samband med antagandet av vattentjänstplanen.

Rutiner och övrigt av intresse för översiktsplanen

VA-planeringsprocessen

Kommunen har en väl inarbetad VA-planeringsgrupp bestående av funktioner från Samhällsbyggnadsförvaltningen avseende Samhällsutvecklare, planhandläggare, kommunekolog, miljöinspektör, Projektingenjör gata samt från utredningsingenjör VA-huvudmannen. Gruppen har dessutom en referensgrupp med tillhörande tjänstemannachefer och politiker, vilket leder till en kontinuitet, god dialog och samsyn i arbetet.

Kommunens VA-planeringsgrupp remitteras för stöd, synpunkter och bedömning till inkommande planärenden så som planbesked och detaljplaner, samt även granskar dagvattenutredningar. VA-planeringsgruppen deltar även i samband med strategisk planering och översiktsplanering, lämnar externa remissyttranden samt håller vid behov interna utbildningar.

Fortsatt översiktsplanering: Fortsätta arbeta inom VA-planeringsgruppens område som omfattar:

- Bedömer löpande vid behov vilka områden som kan ha behov av kommunalt VA utifrån LAV §6 samt vilka av vattentjänsterna som är aktuella. Utformar förslag till Kommunfullmäktige.
- Framtagande av riktlinjer för dagvatten
- Framtagande av vattentjänstplan
- Bevakar och planerar åtgärder inom ramen för åtgärdsprogram för Bottenvikens vattenförvaltning

Kulturmiljö

Regeringen beslutade i januari 2020 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en systematisk översyn av regelverket för bland annat bygglov som resulterade i betänkandet *Ett nytt regelverk för bygglov* (SOU 2021:47). Där föreslår att utpekande av särskilt värdefulla kulturmiljöer ska vara obligatoriska i kommunernas översiktsplaner. Vidare har Länsstyrelsen i Norrbotten, i samband med fördjupade översiktsplaner, rekommenderat kommunen att använda benämningen ”särskilt värdefulla kulturmiljöer” vid utpekanden i översiktsplaneringen.

Fortsatt översiktsplanering: I ÖP 2030 delas kulturmiljöer upp i "hänsynsområden" och "utvecklingsområden" för kulturmiljö. Fortsättningsvis kan endast begreppet "särskilt värdefulla kulturmiljöer" användas.

Piteå kommun har ett kommunalt kulturmiljöprogram som fungerar som ett redskap för information internt och externt samt handläggning internt. Behov finns av att aktualisera programmet och anta detta politiskt och på så sätt kan kommunen arbeta med bevarande och utveckling av kulturmiljön på ett ändamålsenligt sätt.

Godsutredning

En viktig fråga för kommunen är det framtida behovet av godsbangårdar i kommunen. Det behövs dels för att kunna ställa krav utöver resultaten i ”Idéstudie Ny godsbangård Piteå” (UDN 2008:29). Kommunen behöver även utreda om det finns något behov av någon ytterligare godsbangård eller godsterminal som skulle kunna ägas av kommunen eller av staten.

Fortsatt översiktsplanering: En godsutredning pågår under 2023, som ska beskriva det framtida behovet av en godsbangård på Haraholmen i Piteå i och med etableringen av Norrbottenbanan. Utredningen ska även beskriva behovet av kompletterande statliga godsbangårdar i kommunen.

Fritidsanläggningar

Kultur- och fritidssektorn har avgörande betydelse för kommunens attraktivitet och människors välbefinnande. Kultur- och fritidsnämndens uppdrag är att erbjuda anläggningar, miljöer och ekonomiska förutsättningar för kultur- och fritidsverksamheter så att alla medborgare kan välja vilka upplevelser, aktiviteter eller evenemang de vill ta del av eller delta i. Idrottsanläggningar och simhallar fyller en viktig funktion för idrott, som aktivitetshus och mötesplats för medborgarna. Kommunen behöver även tillhandahålla simhallar för den lagstadgade simundervisningen. Framtiden och en ökad befolkning ställer nya krav på kommunens idrottsanläggningar och simhallar. Nya målgrupper och nya aktiviteter kräver anläggningar som motsvarar krav och förväntningar.

Fortsatt översiktsplanering: En översyn av kommunens idrottsanläggningar och simhallar har genomförts som omfattar nulägesbeskrivning, nyttjandegrad och framtida behov. Särskilt behov finns av fördjupade utredningar och fortsatt arbete gällande inriktningen för kommunens simhallar idag och i framtiden samt huruvida befintliga simhallar bör renoveras eller nybyggnation genomföras. Behov finns även att göra utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan för verksamhetsområden för sport och rekreation, där ett sammanhållet aktivitetsområde för samlokalisering av anläggningar är önskvärt.

Natur

Kraftiga sänkningar har gjorts gällande möjligheten att ansöka om och erhålla externa naturvårdsmedel vilket påverkar kommunens möjligheter att jobba med naturområdet. Samtidigt finns en pandemieffekt som hänger kvar där människor har letat sig ut i naturen och fått ökat intresse för friluftsliv. Dessutom finns ett exploateringsstryck på kommunens tätortsnära natur.

Fortsatt översiktsplanering: Ställningstaganden och inriktningar för dessa frågor och olika intressen skulle kunna göras i en så kallad grönplan, vilket saknas i kommunen idag.

Värmestresskartering och sårbarhetsanalys

På grund av klimatförändringarna, i hela världen såväl som i Sverige, blir uppkomsten av värmeböljor ett verkligt problem. Piteå kommun har med anledning av det tagit fram en utredning om värmestresskartering med tillhörande sårbarhetsanalys. Syftet med karteringen är att identifiera områden med ökad risk för värmestress samt att bevara och skapa svala platser för befolkningen.

Fortsatt översiktsplanering: När kommunen planerar och bygger nytt är det nödvändigt att förstå hur framtida byggande kan påverka omgivningen. Det är viktigt att överväga eventuell uppkomst av

värmestress och se till att det finns tillräckligt med svalkande platser. För att säkerställa att redan befintliga områden och byggnader inte hamnar i riskzonen på grund av framtida byggande är en viktig förutsättning bevarande och ökning av grönområden, skogsområden och svalkande platser. Värmekarteringen tillsammans med en kartering av trädkrontäckning i tätorterna är relevanta planeringsunderlag att beakta. Boverket har tagit fram analysmaterial avseende Nationell kartläggning av träd i städer och tätorter som kan utgöra stöd i arbetet. Denna behöver bearbetas lokalt.

Resvaneundersökning

Senast Piteå kommun genomförde en Resvaneundersökning var 2023 med syfte att undersöka hur invånare i Piteå reser, vilken tillgång de har till olika färdmedel samt vilka attityder de har till olika färdmedel och åtgärder. I Piteå kommuns Program för gång och cykel som antogs 2022 beslutades att en ny resvaneundersökning ska genomföras vart femte i år i syfte att följa upp kommunens mål för gång- och cykel.

Fortsatt översiktsplanering: Resvaneundersökningarna resulterar i ett underlag som kommunen kan använda i sitt fortsatta arbete med planering för och genomförande av åtgärder med målsättningen att öka andelen hållbara resor.

Drönare i fysisk planering

Användningen av drönare har ökat kraftigt i Sverige och EU i stort. Drönarbranschen är en framtidsbransch med stor potential för samhällsnyttan. Användningen av drönare har potential att skapa många arbetstillfällen och miljömässigt hållbara transportlösningar. Mot bakgrund av den tekniska utvecklingen, den ökade användningen och drönares stora potential ser regeringen behov av ytterligare underlag och förslag på reglering gällande exempelvis intressekonflikter, flygsäkerhet och integritet. Transportstyrelsen har fått ett regeringsuppdrag att utreda frågorna vidare. Bland annat ska man utreda hur genomförandet av U-space (ett luftrum där vi i framtiden kan blanda bemannad och obemannade transporter) och integration av drönare kan bidra till de transportpolitiska målen och klimathandlingsplanen, som ska överlämnas till Regeringskansliet den 30 augusti 2024.

Fortsatt översiktsplanering: Drönare kommer påverka och bli en del av kommuners och regioners fysiska planering och infrastrukturplanering. Det är i den strategiska översiktsplaneringen som kommunen kommer kunna påverka frågan om drönare. Frågor som kommunen behöver ta ställning till är bland andra; hur drönartrafiken ska få flyga inom kommunen, vilka områden som bör undvikas att flyga över och vilka landningsplatser och nödländningsplatser som ska finnas att tillgå.

Behovsutredning

Miljö- och tillsynsnämnden har uppdraget att bidra till en hållbar utveckling och värna om kommuninvånarnas hälsa, både idag och för kommande generationer. Miljö- och tillsynsnämnden ska som operativ tillsynsmyndighet enligt miljötillsynsförordningen (2011:13) upprätta en treårig behovsutredning för nämndens ansvarsområden inom Miljöbalk (1998:808) samt Livsmedelslag (2006:804) och Alkohollag (2010:1622) och Lag (2018:2088) om tobak och liknande produkter. Tillsyn är ett av samhällets viktigaste redskap för att nå en hållbar utveckling.

Fortsatt översiktsplanering: Miljö- och tillsynsnämnden ska genom miljöövervakning följa och informera om luft, mark, vatten och buller samt miljöns inverkan på människors hälsa i kommunen.

Besvärstudie

Besvärundersökning 2023 ämnar positivt bidra till Piteå kommuns miljö- och hälsoskydds- och samhällsplaneringsarbete i enlighet med de svenska miljö kvalitetsmålen samt det övergripande generationsmålet. Detta genom att bidra till en djupare förståelse för hur invånarna i åldrarna 16–70 år i vissa utpekade bostadsområden i Piteå påverkas bland annat av buller och luftföroreningar samt utveckling över tid. Undersökningen ämnar vidare bidra till en djupare förståelse för hur invånarna mår och trivs i sina bostadsområden. Besvärundersökning har genomförts vart femte år sedan 1985.

Fortsatt översiktsplanering: Fortsatt genomföra undersökningen och använda denna som underlag i översiktsplaneringen.

Motverka segregation

Fysisk planering kan bidra till att minska segregation genom att förbättra situationen i områden med socioekonomiska utmaningar och redan i den översiktliga planeringen göra åtgärder för att tidigt motverka strukturella orsaker till segregation. Det handlar om att skapa jämlika och jämställda uppväxt- och levnadsvillkor samt goda livschanser för alla. De fysiska planeringsåtgärderna kan inte ensamt lösa segregation utan behöver även kompletteras med sociala planeringsåtgärder.

Fortsatt översiktsplanering: För att motverka en segregerad stad och rumslig uppdelning mellan befolkningsgrupper i samhället kan bland andra följande fysiska planeringsåtgärder bidra; kommunen bör arbeta för att erbjuda ett varierat bostadsbestånd – olika upplåtelseformer och variation (blandstad) inom samma område, sammanlänka och överbygga barriärer mellan olika stadsdelar och stadskärnan med god infrastruktur och bebyggelse samt ha en helhetssyn och en övergripande plan för kommunen.

Jämställdhet

Hur mark ska användas grundlägger många villkor som har betydelse för kvinnor, män, flickor och pojkars liv och vardag. Det är därför viktigt att integrera jämställdhetsperspektivet i samhällsplaneringen. En jämställd, integrerande och barnvänlig livsmiljö är beroende av att kommunen gör medvetna val vid planering när service, skolor, barnomsorg, bostäder, arbetsplatser och kollektivtrafik ska lokaliseras och hur de lokaliseras i förhållande till varandra.

Fortsatt översiktsplanering: Piteå kommun behöver fortsätta jobba med dessa perspektiv utifrån bland annat orörlig arbetsmarknad och kvinnors hälsa men även för en integration och utifrån barnperspektivet.

Uppföljning strategier

I ÖP 2030 har ett antal inriktningar och strategier formulerats till varje temaområde. Inriktningen beskrivs i den inledande texten till varje tema och berättar ”det är hit vi vill”. Strategierna beskriver hur vi ska arbeta för att nå dit vi vill och syftar till att visa principerna för Piteås utveckling.

I tabellen nedan görs en uppföljning av översiktsplanens övergripande strategier, som visar i vilken grad kommunen genomfört arbete kopplat till strategierna. Genomförandet av varje strategi bedöms utifrån färgkoderna grön, gul eller röd. Denna uppföljning ska ge en anvisning om kommunen arbetar utifrån nuvarande strategier.

	Arbete pågår/ är genomfört	Arbete pågår/ insatser delvis genomförda	Arbete pågår ej	Ev. kommentarer
Bostäder och byggande				
Piteå kommun ska stimulera byggande och erbjudande av goda och varierade bostäder av olika hustyper, storlekar och upplåtelseformer, vilket möjliggör inflyttning och gynnsamma flyttkedjor.				Strategin ger stöd i fråga där det finns utmaningar t ex gällande tillskapande av bostadsrätter i kommunen.
God planberedskap och ett aktivt kommunalt agerande ska möjliggöra en större nyproduktion och ett varierat byggande av bostäder såväl i som utanför Piteå stad. Områden som bedöms lämpliga för såväl flerfamiljshus som enfamiljshus ska identifieras.				Kommunen gör utpekanden och har goda planeringsunderlag. När det finns exploaterer genomförs detaljplan.
I centrum, stadsdelscentra och landsbygdscentra där ”blandstad” utgör målbild ska planeringen styra mot en blandning av boende, handel och verksamheter. Bebyggelseområden inom respektive centra ska länkas samman genom ny bebyggelse och grönstrukturer med bra gång- och cykelstråk.				Strategin arbetas efter.
För att uppnå befolkningsmålet 46 000 och därefter ha stark tillväxt behöver kommunen fokusera på ett antal stora områden som ger stora volymer av bostäder. - Centrum stärks genom tillkomst av större exploateringsområden (exempel på dessa är 2016) Västermalm, Kvarteren Rönnen, Löjan, Lönnen med flera) inom befintlig stadsstruktur. Nya större kvarter med kapacitet för fler bostäder skapas. - Universitetsområdet ska utvecklas och fullföljas som en stadsdel för utbildning, forskning och boende med gröna stadsrum och tydliga kopplingar mot centrum. - Områden för olika typer av bostäder identifieras i stadsdelarna.				För att nå befolkningsmålet finns behov av att fortsatt satsa på stora områden, som ger stora volymer. Befolkningsmålet har ändrats sedan antagandet av ÖP 2030. Inriktningar och strategier i planen samt utpekanden i mark- och vattenanvändningskartan behöver ta höjd för det nya befolkningsmålet

<p>- För landsbygdscentra görs fördjupade planer med bebyggelseutveckling i fokus. Orternas identitet stärks genom utveckling av befintliga centra. Nybyggnationer av flerfamiljshus styrs främst till respektive landsbygdscentra.</p> <p>- Övrig landsbygd möjliggörs exploatering baserat på efterfrågan.</p>				
<p>Gestaltning</p>				<p>Genom framtagande av arkitekturpolicy kan frågan om gestaltning hanteras där och strategierna i ÖP kan då helt eller delvis omarbetas. Möjligt integreras i andra temaområden, vilket skulle vara mer lämpligt.</p>
<p>Ny bebyggelse i Piteå ska utgå från historien och samtidigt vara nyskapande vad gäller arkitektur och ge nya bidrag med stadsmiljöer av hög kvalitet som stärker Piteås profil.</p>				<p>Strategierna arbetas efter i planer och projekt med varierat resultat vid genomförandet, dels pga. subjektiva bedömningar.</p>
<p>Gestaltningens program i tidiga skeden bör alltid finnas vid större exploateringar eller för känsliga områden.</p>				<p>Strategin arbetas efter. Kommunen ställer numer krav i markanvisningsavtal att ett gestaltningens program ska tas fram och godkännas av kommunen.</p>
<p>Piteå ska bygga vidare på de kvaliteter som präglar stadskärnan. Rutnäts- och kvartersstad, attraktiva gaturum och platser, en sammanhållen stadssiluett, trä och en tilltalande variation av detaljer ska känneteckna stadskärnan och utvecklas i byggandet. Nya byggnader ska söka harmoniera med omgivningen vad gäller skala, färg, material och karaktär.</p>				<p>Rutnäts- och kvartersstad, attraktiva gaturum, stadssiluett är något kommit aktivt arbetas med i all planering, byggande och gatuprojekt. Dessa punkter har även konkretiserats i diverse riktlinjer och gestaltningens program.</p>
<p>Stadsmiljöprogram med fokus på helhetsmiljöer för stads- och gaturummens och platsernas gestaltning, belysning, skyltning, möblering och funktionalitet och tillgänglighet ska finnas för att åstadkomma bra stadsmiljöer.</p>				<p>Finns riktlinjer och policys som rör gestaltade livsmiljöer som ger stöd i arbetet, samlat på kommunens hemsida. Saknas antaget</p>

				stadsmiljöprogram.
Klimat och sol avgör bostädernas, gårdarnas och stadsrummens attraktivitet och ska vara vägledande för utformning av stads- och boendemiljöer				Strategin arbetas efter.
Piteås stränder ska få en mera framträdande roll i planeringen för användning året runt.				Strategin arbetas efter.
Grönstruktur				
Kvalitet, närhet och tillgänglighet, avseende grönstruktur, ska utvecklas såväl i centrum som i stadsdelar och byar. De gröna miljöerna ska erbjuda plats för aktivitet, möten, lek, motion och avkoppling året runt.				Ett utkast till Grönplan för stadskärnan finns framtaget. Viktigt bli utifrån ren luft och aktivt friluftsliv, attraktivitet, tillgänglighet och trygghet.
Piteå kommun ska i all planering säkerställa tillgången till grönska och gröna rum på kvartersmark. Gårdsmiljöerna ska innehålla grönska och plats för utevistelse.				
För landsbygdscentra inarbetas gröna frågor i fördjupade planer. Värdefulla områden och samlande platser för möten och aktiviteter bör utvecklas.				
Kultur och fritid				
Befintliga platser för kultur- och fritidsaktiviteter där nyttjandegraden är hög ska främjas vid utveckling. Nya anläggningar lokaliseras strategiskt för att öka möjligheten till samverkan och ekonomisk hållbarhet samt öka tillgängligheten och den upplevda tryggheten.				Behov finns av stöd i styrande dokument för genomförandet.
Vid nybyggnation samt om- och tillbyggnad av fastigheter som genomförs av kommunen och privata entreprenörer bör minst en procent av byggkostnaden avsättas till konstnärlig utsmyckning och gestaltning.				Behöver komma in i tidigt planering- och projekteringsskede.
Områden som pekas ut till följd av sina värden för bland annat friluftslivet ska värnas.				Strategin bör formuleras om så att den även omfattar att sådana områden, där det är möjligt, inte enbart ska värnas utan även utvecklas.
Stadens rum och platser ska utgöra naturliga mötesplatser och stimulera till rekreation, rörelse och fritidsaktiviteter.				
IT-kommunikation				
Kommunen ska identifiera underförsörjda områden och aktivt främja utbyggnad i dessa.				
Planeringen av IT-infrastrukturen ska samordnas med planeringen av övrig infrastruktur såsom vägar, fjärrvärme, biogas, vatten och avlopp.				

Avfallshantering och VA-försörjning				
Piteå kommun ska ha en VA-plan med en strategisk och långsiktig planering för dricksvatten, spillvatten och dagvatten.				Piteå kommuns VA-plan är en process som består av ett antal styrande dokument.
Samtliga kommunala vattentäkter och områden för reservvatten ska omfattas av vattenskyddsområde.				
Reservvattenförsörjning ska finnas i händelse av att huvudvattentäkten blir obrukbar.				Utredningar pågår.
I omvandlingsområden och förtätningar av bebyggelse ska hänsyn tas till vatten- och avloppsförsörjning.				Ingår i VA-planeringsprocessen. Tillsyn av små avlopp pågår enligt handlingsplan.
Piteå kommun ska verka för en regional samverkan vad gäller avfall.				Avtalssamverkan sker i regionen
Avfallshanteringens infrastruktur och aspekter ska beaktas tidigt i planeringsprocessen, särskilt fastighetsnära insamling och gemensamma inlämnings-/hämtställen.				Finns med i planprocessen.
Vid utbyggnad av allmän VA-försörjning prioriteras områden i nära anslutning till befintlig bebyggelse inom verksamhetsområde för vatten- och avlopp prioriteras.				
Kulturmiljö				
Kulturmiljöer är resurser att nyttja, den fysiska miljön och som regional utvecklingsfaktor.				Det finns många kulturmiljöer inom kommunen där resurser kan nyttjas mer.
Kulturmiljöer ska vara tillgängliga.				Pågår löpande och vid behov. (Strategin bör förtydligas; vad avses med tillgänglighet – finns olika typer av tillgänglighet)
Vid planläggning ska kommunen i ett tidigt skede beakta fornlämningar, kulturmiljöer, riksintressen, byggnadsminnen och odlingslandskap. - Särskilt utpekade kulturmiljöer – byggnadsminnen, fornlämningar och riksintressen för kulturmiljö – ska bevaras och vårdas (Hänsynsområden Kulturmiljö). – För värdefulla kulturmiljöer (Utvecklingsområden Kulturmiljö) ska utvecklingsplaner arbetas fram som säkrar kulturvärden och visar hur de kan nyttjas och utvecklas. – De odlingslandskap (Kultur, Odlingslandskap) som är utpekade för sina särskilda natur- och				

kulturmiljövärden, ska bevaras, nyttjas och utvecklas				
För de tätbebyggda trähusmiljöerna inom Riksintresse för kulturmiljö i Piteå stad och kyrkstäderna (Öjeby kyrkstad, Hortlax och Norrfjärden) ska handlingsplaner för bevarande arbetas fram. Brand ska särskilt beaktas.				Framtagande av handlingsplaner och föreskrifter för brand pågår. Fortsatt arbete.
Klimat och energi				
Kommunen ska verka för lösningar som bidrar till att Piteå fortsatt är nettoexportör av förnybar energi.				Strategin arbetas efter. Exempelvis i vinbruksplanen finns utpekade områden lämpliga för vindkraftsetableringar.
Kommunen ska verka för att förnybara drivmedel ska bli ett reellt alternativ för hållbara transporter.				Införande av el-bussar. Kommunen stöttar forskning av förnybara bränslen, t ex tall-dieselolja och metanol. Skog en viktig del för kommunens cirkulära ekonomi.
En effektiv energianvändning ska beaktas tidigt i planeringsprocessen vid exempelvis byggande samt resor och transporter.				Genomförs tidigt i processen genom hållbarhetsbedömning ar. Kravställning på kommunal byggnation finns. Utvecklingsbehov finns.
Den fysiska planeringen ska ta hänsyn till behovet av mark för distribution av energi (för fjärrvärme, fjärrkyla, vindkraft, solenergi och bioenergi etcetera).				I vinbruksplanen finns utpekade områden lämpliga för vindkraftsetableringar. Utpekande av områden för annan förnybar energi kan göras.
Genom satsningar på infrastruktur ska förutsättningar skapas för alternativa transportfordon och drivmedel (exempelvis laddstationer för elbilar och tankställe för biobränsle).				En grund i laddinfrastruktur är framtagen sedan ÖP 2030 antogs och vidare utveckling har skett, t ex införandet av el-bussar och etablering av vätgasmack.
Piteå kommun ska planera för en säker, tillräcklig och smart kraftförsörjning (exempelvis smarta elnät och förutsättningar för etablering av energiintensiva verksamheter) där hänsyn tas till och utgår ifrån				Saknas strategi för tilltänkta etableringar.

befintlig infrastruktur				
Miljö, hälsa och säkerhet				
I Piteå kommun ska det alltid utifrån miljö, hälsa, säkerhet och klimatförändringar tidigt i planprocessen beaktas: – Erosion och markföroreningar – Buller och luftkvalitet – Radonrisk – Risk för glidning, ras eller skred – Sannolikhet för översvämningar				Genomförs, kan bli bättre. Kopplar an till miljökvalitetsnormerna.
De tätbebyggda trähusmiljöerna i Piteå stad och i kyrkstäderna ska säkerställas, bland annat genom att en handlingsplan för brand ska tas fram.				
I Piteå kommun ska riktlinjer finnas för farligt gods.				Saknas.
Trafikplanering				Behov finns av mätbara mål kopplat till hållbara resor och transporter – Fortsatt arbete i trafikstrategin.
Vid nyetablering av bostäder och verksamheter bör lokaliseringen ske i nära anslutning till befintlig infrastruktur.				Genomförs delvis, flera intressen som styr.
Timmerleden och Norra Ringen via Västra länken/leden ska bilda ett gent vägnät som bidrar till en trygg, säker och smidig framfart, kortare restider och göra det enkelt att orientera sig				Utpekanden och utredningar framtaget; visar hur korsningspunkter och vägar belastas eller inte vid ett genomförande av Västra länken. Fortsatt arbete i Trafikstrategin.
Ett modernt resecenter, som ansluts till Norrbottenbanan, ska etableras för alla trafikslag				Arbete pågår; Resecentrumutredning, Dimensioneringsutredning, Planprogram Sörfjärden.
Goda förutsättningar för pendling till och från centrum och landsbygdscentra ska finnas. Kopplingar mellan trafikslagen ur ett hela-resan-perspektiv ska planeras med bland annat tillgång till strategiska pendlarparkeringar				Fortsatt arbete i Trafikstrategin. Beror bl a på framtida resecenter och busstation. Fortsatte arbete med både kollektivtrafik och beteendeförändring gällande hållbart resande.
I centrum ska parkeringen ordnas så att markanvändningen effektiviseras och stadens skönhet och trevnad stärks. Parkering ska i första hand ske i parkeringshus som ger hög nyttjandegrad				

och i andra hand på kvartersmark.				
Vägmiljöernas utformning ska stödja den hastighetsplan som är beslutad.				Vid vissa förändringar krävs omformning av vägmiljön för att uppnå den hastighet som är beslutad.
Korta resor				
Vid ny- och ombyggnation av gång- och cykelvägar, ska möjligheten att separera cykel och fordonstrafik liksom gång- och cykeltrafik utmed huvudstråk beaktas.				Strategin arbetas efter. Finns inte alltid utrymme.
Gångbanor utformas gent och på ett sätt som medger en god tillgänglighet för barn, äldre och personer med funktionsnedsättning.				Vid nybyggnation eftersträvas universell utformning. Utmaning befintliga gc-vägar.
Betydelsefulla målpunkter som torg, parker, busshållplatser, skolor, arbetsplatser, fritidsanläggningar och andra besöksmål ska kopplas samman för fotgängare och cyklister. Särskilt fokus ska läggas på säkra skolvägar.				En målsättning som arbetas efter – resurser.
Kollektivtrafik				
Kommunen ska planera så att kollektivtrafiken når samtliga bostadsområden, inom tätortstrafikens upptagningsområde, i och utanför centrum.				
Medborgarna ska kunna resa hållbart genom tydliga körstråk, samt med korta restider som ska upplevas som användarvänliga med god framkomlighet.				Målsättning – resurser.
Pendlarparkering ska finnas i anslutning till knutpunkter för kollektivtrafik så att hela resanperspektivet vägs in.				Knutpunkt; Busstationen. Behov finns inför framtida resecentrum.
Godstrafik				
Piteå kommun ska verka för en avsmalning av Norrbotniabanan korridor och ett fortsatt arbete med järnvägsplanen för Norrbotniabanan genom Piteå stad och övriga tätorter.				
Kommunen ska verka för att bangården flyttas från centrum.				I samverkan med Trafikverket. Godsutredning pågår.
Haraholmens Logistikcentrum ska vara resurseffektiv och erbjuda goda möjligheter till en kombination av transportslag, genom goda kommunikationer till hamnen på väg och järnväg.				
Skärgården och havet				
Skärgården ska göras tillgänglig genom en god infrastruktur – Under sommarhalvåret prioriteras farleder för båt- och fartygstrafik.				Bondökanalen. Isbanan prioriteras. Skidspår mindre

– Under vinterhalvåret prioriteras Nördfjärdens isbana och skidspår				prioriterat.
Boende och byggande i skärgården hänvisas i första hand till den inre skärgården. Exploatering i den yttre skärgården sker med småskalighet och med syfte att öka tillgängligheten				Viktigt med avvägningar om lämplighet vid exploatering i den inre skärgården. Fokus bör vara allmänna exploateringar; att öka tillgängligheten för alla. Ej begränsa den till enbart privatisering.
Alla områden, avsatta för naturskydd i yttre skärgården, är tysta områden som ska värnas. Utveckling som stärker reservatens tillgänglighet och attraktionskraft är önskvärd.				Inventering av tysta områden, ej enbart avgränsat till skärgården, är i uppstart.
Allmänhetens tillgång och tillträde till platser för att se och uppleva havet ska tryggas långsiktigt.				
Vatten				
Kommunens påverkade vattenförekomster ska återställas till en bättre ekologisk status så att miljö kvalitetsnormerna för vatten uppfylls.				Visst återställande har gjorts av tidigare flottningsverksamhet.
Vid exploatering ska särskild hänsyn tas till havsvikar identifierade med höga naturvärden.				Behov av inventering av hela området
Vid planering av strandnära bebyggelse ska gemensamma båthamnar eftersträvas för att minska störningseffekten i vattenmiljön				Strategi bör även slås fast i LIS-planen.
Åtgärder mot kända problem i kustmynnande småvatten ska prioriteras eftersom dessa vatten har en stor betydelse för fiskbestånden i det kustnära havsområdet.				Tillämpas i löpande ärenden samtidigt finns mycket åtgärder kvar att göra
Natur				
Kommunen ska aktivt planera för naturområden som kan tillgodose människors behov av upplevelser, friluftsliv och rekreation.				Viktigt förhållningssätt som vi arbetar efter. För de tätortsnära områdena; behov av att lägga ett större fokus/tydligare strategi.
För särskilt värdefulla naturområden (Utvecklingsområden Natur) ska en plan för skötsel och utveckling tas fram så att områdets attraktivitet, tillgänglighet och värden kan tas till vara och säkras.				För vissa områden finns skötsel- och utvecklingsplaner, saknas för många – fortsatt arbete.
Ett antal naturområden som är typiska och unika för Piteå ska särskilt beaktas så att områdenas värden och funktioner inte försämras.				Tidigare fanns utpekande i mark- och vattenanvändningskartan, finns nu i planeringsunderlag.

				Vid en revidering av ÖP kan övervägande göras huruvida dessa områden särskild ska pekas ut eller inte.
Piteå kommun ska, som markägare, vara ett föredöme och bidra till det ekologiskt hållbara samhället genom att visa väg för hur sociala och ekologiska värden kan göras kända, tas till vara och säkras. Skogsbruk, skötsel och planering är sammanhang där Piteå kommun ska vara det goda exemplet.				Kommunen har utvecklat skogsbruket med hyggesfritt skogsbruk. Arbetas även med skötsel- och utvecklingsplan. Saknas dock antaget inriktningsbeslut. Kommunen kan arbeta mer med kompensationsåtgärder vid exploatering av den gröna strukturen. Fortsatt arbete kan göras i en Grönplan
Materialförsörjning				
Kommunen ska verka för att naturgrusavlagringar exploateras varsamt, för att inte störa dess ekologiska funktion och äventyra den framtida dricksvattenförsörjningen.				Ansökningar om bergtäkter, ofta i närhet till kommunens utflyktsmål. Intressekonflikt. Saknas strategier. Grushushållningsplan eller liknande kan hantera dessa frågor. Viktigt utifrån bl a Norrbotniabanan.
I områden där höga natur- och friluftsvärden finns, ska avvägning mellan behovet av materialet och skador på miljön särskilt uppmärksammas.				
Arbete och företagande				
Piteå ska ha ett gott företagsklimat och sträva efter att hela tiden bli bättre.				Styrande dokument/strategi för företagssamverkan/ besök pågår.
Det ska finnas god mark- och planberedskap både på kort och lång sikt. För att uppnå en effektiv markanvändning ska i första hand befintliga verksamhetsområden nyttjas: – Särskilda satsningar ska ske inom befintliga företagsbyar (Universitetsområdet/Piteå – Science Park, Kompositbyn och Furunäsets företagsby). – Nya etableringar ska styras till ändamålsenliga verksamhetsområden.				Pågår ett arbete med att tydliggöra olika verksamhetsområdens karaktär och näringslivets behov. Nya områden har tillkommit sedan antagande av ÖP2030 – Ex. Haraholmen.

Vid nyetablering ska särskild hänsyn visas till näringar som tar stora markområden i anspråk såsom skogsbruk, jordbruks- och rennäringarna.				
Fortsatt utvecklingsarbete i de utpekade tillväxtområdena.				Pågår, aktualiseras löpande utifrån näringslivsprogram.
Besök och handel				
Befintliga handelsplatser och arrangemangsplatser ska fortsatt prioriteras och stärkas.				Behov att tydliggöra evenemang/arrangemangsplatser.
Utveckling och expansion av handel bör ske i nära anslutning till befintliga handelsområden.				
I centrum ska handel och service prioriteras i gatuplan.				Strategin arbetas efter.
För att stärka konkurrenskraften ska inriktningen vara att bygga vidare på Piteås profil.				De strategiska målområdena utgör grund. Piteå som varumärke. Strategin kan utveckla/förtydligas.
Piteå ska vara en attraktiv, innovativ och hållbar destination.				Strategin kan utvecklas/förtydligas. Karaktär av en målformulering snarare än strategi.

Uppföljning utpekanden ÖP 2030

I ÖP 2030 har ett antal områden för bostäder och verksamheter identifierats, som ger en inriktning för områden som kan vara aktuella för exploatering. Piteå kommun följer löpande upp utpekade områden för bostäder i Handlingsplan ÖP 2030. Nedan följer en uppföljning av de i ÖP 2030 utpekade områden som "planerade verksamhetsområden":

Område	Genomfört arbete	Ev. kommentar
Haraholmen 1	Bebyggt.	Detaljplan klar. Infrastruktur klar. Ytor finns kvar för ytterligare verksamheter.
Haraholmen 2	Planprogram påbörjat.	Pausat pga fortsatt utredning gällande naturvärden och vattentäkt.
Pitholms industriområde	Delar av detaljplan föreslås upphävas.	
SCA, Munksund	Ingen planering pågår.	Hanteras i FÖP Munksund.
Backen, Piteå Centrum	Ingen planering pågår.	Inom Norrbotniabanans korridor.
Turbovägen, Öjebyn	Bebyggt.	
Öhn	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Området behöver justeras utifrån FÖP.
Lomtjärn norra	Arbete pågår i FÖP Öjebyn, planbesked godkänt.	Området utreds för externt handelsområde.
Lomtjärn södra	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Området föreslås utgå för verksamhet
Gotis, Öjebyn	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Området föreslås utgå. Området behöver justeras utifrån FÖP.
Heden, Öjebyn	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Del av området föreslås utgå till förmån för jordbruksmark. Området behöver justeras utifrån FÖP.
Hamnviken, Öjebyn	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Området behöver justeras utifrån FÖP.
Grans, Öjebyn	Arbete pågår i FÖP Öjebyn.	Området föreslås tas bort. Området behöver justeras utifrån FÖP.
Acusticum, Berget	Arbete pågår till viss del inom området.	Utpekanden runt Acusticum bör ses över och justeras. Delvis planlagd.
Marans industriområde, Hortlax	Byggnation pågår.	
Sandholmen, Hortlax	Inget arbete pågår.	
Norrfjärden	Utpekanden gjorda i ÖP/FÖP Landsbygd. Områden delvis bebyggda.	Mindre del av området Håkinge kvar.
Rosvik	Utpekanden gjorda i ÖP/FÖP Landsbygd. Samtliga områden bebyggda.	
Sjulnäs	Utpekanden gjorda i ÖP/FÖP Landsbygd. Samtliga områden bebyggda.	

Uppföljning utpekat fortsatt arbete ÖP 2030

I ÖP 2030 har behov av fortsatt arbete identifierats och pekats ut. Nedan redovisas status på dessa aktiviteter:

Fortsatt arbete	Ev. Kommentar
Stadsmiljöprogram och förhållningssätt för byggande	Delvis genomförd. Stadsmiljöprogrammet utgörs idag av flera olika antagna riktlinjer och program som finns samlade på kommunens hemsida.
Utveckla verktyg för hållbar utveckling i samhällsplanering	Genomförd. Pågår löpande.
Bredbandsstrategi	Genomförd.
Handlingsplan/Program för kyrkstäderna (inklusive föreskrifter för brand)	Genomförd.
LIS – Landsbygdsutveckling i strandnära lägen	Genomförd.
Fördjupning landsbygdscentra (färdigställs under 2017)	Genomförd.
Fördjupning stadsdelar	Pågår. FÖP Öjebyn med målsättning att antas 2023. FÖP Munksund och FÖP Bergsviken med målsättning att antas 2024.
Strategi för glesbygdens utveckling	Pågår med målsättning att antas 2023.
Riktlinjer för farligt gods	Ej genomförd.
Materialhushållning (Utredning samt plan för behovet av ballastmaterial, ur ett regionalt och långsiktigt perspektiv)	Ej genomförd.
Plan för att säkerställa särskilt värdefulla vattendrag.	Ej genomförd.
Plan för att säkra allmänhetens tillgång och tillträde till strategiska besökspunkter längs kusten där man kan se och uppleva havet.	Ej genomförd.

Vattentjänstplan 2024 -
2036
§270
23KS686

...

Vattentjänstplan 2024 - 2036

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast antagen	Beslutsinstans
Vattentjänstplan 2024 - 2036	Plan	2023-12-14	Kommunfullmäktige
Administrationsansvarig	Version	Diarienummer	Giltig till
Samhällsbyggnadsnämnden	1	23KS686 23SBN435	2036-12-31
Dokumentinformation	Vattentjänstplan 2024 - 2036		
Dokumentet gäller för	Piteå kommunkoncern		

Vattentjänstpl an

Piteå kommun

Innehållsförteckning

1	Inledning och syfte.....	1
2	Organisation.....	1
3	Samråd.....	1
4	Förutsättningar för vatten i Piteå.....	2
4.1	Ytvatten.....	2
4.2	Grundvatten.....	3
5	VA-försörjning, nuvarande och på lång sikt.....	3
5.1	Dricksvattenförsörjning.....	3
5.1.1	Vattentäkter och vattenskyddsområden.....	3
5.1.2	Vattenverk.....	3
5.1.3	Distribution av vatten.....	4
5.1.4	Reservvatten.....	4
5.1.5	Nödvatten.....	5
5.1.6	Brandvatten.....	5
5.1.7	Vattenkiosk.....	5
5.2	Spillvattenförsörjning.....	5
5.3	Dagvattenförsörjning.....	5
5.4	Ledningsnät.....	6
6	Utbyggnad av VA i befintlig bebyggelse.....	7
6.1	Metod för bedömning av befintliga bebyggelseområden utanför verksamhetsområde för vatten och spillvatten ..	7
6.1.1	Steg I: urval av potentiella §6-områden "större sammanhang".....	7
6.1.2	Steg II: urval av potentiella §6-områden "Miljö" och "hälsa".....	8
6.1.3	Steg III: prioriteringsordning för utbyggnad.....	8
6.1.4	Utbyggnadsplan.....	11
6.1.5	Samråd och remiss.....	11
6.2	Resultat av behovsbedömning.....	12
6.2.1	Steg I: urval av potentiella § 6-områden "större sammanhang".....	12
6.2.1.1	Områden vilka utifrån miljö och hälsa kan bedömas som §6-områden.....	12
6.2.2	Steg II: urval av potentiella §6-områden "Miljö" och "hälsa".....	13
6.2.3	Steg III: prioriteringsordning för utbyggnad.....	13
6.2.4	Förslag till utbyggnadsplan.....	13
6.2.5	Förslag till utbredning av verksamhetsområde för Fårön Norra (Vägen västerut – Valhallavägen).....	14
6.3	Dispens för anslutning.....	15
6.4	Ersättningar för onyttigblivna anläggningar.....	15
7	Hantering av enskilt VA i väntan på kommunalt verksamhetsområde.....	16
7.1	Nybyggnation och VA-lösning.....	16
7.2	Tillsyn och tillfälliga tillstånd.....	16
7.3	Ersättning av onyttigbliven VA-anläggning.....	16
7.4	Riktlinjer i väntan på VO för de olika tidshorisonterna.....	17
8	Hantering av enskilt VA som inte planeras erhålla kommunalt VA.....	18
8.1	Befintlig och planerad gemensamhetsanläggning utom VO.....	18
9	Utbyggnad av VA i exploateringsområden.....	18
9.1	Planerad bebyggelseutveckling i översiktsplan 2030.....	19
10	Skyfallshantering och påverkan på den allmänna anläggningen.....	19
10.1	Definition av skyfall och utförda analyser.....	19
10.1.1	Skyfallsanalys.....	19
10.1.2	Översvämningskartering.....	20
10.1.3	Höjda havsnivåer.....	20
10.1.4	Ny bebyggelse.....	20
10.2	Påverkan och åtgärder på den kommunala VA-anläggningen vid skyfall.....	21

Bilaga 1. Samrådsredogörelse

Bilaga 2. Klusterområden med bedömning

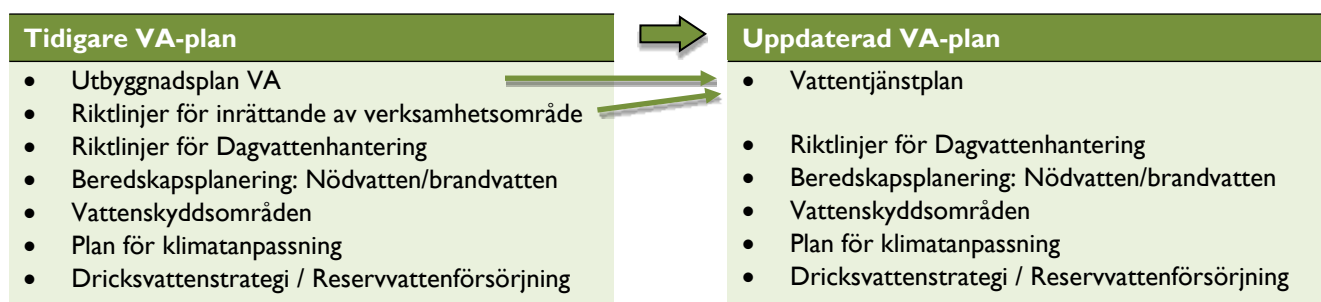
Bilaga 3. Miljöbedömning

Inledning och syfte

Enligt lagen om allmänna vattentjänster §6 är kommunen skyldig att ha en Vattentjänstplan. En Vattentjänstplan är av övergripande karaktär och omfattar hela kommunens vatten- och avloppsförsörjning. Kommunen ska samråda med berörda fastighetsägare och myndigheter och ställa ut förslaget till granskning innan den antas. Vattentjänstplanen ska antas av kommunfullmäktige men är inte bindande. Planen ska innehålla:

- Kommunens långsiktiga planering av hur behovet av allmänna vattentjänster ska tillgodoses.
- Kommunens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de allmänna vattenanläggningarna ska fungera vid en ökad belastning på grund av skyfall.

Föreliggande dokument avser att utgöra denna del och ska löpande följas upp, men genomgå en större översyn var fjärde år. Ansvarig för uppföljning och revidering är kommunstyrelsen.

Vattentjänstplanen ersätter tidigare ”Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområde” och ”Utbyggnadsplan VA” samt ger en övergripande bild från övriga delplaner inom kommunens VA-plan. Inom Piteå kommuns styr- och ledningssystem finns inte någon typ av styrande dokument som kallas Plan. Vattentjänstplanen är inom kommunens författningssamling närmast att betrakta som ett Program.

Organisation

VA-planeringsgruppen och dess styrgrupp består av följande deltagare i samband med framtagandet av planen;

Styrgrupp		Arbetsgrupp	
Patric Lundström,	Kommunalråd, ordf. KS	Maria Widman,	Samhällsutvecklare, projektledare
Henrik Viklund	Ordf Pireva Styrelse	Ann Lindfors,	Utredningsingenjör, Pireva
Magnus Nyström,	Ordf Samhällsbyggnadsnämnden	Ulf Isaksson,	Miljöinspektör, Miljö- och hälsoskydd
Åsa Wikman,	Chef Miljö och hälsoskydd	Vakant,	Planhandl., Planeringsavdelningen
Johan Wirtala,	Chef planeringsavdelning	Dan Evander,	Kommunekolog, Planeringsavdelningen
Micael Kemi,	Chef gatuavdelningen	Hanna Wimander,	Projektingenjör, Gatuavdelningen
Andreas Lind,	Kommunchef		
Johan Bäcklin,	VD Pireva		
Fredrik Bellander	VA-chef Pireva		

Samråd

Allmän annonsering samt specifika utskick till särskilt berörda fastighetsägare inom och i närheten till föreslaget utbyggnadsområde genomfördes i april 2022 med tillhörande samrådsmöte. Föreslagen vattentjänstplan samråds genom en allmän annonsering, information på hemsida och särskilt utskick till berörda myndigheter. Kompletterande samråd med förslag till föreliggande vattentjänstplan genomfördes den 10 juni – 10 juli 2023. Samrådsredogörelse finns att läsa i bilaga 1. Granskning och utställning pågick 6 sept - 4 okt 2023.

Förutsättningar för vatten i Piteå

EU:s ramdirektiv för vatten trädde i kraft år 2000 och har implementerats i svensk lagstiftning genom bland annat miljöbalkens 5 kap. Direktivet syftar till att åstadkomma bra vattenkvalité och en långsiktigt hållbar användning av vatten. För grundvatten finns ett separat direktiv, Direktivet om skydd av grundvatten.

I enlighet med vattendirektivet (förordning 2004:660) har Sveriges fem vattenmyndigheter fastställt ekologisk och kemisk status för landets vattenförekomster (sjöar, vattendrag och kustvatten). Vattenmyndigheterna har också fastställt vilken status (MKN) som skall uppnås för respektive vattenförekomst. För de flesta vattenförekomster skall MKN uppnås senast i december år 2027.

1.1 Ytvatten

Alla ytvattenförekomster har kemiska och ekologiska kvalitetskrav och bedömningar av dessa finns tillgängliga via den internetbaserade databasen VISS, Vatteninformationssystem Sverige.

Publicerade bedömningar visar att ingen av de 216 ytvattenförekomsterna i Piteå kommun uppnår god kemisk status, bedömningen är gjord inklusive kvicksilverhalt. Detta är inte unikt för Piteå. Situationen ser likadan ut i hela riket. Detta beror på diffusa internationella utsläpp av kvicksilver. Exklusive kvicksilver bedöms 8,8 procent av ytvattenförekomsterna ha god kemisk status. Betänkas ska att 89,8 procent av ytvattenförekomsterna inte är klassade med avseende på kemisk status, exklusive kvicksilverhalt.

Vad gäller ekologisk status i kommunens vattenförekomster har 60,6 procent måttlig status, drygt 27 procent bedöms ha god status och nära 11 procent bedöms ha hög status. En av de 216 ytvattenförekomsterna bedöms ha dålig ekologisk status.

Risken för att ekologisk status/potential inte uppnås år 2027 bedöms föreligga i nära 57 procent av ytvattendragen i Piteå kommun. Risk för att kemisk status/potential inte uppnås till år 2027 föreligger i 94 procent av vattendragen (inklusive kvicksilver).

Av kommunens sju största vattendrag (Piteälven undantaget) är det ett vattendrag som i dagsläget har *God Ekologisk Status* vilket är normen (MiljöKvalitetsNormen, MKN) i alla våra vatten. Nuvarande status är *Måttlig Ekologisk Status* i de övriga vattendragen. Det är inte det biologiska livet i sig som är problemet utan det är i de flesta fall beroende på något av följande problem:

- **Konnektivitet** – att fisk eller andra organismer inte kan röra sig fritt upp- och nedströms i vattendraget. Det finns med andra ord vandringshinder.
- **Morfologi** – att vattendraget är mänskligt påverkat i form av rätning, röjning eller omledning. Detta skedde i samband med flottningsepoken.
- **Hydrologiskt tillstånd** – att vattenflödet är påverkat och/eller styrt så att det inte har sin naturliga flödesregim. Orsakat av olika former av dammar.

Är två av dessa tre parametrar negativa så blir klassningen av den ekologiska statusen sänkt, oavsett om övriga parametrar indikerar att statusen är god eller till och med hög.

Åtgärder som behöver göras är återställningsarbete i de vattendrag som har påverkats genom flottledsrensning samt Lillpiteälven och Piteälven där vandringshinder för fisk förekommer.

Det finns även vattenförekomster (vattenområden) inom kommunens kustområden som idag inte uppnår *God Ekologisk Status*. Idag har de klassningen *Måttlig Ekologisk Status*.

Kunskaper om vattenförekomsternas kemiska status är till stor del av översiktlig karaktär och det har identifierats ett behov av att få mer kunskap om i vilken omfattning de idag är påverkade av omkringliggande verksamheter, markpåverkan m.m. Kommunen har erhållit LOVA-bidrag för åren

2020 - 2023 för att genomföra provtagning av Piteås kustrecipienter. Provtagningen syftar med andra ord till att öka kunskapen om recipienternas status och identifiera behovet av övervakning och åtgärder.

1.2 Grundvatten

För grundvatten gäller kemiska och kvantitativa kvalitetskrav. Kvalitetskrav gäller bland annat för bekämpningsmedel, nitrat, ammonium och metaller. För dessa ämnen finns dels riktvärden som inte ska överskridas och dels värden som utgångspunkt för att vända en uppåtgående trend av ämnet i grundvattnet. De kvantitativa kvalitetskraven innebär förenklat att det råder balans mellan uttag och nybildning av grundvatten.

I Piteå kommun finns 19 grundvattenförekomster, varav samtliga bedöms ha god kemisk status.

Under mycket torra somrar kan grundvattennivåerna minska och i samband med större uttag av dricksvatten har det förekommit att en av de kommunalt grävda brunnarna i Jävrebodarna sinat. Vattentäkten innefattar dock två brunnar vilket gör att man i de flesta fall kan klara försörjningen av dricksvatten. Vid enstaka tillfälle när båda brunnarna sinat, har dessa brunnar fyllts på från tankbil med dricksvatten från Degerängets vattenverk.

I övrigt finns ingen generell indikation på låga grundvattennivåer från fastighetsägare med enskild vattenförsörjning. Undantagsvis har någon enstaka fastighetsägare förfrågat om kommunalt vatten då den enskilda brunnen temporärt har sinat.

VA-försörjning, nuvarande och på lång sikt

Piteå kommuns gällande översiktsplan antogs av kommunfullmäktige 19 december 2016. Översiktsplan 2030 beskriver önskvärd utveckling inom hela kommunen och huvudmålet för Översiktsplan 2030 är att ha en befolkning på 46 000 år 2040. Vid årsskiftet 2022/2023 hade Piteå 42 362 invånare. För att möta befolkningsökningen och därmed det växande behovet av dricksvatten, omhändertagande av dagvatten samt rening av spillvatten finns det behov av att utveckla och investera i VA-infrastrukturen.

1.3 Dricksvattenförsörjning

Det kommunala dricksvattnet försörjer sammanlagt mer än 90 procent av kommunmedborgarna som är anslutna till vattenledningsnätet. Huvuddelen av vattnet produceras vid Degerängets vattenverk. Inom distributionsområdet ingår även industrier så som SunPine, Smurfit Kappa Kraftliner, Wibax och Piteå Älvdals sjukhus. På Degeränget finns även ett industrivattenverk som producerar industrivatten till SCA.

Förutom de kommunala anläggningarna finns även cirka 1 400 enskilda vattenbrunnar.

1.3.1 Vattentäkter och vattenskyddsområden

Piteå kommun har sju stycken grundvattentäkter (inklusive reservvattentäkter) där huvuddelen omfattas av ett vattenskyddsområde med tillhörande skyddsföreskrifter (Arnemark, Jävrebodarna, Klubben, Koler, Långträsk, Sikfors, Storsund).

Svensbyfjärdens ytvattentäkt i Pite älv försörjer majoriteten av Piteås befolkning med dricksvatten och har sedan år 2022 ett fastställt vattenskyddsområde med tillhörande skyddsföreskrifter. Huvudman och verksamhetsutövare för täkterna är Pireva. Täkten har en god kapacitet och råvattentillgång.

Skyddsföreskrifter är bestämmelser som styr vad som är tillåtet och inte för den som bor eller verkar inom ett vattenskyddsområde. Målet är att skydda råvattnet mot föroreningar så att både nuvarande och kommande generationer ska få fortsätta dricka ett rent och hälsosamt vatten.

1.3.2 Vattenverk

I Piteå kommun finns det sammanlagt åtta dricksvattenverk som producerar dricksvatten både till hushåll och verksamheter inom de fastställda verksamhetsområdena samt till flertalet gemensamhetsanläggningar utanför verksamhetsområdet.

- Degeränget– Här produceras huvuddelen av Piteås dricksvatten, normalt en dygnsproduktion på ca 10 000 kubikmeter. Problematik med nuvarande produktionsanläggning är kapacitet, kvalitet och en åldrande anläggning med stort underhållsbehov. För att möta dessa problem samt en kommande befolkningsutveckling har en dricksvattenstrategi tagits fram och ett pilotförsök för rening pågår där syftet är att välja framtida beredningsprocess. Pilotförsöket planeras vara klart under 2023 och därefter tas ställning till hur Piteå kommuns framtida dricksvattenproduktion ska se ut. Orörda markområden intill vattenverket Degeränget samt vid råvattentäkt på Hemlunda bör sparas för eventuella framtida utbyggnader och processförändringar (se Översiktsplan och kommande förslag till Fördjupad Översiktsplan Öjebyn).
- Långträsk, Sikfors och Storsund – I samtliga vattenverk finns det god kapacitet och det är möjligt att ansluta fler abonnenter.
- Jävrebodarna - Grundvattnet innehåller mycket järn och mängden vatten är begränsad. Här får fritidshus som är avtalsanslutna utanför verksamhetsområdet endast hämta vatten via tappställen från det kommunala vattensystemet då man vill hålla ner vattenproduktionen för att undvika att ta brunnar med höga järnhalter i drift. Nyanslutningar tillåts därför inte heller. Ingen plan finns på utökad kapacitet för närvarande.
- Arnemark – Vattenverkets kapacitet är i nuläget begränsande. Vid höga vattenuttag överbelastas verket med försämrad kvalitet som följd. Under 2024 planeras en uppgradering av maskinell utrustning i befintligt vattenverk för att förbättra vattenkvaliteten. I och med det kommer nyanslutningar kunna medges.
- Koler – Försörjer normalt tio personer med vatten och har kapacitet för maximalt 100 personer. I nuläget förekommer anmärkningar på vattenkvaliteten, därför pågår en förstudie för att utreda förbättrad reningsprocess och eventuellt ny uttagskälla för råvattnet.
- Borgarudden – Försörjer campingen med dricksvatten under sommartid. Kvaliteten är tjänlig med anmärkning och har lågt pH-värde. Ingen behandling av vattnet sker och kapaciteten är okänd. Bristande tillgång av vatten har dock inte förekommit.

1.3.3 Distribution av vatten

Från vattenverket pumpas vatten ut i kommunens ledningsnät. För att klara belastningstoppar samt ha en vattenreserv finns fyra högreservoarer (vattentorn) i Jävre, Munksund, Malberget i Rosvik samt Grisberget i Piteå. Dessa rymmer, om de är fyllda till 80 procent, ett dygns normalförbrukning.

Holmträsk, Nybyn och Sjulsmark har lågreservoarer som försörjs med vatten från Degeränget.

Avlägsna och högt belägna abonnenter får sitt vatten via tio tryckstegringsstationer som finns i Blåsmark, Böle, Lillpite, Norrfjärden, Pålmark, Lakafors, Kölen, Stockbäcken, Strömbacka och Pitsund. Från mindre vattenverk i byarna pumpas vattnet direkt till ledningsnätet.

1.3.4 Reservvatten

I dagsläget finns inget fullgott reservvattenalternativ för huvudvattentäkten. Däremot finns, inom kommunen, både ett reservvattenintag i Piteälvens ytvattentäkt samt en reservgrundvattentäkt på Klubben, Pitholm. Grundvattentäkten, ingår i kommunens beredskapsplan för vattenförsörjning

I beredskapsplanen saknas information som pekar ut särskilt viktiga vattenresurser utöver befintliga reservvattentäkter. Länsstyrelsen har gjort bedömningen att Piteälven och grundvattentäkten på Klubben är av hög prioritet ur regional vattenförsörjningssynpunkt.

En begränsad kartläggning av grundvattentillgångarna har genomförts i kommunen. Statens Geologiska Undersökningar (SGU) genomförde år 2002 en undersökning av några områden utmed Piteälven varav delar av områdena visade sig ha goda grundvattentillgångar

1.3.5 Nödvatten

Nödvatten är dricksvatten som distribueras på annat sätt än genom det ordinarie ledningsnätet. Pireva har en beslutad nödvattenplan. Vid en störning i den ordinarie dricksvattenförsörjningen förser Pireva de kunder som är anslutna till den kommunala dricksvattenanläggningen med vatten från nödvattentankar. Tankarna placeras i områden där det finns behov och fylls på kontinuerligt så länge behov finns. Som medborgare behöver man själv ha med kärl för att bära hem vattnet.

Vid en kris kan vatten vara en bristvara och tillgångarna måste ibland prioriteras. Prioritet ges till de som bedöms mest sårbara, det kan till exempel gälla vårdinrättningar, förskolor och verksamheter som klassas som samhällsviktiga.

Beroende på hur omfattande störningen är, kan det dröja kortare eller längre tid innan nödvattentankar kommer på plats. Privatpersoner har ett eget ansvar att se till att ha en generell krisberedskap. MSB rekommenderar att hushåll ska ha beredskap för att klara en vecka utan stöd från samhället.

1.3.6 Brandvatten

Brandposter som kan användas vid brandbekämpning finns utplacerade i kommunen inom verksamhetsområdet för vatten på platser där det finns god vattenkapacitet. Brandposter i bostadsområden används alltmer sällan då dagens brandbilar ofta har det vatten de behöver med sig i bilen. Pireva och Räddningstjänsten bedömer i samråd löpande vilka brandposter som behöver förnyas eller kan tas bort. Det finns även ett antal väggbrandposter inom kommunen som är placerade inom enskilda fastigheter. Beslut finns om att dessa ska avvecklas löpande under en tioårsperiod.

1.3.7 Vattenkiosk

En vattenkiosk finns vid Kullens småindustriområde på Degeränget där verksamheter har möjlighet att köpa tekniskt vatten för att fylla en tankbil eller liknande. För att få åtkomst till kiosken behöver en nyckel kvitteras ut via Pirevas kundservice på Bredviksberget. Sommartid finns även möjlighet för privatpersoner att hämta en mindre mängd dricksvatten gratis vid stationen.

1.4 Spillvattenförsörjning

I Piteå finns 17 avloppsreningsverk som tar emot och behandlar det avloppsvatten som uppstår i kommunen. Sandholmens reningsverk i Hortlax är kommunens största avloppsreningsverk med en kapacitet för cirka 35 000 pe (personekvivalenter) och har i dagsläget cirka 31 000 personer anslutna (centrala delarna samt infjärdenområdet). Sandholmen tar även emot externt slam från mindre reningsverk och enskilda avloppsanläggningar (ca 3000 st). Utsläppet av avloppsvattnet sker strax nedströms Sandholmen.

Förutom reningsverket på Sandholmen finns kommunala reningsverk i Rosvik, Norrfjärden, Jävre, Hemmingsmark, Sjulsmark, Sikfors, Blåsmark, Holmträsk, Arnemark, Nybyn, Jävrebodarna, Långträsk, Koler, Jävre Ronningarna, Långnäs och Storsund.

Det finns plats för nya VA-abonnenter på samtliga verk utom i Jävrebodarna och Jävre Ronningen.

1.5 Dagvattenförsörjning

Det vatten som kommer från nederbörd kallas i vatten- och avloppsbranschen för ”dagvatten”. Kommunens dagvattensystem, som består av ledningar i marken, diken, dammar och dylikt dimensioneras för att kunna hantera regn som statistiskt återkommer var 10:e-30:e år, beroende på hur tätbebyggd omgivande bebyggelse är. Vid kraftigare regn än vad dagvattensystemet dimensionerats för, rinner nederbörden på markytan. Det är viktigt att bygga hållbara samhällen som kan hantera även större nederbörds mängder.

Piteå kommuns Riktlinjer och anvisningar för dagvatten (jan 2019) gör gällande att dagvatten i första hand ska omhändertas lokalt (LOD) på den fastighet där det uppkommer. I andra hand i nära anslutning till källan i öppna system. I sista hand ska avledning till rörledningssystem nyttjas.

I de generella riktlinjerna finns det tre punkter som särskilt behöver beaktas ur ett dagvattenperspektiv, nämligen följande.

- Planerad höjdsättning - En planerad höjdsättning ur ett dagvattenperspektiv är nödvändigt för att minimera risken för skador på bebyggelse vid händelse av kraftiga regn.
- Fördröjning - I samband med exploatering måste det säkerställas att dagvattenhanteringen optimeras utifrån områdesspecifika förutsättningar och behov. I områden där dagvattensystemet riskerar att överbelastas får dagvattenflödet inte öka i samband med exploatering.
- Rening - Dagvatten ska renas om det innehåller högre halter av näringsämnen, tungmetaller och andra miljöstörande ämnen än vad recipienten tål enligt miljökvalitetsnormer och statusklassning. I samband med exploatering eller ombyggnationer får tillförsel av förorenat dagvatten till recipienten inte öka.

En uppdatering av riktlinjerna är planerad att göras under 2023-2025 som kommer att se över frågor såsom ansvarsfördelning (Kommuninternt/VA-huvudmannen, exploatörer samt fastighetsägare) samt eventuellt införa krav på föroreningshalter i dagvatten (MKN eller egna riktvärden).

Utsläpp av dagvatten sker i Hortlax och Bergsviken till diken och i övrigt via diken eller rör till Piteälven norr om Bergsviksbron, i Södra Stadsfjärden, Nördfjärden, Inrefjärden och i Yttrefjärden. Någon rening av dagvatten annat än infiltration i öppna dagvattensystem förekommer inte i nuläget.

Piteå kommun bedriver tillsammans med VA-huvudmannen ett projekt där man planerar att anlägga ett fördröjningsmagasin som en klimatanpassningsåtgärd för att minimera risken för översvämning i centralt belägna områden i staden. Området har reviderad detaljplan, projektering pågår och planeras att anläggas 2024/2025.

1.6 Ledningsnät

Stora delar av Piteå kommuns vatten- och avloppsledningar anlades under åren 1950 - 1980. Det finns totalt ca 150 mil ledningar som hör till den kommunala anläggningen. Ledningsnätet är den del som bedöms vara i störst behov av ny- och reinvesteringar, likt situationen som finns i många andra svenska kommuner. I dagsläget finns ett mål om att förnya 0,65 procent av vattenledningarnas totala längd per år och 0,5 procent av avloppsledningarna.

Vid prioritering av vilka ledningssträckor som ska förnyas finns ett antal parametrar att ta hänsyn till, tex. omfattning på driftstörningar, ledningens ålder och material, konsekvens på samhället vid en störning och möjlighet till samordning med andra schaktarbeten så som gatuförnyelse.

I området från Bergsviken mot Svensbyn begränsar idag ledningsnätets kapacitet nya anslutningar. En förstudie pågår under år 2023 för att utreda om en landförläggning av den spillvattenledning som ligger i Svensbyfjärden bör göras. Om det görs finns även möjlighet att samförlägga dricksvattenledningar och få rundmatning på dricksvattnet till Infjärden för ökad redundans samt att lösa dagens kapacitetsbrist.

Utbyggnad av VA i befintlig bebyggelse

Bedömningen av när ett område är i behov av kommunalt VA ska vara en tydlig gräns och ge en prioriteringsordning för eventuellt upprättande av verksamhetsområde. Bedömningsmodellen bygger på §6 i vattentjänstlagen som reglerar när kommunens ansvar att inrätta verksamhetsområde inträder:

*§ 6 Om det med hänsyn till skyddet för människors **hälsa** eller **miljön** behöver ordnas vattenförsörjning eller avlopp i ett **större sammanhang** för en viss befintlig eller blivande bebyggelse, skall kommunen*

- 1. bestämma det verksamhetsområde inom vilket vattentjänsten eller vattentjänsterna behöver ordnas, och*
- 2. se till att behovet snarast, och så länge behovet finns kvar, tillgodoses i verksamhetsområdet genom en allmän va-anläggning.*

*Vid bedömningen av behovet enligt första stycket ska särskild hänsyn tas till förutsättningarna att tillgodose behovet av en vattentjänst genom en enskild anläggning som kan godtas med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön.
Lag (2022:1249).*

Gällande dagvatten behöver behovsbedömning för inrättande av verksamhetsområde för dagvattentjänsten enligt §6, i befintlig bebyggelse göras. Uppdateringen planeras att genomföras under 2023/2024.

Bedömning av vilka områden med befintlig bebyggelse som kan ha behov av kommunalt vatten och spillvatten (§6-områden) samt villkor som gäller för utpekade områden beskrivs i detta kapitel.

1.7 Metod för bedömning av befintliga bebyggelseområden utanför verksamhetsområde för vatten och spillvatten

1.7.1 Steg 1: urval av potentiella §6-områden ”större sammanhang”

En GIS¹-analys utförs i syfte att identifiera de områden som bedöms utgöra bebyggelse i ett större sammanhang. Urvalet utförs med minst 20 stycken angränsande bostadshus med ett avstånd på maximalt 50 meter mellan bostadshusen.

En känslighetsanalys utförs även med minst 20 stycken angränsande bostadshus men med största avstånd på 100 meter mellan bostadshusen. Känslighetsanalysens syfte är att identifiera områden som har starka skäl utifrån miljö och hälsobehov att lösa VA-försörjningen trots en glesare bebyggelsetäthet.

GIS-analysen resulterar i ett antal geografiska områden (kluster) och namnsätts för orienterbarhet inför vidare bedömning. Datan kan tas ut i form av en lista med klusterområden med information om antal fastigheter (bostadshus) och antalet bostadshus där det finns personer folkbokförda på (bedöms som permanentboende).

Ett fåtal områden kvalar in i bedömningen utifrån miljö och hälsa där det är av så stor betydelse att ”större sammanhang” kan innebära ett färre antal bostadshus än vad klusteranalysen utgår ifrån. Det kan handla om bostadshus i direkt närhet till badplatser, inom skyddszon till ett vattenskyddsområde eller som riskerar översvämmas.

¹ GIS – Geografisk Informations System

1.7.2 Steg II: urval av potentiella §6-områden "Miljö" och "hälsa"

En bedömning av faktabaserat underlag avseende tre faktorer; "Övergödning", "Vattenskyddsområde" och "dricksvattenförsörjning" utförs. Om någon av de tre faktorerna kan besvaras med "Ja", se tabell 1, betraktas området som ett s.k. §6-område och lyfts vidare till Steg III.

Tabell 1. Faktorer som ligger till grund för urval av områden som är potentiella §6-områden

Faktorer	Potentiellt §6-område	Inte §6-område
MILJÖ - ÖVERGÖDNING hela eller delar av klustret ligger inom 100m till recipient som är klassat som övergött enligt VISS ² eller recipientprovtagning	Ja	Nej
HÄLSA - VATTENSKYDDSSOMRÅDE hela eller delar av klustret (avloppsanläggningar) ligger inom vattenskyddsområde	Ja	Nej
HÄLSA - DRICKSVATTENFÖRSÖRJNING Kända dricksvattenproblem förekommer inom klustret (analysprotokoll) eller risk för avloppspåverkan har rapporterats	Ja	Nej

De områden där miljö och hälsoproblem ej kan beläggas enligt tabell 1 gallras bort och överförs till listan för bevakningsområden. Dessa områden tas med i prioriteringen för tillsynsplan för enskilda avlopp och bevakas för en eventuell framtida förändring.

Ytterligare kluster som gallras bort är de som har mycket låg andel permanentboende (f.n. <15%) eller inte kan bedömas medföra någon risk för förorening av vattentäkt (t ex avsevärd distans till vattenintag och få bostadshus). Även kluster som redan bedöms uppfylla långsiktigt hållbar och fullgod VA-försörjning genom befintlig anslutning till kommunalt VA via gemensamhetsanläggning (eller enskilt avtal) gallras bort.

1.7.3 Steg III: prioriteringsordning för utbyggnad

Förutom fastighetsägarnas uppenbara behov av god dricksvattenförsörjning och spillvattenhantering måste även andra aspekter vägas in som indirekt hänger samman med vatten och spillvatten, exempelvis risk för recipientpåverkan, pågående samhällsutveckling, tekniska utbyggnadsmöjligheter och graden av permanentboende.

Det tredje steget i bedömningsmodellen fastställer en inbördes prioritetsordning mellan de områden som bedöms utgöra §6-områden enligt föregående steg. Det görs med hjälp av ett antal kriterier enligt tabell 2 som poängsätts för respektive område.

² VISS – Vatteninformationssystem Sverige

Tabell 2. Kriterier för behovsbedömning

Faktor	Kriterie	Indata
BASFAKTORER	Totalt antal fastigheter, inklusive obebyggda	Fastighetsregister/karta
	Permanentgrad, inklusive obebyggda (%)	Fastighetsregister/karta. Andel fastigheter med folkbokförda på.
MILJÖ	Status enskilda avlopp; andel underkända avlopp (%). Klassning sker enligt Avloppsguidens modell (Bilaga 2) där röd statusklassning anses som underkänd.	Inventering (via fält eller data), ECOS
	Recipient med övergödningsproblematik; Andel bostadshus inom 100 m till recipient inom klustret (%)	Vattendragens klassning enligt VISS, recipientprovtagning samt lokal kunskap
HÄLSA	Kända dricksvattenproblem och risk för avloppspåverkan (antal)	Bedömning inrapporterat vattenprov dricksvatten (analysresultat), ECOS
	Inom vattenskyddsområde: <ul style="list-style-type: none"> • Inom primär zon = 1 • Inom sekundär zon = 0,5 • Utanför vattenskyddsområde = 0 	Karta
SAMHÄLLE	Översiktsplan: <ul style="list-style-type: none"> • Särskilt utpekad = 1 • Till viss del utpekad = 0,5 • Inte utpekad = 0 	Översiktsplan, strategi för VA, befintliga verksamhetsområden för vatten och avlopp.
	Bygglovsaktivitet, andel bygglov per fastighet från och med år 2000 (%)	Intern statistik, samråd med plan- och bygglovshandläggare
TEKNIK	Täckningsgrad, bygger på % enligt normaltaxa: <ul style="list-style-type: none"> • God = 1 • Måttlig = 0,7 • Låg = 0,3 • Mycket låg = 0 	Förstudie, kostnadsbedömning Pireva
	Kapacitet i befintligt va-system: <ul style="list-style-type: none"> • Inga nyinvesteringar krävs = 1 • Mindre nyinvesteringar krävs = 0,7 • Större nyinvesteringar krävs = 0,3 • Mycket stora nyinvesteringar krävs = 0 	Förstudie, kostnadsbedömning Pireva

Sammanvägning av kriterier - prioriteringspoäng

Kriterierna poängsätts för respektive kluster. Dessa normaliseras³ sedan mot det maximala värdet inom varje kriterie. Poängen summeras därefter med hjälp av en formel enligt figur 1.

$$\text{BAS-FAKTOR} \times \left(1 + \text{MILJÖ} + 2 \times \text{HÄLS} + \text{SAMHÄLLE} + \text{TEKNIK} \right)$$

Figur 1. Schematisk bild över formel för beräkning av prioritetsordning

Resultatet uttrycks som en slutpoäng (skala 0-6), se schematisk illustration i tabell 3 och utgör ett diskussionsunderlag för beslut om utbyggnadsplan gällande anslutning till kommunalt VA.

Tabell 3. Urval och prioritering för utbyggnad av VA

KLUSTER	BASFAKTOR			MILJÖ			HÄLSA			SAMHÄLLE			TEKNIK			POÄNG	PRIO
	Antal fastigheter	Permanen tgrad	NORM	Andel underkända avlopp	Andel inom övergödd recipient	NORM	Dricksvattenproblem	Inom vattenskyddsområde	NORM	Prio i Översiktsplan	Andel bygglov per fastighet	NORM	Täckningsgrad	Kapacitet bef system	NORM		
Område 1																	
Område 2																	
Område 3		Steg I		Steg III	Steg II			Steg II			Steg III			Steg III		Ranking	
.....																	
Område n																	

När samtliga klusterområden har bedömts, poängberäknats och en preliminär tågordning finns framtagen är det ett antal ytterligare faktorer som behöver tas hänsyn till innan en slutgiltig utbyggnadsplan finns framtagen. Faktorer som behöver tas hänsyn till är bl a:

- Områden som enligt modellen hamnar längre bak i tågordningen för VA-utbyggnad kan vara fördelaktiga att samordna med högre prioriterade områden om de är nära rent geografiskt.
- Framtagande av utbyggnadsplanen bör beakta de tekniska och ekonomiska aspekterna i steg III för att på bästa sätt få största möjliga effektivitet i anläggnings- och driftfasen.
- Osäkerheter i underlaget förekommer alltid och det kan behöva värderas parallellt med den slutgiltiga prioriteringen. I vissa fall kan det vara lämpligt att flytta fram tiden för utbyggnaden om ytterligare utredning av kritiska faktorer anses nödvändiga.
- Ny information och förändringar i allmänhet kan föranleda omprioritering, exempelvis på grund av förändrad permanentgrad och avloppsstatus. Sannolikt handlar det här om att ett område med låg prioritet kan få en högre prioritet.
- Påverkan på badvatten från enskilda avlopp från omkringliggande fastigheter.
- Behov av ytterligare anpassning till rådande förhållanden

³ Normalisering görs genom att varje datavärde i en kategori delas med det värde som är högst i den kategorin. Maxvärdet blir 1.

1.7.4 Utbyggnadsplan

Det faktiska förslaget till verksamhetsområde har områdets 50m-kluster som utgångspunkt. Eventuella kringliggande 100m kluster tas sedan i beaktning om de bedöms utifrån miljö/hälsa att behöva ingå i verksamhetsområdet.

Samma bedömning behöver göras för enskilda fastigheter i närheten till kommande verksamhetsområde. En rimlighetsbedömning bör göras i det enskilda fallet och då bör följande tas i beaktan:

- Bedömning av fastighetens förutsättningar för att klara dess miljö- och hälsobehov, exempelvis markförhållanden för anläggande av enskilt avlopp eller möjlighet för enskild vattentäkt med fullgott vatten
- Bedömning av avstånd för den enskilda fastigheten till befintligt verksamhetsområde

Gränsen för när en enstaka fastighet kan anses tillhöra det större sammanhanget och vara tillräckligt nära kan enligt praxis vara 100 m. Om miljö- eller hälsobehov anses finnas och avståndet är mindre eller lika med 100 m skall den enstaka fastigheten tas in det befintliga verksamhetsområdet.

Om fastigheten ligger längre bort än 100 m skall den enstaka fastigheten inte tas in verksamhetsområde. I detta fall kan kommunen erbjuda fastighetsägaren att genom avtal ansluta sig till befintligt verksamhetsområde. Kommunen meddelar och avtalar om förbindelsepunktens läge (lämplig punkt vid gränsen för närmast befintliga verksamhetsområde). Dvs fastighetsägaren drar själv fram ledningar och bekostar dessa fram till anvisad förbindelsepunkt.

Vid utredning och projektering av ett VA-utbyggnadsområde ska på liknande sätt alltid områden som ligger nära studeras. Klusteranalys med 100 meter som största avstånd mellan hus ska används som riktmärke och underlag vid denna bedömning/känslighetsanalys.

VA-planeringsgruppen gör bedömningen om vilka av vattentjänsterna som ska byggas ut inför beslut om VO, i normalfallet vatten och spillvatten men dagvatten tas även i beaktande. Beslut om nytt verksamhetsområde fattas av kommunfullmäktige.

1.7.5 Samråd och remiss

Samråd med berörda fastighetsägare inom föreslagna verksamhetsområden samt allmänheten hålls för att ta in tidiga synpunkter och i syfte att informera om kommande utbyggnad av kommunalt VA. Förslaget remitteras även till miljö- och tillsynsnämnden, samhällsbyggnadsnämnden samt till Länsstyrelsen i Norrbotten för yttrande.

1.8 Resultat av behovsbedömning

I detta kapitel redovisas utfallet från den metod som beskrevs i föregående kapitel då den tillämpas på hela kommunen.

1.8.1 Steg 1: urval av potentiella § 6-områden "större sammanhang"

Utfallet av steg 1 resulterade i sammanlagt i 44 kluster. Se tabell 4 nedan.

Tabell 4. Samtliga områden som bedöms utgöra större sammanhang – "50m kluster"

Klusterområden i första urvalet, steg 1		
Arnemark	Högsböleskiftet - Spärrviken	N:a Stenarmen
Durrudden/Ön	Jävre - Bergön	Näsudden – Berget (Långnäs)
Fårön Norra (Vägen västerut-Valhallavägen)	Jävre - Bokbäckssudden	Pitholm - Degerbergsgrundet
Guldkusten 1	Jävre - Breknäsudden	Pitholm - Maraskatan
Guldkusten 2	Jävre - Brännland	Pitholm - Svartnäsudden
Håkansön - Bastanäset	Jävre - Bunäsudden	Pultviken
Håkansön - Granholmen	Jävre - Fölviken	Renörsudden
Håkansön - Hyndgrundet	Jävre - Getviken	Rosvik - Berkön
Håkansön - Lill-granholmen	Jävre - Grannäsudden	Rönnerberget 1
Håkansön/Porsnäs - Gälön	Jävre - Grannässlätten	Rönnerberget 2
Håkansön-Sandösundstjärn	Jävre - hamnviken	Svartnäs - Lill-dödmannen
Högsböle 1	Jävre - Hällskatan	Svensbyn - Bodsjön
Högsböle 2	Jävre - Junässkatan	Trundön
Högsböle 3	Kalamark	Vitsand
Högsböleskiftet - Lövudden norra	Kartudden	

Kartor med resultat av klusteranalysen återfinns i bilaga 2.

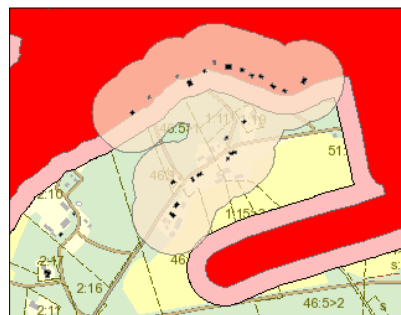
1.8.1.1 Områden vilka utifrån miljö och hälsa kan bedömas som §6-områden

Områden som är få i antal bostadshus eller glesare mellan bostadshusen (100 m), men kan bedömas ha behov av VA-tjänster utifrån miljö/hälsa har inventerats och analyserats. Nedanstående område har särskilt identifierats.

Risnäset – Perudden

Ett 100m-kluster där bostäderna ligger delvis inom primär eller sekundär zon till huvudvattentäkten. Flertalet undermåliga avlopp förekommer i klustret och dess närområde. Permanentgraden är hög.

Området bedöms inte i dagsläget utgöra §6-område, men kvarstår för bevakning. Det bör beaktas och vid behov samordnas med en eventuell utbyggnad av VA i samband med rundmatning och förstärkning.

Figur 2. Risnäset-Perudden, Rött/rosa avser föreslaget skyddsområde för vattentäkten.

Badplatser

En kartläggning av badplatser och bebyggelsens eventuella påverkan på badkvalitet har genomförts. I kommunen finns det ett tiotal bostadshus inom 100 m till någon av badplatserna med stor geografisk spridning. Områdena bedöms inte i dagsläget utgöra §6-områden, men kvarstår för bevakning.

Översvämning

Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB) har genomfört översvänningskarteringar utmed Piteälven (2013) samt Lillpiteälven och Rokån (2015). Karteringarna är gjorda för att simulera hur områden riskerar att påverkas av översvämning vid ett 100-årsregn, 200-årsregn och vid "Beräknat högsta flöde (BHF)". Resultatet från översvänningskarteringen finns att se i Kommunkartan⁴.

Ett antal mindre områden har identifierats kring vattendragen där det förekommer bebyggelse utanför kommunalt verksamhetsområde för VA som riskerar att översvämmas vid beräknat högsta flöde. VA-planeringsgruppen har bedömt dessa områden individuellt om behov av kommunalt VA kunde finnas utifrån §6. Då det inte rör sig om områden i större sammanhang och att översvämning av fastigheterna får anses ske temporärt och sällan ses inte skäl att ansluta dessa till kommunalt VA utifrån ett översvänningsperspektiv.

1.8.2 Steg II: urval av potentiella §6-områden "Miljö" och "hälsa"

Sammanlagt bedömdes ett klusterområde utgöra ett §6-område med avseende på parametrarna "miljö – övergödning" Hälsa/miljö – vattenskyddsområde" och "hälsa-dricksvattenproblem". Se tabell 5 nedan. (dvs minst en av parametrarna är noterad med "Ja")

Tabell 5. Klusterområde som bedömts utgöra §6-område

	Miljö – Övergödning	Hälsa – Vattenskydds-område	Hälsa – Dricksvatten-försörjning
Norra Fårön: Vägen västerut-Valhallavägen	Ja	Nej	Ja

I bilaga 2 återfinns samtliga 44 klusterområden med indelning på urvalsresultat, dvs §6-områden för utbyggnad, potentiella §6-områden för bevakning, övriga områden som omfattas endast av tillsyn. En kommentar om respektive område återfinns även i ovan nämnda bilaga.

1.8.3 Steg III: prioriteringsordning för utbyggnad

I denna plan innefattas endast Norra Fårön (Vägen västerut - Valhallavägen), som aktuell för utbyggnad och därmed behöver en prioriteringsbedömning ej göras.

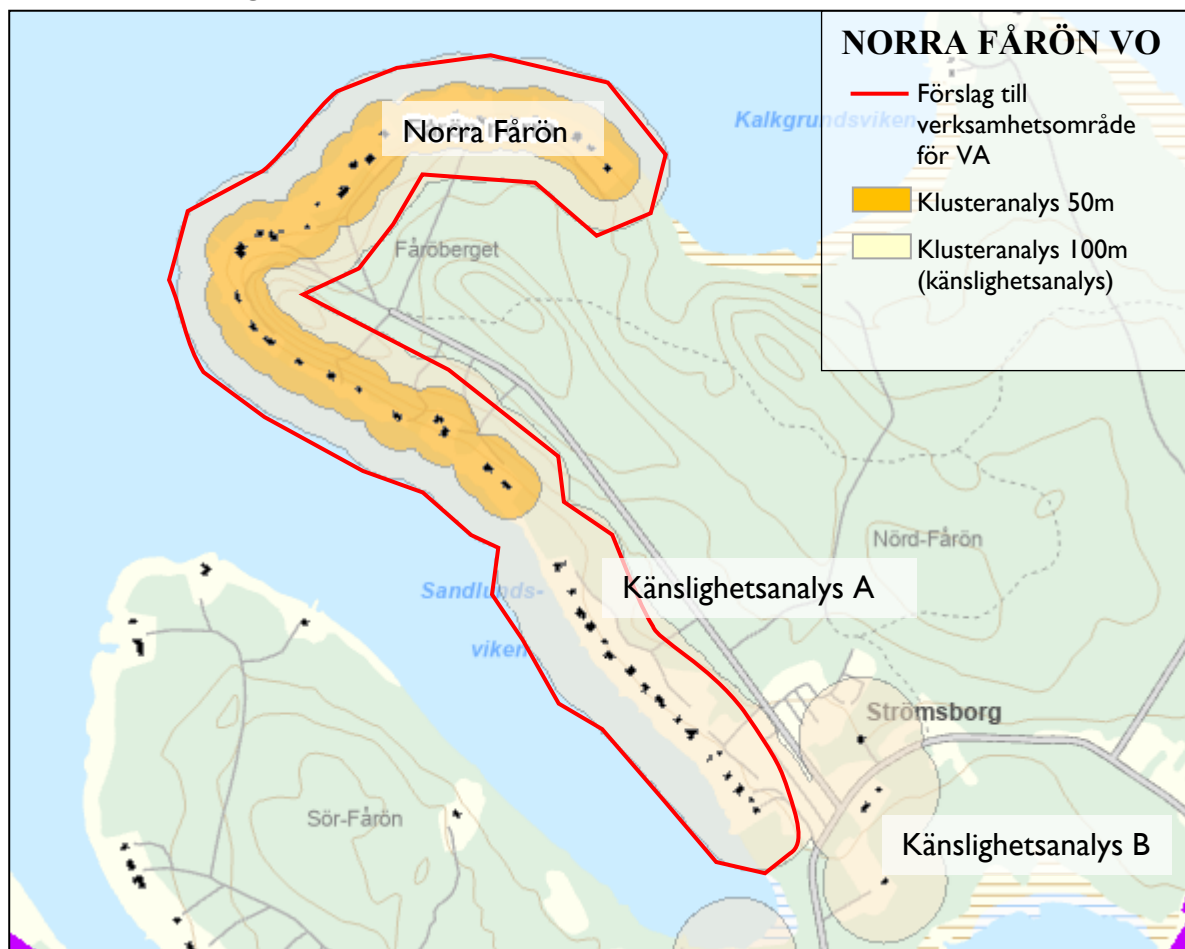
1.8.4 Förslag till utbyggnadsplan

I Rosvik (Kalvön – Kalvöhällan samt Hällskäret) pågår utbyggnad av vatten och spillvatten och beräknas klart för anslutning under 2024.

För Norra Fårön (Vägen västerut - Valhallavägen) planeras utbyggnad påbörjas år 2026. Verksamhetsområde föreslås för dricksvatten och spillvatten i utbyggnadsområdet. Dag- och dräneringsvatten föreslås omhändertas lokalt och får inte kopplas till spillvattenledning. Verksamhetsområdet är ej ännu beslutat i kommunfullmäktige, utan fastställs närmare i tid för utbyggnad.

⁴ <https://gisportal.pitea.se/portal/apps/experiencebuilder/experience/?id=607d6952afce4815a15d06a633914278>

1.8.5 Förslag till utbredning av verksamhetsområde för Fårön Norra (Vägen västerut – Valhallavägen)

Figur 3. Framtagande av förslag till verksamhetsområde för Norra Fårön (Vägen västerut – Valhallavägen).

Området med minst 20 stycken angränsande bostadshus med ett avstånd på maximalt 50 meter mellan bostadshusen (orange område i figur 3) är tydligt i behov av kommunala VA-tjänster enligt bedömningen i avsnitt 6.2.2.

Den utökade känslighetsanalys med minst 20 stycken angränsande bostadshus men med största avstånd på 100 meter mellan bostadshusen visar på två områden, kallade Känslighetsanalys A respektive B i figur 3.

Känslighetsanalys A

- 19 fastigheter (varav 10 permanentboende)
- 1 kommunalt vatten och avlopp
- 19 bostadshus inom övergödd recipient
- Inga kända dricksvattenproblem

Känslighetsanalys B

- 4 fastigheter (varav 3 permanentboende)
- Inget bostadshus inom övergödd recipient
- Inga kända dricksvattenproblem

100m-kluster A bedöms ha behov av kommunalt VA utifrån övergödningsproblematik i recipienten och hög täthet av bebyggelse. Bedömning för 100m-klustren B är att de inte bedöms ha behov av kommunalt VA utifrån §6.

1.9 Dispens för anslutning

Alla fastigheter inom verksamhetsområdet som är avsedda för boende (dock ej obebyggda fastigheter utanför detaljplanelagt område) är i grunden avgiftsskyldiga för både vatten och spillvatten när förbindelsepunkt upprättats i fastighetsgräns. Efter att två år har passerat från det att förbindelsepunkten meddelats följer Miljö- och tillsynsnämnden upp att fastigheterna anslutit sig.

Enligt praxis anses kommunalt spillvattenavlopp vara den bästa avloppslösningen och det kan därför i praktiken vara svårt att få dispens för inkoppling av spillvatten till den kommunala anläggningen.

När det gäller vatten finns möjlighet att behålla sin egen vattentäkt och därmed undgå avgiftsskyldighet för vatten. För att göra detta behöver man genom analys på ackrediterat laboratorium visa att vattnet är tjänligt för enskilt bruk samt med god tillgång (även med framtida behov). Det får dock inte förekomma risk för översvämning av dricksvattentäkten nu och i framtiden (med bakgrund av översvämnings- och skyfallsmodell).

Om man som fastighetsägare vill pröva avgiftsskyldigheten görs det hos Mark- och Miljödömsnämnden.

1.10 Ersättningar för onyttigblivna anläggningar

Enligt vattentjänstlagen (§40) ska VA-huvudmannen betala skälig ersättning om en enskild anläggning blir onyttig till följd av att kommunen ordnar eller utvidgar en allmän VA-anläggning. Ersättningen ska utgå från anläggningens art, ålder och skick och avser en ersättning, inte en inlösen av anläggningen. Anläggningen kvarstår med andra ord i fastighetsägarens ägo. För fastighetsägare som förnyar eller nyanlägger VA-anordningar med vetskap om att området inom överskådlig tid kommer att ingå i verksamhetsområdet gäller särskilda riktlinjer kring ersättning, se avsnitt 7.4.

För att en anläggning ska ses som onyttigbliven så måste den ha varit ”nyttig” från början. Vanliga grundprinciper för ersättningen i övriga Sverige samt i praxis summeras nedan för de respektive anläggningstyperna.

Avloppsanläggningar

- Avloppsanläggningen ska vara godkänd enligt tillstånd/myndighetsbeslut
- 10 års avskrivningstid
- Ersättningsnivån kan maximalt uppgå till avloppsvattendelen i anslutningsavgiften.

Vattenanläggningar

- Rättspraxis för enskilda vattenanläggningar är liten, livslängden på enskilda vattenanläggningar är oftast längre än en spillvattenanläggningens livslängd.
- Vid bestämning om anläggningens art är godkänd tas hänsyn till anläggningens tekniska duglighet och om tillgången på tjänligt vatten är god (även med framtida behov). Finns det risk för saltvatteninträngning eller om källan på andra sätt bedöms påverkas av omgivningen, kan källan inte godkännas och då kan ersättning inte ges.
- Ersättningsnivån kan maximalt uppgå till vattendelen i anslutningsavgiften.

Principer för ersättning av onyttigblivna VA-anläggningar fastställs av Pireva.

Hantering av enskilt VA i väntan på kommunalt verksamhetsområde

Vid planeringen för framtida verksamhetsområden enligt utbyggnadsplanen behöver man utöver själva VA-utbyggnaden också planera för hur hantering av situationen ”i väntan på VA-utbyggnad” ska ske. Handlingsplanen beror på tidsaspekten dvs. hur lång tid som återstår till den planerade utbyggnaden. Baserat på omvärldsbevakning förekommer vanligen tre olika tidshorisonter:

- Kort sikt; inom 5 år
- Medellång sikt; 5-10 år
- Lång sikt; mer än 10 år

Det samlade förslaget till riktlinjer gällande nybyggnation, VA-lösning, tillsyn och ersättningsprinciper i väntan på verksamhetsområde återfinns i tabell 6, avsnitt 7.4.

1.11 Nybyggnation och VA-lösning

Vad gäller nybyggnation i de områden som ska förses med kommunalt VA är utgångspunkten att de tar kontakt med kommunen i ett tidigt skede för samråd om hur enskild lösning ska utformas tills den kommunala lösningen finns på plats. Det gäller särskilt i de fall då VA-utbyggnad planeras inom en snar framtid (< 5 år). Där nybyggnation tillåts är det en förutsättning att det inte medför ytterligare risk för olägenheter i området eller belastning på recipienten.

Eftersom det i många fall är svårt att ordna avlopp enskilt kan det komma att krävas att fastigheterna i området samverkar och ordnar gemensamhetsanläggning (GA) för VA. Krav ställs så att GA byggs på ett sätt som möjliggör att Pireva i framtiden kan ta över VA-anläggningen utan större ingrepp och kostnader. Detta ställer krav på god samverkan mellan GA och Pireva/kommunen.

1.12 Tillsyn och tillfälliga tillstånd

Vid förfrågningar ska kommunen så fort som möjligt informera fastighetsägarna om de planer som finns för vatten och avlopp inom området samt vilka riktlinjer som gäller. Fastighetsägaren måste söka tillstånd som tidsbegränsas till att gälla som längst två år efter att förbindelsepunkt för kommunalt avlopp meddelats. Fastighetsägaren ansvarar själv för att finna den ekonomiskt effektivaste lösningen men samråd med kommunen är lämpligt.

Prövningen görs av Miljö- och tillsynsnämnden i varje enskilt fall och tillståndet får inte strida mot detaljplan eller på något sätt förhindra andra i området att kunna lösa VA-frågan.

1.13 Ersättning av onyttigbliven VA-anläggning

I väntan på att ett verksamhetsområde inrättas och fastigheten har tillgång till förbindelsepunkt för VA kan det finnas investeringsbehov som inte kan låta väntas på. Behoven avser där fastighetens anläggning utgör stor risk för olägenhet för människors hälsa eller att en betydande påverkan på recipient föreligger.

För att fastighetsägaren ska ha möjlighet att erhålla ersättning för sin VA-anläggning som förnyas eller nyanläggs är det av stor vikt att samråd med kommunen/Pireva görs i syfte att finna en lämplig och kostnadseffektiv tillfällig lösning.

1.14 Riktlinjer i väntan på VO för de olika tidshorisonterna

Tabell 6. Riktlinjer i väntan på VO för de olika tidshorisonterna

Tidpunkt för inrättande av VO	Nybyggnation	VA-lösning	Tillsyn	Ersättning
Inom 1-5 år	Samråd med kommunen i ett tidigt skede vid nybyggnation som har behov av VA eller som riskerar att medverka till ökad risk för olägenhet eller betydande påverkan på recipient.	Fastighetsägaren ansvarar själv för att finna den ekonomiskt effektivaste tillfälliga lösningen. Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation. Samråd med Piteå kommun/Pireva ska hållas.	Inga krav på åtgärd av befintliga små avlopp, förutom då stor risk för olägenhet för människors hälsa eller betydande påverkan på recipient föreligger.	Nyanläggning: Tillfällig VA-lösning ersätts i enlighet med överenskommelse i samråd med Pireva/Kommunen Förnyelse av befintliga anläggningar: Nödvändiga åtgärder enligt samråd med Pireva/Piteå Kommun ersätts enligt grundprinciper ⁵
Inom 5-10 år	Ny- och ombyggnation tillåts där hänsyn till framtida VA-anslutning tas	Lägre krav på avloppsanläggning om risk för olägenhet för människors hälsa är lägre, och påverkan på recipient inte är betydande, bedömning i varje enskilt fall krävs Kostnadseffektiv lösning: Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation Samråd med Piteå kommun/Pireva Gemensamma lösningar där det går, Enklare åtgärder av förbättringskaraktär (omgrävning av infiltration, utbyte av anläggningsdel).	Tidsbegränsade tillstånd till dess att det kommunalt VA är utbyggt och tillgängligt för påkoppling. Tillstånd beviljas för själva inrättandet av anläggningen, där kostnadseffektiva åtgärder/anläggningar står med som ett krav. Utsläpp av avloppsvatten från anläggningen villkoras så att efter två år efter att förbindelsepunkt för kommunalt VA meddelats förbjuds utsläpp från anläggningen.	Nyanläggning: Enligt grundprinciper. Samråd med Pireva/Kommunen om kostnadseffektiv lösning Förnyelse av befintliga anläggningar: Nödvändiga åtgärder enligt samråd med Pireva/Piteå Kommun ersätts enligt grundprinciper
> 10 år	Ny- och ombyggnation tillåts där hänsyn till framtida VA-anslutning tas	Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation	Tillsyn och inventering där krav på avloppsanläggningar ställs utifrån lokala och nationella riktlinjer - vid behov föreläggande om åtgärd	Avloppsanläggningar: Avskrivningstid 10 år, ingen ersättning ges till äldre anläggningar Vattenanläggningar: Ersättning enligt grundprinciper, 15 års avskrivningstid

⁵ Grundprinciper = se kapitel 6.3

Hantering av enskilt VA som inte planeras erhålla kommunalt VA

Klusterområden och övriga enskilda fastigheter som inte bedöms uppfylla kriterierna i §6 LAV och därmed inte bedöms vara i behov av kommunala VA-tjänster skall omfattas av tillsynsplan. Miljö- och tillsynsnämnden ansvarar för tillsynen enligt antagen behovsutredning och tillsynsplan.

1.15 Befintlig och planerad gemensamhetsanläggning utom VO

När det gäller Vitsand avloppsförening och Norra Stenarmen finns redan idag fungerande gemensamhetsanläggningar som är anslutna till kommunens VA-nät. I dagsläget bedöms de inte som §6-områden. Inom Jävre-Hällskatan finns en befintlig vattenförening och området utgör därför inte ett §6-område.

Önskemål kan finnas att verksamhetsområde utökas inom de här områdena och de befintliga enskilda VA-ledningarna och övriga anordningar övertas av Pireva. Ett eventuellt framtida övertagande anses dock inte vara en akut fråga som dessutom kräver omfattande utredning, bl.a. avseende statusbedömning, ansvarsgränser och ersättningsfrågor.

Utbyggnad av VA i exploateringsområden

VA-situationen i framtida exploateringsområden är normalt föremål för utredning i samband med detaljplaneläggning. I vissa fall kan en exploatering ske utan detaljplaneläggning. I sådana fall etableras nya fastigheter endast genom lantmäteriförrättning. En enda fastighetsbildning kan resultera i att ett nytt kluster bildas enligt vattentjänstplanens definition. Lantmäteriet ska därför enligt handlägningsrutinerna samråda med Piteå kommuns Samhällsbyggnadsnämnd om en avstyckning kan innebära 20 stycken bostadshus med max 50 m emellan.

Prioriteringsmodell och riktlinjer redovisade ovan kan användas som vägledning även i exploateringsområden. Framtagen prioriteringsmodell ska ligga till grund för huruvida området bedöms komma uppfylla §6 eller ej.

Gällande dagvatten bör det tidigt i planprocessen av nya bostads- eller verksamhetsområden och nybyggnation göras en bedömning av naturliga avrinningsvägar inom och, särskilt, ut ur området och så långt möjligt anpassa bebyggelsestrukturen efter detta. Lokalt omhändertagande av dagvatten skall beaktas. Riktlinjer och anvisningar för dagvatten (jan 2019) omfattar bland annat detta. Bedömning sker i dagsläget löpande i alla steg av planprocessen – där kommunens VA-planeringsgrupp remitteras för stöd, synpunkter och bedömning, samt även granskar dagvattenutredningar.

Om området kommer uppfylla §6 och om aktuellt exploateringsområde ligger i närheten av befintligt verksamhetsområde eller prioriterade utbyggnadsområden ska det aktuella exploateringsområdet samordnas för utbyggnad med aktuellt närliggande prioriterat område i utbyggnadsplanen. Eventuellt kan detta tillkommande exploateringsområde påverka prioritetsordningen mellan de i utbyggnadsplanen aktuella områdena. En sådan omprioritering sker vid tidpunkten för revidering av utbyggnadsplanen.

Om exploateringsområdet ej är i anslutning till planerad VA-utbyggnad krävs särskild utredning i samverkan mellan kommunens enheter för plan och miljöfrågor, samt Pireva. Utredningen bör beakta gemensamhetsanläggning för vatten och avlopp (GA).

Kommunen måste göra ett avvägande om exploatering skall tillåtas där det bedöms bli ett §6-område. Frågan utreds av VA-planeringsgruppen eller planhandläggare beroende på exploaterings omfattning/påverkan och avvägandet görs av styrgruppen.

1.16 Planerad bebyggelseutveckling i översiktsplan 2030

I bostadskartan⁶, som är ett digitalt kartverktyg, visas planerad bebyggelse inom Piteå kommun. Till största delen kommer ny bostadsbebyggelse att ske genom förtätningar centralt samt i områdena som benämns Strömnäsbacken etapp 2 och Pitholmshöjden. Kommande industriområden måste bedömas utifrån typ av verksamhet, behov och lokalisering.

De flesta centralt belägna bebyggelseplanerna bedöms kunna försörjas med kommunalt vatten och avlopp. Vissa områden bör utredas särskilt med avseende på dagvattenhantering och förstärkning av VA-nätet.

På landsbygden pekas ny bebyggelse främst ut i kommunens landsbygdscentra i lägen som ligger i närhet till den kommunala VA-anläggningen för att ny bebyggelse ska kunna anslutas till denna.

Skyfallshantering och påverkan på den allmänna anläggningen

1.17 Definition av skyfall och utförda analyser

Skyfall innebär att stora mängder nederbörd kommer på kort tid. SMHI:s definition av skyfall är att det ska komma minst 50 mm nederbörd på en timme eller minst 1 mm nederbörd på en minut, vilket motsvarar ett regn så stort att det statistiskt förekommer en gång på 50-100 år. Man säger då att regnets återkomsttid är 50-100 år. Vatten- och avloppsbranschens branschorganisation, Svenskt Vatten, förespråkar att våra samhällen ska utformas så att skador på byggnader inte uppstår om det kommer regn med en återkomsttid på 100 år. Att anpassa samhället för regn kraftigare än ett 100-årsregn anses bli väldigt kostsamt och inte ekonomiskt försvarbart.

1.17.1 Skyfallsanalys

Piteå kommun har en skyfallsmodell från 2015 för delar av kommunen som simulerar ett 100-årsregn med klimatfaktorn 1,25. Resultatet återfinns i kommunkartan⁷ under kategorin ”Miljö & Klimatanpassning”. Kommunen har möjlighet att använda sig av underlaget i den interna kartvisaren (WebGIS) vid planering av räddningstjänstens insatsarbete och som underlag vid kommunens riskhantering och samhällsplanering.

Kartskikten visar områden där vatten riskerar att bli stående och orsaka en översvämning på ytan i samband med ett skyfall. För att få en uppfattning om olägenheten/skadorna/riskerna som regnet orsakar kan följande djupintervall användas som riktvärden då översvämningsskartorna studeras:

- 0,1 – 0,3 m, besvärande framkomlighet
- 0,3 – 0,5 m, ej möjligt att ta sig fram med vanliga motorfordon, risk för stor skada (Ambulanser, Polis)
- 0,5 m, ej möjligt att ta sig fram med brandbil, risk för hälsa och liv

Figur 4. Skyfallsmodell över centrala Piteå

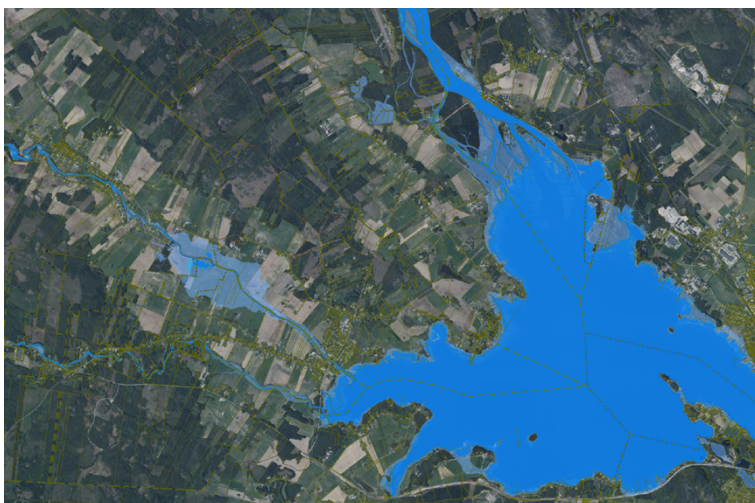
⁶ <https://pitea.maps.arcgis.com/apps/dashboards/a96c1d0233df4dd2b92c1f0aacac6972>

⁷ <https://gisportal.pitea.se/portal/apps/experiencebuilder/experience/?id=607d6952afce4815a15d06a633914278>

Viktigt är dock att ha i åtanke att översvämningar, det vill säga ansamlingar av vatten på markytan, inte nödvändigtvis utgör ett problem. Problem uppstår när vattnet orsakar en värdoförlust, påverkar kommunikation/transport, eller vid risk för hälsa och liv. Exempelvis uppstår sällan en värdoförlust då grönytor översvämmas medan stora värden kan gå förlorade då exempelvis ett villaområde eller större trafikled drabbas.

I MSB:s publikation "Vägledning för skyfallskartering" rekommenderas kommuner att även analysera ett ännu större regn, upp till 1000-årsregn för att få förståelse för inom vilka områden översvämningen blir värre och vilka nya områden som tillkommer. Detta bör göras även för Piteå Kommun.

1.17.2 Översvämningsskartering

Piteälven, Lillpiteälven och Rokån.

Myndigheten för Samhällsskydd och beredskap (MSB) har genomfört en översvämningsskartering utmed Piteälven (2013) samt Lillpiteälven och Rokån (2015).

Slutprodukten är kartor med översvämningsszoner vid 100-årsflöde, 200-årsflöde och beräknat högsta flöde (BHF). 100-årsflödet och 200-årsflödet har klimatanpassats för att motsvara förväntade flöden med samma återkomsttid år 2098.

Resultatet återfinns i [kommunkartan](#)⁸ under kategorin "Miljö & klimatanpassning". Kommunen har möjlighet att använda sig av underlaget i den interna kartvisaren (WebGIS) vid planering av räddningstjänstens insatsarbete och som underlag vid kommunens riskhantering och samhällsplanering.

1.17.3 Höjda havsnivåer

Det förväntas ske en höjning av havsnivån globalt sett, på grund av klimatförändringar, som kommer att få stora negativa konsekvenser. Men på grund av olika geografiska förutsättningar varierar havsnivåhöjningen på olika platser. För Norrbotten och därmed Piteå förväntas landnivåhöjningen i stort kompensera den förväntade havsnivåhöjningen under de närmaste 80 åren. Den förväntade havsnivåstigningen till år 2100 ligger på +0,01 m och bedöms inte få några konsekvenser för befintlig infrastruktur, VA-försörjning eller bebyggelse.

1.17.4 Ny bebyggelse

Vid planering av ny bebyggelse tas skyfallsmodellen i beaktande gällande lämplig plats för bebyggelse. Skyfallsmodellen är också ett stöd för var naturliga översvämningssområden kan tillåtas utan att orsaka skador på egendom. Vid ny bebyggelse utgår Piteå kommun ifrån sannolikheten för regnhändelser som ska ligga till grund för dimensionering av nya dagvattenledningar enligt Svenskt Vattens publikation P110. I dagsläget utgår Piteå kommun ifrån 100-årsregn med klimatfaktor 1,25 vid planering av ny bebyggelse.

⁸ <https://gisportal.pitea.se/portal/apps/experiencebuilder/experience/?id=607d6952afce4815a15d06a633914278>

1.18 Påverkan och åtgärder på den kommunala VA-anläggningen vid skyfall

När det gäller befintliga VA-anläggningar och dess känslighet för skyfall har ett antal risker och åtgärder identifierats inom den klimatanpassningsplan som tagits fram inom Pireva. I planen beaktas de anläggningsdelar som riskerar hamna under vatten vid skyfall eller översvämning samt även behov av förändringar i reningsprocessen. Klimatanpassningsplanen innehåller också andra typer av klimathändelser kan påverka VA-anläggningen, till exempel kraftiga stormar med elbortfall. Åtgärder listade i tabell 7 nedan är planerade eller pågående och anses vara de mest prioriterade i nuläget för att säkerställa att VA-anläggningarna ska uppfylla funktionskraven vid skyfall och översvämning. Klimatanpassningsplanen ses över och revideras löpande. Åtgärder samordnas om möjligt med annan planerad förnyelse av VA-anläggningen.

Tabell 7. Planerade och pågående åtgärder på kommunala VA-anläggningar

Anläggning	Risk	Åtgärdsbehov	Ansvar
Dagvatten	Dagvattensystemet är inte dimensionerat utifrån skyfall. Vid skyfall kommer ledningar att gå fulla och vatten rinna på ytan och riskera översvämningar. Risken är särskilt stor i områden med mycket hårdgjorda ytor där häftiga flöden uppstår.	Inom planarbetet behöver fördröjning av dagvatten och lokalt omhändertagande av dagvatten (LOD) beaktas för att minska flödena. Man behöver också ge plats för skyfallsytor dit vatten kan ledas samt beakta höjdsättning för att undvika framtida skador pga. dagvatten. Ett fördröjningsmagasin planeras i centrala Piteå och beräknas vara färdigställt år 2025.	Pireva Piteå kommun, Samhällsbyggnadsförvaltningen
Spillvatten	Risk att få in regnvatten i spillvattensystemet som överbelastar ledningsnätet och kan orsaka bräddning av orenat avloppsvatten eller källaröversvämningar.	Tätning av spillvattenledningar för att minska inläckage. Bortkoppling av dagvatten som är kopplat till spillvatten. Dessa typer av åtgärder sker löpande inom de förnyelsearbeten som görs på ledningsnätet och prioriteras utifrån var störst behov anses finnas.	Pireva
	Avloppsreningsverket i Arnemark riskerar att översvämmas vid mindre än ett 100-års regn.	En ombyggnad av verket planeras. Översvämningensrisken behöver beaktas i projektet.	Pireva
Dricksvatten	Försämrade råvattenkvalitet pga. de högre flöden som uppstår vid skyfall. Bättre rening krävs. I. Ytvattentäkt - större risker	För att möta dessa problem samt en kommande befolkningsutveckling har en dricksvattenstrategi tagits fram och ett pilotförsök för rening pågår där syftet är att välja framtida beredningsprocess. Pilotförsöket planeras vara klart under 2023 och	Pireva

		därefter tas ställning till hur Piteå kommuns framtida dricksvattenproduktion ska se ut.	
	2. Grundvattentäkter - mindre risker	Grundvattentäkterna påverkas inte lika mycket som en ytvattentäkt vid skyfall. Det finns en naturlig infiltration med viss rening i marken. I nuläget finns inga planerade åtgärder för befintliga anläggningar utifrån ett skyfallsperspektiv.	Pireva
Övrigt	Risk för översvämning på grund av större skyfall.	Komplettering av skyfallsmodell innefattande ett regn större än 100 års återkomstid.	Piteå kommun, Samhällsbyggnadsförvaltningen

Vattentjänstpl an

2024 2024

2023-09-05

Piteå kommun

2 Syfte

Samrådsredogörelsen är en bilaga i samband med granskningsförfarandet. Dess syfte är att beskriva hur samrådet har gått till, visa vilka förändringar som föranletts av samrådet samt bemöta de synpunkter som inkommit under samrådet.

3 Samrådets genomförande

Allmän annonsering samt specifika utskick till särskilt berörda fastighetsägare inom och i närheten till föreslaget utbyggnadsområde genomfördes i april 2022 med tillhörande samrådsmöte.

Kompletterande samråd med förslag till föreliggande vattentjänstplan och tid för inlämning av yttranden genomfördes den 10 juni – 10 juli 2023. Samrådet skedde genom allmän annonsering, information på hemsida och särskilt utskick till Länsstyrelsen i Norrbotten.

Tre yttranden inkom enligt nedan:

- Miljö- och tillsynsnämnden, 2023-06-19
- Länsstyrelsen i Norrbotten, 2023-06-30
- Medborgare, 2023-07-08

Yttrandena föranledde inga väsentliga förändringar i förslaget, men har tydliggjorts en del avseende underlag, genomförda analyser och utvecklat beskrivningen av planerade åtgärder.

Miljö- och tillsynsnämnden tillstyrkte förslaget till Vattentjänstplan och nedan redogörs kommunens svar på övriga yttrandens synpunkter:

Länsstyrelsen i Norrbotten

Samråd om vattentjänstplan för Piteå kommun

Piteå kommun har tagit fram ett väl genomarbetat förslag till vattentjänstplan. Länsstyrelsen bedömer att kommunen har gjort en grundlig analys när det gäller behovsbedömningen av vilka områden som omfattas av 6 § lagen om allmänna vattentjänster. Kommunen har beaktat och vävt in den översiktliga planeringen i vattentjänstplanen samt redovisat kopplingen mellan vattentjänstplanen och den fysiska planeringen enligt plan- och bygglagen.

När det gäller klimatanpassning av den allmänna VA-anläggningen finns det behov av förtydliganden. Under rubrik *”Översvämning”* på s.13 anges att GIS-analys genomförts med MSB:s översvämningsmodell som grund, samt att ett antal mindre områden med översvämningsrisk identifierats. Det framgår inte vilken översvämningsmodell som använts, vilket vattendrag det gäller och vilka områden som identifierats. Om det inte föreligger informationssäkerhetsaspekter bör uppgifterna beskrivna ovan behöver anges i texten.

Under avsnitt 10 *”Skyfallshantering och påverkan på den allmänna anläggningen”* redogör kommunen för förutsättningar, framtagna skyfallskarteringar, MSB:s översvämningskartering Piteälven, höjda havsnivåer och kommunens utgångspunkt för ny bebyggelse. Avsnitt 10 avslutas med 10.2 *”Påverkan och åtgärder på den kommunala VA-anläggningen vid skyfall”*. Kommunen borde ange att det finns översvämningskartering för delar av vattendragen Lillpiteälven och Rokån. Dessa är publicerade på MSB:s översvämningsportal (Översvämningsportalen (msb.se)) Det kan även finnas anledning att göra analyser om vattenanläggningar i dessa vattendrags närhet kan komma att påverkas vid översvämningsituationer.

När det gäller planering av ny bebyggelse och dimensionering av nya dagvattenledningar, anger kommunen att utgångspunkten är den dimensioneringsstandard som anges i Svenskt Vatten publikation P

110. I denna anges att klimatfaktor ska läggas till vid dimensionering och rekommenderar att minst 1,2 - 1,25 används för beräkning. I MSB:s publikation "Vägledning för skyfallskartering" anges: "Vid en skyfallskartering rekommenderas att man studerar regn mellan 100 och 1000 års återkomsttid. Med anledning av själva definitionen av skyfall rekommenderas att det minst extrema regnet är ett 100-årsregn. Ytterligare minst ett större regn bör karteras."(s.42). Länsstyrelsen bedömer att kommunen, med utgångspunkt från vad som prognosticeras för Piteå kommun, gör självständig bedömning av vilken klimatfaktor som ska användas vid beräkning av dimensionering av dagvatten. Slutligen när det gäller påverkan och åtgärder i avsnitt 10.2 och då specifikt det som gäller dricksvatten (i tabell 7 angett som "vatten") anser Länsstyrelsen att riskbedömningen och beskrivningen av den är nog så kortfattad och översiktlig. Har kommunen utrett hur dricksvattenanläggningar i kommunen kan påverkas vid skyfall? Om inte, behöver det under "Åtgärdsbehov" framgå att kommunen avser göra sådan utredning. Länsstyrelsen anser även att beskrivningen av "Åtgärdsbehov" är kortfattad och översiktlig. Även denna behöver utvecklas och i förekommande fall hänvisas till bilaga där mer utrymme finns för beskrivningar av åtgärdsbehov.

Beslutande

Beslutet har fattats av handläggare Elin Sandqvist. I yttrandet har även enheten för samhällsskydd och enheten för samhällsplanering och kulturmiljö medverkat

Samhällsbyggnads kommentar:

Kommunen har utifrån Länsstyrelsen yttrande gjort följande tillägg och förtydliganden i vattentjänstplanen:

- Kapitel 6.2.1.1 under rubrik "Översvämning" har förtydligats kring vilka översvämningssmodeller som använts. Istället för att beskriva alla områden som påverkas vid olika scenarion finns en länk till kommunkartan i planen där resultatet från de olika översvämningsskarteringarna går att se. Det är även tillagt en kompletterande förklaring till varför kommunen inte ser skäl för utbyggnad av VA-tjänster utifrån ett §6-perspektiv i påverkade områden.
- Kapitel 10.1.1 "Skyfallsanalys" har kompletterats med detaljer kring befintlig skyfallsmodell. Tillagt också att det bör göras en skyfallskartering för regn >100-årsregn enligt MSB:s rekommendation. Åtgärden finns även omnämnd i åtgärdslistan i kapitel 10.2.
- Kapitel 10.1.2 "Översvämningsskartering" har kompletterats med skarteringarna för Lillpiteälven och Rokån. En hänvisning till kommunkartan har lagts till där resultatet finns att se. Planerade åtgärder på VA-anläggningen med anledning av översvämning är tillagda i åtgärdslistan i kapitel 10.2.
- Kapitel 10.1.4 "Ny bebyggelse" har förtydligats med att klimatfaktor 1,25 används inom kommunen vid dimensionering av nya dagvattenledningar.
- Kapitel 10.2 "Påverkan och åtgärder på den kommunala VA-anläggningen vid skyfall" har kompletterats med åtgärder nämnda ovan. Även övrig text och åtgärder har utvecklats. De åtgärder som är medtagna i listan är identifierade i den klimatanpassningsplan som Pireva tagit fram. Endast de åtgärder som är högst prioriterade och planeras ske inom närtid har tagits med i listan. Det är även tydliggjort vem som ansvarar för respektive åtgärd.

Medborgare

Vi har en sommarstuga på Svartklubbudden, i anslutning till området Håkansön – Sandösundstjärn, där vi överväger att bygga ett nytt hus som möjliggör boende året runt. Eftersom det saknas tillgång till kommunalt dricksvatten är alternativet att borra en egen brunn. Efter att ha pratat med några grannar verkar det lite chansartat vilken kvalité man får på grundvattnet och att det medför en överhängande risk för kompletterande investeringar i både dyra och underhållskrävande reningssystem.

Anser därför att även kriteriet dricksvattenförsörjning bör anges som ett skäl för fortsatt prioritering av utbyggnad av kommunalt VA.

Samhällsbyggnads kommentar:

Aktuellt område och omkringliggande utgörs av huvudsakligen sommarboende med mycket låg permanentgrad. Några till kommunen inrapporterade dricksvattenproblem saknas för området. Sammantaget kvarstår kommunens bedömning om att området utgörs som ett bevakningsområde för utbyggnad i händelse av en ökad exploatering och permanentisering.

Vattentjänstpla

n

2024 2024

2023-08-31

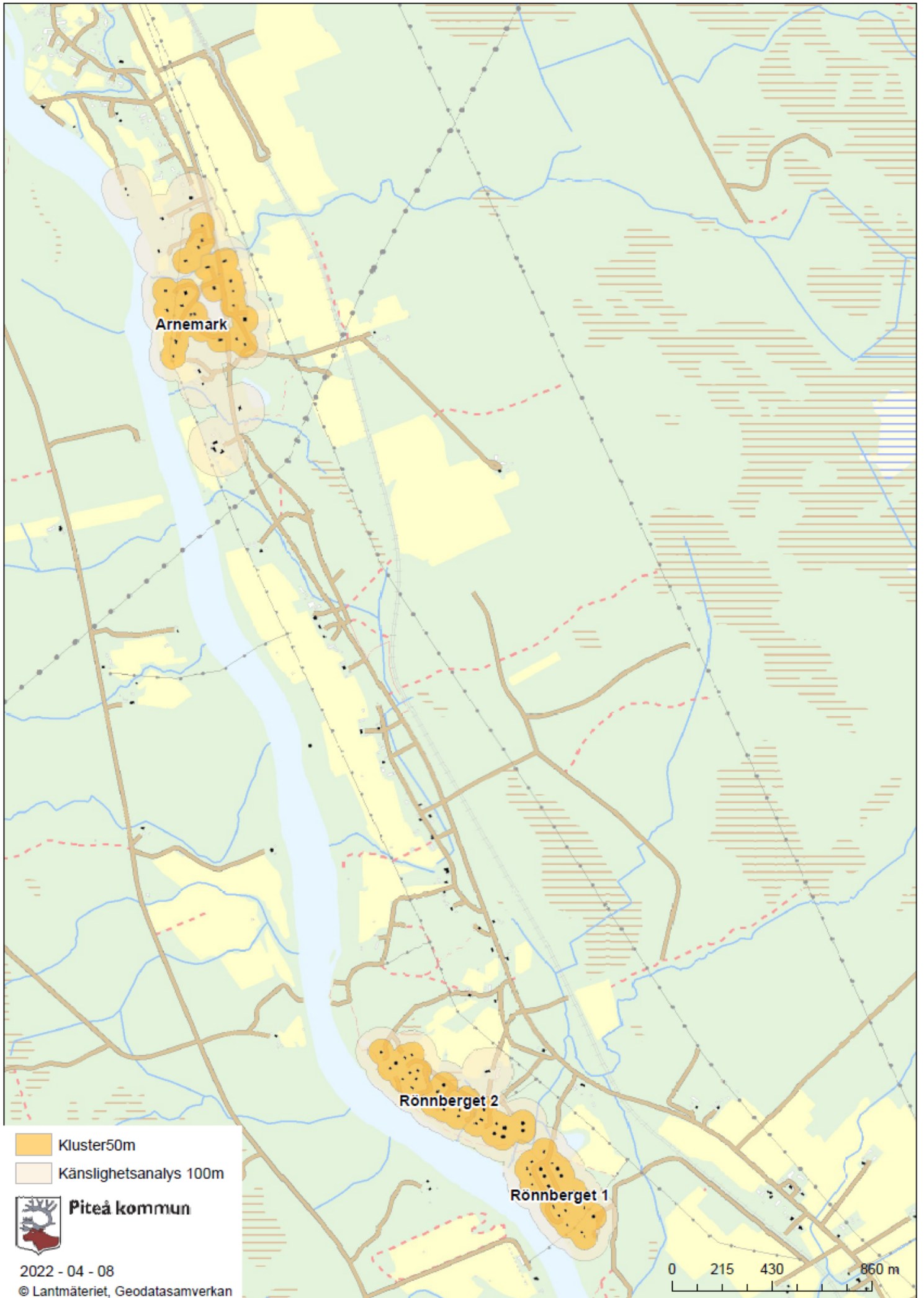
Piteå kommun

Översiktskarta

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

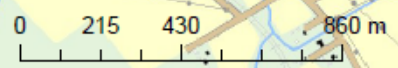
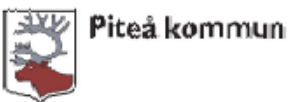

Arnemark

Rönnerget 2

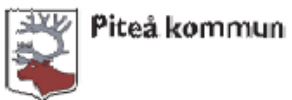
Rönnerget 1

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

Fårön norra

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

2022 - 04 - 08

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

0 255 510 1 020 m

Pitholm - Degerberget

Pitholm - Svartnäsudden

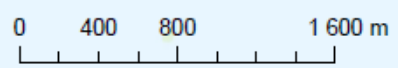
Pitholm - Maraskatan

Guldkusten 1 och 2

Guldkusten 1 och 2

Kartudden

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

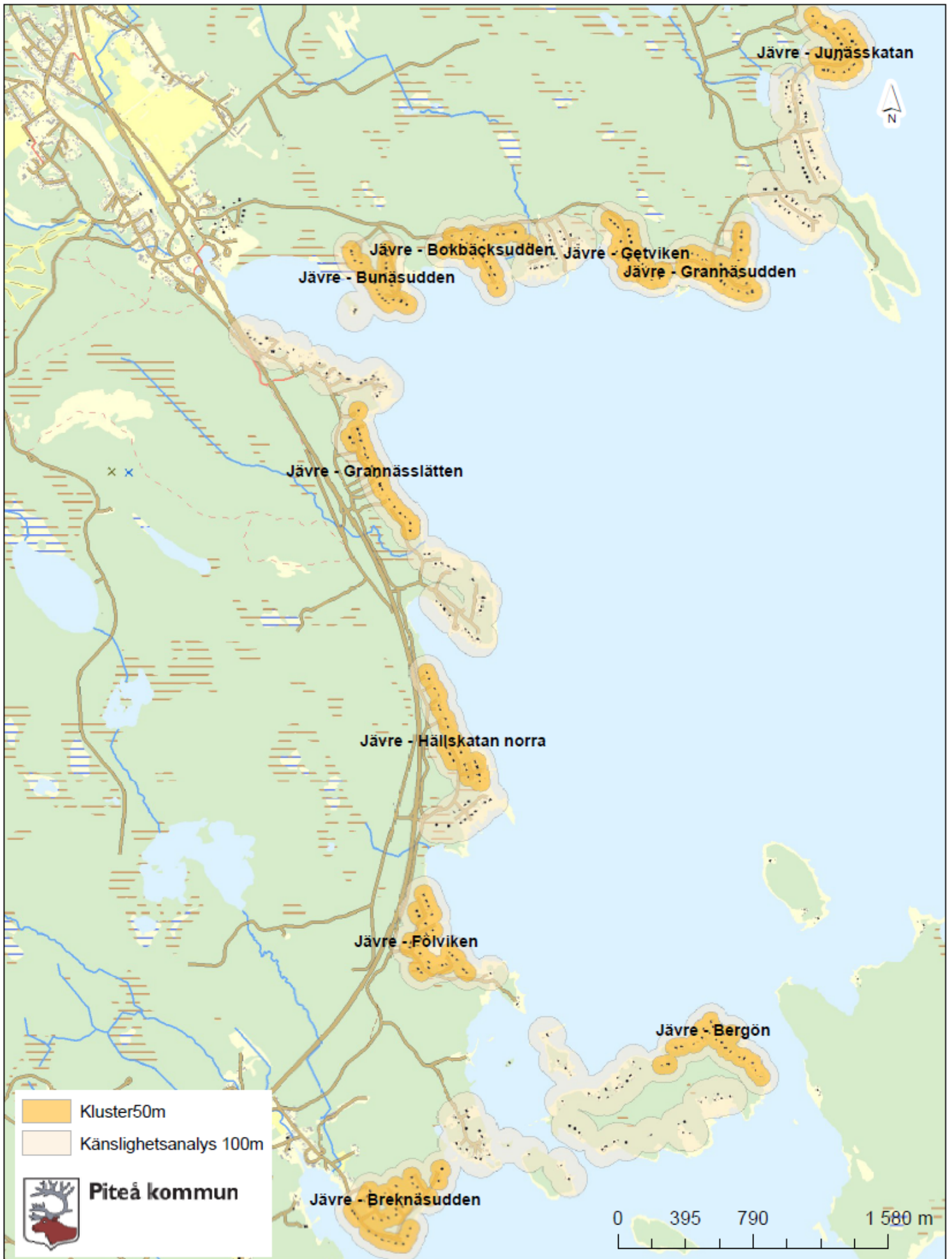

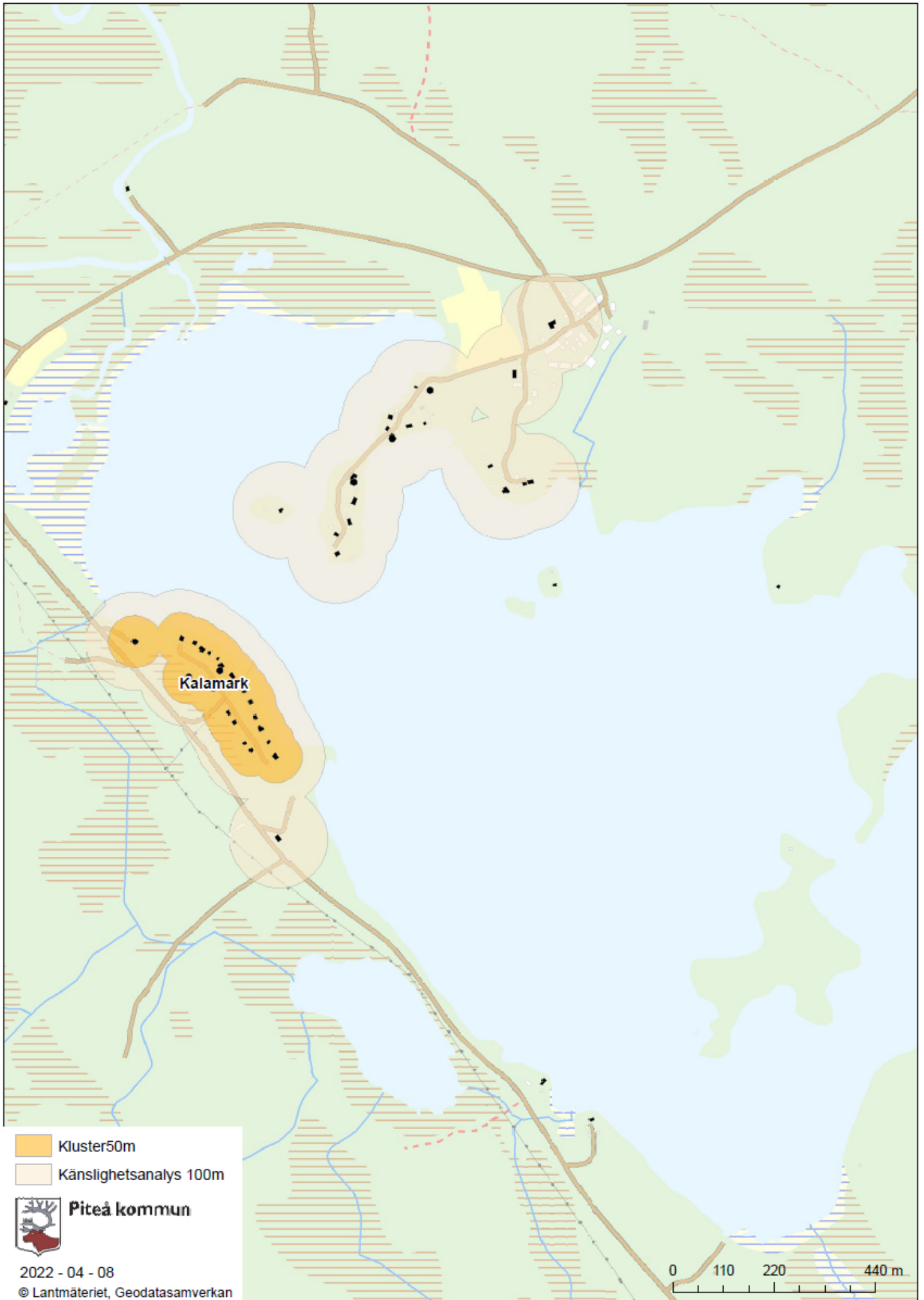
 Kluster50m
 Känslighetsanalys 100m

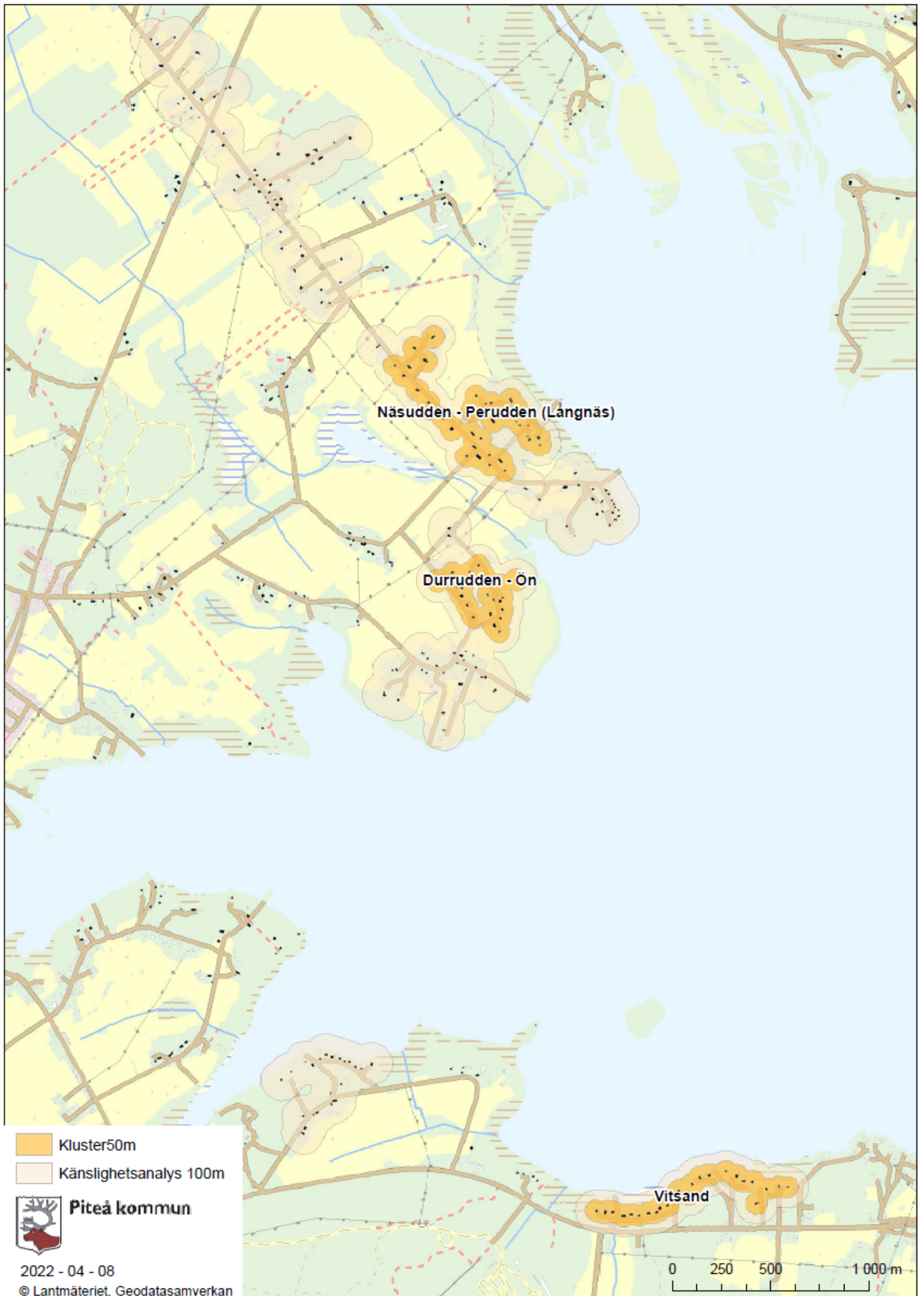

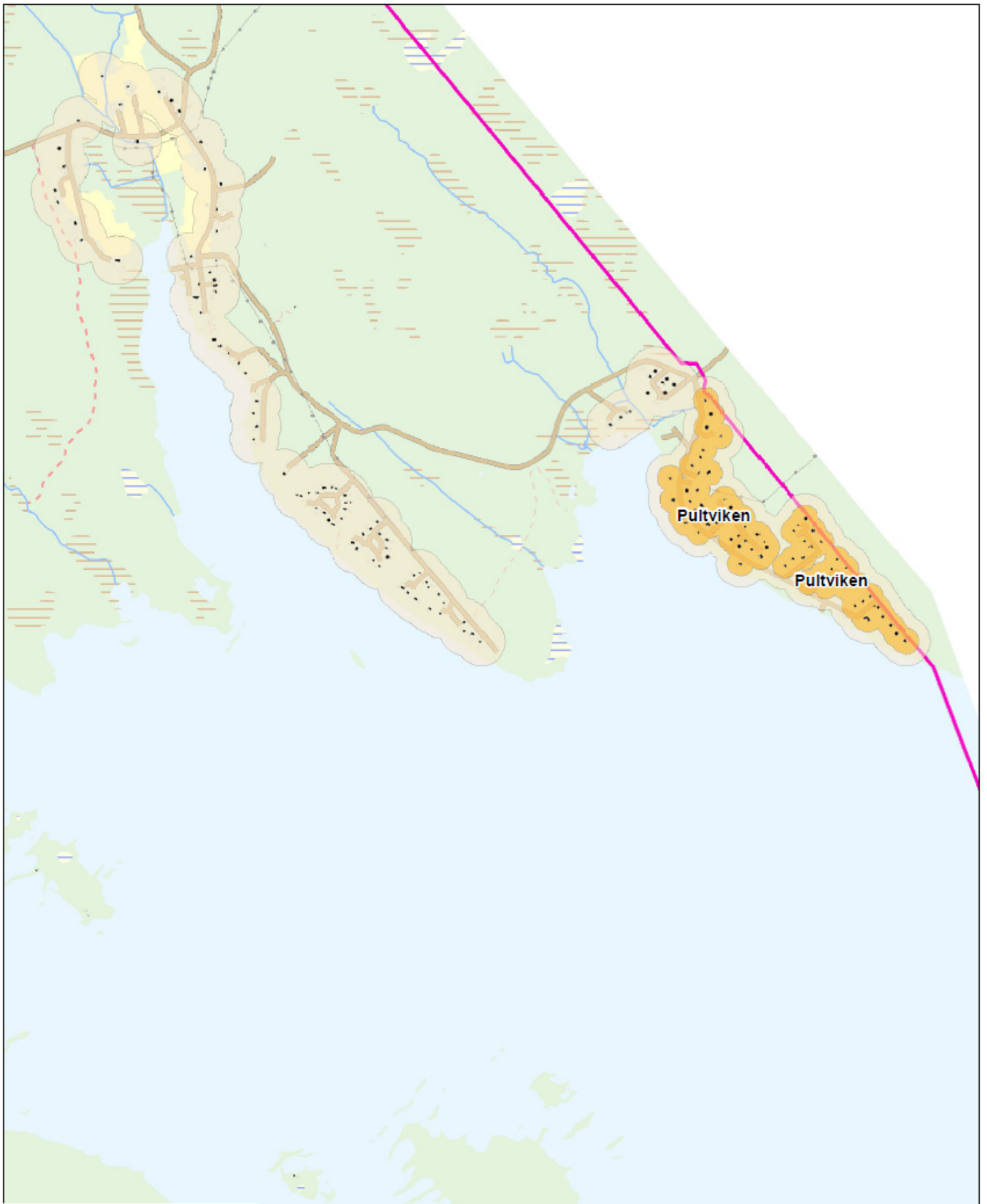
2022 - 04 - 08
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

0 345 690 1380 m

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

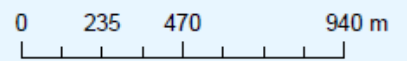

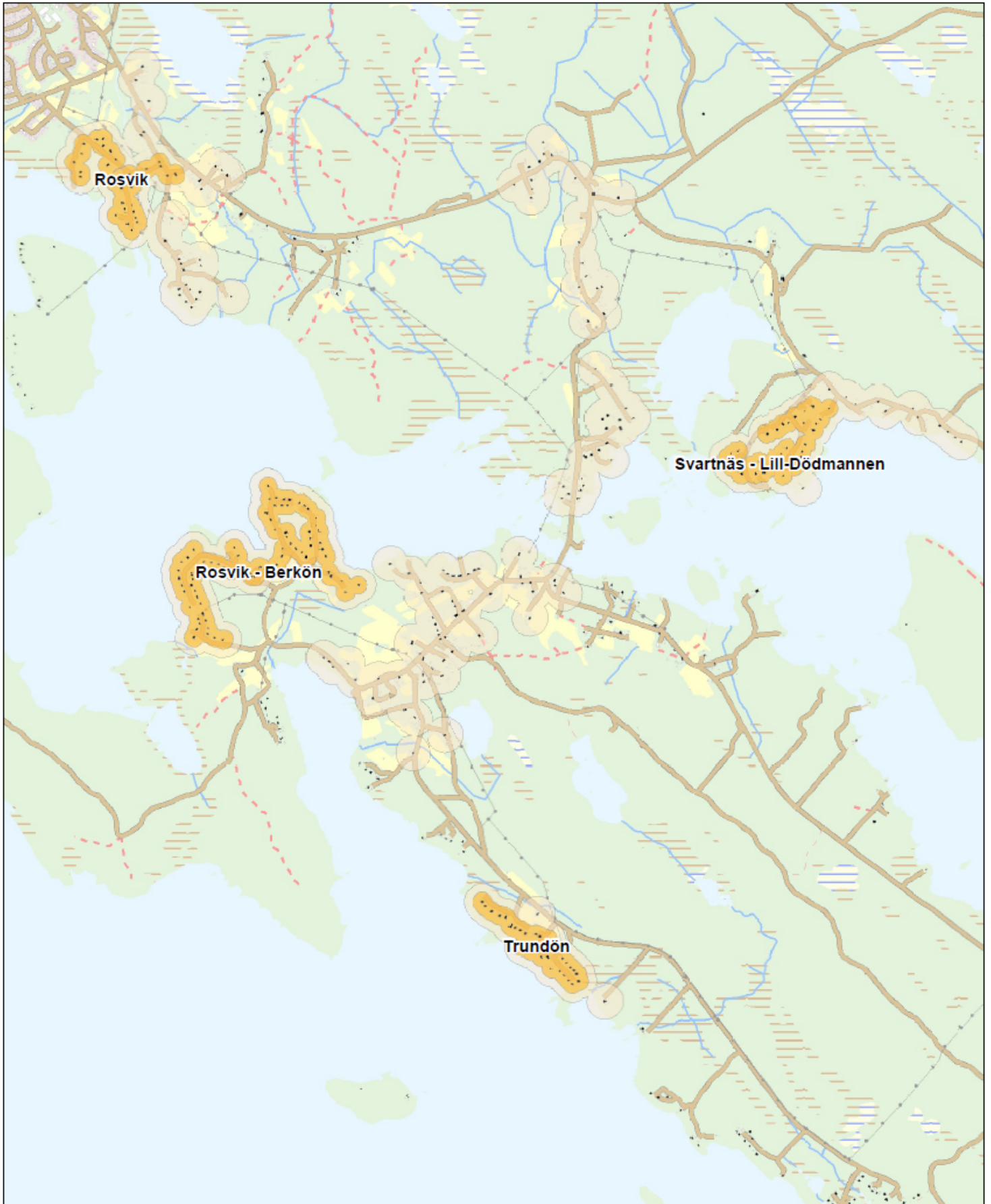
Piteå kommun

2022 - 04 - 08

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

0 235 470 940 m

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

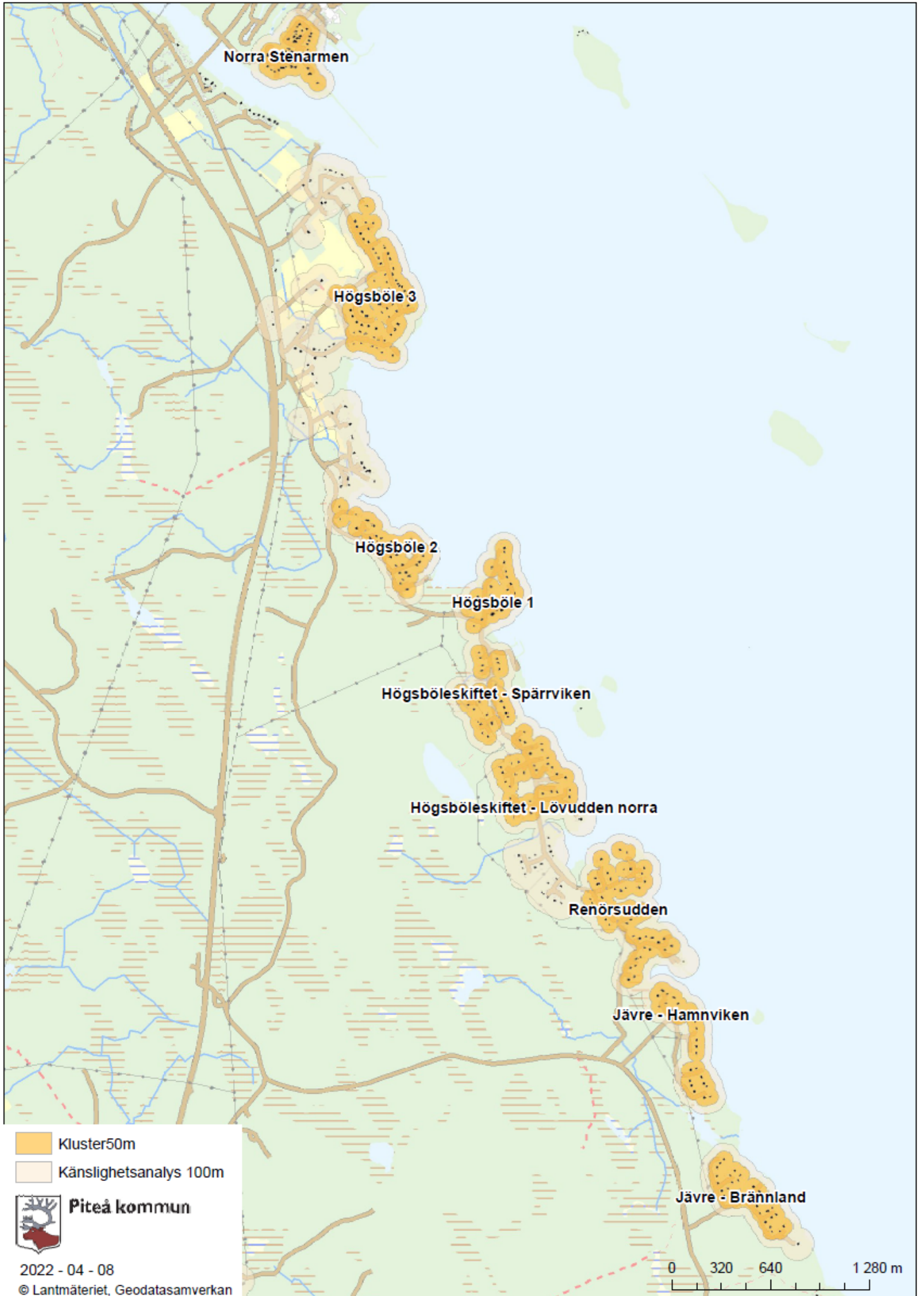
Piteå kommun

2022 - 04 - 08

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

0 312,5 625 1 250 m

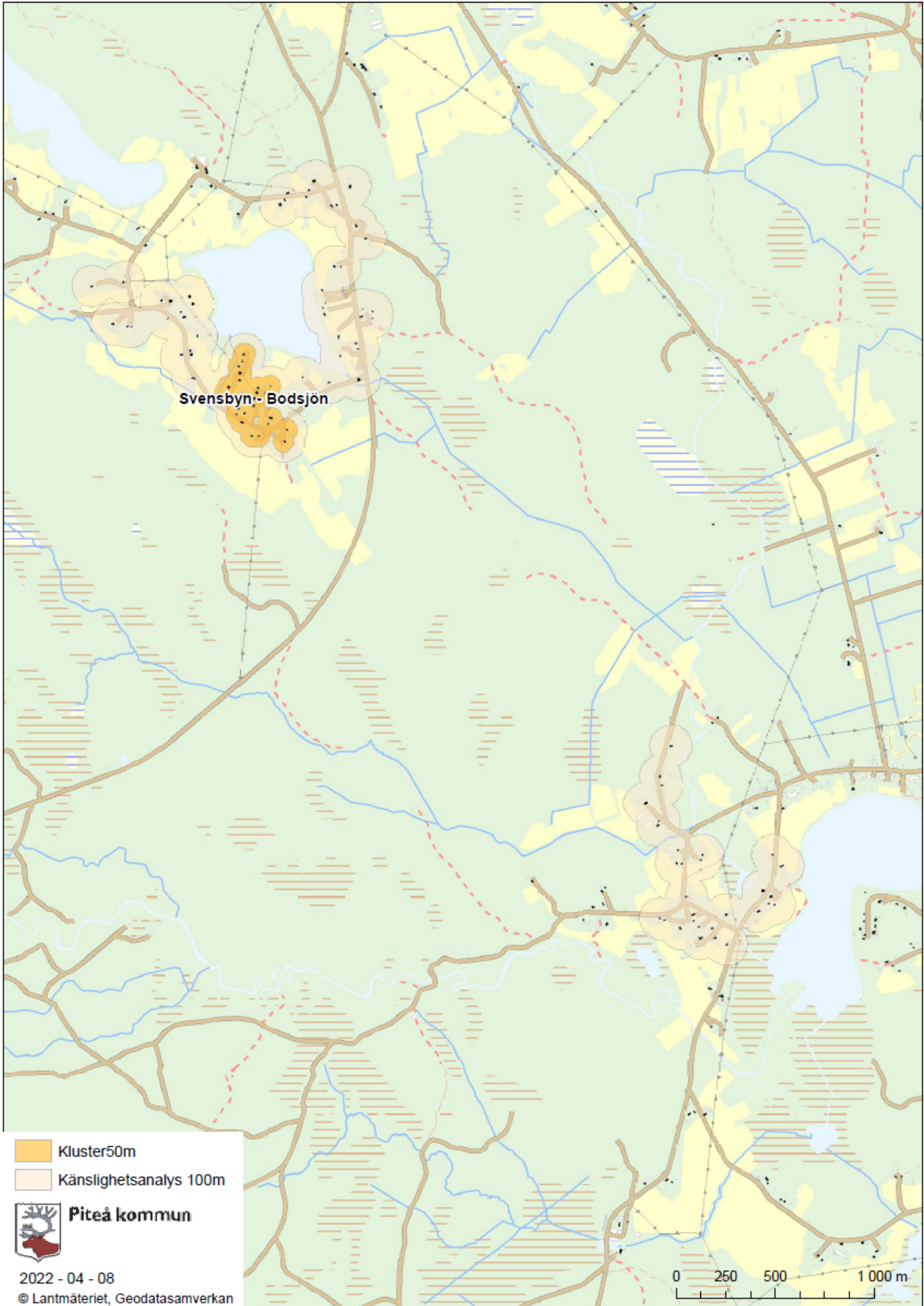

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

2022 - 04 - 08
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

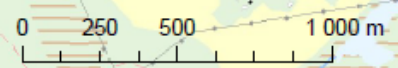

Svensbyn-Bodsjön

- Kluster50m
- Känslighetsanalys 100m

2022 - 04 - 08
© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Vattentjänstpl an

2024 2024

2023-06-02

Piteå kommun

BEDÖMNING AV VATTENTJÄNSTPLANENS MILJÖPÅVERKAN

I enlighet med bestämmelserna i plan- och bygglagen, miljöbalken och miljöbedömningsförordningen (2017:966) ska planer och program som kan antas leda till en betydande miljöpåverkan miljöbedömas. För planer ska behovet av en miljöbedömning utredas i det enskilda fallet, ett s.k. undersökningssamråd.

Planens syfte

Vattentjänstplanen är av övergripande karaktär och omfattar hela kommunens vatten- och avloppsförsörjning. Planen innehåller:

- Kommunens långsiktiga planering av hur behovet av allmänna vattentjänster ska tillgodoses.
- Kommunens bedömning av vilka åtgärder som behöver vidtas för att de allmänna va-anläggningarna ska fungera vid en ökad belastning på grund av skyfall.

Tidigare ställningstagande

Genomförda miljöutredningar/inventeringar

- Riktlinjer för inrättande om verksamhetsområden för kommunalt VA inklusive beslut om utbyggnadsplan
 - Klusteranalyser genomförda och varje område har bedömts utifrån §6 i LAV om behov av kommunalt VA finns. Bedömningsgrunderna beskrivs i vattentjänstplanen.
- Riktlinjer om hantering av dagvatten med tillhörande anvisningar
- Utökade recipientprovtagningar genomförda år 2021 - 2023
- Skyfallsanalyser i tätorterna
- Riskanalyser för VA-anläggningar
- MSBs översvämningskartering

Översiktsplan

Gällande översiktsplan, ÖP 2030, aktualitetsförklarad 2021 omfattar den framtida bebyggelseutvecklingen och dess behov av allmänna VA-tjänster. Översiktsplanen omfattar såväl planstrategi som planeringsunderlag med tillhörande Miljökonsekvensbedömning (MKB). Vattentjänstplanen utgår från det styrande planeringsunderlaget.

Planens syfte bedöms vara i enlighet med aktuell översiktsplan.

Område aktuellt för utbyggnad i föreslagen vattentjänstplan (Norra Fårön)

- Markområde relevant för en ledningsdragnig är grönstreckad på kartan– dock ej ännu projekterad
- Normal risk för markradon
- Ingen skyddad natur
- Täcks ej in av skyfallsanalys för tätort – dock är det endast en rad med hus och terrängen lutar ned mot havet – översvämning pga skyfall bedöms som ingen/låg.
- Strandskydd (se blåfärgat område i kartan) – ligger delvis inom strandskyddsområde. Änden av Valhallavägen ligger i anslutning till område med utökat strandskydd (300 m)
- Riksintresse Friluftsliv och kustturism – Ja? Ledningsdragnigen leder inte till någon fysisk förändring över tid som begränsar friluftslivet och kustturismen.
- Inget riskområde för ras/skred/erosion
- Närbelägen recipient uppnår ej Miljökvalitetsnormen för ekologisk status på grund av övergödning (vilket är orsaken till att en VA-utbyggnad sker)

Bedömning av betydande miljöpåverkan

Bedömningsgrunder för betydande miljöpåverkan

En myndighet eller kommun som upprättar eller ändrar en plan eller ett program ska genomföra en strategisk miljöbedömning om genomförandet av planen eller programmet antas medföra en betydande miljöpåverkan. Genom undersökningssamrådet ska bedömningen göras om planen eller programmet antas medföra betydande miljöpåverkan, 6 kap. 3§ första stycket miljöbalken.

Särskilt beaktande har gjorts av följande frågeställningar:

- *Omfattas vattentjänstplanen av obligatorisk betydande miljöpåverkan enligt 2-4 §§ miljöbedömningsförordningen (2017:966)?*
 - *Kräver genomförandet av planen tillstånd, 7 kap. 28a§ MB?*
- *Anger planen ..förutsättningar för att bedriva sådana verksamheter eller vidta sådana åtgärder som anges i 6§ eller bilagan till denna förordning och omfattas av... :*
 - *En annan plan... vattenförvaltning, ..., fysisk planering eller markanvändning?*
- *Anger planen förutsättningar för att bedriva ex. avloppsreningsverk, vattenöverledningar mm (6§ MBF och dess bilaga)?*

Kommunens undersökning enligt 5§ Miljöbedömningsförordningen

Vid en undersökning enligt [6 kap. 6 § miljöbalken](#) ska identifieringen av omständigheter som i det enskilda fallet talar för eller emot en betydande miljöpåverkan utgå ifrån

1. i vilken utsträckning planen, programmet eller ändringen
 - a) anger förutsättningar för verksamheter eller åtgärder när det gäller lokalisering, typ av verksamhet, storlek eller driftförhållanden eller genom att fördela resurser, *Planen innebär utbyggnad av den allmänna VA-anläggningen för både befintlig och ny bebyggelse. Syftet med utbyggnaderna är att få en miljö- och hälsomässigt hållbar VA-försörjning. Det ökade kapacitetsbehovet på vattenverk och avloppsreningsverk hanteras inom*

befintliga tillstånd. Åtgärder för att skydda VA-anläggningen vid skyfall bidrar med positiva miljöeffekter. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

- b) har betydelse för de miljöeffekter som genomförandet av andra planer eller program medför,

Planen kommer att bidra till att uppnå mål i andra kommunala planer så som översiktsplan och plan för klimatanpassning. Det handlar då om positiva miljöeffekter genom att ordna med robusta och hållbara VA-lösningar. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

- c) har betydelse för att främja en hållbar utveckling eller för integreringen av miljöaspekter i övrigt, eller

Vattentjänstplanen syftar till att säkerställa en miljö- och hälsomässigt hållbar VA-försörjning på lång sikt samt att skydda VA-anläggningar vid skyfall. Enligt kommunen bidrar planen därmed till att främja en hållbar utveckling och anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

- d) har betydelse för möjligheterna att följa miljölagstiftningen,

Vattentjänstplanen kommer inte att påverka möjligheterna att följa miljölagstiftningen. Planen kommer däremot att bidra till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

2. miljöproblem som är relevanta för planen, programmet eller ändringen,

Planen föreslår åtgärder för att minska miljöproblem genom att skydda de delar av VA-anläggningen som påverkas vid skyfall. Målsättningen är att till exempel kunna minska oönskade bräddningar av orenat avloppsvatten och skydda VA-anläggningarna från översvämning för att säkerställa dess funktion vid skyfall. När det gäller utbyggnad av den allmänna VA-anläggningen bidrar planen också till minskade miljöproblem genom att en allmän VA-försörjning ordnas istället för enskilda lösningar i områden där förhållandena gör det svårt att få till väl fungerande enskilda avlopp. Detta medför minskad risk för förorening och/eller övergödning av recipienter och dricksvattentäkter. De ökade uttagen och utsläppen av vatten som kommer krävas från den allmänna anläggningen vid utvidgning av denna hanteras så de uppfyller kraven inom de tillstånd som finns för respektive verksamhet. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

3. de sannolika miljöeffekternas och det påverkade områdets utmärkande egenskaper,

Omvandlingsområden

- *Fårön (Vägen västerut – Valhallavägen). Området ligger i anslutning till övergödd recipient. Ett av motiven för utbyggnad av den allmänna VA-anläggningen är för att minska miljöpåverkan från de enskilda avloppslösningarna.*

Nyexploatering och övriga byggnationer:

- *Det kan i framtiden uppstå behov av att etablera anläggningar som inte omnämns specifikt i denna plan. Dessa kommer då att bli föremål för tillståndsansökan och miljöbedömning i varje enskilt fall. I kommande detaljplaner görs också en separat miljöbedömning för varje enskild plan.*

Sammanvägt anser kommunen att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

4. i vilken utsträckning det går att avhjälpa de sannolika miljöeffekterna,

Vid utbyggnaden av ledningsnät behöver man i varje enskilt projekt hitta den mest fördelaktiga dragningen och anläggningsmetoden som skyddar känsliga områden och ger minst ingrepp i naturen. Man behöver också dimensionera anläggningen och se över behov av tex. bräddmagasin eller reservkraft för att anläggningen ska kunna fylla sin funktion även vid störningar eller skyfall. Detta beaktas under projekteringen av respektive utbyggnadsområde. Kommunen anser att detta

talar emot en betydande miljöpåverkan.

5. miljöeffekternas gränsöverskridande egenskaper,
Planen medför inga gränsöverskridande miljöeffekter. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.
6. miljöeffekternas omfattning,
Planen bedöms inte medföra några negativa miljöeffekter.
7. riskerna för människors hälsa eller för miljön till följd av allvarliga olyckor eller andra omständigheter,
Åtgärder för att skydda VA-anläggningen mot skyfall minskar risk för hälsopåverkan genom att minska risk för förorening av dricksvattnet och risk för smitta i samband med bräddning av orenat avloppsvatten.

Att ansluta fler fastigheter till samma dricksvattensystem ökar sårbarheten vid allvarliga olyckor i tex. vattentäkt eller verk men vägs upp av att hälsofördelarna för de enskilda fastighetsägarna blir bättre då tex. dricksvattenkvaliteten generellt är sämre i enskilda system jämfört med den allmänna anläggningen.

Anläggandet av nytt vattenverk syftar till att skapa en bättre och säkrare dricksvattenproduktion. En utredning angående en framtida ny avloppsledning runt Svensbyfjärden (kommunala huvudvattentäkten) kommer påbörjas 2024. Avloppsledningen syftar till att minska konsekvenser för människors hälsa och miljön.

8. det påverkade områdets betydelse och sårbarhet på grund av intensiv markanvändning, överskridna miljökvalitetsnormer, dess kulturvärden eller andra utmärkande egenskaper i naturen, och
Planen syftar till att motverka dålig status i recipienter. Se även svar på fråga 3.
9. påverkan på områden eller natur som har erkänd skyddsstatus nationellt, inom Europeiska unionen eller internationellt.
Kommunen bedömer att planen inte kommer att medföra någon påverkan på områden med skyddad natur. Kommunen anser att detta talar emot en betydande miljöpåverkan.

Kommunens samlade bedömning

Med utgångspunkt av ovanstående gör kommunen den sammanvägda bedömningen att genomförande av den föreslagna vattentjänstplanen **inte** riskerar att medföra betydande miljöpåverkan.

En miljöbedömning med miljökonsekvensbeskrivning enligt miljöbalken 6 kap 11 och 12 § § bedöms därför inte behöva genomföras. Planens genomförande bedöms generellt leda till långsiktigt positiva miljöeffekter genom att bygga ut kommunalt VA och skydda anläggningarna vid skyfall.

Bedömningen grundar sig på att:

- Piteå kommun har arbetat långsiktigt med planering av försörjning av allmänna vattentjänster i samband med antagna riktlinjer och utbyggnadsplaner sedan år 2016. De är nyligen reviderade (juni 2022), väl inarbetade samt följer Lagen om allmänna vattentjänsters intention.
- Kommunen har dessutom tagit fram riktlinjer för hantering av dagvatten som bidrar till minskad miljöpåverkan.
- Samråd har hållits med allmänhet och särskilt berörda fastighetsägare (både de inom föreslaget VO samt de intilliggande) i samband med framtagande av förslag till riktlinjer och behov till ytterligare riktade samråd bedöms därför ej relevant. Allmän annonsering om samråd och utskick till berörda myndigheter planeras. Utbyggnadsplanen från juni 2022 är oförändrad men kommer att inarbetas i vattentjänstplanen.
- Planens genomförande bedöms leda till långsiktigt positiva miljöeffekter genom att bygga ut kommunalt VA och skydda anläggningarna vid skyfall.
- Vattentjänstplanen är en annan plan som indirekt påverkar vattenförvaltning, men utgör inte huvudplaneringsunderlaget (jämför ex med Översiktsplan).
- Markområde och planering av ett eventuellt framtida nytt dricksvattenverk har redan hanterats i såväl Översiktsplan som pågående Fördjupningsplan för Öjebyn och eventuell miljöpåverkan ryms inom ramen för deras respektive miljökonsekvensbeskrivningar.
- Planen omfattar inga nya anläggningar/utökade anläggningar för utsläpp av spillvatten. En utredning för behovet av en rundmatningsledning för avloppsvatten pågår, åtgärden leder dock inte till ett ökat behov inom ramen för befintligt avloppsreningsverks kapacitet och tillstånd.
- En förstudie pågår avseende vattenförsörjningen i Koler. En eventuell påverkansbedömning hanteras inom ramen för projektet utifrån förstudiens resultat.

Riktlinjer för inrättande
av verksamhetsområden
för vatten och avlopp -
Upphävande
§271
23KS697

...

Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Riktlinjer för inrättande av verksamhetsområden för vatten och avlopp	Riktlinjer	2022-06-20 § 89	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Samhällsbyggnad	2	20SBN166 22KS278	2026-06-30
Dokumentinformation	Riktlinjer för om och när verksamhetsområden för vatten och avlopp ska inrättas.		
Dokumentet gäller för	Handläggars stöd vid översiktlig planering, detaljplanläggning, tillsyn enskilda avlopp m.m.		

Bakgrund

Bedömningen av när ett område är i behov av kommunalt VA ska vara tydlig en gräns och ge en prioriteringsordning för eventuellt införande av VO. Bedömningsmodellen bygger på omvärldsanalysen och §6 i vattentjänstlagen som reglerar när kommunens ansvar att inrätta verksamhetsområde inträder:

*§ 6 Om det med hänsyn till skyddet för människors **hälsa** eller **miljön** behöver ordnas vattenförsörjning eller avlopp i ett **större sammanhang** för en viss befintlig eller blivande bebyggelse, skall kommunen*

- 1. bestämma det verksamhetsområde inom vilket vattentjänsten eller vattentjänsterna behöver ordnas, och*
- 2. se till att behovet snarast, och så länge behovet finns kvar, tillgodoses i verksamhetsområdet genom en allmän va-anläggning.*

Bedömning av befintlig och planerad bebyggelse som kan ha behov av kommunalt vatten och avlopp (§6-områden)

Steg I: urval av potentiella §6-områden ”större sammanhang”

En GIS¹-analys har utförts i syfte att identifiera de områden som bedöms utgöra bebyggelse i ett större sammanhang. Urvalet utförts med minst 20 stycken angränsande bostadshus med ett avstånd på maximalt 50 meter mellan bostadshusen.

En känslighetsanalys utförts även med minst 20 stycken angränsande bostadshus men med största avstånd på 100 meter mellan bostadshusen. Känslighetsanalysens syfte är att identifiera områden som har starka skäl utifrån miljö och hälsobehov att lösa VA-försörjningen trots en glesare bebyggelse.

GIS-analysen resulterar i ett antal geografiska områden (kluster) och namnsätts för orienterbarhet inför vidare bedömning. Datan kan tas ut i form av en lista med klusterområden med information om antal fastigheter (bostadshus) och antalet bostadshus där det finns personer folkbokförda på (bedöms som permanentboende).

Ett fåtal områden kvalar in i bedömningen utifrån miljö och hälsa där det är av så stor betydelse att ”större sammanhang” kan innebära ett färre antal bostadshus än vad klusteranalysen utgår ifrån. Det kan handla om bostadshus i direkt närhet till badplatser, inom skyddszone till ett vattenskyddsområde eller som riskerar översvämmas.

Steg II: urval av potentiella §6-områden ”Miljö” och ”hälsa”

En bedömning av faktabaserat underlag avseende tre faktorer; ”Övergödning”, ”Vattenskyddsområde” och ”dricksvattenförsörjning” utförs. Om någon av de tre faktorerna

¹ GIS – Geografisk Informations System

kan besvaras med ”Ja”, se tabell 1, betraktas området som ett s.k. §6-område och lyfts vidare till Steg III.

Tabell 1. Faktorer som ligger till grund för urval av områden som är potentiella §6-områden

Faktorer	Potentiellt §6-område	Inte §6-område
MILJÖ - ÖVERGÖDNING hela eller delar av klustret ligger inom 100m till recipient som är klassat som övergött enligt VISS ² eller recipientprovtagning	Ja	Nej
HÄLSA - VATTENSKYDDSSOMRÅDE hela eller delar av klustret (avloppsanläggningar) ligger inom vattenskyddsområde	Ja	Nej
HÄLSA - DRICKSVATTENFÖRSÖRJNING Kända dricksvattenproblem förekommer inom klustret (analysprotokoll) eller risk för avloppspåverkan har rapporterats	Ja	Nej

De områden där miljö och hälsoproblem ej kan beläggas enligt tabell 2 gallras bort och överförs till listan för bevakningsområden. Dessa områden tas med i prioriteringen för tillsynsplan för enskilda avlopp och bevakas för en eventuell framtida förändring.

Ytterligare kluster som gallras bort är de som har mycket låg andel permanentboende (f.n. <15%) eller inte kan bedömas medföra någon risk för förorening av vattentäkt (t ex avsevärd distans till vattenintag och få bostadshus). Även kluster som redan bedöms uppfylla långsiktigt hållbar och fullgod VA-försörjning genom befintlig anslutning till kommunalt VA via gemensamhetsanläggning (eller enskilt avtal) gallras bort.

Steg III: prioriteringsordning för utbyggnad

Förutom fastighetsägarnas uppenbara behov av god dricksvattenförsörjning och avloppshantering måste även andra aspekter vägas in som indirekt hänger samman med vatten och avlopp, exempelvis risk för recipientpåverkan, pågående samhällsutveckling, tekniska utbyggnadsmöjligheter och graden av permanentboende.

Det tredje steget i bedömningsmodellen fastställer en inbördes prioritetsordning mellan de områden som bedöms utgöra §6-områden enligt föregående steg. Det görs med hjälp av ett antal kriterier enligt tabell 3 som poängsätts för respektive område.

² VISS – Vatteninformationssystem Sverige

Tabell 3. Kriterier för behovsbedömning

Faktor	Kriterie	Indata
BASFAKTORER	Totalt antal fastigheter, inklusive obebyggda	Fastighetsregister/karta
	Permanentgrad, inklusive obebyggda (%)	Fastighetsregister/karta. Andel fastigheter med folkbokförda på.
MILJÖ	Status enskilda avlopp; andel underkända avlopp (%). Klassning sker enligt Avloppsguidens modell (Bilaga 2) där röd statusklassning anses som underkänd.	Inventering (via fält eller data), ECOS
	Recipient med övergödningsproblematik; Andel bostadshus inom 100 m till recipient inom klustret (%)	Vattendragens klassning enligt VISS, recipientprovtagning samt lokal kunskap
HÄLSA	Kända dricksvattenproblem och risk för avloppspåverkan (antal)	Bedömning inrapporterat vattenprov dricksvatten (analysresultat), ECOS
	Inom vattenskyddsområde: <ul style="list-style-type: none">Inom primär zon = 1Inom sekundär zon = 0,5Utanför vattenskyddsområde = 0	Karta
SAMHÄLLE	Översiktsplan: <ul style="list-style-type: none">Särskilt utpekad = 1Till viss del utpekad = 0,5Inte utpekad = 0	Översiktsplan, strategi för VA, befintliga verksamhetsområden för vatten och avlopp.
	Bygglovsaktivitet, andel bygglov per fastighet från och med år 2000 (%)	Intern statistik, samråd med plan- och bygglovshandläggare
TEKNIK	Täckningsgrad, bygger på % enligt normaltaxa: <ul style="list-style-type: none">God = 1Måttlig = 0,7Låg = 0,3Mycket låg = 0	Förstudie, kostnadsbedömning Pireva
	Kapacitet i befintligt va-system: <ul style="list-style-type: none">Inga nyinvesteringar krävs = 1Mindre nyinvesteringar krävs = 0,7Större nyinvesteringar krävs = 0,3Mycket stora nyinvesteringar krävs = 0	Förstudie, kostnadsbedömning Pireva

Sammanvägning av kriterier - prioriteringspoäng

Kriterierna poängsätts för respektive kluster. Dessa normaliseras³ sedan mot det maximala värdet inom varje kriterie. Poängen summeras därefter med hjälp av en formel enligt figur 1.

$$\text{BASFAKTOR} \times \left(1 + \text{MILJÖ} + 2 \times \text{HÄLSA} + \text{SAMHÄLLE} + \text{TEKNIK} \right)$$

Figur 1. Schematisk bild över formel för beräkning av prioritetsordning

Resultatet uttrycks som en slutpoäng (skala 0-6), se schematisk illustration i tabell 2 och utgör ett diskussionsunderlag för beslut om utbyggnadsplan gällande anslutning till kommunalt VA.

Tabell 2. Urval och prioritering för utbyggnad av VA

KLUSTER	BASFAKTOR		MILJÖ			HÄLSA			SAMHÄLLE			TEKNIK			POÄNG	PRIO
	Antal fastigheter	Permanentgrad	NORM	Andel underkända avlopp	Andel inom övergödd recipient	NORM	Dricksvattenproblem	Inom vattenskyddsområde	NORM	Prio i Översiktsplan	Andel bygglov per fastighet	NORM	Täckningsgrad	Kapacitet bef system		
Område 1	Steg I			Steg III	Steg II			Steg II			Steg III			Steg III		Ranking
Område 2																
Område 3																
.....																
Område n																

Utbyggnadsplan

När samtliga klusterområden har bedömts, poängberäknats och en preliminär tågordning finns framtagen är det ett antal ytterligare faktorer som behöver tas hänsyn till innan en slutgiltig utbyggnadsplan finns framtagen. Faktorer som behöver tas hänsyn till är bl a:

- Områden som enligt modellen hamnar längre bak i tågordningen för VA-utbyggnad kan vara fördelaktiga att samordna med högre prioriterade områden om de är nära rent geografiskt.
- Framtagande av utbyggnadsplanen bör beakta de tekniska och ekonomiska aspekterna i steg III för att på bästa sätt få största möjliga effektivitet i anläggnings- och driftfasen.
- Osäkerheter i underlaget förekommer alltid och det kan behöva värderas parallellt med den slutgiltiga prioriteringen. I vissa fall kan det vara lämpligt att flytta fram tiden för utbyggnaden om ytterligare utredning av kritiska faktorer anses nödvändiga.
- Ny information och förändringar i allmänhet kan föranleda omprioritering, exempelvis på grund av förändrad permanentgrad och avloppsstatus. Sannolikt handlar det här om att ett område med låg prioritet kan få en högre prioritet.

³ Normalisering görs genom att varje datavärde i en kategori delas med det värde som är högst i den kategorin. Maxvärdet blir 1.

- Påverkan på badvatten från enskilda avlopp från omkringliggande fastigheter.
- Behov av ytterligare anpassning till rådande förhållanden

Framtagande av förslag till verksamhetsområde

Det faktiska förslaget till verksamhetsområde har områdets 50m-kluster som utgångspunkt. Eventuella kringliggande 100m kluster tas sedan i beaktning om de bedöms utifrån miljö/hälsa att behöva ingå i verksamhetsområdet.

Samma bedömning behöver göras för enskilda fastigheter i närheten till kommande verksamhetsområde. En rimlighetsbedömning bör göras i det enskilda fallet och då bör följande tas i beaktan:

- Bedömning av fastighetens förutsättningar för att klara dess miljö- och hälsobehov, exempelvis markförhållanden för anläggande av enskilt avlopp eller möjlighet för enskild vattentäkt med fullgott vatten
- Bedömning av avstånd för den enskilda fastigheten till befintligt verksamhetsområde

Gränsen för när en enskilda fastighet kan anses tillhöra det större sammanhanget och vara tillräckligt nära kan enligt praxis vara 100 m. Om miljö- eller hälsobehov anses finnas och avståndet är mindre eller lika med 100 m skall den enskilda fastigheten tas in det befintliga verksamhetsområdet.

Om fastigheten ligger längre bort än 100 m skall den enskilda fastigheten inte tas in verksamhetsområde. I detta fall kan kommunen erbjuda fastighetsägaren att genom avtal ansluta sig till befintligt verksamhetsområde. Kommunen meddelar och avtalar om förbindelsepunktens läge (lämplig punkt vid gränsen för närmast befintliga verksamhetsområde). Dvs fastighetsägaren drar själv fram ledningar och bekostar dessa fram till anvisad förbindelsepunkt.

Vid utredning och projektering av ett VA-utbyggnadsområde ska på liknande sätt alltid områden som ligger nära studeras. Klusteranalys med 100 meter som största avstånd mellan hus ska används som riktmärke och underlag vid denna bedömning/känslighetsanalys.

Beslut om nytt verksamhetsområde fattas av kommunfullmäktige.

Exploateringsområden

VA-situationen i framtida exploateringsområden är normalt föremål för utredning i samband med detaljplaneläggning. I vissa fall kan en exploatering ske utan detaljplaneläggning. I sådana fall etableras nya fastigheter endast genom lantmäteriförrättning. En enda fastighetsbildning kan resultera i att ett nytt kluster bildas enligt denna rapportens definition. Lantmäteriet ska därför enligt handläggningsrutinerna samråda med Piteå kommuns Samhällsbyggnadsnämnd om en avstyckning kan innebära 20 stycken bostadshus med max 50 m emellan.

Prioriteringsmodell och riktlinjer redovisade ovan kan användas som vägledning även i exploateringsområden. Framtagen prioriteringsmodell ska ligga till grund för huruvida området bedöms komma uppfylla §6 eller ej.

Om området kommer uppfylla §6 och om aktuellt exploateringsområde ligger i närheten av befintligt verksamhetsområde eller prioriterade utbyggnadsområden ska det aktuella exploateringsområdet samordnas för utbyggnad med aktuellt närliggande prioriterat område i utbyggnadsplanen. Eventuellt kan detta tillkommande exploateringsområde påverka prioritetsordningen mellan de i utbyggnadsplanen aktuella områdena. En sådan omprioritering sker vid tidpunkten för revidering av utbyggnadsplanen.

Om exploateringsområdet ej är i anslutning till planerad VA-utbyggnad krävs särskild utredning i samverkan mellan kommunens enheter för plan och miljöfrågor, samt Pireva. Utredningen bör beakta gemensamhetsanläggning för vatten och avlopp (GA).

Kommunen måste göra ett avvägande om exploatering skall tillåtas där det bedöms bli ett §6-område. Frågan utreds av VA-planeringsgruppen eller planhandläggare beroende på exploateringsområdets omfattning/påverkan och avvägandet görs av styrgruppen.

Utbyggnadsområden

Dispens

Alla fastigheter inom verksamhetsområdet som är avsedda för boende (dock ej obebyggda fastigheter utanför detaljplanelagt område) är i grunden avgiftsskyldiga för både vatten och spillvatten när förbindelsepunkt upprättats i fastighetsgräns. Efter att två år har passerat från det att förbindelsepunkten meddelats följer Miljö- och tillsynsnämnden upp att fastigheterna anslutit sig.

När det gäller vatten finns möjlighet att behålla sin egen vattentäkt och därmed undgå avgiftsskyldighet för vatten. För att göra detta behöver man genom analys på ackrediterat laboratorium visa att vattnet är tjänligt för enskilt bruk samt med god tillgång (även med framtida behov). Det får dock inte förekomma risk för översvämning av dricksvattentäkten nu och i framtiden (med bakgrund av översvämnings- och skyfallsmodell).

Ersättning

Enligt vattentjänstlagen (§40) ska VA-huvudmannen betala skälig ersättning om en enskild anläggning blir onyttig till följd av att kommunen ordnar eller utvidgar en allmän VA-anläggning. Ersättningen ska utgå från anläggningens art, ålder och skick och avser en ersättning, inte en inlösen av anläggningen. Pireva ansvarar för framtagande av principer för ersättning av onyttigblivna VA-anläggningar.

Hantering av enskilt VA i väntan på kommunalt verksamhetsområde

Riktlinjer gällande nybyggnation, VA-lösning, tillsyn och ersättningsprinciper i väntan på verksamhetsområde återfinns i tabell 3 nedan.

Tabell 3. Riktlinjer i väntan på verksamhetsområde för de olika tidshorisonterna

Tidpunkt för inrättande av VO	Nybyggnation	VA-lösning	Tillsyn	Ersättning
Inom 1-5 år	Samråd med kommunen i ett tidigt skede vid nybyggnation som har behov av VA eller som riskerar att medverka till ökad risk för olägenhet eller betydande påverkan på recipient.	Fastighetsägaren ansvarar själv för att finna den ekonomiskt effektivaste tillfälliga lösningen. Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation. Samråd med Piteå kommun/Pireva ska hållas.	Inga krav på åtgärd av befintliga enskilda avlopp, förutom då stor risk för olägenhet för människors hälsa eller betydande påverkan på recipient föreligger.	Nyanläggning: Tillfällig VA-lösning ersätts i enlighet med överenskommelse i samråd med Pireva/Kommunen Förnyelse av befintliga anläggningar: Nödvändiga åtgärder enligt samråd med Pireva/Piteå Kommun ersätts enligt grundprinciper
Inom 5-10 år	Ny- och ombyggnation tillåts där hänsyn till framtida VA-anslutning tas	Lägre krav på avloppsanläggning om risk för olägenhet för människors hälsa är lägre, och påverkan på recipient inte är betydande, bedömning i varje enskilt fall krävs Kostnadseffektiv lösning: Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation Samråd med Piteå kommun/Pireva Gemensamma lösningar där det går, Enklare åtgärder av förbättringskaraktär (omgrävning av infiltration, utbyte av anläggningsdel).	Tidsbegränsade tillstånd till dess att det kommunalt VA är utbyggt och tillgängligt för påkoppling. Tillstånd beviljas för själva inrättandet av anläggningen, där kostnadseffektiva åtgärder/anläggningar står med som ett krav. Utsläpp av avloppsvatten från anläggningen villkoras så att efter två år efter att förbindelsepunkt för kommunalt VA meddelats förbjuds utsläpp från anläggningen.	Nyanläggning: Enligt grundprinciper. Samråd med Pireva/Kommunen om kostnadseffektiv lösning Förnyelse av befintliga anläggningar: Nödvändiga åtgärder enligt samråd med Pireva/Piteå Kommun ersätts enligt grundprinciper
> 10 år	Ny- och ombyggnation tillåts där hänsyn till framtida VA-anslutning tas	Enskild eller gemensam VA-anläggning anpassas till framtida anslutning vid nybyggnation och ombyggnation	Tillsyn och inventering där krav på avloppsanläggningar ställs utifrån lokala och nationella riktlinjer - vid behov föreläggande om åtgärd	Avloppsanläggningar: Avskrivningstid 10 år, ingen ersättning ges till äldre anläggningar Vattenanläggningar: Ersättning enligt grundprinciper, 15 års avskrivningstid

Taxa - Planer och
bygglov
§272
23KS685

...

Taxa för planer och bygglov

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Kopia av Kopia av Taxa för planer och bygglov	Taxa	2023-mm-dd § zzz	Kommunfullmäktige
Administrationsansvarig förvaltning	Version	Diarienummer	Giltig till
Samhällsbyggnad	6	19SBN1000	2026-06-30
Dokumentinformation	Taxa med avgifter som är avsedda att täcka kommunens kostnad för aktuell myndighetsutövning eller tjänst inom planer och bygglov inklusive mät-, kart- och GIS-avgifter.		
Dokumentet gäller för	Samhällsbyggnadsnämnden		

Innehåll

Taxa för planer och bygglov.....	1
.....	1
Taxa för planer och bygglov.....	2
Beräkning av avgifter enligt taxan.....	2
Avgiftsbestämning.....	2
Betalning av avgift.....	2
Tabeller.....	4
Tabell 1 Objektsfaktorer.....	4
Tabell 2 Tidsersättning.....	5
Tabell 3 Underrättelse och expediering.....	5
Tabell 4 Handläggningsfaktor för bygglov HF1.....	6
Tabell 5 Handläggningsfaktor för startbesked HF2.....	6
Tabell 6 Justering av bygglovsavgifter.....	7
Tabell 7 och 8 Avgift för planer och förhandsbesked för bygglov.....	8
Tabell 7 Avgift för planbesked och förhandsbesked för bygglov.....	9
Tabell 8B Planprogram – upprättande av planhandlingar.....	10
Tabell 9 Beslut om ny kontrollansvarig.....	12
Tabell 10 Hissar och andra motordrivna anordningar.....	12
Tabell 11 Nybyggnad – Bygglovavgift.....	13
Tabell 12 Tillbyggnad.....	14
Tabell 13 Enkla byggnader.....	15
Tabell 14 Övriga åtgärder.....	15
Tabell 15A Anmälan (icke lovpliktig åtgärd).....	16
Tabell 15B Anmälan (icke lovpliktig åtgärd).....	16
Tabell 16 Rivningslov inklusive startbesked.....	16
Tabell 17 Bygglov för skyltar.....	17
Tabell 18 Marklov inklusive startbesked.....	18
Tabell 19 Master, torn, vindkraftverk.....	18
Tabell 20 Bygglov för anläggningar.....	19
Tabell 21 Övriga ärenden.....	19
Tabell 22 Avgift för nybyggnadskarta.....	20
Tabell 23 Avgift för utstakning och lägeskontroll.....	21
Tabell 24 Andra mät och fastighetsrättsliga uppdrag.....	21
Tabell 25 Avgift för tillfälligt nyttjande av digital geografisk information.....	22
Tabell 26 Avgift för bearbetning, analys och presentation av geografisk information, GIS-tjänster.....	23

Taxa för planer och bygglov

Denna taxa gäller för Samhällsbyggnadsnämndens verksamhet. Avgifterna tas ut med stöd av plan- och bygglagen (2010:900), PBL eller kommunallagen (1991:900), om inget annat anges. Avgifterna är avsedda att täcka kommunens kostnad för den aktuella myndighetsutövningen eller tjänsten inom planer och bygglov inklusive mät-, kart- och GIS-avgifter. Avgifterna är inte momsbelagda, om inget annat anges. Taxan består av dessa bestämmelser med tillhörande tabeller och bilagor.

Beräkning av avgifter enligt taxan

Avgiften för en viss åtgärd tas ut enligt de tabeller som hör till taxan. Flertalet av avgifterna beräknas som en funktion av ett värde som utgör en tusendel av gällande prisbasbelopp enligt lagen (1962:381), om allmän försäkring milliprisbasbelopp (mPBB) samt ärendeberoende faktorer som grundar sig på den tidsåtgång och komplexitet som handläggningen av respektive ärendetyp kräver.

Därutöver kan justeringsfaktor N läggas till funktionen i syfte att anpassa avgiftsnivån till förhållanden inom kommunen. Beslutet om N-faktorn ska grundas på invånarantal eller på andra faktorer, till exempel Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) kommungrupps-indelning, dock alltid med beaktande av självkostnadsprincipen.

Avgiftsbestämning

Avgiften beräknas efter den taxa som gäller vid tidpunkten för beslutet eller, om särskilt beslut inte fattas i ärendet, då handläggningen som avgiften avser är utförd. Finner Samhällsbyggnadsnämnden att det finns särskilda skäl som motiverar en höjning eller minskning av avgiften, får nämnden besluta detta för visst slag av ärenden eller för särskilt ärende. Samhällsbyggnadsnämnden har rätt att i varje särskilt fall bestämma om avgift får beslutas av tjänsteperson vid nämnden enligt särskild delegationsordning.

Betalning av avgift

Betalning av avgift ska ske till nämnden inom den tid som anges i faktura. Betalas inte avgift vid den förfallodag som anges i fakturan utgår dröjsmålsränta enligt räntelagen (1975:635) från förfalldagen tills betalning sker. Avgifter kan tas ut i förskott.

Benämningar av faktorer för beräkning av avgifter

HF	Handläggningsfaktor KOM	Faktor för kommunicering
KF	Kartfaktor	
mPBB	Milliprisbasbelopp* en tusendels prisbasbelopp	MF Mättningsfaktor
N	Justeringsfaktor**	
NKF	Nybyggnadskartefaktor	
OF	Objektfaktor	
PLF	Planavgiftsfaktor	
UF	Utstakningsfaktor	

*mPBB = 47,60 kronor (2021)

**Justeringsfaktor för Piteå kommun = 1,1

Grundprincip för beräkning av avgift: Faktor x mPBB xN.

Avgift förbygglov/startbesked	beräknas efter bruttoarean (BTA) + öppenarean (OPA).
Planavgift	beräknas efter BTA + OPA.
Mätningsavgift	beräknas efter byggnadsarean BYA + OPA.
Kartavgift	beräknas efter markarea och informationsinnehåll.
Nybyggnad	uppförande av en ny byggnad eller flyttning av en tidigare uppförd byggnad till en ny plats.
Tillbyggnad	ändring av en byggnad som innebär en ökning av byggnadens volym.
Ombyggnad	ändring av en byggnad som innebär att hela byggnaden eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas.
Ändring	en eller flera åtgärder som ändrar en byggnads konstruktion, funktion, användningssätt, utseende eller kulturhistoriska värde.

Vid beräkning av BTA, OPA och BYA ska mätreglerna enligt Svensk Standard SS21054:2009 utgåva 1 gälla i tillämplig omfattning. Arean bestäms med den noggrannhet som inlämnade ritningar medger.

Vid definition av byggnadshöjd, sluttningsvåning, källare med mera ska beräkningsregler och definitioner enligt plan- och byggförordningen tillämpas.

Avgiften kan också tas ut genom tidsersättning enligt fastställd timtaxa. Vid tidsersättning tas kostnad för administration ut med minst en timme. Vid tidsersättning kan också ersättning för resa utgå om så erfordras.

Tabeller

Tabell I Objektsfaktorer

Objektsfaktor (OF) för handläggning av olika objekt – byggnader och anläggningar – beroende på storlek. Faktorn ska multipliceras med lämplig åtgärdsfaktor enligt tabeller nedan.

Area (m ²) – BTA + OPA	OF
Byggnader, anläggningar inkl. bygglovspliktiga komplementbyggnader	
0 - 49	4
50 - 129	6
130 - 199	8
200 - 299	10
300 - 499	14
500 - 799	20
800 - 1 199	26
1 200 - 1 999	36
2 000 - 2 999	46
3 000 - 3 999	56
4 000 - 4 999	64
5 000 - 5 999	72
6 000 - 7 999	88
8 000 - 9 999	100
10 000 - 14 999	125
15 000 - 24 999	170
25 000 - 49 999	235
50 000 - 100 000	400
Härutöver	+ 3/1 000 m ²
Mycket enkla byggnader < 50 m ² *	2

*I separat ärende, till exempel carport, taktäckta uteplatser (som inte är bygglovsbefriade enl. PBL 9 kap 4 - 6 §§), skärmtak, glasade uteplatser eller växthus, transformatorbyggnader och liknande.

I ärenden gällande både huvudbyggnad och garage eller carport räknas den sammanlagda BTA + OPA.

I de fall ärendet har **flera byggnader av samma typ** beräknas areafaktorn efter dessa byggnaders totala BTA och OPA enligt tabell 1.

Tabell 2 Tidersättning

Timersättning i ett ärende beräknas utifrån kommunens samlade kostnader för personalen inom verksamheten.

I timkostnaden ingår alla normala kringkostnader, utom kostnader för lokaler som inte kan schablonberäknas, eftersom stora variationer förekommer.

Beräkning av avgift

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har valt att använda Prisindex kommunal verksamhet (PKV) vid beräkning och årlig indexreglering av timkostnaden vilket Piteå kommun har valt att följa.

Samhällsbyggnadsnämnden får för varje kalenderår besluta att höja antagna timavgifter med den procentsats som gäller för Prisindex kommunal verksamhet (PKV) innevarande kalenderår.

Prisindexet publiceras på SKR:s hemsida. Prisindex för 2020 är 2,1 %.

PKV från oktober månad används och publiceras på SKR:s hemsida årligen.

Timkostnad från och med 2021: 1 006 kronor

Timkostnad för 2023 är: 1 096 kronor

Tabell 3 Underrättelse och expediering

Denna taxa används när kommunikering krävs. Taxan tillämpas även vid kommunikering av avslagsbeslut och vid tillsyn.

Avgift = KOM x mPBB x N

Antal	Kommentarer	KOM
Sakägare 1-5		40
Sakägare 6-9		60
Sakägare 10-		120
Kungörelse	+ faktisk annonskostnad	80
Kungörelse av beslut i Post- och Inrikes Tidningar	+ faktisk annonskostnad	5

Tabell 4 Handläggningsfaktor för bygglov HF1

Avgift för bygglov = Summan av alla tillämpliga HF1 x OF x mPBB x N

(OF enligt tabell 1)

Åtgärd	Handläggningsfaktor HF1
Administration inklusive arkivering	7
Planprövning Planenlighet inom detaljplan eller kontroll mot givet <i>förhandsbesked</i>	3
Byggnaden Placering, yttre utformning och färgsättning Användbarhet och tillgänglighet	7
Tomten Tomts ordnande inklusive utfart och parkering Enkel kontroll av handlingar för grundläggning och dagvattenanslutning Fyllning och schaktning (då marklov inte erfordras) Skyddsåtgärder mot skred och högvatten Utrymnings- och räddningsvägar Måttgranskning Besiktning (platsbesök)	7

Se tabell 3 och tabell 6 för eventuellt tillkommande avgifter

Tabell 5 Handläggningsfaktor för startbesked HF2

Avgift = Summan av alla tillämpliga HF2 x OF x mPBB x N

(OF enligt tabell 1 alternativ tabell 2)

Åtgärd	Handläggningsfaktor HF2
Administration inkl. arkivering och registrering av kontrollansvarig	7

Startbesked	
-Startbesked inkl. tekniskt samråd och fastställande av kontrollplan eller	10
-Startbesked och fastställande av kontrollplan eller	5
Startbesked (gäller även rivning)	3

Arbetsplatsbesök	5
Extra arbetsplatsbesök per styck	5
Slutsamråd inklusive slutbesked	6
Slutbesked, avslut eller interimistiskt slutbesked	3

Tabell 6 Justering av bygglovsavgifter

Bygglovavgift avser lovprövning utom HF

Åtgärd	Avgift
Lämplighet/lokaliseringsprövning utanför detaljplan	1,25 bygglovavgift
Tillägg för prövning av liten avvikelse	1,2 bygglovavgift
Varsamhet	1,1 bygglovavgift
Tillbyggnad	Ingen justering
Ombyggnad	Ingen justering
Ändring	0,7 bygglovavgift (berörd del)
Tidsbegränsat bygglov	0,75 bygglovavgift
Tidsbegränsat bygglov, förlängning	0,5 bygglovavgift
Tidsbegränsat bygglov, säsong	0,75 bygglovavgift
Tidsbegränsat bygglov, säsong, förlängning	0,5 bygglovavgift
Förnyelse av lov = ny prövning	0,8 bygglovavgift
Stor enkel byggnad (oisolerad, till exempel lagerhall) $\geq 600 \text{ m}^2$	0,3 bygglovavgift

Tabell 7 och 8 Avgift för planer och förhandsbesked för bygglov

Dessa avgifter tas ut för att täcka kostnader för den aktuella myndighetsutövningen eller tjänsten. Enligt denna taxa erläggs avgift för

- Planbesked och förhandsbesked för bygglov (tabell 7)
- Handläggning av planprogram (tabell 8A)
- Upprättande av planhandlingar för planprogram (tabell 8B)
- Handläggning av detaljplan och områdesbestämmelser (tabell 8C)
- Upprättande av planhandling för detaljplan (tabell 8D)

Taxan består av följande bestämmelser med tillhörande tabeller. Kostnader för planärendet tas upp och regleras i upprättat planavtal för ärendet.

Den kommunala nämnd som har till uppgift att fullgöra kommunens uppgifter inom plan- och byggnadsväsendet enligt 1 kap 4 § plan- och bygglagen (PBL) benämns här Samhällsbyggnadsnämnden (SBN).

Beräkning av avgift

Denna taxa baseras på timersättning. Avgiften för en viss åtgärd beräknas genom att timkostnad enligt tabell 2 multipliceras med för ärendet bedömd nedlagd tid. Bedömningen av nedlagd tid kan utläsas i tabell 7 och 8A - 8D.

Avgift = Timkostnad x Tid

Vid handläggning av förhandsbesked tillkommer kostnader enligt tabell 3.

Om kommunen bedömer att det behövs ett planprogram (eller en strukturplan) för att underlätta detaljplanarbetet, ska nämndens självkostnad för detta ingå i planavgiften. Om ett sådant planprogram har upprättats i förväg ska kostnaden ingå i planavgiften endast om planprogrammet fortfarande är aktuellt och innebär att detaljplanarbetet underlättas.

Om planprogrammet avser ett större område än detaljplanen omfattar och programmet behövs för flera detaljplaner inom programområdet ska kostnaden för planprogram anpassas efter vad som är skäligt.

Ersättning beräknas efter den taxa och timersättning som gäller vid tidpunkt då avtal om genomförandet av planarbete upprättas.

Om Samhällsbyggnadsnämnden finner att det finns särskilda skäl som motiverar en sänkning av avgiften, kan nämnden för särskilt uppdrag besluta om en sådan.

Betalning av avgift

Avgift enligt tabell 7 och 8A - 8D betalas av sökanden eller beställaren mot räkning enligt överenskommelse i planavtal.

Avgift för planbesked debiteras efter beslut i Samhällsbyggnadsnämnden. För planprogram, detaljplaner och områdesbestämmelser debiteras 50 % av avgiften efter samrådet och 50 % när planen antagits av kommunen eller avslutats på annat sätt.

Avgifter för handläggning är myndighetsutövning och ska inte beläggas med moms (tabell 7, 8A och 8C).

Avgifter för upprättande av planhandlingar är uppdragsverksam på vilket moms (25 %) tas ut (tabell 8B och 8D).

Avbrutet planarbete och handläggning av plan- och förhandsbesked

Om sökanden beslutar avbryta planarbete under planprocessens, eller under förhandsbeskedsprocessens, gång ska Samhällsbyggnadsnämnden ersättas för redovisade nedlagda kostnader.

Samhällsbyggnadsnämnden är inte skyldig att återbetala belopp om planärendet avbryts av kommunen, återkallas av sökanden eller om planen ändras eller upphävs efter överklagande.

Tabell 7 Avgift för planbesked och förhandsbesked för bygglov

Komplexitet	Antal timmar
Enkel åtgärd	8
Normal åtgärd	16
Komplex åtgärd	24

Med **enkel åtgärd** avses projekt som uppfyller **samtliga** följande kriterier:

- Projekt av enklare karaktär
- Projektet ligger inom eller i direkt anslutning till detaljplanerad markanvändning av liknande karaktär (gäller ej vid förhandsbesked)
- Eventuellt planarbete kan antas vara möjligt att genomföra med standardförfarande (gäller ej vid förhandsbesked).

Med **normal åtgärd** avses projekt som inte uppfyller **samtliga** kriterier för enkel åtgärd och inte heller uppfyller **något av** kriterierna för komplex åtgärd.

Med **komplex åtgärd** avses projekt som uppfyller **något av** följande kriterier:

- Projekt av större omfattning: bostadsprojekt omfattande mer än 100 lägenheter eller verksamhetsprojekt som kan komma att omfatta mer än 5 000 m² bruttoarea eller övriga projekt omfattande mer än 20 000 m² markareal eller ändrad markanvändning till något av ovanstående.
- Ärenden som kan antas innebära betydande miljöpåverkan.

Tabell 8A Planprogram - handläggning

Klass	Komplexitet	Antal timmar
1	Normalt planärende med normal planproblematik och inte alltför stort område och sakägarkrets.	70
2	Komplext ärende med omfattande planproblematik och/eller omfattande sakägarkrets.	100
3	Mycket komplext ärende med omfattande planproblematik och oklara förutsättningar.	140

Tabell 8B Planprogram – upprättande av planhandlingar

Planhandlingar är ett samlingsnamn för planbeskrivning och illustration där sådan erfordras. Vid behov av utredningar och miljöbedömning med miljökonsekvensbeskrivning tillkommer kostnad för det enligt separat offert.

Klass	Komplexitet	Antal timmar
1	Normalt planärende med normal planproblematik och ej alltför stort område och sakägarkrets.	60
2	Komplext ärende med omfattande planproblematik och/eller omfattande sakägarkrets.	80
3	Mycket komplext ärende med omfattande planproblematik och oklara förutsättningar.	100

Kommunen är enligt lag skyldig att utföra handläggningen. Handläggning är myndighetsutövning på vilken moms inte tas ut. Det kan vara möjligt att en konsult upprättar planhandlingar. Om kommunen upprättar planhandlingar för planprogram summeras antal timmar för aktuell klass i Tabell 8A och 8B vid beräkning av plantaxa.

Exempel 1 - Kommunen handlägger och upprättar planhandlingar

Bedömd komplexitet: klass 2

Tid för beräkning av planavgift: $100 + 80 = 180$ timmar (tabell 8A + 8B)

Moms utgår för 80 timmar (tabell 8B)

Exempel 2 - Kommunen handlägger, konsult upprättar planhandlingar

Bedömd komplexitet: klass 2

Tid för beräkning av planavgift: 100 timmar (tabell 8A)

Ingen moms utgår

Konsult upphandlas separat av sökanden/beställaren för upprättande av planhandlingar

Tabell 8C Detaljplan och områdesbestämmelser – handläggning

Klass	Komplexitet	Antal timmar
1	Mycket enkelt planärende med liten planproblematik, begränsad yta, få sakägare.	40
2	Ärende med begränsad problematik, begränsad sakägarkrets.	65
3	Normalt planärende med normal planproblematik och inte alltför stort område och sakägarkrets..	110
4	Komplext ärende med omfattande planproblematik och/eller omfattande sakägarkrets.	180
5	Mycket komplext ärende med omfattande planproblematik och oklara förutsättningar.	260

Tabell 8D Detaljplan och områdesbestämmelser – upprättande av handlingar

Planhandlingar är ett samlingsnamn för planbeskrivning, plankarta med bestämmelser och illustration där sådan erfordras. Vid behov av större utredningar och miljöbedömning med miljökonsekvensbeskrivning tillkommer kostnad för detta enligt separat offert.

Kommunen är enligt lag skyldig att utföra handläggningen. Handläggning är myndighetsutövning på vilken moms inte tas ut. Det kan vara möjligt att en konsult upprättar planhandlingar. Om kommunen upprättar planhandlingar för detaljplan summeras antal timmar för aktuell klass i Tabell 8C och 8D vid beräkning av plantaxa.

Exempel 1 - Kommunen handlägger och upprättar planhandlingar

Bedömd komplexitet: klass 3

Tid för beräkning av planavgift: $110 + 150 = 260$ timmar (tabell 8C + 8D)

Moms utgår för 150 timmar (tabell 8D)

Exempel 2 - Kommunen handlägger, konsult upprättar planhandlingar

Bedömd komplexitet: klass 3

Tid för beräkning av planavgift: 110 timmar (tabell 8C)

Ingen moms utgår

Konsult upphandlas separat av sökanden/beställaren för upprättande av planhandlingar

Klass	Komplexitet	Antal timmar
1	Mycket enkelt planärende med liten planproblematik, begränsad yta, få sakägare.	50
2	Ärende med begränsad problematik, begränsad sakägarkrets.	90
3	Normalt planärende med normal planproblematik och inte alltför stort område och sakägarkrets.	150
4	Komplext ärende med omfattande planproblematik och/eller omfattande sakägarkrets.	220
5	Mycket komplext ärende med omfattande planproblematik och oklara förutsättningar.	290

Tabell 9 Beslut om ny kontrollansvarig

Avgift = HF x mPBB x N

Åtgärd	HF
Ny sakkunnig	25

Tabell 10 Hissar och andra motordrivna anordningar

Avgift tas ut som tidsersättning enligt plan- och byggförordningen (ersätter förordning 1999:371 om hissar med mera i byggnadsverk).

Åtgärd	Tidsersättning
Medgivande eller förbud att använda hiss	Antal timmar (minst 1)

Tabell 1 | Nybyggnad – Bygglovavgift

Gäller för ”standardärende” inom detaljplan, utan avvikelser och kommunikering.

Avgiften utgör summan av avgifterna för de åtgärder som byggnadsnämnden vidtar i samband med bygglov respektive startbesked. Avgift för att upprätta eller ändra detaljplan, områdesbestämmelser eller fastighetsplan tillkommer enligt särskild taxa eller genom upprättat planavtal.

Se tabell 4 och 5 angående tillämpliga HF

Avgiften inkluderar ett arbetsplatsbesök (utom vid mycket enkla byggnader).

$$\text{Bygglovavgift} = \text{mPBB} \times \text{OF} \times (\text{HF1} + \text{HF2}) \times \text{N}$$

Area (m ²) – BTA + OPA	OF	HF1	HF2
Byggnader, anläggningar inkl. bygglovspliktiga komplementbyggnader			
Mycket enkla byggnader < 49 m ² *	2	20	20
0 - 49	4	24	28
50 - 129	6	24	28
130 - 199	8	24	28
200 - 299	10	24	28
300 - 499	14	24	28
500 - 99	20	24	28
800 - 1 199	26	24	28
1 200 - 1 999	36	24	28
2 000 - 2 999	46	24	28
3 000 - 3 999	56	24	28
4 000 - 4 999	64	24	28
5 000 - 5 999	72	24	28
6 000 - 7 999	88	24	28
8 000 - 9 999	100	24	28
10 000 - 14 999	125	24	28
15 000 - 24 999	170	24	28
25 000 - 49 999	235	24	28
50 000 - 100 000	400	24	28
Stor, enkel byggnad (oisolerad lager- hall) ≥ 600 m ²	0,3 x OF (intervall enligt ovan)	24	28
Vindsinredning ≤ 199 m ²	8	17	28

Komplementbyggnad

Bygglovavgift = mPBB x OF x (HF1 + HF2)* x N

Objekt	Yta BTA	OF	HF1	HF2
Komplementbyggnad, garage, carport, förråd (eget ärende)	< 50 m ²	2	17	13
Komplementbyggnad, garage, carport, förråd (eget ärende)	> 50 m ²	4	17	15
Källsorteringsbehållare/grupp sopskåp, sophus		4	14	15

**Bygglov inklusive startbesked*

Tabell 12 Tillbyggnad

Bygglovavgift = mPBB x OF x (HF1 + HF2)* x N

Huvudbyggnad	Yta BTA	OF	HF1	HF2
Tillkommande yta BTA	≤ 15 m ²	3	14	10
Tillkommande yta BTA	16 - 49 m ²	4	17	15
Tillkommande yta BTA	50 - 129 m ²	6	17	28
Tillkommande yta BTA	130 - 199 m ²	8	17	28
Tillkommande yta BTA	200 - 299 m ²	10	17	28
Tillkommande yta BTA	300 - 499 m ²	14	17	28
Ytterligare intervall se tabell 11				

Komplementbyggnad		OF	HF1	HF2
Typ: garage, carport, förråd	Oavsett storlek men ≤ 50 % av ursprunglig byggnads BTA	2	14	13
Tillbyggnad fritidshus	≤ 50 m ²	4	14	13
Tillbyggnad växthus, lusthus och liknande, oisolerat	> 15 m ²	2	14	13
Burspråk		2	14	13
Takkupa		2	14	15

**Bygglov inklusive startbesked*

Tabell 13 Enkla byggnader

$$\text{Bygglöavgift} = \text{mPBB} \times \text{OF} \times (\text{HF1} + \text{HF2})^* \times \text{N}$$

Typ	Yta BTA	OF	HF1	HF2
Fritidshus	40 - 80 m ²	4	21	28
Kolonistuga	< 40 m ²	2	14	15
Nätstation/pumpstation	Oavsett storlek	4	14	13
Växthus, lusthus och liknande, oisolerat	> 15 m ² men ≤ 50 m ²	2	14	13
Rullstolsgarage förråd med mera	Oavsett storlek	2	14	13
Kiosk, manskapsbod med mera	Oavsett storlek	4	17	15
Sommarveranda, restaurang	Oavsett storlek	4	17	23

*Bygglövgivning inklusive startbesked

Tabell 14 Övriga åtgärder

$$\text{Bygglöavgift} = \text{mPBB} \times \text{HF} \times \text{N}$$

	Yta BTA	HF
Balkong 1 - 5 st		65
Balkong > 5 st		130
Inglasning av balkong 1 - 5 st		65
Inglasning av balkong > 5 st		130
Inglasning av uteplats/ uterum	oavsett storlek	65
Skärmtak	15 - 30 m ²	50
Skärmtak	≥ 31 m ²	100

$$\text{Bygglöavgift} = \text{mPBB} \times \text{OF} \times (\text{HF1} + \text{HF2})^* \times \text{N}$$

Övrigt – utan konstruktion	Yta BTA	OF	HF1	HF2
Fasadändring, mindre		2	11	10
Fasadändring, större		4	11	10
Bostadshiss – handikapp enbostadshus ¹		2	17	13
Hiss/ramp**		4	17	15
Mur och eller plank vid enbostadshus		4	10	13
Mur och/eller plank – buller- plank/stabilitet – oavsett material		6	14	15
Solfångare – inte på en- och tvåbostadshus		2	14	13
Frivilligt bygglov	Avgift enligt normalt bygglov			

* Bygglövgivning inklusive startbesked

** Endast HF2 vid invändig installation

Tabell 15A Anmälan (icke lovpliktig åtgärd)

Avgift = HF2 x mPBB x N

	HF2
Eldstad/st	25
Grundförstärkning enbostadshus	90
Grundförstärkning	200
Ventilationsanläggning enbostadshus	50
Ventilationsanläggning övriga	140
Ändring av bärande konstruktion/brandskyddet, mindre	30
Ändring av bärande konstruktion/brandskyddet, större	140
Stambyte	90
Sopsug	90
Fettavskiljare	30
Rivning utanför planlagt område	25

Tabell 15B Anmälan (icke lovpliktig åtgärd)

Avgift = Timdebitering

	Antal timmar
Attefallstillbyggnad	2
Attefallskomplementbyggnad	3
Attefallskomplementbostad	6

Tabell 16 Rivningslov inklusive startbesked

Avgift = HF x mPBB x N

Rivning	HF
< 250 m ² BTA	100
250 - 999 m ² BTA	200
> 1 000 m ² BTA	400

Tabell 17 Bygglov för skyltar

Prövning ska ske som för byggnader

Avgift tas ut med hänsyn till åtgärderna och omgivningspåverkan. Avgift = HF x mPBB x N
Administrationsavgift ingår i avgiften för skyltar och ljusanordningar.

Åtgärd		HF om liten påverkan på stads- eller landskapsbilden	HF om stor påverkan på stads- eller landskapsbilden
Vepa	$\leq 20 \text{ m}^2$	80	
Stor vepa	$\geq 20 \text{ m}^2$		200
Skyltprogramgranskning	$\geq 20 \text{ m}^2$	100	200
Prövning mot skyltprogram		20	20
Därutöver per skylt		10	10
Prövning utan gällande skyltprogram	Placering, utformning, miljö- och omgivningspåverkan	45	105
Därutöver per skylt		23	53
Skylt, skyltpelare, stadspelare	$\leq 10 \text{ m}^2$	60	
Skylt, skyltpelare, stadspelare,	$\geq 10 \text{ m}^2$ vid bussskur	-	150
Ljusramp	Ny/ny front	-	100
Ljusramp	utöver den första	20	-
Ljusanordning vid idrottsplats eller likn.	> 5 st		100
Förbesiktning	Per gång	10	20
Remiss	Trafikverket med flera	15	15

Väsentlig ändring av skylt eller ljusanordning medför samma arbetsinsatser som vid ansökan om ny. Avgift tas därför ut som vid ny skylt eller ljusanordning.

Skylt i samband med bygge placerad på samma fastighet, max 15 m^2 är avgiftsfri. Är skylten större än 15 m^2 tas avgift ut enligt tabell.

Skyltprogram kan tas fram i samförstånd mellan fastighetsägaren och Samhällsbyggnad. Det består av dokument/ritning som visar var på fasaderna skyltar ska placeras och kan även innehålla principer för skyltars utformning. Avgiften reduceras om skyltprogrammet följs.

Tabell 18 Marklov inklusive startbesked

Avgiften tas enbart ut som tidsersättning

Åtgärd	Tidsersättning
Marklov såväl schakt som fyllning	Antal timmar (minst 25 mPBB)

Tabell 19 Master, torn, vindkraftverk

Avgift = (HF1 + HF2) x mPBB x N

Master, torn, vindkraftverk	Beskrivning	HF 1 Alternativ tidsersättning	HF 2 Tidsersättning
Radio- och telemast eller torn + 1 teknikbod	1 torn	250	Antal timmar (minst 1)
Radio- och telemast eller torn + 1 teknikbod	> 1 torn	550	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	1 verk	550	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	2 - 4 verk	1 200	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	5 - 10 verk	2 500	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	11 - 20 verk	5 100	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	21 - 40 verk	10 300	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	41 - 80 verk	20 700	Antal timmar (minst 1)
Vindkraftverk	> 80 verk	41 500	Antal timmar (minst 1)

Tabell 20 Bygglov för anläggningar

Anläggning på land

$$\text{Avgift} = (\text{HF1} + \text{HF2}) \times \text{mPBB} \times \text{N}$$

Objekt	Beskrivning	OF	HF1	HF2
Anläggningens yta	2 000 - 4 999 m ²	60	24	28
„-“	5 000 - 10 000 m ²	80	24	28
„-“	≥ 10 000 m ²	100	24	28
Mindre anläggningar till exempel parkeringsplats	Antal timmar (minst 1)			
Upplag/materialgård	Antal timmar (minst 1)			
Tunnel/bergrum	Antal timmar (minst 1)			

Exempel på anläggning (enligt plan- och byggförordningen): Begravningsplats, Campingplats, Idrottsplats, Friluftsbad, Golfbana, Kabinbana, Minigolf, Motorbana, Nöjespark, Skidbacke med lift, Skjutbana

Anläggning i vatten

Objekt	Beskrivning	OF	HF1	HF2
Brygga, såväl ponton som fast anlagd	för fler än 10 - 12 båtar, (annars ej bygglov)	20	24	28
Småbåtshamn – se marina	för fler än 10 - 12 båtar, < 5 000 m ²	40	24	28
Marina 5 000 - 10 000 m ² , flera bryggor	för fler än 10 - 12 båtar, annars inte hamn	80	24	28
Utökning med pontonbrygga	per brygga	5	24	28

Tabell 21 Övriga ärenden

$$\text{Avgift} = \text{HF} \times \text{mPBB} \times \text{N}$$

Ärendetyp	Beskrivning	HF
Anstånd	ingen avgift	
Avslag såväl bygglov, marklov rivningslov som förhandsbesked	Full avgift HF 1 alternativt tidsersättning	
Avvisa		20
Återkallad ansökan (avskrivet ärende)	Tidsersättning, se tabell 2	

$$\text{Avgift} = \text{HF} \times \text{mPBB} \times \text{N}$$

Tabell 22 Avgift för nybyggnadskarta

Samhällsbyggnadsnämnden beslutar i samband med granskning av bygglovsansökan om nybyggnadskarta krävs (PBL 9:21).

Nybyggnadskartor upprättas av samhällsbyggnadsnämnden (PBL 12:4), av kommunens egen eller avtalade mätpersonal.

Nybyggnadskartan i sin helhet ska utgöra underlag till den situationsplan som krävs för Samhällsbyggnadsnämndens bygglovsprövning.

Nybyggnadskartan innehåller uppgifter om fastighetsgränser och övriga fastighetsrättsliga förhållanden (servitut, ledningsrätter med mera), befintliga byggnader, vägar och väghöjder, byggnads- och markreglerande bestämmelser, och ledningar befintliga byggnader, vägar, markhöjder, luftledningar och information om kommunalt VA.

En förenklad nybyggnadskarta kan upprättas i vissa fall. Då sker kontroll av fastighetsgränser och byggnader i fält. Kartan innehåller planbestämmelser men inte höjdinformation eller ledningsinformation. En förenklad nybyggnadskarta kan upprättas i de fall då en fullständig nybyggnadskarta ej behövs. Förenklad nybyggnadskartan innehåller uppgifter om fastighetsgränser och övriga fastighetsrättsliga förhållanden (servitut, ledningsrätter med mera), byggnads- och markreglerande bestämmelser och befintliga byggnader.

MomsMervärdesskatt ska inte tas ut på avgifter för nybyggnadskartor som behövs för en bygglovsprövning. Tillhandahållandet utgör ett led i kommunens myndighetsutövning. Däremot är det inte ett led i någon myndighetsutövning när kommunen tillhandahåller nybyggnadskartor som inte behövs för bygglovsprövningen eller som saknar samband med en bygglovsprövning. Moms (25%)Mervärdesskatt ska tas ut på avgifter för sådana tillhandahållanden.

Avgift = mPBB x NKF x N

Nybyggnadskarta inklusive granskning	NKF eller tidsersättning
Enbostadshus oavsett tomtyta	160
Övriga byggnader och anläggningar, tomtyta < 2 000 m ²	160
2 000 - 4 999 m ²	300
5 000 - 9 999 m ²	350
10 000 - 15 000 m ²	400
Tomtyta större än 15 000 m ²	Tidsersättning enligt tabell 2
Särskilda kompletteringar och övriga åtgärder	Tidsersättning enligt tabell 2
Förenklad nybyggnadskarta	Tidsersättning enligt tabell 2

Tabell 23 Avgift för utstakning och lägeskontroll

I samband med att bygglov meddelas anges i beslutet om utstakning och/eller lägeskontroll av byggnaden krävs (PBL 10:26).

Utslakning genomförs för att säkerställa att en byggnad hamnar på rätt plats och höjd enligt bygglovsbeslut. Lägeskontroll utförs för att kontrollera att byggnad placerats och utförts enligt bygglov och genomförs när byggnaden uppförs. Lägeskontroll utförs för att kontrollera att byggnaden har placerats rätt.

Om utstakning/lägeskontroll inte utförs och inlämnats till Samhällsbyggnadsnämnden av godkänd sakkunnig, eller om koordinatleveransen till Samhällsbyggnadsnämnden är bristfällig eller felaktig kan byggnadens läges fastställas av nämnden på byggherrens bekostnad.

Utslakning/lägeskontroll ska utföras av kommunens egen eller avtalad mätpersonal eller av den som byggherren anlitar som uppfyller kommunens kompetens- och leveranskrav.

Om utstakning utförs av annan än samhällsbyggnadsnämndens personal, tas avgift ut för underlagsdata, grundmaterial med mera med 20 % av den avgift, som skulle utgått om kommunen utfört arbetet.

Om utstakning/lägeskontroll inte utförs eller inlämnats till Samhällsbyggnadsnämnden av någon som inte uppfyller kommunens kompetens- och leveranskrav kan byggnadens läges fastställas av nämnden på byggherrens bekostnad.

Utslakningsavgift = mPBB x UF x N

För lägeskontroll utgår tidsersättning enligt tabell 2.

Utslakning och lägeskontroll utgör inte myndighetsuppdrag, moms mervärdesskatt 25% tillkommer.

Utslakning	UF
Utslakning nybyggnad, fyra punkter	
1- 299 m ²	130
300 - 1000 m ²	165
Utslakning tillbyggnad, garage mm, fyra punkter	
1- 299 m ²	50
300 - 1 000 m ²	85
Tillägg per punkt utöver 4	10
Byggnader > 1000 m ² och övriga mätuppdrag	Tidsersättning enligt tabell 2
Lägeskontroll	Tidsersättning enligt tabell 2
Ärendetyp	UF
Utslakning	Tidsersättning enligt tabell 2
Lägeskontroll	Tidsersättning enligt tabell 2

Tabell 24 Andra mät och fastighetsrättsliga uppdrag
Tidigare tabell 26 Fastighetsrättsliga uppdrag

(Moms 25 % tillkommer)

Taxan baseras på tidsersättning enligt tabell 2.

Uppdrag	Komplexitet	Antal timmar
Fastighetsförteckning	Enkel (se tabell 7, 8A-8D)	8
enligt PBL	Normal (se tabell 7, 8A-8D)	16
	Komplex (se tabell 7, 8A-8D)	Nedlagd tid
Övriga fastighetsrättsliga uppdrag	Gränsutvisning Fastighetsutredning	Nedlagd tid

I detaljplanearbetet ska det finnas grundkarta och fastighetsförteckning (PBL 5:8)

Grundkarta och fastighetsförteckning tas fram till detaljplanearbetet och är således ett led i myndighetsutövning, därav ska mervärdesskatt ej tas ut.

För övriga mät och fastighetsrättsliga tillkommer mervärdesskatt, 25%.

Ärendetyp	Mervärdesskatt	
Grundkarta	Nej	Tidsersättning enligt tabell 2
Fastighetsförteckning	Nej	Tidsersättning enligt tabell 2
Övriga mät och fastighetsrättsliga uppdrag (tex gränsutvisning eller fastighetsutredning)	Ja	Tidsersättning enligt tabell 2

Tabell 25 Avgift för tillfälligt nyttjande av digital geografisk information
Tidigare tabell 24

Avgift per HA = mPBB x KF x N

(Moms 6 % tillkommer)

Primärkarta Innehåll i kartan	Informationsandel i %	KF
Gränser och fastighetsbeteckning	30	4
Byggnader och övriga topografiska objekt	30	4
Vägar, järnvägar, adresser	20	3
Höjdkurvor och 10 meter höjdgitter	20	3
All information	100	14

Taxan för primärkartan är differentierad med avseende på areal och kvalitet.

Nyttjanderättsavgiften anpassas till storleken på det geografiska området enligt nedan, så att avgiften per ytenhet minskar ju större beställningen är.

Areal hektar (ha = 100 x 100m)	Avgift kronor/ha 2021 vid all information
1-10 ha	733
> 10 ha	Taxan justeras nedåt med 50 kr för varje ytterligare 10 ha utöver de första 10.

Primärkartan är indelad i tre olika kategorier utifrån kvalitet. Med kvalitet menas geografisk noggrannhet, innehåll och aktualitet, se bilaga 1 Primärkarta kvalitet.

Kvalitet hög: Primärkartan innehåller kartobjekt med hög geografisk noggrannhet, höjd på objekt och har hög aktualitet.**Kvalitet mellan:** Primärkartan innehåller objekt med god geografisk noggrannhet och god aktualitet**Kvalitet låg:** Primärkartan har låg aktualitet och varierande noggrannhet.

Kvalitetsklasser	Avgift kr/ha 2021 vid all information
Klass 1: Kvalitet hög	733 kr/ha
Klass 2: Kvalitet mellan	0,6 x 733 = 440 kronor/hektar
Klass 3: Kvalitet låg	0,3 x 733 = 220 kronor/hektar

Terrängmodell, ortofoto och övriga geografiska data	KF
Höjdpunkter/Terrängmodell (GRID alt xyz 1 och 2 m)	4
Flygfoto/ortofoto	3
Höjdinformation, nivåytor	3
Övriga geodatalager (per lager)	2

Leverenskostnad tillkommer med 2 000 kronor per geografiskt avgränsat område.

Tabell 26 Avgift för bearbetning, analys och presentation av geografisk information, GIS-tjänster

Tidigare tabell 25

(Moms 25 % tillkommer)

Taxan baseras på tidsersättning enligt tabell 2 för nedlagd tid för uppdraget. Uppdragen kan avse bearbetning av geografisk information och kartmaterial för anpassning till uppdragsgivarens önskemål, framtagande av ny eller anpassad geografisk information genom bearbetning/analys. Uppdrag som omfattar mer än 20 timmars arbete ska offereras.

Antagen av KF 2011-05-16 § 113
Reviderad av KF 2015-09-28 § 207
Reviderad av KF 2017-06-26 § 142
Reviderad av KF 2020-06-22 § 129
Reviderad av KF 2021-05-24 § 64
Reviderad av Kommunfullmäktige 2023-mm-dd § zzz

Indexreglering av taxan

Kommunfullmäktige beslutade 2020-06-22, § 129 att Samhällsbyggnadsnämnden årligen får indexuppräknat taxan upp till Prisindex för kommunal verksamhet (PKV).

Samhällsbyggnadsnämnden ska delge Kommunfullmäktige beslut

Taxa - Socialtjänsten
§273
23KS568

...

Taxa Socialtjänsten

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Taxa Socialtjänsten	Taxa	2023-12-14 § xxx	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Socialförvaltningen	6	23KS568 23SN109	2025-12-31
Dokumentinformation	Taxor inom socialförvaltningen		
Dokumentet gäller för	Socialförvaltningen		

Omvårdnadsavgifter särskilt boende:

Äldreomsorgen: År 2024, 2 575 kr/mån* för alla boenden även medföljande make
Stöd och omsorg: År 2024, 2 575kr/mån*

Hemtjänstavgifter:

Varje person debiteras utifrån de antal timmar personen fått biståndsbeslut på. Högsta avgift inom ramen för maxtaxan år 2024 2575kr

Serviceinsatser (såsom städning, tvätt handling o.s.v.)	295 kr/tim,
Omvårdnadsinsatser (dusch, morgon-och kvällshjälp, Nattpatrull, mm)	235 kr/tim,
Hemsjukvård	300 kr/mån,
Hembesök/utprovning av distriktssköterska, sjuksköterska, Arbetsterapeut eller fysioterapeut	300 kr/tillfälle,
Hembesök av sjuksköterska på jourtid vardagar kl.17:00-08:00, samt fredag och helgdagar från kl.17:00-08:00	400 kr/tillfälle
Sjukvårdande behandling (ex. medicinsk sjukvård)	300 kr/tillfälle

Ledsagning

Varje person debiteras utifrån de antal timmar personen fått biståndsbeslut på. Högsta avgift inom ramen för maxtaxan är 2 575 kr/mån*

Ledsagningsavgift	295 kr/tim,
-------------------	-------------

Trygghetslarm

Varje person debiteras utifrån biståndsbeslut. Högsta avgift inom ramen för maxtaxan är 2 575kr/mån*.

Avgift GSM larm	310 kr/mån,
-----------------	-------------

Teknisk utrustning

Borttappad eller skadad teknisk utrustning som uppstår på grund av olycka eller oaktsamhet debiteras till självkostnadspris.

Äldreboende och Stöd-och omsorgsboende

Månadsavgift för boendet	2 575 kr/mån
--------------------------	--------------

Individuell kostnad, förbrukningsartiklar

391 kr/månad/boende
531 kr /månad/parboende

Utredning-och korttidsboende

Korttidsplatser Parken och vistelse vid Äldrecentra
utrednings-och avlastningsenhet

Debitering enligt
Fastighets- och
Servicenämndens beslut

Vistelse på Norrgårdens tillfälliga boende samt Äldrecentrat

Omsorgsavgift 76 kr/dygn

Hyra 76 kr/ dygn

Undantag hyra korttidsboende

Personer som väntar på beslut om personlig assistans samt personer som väntar på att få sitt hem bostadsanpassat ska undantas hyra under vistelsen på korttidsboende. De ska endast betala omvårdnadsavgift samt mat.

Hjälpmedel i hemmet

Hjälpmedel (ex. hygienhjälpmedel, rollator, mm) 300 kr

Utprovning och utkörning av hjälpmedel 250 kr

Avgift för hämtning av hjälpmedel 500 kr

Familjerådgivning

Besök hos familjerådgivare (maxtaxa 1000 kr) 200 kr/tillfälle

Ikraftträdande

Taxan träder i kraft 2024-02-01

*Avser maxtaxa enligt Högkostnadsskyddet enligt 8 kap. 5 § SoL.

Antagen av KF 2018-12-17 § 318

Reviderad av KF 2021-11-29 § 199

Indexuppräknad av SN 2022-09-07 § 104

Reviderad av KF 2023-12-14 § xxx

Indexreglering av taxan

Kommunfullmäktige beslutade den 2017-12-18 att Socialnämnden varje kalenderår får besluta höja de i denna taxa antagna fasta avgifterna och timavgifterna med en procentsats enligt omsorgsprisindex från SKR (OPI). Utgångspunkt för indexuppräknningen är januari 2018.

Taxa - marknadskontroll

§274

23KS649

...

Piteå kommun

Taxa för marknadskontroll

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast antagen	Beslutsinstans
Taxa för marknadskontroll	Taxa	2023-12-14, § zzz	Kommunfullmäktige
Administrationsansvarig förvaltning Samhällsbyggnad	Version 1	Diarienummer 23KS649	Giltighetstid 2024-01-01 -- 2027-12-31
Dokumentinformation	Taxa för Miljö- och tillsynsnämndens marknadskontroll		
Dokumentet gäller för	Miljö- och tillsynsnämnden samt verksamhetsutövare som omfattas av marknadskontroll		

Inledande bestämmelser

Denna taxa är meddelad med stöd av 2 § lagen (2014:140) med bemyndigande att meddela vissa föreskrifter om marknads kontroll av varor och annan närliggande tillsyn.

1 §

Avgift enligt denna taxa ska betalas för Miljö- och tillsynsnämndens marknads kontroll enligt Europaparlamentets och Rådets förordning (EU) 2019/1020 av den 20 juni 2019 om marknads kontroll och överensstämmelse för produkter och om ändring av direktiv 2004/42/EG och förordningarna (EG) nr 765/2008 och (EU) nr 305/2011.

2 §

Avgiftsskyldig är den som på marknaden släpper ut eller tillhandahåller en produkt som omfattas av marknads kontroll enligt förordning (EU) 2019/1020 och som omfattas av Miljö- och tillsynsnämndens tillsyns- eller kontrollansvar.

3 §

Timavgift för 2024 för nämndens handläggning enligt denna taxa är 1170 kr. densamma som gällande timavgift för Miljö- och tillsynsnämndens verksamhet enligt miljöbalken (1998:808).

Avgift för tillsyn

4 §

Avgift tas ut som timavgift och betalas i efterskott för varje påbörjad halvtimme handläggningstid. Med handläggningstid avses den sammanlagda tid som varje handläggare vid nämnden har använt för inläsning av ärendet, kontakter med parter, samråd med experter och myndigheter, restid, inspektioner, revisioner och kontroller i övrigt, beredning i övrigt i ärendet, samt föredragning och beslut.

För inspektioner, mätningar och andra kontroller som utförs vardagar mellan klockan 19.00 och 07.00, lördagar, söndagar, julafton, nyårsafton, påskafton, trettondagsafton, midsommarafton och helgdagar, tas avgift ut med 1,5 gånger ordinarie timavgift.

5 §

Utöver timavgiften i 4 § ska nämnden ersättas för de faktiska kostnaderna för provtagning och analys av prover av kemiska produkter eller biotekniska organismer till följd av marknads kontroll.

6 §

Avgift tas inte ut för handläggning av överklagande av nämndens eller en överinstans beslut.

Avgiftens erläggande

7 §

Beslut om avgift enligt denna taxa fattas av miljö- och tillsynsnämnden. Betalning av avgift ska ske till nämnden. Betalning ska ske inom tid som anges i beslutet om avgift eller i räkning.

Nedsättning av avgift

8 §

Om det finns särskilda skäl med hänsyn till en verksamhets art, omfattning, tillsynsbehov eller övriga omständigheter, får miljö- och tillsynsnämnden i ett enskilt ärende ändra en avgift enligt denna taxa.

Överklagande m.m.

9 §

Bestämmelser om överklagande av Miljö- och tillsynsnämndens beslut enligt denna taxa finns i 40–44 §§ förvaltningslagen (2017:900).

Antagen av Kommunfullmäktige 2023-12-14 § zzz

Indexreglering av taxan

Kommunfullmäktige beslutade 2023-12-14 § zzz att Miljö- och tillsynsnämnden för varje kalenderår får besluta att indexuppräknas taxa för marknadskontroll enligt prisindex för kommunal verksamhet (PKV), med oktober som basmånad.

Miljö- och tillsynsnämnden ska delge Kommunfullmäktige sitt beslut efter indexuppräkning.

Bestämmelser om
ersättning till
förtroendevalda
§275
23KS526

...

§ 142 Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda

Diariernr 23KS526

Beslut

Kommunstyrelsens arbets- och personalutskott föreslår att Kommunfullmäktige antar Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda.

Ärendebeskrivning

Kommunfullmäktige antog 2022-11-28 nya bestämmelser om ersättning till förtroendevalda. De nya bestämmelserna var en grundläggande omarbetning av tidigare versioner. Det har sedan antagandet kommit upp ett antal frågor som behöver förtydligas i bestämmelserna. Kommunledningsförvaltningen har därför tagit fram ett reviderat förslag till bestämmelser med följande ändringar och förtydliganden.

- Ändrat så att det är samma regler för förlorad arbetsförtjänst för sammanträden och förrättningar.
- Tydliggjort att kommunstyrelsen kan delegera tolkning av och beslut utifrån bestämmelserna
- Tydliggjort när deltagande i råd och liknande sammanslutningar berättigar till sammanträdesersättning
- Tydliggjort att ersättning ej utgår om annan organisation betalar ut ersättning.
- Tillagt att kommunchef kan kalla till ersättningsberättigad förrättning.
- Ändrat grunden beräkning när förtroendevald haft förlorad arbetsinkomst men inte kan styrka exakt belopp, från sjukpenninggrundande inkomst till aktuell årsinkomst.
- Tydliggjort vad som ingår i uppdraget gällande förtroendevalda med årsarvode.
- Ändrat grunden för reseersättning från "bostaden" till folkbokförd adress samt strukit arbetsplats.
- Lagt till ny rubrik gällande reglering av arvodes- eller ersättningskund.

Kommunledningsförvaltningens yttrande

Kommunledningsförvaltningen bedömer att de föreslagna ändringarna gör bestämmelserna tydligare och gör det lättare att göra rätt vid ansökan om ersättning. Detta minskar risken för felaktiga utbetalningar och minskar administrationen.

Kommunledningsförvaltningen föreslår att kommunfullmäktige antar de reviderade bestämmelserna för ersättning till förtroendevalda.

Yrkanden

Claes Danell (S): Bifall till Kommunledningsförvaltningens förslag med ändringen under "2.2.2 Förlorad arbetsinkomst" att förtroendevalda har rätt till 1/1 maxbelopp i ersättning för förlorad arbetsinkomst vid Kommunfullmäktiges partigruppmöte.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunstyrelsens arbets- och personalutskotts beslut.

Beslutsunderlag

- Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda

Paragrafen är justerad

Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Senast reviderad	Beslutsinstans
Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda	Föreskrift	2023-12-14 § xxx	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Kommunledningsförvaltningen	12	23KS526	2027-12-31
Dokumentinformation	Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda		
Dokumentet gäller för	Piteå kommuns förtroendevalda		

Innehåll

1	Allmänna bestämmelser	2
1.1	Tolkning av bestämmelserna.....	2
2	Ersättning och arvoden	3
2.1	Ersättningsberättigade uppdrag	3
2.1.1	Sammanträden.....	3
2.1.2	Förrättningar.....	3
2.2	Ersättningens storlek	4
2.2.1	Sammanträden och förrättningar.....	4
2.2.2	Förlorad arbetsinkomst.....	4
2.2.3	Ersättning till valförrättare och röstmottagare	5
2.3	Årsarvode	5
2.3.1	Årsarvode nivå 1	5
2.3.2	Årsarvode nivå 2	6
2.3.3	Årsarvode nivå 3	6
2.3.4	Årsarvode nivå 4	6
2.3.5	Vice ordförande och ledamot i utskott	7
2.3.6	Partigrupplederarvode	7
2.3.7	Arvode för ledamöter i bolagens styrelser	7
3	Specifika regler	8
3.1	Semester	8
3.2	Förlorad semesterförmån.....	8
3.3	Förlorad ersättning vid särskilda arbetsförhållanden	8
3.4	Förlorad ersättning vid restid	8
3.5	Frånvaro.....	8
3.6	Föräldraledighet.....	8
3.7	Fördelning av arvode.....	8
4	Pensionsförmån	9
4.1	Pensionsförmån på ersättning och arvode.....	9
4.2	Förlorad pensionsförmån.....	9
5.	Ersättning för kostnader	10
5.1	Resekostnader och traktamenten	10
5.2	Kostnad för barntillsyn.....	10
5.3	Kostnad för vård och tillsyn av person med funktionsnedsättning eller svårt sjuk person.....	10
5.4	Särskilda kostnader för förtroendevald med funktionsnedsättning	10
5.5	Övriga kostnader	11
6.	Administrativa bestämmelser	12
6.1.	Begäran om ersättning.....	12
6.2.	Begäran om förlorad arbetsinkomst	12
6.3.	Utbetalning	12
6.4.	Reglering av arvodes- eller ersättningsskuld	12
6.5.	Omräkning.....	12
7.	Teknisk utrustning	14

I Allmänna bestämmelser

Dessa bestämmelser gäller för förtroendevalda som avses i 4 kap 1 § kommunallagen (2017:725) samt för personer med andra uppdrag med anknytning till kommunen i den utsträckning som kommunfullmäktige beslutar.

Bestämmelserna gäller även företrädare som utsetts att representera sin organisation i kommunala råd där kommunfullmäktige antagit särskilt reglemente. De har rätt till arvode för sammanträde där protokoll eller anteckningar förs av sekreterare.

I skattehänseende räknas arvoden och ersättningar enligt dessa bestämmelser som inkomst av tjänst. De är sjukpenning- och pensionsgrundande enligt lagen om allmän försäkring. Kommunen betalar arbetsgivaravgifter enligt lag.

Kostnaderna för arvoden och ersättningar belastar den nämnd eller den instans den förtroendevalde vid varje tillfälle representerar.

I.1 Tolkning av bestämmelserna

~~Kommunstyrelsens avgör frågor om tolkning och tillämpning av dessa bestämmelser.~~

När tillämpning av dessa bestämmelser kräver tolkning eller beslut, beslutar Kommunstyrelsen eller den Kommunstyrelsen delegerat beslutanderätt till i frågan.

2 Ersättning och arvoden

Arvode betalas till förtroendevald som har ett uppdrag som enligt dessa bestämmelser berättigar till årsarvode. För deltagande på sammanträde eller förrättning som inte omfattas av arvode får förtroendevald ersättning. Förtroendevald som utses av nämnd eller fullmäktige att representera nämnd/fullmäktige i annat än sammanträde i den egna nämnden/fullmäktige, får ersättning för detta utöver ordinarie arvode.

Förtroendevald får därutöver ersättning för kostnader eller förlorade förmån som föranleds av sammanträde, förrättning eller årsarvoderat uppdrag.

Om förtroendevald får ersättning för kostnader, förrättnings- eller sammanträdesersättning från annan betalas ingen ersättning för samma uppdrag från Piteå kommun.

2.1 Ersättningsberättigade uppdrag

2.1.1 Sammanträden

Tjänstgörande ledamöter och ersättare samt övriga ersättare som särskilt kallas till sammanträde har rätt till sammanträdesersättning för:

- sammanträde med Kommunfullmäktige
- sammanträde med Kommunstyrelsen och övriga nämnder
- sammanträde med av Kommunfullmäktige utsedda utredningskommittéer
- fullmäktigeberedning
- nämndutskott och nämndberedningar
- presidiummöte i fullmäktige eller nämnd
- revisorernas sammanträden

Ersättning vid sammanträde inkluderar inläsning av handlingar.

Ersättare som inte tjänstgör och andra förtroendevalda har rätt till reseersättning om de fått rätt att närvara.

2.1.2 Förrättningar

Förtroendevalda har efter beslut i Kommunfullmäktige, revisionen, nämnd eller kommunchef rätt till förrättningsersättning för:

- Partigruppmöte som hålls med anledning av kommunfullmäktigesammanträde.
- Sammanträden med brukar- och samverkansråd.
- Utbildning, konferens, studiebesök, studieresa, kurs eller liknande, efter beslut av Kommunfullmäktige, nämnd eller förvaltningschef.
- Uppdrag från Kommunfullmäktige eller nämnd exempelvis protokolljustering, kontaktpolitiker, informationsmöte eller liknande som rör kommunal angelägenhet och har ett direkt samband med det kommunala förtroendeuppdraget samt granskningsuppgifter inom ramen för revisionsuppdraget.
- Överläggning med företrädare för kommunen, personalorganisation, utomstående organisation eller annan motpart till kommunen efter kallelse från kommunchef eller förvaltningschef.

2.2 Ersättningens storlek

Ersättningsbelopp i kronor för sammanträdesersättning, förrättningsersättning, maxbelopp för förlorad arbetsinkomst specificeras i bilaga 1 som årligen omräknas. Förtroendevald är berättigad till ersättning för minst den tid som framgår i kallelsen.

2.2.1 Sammanträden och förrättningar

Förtroendevalda har rätt till ersättning för sammanträden enligt följande:

- Sammanträde upp till 1 timme 1/2 sammanträdesersättning,
- Sammanträde över 1 timme 1/1 sammanträdesersättning

Sammanträdesersättning är maximerat till 1/1 hel ersättning per dag oavsett antal sammanträden.

Förtroendevalda har rätt till ersättning för förrättningar enligt följande:

- KF Partigrupp möte 1/2 förrättningsersättning
- Protokolljustering 1/4 förrättningsersättning
- Annan förrättning per påbörjad timme 1/8 förrättningsersättning

Förtroendevald som har årsarvode nivå 1 - 4 kan ha begränsningar i rätten till sammanträdes- och förrättningsersättning enligt bestämmelser under Årsarvode.

2.2.2 Förlorad arbetsinkomst

Förtroendevalda har rätt till ersättning för förlorad arbetsinkomst vid sammanträden och förrättningar enligt följande:

Upp till:

- Sammanträde upp till 1 timme 1/2 maxbelopp
- Sammanträde över 1 timme 1/1 maxbelopp
- KF Partigrupp möte 1/1 maxbelopp
- Protokolljustering 1/4 maxbelopp
- Förrättning per påbörjad timme ~~1/8 maxbelopp~~
- Förrättning upp till 1 timme 1/2 maxbelopp
- Förrättning över 1 timme 1/1 maxbelopp

Uppdrag som fullgörs på ledig tid ger inte rätt till ersättning för förlorad arbetsinkomst. Förlorad arbetsinkomst ska alltid vid förfrågan kunna styrkas genom intyg från arbetsgivare.

För förtroendevald som kan visa att arbetsinkomst förlorats men inte med vilket belopp, ska ersättning beräknas på grundval av ~~den senast fastställda~~ **aktuell årsinkomst** sjukpenninggrundande inkomsten enligt följande:

Sjukpenninggrundande årsinkomst = ersättning per dag

2.2.3 Ersättning till valförrättare och röstmottagare

Valförrättare och röstmottagare ersätts med en grundersättning per timme enligt bilaga 1. Lördag och söndag samt röd dag ersätts med 20 procent extra.

<u>Uppdrag</u>	<u>Grundersättning</u>
Ordförande och vice ordförande i valdistrikt	120 %
Valförrättare i valdistrikt	100 %
Röstmottagare	100 %

Ordförande i valdistrikt har schablonarvode på 5 timmar för förberedelse av val och vallokal. Utbildning av valförrättare och röstmottagare ersätts med 4 timmar. Valförrättare och röstmottagare har rätt till ersättning för resekostnader och traktamenten.

2.3 Årsarvode

Arvodesbelopp i kronor för helt årsarvode specificeras i bilaga 1.

Kommunstyrelsen kan fatta särskilt beslut om årsarvode till förtroendevald som innehar fler än ett kommunalt uppdrag om de tillsammans uppgår till minst 40 procent av kommunalrådsarvodet. Vid sådant beslut räknas den förtroendevalda som årsarvoderad nivå 2. Vid bedömningen av den sammanlagda tiden ska alla årsarvoderade kommunala uppdrag medräknas. Det sammanlagda årsarvodet inklusive gruppleदारarvode får inte överstiga 75 procent av kommunalrådsårsarvodet. Det särskilda beslutet har företräde över grundnivåerna i detta dokument.

Årsarvoderad har inte rätt till ersättning för uppdrag som ingår i årsarvodet förutom ersättning för kostnader (avsnitt 5).

2.3.1 Årsarvode nivå 1

Förtroendevald som fullgör ett eller fler uppdrag som tillsammans uppgår till över 75 procent av heltid har rätt till årsarvode enligt följande:

Kommunstyrelse, ordförande 100 % årsarvode
Tillika kommunalråd

Kommunstyrelse, 1:e vice ordförande 100 % årsarvode
Tillika kommunalråd

I årsarvode nivå 1 ingår ~~alla övriga arvoden och ersättning~~ **för alla uppdrag inom primärkommunen.** ~~förutom ersättning för kostnader (avsnitt 5) samt ersättning för uppdrag i kommunala bolag enligt respektive bolags beslut.~~

2.3.2 Årsarvode nivå 2

Förtroendevald som fullgör ett eller fler uppdrag som tillsammans uppgår till över 40 procent men inte mer än 75 procent av helt årsarvode har rätt till årsarvode enligt följande:

Socialnämnd, ordförande	57 % av årsarvode
Barn- och utbildningsnämnd, ordförande	47 %
Samhällsbyggnadsnämnd, ordförande	47 %

I årsarvode nivå 2 ingår ersättning för alla nämndinterna uppdrag åtaganden inom nämndens verksamhetsområde som krävs för att fullgöra uppdraget som ordförande. Även presidiummöte och protokollsjustering samt samordningsträffar med nämndernas ordförande ingår i årsarvodet.

2.3.3 Årsarvode nivå 3

Förtroendevald som fullgör ett eller fler uppdrag som tillsammans arvoderas till över 7 procent, men inte mer än 40 procent av helt årsarvode, har rätt till årsarvode enligt följande:

Kommunstyrelsen

- Kommunstyrelse, 2:e vice ordförande	18 % av årsarvode
- Arbets- och personalutskott, ledamot	13 %

Kommunfullmäktige och andra nämnder

- Kommunfullmäktige, ordförande	17 % av årsarvode
- Kultur- och fritidsnämnd, ordförande	22 %
- Miljö- och tillsynsnämnd, ordförande	17 %
- Fastighets- och servicenämnd, ordförande	17 %
- Gemensam Räddningsnämnd, ordförande	17 %
- Gemensam Överförmyndarnämnd, ordförande	17 %
- Valnämnd, ordförande – valår	13 %
- Socialnämnd, vice ordförande	12 %
- Barn och utbildningsnämnd, vice ordförande	10 %
- Samhällsbyggnadsnämnd, vice ordförande	10 %

I årsarvode nivå 3 ingår överläggning med företrädare för kommunen, personalorganisation, utomstående organisation eller annan motpart till kommunen samt samordningsträffar med nämndernas ordförande. Även presidiummöte och protokollsjustering ingår i årsarvodet.

2.3.4 Årsarvode nivå 4

Förtroendevald som fullgör ett eller fler uppdrag som tillsammans arvoderas mindre än 7 procent av helt årsarvode har rätt till årsarvode enligt följande:

- Valnämnd, ordförande – icke valår	5 % av årsarvode
- Gemensam Kost och servicenämnd, ordförande	5 %
- Revision, ordförande	7 %
- Revision, vice ordförande	5 %
- Revisor	3,5 %

I årsarvode nivå 4 ingår överläggning med förvaltningschef eller annan anställd vid det kommunala organ den förtroendevalde själv tillhör, presidiummöte samt protokollsjustering.

2.3.5 Vice ordförande och ledamot i utskott

Arvode för vice ordförande utbetalas med 20 procent av ordförandes årliga arvode och detta inkluderar eventuellt arvode för plats i utskott. Arvode för plats **ledamot** i utskott utbetalas med 5 procent av ordförandes årliga arvode.

Grunden för ersättning och arvode är samma som för årsarvode nivå 4 förutom för vice ordförande i Socialnämnden, Barn och utbildningsnämnden och Samhällsbyggnadsnämnden, som ingår i årsarvode nivå 3.

2.3.6 Partigrupplederarvode

Gruppledare för varje parti eller partigrupp har rätt till arvode. Arvode beräknas utifrån hur många platser varje parti har i Kommunfullmäktige enligt följande:

<u>Antal ledamöter</u>	<u>grundbelopp per plats</u>
Plats 1:	100 %
Plats 2 och uppåt	8,5 %

Aktuellt grundbelopp redovisas i bilaga 1.

Gruppledararvodet utgör ersättning för partigruppmöten, gruppledarträffar samt andra möten och överläggningar som är kopplade till gruppledaruppdraget.

I gruppledararvodet ingår att informera övriga fullmäktigeledamöter i sin fullmäktigegrupp om vad som behandlas på gruppledarträffar samt andra möten och överläggningar som är kopplade till gruppledaruppdraget.

Gruppledararvodet kan fördelas fritt mellan en eller flera personer efter önskemål från respektive parti eller grupp av partier.

2.3.7 Arvode för ledamöter i bolagens styrelser

Beslut om ersättning till ledamöter i bolagens styrelser fattas på årsstämma för respektive bolag.

3 Specifika regler

3.1 Semester

Årsarvoderade förtroendevalda har rätt till ledighet motsvarande anställdas regler om semester i allmänna bestämmelser och registreras som månadsanställd med månadslön. Ledigheten ska förläggas på sådant sätt att uppdraget kan fullgöras.

3.2 Förlorad semesterförmån

Förtroendevald har rätt till ersättning för förlorad semesterförmån om hen tar tjänstledigt från sin ordinarie sysselsättning när hen genomför förtroendeuppdrag för Piteå kommun i så stor omfattning att tjänstledigheten minskar antalet betalda semesterdagar:

- a) förlorad semesterersättning, maximalt 12 procent på utbetald ersättning för förlorad arbetsinkomst
- b) förlorad semesterdag, maximalt samma belopp som maxbeloppet för förlorad arbetsförtjänst.

3.3 Förlorad ersättning vid särskilda arbetsförhållanden

Rätten till ersättning för förlorad arbetsinkomst och förlorad semesterförmån omfattar nödvändig ledighet för förtroendevalda med speciella arbetstider eller särskilda arbetsförhållanden i övrigt när det inte kan anses skäligt att de förtroendevalda fullgör sina ordinarie arbetsuppgifter i direkt anslutning till sammanträdet eller motsvarande.

3.4 Förlorad ersättning vid restid

Rätten till ersättning för förlorad arbetsinkomst och förlorad semesterförmån omfattar tid för resa till och från sammanträde eller förrättning.

3.5 Frånvaro

Om en förtroendevald med årsarvode, är förhindrad att fullgöra sitt uppdrag under mer än 30 kalenderdagar, ska arvodet minskas i motsvarande omfattning. Sådant förhinder ska anmälas till aktuell förvaltning. Det minskade årsarvodet betalas då i stället till den som nämnden utsett att tjänstgöra i hens ställe.

Till årsarvoderad förtroendevald nivå 1 och 2 som på grund av sjukdom är förhindrad att fullgöra sitt uppdrag betalas sjuklön som för anställda gr 1 enligt Allmänna bestämmelser.

3.6 Föräldraledighet

Årsarvoderad förtroendevald nivå 1 och 2 kan vara föräldralediga. Ersättning betalas ut på samma sätt som för anställda, vilket innebär kompensation upp till 80 procent av den tidigare arvodesnivån.

3.7 Fördelning av arvode

Avgår en förtroendevald, som har rätt till årsarvode, fördelas arvodet mellan denne och efterträdaren i förhållande till den tid var och en innehåft uppdraget. Tidpunkt för avgång är

den dag då Kommunfullmäktige beviljar den förtroendevaldes avsägelse om inte annan tidpunkt angivits i beslutet.

4 Pensionsförmån

4.1 Pensionsförmån på ersättning och arvode.

Bestämmelser för pensionsförmån regleras i bestämmelser för omställningsstöd och pension för förtroendevalda (OPF-KL18) och eventuellt tidigare avtal.

Pensionsavgiften grundas på utbetalda ersättningar och arvoden. Det som avsätts (2021) är 4,5 procent¹ på pensionsgrundande inkomst under 7,5 inkomstbasbelopp (IBB) och 30 procent¹ på delar över 7,5 IBB. Ingen inträdesålder finns, det gäller från första intjänande kronan.

Pensionsavgift som understiger 1,5 procent av IBB utbetalas som ersättning. Om pensionsavgiften är högre avsätts den kalenderårsvis, senast 31 mars, till en pensionsbehållning hos kommunen.

Pensionsavgiften kan inte betalas till tjänstepensionsförsäkring p.g.a. begränsningar i inkomstskattelagen.

Ansökan om utbetalning görs skriftligt till Kommunstyrelsen som är pensionsmyndighet. Utbetalning sker tidigast från den tidpunkt då allmän pension kan utbetalas.

Avgiftsbestämd ålderspension – pensionsbehållning kan utbetalas som engångsersättning om värdet av pensionsbehållningen är högst 150 procent av IBB.

4.2 Förlorad pensionsförmån

Pensionsersättningen är schabloniserad och utgör 4,5 procent². Den beräknas på den ersättning för förlorad arbetsförtjänst som betalats ut till den förtroendevalde under året. Nivån på pensionsersättningen ska följa storleken på pensionsavgiften enligt tjänstepensionsavtalet AKAP-KL som gäller för kommunens anställda. Schabloniserad pensionsersättning utbetalas varje månad.

De förtroendevalda som har en lön som överstiger 7,5 inkomstbasbelopp i sitt ordinarie arbete, har möjlighet att ansöka om kompensation på lönedelar över 7,5 inkomstbasbelopp. Den ordinarie lönen och den högre pensionsavsättningen ska då styrkas. Kommunen ersätter då maximalt enligt tjänstepensionsavtal AKAP-KL och AKAP-KR.

Pensionsersättningen för lön som överstiger 7,5 IBB betalas ut kontant en gång per år, året efter det år förlusten hänför sig till. Ansökan görs på särskild blankett. Sådan förlust ska styrkas genom intyg från arbetsgivaren och ha inkommit till Piteå kommun, senast 31 mars året efter det år förlusten hänför sig till. Vid utbetalningen ska det tydligt framgå att beloppet avser

^{1&2} Gällande avtal har företräde.

ersättning för förlorad pension. Varje förtroendevald har sedan själv ansvaret för att förvalta den utbetalda pensionsersättningen på det sätt man finner lämpligt.

Ovanstående ersättningsregler gäller på samma sätt oavsett om pensionsförlusten hänför sig till anställning, uppdrag eller egen näringsverksamhet.

5. Ersättning för kostnader

5.1 Resekostnader och traktamenten

Förtroendevalda har rätt till ersättning för resekostnader inom sammanträden oavsett antal kilometer, samt resor till/från sammanträden om resvägen mellan ~~bostaden~~ folkbokförd adress eller arbetsplatsen och sammanträdeslokalen är sex kilometer eller mer. Kostnader för resor till/från och inom sammanträden och förrättningar ersätts enligt de grunder som fastställs för kommunens arbetstagare. Vid förrättningar utanför kommunen tillämpas de resekostnads- och traktamentsbestämmelser som gäller för kommunens arbetstagare.

Vid uträkning av färdtidsersättning fastställs timlönen för förtroendevalda enligt bilaga 1. Timlönen omräknas årligen.

5.2 Kostnad för barntillsyn

Förtroendevald som på grund av sammanträde eller förrättning har haft extra kostnader för barnpassning har rätt till ersättning enligt timkostnad i bilaga 1 för det antal timmar som barnpassning krävts. Ersättning ska kunna styrkas och betalas inte om tillsynen har utförts av person som tillhör den förtroendevaldes hushåll.

Ersättning för barnpassning kan inte utgå för samma tid som den förtroendevalde uppbär ersättning för förlorad arbetsinkomst.

5.3 Kostnad för vård och tillsyn av person med funktionsnedsättning eller svårt sjuk person.

Förtroendevald som på grund av sammanträde eller förrättning har haft extra kostnader för vård och tillsyn av person med funktionsnedsättning eller svårt sjuk person som vistas i den förtroendevaldes bostad har rätt till ersättning enligt timkostnad i bilaga 1 för det antal timmar som vård och tillsyn krävts. Ersättning ska kunna styrkas och betalas inte om vård eller tillsyn har utförts av person som tillhör den förtroendevaldes hushåll.

Ersättning för vård och tillsyn kan inte utgå för samma tid som den förtroendevalde får ersättning för förlorad arbetsinkomst.

5.4 Särskilda kostnader för förtroendevald med funktionsnedsättning

Ersättning betalas till förtroendevald med funktionsnedsättning för de särskilda kostnader som uppkommit till följd av deltagande vid sammanträden eller förrättning och som inte ersätts på annat sätt. Häri ingår kostnader för t.ex. resor, ledsagare, tolk, hjälp med inläsning och uppläsning av handlingar och liknande. Ersättning betalas dock med högst det belopp som motsvarar en inkomst av 7,5 basbelopp delat på 260 (dagar) per tillfälle.

5.5 Övriga kostnader

För andra kostnader än som avses i avsnitt 5 betalas ersättning om den förtroendevalde kan visa att särskilda skäl funnits för dessa kostnader.

Ersättning betalas inte om den förtroendevalde haft rimliga möjligheter att genom omdisponering av arbete eller på annat sätt kunnat förhindra att kostnaderna uppkommit. Sådana kostnader ska styrkas och godkännas av ordförande.

6. Administrativa bestämmelser

6.1. Begäran om ersättning

För att få ersättning för sammanträden och förrättningar ska den förtroendevalde rapportera i kommunens system för tidrapportering så snart som möjligt, dock senast 6 månader efter förrättningen eller sammanträdet.

För att få ersättning för förluster eller kostnader ska den förtroendevalde kunna styrka dessa. Förluster eller kostnader ska anmälas till ansvarig förvaltning, senast 6 månader efter kostnaden uppkommit.

6.2. Begäran om förlorad arbetsinkomst

Begäran om ersättning för förlorad arbetsinkomst ska registreras i kommunens system för tidrapportering.

Begäran om ersättning för förlorad arbetsinkomst eller andra ersättningar enligt dessa bestämmelser ska lämnas in senast inom 6 månader från dagen för sammanträde eller förrättning när förlusten uppstått.

Begäran om ersättning för förlorad semesterförmån ska lämnas in senast inom två år från dagen för sammanträde eller förrättning när förlusten uppstått.

6.3. Utbetalning

Årsarvoden betalas ut med en tolfedel per månad. Övriga ekonomiska förmåner betalas i efterskott vid ordinarie månadsutbetalning.

6.4. Reglering av arvodes- eller ersättningskund

Förtroendevald som mottagit för stort arvode eller ersättning ska återbetala detta. Skulden kan regleras direkt eller delas upp på fyra månader.

6.5. Omräkning

Följande belopp i bilaga 1 justeras årligen med hänsyn till löneavtal för anställda enligt följande:

- Ersättning för sammanträden m.m., punkt 2.1.1. Beloppen avrundas till närmaste heltal kronor.
- Ersättning för förrättning m.m., punkt 2.1.1. Beloppen avrundas till närmaste heltal kronor.
- Maxbelopp enligt 2.1.2. Beloppen avrundas till närmaste heltal kronor.
- Årsarvoden enligt punkt 3. Beloppen avrundas till närmaste 100-tal kronor.
- Grundarvode per timme. Beloppen avrundas till närmaste heltal kronor.
- Timlön för färdtidsersättning punkt 5.1. Beloppen avrundas till närmaste heltal kronor.

Tolkning av löneöverenskommelserna och dess konsekvenser för omräkningarna görs av

Kommunstyrelsens arbets- och personalutskott, som också fastställer beloppen. Avsikten är att den procentuella justeringen av arvoden ska följa den genomsnittliga procentuella löneökningen för anställda hos Piteå kommun.

7. Teknisk utrustning

Förtroendevald som har uppdrag som ledamot eller ersättare i Kommunfullmäktige, nämnd eller kommunalt bolag har rätt att förfoga över lämplig teknisk utrustning för att läsa handlingar, göra anteckningar, läsa e-post, delta i digitala möten, votera, digitalt justera protokoll samt rapportera tjänstgöring.

Ordförande för Kommunfullmäktige, nämnd och kommunala bolag har förutom funktioner för ledamot rätt till utrustning för att skapa och redigera dokument, läsa på intranätet, delta i interna samarbetsytor, leda sammanträden och sköta enklare administrativa uppgifter som kan följa av uppdraget.

Rätt till teknisk utrustning gäller inte ledamöter i valnämnd och externa ledamöter i samverkans- och brukarråd.

Antagen i KF 2014-12-15 § 202
Uppräkning i KSAPU 2015-06-23 § 100
Ändring i KF 2017-09-25 § 196
Revidering i KF 2018-12-17 §
Revidering i KF 2019-03-18 § 64
Revidering i KF 2020-06-22 § 136
Uppräkning i KSAPU 2020-12-15 § 193
Revidering i KF 2021-11-29 §
Revidering i KF 2022-11-28 § 160
Redaktionell ändring KLF punkt 3.2 2023-01-12
Revidering i KF 2023-12-14 §

Plan- och
tillväxtkommittén

§276

23KS572

...

Piteå kommun

Reglemente för plan- och tillväxtkommittén

Dokumentnamn	Dokumenttyp	Fastställd/upprättad	Beslutsinstans
Reglemente för plan- och tillväxtkommittén	Reglemente	2022-12-12, § 172	Kommunfullmäktige
Dokumentansvarig/processägare	Version	Diarienummer	Giltig till
Kommunledningsförvaltningen	3	22KS405	2026-12-31
Dokumentinformation	Reglemente för plan- och tillväxtkommittén		
Dokumentet gäller för	Kommunstyrelsen, Samhällsbyggnadsnämnden och Plan- och tillväxtkommittén		

Allmänt

Plan- och tillväxtkommittén ska svara för samordningen mellan Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden och därigenom bilda ett forum för diskussioner kring inriktningen på arbetet inom samhällsbyggnadsområdet och prioriteringar inom detsamma. Detta i syfte att samordna insatser och därmed möjliggöra ett optimalt utnyttjande av de resurser som står till förfogande.

Syfte

Kommittén är ett organ för överläggningar, samråd och ömsesidig information mellan företrädare för Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden.

Kommitténs sammansättning

Kommittén består av nio ledamöter med nio ersättare. Dessa utses för tid som sammanfaller med mandattiden för Kommunstyrelsens ledamöter.

Kommunstyrelsen utser fem ledamöter samt ersättare för dessa. Samhällsbyggnadsnämnden utser fyra ledamöter samt ersättare för dessa.

Kommunstyrelsen utser vidare ordförande samt vice ordförande för kommittén.

Organisation och arbetsformer

Plan- och tillväxtkommittén ligger organisatoriskt under Kommunstyrelsen, Kommunledningsförvaltningen ansvarar för administrationen.

~~Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden svarar var för sig för de kostnader som uppstår på grund av att av respektive nämnd utsedd ledamot/ersättare deltar vid kommitténs sammanträden. På samma sätt förfars med övriga kostnader förorsakade av plan- och tillväxtkommitténs verksamhet.~~

Sammanträden

Plan- och tillväxtkommittén sammanträder fyra-sex gånger per år. Kommittén bestämmer dag och tid för sammanträden. Sammanträde ska även hållas om kommitténs ordförande eller om mer än hälften av kommitténs ledamöter begär det.

Kallelse och föredragningslista utsändes till kommitténs ledamöter och ersättare senast fem dagar före kommitténs sammanträde. Ordföranden bestämmer vilka övriga handlingar som ska sändas till ledamöter och ersättare.

Vid kommitténs sammanträden kallas ordinarie ledamöter. Vid frånvaro ansvarar ledamot för att ersättare kallas.

Vid kommitténs sammanträden ska föras protokoll. Dessa protokoll ska justeras av ordföranden samt en av kommittén utsedd ledamot/tjänstgörande ersättare.

Protokollsutdrag skickas till de som är berörda av behandlade ärenden. Fullständiga protokoll ska delges ledamöter och ersättare i kommittén, Kommunstyrelsen samt Samhällsbyggnadsnämnden.

Ekonomi

Sammanträdesersättning utgår enligt Bestämmelser om ersättning till förtroendevalda.

Kommunstyrelsen och Samhällsbyggnadsnämnden svarar var för sig för de kostnader som uppstår på grund av att av respektive nämnd utsedd ledamot/ersättare deltar vid kommitténs sammanträden. På samma sätt förfars med övriga kostnader förorsakade av plan- och tillväxtkommitténs verksamhet.

Fastställelse och ändring av reglemente

Reglemente för plan- och tillväxtkommittén fastställs av kommunfullmäktige. Ändring av reglementet kan initieras av Kommunstyrelsen eller Samhällsbyggnadsnämnden.

Antagen av KF 2014-11-17 § 183

Reviderad av KF 2018-12-17 § 276

Reviderad av KF 2022-12-12 § 172

Redovisning av
obesvarade motioner,
medborgarförslag och
piteförslag samt
beslutade
medborgarförslag och
piteförslag

§277

23KS446

...

Beskrivning

Samverkan mellan Piteå kommun, Roknäsgården och Framnäs Folkhögskola Diariennr:23KS201
Förbättringar med Grisbergets elljusspår Diariennr:23KS159
Barn skidlift på Lindbäcksstadion Diariennr:22KS816
E-tjänst för oro gällande vuxna Diariennr:22KS667
Månadskort/årskort till bussen skolungdomar Diariennr:23KS730
Gratis anslutningsbussar Diariennr:23KS724
Röja sly Diariennr:23KS663
Isbana Öjebyn/Piteälven Diariennr:23KS607
Gång och cykelbana Munksundsvägen Diariennr:23KS681
Frukt till alla barn i förskola & skola Diariennr:23KS664
Munksund 5 till Västra Kajen Diariennr:23KS645
Att anlägga parkeringsplatser vid Uddmansgatans anslutning till Hamngatan Diariennr:23KS640
Från parkering till en grön oas Diariennr:23KS619
Toaletter vid Norrstrand Multiarena Diariennr:23KS605
Förbättra skolmaten - ha en återkommande rätt varje dag för att hålla eleverna mätta. Diariennr:23KS548
Fotbollsplan Skuthamn Diariennr:23KS350
Ny (förlängd) sträckning av Kärleksstigen Diariennr:22KS702
Rullstolsgunga Diariennr:23KS139
Nytt multiaktivitetsområde för ett attraktivt Piteå Diariennr:23KS194
Stänga av Rådhusorget för biltrafiken! Diariennr:23KS523
Lekpark på Uddmansgatan ger en levande, attraktiv stadskärna som gynnar barn, föräldrar och butiker. Diariennr:23KS506
Ungdomsgård i Öjebyn Diariennr:23KS506
Ljusfest i centrala stan/Badhusparken Diariennr:23KS498
Gör Öjeby torget vänligare Diariennr:23KS466
Skräpfri natur på Strömlida Diariennr:23KS489
Sandstrand på kärleksstigen Diariennr:23KS487
Förhöjd övergångsställen på Taktvägen vid vattenverket Diariennr:23KS484
Parkering vattenskoter Diariennr:23ks481
Tvålkopp och krok i duschen på Norrstrandsbadet Diariennr:23ks474
Skapa multiarena av fd PDL Centers lokaler. Diariennr:23KS464
Norrstrandspoolen Diariennr:23KS416
Hönseri med minskat matsvinn! Diariennr:23KS408
Utökade avgångar för kollektivtrafik till och från Svartudden/Strömnäsbacken Diariennr:23KS391
Hundlatrin på gångstigen mellan Mörtgatan och Långskataskolan Diariennr:23KS396
Återinför avgiftsfri månad i förskola och fritids under sommaren. Diariennr:23KS235
App Piteå kommun. Diariennr:23KS299
Restaurang och pub vid hockey Diariennr:23KS290
Ljudanläggning Diariennr:23KS229
Säkrare gång och cykelvägar för alla speciellt barn som skall ta sig till skolan... Diariennr:23KS296
Bilfri lekplats på backeområdet Diariennr:23KS278
Spara på sand Diariennr:23KS238
Hålla öppet skolan för barn som behöver äta under loven Diariennr:23KS247
Hundlatriner i Öjebyn! Diariennr:23KS268
Skidutrustning att låna Diariennr:23KS230
Toalett/Bajamaja vid Nördfjärdens Isbana Diariennr:23KS237
Flytt av hundlatrin från källbogatan. Diariennr:22ks659
Jul tema på badhusparken Diariennr:22KS738
Utveckla trivsamma ytor nedanför strömlida Diariennr:23KS168
Parkbänkar Diariennr:23KS179

Belysning Diariennr:23KS192
Utegyms Diariennr:23KS197
Starta idrottsevenemang för att locka besökare till Piteå! Diariennr:23KS205
Framtiden för Norrstrandslogen Diariennr:23KS221
Bygga en lekpark till barnen Diariennr:23KS209
Att Piteå kommun rustar upp samtliga bastu i skärgården med hela hinkar och skopor. Diariennr:23ks177
Trygghetslarm, avisering om dragnings via autogiro Diariennr:23ks210
Återvinningsanläggning på Haraholmen Diariennr:23KS119
Slutför Strandpromenaden i Öjebyn Diariennr:23KS204
Regnskydd vid busshållplats munksundsvägen framför skolan Diariennr:23KS525
Laddstationer för elcyklar Diariennr:23KS521
Förbud mot lösa husdjur på öarna under häckningstid Diariennr:23KS495
Rusta upp vägen Diariennr:23KS513
Trafikljuset mellan stora Coop och Ica kvantum Diariennr:23KS512
Fritt fram för inhemsk livsmedelförsörjning - ja till 5 hönor i detaljplanen. Diariennr:23KS504
Cykel- och gångutrymme längs Älvvägen mellan Öjebyn (Hamnviken) och Böle (Sinavallen) Diariennr:23KS491
Central parkering för vattenskotrar, gästbilar Diariennr:
uppdatering av landsbygdsskyltar Diariennr:23KS465
Multiarena Munksund Diariennr:23KS417
pit stop Öjebyn. En skamfläck för passerarande. Riv byggnader PLANTERA! Diariennr:23KS370
Laddplatser för boende i hyresrätt Diariennr:23KS392
Sommartömning av sopor från Påsk Diariennr:23KS368
Dubblat ob tillägg för vårdpersonal som jobbar åt Piteå kommun Diariennr:23KS298
Fartdämpande åtgärder på Gamla granvägen i Öjebyn Diariennr:23KS269
En spolplatta vid båtupptagningsrampen Nolia Diariennr:23ks246
Cykel och gångväg från Havsbadsvägen mot Bondön. Diariennr:23KS256
Cykelpump stationer Diariennr:23KS167
Barnlift till skidbacken Diariennr:23ks236
Flytt av systembolaget Diariennr:23KS187
Skaffa hundpark Diariennr:23KS208
Fler bussturer Öjebyn-centrum linje 2 Diariennr:23KS198
Belysning kring strandpromenaden Öjebyn Diariennr:23KS699
Cykelväg Haraholmen Diariennr:23ks702
Förslag för minskad distans mellan "golv" och administration Diariennr:23KS643
Gör något åt luften i Piteå - så fort som möjligt - för allas hälsa! Diariennr:23KS592
Fler lekparker Diariennr:23KS565
Säkrare väg, Böle till Öjebyn! Diariennr:23KS185
Från parkering till en grön oas 🌳 Diariennr:23KS619

Status	Inskickat
Avslag	2023-02-26 16:58:12
Bifall	2023-02-07 11:08:29
Bifall	2022-12-22 20:55:46
Färdigbehandlat	2022-11-09 14:05:02
Publicerat	2023-11-13 19:02:00
Publicerat	2023-11-12 07:22:36
Publicerat	2023-10-20 09:43:41
Publicerat	2023-10-01 00:58:00
Publicerat	2023-10-28 12:22:44
Publicerat	2023-10-20 13:29:20
Publicerat	2023-10-13 21:48:56
Publicerat	2023-10-12 15:24:37
Publicerat	2023-10-09 08:42:11
Publicerat	2023-09-28 14:49:43
Utreds	2023-09-05 16:17:17
Utreds	2023-04-28 08:45:57
Utreds	2022-11-24 23:36:17
Utreds	2023-02-01 10:45:16
Utreds	2023-02-23 09:32:29
Utreds ej, för få röster	2023-08-25 18:00:33
Utreds ej, för få röster	2023-08-11 10:33:39
Utreds ej, för få röster	2023-08-14 09:16:32
Utreds ej, för få röster	2023-07-14 23:07:37
Utreds ej, för få röster	2023-06-20 08:57:55
Utreds ej, för få röster	2023-07-03 12:37:55
Utreds ej, för få röster	2023-06-29 17:00:08
Utreds ej, för få röster	2023-06-28 16:26:45
Utreds ej, för få röster	2023-06-26 19:04:05
Utreds ej, för få röster	2023-06-21 15:34:47
Utreds ej, för få röster	2023-06-17 23:14:29
Utreds ej, för få röster	2023-05-29 22:56:17
Utreds ej, för få röster	2023-05-24 10:24:13
Utreds ej, för få röster	2023-05-15 18:04:56
Utreds ej, för få röster	2023-05-16 13:48:12
Utreds ej, för få röster	2023-03-07 09:30:59
Utreds ej, för få röster	2023-04-11 19:08:36
Utreds ej, för få röster	2023-03-31 10:37:11
Utreds ej, för få röster	2023-03-06 19:16:34
Utreds ej, för få röster	2023-04-10 13:28:46
Utreds ej, för få röster	2023-03-23 13:15:41
Utreds ej, för få röster	2023-03-07 18:24:58
Utreds ej, för få röster	2023-03-11 08:35:40
Utreds ej, för få röster	2023-03-17 20:02:21
Utreds ej, för få röster	2023-03-06 19:28:58
Utreds ej, för få röster	2023-03-07 15:30:14
Utreds ej, för få röster	2022-11-03 23:37:30
Utreds ej, för få röster	2022-12-06 15:02:50
Utreds ej, för få röster	2023-02-13 22:21:22
Utreds ej, för få röster	2023-02-16 21:35:28

Utreds ej, för få röster	2023-02-22 15:12:04
Utreds ej, för få röster	2023-02-23 12:33:21
Utreds ej, för få röster	2023-02-27 19:21:48
Utreds ej, för få röster	2023-03-01 15:51:50
Utreds ej, för få röster	2023-02-28 07:18:53
Utreds ej, för få röster	2023-02-16 10:12:57
Utreds ej, för få röster	2023-02-28 09:12:53
Utreds ej, för få röster	2023-01-20 20:38:58
Avvisat	2023-02-27 17:24:42
Avvisat	2023-08-28 11:02:36
Avvisat	2023-08-25 10:16:27
Avvisat	2023-07-09 21:40:51
Avvisat	2023-08-21 14:23:18
Avvisat	2023-08-19 00:34:08
Avvisat	2023-08-07 21:38:57
Avvisat	2023-07-05 11:21:24
Avvisat	2023-06-22 17:44:52
Avvisat	2023-06-19 17:14:00
Avvisat	2023-05-27 22:34:26
Avvisat	2023-05-05 12:58:44
Avvisat	2023-05-15 18:27:43
Avvisat	2023-05-05 11:15:38
Avvisat	2023-04-11 00:46:21
Avvisat	2023-03-20 11:47:41
Avvisat	2023-03-10 10:05:04
Avvisat	2023-03-15 17:28:31
Avvisat	2023-02-13 21:24:26
Avvisat	2023-03-07 14:31:06
Avvisat	2023-02-21 10:00:00
Avvisat	2023-02-28 07:09:45
Avvisat	2023-02-23 21:21:37
Avvisat	2023-11-01 21:39:28
Avvisat	2023-11-03 09:34:12
Avvisat	2023-10-13 10:20:22
Avvisat	2023-09-21 19:45:13
Avvisat	2023-09-08 20:39:43
Avvisat	2023-02-21 06:47:42
Avvisat utan publicering	2023-10-04 02:33:34

Redovisning av motioner och medborgarförslag

Halvår 2 2023

Kommunfullmäktige

Piteå kommun

Bakgrund

Återredovisning av obesvarade motioner, obesvarade medborgarförslag och medborgarförslag beslutade i nämnd ska ske två gånger per år, i juni och november.

Obesvarade Motioner

Anmäld	Rubrik	Status
2023-11-27	(Kd) Motion (KD) - Äldreomsorgen behöver fler medarbetare	Pågär
2023-11-27	(Slp) Motion (SLP) - Interpellationen Dess innehåll	Pågär
2023-11-27	(Slp) Motion (SLP) - Medborgarbudget för Alterälvens byar	Pågär
2023-11-27	(Slp) Motion (SLP) - PiteEnergi ABs vinst skall till fullo arbeta i PiteEnergi AB	Pågär
2023-11-27	(V) Motion (V) - Barn i anpassad skola ska erbjudas skolskjuts till och från fritidshem	Pågär
2023-11-27	(V) Motion (V) - Öka stödet till studieförbunden	Pågär
2023-11-27	(Slp) Motion (SLP) - Försörjningskrav	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Likabehandling fjärrvärme	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Djuprevision av kommunala bolag	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Förbättring av parkeringsautomaterna vid Coop och ICA	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Kommunchefsfunktionen blir också VD för PIKAB	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Rätt till politikerutbildningsarvode	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Utskick av material till möten ska nå mottagaren 14 dagar före mötet	Pågär
2023-10-30	(Slp) Motion (SLP) - Ärendehantering i nämnd före förvaltnings utlåtande	Pågär
2023-10-30	(V) Motion (V) - Inför gratis kollektivtrafik för alla kommunens barn och ungdomar under 19 år	Pågär
2023-10-30	(M) Motion (M) - Ändring ägardirektiv AB Pitebo	Pågär
2023-06-26	(Slp) Motion (SLP) - Dragning av lön och återinsättning av lön under samma månad	Pågär
2023-06-26	(Slp) Motion (SLP) - Kommunal registrering av genus/biologiskt kön	Pågär
2023-05-29	(V) Motion V - Skolfrukost	Pågär
2023-05-09	(Sd) Motion (SD) - Modulära kärnkraftverk	Pågär
2023-03-20	(Slp) Motion (SLP) - Små bussar vid låg trafik	Pågär
2023-01-30	(Slp) Motion (SLP) - Svenska språket ska användas	Pågär
2022-12-12	(Slp) Motion SLP - Ersättningar och arvoden	Pågär
2022-11-28	(Slp) Motion (SLP) - Piteå blir en samisk, finska och meänkieli förvaltning	Försenad
2022-11-28	(Slp) Motion (SLP) - Vänort med Ukraina	Försenad
2022-09-26	(Slp) Motion (SLP) - Omställningsstöd förtroendevalda	Försenad
2022-09-26	(Slp) Motion (SLP) - Gratis mensskydd på alla kommunala arbetsplatser	Försenad
2022-09-26	(Slp) Motion (SLP) - Lokal upphandling enligt Skellefteåmetoden	Försenad
2022-09-26	(Slp) Motion (SLP) - Porsnäs fjärden	Försenad
2022-06-20	(C) Motion (C) - Grön plan för Piteå	Försenad
2022-06-20	(Slp) Motion (SLP) - Miljöfrågor och åtgärdskrav	Försenad
2022-05-30	(Slp) Motion (SLP) - Fritt wifi till alla i Piteå kommun	Försenad

Obesvarade Medborgarförslag

Anmäld	Rubrik	Beslutas av	Status
2023-01-30	Medborgarförslag - Spara på kostnader angående avloppssystemet	Kommunstyrelsen	Pågår
2023-01-30	Medborgarförslag - Återinförande av undantagsregel för förskola	Barn - och utbildningsnämnden	Pågår
2022-12-12	Medborgarförslag - Anslå bussturlista för lokaltrafiken i busskurerna	Samhällbyggnadsnämnden	Pågår
2022-10-31	Medborgarförslag - Förbättring Backenlekparken	Kultur och fritidsnämnden	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - bussförbindelse från centrala Piteå till slutdestination Bondön	Samhällbyggnadsnämnden	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Byte av kommunvapen	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Cykelhus på Munksundsskolan	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Hedra Sven-Erik Meyer	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Namnsätt väg från Västra kajen till Hallgrensvägen	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - slutför strandpromenaden, Öjebyn	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Städning vid återvinningsstationerna	Kommunstyrelsen	Försenad
2022-09-26	Medborgarförslag - Trevligare infart till Piteå via Timmerleden	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-06-20	Medborgarförslag - Gammalsvenskby i stället för Kandalaksja som vänort	Kommunfullmäktige	Försenad
2022-02-21	Rådhusstorgets utveckling	Samhällbyggnadsnämnden	Försenad
2021-05-24	Parkbänkar vid småbåtshamnen	Kultur och fritidsnämnden	Försenad

Medborgarförslag besvarade i nämnd

 Bifall Avslag Färdigbehandlad

Anmäld	Rubrik	Beslutad av	Beslut	
2022-11-28	Medborgarförslag - Hundlatrin till korsningen Pitholmsgatan/Järnvägsgatan/Kurirvägen	Kultur och fritidsnämnden	2023-02-28	
2022-10-31	Medborgarförslag - Sopkorgar vid Porsnässkolan	Barn - och utbildningsnämnden	2023-10-30	
2022-09-26	Medborgarförslag - en cykelbana/aktivitetsbana för ungdomar i Öjebyn	Kultur och fritidsnämnden	2023-09-25	
2022-09-26	Medborgarförslag - förlänga gång- och cykelväg vid anemon- och sjörosstigen	Samhällbyggnadsnämnden	2023-09-25	
2022-09-26	Medborgarförslag - Tillåt brandpersonal att använda Räddningstjänstens lokaler	Gemensam räddningsnämnd	2023-09-25	
2022-09-26	Medborgarförslag - Utveckla bostadsnära naturområde på Strömnäs	Samhällbyggnadsnämnden	2023-09-25	
2022-06-20	Medborgarförslag - Røjning vid gamla Prästavan, Öjebyn	Samhällbyggnadsnämnden	2023-06-19	
2022-06-20	Medborgarförslag - Skolskjutsar till förskolebarn i Markbygden	Kommunfullmäktige	2023-06-19	
2022-03-28	Vassrøjning i Fårösundet	Samhällbyggnadsnämnden	2023-03-27	
2022-02-21	Förbud tomgångskörning vid skolor och förskolor	Kommunfullmäktige	2023-03-20	
2022-02-21	Bevara barnrikehusen	Samhällbyggnadsnämnden	2023-02-21	
2022-02-02	Räfflade traktorskopor vid snörøjning	Samhällbyggnadsnämnden	2023-02-21	
2021-11-01	Ökad prioritering samt påskyndande av nytt bostadsområde Pitholmshöjden	Kommunfullmäktige	2023-03-20	
2021-09-13	Ungdomsgård i fd. Bryggans lokaler	Kommunstyrelsen	2023-03-20	
2021-05-24	Större återvinningsstation i Rosvik	Samhällbyggnadsnämnden	2023-10-26	

Markanvisningsavtal för
del av Rönnen 7 Piteå -
AB Rawi
§278
23KS430

...

§ 249 Markanvisningsavtal för del av Rönnen 7 Piteå - AB Rawi

Diariennr 23KS430

Beslut

Kommunfullmäktige återremitterar ärendet till Kommunstyrelsen för att förtydliga vilka två andra företag utöver RAWI AB som har rätten att förvärva del av fastigheten.

Ärendebeskrivning

Fastighets AB Rawi har anvisats ett markområde med syftet att bygga flerbostadshus där Norrmalmskolan idag ligger. Detaljplan antogs 18 juni 2021.

Föravtal tecknades 2018 och ska ersättas av ett markanvisningsavtal inför kommande försäljning. Försäljning av del av Rönnen 7 är beroende av rivning och flytt av Norrmalmskolan och Christinaprojektets genomförande. Detta medför att markanvisningsavtalet behöver tecknas på längre tid än två år.

Markanvisningsavtalet sträcker sig till 2026 då skolan beräknas vara riven. Exploatören kommer att uppvisa intyg om finansiering efter att bygglov är beviljat och innan försäljning av marken.

Motivering

Markanvisningsavtalet överensstämmer med detaljplanen och bidrar till fler bostäder i centrum. Ett undantag från Riktlinjer för kommunala markanvisningar behöver göras då markanvisningsavtalet sträcker sig längre än två år. Längre tid för markanvisning är nödvändigt eftersom skolan beräknas vara riven 2026 och marköverlåtelse kan inte ske innan dess.

Samhällsbyggnadsnämndens beslut 2023-05-31 § 73:

Samhällsbyggnadsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige godkänner upprättat markanvisningsavtal med Fastighets AB Rawi.

Samhällsbyggnadsnämnden föreslår att Kommunfullmäktige ger Samhällsbyggnadsnämnden i uppdrag att underteckna upprättat markanvisningsavtal.

Samhällsbyggnadsnämnden delegerar till Samhällsbyggnadsnämndens ordförande att underteckna upprättat markanvisningsavtal när Kommunfullmäktiges beslut har fått laga kraft.

Yrkanden

Patric Lundström (S), Magnus Nyström (S) och Lars Wikström (V):

Återremiss till Kommunstyrelsen för att förtydliga vilka två andra företag utöver RAWI AB som har rätten att förvärva del av fastigheten.

Propositionsordning

Ordföranden ställer proposition och finner att det endast föreligger ett förslag vilket blir Kommunfullmäktiges beslut.

Beslutsunderlag

- Markanvisningsavtal för del av Rönnen 7 Piteå - AB Rawi

Markanvisningsavtal

§ 1 PARTER

Mellan Piteå kommun, org.nr. 212000-2759, nedan kallad kommunen, och Fastighets AB Rawi, 556189-9989, Bryggargatan 14, 941 63 Piteå, nedan kallad exploatören, träffas följande avtal avseende del av fastigheten Rönnen 7. I enlighet med Piteå kommuns markanvisningsriktlinjer samt gällande principer och policys hos Piteå kommun.

§ 2 BAKGRUND OCH SYFTE

Exploatörens avsikt är att inom det reserverade området projektera och uppföra flerbostadshus för bostadsändamål med möjlighet till lokal för centrumändamål enligt detaljplan.

§ 3 EXPLOATERINGSOMRÅDE

Exploateringsområdet utgörs av markområde enligt bilagd karta. Exploateringsområdet är ca 6 300 kvm. Exakt areal fastställs vid avstyckning.

§ 4 PLANFÖRUTSÄTTNINGAR

För området gäller detaljplan med plannummer D 2106. Detaljplanens syfte är att skapa planmässiga förutsättningar för bostadsändamål med möjlighet till lokal för centrumändamål.

Till avtalet bifogas följande handlingar, eller har redan överlämnats:

1. Kartbilaga över exploateringsområdet, även kallat området.
2. Utökad intresseanmälan Markanvisning kvarteret Rönnen (har överlämnats till exploatören)
3. Idéprogram (har överlämnats till exploatören)
4. Principiella ställningstaganden gällande kvarteret Rönnen (har överlämnats till exploatören)
5. Gällande riktlinjer för parkeringsnorm
6. Gällande riktlinjer för dagvattenhantering
7. Bostadsförsörjningsplan, riktlinjer för bostadsförsörjningen i Piteå kommun

§ 5 GILTIGHET

Avtalet är giltigt from 2023-10-01 fram till 2026-06-30 och kan komma att förlängas om flytt av skolverksamheten eller rivning av byggnader skulle försenas.

Om någon av de avtalade förutsättningarna inte uppfylls är avtalet förfallet, om någon av parterna så påfordrar, inom tre (3) månader, efter det att part vunnit kännedom om den bristande förutsättningen. Ingen av parterna har därvid rätt till ersättning utöver vad som är överenskommet.

Kommunen har rätt att återkalla markanvisningen under den angivna perioden om exploatören uppenbart inte avser, eller förmår, att genomföra projektet i den takt eller på det sätt som avsågs vid markanvisningens undertecknande. Återkallad markanvisning ger inte exploatören rätt till ersättning för nedlagda kostnader.

§ 6 ÖVRIGA VILLKOR

- Inom exploateringsområdet ansvarar exploatören för samtliga kostnader för eventuella utredningar i anslutning till exploateringen.
- Minst 1% av byggkostnaden ska avsättas till konstnärlig utsmyckning och gestaltning enligt antagen ÖP 2030. Med utsmyckning menas tex staty, fasad (grafiskt), fontän, lekskulptur, pergola, upplevelse och ljussättning. Redovisning ska ske till Planeringsavdelningen innan startbesked lämnas.
- Gestaltning ska godkännas av Piteå kommun i dialog med stadsarkitekt. Detta innefattar även gestaltning av utemiljö och körbana inom kvarteret. Dialog ska även föras med Utbildningsförvaltningen (Rönnens förskola) beträffande området som angränsar mot förskolans utemiljö.
- Gällande riktlinjer för parkeringsnorm ska följas. Samtliga avsteg från parkeringsnormen som innebär ett lägre parkeringstal än vad parkeringsnormen anger kräver ett godkännande av samhällsbyggnadsnämnden innan bygglov kan beviljas. Kvarterets hela parkeringsbehov skall tillgodoses inom det markanvisade området.
- Infart till området ska ske från Lillbrogatan utfart sker mot Djupviksgatan via intilliggande fastighets körbara stråk ut mot Djupviksgatan, rättigheten ska säkras genom att gemensamhetsanläggning bildas vid fastighetsbildning.
- Gällande riktlinjer för dagvattenhantering ska följas och dagvattenflöden från planområdet får inte öka eller försämrats med anledning av att området exploateras.
- Flytt av befintliga ledningar på grund av exploateringen bekostas av exploatören.
- Enligt kommunens antagna bostadsförsörjningsplan förbinder sig exploatören i och med denna exploatering att uppföra flerbostadshus motsvarande 10% av exploateringen i stadsdelscentra eller landsbygdscentra med omland.

§ 7 MÅL OCH ANSVAR

- Exploatören ansvarar för genomförandet av byggnation och ska uppfylla de krav och normer som framgår av detaljplanen. Genomförandet skall ske i dialog med Planeringsavdelningen Piteå kommun.
- Exploateringsområdet överläts utan skolbyggnader. Marken ska vara fri från bygg- och rivningsmaterial och sanering av eventuellt förorenad mark ska vara utförd. Inför rivning/försäljning kan annan överenskommelse träffas om parterna så önskar.
- Kommunen tillämpar vitesklausul eller villkorat köp i köpehandling beträffande att byggnation ska påbörjas inom ett år från markförsäljningen samt vara färdigställd inom max fem år från beviljat bygglov, eller kortare tid om MSB beslutar att tillfällig begränsning av skyddsrum endast kan godkännas under kortare tidsperiod. Tid för färdigställandet av byggnation kan komma att förändras om överenskommelse om etappvis byggnation träffas.
- Exploatören ansvarar för och bekostar samtliga bygg- och anläggningsåtgärder inom kvartersmarken.

§ 8 SKYDDSRUM

Befintliga skyddsrum ska ersättas av exploatören inom markanvisat område. Köpeskillingen justeras med hänsyn till merkostnaden för byggnation av nya skyddsrum. Merkostnaden är beräknad till 23 000 kr per skyddsrumsp plats. Merkostnaden kommer att indexuppräknas enligt entreprenadindex 115 betongarbeten vid försäljningstillfället med basår oktober 2019.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) handlägger och beslutar i dessa frågor. MSB har meddelat att det preliminärt krävs 240 skyddsrumsp platser inom den nuvarande fastigheten Rönnen 7. Uppförandet av nya skyddsrum ska fördelas mellan de två exploatörerna inom detaljplaneområdet med preliminärt 120 platser vardera, beroende på MSB:s beslut om antal.

Piteå kommun, Fastighets- och serviceförvaltningen, ansöker om tillfällig begränsning av befintliga skyddsrum i samband med rivning. I ansökan till MSB ska det framgå att exploatören åtar sig att uppföra nya skyddsrum. Avtal angående ansvar för rivning och uppförande av nya skyddsrum ska tecknas mellan exploatören och Fastighets- och serviceförvaltningen.

§ 9 MARKÖVERLÅTELSE

Kommunen avser överlåta till exploatören markområde enligt kartbilaga. Överlåtelsen gäller med de ändringar av gränserna som kan ske i samband med fastighetsbildning. Fastighetsbildning ska vinna laga kraft innan försäljning av fastighet genomförs.

Exploatören ska ha erhållit bygglov för projektet samt ha uppvisat intyg som styrker finansiering av projektet när bygglov har beviljats, innan försäljning av fastighet genomförs.

Vid fastighetsbildning av området kan markanvisat område, om så önskas, styckas av till tre fastigheter. Exploatören har möjlighet att överlåta rätten att förvärva två av dessa fastigheter till dotterbolag eller till Ulf Wiksten och Tomas Wiksten.

(f.d. 1451-07-15) (f.d. 1474-03-12)

Försäljning ska ske till marknadsvärde vid försäljningstillfället.

Priset baseras utifrån högsta tillåtna byggrätt kvm ljus BTA enligt detaljplan, 13 200 kvm.

Markpriset ska justeras med avdrag enligt nedan:

Avdrag för merkostnad vid uppförande av nya skyddsrum

§ 10 MARKANVISNINGSAVGIFT

Exploatören ska till kommunen betala markanvisningsavgift à 50 000 kr. Avgiften avräknas köpeskillingen vid genomförande av köp. Fullföljer inte exploatören sina planer har kommunen rätt att behålla markanvisningsavgiften för nedlagda kostnader. Markanvisningsavgiften faktureras exploatören efter avtalets undertecknande.

§ 11 FASTIGHETSBLDNING

Piteå kommun ansöker om den fastighetsbildning som erfordras för marköverlåtelsen, avstyckning av exploateringsområdet samt bildande av gemensamhetsanläggning för utfart mot Djupviksgatan. Exploatören svarar för samtliga med avtalets genomförande förenade förrättningskostnader.

§ 12 LEDNINGSRÄTT OCH SERVITUT

Eventuella befintliga ledningsrätter och servitut gäller fortsättningsvis.

§ 13 OMRÅDETS SKICK

Området överläts i befintligt skick, d.v.s. det skick marken befinner sig i på tillträdesdagen. Exploatören har för att ytterligare kunna undersöka markens skick beretts tillfälle att besiktiga och utföra markundersökningar av området.

Exploatören ansvarar för kostnader för massor och masshantering. Exploatören känner till att det i Piteå kommun förekommer sulfidjordar.

§ 14 UPPLAGSPLATS OCH VEGETATION

Upplagsytor, parkeringar för anställda/anlitade entreprenörer, eller annat ändamål som står i samband med områdets bebyggande skall ske inom exploateringsområdet. Exploatören äger inte rätt att utan tillstånd nyttja kommunens mark utanför exploateringsområdet.

Om exploatören eller anlitad entreprenör skadar träd/annan vegetation på kommunens mark blir exploatören skyldig att ersätta den skadade vegetationen med av kommunen godkänd ersättningsvegetation, eller annat som bedöms som likvärdigt alternativ.

§ 15 KONTAKTORGAN

Kommunens kontaktorgan för markanvisningsavtalet är Samhällsbyggnad.

§ 16 ÖVERLÅTELSE AV AVTALET

Detta avtal får inte utan kommunens skriftliga medgivande överlåtas på annan.

Vid överlåtelse av fastighet eller del av fastighet är exploatören och framtida ny ägare till fastigheten skyldiga att upplysa varje ny ägare om åtagandena i detta avtal samt andra överenskommelser. Upplysningen skall fullgöras genom att bestyrkt kopia av denna handling överlämnas till den nya ägaren.

Detta avtal är upprättat i två likalydande exemplar varav parterna tagit var sitt.

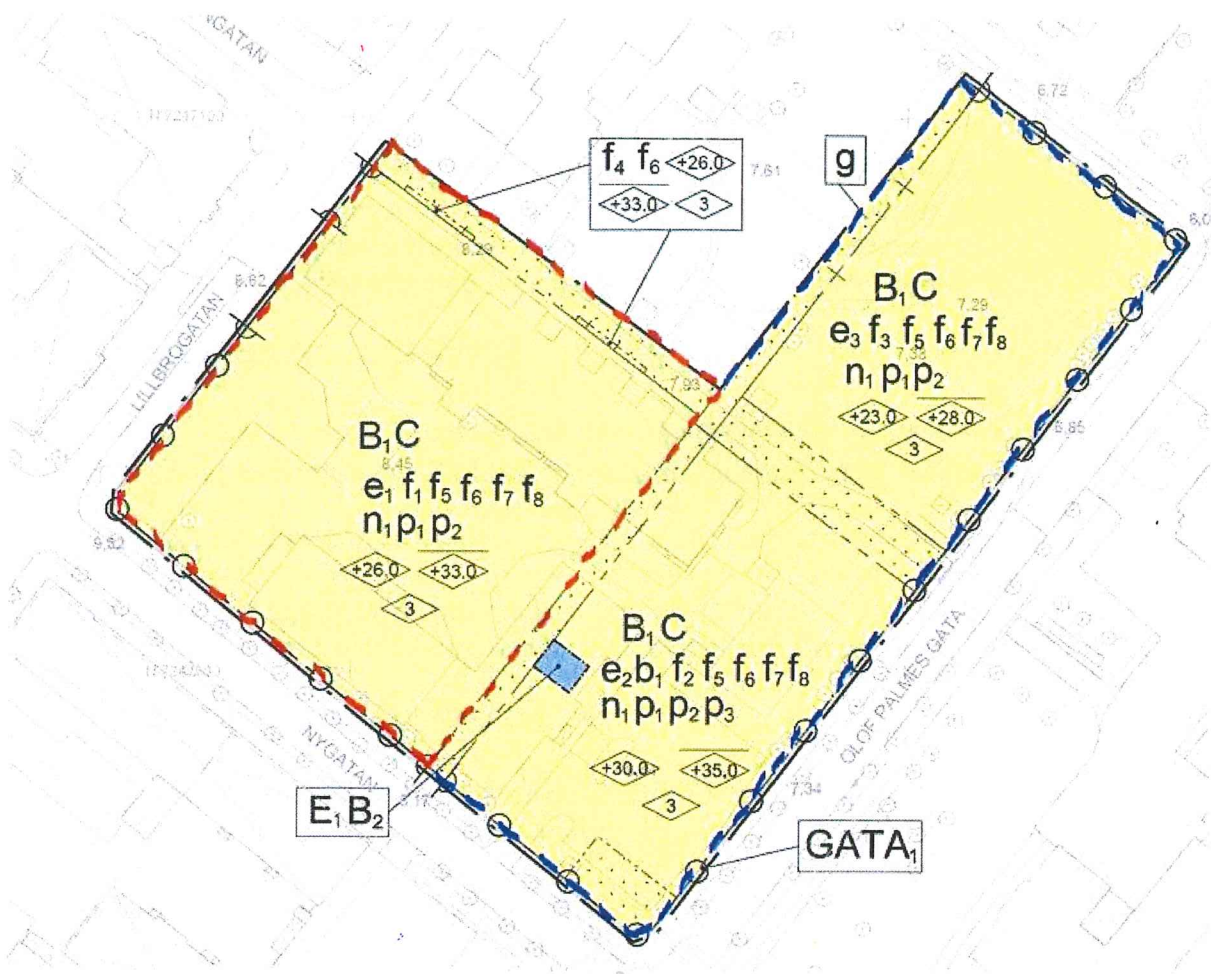
Piteå den
För Piteå kommun

.....

Piteå den 2023-04-12
För Fastighets AB Rawi

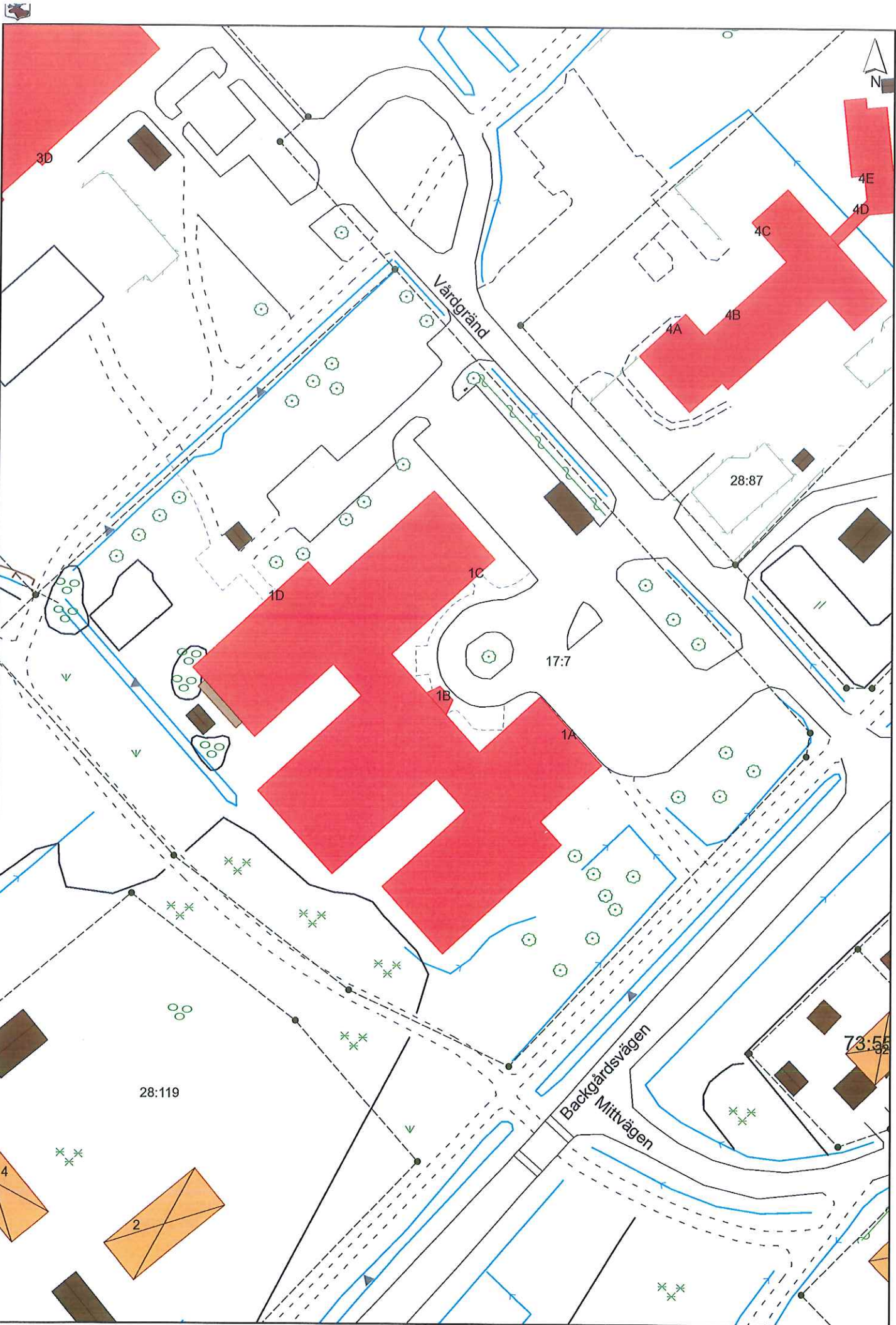
BJÖRN WIKSTEN LUF WIKSTEN

Plankarta, ej skalenlig.
Rödmarkerat område avser markanvisat område.

Förvärv av fastigheten
Piteå Håkansön 17:7,
före detta Norrfjärdens
vårdcentral
§279
23KS712

...

Utskriftsformat: A4

Skala 1:1 000

Text

© Lantmäteriet, Geodatasamverkan

Färdtjänst - Översyn

§280

23KS687

...

Information från
kommunchefen 2023
§281
23KS8

...